CUMHURİYET'İN 100. YILI KİTAPLIĞI

100th ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC BOOKS

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ TEKNOLOJİSİNDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

CURRENT APPROACHES IN INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT TECHNOLOGY IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Editörler / Editors: Doç. Dr. Pervin BEZİRCİ, Doç. Dr. Işıl İlknur SERT

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ TEKNOLOJİSİNDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

CURRENT APPROACHES IN INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT TECHNOLOGY IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Editörler / Editors

Doç. Dr. Pervin BEZİRCİ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Işıl İlknur SERT

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul, Türkiye

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Yayıncı / *Published by*
İstanbul Üniversitesi Yayınevi / *Istanbul University Press*
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye

https://iupress.istanbul.edu.tr

Cumhuriyet'in 100. Yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Teknolojisinde Güncel Yaklaşımlar / *Current Approaches in Information and Records Management Technology in the 100th Anniversary of the Republic*

Editörler / *Editors*: Pervin BEZİRCİ, Işıl İlknur SERT

E-ISBN: 978-605-07-1614-6

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015

İstanbul Üniversitesi Yayın No / *Istanbul University Publication No*: 5350

Edebiyat Fakültesi Yayın No / *Faculty of Letters Publication No*: 3493

Online Yayın, Mayıs 2024 / *Published Online in May 2024*

Bu çalışmaya atıfta bulunurken, referansa DOI numarasının dahil edilmesi önerilir.
It is recommended that a reference to the DOI is included when citing this work.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında online olarak yayındadır.
This work is published online under the terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Kitabın telif hakkı bulunmaktadır. Online olarak yayınlanan Creative Commons versiyonu haricinde, yasal istisnalar ve geçerli lisans sözleşmelerinin koşulları dikkate alınmalıdır.
This work is copyrighted. Except for the Creative Commons version published online, the legal exceptions and the terms of the applicable license agreements shall be taken into account.

Bu kitap İstanbul Üniversitesi Yayınevi'nin, Cumhuriyet'in 100. Yılı kitap projesi kapsamında yayınlanmıştır. / *This book was published as part of the Istanbul University Press' 100th Anniversary of the Republic book project.*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖN SÖZ / PREFACE
Ümit KONYA.....x

GİRİŞ / INTRODUCTION
Pervin BEZİRCİ, Işıl İlknur SERT.....xii

1. KISIM - PART 1

1. BÖLÜM / CHAPTER 1
Türk Kütüphaneciliğinin Gelişiminde Uzman Raporlarının Etkisi
The Effects of Expert Reports on the Development of Turkish Librarianship
Asiye KAKIRMAN YILDIZ.....3

2. BÖLÜM / CHAPTER 2
Osmanlı İmparatorluk Yönetim Sisteminin Bilgi Kaynakları: Tahrir Defterleri
Information Sources of the Ottoman Empire System: Tahrir Defterleri
Bilgin AYDIN.....25

3. BÖLÜM / CHAPTER 3
Türkiye Cumhuriyeti ve Kütüphane Kurumu: Aydınlanma Kavramı Bağlamında Bir Değerlendirme
The Republic of Turkey and the Library Institution: An Assessment in the Context of the Enlightenment Concept
Bülent YILMAZ.....41

4. BÖLÜM / CHAPTER 4
Türkiye'de Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmeleri Etkileyen Yasalar, Türk ve Yabancı Bilim İnsanlarının Raporları, Kütüphanecilik Eğitimi
The Developments in the Librarianship in Turkey: Laws, Reports of Turkish and Foreign Scientists, Librarianship Education
Fatoş SUBAŞIOĞLU.....81

5. BÖLÜM / CHAPTER 5
Tarihsel Süreçte Kütüphanecilik Eğitimi ve Türkiye'de Bu Bağlamdaki Sorunlar
Development of Librarianship Education in the Historical Aspect and Problems Encountered within This Context, in Turkey
Hasan Sacit KESEROĞLU.....115

6. BÖLÜM / CHAPTER 6
Dr. Stummvoll'un Ankara'da Açtığı Kütüphanecilik Kursu ve Diğer Kütüphanecilik Etkinlikleri
Library Course and Other Library Activities Opened By Dr. Stummvoll in Ankara
Mehmet Kemal SEVGİSUNAR.....139

7. BÖLÜM / CHAPTER 7
Evkâf-ı Ümem Târihi'ne Göre Fetih'ten Cumhuriyet'e İstanbul Vakıf Kütüphaneleri
İstanbul Foundation Libraries from Conquest to the Republic According to the History of Evkâf-ı Ümem
Rıfat GÜNALAN.....171

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

2. KISIM - PART 2

8. BÖLÜM / CHAPTER 8
Türkiye'de Halk Kütüphanelerinde Dönüşen Kullanıcı Hizmetleri: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2022 Yılları İdari Faaliyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme
Transforming User Services in Turkish Public Libraries: An Evaluation Based on the Annual Reports of the Ministry of Culture and Tourism for the Years 2015-2022
Ahmet ALTAY 197

9. BÖLÜM / CHAPTER 9
Google Haritalar'daki Kullanıcı Yorumlarına Yönelik Bir Analiz: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Örneği
An Analysis of User Reviews on Google Maps: The Case of the Beyazıt State Library
Ömer DALKIRAN 223

10. BÖLÜM / CHAPTER 10
Güncel Kütüphane Hizmetleri Bağlamında Halk Kütüphanelerinin Özel Gereksinimli Bireylere Etkileri: Harold Washington Kütüphane Merkezi Örneği
The Effects of Public Libraries on Individuals and Groups with Special Needs in the Context of Current Library Services: The Case of Harold Washington Library Center
Pervin BEZİRCİ, Rukiyye HACIFETTAHOĞLU GÜLEÇYÜZ 251

11. BÖLÜM / CHAPTER 11
Millet Kıraathanelerinin Halk Kütüphanesi Kullanıcısı Üzerindeki Olumlu Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Merkezefendi Millet Kıraathanesi Örneği
An Investigation on the Positive Effects of Millet Kıraathanesi on the User of the Public Library: The Example of Merkezefendi Millet Kıraathanesi
Ümit KONYA, Şeyma GÜZELDAL 281

3. KISIM - PART 3

12. BÖLÜM / CHAPTER 12
Türkiye'de Kütüphanelerde Hizmet İçi Eğitim Olanakları
In-Service Training Opportunities in Libraries in Turkey
Huriye ÇOLAKLAR 323

13. BÖLÜM / CHAPTER 13
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencilerinin Akademik Yazma Becerilerindeki Gelişim
The Development of Academic Writing Skills of Graduate Students of Information and Records Management Department
Nermin ÇAKMAK 363

14. BÖLÜM / CHAPTER 14
Bilgi ve Belge Yönetimi Eğitiminde Yeni Eğilimler: Ters-Yüz Sınıf Modeli Bağlamında Bir Uygulama
The New Trends in Information and Records Management Education: An Application in the Context of the Flipped Classroom Model
Semanur ÖZTEMİZ 397

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

4. KISIM - PART 4

15. BÖLÜM / CHAPTER 15
Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkçe Elektronik Kitaplar: Akademisyenlerin Algı ve Tutumları
Turkish Electronic Books in The Digital Transformatıon Process: Perceptions and Attitudes of Academicians
Ayşegül TOK, Pervin BEZİRCİ 423

16. BÖLÜM / CHAPTER 16
Belge Yönetiminde İnsan Hatalarını Azaltmada Yapay Zekânın Rolü
The Role of Artificial Intelligence on Reducing Human Errors in Records Management
Bahattin YALÇINKAYA, Mehmet Oytun CİBAROĞLU 447

17. BÖLÜM / CHAPTER 17
Yayıncılıkta Dönüşüm ve Araştırma Değerlendirmesi
Transformation in Publishing and Research Evaluation
Burcu Umut ZAN 465

18. BÖLÜM / CHAPTER 18
Bilgi ve Belge Yönetimi Alan Dergilerinin Konu Yönelimleri Üzerine Bir İnceleme
An Investigation on Subject Tendency of Information and Records Management Journals
Burcu YILMAZ KARAHAN, Nevzat ÖZEL 493

19. BÖLÜM / CHAPTER 19
Bilgi Kaynaklarında Yeni Bir Yaklaşım: Kent Arşivleri
An Investigation on Subject Tendency of Information and Records Management Journals
Dündar ALİKILIÇ 513

20. BÖLÜM / CHAPTER 20
Akademik Yayıncılık İçin Bir Tehdit: Yağmacı Dergiler ve Yayıncılar
A Threat to Academic Publishing: Predatory Journals and Publishers
Fatih CANATA 531

21. BÖLÜM / CHAPTER 210
Digital Aspects of the History of Teaching Turkish Language in Bulgaria
The Case of The Virtual Collection of Bulgarian Manuals, Grammars And Dictionaries For Learning Turkish Language
Milena YORDANOVA, Dimitar VESSELINOV 561

22. BÖLÜM / CHAPTER 22
Teknolojik Gelişmelerin Koleksiyon ve Bilginin Düzenlenmesine Yansımaları
Reflections of Technological Developments on Collection and Organization of Information
Mustafa BAYTER 575

23. BÖLÜM / CHAPTER 23
Fonksiyonel Dosya Planının Nitelikleri: Literatüre Dayalı Bir İnceleme
Features of Functional File Plan: A Literature-Based Review
Niyazi ÇİÇEK 611

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

24. BÖLÜM / CHAPTER 24
Araştırma Değerlendirme Yöntemleri ve Yeni Yönelimler
Research Evaluation Methods and New Aspects
Özlem GÖKKURT DEMİRTEL 635

25. BÖLÜM / CHAPTER 25
Açık Bilim Politikaları ve Üniversite Kütüphanelerine Yansımaları
Open Science Policies and Reflections on University Libraries
Tülay OĞUZ 657

5. KISIM - PART 5

26. BÖLÜM / CHAPTER 26
Bilgi Merkezlerindeki Risk Değerlendirme Çalışmalarının ve Acil Durum Planlarının Teknolojik Sistemlerle İş Sürekliliğine Katkısı
Contribution of Risk Assessment Studies and Emergency Plans in Information Centers to Business Continuity with Technological Systems
Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU 685

27. BÖLÜM / CHAPTER 27
Üniversite Kütüphanelerinde Elektronik Kaynak ve Bütçe Yönetim Sistemleri
Electronic Resource and Budget Management Systems in University Libraries
Ahmet Faruk BİLGEN, Güssün GÜNEŞ 709

28. BÖLÜM / CHAPTER 28
Kütüphaneler İçin Bütçe Yaklaşımları
Budget Approaches for Libraries
Güssün GÜNEŞ, Abdullah BİRİNCİ 735

6. KISIM - PART 6

29. BÖLÜM / CHAPTER 29
Fikri Mülkiyet Hukukunda Kamuya Ödünç Verme Hakkı
Public Lending Right (PLR) in The Intellectual Property Law
Dilek CENGİZ 763

30. BÖLÜM / CHAPTER 30
Dijitalleşen Kütüphaneler ve Dijital Kültür
Digitalising Libraries and Digital Culture
Güler DEMİR1 783

31. BÖLÜM / CHAPTER 31
Kurumsal Sürdürülebilirliğin Ön Koşulu Olarak Toplum Temelli Kütüphanecilik
Community Based Librarianship as a Prerequisite for Institutional Sustainability
Mehmet Ali AKKAYA 807

32. BÖLÜM / CHAPTER 32
Disiplinlerarası Bakış ile Bilgi ve Belge Yönetimi
Library and Information Science From an Interdisciplinary Perspective
Sacit ARSLANTEKİN 833

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

33. BÖLÜM / CHAPTER 33
Dijital Kültür ve İletişim
Digital Culture and Communication
Semanur ÖZTEMİZ 853

7. KISIM - PART 7

34. BÖLÜM / CHAPTER 34
Metaverse'de Kütüphaneler ve Bilgi Kurumları
Libraries and Information Institutions in the Metaverse
Fidan BAYRAKTUTAN, Sevinç GÜLSEÇEN 883

35. BÖLÜM / CHAPTER 35
Kütüphane 4.0: Kütüphanelerde Yeni Nesil Teknolojiler
Library 4.0: New Generation Technologies in Libraries
Gülten ALIR DERBENT 909

36. BÖLÜM / CHAPTER 36
Dijital Bilgi Okuryazarlığı
Digital Information Literacy
Işıl İlknur SERT 933

37. BÖLÜM / CHAPTER 37
"Tekrarlanabilirlik Krizi" Bağlamında Açık Bilim Girişimi ve Akademik Kütüphanelere Etkisi
The Open Science Initiative in the context of the "Reproducibility Crisis" and Its Impact on Academic Libraries
Mithat Baver ZENCİR 945

38. BÖLÜM / CHAPTER 38
Veri Yönetişimi ve Açık Veri Uygulamaları
Data Governance and Open Data Implementations
Şahika EROĞLU 965

39. BÖLÜM / CHAPTER 39
Kütüphanelerde Üst Veri Kalitesinin Değerlendirilmesi
Metadata Quality Assessment in Libraries
Tolga ÇAKMAK 987

40. BÖLÜM / CHAPTER 40
Bilgi Bilimin Kavramsal Çerçevesinde Veri Yönetimi ve Veri Analitiği Uygulamaları
Data Management and Data Analytics Applications in the Conceptual Framework of Information Science
Özgür KÜLCÜ 1011

ÖN SÖZ

İnsanlığın, toplumların, ülkelerin ve bireysel olarak kişilerin ilerleyebilmesinin en önemli şartının bağımsızlık ve özgürlük olduğu düşüncesi dünyanın her yerinde bir değer olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet ile yönetilmenin, özgürlüğün bir tür ifadesi olarak kabul gördüğü ülkelerde gerçekleşen atılımlar ise insanlık için önemli başarılara imza atılmasında sağlam bir zemin hazırlamıştır.

Bu anlayışla ve bağımsızlık düşüncesi ile inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti, istiklal mücadelemizi zafere ulaştıran birlik ve beraberlik ruhunun büyük eseridir. Cumhuriyet'in anlamını idrak etmek ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken verdiği çabayı anlamak, ülkemizin geleceği açısından yaşamsal bir öneme sahiptir.

Onuncu Yıl Nutku'nda ifade edildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürüdür. Ulusal kültürün çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarılması da aynı nutuktaki hedefler arasındadır. Pozitif bilimler ve güzel sanatlar da bu hedefe giden yolda kullanılacak önemli araçlar şeklinde belirtilmiş, milletimizin yüksek karakteri, yorulmaz çalışkanlığı, bilime olan bağlılığı ve güzel sanatlar sevgisini ve milli birlik duygusunu daha geliştirmek için bu araçların kullanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. İşte Cumhuriyet, geçen yüzyılda olduğu gibi gelecek yüzyılda da bu ilkeler doğrultusunda milli birlik ve beraberlik duygusu içinde, yerli ve milli unsurların kullanıldığı, kendine yeten ve hatta birçok alanda öncü çalışmalar yapacak kimliğini daha da belirgin şekilde gösterecektir.

Bu çalışmalar için kullanılacak her tür bilgi ve bilgi kaynağı ise kütüphaneler ve arşivler tarafından korunmakta, düzenlenmekte, ülkemizin ve dünyanın hizmetine sunulmaktadır. Yukarıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek için bilgi ve bilimden başka yol yoktur. Ülkemizde son yıllarda özellikle teknoloji alanında yaşanan sevindirici gelişmeler de birikimli olarak ilerleyen bilginin eseridir. Ulusal çapta bilgiyi bir güç olarak kullanamayan toplumlar, uluslararası arenadaki yarışlarda geri kalmakta, çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkamamaktadır.

29 Ekim 2023 tarihinde 100. yıldönümünü kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti'nde geçen yüz yıl içinde birçok alanda olduğu gibi Kütüphanecilik ve Arşivcilik alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Eğitimin kurslardan üniversitelerin çatısı altına geçmesi, kurulan ilk bölümden bugün ulaşılan 14 bölüme dek geçen süre bu alanında verilen çabanın da ne kadar büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. 2002 yılından itibaren Kütüphanecilik ve Arşivcilik bölümlerinin birleşmesiyle Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adını alarak Türkiye Cumhuriyeti içinde hizmet veren binlerce kütüphane ve arşiv için uzman personel yetiştiren eğitim kurumlarımız önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmalara bir katkı olması amacıyla, Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. Yılı vesilesi ile bölümümüz tarafından hazırlanan, editörlüğünü Doç. Dr. Pervin Bezirci ile Doç. Dr. Işıl İlknur Sert'in üstlendiği "Cumhuriyet'in 100. Yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Teknolojisinde Güncel Yaklaşımlar" başlıklı kitap yoğun emek içeren uzun bir süreçten geçerek yayına hazır hale gelmiştir. 45 yazarın katkısı ile 40 makaleden oluşan ve bölümümüz adına anlamlı bir çalışma olan kitabımıza destek verme nezaketini gösteren değerli yazarlara, hakemlere ve çalışmanın editörlüğünü üstlenen hocalarımıza içtenlikle teşekkür ediyorum.

Bu eserin Bilgi ve Belge Yönetimi alanında çalışanlara ve alanımızla ilgilenen herkese faydalı olmasını diliyorum.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Ümit KONYA

İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi

Bölüm Başkanı

PREFACE

The concept that independence and freedom constitute fundamental prerequisites for the progress of humanity, societies, nations, and individuals is universally acknowledged as a cornerstone of shared values. The breakthroughs that took place in countries where being governed by a republic is accepted as a kind of expression of freedom, have played a crucial role in achieving significant milestones for humanity.

The Republic of Turkey, constructed upon the principles of unity and solidarity that led to the triumph of our struggle for independence, is a great work of the spirit of unity and solidarity that brought victory to our struggle for independence. Understanding the essence of the Republic and understanding the endeavours of Mustafa Kemal Atatürk in establishing the Republic of Turkey is of vital importance for the future of our country.

As stated in the Tenth Anniversary Speech, the foundation of the Republic of Turkey is Turkish heroism and high Turkish culture. One of the speech's objectives is to elevate national culture above the contemporary civilization level. The speech also underscores the importance of positive sciences and fine arts as essential tools in achieving this aim. It highlights the necessity of utilizing these methods to further cultivate our nation's admirable character, unwavering diligence, dedication to science, appreciation for fine arts, and a sense of national unity. The Republic will show its identity more clearly in the next century, as it did in the last century, with a sense of national unity and solidarity in line with these principles, using local and national elements, being self-sufficient and even carrying out pioneering work in many fields.

For the realization of these aspirations, libraries and archives safeguard and organize all forms of information and knowledge resources, serving both our nation and the global community. Knowledge and science stand as the sole pathways to achieving our goals. The recent advancements in our country, particularly in technology, are a testament to the cumulative progress of knowledge. Societies unable to harness national knowledge fall behind in international competitions and fail to rise above the level of contemporary civilization.

As we celebrate the 100th anniversary of the Republic of Turkey on October 29, 2023, noteworthy developments have occurred in Librarianship and Archiving, paralleling progress in various fields over the past century. The evolution of education, from initial courses to the current 14 departments, highlights the substantial efforts in this field. Since 2002, the merger of the Librarianship and Archiving departments into the Information and Records Management has played a pivotal role in training expert personnel for the myriad libraries and archives serving the Republic of Turkey.

To contribute to these studies, a report was prepared by our department on the occasion of the 100th anniversary of the foundation of the Republic, edited by Assoc. Dr. Pervin Bezirci and Assoc. Prof. Dr. The book titled "Current Approaches in Information and Records Management Technology in the 100th Anniversary of the Republic", undertaken by Işıl İlknur Sert, has been ready for publication after going through a long and labor-intensive process. I would like to sincerely thank the valuable authors, journal reviewers, and professors who edited the study, and who were kind enough to support our book, which consists of 40 articles with the contributions of 45 authors and is a meaningful work for our department.

We hope that this work will be useful to those who work in the field of Information and Records Management and to everyone interested in our field.

Kind regards,

Prof. Dr. Ümit KONYA

Istanbul University Faculty of Letters

Information and Records Management Department

Head of Department

GİRİŞ

Bilgi ve Belge Yönetimi alanı kütüphaneciliği ve arşivciliği kapsayan, geçmişi uzun yıllar öncesine dayanan; millî hafızayı korumak, evrensel hafızaya katkı sağlamak ve insanlığın ortak değeri olan bilgiyi nesilden nesile ulaştırmak için çalışmalar ortaya koyan bir bilim dalıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kütüphaneler ve arşivler, toplumda eğitimin ve kültürün gelişimini destekleyen, varlıkları sayesinde bilimde ve sosyal hayatta atılımların yapıldığı çok önemli kurumlardır. Cumhuriyet'in 100. yılını idrak ettiğimiz 2023 ile, Bilgi ve Belge Yönetimi alanı eğitiminin de neredeyse 100 yıllık geçmişini kucaklıyoruz. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, milli hafızaya sahip çıkma gereği çerçevesinde kurslar ile verilmeye başlanan ilk eğitimler ve sonrasında üniversitelerde açılan ilgili bölümler sayesinde ortaya konan çalışmalar, ilk kursun açıldığı 1925 yılından bugüne Türkiye'de bu alanda nelerin değiştiğini de gözler önüne sermektedir.

Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi değişip geliştikçe ülkemizdeki kütüphane ve arşivlerin de bina, bütçe, derme, personel ve kullanıcı açısından değişip çağın gerektirdiği şekle dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Teknoloji ilerledikçe dünyadaki gelişmeleri takip eden kütüphanelerimiz ve arşivlerimiz hem kalıcılıklarını sağlamış hem de temel görevleri olan bilginin birikimli olarak geçmişten geleceğe iletilmesini devam ettirmişlerdir.

Bilgi ve Belge Yönetimi alanı içinde yer alan her kurum çağın gerektirdiği şekilde değişim yaşamak zorundadır. Değişim, dünyadaki her şey için o kadar temeldir ki, güçlü olanın hayatta kalması için gerçekleşen bu varoluş yarışında aşılması gereken en önemli gerçektir. Bu değişmez ilke, pek çok kurumun değişimi daha geniş ve daha derin perspektiflerden anlama ve uygulama mecburiyetinin ardındaki varlık nedeni olabilir. Değişimin vazgeçilmezi olan ve sürekli gelişen bilgi teknolojileri bütün kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi bilgi merkezlerinde de işlerin kapsamı ve iş yapma biçimlerinin değişmesini zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde bilgi merkezleri, teknolojiyi işlerine dâhil etmedikleri sürece başarılı olamamaktadır. Tüm kurumların ortak amacı olan; daha hızlı ve daha kaliteli hizmet ancak teknolojinin hizmet süreçlerinde kusursuz biçimde uygulanması sonucunda gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye'deki kütüphaneler ve arşivler de Cumhuriyet'in 100 yılı boyunca tüm unsurlarıyla bu değişimi kökten yaşamış kurumlar arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Teknolojisinde Güncel Yaklaşımlar" isimli kitap çalışmasında Bilgi ve Belge Yönetiminin temel unsurlarını içeren ana başlıklar altında geçmişten günümüze kadar olan teknolojik gelişmelerin alana olan etkilerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve sonuçların ilgili kesimlere fayda sağlaması hedeflenmiştir.

Kitabın hedefine uygun sonuçları elde edebilmek için belirlenen alt başlıklarda çalışma yapmak üzere Türkiye'de çeşitli üniversitelerde bulunan Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinden ve konu ile ilgili farklı disiplinlerden çok sayıda öğretim üyesi yazar olarak davet edilmiş, çalışmaya dâhil olanlar uzmanlık alanlarında katkı sağlamıştır. Bu noktada kitap, Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi öğretim üyelerinin bakış açılarını ve değerlendirmelerini kapsayan, kurumlar arası iş birliği ürünü olan, önemli ve etkin bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda kitapta yüksek lisans ve doktora öğrencilerine de fırsat verilmiş, onlarla yapılan ortak yazarlı çalışmalar kitaba değer katmıştır.

Yapısı ve konusu itibariyle kapsamlı bir çalışma niteliği taşıyan bu eseri oluşturan, kırk beş yazar imzalı kırk makale, Bilgi ve Belge Yönetimi alanının temel konuları ele alınarak oluşturulan yedi bölüm dâhilinde sunulmuştur. İlk bölümde, Tarihsel Açıdan Bilgi ve Belge Yönetimi başlığı ile alandaki tarihsel arka plan ele alınmış, Osmanlı İmparatorluğu dönemi boyu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki durum çeşitli çalışmalarla gözler önüne serilmiştir. İkinci bölümde ise Değişen Teknoloji ve Kullanıcı Hizmetleri ana başlığı altında kullanıcı odaklı yazılara yer verilmiştir. Değişen Teknoloji ve Bilgi Merkezlerinde İnsan Kaynakları adlı üçüncü bölüm, alana katkı sunmak isteyenlerin kütüphaneci ve arşivci adıyla personel olarak yetiştirilmesine odaklanmıştır. Dördüncü bölüm olan Teknolojik Gelişmelerin Koleksiyon ve Teknik Hizmetlere Yansımaları başlığı elektronik bilgi kaynaklarından yapay zekaya, kent arşivlerinden alan dergilerine ve bilginin düzenlenmesinden açık erişime dek çok geniş bir alt konu yelpazesiyle karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik Değişimler: Bilgi Merkezi Binaları ve Bütçe ana başlığı ise kütüphanelerde ve arşivlerde ele alınması gereken acil durum planlarıyla bütçe yönetimi konularına ışık tutmaktadır. Kütüphaneler ve arşivler yapıları gereği insanların eğitim, kültür ve sosyal hayatlarında büyük rol oynadıkları için altıncı bölümde

GİRİŞ

Bilgi ve Belge Yönetiminde Teknolojik Değişimlerin Toplumsal Yansımaları ana başlığı altında konunun önemine dikkat çeken makaleler toplanmaya gayret edilmiştir. Yedinci ve son bölümde ise Bilgi ve Belge Yönetiminde Yeni Eğilimler ana başlığı ile alanda günümüzdeki gelişmeleri ortaya koyan makalelerin yanı sıra gelecekte neler olabileceğine dair ipuçları veren çalışmalar da yer almıştır.

Bilgi ve Belge Yönetimi alanı dışındaki konu uzmanlarının görüşlerine de yer verilen bu kitapta Hukuk ve Bilişim gibi alanlardan uzmanların bakış açılarıyla makaleler zenginleştirilmiş, Sofya Üniversitesi ile yapılan iş birliği sonucu farklı görüşlerin esere renk katması sağlanmıştır.

Yoğun emekle, titiz bir çalışma süreci sonucunda ortaya çıkan bu eserin ele alınan konulara dikkat çekebilmesini, sorunlara çözüm noktasında destek ve yeni çalışmalara esin kaynağı olmasını diliyor, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında görev yapan bilgi profesyonellerine, akademisyenlere, öğrencilere ve ilgi duyan herkese başvuru kaynağı olabilmesini umuyoruz.

Katkılarıyla ortak eserimizi zenginleştiren kıymetli yazarlarımıza ve çalışmanın başından sonuna kadar sabırla kitaba destek olan kıymetli hakemlerimize içtenlikle teşekkür ediyoruz. Kitabın yayımlanmasını sağlayan, Bilgi ve Belge Yönetimi alan yazınına yeni bir eser kazandıran İstanbul Üniversitesi Yayınevi ekibine emekleri için içten teşekkürlerimizi sunuyor, eserin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 100 yılına birebir katkı sunan kütüphane ve arşivlerimize dikkat çekebilmesini ve bu alanla ilgili her bireye faydalı olmasını diliyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecek 100 yılında kütüphane ve arşivlerimizin daha da ön planda olması, eğitim ve kültür zaferlerine atılacak imzalarda daha fazla görev alması temennisiyle…

Saygılarımızla,

Editörler

Doç. Dr. Pervin BEZİRCİ

Doç. Dr. Işıl İlknur SERT

INTRODUCTION

The field of Information and Records Management is a scientific discipline encompassing librarianship and archiving, with a history dating back many years. It is a branch of science that carries out studies to preserve national memory, contribute to universal memory and transmit knowledge, which is the common value of humanity, from generation to generation Libraries and archives, both globally and in Turkey, are crucial institutions supporting the development of education and culture in society. Their existence facilitates significant advancements in science and social life. As we commemorate the 100th anniversary of the Republic in 2023, we embrace the nearly century-long history of Information and Records Management education. With the establishment of the Republic, the first training started to be given through courses within the framework of the need to preserve the national memory. Subsequent endeavors, facilitated by dedicated departments in the universities, shed light on the transformations in this field in Turkey since 1925, when the first course was opened.

As education in Information and Records Management evolves, it is observable that libraries and archives in our country transform in terms of infrastructure, budget, collection, personnel, and user perspectives, adapting to the requirements of the era. With the advancement of technology, our libraries and archives, which follow the developments in the world, have both ensured their permanence and continued their basic duty of transmitting information from the past to the future.

In the realm of Information and Records Management, every institution is compelled to transform alignment with the demands of the era. The universal nature of change, a fundamental aspect of existence, stands as a paramount reality that entities must surmount for the survival of the fittest. This unyielding principle may serve as the reason for being, prompting numerous institutions to comprehend and implement change from comprehensive and profound perspectives. Information technologies, intrinsic to change and in perpetual evolution, have mandated alterations in the scope and methodologies of operations within information centers, akin to all other institutions and organizations. In the contemporary landscape, the success of information centers hinges on their adept integration of technology into their operations. The shared objective among all institutions is achieving swifter and superior quality service, a feat attainable solely through the flawless application of technology in service processes. Throughout the 100 years of the Republic, libraries and archives in Turkey stand as exemplars of institutions that have undergone radical transformations, embodying all facets of this evolutionary process.

In this context, in the book titled “Current Approaches in Information and Records Management Technology in the 100th Anniversary of the Republic,” the primary objective is to systematically examine and assess the impacts of technological advancements, spanning from historical developments to the present, on the field. This investigation is conducted under main headings that encompass the fundamental elements of Information and Records Management, aiming to provide valuable insights to the relevant segments.

To obtain results in line with the book’s objectives, many faculty members from the Departments of Information and Records Management at various universities in Turkey, as well as scholars from diverse disciplines associated with the subject, contributed as authors. The selected authors were tasked with exploring specific sub-headings identified for the book, and their collective efforts significantly enriched the content. This collaborative approach not only ensures a comprehensive coverage of perspectives but also signifies the book as a noteworthy outcome of inter-institutional cooperation within the field of Information and Records Management in Turkey. At the same time, graduate and doctoral students were also given the opportunity in the book, and the co-authored studies conducted with them added value to the book.

This comprehensive study comprises forty articles contributed by forty-five authors and is organized into seven chapters, each addressing fundamental aspects of the Information and Records Management field. The first chapter delves into the historical backdrop of the field, exploring Information and Records Management from a Historical Perspective. It examines the circumstances during the Ottoman Empire and the early periods of the Republic of Turkey through various studies. In the second section, user-oriented articles are included under the main title of Changing Technology and User Services. The third section, titled Human Resources in Changing Technology and Information Centers, focuses on training those who want to contribute to the field

as librarians and archivists. The fourth chapter, Reflections of Technological Developments on Collections and Technical Services, covers a wide range of subtopics, from electronic information resources to artificial intelligence, from city archives to field journals, and from organizing information to open access. The main title of Technological Changes: Information Center Buildings and Budget sheds light on emergency plans and budget management issues that need to be addressed in libraries and archives. Since libraries and archives play a major role in people's educational, cultural and social lives due to their structure, an effort has been made to collect articles that draw attention to the importance of the subject under the main title of Social Reflections of Technological Changes in Information and Records Management in the sixth chapter. In the seventh and last section, under the main title New Trends in Information and Records Management, there are articles revealing current developments in the field, as well as studies giving clues about what may happen in the future.

In this book, incorporating perspectives from subject experts beyond the realm of Information and Records Management has enriched the articles with insights from fields such as Law and Informatics. Through collaboration with Sofia University, the diverse opinions presented have added vibrancy to the work.

We hope that this work, which was created as a result of intense effort and a meticulous study process, can draw attention to the issues discussed, provide support in solving problems and inspire new studies, and can be a reference source for information professionals, academicians, students and anyone interested in the field of Information and Records Management.

We sincerely thank our valuable authors who enriched our joint work with their contributions and our valuable journal reviewers who patiently supported the book from the beginning to the end of the study. We would like to express our sincere gratitude to the team of Istanbul University Publishing House for their efforts, which enabled the publication of the book and brought new work to the field of Information and Records Management. We hope that the work will draw attention to our libraries and archives, which contributed directly to the first 100 years of the Republic of Turkey, and be useful to every individual interested in this field.

We hope that in the next 100 years of the Republic of Turkey, our libraries and archives will be even more prominent and will take a greater part in signing educational and cultural victories.

Regards,

Editors

Assoc. Dr. Pervin BEZİRCİ

Assoc. Dr. Işıl İlknur SERT

1. KISIM - PART 1

TARİHSEL AÇIDAN BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ

INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT IN HISTORICAL PERSPECTIVE

1. BÖLÜM / CHAPTER 1

Türk Kütüphaneciliğinin Gelişiminde Uzman Raporlarının Etkisi

The Effects of Expert Reports on the Development of Turkish Librarianship

Asiye KAKIRMAN YILDIZ[1]

[1]Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: akakirman@marmara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.01

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte kütüphanecilik alanında başlayan değişim hareketlerinin devam etmesinde, devletin hem yurt dışından davet ettiği John Dewey, Helmut Ritter, Lawrance Thompson, Arthur McAnally, D.R. Kalia; hem de yurt dışına kütüphanecilik eğitimi için gönderdiği Fehmi Ethem Karatay ve Adnan Ötüken gibi uzmanların yazdığı raporların Türk Kütüphaneciliğine etkisini incelemektir. Uzmanların yazdığı raporlarda, Türk kütüphaneciliğinin mevcut durumunun analiz edildiği ve eksik yönlerin tespit edilerek iyileştirilmesi için alınması gereken tedbirler tavsiye edilmiştir.

Raporlarda (dönemin kendi şartları içinde ele alındığında) tavsiye edilen ya da öngörülenin "değişimi yönetmek" olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ülkemizde kütüphanecilik mesleğiyle ilgilenenlerin, hem yurtdışından uzman davet etmesi hem de yurt dışına uzman göndermiş olması, Türk kütüphaneciliğinin, dünyada yaşanan değişim hareketlerini yakalayabilmek için aktif bir politika izlediğini düşündürmektedir. Nitekim hem kütüphaneleri değişime zorlayan etkenler hem de bu değişime bağlı olarak gelişen diğer konulara karşı kayıtsız kalınmadığı, hem yazılan raporlarda hem de yapılan toplantılarda görülmektedir.

Çalışmada yer alan raporların bazılarına bizzat ulaşılmış, bazılarının varlığı ise literatürde tespit edilmiştir. Bu nedenle raporların her biri eşit derinlikte incelenememiş olmakla birlikte, Türk Kütüphaneciliğinin gelişimine etki eden bu raporlar bütününün bir arada yer almasının literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünüldüğü için, bu çalışmada kronolojik olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Değişim Yönetimi, Türk Kütüphaneciliği, Uzman Raporları

ABSTRACT

The aim of this study is to continue the change movements that started in the field of librarianship with the Law of Unification of Education, with the help of John Dewey, Helmut Ritter, Lawrence Thompson, Arthur McAnally, D.R. Kalia; and to examine the effects of the reports written by experts such as Fehmi Ethem Karatay and Adnan Ötüken, which he sent abroad for librarianship education, on Turkish Librarianship. In the reports written by the experts, the current situation of the Turkish librarianship was analyzed and the measures to be taken for improvement by identifying the deficiencies were recommended.

It is seen that what is recommended or foreseen in the reports (in the context of the period) is to "manage change". Therefore, the fact that those who are interested in the librarianship profession in our country both invite experts from abroad and send experts abroad suggests that Turkish librarianship follows an active policy in order to catch up with the changes in the world. It is seen that we are sensitive about this issue with both legal regulations and commission meetings in order to adapt to the developments experienced in every period and to the changes that occur as a result of these developments.

Some of the reports in the study have been personally reached, and the existence of some of them has been determined in the literature. For this reason, although each of the reports could not be examined in equal depth, it is considered that the combination of these reports, which affect the development of Turkish Librarianship, will make an important contribution to the literature, so they are discussed chronologically in this study.

Keywords: Change, Change Management, Turkish Librarianship, Expert Reports

Extended Abstract

As the Republic of Turkey celebrates its 100th anniversary in 2023, the analysis of all the institutions that have grown with it will help to make the state's current point and processes more understandable. Identifying the process of libraries, which is one of the leading cultural institutions of the country, and analyzing the stages they went through with the social, cultural and political effects of the period will make it possible to obtain important data for the adventure of Turkish Librarianship history.

With the Law of Unification of Education in 1924, a new era started in librarianship and the administration of foundation libraries was transferred to the Ministry of National Education (M.E.B). With this change, the responsibility for the development and management of libraries was left to the protection of the state; John Dewey, Helmut Ritter, Lawrence Thompson, Arthur McAnally, D.R. Kalia; The first change movement after the Republic was initiated with experts such as Fehmi Ethem Karatay and Adnan Ötüken, whom he sent abroad for librarianship education. These experts made a number of reports to analyze the current situation of Turkish librarianship and compare it with structures abroad.

It is very clear that what is recommended or foreseen in the reports (in the context of the period) is to "manage change". Therefore, it would not be realistic to think that those who are interested in the librarianship profession in our country remain passive about the change

demands of the time. In order to adapt to the developments experienced in each period and to the changes that occur as a result of these developments, it is seen that there is sensitivity in this regard, both through legal regulations and commission meetings.

The years 1924-1964, which is the reporting period in the history of Turkish Librarianship, should be seen as a very productive period thanks to both the experts invited from abroad and the librarians who went abroad and made various initiatives in order to develop Turkish librarianship in all areas. As a matter of fact, it has become possible to talk about Turkish librarianship today, thanks to the change created by the reports based on the analyzes made by the important names of our country based on the reports of the experts invited from abroad so that the post-Ottoman Turkish librarianship could provide the best service in accordance with the terms and conditions of the period.

The aim of these report studies and law projects is to catch the modern structure in libraries and librarianship practices according to the conditions of the period; in other words, it is seen that there is a desire to bring about change. It has historical importance in terms of showing that the issues and problems in Turkish librarianship are similar in every period.

It is an important issue that should be underlined that there is a thought for the future and plans for the future are made in the studies carried out. As a matter of fact, the developments of the current period have created change and those who are interested in librarianship issues have always wanted to catch up with this change.

It is understood that with the letter revolution made after the proclamation of the Republic, libraries faced a major change in terms of both content and functioning. It is very interesting that we are talking about the same issues, albeit with different factors, in the current period. Because, generally in studies on this subject, internet and speed are shown as factors that cause libraries to change their entire structure. Almost everywhere, as a result of the changes experienced, it is mentioned that libraries should reconsider the concept of user and services, especially with the increasing prevalence of distance education applications, in the collection structures of libraries, in the way they offer services, in technical services, in library buildings and in the qualifications that librarians should have. It seems that the issues that need to be addressed in every period are always the same. The only difference is that each era reflects its own characteristics. The biggest feature of this era is speed.

The new practices of reports and studies prepared for libraries in the historical process, referred to as reforms, are described as change today. Although there is a difference between the words, the unity of purpose is the same: Managing Change.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti 2023 yılında 100. yılını kutlarken, kendisiyle birlikte büyüyen bütün kurumlarının analizinin yapılması, devletin geldiği nokta ve geçirdiği süreçlerin daha anlaşılır kılınmasına destek olacaktır. Ülkenin kültür kurumlarının başında gelen kütüphanelerin yaşadığı sürecin tespit edilmesi ve geçirdiği aşamaların dönemin sosyal, kültürel ve politik etkileriyle bağdaştırılıp analiz edilmesi, Türk kütüphanecilik tarihinin anlaşılması için önemli veriler elde etmeyi mümkün kılacaktır.

Türk kütüphanecilik tarihine bakıldığında, kütüphanelerin yönetim yapılarında, içinde barındırdıkları koleksiyonların özelliklerinde ve kullanıcılarının beklentilerinde meydana gelen değişimlerin, ülkenin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve politik etkilerden bağımsız olmadığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçerken yaşanan değişimler elbette kütüphanelerin yapılarında da değişimleri gerekli kılmıştır.

Değişim dinamiklerinin kütüphanelerde yarattığı ya da yaratması muhtemel olan etkileri, dönemin uzmanları tarafından hazırlanan raporlar sayesinde sistemli ve duruma uygun bir müdahale ile yürütülmeye çalışılmıştır. Osmanlı sonrası Türk kütüphaneciliğinin dönemin şartları ve koşullarına uygun şekilde en iyi hizmeti sunabilmesi için gerek yurt dışından davet edilen John Dewey, Helmut Ritter, Lawrance Thompson, Arthur McAnally, D.R. Kalia gibi uzmanlar hem de yurt dışına kütüphanecilik eğitimi için gönderilen Fehmi Ethem Karatay, Adnan Ötüken gibi uzmanların analizlerine dayanan raporların önemli katkısının olduğu görülmektedir. 1924-1964 yılları arasında hazırlanan bu raporlar, Türk kütüphaneciliğinde ele alınan konuların ve yaşanan sıkıntıların her dönem benzer olduğunu göstermesi bakımından tarihi öneme sahiptir. Cumhuriyetin ilanıyla başlayıp 1964 yılına kadar devam eden rapor çalışmalarının ve kanun projelerinin amacının, kütüphanelerde ve kütüphanecilik uygulamalarında dönemin şartlarına göre modern yapıyı yakalamak; yani değişimi sağlamak isteği olduğu görülmektedir.

Her dönem kendi içinde çeşitli faktör ve etkenlerden oluşan gelişmelere sahne olmakta; bu gelişmeler o döneme ait özellikleri yansıtmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında ise, bu gelişmelerin kütüphaneleri değişime zorladığı görülmektedir. Değişim, dönemin ihtiyaçlarını karşılaması beklenen bir taleple başlamış ve o talep kütüphanelerin kuruluş biçimlerini ve hizmet sunum şekillerini etkileyen güç olarak karşımıza çıkmıştır. Bilgi çağı olarak da adlandırılan 21. yy' a gelindiğinde ise, değişimin etkisi her alanda olduğu gibi kütüphanelerde de daha önceki dönemlere hiç benzemeyen bir tarzda olmuştur (Kakırman Yıldız, 2010). Bu dönemde türü farketmeksizin bütün kütüphaneler hem kuruluş ve faaliyet amaçlarında hem

de hizmet sunum şekillerinde bir kez daha ve öncekinden çok daha belirgin bir şekilde değişime uğramıştır. İnternetin kütüphanelerde kullanılmaya başlaması ise, bu değişim hareketini yönlendiren en büyük güç olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türk Kütüphaneciliğinin bugün geldiği noktadan geriye doğru genel bir hat çizmek ve bu sürece katkısı bulunan uzmanların hazırladıkları raporların etkisini tespit etmektir. Hazırlanan raporların her birinin farklı amaçlar taşıdığı, fakat farklı amaçlarla hazırlanmış olmakla birlikte bazılarının ortak konularda kesiştiği görülecektir. Raporların tespit edilmesinde literatür taraması yapılmış; bizzat kendisine ulaşılabilen raporlar daha geniş kapsamlı incelenebilmiş, bazı raporlar ise literatürde tespit edilebildiği kadarıyla burada ele alınmıştır.

2. Türk Kütüphaneciliğinde Geçiş Dönemi

Cumhuriyet'in ilanından 14 yıl önce, 1909'da Mısır Nazırlar Meclisi ikinci kâtibi Ahmet Zeki Bey, İstanbul'a davetli olarak gelmiş ve Sadrazama İstanbul kütüphaneleri ile ilgili bir rapor sunmuştur. Raporda, "İstanbul'da birbirinden uzak yerlerde kurulmuş kırktan çok vakıf kütüphane var. Kitaplar ışıksız, havasız bölgelerde, böcekli, tozlu ve kirli yığınlar halinde duruyorlar. Kataloglar yanlışlarla doludur. Tarih kitabı din kitabı yanında, askerlik coğrafyada görünüyor" diyerek hem kütüphanenin mekân sorununa hem koleksiyonun yanlış sınıflandırıldığına hem de korunmadıklarına işaret etmiştir (Baysal, 1993).

Nitekim Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, kütüphanelerin yönetim düzeni ile ilgili çok radikal kararların alındığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kütüphanelerin, uzun yıllar vakıf yoluyla kurulduğu görülürken, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunuyla beraber, kütüphanelerin vakıf tüzel kişiliği kaldırılmış ve kütüphaneler devlet malına dönüşerek tümüyle devlete bağımlı hale gelmiştir (Soysal, 1998).

Bu kanunla kütüphanecilik alanında bir yönetim biçimi değişikliğinden söz etmek mümkündür (Soysal, 1998). Cumhuriyet dönemine kadar bir kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne (Evkaf Nezareti), bir kısmı da Milli Eğitim Bakanlığı'na (Maarif Nezaretine) bağlı olarak çalışan kütüphaneler, 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle Millî Eğitim Bakanlığı'na devrolunmuştur (Cunbur, 1988). Ardından, 1925'te Tekke, Zaviye ve Türbelerin Şeddine, Türbedarlıklarla Bir Takım Ünvanların Men' ve İlgasına Dair Kanun'unun kabulüyle birlikte bu kuruluşlardaki kütüphanelerin de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandığı görülmektedir (Cunbur, 1988).

1925 yılında bu dairenin müdürü olan Dr. Hamit Zübeyir Koşay'ın ülkedeki kütüphanelerin mevcut durumu hakkında hazırladığı rapor son derece önemlidir. Nitekim rapora göre, 64 ilden sadece 19'unda kütüphane bulunmaktadır. Anadolu'daki kütüphanelerde önemli yazma eserlerin olduğunu ve pek çoğunun yurt dışına kaçırılmaya çalışıldığını da yazan Koşay, hem bunun için önlemler alınması gerektiğini hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kütüphanelerinin istenen seviyelere ulaşması için kütüphanecilik tekniğini bilen elemanların yetiştirilmesi gerektiğinden ve bunun için kütüphanecilik bölümlerinin açılmasının lüzumundan bahsetmiştir. Ayrıca aynı raporda bir millî kütüphane kurulması fikrinden de bahsedilmiştir (Baysal, 1993). Dolayısıyla Koşay'ın raporuna bakıldığında hem mevcut duruma hem de geleceğe dönük hazırlıklara ışık tuttuğu görülmektedir. Koşay'ın ortaya koyduğu görüşler, Türk Kütüphaneciliğinin yol haritası için bir başlangıç noktası oldu demek, yanlış olmayacaktır.

1928 yılında yapılan Harf Devrimi'yle kütüphaneler bir kez daha değişimle karşı karşıya kalmış; kütüphanelerdeki bilgi ve kaynak birikiminin niteliği de kaçınılmaz olarak değişmiştir. Kütüphaneler açısından bu etki ilk başta dermelerin yeniden oluşturulması zorunluluğunu gündeme getirmiştir (Soysal, 1998). Bunun yanı sıra artık yazının yönü değişmiş, yeni yazılı kitap soldan sağa doğu değil sağdan sola doğru açılır olmuştur (Alpay, 1991). Şüphesiz bu durumun kitapların raflardaki duruşundan kullanıcının profiline kadar kütüphanecilik alanında yarattığı etki büyük olmuştur.

3. Türk Kütüphaneciliğinin Gelişmesinde Raporlar Dönemi

Kütüphanelerin karşı karşıya kaldığı ve zamanla daha da artacağı belli olan bu gelişmelerin, kütüphanelerde değişim yönetimi çalışmalarını gerekli kıldığı görülmektedir. Nitekim artık kendi bildiği yetmeyen ve kütüphaneciliğin en iyi uygulandığı medeniyetler olan Amerika ve Avrupa'dan görüşler almaya hazırlanan genç Cumhuriyet, kütüphanecilik tarihinde rapor dönemini de başlatmıştır.

3.1. John Dewey Raporu

Türk kütüphanelerin bütün hatlarıyla ele alındığı bu raporlardan ilki, 1924 yılında davet edilen John Dewey'e aittir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın daveti üzerine Türkiye'ye gelerek 2 adet rapor hazırlayan Dewey, raporlardan birinde sadece bütçe konusu üzerinde durmuş; diğerinde ise okul kütüphanelerine olan ihtiyaçtan, okul kütüphanelerinin çocuklara sunacağı katkıdan, halk kütüphanesi olmayan şehirler için gezici kütüphane (seyyar kütüphane) gerekliliğinden, kütüphaneci yetiştirilmesinin şart olduğundan ve bütün bunlara bir an önce başlamanın Yeni Türkiye için taşıdığı önemden bahsetmiştir (Dewey, 1939).

John Dewey'in raporu, sadece kütüphaneler üzerine değil, aynı zamanda öğretmenlerin yetiştirilmesi ve okuma kulübü kurmaya teşvik edilmesinin gerekliliğinden bahsetmesi açısından da ilginçtir. Raporda, "Muallimler arasında mütalaa cemiyetleri ve müzakere ve münakaşa zümreleri teşkil edilmelidir. Bu cemiyetler her sene bir senelik programlarını ihzar ederek müteakip sene zarfında bir program mucibince tetebbularda bulunurlar. Her ay zarfında okunacak fasıl ve bahisler tayin edilmelidir. Muallimlerin, her on beş günde bir toplanarak okudukları bahisler ve bunlardan kendi derslerinde ve mekteplerinde tatbik ettikleri maddeler hakkında müzakere ve münakaşalarda bulunmaları teşvik edilmelidir" (Dewey, 1939) diyerek, kitap okumanın önemine de vurgu yapması önemlidir.

Elbette kitap sayısının yetersizliğinin farkında olan Dewey raporunda, telif ve tercüme eserlere ağırlık verilmesinden de bahsetmiş ve bunun özellikle çocukların okuma kültürüne sahip olması için ne kadar önemli olduğuna vurgu yaparak "aldığım malumata göre okuma öğrenen çocukların evlerinde kendi kendine okuyabilecekleri iyi kitaplar yokmuş. Eğer Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu iş ile hala meşgul değilse, bu bapta şu teklifte bulunabilirim: bu daireye seyyar kütüphaneler şubesi ilave edilerek bu şubece çocuklar için cazibeli mevzulara dair kitaplardan teşekkül eden ve her koleksiyonda 25 yahut 50 kitap bulunan kütüphane sandıkları tertip olunur. Bunlar mektepten mektebe dolaştırılarak her mahalde birkaç ay bırakılır. Bu kitapları talebe evlerine götürür ve kendileri gibi pederleri ve valideleri okuyabilirler. Bu suretle halk arasında iyi kitaplar okumak adeti tenmiye edilir" (Dewey, 1939) diyerek hem gezici kütüphanelerden hem de okuma alışkanlığının toplumda yerleşmesi için yapılacak çalışmanın yol haritasını çizmiştir.

Bunun yanı sıra Dewey aynı raporunda, gezici kütüphaneler dışında okul kütüphanelerinin de kurulması gerektiğinden ve bu kütüphanelerden halkın istifade etmesinin sağlanmasının önemli olduğundan ve kütüphanecilik işiyle uğraşacak bir öğretmenin görevlendirilerek bu kitapların halka nasıl ödünç verileceğini de anlatmıştır (Dewey, 1939). Ayrıca Dewey, bugün kütüphanelerde mimari tasarımın önemi başlığıyla incelediğimiz konuya "Alelade binalar müterakki usullerin tatbikini otomatik surette meneder ve muallimler ile talebeyi münhasıran kitap ile tedris ıztırarında bırakır…Binaenaleyh mektep binaları ile eşya ve teçhizatı meselesi fevkalade mühimdir. Kütüphane, müze için münasip mahaller mevcut olmazsa, maarifin muntazam bir inkişafla terakki etmesi mümkün değildir" diyerek, 1925 yılında açıklık getirdiği görülmektedir.

Dolayısıyla aslında 1925 yılında Dewey tarafından hazırlanan bu rapordan bile, Türk Kütüphaneciliği için bugün hala konu olan önemli başlıkları görebilmekteyiz: çocukların ve halkın okuma alışkanlığı kazanması, yabancı yayınların tercümelerinin yapılarak kitap

koleksiyonlarının zenginleştirilmesi, halk kütüphanesi olmayan bölgelere gezici kütüphane gönderilmesi, çocukların okuma alışkanlığına sahip olması için okul kütüphanesinin gerekli olduğu ve okuma kulüplerinin okuma alışkanlığına etkisi.

3.2. Albert Malche Raporu

Üniversite kütüphanelerimizin sorunlarına dokunan ilk raporlardan biri, Albert Malche tarafından hazırlanan İstanbul Darülfünunun İlgası Hakkında Rapordur. 29 Mayıs 1932 tarihinde ele alınan rapor, merkez ve seminer kütüphanelerini ele almış ve seminer kütüphanelerinin yarattığı kaynak ve insan gücü israfına değinerek, merkez kütüphanenin oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca üniversite kütüphaneleri için gerekli olan toplu katalogların hazırlanmasının öneminden de bahsedildiği görülmektedir (Ersoy, 1966).

3.3. Helmut Ritter Raporu

Bir başka önemli rapor, 1935 yılında ülkemize davet edilen Helmut Ritter'e aittir. Ritter de raporunda özellikle üniversite kütüphanelerine değinmiştir. Raporda, kütüphanenin üniversitedeki bölümlerle iş birliği içinde olması gerektiğinden, kütüphane dermesinin bölümlerden gelen geribildirimlere göre şekillenmesinin öneminden ve bunu modern usullerle yerine getirebilecek kütüphanecilerin gerekliliğinden bahsedildiği görülmektedir (Ötüken, 1957).

3.4. Lawrence Thompson Raporu

1951 – 52 yılları arasında Türk kütüphanelerinde incelemeler yapmak ve İstanbul ve Ankara'da kütüphanecilik kursları vermesi için ülkemize davet edilen Thompson'ın hazırladığı rapor dikkati çeken bir diğer çalışmadır (Thompson, 1952).

Thompson raporu, okul, halk, millî ve üniversite kütüphanelerinin acil bir şekilde ele alınması gereken durumların altını çizmekte, acil eylem planları hazırlanması için tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu raporlar arasında en kapsamlı olanı Thompson raporudur demek yanlış olmayacaktır.

Thompson raporunda, Türk kütüphanelerinin ve kütüphaneciliğinin çok daha ileri noktalara varabilmesi için gerek ders veren hocaların gayreti gerekse devletin bu konuda gösterdiği desteğin oldukça büyük olduğundan bahsetmekte; Türk kütüphanelerinde bulunan koleksiyonlar incelendiğinde Viyana, New York ve Londra kütüphanelerinde bulunanlarla boy ölçüşecek seviyede ifadesini kullanmaktadır.

Bu raporda Thompson'un ele aldığı konuların başında, Millî Kütüphane binası gelmektedir. Thompson raporunda, Millî Kütüphane için yeni bir bina yapılmasını tavsiye etmekte;

kütüphane olarak inşa edilmemiş bir yapıya sürekli eklemeler yaparak elde edilecek olan yeni yapının Millî Kütüphaneye yakışmayacağından bahsetmektedir. Ayrıca Thompson, bu yeni kütüphane binasının yapımı için paranın nasıl temin edileceğine dair sponsorluk, bağış ya da yurt dışı kaynaklı bir kuruma yaptırma şeklinde bir takım çözüm önerileri de sunmuştur. Fakat özellikle altını çizdiği konu, bugün dahi çözemediğimiz, Millî Kütüphane salonunun ders çalışma mekânı olarak kullanılmasından dolayı, kendi amacına hizmet edememesi konusudur. Thompson raporunda, Millî Kütüphaneyi amacından ayrı işe tahsisten kurtarmak şarttır demektedir.

Thompson'un ele aldığı bir başka konu üniversite kütüphaneleridir. Thompson raporunda, üniversite kütüphanelerini hem mekân hem de yönetim açısından değerlendirmekte, ülkemizdeki üniversite kütüphanelerinin durumu ile ilgili ciddi endişelerinin olduğunu belirtmektedir. İstanbul ve Ankara'daki kütüphane hizmetleri için yapılan masrafların, aynı büyülükteki Amerikan kütüphanelerinden çok daha fazla olduğunu belirterek idari açıdan; üniversite öğrencilerinin rahatça ders çalışabilmeleri ve birlikte proje üretebilmeleri için bir yer temin etmenin aciliyetinin altını çizerek mekân sorunundan bahsetmektedir. Üniversite kütüphanelerindeki mekân sorunundan bahsederken, kütüphane binalarının yapımında mutlaka kütüphanecinin görüşüne başvurulması gerekliliğinden bahsetmekte, mimar kendi bildiği gibi yaparsa ortaya çıkacak olan sonuçtan kimsenin memnun kalmayacağına vurgu yapmaktadır.

Kendisi de bir üniversite kütüphanesi müdürü olan Thompson, üniversitelerdeki koleksiyon yapılarına da dikkat çekmiş, kitap koleksiyonlarının merkezi bir üniversite kütüphanesinde toplanması yerine her bölümün kendine ait bir seminer kitaplığının olmasının, aynı yayının tekraren alınmasına bunun da ciddi ölçüde para israfına yol açtığına işaret etmektedir. Bunun dışında kütüphaneler arası ödünç verme sisteminin (ILL) kütüphanecilere mutlaka öğretilmesi gerektiğini belirten Thompson "İstanbul'da iki teknik üniversite gördüm. Bunlar birbirinden üç kilometre mesafede, biri Yıldız'da diğeri Taksim'de, aynı kitapları ihtiva eden kütüphanelere sahiptir. Bu duruma şaşa kaldım. Daha geniş bir ölçüde, bütün kütüphaneler birbiri ile iş birliği yapmayı öğrenmelidir" diyerek konuya dikkat çekmiştir.

Thompson raporunda geçen bir başka husus ise kütüphanecilerin yetiştirilmesi ve eğitimi konusudur. Raporda oldukça geniş yer bulan bu konu için, iki büyük üniversiteden birinde ya da her ikisinde kütüphanecilik bölümlerinin açılmasını tavsiye etmekte, kütüphanecilik mesleğinin üniversiteler aracılığıyla verilecek eğitimle elde edilmesinin, kütüphanecilik mesleğinin saygınlığı ve itibarı için son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hatta bu bölümlere girerek kütüphaneci olmak isteyenler için ön şart olarak, o yıllarda kütüphanecilik kurslarında Adnan Ötüken tarafından verilen "Mesleki Eğitime Başlangıç" dersinin alınmış olmasını şart

koşmayı teklif etmiştir. Daha vizyoner bir bakış açısıyla Thompson, kütüphanecilik eğitimini tamamlamış olanlardan en az 2 kişiyi Amerika'ya kütüphanecilik eğitimi alması için gönderilmesini de tavsiye etmektedir.

Thompson'un raporunda yer verdiği bir başka konu ise ülkemizdeki yazma ve nadir eserlerin korunmasız olan durumudur. Bunun için acilen "Kitap Bakım ve Koruma Enstitüsü" kurulmasını ve hemen bir paleografın İtalya'da eğitim görmesi için gönderilmesi ve döndükten sonra bu enstitünün yönetiminin İtalya'dan dönen uzmana bırakılmasını yazmıştır. İş birliği konusunun önemine bu bahiste de yer veren Thompson, yazma ve nadir eserlerin korunması, fotoğraflarının çekilmesi ve kullandırılması konusunda özellikle her bir kütüphane için teçhizat satın almak yerine paylaşımlı kullanılmasını tavsiye ederek, gereksiz harcamalara son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türk kütüphaneleri hakkında bir rapor kaleme alan Thompson'ın raporunda şimdiye kadar bütün kütüphane türleri için hep tasarruf tedbirlerinin alınmasının gerektiğinden bahsedilmiştir. Fakat konu okul, çocuk ve halk kütüphanelerine geldiğinde, devletin bütün imkanlarını seferber etmesi gerektiğine vurgu yapması önemlidir. Nitekim Thompson'a göre bir ülkenin gelişebilmesi için öncelikli olarak çocuktan başlayarak insana yatırım yapması gerekmektedir. Bu nedenle ülkede okul, çocuk ve halk kütüphanelerinin gelişmişlik seviyesini ülkenin gelişmişlik seviyesi ile eş tutmuştur. Raporda şöyle ifade etmektedir: "Zira demokrasi savaşı burada kazanılacaktır. Şayet yeni nesli okuyan bir nesil, yani objektif olayların temeli üzerinde kararlar verebilen erkek ve kadın nesli olarak yetiştirmeyecek olursanız, dünyanın en kudretli ordusu dahi, otuz sene gibi kısa bir zamanda Türkiye'nin yaratmış olduğu büyük demokrasiyi koruyamaz."

Bu kütüphane türleri arasında en önemlisinin okul kütüphaneleri olduğunu düşünen Thompson'ın 1952 yılında hazırladığı raporunda, okul kütüphanelerinde görev yapacak olanların kütüphaneci olma zorunluluğuna ve okul ders müfredatlarının okul kütüphaneleri ile iş birliği içinde yürütülmesi gerekliğine dikkat çekmiş olması, Cumhuriyet'in yüzüncü yılında hala bu sorunu çözememiş ülkemiz için üzüntü vericidir. Nitekim raporda "Bugünkü Türk liselerinin müfredat programı, kütüphanelerden faydalanmayı teşvik edecek şekilde düzenlenmemiştir. Bunu düzeltmek için, yetiştirilmiş uzman kütüphanecilerin liselerin öğretmenleriyle iş birliği yapması zorunludur" demektedir.

Okul kütüphanelerinin sadece bir depolama merkezi olarak kullanılmasına itiraz eden Thompson'ın raporunda bunun ancak çok iyi yetişmiş olan kütüphanecilerle çözüleceğini ve bunu için Amerika'nın önde gelen kütüphanecilik okullarına 2-3 kütüphanecinin gönderilme-

sinin çok yerinde olacağını belirtmiş; yurt dışı uygulamalarında kitap nasıl seçilir, kataloglama nasıl yapılır, öğretmenlerle iş birliği nasıl yapılır gibi önemli konuların öğrenileceğine değinmiştir.

Okul kütüphanelerinden sonra önemine dikkat çektiği bir başka kütüphane türü ise halk kütüphaneleridir. Halk kütüphanelerinin hangi işi yaparsa yapsın, hangi eğitim seviyesine sahip olursa olsun, insanların istifadesine sunulan ve okuma, eğlenme ve dinlenme ihtiyaçlarını giderebilecekleri yerler olduğundan bahsetmektedir. Bir ülkenin vatandaşları için eğitici ve öğretici faaliyetlerle kalkınmayı sağlayacak en önemli kurumlardan olduğundan bahsederek, Amerika ve İsveç gibi ülkelerin halk kütüphaneleri aracılığı ile halka nasıl eğitim verdiğini anlatmaktadır.

Thompson'ın yer verdiği bir diğer kütüphane türü çocuk kütüphaneleridir. Çocuk kütüphaneleri konusunda Ankara'da Adnan Ötüken'in eşinin ve İstanbul'da Muzaffer Gökman'ın teşebbüslerinin kendileri için de ilham verici olduğundan bahsederek, Cumhuriyetin 100. Yılını kutlayan ülkemizde henüz yeni yeni farkındalık kazanılan "çocukların bebeklikten itibaren kütüphanelerle tanıştırılması gerekir" yaklaşımını 1952 yılında çoktan söylemiş olduğunu görmek, çocuk kütüphaneleri konusunda yaptığımız hataları esefle karşılamaya neden olmaktadır. Nitekim Thompson raporunda "Henüz altı aylık olan kızımı kütüphaneye götüreceğim anı dört gözle bekliyorum. Evet, kitapları okumayacak ama etrafına bakacak, biraz daha büyüyünce kitapları karıştıracak, filmler seyredecek, plaklar dinleyecek. Bu onun için bir bayram günü kadar heyecanlı olacak. Haftada bir gün masal veya hikâye dinlemek için oraya gidecek... Ve okula başlayışının ilk yazında muhitindeki diğer çocuklarla birlikte yaz okuma kulüplerine katılarak ne sizin ne de benim hayal bile edemeyeceğimiz kitaplarla dolu sergüzeştlere atılacak. Ve işte o andan itibaren ömrü boyunca iyi bir okur olacak- şüphesiz babası kütüphaneci olduğu için değil" diyerek, bir insanın bebeklikten itibaren kütüphanelerle tanışmış olmasının önemine vurgu yapmıştır.

Thompson'ın ele aldığı son kütüphane türü gezici kütüphanelerdir. Thompson raporunun bu kısmına kadar ideal olan kütüphanecilik faaliyetlerini tek tek sıraladıktan sonra, bu hizmetlerin sadece İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde değil, ülkenin tamamına yayılmasının gerekliliğinden ve öneminden bahsetmektedir. Ülkenin geri kalanına ulaşmanın yolunun ise gezici kütüphaneler olduğunu belirtmektedir. Bunun için en iyi eserlerden oluşan 1500- 2000 kitaptan oluşan gezici kütüphanelerin bir haftalık programlar yaparak, en kalabalık bölgelere ve hatta okullara gitmesinin gerekliliği üzerinde durur.

Thompson raporu aynı dönemde dünyada yaşanan gelişmelerin neler olduğunun bir göstergesi olarak da önemli sayılmalıdır. Nitekim aynı dönemde (özellikle Amerika'da) artan öğrenci sayıları, öğrenci kitlesinde beliren değişiklik, sosyal hayatta yaşanan değişim, ilim dallarının sayısının artması ve buna bağlı olarak yaşanan bütçe problemleri ele alınmakta ve kütüphanecilik uygulamalarında hem kullanıcı hem de gelecek odaklı yaklaşımların sergilendiği görülmektedir.

3.5. D.R. Kalia Raporu

Kalia, 1961 yılı içinde Ankara, Orta Doğu Teknik, İstanbul, İstanbul Teknik, İzmir Ege ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanelerinde çalışmalar yapmak üzere davet edilmiştir. Kendisi de bir üniversite kütüphanesi yöneticisi olan Kalia raporunda, üniversite kütüphanelerinin mevcut sorunları ve çözüm yolları konusunda çalışmıştır. Fakat Kalia'nın raporunun diğer üniversite kütüphanesi raporlarından ayrılan bir özelliği, kullanıcıların kütüphaneyi kullanması için gerekli olan konulara da yer vermiş olmasıdır (Ersoy, 1966). Bugün adına bilgi okuryazarlığı dediğimiz bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma becerisi için Kalia, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için üniversitedeki eğitim metodu ve dili ile, kütüphanedeki koleksiyonun birbirini desteklemesi gerektiğinden bahsederek, öğrenme araçlarının uygunluğunun önemli olduğunu vurgulamıştır.

3.6. Arthur McAnallay Raporu

1964 yılına gelindiğinde karşımıza çıkan önemli ve detaylı raporlardan biri, Dil – Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsünde 1962-1963 yılları arasında Fullbright profesörü olarak çalışan Arthur McAnally'ye ait çalışmadır. Raporda, üniversite kütüphanelerinin merkezileşmesi gerektiği ele alınırken, modern bilimin uzmanlaşmaya doğru gittiği ifade edilmektedir (McAnally, 1964).

Dönemin kütüphanecilik hizmet ve faaliyetlerinde yaşanan ya da yaşanması muhtemel değişikliklerini Amerikan kütüphaneleri ile karşılaştırarak sunun rapor, özellikle kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerindeki değişime dikkat çekmektedir (McAnally, 1964). Raporda bu konu ile ilgili olarak kütüphanecilerin kullanıcı taleplerine cevap verebilmek için sahip olması gereken mesleki yetkinliklerden, katalogların etkin kullanabilmesi için yeniden düzenlenmesi gereğinden bahsedildiği görülmektedir, Bunun yanı sıra kullanıcı taleplerine bağlı olarak açık raf ya da kapalı raf tercihinin yapılması gerekliliği, akademisyenler için karel ya da okuma odalarının oluşturulmasının önemi, öğrenciler için grup çalışma odalarının olması ve kitap dışı materyaller için özel raf sistemlerinin bulunması, ele alınan diğer konular arasındadır (McAnally, 1964).

Ülkemizde bugün bile kütüphane binalarının içinde bulunduğu şartlar tartışılmakta, pek çok üniversite kütüphanesi binasının kullanıcı memnuniyetinden uzak olduğu bilinmektedir. Nitekim McAnally'nin 1964 yılında altını çizdiği "kareller, grup çalışma odaları, kitap dışı materyaller için özel raf sistemleri" gibi hususlar bugün bile sadece birkaç üniversite kütüphanesinde görülebilecek özelliklerdir. Amerikan kütüphanecilik anlayışını yansıtan bu raporun üzerinden neredeyse 50 yıl geçmiş olmasına rağmen, Türkiye'de kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin durumunun hâlâ değişime adapte olma seviyesinin çok altında olması ise manidardır.

4. Raporların Etkilerinin Görülmeye Başlaması: Türk Kütüphaneciliğinde Değişim Dönemi

Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporların etkisiyle Türk uzmanların çalışmalara başladığı ve bu çalışmaların yansımalarının görülmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu raporların etkilerine bağlı olarak yaşanan gelişmeleri şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

4.1. Yurt Dışına Kütüphaneci Gönderilmesi ve Kütüphanecilik Kurslarının Açılması

Türk Kütüphanecilik tarihinde 1925 yılı, Yaşar Karayalçın'ın ifadesine göre "Türkiye'de modern kütüphanecilik öğretiminin" başladığı yıldır (Karayalçın, 1964). Nitekim aynı yıl kütüphanecilik eğitimi için gittiği Fransa'dan dönen Fehmi Ethem Karatay 7,5 ay sürecek olan ilk kütüphanecilik kursunu açmıştır.

1942 yılına gelindiğinde ise, kütüphanecilik eğitimi için gittiği Almanya'dan dönen Adnan Ötüken'in, kütüphanecilik kursu açmak için harcadığı özel çabalar dikkati çekmektedir. Karatay'ın 1925 yılında açtığı ve sadece 7,5 ay süren kütüphanecilik kursunun ardından, 1942 yılında Ankara Üniversitesi DTCF'de açılan kütüphanecilik kursunun da çeşitli nedenlerden dolayı defalarca sekteye uğradığı görülmektedir. 1952 yılında Adnan Ötüken'in kişisel gayretleriyle tekrar başlayan kursun hazırlanan ve yürürlüğe giren kütüphanecilik dersi iç yönetmeliğinin gayesi şu şekilde açıklanmaktadır: "Bu dersin gayesi, kütüphanelerimizin ilmi şekilde ve modern usullerle tasnifi ve idaresini sağlayacak yolda bilgi sahibi kılmaktır (Ötüken, 1957).

Bu kurs için hazırlanan ders programındaki bazı konular günümüzde hâlâ güncelliklerini taşıması bakımından önemli görülmelidir. Nitekim bu konuların hemen hepsi bir kütüphanenin temel fonksiyonları olmakla birlikte; dönemin ihtiyaçlarına adapte edilebilir hâle getirilme ve değişimi yakalayabilme amacı taşımaktadır.

4.2. Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kurulması

Raporların yarattığı bir başka etki ise mesleki birliğin kurulması girişiminde görülmektedir. 1949 yılında kurulan dernek, 1952 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği Bültenini çıkarmaya başlamıştır. Hem derneğin kurulması hem de önce bülten sonradan dergi olarak yayın faaliyetinde bulunması hem mesleki gelişimin takip edilmesi hem de mesleki iş birliklerinin kurulmasında çatı vazifesi görmüştür. Fakat Ersoy (1966) çalışmasında, Türk Kütüphaneciler Derneğini, "kütüphaneciliğimizin gelişmesini etkileyen sorunlardan biridir" diyerek tarif etmektedir. Nitekim Ersoy, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin belirlenen çalışma konularında gereği kadar başarıya ulaşmadığını ve beraber çalışma gücüne sahip olunmadığını belirtmektedir. 1979 yılında derneğin genel başkanı olan Necmeddin Sefercioğlu'nun "Türk Kütüphaneciler Derneğini kuruluşunun 30. yılında birbirini seven ve sayan, uyum içinde çalışan bir kurul yönetiyor. Bu kurulun üyeleri, her düşüncenin üstünde, derneklerine ve mesleklerine yararlı olabilmenin çabası içindedirler" diyerek, dernekle ilgili olumlu bir resim çizmiştir. Aradan geçen 13 yılda derneğin de kuruluş ve çalışma amaçları konusunda ortak bir fikir birliğine varması ve Türk Kütüphaneciliğinin gelişmesi için birlikte çalışmanın yarattığı gücü fark ettiği anlaşılmaktadır.

4.3. Kütüphanecilik Bölümlerinin Kurulması

Raporlarda sık sık geçen kütüphanecilerin yetiştirilmesi konusunun, Adnan Ötüken'in Almanya'da aldığı kütüphanecilik eğitimi sonucunda, iki üniversitede kütüphanecilik bölümlerinin kurulmasıyla karşılık bulduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesi DTCF'deki kursun ardından 1954-55 akademik ders yılında kütüphanecilik bölümünün kurulması kararı alınmış ve aynı yıl eğitim öğretim faaliyetlerine başlanmıştır (Ötüken, 1957; Ersoy, 1966). Adnan Ötüken'in girişimleriyle kurulan ilk kütüphanecilik bölümünün ardından yine Ötüken'in çabalarıyla 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünün açıldığı görülmektedir.

4.4. Okul Kütüphaneleri İçin Düzenleme Yapılması

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda uygulanmış programların okul kütüphanesini eğitim ve öğretim faaliyetinin ya tamamen dışında bırakan ya da bu müessesenin potansiyelini geniş ölçüde kısıtlayan bir görüşle hareket ettiklerini gösteren örneklere sahibiz. Bu örneklerin en ilgi çekicisini, 1927 ve 1930 tarihli programlarda okul kütüphanesinin, "haftanın bir günü ve münhasıran öğleden sonraki serbest zamanda öğrencinin okuma faaliyetinde bulunacağı bir yer olarak değerlendirilmesi teşkil eder" denirken 1931- 1932 ders yılı için hazırlanmış müfredat programında ise, değişimin başlangıcını görmek mümkündür. 1931

tarihli programda, kütüphane – eğitim iş birliğini görmek mümkündür: "Atlasları, istatistik mecmualarını, coğrafya kıraatlerini, seyahat ve keşfiyata ait kitapları ihtiva edecek bir sınıf kütüphanesi kurulmalıdır" ifadesi, bunun bir işareti sayılmalıdır. 1949 yılına gelindiğinde hazırlanan ortaokul programında ise, okul ve sınıf kütüphanelerinin okul içinde daha fonksiyonel hale getirilmesinin gerekliğinden ve kütüphanelerin eğitim-öğretim ile iş birliği yapmasının öğrenci ve öğretmenler için sağlayacağı faydalardan bahsedilmeye başlandığı görülmektedir (Soysal, 1969).

4.5. Üniversite Kütüphaneleri İçin Düzenlemeler Yapılması

Yabancı uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmelerin hemen hepsinde, üniversite kütüphanelerinin ele alındığı görülmektedir. Bu raporlardan elde edilen verilere ve tavsiyelere bağlı olarak Türk tarafının birtakım çalışmalar içine girdiği görülmektedir.

Literatürde çok sık bahsedilmemekle birlikte 1958 yılında dönemin Kütüphaneler Genel Müdürü Aziz Berker tarafından hazırlanmış olan Ankara Üniversitesi Kütüphaneleri hakkındaki rapor önemli görülmelidir (Berker, 1958). Nitekim bu raporda üniversitelerin varoluşlarının kütüphanelerinin kalitesiyle doğru orantılı olduğundan bahsedilmekte ve Berker o dönem için "şimdi kütüphanecilik bilgi ve tekniği tatbik edilmemiş bir kütüphane tasavvur etmek artık kabil değildir" diyerek dönemin değişim dinamikliğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Berker aynı raporunda, üniversite kütüphanesi ile bölümler arasındaki ilişkinin önemine de dikkat çekmektedir (Berker, 1958).

Üniversite kütüphaneleri konusunda yapılan diğer çalışma ise, Yaşar Karayalçın tarafından hazırlanan kanun projesidir (Karayalçın, 1964). Daha önce de belirtildiği gibi Türk kütüphaneciliği alanında yaşanan en ufak bir gelişme, kendi dönemi içinde bulunduğu şartlara göre "modern uygulamalar" ya da "baş döndürücü gelişmeler" olarak ifade edilmektedir. Karayalçın da üniversite kütüphaneciliği hakkındaki kanun projesinde kütüphanecilik alanındaki değişim hareketlerinden bahsederken 'filim, ihtisas ve yayın hayatının baş döndürücü bir süratle geliştiği çağımızdan" ifadesini kullanarak, üniversite kütüphaneleri için kanun projesi hazırladığı görülmektedir.

4.6. Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliğinin Çıkarılması

Dönemin Millî Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri'nin, çocuk kütüphanelerinin kurulması konusunda yaptığı girişimlerden bahsetmek gerekmektedir. İlki 1952 yılında ikincisi 1958 yılında yayımlanmasına öncülük ettiği "Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği", Türk kütüphaneciliğinin gelişim ve değişim sürecinin safhalarından birini göstermesi açısından önemlidir.

Nitekim o dönemde Çocuk ve Halk Kütüphanelerinin Millî Eğitim Bakanlığı uhdesinde Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı olması, çocuk kütüphanesi hizmetlerinin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmesini gerekli kılmıştır (Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 1958). Fakat dönemin Millî Eğitim Bakanının okul kütüphaneleri yerine çocuk kütüphaneleri adını kullanması ama bugün bildiğimiz manada okul kütüphanesi hizmetlerinin anlatılıyor olması, ilginç görünmektedir.

Fakat çocuk kütüphaneleri hizmetlerinin her ne kadar bugün alışkın olmadığımız bir bakanlık tarafından düzenlendiği görülse de ele alınan konuların ve hizmetlerin özellikleri ve çeşitliliği, bugün bazılarına hala sahip olmadığımızı göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1952 yılı itibariyle çocuk kütüphanelerinin sahip olması gereken özellikler ile içerik ve faaliyet yapılarının bugün hala aynı beklentilerde olması, ya geçmişte yapılan çalışmaları ciddiye alıp değerlendirmediğimizi ya da okuyup ders çıkarmadığımızı göstermektedir. Her iki durumda da Türk kütüphaneciliğinin gelişiminde geçmiş rapor, çalışma ve tecrübelerden istifade etmeyişimiz, Türk kütüphaneciliğinin arzu edilen sıçramayı yapamayışının nedenlerinden biri olarak okunabilir.

Nitekim 1952 ve 1958 yılında yayımlanmış olan yönetmeliklerde (Çocuk kütüphaneleri yönetmeliği, 1952, 1958) çocuk kütüphanelerinin okulu tamamlayıcı ve okula yardımcı bir eğitim müessesi olduğu belirtilmektedir. Bugün adına okul dışı öğrenme ortamı dediğimiz çocuk kütüphanelerinin misyonu belirlenirken çocuk kütüphanelerinde kitaptan başka göze ve kulağa hitabeden türlü yönlerde çeşitli eğitim faaliyetlerine yer verilir denilmektedir. Hatta yine bugün çocuk ve halk kütüphanelerinde alışkanlık haline getirmeye çalışıldığı gibi, bu faaliyetlerin her birinin haftalık ve aylık plan ve programlar ile saatleri belli bir düzende halka sunulmasının öneminden bahsedilmektedir. Belki de en önemli husus olarak, bugün devlet okulu kütüphanelerinde hala bir kütüphaneci atayamamış ya da bazı vakıf okullarının kütüphanesinde görev yapan kütüphanecilere "öğretmen" sınıfı tahsis edilmezken, zamanında millî eğitim bakanlığına bağlı olan çocuk kütüphanelerinde görevli olan kütüphaneciye "öğretmen kütüphaneci" deniyor olması görülmelidir.

Hatta yönetmelikte geçen ifade şu şekildedir: "Çocuk kütüphanelerinin her birinde, vilayet ilkokul kadrolarından seçilen en az bir öğretmen, öğretmen kütüphaneci olarak, 5439 sayılı kanuna göre görevlendirilir". Lüzumu halinde öğretmen kütüphaneciye bir yardımcı verilir. Öğretmen kütüphanecilere okullarda ders, sınıf veya başka bir iş verilmez.

4.7. Kütüphanecilik Alanındaki Konu Başlıklarının ve Yayın Sayısının Artması

Cumhuriyet sonrası dönem incelendiğinde, kütüphanelerin toplum hayatı için öneminin fark edildiği ve buna bağlı olarak başlayan çalışmalar incelendiğinde, gerek yurt dışından gelen uzmanların ve akademisyenlerin raporlarının gerekse eğitim için yurt dışına giden kütüphanecilerin, oldukça fazla sayıda konu başlığı hakkında çalışma yaptığı görülmektedir.

Elbette oldukça fazla konu başlığında çalışılmış olması, literatürün de aynı ölçüde geliştiği anlamına gelmemelidir. Her ne kadar çalışmalar yürütülüyor, yurt dışından uzmanlar çağırılıyor, pek çok kütüphanecilik yayını Türkçeye çevriliyor ve birtakım raporlar hazırlanıyorsa da Türk Kütüphaneciliği yayınlarının arzu edilen seviyeye ulaşmadığı, dönemin Millî Kütüphane Müdürü Adnan Ötüken'in Halk Kütüphaneleri Yayma Faaliyeti adlı çeviri yayının takdim yazısından anlaşılmaktadır: "Modern anlamdaki kütüphaneciliğin memleketimize girişi çok yenidir. 15- 20 yıllık bir mazisi olmasına rağmen Türkiye'de modern kütüphanecilik bu kısa devre içerisinde birçok eser vermiştir. Fakat itiraf etmek gerekir ki, bütün bu hareketlere uygun ölçüde kütüphanecilik mesleğine veya tekniğine ait belli başlı elkitaplarının yayını mümkün olmamıştır. Hâlbuki yeni yetişen kütüphaneci neslinin elinde bu kabil eserleri bulundurmamız mutlak zarurettir. Bence bu hizmet birinci planda Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Kürsüsüne ve Türk Kütüphaneciler Derneğine düşer" (McColvin, 1963) diyerek memnuniyetsizliğini belirtmiştir.

Ötüken'den önceki dönemde kütüphaneler müfettişi olarak görev yapan Dr. Hamit Zübeyir Koşay da 1925 yılında hazırladığı raporda, kütüphanelerimizde mevcut eser koleksiyonlarının günün ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu belirtirken (Maarif Vekaleti Mecmuası, 1925) Ötüken'in ardından Osman Ersoy'un da 1966 yılında yine aynı sorunun devam ettiğini belirtmesi (Ersoy, 1966) ve Cumhuriyet'in 100. Yılında da benzer sorunların devam ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

1971 yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren kütüphaneler hakkında, "Öğretmen Kitapları" adlı bir serinin düzenlendiği ve bu seride öğretmen kütüphanecilerin de faydalanması için "Çocuk Kütüphaneleri ile Okul ve Sınıf Kütüphaneleri" (Kınalı, 1955), "Öğretimde Okul Kütüphaneleri ve Öğretmen Kütüphaneci" (Göndem ve Alaylıoğlu, 1954) kitapların yayımlandığı görülmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı dışında Millî Kütüphane'nin, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun kütüphanecilik alanında eserler yayımladığı görülmektedir. Kütüphanecilik alanındaki konu başlıkları arasında çocuk kütüphaneleri, okul

kütüphaneleri ve halk kütüphaneleri gibi temel konu başlıklarının yanı sıra sınıf kütüphaneleri ve ilkokul kütüphaneleri (Douglas, 1962) gibi bugün dahi çalışılmayan çok daha özel konu başlıklarının çeviri ya da telif yoluyla hazırlanarak kütüphanecilere ulaştırıldığı görülmektedir.

Bu noktada günümüz kütüphanecilik literatüründe okul kütüphaneleri başlığı ile çalışılan konunun zamanında, ilkokul kütüphaneleri ve sınıf kütüphaneleri diye ayrılmış olması, Türk Kütüphaneciliğinin aslında yapılması ve yazılması gereken hemen her konuyu 1950'li yıllardan başlayarak ele aldığını fakat sonraki nesillerin bu konuları yeterince işleyemediğini göstermektedir. Nitekim bugün hala, 100. Yıl Cumhuriyet Türkiye'sinde okul kütüphaneleri konusu önemi kavranamamış ve gerekli politikaları oluşturulamamış bir konuyken, 1962 yılında yayımlanan İlkokul Kütüphaneleri adlı kitabın birinci bölümünün girişinde yer alan cümleler, eksikliğimizi bir kez daha ortaya koymaktadır: "Bugün modern ve iyi bir okulda kütüphanenin de yer alması gerektiği herkesçe kabul edilmiştir…. Öğrenme ve okuma pratiği arasında zorunlu bir ilgi vardır. Okumanın ve öğrenmenin mekanizmasını evvela çocuğa öğretmek lazımdır. Fakat çocuğun okuduğunu anlamasında ve ilgi göstermesine de önem verilmesi gerekir. Şu hâlde, okuma öğretimi çocuğa okuyacak sağlandığı takdirde tamam olabilir. Bunun için de okulun, her türlü seviye için ve çeşitli konularda yazılmış kitapları bol olan bir kütüphanesi olması gerekir…. Çünkü çok okumak yoluyla ancak çocuk hüküm verebilir (Douglas, 1962). "

Okullarda kütüphane olmasının gereklilikleri ve faydaları üzerinde durulduktan sonra aynı eserde, kütüphane ile öğretmen arasındaki iş birliğine, kütüphanenin ders müfredatlarını nasıl destekleyeceğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bugün bu bahsedilen konular henüz çözüme kavuşturulmadığı için üniversitelerde, konunun önemini anlatabilmek için yüksek lisans tezleri yazılmaktadır.

4.8. Kütüphaneler Komitesi Raporunun Hazırlanması

31 Ocak – 17 Mart 1961 tarihleri arasında 35 toplantı yaptığı görülen kütüphanecilerin, üniversite kütüphaneleri dışında kamu sektörüne bağlı bütün kütüphane türlerinin durumunu incelediği anlaşılmaktadır (Kütüphaneler Komisyonu Raporu, 1961). Nitekim dönemin Kütüphaneler Genel Müdürü olan Aziz Berker başkanlığında toplanan komisyon, Türkiye Kütüphanelerinin önümüzdeki 10 yıllık plan ve programını hazırlamış ve 9 konu başlığında çalışma komisyonları oluşturmuştur. Çalışılan konu başlıkları şu şekildedir:

- Millî Kütüphane
- Umumi Kütüphaneler

- Halk Kütüphaneleri
- Okul Kütüphaneleri
- Personel Yetiştirme
- Kütüphaneler Arası İş birliği
- Kütüphaneler Kanunu
- Üniversite Kütüphaneleri
- Derleme Kanunu

Komisyon tarafından ele alınan konu başlıklarının her birinin kendi içinde personel, bütçe, mekan, teşkilat şemasındaki yeri gibi temel konuları barındırdığı görülmektedir. Kütüphaneler komitesi raporuna kadar ayrı bir kütüphane olarak ele alınan çocuk kütüphanelerinin halk kütüphaneleri; ilkokul ve sınıf kütüphanelerinin okul kütüphaneleri başlığı altına alındığı görülmüştür (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961).

Sorunlar derinlemesine incelenme ve çözüme kavuşturulma fırsatı elde etmemiş olsa da, Türk kütüphanecilerinin verilen tavsiyeler ya da yurt dışına gidip öğrendiklerinden sonra, Türk kütüphaneciliğini nasıl daha iyi noktalara getiririz diye düşünmeye başladığının bir işaretidir. Türk kütüphanecilik tarihinde ilk kez böyle bir komisyon kurulmuş ve çalıştay mantığı ile hareket ederek belli konu başlıkları için çalışma grupları oluşturulmuştur. Şüphesiz, mevcut sorunların tespit edilmesi ve çözüm yollarına işaret edilmesi noktasında, muazzam bir gelişmedir.

Sonuç

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan harf devrimiyle kütüphanelerin hem içerik hem de işleyiş olarak büyük bir değişimle karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde de farklı etkenlerle de olsa aynı konulardan bahsediyor olmamız ise son derece ilginçtir. Çünkü gelişim ve değişim başlığıyla yapılan çalışmalarda sanki internet ve hız, kütüphanelerin bütün yapılarını değiştiren faktörler olarak gösterilmektedir. Hemen her yerde, yaşanan değişim hareketleri neticesinde kütüphanelerin derme yapılarında, hizmet sunuş şekillerinde, teknik hizmetlerde, kütüphane binalarında ve kütüphanecilerin sahip olması gereken niteliklerde ve özellikle uzaktan eğitim uygulamalarının giderek yaygınlaşması ile kütüphanelerin kullanıcı kavramı ve hizmetlerini yeniden ele almalarının gerekliliğinden bahsedilmektedir (Kakırman Yıldız, 2010). Görünen o ki, aslında her dönemde ele alınması gerektiği belirtilen konular hep aynıdır. Tek fark, her devrin kendi özelliklerini yansıtıyor olmasıdır.

Nitekim Türk kütüphanecilik tarihinde raporlar dönemi olan 1924-1964 yılları arası, Türk kütüphaneciliğini bütün alanlarda geliştirebilmek için hem yurt dışından davet edilen uzmanlar hem de yurt dışına gidip dönen ve çeşitli girişimlerde bulunan kütüphaneciler sayesinde oldukça verimli bir dönem olarak görülmelidir. Nitekim Osmanlı sonrası Türk kütüphaneciliğinin dönemin şartları ve koşullarına uygun şekilde en iyi hizmeti sunabilmesi için yurt dışından davet edilen uzmanların raporlarına binaen ülkemizin önemli isimleri tarafından yapılan analizlere dayanan raporların yarattığı değişim sayesinde bugün, Türk kütüphaneciliğinden bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Bu rapor çalışmalarının ve kanun projelerinin amacının, kütüphanelerde ve kütüphanecilik uygulamalarında dönemin şartlarına göre modern yapıyı yakalamak; yani değişimi sağlamak isteği olduğu görülmektedir. Türk kütüphaneciliğinde ele alınan konuların ve yaşanan sıkıntıların her dönem benzer olduğunu göstermesi bakımından ise tarihi öneme sahiptir.

Yapılan çalışmalarda gelecek düşüncesinin olduğu ve geleceğe dair planların yapıldığı, altı çizilmesi gereken önemli bir husustur. Nitekim içinde bulunulan dönemin gelişmeleri değişim yaratmış ve kütüphanecilik meseleleriyle ilgilenenlerin hep bu değişimi yakalama arzusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça / References

Alpay, M. (1991). *Kütüphane, dünü yarma bağlayan köprü*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

Baysal, J. (1982). *Kütüphanecilik alanında yeni kavramlar araçlar yöntemler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Baysal, J. (1993). *Kütüphanecilik*. İstanbul: Esin Yayınevi.

Baysal, J. ve Taner, S. (1985). Türkiye'de kütüphanecilik alanında bilgisayar uygulamaları 1. sempozyumu üzerine bilgi ve sonuç raporu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları.

Berker, A. (1958). *Ankara Üniversitesi kütüphaneleri hakkında rapor*. Ankara: Yeni Desen Matbaası.

Cunbur, M. (1988). Basın, yayın ve kitap. *Erdem* , 5 (11) , 405-436.

Çocuk kütüphaneleri yönetmeliği (1958). Ankara: Maarif Basımevi.

Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor.* İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.

Douglas, M.P. (1962). *İlkokul kütüphaneleri*. (B. Abacıoğlu, Çev.). Ankara: Yeni Koşul Matbaası.

Ersoy, O. (1966). *Kütüphaneciliğimizin sorunları*. Ankara: Anadolu Matbaası.

Göndem, R. ve Alaylıoğlu, R. (1954). *Öğretimde okul kütüphaneleri ve öğretmen kütüphaneci*. İstanbul: Maarif Basımevi.

Gürtürk, S. (1966). *Fotoğraflarla halk kütüphaneciliği*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kakırman Yıldız, A. (2010). Bilgi Hizmetlerinde Değişim Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları

Karayalçm, Y. (1964). *Üniversite ve ihtisas kütüphaneleri ile üniversite kütüphaneciliği hakkında kanun projesi*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.

Kütüphaneler komitesi raporu. (1961). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

McAnally, A. M. (1964). *A Library building for the faculty letters and for central services of all the libraries of Ankara University.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

McColvin, L. (1963) *Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti*. (B. U. Yurdadoğ, Çev.). Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

Ötüken, A. (1957). Prof. Helmut Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri hakkında mühim bir raporu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6 (1-2), 36-46.

Ötüken, A. (1957). Türkiye'de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6 (1-2), 48- 60.

Ötüken, A. (1979). *Kütüphaneciliğimiz için*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

Soysal, Ö. (1969). *Çağdaş eğitim ve Türkiye'de okul kütüphanesi*. Ankara: Güven Matbaası.

Soysal, Ö. (1998). *Türk kütüphaneciliği / Bilginin yazgısı*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

Thompson, L. (1952). *Türkiye'de kütüphaneleri geliştirme programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Tonta, Y. (1992). Kütüphanecilikte son gelişmeler. *Türk Kütüphaneciliği*, 3(2), 22-36.

Yurdadoğ, B. (1961). Üniversite kütüphaneleri. C. M. White (Ed), *Amerikan kütüphanecilik tecrübeleri* içinde (s.47-61) Ankara: Güven Matbaası.

Yurdadoğ, B. (1961). Üniversite kütüphaneleri. C. M. White (Ed), *Amerikan kütüphanecilik tecrübeleri* içinde (s.47-61) Ankara: Güven Matbaası.

2. BÖLÜM / CHAPTER 2

Osmanlı İmparatorluk Yönetim Sisteminin Bilgi Kaynakları: Tahrir Defterleri

Information Sources of the Ottoman Empire System: Tahrir Defterleri

Bilgin AYDIN[1]

[1]Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: bilgin.aydin@medeniyet.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.02

ÖZ

Osmanlı döneminde yapılan nüfus, vergi ve arazi sayım sonuçlarını ihtiva eden tahrir defterleri, Osmanlı tarihçiliğinde özellikle geçen yüzyılda 1940'lı yıllardan itibaren çok sayıda araştırmaya konu olmuş ve İmparatorluk nüfusunun hesaplanması, Osmanlı iktisadi yapısının incelenmesi, şehirlerin kurulup gelişmesi ve şehir iktisadi yapısı gibi farklı açılardan ele alınmıştır. Bu çalışmada ise tahrir defterlerinin Osmanlı imparatorluk yönetim sisteminin bilgi kaynakları olarak önemi vurgulanacak ve bu defterlerin bürokrasideki rolü üzerinde durulacaktır. Tahrir defterleri, devletin ve bürokrasinin idari fonksiyonlarının yerine getirilmesinde bir bilgi kaynağı vazifesi görüyor, devletler arası sınır anlaşmazlıklarına varıncaya kadar çok farklı amaç ve işlevler için kullanılabiliyordu. İdari ve mali kontrolün sağlanmasında da defterlere başvuruluyordu. XV-XVI. yüzyıllarda henüz yerleşim birimlerinin detaylı olarak haritalarda yer almadığı bir dönemde tahrir defterleri idarenin ihtiyaç duyduğu idari ve siyasi bütün bilgi ihtiyacına karşılık veriyordu. Osmanlı kayıt sistemi o kadar mükemmel bir şekilde örgütlenmişti ki bu sistemin tanzim ettiği defterler yüzlerce yıl eyalet ve sancak yönetiminin esas kaynaklarını oluşturdular.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu Yönetim Sistemi, Osmanlı Yönetimi Bilgi Kaynakları, Osmanlı Nüfusu, Vergi Ve Arazi Sayımı, Tahrir Defterleri

ABSTRACT

The land survey records, known as tahrir defterleri, which contain population, tax, and land census results from the Ottoman period, have been the subject of numerous research studies in Ottoman historiography, particularly since the 1940s. These records have been examined from various perspectives, including the calculation of the imperial population, the analysis of the Ottoman economic structure, the establishment and development of cities, and the urban economic system. In this study, the importance of tahrir defterleri as sources of information for the Ottoman imperial administrative system will be emphasized, and their role in the bureaucracy will be highlighted. The registers served as a source of information for fulfilling the administrative functions of the state and bureaucracy,

and they could be utilized for various purposes and functions, extending to interstate border disputes. They were also consulted for administrative and financial control. During the 15th and 16th centuries, a period when detailed settlements were not yet depicted on maps, tahrir defterleri provided all the administrative and political information required by the administration. The Ottoman recording system was so meticulously organized that the registers it produced constituted the main sources for provincial and district administrations for centuries.

Keywords: Ottoman Imperial Administrative System, Information Sources of Ottoman Administration, Ottoman Population, Tax and Land Census

Extended Abstract

The censuses conducted in the Ottoman bureaucracy to determine the population of taxpayers were referred to as tahrir. Immediately after a conquest, a tahrir is executed to officially establish Ottoman sovereignty. As a result of the these studies many tahrir defteri have reached today. Tahrir defterleri, the land survey records, held great significance as primary sources of information for the administration of the Ottoman Empire. The Empire allocated agricultural lands and the resulting revenues to soldiers or state officials in exchange for certain duties and obligations, a system known as “timar” or “dirlik”. To facilitate this, the Ottoman bureaucracy issued a document called “timar beratı”, which granted the timarlı sipahi (feudal cavalryman) the authority to collect the assigned taxes within their designated region. The state organized a large-scale operation known as “tahrir” to periodically determine and record the taxes to be collected across all Ottoman territories. The Ottomans relied primarily on tahrir defterleri to collect taxes and determine their amounts within the regions under their governance. These records served not only as a means of tax collection but also provided valuable information for the administration of the Empire.

The registers served as a source of information for fulfilling the administrative functions of the state and bureaucracy, and they could be utilized for various purposes and functions, extending to interstate border disputes. They were also consulted for administrative and financial control. During the 15th and 16th centuries, a period when detailed settlements were not yet depicted on maps, tahrir defterleri provided all the administrative and political information required by the administration. The Ottoman recording system was so meticulously organized that the registers it produced constituted the main sources for provincial and district administrations for centuries. The Budin Defteri (Buda Register), compiled during the tenure of Budin Defterdarı (Buda Treasurer) Halil Bey (d. 1570), was known as “Defter-i Halil” and served as a fundamental resource for the financial and administrative management of the region for 150 years. This tahrir defteri was also relied upon during peace negotiations with Austria.

The Defterhane (Chancellery) responsible for the tahrir system and the preservation of its archives created an almost perfect economic map of the Ottoman world in the 15th and 16th centuries. This archive contained records from all imperial cities spread across three different continents. In this map, the names of all male taxpayers residing in the Ottoman territories, agricultural lands where agricultural production took place, and the types and quantities of products derived from these lands, along with the taxes collected from them, were recorded. As a result, the tahrir defterleri presented a comprehensive picture of the economic landscape of the Ottoman Empire during that period.

The tahrir records not only revealed the economic aspects but also unveiled the administrative structure of the Ottoman geography. The tahrir surveys, conducted based on the sancak (district) divisions, determined the administrative status of newly incorporated settlements into the Ottoman system following conquests. These surveys defined these settlements in administrative terms such as eyalet (province), sancak (district), kaza (sub-district), nahiye (sub-district), and köy (village). Thus, the tahrir defterleri played a crucial role in establishing the administrative framework and delineating the administrative units of these newly acquired territories.

The registers were prepared in three copies, and the loss of these copies meant the loss of regional control and oversight mechanisms. This is because the determination of the villages assigned to all timarlı sipahis (feudal cavalrymen) and the taxes they would collect relied on the data recorded in the tahrir defterleri. These registers not only indicated the tax/revenue share to which the land belonged, whether it be tımar (feudal land), zeamet (estate), or has (imperial land), but also revealed who had control over these lands. Thus, the tahrir defterleri played a vital role in maintaining the system of land ownership, taxation, and control within the Ottoman Empire.

Giriş

Geliri, tarım ve ticarete dayalı büyük imparatorluk sistemlerinde toprağın işlenmesinden, üretimden ve ticari malların alım satımından elde edilen gelirlerin vergilendirme şekli ve bu vergilerin toplanması için oluşturulan teşekküller hayati öneme sahipti. Merkezden binlerce kilometre uzaklığa dağılmış olan ve onlarca farklı etnik ve dini kökene sahip bulunan insanların iktisadi bakımdan Osmanlı siyasi ve idari sisteminin politikaları istikametinde sevk ve idare edilmesi elbette insanlık tarihinin en ilginç idari tecrübelerinden birini teşkil etmektedir. Osmanlılar, üç kıtaya yayılmış farklı coğrafyalardaki insan unsurlarından ve farklı iktisadi şartlardan tek bir iktisadi düzen oluşturarak imparatorluk çapında büyük bir dönüşümü gerçekleştirdiler. Böylece üç kıtayı sadece coğrafi olarak birbirine bağlamakla kalmadılar ekonomik siyasal ve sosyal bir bütünlük de sağladılar. Osmanlıların bu üç kıtadaki mali hakimiyeti büyük oranda tahrir sistemiyle sağlanmıştı. Onlar bu sistem sayesinde sadece iktisadi düzenin zirai üretim süreçlerini kontrol etmeyi başarmakla kalmadılar, tahrir sistemini Balkanlardan Gürcistan'a kadar yaygınlaştırdılar. Ömer Lütfü Barkan tarafından "idari mali düzenin sağlanmasında zorunlu bir araç" olarak tanımlanan Osmanlı tahrir sistemi ve bu sistemin ürettiği belgeler olan tahrir defterleri, Osmanlı devlet yönetiminin temel bilgi kaynakları olarak büyük bir öneme sahipti. Sınırlarının en geniş olduğu dönemde, bugün otuzun üstünde devletin topraklarını kapsayan Osmanlı İmparatorluğu, kendisine tabi olan coğrafyadaki bütün vergi kaynaklarını düzenli olarak tespit ve kaydetmek, bu kayıt işlemi için gerekli uzman personeli eğitmek ve kayıt işlemini belli aralıklarla yenilemek zorundaydı. Dolayısıyla bütün Osmanlı bürokrasisi, tımar ve tahrir sisteminin etkisi altında gelişerek XVI. yüzyıldaki mükemmel şekline kavuştu (Barkan & Meriçli, 1988).

Osmanlı Tahrir Sisteminin Doğuşu ve İlk Tahrir Defterleri

Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerine ait defterler özelikle de XIV. yüzyıla ait olanlar günümüze ulaşmamıştır. Defterlerden günümüze ulaşabilenler XV. yüzyılın başlarına aittir. Osman ve Orhan Gazi dönemine ait belgelerden günümüze ulaşabilenler ise sınırlı sayıdadır (İnalcık, 1966, s. 672). XV. yüzyıldan günümüze ulaşabilmiş olan belgelerden orijinal olanlarının sayısı maalesef onlarla ifade edilebilecek kadar azdır. Bursa ve Edirne'deki arşivlerden XIV-XV. yüzyıla ait olanları günümüze intikal etmemiştir. Bursa'nın Timur tarafından istilası döneminde şehrin arşivinin yok edildiği kaydedilmelidir. İstanbul'da ise Topkapı Sarayı'nın geçirmiş olduğu yangınlar ve Osmanlı ordusunun sefere götürmüş olduğu evrak ve defterlerin de harpler esnasında yok olması önemli kayıplara sebebiyet vermiştir. Osmanlılardan kalan defterlerin bir kısmı da XX. yüzyılın başlarında imha edilmiştir. Muallim Cevdet, Defterhane

defterleri üzerinde yaptığı tetkikleri, yarım kalan sözlüğünün "defter" maddesinde özetlemiştir. Onun verdiği malumata göre; Defterhane defterleri, yüzyılın başında, ancak hukuki değerleri bakımından muhafazaya değer görülüyor ve toprak, orman, su ve sınır ihtilaflarının hallinde kullanılmak üzere saklanıyordu. Hatta Defterhane'de H. 974 (1566-1567) tarihinden sonra yapılan tahrirler için bir fihrist hazırlanmış, fakat bu fihriste en eskisi H. 857 (1453-1454) tarihinden başlayan tahrir defterleri dahil edilmemişti. Defterhane defterlerinin bir kısmı ise çürümüş, bakkal ve sahaflara; 1325-26 (1907-1908) senelerinde ise darphaneye satılmış ve hamam külhanında yakılmıştı. Yine Muallim Cevdet'in haber verdiğine göre, H. 974 (1566-1567) tarihinden önceye ait defterlerin bir kısmı maliye mahzenine verilirken bir kısmı da müzeye devredilmiştir. Osmanlı tahrir defterlerinin muhafaza edildiği Defterhane arşivi ve bu defterlerin XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarındaki durumu maalesef henüz aydınlatılabilmiş değildir (Ergin, 1937).

Osmanlı tahrirlerine ait ilk bilgiler Orhan Gazi dönemine aittir. Bursa'nın fethinden sonra şehirde kalan Hristiyanların, haraçlarını ödemek üzere deftere kaydedildiği bilinmektedir (Gökbilgin, 1964, s. 300). Aşıkpaşazade, Karesi'nin fethinden sonra yapılan bir tahrirden (İnalcık, 1999, s. 118), Neşri ise Subaşı Süleyman'ın "il yazmaya" çıkan bir adamından söz eder (Neşrî, 1987, s. 463). Anadolu'da yayaların yazım işleminin Orhan Gazi zamanında (1326?-1361) yapıldığını Oruç Bey rivayet etmiştir (Palmer, 2000, s. 480; *Oruç Beğ Tarihi*, t.y., s. 34). Fakat XIV. yüzyıla ait hiçbir defter günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı tahrirlerinden bahseden ve tahrir defterlerine dayanan kanıtlar, Yıldırım Bayezid zamanında tahrirlerin yapıldığını göstermektedir. Ankara Tahrir Defteri'ndeki bir kayıt, Yıldırım Bayezid döneminde Timurtaş Paşa'nın Ankara civarı için yaptırdığı bir tahriri haber vermektedir (Uzunçarşılı, 1948, ss. 101-102).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, arşivlerde mevcut tahrir defteri arasında en eski tarihli olanının Çelebi Sultan Mehmet dönemine (1413-1421) ait defter olduğunu kaydetmektedir. Uzunçarşılı'ya göre bu belge Kadıköy'den başlayarak İzmit'e kadar ve Anadolu Feneri'nden de Kandıra'ya uzanan vakıflara ait arazilerin tahrir bilgilerini ihtiva etmektedir. (Uzunçarşılı, 1948, ss. 101-102). Ahmed Refik de Çelebi Sultan Mehmed'e ait olduğunu bildirdiği vakıf defterinden bazı pasajlar nakletmiştir. Bu defter Ali Emiri, II. Mehmed, No:40'ta kayıtlı defter olmalıdır (Pakalın, 1993, s. 267). Halil Sahillioğlu ise günümüze ulaşan en eski tarihli tahrir defterinin Başbakanlık Arşivi'nde Tapu Tahrir Defterleri tasnifinde kayıtlı 24 numaralı "Yar Hisar, İnegöl Evkaf Defteri" ile 34 numaralı "Germiyan Mufassalı" olduğunu ileri sürer (Sahillioğlu, 1988, s. 114).

Kocaeli sancağına ait olarak neşredilen bir defter, yukarıda da bahsi geçen ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından Çelebi Sultan Mehmet dönemine (1413-1421) tarihlenen defter olmalıdır. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Tapu Tahrir Tasnifinde 1160 numarada kayıtlı bulunan defter, Nazım Yılmaz ve H. Osman Yıldırım tarafından yayına hazırlanmıştır. Defter, Kocaeli Sancağı'nın Çelebi Mehmed döneminde tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçişinin ardından düzenlenmiş olması dolayısıyla neşredenler tarafından 1420-1422 yıllarına ait olarak tarihlendirilmiştir (Yılmaz & Yıldırım, 2022).

Osmanlı timar sistemi ve buna bağlı bürokratik teşkilatın ve örfi hukukun klasik şekliyle yerleştiği II. Murad döneminden (1421-1451) günümüze çok sayıda tahrir defteri ulaşmış olup bunlar arasında 1431 tarihli Arnavutluk tahrir defteri, gelişmiş Osmanlı tahrir sisteminin ilk örnekleri arasında yer almaktadır. I. Mehmet ve II. Murat dönemine ait tahrir defterleri, tımar sisteminin ve örfi vergilerin XVI. yüzyılda görülen vergiler ve sisteme esas teşkil ettiğini göstermektedir (İnalcık, 1958, s. 110) . II. Murat döneminden günümüze 10'un üzerinde tahrir defteri ulaşmıştır. Fatih'ten önceki döneme ait idarî düzenlemelerin mahiyetinin anlaşılması bakımından bu dönemden günümüze gelebilmiş olan tahrir defterleri son derece önemlidir. Arnavutluk'un 835/1431 yılına ait tahriri, Osmanlı taşra yönetiminin II. Murad dönemine ait en önemli belgelerinden biri durumundadır (İnalcık, 1958, s. 110) . II. Murat dönemi tahrir defterlerindeki muamelat kayıtları tımar tevcihlerine ait en eski kayıtlar olup tımar tevcihleri için bu dönemde henüz düzenli bir kayıt sisteminin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.[1]

835/1431 tarihli Arnavutluk sancağına ait defterin giriş kısmında "asıl defter" isimli deftere atıflar vardır. Bu defter I. Mehmet dönemine aittir. Defterdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre bundan önceki tahrir ise I. Bayezid tarafından hazırlattırılmıştır. I. Bayezid'in saltanatı Osmanlı kroniklerinin bürokratik düzenlemelerden ilk şikayetlerin gelmiş olduğu dönem olması bakımından da dikkate değerdir. Defterin hazırlanmasında rol oynayan Umur Bey bir yaya askerinin oğlu olup I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde devlet hizmetinde bulunmuştu. Umur Bey'in yanında kâtip olarak görev yapan Yusuf, defteri tevkii hattıyla hazırlamıştı. Sonraki dönemlerde yaygınlaşacak olan siyakat yazısı henüz bu dönemde tahrir defterlerinin hazırlanmasında kullanılmıyordu (Shinder, 1978, s. 316). Osmanlı merkez örgütünün kayıtlarını tuttuğu coğrafi alan o kadar büyüktür ki Arnavutluk ancak bir sancak olarak Osmanlı kayıtlarında yer alır. 1431 tarihli Arnavutluk tahrir defteri bütün Arnavutluk'un en eski ve yegâne bilgi kaynağıdır ve bu milleti var eden bütün iktisadi ve sosyal verileri bünyesinde barındırmaktadır. XV-XVI. yüzyıl tahrirleri sayesinde Avrupa ülkelerinin büyük bir çoğunlu-

1 837-859/1433-1455 senelerine ait muamelat kayıtlarını ihtiva eden bir tahrir defterinde tahvil kelimesi şu şekilde kullanılmıştır: "Şimdiki halde bu tımar Dimitri tahvîlinden Mehmed Paşa oğlına virilüp Sirozlu Yusuf'a virildi. Tahrîren fî evâsıt-ı Muharrem sene 846/Mayıs 1442" (*Maliyeden Müdevver Defterler,* nr. 231, s. 21).

ğunun nüfus ve iktisadi yapılarını çözümleyerek bu ülke ve şehirlerin dünya tarihi içerisindeki yerini daha sağlıklı bir şekilde öğrenebiliyoruz.

II. Murat dönemine ait tahrir defterleri, tımar ve toprak tasarruf sisteminin Fatih öncesi dönemde bütün özellikleriyle teşekkül etmiş olduğunu göstermektedir. H. 835/M. 1431 tarihli Arnavid sancağı tahrir defteri, tertip şekli açısından, Kanuni dönemi defterleriyle ciddi bir fark göstermemektedir. Dolayısıyla Osmanlı tahrir usulü, XV. yüzyılın ilk yarısında mükemmeliyet derecesine ulaşmış bulunmaktadır (İnalcık, 1948, s. 133).

II. Murat döneminin başlarına ait 1422-1423 tarihli bir tahrir defteri ise yakın zamanlarda neşredilmiştir. *1422-1423 Tarihli Köprülü, Kastorya ve Koluna Vilayetleri Mufassal Defteri: Metin İndeks ve Tıpkıbasım* başlığıyla neşredilen bu defter (neşr. Evgeni Radushev-Uğur Altuğ, İstanbul 2016.) 1431 tarihli Arnavid sancağı tahriri öncesinde Balkan coğrafyasına dair tespit edilebilen en erken tarihli defterdir. Uğur Altuğ, II. Murat dönemi tahrir defterleri üzerine bir doktora çalışması yapmış ve çok sayıda tahrir defterinin neşrini gerçekleştirmiştir (Altuğ, 2010). Çalışmada en eski Osmanlı tahrir defterlerine dayanarak imparatorluğun tımar sistemi, kale, voynuk, derbend gibi önemli kurumları ve Osmanlıların Balkanlardaki yayılış koşulları, İslamlaşma ve iskân değerlendirilmiştir. Tezde Ankara Savaşı'ndan İstanbul'un fethine kadar olan süreç incelenmiş, tımar sisteminin yapısı, organizasyonu, tımar sistemindeki muamelat ve tımarlıların menşei gibi meseleler üzerinde durulmuştur.

Yine Makedonya'da Pirlepe-Kırçova bölgesinin 1445 tarihinde düzenlenen tımar defterine ait bir bölüm (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi numara 303), 1431 tarihli Arvanid sancağı defterinden sonraki en eski defterlerden biri olarak nitelendirilmiş ve Feridun M. Emecen tarafından neşredilmiştir (Emecen, 2014).

Bu defterlerin dışında Çelebi Mehmed, II. Murat ve Fatih dönemi Anadolu şehirlerine ait defterler de seriler halinde yayınlanmıştır. 2013 yılı içerisinde Turan Gökçe, Vehbi Günay ve Cahit Telci tarafından "İzmir ve Yöresi Tarihi Kaynakları" başlıklı proje kapsamında Aydın Sancağı'na ait defterler yayınlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak Cahit Telci tarafından Aydın Sancağı'nın günümüze ulaşan en eski mufassal defteri neşre hazırlanmıştır (Telci, 2015) . Telci'nin tespitine göre, bu defter bölgenin kesin olarak Osmanlı idaresine geçişinin ardından hazırlanan ilk tahrire aittir ve yaklaşık 1425-30 yılları arasında tertip edilmiştir. Bu özelliği dolayısıyla XV. yüzyıldan günümüze ulaşan en eski mufassal defter örneklerindendir.

Fâtih Sultan Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında (1454-1455) gerçekleştirilen Rumeli, Anadolu ve Rum beylerbeyliklerine ait tahrirler neticesinde tertip edilen Anadolu ve Rumeli'deki sancaklarla ilgili pek çok defter bulunmaktadır. Fâtih dönemi tahrirlerinden bir kısmı

seriler halinde Macaristan'da neşredilmektedir.[2] Türk Tarih Kurumu'nda da tahrir defterlerinin seriler halinde yayınlanması planlanmış ve Bahaeddin Yediyıldız ve Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları* (1. c. Ankara 1992) başlığı altında 1455 tarihli tahrir defterini neşretmiştir.

M. Akif Erdoğru-Ömer Bıyık, Fatih dönemine ait Aydın Mufassal Defteri'ni[3] (Erdoğru & Bıyık, 2015) M. Akif Erdoğru ise 1466 tarihli Akşehir Mufassal Defteri'ni neşretti (Erdoğru, 2015). Bu çerçevede Ömer Bıyık da Fatih dönemine ait müsellem ve piyade defterlerinin neşrini gerçekleştirdi (Bıyık, 2016). Bu neşir çalışması, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları arasında MC-93 numara ile kayıtlı olan ve Fatih Mehmed devrinde düzenlenen üç ayrı defterden müteşekkil piyâde ve müsellem defterlerinin metin ve değerlendirmesini ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli askerî teşkilatını oluşturan yaya ve müsellemler ile Anadolu Vilâyeti'nin muhtelif bölgelerindeki canbazân cemaatine dâir bilgilerin yer aldığı bu defterlerin ilki *1457 Tarihli Kütahya Müsellemleri Defteri* ikincisi *1462 Tarihli Anadolu Vilâyeti Canbazları ile Karahisâr-ı Sahib Müsellemleri Defteri* üçüncüsü *Fatih Devri Aydın Sancağı Piyâdegân Defteri*'dir.

Osmanlı tahrir defterleri üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmekle beraber henüz bunları topluca inceleyen ve XV-XVI. yüzyıldaki tahrir defterlerinin muhteva, şekil özellikleri, tımar sistemi bakımından değerlendirmesini yapan geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Erken dönem Osmanlı tahrirleri, tımar sistemi ve toprak tasarruf şekillerinin incelenmesi dışında Osmanlı Devleti yönetim kurumlarının gelişimini araştırmak bakımından da büyük önem taşır.

Osmanlı Devlet Yönetiminin Bilgi Kaynakları Olarak Tahrir Defterleri ve Defterhane

Osmanlı tımar sisteminin şekillenmesi uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Bu haliyle Osmanlı tımar sisteminin bürokratik örgütlenmesi de kendine özgü bir yapıya sahiptir. XIV. yüzyılda şekillenmeye başlayan tımar sistemi, XV. yüzyılın başında tahrir adını verdiğimiz

2 *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Tuna Boyunda Osmanlı düzeni: Niğbolu, Vidin ve Braniçeva Tahrir Defterleri Metin Ve İndeks*, neşr. Halil İnalcık, Evgeni Radushev-Uğur Altuğ, Budapest : Research Centre for the Humanities, 2021. Bu seride neşredilen ilk defter *Niğbolu Tımar İcmal Defteri'*dir. 1470'lere ait olan bu kaynak Bulgaristan "St. Cyril ve St. Methodius" Milli Kütüphanesi, Oryantal Arşiv Koleksiyonu fonunda OAK 45/29 numara altında kayıtlıdır ve 79 sayfadan oluşmaktadır. Vidin bölgesine ait tahrir defteri de bir tımar icmal olup, H. 859 (1454–1455) tarihinde düzenlenmiştir. İstanbul'da Atatürk Kitaplığı'nda bulunan bu defter Muallim Cevdet Yazmaları arasında MC 0.90 numarada kayıtlıdır. Braniçeva'ya ait tahrir defteri ise mufassal olup, H. 872 (1467–1468) tarihlidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler fonunda MAD 5 numarada kayıtlıdır ve 305 varaktır.

3 Fatih Mehmed'in saltanatı döneminde 1462-1468 yılları arasındaki bir tarihte hazırlanmış defter, Aydın bölgesine ait ikinci mufassal defterdir.

bir faaliyetle denetim altına alınmaya başlanmış ve sürekli genişleyen Osmanlı coğrafyasının idari ve mali bakımdan kontrolünü sağlamıştır. Defterhanenin ortaya çıkışına kadar bu faaliyeti Divân-ı Hümâyun yürütmüş olmalıdır. (Aydın & Günalan, 2008; Afyoncu, 1997).

Tımar ve tahrir sisteminden sorumlu olan Defterhane, yüzyıllar boyunca süren tahrir faaliyetleri sonucunda teşekkül eden büyük bir defter arşivinden sorumluydu. Tımar sisteminin devamlılığının sağlanması mükemmel bir arşiv organizasyonunu gerektiriyor ve yüzlerce livaya ait tahririn sonuçlarını ihtiva eden binlerce icmal ve mufassal tahrir defteri Defterhane'nin nezaretinde Osmanlı mali ve idari sisteminin hafızasını oluşturuyordu. XVI. yüzyılda Divân kalemleriyle aynı mekânı paylaşan Defterhane kalemlerinin Topkapı Sarayı'nda kendine mahsus bir arşivi vardı. Daha sonra bu arşiv, Defterhane için yaptırılan mekâna taşındı. Burası adeta kutsiyet atfedilen bir kurumdu. Tahrirler sonucunda hazırlanan defterler, devletin sırlarını ihtiva eden belgeler olarak dini bir hassasiyetle muhafaza edilirdi. Defter-i Hakani dairesinde çalışan ve defterlerin muhafazası ile uğraşan memurlar, özel bir merasimle mahlas (takma bir isim) alırlardı. Defterhane avlusunda defnedilmiş pirleri onlar için "ruhaniyetinden feyz alınan" bir şeyh mesabesinde olup, birbirlerine birer tarikat mensubu adap ve muaşereti ile bağlı bulunurlardı. Uzun zaman görev yapıp belirli derecelere ulaştıktan sonra bu defterlere bakmak ve içindeki sırları öğrenmek yetkisini elde edebilirlerdi. Defterhane imparatorluk yönetim sisteminin hafızasını temsil ettiği için bu kuruma büyük önem verilir ve defterler çok sıkı bir şekilde korunurdu. Defterhane gece mühürlenerek koruma altına alınır ve en üst düzeydeki devlet görevlileri dahi padişahın izni olmadan buraya giremezdi. Nişancı, defterhanenin ve bütün defter sisteminin en üst amiri olarak defterler üzerinde işlem yapmaya yetkili yegâne devlet görevlisiydi. Nişancılar yaptıkları bütün işlemleri defter üzerinde kendi imzalarıyla kayıt altına alırlardı. Nişancının dışında başka hiçbir devlet görevlisi defterlere müdahalede bulunamazdı. Defterler sandıklar içerisinde muhafaza edilir ve ihtiyaç duyulduğu anda ancak fermanla bulundukları mekândan çıkarılabilirdi. Tahrir defterleri devlet ve bürokrasinin vazgeçilmez kaynakları olarak her zaman büyük bir dikkatle ve titizlikle korunmuşlardır. Tahrir defterleri devletin istinat etmiş olduğu en önemli veriler ve bilgi kaynakları olarak defterhane tarafından muhafaza edilir ve tımar kayıtları üzerindeki bütün işlemler defterhane aracılığıyla gerçekleştirilirdi (Barkan, 1940, ss. 29-30; Bilici, 1995, s. 91).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1350-1650 yılları arasında, yaklaşık 300 yıl boyunca, imparatorluk topraklarında belli aralıklarla gerçekleştirdiği sayımlardan günümüze ulaşmış 2000 civarında defter bulunmaktadır. Osmanlılar fethettikleri bütün topraklarda Osmanlı düzenini yerleştirmek için öncelikli olarak bölgenin nüfus ve iktisadi potansiyelini öğrenmek maksadıyla çok detaylı bir sayım faaliyeti gerçekleştiriyorlardı. Bu amaçla çoğu zaman fethettikleri

ülkenin arşiv kaynaklarını da kullanıyorlardı. Ya da bölgeyi iyi bilen yerli idarecilerden yararlanıyorlardı (Keskin, 2022; Göyünç, 1971).

Tahrir defterleri, Osmanlı kayıt sisteminin gelişim sürecini yansıtmak bakımından önem arz ederler. Osmanlı kayıt sistemi o kadar iyi bir şekilde örgütlenmişti ki bu sistemin tanzim ettiği defterler yüzlerce yıl eyalet ve sancak yönetiminin esas kaynaklarını oluşturdular. Budin eyaleti defterdarlığı yapan ve 1565 tarihine kadar bu görevini sürdüren Halil Bey'in (ö. 1570) defterdarlığı sırasında hazırladığı Budin eyaletinin on iki sancağına ait defteri "Defter-i Halil" adıyla anılmış ve bu tahrir defteri yüz elli yıl boyunca bölgenin mali ve idari yönetimi için temel teşkil etmiştir. Bu tahrir defteri Avusturya ile yapılan sulh müzakerelerinde de esas alınmıştır. Halil Bey'in, Defterî mahlası ile şiirleri de bulunması onun hazırladığı defter ve mali görevlerine işaret ediyor olmalıdır[4] (Uzunçarşılı, 1986, ss. 110-111; Aktepe, 1993).

Defterhane ve muhafaza ettiği arşiv, üç farklı kıtaya yayılmış bütün imparatorluk şehirlerinin kayıtlarını ihtiva etmesi dolayısıyla XV ve XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasının adeta mükemmel bir iktisadi haritasını ortaya koymaktadır. Bu haritada Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün vergi veren erkek nüfusun isimleri, ikinci olarak üretimin cereyan ettiği bütün tarım arazileri ve bunlardan elde edilen ürünlerin cins ve miktarı ile bunlardan alınan vergiler kaydediliyordu.

Tahrirler, Osmanlı coğrafyasının idari yapısını da ortaya çıkarıyordu. Sancaklar esas alınarak gerçekleştirilen tahrir çalışmaları, fetihler sonrasında Osmanlı idari sistemine eklemlenen yeni yerleşim yerlerinin idari statüsünü belirliyor ve bu yerleşim yerlerini eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy şeklinde idari bakımdan tanımlıyordu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından neşredilen XVI. yüzyıla ait tahrir defterleri Osmanlı idari coğrafyasını göstermesi bakımından çok değerli veriler içermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet, sancak ve kaza gibi yerleşim yerlerini XVI. yüzyılda henüz Osmanlı haritalarında görmek mümkün değildir. XV ve XVI. yüzyıllarda sancaklar esas alınarak hazırlanan tahrir defterleri, Osmanlı yöneticileri için idari-coğrafi bir yönetim aracı vazifesi görüyor ve Osmanlı yönetimine dahil edilen yeni yerleşim yerleri bu defterler vasıtasıyla takip ve kontrol ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerleşim birimleri ilk

4 "Halil Çelebi Çandarlı İsa Paşa'nın oğludur. Halil Çelebi 1508'de doğmuş ve medrese tahsili görüp mülâzım olduktan sonra dedesinin İstanbul'da Uzunçarşı'da bulunan medresesine müderris olmuştu. 1546'da İstanbul'da Atik Ali Paşa Medresesi'ne tayin edilmesine rağmen daha sonra bu meslekten ayrılarak ecdadı gibi idarî ve askerî göreve geçti. Önce Maraş eyaleti defterdarı oldu, daha sonra sancak beyi olarak görev yaptı. 1558 Mart'ında Afyonkarahisar sancak beyi idi ve aynı zamanda Şehzade Bayezid'in oğlu Orhan Çelebi'ye lalalık yapıyordu. Fakat Şehzade Bayezid'in ve çocuklarının katli olayı üzerine bir müddet açıkta kaldı. Daha sonra Budin eyaleti defterdarlığına getirildi. 1565'te bu görevinden ayrıldı ve İstanbul'da 1570 yılında vefat etti" (Aktepe 1993).

kez detaylı olarak Katip Çelebi (ö. 1657) tarafından *Cihannüma*'da gösterildi(Gökyay, 1993; Gökyay, 2022). Akdeniz sahillerindeki yerleşim birimleri ise çok daha önceki bir tarihte 130 kadar sene önce Piri Reis tarafından tespit edilmişti. Özellikle Piri Reis'in bütün Akdeniz şehirlerini ve Akdeniz kıyılarını incelediği Akdeniz'in XVI. yüzyıldaki en önemli rehber kitabı olan *Kitab-ı Bahriye*, Osmanlı coğrafyacılığının ilk ve muhteşem eserlerinden biri olarak yüzyıllarca değerini korudu. Amerika ve dünya hakkında Piri Reis'in yapmış olduğu coğrafya ve harita çalışmaları bize Osmanlı haritacılığının ve coğrafyacılığının XVI. yüzyılda döneminin en ileri seviyesinde bir konuma ulaştığını göstermektedir (Bostan, 2007; Sarıcaoğlu, 2002).

Defterler üç nüsha olarak düzenleniyor bunların kaybolması bölgesel denetim veya kontrol mekanizmasının kaybı anlamına geliyordu. Çünkü bütün tımarlı sipahilerin sahip oldukları dirlik köyler ve onların toplayacakları vergiler, tahrir defterleri verileri esas alınarak belirleniyordu. Tahrir defterleri, toprağın tımar, zeamet ve has olarak ait olduğu vergi/gelir dilimini ve aynı zamanda bunların kimin tasarrufunda olduğunu da gösterir. *Tımar*, idari bir terim olarak 20.000 akçeye kadar olan dirliklere verilen addır (Barkan, 1974). *Zeâmet*, Osmanlı askerî teşkilâtı terminolojisinde genel olarak askerî hizmette bulunanlara verilen, 20.000 ile 100.000 akçe arasındaki dirlikleri ifade eder. Bu dirlikleri tasarruf eden kimselere zaîm denilir (Afyoncu, 2013). 100.000 akçe üzerindeki dirlikler ise *has* adını alır Has adını verdiğimiz padişahın hususi hazinesi için toplanılan gelirleri de tahrir defterleri kaydettiği için imparatorluk maliyesinin en önemli gelir kalemleri olan has gelirleri tahrir defterlerinin ilk bölümünü oluştururlar. Dolayısıyla tahrir defterlerindeki has kayıtlarında Osmanlı Devleti'nin sadece tarımsal üretimden elde edilen vergi gelirlerini değil aynı zamanda vergiye konu olmuş şehirlerdeki bütün ticari faaliyetleri de görmek mümkündür (Orhonlu & Göyünç, 1997).

Defterlerde kayıtlı bilgiler, zirai bir envanter ile sınırlı değildir. Gümrük vergileri, pazarlar, resmi tartı ve ölçüler balık avlamaya mahsus dalyanlar ve maden ocaklarından gelen gelirler de bu defterlerde yer alır. Defterler imparatorluğun nüfuz sahasındaki, tımar, vakıflar ve özel mülkiyet arasındaki gelirlerin kesin dağılımını belirlemeyi mümkün kılar. Bab-ı defteri aracılığıyla denetlenen vergiler dışında, devletin topladığı bütün vergi kaynaklarını tespit eden tahrir defterleri, Osmanlı imparatorluk ekonomisinin en önemli belgeleri olarak XV. yüzyıldan itibaren imparatorluğun iktisadi ve idari bir panoramasını bize sunar (Öz, 2010).

Tahrir defterleri görevlilerin bölge hakkında elde ettikleri bilgiler esas alınarak hazırlanıyordu. Bu defterlerin detaylı olanları mufassal defter olarak isimlendirilmektedir. Mufassal tahrir defterlerinin bir kısmının başında bir mukaddime ve bunu takiben bir sancak kanunnâmesi bulunuyordu. XVI. yüzyılın sonlarına doğru tahrir defterlerinin ilk sayfalarında ayrıntılı fihristler yer almaya başlamıştır. Tahrir defteri, merkez yerleşim biriminden başlayarak

sancaktaki diğer kaza ve nahiyelerin kayıtlarını ihtiva eder. Şehirlerde kayıtlar mahallelere göre düzenlenir. Mahallelerde vergi mükellefi erkeklerin adları ile baba adları ve meslekleri kaydedilir. Mahallelerin yazımından sonra şehrin geliri, genellikle pazar, boyahane, bozahâne kapan, gümrük, iskele vb. mukataaları sıralanır. Ardından kazadaki köylere geçilir. Köyün adı, hâsılının nasıl tahsis edildiği (tımar, zeâmet, has, vakıf, mülk vb.) belirtildikten sonra köydeki yetişkin erkekler, baba adları ve konumları gösterilir (Öz, 2010).

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi mükelleflerinin sayımı yapılırken cizye ödemekle yükümlü gayr-ı müslimlerin de sayımı yapılır ve bunlar tahrir defterlerine kaydedilirdi. Fakat bu kayıt işlemlerinin haricinde gayr-ı müslim reaya için ayrıca cizye tahrirleri de yapılabilmekteydi. Fakat bunlar genel sayımlar değildir. Nüfus ve arazi tahrirlerinin dışında yapılan bu cizye tahrirleri, normal tahrir prosedürüne paralel olarak yükümlülerin adları cizye defterlerine tek tek kaydedilerek gerçekleştirilirdi. Mufassal tahrir defterleri tarzında hazırlanan bu defterlerin, daha sonra vergi yükümlülerinin isimlerini ihtiva etmeyen ve icmâl defteri denilen özetleri de hazırlanırdı (Darling, 1996, ss. 83-86). Mufassal tahrir defterlerinde gayri müslimler genellikle hâne ayırımına göre yazılırken müslümanlar, tasarruflarındaki toprak miktarını ve medenî durumlarını (hâne, mücerret) belirten işaretlerle kaydedilirdi. Şahıslardan sonra çiftlikler, zemin ve mevkuf zeminler yazılırdı. Ardından köy veya hissenin toplam geliri, bu geliri oluşturan vergiler kaydedilirdi. Köylerin yanı sıra bunların yakınındaki mezraalar, yaylaklar vb. de gelirleriyle birlikte yazılırdı (Öz, 2010).

Özet halindeki defterler (icmal/mücmel), bilhassa XVI. yüzyılda mufassal defterde yer almayan dirlik sahiplerinin isimlerini ve gelir toplamlarını içerir. Mufassal defterlerin bir kısmı dirlik esasına göre düzenlenmiştir. Aynı dönemde tımar sahiplerinin isimleri ve gelirlerinin yazıldığı icmal defterlerine de rastlanır. Yine bu defterlerde dirliği oluşturan yerleşimlerin vergi nüfusu toplam rakam halinde yazılmıştır. Mufassal defterlerde olduğu gibi icmal defterlerinin içerik ve yapısında da zamanla değişiklikler meydana gelmiştir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren tımar icmallerinde padişahtan başlayarak dirlik sahipleri derecelerine göre sırayla belirtilmiş, her dirlik sahibinin gelir sağladığı köyler, bu köylerin toplam gelir rakamı, bu köyden dirlik sahibine düşen pay ve sonuçta dirlik sahibinin toplam geliri verilmiştir (Öz, 2010).

Tahrir defterlerinin bir bölümü vakıf kayıtlarını içerir. Vakıf kayıtları da bir bölgenin ekonomik ve sosyal örgütlenmesini anlamak için çok değerlidir[5] (İpşirli, 1995). Osmanlı Devleti nadir örnekler dışında doğrudan bir şehre iktisadi bir yatırım yapmaz. Bütün şehirleri, vakıf-

5 Mesela Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah'ın düzenlediği vakıf tahriri en eski örneklerden biri olarak Ayasofya'nın mevcut bütün vakıflarının ayrıntılı sayımını ihtiva eder ve İstanbul'un topografik bir şemasını da ortaya koyar. Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul'un tarihi gelişimi için çok değerli bir tarih kaynağıdır. (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr, 0. 64'den İpşirli, 1995)

lar daha doğrusu sultan, hanedan üyeleri, paşa ve beylerin, yerel ileri gelenlerin tesis ettiği vakıflar kurup geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin XV ve XVI. yüzyıllarda taşra şehirlerinde maaşını ödediği tek bir devlet görevlisi yoktur. Bütün yatırımları vakıflar yapar ve şehirler kendi imkanlarıyla ayaktadırlar. Şehrin kadısı ve tımarlı askerler devletten maaş almazlar, yerel gelirlerle asker ve idarecilerin maaşları karşılanır. Bu bakımdan Osmanlı şehirlerinde XIX. yüzyıla kadar garnizonlardaki askerlerin dışında devletin maaş ödediği hiçbir zümre yoktur. Bir şehirde yaşayan bütün hizmet gruplarının (müderris, tabip, muallim, imam, müezzin vs.) tamamı vakıf çalışanıdır. Bütün bu hizmet grupları maaşlarını vakıflardan alırlar. Dolayısıyla vakıf kayıtları Osmanlı şehirlerinin ve Osmanlı vakıf sisteminin anlaşılması bakımından büyük önem arz eder. Osmanlı vakıf kayıtları bu açıdan değerlendirildiğinde şehrin bütün iktisadi varlığının vakıfla alakalı olduğu görülecektir.

Osmanlılar'da tahrir faaliyetleri tımar sistemiyle doğrudan bağlantılı bir özellik göstermiş ve bu sisteminin yürürlükte olduğu eyalet ve sancaklarda uygulanmıştır. XVI. yüzyılda Rumeli, Anadolu, Rum/Sivas, Erzurum, Karaman, Dulkadır, Diyarbekir, Halep, Şam, Musul gibi eyaletler tımar sisteminin cari olduğu eyaletlerdi. XVI. yüzyılda fethedilen Mısır, Yemen, Bağdat, Lahsâ gibi sâlyâneli eyaletlerle yerel beylerin yönetmesine izin verilen, Diyarbekir, Van eyaletleri içinde yer alan, sayıları zaman içinde değişen (on-on bir kadar) hükümet-sancaklarda da tahrir yapılmamıştır. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren değişen ve sarsılan ekonomik yapı ve uzun savaşlar sonrasında tımar sisteminin bozulmasıyla tahrir sistemi yeni fethedilen bazı yerler dışında terkedilmiştir. Selânikî, Ferhad Paşa'nın ilk sadrazamlığı döneminde (1591-1592) vilâyet tahririni yasakladığını kaydeder (Öz, 2010).

Sonuç

Osmanlı döneminde yapılan nüfus, vergi ve arazi sayım sonuçlarını ihtiva eden tahrir defterlerinin, Osmanlı imparatorluk yönetim sisteminin idari araçları olarak büyük bir öneme sahip olduğu, defterlerin Osmanlı bürokrasisince beş asır boyunca kullanılmasından anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerinin günümüz sınır problemlerinde bile halen kullanılıyor olması bu defterlerin Osmanlı yönetim sisteminin bilgi kaynakları olarak önemine işaret eder. Tahrir defterleri, devletin ve bürokrasinin idari fonksiyonlarının yerine getirilmesinde bir bilgi kaynağı vazifesi görmüş ve bürokratik muameleler ve hukuki ihtilaflara varıncaya kadar çok farklı amaç ve işlevler için kullanılmıştır. Osmanlı imparatorluk yönetim sistemi, devletin idari ve mali kontrolünün sağlanmasında sürekli olarak bu defterlere başvurmuştur. XV-XVI. yüzyıllarda, henüz yerleşim birimlerinin detaylı olarak haritalarda yer almadığı bir dönemde tahrir defterleri idarenin ihtiyaç duyduğu coğrafi bilgi ihtiyacını da karşılamıştır. Tahrir defterleri yüzlerce yıl eyalet ve sancak yönetiminin esas kaynaklarını oluşturmuştur.

Kaynakça / References

Afyoncu, E. (1997). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Amire* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Afyoncu, E. (2013). Zeamet. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 162-164).

Aktepe, M. M. (1993). Çandarlı. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi: C. VIII* (ss. 209-211).

Altuğ, U. (2010). *II. Murad Dönemine Ait Tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre Tımar Sistemi,*

Demografi, Yerleşme ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Aydın, B. (2004). XVI. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Tımar Tevcih Sistemi. *Osmanlı Araştırmaları*, *24*, 29-35.

Aydın, B., & Günalan, R. (2008). *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*. Yeditepe Yayınevi.

Barkan, Ö. L. (1940). Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *2*(1), 20-59.

Barkan, Ö. L. (1974). Tımar. İçinde *İslam Ansiklopedisi: C. XII* (ss. 286-333).

Barkan, Ö. L., & Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*.

Bıyık, Ö. (2016). *Fatih Mehmed Devri Anadolu Vilâyeti Müsellem ve Piyâde Defterleri*. Ege Üniversitesi Yayınları.

Bilici, F. (1995). *Fransız ve Türk Arşivlerinin Karşılaştırılması Denemesi: Tarih ve Teşkilat*. Arşivcilik Konferansları I.

Bostan, İ. (2007). Piri Reis. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi: C. XXXIV* (ss. 283-285).

Darling, L. (1996). *Reveneu-Raising and Legitimacy Tax Collection and Finance Administration in the Otoman mpire (1560-1660)*. E.J.Brill.

Emecen, F. M. (2014). Defter-i Köhne Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Tımar Defteri (1445-1455). *Osmanlı Araştırmaları*, *43*, 341-474.

Erdoğru, M. A. (2015). *1466 Tarihli Akşehir Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*. Türk Tarih Kurumu.

Erdoğru, M. A., & Bıyık, Ö. (2015). *TT. 001/1 Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*. Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Ergin, O. (1937). *Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*.

Gökbilgin, T. (1964). Osman I. İçinde *İslam Ansiklopedisi: C. IX* (s. 300). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Gökyay, O. Ş. (1993). Cihannüma. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi: C. VII* (ss. 541-542).

Gökyay, O. Ş. (2022). Katip Çelebi. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 36-40).

Göyünç, N. (1971). Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri. İçinde *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)* (ss. 105-197). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Howard, D. A. (1996). Ottoman Administration and the Tîmâr System: Sûret-i Kanûnnâme-i 'Osmânî Berây-Tîmâr Dâden.

Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları, *XX*, 46-125.

İnalcık, H. (1948). 1431 Tarihli Tımar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Tımar Sistemi. İçinde *IV. Türk Tarih Kongresi*.

İnalcık, H. (1958). Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi—Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *XIII*(2), 102-126.

İnalcık, H. (1966). Reisülküttab. İçinde *İslam Ansiklopedisi: C. X* (s. 672). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

İnalcık, H. (1980). Osmanlı Bürokrasisinde Aklam ve Muamelat. *Osmanlı Araştırmaları*, *1*, 1-14.

İnalcık, H. (1999). Osmanlı Fetih Yöntemleri (H. C. Tuncer, Çev.). *Cogito*, *19*.

İnalcık, H. (2005). Osmanlı Fetih Yöntemleri. İçinde O. Özel & M. Öz (Ed.), *Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*.

İpşirli, M. (1995). Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 339-340).

Keskin, İ. (2022). Osmanlı İdaresinin Kıbrıs'ta Tesisinde Venedik Mahallî Arşivinden (Kayıtlarından) Yararlanılması ve Bu Kayıtların Akıbeti. İçinde A. Çalışkan (Ed.), *Kıbrıs'ta Türk Varlığı* (ss. 79-118). İdeal Kültür Yayıncılık.

Köprülü, F. (1939). Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, *I*, 165-298.

Neşrî, M. (1987). *Kitab-ı Cihannüma: C. II* (F. R. Unat & M. A. Köymen, Ed.; 2.). Türk Tarih Kurumu.

Orhonlu, C., & Göyünç, N. (1997). Has. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 268-270).

Oruç Beğ Tarihi (H. N. Atsız, Çev.). (t.y.). Tercüman 1001 Temel Eser.

Öz, M. (2010). Tahrir. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 425-429).

Özcan, A. (1980). Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, *33*, 7-56.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (4., C. 3). Milli Eğitim Bakanlığı.

Palmer, J. A. B. (2000). Yeniçerilerin Kökeni. İçinde O. Özel & M. Öz (Ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. İmge Kitabevi.

Sahillioğlu, H. (1988). Ruznamçe. İçinde *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatika Semineri*.

Sarıcaoğlu, F. (2002). Kitab-ı Bahriyye. İçinde *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi: C. XXVI* (ss. 72-75).

Shinder, J. (1978). Early Ottoman Administration in the Wilderness: Some limits on Comparison. *IJMES: International Journal of Middle East Studies*, *9*(4), 497-517.

Telci, C. (2015). *Halil Beğ Defteri, Fetihten Sonra Aydın Sancağı'nın İlk Mufassal Tahrir Defteri 1425-1430*. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1948). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*.

Uzunçarşılı, İ. H. (1986). *Çandarlı Vezir Ailesi*.

Yılmaz, N., & Yıldırım, H. O. (Ed.). (2022). *Kocaeli Sancağı İznikümid, Gegivize, Yoros, Şili, Kandırı: XV. yüzyıl Başlarına Ait En Erken Tarihli Mufassal Tahrir Defteri*. Türk Tarih Kurumu.

3. BÖLÜM / CHAPTER 3

Türkiye Cumhuriyeti ve Kütüphane Kurumu: Aydınlanma Kavramı Bağlamında Bir Değerlendirme

The Republic of Turkey and the Library Institution: An Assessment in the Context of the Enlightenment Concept

Bülent YILMAZ[1]

[1]Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: byilmaz@hacettepe.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.03

"Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet'i kuran ve yaşatanlara saygıyla…"

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma felsefesine dayalı inşa sürecinde kütüphanelerin işlevlerini kuramsal olarak ortaya koymaktır. Bir bilgi kurumu olarak kütüphane, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı anlayışını hayata geçirmede ve Aydınlanma düşüncesine dayalı yapılanmasında özellikle eğitim ve kültür alanlarının parçası olarak işlevsel roller yüklenmiştir. Çalışma kapsamına, Türkiye Cumhuriyeti için Aydınlanma Dönemi niteliğindeki 1923-1950 yılları arası dönemde kurulan ve/veya geliştirilen Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi alınmıştır. Betimleme yöntemi ile gerçekleştirilen araştırma literatüre dayalı kuramsal bir çalışmadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, Türk Ocağı Kütüphaneleri ulus/vatandaşlık bilinci ve kimliği geliştirme, Aydınlanma değerlerini topluma anlatma ve halkın bilgi ile yaşamasına sunduğu bilgi kaynakları ve kültür-sanat etkinlikleri ile katkıda bulunmuştur. Çağdaş halk kütüphanesi nitelikleriyle Halkevi Kütüphaneleri, Aydınlanmacı yapılanmaya eğitim, kültür, sanat, okuryazarlık, okuma kültürü, bilgilendirme, halkçılık, cumhuriyet bilinci gibi kavram ve ilkeler temelinde katkılar sağlamıştır. Köy Enstitüsü Kütüphaneleri Cumhuriyet'in kırsal kesiminde yaşayan köylülere yönelik Aydınlanma hareketine özellikle okuma alışkanlığı temelinde katkıda bulunan eğitim ve kültür kurumlarıdır. TBMM Kütüphanesi, parçası olduğu TBMM'nin ulus-devlet inşasındaki rolünü gerçekleştirmesinde bilimsel araştırma süreçlerine destek veren bir araştırma kütüphanesi niteliği ile bilgi altyapısı sunma işlevi üstlenmiştir. Milli Kütüphane, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı ulus-devlet inşası sürecinin temel kavramları olan ulus kimliği ve bilinci oluşturma çabasını, ulusal araştırma kütüphanesi olması düşüncesini, ulusal bellek anlayışını, ulusal bibliyografik denetim yaklaşımını ve bilgiyi toplumsallaştırma ilkesini hayata geçiren bir

kurum olmuştur. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Cumhuriyet'in Aydınlanma kavramları temelindeki geliştirilme sürecinde tarih ve dil alanlarının bilimsel bilgi altyapısını sağlama işlevi yüklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Türkiye Cumhuriyeti, Kütüphaneler

ABSTRACT

This study aims to theoretically reveal the functions of libraries in the construction process based on the Enlightenment philosophy of the Republic of Turkey, founded in 1923 under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. the library as an information institution has assumed functional roles in the implementation of the Enlightenment understanding of the Republic and in its structuring based on Enlightenment thought, especially as part of the fields of education and culture. The Turkish Hearth Libraries, Community Centre Libraries, Village Institute Libraries, Turkish Grand National Assembly Library, National Library, Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library, which were established and/or developed in the period between 1923-1950, which is the Enlightenment Period for the Republic of Turkey, were included within the scope of the study

According to the results obtained in the study, Turkish Hearth Libraries, Community Centre Libraries, Village Institute Libraries, Turkish Grand National Assembly Library, National Library, Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library are the main libraries created/developed by the Republic based on Enlightenment approach and principles. In this context, the Turkish Hearth Libraries have contributed to the development of nation/citizenship awareness and identity, to explain the values of the Enlightenment to the society and to the people's living with information resources and culture-art activities. Community Centre Libraries contributed to the Enlightenment structuring based on concepts and principles such as education, culture, art, literacy, reading culture, information, populism, and republican consciousness with their contemporary public library qualities. Village Institute Libraries are educational and cultural institutions that contribute to the Enlightenment movement for villagers living in rural areas of the Republic, especially based on reading habits. The Turkish Parliamentary Library has undertaken the function of providing information infrastructure as a research library that supports scientific research processes in the realization of the role of the Turkish Grand National Assembly, of which it is a part, in the nation-state building. The National Library has been an institution that has implemented the Republic's effort to create national identity and consciousness, which are the basic concepts of the Enlightenment nation-state building process, the idea of being a national research library, the understanding of national memory, the national bibliographic control approach, and the principle of socializing information. Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library have been assigned functions to provide the scientific knowledge infrastructure of the fields of history and language in the efforts to create the Republic.

Keywords: Enlightenment, Republic Of Turkey, Libraries

Extended Abstract

Although the intellectual structures that prepare social-historical changes (systematic thoughts and sets of ideas) are initially seen in fields such as science, philosophy and art, their effects are rapidly reflected in other parts of social life such as economy, technology, politics, administration, law, education, and culture. The process, which starts as an intellectual change, thus acquires the quality of a socio-economic and cultural transformation and structure. New intellectual structures/ accumulations/currents become the shapers of new socio-economic and cultural structures.

The effects and results of the Enlightenment Philosophy, which emerged as a current of thought in France in the 18th century and was based on the scientific method based on reason instead of the scholastic religious approach of the Middle Ages, did not remain at the intellectual level but reached to the present day by reflecting on the fields of politics, administration, economy, law, science, art, technology, education, culture, etc. of social life in most countries of the world. The Enlightenment Philosophy/understanding, which emerged based on the radical changes and developments such as historical, social, intellectual, scientific, artistic, religious, technological, etc. that preceded it and which is the source of a radical historical transformation process, is generally based on basic concepts, principles, elements and structures such as critical reason, science, knowledge, free will, secularism/ secularism, humanism, nation-state, positivism, democracy, education, culture and modernism.

This study aims to theoretically reveal the functions of libraries in the construction process based on the Enlightenment philosophy of the Republic of Turkey, founded in 1923 under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. The hypothesis of the study within the framework of this objective, "the enlightened structure of the Republic of Turkey, the library institution was assigned functions in the context of the basic concepts, elements and principles of Enlightenment thought" can be expressed. The Turkish Hearth Libraries, Community Centre Libraries, Village Institute Libraries, Turkish Grand National Assembly Library, National Library, Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library, which were established and/or developed in the period between 1923-1950, which is the Enlightenment Period for the Republic of Turkey, were included within the scope of the study created in the form of the main research question is 'In what context and what kind of functions has the library institution been undertaken in the Enlightenment structuring of the Republic of Turkey?' The research carried out by the description method is a theoretical study based on the literature. In the study, firstly, a theoretical framework for the concept of Enlightenment is drawn and the characteristics of the historical process are explained. Later, the establishment process of the Republic of Turkey was evaluated in the context of the concept of Enlightenment and finally, the functions of the library institution in the formation of the Enlightenment structure of the Republic were examined through the examples of the identified libraries.

Various results were obtained in the study. Accordingly, the Enlightenment understanding and approach, whose intellectual roots and implementation efforts date back to the Ottoman (Tanzimat) Reform Era-Constitutional Monarchy Era, has been the main foundation and development philosophy of the Republic of Turkey. The determinant factor in the

establishment of the Republic of Turkey on the bases of this understanding was Mustafa Kemal Atatürk, who had an Enlightenment thought. Within the framework of this approach of the Republic of Turkey, during the establishment and development process that lasted until the 1950s, revolutions/radical transformations of an Enlightenment nature were carried out in the fields of administrative structure, law, politics, economy, science, art, technology, education, culture, etc. The theoretical source of the relationship between the Enlightenment character of the Republic of Turkey and the library institution, the Enlightenment thought and practices, and the common main concept on which the library institution is based is "knowledge". Other concepts include reason, science, knowledge, education, culture, nationalization awareness, and laical/secular understanding. The structuring of the Republic of Turkey is a construction process based on reason, science, and knowledge to a great extent. Libraries are also institutions of reason, science, and knowledge. As a knowledge institution, the library has assumed functional roles in the implementation of the Enlightenment understanding of the Republic and in its structuring based on Enlightenment thought, especially as part of the fields of education and culture. The library institution has been a supportive functional element in the effective implementation of laws such as the Law on Unification of Education (1924), the Law on the Prohibition of Dervish Lodges (1925), the Law on the Organization of Education (1926), the Law on the Adoption and Implementation of the Turkish Alphabet (1928) and the Law on Compilation of Printed Articles and Pictures (1934) and in the Enlightenment construction of the initial legal and social transformation process of the Republic of Turkey.

As a knowledge institution, the library has assumed functional roles in the implementation of the Enlightenment understanding of the Republic and in its structuring based on Enlightenment thought, especially as part of the fields of education and culture. Turkish Hearth Libraries, Community Centre Libraries, Village Institute Libraries, Turkish Grand National Assembly Library, National Library, Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library are the main libraries established/developed by the Republic based on Enlightenment approaches and principles. In this context, Turkish Hearth Libraries contributed to the development of nation/citizenship awareness and identity, to explain the values of the Enlightenment to the society, and to the people's lives with knowledge, information resources and culture-art activities. The Community Centre Libraries, with their contemporary public library qualities, have contributed to the Enlightenment structure based on concepts and principles such as education, culture, art, literacy, reading culture, information, populism and republican consciousness. Village Institute Libraries are educational and cultural institutions that contribute to the Enlightenment movement for

villagers living in rural areas of the Republic, especially based on reading habits. The Turkish Parliamentary Library has undertaken the function of providing information infrastructure as a research library that supports scientific research processes in the realization of the role of the Turkish Grand National Assembly, of which it is a part, in the nation-state building. The National Library has been an institution that has implemented the Republic's effort to create national identity and consciousness, which are the basic concepts of the Enlightenment nation-state building process, the idea of being a national research library, the understanding of national memory, the national bibliographic control approach, and the principle of socializing information. Turkish Historical Society Library and Turkish Language Institution Library have been assigned functions to provide the scientific knowledge infrastructure of the fields of history and language in the efforts to create the Republic in the context of Enlightenment concepts such as the nation-state, national identity, and history-language consciousness.

During the Enlightenment foundation process of the Republic of Turkey, the fact that libraries also assumed functions based on the understanding of Enlightenment and their successful realization of them can be considered a remarkable experience worth considering both the history of Turkey and world librarianship.

1. Giriş

Ülkelerin tarihi çeşitli aşamalardan ve dönemeçlerden geçerek ilerler. Tarihsel değişim olarak adlandırılan bu sürecin belirli dönemlerinde hızlanmalar-yavaşlamalar, ileriye-geriye gidişler ya da köklü devrimsel sıçramalar yaşanabilir. Diyalektik nitelikteki bu süreç ekonomi, kültür, eğitim, bilim, teknoloji, ideoloji, siyaset, hukuk, yönetim vb. alanlardaki koşulların dönüşümüne bağlı olarak gerçekleşir. Söz konusu alanlardaki değişimlere yeni düşünsel-felsefi yaklaşım ve birikimlerin öncülük ettiği söylenebilir. Dünya tarihinin evrensel ve en köklü toplumsal değişimleri arasında sayılan gerek Fransız İhtilali'ne gerekse Sanayi Devrimi'ne Rönesans, Reform, Hümanizm olarak adlandırılan düşünsel-felsefi birikimin öncülük etmesi bunun belirgin örneğidir. Bu bağlamda, örneğin, "Sanayi Devrimi'nin neden Rönesans, Reform, Hümanizm ve Aydınlanma süreçlerinden önce değil de sonra olduğu" sorusu önemli görünmektedir. Çalışmamıza konu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci de güçlü düşünsel dayanakları/öncülleri/altyapısı olan köklü toplumsal değişimin bir başka önemli örneğidir.

Toplumsal-tarihsel değişimleri hazırlayan düşünsel yapılar (sistematik düşünce ve fikirler bütünü) başlangıçta bilim, felsefe, sanat gibi alanlarla sınırlı kalsa da etkileri daha sonra toplumsal hayatın ekonomi, teknoloji, siyaset, yönetim, hukuk, eğitim, kültür gibi diğer parçalarına hızla yansımaktadır. Düşünsel bir değişim olarak başlayan süreç sosyo-ekonomik ve kültürel bir dönüşüm ve yapı niteliği kazanmakta, bir başka deyişle, yeni düşünsel yapılar/birikimler/akımlar yeni sosyo-ekonomik ve kültürel yapıların biçimlendiricisi olmaktadır.

Tarihsel-toplumsal dönüşümlerin bir kısmı bir ülke sınırları içinde kalabildiği gibi bazılarının etkileri dalgalar halinde çevresine yayılmakta, evrensel nitelik kazanıp, tüm dünyayı doğrudan ve ciddi ölçülerde etkileyebilmektedir. Tarım Devrimi, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Hümanizm, Sanayi Devrimi, Sovyet Devrimi, Çin Devrimi, Küba Devrimi, İran Devrimi vb. gibi köklü tarihsel dönüşümlerin dünyanın büyük bölümüne ulaşan etkileri kabul edilir bir gerçektir. Türkiye'nin kazandığı Kurtuluş Savaşı'nın ve kurduğu laik Cumhuriyet'in dünyada ulusal bağımsızlık hareketlerine ve laik-müslüman toplum yapılanmalarına öncülük ettiği, diğer toplumları etkilediği bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma felsefesine dayalı inşa sürecinde kütüphanelerin işlevlerini kuramsal olarak ortaya koymaktır. Çalışmamız, "Kütüphane kurumu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde Aydınlanma düşüncesinin temel kavramları, unsurları ve ilkeleri bağlamında işlevler yüklenmiştir" savı temelinde gerçekleştirilmiştir. Temel araştırma sorusu, "Kütüphane kurumu Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanmacı yapılanmasında hangi bağlamda, ne tür

işlevler yüklenmiştir?" biçiminde oluşturulan çalışma kapsamına, Türkiye Cumhuriyeti için Aydınlanma Dönemi niteliğindeki 1923-1950 yılları arası dönemde kurulan ve/veya geliştirilen Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi alınmıştır. Betimleme yöntemi ile gerçekleştirilen araştırma literatüre dayalı kuramsal bir çalışmadır. Çalışmada öncelikle, Aydınlanma kavramı için kuramsal bir çerçeve çizilmiş ve tarihsel süreç özellikleri açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci Aydınlanma kavramı bağlamında değerlendirilmiş ve son olarak kütüphane kurumunun Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yapısının oluşturulmasındaki işlevleri belirlenen kütüphane örnekleri üzerinden irdelenmiştir.

2. Kavram ve Tarihsel Süreç Olarak Aydınlanma

Aydınlanma, başlangıçta bir felsefi düşünce akımı olarak ortaya çıkmış olsa da kısa süre sonra yeni ve kendine özgü ilkelere ve özelliklere sahip sosyo-ekonomik, siyasal, yönetsel, hukuksal ve kültürel yapıları yaratmıştır. Dolayısıyla, Aydınlanma hem evrensel bir düşünce akımının, hem de yeni özellikli toplumsal yapıların adı olmuştur. Aydınlanmacı siyaset, aydınlanmacı eğitim, aydınlanmacı kültür gibi nitelemeler bir düşünce sisteminin toplumsal hayata yansıması ve köklü somut dönüşümlerin kaynağı olması anlamı taşımaktadır. Çiğdem (2001, s.16), bu bağlamda, "Aydınlanma'nın hem dolaylı ekonomik ve toplumsal sonuçları itibariyle hem de akılsal devrim denilen oluşumun altyapısını oluşturarak 'modern toplum'un entelektüel temellerini vücuda getirdiğini" ifade eder. "Aydınlanma fikri, Ortaçağın dine dayalı skolastik felsefesinin sorgulanması ve yerine bilimsel düşünme şeklinin ortaya konmasıyla yakın çağların en önemli düşünsel değişimlerinden birini oluşturmuştur" (Gümüşlü, 2008, s.124).

Öncesi dönemlere uzandığı da öne sürülmekle birlikte "Özel ya da tarihsel anlamda Aydınlanma, XVIII. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, etkileri Almanya'da da duyulmuş ve yaşanmış, bu arada başka Avrupa ülkelerini de şu ya da bu biçimde etkilemiş olan düşünce devinimidir." (Bıdak, 2011, s.3) Aydınlanma sürecinin entelektüel olarak İngiltere'de J. Locke ile başladığı da söylenebilir. Aydınlanma'nın bir düşünce devinimi olduğu belirlemesi önemli görünürken, etkilerinin sadece Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri ile sınırlı kalmadığı, genel olarak dünyanın çeşitli tüm coğrafyalarına yayıldığı söylenebilir. Kuşkusuz, Aydınlanma düşüncesinin her ülkede algılanışı, uygulanışı, yaşama geçiriliş nedenleri, biçimi ve zamanı farklı olmuştur. Bu nedenle İngiliz Aydınlanması, Fransız Aydınlanması, Alman Aydınlanması, İskoç Aydınlanması, Amerikan Aydınlanması gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Kula'nın (2018) altını çizdiği üzere, Aydınlanma aynı zamanda, Doğu coğrafyalarında da yaşanan tarihsel bir süreçtir. Düşünce ve felsefe tarihinin en güçlü evrensel parçalarından birisi olarak

Aydınlanma Felsefesi'nin Türkiye gibi çevre ülkelere kadar ulaşan ve toplumsal sistemleri değiştiren belirleyici etkileri olmuştur.

"Aydınlanma Çağı", aynı zamanda, önemli bir tarihsel dönemin/sürecin adıdır. "Avrupa insanının bireysel ve toplumsal yaşamını yeni bir anlayışla oluşturma çabası olarak niteleyebileceğimiz bu dönem, batı uygarlığının tarihsel gelişiminin ve değişiminin düşünsel ve kültürel sonucudur. İngiltere'de başlayan toplumsal değişim (kapitalizmin doğuşu) daha sonra Fransa'da özgürlük hareketi olarak devam etmiştir. Nihayet Almanya'da felsefi temellerini oluşturarak tüm dünyayı etkileyecek modernleşme/batılılaşma hareketine dönüşmüştür" (Çüçen, 2005). Aydınlanma düşüncesinin köklerinin 17. yüzyıla uzandığı söylenebilir. Hatta, "Aydınlanmaya yol açan başlıca düşünsel gelişmeler Rönesans ve Reform hareketleridir" (Bıdak, 2011, s.16) belirlemesi bu sürecin daha da geriye götürülebileceğini göstermektedir. Rönesans, Reform ve Hümanizm dışında Aydınlanma düşüncesini ve hareketini besleyen bilimde deney ve gözlem yönteminin öne çıkması, liberal ve özgürlükçü toplum fikri, kapitalizmdeki gelişmeler ile toplum sözleşmeİngilteresi anlayışı gibi bilimsel, ekonomik ve felsefi yaklaşımlar olmuştur. Aydınlanma düşüncesinin önde gelen kurucu, geliştirici ve dolaysıyla ana aktör temsilcileri olarak Locke, Descartes, Rousseau, Leibniz, Montesquieu, Voltaire, Herder, Wolff, Diderot, Helvétius, Hume, Gottfried, d'Alembert ve Paine sayılır (Bıdak, 2011, s. 3, 16). Sayılan ve bir kısmı "Ansiklopedistler" olarak anılan bu düşünce insanlarının/filozofların 1751-1772 yılları arasında Fransa'da yayımladıkları "*Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*" (*Ansiklopedi, veya Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlerin Sistematik Sözlüğü*) adlı 17 ciltlik ansiklopedinin (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50533b) düşünce tarihinde özellikle, bilim, akıl ve deneyi öne çıkararak, insanların düşünme yöntemlerini değiştirmesi açısından çok önemli sarsıcı etkisinin olduğu bilinmektedir. Editörlüğünü uzun süreyle Diderot ve d'Alembert'in yaptığı *Ansiklopedi*, Aydınlanma düşüncesinin temel ilkelerini içeren ve bu düşünce akımı ile özdeşleşmiş/onu temsil eden bir eserdir. Her birisi farklı açılardan çok anlamlı ve tarihsel katkılar yapmakla birlikte, aşağıda da değinileceği üzere, Aydınlanma felsefesi dendiğinde akla gelen ve "Aydınlanma nedir?" adlı kısa yazısıyla felsefi çerçeveyi netleştiren filozofun Immanuel Kant olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kuşkusuz bunların içinde hangisinin "Aydınlanma'nın başkişisi" olduğu ya da hangilerinin daha belirleyici olduğu tartışmalıdır. Montesquieu, Voltaire ve Jean– Jacques Rousseau'ya özel ağırlık da verilir, Diderot, Locke ya da Kant "başkişi" olarak nitelenir. Sayılan tüm düşünür ve filozofların düşünsel anlamda birbirini besleyen, geliştiren ve Aydınlanma'yı temsil eden isimler olduğu söylenebilir.

Kant (1784), sözü edilen "*Aydınlanma nedir*?" başlıklı yazısında kavramı çeşitli boyutlarıyla tartışır ve temel ilkelerini ortaya koyar. Ona göre, "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. Sapare Aude! "Aklını kullanma cesaretini göster!" sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır" (Kant, 1784). Kant'ın bu ifadeleri Aydınlanma felsefesi ve düşüncesinin özünü ortaya koyar niteliktedir. Görüldüğü gibi Aydınlanma düşüncesinin merkezinde "akıl" bulunmaktadır. Buna göre, bireysel ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında yol gösterici olan rehber akıldır. Başkasının aklı ve kılavuzluğu bizi yetersiz kılar ve bu yetersizlik bizim suçumuzdur. Bu da tembellik ve korkudan kaynaklanır. İnsan ancak kendi aklını kullanabilirse kendine yeter (ergin) duruma gelebilir. Ancak bunu da cesaret ve çalışma ile gerçekleştirebilir. "Aydınlanma'nın manifestosu" denilebilecek bu metin Aydınlanma düşüncesinin temel ilkesinin ***akla dayalı yaşamak*** olduğunu, aklın en önemli insani değer ve temel belirleyici olduğunu ifade eder. Bu nedenle de Aydınlanma felsefesinin etkili olduğu tarihsel döneme "Aydınlanma Çağı" yanı sıra "Akıl Çağı" adlandırması da yapılır. Bıdak'a (2011, s.13) göre, "Aydınlanma Çağı, aklı kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine başlandığı dönemdir." Bir başka deyişle, Aydınlanma'nın temel kavram, ilke ve değeri ***bağımsız eleştirel akıldır.*** Aydınlanma düşüncesinde, eleştirel akıl ve özgür iradeye ilişkin bu güçlü merkezi konumlandırma, onun sorgulayan birey ve toplum önerisinin de gerekçesi ve koşulu olmuştur.

Kısaca, Aydınlanmacı düşünce akılcı (rasyonalist) düşüncedir. Aydınlanma'nın akıl kavramına yüklediği işlevi, Cevizci, (2002, s.9), "Kapitalizmin doğduğu ve geliştiği ilk ülke olan İngiltere'de başlayıp, esas Fransa'da güç kazanan, feodal koşulları nedeniyle en geç Almanya'ya erişen ve nihayet 20. yüzyılda da birçok ülkenin modernleşme projelerinde ifadesini bulan bu entelektüel hareket, her şeyden önce mutlak bir akılcılıkla, insan davranışının yegâne rehberinin … akıl olduğuna beslenen inançla karakterize olur." biçiminde belirtmektedir.

Aydınlanmacı yaklaşım ve felsefenin temel kavramı olan akıl diğer Aydınlanma ilkelerini ortaya çıkarıp, biçimlendirmektedir. Bu düşünce sistemi aklın ürünü olan bilgi ile temellendirilmiş, bilgiye dayanan akılcı bir bireysel ve toplumsal yaşam önerir. Buna göre, iyi ve doğru bir yaşam akılcı bir yaşamdır ve bu da ancak bilgi ile kurulabilir ve temellendirilebilir. Dolayısıyla, en sistematik, sınanabilir, kanıta dayalı, güvenilir bilgi sistemi olan ***bilim***, akıl ile birlikte Aydınlanma'nın ana unsuru sayılmıştır. (Cevizci, 2002, s. 9; Zariç, 2017, s. 39, 41).

Aydınlanma düşüncesinin bir akıl varlığı olarak gördüğü insanı "dünyanın en değerlisi" olarak kabul eder ve merkezi konuma yerleştirir. Bu bağlamda Aydınlanma'nın temel niteliklerinden ve düşünce boyutlarından birisinin **hümanizm (insancıllık)** olduğu, insana sadece insan olmasından dolayı büyük ve merkezi bir değer yüklediği söylenebilir. Bu değer, Ortaçağ'da varolanın aksine "*insanın geliştirilebilir*" olduğu önermesini içerir. (Zariç, 2017, s. 40).

Aydınlanma düşüncesi, skolastik dinsel düşünce ve dogmatizm karşısında ***laik ve seküler bir devlet ve toplum yapısını*** savunur. Yine, "akla dayalı özerk yaşam" ilkesinin ürünü olan bu savunu, Aydınlanma düşünce sisteminin ana karakterleri arasındadır. Bu bağlamda, "Aydınlanma, kuşkuyu, eleştiri ve sorgulamayı doğruyu bulmanın ve ilerlemenin başlıca yolu, yöntemi sayar. Her şeye kuşkuyla bakılması, eleştirilmesi ve sorgulanması gerektiğini söyler… inancı, insanın özel yaşamının ve özgürlüğünün bir parçası olarak kabul eder, din ile devlet işlerinin ayrı tutulması" (Yılmaz, 2019) ilkesini laiklik olarak tanımlar.

Aydınlanma düşüncesinin ***toplumsal çoğulculuğa dayalı demokratik*** anlayışa ulaşan bir boyutu da bulunmaktadır. Özellikle, laiklik ilkesinin bu anlamda demokrasinin zorunlu ön koşuu olduğu, ancak laik devlet ve seküler toplum yapısının demokrasiyi gerçekleştireceği söylenebilir.

Aydınlanma düşünce sistematiğinin buraya kadar açıklanmaya çalışılan temel kavram, değer ve ilkelerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Aydınlanma;

1. Etkileri günümüze kadar ulaşmış ve halen süren çok sayıda önemli düşünür ve filozofun oluşturduğu-geliştirdiği *bir düşünce/felsefe akımı* ve düşünsel içeriğin biçimlendirdiği, ağırlıkla 18. yüzyılda ortaya çıkmış olan *tarihsel bir dönem/süreçtir*;
2. Etkileri önce Avrupa'da görülmekle birlikte, *dünyanın diğer coğrafyalarındaki* ülke ve toplumlara da ulaşmıştır; o, *evrensel* bir düşünce hareketi ve toplumsal değişim süreci olmuştur;
3. *Akıl* kavramına dayanır. Bir başka deyişle, o, akıl (eleştirel akıl) üzerine temellenen akılcı bir düşünce akımı ve bireysel-toplumsal yaşam biçimidir;
4. *Bilimi* en önemli yaşamsal etkinlik alanı olarak kabul eder. *Bilimci* niteliği ile pozitivist anlayışa yaklaştığı söylenebilir.
5. Özgür irade sahibi *özerk bireyi* savunur; ona göre, insan kendi aklını kullanmaya cesaret ederek ve korkmadan çalışarak bağımlılıklarından kurtulup, özgürleşebilir ve erginleşebilir.

6. Bireysel ve toplumsal özerkliğin ve uzlaşmanın ön koşulu saydığı *laik devlet ve seküler toplum* yapısını çok önemser, önerir ve savunur.

7. Skolastik düşünce/inanç yapısı ve dogmatizm karşıtıdır.

8. *İnsanın eğitim aracılığıyla geliştirilebilir* olduğunu kabul eder. Bu bağlamda eğitime özel bir önem ve işlev yükler.

9. İnsana sadece insan olduğu için özel ve güçlü bir anlam ve değer yükleyen *hümanist nitelikli* bir düşünce akımıdır.

10. Düşünsel-felsefi bir akım olmanın ötesine geçerek, dünyada toplumsal, ekonomik, siyasal, ideolojik, yönetimsel, hukuksal, eğitimsel, kültürel ve teknolojik değişimlere kaynaklık etmiştir. *Laik ulus-devlet* ve *modernizm* onun en önemli somut toplumsal ve tarihsel yansımaları ve sonuçları sayılmaktadır. Çağdaş *insan anlayışı*, *demokrasi yaklaşımı ve uygulamalarına* laik hukuk ilkeleri bağlamında söz konusu olan etkileri de önemlidir.

Aydınlanma ile ilgili olarak çalışmamız açısından belirtilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de onun sadece bir düşünce/felsefe hareketi ve akımı olarak değerlendirilmemesi gerektiğidir. Kuşkusuz, yeni ve evrensel bir düşünce/felsefe değişimi, düşünsel bir akım ve süreç olarak başlamasına karşın, "Aydınlanma Çağı" entelektüel bir çerçeve ile sınırlı kalmamış, önceleri Avrupa'da ve daha sonra Amerika ile diğer coğrafyalarda sosyo-ekonomik ve kültürel yapı değişikliklerine kaynaklık etmiştir. Bir başka deyişle, Aydınlanma adı verilen düşünsel değişim süreci çeşitli ülkelerde toplumsal değişimlere yol açmaya başlamıştır. Bu etkiyi, Gümüşlü (2008, s.124), "Aydınlanma düşüncesinin siyasi alana taşmasıyla bu hareket ulus devletlerin oluşumunu ve ardından (veya aynı anlamda) modern toplumun inşasını amaçlayan bir fikir olarak ortaya çıkmıştır." biçiminde dile getirmektedir. Modernizm ve ulus devletlerin ortaya çıkışı olarak özetlenebilecek etki Aydınlanma düşüncesinin siyasi ve toplumsal sonuçları anlamına gelmektedir. Tanrısal iradeye dayalı krallıkların yerini ulus iradesine dayalı cumhuriyet yapılanmalarının almaya başlaması bu etkiyi açıklayabilir. Bir başka deyişle, yeni ekonomik koşullar ve değişmeler ve Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle ortaya çıkan modernizm (modernleşme) ulus-devlet olarak adlandırılan ve uzmanlaşmaları içeren yeni bir toplumsal örgütlenme yapısı ve biçimi yaratmıştır. Bu yapı tüm dünyada varlığını halen koruyan bir örgütlenme/devlet biçimidir.

Aydınlanma düşüncesinin bir başka önemli etkisi bilimsel alanda olmuştur. "Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Öte yandan bilim alanındaki önemli gelişmeler

de aydınlanma çağına öncülük eder ve bu çağda ayrıca çok yoğun yeni bilimsel gelişmeler kaydedilir" (Bıdak, 2011, s.14). Bilimde Aydınlanma ile birlikte ağırlık kazanan deney ve gözlem yeni başat yöntemler olarak devrimsel etki yaratır. Bu çağdaki bilimsel gelişmeler bir önceki çağ ile birlikte bilimsel devrimler dönemi olarak nitelenebilecek yoğunluk ve hızdadır. Doğrudan etkilerini halen yaşadığımız söz konusu bilimsel devrimlerin tüm insanlığın gidişini değiştirdiği bilinmektedir.

Aydınlanma düşüncesi bir felsefi akım olmanın ötesine geçerek ulus-devlet, laiklik, çağdaş demokrasi, liberalizm, modern eğitim, bilimsel yaklaşım, aydınlanmacı kültür, sorgulayan birey, eşitlikçi düşünce, insan hakları ve çağdaş hukuk gibi kavram ve kurumların ortaya çıkmasında işlevsel roller oynamıştır. Kısaca, Aydınlanma düşüncesinin etkileri sadece düşünsel/entelektüel alanla sınırlı kalmamış, yeni toplumsal, siyasal, ekonomik, hukuksal, eğitimsel, bilimsel ve kültürel gelişmeler ile yapıların da önemli tarihsel kaynağı olmuştur. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti bağlamında yapılacak değerlendirme bu temel düşünceye/öncüle dayanmaktadır.

3. Aydınlanma Süreci/Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde 1919 yılında başlattığı Ulusal Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanmış, söz konusu bağımsızlık 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması ile uluslararası düzeyde onaylanmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde resmi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Aydınlanma ve dolayısıyla modernleşme projesi olduğu, büyük ölçüde aydınlanmacı özellikler taşıdığı söylenebilir. Ancak Türkiye'nin, Cumhuriyet öncesinde, özellikle Osmanlı toplumunda yaşanan ve genellikle "batılılaşma" olarak adlandırılan Islahat, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Aydınlanma düşüncesi ile tanıştığı ve belirli ölçüde yol aldığı bilinmektedir. Bu tanışma ve yerleşme süreci Fransız İhtilali ile daha da hızlanmış ve Osmanlı aydınının Aydınlanma düşüncesine dayalı yaklaşım ve ideolojilerle buluşmasına neden olmuştur. Tanzimat döneminin Aydınlanmacı düşünce eğilimi doğal olarak Cumhuriyet'e yansımış/geçmiş ve özellikle Atatürk tarafından Cumhuriyet'in düşünsel temeli olarak kullanılmıştır. Turan (2007, s. 35), "Cumhuriyet Türkiye'sinde uygulamaya konulan değerlerin Tanzimat reformundan ve onun gerisindeki Fransız ihtilalinden kaynaklandığını" belirterek, "Tanzimat girişiminin gerisinde de Avrupa'daki Aydınlanma akımın etkisinin bulunduğunu" öne sürmektedir. Bu konuda, Bıdak (2011, s.18) da benzer bir yaklaşımı dile getirerek, "1789 Fransız İhtilali'nin bütün dünyayı etkileyen sloganlarının taşıdığı anlayış ve Batı'nın yeni düşünce akımları 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Aydınlarının düşüncesine hâkim olmuştur." demektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, Aydınlanma düşüncesi Osmanlı coğrafyasına Tanzimat döneminde girmiş, daha sonra özellikle Atatürk ve diğer bazı sivil-as-

ker aydınlar tarafından Cumhuriyet'e taşınmış ve Cumhuriyet'in kurucu felsefesi olmuştur. Bıdak (2011, s.79, 86), bu durumu, "Türkiye Cumhuriyeti yeni yapısını çok önemli bir felsefe üzerinde yükseltti. Bu da batının üç yüz yıl kadar önce erişip giderek geliştirdiği 'Aydınlanma Felsefesi'dir." biçiminde açıkça ortaya koymakta ve Türkiye'nin Aydınlanmacı niteliği ile İslam ülkeleri arasında özgün bir örnek oluşturduğunu dile getirmektedir. Günay (2022) da aynı noktayı, "Cumhuriyet, Batı dışı toplum ve kültürlerde, özellikle de İslamiyetin çoğunlukla benimsendiği bir toplumda, aydınlanmanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur." ifadesi ile vurgulamaktadır. Toynbee'nin (2014, s.41) "Adeta batı dünyasındaki Rönesans, Reform, 17. yy. sonlarındaki lâik, bilimsel düşünce evrimi, Fransız İhtilâli ile endüstri devriminin hepsi birden, Atatürk'ün yaşam süreci içerisine sıkıştırılmış ve yasalarla zorunlu kılınmıştır." belirlemesi Cumhuriyet'in Aydınlanmacı özelliklerini ortaya koyan bir başka saptamadır. Dolayısıyla, "Felsefi açıdan Türk milli demokratik devrimi bir aydınlanma devrimidir. Esin kaynağı 18. yüzyılda Avrupa'da başlatılmış olan Aydınlanma hareketidir" (Bıdak, 2011, s.121).

Günay'ın, (2022) açık ifadesiyle, "… Cumhuriyetin kuruluş felsefesi, Aydınlanmaya dayanır." Bunun en somut göstergesi Atatürk'ün Cumhuriyet'le birlikte gerçekleştirdiği tüm devrimlerdir. Ancak bu süreci irdelemeden önce Cumhuriyet'in bir Aydınlanma projesi olduğunun ipuçlarını verecek Atatürk'e ait düşünce ve söylemlere de dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanmacı niteliğinde özellikle kurucu lider olarak Atatürk'ün büyük ölçüde Aydınlanmacı düşüncelere sahip olması, bunları uygulamaya geçirme kararlığı ve çabasının belirleyici olduğu söylenebilir. Onun, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir!" ve "Benim mirasım akıldır, bilimdir!" ifadeleri, slogan olmanın çok ötesinde bir zihin/düşünce yapısını yansıtmaktadır. Bir önceki bölümde ayrıntısıyla açıklandığı üzere, akıl ve bilim Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturur. Bir başka deyişle, Aydınlanma akıl ve bilim üzerinde temellenen, onların yol göstericiliğini benimsemiş bir düşünce akımıdır ve Cumhuriyet'in kuruluşunda bu kavramlar yapıcı ve yönlendirici temel unsur/ilke olmuştur. Atatürk ülkeye ilişkin aldığı tüm kararlarda ve bunların uygulamaya geçirilişinde akıl, bilim ve bilimsel yöntem/yaklaşım ile davranmaya çalışmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte gerçekleştirdiği tüm devrimlere kaynaklık eden bu yaklaşım özellikleri açısından tam anlamıyla Aydınlanmacı düşüncenin ürünüdür. Nitekim, Bıdak (2011, s.94), bu gerçeği, Cumhuriyet'in kurucu felsefesi sayılan Kemalizm'i, "akla, mantığa ve bilime dayalı rasyonalizm (akılcılık) ve pozitivizme (olguculuk) yönelme" biçiminde ifade etmektedir.

Atatürk'ün akıl ve bilime yönelik yaklaşımının güçlü bir Aydınlanmacı anlayışı temsil etmesinin ötesinde, onun Atatürkçülük ya da Kemalizm olarak adlandırılan temel fikir ve ilkelerinden oluşan ideolojisine bakmakta yarar bulunmaktadır. Her ne kadar bir siyasal par-

tinin ilkeleri gibi görünse de "altı ok" olarak adlandırılan ve her birisi Atatürkçü ideolojinin/düşünce yapısının ve Cumhuriyet'in kurucu felsefesinin ana unsurlarını içeren kavramlar doğrudan Aydınlanma kavramlarıdır. Bu kavramlardan "devletçilik" ilkesinin 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle zorunlu olarak eklendiği ve bunun Aydınlanma ile ilişkisinin görece zayıf (ulus-devlet anlayışı itibariyle de güçlü) olduğu söylenebilir. Dolayısıyla cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerinin tümü Aydınlanma düşüncesinin temel kavramlarıdır. Bir başka deyişle, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi olarak Atatürkçülük (Kemalizm) Aydınlanma düşüncesinin temel kavram ve ilkelerinden kök almaktadır.

Atatürk'ün söylemleri yanı sıra onun ve kadrolarının hayata geçirdiği köklü değişim projeleri ve devrimlerin Cumhuriyet'in bir Aydınlanma hareketi/süreci olduğunu ortaya koyan güçlü somut göstergeler olduğu söylenebilir. Türkiye için yönetim biçimi olarak Cumhuriyet tercihi başlı başına bir Aydınlanma düşüncesi yansımasıdır. Atatürk'ün böylesi büyük bir karar verip bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyet'i seçmesi kişisel ve duygusal bir tercih ve karar olmayıp, akılcı ve bilimsel bir yaklaşımın sonucudur. Bıdak'ın (2011, s.93) deyişiyle, "Türkiye Cumhuriyeti gelip geçici bir macera duygusunun sonucu olarak kurulmuş bir düzen değildir. Tarihsel koşullar ve devrimlerin sosyolojik yasaları devlet biçiminin gerçek anlamıyla bir "cumhuriyet" olmasını gerektirmiştir." Atatürk Cumhuriyet'e tarih ve sosyoloji biliminin verileri ve yöntemleriyle karar vermiş görünmektedir. Dolayısıyla bu konuda Aydınlanma'nın bilimi temel alan yaklaşımı söz konusudur. Hatta bu bilim anlayışının zaman zaman pozitivist nitelikler taşıdığı, "Kemalist İnkılâbın en belirgin özelliklerinden biri pozitivist ruha sahip olmasıdır" (Bıdak (2011, s. 90) biçiminde belirtilmektedir. Pozitivizmin Aydınlanmacı bilim anlayışına belirli ölçüde karşılık geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla, Cumhuriyet, bilim konusunda zaman zaman gösterdiği pozitivist yaklaşımı niteliğiyle de Aydınlanmacı bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Ulus-devlet yapısının Aydınlanma sürecinin bir sonucu olduğu yukarıda açıklanmaya çalışmıştır. Cumhuriyet ile birlikte Türkiye'de de bir ulus-devlet inşası sürecine girişilmiştir. Bir başka deyişle, Cumhuriyet'in temel amacı, dünyada Ortaçağ'ın bitişi ve Mondros ve Sevr Antlaşmalarıyla birlikte devrini tamamlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ulus-devlete geçişi sağlamaktı. Türkiye Cumhuriyeti devleti Aydınlanma anlayışının ulus-devlet ilkesi temelinde uygulamaya geçirilen en büyük ve somut ürünü olmuştur. "T.B.M.M.'nin açılması ile birlikte, ulusal egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konurken; Atatürk'ün "yeni bir Türk Devleti" ülküsünü de gerçekleşiyordu. 'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Ulusundur' hükmü, yeni Türk Devleti'nin egemenlik anlayışını, kaynağını halktan alan

insan hakları esaslarına dayanıyordu. 23 Nisan 1920'de egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya (saltanattan halka) geçmekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı ve yapısı da kökten değişiyordu" (Bıdak, 2011, s.91). Söz konusu değişim tam olarak Aydınlanmacı ulus-devlet ilkesini hayata geçirmiştir. "Tüm bu nedenlerden dolayıdır ki, Mustafa Kemal, egemenliği, padişahtan alıp, ulusa verme işini de, pek dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde gerçekleştirmiştir… Ulusal egemenliğin bütün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve demokratik bir düzenin kurulabilmesi için saltanatın kaldırılması gerekiyordu" (Bıdak, 2011, s.76, 77). Kısaca, Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet yapısı onun Aydınlanmacı özelliklerinden en dikkati çekendir.

Aydınlanma düşüncesinin uygulamaya yansıyan en önemli temel ilkeleri ve kavramları arasında kuşkusuz laiklik ve sekülerizm bulunmaktadır. Bu kavramlar hem ideolojik olarak Atatürkçülüğün hem de bu ideolojinin çıktısı olan Cumhuriyet'in ana kurucu unsurları ve ilkelerinden olmuştur. "Kemalist Devrim, tekkeleri, zaviyeleri kapattı. Tarikatları yasadışı ilan etti. Şeyhlik, müritlik, çelebilik gibi ortaçağ kurum ve ilişkilerini ortadan kaldırmak için kapsamlı bir Aydınlanma hareketine girişti." (Perinçek, 2009). Bunların dışında, 1928 yılında din ile ilgili maddenin anayasadan çıkarılması (*Teşkilatı Esasiye Kanunu*, 1924-1340), tekke ve zaviyelerin kapatılması (*Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin*…, 1925), Hilafetin kaldırılması (*Hilafetin İlgasına ve*…,1924), okullarda karma eğitimin başlatılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi (*Belediye Kanunu*, 1930) gibi köklü değişimler de Aydınlanma anlayışının laiklik ilkesi çerçevesinde hayata geçirilen uygulamalarıdır.

Yukarıda açıklandığı üzere, Aydınlanma düşüncesinin temel kavramlarından bir diğeri hümanizmdir. Irmak (1992, s. 174), "Hümanizmin birinci eseri, Rönesans'tır. Avrupa'nın yeniden doğuşu olan bu hareketi, skolastiğin yerine aklın, nakilciliğin yerine gözlem ve deneyin, teokrasi yerine lâikliğin ikame edilmesidir diyerek de Kemalist lâikliğin temellerinden birinin de hümanizm olduğuna işaret eder." Dolayısıyla, Cumhuriyet'in Aydınlanma'nın temel kaynaklarından ve yansımalarından birisi sayılan hümanist niteliği onun Aydınlanmacı yapısını ortaya koyan bir başka özelliktir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Aydınlanmacı yaklaşımın en belirgin yansımalarını eğitim alanında yapılan değişikliklerde görmek olanaklıdır. Bıdak'a (2011, s.90) göre, "Kemalist İnkılâbın en belirgin özelliklerinden biri pozitivist ruha sahip olmasıdır…Topluma hakim olan skolastik düşünceyi yıkmanın en iyi aracı, pozitif bilimlere ağırlık veren bir eğitim ve öğretim programının uygulanmasıdır. Bunun için okul programlarında, Osmanlılar döneminde yer verilmeyen pozitif bilimlere Cumhuriyet döneminde büyük ölçüde yer verilmiş. Lâik düşünce pozitif bilimler yoluyla yerleştirilmek istenmiştir. Bundan dolayı Matematik, Fizik,

Kimya vb. bilimlerin öğretimine büyük önem verilmiştir." Bu çerçevede, 1940'lı yıllardaki klasik eserlerin Türkçeye çeviri sürecinde Mill Spencer, Renan, Comte, Hegel gibi pozitivist düşünceye sahip yazarların eserlerine yer verildiği söylenebilir. Ayrıca, 1928 yılında Harf Devrimi'nin (*Türk Harflerinin Kabul ve*…, 1928) gerçekleştirilmesinde Aydınlanmacı bir sosyo-kültürel yapı oluşturma amacının da söz konusu olduğu söylenebilir.

Bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma düşüncesine dayandığını, büyük ölçüde onu yansıttığını ortaya koyan noktaları şöylece özetlemek olanaklı görünmektedir:

1. Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı düşünce yapısı özellikle Fransız İhtilali'nin etkisiyle Tanzimat Dönemi'nde oluşan ve II. Meşrutiyet'te olgunlaşan Aydınlanmacı felsefedir.
2. Cumhuriyet'in Atatürkçülük (Kemalizm) olarak adlandırılan kuruluş felsefesinin ana ilkeleri olan milliyetçilik, halkçılık, laiklik, cumhuriyetçilik, devletçilik ve devrimcilik Aydınlanma düşüncesinin kavramlarıdır.
3. Cumhuriyet ile birlikte gerçekleştirilen tüm köklü dönüşümler ve devrimler Aydınlanma düşüncesinden esinlenmiş, ona dayanmıştır.
4. Cumhuriyet düşüncesi ve uygulamaları Aydınlanma'nın temel kavramları olan akla ve bilime dayanmaktadır.
5. Cumhuriyet'in tam bağımsız ulus-devlet inşa süreci özelliği açıkça ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir Aydınlanma hareketi girişimidir.
6. Laiklik/sekülerlik anlayışı ve bu doğrultuda gerçekleştirilen dönüşümler Cumhuriyet'in Aydınlanmacı özelliğinin güçlü bir göstergesidir.
7. Cumhuriyet'in hümanist yaklaşımı esas alan özelliği tipik bir Aydınlanma düşüncesi etkisidir.
8. Cumhuriyet ile kurulan eğitim sistemi bilimsel ve çağdaş yapısıyla tam olarak Aydınlanmacı özellikler taşımaktadır.
9. Cumhuriyet'in oluşturduğu insan haklarına dayalı laik-pozitif hukuk sistemi Aydınlanmacı bir hukuk yapısıdır.
10. Cumhuriyet'in kurmaya çalıştığı sosyo-kültürel yapı kul yerine bireyi/vatandaşı esas alan Aydınlanmacı nitelik taşır.

Yapılan irdelemeler ve belirlemelere çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma düşüncesine/felsefesine dayalı tarihsel bir süreç ve modernleşme projesi olduğu söylenebilir.

4. Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanmacı Yapılanmasında Kütüphane Kurumunun İşlevleri

Bir önceki bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin çok büyük ölçüde Aydınlanma düşüncesine dayandığı açıklanmaya çalışılmıştı. Bu bölümde, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı niteliğini kazanmasında, bir başka deyişle, Aydınlanma düşüncesinin çeşitli toplumsal alanda hayata geçirilmesinde kütüphane kurumuna yüklenen işlevler ve üstlendikleri roller değerlendirilecektir. Söz konusu değerlendirme önce kuramsal ilişkilendirme yoluyla, daha sonra da Aydınlanma bağlamında işlev yüklenen kütüphane örnekleri/modelleri üzerinden yapılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi kütüphane tarihi bir bütün olarak irdelenmemekte, döneme Aydınlanmacı anlayış ve uygulamalar bağlamında katkı sunan ve dönemin kütüphane hareketlenmesinde belirleyici/temsili etkileri olan örneklerin tartışılması hedeflenmektedir. Kuşkusuz, çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmamasına karşın, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde çıkarılan ve kütüphane kurumunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyerek, onlara Aydınlanma yaklaşımı çerçevesinde yeni roller yükleyen *Tevhidi Tedrisat Kanunu* (1924), *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu* (1925), *Maarif Teşkilatına Dair Kanun* (1926), *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun* (1928) ile *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* (1934) gibi yasalar gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu yeni yasal düzenlemeler Aydınlanma anlayışının ulus-devlet, laiklik/sekülerlik, milliyetçilik, vatandaşlık, akıl, bilgi, bilim gibi temel ilke ve kavramlarına dayandırılmış ve böylece Cumhuriyet'in Aydınlanmacı nitelikler kazanmasında kütüphane kurumunun katkı/destek vermesine yönelik hukuksal bir zemin hazırlamıştır.[1]

Çalışmamızın amacı açısından Cumhuriyet'in 1923-1950 yılları arası dönemini ele almak anlamlı bulunmuş ve çalışma bu alt dönem ile sınırlandırılmıştır. Çünkü, özellikle Atatürk döneminde gerçekleştirilen köklü dönüşümler Cumhuriyet'e Aydınlanmacı bir nitelik kazandırmıştır. Ancak 1950'li yıllardan itibaren bu yaklaşımdan, bir başka deyişle Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinden yani, Aydınlanmacı anlayıştan hem düşünsel hem de uygulamalar düzeyinde uzaklaşılmaya başlandığı söylenebilir. Hatta bu dönemi, Aydınlanma felsefesinden kopma nedeniyle "karşı devrim" olarak niteleyen sosyolojik ve siyasal yaklaşımlar (Kongar ve Kalkandelen, 2022) bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı açısından, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı dönemini değerlendirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çalışmaya, bu dönemi Aydınlanmacı yaklaşım itibariyle temsil eden kütüphane modelleri/örnekleri olarak Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, Türkiye

1 Bu konuda ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Soysal, 1987, 1988; Süzmetaş, 1998; Anameriç, 2008a; Oğuz, 2010, 2010a; Alpay, 1976; Avcı, 2017.

Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi dahil edilmiştir.

4.1. Cumhuriyet'in Aydınlanmacı Niteliği-Kütüphane Kurumu İlişkisi

Kuramsal olarak, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı niteliğinin oluşturulmasında ve hayata geçirilmesinde kütüphane kurumuna gereksinim duyulmasının zorunlu olduğu söylenebilir. Cumhuriyet ile kütüphane kurumunu Aydınlanma anlayışı bağlamında ve kuramsal olarak ilişkilendirmeyi sağlayacak temel unsur ***akıl*** ve dolayısıyla bunun özünü oluşturan ***bilgi*** kavramıdır. İlk bölümde açıklandığı üzere, akıl ve bilgi Aydınlanma Felsefesinin/düşüncesinin temel kavramlarıdır. Bir başka deyişle, Aydınlanma düşüncesi akla dayalı, toplumsal yaşamın her unsurunu aklın terazisinde değerlendirmeyi ilke sayan bir felsefedir. Bu felsefenin topluma ulaştırılması, benimsetilmesi ve toplumsal hayatın çeşitli alanlarına ve uygulamalarına yansıtılması, aklıyla, yani bilgi ile düşünen, sorgulayan ve yaşayan bir toplumsal yapının yaratılmasına bağlı görünmektedir. Kütüphane, toplumu bilgi ile buluşturan, sunduğu bilgi ile onun aklıyla yaşamasına katkıda bulunan bir kurumdur. Dolayısıyla aklıyla yaşamada toplumun ve bireylerin gereksinim duyduğu bilgi ücretsiz olarak, en geniş ve güvenilir biçimde kütüphane kurumu tarafından sağlanıp, sunulabilir. Bilginin toplumsallaşmasında çocuk, okul ve halk kütüphanelerinin rolü Cumhuriyet'in Aydınlanmacı niteliğinde önemli işlevler yüklenmiştir. Bu ilişki, Cumhuriyet Türkiye'si için Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, TBBM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi örnekleri üzerinden bir sonraki bölümde değerlendirilecektir.

Aydınlanma düşüncesinin ve dolayısıyla Cumhuriyet'in dayandığı bir diğer temel kavram, daha önce de vurgulandığı üzere ***bilimdir***. *Kütüphane kurumu bilimin ve bilimsel araştırma sürecinin organik bir parçasıdır.* Kütüphane, araştırma sürecinin her aşamasında işlev yüklenen, özellikle araştırmalarda gereksinim duyulan bilgiyi/veriyi sağlama rolünü üstlenen bilgi kurumudur. Bu nedenle Aydınlanma anlayışına dayalı bir toplumsal yapının inşasında bilime duyulan zorunlu gereksinim, onun organik parçası olan kütüphane kurumunu gerektirir. Üniversite kütüphaneleri, milli kütüphane gibi araştırma kütüphaneleri tüm dünyada olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinde de araştırma sürecinin ve dolayısıyla bilimin en önemli bileşeni olmuştur. Konu bir sonraki bölümde TBMM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi bağlamında ele alınacaktır.

Ulus-devlet anlamına gelen modern devlet Aydınlanma düşüncesinin önerdiği toplumsal örgütlenme yapısıdır. Ulus-devletin inşasında ilgili topluma ulus (millet) bilinci kazandırmak,

onlarda ***vatandaşlık bilinci*** yaratmak ve benimsetmek hem gerekli hem de zorunlu sayılmaktadır. Toplumsal düzeyde içselleştirilmiş, kalıcı kılınmış bilgi anlamıyla ulus bilinci oluşturmada toplumsal bilgi kurumu olarak kütüphanenin rol alması kaçınılmaz görünmektedir. Bir toplumun ulus(laşma) bilincini geliştirmede toplumun okuryazar kılınması, cahillikten kurtarılması ve ulusal dilinin güçlendirilmesi en önemli uygulama alanları arasında yer alır. Kütüphane kurumu söz konusu alanlarda doğrudan katkı/destek sağlayan toplumsal kuruluştur. O, Aydınlanmacı toplum/devlet niteliğindeki ulus-devlet yapısının inşası için gerekli olan toplumsal bilincin oluşturulmasına, sunduğu bilgi ile katkı sağlayan, bu açıdan işlev yüklenen kuruluştur. Özellikle Türk Ocağı ve Halkevleri'nin dil ve ulus bilinci (milliyetçilik) yaratma çabalarında kütüphanelerinin üstlendikleri rol Cumhuriyet Aydınlanması'nda özgün bir yer tutmaktadır.

Ulus-devlet gibi Aydınlanma anlayışının temel kavramları arasında yer alan ***laik Cumhuriyet'in kurulması ve özellikle yaşatılması*** toplumda öncelikle Cumhuriyet ve laiklik bilincinin geliştirilmesini gerektirir. Bu nitelikteki toplumsal bilincin de kaynağı bilgi ve bu yönde gerçekleştirilecek bilgilendirme süreçleridir. Bir bilgi kuruluşu olarak kütüphane kurumu, söz konusu bilgilendirme sürecinde bilgi sunma hizmeti ile doğrudan işlev yüklenir. Nitekim, Baysal'ın (1973, s. 109) da belirlediği üzere, "Cumhuriyet'ten sonra laik kültür kurumları oluşturulurken en büyük gelişme gösteren alanlardan biri de kütüphane ve kütüphanecilik alanı" olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yöndeki Aydınlanmacı inşasında özellikle Türk Ocağı Kütüphaneleri ile Halkevi Kütüphanelerinin işlevleri aşağıda değerlendirilecektir.

Aydınlanma düşüncesinin/felsefesinin hayata geçirilmesinde, bu düşünce sistemine dayalı bir toplum oluşturmada en önemli aracın ***eğitim*** olduğu söylenebilir. Aydınlanmacılar, bu bağlamda, eğitime özel ve ağırlıklı bir rol yüklerler. Onlara göre, bilimsel ve laik nitelikli eğitim modern toplum kurmanın başlıca aracıdır. Cumhuriyet Türkiye'sinde de söz konusu Aydınlanmacı bakışın, varlığını güçlü biçimde hissettirdiği söylenebilir. "Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte modern ve çağdaş bir ülke yaratma anlamında eğitim kurumlarına büyük bir önem verilmiştir. Aydınlanmanın gerçekleşmesi ve bilimin aydınlığının halka götürülmesi için etkili bir eğitim sürecine gereksinim duyulmuştur. Bu anlamda Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte modernleşme benimsenmiş ve aydınlanmanın önü açılmaya çalışılmıştır." (Aykac ve Aykaç, 2021, s. 535). Dinsel nitelikli ve "nakile" dayalı medrese eğitiminden "akla" dayalı çağdaş bilimsel eğitime geçiş Atatürk'ün en önemli ilk hedefleri arasında yer almıştır. Atatürk, "Laik eğitime yönelik atılımları kütüphaneyle bütünleştiren, kütüphaneyi eğitimin bir parçası olarak algılayan Atatürk, eğitimin ve dolayısıyla kütüphanenin önemini daha Cumhuriyet ilan edilmeden yaptığı konuşmalarında ifade etmiştir." (Avcı, 2017, s. 78).

Bilimsel nitelikli bir eğitimin kütüphane kurumunu gerektirdiği, kütüphanenin bilimsel eğitimin organik parçası olduğu açıktır. Dolayısıyla, Aydınlanma anlayışı temelindeki toplum yaratma çabası modern eğitim sistemini zorunlu kılar, bu durum da kütüphane kurumunun eğitim sürecinde işlevsel roller almasını gerektirir.

Aydınlanma felsefesine dayalı bir toplum yapısının kütüphane gerektiren bir başka önemli unsuru ***kültürel değişim*** olarak adlandırılabilecek ve feodal dönemin kul rolündeki insanını modern toplumun aklıyla yaşayan, sorgulayan bireyine dönüştürme ilkesinden kaynaklanır. Bir insanın bireyleşmesi, sorgulayan birey olması Kant'ın da deyişiyle, kendi aklını kullanması ile olanaklıdır. Bu ise kişinin ve toplumun bilgi ile yaşamasını, yaşamını bilgiye dayandırmasını gerektirir. Kütüphane kurumu tam da bu noktada işlev yüklenerek, "kuldan bireye geçişte", düşünen ve sorgulayan toplumu yaratmada bireyi bilgi ile buluşturarak rol oynar.

Kısaca, Aydınlanma ilkelerine dayalı bir toplum yaratma ve yaşatmada kütüphane kurumu akıl, bilgi, bilim, vatandaşlık kavramları ile modern eğitim sistemi ve bireyliğin söz konusu olduğu kültürel yapının oluşturulmasında üstlendiği işlevler çerçevesinde rol oynamaktadır. Bu ilişkiyi Türkiye Cumhuriyeti örneğinde değerlendirmek çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

4.2. Cumhuriyet'in Aydınlanmacı Yapılanmasında Kütüphane Kurumunun İşlevlerini Etkileyen Yasal Yapı (Mevzuat) Düzenlemeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle ilk 10-15 yılı, Ortaçağ imparatorluk yapısından ulus-devlet yapısına geçişi sağlayan köklü değişiklikler ve devrimler dönemidir. Bu çerçevede Saltanat ve Hilafet kaldırılılarak ülkenin hukuk sistemi bütünüyle değişmiştir. Yeni Anayasa (*Teşkilatı Esasiye Kanunu*, 1924) yapılmış ve toplumsal hayatın her alanına yönelik çok sayıda yeni yasalar çıkarılmış ve Cumhuriyet'in hukuksal temeli atılmaya çalışılmıştır. Yapılan anayasanın ve çıkarılan yasaların genellikle Aydınlanma ilkelerine dayalı modern bir ulus-devlet sistemi kurmak ve toplumsal yapı inşa etmek hedefinde olduğu söylenebilir. Çıkarılan yasalardan bazılarının ülkedeki kütüphane kurumunu ve hizmetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebiliecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu etki, genellikle, yasaların kütüphanelere Aydınlanma anlayışı ilkeleri doğrultusunda yeni sorumluluk ve işlevler yüklemesi yönünde olmuştur.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından çok kısa bir süre sonra 1 Mart 1923'te TBMM'de yaptığı konuşmada kütüphane kurumuna ilişkin bakışını ortaya koymuştur. O, "Ameli ve şamil bir maarif içün hudud-ı vatanın merkiz-i mühimmesinde asri kütüphaneler, darülmesailer, müzeler tesisi lazım olduğu gibi bil-hassa şimdiki teşkilat-ı mülkiyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla techizi icab etmektedir" (Soysal, 1998, 107) diyerek,

kütüphaneleri diğer eğitim ve kültür kurumları ile bütünlüğü içinde kabul etmiş ve birlikte yaygınlaştırılmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu bütünlükçü bakış açısı da Aydınlanmacı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet'in özellikle kuruluş sürecinde kütüphanelere Aydınlanma yaklaşımı çerçevesinde yeni roller yükleyen başlıca yasal düzenlemelerin *Tevhidi Tedrisat Kanunu* (1924)*, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu* (1925)*, Maarif Teşkilatına Dair Kanun* (1926), *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun* (1928) ile *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* (1934)*,* olduğu söylenebilir.

Tevhidi Tedrisat Kanunu (1924), Osmanlı dönemimde çeşitli vakıfların kendi amaçlarına göre gerçekleştirdikleri dinsel nitelikli ve çok başlı eğitimin yerini ulus-devletin vatandaş odaklı tek başlı eğitim sistemine geçişini sağlayan bir düzenlemedir. Bu yasa ile ülkedeki tüm okullar Maarif Vekaleti'ne (Eğitim Bakanlığı'na) bağlanmış, eğitimin içeriği ve örgütlenmesi vatandaş yetiştirme hedefine sahip ulusal bir nitelik kazanmıştır. Bir başka deyişle, "bu kanun ile kütüphaneler; … kuruluş, yönetim ve mali kaynakları bakımından Maarif Vekâleti'ne bağlanarak Atatürk'ün amaçladığı şekilde milli ve laik bir kurum durumuna getirilmiştir" (Soysal, 1987, s. 20-21). Böylece, kütüphaneler kamusal nitelik kazanarak, süreklilikleri "güvence altına almıştır" (Süzmetaş, 1998, s. 79). Bu yasa, Aydınlanma düşüncesinin temel kavramları arasında bulunan vatandaş odaklı ulus-devlet yapısının inşası çerçevesindeki hedefin eğitim alanına ilişkin düzenlemesi niteliğindedir ve kütüphane kurumu da bu düzenlemeye dahil edilerek, ulusal laik eğitim sisteminin destekleyici işlevsel parçası haline getirilmiştir.

Kısa adıyla *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu* (*Tekke ve Zaviyelerle*…,1925) eğitimin tümüyle laikleştirilmesi ve ülkede dağınık halde vakıf, medrese, tekke, zaviye, cami, türbe vb. çeşitli kurumlara ait olan tüm kütüphanelerin Maarif Vekilliği'ne bağlanarak, dermelerinin denetim altına alınmasını sağlamıştır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin tüm kütüphaneleri ve bunlara ait dermeler Maarif Vekilliği'nin yönetim, denetim ve korumasına geçmiştir. Kısaca söylemek gerkirse, bu Yasa ile "eğitim tamamen laikleştirilmiştir" (Anameriç, 2008a, s. 136; 2009).Dolayısıyla, Yasa'nın kütüphane kurumu açısından Aydınlanma kavramı bağlamında anlamı ve önemi, kütüphanelere "eğitim laikleştirilmesi sürecinde bilgi sağlayan kuruluş" olarak işlev yüklemesinden kaynaklanmaktadır.

"Türk eğitim, kültür ve yayın yaşamı için önemli bir gelişme" (Soysal, 1987, s. 31) olarak değerlendirilen ve *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun* (1928) ile uygulamaya geçirilen *Harf Devrimi,* Cumhuriyet'in Aydınlanmacı niteliğini kazanmasında anlamlı bir içerik ve etkiye sahip görünmektedir. Söz konusu Yasa ve ona bağlı olarak gerçekleştirilen Harf

Devrimi "hem uluslaşma sürecinin önemli bir parçasını hem de eğitimin modernleşmesinde önemli bir gelişmeyi ifade etmektedir" (Anameriç, 2008a, s. 134). Kullanılmakta olan Arap harflerinin hem zor hem de Türkçe'nin ses yapısına uygun olmayışı, ayrıca hedef olarak alınan evrensel çağdaş uygarlık süreci/Aydınlanma yaklaşımı ile de uyuşmaması nedeniyle Latin kökenli alfabe geliştirilmiş ve halkın yeni harflerle hızlı biçimde okuma yazma öğrenmesi için seferberlikler ve büyük kampanyalar düzenlenmiştir. Buna yönelik olarak açılan Millet Mektepleri'nin yanı sıra kütüphaneler de Halkevleri, Halk Odaları, Halk Okuma Odaları ile birlikte çok önemli işlevler yüklenmiş ve halkın okuryazar yapılmasına yönelik çabaların ve gerçekleştirilen kampanyaların önemli parçası olmuştur. Halka okuma materyalleri sağlama, okuryazarlık kurslarına mekansal olanaklar yaratma gibi roller oynayan kütüphaneler, bu sayede halkın kütüphane algısını da değiştirmeye başlamıştır. Bunun dışında, Harf Devrimi sonucu kütüphane kurumunun geleneksel "koruma" işlevi "kullandırma" işlevine dönüşmeye başlamış (Oğuz, 2010a, s. 96), dermelerin nicelik ve nitelik açısından yetersizliği ortaya çıktığı için desteklenmeleri söz konusu olmuş (Alpay, 1976) ve yayın sayılarının hızla artmaya başlamasıyla da hem bir Milli Kütüphane gereksinimi belirmiş ve bu kütüphanenin derme oluşumu için gerekli olan *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu*'nun (1934) çıkarılmasına karar verilmiştir (Oğuz, 2010, s.70). Kısaca, kütüphane kurumu Aydınlanmacı bir Cumhuriyet için gerekli görülen Harf Devrimi'nin hayata geçirilmesinde önemli bir rol almış, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı nitelik kazanmasında anlamlı işlevler yüklenmiştir.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (1934), Cumhuriyet Dönemi'nde kütüphane kurumunu ve hizmetlerini en yakından ve doğrudan etkileyen bir yasa olmuştur. 1934 yılında bizzat Atatürk'ün emriyle çıkarılan yasa ulus-devlet olmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti için ulusal belleğin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye'de yayımlanan tüm yayınların Ankara İl Halk, Beyazıt Devlet, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ile İzmir Milli Kütüphane'de toplanacağı, bir nüshanın da ileride kurulması planlanan Milli Kütüphane için saklanacağı yasayla kararlaştırılmıştır (Avcı, 2017, s. 102). Hem yayın yaşamını hem de kütüphane kurumunu doğrudan etkileyen Yasa, ülkede bibliyografik denetimin sağlanması, araştırma altyapısının oluşturulması ve ulusal kültürün korunarak geleceğe taşınması yanı sıra Milli Kütüphane'nin kuruluşuna giden yolu açtığı için de büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu Yasa'ya dayanarak *Türkiye Bibliyografyası* da yayımlanmaya başlanmıştır. Bu Yasa'nın Aydınlanma yaklaşımı açısından önemi, hem ulus-devlet yapısının gereklerinden olan ulusal belleği oluşturmaya ve hem de ulusal bellek kuruluşu sayılan Milli Kütüphane'ye derme altyapısı hazırlamaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu Yasa Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus-devlet inşasının kütüphanecilik alanına yansıyan parçası anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde kütüphane kurumunu etkileyen başka bazı yasal düzenlemelerin yapıldığı[2] da bilinmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen tüm yasal düzenlemelerin kütüphane kurumuna ilişkin olarak ulusal nitelikte bir yaklaşıma dayandığı söylenebilir. Bir başka deyişle, Avcı'nın (2017, s. 106) da belirttiği üzere, Osmanlı'da vakıf tüzel kişilikleri temelinde ve her vakıfta farklı koşullarda ve standartlarda hizmet veren kütüphaneler Cumhuriyet ile birlikte ulusal bir sistemin parçası olmuşlardır. Türkiye'de Aydınlanma yaklaşımının sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devlet yapılanmasında yer bulan bu yeni kütüphane yaklaşımı aynı zamanda söz konusu yapılanmanın destekleyici kuruluşlarından birisi olmuştur. Kısaca, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde çıkarılan ve kütüphane kurumunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiş olan yasal düzenlemeler Aydınlanma anlayışının ulus-devlet, laiklik, milliyetçilik, vatandaşlık, akıl, bilgi, bilim gibi temel ilke ve kavramlarına dayandırılmış ve böylece Cumhuriyet'in Aydınlanmacı nitelikler kazanmasında kütüphane kurumunun katkı/destek vermesine yönelik hukuksal bir zemin hazırlamıştır.

4.3. Cumhuriyet'in Aydınlanmacı Yapılanmasında Kütüphane Kurumunun İşlevleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanma anlayışına dayalı nitelikler kazanması, bir başka deyişle, Aydınlanmacı bir Cumhuriyet yapısı oluşturması için hukuk, ekonomi, eğitim, kültür, yönetim, siyaset gibi alanlarda köklü değişiklikler/devrimler gerçekleştirilmiş ve modern/çağdaş devlet ve toplumun gerektirdiği kurumsal yapılanmalara gidilmiştir. Oluşturulan yeni kurum ve kuruluşlar Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yapılanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Aydınlanmacı kuruluş işlevlerini gerçekleştirmek için ortaya çıkan yeni eğitim-kültür kuruluşları arasında kütüphane kurumu da yer almıştır. Kuşkusuz, bilgi merkezleri olarak kütüphane ve arşivler Osmanlı döneminde de bulunmakta ve hizmet vermekteydi. Ancak, Cumhuriyet, Aydınlanmacı kuruluş ilkeleri temelinde hem geleneksel kütüphane yapılanmasını değiştirerek kütüphaneler sistemine ulusal nitelik kazandırmış, hem de kendisine bilgi hizmetleri bağlamında destek verecek yeni kütüphane örnekleri/modelleri oluşturmuştur. Bu çerçevede geliştirilen bazı kütüphane örnekleri uluslararası ilgi görmüş ve Cumhuriyet dönemi için de özgün modeller olmuştur.

Cumhuriyet'in Aydınlanmacı kuruluş felsefesine uygun kütüphane modellerinin yaratılması ve genel olarak halkçı kütüphane hizmetlerinin örgütlenmesinde yurt dışından Türkiye Cumhuriyeti'ne getirilen uzmanların ülkenin yeni eğitim-kültür politika ve uygulamalarına yön verecek ve içinde kütüphane kurumuna yönelik saptama ve önerilerin de yer aldığı bi-

2 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Avcı, (2017, s. 104-105)

limsel raporlar hazırlamaları ve bu öneriler doğrultusunda kütüphanecilik eğitimi için yurt dışına uzman adaylarının gönderilmesinin kütüphane hizmetlerinin planlı bir biçimde geliştirilmesinde son derece önemli katkıları olmuştur. Burada konunun bu boyutu değerlendirmeye alınmayacaktır.[3] Ancak yine de belirtmekte yarar olan nokta şudur: Diğer birçok alanda da gerçekleştirilen Türkiye'ye yabancı uzman getirtme-yurt dışına eğitim için uygun kişiler gönderme uygulamasının kendisi dahi bilimsel bir yaklaşım olarak bilimi kılavuz sayan Aydınlanmacı bir tutumdur. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da, Cumhuriyet'in kurucusu ve lideri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün entelektüel kişiliğinin, okuma tutkusunun, aklı, bilimi, bilgiyi temel alan Aydınlanmacı yapısının ve yönetsel nitelikli tüm kararlarında bilimsel yaklaşım ile davranmasının gerek Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yapılanmasında, gerekse kütüphane kurumunun yeni işlevler üstlenmesinde belirleyici rol oynamış olmasıdır. Çok önemli olmasına karşın çalışmamız kapsamına alınmayan bu başlık ayrı bir çalışmanın konusudur.

Bu bölümde, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı kuruluş ilkeleri temelinde oluşturduğu kütüphaneler üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmede, özellikle, söz konusu kütüphanelerin tarihsel gelişimlerin ötesinde Cumhuriyet'in Aydınlanmacı kuruluş yapılanmasındaki işlevleri ve rolleri irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda, bu bağlamdaki değerlendirme kapsamına Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi alınmıştır.

Hars Dairesi Müdürü Hamit Zübeyr Koşay, 1925 yılında hazırladığı "*Kütüphaneler Dair*" adlı raporda Cumhuriyet'in başlangıcında kütüphaneler ile ilgili durumu, "*Türkiye Cumhuriyetini teşkil eden 74 Vilâyet, 395 kazadan 45 Vilâyet merkezi 366 kaza Umumi Kütüphaneden mahrumdur. Mevcut kütüphanelerden 11 tanesinin Bursa mülhakatında 15 tanesinin Kastamonu'da 40 dan fazlasının İstanbul'da olduğunu azarı itibara alacak olursak kütüphanelerin sureti tevziinin de fena olduğu tahakkuk eder. İstanbul kütüphanelerinde yüz binlerce kitap olmasına mukabil tekmil Anadolu'da hususi kütüphanelerde dahil olduğu halde nihayet 60-70 bin cilt kitap vardır*" biçiminde özetlemiştir (Koşay, 1960). Bu raporda da görüldüğü üzere, Osmanlı'dan devralınan kütüphanelerin ve onlara ait dermelerin hem nicelik hem de nitelik açısından kurulmaya çalışılan modern bir Cumhuriyet ve toplum için yeterli olamayacağı açıktır. Bu nedenle kütüphaneler yeni toplumun gereksinimlerini karşılayacak sayı ve niteliğe hızlı bir biçimde ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kütüphaneler genelde üç yöntemle kurulmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlar, toplumda ulus bilinci oluşturacak dermelerin yer aldığı yeni kütüphaneler kurmak, çeşitli eğitim-öğretim ve kamu kurumlarının

3 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Avcı, (2017, s. 107-146)

içinde kurulan ya da eski Osmanlı'dan devralınan vakıf ve saray kütüphanelerinin ve yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan kütüphaneler ve "daha önce medrese, cami, tekke, zaviye, türbe gibi kanunlarla faaliyetleri yasaklanmış olan kurumların, mübadele ve göçlerle terk edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakılmış bina veya arazilerin kütüphaneye dönüştürülmesi sonucu yeni inşa edilen kütüphanelerdir" (Anameriç, 2008, s. 496; 2009, s. 49).

Bu çalışma kapsamında ve Aydınlanma yaklaşımı bağlamında değerlendirilecek ilk kütüphane türü Osmanlı'dan devralınan ***Türk Ocağı Kütüphaneleri***dir.[4] 1912 yılında dönemin Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura gibi tanınmış Türkçü/milliyetçi ideologları tarafından kurulan Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun kurtuluşunu milliyet temelinde gören Türkçülük akımının siyasi nitelikli kültür derneğidir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak milliyet (ulus) temelinde bir toplum inşa etme çabalarına yardımcı olması ve ideolojilerinin halk tarafından yaygın biçimde duyulması için yayımladıkları *Türk Yurdu* dergisi ile de uzun süre etkili olmuştur (Akyüz, 1986; *Cumhuriyetin 75. Yılı*, 1999; Sarınay, 1999). "Türk Ocakları bünyesinde kurulan kütüphaneler o dönemdeki kütüphanecilik faaliyetleri açısından önemli olmuştur" (Avcı, 2017, s. 196). Türk Ocaklarının Milli Mücadele'yi desteklemesi, Ankara ile iletişim içinde olmaları, üyelerinin Anadolu'nun işgaline karşı yapılan gösterilere katılmaları (Uluskan, 2010. s. 29) varlıklarını Cumhuriyet döneminde de korumalarına ve etkinliklerini sürdürmelerine olanak sağlamıştır. Türk Ocağı yönetimlerinin, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde kütüphaneler hakkında yüksek duyarlılığa sahip oldukları anlaşılmaktadır (Karaer, 1990; Avcı, 2017, s. 188). Türk Ocakları'nın Cumhuriyet döneminde de eğitsel ve kültürel etkinliklerini sürdürmeleri, okuryazarlık kursları açmaları, Türk dilinin geliştirilmesi için çeşitli çalışmalar yapmaları, kütüphaneleri aracılığıyla halkın bilgi gereksinimlerini karşılamaya çalışmaları ve böylece dönemin Cumhuriyet ideolojisi ile uyum göstermeleri nedeniyle Atatürk Dönemi'nin önemli kültür kuruluşları arasında yer almıştır (Avcı, 2017, s. 188). Bu dönemde Türk Ocakları kadar onların kütüphanelerinin de önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Dönemin Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin, 1927 yılında TBMM'deki bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada, "Bakanlığa bağlı kütüphaneler arasında modern kütüphane olarak nitelendirilebilecek iki kütüphaneden birinin Türk Ocağı kütüphanesi olduğunu" (Karaer, 1990, s. 58) söylemesi dikkat çekicidir.

4 Daha önce de belirtildiği üzere, bu çalışma bir bütün olarak "Cumhuriyet'in kütüphane tarihini" incelemeyi amaç edinmemiştir. Cumhuriyet'in Aydınlanma anlayışı ile şekillendirilmeye çalışılan 1923-1950 arası dönemini Aydınlanma kavramı bağlamında değerlendirmeye odaklıdır. Bu nedenle bu bağlamda ele alınabilecek kütüphane türleri kapsama dahil edilmiştir. Burada bu türlerin de ayrıntılı tarihi verilmeyecek, yapı ve işlevleri Aydınlama anlayışı bağlamında ele alınacaktır.

Genel olarak söylemek gerekirse "Türk Ocakları yaptığı sosyal ve kültürel faaliyetlerini halkın milli birlik altında toplanması, ulusal kimliğin gelişmesi, Batılılaşma sürecinde öz değerlerin korunması yolunda kullanmıştır" (Avcı, 2017, s. 191). Bir başka yaklaşıma göre, "Cumhuriyet rejiminin topluma benimsetilmesinde önemli rolü olan ocaklar, ülkenin çeşitli bölgelerinde kurulmuş, kurulan ocaklarda kütüphanelere yer verilmiş, toplantı, konferans, konser, tiyatro vb. etkinlikler düzenlenerek Cumhuriyet rejimi halka derinlemesine anlatılmıştır" (Erkoyuncu, 2020, s. 32). Bu açıdan bakıldığında Türk Ocağı Kütüphanelerinin Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yapılanması bağlamındaki işlevlerini ulus/vatandaşlık bilinci ve kimliği geliştirme, Batılılaşma olarak nitelenen Aydınlanma değerlerini topluma anlatma ve halkın bilgi ile yaşamasına sunduğu bilgi kaynakları ve kültür-sanat etkinlikleri ile katkıda bulunma olarak özetlemek olanaklı görünmektedir. Bir başka deyişle, kütüphane kurumu, toplumun ulus-devlet/milliyet temelinde inşasına ideolojik açıdan katkıda bulunmak biçiminde ifade edilebilecek amaçların gerçekleştirilmesinde Türk Ocakları'nın bir parçası olarak rol oynamıştır. Türk Ocakları'ndaki kütüphaneler özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı Aydınlanma ilkelerinin hayata geçirilmesine destek vermiştir. Türk Ocakları'nın kapatılması (kendilerini feshetmesi) bu Aydınlanma ilkelerinden uzaklaşma olarak yorumlanabilecek "ulus temelli toplumsal kimliği ırkçılığa dönüştürme çabalarına girmeleri ve laiklik ile Harf Devrimi karşıtı tutumlar takınmaları" yüzünden olmuştur. Aydınlanmacı anlayış olan Kemalizm ile uyuşmayan bu yaklaşım ve uygulamalar Türk Ocakları ile birlikte Türk Ocağı Kütüphanelerinin de 1931 yılında kapanmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Aydınlanma anlayışı bağlamında ortaya çıkan yeni ve özgün bir kütüphane türü ***Halkevi Kütüphaneleri'dir***. Türk Ocakları'nın kapanmasıyla, bir anlamda onlara yakın işlevlerle 1932 yılından itibaren açılmaya başlayan Halkevleri de Cumhuriyet/Aydınlanma değerlerini henüz yeterince içselleştirememiş olduğu anlaşılan Türk toplumuna bu değerleri anlatma, aktarma ve geliştirme hedeflerine sahip olmuştur. "Halkevlerinin, toplumun gerek politik, gerekse kültürel ve ideolojik anlamda eğitimini tamamlamak ve desteklemek aynı zamanda milli devleti kurma aşamasında yardımcı olma amacı bulunmaktadır" (Erkoyuncu, 2020, s. 34). Dönemin Başbakanı Recep Peker (1974, s.17) 1932 yılında Halkevleri'nin amacını, "ulusal bilince sahip, birbirini anlayan, birbirini seven, Atatürk ilkelerine bağlı bir örgüt oluşturmak biçiminde açıklar." Büyük ölçüde siyasal amaçlarla açılmış ve çalışmış olsalar da, Halkevleri'nin, toplumun eğitim ve kültür hayatına yaptıkları Aydınlanmacı katkılar oldukça önemli görünmektedir. "Cumhuriyetin bakış açısını yansıtan halkevlerinin, bir yandan Cumhuriyetin ilkelerini halka benimsetmeye, diğer yandan da kültürel sanatsal etkinlikleri ile halkın bilinç düzeyini yükseltmeye çalışarak Türkiye'nin modernleşmesinde

önemli etkileri olmuştur" (Aykac ve Aykaç, 2021, s. 532). Bunun yanı sıra "Halkı pozitivist dünya görüşü doğrultusunda eğitmek… cehaleti yok etmek… milliyetçi, laik ve halkçı fikirleri aşılamak gibi misyonlar" (Özdemir ve Aktaş, 2011, s.243) Halkevleri'nin Aydınlanmacı özelliklerini açıkça ortaya koyar niteliktedir.

Halkevleri'nin söz konusu Aydınlanma ilkelerinin hayata geçrilmesinde bünyelerinde yer alan Halkevi Kütüphaneleri'nin ve verdikleri halk kütüphanesi hizmetlerinin etkisi büyük olmuştur. Özellikle Serbest Fırka deneyimi (Cumhuriyet karşıtlarının seçimlerde önemli ölçüde oy alması) ve Menemen olayı (ayaklanma ile bir Türk subayının öldürülmesi) sonrası Cumhuriyet'in ve devrimlerin halk tarafından tam olarak anlaşılamadığı ve benimsenmediği değerlendirilmiş, halka ulaşmanın, aydın-halk bütünleşmesini sağlamanın ve halkı yeni harflerle Millet Mektepleri'nden daha etkili biçimde okuryazar yapmanın yolları aranmaya başlanmıştır. Bu amaçların yanı sıra Halkevleri aynı zamanda bir Aydınlanma yaklaşımı olan halkçılık ilkesi ve demokrasi anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan bir düşünce ve uygulama olmuştur. Onların bir tür "halk eğitimi" aracı olduğu da söylenebilir (Erol, 2000, s. 472). Eğitim ve özellikle halkın eğitimi Aydınlanmanın temel unsurlarından birisidir. Dolayısıyla Halkevleri ve onların bir kolu olarak Halkevi Kütüphaneleri halk eğitimi işlevi de yüklenmişlerdir. Kendilerinden önce hizmet veren benzer yapılı Türk Ocakları'nın deneyim ve birikimini de kullanan Halkevleri ve kütüphaneleri eğitimin yanı sıra yoğun sanat ve kültür etkinlikleri ile de Aydınlanmacı bir toplum inşası yönünde rol oynamışlardır. Aydınlanmacı Kemalist (Atatürkçü) düşüncenin tam bir uygulama örneği yapılmaya çalışılan Halkevleri, Cumhuriyet Halk Fırkası ile olan organik bağları nedeniyle ekonomik ve siyasal açıdan güçlü kuruluşlar olmuştur.

Halkevi yapılanmasında zorunlu olan 9 koldan birisi "Halkevleri Kütüphane ve Yayın Şubesi" olmuştur. Bu şubenin yayıncılık etkinlikleri yanı sıra kütüphanelere yönelik başlıca işlevlerinin kütüphaneleri düzenlemek, kütüphane kullanımını öğretmek, kaynakların korunmasını ve okunmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Özellikle gençlerde okuma kültürünü geliştirme amacı da belirgindir. (Ankara Halkevi…, 1933; Erol, 2000). Halkevi Kütüphanelerinin modern halk kütüphanesi hizmeti verme yaklaşımına sahip oldukları söylenebilir. "Halkevleri bünyesinde açılan ve oluşturulan kütüphaneler, kütüphanecilik tarihimiz ve dönemindeki etkileri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Öncelikle; kendine özgü düzeni, dermesi, yönetimi ve işleyişi ile özgün bir kütüphane türüdür. Bunun yanı sıra etkin olduğu dönemlerde bilginin toplumsallaşmasını sağlayan sosyal bir kurum olma özelliği de taşımaktadır" (Anameriç, 2008a, s. 144-145). 1932 yılında 32 kütüphane ve 210 kitap ile başlayan Halkevi Kütüphaneleri hizmeti 1938 yılında 209 kütüphane, 185.752 materyal ve 1.909.910

kullanıcıya ulaşmıştır. Cumhuriyet'in çağdaş uygarlık anlayışını temsil eden kültür-sanat merkezleri olarak Halkevleri ve onların kütüphaneleri Atatürk'ün bizzat ilgi ve duyarlılık gösterdiği kuruluşlardır (Avcı, 2017, s. 198, 201). Çeçen'e (2000) göre, Halkevleri Atatürk devrimlerinin kültür kurumlarıdır. Dolayısıyla Halkevi Kütüphaneleri'nin de aynı niteliğe sahip oldukları söylenebilir. 19 yıl boyunca Aydınlanmacı anlayışla hizmet veren Halkevleri ve kütüphaneleri iktidara gelen Demokrat Parti tarafından 1951 yılında resmen kapatılmıştır. Keseroğlu (2022, s. 508), Halkevi Kütüphaneleri ile ilgili olarak kapatılmanın yanı sıra bir başka olumsuzluğa da, "Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odalarında bulunan 750.000'i aşkın kitabın yarıdan çoğu kırıma uğramış, yağmalanmış, yakılmış, çalınmış, yok edilmiş" belirlemesi ile dikkat çekmektedir. Gerek derme ve mekan, gerekse düzenleme ve hizmet anlayışları bakımından tam olarak çağdaş halk kütüphanesi sayılması gereken Halkevi Kütüphaneleri, parçası oldukları Halkevleri ile birlikte Aydınlanmacı yapılanmaya eğitim, kültür, sanat, okuryazarlık, okuma kültürü, bilgilendirme, halkçılık, cumhuriyet bilinci gibi kavram ve ilkeler temelinde katkılar sağlamıştır. Temel amaçları halkın eğitim, kültür ve sanat aracılığıyla cahillikten kurtarılması ve Cumhuriyet bilinci kazandırılması olan Halkevi Kütüphaneleri topluma sundukları bilgi kaynakları, geliştirdikleri okuma kültürü ve verdileri çağdaş halk kütüphanesi hizmetleri ile Cumhuriyet Aydınlanmasının yarattığı özgün kütüphane modeli olmuşlardır.

Bu çalışmada ele aldığımız dönem itibariyle değerledirilecek bir diğer Cumhuriyet kütüphanesi modeli ***Köy Enstitüsü Kütüphaneleri'***dir. Bir eğitim kurumu olarak Köy Enstitüleri kuruldukları dönemin koşulları ve gerçekliğine dayalı son derece özgün bir eğitim modelidir. "Köy Enstitüleri, ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile açılmış okullardır. Neredeyse tüm Anadolu'nun okulsuz ve öğretmensiz olduğu gerçeği göz önüne alınarak dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün himayesinde, Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla köylerden ilkokul mezunu zeki çocukların bu okullarda yetiştirildikten sonra yeniden köylere giderek öğretmen olarak çalışmaları düşüncesiyle kuruldular (Bıdak, 2011, s.104). Resmi kuruluş yılı olarak 1940 görünse de Köy Enstitüleri'nin kuruluş hazırlıklarına 1935'de, Atatürk döneminde başlandığı bilinmektedir. Aysal (2005), Aydınlanmacı niteliklerini ve etkilerini irdeleyen bir çalışmasında Köy Enstitüleri'nin kuruluşunu "Anadolu'da Aydınlanma hareketinin doğuşu" olarak nitelemektedir (Aysal, 2005). Kuşkusuz, Enstitüler öncesinde de Cumhuriyet Türkiye'si çok ciddi Aydınlanma çabalarına girmiş ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Köy Enstitüleri'ni planlı köy kalkınması projesinin bir parçası ve Cumhuriyet Aydınlanmasının köye/kırsal kesimlere ulaştırılması girişimi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Enstitülerin bir parçası

olarak Köy Enstitüsü Kütüphaneleri'nin çalışmamızın içeriğini oluşturan Aydınlama kavramı bağlamında en güçlü ve işlevsel kütüphane modellerinden birisi olduğu düşünülebilir.

Köy Enstitüleri'nde "bilim, kültür, sanat, üretim bütünlüğü ile usta-çırak ilişkisine dayanan uygulayıcı eğitim anlayışı" olduğu (Karakul, 2019, s. 275) ve ezberci eğitim anlayışına karşı (Başaran, 1995, s. 32) bir yaklaşımın bulunduğu söylenebilir. Politeknik eğitim yönteminin benimsendiği (Anameriç, 2008a, s. 148) köy enstitülerinde verilen eğitimin felsefi olarak da idealist, realist, yararcı ve pozitivist izler taşıdığı öne sürülmektedir (Erkılıç, 2013, s. 8-14). Bu felsefi yaklaşımların Aydınlanma Felsefesi ile yakın olduğu bilinmektedir. Köy enstitülerinde öğrencilerin bir müzik aleti çalması ve yılda en az 24 veya 25 adet klasik kitap okuyup bitirmesi, derslere sabah spor yaparak veya halk oyunları oynayarak başlamaları da zorunluydu (Ervin, 2006, s. 54; Koç, 2019, s. 168; Keseroğlu, 2005, s. 33; Tonguç, 1970, s. 241). Tüm bu eğitim uygulamalarının yine Aydınlanmacı bir eğitim anlayışının uzantıları olduğu anlaşılmaktadır.

Aysal'a (2005, s. 281) göre, "Köy Enstitüleri'ni, Türkiye'yi Atatürk Devrimleri'nin Türkiyesi yapmayı hedefleyen eğitim kurumları olarak değerlendirebiliriz. Köy Enstitüleriyle ekonomik ve toplumsal kalkınma birlikte hedeflenmiş ve Türk köylüsünün üzerindeki bilgisizlik, cahillik örtüsü kaldırılmaya çalışılmıştır. Çünkü okuryazar olmayan bir toplum ile Köy Enstitüleri'nin hedefi olan çağdaş uygarlığa ulaşılamazdı. İşte Köy Enstitüleri ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır." Bu saptama çerçevesinde Köy Enstitüleri'nin Cumhuriyet'in eğitim alanındaki Aydınlanmacı yaklaşım ve uygulamalarına iyi bir örnek olduğu düşünülebilir. Köyde yaşayan halkı okuryazar yapma ve bu sorunu yok etme hedefi onların Aydınlanmacı niteliklerinin somut göstergesi olarak da görülebilir. Köy Enstitüsü'nde bir öğrencinin 5 yıllık eğitimi boyunca alacağı dersler arasında; Kültür dersleri 114 hafta, tarım dersi ve çalışmaları 58 hafta, teknik dersler ve çalışmaları 58 hafta, yıllık tatil (dinlence) 30 hafta olup, kültür dersleri kategorisinde sayılan Türkçe (736 saat), tarih (232 saat), coğrafya (276 saat), yurttaşlık bilgisi (92 saat), matematik (598 saat) ve fizik (276 saat) olarak belirlenmişti (Türkoğlu, 1997, s. 198, 242). Bu ders programı yapısı Köy Enstitüleri'nin eğitimin Aydınlanmacı kurumları olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu program içeriği onların sadece eğitim kurumu olmadıklarını, yanı sıra kültür kurumları niteliği de taşıdıklarını göstermektedir. Kısaca, Köy Enstitüleri Aydınlanmacı eğitim ve kültür kurumlarıdır.

Cumhuriyet'in en önemli Aydınlanma hareketi kurumlarından olan Köy Enstitüleri'nin gerek eğitim yaklaşımı gerekse uygulamaları kütüphane kurumunu gerektirmekteydi. "Köy enstitülerinde oluşturulan kütüphaneler, öğrencilerin yaşadıkları çevreyi, bölgeyi, ülkeyi; tarihi, coğrafi, kültürel yönlerden tanıyıp öğrenmelerine yararlı olurken dünyada olup bitenleri

de görüp yorumlayabilmelerine yardımcı olmaktaydı. Özellikle 1940 yılında çalışmalarına başlayan Tercüme Heyeti'nin çevirip yayımladığı yerli ve yabancı klasikler, bu bilgilerin edinilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sınıflarda ve ayrı olarak oluşturulan kütüphanelerde mesleki kitaplar ve ders kitapları ağırlıkta olmuştur" (Anameriç, 2008, s. 149). Köy Enstitüleri'nin kurucusu sayabileceğimiz İsmail Hakkı Tonguç kütüphane kurumunun Enstitüler açısından gerekliliğini şöyle açıklamaktadır: "Köy Enstitüleri'nin çoğu artık, kitapları ciltli, dolapları sağlam, düzenli birer kütüphane kurma devrine girdi. Her yuvanın ayrılmış bir programa uyarak ve bu işe meraklı adamını bularak, kütüphane kurmaya başlamalıdır. Kütüphanesizlik ya da derme çatma kütüphane arkadaşları rahatsız etmelidir. Öğrencilere gidecekleri köylerde kütüphane kurma alışkanlığının verilmesi bu anlayışın enstitülere yerleştirilmesine bağlıdır" (Tonguç, 1976, s 89). Bu ifadede dikkat çeken nokta, kütüphane kurumunun bir anlayışın parçası olması gerektiğidir. Bu Aydınlanmacı bir yaklaşım olup, kütüphane kurumunun Aydınlanma anlayışının hayata geçirilmesinde zorunlu bir kurum olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Bu anlayışın Köy Enstitüleri açık kaldığı sürece öğrenciler için uygulamaya geçirildiği ve etkilerinin de okuma ve kütüphane kullanma kültürü edinerek mezun öğretmenler tarafından halka ulaştırıldığı tahmin edilebilir. Köy Enstitüleri'ni okuma ve kütüphane bağlamında değerlendiren Keseroğlu (2005), okuma ve kütüphanenin Enstitüler açısından anlam ve önemini açıklamaktadır. Keseroğlu (2005), Tonguç (1976) ve Makal'a (1995) dayandırdığı verilere göre okuma ve kütüphane kültürü konusunda önceliğin öğretmende olduğu, onların yılda en az 24 kitap okumaları ve bu zevk ve alışkanlığı öğrencilerine de kazandırmakla sorumlu olduğu yorumunda bulunmaktadır. Enstitülerin fikir kaynağı ve kurucusu İ. Hakkı Tonguç'un "Şartlar ne olursa olsun, mevsim hangi mevsim bulunursa bulunsun, öğrencilere hergün serbest okuma yaptırılacak ve onlara kitap okuma alışkanlığı mutlak surette kazandırılacaktır" (Tonguç, 1976, s. 91) biçimindeki yaklaşımı Enstitülerin eğitim anlayışı-okuma kültürü ilişkisini ortaya koyarken, Keseroğlu'nun (2005, s. 36) da vurguladığı üzere, bu nitelikteki okuma duyarlılığının zorunlu olarak kütüphane kurumunu gerektireceği, kütüphanelerin Enstitüler için "olmazsa-olmaz" kurumlar olacağı açıktır. Okuma kültürü entelektüel ve Aydınlanmacı bir bakışın duyarlılığıdır ve bu duyarlılık Köy Enstitüleri'nde kütüphane kurumu ile bütünleştirilerek hayata geçirilmiştir.

"Dönemin siyasî gücünün bu tür kütüphaneleri kurmasının altında iki önemli amaç bulunmaktadır. İlki, 1923'e kadar Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulmuş olan kütüphanelerdeki Türk kültürü, tarihi, edebiyatı, bilimi ve sanatına ait her türlü eserin bir araya getirilerek koruma altına alınması ve gelecek nesillere aktarılması ikinci ise; büyük bir savaş döneminden çıkmış Türk Ulusu'na bundan sonra gerçekleştirilecek reformlar için ulusal bilinç kavramının

yerleştirilmesinde aracı birer kurum olarak kullanılmak istenmesidir. Bu amaçlar, yukarıda değinilen belge ve düzenlemelerle açıkça görülebilmektedir" (Anameriç, 2008, s.494-495). Kısaca, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri Cumhuriyet'in özellikle kırsal kesiminde yaşayan köylülere yönelik Aydınlanma hareketine katkıda bulunan eğitim ve kültür kurumlarıdır.

Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yapılanma sürecinde rol oynayan kütüphanelerden birisi de ***TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Kütüphanesi***'dir. Gerek Kurtuluş Savaşı gerekse Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde başlıca güç olan TBMM, Aydınlanma anlayışının temel unsurlarından olan ulusal egemenlik ilkesinin hayata geçirilmesinde somut bir göstergedir. TBMM Kütüphanesi sözü edilen her iki süreçte de TBMM'nin organik bir parçası olmuştur. Bir başka deyişle, TBMM üstlendiği görevleri gerçekleştirmede sürecin hemen başından itibaren bir kütüphaneye gereksinim duymuş ve kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Tarihi, Osmanlı toplumunun Aydınlanma dönemi sayılan II. Meşrutiyet'e, bu dönemdeki Mebusan ve Ayan Meclisleri'ne dayanmakla birlikte (Türkiye Büyük Millet Meclisi..., 1974, 1; Ege, 1979, s. 24), kütüphane modern yapısına 23 Nisan 1920'de açılan I. TBMM ile kavuşmuştur. I. TBMM'nin açılmasından sadece 5 ay sonra 25 Eylül 1920 tarihinde Meclise sunulan ve kabul edilen bir önerge ile TBMM içinde bir kütüphane oluşturma süreci başlamış ve önce bir Kütüphane Encümeni daha sonra da Meclis-i Mebusan Kütüphanesi adıyla bir kütüphane kurulmuştur. Kütüphane adı 1923 yılında Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi olarak değiştirilmiştir. (Türkiye Büyük..., 1974, s.1; Ege, 1979, s.6; TBMM Kütüphanesi'nin…, 2004; Anameriç, 2008a, s. 130). 1926 yılında Kütüphane Encümeni tarafından yayımlanan "Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane Talimatnamesi" Meclis Kütüphanesi'nin işleyişi ve düzeni açısından oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Türkiye Büyük..., 1974; Erkoyuncu, 2020, s. 63-64). TBMM Kütüphanesi halen Türkiye'nin önemli işlevleri olan bir kütüphanesi olarak hizmetlerini sürdürmektedir.

Tarihsel kuruluş ve gelişim süreci kısaca özetlenen TBMM Kütüphanesi'nin Cumhuriyet'in Aydınlamacı yapısında birkaç ana işlevi yüklendiği söylenebilir. Bunlardan ilki, gerek Kurtuluş Savaşı gerekse Cumhuriyet'in kuruluş ve gelişim süreçlerinde alınacak kararların sağlam ve güvenilir bir bilgiye dayanmasını sağlamaktır. Bu işlev Aydınlanma'nın bilgi-bilim ilkesi ile örtüşmektedir. Bir diğer işlevi ise, TBMM'nin ulusal egemenlik anlayışı temelinde ulus-devlet yapılanmasını gerçekleştirme görevinde ona bilgi sağlamasıdır. Bir başka deyişle, TBMM Kütüphanesi, parçası olduğu TBMM'nin ulus-devlet inşasındaki rolünü gerçekleştirmesinde bilgi altyapısı sunma işlevi ile rol almıştır. Bir diğer işlev de, TBMM Kütüphanesi'nin Meclis üyelerinin yanı sıra halkın da kullanımına açılmasıyla birlikte toplumun aydınlatılmasında ve bilime dayalı bir toplumsal gelişme anlayışını gerçekleştirmede son derece

önemli olan bilimsel araştırma süreçlerine destek veren bir araştırma kütüphanesi olmasıdır. Kısaca, TBMM Kütüphanesi hem kuruluş ve hem de hizmet yaklaşımı ile Aydınlanmacı Cumhuriyet yapılanmasının işlevsel bir kuruluşu olmuştur.

Çalışmamız kapsamında ve Aydınlanma kavramı bağlamında Cumhuriyet dönemine ilişkin olarak değerlendirilmesi gereken en önemli kütüphane kuşkusuz ***Milli Kütüphane***'dir. Bilindiği üzere, Milli kütüphaneler dünyada ulus-devlet yapılarının ortaya çıktığı modernizm-Aydınlanma döneminin ve uluslaşma süreçlerinin ürünüdür. Dolayısıyla, onlar, Aydınlanma yaklaşımının ulus-devlet yapılanması ve toplumsal bilgi sistemi içindeki kuruluşlarından birisidir. Bunun da ötesinde, milli kütüphane her ülkede ulusal niteliğe sahip tek kütüphanedir. Bu bağlamda, Türkiye Milli Kütüphanesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal niteliğini simgeleyen ve temsil eden kütüphanesidir (Akbulut, 1984).

Türkiye'de Milli Kütüphane kurma düşünce ve girişimlerinin İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidarda olduğu II. Meşrutiyet Dönemi'ne uzandığı söylenebilir. Milli Kütüphane niyet ve projesinin söz konusu dönemin resmi ideolojisi sayılan "milliyetçilik/Türkçülük" anlayışı bağlamında oluştuğu öne sürmek yanlış olmayacaktır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlayan Milli Kütüphane kurma çabalarının bu idelojik bağlamda Cumhuriyet Dönemine de taşındığı anlaşılmaktadır. Çünkü milliyetçilik, Cumhuriyet Dönemi'nin de ideolojik (Kemalizm'in) yapı taşlarından birisi olmuştur. Dolayısıyla, Milli Kütüphane Cumhuriyet'in ulus-devlet yapılanmasında, uluslaşma bilincinin ve ideolojisinin hayata geçirilmesi bağlamında zorunlu bir parça olarak değerlendirilmiştir.

Bir milli kütüphaneye olan gereksinimin ilk kez II. Meşrutiyet Dönemi'nde dile getirildiği, bu çerçevede 1912 yılından itibaren Anadolu'da (İzmir, Kayseri, Eskişehir, Konya, Diyarbakır ve Konya'da) adı milli kütüphane olan ancak halk kütüphanesi işlevine sahip kütüphaneler kurulmaya başlandığı görülmektedir (Alpay, 1976; Geçmişten geleceğe…, 2011; 60. Yılında Milli Kütüphane, 2006). 1925 yılında yayımladığı *Kütüphaneler Dair* adlı raporunda Hars Dairesi Müdürü H. Z. Koşay (1960) milli kütüphane çağrısı olarak yorumlanabilecek biçimde "bir devlet kütüphanesi kurulması gerekliliğini" vurgulamıştır. Cumhuriyet Dönemi Milli Kütüphane kurma çabaları açısından en önemli gelişmenin 1934 tarihli *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* (1934) olduğu söylenebilir. Milli Kütüphane kurulması fikrinin de tartışıldığı bu yıllarda Bizzat Atatürk'ün talimatıyla hazırlanan ve çıkarılan Yasa, Türkiye'de ulusal bibliyografik denetimin sağlanmasını amaçlayan ve Milli Kütüphane'ye derme biriktirme sürecini başlatan girişim olmuştur. Hazırlık çalışmalarının 1946 yılında başladığı Milli Kütüphane'nin kuruluşunda belirleyici kişinin Adnan Ötüken olduğu söylenebilir. Türk Hükümeti'nin kütüphanecilik eğitimi alması için yurt dışına gönderdiği Ötüken, Milli Kütüp-

hane'nin kuruluş hazırlıkları dahil tüm aşamalarında büyük bir çaba göstermiş ve süreci Milli Kütüphane'nin 1948 yılında hizmet vermeye başlamasıyla sonuçlandırmıştır. Yine onun çabasıyla 1950 yılında çıkarılan *Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun* (1950, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5632.pdf) ile Milli Kütüphane'ye kurumsal bir kimlik ve yasayla kurulan tek kütüphane niteliği kazandırmıştır. 1955 yılında Yasa'da yapılan değişiklik ile kurulan Bibliyografya Enstitüsü ve onun yayımladığı başladığı *Türkiye Bibliyografyası* ve *Türkiye Makaleler Bibliyografyası* adlı yayınlar ulusal belleğin bibliyografik denetimi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması anlamına gelmiştir. Resmi kurumsal statüsü Genel Müdürlük, Başkanlık ve en son olarak 2017 yılından itibaren de KYGM'ye bağlı daire başkanlığı olarak değişen Milli Kütüphane halen hizmetlerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Milli Kütüphane'yi Aydınlanma bağlamında Cumhuriyet ile ilişkilendirmede söz konusu olan temel unsurların bilgi, bilim, ulus-devlet kavramı, uluslaşma bilinci, milliyetçilik ideolojisi, ulusal-bilimsel araştırma altyapısı, ulusal bellek ve ulusal bibliyografik denetim kavramları ile yapmak mümkündür. Çünkü Milli Kütüphane, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı ulus-devlet inşası sürecinin, ulus kimliği ve bilinci oluşturma çabasının, bilimsel bilgi üretimi için alt yapı anlamına gelen temel araştırma kütüphanesi olma düşüncesinin, ulusal bellek yaratma ve koruma anlayışının, ulusal bilgi üretimini denetim altına alma çabasının ve bilgiyi toplumsallaştırma ilkesinin ürünü bir kurum olmuştur. Dolayısıyla, Milli Kütüphane, diğer ulus-devlerde de olduğu üzere, Aydınlanma felsefesine dayalı bir Cumhuriyet kurmada ve geliştirmede zorunlu olarak düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi gereken bir proje idi. Kurumsal olarak ortaya çıkışı görece gecikmiş gibi görünse de 1930'lı yılların başında başlatılan ön hazırlık ve ilgili girişimler (Derleme Yasası gibi) Cumhuriyet'in kurucularında Milli Kütüphane fikrinin olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı düşünce sisteminin ürünü olan Milli Kütüphane buna karşılık olarak kendisini vareden Cumhuriyet'in Aydınlanmacı inşasında rol oynayan bir kurum olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi kütüphane kurumunu Aydınlanma kavramı bağlamında değerlendirme kapsamında ele alınması gereken diğer iki kütüphane de ***Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi*** ve ***Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'***dir.

Türk Tarih Kurumu'nun 1909 yılında II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan ve aynı adla Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını sürdüren *Tarih-i Osmani Encümeni*'nin devamı niteliğinde olduğu bilinmektedir. Kurumun adı 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC), 1935 yılında da Türk Tarih Kurumu (TTK) olarak değiştirilmiştir (Çoker, 1983, s. 1). Türk Tarih Kurumu'nun hem kuruluş aşamasında hem de daha sonraki çalışma dönemlerinde Atatürk'ün ilgi ve duyarlılığının son derece ciddi ve sürekli olduğu söylenebilir. "Mustafa Kemal,

milli bir tarih bilinci oluştururken Türk tarihinin en ince noktalarının bile detaylı çalışılmasını istemiştir" (Erkoyuncu, 2020, s. 44).

Türk tarihi gibi Türk dili de Atatürk için çok önemli bir kültür alanıydı ve gelişimi için bilimsel olarak araştırlmasını zorunlu görüyordu. Atatürk Harf Devrimi ile Türk dili konusundaki duyarlılığını açıkça ortaya koymuştu. Halkın yeni harflerle okuryazar yapılması kadar Türk dilinin kökenleri, yapısı, gelişimi gibi konularda bilimsel çalışmalar yapılması gerektiğine inanan Atatürk, "Türk dilinin de zengin bir kültür dili haline gelerek çağdaş uygarlığın ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelmesi hedefi için kurduğu Dil Encümeni çalışmalarına, davet ettiği bilginlerle beraber çalışarak başkanlık etmiştir" (Kayadibi, 2006, s. 14). 1932 tarihinde özel bir örgütlenme yapısıyla ve Atatürk'ün himayesi altında Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, Kurum, 1934 yılında Türk Dili Araştırma Kurumu ve son olarak 1936 yılında da Türk Dil Kurumu adını alarak hizmetlerinin günümüze kadar sürdürmüştür (Altınışık, 2011, s. 223; Soysal, 2009, s. 1353).

Türk ulusunun dil ve tarih kökenlerinin bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarılması, araştırma sürecinin organik parçası olan kütüphane kurumunu zorunlu olarak gündeme getirmiştir. Avcı'nın (2017, s. 175) da vurguladığı üzere, "Cumhuriyet'in bilim ve kültür alanlarına yaklaşımını simgeleyen iki büyük araştırma kurumu olan TTK ve TDK kütüphaneleri, kendi ihtisas alanlarında yürütülecek araştırmalar için başlıca kaynak merkezi" olma amacıyla kurulmuşlardır.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi dermesi 1938 yılında 20.000'e yakın kitap sayısına ulaşmıştır. Böylece Atatürk'ün, özellikle Türk tarihine ilişkin yanlış yaklaşımları ve Türklerin dünya uygarlık tarihindeki katkılarını ortaya çıkarmak olarak belirlediği amacın gerçekleşmesine hizmet eden zengin bir kütüphane oluşmuştur (Yüzer, 2006, s. 97; Uluskan, 2010, s. 242). "TTK Kütüphanesi, 1931 yılından beri parasıyla aldığı kitaplarla, hediye ve mübadele suretiyle gelen kitap, dergi ve diğer eserlerle kütüphanenin zenginliğini ve değerini arttırmış ve böylece geniş bir araştırmacı kitlesine hizmet veren bir kurum haline gelmiştir. Atatürk'ün bizzat önem vererek, kurulmasına öncülük ettiği bu kurumun kütüphanesi O'nun istediği amaç doğrultusunda kendi döneminden itibaren tarih, arkeoloji, antropoloji gibi ilimlerle ilgilenen ilim adamlarının, üniversite mensuplarının ve öğrencilerinin yararlandığı bir kütüphane haline gelmiştir" (Avcı, 1987, s. 178).

Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde "kütüphane hizmeti, biri genel ve özel konulu Türkçe ansiklopediler, tek ve çok dilde sözlükler, yabancı bilimsel ve konu ansiklopedilerinin toplandığı Kılavuz Kaynaklar Bölümü ile; diğeri, filolojik çalışmalar, Türkoloji dergileri,

dil-edebiyat konularındaki yayınlar ve yazmaların bulunduğu uzmanlık bölümü olmak üzere iki yönde yapılandırılmıştır" (Soysal, 2009, s. 1353). Kütüphane bu yapısıyla ve Türk Dil Kurumu'nun amaçları doğrultusunda bir araştırma kurumunun parçası olarak hizmetlerini günümüzde de sürdürmektedir.

Belirli konularda özelleşmiş araştırma kütüphanesi niteliği taşıyan her iki kütüphane de Atatürk'ün Aydınlanma felsefesi bağlamında uluslaşma süreci açısından için çok önemli gördüğü tarih ve dil alanına yönelik olarak kurulmuştur. Ulus kimliği ve bilinci ulus-devlet inşası sürecinin zorunlu olarak yaratılması gereken toplumsal boyutu anlamına gelmektedir. Bir ulusun tarihini ve dil geçmişini bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarmak söz konusu kimlik ve bilinç edindirme hedefi için Aydınlanmacı yaklaşıma işeret eder. Atatürk'ün 1936 yılında bu kurumların yeni kurulmuş bir devletin tarihi ve dili için ne kadar önemli olduğuna yönelik düşünceleri söz konusu kurumların kuruluş amacını ve felsefesini açıklamaktadır (*Atatürk'in Fikir*…, 1984, s. 117). Hem ulus kimliğinin inşası için araştırılması gerekli olan bu iki olgunun seçilmesi, hem de bu konularda özelleşmiş araştırma kütüphanelerinin kurulması Aydınlanma'nın bilimi/bilimsel yaklaşımı temel alan anlayışının sonucudur. Kurulmalarından sonra her iki kütüphane de Cumhuriyet'in Aydınlanma anlayışı temelinde ve ulus-devlet, ulus kimliği ve bilinci, bilim, bilgi, araştırma gibi Aydınlanma kavramları bağlamında bilgi altyapısı olma niteliğiyle işlevler yüklenmiştir.

5.Sonuç

Literatüre dayalı olarak gerçekleştirilen kuramsal nitelikli çalışmamızda elde edilen sonuçları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Ortaya çıkış süreci İngiltere'de başlayan, 18. yüzyılda Fransa'da olgunlaşıp, daha sonra felsefi temellerine Almanya'da ulaşan Aydınlanma Felsefesi Ortaçağ'ın skolastik dinsel yaklaşımı yerine akla dayalı bilimsel yöntemini temel alan, etkileri ve sonuçları düşünsel düzeyde kalmamış, dünyanın çoğu ülkesinde toplumsal hayatın siyaset, yönetim, ekonomi, hukuk, bilim, sanat, teknoloji, eğitim, kültür vb. alanlarına yansıyarak günümüze kadar ulaşmış evrensel bir düşünce akımıdır.

2. Kendisinden önceki tarihsel, toplumsal, düşünsel, bilimsel, sanatsal, dinsel, teknolojik vb. köklü değişme ve gelişmelere dayalı olarak ortaya çıkan ve ifadesini "alını kullanma cesaretini göster!" deyişinde bulan Aydınlanma Felsefesi/düşüncesi genel olarak eleştirel akıl, bilim, bilgi, özgür irade, laiklik, sekülerizm, hümanizm, ulus-devlet, pozitivizm, demokrasi, eğitim, kültür ve modernizm gibi temel kavram, ilke, unsur ve yapılara dayanmaktadır.

3. Düşünsel kökleri ve uygulama çabaları Osmanlı Tanzimat-Meşrutiyet dönemlerine uzanan Aydınlanmacı anlayış ve yaklaşım Türkiye Cumhuriyeti'nin ana kuruluş ve gelişme felsefesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu anlayış temelinde kurulmasında belirleyici olan etken Aydınlanmacı düşünceye sahip Mustafa Kemal Atatürk'tür.

4. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu anlayış temelinde 1950'li yıllara kadar süren kuruluş ve gelişme sürecinde yönetim yapısı, hukuk, siyaset, ekonomi, bilim, sanat, teknoloji, eğitim, kültür vb. alanlarında Aydınlanmacı nitelikte devrimler/köklü dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

5. Türkiye Cumhuriyeti'nin Aydınlanmacı niteliği ile kütüphane kurumu arasındaki ilişkinin kuramsal kaynağı, Aydınlanma düşüncesi ve uygulamaları ile kütüphane kurumunun üzerinde temellendiği ortak ana kavram "bilgi" olup, diğer kavramlar da akıl, bilim, bilgi, eğitim, kültür, uluslaşma bilinci, laik-seküler anlayıştır. Bir başka deyişle, her kütüphane türü için Aydınlanma-Cumhuriyet ilişkisinin temel unsuru bilgidir. Türkiye Cumhuriyeti yapılanması çok büyük ölçüde akla, bilime ve bilgiye dayalı bir inşa sürecidir. Kütüphaneler de aklın, bilimin ve bilginin kurumlarıdır. Bir bilgi kurumu olarak kütüphane, Cumhuriyet'in Aydınlanmacı anlayışını hayata geçirmede ve Aydınlanma düşüncesine dayalı yapılanmasında özellikle eğitim ve kültür alanlarının parçası olarak işlevsel roller yüklenmiştir.

6. Başta *Tevhidi Tedrisat Kanunu* (1924)*, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu* (1925)*, Maarif Teşkilatına Dair Kanun* (1926), *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun* (1928) ile *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* (1934) gibi kanunların etkili bir biçimde uygulanmasında ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçtaki hukuksal ve toplumsal dönüşüm sürecinin Aydınlanmacı inşasında kütüphane kurumu destekleyici işlevsel bir unsur olmuştur.

7. Türk Ocağı Kütüphaneleri, Halkevi Kütüphaneleri, Köy Enstitüsü Kütüphaneleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Cumhuriyet'in Aydınlanmacı yaklaşım ve ilkeler temelinde oluşturduğu/geliştirdiği başlıca kütüphanelerdir.

8. Aydınlanmacı anlayışın ürünü olan söz konusu kütüphaneler Aydınlanma düşüncesinin temel kavram, unsur ve ilkeleri bağlamında işlevler yüklenmiştir. Bu çerçevede, *Türk Ocağı Kütüphaneleri* ulus/vatandaşlık bilinci ve kimliği geliştirme, modernleşme (Batılılaşma) olarak nitelenen Aydınlanma değerlerini topluma anlatma ve halkın bilgi ile yaşamasına sunduğu bilgi kaynakları ve düzenledileri kültür-sanat etkinlikleri ile katkıda bulunmuştur.

Çağdaş halk kütüphanesi nitelikleriyle *Halkevi Kütüphaneleri*, Aydınlanmacı yapılanmaya eğitim, kültür, sanat, okuryazarlık, okuma kültürü, bilgilendirme, halkçılık, cumhuriyet bilinci gibi kavram ve ilkeler temelinde katkılar sağlamıştır. *Köy Enstitüsü Kütüphaneleri* Cumhuriyet'in özellikle kırsal kesimde yaşayan köylülere yönelik Aydınlanma hareketine özellikle okuma alışkanlığı temelinde katkıda bulunan eğitim ve kültür kurumlarıdır. *TBMM Kütüphanesi*, parçası olduğu TBMM'nin ulus-devlet inşasındaki rolünü gerçekleştirmesinde bilimsel araştırma süreçlerine destek veren bir araştırma kütüphanesi niteliği ile bilgi altyapısı sunma işlevi üstlenmiştir. *Milli Kütüphane,* Cumhuriyet'in Aydınlanmacı ulus-devlet inşası sürecinin temel kavramları olan ulus kimliği ve bilinci oluşturma çabasını, ulusal araştırma kütüphanesi olması düşüncesini, ulusal bellek anlayışını, ulusal bibliyografik denetim yaklaşımını ve bilgiyi toplumsallaştırma ilkesini hayata geçiren bir kurum olmuştur. *Türk Tarih Kütüphanesi* ile *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi* Cumhuriyet'in ulus-devlet, ulus kimliği ve tarih-dil bilinci gibi Aydınlanma kavramları bağlamındaki oluşturulma çabalarında tarih ve dil alanlarının bilimsel bilgi altyapısını sağlama niteliğiyle işlevler yüklenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde kütüphanelerin Aydınlanma anlayışına dayalı işlevler yüklenmesi ve bunların başarıyla gerçekleştirilmesi hem Türkiye tarihi hem dünya kütüphaneciliği açısından dikkate değer önemli ve özgün bir deneyim olarak kabul edilebilir.

Kaynakça / References

60. Yılında Milli Kütüphane. (2006). Ankara: Milli Kütüphane.

Akbulut, M. (1984). "Milli kütüphaneler". *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 33 (1), 1-10.

Akyüz, K. (1986). "Türk Ocakları", *Belleten*, 50 (196), 201-228.

Alpay, M. (1976). *Harf Devriminin kütüphanelere yansıması.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Alpay, M. (1981). Yazının işlevi ve harf devrimi. *Dilbilim*, (6), 31-38.

Altınışık, A. H. (2011). Atatürk-İnönü dönemi kültür politikaları temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu. (Yüksek Lisans Tezi) Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Anameriç, H. (2008) "Belgelerle Atatürk ve kütüphaneler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24 (71), 487–514.

Anameriç, H. (2008a). Türkiye'de çağdaşlaşma sürecinde bilginin toplumsallaşması ve bilgi merkezleri. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Anameriç, H. (2009). "Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından çok partili döneme kadar olan dönemde siyasi yapı ve kütüphaneler", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler: Müzeler, Arşivler, Kütüphaneler, Yayınevleri, Telif Hakları ICANAS38 10-15 Eylül 2007*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Ankara Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Şubesi Hususi Talimatnamesi. (1933). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Atatürk'ün fikir ve düşünceleri. (1984). Haz. Utkan Kocatürk. Ankara: Turhan Kitabevi.

Avcı, M. (2017). Atatürk dönemi kütüphanecilik faaliyetleri (1923-1938). (doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Aykaç M. ve Aykaç, N. (2021). Hayat boyu öğrenme bağlamında Türkiye'nin modernleşmesinde Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951). *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 532-549.

Aysal, N. (2005). "Anadolu'da Aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy Enstitüleri", *Atatürk Yolu Dergisi,* (35-36), Mayıs-Kasım, 267-282.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu. (1934). https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?7B1891D3714EE6AA33CE-C726F1A0B222

Başaran, M. (1995). Köy enstitülerinde kitap ve kitaplık. (Yay. haz. H. S. Keseroğlu). *Köy Enstitülerinde Kitap, Kitaplık ve Okuma* içinde (ss. 31-37). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.

Baysal, J. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılına armağan: Cumhuriyet Döneminde Türk kütüphaneciliğinin gelişmesi.* İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.

Belediye Kanunu. (1930). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf

Bıdak, A. R. (2011). Aydınlanma - Kemalizm - Modern Cumhuriyet. Atılım Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

Cevizci, A. (2002). *Aydınlanma Felsefesi tarihi*. Bursa: Ezgi Kitabevi

Cumhuriyetin 75 Yılı: 1923-1953. (1999). Cilt: 1, İstanbul: Yapı ve Kredi Yay.

Çiğdem, A. (2001). *Aydınlanma düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün kültür kurumu Halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Çoker, F. (1983). *Türk Tarih Kurumu kuruluş amacı ve çalışmaları*. Ankara: TTK.

Çüçen, A.K. (2005), "Batı Aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve eleştirisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 25-34 https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/217373

Ege, M. (1979). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplık Müdürlüğü tarihçesi*: *Özet*. Ankara.

Erkılıç, T. A. (2013). Eğitim felsefesi açısından Köy Enstitüleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 1-19. https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/61616/920127

Erkoyuncu, Ü. (2020). Atatürk döneminde eğitim alanında yapılan yenilikler ve kütüphanelerin gelişimi (1923-1938). (Yüksek lisans tezi) Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

Erol, M. (2000). Halkevi Kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 14 (4), 472-479. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/699/696

Ervin, M. (2006). Türk fotoğraf sanatının gelişim süreci içerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin rolü. (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/9835

Geçmişten geleceğe köprü Milli Kütüphane. (2011). Ankara: Milli Kütüphane.

Gümüşlü, B. (2008), "Aydınlanma ve Türkiye Cumhuriyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı 8, Bahar, 123-144. https://turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/8Sayi.pdf

Günay, M. (2022) Olayların ardındaki gerçek: Cumhuriyet'in 100. yılı ve Aydınlanma. *Cunhuriyet*, 16.5.2022

Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun. (1924). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.431.pdf

Irmak, S. (1992). *Atatürkçü Düşünce Komisyonu*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Kant, Immanuel (1784), "Aydınlanma nedir?", (Çev. N. Bozkurt-2015). https://www.istabip.org.tr/site_icerik/2017/haberler/kasim/aydinlanma_nedir_kant.pdf

Karaer, İ. (1990). Türk Ocağı Kütüphaneleri (1912-1931). *Türk Kütüphaneciliği*, 4(2), 55-59. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1131/1125

Karakul, Ö. (2019). Mimarlık ve güzel sanatlar fakültelerinde zanaat eğitimi için model olarak Köy Enstitüleri. *Köy Enstitüleri Felsefesini Geleceğe Taşımak* içinde (ss. 273-286). Rating Academy Yayınları. https://www.researchgate.net/publication/339999082_MIMARLIK_VE_GUZEL_SANATLAR_FAKULTELERINDE_ZANAAT_EGITIMI_ICIN_MODEL_OLARAK_KOY_ENSTITULERI

Kayadibi, K. (2006). Atatürk döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler. *Darulfunun İlahiyat*, (13), 1-21. Erişim adresi: https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/ilahiyatjournal/article/ataturk-doneminde-egitim-ve-bilim-alaninda-gelismeler

Keseroğlu, H. S. (2005). Köy Enstitülerinde okuma ve kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, 19 (1), 25-40. http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/20

Keseroğlu, H. S. (2022). "Halkevlerinde kitap ve kütüphane kıyımı: 1951", *Türk Kütüphaneciliği*, 36 (4), 495-511.

Koç, O. (2019). Köy Enstitülerinde kütüphanenin yeri. *Türk &İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (22), 164-173.

Kongar, E. ve Z. Kalkandelen. (2022). *Devrimin ve karşı devrimin yüz yılı 2 - karşı devrim filizleri ve darbeleri 1971-2002*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Koşay, H. Z. (1960). "Kütüphanelere dair (I)", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9 (1), 36-40. https://www.researchgate.net/publication/47332428_Kutuphanelere_Dair_I/fulltext/0e60c190f0c493afa4b2cd3f/Kuetuephanelere-Dair-I.pdf

Kula, O. B. (2018). *Doğu'dan Batı'ya Aydınlanma.* İstanbul: Tekin.

Maarif Teşkilatına Dair Kanun. (1926). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf

Makal, M. (1995) "Köy Enstitülerinde okuma", *Köy Enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* içinde (38-52 ss.) Yay. haz. Hasan S. Keseroğlu. İstanbul: TürkKütüphaneciler Demeği İstanbul Şubesi.

Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun. (1950). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5632.pdf

Oğuz, E. S. (2010). Türkiye'de kültür politikaları ve kütüphaneler (1923-1980). (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Oğuz, E. O. (2010a) "Türk Devriminin kültür politikaları ve Türkiye'de kütüphane kurumu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6, 12, 125-152.

Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). "Halkevleri (1932'den 1951'e)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 45, 235-262.

Peker, R. (1974) *Recep Peker nutku. Atatürk ve Halkevleri* içinde (ss. 9-17). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Perinçek, D. (2009). *Osmanlı'dan bugüne toplum ve devlet-sivil toplumculuğun eleştirisi*. 4. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sarınay, Y. (1999). "İmparatorluktan milli devlete dönüşüm sürecinde Türk Ocakları", *Osmanlı Devleti'nde Bilim, Kültür ve Kütüphaneler*, (Yay.Haz.) Özlem Bayram (vd.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Soysal, Ö. (1987) "Cumhuriyet ve kütüphaneciliğimiz: 1923'ten 1963'e", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi*, Sayı: 1.

Soysal, Özer. (1998). *Türk kütüphaneciliği: belgeler: geleneksel yapıdan yeniden yapılanışa*. c.1. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Soysal, Ö. (2009). Kütüphanecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türk kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938),* C. 3, (Ed.) Osman Horata (vd.). Ankara: AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Süzmetaş, S. (1998). Atatürk Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (1924-1938). (Yüksek lisans tezi) İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

TBMM Kütüphanesi'nin kuruluş süreci ve ilk sınıflama çalışmaları: Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi fihristi: Mukaddime. (2004). Haz: Fatih Rukancı ve Hakan Anameriç. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasina Dair Kanun. (1925). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.677.pdf

Teşkilatı Esasiye Kanunu. (1924-1340). https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/

Tevhid-i Tedrisat Kanunu. (1924-1340). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf

Tonguç, E. (1970). *Devrim açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* (1. basım). Ankara: Ant Yayınları.

Tonguç, İsmail Hakkı. (1976). *Mektuplarla Köy Enstitüsü yılları*. İstanbul.

Türkoğlu, P. (1997). *Tonguç ve Enstitüleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Toynbee, A. J. (2014). *Dünya ve Garp*. Çev. E. Bilgiç. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.

Turan, Ş. (2007). *Atatürkçü düşüncenin bilimsel ve felsefe temelleri*. Ankara: Gazi Üniversite Yayınları.

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun. (1928). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1353.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nin Çağdaş Düzeyde Enformasyon Hizmeti Vermeye Yatkın Bir Düzeye Nasıl ve Ne Gibi Olanaklarla Getirilebileceği Hakkında Rapor. (1974). Haz: Osman Tekin Aybaş. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Komisyonu.

Uluskan, S. B. (2010). *Atatürk'ün sosyal ve kültürel politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Yılmaz, B. (2019) Aydınlanma düşüncesi ve aydın üzerine notlar. https://bulentyilmazblog.wordpress.com/2019/0(1928). 6/09/aydinlanma-dusuncesi-ve-aydin-uzerine-notlar/

Yüzer, A. (2006). Atatürk Dönemi'nde Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan çalışmalar (1931- 1938). (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Zariç, S. (2017). "Tarihsel kökeninden ülkelere göre türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3 (28), 33-54.

4. BÖLÜM / CHAPTER 4

Türkiye'de Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmeleri Etkileyen Yasalar, Türk ve Yabancı Bilim İnsanlarının Raporları, Kütüphanecilik Eğitimi

The Developments in the Librarianship in Turkey: Laws, Reports of Turkish and Foreign Scientists, Librarianship Education

Fatoş SUBAŞIOĞLU[1]

[1]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: subasioglu@ankara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.04

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarıyla birlikte lağvedilmesinin ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin ilânı ile birlikte toplumun tüm kurumlarında hızlı ve köklü birçok devrim gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim, kültür, hukuk, bilim kurumları yeniden yapılandırılarak çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak amaçlanmıştır. Bu değişim süreci, toplumun kültür yaşamında eğitim kurumlarıyla birlikte varlığını sürdüren kütüphaneleri de etkilemiş ve geleneksel Türk kütüphaneciliği çağdaş bir yapılanma içine girmiştir.

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilânını izleyen yıllarda kütüphanecilik alanındaki gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen yasal düzenlemeler, *"Kütüphaneleri Etkileyen Yasal Düzenlemeler"* başlığı altında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun; *"Kütüphaneciliğin Gelişimi Konusunda Türk ve Yabancı Bilim İnsanlarının Raporları"* başlığı altında, John Dewey'nin, Berly Parker'ın, Albert Malche'nin, Amerikan Heyeti'nin, Hellmut Ritter'in, Lawrence Sidney Thompson'un, Hamit Zübeyr Koşay'ın, Kütüphaneler Komitesi'nin raporları; *"Kütüphanecilik Eğitimi"* başlığı altında, kurslar döneminde (1925-1952) ve üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi (1953-), nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de kütüphanecilik, yasalar, raporlar, kütüphanecilik eğitimi

ABSTRACT

After the abolition of the Ottoman Empire with all its institutions, the newly established Republic of Turkey carried out many rapid and deep-rooted revolutions in all institutions of the society with the proclamation of the Republic. It is aimed to reach the level of contemporary civilization by restructuring the education, culture, law and science institutions of the Republic of Turkey, which was founded under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. This process of change has also affected the libraries that continue to exist together with educational institutions in the cultural life of the society, and traditional Turkish librarianship has entered into a contemporary structure.

In this study, by using document analysis, one of the qualitative research methods, under the title of "Legal Regulations for Libraries", among the legal regulations affecting the developments in the field of librarianship, the Law of Unification of Education, the Law on the Closure of Religious Shrines and Dervish Convents and Prohibition of Some Titles, the Law on the Acceptance and Application of Turkish Letters, the Law of Legal Deposit of Printed Materials and Pictures, the Law on the Establishment of the National Library; under the title of "Repors of Turkish and Foreign Scientists on the Development of Librarianship", reports of John Dewey, Berly Parker, Albert Malche, the American Committee, Hellmut Ritter, Lawrence Sidney Thompson, Hamit Zübeyr Koşay and Libraries Committee; under the title of "Librarianship Education", librarianship education at the course period (1925-1952) and university level (1953-) were examined.

Keywords: Librarianship in Turkey, laws, reports, library education

Extended Abstract

Mustafa Kemal Atatürk, who is aware that the socio-economic and cultural development of a society is directly proportional to the education level of that society, gave importance to libraries along with all cultural institutions after declaring the Republic; in order to restructure the country in accordance with the conditions of the age, it has made important breakthroughs in many areas, including the improvement of library services. In this context, while the understanding of modern library and librarianship was provided with a legal infrastructure with the laws enacted, foreign education and scientists were invited to the country to examine the education system and make suggestions. One of the important developments affecting libraries after the proclamation of the Republic is the new laws enacted. The first law that created a revolution in national education was "the Law of Unification of Education", numbered 430, which was enacted on March 3, 1924. Another law that was published after the proclamation of the Republic and that also affected our libraries is the Law No. 677 on "the Law on the Closure of Religious Shrines and Dervish Convents and Prohibition of Some Titles", which was adopted on 30 November 1925. Another important innovation initiated for the social and cultural development of the country in the Republican period is "the Law on the Acceptance and Application of Turkish Letters", dated 1 November 1928 and numbered 1353. In terms of Turkish libraries, another important development in the control of the produced information resources and their delivery to the public; It is " the Law of

Legal Deposit of Printed Materials and Pictures “, which was prepared in 1934 with the great support of Mustafa Kemal Atatürk and numbered 2527 on 21 June 1934. The most important development regarding libraries in Turkey was the official opening of the National Library in 1950. The National Library gained a legal identity with “the Law on the Establishment of the National Library, which was adopted on March 23, 1950 with the law number 5632. In the first years of the Republic, foreign education and scientists were invited to the country to examine the education system in Turkey and to make suggestions for its modernization. The first expert invited to our country in 1924, American educator Prof. Dr. John Dewey. After two months of research, John Dewey wrote his “Report on Turkish Education”. The report was published in 1939. Berly Parker, who was commissioned by the Ministry of Education to conduct examinations in schools in 1934, presented his 4-part “Report on the First Education in Turkey”, which included his observations, to the Ministry of Education, and this report was published in 1939. On January 24, 1932, Swiss Geneva University pedagogy expert Prof. Albert Malche was invited to Turkey and asked to write a report on the Istanbul Darülfünu. Malche completed his “Report on Istanbul Darülfünu” on May 29, 1932, and the report was published in 1939 with the title of “Report on Istanbul University”. The American Delegation, consisting of Walker D.Hines, Brehon Somervell, O.F.Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C.R.Whittlesey, W.L.Wright Jr, Bongt Wadsted, Goldthwaite H. Dorr, H. Alexsandre Smith and Vaso Trivanovith, visited Turkey in 1933-1934. He came to Turkey to examine its economic structure. The report of the committee, which completed its research, was published in 1939 with the title “From the American Delegation Report: Educational Affairs”. On March 2, 1935, Prof. Dr. Helmutt Ritter was appointed as the head of the “Libraries Classification Commission” to prepare the printed catalogs of the manuscripts in the Istanbul Libraries. Hellmut Ritter prepared the report “General Plan for the Improvement of Istanbul Libraries” during the 6-month commission presidency. Director of Libraries at the University of Kentucky in the United States, Dr. Lawrence S. Thompson examined various libraries of our country and submitted his report titled “Library Improvement Program in Turkey” to the Ministry of National Education in February 1952 and the report was published as a brochure. With the Law of Unification of Education, libraries, museums and institutions related to fine arts were affiliated to the Directorate of Cultural Affairs established under the Ministry of National Education and Dr. Hamit Zübeyr Kosay was appointed as the head of this directorate. Between the dates of June 1, 1925 and June 18, 1926, when he was in office, Kosay prepared a report “On Libraries”. One of the important developments regarding libraries for planning and policy development between 1961 and 1980 was the “Report of the Libraries Committee”, which was prepared in 1961 as part of the preparatory work for the

planned development period. Another important feature of the Libraries Committee Report is that the first Draft Libraries Law of the Republic of Turkey was created with this report. It is necessary to examine the librarianship education in Turkey in two periods. The first period is the "Courses Period". Librarianship education started with these courses, which lasted for the first time between 1925-1952. H. Fehmi Edhem Karatay, the first representative of modern librarianship in Turkey, opened the first librarianship course for librarians working in libraries in Istanbul at the Süleymaniye Madrasa. The course started on 15 September 1925 and ended in early May 1926. The second librarianship course in Turkey, Dr., who was tasked with the establishment of the Higher Agricultural Institute Library in Ankara. It is the course opened by Joseph Stummvoll in the Library of the Higher Agricultural Institute in 1936. The first continuous and regular librarianship education in Turkey, with the initiative of Adnan Ötüken, started at Ankara University Faculty of Language, History-Geography at the level of courses in 1942 and continued until 1952.The second period is the period in which librarianship education is given at the university level. The "librarianship" course was accepted as an elective course in Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Turkish Language and Literature in 1953, and the "The Institute of Librarianship" was established in the same year. In the first semester of the 1954-1955 academic year, the Institute of Librarianship started its education with the lectures given by Adnan Ötüken. The education program was continued until 1961 with the support of the Ford Foundation. After 1961 The education program was continued with the contribution of faculty members from the Fullbrigt Foundation. "The Institute of Librarianship" was renamed "Department of Librarianship" in 1964. Since 1970, courses related to information science have started to take place in the programs. After the Department of Librarianship was established in Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Departments of Librarianship were started to be established in various universities in Turkey. As per the decision of the Higher Education Council in 2002, Departments of Librarianship were renamed as the "Department of Information and Records Management".

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarıyla birlikte lağvedilmesinin ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin ilânı ile birlikte toplumun tüm kurumlarında hızlı ve köklü birçok devrim gerçekleştirmiş; Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim, kültür, hukuk, bilim kurumları yeniden yapılandırılarak çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak amaçlanmıştır. Bu değişim süreci, toplumun kültür yaşamında eğitim kurumlarıyla birlikte varlığını sürdüren kütüphaneleri de etkilemiş ve geleneksel Türk kütüphaneciliği çağdaş bir yapılanma içine girmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ülkede önemli sosyal, ekonomik ve kültürel reformlar gerçekleştirilmiş ve bu reformların kalıcılığının sağlanması ve devlet politikasına dönüşmesi için yasallaştırma yoluna gidilmiştir. Bu yasal düzenlemelerin, ülkenin eğitim ve kültür politikasına önemli etkileri olmuştur. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun", "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu", "Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun", kütüphanecilik alanındaki gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen yasal düzenlemeler arasındadır.

Cumhuriyetin ilânının hemen ardından önemli yasalar çıkarılırken aynı zamanda Türk eğitim sisteminin modernleşmesine ve Türkiye'deki kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin gelişimine ilişkin incelemelerde bulunmaları ve rapor hazırlamaları için Amerika ve Avrupa'dan bilim insanları Türkiye'ye davet edilmiştir. Bu bilim insanları arasında, John Dewey'nin, Berly Parker'ın, Albert Malche'nin, Amerikan Heyeti'nin, Hellmut Ritter'in, Lawrence Sidney Thompson'un raporları önemli bir yer tutmaktadır. Yabancı bilim insanlarının yanı sıra Hamit Zübeyr Koşay'ın ve Kütüphaneler Komitesi'nin hazırladıkları raporlar da Türk Kütüphaneciliği açısından önemlidir.

Bu bilim insanlarının raporlarında sundukları öneriler, Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin başlaması ve yapılanmasında öncü rol oynamış; Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi 1925-1952 yılları arasında kurslarla verilmiş; 1953 yılı itibariyle üniversite düzeyinde verilmeye başlanmış; ilerleyen yıllarda ülkenin çeşitli üniversitelerinde kütüphanecilik bölümleri kurulmuştur.

2. Kütüphaneleri Etkileyen Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyetin ilânının hemen ardından birçok alanda reform çalışmaları gerçekleştirilmiş ve yeni yasalar çıkarılmıştır. Bunlar arasında kütüphaneleri doğrudan ya da dolaylı olarak

etkileyen yasalar, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu. Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun'dur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Millî eğitimde bir devrim yaratan ilk kanun 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu'dur. Kanun'un 1. maddesi ile Türkiye'deki bütün eğitim-öğretim kuruluşları Maarif Vekâleti'ne bağlanmış; 2. maddesi ile de, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından yönetilen bütün medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir (Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1924) Bu kanunla medreseler kapatıldığından medreselerle birlikte bünyelerindeki kütüphaneler de Maarif Vekâleti'nin denetimine girmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kütüphanelere ve kütüphaneciliğe yansımaları anlamlı olmuştur. O zamana kadar büyük çoğunluğu vakıfların elinde, birkaçı da hükümet, il veya belediye yönetiminde olan kütüphaneler, bu kanun ile tek yönetim altında birleştirilmiş; Millî Eğitim Bakanlığı, kütüphanelerin yönetimini tümüyle üstlenmiştir. Böylelikle, Türkiye'deki tüm kütüphaneler, vakıf tüzel kişiliğinin malı olmaktan çıkarak, ilk kez devlet koruyuculuğu altına girmiş ve eğitim-öğretimle ilgili devlet politikasının bir parçası olmuştur (Sefercioğlu, 1981, ss.50, 52).

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun

Cumhuriyetin ilânından sonra yayımlanan ve kütüphaneleri de etkileyen kanunlardan bir diğeri, 30 Kasım 1925'te kabul edilen 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"dur (Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin… 1925).

Bu kanunla, Türkiye'deki tüm kütüphanelerin Maarif Vekâleti tarafından yönetileceği; tekke ve zaviyelerin kütüphanelerinde bulunan koleksiyonun da kontrol ve envanterinin çıkarılması gerektiği belirtilmiş; illerdeki maarif müdürlükleri bu işlemle görevlendirilmiştir. Kanun çıkmadan önce tekke ve zaviyelerde bulunan eserlerin belirlenmesine yönelik bir takım çalışmalar yapılmıştır. İstanbul'dan nakledilecek Sillolog ve Esad Efendi kütüphaneleri ile müzesinin, Ankara'daki Kurşunlu Camii ve Hacı Bayram avlusundaki kütüphaneye konulması kararlaştırılmış; Dergâh-ı Mevlâna Kütüphanesi'ndeki eserlerin yazma ve matbu olarak ayrı

ayrı fihristinin ve varsa vakfiye suretinin gönderilmesi istenerek, bu kütüphanedeki yazma eserlerin neler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Hars Müdürlüğü tarafından valiliklere iki genelge gönderilerek kütüphanelerdeki yazma eserlerle ilgili bilgi istenmiştir (Aktaran, Avcı, 2017, s. 87). Ancak kütüphanelerin verdikleri bilgilerin yetersiz olduğu görüldüğünden, yazma ve eski harfli basma eser bulunan kütüphanelerdeki ilk tespit fişlerin ikişer nüsha olarak hazırlanması ve bir tanesinin Kütüphaneler İlmi Tasnif Heyeti'ne gönderilmesi istenmiştir (Soysal, 2009, s. 1354'ten aktaran, Avcı, 2017, s. 88). Bu tespitlerden sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kapsamına girmeyen tekke ve zaviye kütüphaneleri Maarif Vekâleti yönetimine devredilmiş ve buradaki eserlerin Maarif Vekâleti'ne bağlı kütüphanelere alınması sağlanmıştır (Cunbur, 1966, s.5'ten, aktaran, Avcı, 2017, s. 88).

Kanun, sadece tekke, türbe ve zaviye kütüphanelerinin Maarif Vekâleti'ne devredilmesini sağlamakla kalmamış, Türkiye'deki bütün kütüphaneler de Maarif Vekâleti bünyesinde toplanmıştır. Buralardaki eserlerin Maarif Vekâleti'ne bağlı kütüphanelere alınmasıyla, eserlerin vakıflarıyla ve bu vakıfların yöneticileri ile olan hukuki bağı da koparılmıştır (Sefercioğlu, 1960, s. 108). Kanun çıkmadan önce yapılan çalışmaların Türk kültürüne ve kütüphaneciliğine önemli katkılarından biri, türbe, tekke ve zaviyelerde bulunan çok sayıdaki kayıtsız yazma ve nadir eserin kayıt altına alınmasıdır. Ayrıca Osmanlı döneminde tekke, zaviye, türbe ve camilerdeki kütüphanelerde bulunan değerli eserlerin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde toplanması sağlanarak bu eserler koruma altına alınmıştır (Avcı, 2017, s. 231).

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun

Cumhuriyet döneminde ülkenin gerek toplumsal gerekse kültürel gelişimi için başlatılan önemli yeniliklerden bir diğeri, 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun"la yeni Türk harflerinin yürürlüğe girmesi olmuştur. Kanun'un 1. maddesine göre, Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan Türk harfleri kabul edilmiştir; 2. maddesine göre, Kanun'un yayın tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bütün şirket cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların muameleye konulması zorunlu tutulmuştur (Türk Harflerinin Kabul…, 1928).

Kanun'un 4. ve 5. maddeleri ile, Arap harfleriyle yapılan halk başvurularının 1929 Haziran ayının birinci gününe kadar kabul edilmesi, 1928 Aralık ayı başından itibaren Türkçe her türlü özel veya resmî levha, tabela, ilân ve sinema yazıları ile keza Türkçe özel veya resmi süreli ve süresiz gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması (Madde 4); 1929 Ocak ayı başından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması (Madde 5) zorunluluğu getirilmiştir. 9. madde ile, bütün okulların öğretiminde Türk harflerinin kulla-

nılması zorunlu tutularak, eski harflerle basılmış kitaplarla öğretim yapılması yasaklanmıştır (Türk Harflerinin Kabul…, 1928).

Atatürk devrimlerinin kütüphaneleri en çok etkileyeni, 3 Kasım 1928'de yasalaşıp, 1929 yılı başında uygulamaya konulan "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" olmuştur. Kanun'un Türk kütüphaneciliğine, basım ve yayıncılığa etkileri ana çizgileriyle şu noktalarda toplanabilir:

- Kanun, öncelikle yayıncılık alanında etkisini göstermiştir. Dizgide büyük sorunlar yaratan Arap harflerinin bırakılması, matbaacılık ve dolayısıyla yayıncılık alanına büyük kolaylıklar sağlamış (Candan, 2011, s.487); İstanbul, İzmir ve Ankara başta olmak üzere ülke çapında hazırlanan yayınların ve basımevlerinin sayısı artmıştır (Önal, 2006, s.12).
- Yeni Türk harflerinin kolay öğrenilebilir olması nedeniyle halkın okuma oranı yükselmiş; okuma alışkanlığı kazandırma, yayın üretme, yayıncılığı yaygınlaştırma çalışmaları hız kazanmıştır (Önal, 2006, s.12; Candan, 2011, s. 487).
- Ülkedeki kütüphanelerin ve eserlerin sayısı artmış; basılan eserlerin yazı dili değişmiş (Candan, 2011, s. 487), yazının soldan sağa doğru yazılması kitapların da açılma yönünü değiştirmiş, iç kapak oluşturulmuş, bibliyografik künye için gerekli bilgiler dışında bilgi koyma geleneği terk edilmiştir (Önal, 2006, s. 11).
- Kütüphaneler, okuryazarlık kursları ve kampanyaları ile eğitim seferberliğinin parçaları olmuşlar; millî kütüphane, araştırma kütüphaneleri gibi yeni kütüphane türleri ortaya çıkmış; kütüphanelerin hizmet ufku, bu yeni yazı ile basılıp yayımlanan eserlerden oluşan dermeleri ile genişlemiş; kaynakları "koruma" biçimindeki kütüphane işlevleri nitelik değiştirerek, "kullandırma" yönünde oluşmaya başlamıştır (Sefercioğlu, 1981, s.54; Yılmaz, 2004, s. 324).

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu

Türkiye kütüphaneleri açısından, üretilen bilgi kaynaklarının denetimi konusundaki bir diğer önemli gelişme; 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük desteği ile hazırlanan ve 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen 2527 sayılı "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu"nun, 2 Temmuz 1934 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanmasıdır.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun 1. maddesine göre, Türkiye'de her türlü baskı yöntemleri ile basılıp yayınlanan ikinci maddede yazılı basma yazı ve resimleri basanlar, bunların beş nüshasını Maarif Vekâleti'nin emrine vermeğe mecburdurlar (Basma Yazı ve Resimleri…, 1934). Kanun'un 2. maddesinde, 1. maddeye göre verilmesi zorunlu eserler şöyle belirlenmiştir:

> Türkiye'de her türlü baskı teknikleriyle basılıp yayınlanan gazeteler, ajans tebliğleri, mecmualar, kitaplar, risaleler, tahsil tezleri, haritalar, atlaslar, tablolar, oyma baskılar (gravür), her çeşit resimler, sanat kıymetini haiz duvar ilanları, kılavuzlar, planlar, krokiler, destan ve şarkı mecmuaları, musiki notaları, dans notaları ve tiyatro piyesleri, cemiyet ve şirketlerce neşredilen raporlar, her çeşit kataloglar, takvimler, yıllıklar, yıllaçlar ve muhtıralar. Memleketin kültür [hayatı ile] alâkadar olduğu Maarif Vekilliğince tesbit ve ilân olunan eserler de bu mecburiyete tâbi tutulabilir (Basma Yazı ve Resimleri…, 1934).

Kanun'un 3. maddesi, yazılı eserlerin azami on beş gün içinde Maarif Vekâleti'nin bu işle ilgili teşkilatına gönderilmek üzere makbuz karşılığında mahalli maarif idarelerine verilmesini hükme bağlamıştır (Basma Yazı ve Resimleri…, 1934).

Kanun'un 4. maddesinde ise, "Hükümetçe mahrem tutulan neşriyat müstesna olmak üzere resmi matbaalar veya resmi müesseseler tarafından çıkarılan basma yazı ve resimler de bu kanun hükmüne tabidir. Tahviller, çekler ve pullarla kıymetli kağıtlar da üzerlerine iptal edildiği işaret ait olduğu Vekâlet, daire ve müesseseler tarafından üçüncü maddede yazılı teşkilata verilir" (Basma Yazı ve Resimleri…, 1934) hükmü yer almaktadır.

Kanun'un 8. maddesi, derleme nüshalarının hangi kütüphanelere verileceğini açıklamaktadır:

> a) Bir nüsha Millî Kütüphane'ye (bu kütüphane teşkil olununcaya kadar derlenen basma yazı ve resimler Maarif Vekilliğinin bu işe memur edilen teşkilatı tarafından hıfzolunur);
>
> b) Bir nüsha Ankara Umumi Kütüphanesine;
>
> c) Bir nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine;
>
> d) Bir nüsha İstanbul Umumi Kütüphanesine;
>
> e) Bir nüsha İzmir Umumi Kütüphanesine (Basma Yazı ve Resimleri…, 1934).

Yayıncılığın ve kütüphaneciliğin dönüm noktası niteliğindeki kanunlardan biri olan "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu" ile yayıncılık teşvik edilmiş; ülkede üretilen basma yazı ve resimler denetim altına alınmıştır. Derlenen nüshaların Kanun'da belirlenen kütüphanelere verilmesi, kütüphanelerin gelişimini sağlarken; Millî Kütüphane'nin kuruluşunu da hızlandırmıştır (Candan, 2011, s. 487). Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, ulusal bibliyografyaların ve yayın kataloglarının hazırlanmasına da temel oluşturmuş ve Türkiye Bibliyografyası'nın yayınına başlanmıştır.

Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun

Türkiye'de kütüphanelerle ilgili en önemli gelişme, 1950 yılında Millî Kütüphane'nin resmen açılmasıdır. Millî Kütüphane, 23 Mart 1950 tarihinde 5632 sayılı Kanun ile yasal kimlik kazanmıştır. Bu dönemin hemen başında, 7 Ağustos 1946 - 10 Eylül 1947 yılları arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. Hükümet programında, "Ankara'da büyük bir Millî Kütüphane'nin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacak ve memlekette artan okuma alakasını karşılayıcı kitaplıklar açılması ve mevcutlarının geliştirmesi planlanacaktır." ifadeleri yer almaktadır (1920-1989… 1990; Hükümet ve Programları c.I, 1988'den aktaran Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 57).

Millî Kütüphane'nin görevleri Kanun'un 2. maddesinde şöyle açıklanmıştır:

> …milli kültür araştırmalarını mümkün kılmak, bu maksada elverişli bütün eserleri ve vesikaları bir araya toplayarak esaslı bir merkez vücuda getirmek ve aynı zamanda her türlü ilim ve sanat çalışma ve araştırmalarını kolaylaştırmakla görevlidir. Bu görevlerini yerine getirmek üzere Millî Kütüphane lüzumlu göreceği eserleri ve vesikaları satın almaya veya başka yollarla sağlamaya ve bunların tasnifi, muhafazası ve genel istifadeye arzı için gerekli her türlü tesisleri ve vasıtaları satın alma veya yaptırmaya yetkilidir." (Millî Kütüphane Kuruluşu…, 1950*).*

Kanun'un ek maddesinde, Milli Kütüphane içinde kurulan Bibliyografya Merkezi'nin görevleri tanımlanmıştır:

> Ek Madde 1 – (18/5/1955 - 6568 sayılı ek kanunun 1 inci maddesi hükmü olup, ek madde haline getirilmiştir.) Millî Kütüphanenin bünyesi içersinde bir Bibliyografya Merkezi kurulmuştur. Bibliyografya Merkezinin vazifeleri: Başta Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası olmak üzere, her türlü ilmi araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette muhtelif sahalara ait çeşitli bibliyografyalarla memleket kütüphanelerindeki basma eserlerin toplu kataloglarını hazırlayıp neşretmek ve bu çeşit araştırmalara ve çalışmalara yardım etmektir (Millî Kütüphane Kuruluşu…, 1950).

Cumhuriyetin ilânından önce II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki Partisi'nin programında bir millî kütüphane kurma fikri yer almış; ancak o dönemde gerçekleştirilememiştir. Bu fikir, Cumhuriyetin ilânı ile daha da güçlenmiş; eğitim, kültür, yayıncılıkla ilgili çalışmalarda, hazırlanan raporlarda gündeme getirilmiştir. Yaşanan bu olumlu gelişmeler, Millî Kütüphane'nin kuruluşunu hızlandırmıştır (Candan, 2011, s. 480). Millî Kütüphane'nin 1948 yılında kurulması ve kütüphanelerle ilgili yürürlüğe giren ilk ve tek kanun olma özelliğini taşıyan

5632 sayılı Kanun ile yasal kimlik kazanması, kütüphanecilik mesleği ile ilgili tekniklerin araştırılmasını ve alanla ilgili mesleki eğitimin verilmesini sağlamış; böylelikle ülkede çağdaş kütüphanecilik hizmetleri açısından yeni bir dönem açılmıştır.

3. Türk ve Yabancı Bilim İnsanlarının Raporları

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki eğitim sistemini incelemek ve modernleşmesi için önerilerde bulunmak üzere yabancı eğitim ve bilim insanları ülkeye davet edilmiştir. Kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin gelişimi konusunda yabancı bilim insanlarının yanı sıra Türk bilim insanlarının hazırladıkları raporlar da Türk Kütüphaneciliği açısından önemlidir. Bu raporlara aşağıda yer verilmektedir.

John Dewey, "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"

1924 yılında ülkeye davet edilen ilk uzman, Colombia Üniversitesi öğretim üyelerinden Amerikalı eğitimci Prof. Dr. John Dewey'dir. John Dewey iki ay süren incelemelerinin ardından "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"unu yazmıştır. 1939 yılında yayınlanan 30 sayfalık bu rapor, "*Bütçeye Konulması Muktazi Tahsisat Hakkında Muhtıra", "İptidai Rapor", "Esas Rapor"* başlıkları altında üç bölümden oluşmaktadır.

Bir rapor olmaktan çok bütçeye acilen konulması gereken bir muhtıra olan *"Bütçeye Konulması Muktazi Tahsisat Hakkında Muhtıra"* başlığı altında, Dewey, okul binaları ve mimarisi, meslek okullarının ders programları, öğretmen okullarında öğretmenlerin yetiştirilmesi, çiftçi ve köy okulları için yapılması gerekenler ile ödenek ayrılması gereken maddeler arasında yabancı ülkelere öğrenci gönderilmesi ve kütüphaneler kurulması konularına değinmiş ve özellikle okul ve gezici kütüphanelerle ilgili şu önerilerde bulunmuştur (Dewey, 1939, ss.1-2):

> 5- Şu iki madde için de tahsisata ihtiyaç vardır:
>
> a) Seyyar kütüphaneler tesisi,
>
> b) Bu kütüphaneler için malûmatı meslekiyeyi haiz kütüphane memurları yetiştiril mesi.
>
> 6 -Atideki maddeler için de tahsisat lâzımdır:
>
> a) Sanayide müstamel başlıca alât ve makinelerin numunelerini halka ve mekteplere göstermek için seyyar sergiler ihdası.
>
> b) Bu işlerde malûmat ve ihtisas sahibi olmak için ecnebi memleketlerine gençler gönderilmesi.

Dewey, Rapor'un *"İptidai Rapor"* başlığı altındaki 4. maddesinde öğrencilerin evlerinde kitap olmadığı için Maarif Vekâleti'ne şu önemli bir teklifte bulunmuştur (Dewey, 1939, s. 4):

> Aldığım malumata göre okuma öğrenen çocukların evlerinde kendi kendine okuyabilecekleri iyi kitaplar yokmuş. Eğer Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu iş ile hâlâ meşgul değil ise bu bapta şu teklifte bulunabilirim: Bu daireye "seyyar kütüphaneler" şubesi ilâve edilerek bu şubece çocuklar için cazibeli mevzulara dair kitaplardan teşekkül eden ve her kolleksiyonda 25 yahut 50 kitap bulunan kütüphane sandıkları tertip olunur. Bunlar mektepten mektebe dolaştırılarak her mahalde birkaç ay bırakılır; bu kitapları talebe evlerine götürürler ve kendileri gibi pederleri ve valideleri okuyabilirler. Leylî mekteplerde kitaplar ahaliye tevzi edilir ve bu suretle halk arasında iyi kitaplar okumak âdeti tenmiye edilir.

Dewey, Rapor'un 5. maddesinde, gezici kütüphaneler dışında her okulda sadece öğrencilerin değil, halkın da yararlanabileceği bir kütüphane kurulmasını, halkın kütüphaneye gitmesinin mümkün olmadığı durumlarda kitapların halkın evlerine ulaştırılmasının sağlanmasından söz etmiştir (Dewey, 1939, s. 4). Rapor'un 6. maddesinde okul binalarının yapımı sırasında mutlaka kütüphaneye yer verilmesini (Dewey, 1939, s. 5); 7. maddesinde ise öğretmenlerin yanı sıra birkaç erkek ya da kadınının kütüphanecilik eğitimi almak üzere yabancı ülkelerdeki kütüphane okullarına gönderilmesini önermiştir (Dewey, 1939, s. 6).

John Dewey, "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"unun *"Esas Rapor"* başlığını taşıyan bölümünde, ilk bölümdeki önerilerini ayrıntılandırmıştır. Rapor'un "Maarif Vekilliği Teşkilatı" başlığı altında özellikle çeviri kitabın öneminden bahsederek gezici kütüphanelerin kurulması önerisini tekrarlamıştır. Bu başlığın 2. maddesinde kütüphanelerle ilgili önerilerini şöyle yinelemiştir (Dewey, 1939, s. 12):

> **2) Kütüp[h]ane faaliyetleri:** Gençler için daha çok ve daha mütalea kitapları vücud[a] getirmek ve yetişkin olanlar da mütalea itiyadını tenmiye etmek için Maarif Vekilliği kütüp[h]ane dairesinin faaliyetini tevsi etmesi lüzumu hakkında evvelki raporda münderiç teklifi hususi bir ehemmiyetle tekrar ederim. Her mektep, faal bir kütüp[h]ane merkezi olmalı, her binanın inşasından evvel plân yapılırken kütüp[h]ane salonu düşünülmelidir. Kütüp[h]aneye alınacak kitaplar yalnız talebenin değil, mektebin bulunduğu muhitteki halkın da ihtiyacına tetabuk edecek surette intihap edilmelidir. Şurası nazarı dikkate alınmalıdır ki kitap satın alarak kütüp[h]aneyi doldurmak kâfi değildir. Daha mühim mesele, kitapların intişarını ve mütaleasını temin etmektir. Bu da halkın kütüp[h]aneye gelip kitap okumak itiyadını kazanıncaya kadar başlangıçta kitapları onların evine kadar

> göndererek mütaleaya tergip etmekle olur. Umumiyetle kabul edilmiştir ki kitaplardan umumun istifadesini temin eden kütüp[h]ane usulleri lıeryerden ziyade memaliki müttehidede yüksek derecede inkişaf etmiştir. Başlangıçta kütüp[h]aneciliğe ihzar edilmek için hususî tetkiklerde bulunmak üzere buraya iyice müntahap birkaç zat gönderilmeli; bu yapıldıktan sonra sureti mahsusada yetişmiş kütüp[h]ane memurlarını yaşatamıyacak derecede küçük mıntakaların kütüp[h]anelerinde çalıştırılacak muallimler yetiştirilmek üzere hiç olmazsa bir muallim mektebinde kütüp[h]anecilik tatbikatını gösterecek bir ders tesis etmelidir.

John Dewey'in raporundaki önemli noktalardan biri, her okulu faal bir kütüphane merkezi olarak görmesi ve kütüphaneciliğin bir meslek olarak, eğitiminin yapılması gerektiğini belirtmesidir.

Dewey'nin raporundaki görüş ve önerilerini dikkate alan Mustafa Necati, bakan olduğu dönemde Avrupa'ya öğretmen ve öğrencilerin gönderilmesini sağlamış; yine Mustafa Necati döneminde, Dewey'nin, Türk eğitim sisteminin gelişebilmesi için kitapların her bölgeye ulaşması gerektiğini, bu bağlamda gezici kütüphanelerin kurulmasını önermesi üzerine, Doğu illerinde 600 okulda kütüphane kurulmuş; gezici kütüphanelerin kurulmasına da çalışılmıştır. John Dewey'nin Türk eğitim sistemine ilişkin ortaya koyduğu görüşler, 1940 yılı itibariyle hayata geçirilen Köy Enstitüleri projesine de temel oluşturmuş; bu proje doğrultusunda kurulan 21 köy enstitüsünde Dewey'nin öngördüğü aktif öğretim yöntemleri ile eğitim-öğretim gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de 1940-1954 yılları arasında 175 köy enstitüsü kurulmuştur (Yıldız, 2014, s. 170, 174-175).

Berly Parker, "Türkiyede İlk Tahsil Hakkında Rapor"

Berly Parker, 1934'te Maarif Vekâleti tarafından okullarda incelemelerde bulunmakla görevlendirilmiştir. Parker, gözlemlerini içeren, 4 kısımdan oluşan "Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor"unu Maarif Vekâleti'ne sunmuş ve bu rapor 1939 yılında yayınlanmıştır.

Rapor'un 3. kısmında *"3. Türk İlkmekteplerinin Halihazırdaki Vaziyeti"* başlığının "2. Arazi, Binalar ve Teçhizat" alt başlığının "h. Te[ç]hizat" maddesinde "Ayni para, talebeye lâzım olan kütüphanenin yahut bir iş odasının temini yolunda sarfedilmelidir" (Parker, 1939, s. 29) ifadesiyle okullarda kütüphanelere de yer verilmesinin gereğini vurgulamıştır. Raporun, *"4. Müfredat Programları"* başlığının "c. Malzeme" maddesinde okullarda kitapların yetersizliğinden bahsetmiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> Yegâne öğretme vasıtaları kitaplardır. Bunlardan elde mevcut olan vasat derecede iyi ise de talebenin ve programın ihtiyacı ile metodun esasları daha yakından tetkik olundukça ıslah edileceklerdir. Diğer taraftan kitapların kâfi miktarda olmadığını söylemeğe lüzum yoktur. Türk muharrirlerinin tetebbu ve terc[ü]me gibi gayretleri [ile] ecnebi lisanından alınarak çocuklar için yazılacak olan kitapların listesi büyük bir ihtimamla yapılmalıdır (Parker, 1939, s. 33).

Rapor'un *"6. Köy Mektepleri"* başlığında, köy okullarında da kütüphanelerin kurulmasının gereğine (Parker, 1939, s. 39) değinmiş; *"Türkiye'de Millî Terbiye Laboratu[v]arları Hakkında Tavsiyeler"* ana başlığı altında ise okullarda pedagojik kütüphane kurulmasının, kütüphanelerin, müzelerin, halkevlerinin ve hayır kurumlarının birlikte hizmet vermelerinin gerekli olduğunu (Parker, 1939, s. 48) vurgulamıştır. Aynı başlığın *"2. Memleketin Terbiyecileri Tarafından Muvafık Görülen Terbiyevî Metotların Tatbiki"* alt başlığında, modern okullarda, derslerle yakından ilgili faaliyetlere önem verilmesinin gerektiğini, kütüphane kurulmasının da bu faaliyetlerden biri olduğunu (Parker, 1939, s. 53) belirtmiştir.

Rapor'un, *"3. Müfettişler, Başmuallim ve Muallimler İçin Açılacak Kurslar"* ana başlığının "e. Üniversite ve enstitü kursları" maddesinde şu önerilerine yer vermiştir:

> İstanbul Üniversitesi ile Gazi Enstitüsü; bilhassa ilk mekteplerin ıslahı yolunda mühim ve müfit olan kursları vermek sureti [ile], muallimlere ve müfettişlere kendi vasıtalarını açmalıdırlar… Kurslara kaydol[anların] büyük bir mikyasta olması arzu edilmemekle beraber müdürler ile müfettişlerin muayyen yolunu derslere ve muallimlerin her sene, listeye konulan kurslardan bir veya birkaçına iştirak etmeleri memul edilmelidir. Yine hu münasebetle muallimler kütüphanesinde muhtelif mevzulara dair yazılan kitaplar bulundurulmalıdır (Parker, 1939, ss. 55-56).

Parker'ın, Rapor'unda, okul kütüphanelerinin düzenlenmesini, öğretmen ve öğrenciler için yardımcı kitaplar bulundurulmasını, kütüphanenin diğer kültür kurumlarıyla bağlantılı olmasını önermesi ve okul kütüphanelerinin eğitimin bir parçası olduğunu vurgulaması, okul kütüphanelerinin gelişimine katkı sağlamıştır.

Albert Malche, "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor"

İstanbul Darülfünunu'nu ilk kez 15 Aralık 1930 tarihinde ziyaret eden ve üniversitenin yapısı, işleyişi ve son yıllarda üniversiteye giren kız ve erkek öğrencilerin sayılarıyla ilgili bilgi alan Atatürk (540. Yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk ve İstanbul Üniversitesi, 1993, s.11-16'dan aktaran Süzmetaş, 1998, s.55), İstanbul Darülfünunu'dan çağdaş atılımlar göremeyince, 1931 de iki yıl sürecek "üniversite reformu"nu başlatmıştır. Üniversite reformu

öncesinde İsviçre Cenevre Üniversitesi pedagoji uzmanı Prof. Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiş ve İstanbul Darülfünunu ile ilgili bir inceleme yaparak rapor yazması istenmiştir. Malche, 24 Ocak 1932 tarihinde incelemelerine başlamış; 29 Mayıs 1932 tarihinde "İstanbul Darülfünunu Hakkında Rapor"unu bitirerek 1 Haziran 1932'de Millî Eğitim Bakanı Esat Sagay'a sunmuştur (Erdem ve Atatürk, 2012, ss. 377-378).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor" adıyla 1939 yılında yayınlanan rapor, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, *"Anketin mahiyeti",* ikinci bölüm *"İstanbul Darülfünunu hali hazırının tetkik ve tahlili",* üçüncü bölüm ise *"İcrası icap eden ıslahat*" başlığını taşımaktadır.

Malche, Rapor'un, *"İstanbul Darülfünunu hali hazırının tetkik ve tahlili"* başlığını taşıyan ikinci bölümün "n) Kütüp[h]aneler" maddesinde, kütüphanenin durumu ile ilgili şu saptamalarda bulunmuştur:

> Umumî Darülfünun kütüp[h]anesinin kapılarını saat 4'te kapaması ve harice kitap iare etmemesi keyfiyeti de, talebelerin şahsî faaliyetlerinin gayrikâfi bulunduğuna kuvvetli bir delil teşkil eder. Talebe, kitapları oraya gelip okumakla mükelleftirler. Nadir istisnalardan sarfınazar, adetleri çok olan fakülte, enstitü yahut seminer kütüphaneleri de ayni vaziyettedir. Bu kütüp[h]aneler hemen hiç mevkut risaleleri almamaktadırlar. Cesim bir salonda [tesis edilmiş] bulunan tıp kütüp[h]anesi şayanı hayret bir fakr içindedir. Buna mukabil, hukukta cidden zengin bir kütüp[h]ane gördüm. Talebeler kitap alabilecek halde bulunmadıklarından, harice kitap iare edilmedikçe kitap okuyam[a]yacaklarını söylemek zaittir (Malche. 1939, s. 15).

Rapor'un ikinci bölümün "r) Ayni mahiyet ve gayeli bazı hizmetler ve müesseseler. Tevhit imkânları" maddesinin "5. Kütüp[h]aneler" alt maddesinde, merkez kütüphanenin zengin olduğunu, her fakültede, enstitüde, bazı seminerlerde de kütüphane olmasının zararı olmadığını, ancak kalın ve pahalı eserlerin hem merkez kütüphanesinde hem de seminer kütüphanesinde bulunduğunu, bunların tek merkezde toplanmasının daha uygun olacağını belirtmiştir (Malche, 1939, s. 20).

Rapor'un *"İcrası icap eden ıslahat"* başlığını taşıyan üçüncü bölümün "5- Kütüp[h]ane teşkilâtının merkezileşmesi ve randımanlarının çoğalması" maddesinin altında, kütüphanenin merkezileştirilmesini ve verimliliğinin artırılmasını (s.31); kütüphanelerin açık bulunduğu saatlerin yeterli olmadığını, bunun için akşam saat 18.00'e hâttâ haftanın iki günü de saat 22.00'ye kadar açık bulundurulmasını ve öğrencilere kitap ödünç verilmesini (s.32) önermiştir.

Malche, ayrıntılı raporunu hükümete ve bir kopyasını da Atatürk'e vermiştir (Avcı, 2017, s.121).

Malche'ın raporu üzerine, İstanbul Darülfununu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 31 Mayıs 1933 günü 2252 sayılı yasa ile 31 Temmuz 1933 tarihinde kapatılmış; yine aynı yasanın 2. maddesi ile 1 Ağustos 1933 tarihinde "İstanbul Üniversitesi" adıyla yeniden açılmıştır (Binbaşıoğlu, 1999, s.164'den aktaran Ekizceli, 2006, ss. 49-50).

Amerikan Heyeti Raporu

Walker D.Hines, Brehon Somervell, O.F.Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C.R.Whittlesey, W.L.Wright Jr, Bongt Wadsted, Goldthwaite H. Dorr, H. Alexsandre Smith ve Vaso Trivanovith'den oluşan Amerikan Heyeti, 1933-1934 yıllarında Türkiye'nin ekonomik yapısını incelemek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir (Amerikan Heyeti Raporundan…, 1939). Araştırmalarını tamamlayan heyetin raporu 1939 yılında *"Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri"* başlığıyla yayımlanmıştır. Rapor'da, maarif işlerinden bahsederken kütüphanelerle ilgili tespitler de yapılmıştır. Rapor'un *"Muallimler ve Muallim Mektepleri"* başlığı altında, köy okullarında gerekli malzemenin çok az olduğunu, okuma-yazma öğretmek için bile gerekli araç-gerecin olmadığını, kitapların ise son derece az olduğunu, köy öğretmenlerinin sadece gezici kütüphaneden yararlandığını ve Türk eğitim sisteminde bu konuya daha özen gösterilmesinin gereğinden bahsedilmiş (Amerikan Heyeti Raporundan…, 1939, s.15); *"Halk Terbiyesi"* başlığının "Halkevleri" alt başlığında, her ilde en az bir halkevi bulunduğundan söz edilerek, "Halkevlerinin birçoklarında ticaret, lisan ve yurt bilgisi kursları verilmektedir. Her halkevine merbut olarak bulunan kütüphaneler de kıymeti haizdir" (Amerikan Heyeti Raporundan…, 1939, s.26) sözleriyle halkevi kütüphanelerinin önemi vurgulanmıştır.

"Kütüphaneler ve Okuma Odaları" alt başlığında ise Cumhuriyet döneminde kütüphanelerin ve okuma odalarının sayısının arttığından (s.26), ayrıca çoğu köy ve kazalarda olmak üzere 1726 adet okuma odasının açıldığından, Maarif Vekâletince alınan kitapların hepsinden ve diğer vekâletlerce satın alınan bazı kitaplardan birer nüshaların bu okuma odalarına gönderildiğinden (s.27) bahsedilmiştir. Rapor'da ayrıca;

> Eski harflerden yeni alfabeye geçiş, gittikçe azalan bir kısım halk müstesna olmak üzere, mevcut olan bütün kitapların yavaş yavaş [kullanılamayacak] hale gelmesi neticesini tevlit etmiştir. Bu suretle iki mesele ortaya çıkmıştır: Yeni harfleri öğretmek ve yepyeni bir edebiyat vücud[a] getirmek. Bu ikinci mesele mutat kuvvet ile ele alınmış, İstanbul ve Ankarada matbaalar taaddüt etmiş ve pek çok kitap ve broşür tabedilmiştir. Yarı ümmî kimseler için eser hazırlanması nis[b]eten ihmal edilmiştir. Bu meseleye azamî dikkat atfedilmesi zamanı gelmiştir (s.27).

ifadeleriyle, Harf Devrimi'nden sonra yeni harfleri öğretmek ve yeni harflerden oluşan eserler yayınlamak gibi iki sorunun ortaya çıktığı, bu sorunların çözülebilmesi için Ankara ve İstanbul'daki matbaalarda çok sayıda kitap basılması gerektiği belirtilmiştir.

Hellmut Ritter, "İstanbul Kütüphanelerinin Islahı İçin Umumi Plân"

2 Mart 1935 tarihinde İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerin matbu kataloglarını hazırlamak üzere Maarif Vekâleti tarafından kurulan "Kütüphaneler Tasnif Komisyonu" başkanlığına o tarihlerde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi olan tanınmış Alman Müsteşriki Prof. Dr. Hellmut Ritter getirilmiştir (Ötüken, 1957b, s. 36).

Ritter'in 6 aylık komisyon başkanlığı sırasında hazırladığı "İstanbul Kütüphanelerinin Islahı İçin Umumî Plân" adlı rapor, 8 bölümden oluşmaktadır. Raporun ilk bölümünde; *"1-Umumi mütalâalar"* başlığında "İstanbul'da bulunan ilmi müesseselerde ve bilhassa kütüphanelerde en fazla göze çarpan hususiyet; bir cüzütam teşkil eden vazifelerin birçok müesseselere dağıtılmış bulunması ve öbür tarafta bir cüzütam teşkil eden müesseselerin birbirine hiç bağlı olm[a]yan vazifelerle meşgul olmalarıdır" (s.38) ifadeleri ile İstanbul'da, özellikle kütüphanelerde yapılan işlerin birçok kuruma dağıtılmış olduğundan ve bu kurumların birbirine bağlı olmayan görevler yaptığından bahsedilmektedir.

Ritter, Rapor'un 2. maddesi olan "*2-Kütüphaneler için yapılacak iş bölümü"*nde; İstanbul'da üç tip kütüphane bulunması gerektiğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir (Ötüken. 1957b, s. 39):

> *a)Üniversitenin ihtiyaçlarını temin etmek üzere üniversite kütüphanesi.* Bunun vazifesi üniversitede tedris olunan ilimlere ait neşriyatı takip etmek ve lüzumlularını satın almak, bunların kataloglarını yapmak ve bütün bu asarı profesörlerin ve talebelerin istifadesine hazır bulundurmaktır. Bu işi modern bir şekilde yapabilmek için üniversitede muhtelif fenleri tahsil etmiş kütüphane memurları bulundurmak lâzımdır.
>
> *b)Halkın tenvirine hizmet edecek halk kütüphaneleri.* Bu kütüphanelerde halkın tenvirine hadim eserler bulundurulur. Bu kütüphaneler şehrin muhtelif mahallerine dağıtılmalıdır. Bugün mevcut olan küçük kütüphanelerden bu iş için istifade edilebilir.
>
> *c) Yazmalar kütüphanesi.* Bu kütüphanede İstanbul'da bulunan bütün Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalar toplanacak ve bu yazmalardan ilmî istifadeyi temin edebilmek için lüzumlu bulunan matbu müracaat kitapları da yer alacaktır.

Rapor'un 3. maddesinde *"Yeniden tesis olunacak yazmalar kütüphanesi için evvelâ bir bina temin etmek lâzımdır"* denilerek, yazmaların sayısının çoğalması ihtimalinin olmadığından, bir binada toplanmasının yeterli olacağından bahsedilmiştir (Ötüken, 1957b, s. 40). 4. madde olan *"Kitapların hüsnü muhafazası"* bölümünde ise "Bugünkü kütüphanelerde mevcut kitaplar rutubet ve güve âfetlerine maruzdur. Rutubet, münasip bir bina bulunursa iz[o]le edilmiş olur. Kitapları güveden kurtarmak için yegâne çare demir raflardır. Bunlar kütüphane levazımı satan herhangi bir firmadan tedarik edilebilir" (s.40) önerisinde bulunularak, yazmaların müzelerde değil, yazma kütüphanesinde toplanması gereğine vurgu yapılmıştır (Ötüken, 1957b, s. 41).

Rapor'un *"Fotoğraf Meselesi"* başlığını taşıyan 5. maddesinde;

> Avrupa'daki kütüphanelerden herhangi birisinden eserlerin her zaman fotoğrafları alınabilir. Bu usul umumiyetle kabul edilmiştir. Yazmaların fotoğrafı için müracaat edenlerin ekserisi başka memleketlerde bulunan âlimlerdir. Meselâ İtalya'da bulunan bir kitabı Almanya'ya getirmek mümkün olmadığı zaman fotoğraf istenilebilir... Herhangi bir Türk âlimi, bir Avrupa kütüphanesindeki herhangi bir eserin, istediği zaman fotoğrafını çıkartabilir. Mütekabiliyet kaidesine bağlı olan bu usul Türkiye'de dahi tatbik edilmelidir (Ötüken. 1957b, s. 42).

sözleriyle, kütüphanelerarası işbirliğine dikkat çekilmiştir.

Rapor'un 6. maddesi ise "*Kütüphane memurları"* hakkındadır. Ritter, kütüphane memurlarının üç gruba ayrılması gereğini savunmuş ve bunları şu şekilde sıralamıştır (Ötüken. 1957b, s. 43):

> **Birinci tabaka:** Üniversitede bir fenni tamamen tahsil etmiş ve bundan sonra bir müddet bir kütüphanede staj yapmış olan yüksek tahsilli memurlardır. Bu gibi memurlar yalnız yazmalar kütüphanesi için değil, üniversite kütüphanesi için de lüzumludur… Yazmalar kütüphanesinde çalışacak yüksek tahsil görmüş memurlar Arapçayı, Farsçayı, Osmanlıcayı ve bundan maada birkaç Avrupa dilini de bilmelidirler. Bu kategori memurlar bugün İstanbul'da yoktur ve bu gibi memurlar yetiştirmek en mübrem ve en mühim bir meseledir. İlmî tahsil üniversitede yapılır, staj Üniversite Kütüphanesinde veya yazmalar kütüphanesi için Tasnif Komisyonunda yapılabilir. Müstait birkaç gence Avrupa kütüphanelerinde tahsil ve staj yaptırmak da iyi neticeler temin edebilir.
>
> **İkinci tabaka:** Birinci tabakadakilerin şeraitini kısmen haiz olan memurlardır. Bunlar Avrupa dilini iyi bilen, fakat Arapça, Farsça, Osmanlıca filoloji tahsili yapmamış olan-

lardır veyahut Arapça ve Farsça bilip Avrupa dillerini bilm[e]yen zevattır. İstanbul'da bu tabakaya girecek birkaç kıymetli zat mevcut ise de yalnız bunlarla asrî kütüphanecilik mümkün olamaz.

Üçüncü tabaka: Yüksek tahsil görmemiş olanlar ve kütüphanecilik malûmatı da olm[a] yanlardır ki bunlar kütüphanelerdeki mekanik ve teknik işleri görebilirler. Bu tabakadan İstanbul'da birçok memur mevcuttur.

Ritter, Rapor'un 7. maddesi olan *"Kataloglar"* başlığı altında katalogların kimler tarafından ve nasıl yapılacağını; "Matbu kitapların kataloglarını her kütüphanede kütüphane memurları yapar. Yazma kitapların kataloğunu yapmak işi ayrı ve çok yüksek malûmatı icabettiren, çok zamana muhtaç olan bir iştir. Bunun içindir ki Avrupa kütüphanelerinde yazma katalogları hazırlatmak için o mevzuda ihtisası olan âlimler ücretle çalıştırılır. Birinci tabaka memurlar bu işe iştirak edebilirse de işlek bir kütüphanede buna vakitlerini hasredemezler" (Ötüken, 1957b, s. 44) şeklinde belirtmiştir.

Ritter, Rapor'un 8. maddesi olan *"Tasnif Komisyonunun faaliyeti"* başlığında ise, yazma kütüphanelerinin tasnif etme işinin güç ve önemli bir iş olduğunun bilinmediğini, bu işle uğraşacakların sadece doğu dillerini bilmelerinin yeterli olmadığını, değişik dillerde ve batı dillerinde yazılan birçok eserden de yararlanılması gerektiğini, ancak Komisyon üyelerinin yüksek tahsilli olmalarına rağmen, M. Meier dışında, hiçbirinin tasnif tekniği ve yabancı dil bilgisine sahip olmadığını belirtmiştir (Ötüken, 1957b, s. 44).

Ritter, Rapor'unda ayrıca; eğitimli kütüphanecilere verilecek maaşlara ilişkin şu önerilerde bulunmaktadır: "Yüksek tahsil gören ve staj yapan birinci tabaka [hâfız-ı kütüpler] için de bu suretle bir meslek yolu açılmalıdır. Fakat ileride, tahsillerine göre maaş almak imkânını görm[e]yen gençler kütüphanecilik mesleğine rağbet gösterm[e]yeceklerdir. Bunun için böyle tahsilli genç kütüphane memurlarına kendilerini tatmin edecek ücretler verilmeli, bu meslek erbabının istikballeri temin edilmelidir" (Ötüken, 1957b, s. 45).

Ritter'in, Rapor'unda, kütüphaneleri türlere ayırması, kütüphanecileri sınıflandırması, personel eğitiminin önemini vurgulaması, kütüphanecilik eğitimi için yurt dışına personel gönderilmesini önermesi dikkat çekicidir.

Lawrence Sidney Thompson, "Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı"

Amerika Birleşik Devletleri Kentucky Üniversitesi Kütüphaneleri Müdürü ve Amerika Birleşik Devletleri Kütüphane Özel Müşaviri olan Dr. Lawrence Sidney Thompson, Tür-

kiye'de çeşitli kütüphaneleri inceleyerek hazırladığı raporunu 1952 yılı Şubat ayında Millî Eğitim Bakanlığı'na vermiş ve Rapor, broşür olarak basılmıştır (Thompson, 1952, s.3).

Thompson, Rapor'unun başlangıç bölümünde "Millî Kütüphane"ye ilişkin şu önerilerde bulunmaktadır (Thompson, 1952, ss.4-5):

> Adnan Ötüken'in başında bulunduğu… Millî kütüphanenin eksik tarafı, dahilî değil, haricidir. Eski binaya sadece ilâveler yapmak kâfi değildir, yeni bir binanın mevcudiyeti şarttır. Aynı zamanda, ehliyetli, genç kütüphaneci yetiştiren sürekli bir kaynağa lüzum vardır. Ve genel olarak, Türkiye kütüphaneleri ve daha dar bir anlamda Ankara kütüphaneleri arasında daha geniş ölçüde bir iş birliği meydana getirmek için Millî kütüphaneye salâhiyet ve hattâ otorite verilmesi gerekmektedir. Millî Kütüphane için yeni bir bina elde edilmesi hususunda her türlü çareye başvurma yollarını aramanızı hassaten tavsiye ederim.

Thompson, Rapor'unda Türkiye'deki üniversitelerin birinde veya ikisinde kütüphaneci yetiştiren bir bölüm açılması gerekliliğini şöyle ifade etmiştir (Thompson, 1952, ss.5-6):

> Ehliyetli, genç kütüphaneci yetiştiren sürekli bir kaynağa olan lüzum, Millî kütüphane kadar diğer Türk kütüphanelerince de aynı şiddette hissedilmektedir. Bu ihtiyaca üniversitelerinizden birinde veya her ikisinde birden kütüphanecilik ilmi tedris eden bir okul açmakla cevap verilebilir… kütüphanecilik eğitimi dahil beş yıllık bir tahsilden sonra mezun olacaklara kütüphanecilik derece veya unvanının tevcihi gerektir. Bu da kütüphanecilik mesleğine her bakımdan iyi yetişmiş ve olgun kadın ve erkeklerin getirilmesini) sağlamak içindir… İki veya daha fazla, ehliyetli genç kütüphanecinizi, yüksek tahsil yapmış olmak şartı ile bir seçme neticesinde derhal Amerikan kütüphanecilik okullarından birine tercihan Columbia, Chicago, Illinois, Michigan veya California'ya göndermenizi, böylece kütüphanecilik okulunuzda ders verebilecek öğretmen yetiştirmenizi bilhassa tavsiye ederim.

Thompson, "Üniversite Kütüphaneleri" ile ilgili olarak; bir iki kütüphane dışında üniversite kütüphanelerinin durumunun son derece kötü olduğunu, Ankara ve İstanbul'daki kütüphane hizmetleri için yapılan harcamanın çok fazla olduğunu, İstanbul ve Ankara üniversiteleri ile İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kütüphane hizmetleri için ne kadar para harcandığının bilinmediğini, üniversite kütüphanelerinde merkezî bir idare veya otoritenin olmadığını belirtmiş; Ankara ve İstanbul üniversiteleri idarî teşkilâtında Üniversite Kütüphaneleri Müdürlüğü makamının oluşturulmasını önermiştir (Thompson, 1952, ss. 9-12).

Thompson, "Okul Kütüphaneleri" ile ilgili olarak; sadece İstanbul ve Ankara'daki okul kütüphanelerini görmüş olmasından hareketle, bunların diğer illerdeki kütüphanelerden daha iyi durumda olabileceğini, bu şehirlerden birindeki kütüphanenin, Millî Eğitim Bakanlığınca zaman zaman gönderilmiş olan ve toplam üç dört bine varan kitaplardan oluştuğunu, mevcut kitapların büyük bir kısmının ciltsiz olduğunu, kataloglama ve sınıflama işlemlerinin yapılmamış ve üstelik çoğunun da kilit altında olduğunu belirtmiş; yetiştirilmiş uzman kütüphanecilerin bu durumu düzeltmek için liselerin öğretmenleri ile iş birliği yapmalarını önermiş (Thompson, 1952, ss.16-17) ve okul kütüphanecisinin önemini şu sözlerle vurgulamıştır:

> Bir araştırma (ihtisas) kütüphanesinin aksine olarak okul kütüphanesinin en kıymetli elemanı kütüphanecisidir. Kitap mevcudu kolaylıkla yenilenebilir ve bunun için [sarf edilecek] para o kadar mühim de değildir, ama iyi bir okul kütüphanecisi yerine yenisi kolayca konam[a] yacak bir şahsiyettir. Meslek eğitimi lâzım değil elzemdir ve hiçbir okul kütüphane sistemi, kendisini yeni ve ehil kütüphanecilerle devamlı surette besl[e]yen iyi bir Kütüphane Okulu olmadıkça muvaffakiyet yolunda emin adımlarla ilerl[e]yemez (Thompson, 1952, s. 62).

Thompson, "Halk Kütüphaneleri" ile ilgili önemli değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Halk kütüphanelerinin, halkın ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu, tüm ülkede yetişkinler ve çocuklar için kütüphaneler kurmanın gerekli olduğunu belirterek, nüfusu kalabalık ve yolları iyi olan bölgelere hizmet götürmek amacıyla gezici kütüphane olarak kullanılmak üzere üç -dört araç satın alınmasını, her köyde yeni bir kütüphane binası inşa edilemediği durumlarda, gezici kütüphanelerle kütüphane hizmetinin verilmesini önermiştir (Thompson, 1952, ss.19-20, 23-24).

Hamit Zübeyr Koşay, "Kütüphanelere Dair"

Hamit Zübeyr Koşay, 1918 yılında Macaristan'a giderek üç yıllık okullara öğretmen yetiştiren okul ile Felsefe Fakültesi'nin Lisaniyat ve Türkoloji bölümüne devam etmiş; 1923 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1924 yılında Berlin Üniversitesi'nde Prof. Dr. Bang Kaup'un derslerini izleyerek, Millî Kütüphane ve müzelerde incelemelerde bulunmuştur. 1925'te yurda döndükten sonra Maarif Vekâleti'nde Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Müzeler Dairesi Müdürlüğü, TTK üyeliği ve Etnoğrafya Müzesi Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Özalp ve Ataünal, 1977, s. 814'ten aktaran Aslan, 2014, s. 45).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kütüphaneler, müzeler ve güzel sanatlarla ilgili kurumlar, Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) bünyesinde kurulan Hars Dairesi (Kültür İşleri Müdürlüğü)'ne bağlanmış ve Dr. Hamit Zübeyr Koşay bu müdürlüğün başına getirilmiştir. Koşay, görevde bulunduğu 1 Haziran 1925-18 Haziran 1926 tarihleri arasında kütüphanelerle ilgili olarak "Kütüphanelere Dair" adlı raporunu hazırlamıştır (Şenalp, 1991, s. 511).

Koşay, hazırladığı raporun *"Vaziyeti Umumiye"* başlığında, 1925 yılında İstanbul dışındaki kütüphanelerin yetersiz olduğundan şu sözlerle bahsetmektedir:

> Türkiye Cumhuriyetini teşkil eden 74 Vilâyet, 395 kazadan 45 Vilâyet merkezi 366 kaza Umumi Kütüphaneden mahrumdur. Mevcut kütüphanelerden 11 tanesinin Bursa mülhakatında 15 tanesinin Kastamonu'da 40'dan fazlasının İstanbul'da olduğunu [n] azarı itibara alacak olursak kütüphanelerin sureti tevziinin de fena olduğu tahakkuk eder. İstanbul kütüphanelerinde yüz binlerce kitap olmasına mukabil tekmil Anadolu'da hususi kütüphanelerde dahil olduğu halde nihayet 60-70 bin cilt kitap [v]ardır. Kitapların cins ve nevinden sarfınazar bu adet Anadolu'nun nüfusu ve mesahasına göre fevkalade küçüktür (Koşay, 1960, s.36).

"Mevcut kütüphanelerdeki kıymettar asarın muhafazası" başlığında; yazma ve basma eserlerin yurt dışına kaçırılmasının önlenmesini; "a-Müsteşriklerin kendi itiraflariyle Avrupa Kütüphane ve Müzelerinin muhteviyatı, eski eserlerle alış veriş eden Garp antikacılarının neşrettikleri kataloglar nihayet İstanbul'daki simsarlarla antikacıların alış verişine dair yapılan istihbarat memleketimizden bir çok kıymettar asarın aşırıldığına ve taşındığına şüphe bırakmıyor… kıymettar asarın memleketimizde kalmasını temin için yapılacak ilk tedbir yazma eserle hususi kütüphanelerin ve büyük kıymeti haiz etnografyaya müteallik eşyanın ve diğer antika asarın yolcu eşyası arasında posta ile veya ecnebi devairi resmiyesinin tavassutu ile toptan veya perakende olarak ihracı sureti kafiyede menedilmelidir" (s.37); kişilerin ellerindeki kıymetli eserlerin devlet kütüphanesi ve müzeler tarafından satın alınması için bütçeye önemli miktarda para ayrılması gereğini; "b-Eşhas elindeki kıymettar asarın devlet kütüphanesi ve müzeler 'tarafından mubayaası için ayrıca her senenin -bütçesine külliyetli 'miktarda para koymak icap eder." (s.37); çok nüshalı eserlerin çeşitli dünya kütüphaneleri ile değişim yapılmasının gereğini; "c-…Memleket dahilinde ondan ziyade mükerrer nüshaları olan asar müze veya kütüphane müdürlükleri tarafından ecnebi müessesat-ı ilmiyesi, kütüphane ve müzeleri ile becayiş olunursa hiç para sarfına ihtiyaç hissetmeden kütüphanelerimiz asarı ecnebiye ile zenginleşmiş olur" (s.37); kütüphaneci yetiştirilmesinin önemini; "ç-Kütüphanecilik fennine vakıf hafız-ı kütüpler yetiştirmeden kütüphanelerimizin zapt ve rapta alınması imkânsızdır. Kütüphanelerin tertip ye tanzimine dair eserler telif ve tercüme olunmalıdır. Kütüphanecilik kursları açılmalı ve Darülfünunda kütüphanecilik fenni garp memleketlerinde olduğu -gibi bir ders olarak tedris edilmelidir" (s.37) şeklinde ifade etmiştir.

Koşay, Rapor'un *"Kütüphanelerin derecesi"* başlığında; bir devlet kütüphanesinin ve üniversite kütüphanelerinin kurulmasını; halk kütüphanesi bulunmayan illerde, ilçe ve bucaklarda ayrı ayrı kütüphanelerin açılmasını, bu kütüphanelerin bilimsel değil, eğitici amaçlara

yönelik olmalarını; halk kütüphanelerinin gezici kütüphanelerinin de bulunmasını (ss.38-39) önermiştir.

Koşay, Rapor'un *"Halk kütüphanelerine kitapların sureti tedariki"* başlığında, edebiyatımızda halk kütüphaneleri ile gezici kütüphanelere konulacak eserlerin az olduğundan söz ederek şu önerilerde bulunmuştur:

> Edebiyatımızda halk kütüphaneleriyle seyyar kütüphanelerde konacak eserler nadir olduğu cihetle yeni bir silsile-i neşriyata ihtiyaç vardır. Telif ve Tercüme bu vazifeyi deruhde edemediği takdirde tahsisatiyle birlikte Hars Dairesinin uhdesine bırakmalıdır. Halk neşriyatının ucuz ve küçük mikyasta olması şarttır. Muhteviyatına göre ilmi, İçtimaî, edebî, ziraî… silsile-i neşriyat vücuda getirilebilir. Hars - dâiresi kendisi bunların telif ve tercümesiyle meşgul olmaz. Alâkadar olan naşirlerle müzakerata girişecek kütüphaneler için kabul ettiği eserlerden ucuz veya daha fazlâ nüshayı yeniden satın almak sûretiyle teşvikte- bulunur (s.40).

Koşay'ın raporu, gerek Cumhuriyetin ilânını izleyen ilk yıllarda Türkiye'deki kütüphaneleri ve kütüphanecilik eğitimini kapsamlı değerlendirmesi, gerekse bu konuda bir Türk araştırmacı tarafından yayınlanmış ilk rapor olması bakımından önemlidir.

Kütüphaneler Komitesi Raporu

1961-1980 yılları arasında plânlama ve politika geliştirmeye yönelik kütüphanelerle ilgili önemli gelişmelerden biri, 1961 yılında plânlı kalkınma döneminin hazırlık çalışmaları kapsamında düzenlenen "Kütüphaneler Komitesi Raporu"dur. Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun bir diğer önemli özelliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk "Kütüphaneler Kanunu Tasarısı"nın bu raporla oluşturulmasıdır.

Millî Eğitim Bakanlığı, Plânlama Kurulu denetiminde kurulan Kütüphaneler Komitesi, Aziz Berker Başkanlığında 31 Ocak-17 Mart 1961 tarihleri arasında yapılan çalışmalarla Türkiye kütüphanelerinin gelecek on yıl içindeki plân ve programını hazırlamıştır. Bu raporun hazırlanmasında dönemin kütüphanelerden sorumlu kurumlarının temsilcileri ile kütüphanecilik eğitimi veren akademisyenlerden oluşan (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, s.6) Komite'nin raporunda kütüphane türlerine, kütüphanelerarası işbirliğine ve personele ilişkin raporların yanı sıra mevzuat önerileri de yer almıştır. "Millî Kütüphane", "Umumi Kütüphaneler", "Halk Kütüphaneleri", "İlk ve Orta Öğretim Kütüphaneleri", "Yüksek Okul Kütüphaneleri", "Kütüphanelerarası İşbirliği", "Personel Yetiştirme" başlıklarında raporlar hazırlanmıştır.

Kütüphaneler Komitesi tarafından hazırlanan geliştirme programını Türkiye'nin her yerinde uygulamadan önce Ankara ve Konya'da iki pilot bölgenin seçilmesi ve programların ilkelerinin bu iki ilde uygulanarak, alınacak sonuçlara göre ülkenin diğer bölgelerinde uygulanmasına karar verilmiştir. (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, s. 8).

Rapor'un *"Millî Kütüphane"* bölümünde, Millî Kütüphane'nin görevlerine, tarihçesine, binasına, koleksiyonuna, yazmalarına, bölümlerine ilişkin bilgiler verilmiş (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 9-11); *"Millî Kütüphaneye Ait Çeşitli Konularda On Yıl İçinde Ulaşılacak Amaçlar ve Uygulanacak İlkeler"* başlığında; binasının yetersizliğinden, koleksiyonların geliştirilmesinin, personel takviyesinin, küçük bir matbaanın, bir kitap müzesinin, bir resim ve heykel müzesinin kurulmasının gerekli olduğundan bahsedilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss.12-13). Millî Kütüphane'de kurulan *"Bibliyografya Enstitüsü"* başlığında ise Bibliyografya Enstitüsü'nün kuruluşu, bugünkü durumu, amaçları ve görevlerine yer verilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 13-15).

Rapor'un *"Umumi Kütüphaneler"* bölümünde; tarihçeleri, bugünkü durumları hakkında bilgi verilmiş ve İstanbul umumi kütüphanelerinden, Süleymaniye Kütüphanesi'nin yazma eserler merkezine dönüştürülmesi, Beyazıt Umumi Kütüphanesi'nin "İstanbul Devlet Kütüphanesi" olarak örgütlenmesi, Millet Kütüphanesi'nin "Bölge Halk Kütüphanesi" olarak koleksiyonlarının yeniden düzenlenmesi önerilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 18-21).

Rapor'un *"Halk Kütüphaneleri"* bölümünde, halk kütüphanelerinin 1-Bölge Halk Kütüphaneleri, 2-İl Halk Kütüphaneleri olarak örgütlenmesi teklif edilerek (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, s. 22), bölge halk kütüphanelerinin 15 ilde kurulması, Teknik Hizmetler ve Okuyucu Hizmetleri olarak iki ayrı müdür yardımcılığından oluşması; Bölge Halk Kütüphanesi müdürü olarak yüksek öğrenimini kütüphanecilik alanında yapmış ya da başka bir alanda yüksek öğrenim görmüş olsalar bile kütüphanecilik deneyimi olanlardan atanması önerilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 23-24). Rapor'da, İl halk kütüphanelerine ilişkin olarak, il halk kütüphanelerinin, Teknik Hizmetler ve Okuyucu Hizmetleri olarak iki ayrı birimden oluşması; 25.000 nüfus için uygun görülecek yerlerde şubeler açılması; çalışmanın yapıldığı dönemde, 4062 köyde bulunan halk okuma odasının halk kütüphaneleri ile işbirliği yapması; halk kütüphanelerinin açık raf sistemine geçmesi; halk kütüphanelerine motorlu araç sağlanarak gezici kütüphane hizmetinin verilmesi gereği vurgulanmıştır (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss.26-28).

Kütüphaneler Komitesi Raporu'nda yer alan *"Kütüphaneler Kanunu Birinci Bölüm"*de halk kütüphaneleri, *Bölge Halk Kütüphaneleri, İl Halk Kütüphaneleri ve İlçe Halk Kütüphaneleri* başlıkları altında örgütlenmiş ve bölge halk kütüphanelerine bulundukları ilin il halk kütüphanesi görevi verilmiştir. Kurulacak bölge halk kütüphanesi merkezleri şunlardır: Edirne, İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya, Konya, Ankara, Zonguldak, Samsun, Kayseri, Adana, Diyarbakır, Van, Erzurum ve Trabzon (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 30-31). İl ve ilçe halk kütüphanelerine, her derecedeki halk kütüphanesi içinde çocuk kütüphaneleri açmak; kendi sınırları içinde, 'halk iare merkezleri', 'gezici halk iare servisleri' ve gerek duyulmasında halk kütüphanesi şubesi açmak yetkisi de verilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, s. 31).

Kanun'un ikinci bölümünde *"İstanbul Devlet Kütüphanesi",* üçüncü bölümde *"Süleymaniye Kütüphanesi'nin görev ve amaçları*" ayrıntılandırılmış; dördüncü bölümünde *"Ortak Hükümler"* ve beşinci bölümünde *"Geçici Hükümler"* yer almıştır (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 31-36).

Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun *"İlk ve Orta Öğretim Okul Kütüphaneleri"* bölümünde, kütüphanelerin durumu, okul kütüphanelerinin önemi üzerinde durulduktan sonra, on yılda yapılması gerekenler sıralanmış (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 37-43); *"Yüksek Okul Kütüphaneleri"* bölümünde, yüksek okul kütüphanelerinin yerine, kütüphanenin bölümlerine, dermesine, yönetimine, bütçesine ve işbirliğine ilişkin öneriler yer almıştır (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 44-45).

Rapor'da "Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği"ne de yer verilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 46- 51).

Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun *"Personel Yetiştirme"* bölümünde Türkiye'deki ilk kütüphanecilik kurslarından bahsedilerek, personel yetiştirme konusunda yapılması gerekenler arasında, kütüphanelerde görev yapacak eğimli ve nitelikli kütüphanecilerin yetiştirilmesi amacıyla kurulan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Enstitüsü ile aynı görevi yerine getirecek bir kürsünün de İstanbul Üniversitesi'nde kurulmasının önerilmesi dikkat çekmektedir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 52- 53).

Kütüphanelerarası işbirliğinin geliştirilmesi, Rapor'da üzerinde önemle durulan konular arasındadır. *"Kütüphanelerarası işbirliği"* bölümünde, tarihçe ve bugünkü durum ele alınmış; "idari hizmetlerde işbirliği", "teknik hizmetlerde işbirliği", "okuyucu hizmetlerinde işbirliği" başlıkları altında, idari hizmetlerde kütüphaneler arasında personel değişimini kapsayan; teknik hizmetlerde kütüphanelerin satın alma ve bağış işlemlerinin yanı sıra kataloglama

ve sınıflama işlemlerinde ortaklaşa hareket etmeyi sağlayan, toplu kataloglar hazırlayarak bu işbirliklerini destekleyen; okuyucu hizmetlerinde yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerarası ödünç vermeyi sağlayan bir dizi öneri sunulmuştur (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 54- 60).

Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun *"Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Tasarısının Gerekçesi"*nin yer aldığı bölümünde, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun yetersizliklerinden, Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Tasarısı'nın getirdiği yeniliklerden söz edilerek, Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Tasarısı'na yer verilmiştir (Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1961, ss. 61- 72).

Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun, Türkiye kütüphaneleri için önemi, 1961 yılında plânlı kalkınma döneminin hazırlık çalışmaları kapsamında düzenlenen ilk rapor olmasıdır. Kütüphaneler Komitesi, 31 Ocak-17 Mart 1961 tarihleri arasında yaptığı çalışmalarla ülke kütüphanelerinin gelecek on yıl içindeki plân ve programını hazırlamıştır. Böylece ilk kez bu komitenin raporu ile kütüphane hizmeti ve hizmetlere ilişkin sorunlar bir bütün içerisinde kütüphaneciler tarafından ele alınmış ve uzun vadeli çözüm yolları saptanmıştır (Soysal, 1998, ss.72-73'den aktaran Bavkır, 2019, s. 48). Kütüphaneler Komitesi Raporu'nun bir diğer önemli özelliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk *Kütüphaneler Kanunu Tasarısı*'nın bu raporla oluşturulmasıdır.

5. Kütüphanecilik Eğitimi

Kurslar dönemi (1925-1952)

Modern kütüphaneciliğin Türkiye'deki ilk temsilcisi H. Fehmi Edhem Karatay'dır. Kütüphanecilik eğitimi almak üzere 1925 yılı Ekim ayında Paris'e gönderilen Karatay, önce arşivci yetiştirmeyi amaçlayan Ecole des Chartes'ta, daha sonra ise Amerikan Kütüphane Derneği tarafından 1923'te açılan Ecole des Bibliothécaires'te öğrenimini tamamlamıştır (Karatay, 1968, ss. 73-74; Ersoy ve Yurdadoğ, 1963, s. 206).

Karatay, 1925 yılında yurda döndüğünde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne müdür olarak atanmış ve İstanbul'daki kütüphanelerde çalışan kütüphanecilere yönelik olarak ilk kütüphanecilik kursunu Süleymaniye Medresesi'nde açmıştır. 15 Eylül 1925'te başlayan, 1926 Mayıs ayı başında sona eren kursa 30 kütüphaneci katılmış; kursun sonunda yapılan sınavda başarılı olanlara belge verilmiştir (Ötüken, 1957a, s.1). Bu kursun önemi; Karatay'ın, kurs notlarını düzenleyerek, taşbasması olarak yayınlamasıdır. Üç bölümden (Kütüphanecilik (280 sayfa); Tasnif-i âşarî kavaidi (170 sayfa); Kitabiyat (102 sayfa)) oluşan ve 1925 yılında İstan-

bul Darülfünun Matbaası'nda basılan bu eser, Türkiye'de kütüphanecilik meslek eğitiminin ilk kitabı olarak nitelendirilmektedir (Ötüken, 1957a, s. 5).

Fehmi Ethem Karatay'dan sonra, ikinci kütüphanecilik kursu, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi'nin kurulmasıyla görevlendirilen Dr. Joseph Stummvoll'un, 1936 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi'nde açtığı kurstur. 30-40 kişinin katıldığı bu kurs, haftada iki yarım gün olarak üç ay sürmüş; kurs sonunda sınavda başarılı olanlara sertifika verilmiştir (Ötüken, 1957a, s. 6).

Karatay ve Stummvoll'un kurslarından başka, 1945-1956 yılları arasında kısa süreli birkaç kurs düzenlenmiştir. Bu kurslar; 1945 yılı bahar aylarında açılan, üç ay süren 26 Haziran 1945 tarihinde yapılan sınavla sona eren "Halkevleri Kütüphane Memurlarına Mahsus Kurs"; "Kütüphaneler Müdürlüğü'nün kursları"; 1952 yılında Yazma Eserler Kütüphaneleri için açılan kurs; 1954-1956 yıllarında öğretmen kütüphanecilerin katıldığı iki "Çocuk Kütüphaneciliği Kursu" ve Gazi Eğitim Enstitüsünde verilen "Kütüphanecilik Kursu"dur (Ötüken, 1957a, ss. 33-34).

Türkiye'de ilk sürekli ve düzenli kütüphanecilik eğitimi, Adnan Ötüken'in girişimiyle yine kurslar düzeyinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1942 yılında başlamış ve 1952 yılına kadar sürmüştür (Ötüken, 1957a, ss. 9, 24). Kütüphaneciliğin ülkede meslek olarak tanınmasında ve kabul edilmesinde bu kurslar etkili olmuştur.

1942 yılında başlayan kursa; Fakülte yönetimince asistanların ve Fakülte kütüphane memurlarının katılmaları zorunlu kılınmış; ayrıca yüksekokul mezunları ve öğrencileri ile lise mezunlarının da alınmaları kararlaştırılmış; bunların sayılarının az olması durumunda, ortaokul mezunu isteklilerin de alınması öngörülmüştür. İkinci yılda kurs, A ve B olmak üzere ikiye ayrılmış; A Bölümü'ne üniversite ve yüksekokul mezunları, B Bölümü'ne ise, en az ortaokul devlet sınavını vermiş olanlar kabul edilmiştir. Bu şartlara sağlayamayanlar, her iki bölüme dinleyici olarak katılmışlardır. Kursun A bölümü dört, B bölümü ise iki sömestr olarak belirlenmiştir. 1944 yılında kurs yönetmeliği Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre; A Bölümü'nü başarıyla bitirenlere "Uzman Kütüphaneci", B Bölümü'nü bitirenlere "Kütüphane Memuru" unvanlarının verilmesi öngörülmüştür (Artukoğlu, 1979, s. 4).

Üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi[1] (1953-)

Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi 1925-1952 yılları arasında kurslarla verilmiş; 1953 yılı itibariyle üniversite düzeyinde verilmeye başlanmış; ilerleyen yıllarda ülkenin çeşitli üniversitelerinde kütüphanecilik bölümleri kurulmuştur.

1 Çalışma kapsamına, halen etkin olarak eğitim vermekte olan Türkiye'deki 13 Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü alınmıştır.

Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Adnan Ötüken'in ilk sürekli ve düzenli kütüphanecilik eğitimini 1942-1952 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurslar düzeyinde gerçekleştirilmesi, üniversite kurullarında kütüphanecilik eğitiminin konuşulmasını sağlamıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1952 yılında kütüphanecilik eğitiminin önemine inanan Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Prof. Dr. Necmettin Halil Onan, Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Cemal Alagöz, Prof. Dr. Şinasi Altundağ, Prof. Dr. Bedrettin Tuncel'in girişim ve çabaları ile Fakülte Profesörler Kurulu, kütüphanecilik derslerinin Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne bağlı "seçmeli" bir ders olarak başlatılmasına karar vermiş ve buna ait yönetmelik, Fakülte Genel Kurulu'nda kabul edilerek Ankara Üniversitesi Senatosu'nun onayı ile yürürlüğe girmiştir (Ötüken, 1957a, s. 25).

1953 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün seçmeli bir dersi olarak kabul edilen "kütüphanecilik" öğretimi, o dönemde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı olan Prof. Akdes Nimet Kurat'ın girişimi, Dekan Yardımcısı Prof. Afet İnan'ın desteği, Fakülte Kurulu'nun ve Üniversite Senatosu'nun onayı ile Kütüphanecilik Enstitüsü'nün temeli atılmıştır. Bu sonucun elde edilmesinde, Amerikan Ford Vakfı'nın, Fakülte'de böyle bir kürsü veya bölümün kurulması durumunda maddi yardımda bulunacağını, Amerika'dan bir kütüphanecilik profesörü gönderileceğini, bölümün gerekli bütün kitaplarını ve malzemesini sağlayacağını bildirmesi önemli rol oynamıştır (Ötüken, 1957a, ss. 25-26).

1954-1955 eğitim-öğretim yılının ilk sömestresinde, Kütüphanecilik Enstitüsü, Fakülte Profesörler Kurulu'nun almış olduğu kararla hazırlanan yönetmelik ve Adnan Ötüken'in verdiği derslerle öğretime başlamıştır (Ötüken, 1957a, s.26). 1954-1955 yılının ikinci sömestresinde, Kasım 1954'de Ford Vakfı tarafından gönderilen, Illinois Üniversitesi Kütüphaneleri Müdürü ve bu üniversitenin Kütüphanecilik Okulu yöneticisi olan Prof. Robert Bingham Downs, Kütüphanecilik Enstitüsü'nün ilk profesörü olarak, yeni bölümün organizasyonu ile ilgilenmiş, öğretime katılmıştır (Ötüken, 1957a, s.27).

1960 yılında, Üniversitelerarası Kurul'un, enstitüleri, doçentlik çalışmalarını yürütmek açısından yeterli bulmaması üzerine, Kütüphanecilik Enstitüsü, "kürsü" ye dönüştürülmüştür. 1961 yılına kadar Ford Vakfı'nın desteğiyle sürdürülen eğitim programı 1961 yılından sonra Fulbright Vakfı'ndan gelen öğretim üyelerinin katkısıyla devam etmiştir (Subaşıoğlu ve Gürdal Tamdoğan, 2014, ss. 593, 595). Kütüphanecilik Kürsüsü, 1964 yılında "Kütüphanecilik Bölümü" adını almıştır. 1970 yılından itibaren programlarda bilgi bilim ile ilgili dersler yer almaya başlamıştır. 1989-1990 eğitim-öğretim yılında "Dokümantasyon-Enformasyon" ile

"Arşivcilik" anabilim dalları oluşturulmuş; böylelikle "Kütüphanecilik" de dâhil olmak üzere üç anabilim dalı, Bölüm'ün bünyesinde yer almıştır. Bölüm'ün adı, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kararıyla 2002 yılında "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" olarak değiştirilmiş; mevcut anabilim dalları kapatılarak, 2002-2003 öğretim yılından itibaren bölüm düzeyinde ve eşit ağırlıklı puan türüne göre öğrenci alınmaya başlanmıştır ("Genel Bilgiler", 2023).

İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

1963 yılında "Kütüphanecilik Bölümü" adıyla kurulmuş; 1964-1965 akademik yılında öğretime başlamıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nden sonra, Türkiye'de kütüphanecilik alanında açılan ikinci bölümdür. Bölüm, 1990'da, biri 'Kütüphanecilik', diğeri 'Dokümantasyon ve Enformasyon' olmak üzere iki anabilim dalı halinde örgütlenmiş; 1995'ten itibaren Kütüphanecilik Anabilim Dalı'nda, ikinci öğretim programı açılmıştır. Bölümün adı, YÖK kararıyla 2002 yılında "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" olarak değiştirilmiş; mevcut anabilim dalları kapatılarak, anabilim dalı yerine 'bölüme öğrenci alma' uygulamasına geçilmiştir. Kurulması 1985'de kararlaştırılan ve 1988-1989 eğitim-öğretim yılından itibaren lisans düzeyinde öğretime başlayan Arşivcilik Bölümü'nde 2002-2003 eğitim-öğretim döneminde yeni öğrenci alımına son verilmiş ve 2002-2003 döneminde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü kapsamına alınmıştır. Bölüm aynı tarihte "Arşivcilik Anabilim Dalı" ile "Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı" biçiminde yapılandırılmıştır ("Bölümün Tarihçesi", 2023).

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

1972 yılında "Kütüphanecilik ve Dokümantasyon Enstitüsü" adı altında kurulmuştur. Bilim uzmanlığı programı ile eğitime başlayan Bölüm, lisans programına Ekim 1974'te başlamıştır. 1993 yılında Kütüphanecilik, Arşivcilik, Dokümantasyon ve Enformasyon anabilim dallarına ayrılmıştır. Kütüphanecilik bölümlerinin yeniden yapılanmasını öngören YÖK'ün 2002 tarihinde aldığı karar ile Kütüphanecilik, Arşivcilik, Dokümantasyon ve Enformasyon anabilim dalları birleştirilerek, Kütüphanecilik Bölümü yeni bir programla "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" adı altında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır ("Tarihçe", 2023).

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

1987 yılında "Arşivcilik Bölümü" adıyla kurulmuştur. Bölüm, eğitim-öğretim faaliyetlerine 1988-1989 yılında başlamıştır. "Arşivcilik" olan bölüm adı, Haziran 2002 tarihinde YÖK kararıyla" Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" olarak değiştirilmiştir. Bölümde halen "Tarihi Devlet Arşivleri" ve "Müessese Arşivleri" olmak üzere iki anabilim dalı bulunmaktadır ("Bölüm Hakkında", 2023).

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

1994 yılında kurulmuş; lisans programına 2008-2009 eğitim-öğretim yılında başlanmıştır (Odabaş, 2014, s. 131).

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2007'de kurulmuş, 2014-2015 eğitim- öğretim yılında öğrenci alımına başlamıştır. Bölümde "Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi", "Arşivcilik", "Kütüphanecilik", "Müessese Arşivleri" anabilim dalları bulunmaktadır ("Genel Bilgiler", 2023).

Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2010 tarihinde kurulmuş, ilk öğrencilerini 2013-2014 eğitim-öğretim yılında kabul etmiştir (Yılmaz, 2018, s. 47).

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2011 yılında kurularak, 2014 yılında ilk lisans öğrencilerini kabul etmiştir (Yılmaz, 2018, s. 48). Bölüm, "Bilgi Yönetimi" ve "Arşivcilik" anabilim dalı olarak iki ayrı anabilim dalı ile eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürmektedir ("Akademik Kadro", 2023).

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2011 yılında kurulmuş; ilk öğrencilerini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında almıştır. Eylül 2019 tarihinden itibaren "Kütüphanecilik" ve "Arşivcilik" adıyla iki ayrı anabilim dalı kurulmuştur ("Tanıtım", 2023).

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2012 yılında, "Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri", "Kütüphanecilik", "Arşivcilik" anabilim dalları ile kurulmuş, 2020-2021 eğitim- öğretim döneminde lisans eğitimine başlamıştır ("Bölümümüz Hakkında", 2023).

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2016 yılında kurulmuştur. Bölüm, ilk öğrencilerini 2017–2018 eğitim-öğretim döneminde almıştır ("Bölüm Hakkında", 2023).

Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2018 yılında kurulmuştur. 2020–2021 eğitim-öğretim döneminde öğrenci alımına başlayan Bölüm, "Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı" ile "Arşiv Anabilim Dalı" olmak üzere iki anabilim dalından oluşmaktadır ("Tarihçe" 2023).

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

2021 yılında kurulmuştur. Bölüme öğrenci alımı, 2021-2022 akademik yılı itibariyle başlamıştır ("Hakkımızda" 2023).

6. Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti, tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırılarak büyük bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinden kütüphaneler ve kütüphanecilik faaliyetleri de etkilenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında modern kütüphane ve kütüphanecilik anlayışı, bir yandan çıkarılan kanunlarla hukuki altyapıya kavuşturulurken, diğer yandan eğitim sistemini incelemek ve önerilerde bulunmak üzere yabancı eğitim ve bilim insanları ülkeye davet edilmiştir. Gerek kurum olarak kütüphanelerin gelişimi, gerekse Türkiye'de yetiştirilecek kütüphanecilerin eğitimi konusunda ülkeye davet edilen yabancı bilim insanlarının yanı sıra Türk bilim insanlarının hazırladıkları raporlar da etkili olmuştur.

Kütüphanecilik eğitimi 1925-1952 yılları arasında kurslarla verilmiş; 1953 yılı itibariyle üniversite düzeyinde verilmeye başlanmış; ilerleyen yıllarda ülkenin çeşitli üniversitelerinde kütüphanecilik bölümleri kurulmuştur. 1990'lı yılların başında bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi kütüphaneleri, kütüphanecileri ve kütüphanecilik eğitimini kökten etkileyebilecek değişiklikleri beraberinde getirmiş; kütüphanecilik bölümlerinin adları, YÖK'ün 2002 tarihinde aldığı karar ile "Bilgi ve Belge Yönetimi" olarak değiştirilmiştir.

Bölüm adı değişikliğini izleyen süreçte, bölümlerin ders programlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Algoritma ve Programlama, Bilgi Danışmanlığı, Bilgi Ekonomisi, Bilginin Görsel Sunumu, Bilgi Güvenliği ve Veri Koruma, Bilgi Hizmetlerinin Pazarlanması, Bilgi Mimarisi, Bilgi Okuryazarlığı, Bilgi Teknolojileri, Bilgi Yönetimi ve Dijital Dönüşüm, Bilimsel ve Kültürel Mirasın Dijitalleşmesi, Bilimsel ve Teknik Bilgi Yönetimi, Coğrafi Bilgi Sistemleri, E -Devlet Uygulamaları, Elektronik Belge ve Arşiv Yönetim Sistemleri, Elektronik Yayıncılık, Endüstri ve İş Enformasyonu, Enformetri, İşletmelerde Bilgi Sistemleri, Kullanıcı Arayüz Tasarımı, Medyada Bilgi Yönetimi, Metadata, Semantik Bilgi Yönetimi, Sistem Analizi, Veri Tabanı Tasarımı, Veri Tabanı Yönetim Sistemleri, Web Tasarımı, Yönetim Bilgi Sistemleri gibi dersler ders programlarına eklenmiştir.

Kaynakça / References

Akademik Kadro. (2023). Erişim Adresi: https://aybu.edu.tr/bby/tr/sayfa/1233/AKADEM%C4%B0K-KADRO#

Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri. (1939). [Ankara]: Maarif Vekilliği, (İstanbul: Devlet Basımevi) Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/931?show=full

Anameriç, H. ve Rukancı, F. (Mart 2017). Belgelerle Türk kütüphanecilik tarihi (1938-1960): Retrospektif bir değerlendirme (I). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(1), 49-70. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/475181

Artukoğlu, A. (1979). Türkiye'de kütüphanecilik eğitimine genel bakış. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, *XXVIII*(1-2), 1-11. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1511/1503

Aslan, C. (2014). *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940).* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı, Ankara. Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/35039

Avcı, M. (2017). *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938).* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=sM8ieKhALs8xXf5BTc2DXw&no=9TeQp2urJzhCLU3rM7BkDA

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu. (1934). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf

Bavkır, Ç. (2019). *Cumhuriyet Döneminde Edirne Kütüphanelerinin Gelişimi*. (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Bölüm Hakkında. (2023). Erişim Adresi: https://www.osmaniye.edu.tr/birimdetay-bby-20582

Bölüm Hakkında. (2023). Erişim Adresi: http://bby.fef.marmara.edu.tr/genel-bilgiler

Bölümümüz Hakkında. (2023). Erişim Adresi: https://bby.ikcu.edu.tr/S/18484/bolumumuz-hakkinda

Bölümün Tarihçesi. (2023). Erişim Adresi: https://bilgibelge-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/bolumumuz/bolumun-tarihcesi

Candan, B. (2011). Matbaadan internete Türkiye'de yayın hayatı ve kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği, 25*(4), 470-493.Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48853/622422

Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor.* [Ankara]: Maarif Vekilliği, (İstanbul: Devlet Basımevi) Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/928/197000571.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ekizceli, A. (2006). *Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemi Hakkında Verdikleri Raporlar (1924–1960) Üzerine Bir Analiz.* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Van. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=5VPaemBQe_UUeEGKd2pFfA&no=syYQcrlf4nicadg5vyvdvw

Erdem, A. R. ve Atatürk, M. K. (2012). Atatürk'ün liderliğinde üniversite reformu: Yükseköğretim ve bilim tarihimizde dönüm noktası. *Belgii*, (4), 376-388. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/417283

Ersoy, Osman and Yurdadog, Berin U. (1963). Education for librarianship abroad in selected countries: Turkey. *Library Trends, 12*(2), 205-210. Erişim adresi https://www.ideals.illinois.edu/items/6073

Genel Bilgiler. (2023). Erişim Adresi: https://itbf.kastamonu.edu.tr/index.php/boeluemler/bilgi-ve-belge-yoenetimi

Genel Bilgiler. (2023). Erişim Adresi: http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr/hakkimizda/genel-bilgiler

Hakkımızda. (2023). Erişim Adresi: https://www.29mayis.edu.tr/tr/hakkimizda

Karatay, F. E. (1968). Hayatımdan parçalar. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XVII*(2), 73-74. Erişim Adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1835/1815

Koşay, H. Z. (1960). Kütüphanelere dair (I). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 9*(1-2), 36-40. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2071/2039

Kütüphaneler Komitesi Raporu. (1961). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor.* [Ankara]: Maarif Vekilliği, (İstanbul: Devlet Basımevi) Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/930/197000578.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun. (1950). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5632.pdf

Odabaş, H. (2014). Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin bölüme ve disipline karşı tutum ve davranışları. N. Özel ve N. Erkoçoğlu (Yay. haz.). *Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 60.Yıl Armağan Kitabı* içinde (ss. 129-142). Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Önal, İ. (2006). Türkiye'de basımcılık ve yayıncılığın bilgi hizmetlerine etkisi: Tarihsel araştırma. *Bilgi Dünyası, 7*(1): 1-22. Erişim adresi: https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/392

Ötüken, A. (1957a). Türkiye'de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, VI*(1–2), 1-35. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2110/2078

Ötüken, A. (1957b). Prof. Hellmutt Ritter'in İstanbul kütüphaneleri hakkında mühim bir raporu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, VI*(1-2), 36-46. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2111/2079

Parker, B. (1939). *Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor.* [Ankara]: Maarif Vekilliği, (İstanbul: Devlet Basımevi). Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/929/197000576.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sefercioğlu, N. (1981). Atatürk, inkılâpları ve kütüphaneciliğimiz. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 30*(2), 49-56. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1542

Sefercioğlu, N. (1960). Yazma ve nadir eserlerimizin durumu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, *9*(3-4), 104-110. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2085/2053

Subaşıoğlu, F. ve Gürdal Tamdoğan, O. (2014). Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nün kuruluş öyküsü *Türk Kütüphaneciliği, 28*(4), 583-621. Erişim adresi http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2491/2500

Süzmetaş, S. (1998). *Atatürk Dönemi`nde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: (1924-1938).* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul. Erişim adresi: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/32997.pdf

Şenalp, L. (1991). Atatürk dönemi eğitim sisteminde kütüphanelerin yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 7(21), 507-518. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1003938

Tanıtım. (2023). Erişim Adresi: https://bilgibelge.medeniyet.edu.tr/tr

Tarihçe. (2023). Erişim Adresi: https://bilgibelge.bartin.edu.tr/tarihce.html

Tarihçe. (2023). Erişim Adresi: http://www.bby.hacettepe.edu.tr/page.php?x=6WH4navEwu9NLjldyGM7Mwtv-DQPqF-w_vkKdJSrL-Ec%

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun. (1925). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.677.pdf

Tevhid-i Tedrisat Kanunu. (1924). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf

Thompson, L. S. (1952). *Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1167/197401910.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun. (1928). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1353.pdf

Yıldız, F. H. (2014). *John Dewey'nin Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar eğitimi Anabilim Dalı, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=VN5udXMbCfr0pE5YBqHXtQ&no=64fiNaGEU6BPxSqIqZJenQ

Yılmaz, B. (2004). Türk kütüphaneciliğinde siyaset öğesi. Sacit Arslantekin ve Fahrettin Özdemirci (Eds*.). Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* (317-329). Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. Erişim adresi: http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/136/2014/01/Kutuphaneciligin-Destani-Uluslararasi-Sempozyumu-Ankara-2004.pdf

Yılmaz, B. (2018). Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri ders programlarının arşivcilik ve belge yönetimi eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, *1*(1), 44-62. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/485099

5. BÖLÜM / CHAPTER 5

Tarihsel Süreçte Kütüphanecilik Eğitimi ve Türkiye'de Bu Bağlamdaki Sorunlar

Development of Librarianship Education in the Historical Aspect and Problems Encountered within This Context, in Turkey

Hasan Sacit KESEROĞLU[1]

[1]Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

E-mail: hasankeseroglu@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.05

ÖZ

Yazının bulunması kütüphaneleri ortaya çıkarırken, basımevinin bulunması mesleğin akademik disiplin olması yönünde zorlayıcı etken olur. 17'inci yüzyıldan başlayarak kütüphanecilik teknikleri, 19'uncu yüzyılda ise kütüphane kuramı ve bilimi üstüne çalışmalar üretilir. Aynı zamanda kütüphanecilik, üniversitelerde akademik bir disiplin özelliği kazanır. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde de kütüphanecilik eğitimi 1926 yılında kurslarla başlar ve 1954-1955 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi içinde Kütüphanecilik Enstitüsü olarak kurulur. Bunu İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi izler. 2006 yılından başlayarak Türkiye'de üniversite kurma çalışmaları inanılmaz bir hız kazanır. Üniversite kurmak konusunda belirli standartlar yanında, ulusal plan ve planlamadan da yoksun bir biçimdeki artış kütüphanecilik eğitimini de içine alır. Üniversiteye gelen öğrencinin düşük düzeydeki donanımı, yabancı dil konusunda başarısızlığı; geldiği üniversite kütüphanesinde yeterli düzeyde derme bulunmaması, bilgi teknolojileri laboratuvarlarından yoksunluk; öğretim elemanı azlığı, yeterli sayıda ders konusu uzmanı bulunmaması yanında üniversiteyi bitirince iş bulma konusundaki kaygısı, sorunları derinleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kütüphanecilik, Bilgi ve Belge Yönetimi, eğitim, Türkiye, üniversite

ABSTRACT

While the discovery of writing led to the emergence of libraries, the discovery of the printing house was a compelling factor for the profession to become an academic discipline. From the beginning of the 17th century onwards, studies on librarianship techniques, and in the 19th century, studies on library theory and science were produced. At the same time, librarianship becomes an academic discipline in universities. As in many other countries, also in Turkey, librarianship education began with courses. In the Republic of Turkey, the first courses were launched in 1926 and, the Institute of Librarianship was established within the Faculty of Language, History and Geography

of Ankara University in 1954-1955 academic year. They were followed by Istanbul University and Hacettepe University. Beginning in 2006, the efforts to establish universities in Turkey gained incredible momentum. The increase in the establishment of universities lacking of specific standards as well as national plans and planning includes also the education of librarianship. The problems are exacerbated by the low level of qualifications of students coming to university, their failure in foreign language learning, the lack of sufficient collection in the university library, the lack of information technology laboratories, the shortage of teaching staff, the lack of a sufficient number of academic staff who are expert in the subject that they teach, as well as students' anxiety about finding a job after graduation.

Keywords: Librarianship, Information and Records Management, education, Turkey, university

Extended Abstract

Today, if humans are able to produce and develop a common approach, understanding and thought on certain issues and to agree on a universal scale, the reason is education. Education is the mental and skill-based qualification to be provided by paving the way to be followed in line with the predetermined purpose. Today, the disappearance of some crafts shows that they are not based on educational context. Education, no matter in what subject, is organised with many details to be explored during the teaching process, such as the emergence of the field of education, its diversification and development from past to present, and the handling and processing of that field. Education in librarianship started from father to son, based on literacy and interest in books and reading, and extended to university education where direct knowledge of librarianship was offered. The details of the field, which was limited to a few subjects at the beginning, revealed specialisations within itself with the increase in input and outputs in the field, and the necessity of training in every detail. The number of books increased rapidly starting from the 15th century with the introduction of book printing with dynamic letters, and books were prepared containing ways and methods for organising books and accessing the searched items in the 17th century. In the 19th century, librarianship became an academic discipline in universities. In particular, the availability of computers and the Internet, and the diversification and development of information technologies have made traditional ways obsolete and opened up new and promising possibilities for the profession. All technological initiatives and studies have brought a lot of important things in terms of speed, reliability and timeliness to every areas and functions.

University education gained the characteristic of being "universal" as early as the 12th century. In every university, knowledge, and that's one which is contemporary and new should be re-evaluated in the context of the characteristics of the society in which they are taught. The realisation of this requires the provision of new knowledge, the availability of laboratories in

which experiments are carried out, and faculty members who monitor the new knowledge. The majority of Turkish universities seem to be far from fulfilling the criteria aforementioned. Especially in the field of librarianship (information and records management), the lack of planning, co-ordination and standards required is a major and crucial problem to be solved.

Wilhelm von Humboldt (1776-1835) set out the principles of the modern university when he defined the principles of the University of Berlin in between February 1809 and April 1810. These principles are as follows:

- A university is an institution where education, training and research activities in all fields of science are carried out in integration and harmony.
- The owner of university is not the state, but the nation; the state's duty is to appoint and promote faculty members, pay their salaries and create the environment of freedom necessary for their work.

1. Giriş

Eğitim, insanın tarihiyle başlayan, yaşanılan coğrafya, iklim, inanç gibi yaşama koşullarına göre biçimlenip değişen bir etkinlik olarak süregelmiştir. İnsanın toplumsal bir varlık olmasının temelini de eğitim oluşturur. Doğa karşısında güçsüz ve umarsız olan insanı güçlü kılan ve ileri taşıyan ortak ve toplu etkinlik eylemidir. 2 milyon yıl önce ilk kez taştan alet yapan Homo Habilis (Mithen, 1999, s.15), birbirinin benzeri eltaşı üreten Homo Erectusun becerisi - ki Afrika'dan Orta Doğu, Uzak Asya, Avusturalya, Avrupa'ya yayılışlarının ipuçlarını verir (Watson, 2023, s.50). Bilimin öncülleri olarak büyü, din, felsefe (Bernal, 1976, s.61) disiplinlerinin yaşanıp gelişmesinin her biri bir eğitim sonucudur. Eğitimi insandan ayırmak olanaklı değildir.

Oğuzkan (1981, s. 57) eğitimi;

"1. Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği. 2. Önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkinlik dizgesi. 3. Belli bir konuda, bir bilgi ya da bilim dalında yetiştirme ve geliştirme. 4. Her kuşağa geçmişin bilgi ve deneyimlerini düzenli bir biçimde aktarma ya da kazandırma işi." biçiminde tanımlamaktadır.

Bu tanıma göre eğitim, kişileri gelecek için hazırlamakta, kişiliklerinin gelişmesine katkıda bulunmakta, belirli amaçlar doğrultusunda yetiştirmekte, geçmişe ilişkin bilgileri canlı tutmasına katkı sağlamaktadır. Bir insanın doğumundan ölümüne kadar bilgi edinme, biçimlendirme ve yetiştirmeyi içinde taşımaktadır. Nitekim eğitimin amacı da bunları büyük ölçüde içinde taşır.

- "Kişisel bağımsızlığı" ya da "bireyselliği", kişideki anlama ve kavrama yeteneklerini geliştirmek,
- Toplumda bireyler arasında uyumu sağlamak, iş gücünü artıracak nitelikli kişileri yetiştirmek ya da "katılımcı bir demokrasi yaratmak",
- Sanat ve kültürü geliştirmek,
- Etik değerleri yükseltmek,
- Kişilerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek

En genel anlamda eğitimi "kişiye mutluluk" sağlamaktır (White, 2010, s.2'den aktaran Bitri, 2012, s.17) biçiminde genelleyebiliriz.

Eğitim tarihi içinde kütüphanecilik eğitiminin yeri ve tarihsel gelişimini belirlemek için yazının bulunmasını beklemek gerekir. Sümerlilerde yazı öncesi arşivler de bulunur (Keseroğlu, 2017a, s.327-332). Bu arşivlerin malzemesi, ufak taş ya da kil tablet üstüne resim yazı olarak (calcuti, pul, hesap taşı) tapınaklara giren-çıkan vergileri belirlemek için kullanılan araçlardan oluşmaktadır. Bu uygulama arşiv ve kütüphanelerin öncülleri olarak onaylanabilir.

Kütüphanelerin tarihi İ.Ö. 3200'lerde yazının bulunmasıyla arşiv ve kütüphane olarak ortaya çıkar, 1450'lerde devingen harflerle işleyen basımevi kitap sayısını hızla arttırır ve 1950'lerde bilgisayar ve bilgi teknolojileri kütüphane, kütüphaneci adının değişmesini zorunlu kılarken, kütüphanecilik işlemlerine hız, güven ve zaman açısından çok değişik boyutlar getirir.

Yazının bulunması, yazılı belgelerin hızla çoğalmasına yol açar. Yazıyı bulan Mısır'da tanrı Thot (Hart, 2012, S.56-57; Hall, 2017, s.28), Sümer'de Enki (Kramer, 2000, s. 13-15; 2001, s.75), Hitit'te Ea (Karauğuz, 2015, s.39-40), İskandinavlarda Odin'dir. Yazı değişik mitolojilerde tanrılar tarafından bulunur, bu durum yazıya kutsallık yükler. Yazıyı bulan tanrılar aynı zamanda o dönem söylenlerinde bilgi ve bilgelik tanrısı olarak da tanınırlar. Yazı, bilgiyi içinde taşırken aynı zamanda kutsaldır.

Yazının tapınaklarda çalışan ruhban kesim tarafından bulunması ile yazı bir toplumdaki herkes tarafından bir çırpıda uygulanmaz. Yazının belirli bir kesim ya da toplumda öğrenilip uygulanması bir süreç gerektirir, bu sürecin adı da eğitimdir.

Yazılı belgeler arşiv ve kütüphaneleri ortaya çıkarır. Yazılı belgenin artması kaçınılmaz olarak aranan bir belgeye kolay ulaşmak için erişim yolları belirlemeyi gerektirecek; kil tabletlerde Kolophon, papirüslerde syllabus, Homeros'un İlyada'sında da catalogos denilen listelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Kataloglar bir derme içinde varolan belge/yayınları içeren listeler olacaktır. Bunun tipik örnekleri Eskiçağ arşiv ve kütüphanelerinde arkeolojik verilerle ortaya konmaktadır (Kramer, 1990, s.196).

İlk kütüphane örnekleri Sümerlilerde okul kütüphanesi, saray kütüphanesi, tapınak kütüphanesi ve evlerde özel kütüphaneler (Çığ, 1997, s.85) biçiminde görülür. Bu kütüphanelerde okuma yazma bilen kişilerin kütüphaneci olarak (Sümerlilerde pek çok meslek okuma yazma bilmeye bağlıdır) görev almaktadır. Mısır'da II. Ramses döneminde "Miamun" adını taşıyan iki kütüphaneci yazıcı, daha sonra Nef - Nufre ve Nufre – Hetep adlı baba oğul kütüphaneci yazıcı mezarları bulunur. Kütüphanecilik mesleğinin babadan oğula geçtiği görülür (Baysal, 1991, s. 30). Kütüphanecilik eğitimi verilene kadar da kütüphanelerde çalışan kişiler, hemen bütün dünyada okuryazar olmak yanında okumayı seven, dönemin edebiyat, bilim, sanat,

kültür, felsefe alanlarında Dante, Voltaire, Leipniz, Anatol France, Goethe, Mao, Melih C. Anday gibi önde olan kişiler olmuşlardır.

Kütüphaneler yazının bulunmasıyla oluşmaya başlayıp, basımevinin bulunması ardından derme açısından sayıca ciddi boyutlara ulaşır. 1450 – 1500 yılları arasında Avrupa'da basılan kitap sayısı yaklaşık 40.000; Avrupa'da basımevine kadar elyazması kitap sayısı 30.000'dir (Baysal, 1991, s. 63). Örneğin 1600 başlarında 10.000 kadar kitabı bulunan Berlin Kraliyet Kütüphanelerinde bulunan kitap sayısı 1786'da 80.000 cilt kadardır (Burke, 2002, s. 70). Kitap basımının artması kitap ticareti yapanlar yanında kütüphanelere de değişik sorunlarla yansır. Dermenin büyümesi, aranan kitabın bulunması için kaçınılmaz olarak belirli düzenlerin kurulmasını zorunlu kılar. Kitaba ilgi duyan, kitabı seven kütüphaneciden beklenti artar, derme içinde aranılanı bulan sistemler kurma, aynı zamanda kütüphanecilik mesleğinin ilk kaynaklarının ortaya çıkmasını da tetikleyecektir. Nitekim kütüphaneler yanında yayıncılar da ticaretini yaptıkları kitabın kataloglarını/listelerini hazırlamakta; kütüphanecilerin kütüphanelerde katalog hazırlarken yaşadıkları benzer sorunları yaşamaktadır. Buna örnek olarak, çeviri bir kitabın temel girişi (erişim ucu), tüzel bir kurumun yayını, dinsel kitabı hazırlayan girişi gibi. Bu tür konularda kararlar; 1841 yılında ilk ulusal kataloglama kurallarını hazırlayan British Library kütüphanecisi Panizzi'ye kadar, kitap ticareti yapan ya da kütüphane katalogları hazırlayanların bireysel yaklaşımıyla yürütülmüştür.

1627 yılında Gabriel Naudé "Kütüphane Kurma Önerileri", 1631'de de İspanyol, Francisco de Aráoz "Bir Kütüphaneyi Nasıl Düzenlemeli?" başlıklı kitabında, dördü dinsel olmak üzere onbeş ana konu altında bir sınıflama dizgesi geliştirir (Burke, 2002, s.104). John Durie, 1650 yılında kütüphanecinin görevi üstüne kısa bir kitap yazar. Leibniz ise 1679 yılında yazdığı bir mektubunda, "bir kütüphane bir ansiklopedi eşdeğeri olmalıdır" (Burke, 2002, s.112, 104) önerisinde bulunmaktadır. Bu yayınlar, kitap sayısındaki büyük artışlarla beraber oluşan kitap yığınlarının arasından çıkarılıp hızla yararlanılması konusunda yapılan sistemli çalışmaların örneklerini oluşturmaktadır.

Kütüphane kurumları doğrudan bu işlerle uğraşan, yani kütüphaneci olarak çalışacak elemanlar sağlamak durumunda kalırlar. Bu çalışan kütüphaneci yaklaşımı Avrupa ülkelerinde değişik biçimde karşımıza çıkmaktadır.

2. Kütüphaneci

Fransa Kütüphaneciler Derneği'nin 1821 yılında arşivci yetiştirmek amacıyla Arşivcilik okulu olarak kurulan "L'école de Chartes"ın öğrencileri, yalnız arşiv değil kütüphanelerde de çalışmak üzere yetiştirilir. 1821 yılında kurulan bu Okul, kütüphanecilik diplomasını 1932 yı-

lında vermeye başlar. 1879 yılında üniversite kütüphanecileri için sınav düzenlenir. Bugünkü Fransız kütüphanecilik okulu 1964 yılında Ecole Nationale Superieure de Bibliothécaire adı ile açılır (Baysal, 1987a, s.16-17).

Almanya'da 1808 yılında Kütüphaneci Martin Schrettinger tarafından kütüphane bilimi kavramı ortaya atılır, 1829 yılında Molbech, 1840 yılında da A.F. Schimidt tarafından kütüphane bilimi elkitapları yayımlanır (Dilek – Kayaoğlu, 1992, s. 17). Martin Schrettinger'in kütüphanecilik okulu açılması önerisi ile alan eğitimi önce bir üniversitede yan dal olarak başlatılır, 1887 yılında Göttingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde kütüphanecilik dersleri başlar (Lerner, 2007, s. 309-310 aktaran Bitri, 2012, s. 27-28). Almanya'da kütüphaneciliğin başlangıcı, 1893 yılında Althof tarafından yayımlanan kararname olarak kabul edilir (Baysal, 1987a, s.17). Almanya'da kütüphanecilik eğitimi öncesi kütüphaneci olarak çalışacak kişilerin yabancı dil bilgisi ve bildiği dil sayısı oldukça önemsenir (Bitri, 2012, s.28).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ilk kütüphanecilik okulu 1887 yılında Melvil Dewey tarafından Colombia Üniversitesi içinde "Library Economy" adıyla kurulur ve okulun adı aynı yıl içinde "School of Library Education" olarak değişir. 1928 yılında Chicago'da Graduate Library School açılır ve 1930 yılında da doktora eğitimi başlar (Baysal, 1987a, s. 17; Dilek-Kayaoğlu, 1992, s.20). Dewey'nin açtığı okulu, bir meslek okulu biçiminde olmak, teknik bilgiye kuramsal bilgiden çok yer vermek, gereksiz derslerle doldurmak ve bir üniversite özelliği taşımaktan uzak olmakla eleştiren Charles C. Williamson Raporu 1923 yılında yayımlanır (Bitri, 2012, s.29).

Japonya'da ise 1893 yılında Japon Kütüphane Derneği tarafından kütüphanecilik kursları başlatılır, 1917-1922 yılları arasında Tokyo Imperial Üniversitesi'nde kütüphanecilik programı uygulama alanına girer; savaş sonrasına kadar da üniversitelerde kısa süreli kütüphanecilik dersleri verilir (Matsumura, 1983, s.39-41) .1951 yılında da üniversite düzeyinde kütüphanecilik okulu açılır (Matsumura, 1983, s.41; Dilek-Kayaoğlu, 1992, s.23).

3. Belgebilim ve Bilgibilim

Basımevinin bulunması bütün dünyada kitap ve süreli yayın basımının sayısının hızla artması, aranan bilgiye erişme konusunda, özellikle dergi içinde yayımlanan makalelerden haberdar olmak konusunda yaşananlar; kütüphanelerin geleneksel işleyişlerinin yeterli olmadığını ortaya koyar. Bu da kütüphane yanında belgebilim (documentation) konusunu gündeme getirir. Belçika'da Paul Otlet ve Henri Lafauntain adlı iki bilim insanı 1893 yılında evrensel bibliyografya hazırlamak amacıyla Institute International de Bibliographie'yi kurarlar. Bu girişim, Avrupa'da belgebilim çalışmalarının başlangıcını oluşturacaktır. 1931 yılında Insti-

tute International de Bibliographie adı Institute International de Documentation olur ve 1938 yılında Fédération International de Documentation (FID) adıyla, günümüzde de belgebilim çalışmalarının yetkili kurumu olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Paul Otlet, 1937 yılında Documentation adlı kitabını yayımlar. Unesco'nun Paris'te ECE (Economic Comission for Europe) ile ortak yaptığı toplantıda bütün dünya ülkelerinin belgebilim merkezleri kurulması konusunda aldığı kararlara bağlı kalınarak Türkiye Milli Kütüphanesi'nde Bibliyografya Enstitüsü kurulur ve burada Türkiye Makaleler Bibliyografyası (1952) hazırlanmaya başlar (Baysal, 1987a, s.43-45). Ancak; 2018 yılında 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Milli Kütüphane Kuruluş Yasası ve bu Yasaya ek olarak yayımlanan 18/5/1955 - 6568 sayılı ek yasanın 1'inci madde hükmü olan Bibliyografya Enstitüsü de kapanır.

1950 yılı sonrasında belgebilim çalışmalarının yerini bilgiye bağlı olarak bilgibilimin (information science) alması gerektiği görüşleri; 10 Ocak 1963 yılında ABD Başkanı Danışma Komitesi Weinberg Raporu'yla ortaya konur. Buna göre, bilgi verme süreci araştırma-geliştirme işlemlerinin ana süreci olacak, bilgiyi yaratan yazar, bilgi ve belge uzmanı, bilgiden yararlanan belirlenecek; bilim bir bütün olarak düşünülecek; belirli bir uzmanlık alanındaki bilgi, akılcı yöntemlerle işlenecek; araştırma – geliştirme yetkilileri yeterli bilgibilim merkezlerinin oluşmasından sorumlu olacaklardır (Baysal, 1987a, s. 41).

Bilginin hızlı artışı kütüphane, bilgi merkezlerinin ana malzemesi olan kitabın biçimi ve ortamının da hızla değişmesine neden olur. Örneğin her biri binlerce sayfaya varan National Union Catalog, önce mikrofiş olarak mikroformlara dönüşmüştür. 1950 yılında ABD ve Kanada'nın 1100 kütüphanesinin yayınlarını içeren toplu katalog; 1956 yılına kadar 754 cilt olarak yayımlanmış, 528.000 sayfa yaklaşık 40 metrelik raf uzunluğunda ve ağırlığı üç tondur (National, 2023).

Yukarıda kütüphanecilik eğitimi konusunda belirlenen özellikler ışığında 1887-1963 yılları arasında kütüphane, belgebilim (documentation) kavramlarının ön planda olduğu, 1963 yılından başlayarak bilgibilim (Information) kavramının kütüphane ile birlikte kullanılmaya başlandığı, bilgi teknolojilerinin kütüphanelerde uygulama alanı bulduğu; Kongre Kütüphanesi'nin MARC projesinin oluşumu; OCLC ve benzeri veri ve belge sağlayıcı merkezi kuruluşların çalışmaları, Kongre Kütüphanesi kayıtlarının bilgisayar bantı üstünden kuruluşlara aktarılması; kütüphanecilik okullarında yaşanan ad değişiklikleri gözlenir. Örneğin, okulların adları da "Bilgibilim" ya da "Bilgi Araştırmaları" (Information Studies) gibi nitelemeler içerecek biçimde değiştirilmeye başlanmıştır. Bunun ilk örneği (1964) Pittsburgh Üniversitesi'dir (Graduate School of Library and Information Science). Dahası eğitim programlarında bilgibilime öncelik ve daha fazla ağırlık verildiğini vurgulamak için kimi okulların adları "Bilgibilim

ve Kütüphanecilik" olarak değiştirilmiştir. 1980'lerin sonuna gelindiğinde kütüphanecilik okullarının %80'inden fazlasının adları değiştirilmiştir (Bronstein, 2007, s. 60 aktaran Tonta, 2012, s.232).

Tonta (2012, s.232), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişmeleri üç dönemde toplar: 1887-1963, 1964-1993 ve 1994 sonrası. Bitri (2012, s. 29) ise, Eskiçağdan 1887 yılına kadar süren çıraklık ve hizmetiçi eğitim dönemi, 1887-1923 Williamson Raporu'na kadar olan dönem, 1923-1945 Williamson'un raporu ile başlayan ve İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren disiplin-merkezli ve akredite edilen kütüphane okulu gelişmeleri ve belirli alanlarda uzmanlaşma girişimi dönemi, 1945-1970, İkinci Dünya Savaşı ve özellikle 1970'li yıllardan sonra kütüphaneciliğin farklı disiplinler ve sorunlarla çarpıştığı dönem olarak ayırır. "Bu dönemlere, belki de, okul adındaki 'kütüphane' terimini çıkarılıp yerine "bilgi" terimi konduğu, kütüphanecilik biliminin bilgibilimi ile yer değiştiği 1990 yılı ve sonrası dönemi de eklenebilir" açıklamasıyla beş dönem altında ele almaktadır. Bu dönemi Pawley (2019, s.46) geleneksel kütüphanecilik eğitimi dışında, ağırlıklı olarak teknoloji konularının yer aldığı ve bugün uluslararası alanda gelişen iSchool kurulur ve çok kültürlülük ve sayısal insan bilimlerinin gelişimine katkı sunar, biçiminde açıklar.

Yukarıda, çok genel olarak belirlenen yurtdışında kütüphanecilik alanındaki gelişmeleri, önce Osmanlı Devleti'nin son döneminde, sonra da Türkiye Cumhuriyeti kuruluş döneminde yansımalarıyla gözlemleriz.

4. Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı (1839) ile Islahat Fermanı (1856) ilanı, eğitim ve kütüphanelerde Batı eğilimli değişime yol açar. Örneğin 1869 yılında yayımlanan "Maarifi Umumiye Nizamnamesi" ile geleneksel vakıf kütüphanesi dışında maddelerin yer aldığı görülür. Nizamnamede "medreselerle ilgili hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. XIV. yüzyıldan beri Osmanlı eğitim siteminin tek eğitim kurumu olan medreselerin görmezden gelinmesi Tanzimat Dönemi yöneticilerinin geleneksel eğitim yerine laik modern eğitim sistemini tercih ettikleri anlamına gelmektedir" (Çağır ve Türk, 2017, s.71). Nizamname'de geleneksel vakıf kütüphaneleri yer almamış, uygulamada da "vakfiye"lerde yazılı olanın değişmezlik ilkesi atlanmıştır: Nizamname'nin 122. maddesinde "Kütüphane hibe ve vasiyetle verilecek hedayatı kabul edecek ve sair kütüphanelerle mübadele edebilecektir"; 123'ün madde de ise, "Umum için evkat-ı muayyenede açık bulunacağını" (Keseroğlu, 1989, s.89-90) belirtmektedir. Geleneksel vakıf kütüphanesi anlayışında, dermede yapıt sayısı ne olursa olsun vakfiyede yazılı olmadığı sürece değişim için kullanılamaz. Darülfunun için oluşturulacak

kütüphanenin halka açık olması da geleneksel anlayış içinde yer almamaktadır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu kütüphane anlayışının bütünüyle geleneksel dışında, Batı tarafından yönlendirildiği bir durumu ortaya koyar.

Osmanlı Devleti'nde kütüphaneci yetiştirmek konusu hiçbir biçimde gündeme gelmez. Kütüphane çalışanları genellikle kitap sever, dönemin "âlim"leri arasında sayılanlardır. Vakıf geleneği dışında ilk kütüphane, 1862 yılında Münif Paşa tarafından Cemiyet-i İlmiyeyi Osmaniye içinde kurulur. Vakfiye'nin yerini kütüphane yönetmeliği, Arapça, Farsça ve Osmanlıca olan kitapların yerini Fransızca, İtalyanca, İngilizce gibi Batı dillerinde kitaplar ve gazeteler almaya başlar. Meral Alpay (1976, s.68)'ın deyişiyle, Münif Paşa'nın kurduğu bu bilim derneği kütüphanesi, vakıf kütüphanesi geleneğinden Batı kütüphane örneğine bir geçiş özelliği taşıyan ilk örnektir.

Nitekim 1862 yılında kurulan Cemiyet-i İlmiyeyi Osmaniye'den 47 yıl sonra; 1909 yılında Mısır Nazırlar Meclisi İkinci Kâtibi Ahmet Zeki Bey tarafından dönemin sadrazamına sunulan İstanbul Kütüphaneleri üstüne Rapor'un 6'ıncı maddesinde, İstanbul kütüphanelerindeki kitapların ağırlıklı olarak Arapça olduğu belirtilip, kütüphaneler "umum" müdürünün de bilim ve edebiyat alanına hâkim ve çok iyi Arapça bilmesi yanında bir ya da iki Avrupa dilini bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Ötüken, 1956, s. 212). Yukarıda Almanya örneğinde; kütüphanecilerin yabancı dil bilgisi konusunda gördüğümüz gibi Osmanlı Devleti içinde de kütüphanecilerin birden çok dil bilmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Birden çok dilin konuşulup, kullanıldığı Osmanlı Devleti'nde Arapça, Farsça, Ermenice, Rumca, İbranica gibi dillerde kitaplar bulunmaktadır.

Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi Yeni Türk Devleti'nin kurulmasıyla gündeme gelir. Atatürk'ün (2005, s.163, 175) yeni kütüphanelerin açılması ve kitap basımı ve ücretsiz dağıtılması konusundaki konuşmaları görülür. Aynı yıl, Kâzım Karabekir, Ankara'da bir "film kütüphanesi" kurulmasını önerir, Atatürk, bu önerirnin gerçekleştirilmesi yönünde resmi belgeyi onaylar (Atatürk, 2005, s. 314). Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından 8 ay önce, 1 Mart 1339 / 1923 günü TBMM'nin yeni yasama yılını açarken, eğitimin niteliğini gösteren ögelerden biri olarak kütüphane kurumunun işlevini dile getirir: Kapsamlı ve uygulamalı bir eğitim için ülkenin belli başlı merkezlerinde çağdaş kütüphaneler, müzeler ve basımevleri kurulacaktır (Atatürk, 2005, s. 163). Cumhuriyet öncesi dile getirilen bu sözler, Atatürk döneminin kütüphanelerini anlamak açısından önemlidir. Çünkü Cumhuriyet'in ilanı öncesi ve sonrasında birçok araştırma kütüphanesi de açılır (Alpay, 1976, s.71):

1920 Ankara – TBMM Kütüphanesi

1924 İstanbul – Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi

1925 İstanbul – İstanbul Üniversitesi (Darülfûnun) Kütüphanesi

1925 İstanbul – İnkilâp Müzesi Kütüphanesi. Bu Kütüphane 1931 yılında İstanbul Belediye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

1931 Ankara – Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

1932 Ankara – Türk Dil Kurumu Kütüphanesi.

Bu kütüphaneler açılırken, kapatılan Osmanlı öğretim kurumları (1924 Öğretimde Birlik Yasası) ile tekke, türbe, zaviyelerde bulunan kitap ve kütüphaneler kent merkezlerinde toplanır (1925 Tekke, Türbe, Zaviyelerin kapatılması yasası). Bu kütüphanelerin kimileri adı ve dermesi değiştirilmeden olduğu gibi korunur, kimileri de Süleymaniye Kütüphanesi'nde olduğu gibi onlarca kütüphane dermesi tek çatı altında toplanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kütüphanecilik konusunda ilk ve temel sorunu, Osmanlı kalıtı kütüphanelerdeki kitapların denetimi, başka bir söyleyişle kataloglanması olur. Bu konudaki girişimlerin başında yurtdışına değişik disiplinlerde eğitim almak üzere öğrencilerin yollanması bulunur. Bu öğrencilerin arasında kütüphanecilik eğitimi almak üzere yollanan Fehmi Ethem Karatay ile Emil Buharioğlu'da bulunmaktadır. Bu öğrencilerin yurda dönmesiyle Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi kurslarla başlar. "Bu dönemde arşivcilik alanında yetiştirilmek üzere yurt dışına öğrenci gönderilmesi hakkında Bakanlar Kurulu tarafından alınmış bir kararın bulunduğu da anlaşılmaktadır. 12 Ocak 1935 tarih ve 2/1849 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı"nın gerçekleştiğine ilişkin bir bilgi bulunmamıştır" (Binark'tan aktaran Çakın, 2005, s. 9).

Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi Cumhuriyetin ilanı ardından kurslarla başlar. Ersoy (1965, s.49), bu kursları üniversite içinde yapılanlar ve üniversite dışında yapılanlar başlığı altında toplar. Üniversite içinde kütüphaneciliğin ders olarak okutulması düşüncesinin ilkin John Dewey'nin 1924 tarihli ilk Rapor'unda belirtildiği; ders olarak da İstanbul Darülfünunu'nda 1926 yılında Kütüphanecilik dersi verildiği; Adnan Ötüken tarafından da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 1942 yılında aynı Fakültede başlayan kursların 1954-1955 öğretim yılında Kütüphanecilik Bölümü kurulana kadar sürdüğü belirtilmektedir (Ötüken, 1957, s.1-5; Ersoy, 1965, s.52).

a) Gazi Eğitim Enstitüsü'nde 1924 yılından başlayarak ve haftada iki saat olmak üzere, kütüphanecilik eğitimi ders olarak yapılmıştır. Bu ders, pedagoji ve edebiyat bölümü öğrencilerine olmak üzere, kütüphane müdürü Ruşen Alaylıoğlu tarafından verilmiştir. Dersin, 1957-58'de yalnız Enstitünün Edebiyat Bölümü öğrencilerine verilir (Ersoy, 1965, s.51).

b) Ankara Bahçelievler Deneme Lisesi'nde 1960 yılından bu yana kütüphanecilik, seçmeli bir ders olarak okutulmuştur (Ersoy, 1965, s.51).

c) Mektupla Kütüphanecilik Eğitimi: Meslekten olan veya olmıyan kütüphane memurlarını yetiştirmek üzere denenmiş olan bir eğitim yoludur.

Yukarıda belirtilen dersler yanında yapılan kurslar da aşağıda gösterilmiştir.

1. Kütüphanecilik alanında ilk kurs; Fransa'da kütüphanecilik eğitimi alan Fehmi Ethem Karatay ile dönemin Kütüphaneler Müfettişi Ahmed Tevhid Bey'in de katılımıyla İstanbul'da, yalnız İstanbullu kütüphane çalışanlarının katılımıyla 15 Eylül 1925 (1341) - 1926 (1342) Mayıs arasında yapılır (Ötüken, 1957, s.1-5; Ersoy, 1965, s.52).
2. İkinci kurs, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesini kuran Viyana Ulusal Kütüphane Genel Müdürü Dr. Josef Stummvoll tarafından 1936 yılında açılmıştır. Üç ay kadar süren kursa bakanlıklarda kütüphanecilik yapanlardan ve mesleğe ilgi duyanlardan 30-40 kişi kadar katılan olmuştur (Ötüken, 1957, s.6; Ersoy, 1965, s.52)
3. Kurs, Dil ve Tarih-Coğafya Fakültesi Dekanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı ortak kararıyla 23 Mart 1942 tarihinde DTCF'de açılmış, 16 Mayıs 1952 yılına kadar sürmüştür. Kurs 1943 yılından başlayarak üniversite mezunu ve lise mezunu olarak iki ayrı öğretim programında sunulmuştur. Üniversiteyi bitirmiş olanlardan beklenen bir özellik de Arap, Fars dilleri yanında iyi Osmanlıca bilgisine sahip olmak ve en az Batı dillerinden ikisini ya da Latince yanında bir yaşayan Batı dili bilmek gerekliliğidir. 16 Mart 1952 yılında kütüphanecilik kurslarının Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü altında sürdürülmesi kararı alınır (Ötüken, 1957, s.12).
4. 1945 Bahar ve 26 Haziran 1945 tarihleri arasında Ankara Halkevi'nde, Halkevi çalışanları için Adnan Ötüken tarafından yapılan kurs Hasan Taner tarafından yönetilmiştir (Ötüken, 1957, s.4-34; Ersoy, 1965, s.51-56).

Aşağıda 5 ve 17. arasında gösterilen kurslar birer aylık süreleri içermekte ve küçük topluluklar için yapılmıştır (Ötüken, 1957; Ersoy, 1965):

5. Kurs: 1952. Bir ay. MEB İstanbul yazma eser kütüphaneleri çalışanları için
6. Kurs. Eylül 1952. Bir ay. Ankara çocuk kütüphanecileri için.
7. Kurs. 1954. Ankara Sarar İlkokulu kütüphanecileri için.
8. Kurs. 2-28 Temmuz 1956 Kütüphaneler Müdürlüğü. Çocuk kütüphanecileri için

9. Kurs. 14 Temmuz - 14 Ağustos 1958. Kütüphaneler Müdürlüğü. Okul kütüphanecileri için.
10. Kurs. 6 Temmuz - 1 Ağustos 1959 Fatih Kız Lisesi. Okul kütüphanecileri için.
11. Kurs. 10-29 Temmuz 1961, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Çocuk kütüphanecileri öğretmenler için.
12. Kurs. 7-25 Ağustos 1961. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından Okul ve halk kütüphanecileri için.
13. Kurs. 16 Temmuz-16 Ağustos 1962. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından İzmir'de Kız Lisesinde Halk ve çocuk kütüphanecileri için.
14. Kurs. 22 Temmuz - 10 Ağustos 1963 tarihleri arasında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, MEB Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu ve Kütüphanecilik Kürsüsü'nün birlikte düzenledikleri halk, okul ve çocuk kütüphaneciliği kursu.
15. Kurs. 2-8 Eylül 1963. Türk Kütüphaneciler Derneği Kayseri Şubesi tarafından halk kütüphanecileri için yapılır.
16. Kurs. 27 Temmuz-12 Ağustos 1964. MEB Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu ve Kütüphanecilik Kürsüsü işbirliğinde Hasanoğlan okul kütüphanecileri için yapılır.
17. Kurs. Ekim 1964 - Nisan 1965. Ankara Türkocağı Kütüphanecisi Hasan Mert tarafından verilir.
18. Kurs. 5-24 Temmuz 1965. MEB Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsü'nün işbirliği halk ve okul kütüphanecilerine yönelik düzenlenir.

Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki kütüphanecilik kursları ve eğitimi üstüne yapılan çalışmalarda genellikle yukarıda verilen bilgiler yer almaktadır. Ancak değişik zamanlarda yapılan kurs, eğitim, seminer gibi bilgiler düzenli olarak alan yazınına yansımayabilmektedir. Türkiye için oldukça önemli ve göz ardı edilemeyecek nitelikte iki etkinliği, yukarıdaki kursların devamı olarak burada anmak istiyorum.

19. Kurs. Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkezi ile Goethe Enstitüsü tarafından düzenlenen ve Prof. Dr. Bülent Yılmaz tarafından verilen Bölge Halk Kütüphaneleri Seminerdir. 2006 yılından 2017 yılına kadar süren seminerlerin yapıldığı yer ve tarihleri aşağıdaki gibidir (Yılmaz, 2023):

Halk Kütüphaneleri Bölge Seminerleri (2006-2017)

1. Halk Kütüphaneleri Manisa Bölge Semineri 1-2 Haziran 2006
2. Halk Kütüphaneleri Gaziantep Bölge Semineri 2-3 Kasım 2006
3. Halk Kütüphaneleri Bartın Bölge Semineri 16-17 Kasım 2006
4. Halk Kütüphaneleri Antalya Bölge Semineri 7-8 Aralık 2006
5. Halk Kütüphaneleri Ankara Bölge Semineri 5-6 Mart 2007
6. Halk Kütüphaneleri Trabzon Bölge Semineri 19-20 Nisan 2007
7. Halk Kütüphaneleri Erzurum Bölge Semineri 4-5 Haziran 2007
8. Halk Kütüphaneleri Van Bölge Semineri 1-2 Kasım 2007
9. Halk Kütüphaneleri İstanbul Bölge Semineri 13-14 Aralık 2007
10. Halk Kütüphaneleri İzmir Bölge Semineri 23-24 Mayıs 2008
11. Halk Kütüphaneleri Kayseri Bölge Semineri 21-22 Kasım 2008
12. Halk Kütüphaneleri Eskişehir Bölge Semineri 21-22 Mayıs 2009
13. Halk Kütüphaneleri Diyarbakır Bölge Semineri 30-31 Ekim 2009
14. Halk Kütüphaneleri Samsun Bölge Semineri 5-7 Mart 2010
15. Halk Kütüphaneleri Denizli Bölge Semineri 7-9 Mayıs 2010
16. Halk Kütüphaneleri Çanakkale Bölge Semineri 3-5 Aralık 2010
17. Halk Kütüphaneleri Sinop Bölge Semineri 20-22 Mayıs 2011
18. Halk Kütüphaneleri Şanlıurfa Bölge Semineri 18-20 Şubat 2011
19. Halk Kütüphaneleri Fatsa Bölge Semineri 25-26 Mayıs 2012
20. Halk Kütüphaneleri Ankara Bölge Semineri 2-3 Kasım 2012
21. Halk Kütüphaneleri Hatay Bölge Semineri 19-20 Eylül 2014
22. Halk Kütüphaneleri Mersin Bölge Semineri 4-5 Aralık 2015
23. Halk Kütüphaneleri Sivas Bölge Semineri 29-30 Nisan 2016
24. Halk Kütüphaneleri Tekirdağ Bölge Semineri 5-6 Mayıs 2017 (Son seminer) (Yılmaz, 2013).

20.kurs. Orçun Madran yönetiminde Prof. Dr. Yaşar Tonta ile haftada bir kez You Tube kanalı üzerinden yapılan, 23 Mart 2020 tarihinde başlayan Akademiden Notlar başlıklı söyleşileridir. 20 kadar ayrı kişinin konuk edindiği Akademiden Notlar'ın ağırlıklı olarak işlenen konuları: Açık Bilim, Açık Erişim, Açık Veri, Açık Eğitim, Açık Kültür, Bilimsel İletişim, Bilgi Erişim, Araştırma Değerlendirme, Dijital Kültürel Miras, olmuştur. Etkinlik hâlâ sürmektedir (Madran, 2023, 18 May).

1926 yılında başlayan kütüphanecilik kursları, Adnan Ötüken'in DTCF'de 1942-1952 tarihleri arasında düzenlediği kurslarla sona erer ve üniversite düzeyinde[1] ilk bölüm Ankara Üniversitesi DTCF'de Kütüphanecilik Enstitüsü adıyla 1954-1955 öğretim yılında başlar. Diğer kütüphanecilik, Arşivcilik ve son olarak da Bilgi ve Belge Yönetimi adıyla açılan bölümler ve üniversiteleri aşağıdaki gibidir:

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi 2007 öncesi açılan bölümlerin açılma tarihleri arasında 10'ar yıl varken, 2007 yılı sonrası neredeyse her yıl yeni bir bölümün açıldığı gözlenmektedir.

Kütüphanecilik Bölümleri, kütüphanecilik anabilimdalı, dokümantasyon-enformasyon anabilim dalı, arşivcilik anabilim dalı adlarıyla altında ders yapmaya başlamış; 2002 yılında İrfan Çakın (2000, s.11)'ın önerdiği Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, YÖK tarafından onaylanmış, bu üç anabilim dalı/bölüm tek bölüm altında toplanmıştır. Kütüphanecilik adının ilk kütüphanecilik kurslarından günümüzde kullanılan bilgi ve belge yönetimi adına kadar geçirdiği aşamalar; uluslararası alandaki değişimlerle birlikte Dilek-Kayaoğlu (2017a, s.179-218) tarafından ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir.

4.1. Türkiye Cumhuriyet'inin 100. Yılında Kütüphanecilik (Bilgi ve Belge Yönetimi) Eğitimi Sorunları

Üniversitelerdeki eğitim ve öğretim içinde bulunduğu toplumun ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal koşullarından bağımsız ele alınıp, değerlendirilemez. Özellikle de Kaegbein ve Rush (1983, s.8)'ın belirttiği gibi, "bir ülkenin kültürel tarihinin eğitim sisteminde derin etkileri vardır". Türkiye'nin son 20 yıllık kültürel tarihine yalnız kültür merkezleri, halk kütüphaneleri yapıları açısından bakıldıkta; futbol stadyumlarının çok gerisinde kaldıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

"Kütüphanecilik eğitiminin üniversite ortamına taşınmasından sonra da arşivcilik ve dokümantasyon konularının bazen seçmeli, bazen zorunlu statüde dersler olarak programlarda yer alması, her iki alanın da ülkemizde uzun bir süre kütüphaneciliğin birer alt alanlarıymış gibi algılandığını göstermektedir" (Çakın, 2005, s.21). Şekil 1'de görüldüğü gibi İstanbul Üniversitesi içinde bir Kütüphanecilik Bölümü varken, Arşivcilik Bölümü ayrı bir bölüm olarak kurulmuştur. Üniversite düzeyinde verilen kütüphanecilik eğitimini alan ve bu bölümleri bitiren kişiler; yasal tanımı, dayanağı olmayan bir meslek elemanı konumundadır. 1963 yılından başlayarak

1 Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümlerinin, özellikle ilk üç bölümün kuruluş yıllarındaki ayrıntılı ders programları, kütüphanecilik tarihi üstüne yapılmış çalışmalar için bkz. (Artukoğlu, 1962 ; Baysal, 1987b, s. 5-17; Çakın, 1997, s.7-31; Çakın, 2005, s.11-20; Çakın, 2013, s. 387-404; Atılgan, 1999, s. 144-163; 2014, s.191-200; Subaşıoğlu, 2014, s. 81-91; Subaşıoğlu ve Gürdal, 2014; Yılmaz, 2014, s.93-108; Yılmaz, 2018, s.45-48).

Şekil 1: Bilgi ve Belge Yönetimi adıyla açılan bölümler ve bulundukları üniversiteler					
	Bilgi ve Belge Yönetimi bulunan üniversiteler	**Kuruluş**	**Eğitim Öğretim**	**Y.Lisans**	
1	Ankara Üniversitesi DTCF	1954-1955	1954-1955	1971	Kütüphanecilik Enstitüsü; 1964 Kütüphanecilik Kürsüsü
2	İstanbul Üniversitesi	1963	1964-1965	Doktora 1964 Yüksek lisans 1983	
	İstanbul Üniversitesi	1985	1988-1989		Arşivcilik olarak kurulur; 2002'de YÖK Kararı ile Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü olarak Kütüphanecilik Bölümü ile birleşir
3	Hacettepe Üniversitesi	1972	1974-1975 lisans	1972	
4	Marmara Üniversitesi		1987-1988		1987-1988 Arşivcilik Bölümü olarak kurulur, 2002 Bilgi ve Belge Yönetimi adını alır
5	Atatürk Üniversitesi	1994	2008-2009	2010-2011	
6	Başkent Üniversitesi (Özel)	2002	2002-2008		Kapandı
7	Kastamonu Üniversitesi	2007	2014-2015	2021	
8	Çankırı Karatekin Üniversitesi	2010	2013-2014	2016	
9	Karabük Üniversitesi	2008			Başlamadı
10	Ardahan Üniversitesi	2008			Başlamadı
11	Bartın Üniversitesi	2008	2020-2021		
12	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2010	2014-2015		
13	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2010	2016-2017		
14	Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi	2012			Başlamadı
15	Katip Çelebi Üniversitesi	2010	2020-2021		
16	29 Mayıs Üniversitesi		2021-2022		
17	Gümüşhane Üniversitesi	2012			Başlamadı
18	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	2016	2017-2018		
Kaynak: (Çakın, 2013, s. 399; Subaşıoğlu ve Gürdal, 2014, s. 597; Yılmaz, 2018, s. 45-48; Üniversite web siteleri)					

planlı döneme geçen Türkiye'de, 2006 yılından başlayarak bölümlerin sayıca artması birbiriyle çelişkili bir durumu ortaya koymaktadır. Çünkü bölümlere alınacak öğrenci sayısı, bitirenlerin nerede, ne kadarı için çalışma ortamları gerektiği belirlenmemektedir. Çakın (2005, s.21)'ın "üniversitelerimizde bilgi profesyonellerini yetiştirme sorumluluğu taşıyan akademik birimlerden hiçbiri, ilgili alanlarda ülkemizin insangücü gereksinimi dikkate alınarak ulusal

düzeyde belirli bir plan ve program çerçevesinde kurulmamıştır" sözleri, gerçeği değişik bir biçimde ortaya koymaktadır.

Yasal dayanaktan yoksun olan bilgi ve belge yönetimi alanı, mesleki etik ilkelerinin bulunmaması mesleği bir biçimde yok hükmüne sokmaktadır. Türk Kütüphaneciler Derneği'nin hazırladığı, Mesleki Etik İlkeleri (Türk Kütüphaneciler, 2010), yalnız bir iyi niyet çalışması olarak nitelendirilebilir. Çünkü o ilkelerin ne yasal altyapısı ve dayanağı ne de yaptırım gücü bulunmaktadır. Yaptırımı olmayan mesleki etik ilkelerinden söz edilemez!

Yeni kurulan Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin yaşadıkları sorunların birçoğu ivedi çözüm gerektirmektedir. Bu sorunların çözüm yolları ise uzun erimlidir. Yeni kurulacak bir bölüm, 3 doktora yapmış öğretim elemanı gerektirmektedir. Ne yazık ki bütün elemanlarının bilgi ve belge yönetimi bölümü eğitimi alması gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Örneğin Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü kuruluşundaki öğretim üyelerinin toplam sayısı üçtür, bu üç eleman da tarih bölümünü bitirmiştir. 29 Mayıs Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'ne alınan araştırma görevlisi bölümü bitirmiş bir eleman değildir. Kastamonu Üniversitesi öğrenci alırken üç öğretim üyesi elemanlarından birisi Bilim Tarihi öğretim üyesi olmuştur (Keseroğlu, 2014, s.127). Bir öğrencinin üniversite diploması alabilmesi için dört yıllık süre içinde 240 AKTS ders alma zorunluluğu bulunmaktadır. Dersleri ortalama 4 AKTS üstünden düşünüldüğünde 60 değişik ders anlamına gelmekte, her yarıyıl için de yedi sekiz ders bu üç öğretim üyesine düşmektedir. Her yarıyılda dört ayrı sınıf olduğundan, öğretim üyelerinin derslere yetişmeleri bile ciddi bir sorunu ortaya koyar. Üniversitede öğretim üyesinin bir adı da araştırmacıdır. Belirlenen koşullarda derslere yetişmek bile pek olanaklı görünmezken, o kişinin araştırma yapmasını beklemek fazla iyimserlik olur.

Üniversite içinde derslikler en çok elli kişilikken o bölüme (fakülte bölümlerine) 60-70 kişilik kontenjanlar açmak, üniversitenin değil YÖK'ün gerçekliklerden kopuk hareket ettiğinin göstergesidir. YÖK tarafından yalnız bölümlere ayrılan öğrenci sayılarının neye göre belirlendiğini anlamak olanaklı görünmemektedir. Soysal' (1983, s.64) ın deyişiyle bölümler, her yıl daha çok öğrenci almak için zorlanmamalıdır. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin bilgi teknolojileri konusunda uluslararası standartlara bağlı ve uygun dersler yapıp, sürdürebilmeleri, bu konuda laboratuvarların da varlığını gerektirmektedir. Ancak ne laboratuvarlar için yer ne de hızla eskiyen donanımın yenilenmesi için destek verilmemektedir. İrfan Çakın (1999, s.138-139)'ın bir konuşmasında, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü laboratuvarlarını, Bölüm elemanlarının özel etkinlikleri sonucu edindikleri gelirlerle ayakta tutmaya çalıştıklarını öğreniyoruz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde çalışırken (1980-2010) yaşayıp gözlemlediğim bir durum: İstanbul Üniversitesi Kütüphane-

cilik Bölümüne ilk bilgisayar, Jale Baysal'ın özel girişimleriyle sağlanmış; Meral Alpay'ın bir banka kanalıyla edindiği bilgisayarlar yenilenemediği için teknolojinin gerisinde kalmış, her iki hocamızın sağladığı bilgisayarlar daha sonra kullanılamamıştır.

Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri de diğer akademik disiplinler gibi sürekli gelişme içerisindedir. Bu gelişmeye koşut biçimde kadroların gelişmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Alınacak elemanın nitelikleri, özellikleri ve seçimi konusunda bölümler karar verebilmelidir. Bu durum yalnız yeni kurulan bölümler için değil eski bölümler için de geçerlidir.

Bölümlerin ders programları gözden geçirildiğinde çok büyük çeşitlilik ve derslerde değişiklikler gözlenmektedir. Bölümler arasında "hiç değilse, programlarda 'çekirdek dersler'in neler olacağı konusunda uzlaşma sağlanmalıdır" (Soysal, 1983, s.64) düşüncesi, günümüze kadar gerçekleşmemiştir. .

Türkiye'de uzun yıllardır yaşanan enflasyon gerçeği, toplumda herkesi etkilediği gibi, doğal olarak üniversite öğretim elemanlarını da etkilemektedir. Biraz daha insanca koşullar sağlamak isteyen öğretim elemanı da kendisini zorlayarak, örneğin gereğinden fazla ders yüklenmek gibi koşulları gönüllü olarak onaylamakta, çalışma, araştırma verimini düşürmektedir. Tonta (2023, 16 Haziran)'nın belirlemesine göre 2000 yılında bir profesör asgari ücretin on katı maaş alırken, bu oran 2023 yılında 3.6 katına düşmüştür.

Yeni açılan bölümler, kütüphane, labarotuvar gibi olanaklar yanında öğretim üyesi açısından da yeterli düzeye erişemeden açılmış, kadro sorunu ciddi bir biçimde yaşanmaktadır. Bu durum öğretim üyelerini araştırma yapmaktan çok ders yapar duruma getirmiştir.

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü eğitimi kaçınılmaz olarak alanla ilgili değişik iyi örnek özelliği taşıyan bilgi merkezleri ve uygulama alanlarına gereksinim duyar. Öğrencinin eğitim öğretim gördüğü yerde uygulama yapabileceği örnek nitelikte değişik kütüphane ve arşiv kurum örneklerinin bulunması önemlidir. Bu açıdan Kastamonu, Çankırı Karatekin, Bartın, Osmaniye, Ardahan Üniversiteleri bu açıklamaya uygun düşmemektedir. Dahası Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Osmaniye ilinde değil, Kadirli ilçesindedir. Bu durumu ne anlamak ne de açıklamak olanaklıdır.

Üniversitelerde bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin açılması, yükseklisans, doktora çalışmalarının yapılması, öğrencilerin yetiştirilmesi, bilimsel toplantılar düzenlenip, değişik araştırma çalışmalarının yayımlanması, toplumun dünyadaki yeni gelişmelerden haberdar edilmesi ilk elde çok güzelmiş gibi görünse de büyük bir açığımız bulunduğu kanısındayım: Dilde birlik olmaması, savruk, dağınık, kişiye bağlı sözcük, terim ve kavramların kullanılma-

sı, tekbiçimlilik sağlanamaması öncelikle bilgi ve bilgi alanında kuram oluşturma önündeki en büyük engel durumundadır. Yıldırım (1979, s.151), Fizik kuramlarının başarısı önemli ölçüde bilim adamlarının 'kütle', 'enerji' gibi terimleri aynı anlamda kullanma olanağından ileri gelmektedir der. "…birçok kuramları sağlam bir temele oturtmada karşılaşılan güçlüklerin büyük bir bölümünün, bu tür terimlerin tanımlanmasındaki dikkatsizlikten doğduğu söylenebilir. Gerçekten 'kütle' terimi bir fizikçi için bir anlam başka bir fizikçi için değişik bir anlam taşıyorsa bu anlam karışıklığı içinde fazla bir ilerlemenin olacağı beklenemez" (Keseroğlu, 2017b, s.34). Dilek-Kayaoğlu (2017b, s.171), "bir bilim dalının ya da inceleme alanının entelektüel kimliğinin düzeyi onun kuram oluşturma kapasitesi ile değerlendirilir" der. Dilde birlik, tekbiçimlilik konusunda sağlanamayan işbirliği, konu başlıkları listesi oluşturamamamıza da yansımıştır. Özellikle de Kongre Kütüphanesi konu başlıklarını birebir kopyalayıp ya da Türkçeye çevirerek kullanan kütüphaneler, terimler konusundaki karmaşayı büyütmekte; deyim yerindeyse yangına benzin dökmektedirler. ABD ile aynı dilde konu başlığı veren Kanada'lı kütüphaneciler, Kongre Kütüphanesi Konu Başlıkları'nda 7500 kadar terimin "yazım ve anlam" açısından ABD'den ayrımlı olduğunu belirtip, değiştirmek istemişlerdir (Holley'den aktaran Keseroğlu, 2018, s. 257).

Yalnız Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri değil Türkiye'deki hemen hemen bütün akademik disiplinleri ilgilendirip, bağlayan bir sorun da günlük siyasettir. Demokrasiyi yeterince özümseyememiş bir ülke olan Türkiye'de, siyasetin böylesine üniversite gibi eğitim kurumları yanında kütüphanelere sokulması anlaşılır bir durum değildir. Bir Milli Kütüphane yasasını ortadan kaldırmak ve yerine saray kütüphanesini öne geçirmeye çalışmak; 1789 Fransız Devrimi'nden bu yana süre gelen değişimi anlayamamak demektir.

Wilhelm von Humboldt (1776-1835), Şubat 1809 – Nisan 1810 tarihleri arasında Berlin Üniversitesi ilkelerini belirlerken çağdaş üniversitenin de ilkelerini belirlemiştir. Buna göre:

- Üniversite tüm bilim alanlarındaki eğitim öğretim, araştırma etkinlikleriyle birlikte ve bir bütünlük içinde yürütüldüğü bir kurumdur.
- Üniversitenin sahibi devlet değil millettir; devletin görevi öğretim üyelerini atamak, bunların maaşlarını ödemek ve çalışmaları için gerekli olan özgürlük ortamını oluşturmaktır.

5. Sonuç

Bilim tarihinde karşılaşılan olgulardan birisi de rastlantı sonucu bulunan ve yaşanan bir durum, adını da bilimsel bağlamda anlam taşıyan özelliğini de sonradan kazanır. Eğitim kavramı da bunlardan birisidir. Deneyimli olanları izleyerek, yaptıklarının benzerinin yapılması

konusunda özenerek yaptıkları bir eğitimdir. Bugün, Homonidlerin Afrika'dan çıkıp Orta Doğu, Asya, Avrupa'ya yayılmalarının kanıtı, ustalarına özenen kişilerin aynı teknikle ürettikleri el taşları olarak gösterilmektedir.

Kütüphaneyi ortaya çıkaran yazı; kütüphanelerin derme olarak artış göstermeleri ve kütüphanecilik işlemlerinde girdi çıktıların artmasına yol açan basımevi olmuş; bilgisayar ise 4500 yılda üretilen yazılı belge sayısını hem nicelik olarak hem de insan zihnini zorlayacak biçim ve uygulamalarıyla değiştirmeye başlamıştır.

Kütüphane ve kütüphanecilik işlemleri babadan oğula geçen, okuryazarlık gerektiren, usta çıraklık, dönemin belirli bir konusunda önde olan bir aydın, yazar olma özelliklerinden bu konuda yüksek eğitimi gerektiren duruma gelir. 15'inci yüzyılda kitap sayısı artmaya başlamış, eğitim 19'uncu yüzyılda Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da eğitim kurumlarında başlatılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, ilk kütüphanelerini yerine kurulduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan ya olduğu gibi ya da irili ufaklı kütüphanelerini kent merkezlerinde toplayarak alır. Türkiye Cumhuriyeti kalıtını aldığı Osmanlı İmparatorluğu kitap ve kütüphanelerini Batıyı örnek olarak düzenleme işlemlerine; yurtdışına kütüphanecilik eğitimi görmek üzere yolladığı öğrencilerin dönüşte açtıkları kurslarla başlamıştır. Kütüphanecilik eğitimi 1926-1952 yılları arasında kurslarla sürdürülür. 1954-55 öğretim yılında Amerika Ford Vakfı destekleriyle Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Kütüphanecilik Enstitüsü, 1964-65 öğretim yılında da Almanya Köln Kütüphanecilik okulundan Rudolf Jucchoff ile kütüphanecilik Kürsüsü kurulur. Bunu da 1972 öğretim yılında yükseklisans, 1974-75 öğretim döneminde lisans eğitimi veren Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünün kurulması izler. 2002 yılında YÖK kararıyla kütüphanecilik bölümü, arşivcilik bölümü, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adı altında toplanır.

Bölüm sayısı 2006 yılından sonra hızla artar. Bu dönemi, Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri açısından planlı toplum özelliklerinden çıkılan, üniversitelerin işlevleri, öğretim üyeleri görevlerinin bozulmaya başladığı bir dönem olarak belirleyebiliriz. Üniversitelerin işlevlerini yerine getirmede hiçbir zaman yeri olmayacak siyasal erkin, üniversite ve üniversiteliler adına karar verici duruma gelmesi dünyanın hiçbir yerinde onaylanır bir durum değildir.

Wilhelm von Humboldt'un 1809 –1810 tarihleri arasında belirlediği çağdaş üniversitenin ilkeleri; 2023 Türkiye'sinde, özellikle "üniversitenin sahibi devlet değil millettir; devletin görevi öğretim üyelerini atamak, bunların maaşlarını ödemek ve çalışmaları için gerekli olan özgürlük ortamını oluşturmaktır" anlayışı dışına çıkmıştır.

Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi; bütün üniversitelerde yaşanan öğretim üyelerinin aylıklarının düşük olması, personel yetersizliği, donanım eksikliği, öğrenci fazlalığı gibi sorunlar yanında, özel olarak Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi almamış, bu konuda yüksek lisans ve doktora yapmamış kişilerin bölümlerde karar verici durumlarda bulunması nedeniyle oldukça yetersiz duruma düşmüştür.

Not: Çalışmanın taslağını okuyup, öneri ve eleştirileriyle büyük destek ve katkı sağlayan meslektaşım Doç. Dr. Güler Demir'e çok teşekkür ederim.

Kaynakça / References

Alpay, M. (1976). *Harf Devriminin kütüphanelere yansıması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Artukoğlu, A, "Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimi," *Kütüphaneciliğin Sesi*, I, 2-3 (Kasım, 1962), 8-9. ss; 52

Atatürk, M. K. (2005). *Atatürk'ün bütün eserleri*. Cilt 15.İstanbul: Kaynak Yayınları

Atılgan, D. (1999). Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi ve yeni bin yılda hedefler. Ö. Bayram, E. Erkan ve T. Gülle (Yay. haz.). *Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü, Yarını: Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum bildirileri* içinde (s. 144-163). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Baysal, J. (1987a) *Kütüphanecilik alanında yeni kavramlar, araçlar, yöntemler*. (2bs.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

Baysal, J. (1987b). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nün yirmi yıllık tarihçesi 1964-1984. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, s.1, s. 5-15.

Baysal, J. (1991). *Kitap ve kütüphane tarihine giriş.* İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Bernal, J. D. (1976). *Bilimler tarihi*. Marlalı, E. (Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Bitri, E. (2012). *Kütüphane ve bilgibilim eğitimi: Arnavutluk için bir yaklaşım.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yöneyimi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Bronstein, J. (2007). Current trends in library and information studies curricula around the world: Looking for the user-centred approach. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 5(2), 59-78.

Burke, P. (2002). *Gutenberg'ten Diderot'ya: Bilginin toplumsal tarihi.* M. Tunçay (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çağır, M. ve Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4(11), 62-75.

Çakın, İ. (1997). 25. yılında Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü. B. Yılmaz (Yay. haz.). *Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıl'a Armağan* içinde (s. 7-31). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü.

Çakın, İ. (1999). Kütüphanecilik eğitimi ve yeni hedefler. Ö. Bayram, E. Erkan ve E. Yılmaz (Ed.). *21. Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği: 35. Kütüphane Haftası Bildirileri (15-21 Mart 1999, Ankara)* içinde (s. 135-146). Ankara: TKD.

Çakın, İ. (2000). Bilgi profesyonellerinin eğitiminde yeniden yapılanma: Hacettepe Üniversitesi Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 14(1), 3-17.

Çakın, İ. (2005). Cumhuriyet'ten günümüze bilgi profesyonellerinin eğitiminde başlıca yönelişler. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(1), 7-24.

Çakın, İ. (2015). Türkiye'de Cumhuriyet dönemi kütüphanecilik eğitimi. B. Yılmaz (Ed.). *Anadolu kütüphaneleri* içinde (ss.387-403).

Çığ, M. İ. (1997). *Sumerli Ludingirra.* (2.bs.). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Dilek–Kayaoğlu, H. (1992). *Kütüphane biliminin kapsamı ve Türkiye'de durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Dilek-Kayaoğlu, H. (2017a). Kütüphane biliminden enformasyon bilimlerine: İnceleme Alanını/Bilim Dalını Adlandırma ve Tanımlama Sorunu. İçinde: *Bilgi ve Belge Yönetimi: Kuramsal Yaklaşımlar* (ss.125-178). B. Yılmaz, T. Baş, S. Öztemiz, M. Dişli (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Dilek-Kayaoğlu, H. (2017b). Kütüphane fenninden bilgi ve belge yönetimine: Türkiye'de alan adlandırma ve tanımlama sorunu. İçinde: *Bilgi ve Belge Yönetimi: Kuramsal Yaklaşımlar* (s. 179-210). B. Yılmaz, T. Baş, S. Öztemiz, M. Dişli (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Ersoy, O. (1965). Kütüphanecilik kursları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi,* XXIII (1-2), 49-59.

Hall, M. P. (2017). Mısır'da ruh ve ölüm ötesi. O. C. Hacıoğlu (Çev.). İstanbul: Hermes Yayınları.

Hart, G. (2012). *Mısır mitleri*. M. S. Türk (Çev.). (2.bs.). İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Kaegbein ve Rush (1983). Federal Alman Cumhuriyeti'nde kütüphane ve belge bilgi alanındaki yenilikler. İçinde *Değişik ülkelerde kütüphane öğretimi (Seminer 25 Şubat 1982)* (s. 7-26). Meral Alpay (Haz.). G. Olut (Çev.). İstanbul: Formül Matbaası.

Karauğuz, G. (2015). *Hitit mitolojisi*. (2.bs.). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Keseroğlu, H. S. (1989). *Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Keseroğlu, H. S. (2014). Yeni kurulan bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri. İçinde: *Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 60. Yıl armağan kitabı* (s. 123-128). N. Özel. N. Er-Koçoğlu (Yay. Haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Keseroğlu, H. S. (2017a). Yazı öncesi arşivler. (s.327-332) içinde: *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkisi.* (Odabaş, H. Ve Akkaya, M. A.) (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Keseroğlu, H. S. (2017b). Bilim tarihinde kuram. İçinde: *Bilgi ve belge yönetimi kuramsal yaklaşımlar* (s.25-62). B. Yılmaz, T. Baş, S. Öztemiz, M. Dişli (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Keseroğlu, H. S. (2018). Dil, anlam ve kataloglama (ss.239-263). İçinde: *Bilgi ve belge yönetimi alanında bilgiye erişim 7 kataloglama sorunları sempozyumu: bildiriler kitabı*. E. Bitri, H. S. Keseroğlu (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Kramer, N. S. (1990). *Tarih Sumer'de başlar*. Çığ, M. İ. (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kramer, S. N. (2000). *Sümerlerin kurnaz tanrısı Enki*. H. Koyukan (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kramer, N. S. (2001). *Sümer mitolojisi: İÖ üçüncü bin yıldaki tinsel ve edebi gelişim üstüne bir çalışma*. H. Koyukan (Çev.). (2.bs.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Lerner, F. (2007). Kütüphanelerin hikayesi: Yazının bulunuşundan bilgisayar çağına. İstanbul: Bileşim yayınları

Madran, O. (2023, 18 Mayıs). *Bilgi* [e posta]. Erişim adresi: https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#search/Or%C3%A7un/KtbxLwGrWgDGCjbwlVxgwFDRpsHdsVwxdq

Matsumura, T. (1983). Japonya'da kütüphane ve bilgi bilimin gelişmesi. İçinde *Değişik ülkelerde kütüphane öğretimi: (Seminer 25 Şubat 1982)* (s.39-60). Meral Alpay (Haz.). G. Olut (Çev.). İstanbul: Formül Matbaası.

Mithen, S. (1999). *Aklın tarihöncesi*. İ. Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

National Union Catalog (2023). Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/National_Union_Catalog

Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim bilimleri sözlüğü*. (2.bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ötüken, A. (1956). İstanbul Kütüphaneleri Hakkında 48 Yıl Önce Zamanın Sadrazamına Sunulmuş Bir Rapor", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* V/3, Ankara 1956, s. 206-226.

Ötüken, A. (1957). Türkiye'de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI/1-2. s. 1-36.

Pawley, C. (2019). History in Education for Librarianship. *Information & Culture: A Journal of History*. Volume 54, Number 1, 2019, pp. 44-52.

Soysal, Ö. (1983). Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin temel sorunları. İçinde: *Değişik ülkelerde kütüphane öğretimi (Seminer 29 Şubat 1982).* Alpay, M. (Haz.) İstanbul: Formül Matbaası.

Subaşıoğlu, F. (2014). Meslek eğitimimizde yeni yöntemler, fırsatlar (s. 81- 92). İçinde: *Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 60.Yıl Armağan Kitabı*, N. Özel ve N. Er-koçoğlu (Yay. haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Subaşıoğlu, F. ve Gürdal, O. (2014). Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nün kuruluş öyküsü. *Türk Kütüphaneciliğ*i 28 (4), 583-621

Tonta, Y. (2012). Kütüphanecilik ve Bilgibilim Eğitiminde Gelişmeler ve Program Değişiklikleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 227-261.

Tonta, Y. (2023, 16 Haziran). *Akademiden notlar 103: Nasıl bir üniversite?* Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=0fgc1kNezGI

Türk Kütüphaneciler Derneği Mesleki Etik İlkeleri (2010). Erişim adresi: https://kutuphaneci.org.tr/bildirgeler/mesleki-etik-ilkeleri/

Watson, P. (2023*). Fikirler tarihi: Ateşten Freud'a*. Atakay, K. … [ve öte] (Çev.). (9.bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

White, J. (2010). *International library of philosophy of education. Aims of education restated.* (v.22). London: Routledge.

Yıldırım, C. (1979). *Bilim felsefesi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, B. (2018). Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri Ders Programlarının Arşivcilik ve Belge Yönetimi Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. *Bilgi Yönetimi*.,1(1), 44-62.

Yılmaz, B. (2023, 15 Mayıs). *Bilgi.* [e posta]. Alınan adres: https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#search/B%C3%BClent+Y%C4%B1lmaz/KtbxLvgwzhpZHSRjmKKbFCwtLMBWRpQMWg

6. BÖLÜM / CHAPTER 6

Dr. Stummvoll'un Ankara'da Açtığı Kütüphanecilik Kursu ve Diğer Kütüphanecilik Etkinlikleri

Library Course and Other Library Activities Opened By Dr. Stummvoll in Ankara

Mehmet Kemal SEVGİSUNAR[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

E-mail: mksevgisunar@kastamonu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.06

ÖZ

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, aydınlanmacı, çağı bilimsel bir bakışla kavrayan ve yenilikçi bir yaklaşım giderek sisteme egemen olmuştur. Hemen her alanda gerçekleştirilen planlama, uygulama ve gelişmeler; yine kamu yönetiminin yönlendirmesiyle, bir biçimde bilgi ve belge yönetimi alanının ilgili bölümleriyle bir yönüyle buluşturulmuştur. Toplumsal bilgi sorunlarının çözümünde "gerçekçi tespit", toplumsal gerçekliğin inşası sürecinde "doğru ve gerekli bilgi" gibi kavramlara öncelik verilmeye başlanmıştır.

Anılan dönemde, ekonomik ihtiyaçlar ve gündelik gıda gereksinimi sorunlarının ivedi çözümü için ise, endüstriyel nitelikli tarımsal üretim esas alındığından, önce Ankara'da Yeni Ziraat Mektebi açılmış ve sonrasında bu kurumun temelleri üzerine Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü'nün akademik ve bilimsel sürecini desteklemek için kurulan kütüphanenin yönetimi için ise Almanya'dan, Dr. Joseph Stummvoll getirilmiştir. O yıllarda, modern kütüphanecilik alanında Avrupa'da yaşanan bütün gelişmeleri prototip bir çalışma olarak Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesine taşımak hedeflenmiştir. Dr. Stummvoll, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünde kütüphanecilik çalışmalarının yanı sıra, Enstitü kütüphanesinde bir dönem süren kütüphanecilik kursu açmış ve bazı meslekî konferanslar da vermiştir. Bu çalışma sözü edilen kursa ve konferansa ilişkin olarak, dönemin ulusal basınına ve sonrasında bilimsel çalışmalara yansımış kimi yayınları inceleyerek; söz konusu dönemi daha görünür ve bilinir kılmayı amaçlamıştır. Ayrıca çalışma sürecinde ulaşılan bir başka gerçeklikte o yıllarda Almanya da iktidara gelen nazilerden kaçan; demokrat, sosyal demokrat veya özgürlükçü düşüncelere sahip ya da bazı Yahudi kökenli Alman bilim insanlarının mülteci olarak Almanya dışına çıkma girişimleri dahilinde Türkiye'ye davet edilmeleridir. Gelen bilim insanlarından bazıları çeşitli bilim alanlarında akademisyen iken, aynı zamanda kütüphaneci de idiler. Görev aldıkları kurumlarda görevlerini yaparken diğer bir taraftan da o kurumların kütüphanelerini de kurmuşlardır. Ancak bu kütüphaneciler ve çalışmaları Türk kütüphanecilik tarihinde nedense kendilerine pek yer bulamadılar, anılmadılar, duyurulmadılar. Çalışmada araştırma yöntemi olarak belgesel tarama

yöntemi kullanılmıştır. Yine ilk kez ulaşılan Dr. Stumvoll'un kütüphanecilik kursu kursiyerlerinin, Ulus gazete matbaasını kurs faaliyetleri içinde ziyaret ettiklerini gösteren fotoğraf da, literatüre ilk kez kazandırılmıştır. Çalışmada, Cumhuriyetin erken dönemlerinde; Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere bazı devlet yetkililerinin alana ilişkin öncü sayılması gereken planlı gayret ve uygulamaları olmuştur. Sonraki dönemlerde o süreci inceleyen kimi alan araştırmacılarının, döneme dair olaylar ile anılan gelişmeleri, alınan karar ve uygulamaları netleştirecek, aydınlatacak araştırmalara pek de yönelmedikleri gerçeğine yeni belge ve verilerle dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci kütüphaneciler, kütüphanecilik kursları, Dr. Stummvoll, Türkiye kütüphanecilik eğitimi tarihi

ABSTRACT

With the establishment of the Republic in Turkey, an enlightened, scientific approach to the age and an innovative approach gradually dominated the system. Planning implementation and developments in almost every field; Again, with the guidance of the public administration. It was somehow brought together with the relevant departments of the field of information and records management. Concepts such as

"Realistic determination" in the solution of social information problems and "correct and necessary information" in the process of constructing social reality have begun to be given priority. In the aforementioned period, since industrial agricultural production was taken as the basis for the urgent solution of economic needs and daily food needs, the New Agricultural school was opened in Ankara first and then the Higher Agricultural Institute was established on the foundations of this institution. For the management of the library, which was established to support the academic and scientific process of the Institute, Dr. Joseph Stummvoll was brought in. In those years, it was aimed to carry all the developments in Europe in the field of modern librarianship to the library of the Higher Agricultural Institute opened in Ankara as a prototype study. Dr. Stummvoll, in addition to his librarianship studies at the Higher Agricultural Institute in Ankara, opened a one-term librarianship course in the Institute's library and gave some professional conferences. This study some publications that were reflected in the national press of the period and later on scientific studies regarding the course and conference; aimed to make the said period more visible and known. In addition, in another reality reached during the working process, those who escaped from the nazis who came to power in Germany in those years; It is the invitation of German scientists who have democratic, social democratic or libertarian ideas, or some Jewish origin, to Türkiye within their attempts to leave Germany as refugees. While some of the incoming scientists were academicians in various fields of science, they were also librarians. While performing their duties in the institutions they were assigned to, on the other hand they also established the libraries of those institutions. However, these librarians and their work could not find a place for themselves in the history of Turkish librarianship, they were not mentioned, they were not announced. Documentary scanning method was used as a research method in the study. Reaching for the first time, Dr. The photograph showing the librarianship course trainees of Stummvoll visiting the Ulus newspaper printing house during the course activities was also included in the literature for the first time. In the study, in the early periods of the Republic; Some state officials, especially Mustafa Kemal Atatürk , had planned efforts and practices that should be considered pioneers in the field. With new documents and data, it is aimed to draw attention to the fact that some field researchers who examined that process in the following periods did not turn to research that would clarify and illuminate the events and developments of the period, the decisions and taken.

Keywords: Refugee librarians, librarianship courses, Dr. Stummvoll, Turkish history of library education

Extended Abstract

Modern librarianship activities in Turkey; In those days, it was somehow brought together with the relevant departments of the field of information and records management with a positive and philosophical scientific approach. The source of this consciousness is none other than the understanding that governs the country in the most general terms and establishes the republic. This is not a random attitude or a random approach.

The establishment and development processes of the New Agricultural School opened in Ankara and the Higher Agricultural Institute established after it, and the results of the scientific-based policies and practices indicated by the professional and economic successes of the people who grew up from these institutions throughout the country, constituted one of the most concrete examples to be presented to the interested parties.

For the management of the library, which was established to support the academic and scientific process of the same Institute, Dr. Stummvoll has been introduced.

In the same period (1934), who had to leave his country as a result of the political developments in Germany in those years and worked as a faculty member at the Faculty of Law in Ankara, Prof. Dr. Ernst Eduard Hirsch has been appointed as the contact person for the Faculty of Law Library by the faculty board of professors. Following this assignment, the Faculty of Law Library was established and developed.

Another scientist who left Germany for the same reasons and became refugee in Turkey and took charge in those years is Prof. Dr. Gerhard Kessler. After Dr. Kessler, School of Economics was founded, it made the same contribution that Hirch did for his own faculty.

The issue of German librarians in Turkey is a separate topic that needs to be examined. Dr. Stummvoll also opened a librarianship course at the Institute Library during his years in Ankara, concluded the course and also gave some conferences.

Within the study, the photographs of the librarianship course trainees visiting Ulus newspaper printing house during the course activities is revealed for the first time; which is also included in the article.

In the study, in the early periods of the Republic; He was also drawn to the fact that the efforts and practices of some state officials, especially Mustafa Kemal Atatürk, were not discussed in detail and clearly by field researchers.

The developments and initiatives in the field of librarianship which was led by Mustafa Kemal Atatürk and all other state officials who had taken office as senior executives in charge of the aforementioned institutions of that period, who invited German librarians to Turkey, as if they were spontaneous, as if they were the responsibility of the State of the Republic of Turkey and the government officials and officials of the same periods. There have been some academics working in the field of Turkish librarianship who have dealt with the subject as if they had never contributed to the field of Information and Records Management.

However, studies containing some detailed information that lead researchers to the truth are strangely made outside the field.

In Ankara, the title of the newspapers were "Library Course opened by Dr. Stummvoll". It is certain that the library staff working in public libraries in Ankara attended the course.

In the study, In addition to Dr. Stummvoll's "library course" and information on Librarianship studies at the Higher Agricultural Institute; Hamit Zübeyr Kosay's report for a newspaper column which contains detailed evaluation and analysis of Stummvoll's conference on library and librarianship in Ankara is included.

The contributions of the study to the literature and the field can be listed as follows.

-German-origin librarians have used German librarianship understanding and practices for their scientific studies in librarianship research in Turkey.

-Also, it has been determined that since the time of the Ottoman Empire, Germany has been involved in some other studies on libraries and libraries in order to increase their own cultural influence in Turkey, a long time ago.

-German origin scientists and librarians examined in the study have done very positive work for Turkish Republic and Turkish libraries, and have achieved successful results with the contribution and right policies of the state administration.

-The photograph taken by the course students during their visit to the printing house of Ulus Newspaper. It is the only photograph available to date on the subject, embodying Stummvoll's course.

-Regarding Dr. Stummvoll's conference on "library and librarianship" in Ankara, the column written by Hamit Zübeyr Koşay is very important with its content analysis and critical approach.

-In addition, the subject of the Higher Agricultural Institute opened in Ankara and the German academics and academic librarians assigned to this Institute are of multidimensional importance.

a-The Institute was established to increase the trained manpower, technical and practical experience that will enable Turkey to overcome the great economic distress and food bottleneck, this is why the academics were brought to Ankara. Refugee scientists and librarians were faced with various obstacles by Hitler's Germany, so that they could not work in Turkey.

Despite all these negative and difficult conditions, Turkey under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk did not take these negativities into account. He protected and supervised both the Higher Institute of Agriculture and the academicians and academic librarians he appointed in the aforementioned institution.

The institute has achieved the progress, development and results much better than expected.

b- In such an important scientific breakthrough and application project, the need for a modern library that can compete with academics, an information transfer environment and developed examples in the world was considered, and qualified personnel, materials, books and other relevant information resources were provided despite the hard opportunities on the subject.

c- Field researchers were interested in Dr. Stummvoll's librarianship courses and conferences. However, they were not very interested in the thought and pioneering approach that provided for this environment. In particular, the issue of refugee librarians and the attitude of the state to the issue were not taken into account.

1. Giriş

Türkiye'de modern kütüphanecilik faaliyetleri Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yeni bir ivme kazanmış, her alanda gerçekleştirilen planlama, çalışma, uygulama ve gelişmeler; o günlerde- modern dünyada gelişmiş ya da her ülkede olduğu gibi- bir biçimde bilgi ve belge yönetimi alanının ilgili bölümleriyle pozitif ve felsefi bir bilimsel yaklaşımla buluşturulmuştur. Bu şuurun kaynağı, ülkeyi en genel ifade ile yöneten ve cumhuriyeti kuran anlayıştan başkası değildir. Bu incelenmesi ve araştırılması gereken bir konudur.

Bu tesadüfi bir tutum ya da rastgele bir yaklaşım değildir. Gerçeklik algısı yüksek bir anlayış, anılan süreç ve gelişmelerin modern bilimsel bir temelin üzerinde ülkede adım adım inşasının gerçekleşmesi için imkânları dâhilinde belki bir yönüyle faydacı olarak da adlandırılabilecek bir yöntemle ülke için acil olan ve gereken görevlendirmeler yapılmıştır (Çam, 2012, 68). Bu algı ve anlayışın tarihsel süreci ve uygulamaları ile sonuçları, ayrıca detaylı incelenmesi gereken önemli bir konudur.

Ankara'da açılan Yeni Ziraat Mektebi ve sonrasında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsünün kuruluş ve gelişim süreçleri ile bu kurumlardan yetişen kişilerin, ülkede zaman içinde yerine getirdikleri görevler ve elde ettikleri ülke genelindeki meslekî ve ekonomik başarılarla birlikte, belirtilen bilimsel temelli politikaların ve uygulamaların sonuçları, konunun ilgililerine sunulacak en somut örneklerden birini oluşturmuştur.

Yüksek Ziraat Enstitüsünün akademik ve bilimsel sürecini bilgi akışı ile desteklemek amacıyla kurulan kütüphanenin yönetimi için ise Dr. Stummvoll getirilmiştir. O yıllarda, modern kütüphanecilik alanında Avrupa'da yaşanan bütün gelişmeleri ve işleyişi neredeyse örnek bir prototip çalışma olarak Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesine taşımak hedeflenmiş, bu da Enstitü kurucu yöneticisi Dr. Falke ve kütüphaneci Dr. Stummvoll tarafından bir biçimde başarılmıştır.

Aynı dönemlerde (1934) Almanya'da o yıllarda yaşanan politik gelişmeler sonucunda ülkesinden ayrılmak durumunda kalan ve Ankara'da Hukuk Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışan Prof. Dr. Ernst Eduard Hirsch, fakülte profesörler kurulu tarafından Hukuk Fakültesi Kütüphanesine yetkili kişi olarak görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmenin ardından Hukuk Fakültesi Kütüphanesi kurulmuş ve geliştirilmiştir. Prof. Hirsch'in bu kütüphanede büyük emeği vardır. Asistanı Yaşar Karayalçın da (1923-2019) hocanın etkisiyle olsa gerek, bilgi ve belge yönetimi alanıyla ciddi biçimde ilgilenmiştir.

Almanya'dan aynı nedenlerle ayrılarak Türkiye'ye sığınan ve o yıllarda görev alan diğer bir bilim insanı ise Prof. Dr. Gerhard Kessler' dir. İktisat Fakültesi kurulduktan sonra Hirch'in yaptığı katkıyı Kessler de kendi fakültesi için yapmıştır. Bu akademisyenlerin Kütüphanecilik bölümü mezunu olup, olmadıkları bilinmemekle birlikte, meslekî bilgilerinin incelenmesi de ayrı bir çalışma konusudur. Ancak, her iki akademisyen de görev aldıkları fakültelerdeki kütüphanelerin kuruluş ve gelişim süreçlerine çok ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Ayrıca, her iki akademisyen de alanlarında oldukça tanınmış olmakla beraber Türkiye'de de birçok ilke imza atmış önemli bilim insanlarıdır.

"…Bu çalışmalarda iki Alman bilim adamının katkısı çok büyüktür. Bunlardan Prof. E. Hirsch, 1934 yılında Profesörler Kurulu tarafından kitaplık konusunda ilgili kişi olarak görevlendirildikten sonra Hukuk Fakültesi kütüphanesi kuruldu ve geliştirildi.167 Prof. Gerhard Kessler ise İktisat Fakültesi kurulduktan sonra aynı katkıyı kendi fakültesi için yaptı. Fakülte kitaplığında derlenmemiş kitapları görünce, kütüphaneye yerleşti ve yıllarca tek başına fişleri yazdı. Birçok dilde yazılmış kitap ve makalelerden oluşan 50.000 kartotek fişini kendi elyazısıyla doldurdu. Birkaç yıl içinde raflardaki kitap sayısı 20.000'e ulaştı…". (Çam, 2012,68)

Türkiye'de Alman kütüphaneciler konusu da incelenmesi gereken ayrı bir konu başlığıdır. Anameriç, Türkiye'de kütüphaneciliğin gelişim sürecini açıklarken bu konuda; Almanların halkın bilinçlenmesi ve kendi propagandalarını yapmak için I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin birçok yerinde halk kütüphaneleri ve okuma salonları açtığını belirtmektedir:

"…I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar Türkiye'nin hemen her yerinde halk kütüphanesi (umumi kütüphane) ve okuma salonları açtığı bilinmektedir." (Anameriç,2008, 129)

Aynı konuda Reyhan (Reyhan, 2005, 252) ise yaptığı değerlendirmede II. Meşrutiyet döneminde ve sonrasında Türk-Alman ve Alman-Türk derneklerinde özel bir edebiyat kurulu oluşturularak, Alman edebiyatının Türkçe'ye çevrilmesi ve Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Şarkla ilgili özel bölümleri olan kütüphanelerin geliştirilmesi ve desteklenmesine çalışıldığını belirtmektedir.

Yine, Reyhan çalışmasında; o günlerde Türkiye hakkında yazılan propagandist ve provakatif özellikler taşıyan kitapların Türkçeye çeviri faaliyetine girişildiğini belirtmektedir (Reyhan, 2005, 252). Konuyla ilgili değerlendirmesinin sonuna doğru ise Reyhan "..Alman Eğitim Bakanlığı tarafından yönlendirilen "Türk Edebiyatı Dostları Derneği gibi, özel ve kamusal kaynakları harekete geçirerek Türkiye ile ilgili genel bir kütüphane açılmasına katkıda bulunmak amaçlı ya da Alman yaşam tarzını, kültürünü, tarihini ve zihniyeti hakkında propaganda kitapları yayınlayan " Osmanlı- Alman Dostluk Kütüphanesi" gibi kuruluşlar da,

Osmanlı üzerinde Alman nüfuzunu kültürel açıdan yaymaya çalışıyorlardı..” diyerek önemli bir değerlendirme yapmaktadır. Alman imparatorluk devletinin Türkiye üzerindeki emperyal çabaları ayrı bir çalışmada özel bir çalışma konusu olarak ele alınabilir.

1930’lı yıllardan itibaren gelen Dr. Stummvoll ile mülteci veya Alman devletinden izinli olarak Türkiye’ de görev yapan Alman kökenli diğer bilim insanlarının Türkiye’de aldıkları görevler üzerinden yaptıkları işler ve çalışmaları sözü edilen Alman imparatorluk devletinin emperyal çabalarıyla birlikte anılamaz. Onların, Türkiye’ye gelme gerekçeleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Ancak bu süreçte anılan akademisyenler, devletin doğru ve yönlendirici yol göstericiliği ile Türkiye için, oldukça yararlı çalışmaların üretilip, projelerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Yine Dr. Stummvoll, Ankara’da çalıştığı yıllarda, Enstitü kütüphanesinde bir de kütüphanecilik kursu açmış, anılan kursu bir kez düzenleyerek sonuçlandırmış ve ayrıca bazı kütüphanecilik konferansları da vermiştir. Bu çalışma, sözü edilen kursa ve konferansa ilişkin olarak, dönemin ulusal basınına ve sonrasında kimi bilimsel çalışmalara yansımış, yayınları inceleyerek söz konusu dönemi daha görünür ve bilinir kılmayı amaçlamıştır. (Koşay, 1936; Son Telgraf…,1936; Bu sabah ki…, 1936; Ziraat…1936; Türlü…,1936)

Çalışma bulguları dahilinde, Stummvoll’un kütüphanecilik kursuyla ilgili olarak çok somut bir belge, Kütüphanecilik kursu kursiyerlerinin, Ulus gazete matbaasına kurs etkinlikleri içinde gerçekleştirdikleri ziyaretin fotoğrafı da, literatüre ilk kez kazandırılmıştır.

Çalışmada, Cumhuriyetin erken dönemlerinde; başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere bazı devlet yetkililerinin alana dair birçok olumlu gayret ve uygulamalarının, alan araştırmacıları tarafından detaylı ve açık haliyle pek de ele alınmamış olduğu gerçeğine de ayrıca dikkat çekilmiştir. Sözü edilen bilgi bulanıklığı nedeniyle, genel durumun netleşmesi ve aydınlatılması amacıyla anılan konunun ayrıca ele alınarak çalışılması bir gerekliliktir.

Türkiye’de öncelikle o yıllarda; (1923) ülkenin savaş sonrası karşı karşıya kaldığı gıda ve ekonomik krizle ilgili olarak bazı ciddi adımlar atıldığı görülmektedir. Endüstriyel tarım temelinde başlattığı modernleşme çabaları ile verimli tarım ve hayvancılıkta yeni üretim çalışmaları için; önce Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açıldı:

“…1928 yılında Islah-ı Tedrisat Kanunu’ndan alınan yetkiyle Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün binalarının yapımına başlanmış; 1930 yılında ise Enstitü’nün öncüsü ve çekirdeği “Ankara Yüksek Ziraat Mektebi” açılmıştı.” (Aşkın, 2017,103) Bu okulda öğrenciler ilk yıl Atatürk Orman Çiftliğinde staj yapıyor, yükseköğretime ikinci yıl başlıyorlardı. Aynı öğren-

ciler sonradan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat Fakültesinin ilk öğrencileri de olmuşlardır. (Aşkın, 2017, 103-104)

Aradan 3 yıl geçtikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yıldönümü kutlanırken ülke için, bir başka bayram anlamına gelen Yüksek Ziraat Enstitüsünün Cumhuriyet Bayramı'ndan bir gün sonraki açılışını kutlamak için hazırlanılmıştır:

"…29 Ekim 1933 günü, Cumhuriyet'in 10. kuruluş yıldönümünün coşkusu, o gün sona ermemiş; ertesi gün kutlanan bir başka bayramla sürmüştü. 30 Ekim 1933 günü, davetiyelerin üzerinde de yazdığı gibi, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Açılma Bayramı" kutlanmıştı." (Aşkın, 2017,104)

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünün kuruluşu, olumlu yönden oldukça isabetli bazı sonuçlar doğurmuştur. Beş yıl içinde bütün eğitim, laboratuvar ve kütüphane binaları tamamlanmıştır. Enstitünün bünyesinde Tabii İlimler (Doğa Bilimleri), Ziraat Fakültesi, Ziraat Sanatları Fakültesi ve Baytar (Veteriner) Fakültesi olmak üzere dört fakülte ve 22 Enstitü açılmıştır. (Aşkın, 2017, 105) Sonraki yıllarda ise Orman Fakültesi (1934) de açılmıştır. 1943-44 yıllarına gelindiğinde ise açılan Enstitü sayısı 34'e çıkmıştır. (Aşkın, 2017, 105)

Bu belirleme gösteriyor ki; Türkiye'de ilk kez ekonomi ve kalkınma temelli, kalkınmada öncelik tanınan tarımsal endüstriyel çalışma alanlarında "bilgi" kavramına vaz geçilemez bir gereksinim, olmazsa olmaz özel bir görev tanımlanmıştır. Modern kütüphane, tarımsal üretim alanlarını, söz konusu alanları oluşturup, geliştiren bilim insanları ve uzmanları modernleştirme çalışmalarında güçlü bir biçimde destekleyen bir bilgi akış sistemi oluşturarak, sürecin en önemli unsurlarından biri olarak kurum içinde yerini almıştır.

Bu durum ülkede çözüm odaklı düşünsel ve üretimsel süreçteki çalışma alanına yansıyan zihniyet değişiminin belki de en somut ilk örneğidir. Belirtilen kurumun kuruluş mantığı ve işlevlerinin genişletilerek kurumun büyümesinin sağlanması nedeniyle de Cumhuriyet düşünce sisteminin sorunların çözümü sürecinde bilgiye ve bilgi kurumlarına Türkiye'de toplumun bilgi sorunlarını çözücü, somut bir toplumsal nitelik yüklemesi gerçeği, bu çalışmanın en önemli tespitlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

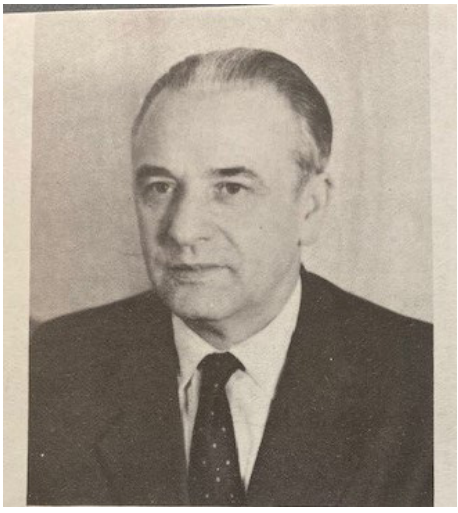
Türkiye bir taraftan 1933'ten itibaren, ülke halkının temel gıda gereksinimleri için tarımsal üretimini arttıracak yöntem ve teknikleri öğrenip, uygulayarak ülke toprakları genelinde yüksek bir tarımsal üretime kavuşurken, aynı zamanda tarımsal üretim temelinde ihracat gücüne de erişmiştir. Bir taraftan dünyada tarım ve hayvancılık konusunda ulaşılan son bilimsel gelişmeler ışığında, teknoloji ve yeni teknik yöntemlerin Türkiye'de uygulamaya ve üretime

ivedilikle yansıması için birçok yeni yaklaşım, uygulama ve planlamalar geliştirilmiştir. Bunun sonucunda ise söz konusu plan uygulama ve projeler tarım ve hayvancılık ile endüstriyel tarımsal üretim alanında hızla uygulanarak yüksek rekolteli üretimler elde edilmiştir.

İşte tam da bu dönemde Enstitü için, Almanya'dan belirtilen konularda (Tarım ve Hayvancılık) dönemin dünyadaki son derece gelişmiş teknik bilgi ve tecrübesi olan, yeni bilgi ve uygulama tecrübeleriyle donanmış kimi akademisyenler başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin devlet yetkililerinin de onayıyla resmen davet edilerek Türkiye'ye gelmeleri sağlanmıştır. Söz konusu akademisyenleri bilgi akışı ve araştırma faaliyetleri açısından gerektiği gibi destekleyebilmek için de Enstitünün çalışmalarında gereksinim duyduğu modern kütüphanesini kurup geliştirecek akademisyen nitelikli kütüphanecilerin de Türkiye'ye gelmeleri sağlanmıştır.

Yıllar sonra İstanbul'da bir IFLA toplantısında konuyu açıklayan Richards, Yüksek Ziraat Enstitüsünden söz etmeden, Enstitü'nün ilgili fakültelere dağılarak sonraki yıllarda içinde yer alacağı Ankara Üniversitesi fakültelerinden söz etmiş ve Dr. Stummvoll'un düzenlediği kütüphanenin o yıllarda Türkiye'nin en modern kütüphanesi olarak kabul edildiği bilgisini aktarmıştır:

"…1930'larda Alman bilim adamlarının varlığı Türkiye'nin genç kütüphanecilik mesleğine de damgasını vurmuştur. Daha sonra Viyana'daki Avusturya Milli Kütüphanesi'nin başkanı olan Joseph Stum[m]voll, 1933'te Ankara Üniversitesi'ndeki kütüphaneyi ziraat ve veterinerlik fakültesi için düzenledi ve o zamanlar Türkiye'nin en iyi akademik kütüphanesi olarak kabul edildi…" (Richards, 1995,[4]).



Fotoğraf 1: Dr. Joseph Stummvoll

Bilim insanlarının Türkiye ye gelişlerinde muhtemelen Almanya'da o dönemde iktidar olan ve Yahudi kökenli kimi bilim insanları ile demokrat kimlikli bazı bilim insanlarının Almanya'da çalışmalarını sıkıntıya sokan hatta gündelik yaşamlarını giderek engelleyen ve baskısı günden güne artan nazi iktidarının varlığıdır. Söz konusu akademisyenlerin Türkiye'ye gelmeyi seçmelerinde bu durum çok etkili olmuştur. Örneğin Prof. Dr. Ernst Eduard Hirsch ile Prof. Dr. Gerhard Kessler gibi...1938'lerde Türkiye'ye gelen kütüphanecilerden Max Pfannensitiel'le ilgili bir akademik çalışmada da onun Türkiye'ye mülteci olarak gelmesine neden olan süreç, aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

"Almanya'da, Nasyonal Sosyalistlerin baskısı sonucu, bilim insanları o güne kadar yaşanmamış şekilde misafir kabul eden ülkelere doğru, Almanya'yı topluca terk etmeye başlar" (Bir, 2021, 344).

Türkiye'ye gelen söz konusu bu kütüphaneciler dönemin modern kütüphanecilik teknik ve uygulamalarını ve yayın takip etme ile derme oluşturma tecrübelerini anılan Enstitü de ve görev aldıkları fakültelerde uzun yıllar başarılı bir biçimde uygulamışlardır.

Dr. Stummvoll ve Prof. Dr. Max Pfannensitiel anılan Enstitünün bütün bölümleri için gereken bilgi birikimi ve derme geliştirme politikalarını başarıyla uygulamış, kurumun alt yapısını ve bilgi akışını sorunsuz sağlamışlardır. Diğer bir yandan da, Türkiye'de bu yöntem ve tekniklerin uygulanması için gereken ön çalışmaları da aynı süreçte yapmışlardır. Ayrıca Türkiye'ye davetle getirilen bu kütüphanecilerden en etkili kişiliklerden biri olan Dr. Stumvoll, bir yandan Enstitü kütüphanesi için çalışırken, diğer yandan da Ankara'da gündeme getirdiği "modern kütüphanecilik" konulu konferansları ve açmış olduğu "kütüphanecilik kursu" ile kütüphanecilik uygulama ve eğitimleri açısından oldukça önemli ve öncü çalışmalarda bulunmuştur. Dr. Stummvoll Türkiye'deki görev süresi bittikten sonra Avusturya Viyana' da; Avusturya Milli Kütüphanesinin yöneticiliğini yapmıştır. O görevinde de oldukça başarılı olmuştur.

2. Dr. Stummvoll'un Kütüphanecilik Kursu Öğrencilerinin Fotoğrafı



ULUS

17 MART 1936 SALI

Son haberler üçüncü sayfamızdadır

ON YEDİNCİ YIL. NO: 5255

ADIMIZ, ANDIMIZDIR

Türk-Sovyet dostluğunun on beşinci yılı

Dün akşamki ziyafet ve onu takib eden süvare çok samimi ve neşeli geçti

İKİ YOLDAN DOĞRU SU

Alman hükümetinin verdiği cevabtan sonra

Milletler cemiyeti konseyi dün gizli bir toplantı yaptı

Verilen karara göre Almanya öteki Lokarno devletleriyle müsavat halinde yani reye girmeden konseyde bulunabilecek, fakat alman teklifleri konseyde değil, Lokarno devletlerince gözden geçirilecektir.

"Ulus,, un Dil Yazıları

Güneş-Dil

Teorisine göre Türk dilindeki Ek-Zamirlerin analizi

X

Devlet hesabına okuyanlar nasıl memur olacaklar?

Kamutay dün memurlar kanununun bazı maddelerini değiştiren bir projeyi kabul etti

İstanbulda dün on altı mart şehidleri anıldı

Başbakanımız dün foto sergisini gezdi

Kelime yanlışı

Fotoğraf 2: Kütüphanecilik Kursu Öğrencilerinin Ulus Gazetesi Matbaasını Ziyaret Sırasında Çekilen Fotoğrafları

Çalışmada belirtilen konuda yapılan belge ve yayın taramaları sırasında ulaşılan bazı yeni veriler ve ilk kez kamuoyunun gündemine bu araştırma ile taşınan, söz konusu kütüphanecilik kursuna katılan kursiyerlerin Ulus Gazetesi matbaasına yaptıkları uygulama ve gözlem ziyareti sırasında çekilen fotoğrafları, Ankara'da düzenlenmiş olan ilk kütüphanecilik kursu öğrencilerini 87 yıl sonra günümüz araştırmacıları için görsel tarihsel bir gerçekliğe büründürmektedir.

Fotoğraf, aynı zamanda Türkiye'de modern kütüphanecilik eğitimi süreci içinde, bilinen en eski meslekî kurslardan ikincisini somutlaştırması ve o günkü kurs katılımcılarını günümüze yansıtması ve resmetmesi nedeniyle de son derece önemli ve tarihi değeri olan bir fotoğraftır.



Fotoğraf 3: Gazetede Yer Alan Fotoğraf

Söz konusu fotoğrafta Dr. Stummvoll fotoğrafın sağ üst köşesinde üniformalı kişinin hemen önündeki sırada matbaa makinesinin yanında kolunu makinenin üstüne koymuş olarak görünmektedir. Fotoğrafta görünen diğer kişilerin neredeyse tamamı muhtemelen Dr. Stummvoll'un kursiyerleridir. Fotoğrafta gazete çalışanları varsa da onların kim olduğu doğal olarak bugün bilinemiyor (Ziraat…,1936, 1).

Alman kütüphanecileri Türkiye'ye davet eden başta Mustafa Kemal Atatürk ile dönemin ilgili kurumlarının ve diğer bütün devlet yetkililerinin Kütüphanecilik alanına ilişkin katkı ve uygulama için yaptıklarını şimdiye kadar somut veriler ve olaylarla birlikte açıkça ve bütünlüklü bir akış içerisinde anmayan, bu konuda yapılan bütün gelişme ve girişimler sanki kendiliğinden olmuş gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve anılan dönemlerin hükümet yetkililerinin, görevlilerinin Bilgi ve Belge Yönetimi alanına sanki katkıları hiç olmamış veya çok az olmuş gibi konuyu ele alan Türk kütüphaneciliği alanında çalışan kimi akademisyenler olmuştur. Ancak bu konuda araştırmacıları gerçeğe yönelten detaylı çalışmalar ise, ne gariptir ki alan dışından yapılmıştır (Aşkın, 2017; Avcı,2017; Bir, 2021; Cumhuriyetin…, 2023; Çam, 2012; Deniz, 2023; Gözcü, 2018; Kadıoğlu, 2007-2008; Küçüker, 2011; Reyhan, 2005; Yaşar, 2017).

Türk kütüphaneciliğine önemli katkılar sunan ve çalışmaya konu olan Alman akademisyenlerin Türkiye'deki etkinlik ve faaliyetlerinin akademik nitelikli alan araştırmalarında gereken nitelik ve içerikte yeterince ele alınmaması bu çalışmanın hazırlanmasının en önemli gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Bu durum anılan sürecin; yeniden ele alınmasına, söz konusu sürecin doğru bir yaklaşımla tarihsel ve toplumsal gerçekliğinin konuya ilişkin olarak

yeniden incelenmesine de ayrıca bir gerekçe oluşturmuştur. Çünkü, sadece Alman hükümetinin izniyle Türkiye'de Yüksek Ziraat Enstitüsüne gelen bazı görevliler söz konusu değildir. Az sayıda da olsa yine Alman kökenli bazı başka mülteci nitelikli bilim insanları da bu kurumda Atatürk ve sonrasında ilgili dönem hükümetlerinin izniyle görev yapmışlardır (Küçüker, 2011; Yaşar, 2017)

İlk olarak kütüphanecilik bilgisi olan Almanya'daki Hitler iktidarından kaçmak isteyen bir Alman Yahudisi olan Prof. Dr. Ernst Eduard Hirsch (Deniz, 2023), sonra da Max Pfannensitiel Türkiye'ye mülteci bilim insanları olarak gelmişlerdir. Prof. Dr. Gerhard Kessler Yahudi kökenli değildir, ancak demokrat ve özgürlükçü düşünceleri olan bir kişiliktir. (Cumhuriyet…,2023). O da Türkiye' ye mülteci olarak gelmiştir. Max Pfannensitiel ise Dr. Stummvoll'un ardından Yüksek Ziraat Enstitüsünün kitapsaray yöneticiliğine atanmıştır. (Bir, 2021, 341-354). Bu önemli bir siyasal tercih ve uygulamadır. Zaman içerisinde başka bazı mülteci kütüphaneci bilim insanları da aynı şekilde mülteci olarak Türkiye kütüphanelerinde görevler almışlardır (Küçüker, 2011; Yaşar, 2017).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ülkede alan uzmanlarına gereksinim duyulan bazı bilim alanlarında yabancı bilim insanlarını seçerken, Almanya'da nasyonel sosyalistlerin iktidar olması nedeniyle etnik kökenleri ya da siyasal görüşleri nedeniyle sıkıntıda olan ve kendilerine yeni bir yaşam alanı arayan bu bilim insanlarını insanî nedenlerle öncelikle tercih edip, kendilerine yardımcı olarak Türkiye'ye kabullerini sağlamıştır. Aynı dönemde Türkiye Darülfünunu kapatmış ve "üniversite" kurumunu yeniden kurmaya çalışmaktadır. Bu durumda Alman bilim insanlarının tercih edilmesinde muhtemelen bu gerçeklik de önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Max Pfannenstiel'in Türkiye'ye gelişi ise, Atatürk'ün hastalığı ve ölümü dönemine denk gelmiştir. Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanlığına gelen İsmet İnönü de aynı politikaların takipçisi olmuş ve konuya ilişkin olarak daha önce saptanmış politikalara uygun kararlar almıştır.

"Max Pfannenstiel, Salomon-Calvi ile yazıştıktan sonra 1938'de Türkiye'ye göç eder. Türkiye bu tarihlerde Latin alfabesini ve medeni kanunu kabul ederek kararlı adımlarla önderi Kemal Atatürk (1881-1938) tarafından Batı'nın izinde etkin bir Türk ulus devleti olma yolunda ilerlemektedir. Halefi İsmet İnönü (1884-1973), Atatürk'ün belirlediği bu politikayı İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar sürdürür" (Bir, 2021, 345).

Max Pfannenstiel'in Türkiye'ye gelişi öyle kolayca olmamıştır. Almanya'daki nasyonel sosyalistler Pfannenstiel'in Türkiye'de görev almaması için birçok engellemeler çıkarmış atamayı her şekilde durdurmaya çalışmışlardır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri bütün

bu olumsuz müdahaleleri hiç önemsememiş ve hem önemli bir jeolog hem de bir kütüphaneci olan Max Pfannenstiel'in Türkiye' de çalışabilmesi için gereken izinleri Almanya'ya rağmen vermiş ve onun birkaç yıl Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinde kütüphaneci yönetici olarak çalışmasını sağlamışlardır. Pfannenstiel Almanya'dan kopmuş mülteci durumda bir bilim insanı iken, kendisine Türkiye Cumhuriyeti devletinde resmi bir görev verilmiştir.

"…Nasyonal Sosyalizmin uzun kolu, 1938'de Pfannenstiel'in Türkiye'ye ilticasını önlemeye çalışır;12 Reich'ın ve Prusya'nın Bilim, Talim ve Halk Eğitimi Bakanlığı, "İvedi" kaydıyla Kalsruhe'deki Kültür Bakanlığına bir yazı yazar. Dışişlerinden, Pfannenstiel'in Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü kadrosuna müracaat ettiği öğrenilmiştir: "Dr. Pfannenstiel'in bu makama getirilmesi Alman tarafınca hiçbir şekilde istenmez", gerekirse "bu konuma uygun bir Alman kütüphaneci önerilebilir", buna rağmen eğer "Dr. Pfannenstiel bu makama tayin edilirse bu Alman çıkarlarına uygun düşmez ve hiçbir şekilde arzulanmaz." 14 Nisan 1938 tarihinde Kalsruhe'deki Kültür Bakanlığına yazılan ikinci "İvedi" kayıtlı yazıda Pfannenstiel'in Ankara'daki ikamet izniyle ilişkili durumu sorulur. Karlsruhe'deki Kültür Bakanlığı 25 Nisan 1938 tarihli cevabi yazısında, Kasım 1933'te vatandaşlık kaydı silinmiş olduğundan "Dr. Pfannenstiel'in artık Baden eyalet mahkemesiyle bir ilişkisi bulunmadığını ve Ankara'daki ikameti için bir izne tabi olmadığını" bildirir…". (Bir, 2021, 345).

Ayrıca, acaba bu arada yurt dışı eğitimleri için Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine giderek eğitim alan kütüphanecilik öğrenimi gören Türk öğrencilerini yurt dışına kimler göndermiştir? Yol ve diğer harcamalarını kim ya da kimler karşılamıştır. Öyle ya bu gidişleri devlet sağlamamış mıdır? Ya da Almanya veya diğer ülkeler söz konusu gençleri kendi öz kaynaklarıyla mı çağırıp eğitmişlerdir? Bu nasıl olmuştur. Herhalde günümüz insanı için bu konular da Kütüphanecilik tarihinin netleşmesi açısından ayrıca ve yeniden ele alınarak incelenmeli, elde edilen sonuçlar ise ayrıntılı yeni bilimsel çalışmalarla genç meslektaşlara, öğrencilere aktarılmalıdır.

Cumhuriyet döneminde Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, dönemin hükümetlerinin ve görevli yetkililerin Türkiye' de arşiv ve kütüphaneler için doğrudan yaptıkları başka somut girişimler yok mudur? İşte sadece bu çalışmada ele alınan faaliyetler bile; Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin Bilgi ve Belge Yönetimi alanına yaptıkları önemli birçok girişim ve uygulamanın olduğunun en somut göstergelerinden bazılarıdır. Maalesef alan üzerine yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde bu çabaların bir bölümü açıkça incelenip, anılmamıştır bile.

Ancak, alan dışından ilgili konu üzerine yapılmış bazı akademik çalışmalar vardır ve bilgiler şaşırtıcıdır. Başka kimi bilgi disiplinlerinde bu çalışmalar yapılırken, alan ilgililerinin açık ve net olarak bu örnekleri alanın ve kamuoyunun gündemine taşımamaları, bu konuya yönelik olarak inceleme ve araştırma sonuçlarını kamuoyunda tartışmamaları da oldukça düşündürücüdür. (Aşkın, 2017; Avcı,2017; Bir, 2021; Cumhuriyetin…, 2023; Çam, 2012; Deniz, 2023; Gözcü, 2018; Kadıoğlu, 2007-2008; Küçüker, 2011; Reyhan, 2005; Yaşar, 2017).

Dr. Stummvoll' un düzenlediği kütüphanecilik kursu ile ilgili olarak, kursun başlangıcında Anadolu Ajansı Dr. Stummvoll ve Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörü Prof. Dr. Falke ile görüşmeler yapmış ve kursun açılış sürecinde yaşananları haberleştirerek, ulusal basına taşımıştır. Dönemin ulusal nitelikli gazetelerinin bazılarında haber, Anadolu Ajansının hazırladığı haber metni aynen kullanılarak hazırlanmıştır. Bazı gazeteler ise hazırlanan bu haberi kısaltarak gazetelerine aktarıp kullanmışlardır. Anadolu Ajansının kurs haberi kesintisiz haliyle şöyledir:

"Ankara, 31 (A.A.)- İkinci Kânun ayı içinde yüksek tarım enstitüsü genel kitap sarayında Ankara kütüphane memurlarını yetiştirmek üzere bir kütüphanecilik kursu açılmıştır. Kursu[Kurs] enstitü rektörü Bay Profesör Dr. Falke'nin bir söylevi ile açılmış ve bundan sonra kütüphane mütehassısı Dr. [S]Tumvoll ilk dersini vermiştir.

Kurslara 6 bayan ve 20 bay devam etmektedir. Üç ay sürecek olan bu kurslarda kütüphanecilik ilminin bütün incelikleri gösterilecek ve modern bir kütüphanenin tasnifi için gereken bütün esaslar öğretilecektir.

Memlekette ilmî bütün esaslara riayet edilerek tasnif edilen yüksek tarım enstitüsü kitapsarayı bize modern bir kütüphanenin ne demek olduğunu anlatacak biricik örnektir.

Böyle modern bir kütüphane içinde yetişecek olan kütüphane memurları ileride kendi kütüphanelerini tasnif ederken böylece en iyi sistemi tatbik etmiş olacaklardır." (Son telgraf haberleri…,1936, 3)

Ankara'da Dr. Stummvoll' un açmış olduğu "Kütüphanecilik Kursu" nun haberi bazı gazetelere yansımıştır. (Bu sabah ki telgraflar…, 1936, 2; Türlü haberler…, 1936, 5; Bu sabah ki telgraflar…,1936, 2) Aktarılan son haber 20 Şubat 1936 tarihlidir. Başka bir deyişle, bu haber diğer haberlerden daha sonraki bir tarihte verilmiştir. Haberde, Anadolu Ajansının metninden farklı olarak "Kursta dosya ve kütüphanecilik usulleri öğretilmektedir" kısa bilgisi de bulunmaktadır. Anılan haber, kütüphanecilik bilgilerinin yanı sıra kursta, kursiyerlere yazışma, dosyalama ve arşivcilikle ilgili bazı bilgilerin de öğretildiğini göstermektedir.

Haberlerde bulunan bir başka önemli bilgi ise Kütüphanecilik kursuna Ankara'daki bakanlık ve diğer resmi kurumlarda çalışan 6 kadın ve 20 erkeğin katıldığıdır. Örneğin Sami Nabi Özerdim'in (Özerdim, 1967, 18-19) basılmamış bir çalışmasında verilen kursiyer sayısı gazetelere yansıyan haberlerdeki sayıdan farklıdır ve cinsiyet dağılım bilgisi ise yoktur. Ancak, Özerdim'in ders notları arasına aldığı bu bilgi oldukça önemli olup, bazı ayrıntı bilgiler açısından da eksiktir.

"…Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesini kuran, Avusturya Milli Kütüphanesi genel müdürlüğünü yapmış olan Profeso[ö]r Doktor Joseph Stum[m]voll 1936[']da otuz kadar bakanlık memuruna kütüphanecilik kursu açmıştır." (Özerdim, 1967, 18-19)

Kütüphanecilik kursları ve kütüphanecilik eğitimi konusunda ilk bilimsel çalışma ise Adnan Ötüken tarafından yapılmıştır. (Ötüken, 1957, 1-35) Ötüken, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nde yer alan makalesinde Dr. Stummvoll' un kütüphanecilik kursu hakkında şu bilgileri vermiştir:

"…Türkiye'de İkinci Kütüphanecilik Kursu

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü (şimdiki Ziraat Fakültesi) Kütüphanesinin kurulmasına memur edilen ve beş yıl kadar bu müessesenin müdürlüğünü ifa etmiş olan Leipzig'de Deutsche Bücherei uzmanlarından (halen Viyana Milli Kütüphanesi Umum Müdürü) Dr. Josef Stummvoll 1936 yılı başlarında Enstitü Kütüphanesinde bir kütüphanecilik kursu açmıştı. Bu kursa muhtelif vekâletlerin kütüphane memurlarından ve Kütüphanecilik işlerini öğrenmek isteyenlerden 30-40 kişi devam etmiştir. Bu kurs haftada iki yarım gün olarak üç ay sürmüş, neticede bir imtihan yapılarak kazananlara sertifika verilmiştir. Bu kurs bir daha tekrarlanmamıştır.

Değerli bir kütüphane mütehassısı olan Dr. Stummvoll'un bu kursu hakkında maalesef elimizde fazla bilgi mevcut değildir. Kurslara kimlerin devam ettiğini de öğrenemedim. Bu kurs müteakip yıllar devam ettirilebilseydi herhalde tamamen Alman kütüphanecilik tekniğine uygun bir şekilde organize edilmiş olan Ziraat Enstitüsünün kütüphanesi ve Ankara [']daki kütüphanelerimiz müstakbel çalışmaları için birçok eleman kazanabilirdi" (Ötüken, 1957, 6).

Ötüken, Dr. Stummvoll' un içinden gelmiş olduğu Alman kütüphanecilik ekolüne uygun bir biçimde düzenlediği Enstitü Kütüphanesinde eğer Dr. Stummvoll'un "kütüphanecilik kursu" devam etseydi. Başta, kursun verildiği Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi de dahil olmak üzere yeni elemanlar kazanılabileceğini ifade etmiştir. Ötüken yine ayrıca, kurslara ilişkin olarak, ayrıntılı bilgilere pek ulaşamadığını da çalışmasında ifade etmiştir.

Küçüker, ise İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Süleymaniye Biyoloji Enstitüsü Kütüphanelerinin Kuruluş ve Tarihçesini incelediği çalışmasında, Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi hakkında bilgi verirken aynı zamanda anılan Enstitü de çalışan yerli ve yabancı bilim insanlarının katkısıyla bir de "Müze" kurulmuş olduğu bilgisini aktarmıştır. Ayrıca Küçüker, belirtilen Müzenin yöneticiliğini de Enstitü Kütüphanesinin müdürü Dr. Joseph Stummvoll'un yaptığını belirtmektedir.

Küçüker, çalışmasında Dr. Stummvoll'un açtığı "kütüphanecilik kursu"ndan ve yazmış olduğu makalenin öneminden de ayrıca söz etmiştir (Stummvoll, 1935). Ayrıca Ankara'da o yıllarda Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinin sadece Ankara'nın değil tüm Türkiye'nin en modern kütüphanesi olduğunu Stummvoll'un (1935, 325) yazdığı makalede belirttiğini anılan makaleden alıntılarla açıklar. (Küçüker, 2011, 155-156).

"…1933 Üniversite Reformun[un] getirdiği ivme ile kurulan zengin kütüphanelerden birisi, çok kişi tarafından bilinmeyen, ancak 1940'lardaki Ankara'da gerek kuruluş amaçları ve gerekse fiziki yapısı ile göz kamaştıran Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE) Kütüphanesidir. 30 Ekim 1933 tarihinde hizmete açılan Enstitüsünde çalışan yerli ve yabancı bilim adamları bir de müze kurmuşlardı: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Müzesi. Müze Müdürlüğünü, Kitap Saray olarak da bilinen Muhlis Kütüphanesi Müdürü Dr. Joseph Stummvoll yapmaktaydı. Kütüphaneye, uzun yıllar Tarım Bakanlığı yapan Muhlis Erkmen'e izafen Muhlis Kütüphanesi adı verilmiştir …" (Küçüker, 2011, 155).

Sonraki yıllarda Richards'ın açıklamaları da aynı yöndedir. (Richards, 1995, [4]). Burada Küçüker'in araştırmasında dikkati çeken bir başka önemli bilgi ise; Enstitü kütüphanesinin diğer bir taraftan edebi değeri olan yayınları da dermesine kattığı bilgisini aktarmasıdır. Ayrıca, Stummvoll'un açmış olduğu kursu ve kurs katılımcılarının Ankara'da görev yapan kamu kütüphaneleri çalışanları olduğu ve anılan kursun üç ay sürdüğü bilgisini de aktarmıştır.

Ayrıntı bilgi olmadığından Ankara'da bakanlıkların kütüphanelerinde çalışan görevlilerden mi yoksa kendisinin görev yaptığı kütüphanenin çalışanlarından mı söz ettiği bu çalışmada pek anlaşılmamıştır. Ancak, ulaşabildiğimiz diğer bilgiler üzerinden Ankara'daki kamu kütüphanelerinde görevli kütüphane çalışanlarının kursa katıldıkları bilgisi kesindir. Ayrıca bugün de Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Muhlis Erkmen kütüphanesi olarak hizmet veren kütüphanenin o yıllarda kütüphane müdürü, muavin memur ve tercüman olmak üzere toplam beş personelin kütüphane de çalıştığı belirtildiğine göre durum belirtildiği gibidir (Ankara…, [t.y.]). Yine aynı kaynakta kütüphane hizmete açıldığında yüz kişilik okuma salonu, üç katlı kitap deposu ve yanmaz materyalden yapılmış raf ve teçhizat ile çalışıldığı belirtilir-

ken, 1933 yılında açılan kütüphanedeki onbinlerce kitap ve derginin de Alman Hükümeti tarafından bağışlandığı belirtilmektedir (Ankara…, [t.y.]). Stummvoll'un makalesinde belirttiğine göre Alman hükümetinin bağışladığı kitap sayısı 20 bin kadardır. Her ne kadar başlangıçta dermenin temeli böyle oluşturulmuş olsa bile kütüphane açıldıktan sonra yöneticilerin yayın talepleri aksatılmadan karşılanmış olmalı ki, kütüphanenin 1939 yılındaki kitap sayısı 47 bini bulmuştur (Ankara…, [t.y.]; Küçüker, 2011, 155-156).

"…Nitekim o zamanlar Ankara'da genel bir kütüphane olmadığından, tarihi, teknik, bilimsel ve Goethe'nin eserleri gibi edebi eserler de alınmaktaydı. Stummvoll, kütüphane çalışanlarına yaklaşık üç ay süren kursu vermiş ve "Yeni Türkiye'de Kütüphanecilik" adlı bir makale yazmıştır (Müller, 1998, s.229). Bu makale, Türk kütüphanecilik tarihi açısından son derece değerli olduğundan bazı paragraflarından alıntılar yapmak gerekecektir. Stummvoll (1935, s.325)'un belirttiğine göre: Ankara'nın en önemli ve Türkiye'nin en modern kütüphanesi, hiç şüphesiz 1933 yılında teşkil olunan Yüksek Tarım Enstitüsünün kütüphanesidir. Alman hükümeti, yeni kurulan yüksek mektebin kütüphanesinin esasını teşkil etmek üzere Alman kitapçılığı ve Alman bilgisi yarda[?ı]m kurumu ile birlikte takriben 20000 cilt kitap hediye etmiştir. Kitapların seçilmesi esnasında oldukça geniş bir çerçeve içinde hareket edilmiş ve sade tabii ilimler, tarım, ormancılık, baytarlık ve teknoloji gibi bugün öğrenilen ilimlerden başka bu mektebin ileride bir tarım üniversitesi haline konması ihtimaline karşı, bütün ilim şubelerinin edebiyatına başvurulmuştur. Almanya'dan gelen kitaplara, İstanbul'daki Baytar Okulundan, umumi kütüphaneden ve enstitü kütüphanelerinden alınanlar ilave olunarak, büyük bir kısmı da Tarım Bakanı Muhlis Erkmen'den olmak üzere 40.000 cilde çıkarılmıştır. Kütüphanenin organizasyonu bazı özel şartlar dışında tamamı ile Leipzig Kütüphanesine benzemektedir. Kütüphanede her biri 78 kişi alan iki okuma salonu, kolaylıkla kullanılabilen 3000 ciltlik el Biblioteki ve 200 mevkut [belli tarihlerde çıkan] gazete ve mecmuanın bulunduğu gazete salonu vardır. Ayda 4000 talebe ve diğer okuyucular tarafından ziyaret edilmektedir…" (Küçüker, 2011, 155-156).

Küçüker ayrıca, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün matbaasında bulunan modern basım makineleri ile araştırmacıların çalışmalarının basılarak gayet kaliteli yayınlara dönüştürüldüğü, söz konusu yayınlar için çok kaliteli ciltlemeler yapıldığı bilgisini de vermiştir. Yine Avrupa'nın 45 bilimsel enstitüsü [bu bilgi çelişkilidir] ile değişim programı çerçevesinde yayınlarını onlara göndererek, onların yayımlarını da enstitüye kazandıran bir sistemi sürdürdüğü bilgisini vermiştir (Küçüker, 2011, 156).

Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik bölümünün öğretim üyesi ve alanın ilk Türk profesörü olan Osman Ersoy'da, Türkiye'de düzenlenen modern kütüphanecilik kurs-

larını incelediği makalesinde Dr. Stummvoll' un kursundan bahsetmiştir. Ersoy bilgileri Ötüken'in ilgili konudaki çalışmasından (Ötüken, 1957, 1-35) referans vermiştir:

"…2. İkinci kurs, 1936 yılı başlarında Yüksek Ziraat Enstitüsünde açılmıştır. Kursta Öğretim ve yönetim, bu kurumun kütüphanesini kuran Dr. J. Stummvoll tarafından yapılmıştır. Kurs özellikle, Bakanlıklar kütüphanecileri ile bu mesleğe yeniden girmek isti[e]yenler için açılmıştır. Haftada iki yarım gün olarak üç ay süren kursa 30-40 kişi katılmıştır. Kurs sonunda başarı gösterenlere belge verilmiştir 1 3." (Ersoy, 1965, 52)

Dr. Stummvoll'un Ankara'da açmış olduğu "kütüphanecilik kursu ile ilgili olarak Osman Ersoy'dan yıllar sonra, Hacettepe Üniversitesinden İrfan Çakın Dr. Stummvoll'un kursu konusunda Ötüken'den hareketle kursun üç ay boyunca haftada iki yarım gün verildiği bilgisini verdikten sonra, anılan kursa ilişkin olarak fazla bir bilgi sahibi olunmadığını belirtmiştir (Çakın, 2005, 9). Ancak, herhangi bir atıf yapmadan kursiyerlerin "çoklukla üniversite kütüphanelerinde görev yapanlar ile kamunun çeşitli kurum kütüphanelerinde çalışanların devam ettiği bu kurslarda kütüphanecilik bilgi, beceri ve tekniklerin geliştirilmesi amaçlanmıştır" (Çakın, 2005, 10) açıklamasını yapmıştır.

Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyelerinden Subaşıoğlu ile Tamdoğan ise birlikte bu sefer Çakın'dan yıllar sonra bir makale kaleme almışlar (Subaşıoğlu, F, Tamdoğan O.G., 2014, 583-621) ve anılan kursla ilgili olarak, onlar da kısaca şu bilgileri vermişlerdir:

"…Türkiye'de H. Fehmi Edhem Karatay'dan sonra, ikinci kütüphanecilik kursu ise, o yıllarda Leipzig'de Deutshe Buchrei uzmanlarından olan ve Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinin kurulmasıyla görevlendirilen, Dr. Joseph Stummvoll'un, 1936 yılı başlarında Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinde açtığı kurstur. Bu kurs üç ay sürmüş ve kursa 30¬[-] 40 kişi devam etmiştir (Ötüken, 1957b, s. 6; Stummvoll, 1962, s. 45). Bu kurs da devamlı olamamış ve İnançalp'in deyimi ile kütüphanelerimiz "hükmü 3 günlük" yöntemlerden uzun bir süre kurtulamamıştır…" (Subaşıoğlu, F, Tamdoğan O.G., 2014, 586)

Dr. Stummvoll'un kütüphanecilik kursu konusunda bilgi veren bir başka alan araştırmacısı ise Yılmaz'dır. Yılmaz; Türkiye'de arşiv ve belge yönetimi eğitimi konulu makalesinde (Yılmaz, 2018, 45) Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi Eğitimi konulu akademik çalışmalarında ele alınan konu ile ilgili önemli etkinlik, uygulama ve olayların kronolojik sıralamaları arasında Dr. Stummvoll'un kursuna da yer vermiştir:

"…-Fehmi Ethem Karatay'dan sonra, ikinci kütüphanecilik kursunun, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinin kurulmasıyla görevlendirilen, Dr. Joseph Stummvoll tarafından 1936 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinde açılması." (Yılmaz, 2018, 45)

Dr. Stummvoll'un Ankara'da açtığı Kütüphanecilik kursu ile ilgili olarak, yine bir başka alan araştırmacısı Anameriç'te çalışmasında konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:

"…Ancak mesleğe yönelik bu kurslar ancak bir yıl kadar devam etmiş ve 1936 yılına kadar herhangi bir faaliyet gösterilmemiştir (Ötüken, 1957: 1-2, 5). 1936 yılına gelindiğinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi'nde müdürlük görevi yapan Dr. Joseph Stummvoll'un girişimleriyle tekrar kütüphanecilik kursları düzenlenmiştir. Bu kurs da uzun süreli olamamış ve üç aylık bir eğitim programından sonra sona ermiştir…" (Anameriç, 2008, 156)

Yüksek Ziraat Enstitüsünde Dr. Stummvoll'un düzenlediği kursla ilgili olarak Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri akademisyen ve araştırmacılarından farklı olarak başka bilgi disiplinlerinde araştırma yapan kimi bilim insanları da anılan konuda bazı incelemeler yapmışlardır. Örneğin 9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Alev Gözcü makalesinde Dr. Stummvoll'un "kütüphanecilik kursu" ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Verdiği bilgiler arasında dikkat çekici olanı; anılan kursun düzenlenmesinde Enstitünün Yöneticiliğini Yapan Falke'nin böyle bilimsel nitelikli kursları düzenlettiğini söylerken, kursun açılış konuşmasını Falke'nin yapmasına da dikkat çekmiştir. Çalışmada incelediğimiz gazete haberleri bu bilgiyi doğrulamaktadır:

"…Falke, görevde olduğu süre içinde Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün eğitim faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli kurslar ve konferanslar da düzenlenmişti. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açtığı kurslar arasında kütüphanecilik kursu da vardı. Kurs Ankara kütüphane memurlarını yetiştirmek üzere açılmıştı. Kursu Ziraat Enstitüsü Rektörü Profesör Dr. Falke bir söylevle birlikte açmış ve ilk dersi kütüphane uzmanı Dr. Stumvoll vermişti. Kurslara 6 bayan ve 20 bay devam etmiş ve kurslar 3 ay sürmüştü. Kurslar sırasında kütüphanecilik ilminin bütün inceliklerinin gösterilmesi ve modern bir kütüphanenin tasnifi için gereken bütün esasların öğretilmesi amaçlanmıştı…" (Gözcü, 2018, 124) Gözcü açıklamalarının devamında önemli bir başka bilgiye daha yer vermiştir. Dr. Stummvoll'un görevinden ayrılmasından sonra Yüksek Ziraat Enstitüsünde kütüphane yöneticiliği görevine getirilen Max Pfannensitiel'in Jeoloji ve Mineraloji eğitimi gördüğünü kütüphanecilik ile ilgili meslekî eğitimini belirtmeden Pfannensitiel'in Bavyera Devlet Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalıştığından söz etmiştir. Gözcü, Pfannensitiel ile ilgili bu bilgiyi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Öğretim Üyesi Sevtap Kadıoğlu'nun bir makalesi' nden aktarmıştır. (Kadıoğlu,

2007-2008, 188, 190-191) Kadıoğlu'nun Pfannensitiel ile ilgili olarak ayrıca önemli bir başka bilgi aktarmıştır. Pfannensitiel "mülteci" bir bilim insanıdır.

"…Kütüphaneci Dr. Stumvoll'un görevi 1938 yılının Nisan ayında sona erince onun yerine Max Pfannensitiel görevlendirilmiş ve Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesinin yönetimi kendisine verilmişti. Pfannenstiel, 1902'de Alsace'de doğmuş, Jeoloji ve Mineraloji öğrenimi gördükten sonra 1930-32 yılları arasında Bavyera Devlet Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalışmıştı. Pfannenstiel, Freiburg Üniversitesi Jeoloji Bölümüne de asistan olarak girmesine karşın ari ırka mensup olmadığı için buradaki işinden olmuş ve bir süre tıp kitapları satmak durumunda kalmıştı…" (Gözcü, 2018, 124)

Yine alan dışı olarak farklı bir bilim alanından Avcı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde "Atatürk dönemi kütüphanecilik faaliyetleri (1923-1938)" başlıklı doktora tezinde (Avcı, 2017, IV, 307) Dr. Stummvoll'un kütüphanecilik kursunu Adnan Ötüken'in konuya ilişkin makalesinden aktardığı bilgilerle vermiştir. Avcı'nın tezinde ilginç olan; Bilgi ve Belge yönetimi alanında Atatürk'ün alana katkıları incelendiğinde ele alınan kaynak ve örneklerden çok daha geniş bir alanı kapsamasıdır. Bu durumla ilgili değerlendirmeler sadece bu çalışmanın sınırları içerisinde kalmamalıdır. Ayrıca ve özellikle karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.:

"…Stummvoll'un kütüphanelerdeki kitap sayılarıyla ilgili bu tespitlerinin yanı sıra Türkiye'de kütüphanecilik alanında başka çalışmaları da olmuştur. Daha önce Fehmi Ethem Karatay tarafından 1925 yılında başlatılmış olan kütüphanecilik kursunu yeniden başlatmıştır. Kütüphanecilikle ilgili bu ikinci kurs, 1936 yılının başlarında kendisinin bizzat düzenlediği Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kütüphanesinde açılmıştır. Üç ay süren bu kursa çeşitli bakanlıkların kütüphane memurları ve kütüphaneciliği öğrenmek isteyen 30-40 kişi katılmıştır.52…" (Avcı, 2017, 131).

3. Hamit Zübeyr Koşay'ın Dr. Stumvoll'un Kütüphanecilik Konferansına İlişkin Köşe Yazısı

Çalışmada, Dr. Stummvoll'un "kütüphanecilik kursu" na ve Yüksek Ziraat Enstitüsündeki Kütüphanecilik çalışmalarına ilişkin bugüne kadar ulaşılan bilgilere ek olarak; aşağıda ayrıntılı olarak incelenen Hamit Zübeyr Koşay'ın Dr. Stummvoll'un Ankara'da verdiği kütüphane ve kütüphaneciliği temel alan konferansının ayrıntılı bir değerlendirme ve incelemesinin yer aldığı bir gazete köşe yazısının da ayrıntılı bilgileri vardır.

Bu, o yılların Ankara'sında sürdürülen kütüphanecilik faaliyetlerine ilişkin önemli bir belgedir. Ancak çalışmanın incelediği Dr. Stummvoll'un Ankara'da 1936 yılında gerçekleştirdiği

kurs haberleri içerisinde özellikle bir tanesi vardır ki, diğer haber ve yazılara göre oldukça önemli ve nadir bir bilgi içermektedir.

17 Mart 1936 Salı gününün Ulus gazetesinde birinci sayfanın sağ alt köşesinde fotoğraflı bir haber vardır. Bu haber Dr. Stummvoll' un, incelenen ve çalışmanın ana konusu olarak ele alınan kütüphane kursu sırasında kendisinin ve kurs öğrencilerinin gazetenin matbaasına yaptığı kurs gezisinin fotoğrafıdır. Anılan haberdeki fotoğraf günümüze kadar Dr. Stummvoll' un 1936 yılında bir kez düzenlediği kursu somutlaştıran ve kursiyerlere ulaşılabilen ilk ve tek fotoğraftır. Dr. Stummvoll'da fotoğrafta görülmektedir. Fotoğraftaki diğer kişiler ise kursiyerlerdir. (Ziraat Enstitü'nde…, 1936, 1) Anılan fotoğrafın altındaki haber ise şu bilgileri içermektedir:

"Geçenlerde her vekâlet ve her umum müdürlükten bir memurun iştirakiyle[katılımı] Ziraat Enstitüsü[']nde açılan kütüphanecilik kursu talebesi dün matbaamızı gezmişlerdir.

Kendilerine matbaacılığın muhtelif şubeleri hakkında izahat verilmiş ve renkli resimlerin basıldığı kısım da gösterilmiştir. Resmimiz kurs talebesini bir tab'ı makinası başında göstermektedir." (Ziraat Enstitü'nde…, 1936, 1)

Dr. Stummvoll'un Ankara'da düzenlediği "kütüphanecilik kursu" Türkiye için oldukça önemlidir. Çünkü kursun düzenlendiği 1936 yılında gazetelere yansıyan bir başka haber ülkede modern kütüphanecilik faaliyetlerine ne kadar gereksinim olduğunu gösterecek bir içeriktedir. Haberde İstanbul'da kütüphanelerde bulunan kitap ve yazmaların çok önemli bir bölümünün çürüdüğünden bahsedilmektedir.

"İstanbul kütüphanelerinde 80 bini el yazısı, 80 bini basma 160 bin kitab[p] vardır. Bunların bazıları çürüdüğünden bunların muhafazaları için maarif vekâletinden tahsisat istenmiştir." (Şehir haberleri…,1936, 3).

Ancak, yine 1936 yılında Akşam gazetesinde yer alan bir başka haber ise bu seferde oldukça ümit vadeden başka bilgiler içermektedir. (İstanbul Üniversitesinde…,1936, 11) Haber ayrıca birkaç fotoğraf ta içermektedir. Haber gündelik bir gazete dilinden daha çok, popüler bir dergi gibi İstanbul Üniversitesinin modern kütüphanesini anlatmaktadır. İnsana çalışma azmi veren iyi aydınlatılmış, gelişmiş bir kütüphane için gereken çalışma koşullarına sahip, çalışmaya sevk eden yazarın diliyle "cezbedici" bir kütüphane haberi yapılmıştır. Bir önceki haberdeki bakımsızlık ve gereken ortamda saklanıp, ortam iklimlendirmesi yapılmadığı için çürüyen kitaplardan bahseden sıkıntılı anlatım bu kütüphanede yoktur. Çünkü söz konusu kurum Fehmi Ethem Karatay'ın kütüphanecilik alanındaki değerli çalışmaları ile oldukça önemli ve modern bir kü-

tüphane haline gelmiştir. Akşam gazetesinin muhabiri İstanbul Üniversitesinin 1936 yılındaki kütüphanesini öyle bir betimlemiştir ki onun ifadesine göre kütüphane gelişmiş herhangi bir Avrupa kentinin modern bir üniversite kütüphanesinden hiç de farklı değildir:

"Hani bazı günler olur. Birdenbire hava ısınır, dışarıda soğuk bir günde içilen ıhlamur gibi ılık bir güneş insanın her tarafını ısıtır. Masmavi bir gök.. Sırtınızdaki palto size ağır gelmeye başlar. Böyle günlerde bir satır yazı yazmağ[y]ı, bir sahife kitap okumağ[y]ı insanın canı istemez.. Şöyle bir bilet alıp, bir vapura, yahut bir trene atlamak, bir güvertede Boğaz'ın nihayetine kadar uzanmak, yahut uzaklarda bir yeşil çayırlığa kadar gitmek ister.

İşte böyle günlerden birinde üniversiteye gittim. İçimde bir tek satır okumak hevesi yok… Bir aralık tanıdığım hocalardan biri:

-Siz bizim asri kütüphanemizi gördünüz mü?. Diye sordu..

İçimden "bu güneşli, ılık mas mavi göklü bahar gününde ne kadar asrî olursa olsun bir kütüphane görmeğe tahammül edilir mi? dedim"… İsteksiz isteksiz:

-Hayır.. dedim, görmedim..

-A…öyle ise büyük bir kayıp.. Hemen sizi kütüphaneye götüreyim..

Üniversitenin geniş pencerelerinden birinden dışarıdaki güneşli güne arzulu bir nazar attım. Sonra istemeye istemeye ahbabımın arkasına takıldım…Büyük bir salona girdik… Üniversitenin asrî kütüphanesi…

Burada fevkalâde ve mükemmel bir ışık tertibatı göze çarpıyordu. Öyle zannediyorum ki Şehir Tiyatrosu sahnesinde bile bu kadar mükemmel değildir…Burada tek ampul yok.. Herkesin önünde uzunlamasına pırıl pırıl yanan birer elektrik teli… Işık göze hiç dokunmadan yukarıdan geliyor… İçinde kız erkek yüzlerce talebenin oturduğu bu koca salonda en küçük çıt bile yok… Herkes önündeki kitaba o kadar dalmış ki ayak parmaklarının ucuna basa basa içeriye girenlerin hiç kimse farkında bile olmuyor…İşte şu kenarda binlerce ciltlik bir felsefe kitabının üzerine abanmış. Mısır püskülü gibi sapsarı saçları yüzüne dökülmüş bir genç kız sanki kendisinden geçmiş, bayılmış gibi saatlerdenberi öylece duruyor…" (İstanbul Üniversitesinde…,1936, 11)

Akşam gazetesi muhabirinin o günlerin İstanbul Üniversite Kütüphanesinden aktardığı bir diğer değerli gözlem de, yazımızın da konusu olan, ancak farklı bilim alanlarından Alman kökenli; kendi çalışma alanlarında oldukça değerli bazı profesörlerin Türkiye üniversitelerinde çalışıp, ders vermeleridir.

"… Burada yalnız talebeler çalışmıyor…İşte şu köşede kimi matruş kimi saçlı sakallı, kimi de yalnız küçük sivri Troçki sakallı Alman profesörleri önlerinde bir sürü kitap harıl harıl okuyorlar… Meğer t[T]ürkçeye çalışıyorlarmış…

Maarif vekâleti ile ecnebi profesörlerin yaptıkları mukavele mucibince[sözleşme gereği] t[T]ürkçe öğrenmek için kendilerine verilen zaman bitmek üzere…" (İstanbul Üniversitesinde…,1936, 11)

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevli Alman akademisyenlerle İstanbul Üniversitesi Fakültelerinde görev yapan Alman akademisyenlerin Türkiye'ye geliş ve görevlendirilme biçimleri birbirlerinden farklıdır. Konuyu inceleyen Kadıoğlu (2007-2008,183-197) konuyu ayrıntılı olarak açıklamıştır. Kadıoğlu'nun açıklamalarına göre İstanbul'da görev alan Alman kökenli bilim insanları Almanya'daki Hitler rejiminden kaçan Yahudi kökenli ya da demokrat kişilikli mülteci bilim insanlarıyken, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünde görev yapan Alman kökenli akademisyenler Alman hükümeti tarafından Türkiye'de görevlendirilmişlerdir. Ancak, mülteci nitelikli dört bilim insanı da Ankara'daki Enstitüde görev yaparlar ki, bu dört bilim insanından Max Pfannenstiel (1902-1976) 1938 Nisan'ında Türkiye'ye önce kütüphaneci olarak gelmiştir. Dr. Stummvoll'un görevini tamamlayıp Türkiye'den ayrılmasının ardından ise Enstitü Kütüphanesinin yöneticiliğine atanmıştır. Pfannenstiel bir yönetici kütüphaneci ve aynı zamanda Jeoloji Profesörüdür. (Kadıoğlu,2007-2008, 190).

"…. Bu çabaların bir sonucu olarak her iki kurumda da yabancı bilim adamları görevlendirilmiştir. Bunlar, büyük oranda aynı ülkeden – Almanya – getirtilmiş olmakla birlikte, bu iki kuruma gelen bilim adamlarının geliş şekli farklıdır. İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilenler, neredeyse tümüyle, Almanya'da o yıllarda Yahudi asıllı oldukları ve/veya Hitler'in uygulamalarına karşı çıktıkları için üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan bilim adamlarıdır. Buna karşılık, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne, Alman hükümeti tarafından resmen görevlendirilen bilim adamları atanmıştır. Böylece, Türkiye'nin iki önemli şehrinde, ülkenin en önemli iki bilim kurumunda görev alan bilim adamlarından İstanbul Üniversitesi'ndekiler mülteci statüsünde, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndekiler ise Alman hükümetinin görevlendirdiği bilim adamları statüsünde çalışmışlardır. Ancak bu bilim adamlarının yanısıra Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde dört mülteci bilim adamı görev almıştır. Bunlar, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün yanısıra Türkiye'nin önemli tarım ve jeoloji kurumlarında görev yapmışlardır…" (Kadıoğlu, 2007-2008,).

Dr. Stummvoll Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde çalışırken Ankara'da sadece "Kütüphanecilik Kursu" açmamıştır. Görev süresi içerisinde anılan şehirde aynı zamanda modern kütüphaneci-

lik faaliyetleri içerisinde toplumu bilgilendirmek üzere bazı konferanslar da vermiştir. Ancak bu etkinlikler konusunda somut bilgiler içeren kaynaklar elde edilemediğinden ya da konuyla ilgili Hamit Zübeyir Koşay' ın makalesi içeriğiyle ilgili olarak Soysal'ın çalışmasından başka ayrıca herhangi bir bilimsel çalışmada incelenmediğinden sadece bir haber olarak yer almıştır. (Koşay, 1936, 4) Koşay makalesinde Dr. Stummvoll' un Ankara'daki konferansı ile ilgili olarak çok ayrıntılı bilgiler vermiştir:

" Yüksek Ziraat Enstitüsü genel kitapsaray direktörü Dr. Joseph Stummvoll 29. [0]2. [1]936 c[C]umartesi günü saat 5 de dahili hastalıklar enstitüsü salonunda Kitaplar ve Kütüphaneler mevzuu üzerinde a[A]lman dilinde umuma bir konferans verdi. Ve bu konferans B.[ay] Mehmet Ali tarafından t[T]ürkçeye çevrildi. Sayın konferansçı yazı, yazının bulunuşu, bazı yazı çeşitleri, matbaanın icadı, eski kitapsaraylar, kitapsarayların geçirdiği büyük felaketler üzerinde durduktan sonra asri kütüphaneler ve onların muhteviyatı hakkında rakamlara dayanarak bazı izahlarda bulundu. Projeksiyonla resimler gösterdi." (Koşay, 1936, 4)

Makalenin giriş paragrafından görüldüğüne göre Stummvoll kütüphane ve kütüphanecilik tarihi konusunda ayrıntılı bilgiler vermiş, ayrıca bir projeksiyon yardımıyla, bazı modern kütüphanecilik uygulamalarını da dinleyicilerle paylaşmıştır. Ancak makalenin yazılış gerekçesi Dr. Stummvoll' un konferansında aktardığı bazı bilgilere Dr. Hamit Zübeyir Koşay'ın itirazının olması ile ilgilidir. Özellikle kağıdın bulunuşunda Uygur Türklerinin etkisi konusu ile müteharrik [yer değiştirebilen, hareketli]harflerle baskı yapan ilk matbaanın icadı konusunda Dr. Stummvoll' un batı biliminde ele alınan, bilinen bazı kaynakları, ansiklopedileri konferansına olduğu gibi taşıdığını, ancak konuya ilişkin olarak hiçbir eleştirel yaklaşımda bulunmayıp, tartışılan konulara ilişkin olarak farklı bilgi ve seçenekleri, alternatif düşünceleri dile getirmediğini iddia ederek Koşay, Dr. Stummvoll'un Türk kültürü üzerinden, konu üzerinde hiçbir inceleme yapmadığını belirtmiş, bazı batı kökenli kaynaklar üzerinden kendi savlarını destekleyerek konuyu ayrıca bir makale yazarak, açıklamak yoluna gitmiştir. (Koşay, 1936, 4)

Koşay, belirtilen konular üzerinde akademik nitelikli bazı açık örnekler de vermiştir.

"…Bu ciheti aydınlatmak için birkaç misal alalım:

Müteharrik hurufat tipi ile ilk matbaayı kuran kimdir?

Dr. Stummvoll'a göre Gutenberg'dir. Böyle söylemesi tabiidir. Çünkü kütüphanecilerin üstadı Gardthausien de "Bibliothekskunde" adi[y]le 1920'de çıkan eserinde ayni fikirdedir. Bu şerefli buluşu Hollandalı Goster'e mal satmak isteyenler de yok değil. Halbuki hakikat söylenenlerden büsbütün başka türlüdür. Bugün Manâda Kitap Basış, yani blok tarzında mü-

teharrik harflerle kitap basış asırlarca önce Çin[']de ve t[T]ürk Uygurlarda malûmdu. Hatta a[A]merikalı Garter 1925 de Newyork'da basılan (The invevtion of printing) adlı eserinde blok tarzında kitap basışın batıya doğru yayılmasında Uygur t[T]ürklerinin hizmeti olduğunu ve malûm eneski müteharrik hurufat tipi ile basılı eserin t[T]ürkçe olduğunu zikri geçen eserinde aynen şöyle ifade eder:

(People of the Turkish race had the largest share in carrying blok kiprinting westward and the earliest extand movable type are in Turkish tongue)." (Koşay, 1936, 4) Koşay iddialarını oldukça detaylı ve açıklayıcı hatta İngilizce örneklerle açıklayarak Avrupa kökenli açıklanan bilgiye itiraz ettiğini Dr. Stummvoll'un gerçekte bu bilgilere sahip olmasına karşın, dinleyicilerle bu bilgileri paylaşmadığını iddia etmekte olup, makalesini yayımladığı Ulus gazetesinde konuyla ilgili kişi ve çevrelere bu konudaki duyarlılığını aktararak Türkler ve Asyalıların özellikle kağıdın bulunuşu ve hareketli harflerle ilk matbaanın tarihine ilişkin olarak Türklerin katkılarını aktarmaya çalışmıştır. (Koşay, 1936, 4)

Koşay, makalesinde Uygur Türklerinin matbaa konusundaki katkılarını kendi çalışmasında ele alan ve açıklayan Carter'la ilgili kişisel bazı bilgiler verir.

"…Kendisinden ilim alanında daha pek çok beklendiği sırada genç yaşında ölen Carter'in f[F]ransız Pelliot, a[A]lman Le Coq ve i[İ]ngiliz Denison Ros gibi büyük müsteşriklerin [doğubilimci] talebesi olduğunu da burada hatırlatalım." (Koşay, 1936, 4)

Daha sonra Koşay, Carter'in konuya ilişkin açıklamalarını ayrıntılı olarak inceler:

"… Carter zikri geçen eserinde 1300 senelerine doğru Mısır'da Türk-Memlûk çağında k[K]uranında müteharrik [hareketli] harflerle basıldığını kaydediyor.

Mongol hizmetine giren Uygur t[T]ürklerinin Gazan İlhan çağında (1295-3104[1304]) Tebriz'de bugünkü manasi[y]le banknot bastıkları da tarihte bilinen hakikatlerdendir.

Müteharrik harfli matbaa ile birlikte kültürün yayılmasına hizmet eden ikinci âmil[yol açan]: kâğıdın bulunuşu ve inceleştirilmesi hususunda şarkıların[şarklıların] ve bu meyanda t[T]ürklerin yaptıkları hizmetleri de daha açık belirtmek lâzımdır. Eskiden paçavradan hazırlanan kâğıdın 15 inci asırda i[İ]talyan- a[A]lman icadı olduğu söylenirdi. 1885 yıllarına doğru orta karından[?] kalan kâğıtların incelenmesi sonucunda bunun a[A]rap icadı olduğunu kabul ettiler. 1911'de Aurel Stein in Doğu Türkistanında bulduğu belgeler milattan önce 150'de Sogdların ç[Ç]inlilerden kağıt yapmayı öğrendiklerini gösterdi. Tabiati[y]le Uygurlarda da a[A]vrupalılardan çok öncede kağıdın düz ve ince çeşitleri hazırlanıyordu. 751'de t[T]ürklerle a[A]reaplar arasında yapılan ATLAH savaşında a[A]rapların eline tutsak düşen t[T]ürk

ustalarından a[A]rapların kâğıt yapmayı öğrendikleri ve Semerkand, Kahire, Sicilya, Kurtuba yolu[y]ile kâğıt yapma usulünün a[A]vrupaya yayıldığı bugün ilmi bir hakikattir. (Mitteilangen der Sammlung der Papyri Rainer II.)" (Koşay, 1936, 4)

Koşay sadece Carter'a ve onun konu ile ilgili çalışmalarına referans vermekle kalmamış, başka bazı Avrupalı araştırmacıların; örneğin Macar A. Reştö'nun Turan dergisine yansıyan Uygur Türklerinin matbaa çalışmaları konusundaki bilgilere ve Avrupa müzelerinde çok sayıda örneği olan Uygur matbaa örneklerine ilişkin referanslar açıklamıştır. Koşay ayrıca bir tespitte daha bulunarak Avrupa'da bilgi sahibi olan kesimin sadece rahipler olduğu dönemde Uygur Türklerinin basılı belgelerinin Uygurların halk olarak bilgiyle olan ilişkisini onların matbaa ürünleri üzerinden açıklamıştır:

"…Turan mecmuasının 1918'de çıkan 9-10 sayılarının 570. Sahifesinde A. Reştö adlı m[M]acar bilgini u[U]ygur kâğıtlarının terkibini ve evsafını tanıtmaktadır. Orta karında Avrupa[']da halk şöyle dursun derebeyleri okumak ve yazmaktan mahrum ve bilgi yalnız rahiplere hâs bir imtiyaz olduğu sırada Uygur t[T]ürklerinde tüccar ve esnaf hukuki ıstılahlarla dolu senet ve kontratlarını bizzat hazırlarlardı. Buna ait binlerce belgeyi Berlin, Paris, Londra ve Leningrat[d] müzelerinde görmek ve yapılan neşriyattan göstermek mümkündür." (Koşay, 1936, 4)

Makalesinin devamında Koşay, konuşmacı Stummvoll'un İslam Kültürü'nden de bahsettiğini ancak bu kültüre Türklerin katkılarından hiç bahsetmediğini belirtmiştir. Koşay, yine Stummvoll'un Runik yazılarını Moğol yazısı olarak açıklayıp, gösterdiğini oysa Runik Yazısı'nın Türklere ait bir yazı olduğunu ifade etmiştir. (Koşay, 1936, 4)

Koşay, konuşmacının modern kütüphanecilik konusunda daha da söylenebilecek yeni bazı konular olmasına karşın, konuyu çok geniş tuttuğu için, zamanının yeterli gelmediğini söylerken, yine bu nedenle bu tür yeniliklere ilişkin bilgilere değinemediğini de ayrıca belirtiyor. Ancak, o günlerde ülkede kütüphanecilikle ilgili yapılan diğer bazı çalışmalar gibi anılan konferansında çok olumlu çabalar arasında olduğunu belirtiyor:

"…Asri kütüphanecilik bizi en çok ilgilendirdiği için bu cihetin derinleştirilmesi beklenmişti. Konferansçı programını geniş tuttuğu için buna imkân bulamadı.

Bütün bu mülahazalara[düşünce] rağmen daha önceden işaret ettiğimiz gibi[,] yüksek ilim müesseselerimiz yeniden kurulurken kütüphanelerimizin merkezileştirilmesi, genel kataloğ[g] vücude[a] getirilmesi, müzelik değeri olan yazma eserlerin tasnifi ve değerleri[y]le mütenasip[orantılı] uygun yapılarda tanzimi günün sorgusu olduğu için kitaplar ve kütüphaneler

alanında çıkan her yazı gibi bu konferans ta umumiyetle faydalı olmuş ve kalabalık münevver bir kütle tarafından ilgiyle dinlenmiştir." (Koşay, 1936, 4)

Koşay' ın bu değerlendirmesini "sağlıklı ve güçlü" bir bakış açısı olarak değerlendiren Soysal ise; Koşay' ın makalesinin sadece son bölümünü incelemeye alarak, Stumvoll' un konferansından bir çalışmasında söz etmiştir. Yine Soysal, ayrıca konuyla ilgili olarak herhangi bir başka değerlendirme ve eleştiride de bulunmamıştır. (Soysal, 1987, 25-26). Hamit Zübeyr Koşay'ın köşe yazısını incelediği 9 Mart 1936 tarihli Ulus Gazetesi'nin aynı ay içerisinde 17 Mart 1936'da birinci sayfadan yayınladığı Kütüphanecilik kursu kursiyerlerinin gazetenin matbaasına yaptıkları ziyaret haberi de Soysal'ın çalışmasında yer almamıştır.

Sonuç

Bu çalışmada Dr. Stumvoll'un Ankara'da vermiş olduğu "Kütüphanecilik Kursu" ve Modern Kütüphanecilik" konulu konferansının literatüre yansıyan bilgi, belge ve haberler üzerinden araştırılması gerçekleştirilerek kursun tarihi ve içeriğine dair bilinen bilgilerin bir biçimde ötesine ulaşarak konunun daha bir netliğe kavuşması hedeflenmiştir.

Bu nedenle döneme dair gazete ve diğer kaynak taramaları ile konu ayrıntılandırılmaya ve derinleştirmeye çalışılmıştır. Çalışmanın literatüre ve alana ilişkin olarak sağlayabileceği katkılar şöyle sıralanabilir.

- Alman kökenli kütüphaneciler Türkiye'deki kütüphanecilik çalışmalarında yaptıkları çalışmalarda Alman Kütüphanecilik anlayış ve uygulamalarını kullanmışlardır.

-Ayrıca Almanya'nın Osmanlı Devleti zamanından beri, kendi kültürel etki gücünü arttırmak için kütüphaneler üzerinden ve kütüphanelere yönelik olarak başka bazı çalışmalarda uzun zamandır bulundukları belirlenmiştir.

-Çalışmada incelenen Alman kökenli bilim insanları Türkiye ve Türkiye kütüphaneleri için çalıştıkları dönemde çok olumlu çalışmalar yapmışlar devlet yönetiminin katkı ve doğru politikaları ile başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.

-Kurs öğrencilerinin Ulus Gazetesi'nin matbaasına yaptıkları ziyaret sırasında çekilen fotoğraf Dr. Stummvoll'un kursunu somutlaştıran ve konuyla ilgili olarak günümüze değin, bu gün için konuya ilişkin olarak ulaşılabilen tek fotoğraftır.

-Dr. Stummvoll'un Ankara'da "kütüphane ve kütüphanecilik" konulu konferansına ilişkin olarak ise hem içerik analizi hem de eleştirel yaklaşımıyla Hamit Zübeyr Koşay'ın kaleme aldığı köşe yazısı Türkiye'de dönemin devlet görevlileri ve aydınlarının dünya entelijansı ve

uzmanlarıyla konferansın konusu ve detayı üzerinde tartışabilecek etkinlikte olduklarını göstermesi bakımından ve konferansın içeriğini dikkatli ve ayrıntılı olarak ele alması bakımından da oldukça önemli bir durumdur.

-Ayrıca Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü ve bu Enstitü'de görevlendirilen Alman Akademisyenler ile akademisyen kütüphaneciler konusu birçok konuda çok yönlü önem taşımaktadırlar.

- Türkiye Yüksek Ziraat Enstitüsü ve ilgili ek projeleri ile bilindiği kadarıyla ilk kez bilgi kavramı ve bilgi kurumlarına ekonomi ve endüstriyel kalkınma süreçlerinde sorun çözücü bir işlev yüklemiştir. Toplumun bilgi sorunlarının çözümünde tanımlanmış bir alan üzerinden bilgi merkezleri ile çalışan aktif bir görev vermiştir.

a-Enstitü Türkiye'nin yaşadığı büyük ekonomik sıkıntı ve gıda darboğazının aşılmasını sağlayacak eğitilmiş insan gücü, teknik ve uygulama deneyimlerini arttırmak için kurulmuş, akademisyenler de bu nedenle Ankara'ya getirtilmiştir. Enstitüye alınan akademisyenlerin önemli bir bölümü Alman Devleti tarafından Türkiye'de görevlendirilmelerine karşın bazı akademisyen, akademisyen kütüphaneciler de Türkiye'ye Mülteci olarak gelmiş ve sığınmacı durumundayken görev almışlardır. Mülteci bilim insanları ve kütüphaneciler Türkiye'de görev almasınlar diye, dönemin Hitler Almanya'sı tarafından türlü engellemelerle karşılaşmışlardır. Bütün bu olumsuz koşul ve zorlu şartlara karşın Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye bu olumsuzlukları hiç dikkate almamış; hem Yüksek Ziraat Enstitüsünü hem de anılan kurumda göreve getirdiği akademisyen ve akademisyen kütüphanecileri ayrımsız bir biçimde çalışmalarına zemin hazırlayarak koruyup, gözetmiştir. Enstitü kendisinden beklenen ilerleme, gelişim ve sonuçları yola çıkış amacını umulandan fazlasıyla gerçekleştirmiştir.

b-Böyle önemli bir bilimsel atılım ve uygulama projesinde akademisyenler kadar anılan akademisyenlere sağlanacak bilgi aktarım ortamı ve dünyadaki gelişmiş örnekleriyle yarışabilir modern bir kütüphane ihtiyacı düşünülmüş ve konuyla ilgili o dar imkanlara rağmen, nitelikli personel, malzeme ve kitap ve ilgili diğer bilgi kaynaklarının sağlanmasında devlet hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştır. Durum böyle olmasına karşın, konuyla ilgili o dönemde gerçekleştirilen pozitif nitelikli birçok başka çaba gibi bu çabalar da konu üzerinde çalışan bazı alan araştırmacılarının fazla ilgisini çekmemiş konu özel olarak alana katkı olarak görülüp, derinlikli olarak incelenmemiştir.

c-Dr. Stummvoll'un kütüphanecilik kursu ve konferanslarıyla ilgilenildiği kadar, alan araştırmacıları bu ortamı sağlayan düşünce ve öncü yaklaşımla da ilgilenmemişlerdir. Özellikle mülteci kütüphaneciler konusu ve devletin konuya ilişkin tutumu gündeme bile alınmamıştır.

Araştırma incelenen konuların daha net ve görünür bir hale gelmelerine katkı sağladığı gibi, aynı zamanda anılmayıp, neredeyse üzeri gölgelenerek örtülen bazı gerçekliklerin de günümüzde yeniden gündeme taşınarak incelenmesine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili döneme gelinceye kadar; kütüphanecilik tarihinin yeniden ele alınması ve alanı ilgilendiren sosyal tarih ve diğer bilimsel gerçekliklerin yeniden incelenmesi, araştırılması ve yorumlanması gerekmektedir. Alana ilgi duyan bazı araştırmacıların kendi siyasal düşünüş ve yaklaşımları üzerinden konuyu yapılandırmaya çalıştıkları yanlış tarihsel perspektif ve gerçekliklerin olması gereken doğru temellerinde yeniden netleştirilerek alana yeni haliyle kazandırılması gereklidir. Türkiye'nin kendi gerçekliğinin toplumsal inşası nedeniyle de bu netleştirme önemli bir zorunluluktur.

Kaynakça / References

Anameriç, H. (2008). Türkiye'de çağdaşlaşma sürecinde bilginin toplumsallaşması ve bilgi merkezleri. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ankara Üniversitesi. (t.y.). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Muhlis Erkmen Öğrenme Merkezi.

http://www.agri.ankara.edu.tr/muhlis-erkmen-ogrenme merkezi/#:~:text=Muhlis%20Erkmen%20%C3%96%-C4%9Frenme%20Merkezi%20%E2%80%93%20Ankara%20%C3%9Cniversitesi%20Ziraat%20Fak%-C3%BCltesi&text=Muhlis%20Erkmen%20K%C3%BCt%C3%BCphanesi%2029%20Ekim,bir%20kadro%20ile%20faaliyete%20ba%C5%9Flam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.

Aşkın, U. (2017). Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü: tam bağımsızlık yolunda bir anıt kurum. Türk Dünyası Araştırmaları, 117(231), 85-114.

Avcı, M. (2017). Atatürk döneminde kütüphanecilik faaliyetleri (1923-1938). (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Bir, A. (2021). Max Pfannenstiel'in Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü Yılları (1938-1941). Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 22(2), 341-354.

Bu sabah ki telgraflar: Küçük haberler: Ankara Ziraat Enstitüsünde bir kütüphanecilik kursu açılmıştır. Kursta dosya ve kütüphanecilik usulleri öğretilmektedir. Akşam, (1936, 20 Mart), 2.

Bu sabah ki telgraflar: Kütüphanecilik kursu: Yüksek Ziraat Enstitüsünde açıldı, Akşam (1936, 2 Şubat), 2.

Cumhuriyet insanları portreleri: O bizlerden biri: Türkiye'de sosyal politika' nın başöğretmeni:

Ord. Prof. Dr. G. Kessler (2023, 16 Haziran). [Blog Yazısı]. https://portreler.fisek.org.tr/turkiyede-sosyal-politikanin-basogretmeni-ord-prof-r-g-kessler/#:~:text=G.-,Kessler",Hitler'in%20kötülüklerinden%20payını%20aldı.

Çakın, İ. (2005). Cumhuriyet'ten günümüze bilgi profesyonellerinin eğitiminde başlıca yönelişler, Türk Kütüphaneciliği, 19, (1), 7-24.

Çam, H. (2012). İki dünya savaşı arasında Türkiye'ye Alman akademisyen göçü. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, K. (2023). Ernst Eduard Hirsch. Atatürk Ansiklopedisi içinde. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ernst-eduardhirsch/#:~:text=Ernst%20Eduard%20Hirsch%20Eduard%20Hirsch%20(1902%20–%201985,bir%20ailenin%20çocuğu%20olarak%20doğmuştur

Ersoy, O. (1965). Kütüphanecilik kursları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XXIII,01-02(1965), 49-59.

Gözcü, A. (2018), Atatürk döneminde Türkiye'de tarımın gelişiminde Alman etkisi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVIII, 36 (2018-Bahar), 107-137.

İstanbul Üniversitesinde bir saat: İnsana ılık bahar gününü, mavi gökyüzünü unutturan bir salon: işte şu köşede binlerce sahifelik büyük bir kitabın üzerine abanmış bir genç kız. Akşam (1936, 9 Mart), s. 11.

Kadıoğlu, S. (2007-2008). Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, IX, 1-2(2007-2008), 183-197. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/13236 E.T.27.02.2018

Koşay, H., Kitaplar ve kütüphaneler: Mevzuu üzerine verilen konferans münasebeti[y]le". Ulus, (1936, 9 Mart), s. 4

Küçüker, O. (2011). İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Süleymaniye Biyoloji Enstitüsü Kütüphanelerinin kuruluş ve tarihçesi. Bilgi Dünyası, 12(1), 145-159.

Ötüken, A. (1957). Türkiye[']de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 6(1-2), 1-35.

Özerdim, S.N. (1967). Bilgi kaynakları ve arşivcilik: Ders notları. Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu, II, 240,24.

Reyhan, C. (2005). Türk-Alman ilişkilerinin tarihsel arka planı (1878-1914). Belleten, 69(254), 217-266.

Richards, P.S. (1995, August). Istanbul as a Center for East-West Information transfer in Twentieth Century. 61. IFLA Genel Konferansı Konferans Bildirileri arasında sunulan bildiri, Türk Kütüphaneciler Derneği, İstanbul. https://origin-archive.ifla.org/IV/ifla61/

Son telgraf haberleri: Ankara ['] da: Kütüphane memurları kursu açıldı. Yeni Asır (1936, 2 Şubat), s. 3.

Soysal, Ö. (1987). Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz 1923'ten 1963'e. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları, 1, 17-78.

Stummvoll, J. (1935), Yeni Türkiye'de kütüphanecilik. Ayın Tarihi, 23, 325-329.

Subaşıoğlu, F., Tamdoğan, O. G. (2014). Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nün kuruluş öyküsü. Türk Kütüphaneciliği, 28, (4), 583-621.

"Şehir haberleri: İstanbul kütüphanelerindeki kitaplar", Akşam, (1936, 28 Şubat), s. 3.

Türlü haberler: Bir kütüphanecilik kursu açıldı. Ulus, (1936, 1 Şubat), s. 5.

Yaşar, S. (2017). Atatürk' ün üniversite reform sürecinde kütüphanelerin kuruluş ve gelişiminde Alman bilim adamları. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi. 12(23), 25-48.

Yılmaz, B. (2018). Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri ders programlarının Arşivcilik ve Belge Yönetimi eğitimi açısından değerlendirilmesi. Bilgi Yönetimi Dergisi, 1,1(2018), 44-62.

Ziraat Enstitüsü'nde açılan kütüphanecilik kursu öğrencileri. Ulus, (1936, 17 Mart), s.1.

7. BÖLÜM / CHAPTER 7

Evkâf-ı Ümem Târihi'ne Göre Fetih'ten Cumhuriyet'e İstanbul Vakıf Kütüphaneleri

İstanbul Foundation Libraries from Conquest to the Republic According to the History of Evkâf-ı Ümem

Rıfat GÜNALAN[1]

[1]Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: rifat.gunalan@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.07

ÖZ

Vakıf anlayışının İslamiyet'le birlikte oluşması ve sosyal gelişimin en önemli unsurlarının başında gelmesi, vakıf konusunun değişik yönleriyle değerlendirilmeye tabi tutulmasına vesile olmuştur. İslamiyet'in başlangıcından günümüze İslam ve Osmanlı vakıf eserleri ile vakıf bânîleri üzerine birçok yazma ve matbu eser telif edilmiştir. Telif edilen bu eserlerde vakıfların gerek hukuki durumları, gerekse kurulduğu bölgeler, şehirler, kasabalar ile vakıf bânîleri ele alınmıştır. Ayrıca vakıf binalarının bütçeleri, gelir ve giderleri ile vakfiyelerde görev alan yöneticisinden hizmetlilere kadar detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de İslamiyet dönemi öncesinden başlayıp Cumhuriyet'in ilanına kadar sürede kurulmuş olan Türk-İslam Vakıf eserlerini de içeren *Evkâf-ı Ümem Târihi* adlı eser olup, eser 20. yüzyılın ortalarına doğru telif edilmiştir. Bu eser sadece dönemin vakıf eserlerinin inşası, tamiri, tarihi, tescili vb. konularda bilgi vermemekte ayrıca dönemin siyasi, idari, askeri, mali ve kültürel hayatına dair de önemli bilgiler içermektedir. Bunlara ek olarak bazı önemli vakıf eserlerini inşa eden veya vakfeden kişilerin biyografilerini detaylı bir şekilde vermesi eserin önemini bir kat daha artırmaktadır. Üstelik 8 ciltlik eserin daha önceki vakıf tarihi çalışmalarında kullanılmamış olmaması, eser oluşturulurken kullanılan birinci el kaynaklar özellikle vakıflar arşivindeki kayıtlar, eserdeki bilgilerin güvenilirliğini tam anlamıyla sağladığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada *Evkâf-ı Ümem Tarihi* adlı eser temel alınarak İstanbul sınırları içerisinde inşa edilen vakıf kütüphanelerinin; bânîleri, bulundukları semtler, kütüphanelerin inşa ve tamir tarihleri, varsa mimarları, vakfiye tarihleri ve kütüphanelerde bulunan kitap sayıları *Evkâf-ı Ümem Târihi*'ne göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapım tarihi ve bânîsi bilinmeyen kütüphanelerin en azından isim ve semt olarak belirlenmesi ile tarihi süreç içerisinde geçirdikleri değişimler de incelenmiştir. İstanbul'un çeşitli semtlerinde inşa ve vakfedilen kütüphanelerin özellikle hangi yüzyılda ve hangi semtlerde yoğunlaştığı, cami, medrese veya türbe yanlarında mı yoksa halkın da yararlanabileceği müstakil binalarda hizmet verildiği de değerlendirilmiştir. İstanbul'da inşa edilen vakıf kütüphanelerinin eğitim ve öğretime yaptığı katkılar dışında toplumun gelişmesine yaptığı katkıları da ölçmemize de imkan vereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Vakıf Tarihi, Vakıf Kütüphaneler, İstanbul Vakıf Kütüphaneleri, *Evkâf-ı Ümem Târihi*

ABSTRACT

The formation of the understanding of foundation with Islam is one of the most important elements of social development, it is seen that it is conducive to the evaluation of the subject of foundation from different aspects. From the beginning of Islam to the present, many manuscripts and printed works on Islamic and Ottoman foundation work and foundation patrons have been copyrighted. In these written works, the legal status of the foundations, the regions where they were established, the cities, towns, and the founders of the foundations are discussed. In addition, detailed studies have been carried out on the budgets, income, and expenses of the foundation buildings, and from the manager of the foundations to the servants. One of these works is Evkâf-ı Ümem Tarihi, which includes the Turkish-Islamic Foundation works, which started from the pre-Islamic period and was established until the proclamation of the Republic and was copyrighted towards the middle of the 20th century.

In this study, the foundation libraries built within the borders of Istanbul; It has been tried to determine the founders, the districts they are in, the construction and repair dates of the libraries, the architects, if any, the dates of the endowment, and the number of books in the libraries according to the History of Evkâf-ı Ümem. In addition, the changes that the libraries have undergone in the historical process, from their establishment to the present It has also been evaluated that the libraries built and donated in various districts of Istanbul were concentrated in which century and in which districts, whether they were next to mosques, madrasahs, or tombs, or in detached buildings that the public could also benefit from. It is thought that besides the contributions of the foundation libraries built in Istanbul to education and training, it will also allow us to measure their contributions to the development of society., are also examined, at least by determining the name and district of the libraries whose construction date and owner are unknown.

Keywords: Ottoman State, Ottoman Foundation History, Foundation Librarise, Istanbul Foundation Libraries, Evkâf-ı Ümem History

Extended Abstract

It is seen that since the establishment of the Ottoman Empire, in addition to many foundation works, the construction of foundation libraries was given special importance as a state policy, supported and model examples were created for its dissemination. It is understood that especially the sultans, the members of the dynasty, lady sultans, statesmen, tradesmen, notables, and the people also pioneered this. It is seen that those who donate libraries and books paved the way for the development of the society and the spread of science and wisdom among the people, and on this occasion, culture and civilization spread to the entire Ottoman society. Especially the prominence of Istanbul Turkish as a manifestation of the enrichment of Istanbul's cultural life, the increase in literature and historical works, and the acceptance of Istanbul as a center of science can be counted as the best examples of this.

Many research works, books, and articles have been published by academics who have a say in the field of Ottoman foundation works and especially the historical development of libraries. From these works, we learn about the existence, buildings, number of staff and collections, and even management styles of the Istanbul Foundation libraries and dozens of libraries built and revived by both public and private enterprises after the Republic. The

fact that there is a significant amount of archival documents among the sources of the works revealed is important in terms of showing how valuable the works are. At the beginning of the academicians who produced works on Ottoman foundation libraries by making use of primary sources, Prof. Dr. İsmail Erünsal comes from, Prof. Dr. He follows important academics and works such as Hülya Dilek-Kayaoğlu and Müşerref Avcı. The effects of these Istanbul libraries, foundation libraries, and foundation libraries on society, as well as their history, the districts they were made in, the number of collections, and their patrons are described in detail. However, in these prepared works, it is seen that the work called Evkâf-ı Ümem History, which is the main work of this article and which was copyrighted by Muhammed Vâmık Şükrü Efendi, is not used as a source. This situation was evaluated both as a deficiency and an opportunity, and Istanbul foundation libraries were examined according to the method written by the author, without making comparisons or comparisons.

The scope of the study covers a period of approximately 600 years from the conquest of Istanbul to the establishment of the Republic. During these 600 years, the interiors of mosques, tombs, madrasas, and libraries that were built and established independently by sultans, members of the dynasty, statesmen, tradesmen, notables, and the public in Istanbul, which was the capital of the Ottoman Empire, were discussed. In addition, in which districts of Istanbul the libraries were built, their patrons, the dates of construction and foundation registration, and their collections are included in the scope of the examination. Moreover, information about the transfer of the collections of the foundation libraries to some major libraries in the period close to the Republic, taking into account some political, administrative, and economic reasons and needs, has been tried to be given in a table.

As the plan of the study, firstly, starting with the introduction of Evkâf-ı Ümem History, the analysis of the foundation works included in the work was made. It continued with summary information about the types of foundation works in the work and the sources used in the explanation of the emergence processes of the works. The main text of the study starts with general information about Istanbul Foundation libraries and continues with libraries built by sultans, dynasty members, statesmen, tradesmen, notables, and people. The districts where these libraries were built the Rumeli and Anatolian sides of Istanbul, their patrons, the dates of construction and foundation registration, and the number of collections were determined according to the information given in the work. The changes that the libraries have undergone over time, the dates of repair, and renovation have also been tried to be determined.

In the last part of the study, there is information about the number of collections of foundation libraries transferred by the transfer of the collections of the foundation libraries,

which lost their functions due to political, administrative, economic, and various reasons in the last period of the Ottoman Empire. In addition, the events that the author went through about the library and the books were given together with the documents, and the point of view of the administrators and librarians of the period towards the book and library was tried to be revealed.

1. Giriş

Osmanlı vakıf kütüphanelerinin tarih ve gelişimi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Osmanlı kütüphanelerine dair bilgi veren ilk araştırmacı Serkis Orpelyan'dır. Fakat bu konuda müstakil bir çalışma kaleme almamış *Mahzen-i Ulum* adlı eserinde, İstanbul kütüphanelerine dair salnamelere dayalı olarak bilgi vermiştir. Cumhuriyet döneminde İstanbul kütüphaneleri hakkında bilgi veren kitaplardan ilki Tahir Harimi Balcızâde'nin *Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler* adlı eseridir (Balıkesir, 1931). Balcızâde, eserinde, İstanbul kütüphaneleri ile Saray kütüphanelerini müstakil başlıklar altında incelemiş ve bunlar hakkında kısaca bilgi vermiştir. Osman Nuri Ergin de *Türkiye Maarif Tarihi*'nde "Kütüphaneler" başlığı altında (c. I, İstanbul 1939) İstanbul'da Osmanlı sultanları tarafından kurulan kütüphaneleri incelemiştir. İstanbul kütüphaneleri ile ilgili öncü akademik çalışmalar, Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Prof. Dr. Müjgân Cunbur gibi isimler tarafından yapılmış ve vakfiyelere ve tarihi kaynaklara dayalı olarak çok sayıda kütüphanenin tarihi ortaya çıkarılmıştır. (Aydın, 2010) Osmanlı vakıf kütüphaneleri hususunda özellikle vakfiyeler ve arşiv belgeleri gibi birincil el kaynakları tarayarak inceleyen ve bu alanda yayınlar yapan hocalarımızdan ilki Prof. Dr. İsmail Erünsal'dır. Prof. Erünsal bu eserlerin başında gelen Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri adlı çalışmasını Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak hazırlamıştır. Kitabın ilk baskısı 1988, ikinci baskısı ise 1991 yılında yayınlanmıştır. Eserde, Osmanlı vakıf kütüphanelerinin kimler tarafından nasıl kurulup yönetildiği, kütüphaneciler, kütüphane binaları ve dermeleri hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır (Erünsal, 2008). Bu eserin daha gelişmiş halini ise 2015 yılında *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* adlı eserde görmekteyiz (Erünsal, 2015a). Bu eseri, *Büyük İstanbul Tarihi* adlı 10 ciltlik eserdeki "Osmanlı Döneminde İstanbul Kütüphaneleri" adlı kitap bölümü takip etmektedir. Bu bölüm ise Osmanlı İstanbul'unda ilk kütüphane ve kitap koleksiyonlarının ortaya çıkışıyla başlayıp 19. yüzyılda yeni ihtiyaçlara göre çeşitlenen ve dönüşen İstanbul kütüphaneleri bölümü ile sona ermektedir. (Erünsal, 2015). Bunlar dışında Osmanlı vakıf kütüphaneleri konusunda alana önemli katkıları olup *Osmanlı Ansiklopedisi*'nde yer alan "*Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Geleneği*" adlı kitap bölümü (Erünsal, 1999b) ile *Türkler Ansiklopedisi*'ndeki "*Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinde Yapılan Kataloglama Çalışmaları ve Kataloglar*' adlı çalışmalar alana değerli katkılar sağlamıştır (Erünsal, 2002).

İstanbul kütüphanelerine dair başka bir çalışma ise Prof. Dr. Hülya Dilek-Kayaoğlu tarafından Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanan *İstanbul Kütüphaneleri* adlı kitap olup, bu eserde İstanbul'da bulunan 30 kütüphane alfabetik sıra ile anlatılmıştır. Bu kütüphaneler arasında Bakırköy Rıfat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Borusan Müzik

Kütüphanesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, İstanbul Modern Sanat Müzesi Kütüphanesi, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Mihrimah Sultan Çocuk Kütüphanesi, Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ni gibi meşhur ve bilinen kütüphaneler de yer almaktadır. Dilek-Kayaoğlu, eserde yer alan kütüphanelerin seçiminde kütüphanenin kendine ait bir binaya sahip olması ve bünyesinde kütüphanecilik eğitimi almış kişilerin çalışmasını ölçüt olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Eserde kütüphanelerin adresi, kuruluş yılı, inşa tarihi, mimarı, dermesinin önemli bölümleri, web adresi ile telefon ve faks numaraları da detaylı olarak verilmiştir (Dilek-Kayaoğlu, 2010).

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen araştırmalara ilave olarak İstanbul kütüphanelerine dair önemli bir kaynağın verileri değerlendirilecektir. Muhammed Vâmık Şükrü Efendi'nin telif ettiği *Evkâf-ı Ümem Târihi* adlı eser İstanbul kütüphanelerine dair verdiği ilginç detaylar ve kapsamlı değerlendirmeler dolayısıyla bu makalede incelenmiştir.

Çalışmanın kapsamı, İstanbul'un fethinden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan dönemi içermektedir. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin başkenti konumundaki İstanbul'da padişahlar, hanedan üyeleri, devlet adamları, esnaf, eşraf ve halk tarafından cami, türbe, medreseler ile birlikte inşa ettirilen kütüphanelerle müstakil olarak inşa ve tesis edilen kütüphaneler ele alınmıştır. Ayrıca kütüphanelerin İstanbul'un hangi semtlerinde inşa edildiği, bânîleri, inşa ve vakıf tescil tarihleri ile dermeleri inceleme kapsamında yer almaktadır. Dahası Cumhuriyet'e yakın dönemde vakıf kütüphanelerinin bazı siyasi, idari ve ekonomik sebepler ile ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak dermelerinin belli başlı bazı kütüphanelere devredilmesine dair bilgiler Muhammed Vâmık Şükrü Efendi'nin telif ettiği *Evkâf-ı Ümem Târihi* adlı eser kaynak olarak kullanılmak suretiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda açıklanan çalışmanın planına bağlı olarak öncelikle *Evkâf-ı Ümem Târihi*'nin tanıtımı yapılmış ve eserde yer alan vakıf eserleri ve kütüphaneler değerlendirilmiştir. Çalışma, İstanbul vakıf kütüphanelerine dair genel bilgilerle başlamakta, padişahlar, hanedan üyeleri, hanım sultanlar, devlet adamları, esnaf, eşraf ile ahalinin yaptırdığı kütüphanelerin tarihsel gelişimi ve kütüphanelerin muhtelif açılardan değerlendirilmesiyle devam etmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasi, idari, ekonomik sebeplerle fonksiyonlarını kaybetmiş olan vakıf kütüphanelerinin idare tarafından belirlenen kütüphanelere dermelerini devretmesi ile devredilen vakıf kütüphanelerinin derme sayılarına dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca müellifin kütüphane ve kitaplarla ilgili başından geçen olaylar, belgeleri ile birlikte verilerek dönemin idareci ve kütüphanecilerinin kitap ve kütüphaneye bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1. Evkâf-ı Ümem Tarihi

Eser, İslam, Selçuklu ve Osmanlı vakıfları tarihi alanında Muhammed Vâmık Şükrü Bey tarafından yirmi beş yıllık bir çalışmanın mahsulü olarak ortaya konulmuştur. 1915-1940 yılları arasında yoğun bir emekle yazılan eser sekiz cilt ve yaklaşık 6000 sayfadan oluşmaktadır. Eser müellif tarafından rika hatla kaleme alınmıştır. Eser müellif tarafından Arapça rakamlarla sayfa esasına göre numaralandırılmıştır. Eser bugün İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nde yer almakta olup müellifin ailesi tarafından 25 Ağustos 1949 tarihinde Üniversite'ye belirli bir ücret karşılığında satılmıştır. (Yörük, 2014).

Müellif eserinde ilk olarak vakıf kelimesi ve terimini, İslam dini ve ulemasının görüşlerine yer vererek detaylı bir şekilde açıklamaktadır. İkinci olarak vakfın sosyal dayanışma fonksiyonu ile medeniyet, ümran ve estetiğe dair yönleri ifade edilmektedir. Ayrıca müellif, vakıflar konusunda tarih yazmanın zorluklarını, alıntıların değerlendirilmesi, vakıfların mevcut durumu, gelecekte uğrayacağı muhtemel sıkıntılar gibi birçok hususa değinmektedir. Bununla birlikte vakıf eserlerinin ilk yapımından Cumhuriyet'e kadar olan süreçte geçirdiği değişimlere de yer yer değinmektedir.

Evkâf-ı Ümem Tarihi'nin ilk cildi 972 sayfa olup mukaddime ve medhal kısmıyla başlayıp İslam öncesi devletlerdeki vakıf benzeri uygulamalar ile İslam'ın ilk yıllarına ait vakıflar ele alınmaktadır. Ayrıca gayr-ı müslim toplumlarda vakıf anlayışı, uygulama şekilleri, vakıf müesseseleri gibi konular da detaylı ve akademik üslupla bu ciltte değerlendirilmektedir. Bu cildin son konusunu müellifin yazdığı eserlerden biri olan "*Kıssa-i Ashâb-ı Kehf*"'in tanıtımı oluşturmaktadır.

İkinci cilt 981 sayfa olup "*İslam'da Vakfın Aslı*" adlı başlıkla başlayıp "*Enbiyâ-i İzâm Evkâfı*" ile son bulmaktadır. İslam'ın ilk yıllarında yapılan cami, mescit, türbe, kütüphane, imaret gibi vakıf müesseseleri tek tek ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Üçüncü cilt 772 sayfa olup Yemen'de teşekkül eden hükümetler "*Benî Ziyad*" başlığı ile başlamaktadır. 113. sayfadan itibaren ilk Türk İslam Devletleri'nden Gaznevîler Devleti'nin teşkilat yapısı ve burada görev yapan üst düzey yöneticiler ile bunlara ait vakıflara yer verilmektedir. Kirman Selçûkîleriyle devam eden cilt genelde Anadolu ve Büyük Selçuklu Devleti dönemi ile Anadolu Beylikler dönemine ait tarihi olaylar ve kişileri ele almaktadır. Bu dönemde yapılan vakıflar da bu ciltte detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Dördüncü cilt 838 sayfadan müteşekkil olup Osmanlı dönemi sultanları, hanedan üyeleri, bürokrat ve ayana ait vakıf kayıtları yer almaktadır. Bu cildin dokuzuncu sayfasında Osmanlı

padişahları ve hüküm sürdükleri süreler kronolojik olarak verilmektedir. Her padişahın saltanat döneminin idari ve siyasi durumu, siyasi çekişmeler, ekonomik ve sosyal durum anlatıldıktan sonra vakıf eserleri; önce dönemin sultanı ve hanedan üyelerine ait hayır eserleri, daha sonra o sultanın dönemine ait yapılan hayır eserleri başlıkları altında; Cami, türbe, zaviye, imaret, medrese, kütüphane, çeşme, namaz-gâh, sebil, tekke, ayazma, han, hamam, kervansaray vs. şeklinde genelde kronolojik bir sıra takip edilerek verilmektedir. Genel bir tanıtımdan sonra ilk Osmanlı sultanı, Osman b. Ertuğrul Bey (699-726)'e ait dönemin özellikleri ve vakıf eserleri ile başlayıp Dördüncü Sultan Mehmed b. Sultan İbrahim (1058-1099)'in dönemine ait âsâr-ı hayriye ile sona ermektedir.

Beşinci cilt 720 sayfadan oluşmakta olup II. Sultan Süleyman b. İbrahim (1099-1102)'in saltanat dönemi ile başlayıp Sultan Mehmed Reşad b. Abdülmecid'e ait hayır eserleri ile sona ermektedir. Altıncı cilt 867 sayfa olup Osmanlılar devrine ait inşa tarihleri, yapan veya yaptıranları târîh-i inşâları ve bânîleri bilinmeyen âsâr-ı hayriyeyi içermektedir. Burada yer alan kayıtların *Kuyûd-ı Vakfiye* ve diğer bilinen kaynaklardan toplanarak yazıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu cilt oluşturulurken yaşanan sıkıntılar: "*Şehir, kasaba ve köy isimlerine ait hatalar, bilinenlerin aynen yazıldığı bilinmeyenlerin okunduğu gibi yazıldığı, ayrıca daha önce farklı bir şehre bağlı olanlar sonraki vilayet taksiminde başka illere bağlanması*" şeklinde ifade edilmektedir. Bu ciltteki vakıf kayıtları Ankara şehriyle başlamış Kırım ve Mısır'la sona ermektedir.

Yedinci cilt 937 sayfadır. Bu cilt müellifin yazdığı eserlerden biri olan "Risâle-i İbn-i Zeydun Tercümesi" adlı eserin tanıtımı ile bitmekte ve genelde Rumeli bölgesine ait bânîleri ya da inşâ tarihi bilinmeyen vakıf eserlerinin listesini içermektedir. Bu ciltte verilen vakıf kayıtlarına ait listeler şehir adına göre düzenlenmiştir. Ancak bu cildin son kısmı sadece Rumeli bölgesi değil değişik dönemlerde yapılan bânî veya inşâ tarihi bilinmeyen diğer vakıf kayıtlarını da içermektedir. Sekizinci cilt bütün ciltlerin şahıs ve belde indeksinden oluşmaktadır.

1.2. Evkâf-ı Ümem Tarihi'nde Yer Alan Vakıf Eserlerinin Analizi

Evkâf-ı Ümem Tarihi, müellif hattıyla Rika olarak kaleme alınmıştır. Vakıf anlayışının ortaya çıkışından özellikle Osmanlı ve İslam coğrafyasında yer alan, İslam öncesi ve sonrası yapılan Türk-İslam Vakıf faaliyetlerini de içine alacak şekilde detaylı olarak incelemektedir. Bir vakıf eserine ait yapılan detaylı anlatımda o vakıf eserini yapan kişi devlet ricalinden ve önemli bir makamda ise o kişinin babası, amcası veya yakınları ile husûmet içinde olduğu kişilerle olan ilişkiler de anlatılmakta o döneme ait siyasi durum belirtilmektedir. Ayrıca devlet ricalinin yaptığı vakıf eserlerinin altında kişiye ait kısa bir biyografi yer almaktadır. Burada

eğer varsa kişinin doğum yeri ve tarihi, babasının adı, devlet görevine ne zaman geçtiği, hangi tarihlerde nerede bulunduğu ölüm tarihi ve defnedildiği yere ait bilgiler de bulunmaktadır. Vakıf eseri devlet ricalinden değil de meşhur bir şahsa aitte o kişiye ait rivayetlere yer verildiği görülmektedir.

Evkaf-ı Ümem Tarihi'nde verilen vakıf kayıtları, vakıf eserinin türü yazılıp iki nokta konularak açıklanmaktadır. Mesela Cami: caminin adı, bilinen adı, banisinin adı, inşa, tamir veya tecdid tarih/tarihleri, varsa vakfiye tarihi, çok nadir olarak mimarı ve banisinin biyografisi şeklinde devam etmektedir. Vakıf bânîsi eğer çok önemli kişi ise detaylı biyografisi ve döneme ait yaşadığı siyasi olaylar, ölüm ve defnedildiği yer tam olarak belirtilmektedir. Genelde vakıf bânîleri yaptıkları cami, mescit önündeki hazireye "*minberinin önün defn edilmiştir*" şeklinde ifadeyle açıklanmaktadır. Eğer türbeleri varsa türbenin ismi verilerek kaydedilmektedir.

Evkâf-ı Ümem Tarihi adlı eserde vakıf eseri olarak geçen: Dârüşşifa, bîmarhâne, hastahâne, kervansaray, mihman saray, hângâh, hamam, cami, mescit, tekke, türbe, dergâh ve zaviyelerin büyük bir bölümü *Hadîkatü'l*-Cevâmi, *Kuyûd-ı Vakfiye ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi* gibi eserler referans gösterilerek açıklanmaktadır. Tarihi olaylar, siyasi çekişmelere ait bilgiler; *Tezkiretü'l-Bünyân*, *Atâ Tarihi*, *Naima Tarihi*, Atâî'nin *Zeyl-i Şakâyık'ı,* Katip Çelebi'nin *Cihannüması, Cevdet Tarihi*, *Hammer Târihi* gibi eserlerden kaynak gösterilmesiyle verilmektedir. Çeşme, sebil, su isâle hattı, su bendi, kuyu gibi vakıf kayıtları ise; *Sıhhiye Mecmu'ası, Evkâfın Çeşmeler Defteri*, *Kuyûd-ı Vakfiyeden Hamidiye Defteri* ve *Kuyûd-ı Vakfiye*'den alıntılarla açıklanmaktadır. Özellikle kütüphane ve mekteplere dair verilen bilgiler *Vilayet Salnameleri*'nden ve *İstanbul Beldesi İhsâ'iyyât Mecmu'âsı*'ndan alıntılandığı ifade edilip vakıf bânîlerine ait biyografik bilgiler ise *Sicill-i Osmân ve Kuyûd-ı Vakfiye*'ye atfen verilmektedir.

Eserde bazı bilgi eksikliklerine rastlandığı da görülmektedir. Bunlardan en önemlileri; Yapılan bir vakıf eserinin hangi semtte ve hangi tarihte yapıldığını gösteren bilginin eksik olması, bânisine dair bilgilerin bulunmaması, mimari özellikleri, süreç içerisinde geçirdiği değişikliklerin tam olarak yansıtılmaması gibi durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca eser oluşturulurken alıntı yapılan kaynak künyelerinin tam olarak verilmemesi, mesela; vakıf bânisine ait özgeçmiş verilirken "*Sicill-i Osmânî*" denilip geçilmesi, vakıf eserine ait bilgilerde "*Kuyûd-ı Vakfiye*" denilip geçilmesi bu bilgilerin teyidi hususunda sıkıntılara sebep olmaktadır. Vakıf kayıtlarında standart bir bilgi akışı olmaması, sonradan aralara yazılan sıkışık bilgilerin olmasına rağmen eserin değerinden hiç bir şey eksiltmediği anlaşılmaktadır.

2. Evkâf-ı Ümem Târihi'nde İstanbul Kütüphaneleri

Evkâf-ı Ümem Târihi üzerinde yapılan çalışma neticesinde Osmanlı İstanbul'unda ilki Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılan 875/1470 tarihli ve sonuncusu ise 1324/1906 tarihli olmak üzere 78 adet vakıf kütüphanesinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu kütüphanelerin büyük bir bölümü (72 adedi) Fatih, Aksaray, Eyüp, Galata gibi semtlerde bulunmaktadır. 6 adedinin ise Üsküdar'da inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Eserde, vakıf kütüphanelere dair bilgiler, genelde vâkıfın diğer vakıf eserleri arasında zikredilmektedir. Mesela Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı kütüphane; dârülhadîs, dârülkurrâ, çeşme, sebîl, medrese ve kütübhâne şeklinde kaydedilmiş olup hemen hemen bütün vakıf eserleri detaylı bir şekilde anlatılırken kütüphane hakkında kitapların çok güzel olduğu ifade edilmekte ve derme sayısı verilmektedir (Şükrü, 1940).

Kütüphanelere dair verilen bilgiler arasında bir standart bulunmamaktadır. Bazı kütüphanelerle ilgili ayrıntılı bilgiler verilirken bazıları sadece isim olarak anılmaktadır. Mesela: Sultan I. Mahmud'un hayır eserleri arasında yer alıp İstanbul'daki Ayasofya Câmii içerisinde inşa edilen kütüphane hakkında: "*Bu kütübhâneye pâdişah tarafından çok nefis kitaplar vakfedildiği gibi o vaktin vüzerâ ve ulemâ ve ricâli tarafından takdîm olunan kitaplar da buraya vakfedilmiştir. Mecmû'ı dört bin cild kitap olduğunu ve bunların meyânında Hazret-i Osman ve Ali hatlarıyla iki ve Yakut ve Hâfız Osman hatlarıyla üç Mushaf-ı Şerîf ve Yakut ve Şeyh yazılarıyla iki nüsha Meşârık bulunduğunu Subhî Târîhi yazıyor. Kütübhânenin 1304 senesinde tanzîm edilmiş olan fihristine nazaran mevcûdu şudur:*

Aded

5090 Sultan Mahmud Vakfı kitâblar bunun 184 adedi mükerrerdir.

12 Zâyi' olanlar

14 Ba'zı zevâtın vakf ettikleri

114 Saaddedin el-müttefî mührüyle olan kitablar

22 Vâkıfı bilinemeyen Buhârî Şerhleri

55 Şeyhülislâm Hoca Saadeddin Efendi'nin kitâbları

5307

Vakfiye Tarihi: Gurre-i Şevvâl sene 1152'dir. Vakfiye Türkçedir"

Şeklinde hem vâkıf ve eseri, hem de kütüphanede bulunan eserlerin vâkıflarına dair bilgiler verildiği görülmektedir. İsim olarak anılan kütüphaneler arasında: "İstanbul Müzesi'nde Kütüphane" (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940) İstanbul'da "Bâyezid ile Süleymâniye arasında Dârülfünûn Kütübhânesi" şeklinde kayıtlı olanların bânîsi, vâkıfı, vakfiyesi ve dermesi hakkında bilgi verilmeyen kütüphaneler de görülmektedir.

Eserde vakıf eserlerine dair verilen bilgilerden çok, hayır sahibinin hayatına dair bilgilerin verildiği de gözlemlenmektedir. Mesela; Selim Ağa'nın 1197/1782 tarihinde Üsküdar'da yaptırdığı Kütübhâne, Mekteb ve Çeşme; "*Üsküdar'da. Tersâne Emîni Selim Ağa'nındır. Vakfiyesi Türkçe'dir. Tarihi 4 Muharrem 1197/10 Aralık 1782'dir*" şeklinde iki satırla geçiştirilmekte ancak Selim Ağa'nın hayatına dair bir sayfalık biyografik bilgi verilmektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

2.1. Padişahlara Ait Vakıf Kütüphaneler

Müellif eseri oluştururken padişahların hayat hikayeleri, siyasi, idari, mali olaylara dair bilgileri ve o devrin padişahının yaptığı hayır eserlerini sıralamaktadır. Bu bilgiler ışığında, padişahın hangi hayır eserlerini ne zaman yaptırdıkları, kimin adına yaptırdıkları, mimarları, vakfiye tarihleri ve vakfın cinsi hakkında malumat alınabilmektedir.

Padişahlara ait ilk kütüphane 875/1470 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından Fatih Câmii içerisinde yapılan kütüphanedir. Kütüphane'nin zelzeleden yıkılması sebebiyle Sultan I. Mahmud tarafından yeniden inşa edildiği de ifade edilmektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan I. Ahmed'in İstanbul Atmeydanı'nda yaptırdığı vakıf eserleri arasında 1022/1613 tarihli camisinin içerisinde bir de kütüphanesi mevcuttur (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan III. Ahmet tarafından İstanbul'da iki tane kütüphane yaptırıldığı ifade edilmekte olup ilki 1132/1719 tarihinde Topkapı Sarayı içerisinde diğeri ise 1137/1724 tarihinde Yenicâmii türbesi bitişiğindedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan I. Mahmud İstanbul'da dört adet kütüphane yaptırmıştır. Bunlardan ilki Sultan IV. Murad'ın Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı Revan Köşkü'nde olup 1146/1733 tarihli gayet müzeyyen bir kütüphanedir. İkincisi 1 Şevval 1152/1 Ocak 1740 vakfiye tarihli olup Ayasofya Câmii içerisindedir. Üçüncüsü Galata Sarayı dâhilinde yaptırdığı kütüphanedir. Dördüncüsü ise Fatih Câmii içerisindeki kütüphanenin yeniden inşası olup yukarıda bahsedilmiştir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan II. Mahmud ise Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki tepede bulunan Yahya Efendi'nin türbesi ile camisini tamir ettirdikten sonra bunlara ilaveten bir de kütüphane yaptırmıştır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Müellif, Sultan III. Mustafa'nın İstanbul'da iki adet kütüphane yaptırdığını belirtmektedir. Bunlardan ilki Nûr-u Osmâniye Câmii avlusunda olup 1169/1756 tarihlidir. İkincisi ise, İstanbul Laleli'de 25 Muharrem 1178/25 Temmuz 1764 tarihlidir. Kütüphanenin, Sultan III. Mustafa'nın yaptırdığı cami, medrese, imaret, türbe gibi külliye tarzındaki vakıf eserleri arasında gösterilmiş olmasına rağmen binası ve dermesine dair bir bilgi verilmemektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultanların İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinden son iki tanesi Sultan I. Abdülhamid ile II. Abdülhamid'e aittir. I. Abdülhamid'in kütüphanesi Bağçekapısı'nda ve 1194/1780 tarihlidir. II. Abdülhamid'in kütüphanesi ise Yıldız Sarayı dâhilindedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

2.2. Hanım Sultanlara Ait Vakıf Kütüphaneleri

Hanedan üyelerinden hanım sultanlar tarafından yapılan vakıf eserleri arasında kütüphanelerin de yer aldığı görülmektedir. *Evkâf-ı Ümem Târihi*'nde İstanbul'da inşa edilen vakıf kütüphanelerinin %10'u hanım sultanlara aittir. Hanım sultanlara ait kütüphaneler İstanbul'un değişik semtlerinde yapılmış olup vakfiye tarihleri de çoğunlukla eserde yer almaktadır. Bunlara ait bilgiler kronolojik bir sıra takip edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hanım sultanlara ait ilk kütüphane vakfı, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın hanımı ve Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'a ait olup Eyüp'te yaptırılmıştır. Kütüphanenin vakfiyesinin tarihi 1-10 Ramazan 980/5-14 Ocak 1573'dir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bunu, Sultan II. Selim'in hanımı ve Sultan III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan'ın Üsküdar Topbaşı'nda Emir Hoca Kemankeş adına yaptırdığı kütüphane takip etmektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın, İstanbul Bağçekapısı'nda Galata köprüsü karşısında birçok vakıf eseri ile birlikte 27 Recep 1073/7 Mart 1663 tarihli bir de kütüphanesi bulunmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Emetullah Gülnuş Vâlide Sultan'ın da Üsküdar'da Cedid Vâlide Câmii içerisinde kütüphanesi ve vakıf kitapları mevcuttur (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî Hazretleri'nin türbesinde bir kütüphanesi bulunup vakfiyesi 21 Zilhicce 1209/9 Temmuz 1795 tarihlidir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın İstanbul Çemberlitaş'ta 1266/1849 tarihli bir mektep ve kütüphanesi bulunmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Müellifin eserine göre son kütüphane Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Vâlide Sultan tarafından İstanbul Aksaray'da Aksaray Câmii içerisinde bulunmaktadır. Vakfiyesi 15 Şevvâl 1289/16 Aralık 1872 tarihlidir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

2.3. Devlet Adamlarına Ait Vakıf Kütüphaneleri

Osmanlı'nın kuruluşundan nihayetine kadar birçok devlet adamının memâlik-i Osmânî'nin şehir, kaza, kasaba ve köylerinde binlerce vakıf eseri yaptırdığı görülmektedir. Devlet adamlarının İstanbul'a ayrı bir önem verdikleri eser üzerinde yapılan araştırmalarda görülmektedir. Devlet adamlarından; sadrazamlar, şeyhülislamlar, reîsülküttablar, kapudân-ı deryalar, yeniçeri ağaları, tersane eminleri ile son dönemlerde maliye, mülkiye ve maarif nazırları gibi görevliler tarafından inşa ve vakfedilen eserler arasında önemli sayıda kütüphane de bulunmaktadır. Bu devlet adamlarına ait onlarca kütüphane ve kitap vakıfları tarihi sırası içerisinde aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

Sadrazam Rüstem Paşa'nın İstanbul Mahmudpaşa civarında bir de kütüphanesi bulunmaktadır. Osmanlı vezirlerinden en çok hayrat sahibi olan Yemen Fatihi Arnavud Sinan Paşa Üsküdar Atlamataşı'nda da bir kütüphane vakfettiği görülmektedir. Bunu Kuyucu Murad Paşa takip etmekte olup İstanbul Veznecilerde bir kütüphane yaptırdığı ifade edilmekle birlikte müellif kütüphane hakkında detaylı bilgi vermemektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sadrazam Hadım Mesih Süleyman Paşa, İstanbul Karagümrük'te 994/1586 tarihinde cami, çeşme ve kütüphane vakfetmiştir. Kadıasker Mehmed Efendi, 1-10 Ramazan 977/7-16 Şubat 1570 tarihli vakfiyede İstanbul Fındıklı'da cami, mektep ve kütüphane inşa ve vakfettiği görülmektedir. Hafız Ahmed Paşa'nın Fatih Karaman'daki cami içerisindeki kitapları vakfettiği görülmektedir. Sadrazam Bayram Paşa, Haseki'deki medresesi içerisindeki kitapları vakfetmiştir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa tarafından 1072/1661 tarihli Çemberlitaş'ta bir kütüphane inşa ve vakf edilmiştir. Sadrazam Merzifonî Kara Mustafa Paşa İstanbul'da Divanyolu'nda Parmakkapı'da birçok hayır eseri arasında kütüphanesi de vardır. Reîsülküttâb Mustafa Efendi İstanbul'da bir kütüphane inşa etmiş olup müellif İstanbul'un hangi semtinde ve kaç tarihinde

inşa edildiğine dair bilgi vermemektedir. Reîsülküttâb Elhâc Mustafa Efendi b. Abdülvehhab tarafından Kumkapı ile Yenikapı arasındaki Şeyh Ferhad mahallesinde 1 Rebîülevvel 1093/10 Mart 1682 tarihli Dârülhadîs, mekteb ve kütüphane yaptırmıştır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sadrazam Amuca[zâde] Hüseyin Paşa, İstanbul'da Saraçhane başında birçok vakıf eseri ile birlikte bir de kütüphane vakfetmiştir. Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin, Fatih'te 1112/1700 tarihli bir de kütüphanesi bulunmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, İstanbul Divanyolu'nda Parmakkapı'da birçok vakıf eseriyle birlikte 1121/1709 tarihinde bir de kütüphane vakfetmiştir. Şehid Ali Paşa 1122/1710 tarihinde Şehzade Câmii'nin Vefa'ya çıkan kapısının dışında bir kütüphane vakfetmiştir. Sadrazam Dâmâd İbrahim Paşa ile zevcesi Fatma Sultan'a ait İstanbul Şehzâde Camii yakınlarında birçok vakıf eseriyle birlikte 1131/1718 tarihinde bir de kütüphane vakfetmişlerdir. Tersâne emîni Eminzâde Ahmed Ağa b. Elhâc Mehmed Ağa b. Yahya Çavuş tarafından Üsküdar Ahmediye'de 1134/1721 tarihinde yaptırılmıştır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın Davudpaşa ile Altımermer arasında vakıf eserleri bulunmakta olup bu vakıf eserleri arasında 1147/1734 tarihli bir de kütüphanesi bulunmaktadır. Dârüssaâde Ağası Elhâc Beşir Ağa, İstanbul Eyüp'te Nişancıların Baba Haydar mahallesinde 1 Rebîülâhir 1148/21 Ağustos 1735 tarihli bir vakıf kütüphanesi bulunmaktadır. Elhâc Beşir Ağa'nın İstanbul'da ikinci kütüphanesi 1158/1745 tarihli olup diğer vakıf eserleri ile birlikte Bâb-ı âlî civarındadır. Carullah Veliyyüdin Efendi'nin de Fatih'te bir kütüphanesi mevcuttur (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Âtıf Mustafa Efendi, Vefa'da, 25 Muharrem 1153/22 Nisan 1740 vakfiye tarihli bir kütüphane inşa ve vakfetmiştir. Ebu İshak İsmail Efendi'nin oğlu Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Sultan Selim'de 27 Cumâdelûlâ 1168/11 Mart 1755 vakfiye tarihli bir kütüphane yaptırmıştır. Sadrazam Ragıb Paşa ise Koska'da 1176/1762 tarihinde kütüphane inşa ve vakfetmiştir. Şeyhülislam Veliyüddin Efendi, Sultan Bâyezid Câmii'nin sağ tarafındaki kütüphaneyi 3 Cumâdelâhire 1182/15 Ekim 1768'de vakfettiği belirtilmektedir. Kadıasker Murad Efendi'nin de Sultan Selim'de 1188/1774 tarihli bir kütüphanesi bulunmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Tersâne Emîni Selim Ağa'nın, 4 Muharrem 1197/10 Aralık 1782 tarihli vakfiyesinde Üsküdar'da bir kütüphane vakfettiği belirtilmektedir. Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi'nin de Fatih'te Pirinççi Sinan mahallesinde 21 Cumâdelûlâ 1203/17 Şubat 1789 tarihli medrese ve kütüphanesi bulunmaktadır. Yeniçeri Efendisi Çelebi Mehmed Efendi'nin Saraçhane başında

Dülgeroğlu Câmii bitişiğinde bir kütüphanesinin mevcut olduğu ifade edilmektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa'nın Üsküdar Selimiye'de Nakşibendi hângâhı içerisinde 21 Cumâdelûlâ 1252/3 Eylül 1836 tarihli vakıf kütüphanesi bulunmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Şeyhülislâm Mustafa Aşir Efendi Bağçekapısı'nda bir vakıf kütüphanesi bulunmaktaydı. Sahhaflar Şeyhizâde Vak'anüvis Esad Efendi 27 Muharrem 1264/4 Ocak 1848 vakfiye ile Yerebatan civarında bir kütüphanesi bina etmiştir. Maliye Nâzırı Nafiz Paşa, Yenikapı Mevlevihânesi'nde kütüphane ve muvakkithane vakfetmiştir. Ayasofya Vâizi Şeyh Mehmed Raşid Efendi'nin, Kocamustafapaşa'da 5 Safer 1268/30 Kasım 1851 tarihli bir vakıf kütüphanesi bulunduğu bildirilmektedir. Sadrazam ve Şeyhülvüzerâ Hüsrev Paşa Eyüp'te Bostan İskelesi'nde 15 Şaban 1270/13 Mayıs 1854 tarihli bir de kütüphanesi bulunmaktadır. Maliye Nâzırı Musa Safvetî Paşa tarafından Karraki Hüseyin Ağa mahallesinde Bâb-ı âlî bitişiğinde Nakşibendî dergahı içerisinde cami ile kütüphanesi mevcuttur (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Teyfur Ağa'nın İstanbul Çarşamba'da Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa Câmii'nde bir kütüphanesi bulunmaktadır. Kütübhâne-i Umûmiye olarak bilinen Beyazıt Kütüphanesi, Sadrazam Said ve Ma'arif Nazırı Mansûrîzâde Mustafa Paşaların himmetleriyle 1300/1882 tarihinde te'sîs edilmiştir. Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa ise Eyüp'te bir kütüphane vakfetmiş olup vakfiyesi 23 Cumâdelâhire sene 1309/24 Ocak 1892 tarihlidir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

2.4. Esnaf ve Eşraf Tarafından Yaptırılan Vakıf Kütüphaneleri

Evkâf-ı Ümem Târihi'nde İstanbul'un ileri gelenleri tarafından 12 adet kütüphane yaptırıldığı ifade edilmektedir. Bu kütüphanelerin gerek bânî gerekse vâkıfları hakkında eserde detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bazı kütüphanelerin vâkıflarının isimleri, vakıf tarihleri varsa da son üç vakıf kütüphanenin hangi semtte yapıldıklarına dair bilgi verilmemiştir. Esnaf ve eşraf tarafından İstanbul'da yapılan vakıf kütüphaneleri kronolojiye uygun olarak aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

Şeyh el-Hâc Mustafa Hulûsî Efendi, İstanbul'un Kasım Gönânî mahallesinde 15 Şaban 1212/2 Şubat 1798 tarihli bir kütüphane yaptırmıştır. Yergöklü Çelebi es-Seyyid Elhâc Abdullah Ağa'nın, İstanbul Kadıçeşmesi'nde Sinan Ağa mahallesinde 1 Rebîülevvel 1239/5 Kasım 1823 tarihli bir kütüphanesi bulunmaktadır. Murad Molla Tekyesi Şeyhi Hacı Mehmed Murad Efendi'nin de İstanbul Çarşamba'da Murad Molla Tekkesi civarında 1260/1844 tarihli

Dârülmesnevî ile birlikte bir de kütüphanesi mevcuttur. Kalkandelenli Mehmed Ağa tarafından yine İstanbul Çarşamba'da Yeni Medrese içerisinde 1286/1869 tarihinde bir kütüphane yaptırılmıştır. Debbağzâde Hâfız İbrahim Efendi Tophane'de 1319/1901 tarihli bir kütüphanesi mevcuttur. Yusuf Ağa tarafından İstanbul'da bir kütüphane yaptırılmış olup kütüphane ve vâkıfına dair detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Çakır Ağa tarafından İstanbul Aksaray'da 1324/1906 tarihinde mescid, mekteb ve kütüphane yaptırılmıştır. Kasabbaşı Mustafa Ağa tarafından Dîvânyolu civârında Servili Medrese'de bir kütüphane inşa ve vakfedilmiş olup bunun hakkında da detaylı bilgi mevcut değildir. İzmirli Mustafa Efendi tarafından İstanbul'da bir kütüphane yaptırılmış olup tarih-i vakfı ile kütüphanenin hangi semtte olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Kalkandelenli İsmail Ağa'nın Fatih semtindeki Kurşunlu Medresesi'nde bir kütüphanesi mevcuttur. Bazı hayır salipleri tarafından Sultanahmed Medresesi dershânesinde bir kütüphane ihdas edilmiştir. Ebezâde kızı Saliha Hâtun'a ait İstanbul'da bir kütüphane yaptırıldığı ancak bunun hangi semtte ve hangi tarihte vakfedildiğine dair bilgi bulunmamaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

3. İstanbul'daki Vakıf Kütüphanelerine Ait Dermelerin Belirlenen Kütüphanelere Devirleri ve Derme Sayıları

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle birlikte İstanbul ilim ve medeniyetin merkezi olmaya başlamıştır. Şehir; medrese, mektep, cami, mescit, zaviye, tekke, dergah, imaret, darüşşifa, han, hamam, çeşme, sebil vs. gibi vakıf eserleriyle ihya edilmeye başlanmıştır. Bu vakıf eserlerine külliye içerisinde veya müstakil olarak kütüphaneler de ihdas edilmeye başlanmış olup kütüphanelere padişahlar, hanım sultanlar, vezir ve sadrazamlar ile devrin ileri gelenleri tarafından önemli miktarlarda kitaplar vakfedilmiştir. Zaman içerisinde bu kütüphanelere olan ihtiyacın azalması, vâkıfların mali sıkıntılara düşmesi, kitapların çalınması, imhası, özensizlik ve kayıtsızlık gibi sebeplerle semt merkezlerinde, ilim erbabı ve meraklılarının rahat ulaşabilecekleri kütüphanelere taşınması gerekmiştir. Müellifin verdiği bilgilere göre 78 vakıf kütüphanesinden 37'sindeki vakıf kitaplarının 7 farklı kütüphaneye devredildiği anlaşılmaktadır (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940). Devredilen kütüphanelerden ilk 18 kütüphanenin kitapları Süleymaniye medreselerinden bir kütüphane seçilerek oraya kaldırılmıştır. Bu kütüphaneler, vakfiye tarihleri ve dermeleri aşağıda verilmektedir. Bu listeye göre en fazla derme Debbağzâde Hâfız İbrahim Efendi'nin Tophane'deki kütüphanesinde 1607 cilt kitapla ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Elhâc Beşir Ağa olup Bâb-ı âlî yakınlarındaki kütüphanesinde 1368 cilt kitap bulunmaktadır. Üçüncü sırayla Damat İbrahim Paşa'nın Şehzâdebaşı'ndaki kütüphanesinde 1175 cilt kitapla üçüncü sıradadır. Nâfiz Paşa'nın Yenikapı Mevlevihânesi'ndeki kütüphanede 1006, Çorlulu Ali Paşa'nın Divanyolu'ndaki kütüphanede

ise 455 cilt kitap olduğu belirtilmektedir. Diğer kütüphanelerin dermeleri ve vakfiye tarihleri hakkında ise fazla bir bilgi verilmemektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	**Vakıf Sahibi**	**Vakfiye Tarihi**	**Derme Sayısı**	**Devredilen Kütüphane**
Yerebatan	Esad Efendi'nindir.	27 Muharrem 1264/4 Ocak 1848		Süleymâniye medreselerinden biri kütübhâne ittihâz olunarak bu kütübhânelerdeki kitaplar oraya kaldırılmıştır.
Bağçekapısı	Aşir Efendi Kütübhânesi'ndedir. Aşir Efendi'nin babası Reisülküttâb Mustafa Efendi'nindir.			"
Bahçekapısı	Mustafa Aşir Efendi'nindir.			"
Laleli	Sultan III. Mustafa'nındır.	25 Muharrem 1178/25 Temmuz 1764		"
Galata Mevlevîhânesi	Hâlet Efendi'nindir.			"
Fındıklı	Kadıasker Molla Çelebi Mehmed Efendi'nindir.	1-10 Ramazan 977/14 Temmuz 1589		"
(Atik) Eski Ali Paşa	Mesih Paşa'nındır.			"
Dîvanyolu Civârı'nda Servili Medrese	Kasabbaşı Mustafa Ağa'nındır.			"
Haseki'de Bayrampaşa Türbesi	Sadrazam Bayram Paşa'nındır.		Medresede kitap dolu dolaplar	"
Dîvânyolu'ndaki Medrese	Çorlulu Ali Paşa'nındır.		455	"
Şehzâde Câmii civârı	Şehid Ali Paşa'nındır.			"
Şehzâdebaşı	Damad İbrahim Paşa'nındır.	1131/1718	1175	"
Bağçekapısı	Hadice Turhan Sultanı'ndır.			"
Bâb-ı âlî civârı	Elhâc Beşir Ağa'nındır.		1368	"
Saraçhâne başı	Amuca Hüseyin Paşa'nındır.	1114/1702		"
Tophâne	Debbâğzâde Hâfız İbrahim Efendi'nindir.	1319/1901	1607	"
Kadı Çeşmesi'nde Sinan Ağa Mahallesi	Yergöklü Abdullah Ağa'nındır.	1 Rebîülevvel 1239/5 Kasım 1823		"
Yenikapı Mevlevîhânesi	Nâfiz Paşa'nındır.		1004	"

İkinci sırayı Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesi'nde bir araya getirilen 6 kütüphanenin kitapları oluşturmakta olup sonradan Millet Kütüphanesi olarak isimlendirilen kütüphaneye devredilmiştir. Bu kütüphaneler; Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın Hekimoğlu Ali Paşa Câmii Kütüphanesi, Carullah Veliyyüddin Efendi'nin Fatih'teki kütüphanesi, Pertev Paşa'nın Üsküdar Selimiye'deki Nakşibendi Dergahı'ndaki kütüphanesi, Mehmet Raşid Efendi'nin, Kocamustafapaşa'daki kütüphanesi ve Ali Emiri Efendi'nin Fatih'teki kütüphanesidir. Bu kütüphaneler içerisinde sadece Ali Emiri Efendi'nin kütüphanesindeki 969 cilt kitaptan bahsedilmiş diğer kütüphanelerin derme sayıları hakkında bilgi verilmemiştir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	**Vakıf Sahibi**	**Vakfiye Tarihi**	**Derme Sayısı**	**Devredilen Kütüphane**
Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesi	Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nindir.	1112/1700		Bunlar Fatih'de Feyzullah Efendi Medresesi'nde bir araya getirilmiş Millet Kütübhânesi adı verilmiştir.
Hekimoğlu Ali Paşa Câmii.	Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nındır.	1 Muharrem 1151/21 Nisan 1738		"
Fatih	Carullah Veliyyüddin Efendi'nindir.			"
Üsküdar Selimiye'de Nakşibendî Dergâhı	Pertev Paşa'nındır.			"
Kocamustafapaşa	Mehmet Raşid Efendi'nindir.	5 Safer 1268/30 Kasım 1851	969	"
Fatih	Ali Emîrî Efendi'nindir.			"

Koska'daki Ragıb Paşa Kütüphanesi'ne 3 adet kütüphanenin kitapları devredilmiştir. Bu kütüphanelerin bânî ve vâkıfları ise; Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi, Vecîhî Paşazâde Kemal Paşa ve Kalkandelenli Mehmed Ağa'dır. Müellif, bu hayır sahiplerine ait kitap dermesi hakkında ise Kalkandelenli Mehmed Ağa'nın Çarşamba'daki Yeni Medrese'de 259 cilt kitabı olduğunu ifade etmekte diğer iki kütüphanenin dermesi hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi'ye ait kütüphanenin vakfiye tarihi olarak 21 Cumâdelûlâ 1203/17 Şubat 1789 ve Kalkandelenli Mehmed Ağa'nın kütüphanesi için 1286/1869 tarihlerini vermektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	Vakıf Sahibi	Vakfiye Tarihi	Derme Sayısı	Devredilen Kütüphane
Fatih'te Pirinçci Sinan Mahallesi	Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi'nindir.	21 C.ula 1203/17 Şubat 1789		Koska'da Rağıb Paşa Kütübhânesi'ne verilmiştir.
Sultanahmet'te Düğümlü Baba Türbesi	Vecîhî Paşazâde Kemal Paşa'nındır.			"
Çarşamba'da Yeni Medrese	Kalkandelenli Mehmed Ağa'nındır.	1286/1869	259	"

Fatih Çarşamba'daki Murad Molla Kütüphanesi'ne dört adet kütüphanenin kitapları devredilmiştir. Bu kütüphaneler Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Ebezâde kızı Saliha Hatun, Yusuf Ağa ve İzmirli Mustafa Efendi'ye ait olup derme sayısı ve vakfiye tarihleri hakkında bilgi verilmemiştir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	Vakıf Sahibi	Vakfiye Tarihi	Derme Sayısı	Devredilen Kütüphane
Sultan Selim	Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nindir.			Çarşamba'da Murad Molla Kütübhânesi'ne kaldırılanlar
İstanbul	Ebezâde Kızı Saliha Hâtunu'ndur.			"
İstanbul	Yusuf Ağa'nındır.			"
İstanbul	İzmirli Mustafa Efendi'nindir.			"

Üsküdar'da bulunan 3 adet kütüphanenin kitapları Üsküdar'daki Selim Ağa Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır. Bu kütüphaneler Nurbânû Sultan'ın Üsküdar Toptaşı'ndaki Atik Vâlide Câmii'ndeki kitaplar, Emetullah Gülnûş Vâlide Sultan'ın Üsküdar Cedid Valide Câmii'ndeki kitaplar ve Sinan Paşa'nın Üsküdar'da Atlamataşı'ndaki kitaplardır. Müellif Nurbânû Sultan'ın kütüphanesinde 726 cilt kitap bulunduğunu, Sinan Paşa'nın kütüphanesinde ise 115 kitap bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Emetullah Gülnûş Vâlide Sultan'ın kütüphanesinde ne kadar kitap bulunduğu belirtilmemiştir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	Vakıf Sahibi	Vakfiye Tarihi	Derme Sayısı	Devredilen Kütüphane
Üsküdar Toptaşı'nda Atik Vâlide Câmii	Nurbânû Sultanı'ndır.		726	Üsküdar'da Selim Ağa Kütübhânesi'ne kaldırılmıştır.
Üsküdar'da Cedid Vâlide Câmii	Emetullah Gülnûş Vâlide Sultanı'ndır.			"
Üsküdar'da Atlama Taşı	Fâtih-i Yemen Sinan Paşa'nındır.	1188/1774	115	"

Bâyezid Meydânı'ndaki Umûmî Kütübhâne'ye Kuyucu Murat Paşa'nın Veznecilerdeki kitapları ile Sultan I. Ahmed'in Sultanahmet Câmii'ndeki vakıf kitapları devredilmiştir. Kitap dermeleri hakkında ise kesin bir bilgi verilmemekle birlikte Murad Paşa'nın kütüphanesinde 20-30 kadar kitabın olduğu Sultan I. Ahmed'in ise Sultanahmet Câmii'ndeki kitapların yeniçeri isyanları, taarruzlar sebebiyle yağmalanması neticesinde 100 küsur cilt kitaba kadar düştüğü ifade edilmektedir. Bu iki kütüphaneye ait vakfiye tarihleri ise verilmemiştir(Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Sultanahmet Medresesi Dershânesi'ne hayır sahiplerinin vakfettiği 590 kitap Ayasofya Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Sultan II. Abdülhamid Han'a ait Yıldız Sarayı'ndaki otuz binin üzerindeki kitaplar ise Dârülfünun Kütüphanesi'ne devredilmişti (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Bulunduğu Semt	Vakıf Sahibi	Derme Sayısı	Devredilen Kütüphane
Vezneciler	Kuyucu Murad Paşa'nındır.	20-30 kadar aslı bilinmiyor	Bâyezit Meydânı'ndaki Umûmî Kütüphane'ye kaldırılmıştır.
Sultanahmet Camii	Sultan I. Ahmed'indir.	Yeniçeri isyanları, taarruzlar 100 küsur kitap kalmış	Bâyezit Meydânı'ndaki Umûmî Kütüphane'ye kaldırılmıştır.
Sultanahmet Medresesi Dershânesi	Ashâb-ı hayrındır.	590	Ayasofya Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır.
Yıldız Sarayı	İkinci Sultan Abdülhamid'indir.	30.000'in üzerinde olduğu belirtiliyor	Dârülfünûn Kütüphanesi'ne verilmiştir

3.1. İstanbul'daki Vakıf Kütüphanelerinin Dermelerine Dair Bilgiler

Muhammed Vâmık Şükrü Efendi eserinde İstanbul'da bulunan 78 vakıf kütüphaneden 26'sının derme sayısı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre ilk sırayı Sadrazam Said ve

Maarif Nâzırı Mansûrîzâde Mustafa Paşa'nın Bayezid Meydanı'ndaki Umûmî Kütüphaneleri almaktadır. Müellif kütüphanenin çok zengin ve meşhur bir kütüphane olduğunu ifade edip kitap sayısı hakkında bilgi vermemesi oldukça ilginçtir. İkinci sırayı derme sayısı 30.000 cilt kitaptan fazla olan Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndaki kütüphanesi almaktadır. Bu kitaplar daha sonra Dârülfünun Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Üçüncü sırayı ise Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Câmii'ndeki 5.370 cilt kitabı almaktadır. Kitap sayısı olarak en az kitapla Kuyucu Murad Paşa'nın Vezneciler'deki kütüphanesi gösterilmektedir. Bu 26 kütüphanenin dışındaki 52 kütüphanenin dermesi hakkında ise herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bazı medrese kütüphaneleri hakkında ise "*Medresede kitap dolu dolaplar bulunmaktadır*" şeklinde bir ifadeyle geçiştirilmektedir (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

"*Köprülü Mehmed Paşa'nın zikrettiğimiz kütübhânesi pek nefîs ve pek kıymetdâr âsârı muhtevîdir. Kütübhânede 2756 cilt kitâb mevcûd olup 1632'si Köprülü Mehmed Paşa'nın, 392'si oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın 732'si Mehmed Asım Bey'in vakfıdır*" (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940).

Yeri	**Vâkıfı**	**Derme Sayısı**
Bâyezid Meydanı'nda Umum Kütüphane'de	Sadrazam Said ve Ma'arif Nâzırı Mansûrîzâde Mustafa Paşa	En zengin ve meşhur kütüphanesi
Yıldız Sarayı'nda	İkinci Sultan Abdülhamidi'ndir.	30.000 in üzerinde olduğu belirtiliyor
Ayasofya Camii'nde	Birinci Sultan Mahmudu'ndur.	5370
Bâyezid Camii'nde.	Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nindir.	3484
Çenberlitaş'da	Köprülü Mehmed Paşa'nındır.	2756
Vefa'da.	Defterdâr Mustafa Atıf Efendi'nindir.	2561
Tophâne'de.	Debbâğzâde Hâfız İbrahim Efendi'nindir.	1607
Bâb-ı âlî civârında.	Elhâc Beşir Ağa'nındır.	1368
Şehzâdebaşı'nda	Damad İbrahim Paşa'nındır.	1175
Yenikapı Mevlevîhânesi'nde	Nâfiz Paşa'nındır.	1004
Koca Mustafa Paşa'da	Mehmet Raşid Efendi'nindir.	969
Üsküdar Toptaşı'nda Atik Vâlide Camii'nde.	Nurbânû Sultanı'ndır.	726
Aksaray'da Valide Câmii derûnunda.	Pertevniyal Vâlide Sultanı'ndır.	672
Düğümlü Baba Türbesinde	Vecîhî Paşazâde Kemal Paşa'nındır.	619
Çarşanba'da Murad Molla Tekyesi civârında.	Şeyh Murad Efendi'nindir.	595
Sultanahmed Medresesi dershânesind	Ashâb-ı hayrındır	590
İstanbul, Çenberlitaş'da Sultan Mahmud türbesinin arkasında	Bezm-i Alem Vâlide Sultan	439

Dîvânyolu'nda Medrese'de	Çorlulu Ali Paşa'nındır.	455
Eyüpde	Elhâc Beşir Ağanın	364
Çarşanba'da Yeni Medrese'de.	Kalkandelenli Mehmed Ağa'nındır.	259
Çarşanba'da Mehmed Ağa Camii'nde.	Teyfur Ağa'nındır.	202
Fatih'de Kurşunlu Medrese'de.	Kalkandelenli İsmail Ağa'nındır.	188
Üsküdar'da Atlama Taşı'nda.	Fâtih-i Yemen Sinan Paşa'nındır.	115
Sultan Ahmed Camii'nde.	Birinci Sultan Ahmed'indir.	Yeniçeri isyanları, taarruzlar 100 küsur kitap kalmış
Veznecilerde.	Kuyucu Murad Paşa'nındır.	20-30 kadar aslı bilinmiyor
Haseki'de Bayrampaşa Türbesi'nde.	Sadrazam Bayram Paşa'nındır.	Medresede kitap dolu dolaplar

4. Sonuç

İstanbul'un fethinden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar İstanbul'da padişahlar, hanedan üyeleri, devlet adamları, esnaf, eşraf ve halk tarafından cami, türbe, medreselerin içleri ile müstakil olarak inşa ve tesis edilen kütüphaneler *Evkâf-ı Ümem Târihi* adlı esere göre tespit edilmiştir. Bu kütüphanelerin İstanbul'un Rumeli ve Anadolu tarafında inşa edildiği semtler, bânîleri, inşa ve vakıf tescil tarihleri ile dermeler sayıları eserde verilen bilgilere göre belirlenmiştir. Kütüphanelerin zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler, tamir ve tecdid tarihleri ile Cumhuriyet'e yakın dönemde vakıf kütüphanelerinin bazı siyasi, idari ve ekonomik sebeplerle idare tarafından belirlenen kütüphanelere devir işlemlerine dair bilgiler ortaya konulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Osmanlı şehirlerinde vakıf kütüphanelerinin inşasına devlet politikası olarak özel önem verildiği, desteklendiği, yaygınlaştırılması için model örnekler oluşturulduğu görülmektedir. Başta padişahlar olmak üzere hanedan üyeleri hanım sultanlar, devlet adamları, esnaf, eşraf ile ahalinin de buna öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Kütüphane ve kitap vakfedenlerin toplumun gelişmesine, ilim ve irfanın halk arasında yaygınlaşmasına zemin hazırladığı kültür ve medeniyetin tüm Osmanlı toplumuna sirayet ettiği görülmektedir. Özellikle İstanbul kültür hayatının zenginleşmesinin tezahürü olarak İstanbul Türkçesi'nin ön plana çıkması, edebiyat ve tarih eserlerinin artması, ilim merkezi olarak İstanbul'un kabul görmesi sayılabilir.

Evkâf-ı Ümem Târihi adlı esere göre İstanbul'da 78 vakıf kütüphane İstanbul'un değişik semtlerinde inşa ve ihya edildiği görülmektedir. Ayrıca kütüphanelerde yer alan eserlerin sayıları, Cumhuriyet'e kadar geçirdikleri değişim ve dönüşüm de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı vakıf eserleri üzerine yapılan araştırmalarda gerek hanedan üyesi hanımların gerekse ahaliden hanımların yaptıkları eserlerin önemli bir yüzde tuttuğu (%40) görülmektedir. Bu

kütüphaneleri inşa edenler arasında da önemli ölçüde hanım sultanın bulunması Osmanlı kadınının bu önemli faaliyette öncü olduklarının göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça/References

Aydın, B. (2010) "İstanbul Kütüphaneleri Tarihine Dair Araştırmalar" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 8, Sa. 16, s. 333-344.

Dilek-Kayaoğlu, H. (2010). *İstanbul Kütüphaneleri.* İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı / İstanbul Üniversitesi.

Erünsal, İ. E. (1988). *Türk kütüphaneleri tarihi II.* AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Erünsal, İ. E. (1999a). *Osmanlı kütüphanelerinin tarihi gelişimi. Osmanlı Devleti'nde Bilim, Kültür ve Kütüphaneler.* Ö. Bayram (Ed.). Ankara:Türk Kütüphaneciler Derneği.

Erünsal, İ. E. (1999b). "Osmanlılarda kütüphane ve kütüphaneci geleneği". C. Oğuz, K. Çiçek ve G. Eren n (Ed.), Osmanlı Ansiklopedisi kitabı içinde *(*s. 699-719). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Erünsal, İ. E. (2002). Osmanlı vakıf kütüphanelerinde yapılan kataloglama çalışmaları ve kataloglar. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Ed.)*,* Türkler Ansiklopedisi kitabı içinde (s. 238-250). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 238-250.

Erünsal, İ. E. (2015). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik. *Millî Eğitim Dergisi*, 45(208), 194-199.

Muhammed Vâmık Şükrü. (1940). *Evkâf-ı Ümem Târihi,* İstanbul, c.1-8.

Yörük, A. A. (2014). "Evkaf-ı Ümem Tarihi Yayınlanamaz mıydı?", I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri (21-22 Aralık 2012), İstanbul 2014, s. 503-515.

EK 1

Müellif Muhammed Vâmık Şükrü Efendi'nin Evkâf-ı Hümayun'da personel müdürü iken başından geçen ve dönemin kütüphanelerinin durumu üzerine ilginç bir anekdot aşağıda kaydedilmiştir:

"Kütübhânede Dersiâm, Muhaddis ve Şeyhülkurrâ vakıfları da vardır. İttihatçılar zamanında Şeyhülislam ve Evkâf Nâzırı olan Ürgüblü Hayri Efendi yeni yeni icraatla kendini göstermek hevesine düşmüştü. O cümleden olarak İstanbul'daki vakıf kütüphanelerde mevcut kütübleri aksâm-ı ulûm üzerine ayırıp muhtelif semtlerde kütüphanelere koymak hevesine düştü. İyi bir iş yapıyorum zannetti. Bunun erbâb-ı mutâla'a ve tetebbu'u ne derece müşkilâta düçâr edeceğini bilemedi. Mesela münhasıran tefsir ve hadis kitaplarının bulunduğu kütüphaneye giden bir kimse bir lügata bakmak ihtiyacını hissedince oradan kalkıp uzak bir yerde bulunan edebiyat ve lügat kitaplarına mahsus kütüphaneye gitmek meşakkatini tahammüle mecbur olacağını düşünemedi. Mütenevvi' kitaplar vakfeden vâkıfın kitaplarını dağıtmak vebâl-i azîmeti irtikâbdan çekinemedi. Derhal verdiği emir üzerine kütüphaneler darmadağın edildi. Kitapların bir kütüphaneden diğer kütüphaneye nakli münâkasaya konuldu. Kitaplar moloz arabalarıyla nakledilmeğe başladı. Bir müddet sonra tanıdığım Ermeni bir ebniye kalfası kütüphanelerden kitap nakli münakasasına iştirak etmiş olduğundan dolayı arabasının sürücüsü eline geçen bir kitabı bana getirdi. Baktım ki Ebussuûd'un "İrşâdü'l-aklü's-selîm" ismindeki tefsîr-i meşhûrunun birinci cildidir. Ayasofya Kütüphanesi kitaplarındandır. Gayet güzel yazılmış gayet güzel teclîd ve tezhîb edilmiş bir nüshadır. O vakit ben evkâf-ı me'mûrîn müdîri idim. Evkâf Nâzırı da merhum Hüseyin Kazım Bey idi. Kütüphaneye konulmasını bir müzekkere ile arz ettim kütüphaneye konuldu. Bana da şu tezkire yazıldı:

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi Me'mûrîn Müdîri

Vâmık Şükrü Beyefendi'ye

Cennet-mekân Mahmud Hân-ı evvel hazretlerinin kütüphanelerine â'id olup vaktiyle her nasılsa zâyi' olan ve geçende birçok ta'kîbât ve taharriyâta rağmen elde edilemediği hâlde bu kere bir Ermeni tarafından zât-ı âlîlerine ihdâ olunarak taraf-ı kerîmânelerinden de nezâret-i celîleye takdîm olunan kütüb-ı nefiseden Ebussuûd merhumun 135 numroda mukayyed "İrşâdü'l-aklü's-selîm" tefsirinin cild-i evveli hâfız-ı kütübe bâ-makbûz teslîm edilmiş olmağla kütüphanece pek mühim olan bu noksanın ikmâline delâlet ve muvaffakiyyetlerinden dolayı Mebânî-i Hayriye müdürü sıfatıyla zât-ı âlîlerine arz-ı şükrân eylerim efendim. Fî 30 Haziran sene [1]337/30 Haziran 1921.

Mebânî-i Hayriye Müdîri Mehmed Esad (Muhammed Vâmık Şükrü, 1940)."

2. KISIM - PART 2

DEĞİŞEN TEKNOLOJİ VE KULLANICI HİZMETLERİ

CHANGING TECHNOLOGY AND USER SERVICES

8. BÖLÜM / CHAPTER 8

Türkiye'de Halk Kütüphanelerinde Dönüşen Kullanıcı Hizmetleri: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2022 Yılları İdari Faaliyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme

Transforming User Services in Turkish Public Libraries: An Evaluation Based on the Annual Reports of the Ministry of Culture and Tourism for the Years 2015-2022

Ahmet ALTAY[1]

[1]Doç. Dr, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bartın, Türkiye
E-mail: ahmetaltay57@hotmail.com.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.08

ÖZ

Kütüphane türleri içerisinde en kapsamlı kullanıcı kitlesine sahip kütüphaneler halk kütüphaneleridir. Halk kütüphaneleri için hizmet sunduğu toplumdaki herkes potansiyel kullanıcıdır. Kullancılar tüm kütüphane türlerinde olduğu gibi halk kütüphaneleri için de kurumun varlık sebebi, hizmetlerini planlarken ve sistemlerini yapılandırırken nihai hedef kitleleridir. Halk kütüphaneleri hizmet, politika ve etkinliklerini planlarken ya da uygularken kullanıcılarının değişen gereksinim ve beklentilerini ve değişen dünya şartlarını göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Bu çalışmada son yıllarda büyük bir değişim süreci yaşayan ve yaşamaya devam eden Türkiye'deki halk kütüphanelerinin kullanıcı hizmetlerinde yaşanan dönüşüm genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmada kullanıcı hizmetleri perspektifinden Türkiye'deki Halk Kütüphanelerinin büyük bir kısmının bağlı olduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün 2015-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği proje, çalışma, uygulama ve etkinlikler incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama yönteminin tercih edildiği çalışmada kullanılan veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2015-2022 yılları arasında yayınlanan faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Faaliyet raporlarından elde edilen veriler "mekânsal dönüşüm, çalışma saatlerinde yaşanan dönüşüm, yöneti(şi)msel dönüşüm, teknolojik dönüşüm" başlıklarıyla sınıflandırılarak analiz edilmiş ve serimlenmiştir. Ayrıca çalışmada Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen ya da koordine edilen yaratıcı etkinliklerden de örnekler sunulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından son yıllarda geliştirilen ve uygulanan halk kütüphanesi hizmetlerini kullanıcı perspektifinden ele alan bu çalışmanın konu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandıracağı ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk kütüphaneleri, kullanıcı hizmetleri, yaratıcı bilgi hizmetleriTürkiye, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü

ABSTRACT

Among the types of libraries, public libraries have the most comprehensive type of users. Within the community that public libraries serve; everyone is potential users. Like with all different types of libraries, the justification for the existence of public libraries while planning services and configuring systems, is the target audience. In the process of developing and implementing services, policies and events, public libraries have to bear in mind the changing requirements and expectations of users, and ever-changing fluid global conditions. This study takes a general look at the transformation that has occurred in Turkey over the last few years in user services of public libraries within the context of a period of continuing change. Within the above framework, the projects, studies, practice and events of the Ministry of Culture and Tourism's Libraries and Publications General Directorate between 2015-2022 will be examined. This study employs a qualitative approach based on document analysis, using the data in the Ministry of Culture and Tourism's Libraries published annual reports of 2015-2022. In accordance with the data obtained from the annual reports, the data has been analyzed within the scope of the following headings: "spatial transformation, temporal transformation, managerial/governance transformation, and technological transformation. In addition, examples from the events organized or undertaken by the Libraries and Publications General Directorate are provided. This study examines the public library services that have been developed and implemented by the Ministry of Culture and Tourism's Libraries and Publications General Directorate from a user perspective and aims to provide a new perspective for studies carried out in the future.

Keywords: Public libraries, user services, creative information services, Turkey, Libraries and Publications General Directorate

Extended Abstract

Libraries are information-provider societal organizations that date back to the discovery of the written script and have the sole mission of the development of the individual and society, by providing users with the correct and trustworthy information, through the most appropriate tools and methods in the form of services. Even though the environment and access tools used to store information resources has changed significantly over time, the mission of information centers to contribute to the development of cultural and academic levels has never changed. The most vital component of libraries that have served as a bridge between information and patrons are users. Users are both the reason of existence for libraries and add meaning to the spaces that are libraries (Polat, 2021; Garnar ve Tonyan, 2021). When the user profile of public libraries is considered in contrast to the profile of other types of library user, it becomes apparent that public libraries occupy a privileged position. All types of libraries have their own unique user target group. The target audience for university libraries are academic and university students, whereas the target user group for school libraries are pupils, and the target user group for specialist libraries are limited to those researchers and experts that are interested in that particular field. The above libraries have their own mission that is to meet their information requirements. Public libraries are local information gateways that cater to all segments of society without distinction. All residents of a particular area can become users or potential users of public libraries. It is for this reason that public libraries should

develop services in line with the needs of those that live in the area in which they operate. In other words, public libraries should take account of the local, economic, cultural, and other characteristics of the region in which they operate (Demircioğlu, 2007).

Another fact that transforms the services that public libraries offer their users is the process of change in which we find ourselves in. This process of change known as terms such as digital transformation, network society, and information society has influenced all societal structures. Public libraries that enjoy the most community interaction have inevitably been affected by this wave of change. In addition, because public libraries are institutions that can influence and shape this change, their profile has been highlighted during this period. Within this context, widespread change has occurred in the user services that public libraries offer. As part of the same process, public libraries have had been compelled to redefine their perspective on users due to the innovation that the information society and information technologies have brought about (Altay, 2017).

Public libraries are primarily attached to the central administration of the public sector, and to a great extent are central bodies. The majority of public libraries that operate in Turkey are governed by the Ministry of Culture and Tourism's Libraries and Publications General Directorate. The services offered by these libraries are offered by the Libraries and Publications General Directorate in terms of budgetary requirement, personnel, collections and buildings, whereas the development of strategy, standards, legislative jurisdiction, inspection and the formation of new services, lies with the central administration (Yılmaz, 2010, s. 304-305; Karadeniz, 2012, s. 85).Over the last few years even though the number of public libraries known as "Municipality Libraries" has increased and been put into operation by municipalities, the most prominent and significant representative of public libraries in Turkey is still the Libraries and Publications General Directorate (KYGM).

The primary aim of this study is to examine the user-focused transformation that has occurred in the services offered by the libraries whose majority are attached to the Libraries and Publications General Directorate. Due to the fact that this study employs a qualitative method of research, the document analysis method is preferred. The document analysis research method involves the process relating to the examination and evaluation of both printed and electronic (computer-based and web-enabled) material (Bowen, 2009). The data gleaned from the annual reports of the Ministry of Culture and Tourism published annual reports of 2015-2022 are used in this study. In addition, the information available on the Libraries and Publications General Directorate's website has also been utilized. In accordance with the data obtained from the annual reports, the data has been analyzed in terms of the

public libraries that are attached to the Libraries and Publications General Directorate within the scope of the following four headings: “spatial transformation, temporal transformation,

managerial/governance transformation, and technological transformation. In addition, examples from the events organized or undertaken by the Libraries and Publications General Directorate during the period 2015-2022 are provided and are all considered to be valuable for the purpose of this research. These events not only contribute to the socialization of public libraries, but they also raise awareness around public libraries. The work conducted by the General Directorate has had somewhat of a positive effect on public libraries. The ever-increasing number of creative events organized by public libraries can be viewed as a direct consequence of this. Also, it is imperative that such progress is sustainable and continues as this is important not only for the future of public libraries but will also help shape and influence the future of Turkey.

1. Giriş

Geçmişi yazının icadına kadar uzanan kütüphaneler, bireysel ve toplumsal gelişimin dışında bir amacı olmayan, sahip oldukları deneyimle kullanıcılarının doğru ve güvenilir bilgiyi en uygun araç ve yöntemlerle elde etmesine yönelik hizmetler geliştiren bilgi sağlayıcı toplumsal kuruluşlardır. Bilgi kaynaklarının kaydedildikleri ortam ve erişim araçları zaman içerisinde hayli değişime uğramışsa da, bilgi merkezlerinin toplumun kültür ve akademik düzeyinin gelişimine katkı sağlama hedefi hiç değişmemiştir. Çağlar boyunca bilgi ile kullanıcı arasında köprü işlevi gören kütüphanelerin en önemli unsuru kullanıcıdır. Kullanıcılar hem kütüphanenin varlık sebebi, hem de bu mekânları anlamlı kılan unsurlarıdır (Polat, 2021, s. 231; Garnar ve Tonyan, 2021, s. 102391).

Kullanıcı ile ilgili Kütüphanecilik alanında birçok çok farklı kaynakta pek çok farklı tanıma yer verildiği göze çarpmaktadır. Kütüphanenin hizmetlerinden yararlanan kişi (User, 2007, s. 219) ya da kütüphane kaynaklarını kullanan kişi (User, 2013, s. 155) olarak ifade edilen kullanıcı; Yılmaz (2005, s. 1) tarafından *"bilgi ve belge merkezlerinde verilmekte olan bilgi ve belge hizmetlerinden yararlanan ve yararlanma olasılığı bulunan kişi"* olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, fiili olarak kütüphaneyi kullanan insanların yanı sıra kütüphaneyi kullanma potansiyeli olan insanlar da kullanıcı olarak değerlendirilmektedir. Kullanıcı, kütüphaneler için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Kullanıcı unsuru olmadan bir kütüphanenin temel varlık nedeni ortadan kalkacağı için kütüphanenin varlığı da anlamsız olacaktır (Devi, 2014; Dalkıran, 2022, s. 219).

Kütüphane türleri, kullanıcı profillerine göre değerlendirildiğinde halk kütüphanelerinin diğer kütüphane türlerinden ayrı bir konumda olduğu görülmektedir. Bütün kütüphane türlerinin belirli bir daire içinde sınırlandırılmış kendi türüne özel bir kullancı kitlesi bulunmaktadır. Üniversite kütüphanelerinde akademisyenler ve üniversite öğrencileri; okul kütüphanelerinde öğrenciler; ihtisas kütüphanelerinde kütüphanenin ihtisas alanına ilgi duyan araştırmacılar ve uzmanlar türe özgü kullanıcı gruplarıdır. Bu kütüphaneler kullanıcılarının bilgi gereksinimini karşılayarak kendi misyonlarını yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Buna karşın halk kütüphaneleri, içinde bulunduğu toplumun her kesimine, hiçbir ayrım gözetmeksizin hizmet sunan yerel bilgi kapılarıdır. Halk kütüphanelerinin kullanıcıları ya da potansiyel kullanıcıları hizmet verdiği bölgede yaşayan herkestir. Bu nedenden dolayı halk kütüphaneleri, hizmet verilen bölgenin kullanıcı özelliklerini belirleyerek kapsayıcı hizmetler geliştirmelidir. Başka bir deyişle halk kütüphaneleri hizmet verdiği bölgenin yöresel, ekonomik, kültürel vb. özelliklerini dikkate alarak hizmetlerini şekillendirmelidir (Demircioğlu, 2007, s. 41).

Halk kütüphanelerinin kullanıcılarına yönelik sundukları hizmetlerini dönüştüren bir diğer önemli olgu da içinde bulunduğumuz değişim sürecidir. Dijital Dönüşüm, Ağ Toplumu, Bilgi Toplumu vb. farklı adlarla tanımlanan bu değişim süreci tüm toplumsal yapıları etkisi altına almıştır. Toplumsal etkileşimi en fazla olan halk kütüphaneleri de kaçınılmaz olarak bu değişim dalgasından etkilenmiştir. Bununla birlikte halk kütüphaneleri aynı zamanda yaşanan bu değişimi etkileme ve şekillendirme potansiyeline sahip kurumlar olarak da bu dönemde ön plana çıkmışlardır. Bu bağlamda son yıllarda halk kütüphanelerinin kullanıcı hizmetlerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Aynı süreçte halk kütüphaneleri, en temel unsurları olan kullanıcılarını yeni bir bakış açısıyla, bilgi toplumunun ve bilgi teknolojilerinin getirdiği yenilikler doğrultusunda yeniden tanımlanmak zorunda kalmışlardır (Altay, 2017, s. 22).

Bu çalışmada özellikle 2000'li yıllardan itibaren büyük bir değişim süreci yaşayan ve yaşamaya devam eden Türkiye'deki Halk Kütüphanelerinin kullanıcı hizmetlerinde yaşanan dönüşüm genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma Türkiye'deki merkezî yönetime bağlı olarak hizmet veren 1.257 halk kütüphanesinin bütçe, personel, derme ve bina gibi temel unsurlarını sağlayan; strateji, standartlar, yasal yapı, denetim, yeni hizmet alanları oluşturma gibi etkinliklerini merkezî olarak koordine eden ve gerçekleştiren; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün (KYGM) 2015-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışma, etkinlik ve uygulamalar ile sınırlandırılmştır.

Kullanıcı hizmetlerinde yaşanan dönüşüm perspektifinden KYGM'nin 2015-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışma, etkinlik ve uygulamaları incelemeden önce Türkiye'deki Halk Kütüphanesi örgütlenmesine kısaca değinmek konu bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

2. Türkiye'de Halk Kütüphanesi Örgütlenmesi

Türkiye'deki merkezî yönetim ağırlıklı olarak kamu yönetimi yapısına bağlı olduğundan, Halk kütüphanelerinin sistem ve örgütlenmesi de büyük ölçekte merkezî bir yapıdadır. Ülkede faaliyet gösteren halk kütüphanelerinin büyük bir kısmı KYGM'ye bağlı olarak hizmetlerini sürdürmektedir. Kütüphanelerin hizmetleri KYGM tarafından planlanmakta; bu hizmetler için gerekli finansman, personel, derme, bina yine aynı birim tarafından sağlanmakta; strateji, standartlar, yasal yapı, denetim, yeni hizmet alanları oluşturma gibi etkinlikler merkezî olarak gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2010, s. 304-305; Karadeniz, 2012, s. 85). Son yıllarda "Belediye Kütüphaneleri" olarak isimlendirilen ve belediyeler tarafından hizmete açılan halk kütüphanelerinin sayısının her geçen gün arttığı gözlemlense de; Türkiye'deki halk kütüphanelerinin en önemli ve güçlü temsilcisinin KYGM olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1. Türkiye'deki halk kütüphanelerine ilişkin 2022 yılı sonuna ait istatistikler (KYGM, 2023).	
Kütüphane Sayısı	1.257
Kitap Sayısı	23.080.270
Abone Olunan Süreli Yayın Sayısı	292
Kullanıcı Sayısı	26.787.859
Üye Sayısı	5.568.164
Ödünç Verilen Materyal Sayısı	9.476.508
Gezici Kütüphane Sayısı	65

Türkiye'de 2022 yılında açılan 27 halk kütüphanesiyle KYGM'ye bağlı kütüphane sayısı 1.257'ye yükselmiştir. Özellikle son yıllarda açılan yeni kütüphane binalarıyla ülkede halk kütüphanesi olmayan ilçe sayısı 85'e düşürülmüştür. Bu dönemde 14'ü Bebek ve Çocuk Kütüphanesi olmak üzere Çocuk Kütüphanesi sayısı 72'ye, 10'u Edebiyat Müze Kütüphanesi olmak üzere İhtisas Kütüphanesi sayısı 14'e ulaşmıştır. Bunun dışında 2 Gar Kütüphanesi, 2 Havalimanı Kütüphanesi ve 10 AVM kütüphanesi hizmete sunulmuştur. Ayrıca KYGM ve Adalet Bakanlığı iş birliği ile kampüs şeklinde yapılanan Ceza İnfaz Kurumlarında kütüphane açma çalışmaları kapsamında 3 cezaevinde kütüphane kurulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 68).

3. Amaç Kapsam ve Yöntem

Çalışmanın başında da ifade edildiği gibi 20. Yüzyılın sonlarından itibaren teknolojinin yol açtığı baş döndürücü dönüşüm, dünya üzerinde yaşayayan tüm insanları derinden etkilemiştir. Değişime hayatının ileriki yaşlarında yakalanan kişiler, bütün yaşamını kuşatan yeni teknolojileri, dijital araçları kulanmayı öğrenerek yaşanan dijital dönüşüme ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde doğan ve büyüyen jenerasyon ise dijital dünyanın içinde büyümüş, dijital araç ve aletleri yaşamlarının bir parçası olarak kabul etmiş, teknolojiyi gündelik hayatlarının sıradan bir parçası olarak görmüş ve içinde bulunduğu dijital teknolojinin şekillendirdiği kendine özgü bir yaşam tarzı oluşturmuştur (Altay, Akın Gürdal ve Aras, 2018, s. 107). Toplumun her kesiminde yaşanan bu değişim elbette toplumsal kurumlar olan halk kütüphanelerinin hizmetlerini de etkilemiştir. İçinde bulunduğu toplumun her bireyine hiçbir ayrım gözetmeksizin hizmet sunmayı amaçlayan halk kütüphaneleri, kullanıcılarının değişen gereksinim ve beklentilerini karşılamak için yeni strateji, yöntem ve yaklaşımları benimsemek zorunda kalmışlardır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki halk kütüphaneleri de hizmet, politika ve çalışmalarını planlarken ve uygularken değişen dünya şartları, kullanıcılarının değişen profilleri ve farklı gereksinimleri bağlamında daha hassas hareket etmeye başlamışlardır.

Özellikle Türkiye'deki halk kütüphanesi hizmetlerinin en güçlü temsilcisi olan KYGM'nin 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirdiği proje, çalışma ve uygulamalarda bu hassasiyeti gözlemlemek mümkündür.[1]

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de hizmet veren halk kütüphanelerinin büyük bir kısmının bağlı olduğu KYGM'nin halk kütüphanesi hizmetlerinde yaşanan kullanıcı merkezli dönüşümü genel hatlarıyla incelemektir. Bu kapsamda çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ait 2015-2022 yılı faaliyet raporları incelenerek KYGM'nin bu yıllarda gerçekleştirdiği kullanıcı merkezli proje, uygulama, etkinlik ve hizmetler tespit edilmiş ve tespit edilen faaliyetlerin kullanıcı hizmetlerinde ortaya koyduğu dönüşüm serimlenmiştir. Nitel araştırma modelininin tercih edildiği çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama yöntemi belli bir amaca yönelik olarak basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yapılan işlemleri kapsamaktadır (Bowen, 2009, s. 28). Çalışmada kullanılan bulguların elde edildiği faaliyet raporlarına Bakanlığın web sayfasından[2] erişilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında KYGM web sayfasında bulunan verilerden de yararlanılmıştır.

4. Bulgular

Çalışma kapsamında KYGM'ye bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanelerinde kullanıcı hizmetlerinde yaşananan dönüşüm 4 boyutta ele alınmıştır. Bunlar "Mekânsal Dönüşüm", "Çalışma Saatlerinde Dönüşüm", "Yöneti(şi)msel Dönüşüm" ve "Teknolojik Dönüşüm"dür. Ayrıca çalışmada KYGM tarafından gerçekleştirilen ya da koordine edilen halk kütüphaneleri için öncü ve ilham verici olduğu değerlendirilen yaratıcı etkinliklerden de örnekler sunulmuştur.

4.1. Mekânsal Dönüşüm

Halk kütüphanelerinin iç ve dış mekân tasarımı kullanıcı hizmetleri bağlamında büyük önem taşımaktadır. Halk kütüphanelerinde kullanıcılara yönelik nitelikli hizmetlerin tasarlanması ve gerçekleştirilmesi sürecinde mekân fark yaratıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2013, s. 69). Bu bağlamda halk kütüphanesi binalarının, kütüphane hizmetinin işlevlerini yansıtacak, herkesin ulaşabileceği, yeni ve değişen hizmetlere uyarlanmada yeterince esnek olacak biçimde tasarlanması gerekmektedir. KYGM tarafından son yıllarda yapılan kütüphane binalarında teknolojinin ve yenilikçi yaklaşımların, yaratıcı bir bakış açısının

1 Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün 2015 yılı öncesi gerçekleştirdiği proje, uygulama ve çalışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. 2015 yılı öncesi gerçekleştirilen proje, uygulama ve çalışmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Altay, 2017, s. 172-187).

2 https://sgb.ktb.gov.tr/TR-45558/idare-faaliyet-raporlari.html

yansıtıldığı açık bir şekilde görülmektedir[3]. Genel Müdürlük tarafından birçok eski kütüphane binası da kullanıcı odaklı bir bakış açısıyla tefriş ve donanım olarak modernize edilmektedir.

Tablo 2. 2015-2022 yılları arasında KYGM tarafından yeni hizmete açılan ve modernize edilen halk kütüphanesi sayısı

Yıl	Yeni hizmete açılan kütüphane sayısı	Onarım / donatım görerek yeniden yapılandırılan kütüphane sayısı
2015	10	21
2016	7	11
2017	9	17
2018	16	38
2019	20	21
2020	29	31
2021	9	54
2022	16	33
Toplam	116	226

Tablo 2'den de anlaşılacığı üzere KYGM bir yandan istikrarlı bir şekilde yeni ve modern kütüphaneler kurma çalışmalarına devam ederken, diğer yandan da var olan kütüphane binalarını yenileme, onarım, donatım çalışmalarıyla modernize etmektedir. Yeniden yapılan ve modernize edilen kütüphane binalarında teknolojik alandaki gelişmelerle birlikte yeni mekânlar oluşturulmakta ya da mevcut mekânlar kullanıcıların talep ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tasarlanmaktadır. Özellikle son yıllarda halk kütüphanelerinde oluşturulan atölyelerde yapılan çalışmaların, kullanıcıların erken yaşta bilim ile tanışmasını, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini kazanmasını desteklediği düşünülmektedir. Yenilenen ve modernize edilen halk kütüphanelerinin kullanıcı istatistiklerinde de gözle görülür bir artış olması da mekânın kullanıcı hizmetleri açısından önemini göstermektedir (Batman Şehit Şenay Aybüke Yalçın Kütüphanesine rekor ziyaretçi, 2023; Kulu Halk Kütüphanesinde 2021 yılında rekor kullanıcı sayısı, 2022).

Halk kütüphanelerinde yaşanan mekânsal dönüşüm kapsamında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da gezici kütüphanelerdir. Geleneksel halk kütüphanesi hizmetlerinde gezici kütüphaneler, bir mekân olarak halk kütüphanelerini kullanamayan, kütüphaneye uzak bölgelerde (köy, kasaba, mezra vb.) yaşayan insanlara erişmeyi amaçlayan halk kütüphanesi birimleridir. Son yıllarda halk kütüphanesi hizmetlerinde yaşanan dönüşüm gezici kütüphaneleri ve bu kütüphanelerin sundukları hizmetleri de etkilemiştir. Gezici kütüphaneler artık geleneksel misyonlarının ötesinde toplumdaki özel gruplara (hasta, engelli veya eve bağımlılar

3 Yeni kütüphane binalarından örnekler için bkz. https://kygm.ktb.gov.tr/TR-310786/yeni-nesil-kutuphane-binalari.html

vb.) hizmet götürmeyi, hapishane, hastane, huzurevleri ve yetiştirme yurtları gibi kurumlara bilgi hizmetleri konusunda profesyonel tavsiyelerde bulunmayı, okul kütüphanelerinin ve küçük ölçekli araştırma merkezlerinin hizmet kalitelerini yükseltmeyi, bilgiye erişimde fırsat eşitliği sağlamak ve kütüphanelerin toplum nezdindeki tanınırlığının yükseltilmesini misyon edinmiş birimlere dönüşmüştür. Bu kapsamda; gezici kütüphaneler kütüphaneye uzak yerlerde öğrenim gören öğrencilerinin, köylülerin, mültecilerin, mahkumların, mevsimlik tarım işçilerinin vb. yaşam sahasına giderek dezavantajlı kullanıcılara yönelik pek çok farklı ve yaratıcı etkinlikler gerçekleştirmektedir. VR (Sanal Gerçeklik) Atölyesi, Kimya Atölyesi, Boyama, Masal Okuma, Ebru Atölyesi, Mini Golf, Çuval oyunu, Sokak Oyunları vb. pek çok aktivitenin gerçekleştirildiği Gezici Kütüphaneler, faaliyetleriyle toplumun her kesiminin kütüphanelere ve kitaplara olan farkındalığını artırmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 207).

2023 Yılında Türkiye'de yaşanan ve onbir ilde büyük yıkıma neden olan deprem felakatinin sonrasında da KYGM tarafından bölgeye yönlendirilen halk kütüphanelerine ait gezici kütüphaneler ve gönüllü kütüphaneciler deprem yaralarının sarılması sürecine oldukça olumlu katkılar sağlamıştır. Gezici kütüphanelerin deprem bölgelerinde yaşayan çocuklara ve yetişkinlere sundukları yaratıcı hizmetler ve yardımlar kamuoyunda takdirle karşılanmıştır (Deprem bölgesinde 38 Gezici Kütüphane hizmet veriyor, 2023).

4.2. Çalışma Saatlerinde Dönüşüm

Türkiye'de halk kütüphaneleri hizmetlerinde yaşanan en önemli sorunlardan bir tanesi de bu kurumların devlet kurumu mantığı ile mesai hizmeti veriyor olmasıydı. Halk kütüphanelerinin neredeyse tamamı diğer devlet kurumları gibi sabah 8 akşam 5 arası mesai uygulamaktaydı. Öğrencilerin, çalışanların halk kütüphanesini kullanabileceği saatlerde ve günlerde halk kütüphaneleri kapalıydı. Son yıllarda halk kütüphanelerinin mesai saatleri kullanıcılarının ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda Türkiye'deki 87 halk kütüphanesi resmî tatiller dışında 7/24 hizmet vermeye başlamıştır. Bunun dışında yoğun olarak kullanılan 137 halk kütüphanesinin mesai saatleri de yeniden düzenlenmiştir. Bu kütüphanelerin bazıları 22.30'a kadar, bazıları 20.30'a kadar, bir kısmı ise 19.30'a kadar kullanıcılarına hizmet vermektedir. Uygulamanın kademeli olarak Türkiye genelinde hizmet veren tüm il ve ilçe halk kütüphanelerinde valilikler, kaymakamlıklar ve belediyelerle iş birliği içinde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 71).

4.3. Yöneti(şi)msel Dönüşüm

Değişen dünyanın yönetim alanındaki etkili ve güncel yaklaşımlardan birisi de "yönetişim"-dir. Son yıllarda devletin kamu politikalarında tek belirleyici aktör olması durumu geçerliliğini kaybetmektedir. Artık devletin kamu politikalarını tek taraflı olarak tayin ettiği geleneksel kamu yönetimi yerine "yönetişim" kavramı öne çıkmaktadır. Devlet merkezli yönetim yerine, toplum merkezli yönetimi esas alan, kamu, özel ve sivil toplum işbirliğine dayalı yerel, ulusal ve küresel alanda gerçekleşmesi öngörülen bir yönetim anlayışı olarak tanımlanan (Bayramoğlu, 2005) yönetişim kavramı, devletle vatandaş, özel sektör ve gönüllü kuruluşlar arasındaki görev ve sorumluluğun paylaşımındaki değişime işaret etmektedir. Bu anlamda, yönetişim görev ve sorumlulukların yalnızca devlet, özel ve gönüllü kuruluşlar tarafından değil, birlikte yapılması anlamına gelmektedir (Küçükçavuş ve Coşkun, 2012, s. 10; Avcı ve Gök, 2022, s. 249).

KYGM'nin özellikle son yıllardaki faaliyet ve uygulamalarında yönetişim yaklaşımının etkileri hissedilmektedir. Bu dönemde KYGM'nin ve halk kütüphanelerinin diğer kamu kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, eğitim kurumları vb. kurum ve kuruluşla gerçekleştirdikleri etkin işbirliklerinin her biri bir yönetişim örneğidir. Yapılan işbirlikleri sonucunda halk kütüphaneleri açısından örnek ve öncü olarak değerlendirilen birçok yaratıcı etkinlik ve projeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazılarını örnek vermek gerekirse:

- KYGM ve Gençlik ve Spor Bakanlığı işbirliğiyle 132 halk kütüphanesinden davet edilen kurum yöneticileri ve kütüphanecilere yönelik olarak, 18 Kasım 2016 tarihinde Ankara'da "Gönüllülük ve Gönüllü Yönetim Sistemi" ile "Kütüphanelerde Halkla İlişkiler, Gönüllülük ve Kültürel Etkinlikler" konularında bir toplantı gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 92).
- Birçok üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katılımıyla 16-18 Kasım 2017 tarihleri arasında "Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı"; 8-9 Aralık 2017 tarihleri arasında Ankara Kızılcahamam'da "Halk Kütüphanelerinde Mimari Uygulamalar Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 81).
- Sağlık Bakanlığı ile yürütülen çalışmalar neticesinde 2018 yılı Dünya Ruh Sağlığı Günü "Değişen Dünyada Gençler ve Ruh Sağlığı" teması kapsamında ilgili kurumların iş birliği ile KYGM'ye bağlı 81 il halk kütüphanesinde eş zamanlı etkinlikler gerçekleştirilmiş; geniş kitlelere hitap edecek bir farkındalık çalışması yapılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 100).

- Kütüphane, Arşiv ve Müze Yöneticileri Kongresi ve Fuarı (KAM'18); KYGM koordinasyonunda, "Ulusal Bilgi Politikası" ana temasıyla; ulusal bilgi envanteri, mevzuat/standartlar ve bütçeleme, iş birliği ve koordinasyon, bilgi ve teknoloji, yerel yönetimler ve bilgi merkezleri hususlarını tartışmak üzere, konu ile ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları uzmanlarının ve akademisyenlerin katılımı ile 29 Kasım-01 Aralık 2018 tarihleri arasında, Antalya Belek'te düzenlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 100).
- 14-17 Kasım 2018 tarihleri arasında KYGM, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve KOP (Konya Ovası Projesi) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ortaklığında 1.Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 100).
- KYGM ve Ankara Üniversitesi iş birliği ile 17-18 Ocak 2019 tarihleri arasında, Ankara Üniversitesi "Bilgi Sizsiniz Topluluğu" koordinesi ile belirlenen araştırma görevlileri ve öğrencilerin katılımıyla "Kütüphane Gönüllülüğü Eğitim Programı" düzenlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 95).
- KYGM koordinasyonunda, 27 Şubat 2019 tarihinde İstinye Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü Konferans Salonunda "Çocuk Gelişimciler ve Çocuk Kütüphaneleri" semineri verilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 97).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Uluslararası Göç Örgütü iş birliği ile 25 Nisan 2019 tarihinde Aydın İli Kuşadası ilçesinde ve 26 Nisan 2019 tarihinde Muğla ilinde düzenlenen Uyum Buluşmaları Toplantılarında KYGM temsilcileri de katılım sağlamıştır. Uyum Toplantılarında halk kütüphanesi hizmetlerine ilişkin farkındalık çalışmalaları yapılmış "Hoş Geldin Kapısı Halk Kütüphaneleri" ile "Bilgi Okuryazarlığı" başlıklı sunumlar gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 97).

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğinde gerçekleştirilecek olan eğitim faaliyetleri ve çalışmalarına ilişkin "Eğitimde İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokol kapsamında, belirlenen pilot illerde bulunan okul öncesi, ilkokul ve ortaokullarda (Aydın, Ankara, İzmir, Kayseri, Kırşehir, Muş, Niğde, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat) kütüphaneciler tarafından bilgi okuryazarlığı eğitimleri verilmiştir. Yine proje kapsamında öğrencilerin okuma kültürünün geliştirilmesi ve kütüphanelerin daha etkin kullanılması için farklı etkinlikler ve çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 97).

06-08 Ekim 2019 tarihleri arasında KYGM ve Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü iş birliği ile Karabük'te Bebek Kütüphaneleri Çalıştayı gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 97).

2.Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu, 16 -19 Ekim 2019 tarihleri arasında KYGM, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve Üsküdar Belediyesi ortaklığında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 97).

Ceza infaz kurumlarında kalan hükümlü ve tutukluların okuma alışkanlığı kazanmalarını sağlamak ve kütüphaneleri etkin olarak kullanabilme becerilerini geliştirmeleri için nitelikli ortam oluşturmak, etkinlikler planlamak, uygulamak ve pilot uygulamalar sonrasında çalışmaların yaygınlaştırılmasını sağlamak, hükümlü ve tutukluların daha fazla kitaba kolayca erişimlerinin önünü açmak amacıyla Adalet Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında "Kütüphaneler İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 98).

30 Ekim-01 Kasım 2019 tarihleri arasında KYGM ve DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ortaklığında Kütüphane Etkinlik Kılavuzu Çalıştayı Muş'ta gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 98).

06-08 Kasım 2019 tarihleri arasında KYGM ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinesinde Kırşehir'de Halk Kütüphanelerinde Bilgi Okuryazarlığı Uygulamaları Çalıştayı gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 98).

KYGM ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü iş birliği ile 16-17 Ocak 2020 tarihlerinde, 10.00-16.00 saatleri arasında, Millî Kütüphane Yunus Emre Konferans Salonu'nda gönüllü akademisyen ve öğrencilerin katılımı ile Kütüphane Gönüllülüğü Eğitimi düzenlenmiştir. Program süresince "Gönüllük ve Sosyal Fayda Çalışmaları", "Çocuklarla İletişim", "Etkili İletişim", "Etkili Kitap Okuma", "Sosyal Medya" ve "Kütüphanede Drama" konularında bilgilendirme yapılmıştır. Eğitime katılan gönüllü öğrenciler, Kütüphane Yarıyıl Programı (KÜYAP'20-KIŞ) kapsamında halk kütüphanelerinde düzenlenecek etkinliklerde gönüllü olarak görev almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 166).

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi" projesi kapsamında; Adana, Eskişehir, Ankara illerinde düzenlenen toplantı, eğitim ve saha ziyaretlerine KYGM de katılmıştır. Bu toplantılarda kütüphane ve

kitap bilincinin artırılması, okuma alışkanlığının kazandırılmasına yönelik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, yaygınlaştırılması ve sürdürülmesi konuları tartışılmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 75).

Erişilebilir kütüphaneler konusunda yaşanan sorunların tespit edilmesi, engelli bireylerin kütüphane hizmetlerine erişimine ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri geliştirilmesi amacıyla KYGM, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi ve Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu iş birliğiyle 2. Erişilebilir Kütüphaneler Çalıştayı düzenlenmiştir. Çalıştay, 16-17 Mayıs 2022 tarihlerinde, T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ev sahipliğinde Ankara'da yapılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 72).

Sağlık Bakanlığı bünyesinde hizmet veren Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerince (TRSM) yürütülen toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında; ruhsal bozukluğu olan kişilerin ayakta tedavi ve takipleri yapılmış ve söz konusu merkezlerde hizmet alan bireylere yönelik düzenlenen iş ve uğraşı terapilerinde katılımcılar tarafından tasarlanan el sanatlarına ilişkin ürünler KYGM'nin koordinasyonunuda Türkiye'deki il halk kütüphanelerinde sergilenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 72).

KYGM, Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile ilgili kurum, kuruluş ve STK'lar iş birliği ile gençlerin psikolojik iyilik hâlini güçlendirmek ve psikolojik dayanıklılık konusunda farkındalık oluşturmak ve özellikle üniversiteye başlayan gençlerin yeni bir şehre, okula ve hayata uyum sağlamaları amacıyla 10 Ekim 2022 tarihinde "Gençlik Ruh Sağlığı ve Psikolojik Dayanıklılığın Güçlendirilmesi" projesi hayata geçirilmiştir. Proje kapsamında, il halk kütüphaneleri tarafından konuya ilişkin kitapların da yer aldığı bilgilendirme stantları açılmış, ayrıca uzmanlar tarafından gezici kütüphanelerde gençlere yönelik söyleşiler ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 72).

4.4. Teknolojik Dönüşüm

Günümüzde bilgi teknolojilerindeki yenilik ve gelişimlerden etkilenmeyen kurum ya da kuruluştan söz etmek mümkün değildir. Teknolojik değişimin derinden etkilediği kurumlardan birisi de kütüphanelerdir (Hosono, 2006, s. 127). Kütüphanelerde artık bilginin düzenlenmesinden erişimine kadar her aşamada teknolojik gelişmelerden en üst düzeyde yararlanılmaktadır. Teknoloji, kütüphanelerdeki teknik hizmetlerden kullanıcı hizmetlerine kadar tüm kütüphane hizmetlerini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Ayrıca teknoloji kütüphanelerin

sahip olduğu bilgi kaynaklarının yapısını da etkilemiş ve bilginin kaydedildiği ortamlar çeşitlenmeye başlamıştır. Halk kütüphanelerinde de teknolojinin yarattığı değişim ve dönüşüm yoğun biçimde hissedilmektedir. Teknolojik gelişmeler ve yenilikler halk kütüphanelerinin temel unsurlarını yeniden tanımlamalarına ve tasarlamalarına yol açmıştır. Bu süreçte halk kütüphanesi hizmetleri de büyük ölçüde dönüşüme uğramıştır. Günümüzde halk kütüphanelerdeki yönetsel, teknik ve kullanıcı hizmetlerinin büyük bir kısmı bilgi teknolojileri aracılığıyla yürütülmektedir (Jeager, Bertot and Fleischmann, 2011, s. 4-5).

4.4.1. İnternet ve Bilgisayar

Türkiye'deki halk kütüphanelerinde de tüm dünyadaki halk kütüphanlerinde olduğu gibi teknoloji bütün iş ve hizmetleri kuşatmış, halk kütüphanelerine yeni misyon ve sorumluluklar yüklemiştir. Özellikle bilgisayar ve internet kullanımı konusunda halk kütüphaneleri dijital varsıllarla dijital yoksullar arasındaki uçurumu kapatma konusunda bir köprü işlevi görmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki halk kütüphanelerinde geniş halk kitlelerinin elektronik ortamdaki bilgiye erişimini kolaylaştırmak amacıyla internet erişim merkezleri kurulmaktadır. 2015 yılı faaliyet raporuna göre Halk Kütüphanelerinde bulunan 365 internet erişim merkezinde 5444 bilgisayar ile internet erişim hizmeti sunulmaktadır. Aynı yılın verilerine göre Kablosuz İnternet Erişimi Bulunan Kütüphane Sayısı ise 136'dır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 129). 2022 yılında ise halk kütüphanelerinde bulunan internet erişim merkezî sayısı 598'e, halk kütüphanelerinde kullanıcılara bilgisayar ile internet erişim hizmeti sunan bilgisayar sayısı 15.298'e, Kablosuz İnternet Erişimi Bulunan Kütüphane Sayısı ise 279'a yükselmiştir.[4] Halk Kütüphanelerinin bilgisayar ve internet tabanlı bu hizmetleri özellikle bilgisayar ve internete erişimi olmayan alt gelir düzeyindeki insanlar için büyük önem taşımaktadır.

4.4.2. KOHA Kütüphane Otomasyon Sistemi

KYGM'ye bağlı halk kütüphanlerinde kütüphane materyalinin kataloglanması, sınıflandırılması, üyelik, ödünç verme vb. işlemlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, açık kaynak kodlu ve dünyada pek çok kütüphane tarafından tercih edilen Koha Kütüphane Otomasyon Sistemi kullanılmaktadır. Program, okuyucu (OPAC) ve personel (Intranet) olmak üzere iki arayüz olarak kullanılmaktadır. Programın okuyucu arayüzü hem Türkçe hem de İngilizce olarak hizmete açılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 91).

4 2022 yılına ait istatistikler Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda bulunmamaktadır. 2022 yılına ait internet ve bilgisayar istatistikleri Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nden temin edilmiştir.

2017 yılından itibaren Kütüphane Otomasyon Sistemi (Koha Kütüphane Otomasyon Programı) ile e-Devlet Portalının entegrasyonu gerçekleştirilmiş ve vatandaşların erişimi sağlanmıştır. Bu entegrasyon sayesinde 14 yaş üzeri vatandaşlar kütüphaneye gitmeden, e-Devlet Platformu üzerinden halk kütüphanelerine e-üyelik, katalog taraması, kişisel bilgi güncelleme, kütüphane değiştirme vb. işlemleri kolay bir şekilde yapabilmektedirler. Herhangi bir halk kütüphanesine üye olanlar ayrıca ödünç aldıkları materyalin süresini uzatabilmekte ve okuma geçmişlerine erişebilmektedirler (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 80; Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 94-95). 06.01.2021 tarihine kadar vatandaşlar tarafından e-Devlet Portalı üzerinden halk kütüphanelerine yapılan e-üyelik sayısı toplam 231.629 olarak gerçekleşmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 163). Ayrıca 2018 yılında KOHA kütüphane otomasyon sisteminin mobil otomasyon sistemi "kütüphanem cepte" uygulaması ile bütünleşik çalışması sağlanmıştır. Kütüphane Otomasyon Sistemi üzerinden erişilebilen hizmetlere ve yeni hizmet süreçlerine mobil uygulamalar vasıtasıyla da erişilebilmesi için geliştirilen "Kütüphanem Cepte" mobil uygulaması üzerinden kullanıcılar "e-üyelik" yapabilmekte, e-kitapları tam metin olarak ya da indirip okuyabilmekte, halk kütüphanelerinin kataloglarında tarama yapılabilmekte, ISBN barkodu ve konum bilgisi ile ikamet edilen ilde en yakın kütüphanelerden kitap taraması yapabilmektedir. Mobil uygulama üzerinden ödünç alınan materyal süresi uzatımı, materyal ayırtma ve okuma geçmişi görüntüleme işlemleri de yapılabilmektedir. Kullanıcılar mobil uygulama sayesinde haber ve duyurulara da kolaylıkla erişilebilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 80). 2018 yılı sonunda halk kütüphanesi üyeleri tarafından yapılan mobil uygulama indirme sayısı 42.250 iken, 2019 yılı sonunda bu sayı 103.000'i geçmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 93). 2020 yılı bitiminde ise halk kütüphanesi üyeleri tarafından yapılan mobil uygulama indirme sayısı ve aktif olunan kullanıcı sayısı 125.129'dur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 163).

4.4.3. Kütüphane Otomasyon Sistemine Entegre e-Yayın Web Sitesi ve "e-Kitap Portalı"

Türkiye'de KYGM'ye bağlı halk kütüphanelerinde e-kitap hizmeti, ilk olarak 2017 yılında pilot uygulama için belirlenen 81 il halk kütüphanesi ve 19 ilçe halk kütüphanesi üyelerine açıldı. E-kitap hizmetiyle beraber artık kütüphane üyeleri, zaman ve mekândan bağımsız olarak 28 temel konu başlığında 19.000 e-kitaba 7/24 erişim sağladı. Okuyucular e-kitapları çevrimiçi okuyabilmekte ya da ödünç alabilmektedirler (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 94). 2018 yılında halk kütüphanesi üyeleri tarafından

yararlanılan e-kitap sayısı 188.000 iken, 2019 yılında 245.000'e, 2020 yılında ise 262.817'e ulaşmıştır. Özellikle COVID19 Pandemisinde halk kütüphanelerinin bir süre hizmete kapatılması sonrasında mobil uygulama ve OPAC üzerinden e-kitap hizmetine ilginin arttığı gözlemlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 163). 2022 yılında "ekitabım" Mobil E-Kitap uygulaması üzerinden ücretsiz olarak okuyucu hizmetine sunulmak üzere 2.935 çeşit e-kitabın kiralama işlemleri tamamlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 67).

4.4.4. RFID (Radio Frequency Identification - Radyo Frekansı ile Tanımlama) Sistem Kurulumu

Halk kütüphanelerinin dermesindeki materyalin okuyuculara ödünç verilmesi ve iade işlemleri; güvenlik önlemleri; sayım ve benzeri işlemlerin hızlı ve kaliteli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 2016 yılından itibaren radyo frekansı aracılığı ile veri depolaması ve transferi sağlayan RFID sistemi çip teknolojisi sistemi kurulması çalışmaları başlatılmıştır. 2017 yılında RFID sistemi kullanan kütüphanelerin sayısı 21'e (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 80), 2018 yılında 25'e (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 96), 2019 yılında ise 30'a ulaşmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 93). 2020 Yılında ise yine RFID Projesi kapsamında başta prestij kütüphanelerinden İstanbul, Ankara ve Eskişehir AVM Kütüphaneleri, Konya Gar Kütüphanesi ve İstanbul Havalimanı Kütüphanesi olmak üzere toplam, 13 kütüphaneye de Otomatik Ödünç İade Kiti (Self Check) Ünitesi kurulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 164).

4.4.5. Maker Hareketi

Maker hareketini, hedefi eğitimcilerin ve eğitim araştırmacılarının öğretme ve öğrenme şeklini değiştirmek olan, çeşitli araç ve malzemelerle etkin bir yapım, tasarım ve yenilikçilik sürecini içeren, paylaşılabilir, doğal, zengin ve özgün bir öğrenme yaklaşımı olarak tanımlamak mümündür. Halk kütüphaneleri ise maker hareketinin bir topluluk içinde gerçekleştirildiği önemli mekanlardan birisidir. (Yavuz, 2020, s. 64-65; Demir ve Güneş, 2020, s. 60). Halk kütüphanelerinde düzenlenen kodlama, robotik, elektronik, ahşap tasarım vb. atölyeler, bu kütüphanelerin özellikle çocuk ve genç kullanıcılara yönelik sundukları –maker hareketi kapsamında değerlendirilebilecek- teknoloji tabanlı hizmetlerdendir. Bu tür etkinlik ve hizmetler halk kütüphanelerinin çocuklar ve gençler tarafından daha yoğun kullanılmasına önemli katkı sağlamaktadır. KYGM, Gençlik ve Spor Bakanlığı iş birliğiyle Ankara'da Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Konferans Salonu'nda 29-30 Mart 2018 tarihleri arasında, "Halk Kütüp-

hanelerinde Maker Hareketi Uygulaması" başlıklı bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantının akabinde Kırşehir Âşık Paşa, Uşak İskender Pala, Muş İl Halk Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi ve Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanelerinde maker atolyeleri kurularak, kullanıcı hizmetine açılmıştır. Maker Atölyelerinin arttırılması, buralarda sunulan hizmetlerin ver kullanılan materyallerin çeşitlendirilmesi için çalışmalar devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 98).

4.5. Yaratıcı Etkinlik, Uygulama ve Projelerden Örnekler

Halk kütüphaneleri, günümüz dünyasının gereksinim duyduğu -bilgi okuryazarı, yaşanan hızlı dönüşüme çok çabuk adapte olabilen, katılımcı ve demokrat insan profilinin yetiştirilmesinde önemli bir rol ve sorumluluğa sahiptir. Bu bağlamda halk kütüphanelerinde gerçekleştirilen yaratıcı etkinlikler son derece önem taşımaktadır. Son yıllarda Türkiye'deki halk kütüphaneleri kitap okunan yerler olmanın ötesinde, pek çok yaratıcı sosyal ve kültürel etkinliğin yapıldığı üçüncü mekânlara dönüşmektedir (Altay, 2018, s. 43). Halk kütüphanelerinde güncel, çarpıcı, kamuoyunu ilgilendiren konularda konferanslar, seminerler, kurslar, imza günleri, konserler, şiir-edebiyat günleri, okur-yazar buluşmaları, yaratıcı okuma, yaratıcı yazarlık ve metin yazarlığı eğitimleri ile imza günleri, tiyatro çalışmaları, turnuvalar (satranç vb.), yarışmalar, el becerileri ve sanat sergileri, çocuklar için kitap okuma saatleri, akıl ve zekâ oyunları, kutu oyunları, robotik, keçe, origami, örgü, seramik, ebru, dikiş, ahşap atölyeleri ile sanat, bilim, doğa, spor alanlarında atölyeler vb. pek çok sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Yapılan bu etkinliklerin kütüphanelerin kullanım oranlarını da olumlu olarak etkilediği görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 74).

Tablo 3. Türkiye'deki halk kütüphanelerinde 2016-2022 yılları arasında gerçekleştirilen etkinlik sayısı ve katılımcı sayısını gösteren tablo[5]

Yıl	Etkinlik Sayısı	Katılımcı Sayısı
2016	4024	737.586
2017	5.216	743.581
2018	6.687	734.407
2019	11.943	1.128.749
2020	3.288	265.783
2021	5145	400.078
2022	14.003	796.353

5 2021 ve 2022 yıllarına ait veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı İdare Faaliyet Raporlarında bulunmadığı için bu yıllara ait veriler KYGM'den temin edilmiştir.

Tablo 3'de COVID19 pandemisinin en yoğun hissedildiği 2020 yılına kadar halk kütüphanelerinde yapılan sosyal ve kültürel etkinlikler istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. 2021 yılında, 2020 yılına göre hem etkinlik sayısında hem de etkinliklere katılım sayısında bir artış yaşanmıştır. Son yedi yılın en fazla etkinlik gerçekleştirilen yılı olan 2022'de ise etkinliklere katılımın görece daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Çalışmanın sınırlılığından dolayı Türkiye'deki halk kütüphanelerinde yapılan binlerce etkinlikten bahsetmek olası değildir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından koordine ya da organize edilen yaratıcı etkinlik ve çalışmalardan bazı örnekler verilecektir:

- Halk kütüphanelerinde bilinirliği olan ve disipline edilmiş mekânlar oluşturmak amacıyla kurulan ahşap tasarım, matematik, akıllı tarım, ebru, sıcak cam, kimya, epoksi atölyelerinde ve sanal gerçeklik (VR) platformlarında toplumun her kesimine yönelik etkinlikler gerçekleştirilmektedir. 2022 yılında halk kütüphanelerinde kurulan sanal gerçeklik (VR) platformu ile ahşap tasarım, matematik, kimya, ebru, tarım, sıcak cam, epoksi, örme sepet atölyeleriyle birlikte toplam atölye sayısının 94'e yükselmesiyle kütüphane kullanıcı sayılarında artış görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70).
- Edebiyat alanında dünyanın en eski ve en prestijli ödülü olan Nobel edebiyat ödülünü kazanan yazarların, ülkemizde yayınlanan bütün kitapları, "Halk Kütüphanelerinde Nobel Edebiyat Ödüllü Yazarlar Köşesi" projesi kapsamında, halk kütüphanelerinde, özel olarak tasarlanmış raflarda okuyucu hizmetine sunulmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70).
- Her kesimden kullanıcıya ücretsiz hizmet sunma misyonu ve geleneği olan halk kütüphanelerine ilgiyi artırmak amacıyla, "Halk Kütüphanelerinde Ücretsiz Sinema Filmi Gösterimi" projesi başlatılmıştır. 2022 yılında proje kapsamında Türk ve Dünya sinemasından seçilen 55 film kütüphanelerde gösterime sunulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70).
- KYGM tarafından çocukların yeteneklerinin ve el becerilerinin geliştirilmesine, yeni yetenekler kazanmasına, hızlı karar verme, bir sonraki adımı düşünme ve olasılık hesaplama mantığına destek olabilecek aynı zamanda eğlenerek öğrenmesine katkıda bulunabilecek çeşitli zeka oyunları ile oyuncaklar satın alınarak halk kütüphanelerine gönderilmektedir. Bu kapsamda 2018 yılında 17 çeşit, 2019 yılında 28 çeşit, 2022 yılında ise 106 çeşit zeka oyunu ve oyuncak Türkiye'nin dört bir yanındaki halk

kütüphanelerine gönderilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 91).

- Türkiye'nin büyükşehirlerinde yer alan ve yoğun bir kullanıma sahip olan AVM'ler, festivaller, kitap fuarları, düzenli olarak gezici kütüphaneler tarafından ziyaret edilerek, halk kütüphaneleri tanıtımı, üyelik ve ödünç kitap verme hizmetleri yapılmaktadır. Gezici kütüphanelerde Maker atölyeleri ve çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 89).
- KYGM tarafından, 2018 yılında, KYGM temsilcilerinin ve konu ile ilgili çalışmaları olan gönüllü kütüphanecilerin katılımı ile eğitim müfredatına yenilikçi ve katma değeri yüksek Bilgi Okuryazarlığı Eğitim Programının dâhil edilmesine yönelik "Halk Kütüphanelerinde Bilgi Okuryazarlığı Eğitim Programı" gerçekleştirilmiştir. Çalışma süresince; kütüphaneciler önceden kendilerine iletilen sınıf seviyeleri ve ders müfredatları kapsamında hazırlamış oldukları eğitim taslaklarını katılımcılar ile paylaşmış, 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı İkinci Dönemi'nde eş zamanlı olarak yedi okulda gerçekleştirilmesi planlanan bilgi okuryazarlığı eğitimine ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca KYGM koordinasyonunda pek çok şehirde periyodik aralıklarla öğrencilere yönelik Bilgi Okuryazarlığı Eğitim Programı uygulanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 95).
- KYGM tarafından başta dezavantajlı çocuklar olmak üzere, kütüphane kullanıcılarını okula hazırlamak, tatil aralarında etkinliklerle eğitime devam etmelerini sağlamak amacıyla planlanan Kütüphane Yaz Programı (KÜYAP) projesi 2018 yılında hayata geçirilen bir diğer önemli yaratıcı etkinliktir. İlk olarak 2018 yılında pilot uygulama olarak yaz tatili döneminde Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde uygulanan proje süresince, çocuklara, gençlere ve ebeveynlere çeşitli konu ve içeriklerde ücretsiz eğitimler/etkinlikler sunulmuştur. Kısa bir süre içerisinde 34 halk kütüphanesinde de uygulanmaya başlanan proje kapsamında uzmanlar tarafından çocuk ve ebeveyn eğitimleri, sanat, bilim, doğa, spor alanlarında çeşitli atölyeler, toplumun ilgi duyduğu konularda uzman söyleşileri, katılımcılara "deneyim odaklı" öğrenme fırsatı sunulan çeşitli etkinlikler, yeni nesil çocuk ve gençlerin toplumsal farkındalık düzeylerini artıran sosyal sorumluluk kampanyaları düzenlenmiştir. KÜYAP projesi uygulanan kütüphanelerin ödünç materyal hareketliliğinde ve üye sayısında da gözle görülür bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin KÜYAP Projesinin uygulandığı 35 kütüphanedeki Ödünç Materyal Verme Sayısı 2017 yılında 219.480 iken, 2018 yılında 252.234'e yükselmiştir. Kütüphanelerin 2017 yılında 221.497 olan üye sayısı ise 2018 yılında 254.252 olmuştur

(Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 95). KÜYAP Projesi ile Halk Kütüphaneleri çocukların ve gençlerin sosyalleşeceği ve tatil dönemlerinde keyifli anılar biriktireceği üçüncü mekânlara dönüşmüştür Bu kapsamda projenin özellikle çocuk ve genç kütüphane kullanıcılarına önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür. Proje hala pek çok halk kütüphanesi tarafından sürdürülmektedir.

- KYGM koordinasyonunda; kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler iş birliği ile Ankara İli Polatlı İlçesi Sarıoba Mahallesi'nde yaklaşık 100 adet çocuğun bulunduğu mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı kampta birer gün süre ile Kütüphane Şenliği düzenlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 100).
- Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları 16 pilot ilde (Ankara, Hatay, Eskişehir, İzmir, Manisa, Mersin, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Bursa, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Antalya, Aydın ve Diyarbakır) gezici kütüphaneler konumlandırılmış, Roman vatandaşlara yönelik masal dinletileri, atölyeler (bilim, sanat vs.) bilinçlendirme faaliyetleri (basılı, görsel, işitsel materyaller ile) kitap, kütüphane bilinci kazandırma faaliyetleri, müzik dinletileri, sokak oyunları gibi etkinlikler organize edilmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70).
- Halk kütüphanelerinde engellilere yönelik hizmetleri detaylı analiz edebilmek ve kütüphane binalarının erişilebilirliği, teknolojik donanımı, personel durumu, üye/materyal sayıları gibi verilere ulaşarak daha geniş bir envanter oluşturmak amacıyla KYGM'ye bağlı tüm il ve ilçe halk kütüphanelerine 20 sorudan oluşan "Halk Kütüphanelerinde Engelli Hizmetleri" anketi uygulanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, 101).
- Yazılı ve sözel kültür açısından son derece zengin bir geçmişe sahip olan ülkemizde kültür turizmine katkı sağlamak, kültürün yerel bağlarını güçlendirmek, edebi kültürün yaşandığı ve geliştirildiği ortamlar oluşturmak amacıyla; o ilde ve çevre illerde doğmuş ya da uzun yıllar yaşamış yazarların eserleri ve kendileri hakkında yazılmış çalışmalardan oluşturulan özel koleksiyonlar ile yazarlara ait objelerin (kalem, daktilo vb. araçgereçler) bulunduğu 10 Edebiyat Müze Kütüphanesi hizmete açılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 69).
- Halk kütüphanelerinin, kullanıcılarının hayatına dokunan edebî, kültürel, sanatsal ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği merkezler haline getirilmesi amacıyla KYGM tarafından 2020 yılında etkinlik düzenleme sürecinde izlenmesi gereken yol ve yöntemlerin

belirlenmesine yönelik "Etkin Kütüphane Projesi" başlatılmıştır. Proje kapsamında; 1 Mart 2020 Pazar günü, saat 14.00'de, Millî Kütüphane Konferans Salonunda, İl Halk Kütüphanesi Müdürleri Koordinasyon Toplantısı düzenlenmiş, toplantı da haftalık, aylık ve yıllık etkinlik programlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. 2 Mart 2020 Pazartesi günü, saat 09.30'da, Millî Kütüphane Konferans Salonu'nda, Etkin Kütüphane Projesi Açılış Töreni gerçekleştirilmiştir. Yine proje kapsamında Çağdaş Drama Derneği ile KYGM arasında "Kütüphanede Drama ile Fark Yarat! İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 168). Pandemi dönemine de denk gelen Etkin Kütüphane Projesi kapsamında yapılan etkinlikleri neredeyse tamamı çevrimiçi platformlarda gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında gerçekleştirilen Anadolu masalları, dünya dillerinden masallar, büyüklere masallar, Karagöz ve Hacivat gösterileri, robotik, keçe, origami, örgü, seramik, ebru, dikiş, ahşap, takı tasarımı, ayraç ve şapka yapım atölyeleri ile edebiyat, kültür, sanat, kişisel gelişim ve sağlık alanlarında söyleşiler, aile seminerleri ve farkındalık eğitimlerini kullanıclara "etkinkutuphane" sosyal medya hesapları üzerinden (Twitter'da ve Facebook'ta @etkinkutuphane; Instagram'da @kutuphanedeyim; Youtube'da ise "Etkin Kütüphane") canlı olarak takip etmişlerdir. Proje kapsamında; sadece 2020 yılında yapılan çevrimiçi etkinlik sayısı yaklaşık 400 olmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 169). Etkin Kütüphane Projesi kapsamında 2022 yılında önemli bir adım atılarak kullanıcıların eğitim, kültür, sanat ve teknoloji alanındaki gelişmelere ile yeni hizmet süreçlerine mobil uygulamalar vasıtasıyla erişebilirliğini sağlamak için, etkin kütüphane mobil uygulaması geliştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70-71).

- Halk kütüphaneleri bünyesinde yerel hafızanın korunması ve yerel kültürün gelecek nesillere aktarılması amacıyla, şehre ait yayınlar, nadir eserler, salnameler, kültürel miras unsurları ve şehir görsellerinin derlenip kullanıcıya sunulacağı "Şehir Araştırma Merkezleri" kurulması için çalışmalar sürdürülmektedir. İlk etapta 81 il halk kütüphanesi bünyesinde oluşturulacak bu merkezler, basılı ve dijital olarak kentin milli hafızasını canlı tutma misyonunu üstlenecektir. Merkezlerin ilkinin pilot proje olarak uygulanmak üzere öncelikle yeni yapılan modern kütüphane örneklerinden Kırşehir İl Halk Kütüphanesi bünyesinde kurulması işlemlerine başlanmıştır. Kütüphanede kurulacak olan Şehir Araştırma Merkezinin diğer illerde kurulacak olan merkezler için de örnek teşkil edeceği düşünülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 164).

- KYGM koordinasyonunda kütüphanecilere yönelik olarak da "Masaldan Kütüphaneye, Kütüphaneden Masala", "Koha Kütüphane Otomasyon Sistemi ve Kataloglama eğitimi", "Kataloglama Eğitimi" vb. gibi mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak pek çok farklı eğitim ve seminer de verilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2023, s. 70-71).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Halk kütüphaneleri içinde bulunduğu toplumun her kesiminin bilgi, eğitim, kültür ve sosyalleşme ile ilgili gereksinimlerini karşılamak amacıyla onlara ücretsiz olarak hizmetler geliştiren yerel kültür kurumlarıdır. Kütüphane türleri içerisinde toplumsal misyonu ve etkileşimi en fazla olan kütüphaneler halk kütüphaneleridir. Dolayısıyla toplumsal değişimlerden en fazla etkilenen kütüphaneler de halk kütüphaneleridir. Başka bir deyişle içinde bulunduğu toplum değiştikçe halk kütüphaneleri de değişecektir. Türkiye'deki halk kütüphanelerinde dönüşen kullanıcı hizmetlerinin ele alındığı bu çalışmada, ülkedeki halk kütüphanelerinin büyük bir kısmının bağlı olduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı KYGM'nin 2015-2022 yılları arasında halk kütüphaneleri ile ilgili gerçekleştirdiği proje, uygulama, çalışma ve etkinlikler ele alınmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

KYGM'nin yeni modern kütüphane binalarının hizmete açılması ve eski kütüphane binalarının da modernize edilmesi yönünde ciddi bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Gerek yeni yapılan gerekse modernize edilen kütüphane binalarının modern ve yenilikçi bir bakış açısıyla tasarlandığı görülmektedir. Son yıllarda inşa edilen ve modernize edilen kütüphane binalarının geleneksel kamu binası görüntüsünden sıyrılarak kullanıcıları için cazip olanaklar ve hizmetler sunan üçüncü mekânlara dönüştüğü söylenebilir.

Mesai kavramı konusunda yaşanan dönüşüm de oldukça dikkat çekicidir. Halk kütüphanelerinin mesai saatleri dışında kullanıcılarına hizmet vermeye başlaması, mesai günleri ve saatlerinde kütüphaneye gelemeyen kişilerin kütüphaneleri daha aktif olarak kullanmasına vesile olmuştur. Mesai saatlerinde yapılan düzenlemeler kütüphanelerin kullanım düzeyini de olumlu olarak etkilemiştir.

KYGM'nin gerçekleştirdiği etkinlik, proje ve çalışmalarda sergilediği yönetişim modeli de oldukça önemlidir. 2015-2022 yılında Genel Müdürlük; Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, üniversiteler, belediyeler, Sivil Toplum Kuruluşları.. pek çok farklı kurum ve kuruluşla işbirlikleri yaparak son derece önemli ve değerli proje ve çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmalar sadece kütüphaneler için değil, toplumun her kesiminde sinerji yaratacak potansiyele sahiptir.

Halk Kütüphanelerinde yaşanan teknolojik dönüşüm de dikkat çekici bir boyuttadır. Son dönemlerde kablosuz internet erişimi bulunan ve internet erişim merkezî olan halk kütüphanesi sayısının arttığı göze çarpmaktadır. Halk kütüphanelerinde kullanıcıların hizmetine sunulan bilgisayar sayısının da hızlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir.

Halk kütüphanelerinde sunulan e-kitap, mobil e-kitap uygulaması, kütüphanem cepte uygulaması, etkin kütüphane mobil uygulaması, Maker Atölyeleri, RFID Sistemi, Ödünç İade Kiti gibi teknoloji tabanlı hizmetlerde kullanıcıların ilgisini çekmektedir. Özellikle e-kitap okumanın ve mobil işlemlerin her geçen yıl artarak yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.

KYGM tarafından yapılan yaratıcı etkinlikler de konumuz açısından önemlidir. Bu etkinliklerde genel müdürlüğün katılımcı bir anlayışı benimsemesi, farklı kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri yapması halk kütüphaneleri için de örnek teşkil etmektedir. Ayrıca etkinlik ve hizmetlerde çoğunlukla tarım işçisi, göçmen, mahkum vb. gibi dezavantajlı gruplara eğilinmesi de takdirle karşılanması gereken bir durumdur.

KYGM gezici kütüphanelerle gerçekleştirdiği etkinlik ve çalışmalar ile kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Gezici kütüphanelerin AVM, Festival, Fuar, Konser gibi kalabalık etkinliklere katılarak tanıtım çalışmaları yapmaları, dezavantajlı grupların yaşam alanına giderek buralarda pek çok yaratıcı etkinlik gerçekleştirmesi halk kütüphaneleri konusunda bir farkındalık yaratmaktadır. Özellikle ülkemizde 06 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem felaketi sonrasında deprem bölgesine giden ilk kurumlardan birisinin gezici kütüphaneler aracılığıyla KYGM olması ayrıca olumlu karşılanması gereken bir çalışmadır. Deprem bölgesinde gönüllü olarak görev yapan gezici kütüphaneler ve kütüphaneciler yaraların sarılması için büyük emek ve çaba harcamışlardır.

Yukarıda sıralanan proje, çalışma ve etkinliklerin her biri halk kütüphanelerinin yenilikçi ve değer yaratan organizasyonlar olması bakımından kıymetlidir. Bu etkinlikler hem halk kütüphanelerinin toplumsallaşmasına katkı sağlamakta, hem de toplumda halk kütüphaneleri ile ilgili bir farkındalık yaratmaktadır. Genel Müdürlük tarafından yapılan çalışmaların halk kütüphaneleri üzerinde de oldukça olumlu bir sinerji yarattığı görülmektedir. Halk kütüphaneleri tarafından her geçen yıl artarak devam eden yaratıcı etkinlik ve çalışmalar bu sinerjinin en güzel yansımasıdır. Bununla birlikte bu çalışmaların sürdürülebilir ve devamlı olması son derece önemlidir. Zira bu çalışmaların devamlılığı sadece halk kütüphanelerinin geleceğini değil, Türkiye'nin geleceğini de etkileyecek ve şekillendirecektir.

Teşekkür: Çalışma kapsamında Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne ait verilerin temin edilmesi sürecindeki yardımlarından dolayı KYGM'de kütüphaneci olarak görev yapan sayın Ebru KÖKSEL'e teşekkür ederim.

Kaynakça / References

Altay, A. (2015). *The public library services in Turkey and Bulgaria the transition process to information society.* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Altay, A. (2018).Türkiye'deki halk ve çocuk kütüphanelerinde çocuklara yönelik yaratıcı bilgi hizmetleri: Örnekler ve öneriler. *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildiriler ve Posterler14-17 Kasım 2018, Nevşehir / Türkiye* içinde (ss. 40-49). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Altay, A., Akın Gürdal, S. ve Biçen Aras, B. (2019). Public libraries and digital natives: The situation in Turkey. *Turkish Studies-Information Technologies and Applied Sciences, 14*(2), 107-132.

Avcı, H. ve Gök, E. (2022). Yükseköğretimde Yönetişim: Türkiye'de Üniversite Senatoları ve Katılımcılık. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 248 - 262.

Batman Şehit Şenay Aybüke Yalçın Kütüphanesine rekor ziyaretçi. (2023, 26 Ocak) Erişim adresi: https://www.sondakika.com/haber/haber-batman-sehit-senay-aybuke-yalcin-kutuphanesine-15585244/.

Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim zihniyeti.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40.

Dalkıran, Ö. (2022). Türkiye'deki devlet üniversite kütüphanelerinin mevzuatlarında yer alan kullanıcı tanımlarının değerlendirilmesi. A. Altay, N. Taşkın ve H. Öztürk (Yay. Haz.). *Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu: Vefatının 50. Yıl Dönümünde Adnan Ötüken ve Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliği Bildiri Kitabı 26-28 Mayıs 2022 – Bartın,* içinde (s. 216-234). İstanbul: İdealkültür Yayınları.

Demir, G. ve Güneş, A. (2020). Kültürel boyutu ile "makerspace" yapılanmaları: Kütüphanelerin rolü. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi,* (6), 52-71.

Demircioğlu, Ö. (2007) *Türkiye'de halk kütüphanesi hizmetlerinin yerel yönetimlere devri konusunda kütüphane yöneticileri ve kütüphanecilerin yaklaşımları.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Deprem bölgesinde 38 Gezici Kütüphane hizmet veriyor. (2023, 27 Mart). Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/deprem-bolgesinde-38-gezici-kutuphane-hizmet-veriyor-/2856644.

Devi, S. (2014). Concept, issues and importance of interlibrary loan service in UNISWA libraries. *Modern Research Studies,* (1), 341-357.

Garnar, M. ve Tonyan, J. (2021). Library as place: Understanding contradicting user expectations. *The Journal of Academic Librarianship, 47*(5), 102391. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102391.

Hosono, K. (2006). Changes in university and public libraries in Japan. *IFLA Journal, 32*(2), 119-130.

Jeager, P. T., Bertot, J. C.ve Fleischmann, K. R. (2011). Evolving relationships between information technology and public libraries. J. C. Bertot, P.T. Jaeger ve C.R. McClure (Yay. Haz.) *Public Libraries and the Internet: Roles, Perspectives and Implications,* içinde (s.3-14). Santa Barbara: Libraries Unlimited.

Karadeniz, Ş. (2012). Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği (2012) ile yürürlükten kaldırılan yönetmeliklerin karşılaştırılması. B. Yılmaz (Yay. Haz.). *2. Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu: Değişen Dünyada halk kütüphaneleri 09-12 Mayıs 2012, Muğla* içinde (s. 85-95). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kulu Halk kütüphanesinde 2021 yılında rekor kullanıcı sayısı. (2022, 10 Ocak). Erişim adresi: https://www.konhaber.com/3-sayfa/kulu_halk_kutuphanesinde_2021_yilinda_rekor_kullanici_sayisi-1687092h.

Küçükçavuş, M. A. ve Coşkun, S. (2012). Yönetişim modeli olarak sosyal yardımlarda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği ve akreditasyon. *Sosyal Politika Çalışmaları, 28,* (7), 9-18.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-158779/2015-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-175293/2016-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-205525/2017-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-238689/2018-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-259674/2019-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-283638/2020-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-311860/2021-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023, 05 Mayıs). Erişim adresi: https://sgb.ktb.gov.tr/TR-338571/2022-yili-idare-faaliyet-raporu.html.

KYGM. (2023, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://kygm.ktb.gov.tr/TR-339758/2022-yili-istatistikleri.html.

Polat, C. (2021). Bilgi merkezlerinde yönetim ve kullanıcı hizmetleri: Kullanıcı eğitimi. E. Yılmaz ve L. Kanık (Yay. Haz.). *Bilgi Merkezlerinde Yönetim: Cilt 2,* içinde (s. 229-262). İstanbul: Hiperyayın.

User. (2007). Mortimer, M. (Ed.). Library Speak: A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management içinde (First North American Ed.). TotalRecall Publications, Inc.

User. (2013). Levine-Clark, M. ve Dean, C. C. (Ed.). *ALA Glossary of Library and Information Science* içinde (4. ed.). American Library Association.

Yavuz, C. (2020). Kütüphane tasarımında yenilikçi mekânlar: Yaratıcı alanlar olarak Makerspace Hareketinin incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4*(2), 63-86.

Yılmaz, B. (2010) Public libraries in Turkey. *Fontees Artis Muscae,* (57), 303-308.

Yılmaz, B. (2013). Halk kütüphanelerinde mekânsal estetik. *3. Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu 8-10Mayıs 2013, Bodrum* içinde s. 69-73. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yılmaz, E. (2005). Kullanıcı hakları ve sorumlulukları: Bir standart denemesi. *Türk Kütüphaneciliği, 19*(3), 1–18.

9. BÖLÜM / CHAPTER 9

Google Haritalar'daki Kullanıcı Yorumlarına Yönelik Bir Analiz: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Örneği

An Analysis of User Reviews on Google Maps: The Case of the Beyazıt State Library

Ömer DALKIRAN[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

E-mail: odalkiran@kastamonu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.09

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Google Haritalar platformunda Beyazıt Devlet Kütüphanesine yönelik olarak yapılan çevrimiçi kullanıcı yorumlarını analiz etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Google Haritalar'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne dair 441 adet kullanıcı yorumu yapılmıştır. Yorumların yaklaşık yarısı sadece puan şeklinde iken diğer yarısı da yazılı (açık uçlu) yorum şeklindedir. Yorumların önemli bir bölümü kullanıcıların kütüphaneyi çok beğendiklerini ima eden 5 yıldız ile puanlanmıştır. Sonuç olarak, açık uçlu yorumların içeriğinde genel, bina, ortam, personel, koleksiyon, çalışma saatleri, konum, teknoloji, kurallar, kullanıcı olmak üzere 10 farklı kategoriye ulaşılmıştır. Kategoriler vurgulanma sıklıklarına göre ise; genel, bina, ortam, koleksiyon, kurallar, personel, kullanıcılar, teknoloji, konum, çalışma saatleri olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, her bir kategoriyi oluşturan çeşitli temalara da ulaşılmıştır. Kullanıcı yorumları en yüksek oranda belirgin bir kategoriye ait olmayan, genel içerikli ifadeleri içermektedir. Bunun yanında, bir tesis olarak kütüphanenin fiziki alanlarına ilişkin değerlendirmeler mevcuttur. Önemli oranlarda, kütüphane koleksiyonu ile kütüphanenin kural, politika ve prosedürlerine yönelik değerlendirmeler de yapılmıştır. Kütüphanelerin Google Haritalar gibi çevrimiçi platformlardaki kullanıcı yorumlarını kullanarak kullanıcı görüşleri ve deneyimlerine dair önemli veriler elde edebileceği ve bunları hizmet tasarımında kullanılabilecekleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi yorumlar, Google Haritalar, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, içerik analizi

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze online user reviews about the Beyazıt State Library on Google Maps platform. Content analysis method, one of the qualitative methods, was used in the study. According to the findings, 441 user comments were made on the Beyazıt State Library on Google Maps. About half of the comments are only in the form

of points, while the other half are in the form of written (open-ended) reviews. A significant number of reviews rated it with 5-stars, implying that users liked the library very much. As a result, 10 different categories were reached in the content of open-ended reviews: general, building/facilities, environment, staff, collection, opening hours, location, technology, rules and, user. According to the frequency, the categories are listed as general, building/facilities, environment, collection, rules, staff, users, technology, location, and opening hours. In addition, various themes that make up each category were also reached. User reviews contain expressions with general content that do not belong to a specific category at the highest rate. Besides this, there are evaluations regarding the physical areas of the library as a facility. Considerable evaluations were also made regarding the library collection and the rules as well as policies and procedures of the library. It is evaluated that libraries can obtain important data on user opinions and experiences by using user reviews on online platforms such as Google Maps and can use them in service design.

Keywords: Online reviews, Google Maps, Beyazıt State Library, content analysis

Extended Abstract

Libraries are institutions that are created for users and develop services for them. In order to make qualified service planning, it is necessary to reveal the ties of users with information. By doing user research, it can be revealed what kind of relationship users develop with information. The transformations caused by the developing technology in recent years deeply affect the field of Library and Information Science as well as every field. In these circumstances, it has become more important to clearly define the user-information relationship. Especially with the effect of internet and Web 2.0 technologies, the information environment has undergone a great change. Libraries are now accessible and provide information online. Users are an active element that contributes to libraries and information services with their reviews and contents they add to the online environment. Reviews and evaluations made through online environments can shape product, service and shopping preferences. This situation directly concerns libraries in terms of their relations with their users. In this study, it is aimed to analyze the content of the reviews made by the users on Google Maps about the Beyazıt State Library. The study was designed with a qualitative method and content analysis method was used. It has been determined that there are a total of 441 user reviews for the Beyazıt State Library, and these reviews were analyzed in the context of the study. Half of them are in the form of scoring only. Almost half of them are in the form of written (open-ended) reviews. Nearly half of the reviewers are local guides. The rate of non-local guides is slightly more than half. Nearly two-thirds of reviewers rated the library with a 5-star rating, indicating they “like it a lot”. According to the content analysis findings, 10 categories were reached: General, building/facilities, environment, staff, collection, opening hours, location, technology, rules, user. Categories are listed in order of frequency of emphasis as follows: general, building/facilities, environment, collection, rules, staff, users,

technology, location, opening hours. It is seen that the content of user reviews are mostly general expressions that do not fall into a specific category. The emphasis on the building and physical spaces of the library is also quite high. There are also statements about the library's collection and rules to a significant extent. The themes that make up the categories have also been identified, and some general inferences have been made accordingly. General topics and the history, importance, type and nature of the library are frequently emphasized. The sections and study areas of the library are mentioned to a great extent. The environment and atmosphere of the library are suitable for study and research. The resources that make up the library collection are basically seen as books. The rules and procedures applied at the entrance and exit of the library are remarkably emphasized. Library staff are basically defined as officials. Students are seen as the main user group of the library. Internet access is an important element for users. The location of the library is mentioned as indicating its physical accessibility. The opening hours of the library are important information especially for remote users. In this study, besides the traditional measurement, evaluation and feedback tools of libraries, Google Maps etc. it is also recommended to use online reviews on platforms. In this way, it is thought that the experiences and views of the users regarding the library can be clearly explored. It is considered that the data obtained in this framework can be very useful in service design and in increasing the existing service quality.

1. Giriş

Kullanıcı, bilgi merkezlerinin en temel unsurları arasında yer almaktadır. Bilgi ve Belge Yönetimi literatüründe kullanıcının, dünden bugüne okuyucu, müşteri, kullanıcı, patron vb. farklı kavramlarla karşılanan bir unsur olduğu görülmektedir (Dalkıran, 2022, s. 218). Teknolojinin hızlı gelişimi ve bunun bilgi ortamında oluşturduğu dönüşümler neticesinde ise okuyucu yerine kullanıcı ve müşteri kavramlarının daha çok benimsenmesi söz konusu olmuştur (Özlük, 2006, s. 106). Ancak, uluslararası literatürün aksine kullanıcıyı müşteri olarak adlandırmak Türkiye'de yeterince yaygın görülebilen bir davranış değildir (Bozkurt, 2008, s. 67). Öte yandan Yılmaz (2021, s. 358) ise günümüzde kullanıcının "beklentileri ve gereksinimleri hatasız ve eksiksiz karşılanması gereken ve böylelikle tam olarak memnun edilmesi zorunluluk arz eden bir müşteri" olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte hangi ad verilirse verilsin, bilgi merkezlerinin verdiği hizmetlerden doğrudan yararlanan ya da yararlanma olasılığı olan bireyler bilgi merkezlerinin kullanıcılarını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2005, s. 1). Bu genel ve yalın tanımsal çerçeve, Türkiye'de genel olarak uygulama sahasında gözlemlenen, kullanıcıyı yalnızca gerçek kullanımla sınırlandıran ve ileride kullanım potansiyeli olan bireyleri göz ardı eden anlayışın eksikliğini göstermesi bakımından özellikle önemlidir.

Bilgi merkezleri özünde kullanıcılar için oluşturulmakta ve hizmetlerin en temel hedef kitlesini de kullanıcılar meydana getirmektedir. Bu çerçevede, hizmetlerin planlanabilmesi kullanıcıların bilgi ile ne tür ilişkiler geliştirdiğini bilmekten geçmektedir (Zencir, 2007, s. 1). Kullanıcı araştırmaları (çalışmaları) söz konusu ilişkilerin ortaya çıkarılmasında hayati bir öneme sahiptir. Kullanıcı – bilgi ilişkisinin açığa çıkarılması bilgi profesyonellerine yol göstererek verimli ve nitelikli biçimde bilgi merkezi kurma, bilgi hizmeti sunma ve bilgi politikası oluşturmaya yardımcı olmaktadır (Çapar, 1989, s. 161; Uçak, 2004, s. 122). Bu bağlamda kullanıcı araştırmalarının Bilgi ve Belge Yönetimi için ihmal edilme lüksü olamayacak kadar önemli bir araç olduğu söylenebilir. Öte yandan, güncel teknolojilerin etkisiyle kullanıcıların niteliklerinde ve bilgi hizmetlerinden beklentilerinde çeşitli dönüşümler yaşandığı da görülmektedir. Böylesi bir ortamda kullanıcılar ile bilgi arasında oluşan bağı tanımlamanın değeri de giderek artmış durumdadır (Uçak, 2004, s.122). Nitekim günümüzde özellikle bilgi teknolojisinin hayatın her alanına etki ederek getirdiği yüksek yoğunluklu dönüşümler Bilgi ve Belge Yönetimi alanında da derinden hissedilir durumdadır.

İnternetin gelişimi zaman ve mekan sınırı olmaksızın bilgiye erişimi olanaklı hale getirmiştir. Kütüphaneler fiziksel alanlarının dışına taşarak çevrimiçi ortamda erişilebilir olarak bilgi sağlayan kuruluşlar olmuştur. Özellikle Web 2.0 teknolojisinin kullanıcılara sunduğu

katılımcılık, ortak çalışma, özgürlük ve açıklık anlayışı ile sosyal ağlar bu dönüşüm temel tetikleyicisi konumundadır. Artık kullanıcılar Web'e, kütüphane ve bilgi hizmetlerine çeşitli biçimlerde (yorumlar vb.) katkı yaparak üretken ve dinamik bir aktöre dönüşmüştür (Tonta, 2009, ss. 743-745). İnternet ve sosyal ağların yoğun biçimde kullanıldığı günümüzde kurumlar çevrimiçi ortamlarda Web siteleri, sosyal hesaplar vb. yoluyla varlığını göstermekte ve kullanıcılar ile yakın etkileşime girmektedir. Kütüphanelerin de bu yönelime pararel hareket ettiği gözlemlenmektedir. Dahası, kullanıcılar çevrimiçi ortamlarda çeşitli ürünlere ve hizmetlere dair deneyimlerini ve görüşlerini açıkça paylaşmakta; birbirleriyle adeta "deneyim alışverişi" nde bulunmaktadır. Bu bilgi yığınları bir anlamda sözkonusu ürünlere ve hizmetlere dair çevrimiçi bir imaj ve prestij profili sunmaktadır. Kullanıcı görüşleri ve deneyimlerine dayalı bilgiler başka kullanıcıların algılarını dizayn etmede etkili olabilmektedir. Nihayetinde bu değerlendirmeler alışveriş, ürün ve hizmet tercihlerini etkileyebilmektedir. Nitekim güncel çalışmalar, çevrimiçi tüketici yorumlarının karar verme sürecindeki artan önemine dikkat çekerek, bunların ürün ve hizmet alışverişlerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir (Jia ve Liu, 2018, s. 1304). Sonuçta bu olgu ve süreçler diğer kurumları olduğu gibi doğal olarak kütüphaneleri de kullanıcı memnuniyeti ve kullanıcılar ile olan ilişkiler bağlamında doğrudan ilgilendirmektedir.

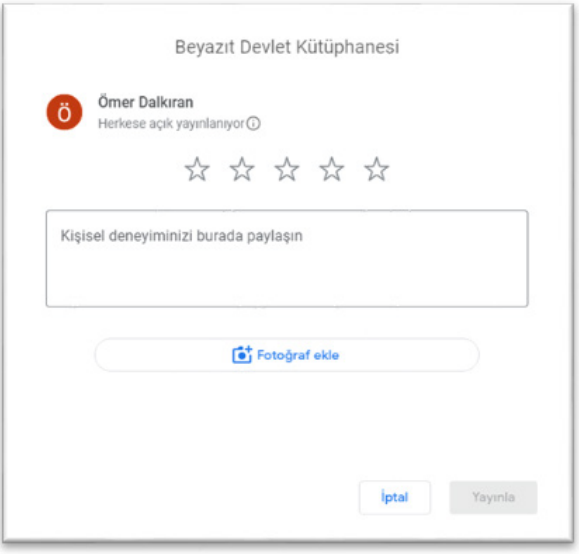
Kullanıcı araştırmaları kapsamında araştırılan konular kullanıcı memnuniyeti (müşteri/kullanıcı tatmini), kullanıcı odaklılık (kulllanıcı merkezli yaklaşım), hizmet kalitesi gibi kavramlarla ele alınarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çağdaş yaklaşım, kullanıcıya hak ettiği konumu göstermesi bakımından önemlidir. Hangi çerçevede olursa olsun kullanıcılar üzerine gerçekleştirilecek araştırmalarda anket, görüşme, gözlem, günlük tutma (diary method), kütüphane kayıtlarının analizi ve atıf analizinin yanı sıra geleneksel olmayan diğer yöntemler de kullanılmaktadır (Satyanarayana, 2017, s. 44). Kullanıcı araştırmalarının temelinin çeşitli veri toplama tekniklerini kullanarak bir şekilde kullanıcılardan veri toplamaya veya kullanıcılara/kullanıma dair veri sağlamaya dayandığı söylenebilir. Bu kapsamda, yazılı kayıtlara ulaşılarak bunlardan kullanıcılara yönelik çıkarımlar yapılması da kullanılabilecek stratejiler arasında gösterilmektedir (Satyanarayana, 2017, s. 45). Bu temelde, literatürde çok farklı türde kullanıcı araştırması özelliği gösteren çalışmaya rastlanmaktadır. Örneğin, başta İşletme ve Turizm literatüründe yer almak üzere, kullanıcıların/tüketicilerin herhangi bir ürün veya hizmete yönelik çevrimiçi ortamlarda paylaştıkları deneyimleri, memnuniyet durumları ve görüşleri üzerine inşa edilen çalışmalar mevcuttur (Arslan, 2020; Aylan ve Kaya, 2020; Berezina, Bilgihan, Cobanoglu ve Okumus, 2016; Demirkol, Kaya ve Akın, 2017; Mathayomchan ve Taecharungroj 2020; Zhu, F. ve Zhang, 2010). Bununla birlikte, doğrudan bu çalışmanın

konusu paralelinde az sayıda olsa da bazı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Borrego ve Comalat Navarra (2021), İspanya'nın Barselona şehrindeki belediye (halk) kütüphanelerinin kullanıcılarının görüşlerini Google Haritalar'da paylaşma durumlarını ve bu görüşlerin niteliğini incelemiştir. Yorumlar "genel yorumlar", "açılış saatleri", "çocuk alanları", "koleksiyonlar", "konum", "personel" ve "teknoloji" olarak sekiz kategoride analiz edilmiştir. Sonuç olarak, mercek altına alınan toplam 40 halk kütüphanesinin tümünün Google Haritalar'da kullanıcılar tarafından büyük oranda yüksek puanlar verilerek değerlendirildiği ortaya çıkmıştır. Çalışmada ilgili kütüphanelerin çevrimiçi profillerini güncel tutmasının ve ayrıca kullanıcı görüşlerinin takip edilmesinin önemine değinilmektedir. Ek olarak, oluşturulan politikalar temelinde özellikle olumsuz yorum yapan kullanıcılara geri dönüş yapılması da dikkat çekici tavsiyelerdendir. Khan ve Loan (2022) ise, Hindistan'ın Delhi şehrindeki halk kütüphanelerinin kullanıcılarının görüşlerini analiz etmek için Google Haritalar platformundan yararlanmıştır. Çalışmada Google Haritalar'da ilgili kütüphanelere dair yer alan kullanıcı yorumları Borrego ve Comalat Navarra'nın (2021) kategorilendirmesine dayanarak içerik analizi ile incelenmiştir. Bulgular, kullanıcıların "ortam", "çocuk alanları", "teknoloji", "konum" ve "koleksiyon" kategorilerine dair olumlu bir tutumu olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar, Google Haritalar'ın dinamik ve etkileşimli sistemiyle geleneksel geribildirim araçlarının (öneri kutuları ve çevrimiçi formlar vb.) yerini alabileceğini değerlendirmektedirler. Bu sayede kütüphane yetkililerinin kullanıcılarıyla etkileşimli biçimde bağlantıda kalabileceği tespitini yapmışlardır.

2. Google Haritalar ve Yorum Sistemi

Çalışma kapsamında Google Haritalar ve yorum yapma süreciyle ilgili bazı temel bilgilere değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Google Haritalar (Google Maps) Google firması tarafından ücretsiz olarak sunulan çevrimiçi bir harita servisidir (Google, t.y.-a). Bu hizmet kısaca kişinin "dünyasını keşfetmesini ve dolaşmasını" sağlamaktadır. Kullanıcılar Google Haritalar'ı kullanarak uzak veya yakın çevreleri hakkında bilgi sahibi olabilmekte, ilgilendikleri yerleri haritalarına ekleyebilmekte ve hatta diğer kullanıcılara da katkı ve destek sunabilmektedir (Google, t.y.-b). Hem Web üzerinden hem de mobil cihazlar aracılığıyla kullanılabilir durumda olan Google Haritalar'da ziyaret edilen yerlere yorum yazılabilmekte ve puan verilebilmektedir. Bu işlem isteğe dayalı olup Google yorum yapanlara bir ücret ödememektedir. Bir yere puan vermek için Google hesabı ile oturum açmak gereklidir (Google, 2023a). Bu aşamadan sonra yorum yapmak isteyen kişinin karşısına Şekil 1'deki gibi bir ekran çıkmaktadır.



Şekil 1: Google Haritalar puan verme ve yorum yazma ekranı
Kaynak: (Google, 2023a)

Şekilde de görüldüğü gibi kullanıcı beşli yıldız derecelendirmesini kullanarak puan verme ve yorum yazma olanağına sahiptir. Herhangi bir yere puan vermek için yıldızlar tıklanmakta, isteğe bağlı olarak yorum da eklenebilmektedir. Ancak yazılı yorum eklemek zorunlu değildir, sadece puan da verilebilmektedir. Yorumlara fotoğraf veya video da eklenebilmektedir (Google, 2023a). Görüldüğü üzere Google Haritalar'da kullanıcı değerlendirmesinde bulunabilmek için puanlama, yazılı metinler ve görsel malzemelerden oluşan birden çok seçenek bulunmaktadır. Böylece kullanıcılara herhangi bir yer hakkında geri bildirim için oldukça geniş bir pencere açılmış bulunmaktadır. Öte yandan, yalnızca puanlama yapılan ama yazılı (açık uçlu) yorum eklenmeyen değerlendirmeleri de "yorum" olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Çünkü Şekil 2 ve 3'ten de anlaşılacağı üzere bir yere sadece puan verilse dahi işletme profiline bu bir yorum olarak yansımakta ve örneğin (toplam) "445 yorum" olarak görünmektedir. Ayrıca, kullanıcının puan ve yorum ekleyebilmesi için ekranda kullanması gereken butonda da "yorum yazın" ifadesi yer almaktadır. Bu çalışmada hem yalnızca bağımsız olarak puanları hem de puanlanmış yazılı yorumları tanımlamak için genel olarak "yorum" kavramı tercih edilmiştir. Gerekli durumlarda ise yorum ve puan ayrımına değinilmiştir.

Yorum sisteminde kullanıcılar arası etkileşime destek olacak çeşitli özellikler bulunmaktadır. Bir yorum beğenildiği takdirde "faydalı" simgesine tıklanarak geri bildirimde bulunulabilmektedir. Bu tür faydalı olarak işaretlenen yorumlar daha çok kişiye görünecek şekilde

öne çıkarılmaktadır. Yorumları başkalarıyla paylaşma olanağı da bulunmaktadır. Doğrulanmış bir "işletme profili"ne sahip olanlar, yapılan yorumları yanıtlayabilmektedir (Google, 2023a).

Google Haritalar'da yorumcular iki tür kullanıcıdan oluşmaktadır: Yerel Rehberler ve Yerel Rehber olmayan standart kullanıcılar. Yerel Rehber programı Google Haritalar'a çok yönlü ve devamlı içerik katkısında bulunan gönüllü kullanıcılar ve bu kullanıcıların puanlar, seviyeler, rozetler, tanınırlık ve güncel özelliklere öncelikli erişim yoluyla ödüllendirilmesi temeline dayanmaktadır. Çok sayıda insanın gezi planlarında Yerel Rehberler'in deneyimlerine güven duyduğu belirtilmektedir (Google, 2023b, 2023c). Bu bağlamda Yerel Rehberler'in yorumlarının normal kullanıcılara göre daha fazla etkili olduğu ve yorumun güvenirliğini artırdığı da iddia edilebilir.

3. Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Tarihçesi ve Güncel Durumuna Kısa Bir Bakış

Bu çalışmada kullanıcılarının yorumları incelenen Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne de genel hatlarıyla değinmekte yarar görülmektedir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi 1884'te Kütübhâne-i Umûmî-i Osmânî adıyla kurulmuştur. Bir dönem Bayezid Umumi Kütüphanesi adını almış ve 1961'de bugünkü adını almıştır. İstanbul'da Beyazıt Camii yanında yer alan ve bir devlet girişimi olarak kurulan kütüphanenin kuruluş sürecine dair detaylar açıkça bilinmektedir (Duman, 2023). Kuruluş ayrıntılarının etraflıca bilinmesi oldukça köklü bir kurum olan kütüphanenin kökenlerini ve tarihçesinin zenginliğini ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, bulunduğu konumun son derece kalabalık potansiyeli olan bir buluşma ve kavşak noktasında olması da kütüphanenin bilinirliğine ve kullanımına olumlu katkı sağlayabilecek niteliktedir. Aşağıda kütüphanenin dışından bir görünüşünü gösteren bir fotoğraf yer almaktadır.



Şekil 1: Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin dışından bir görünüş
Kaynak: ("Beyazıt Devlet Kütüphanesi", 2023)

Kütüphanenin müdürlüğünü ilk olarak Hoca Tahsin Efendi yapmıştır. İsmail Saib Sencer, Prof. Dr. Necati Lugal ve Sadeddin Nüzhet Ergun gibi tanınmış isimler de kütüphanede müdürlük yapanlar arasında yer almaktadır. 1934 yılında "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu" nun çıkmasıyla kütüphane, derleme nüshası alan bir kütüphaneye dönüşmüştür. Türkiye'de çıkan kitap, gazete vb. yayınların birer kopyası kütüphaneye gönderilmeye başlanmıştır (Duman, 2023). Derleme kütüphanesi olma özelliği Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ni önemli kılan bir diğer nedendir. Çünkü Türkiye'de sayıları sadece 6 olan derleme kütüphaneleri (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, t.y.) ülkenin ulusal belleği ve kültür hazinesi konumundadır. Ayrıca araştırmacılar için son derece zengin ve değerli bir koleksiyonu sunması da bu kütüphanelerin hayati önemini vurgulayan bir diğer göstergedir. Buna ek olarak, kütüphanenin Türk kütüphaneciliğinde önder rolüne de değinmek gerekir. İlk ciltleme çalışmaları ve ilk matbaanın yanı sıra -zaruret gereği sonradan kapatılsa dahi- gerçek anlamda ilk çocuk kütüphanesi olan "Beyazıt Çocuk Kütüphanesi" nin kurulması söz konusudur. Kütüphane kuruluş yıllarında çağdaş anlamda kataloglama çalışmalarına da öncülük etmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023a). Ayrıca, Bakanlık kapsamında görme engellilere yönelik sesli kitap çalışmalarının başladığı ilk merkez olması bakımından da önem taşımaktadır (T.C. İstanbul Valiliği, 2019).

Öte yandan derleme sistemi ile kütüphanenin koleksiyonunun hızlı genişlemesi ve buna bağlı olarak yer darlığı sorunu nedeniyle zaman içinde onarım, restorasyon çalışmaları, ek bina ve yeni tesis tahsisi gibi uygulamalarla kütüphanenin fiziki alanları da genişlemeye başlamıştır (Duman, 2023).

Kütüphane doğal olarak koleksiyon açısından da zenginliğe sahiptir. Koleksiyon 1.000.000'dan fazla kaynak içermektedir. Bunların 812.858'i kitap, 5000'i sesli kitap, 130.000 ciltlik 30.618 adet dergi olup, 1869 çeşitten oluşan 55.000 cilt gazete ve 63.893 adet kitapdışı materyal mevcuttur. 2003'te "Türkiye'de bir şahıs tarafından toplanan en iyi kitap ve süreli yayın koleksiyonu" olarak nitelendirilen Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne devredilmesi koleksiyon açısından önemli aşamalardan biridir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023b).

Kütüphanenin 2017 yılı itibariyle 100.900 kullanıcısı bulunmaktadır. 7 gün 24 saat aralıksız hizmet veren kütüphane yurt içi ve yurtdışı araştırmacıların taleplerini fotokopi veya CD yoluyla karşılamaktadır. Nitekim bununla bağlantılı olarak, kütüphanenin amaç ve görevleri arasında "Bütün vatandaşların bilgi edinmek, kendilerini yetiştirmek ve zamanlarını değerlendirmek için kitaplardan ve diğer bilgi kaynaklarından serbestçe ve ücretsiz olarak yararlanmalarını sağlamak" ifadesi de özellikle dikkat çekmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023a).

Kütüphanede toplam 54 kişi çalışmaktadır. Bunların 9'u kütüphaneci, 1'i restoratör ve 1'i de kitap pataloğu ünvanıyla görev yapmaktadır. Personelin kalanı ise yönetim kadrosu, teknisyen, bilgisayar işletmeni, memur, koruma ve güvenlik görevlisi, bekçi, hizmetli ve işçidir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023c). Bu büyüklükte ve nitelikteki bir kütüphane için kuşkusuz personel sayısı yetersiz olup, diğer uzmanlık alanlarının yanısıra özellikle kütüphaneci eksikliği dikkat çekmektedir.

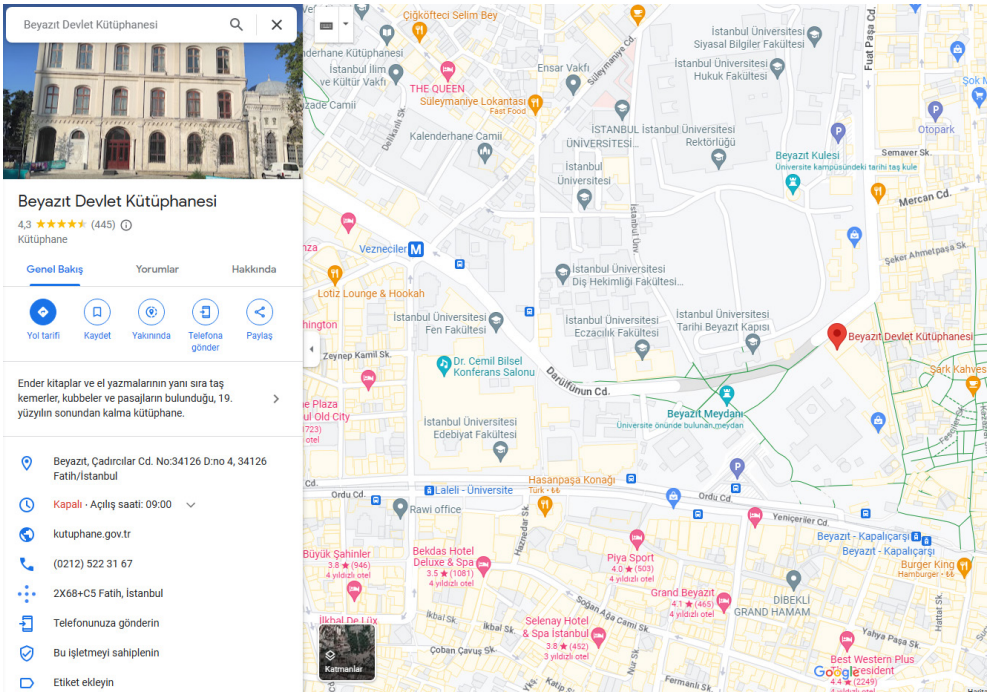
4. Amaç, Kapsam ve Yöntem

Kütüphanelere yönelik çevrimiçi kullanıcı değerlendirmelerinin açığa çıkarılmasının kullanıcı görüşlerini ve deneyimlerini keşfetmeye yardımcı olabileceği varsayılmaktadır. Günümüzde çevrimiçi yorumlar bağlamında yoğun kullanılan ve kullanıcılar üzerinde etkili olan platformların başında Google Haritalar platformu/servisi gelmektedir. Burada yer alan yorumlar aynı zamanda, en yoğun kullanılan arama motoru olan Google'da da görünmektedir. Google arama motorunda herhangi bir kurum adı aratılınca, sorgu sonuçlarından ayrı olarak ekranın sağ köşesinde otomatik olarak çıkan ve kurumu tanıtıcı temel kısa bilgilerin sunulduğu bölümde Google Haritalar'dan çekilen yorumlar "x adet Google yorumu" olarak da yer almaktadır. Böylece Google Haritalar kullanmayan bireyler de mevcut yorumları görebilmekte ve Google Haritalar yorumlarının etki alanı daha da genişlemiş olmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Google Haritalar'da yer alan çevrimiçi kullanıcı yorumlarının içeriğinin analiz edilmesidir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin yukarıda değinilen ve onu önemli kılan niteliklerinin yanısıra bu çalışmaya konu edilmesinin temel gerekçesi şudur: Beyazıt Devlet Kütüphanesi tarihsel kökenleri itibariyle Cumhuriyet'ten daha yaşlı bir kurum olup aynı zamanda Cumhuriyet dönemi ve sonrası Türk kütüphaneciliği için son derece önemli bir kütüphanedir. Aynı zamanda tarihsel sürecinde kütüphane binası İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği ve Eczacılık okullarına 1925-1926 yılından başlayarak 1965 yılına kadar ev sahipliği yapmıştır (Akkır, 2021, s. 79; Alatlı, Çolaklar, Efeoğlu, ve Namal, 2009, s. 9-10). İçinde bulunduğumuz 2023 yılında Cumhuriyet'in 100. Yılı kutlanmaktadır. Bu açıdan çalışmada söz konusu kütüphaneye ve kullanıcılarına odaklanmanın anlamlı olacağı değerlendirilmektedir. Çalışmada cevabı aranan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne dair Google Haritalar'da kaç tane yorum yapılmıştır?
2. Yapılan yorumların puan ve yazılı yorum olarak dağılımı nasıl gerçekleşmiştir?
3. Yorumların yıllara göre dağılımı nasıldır?

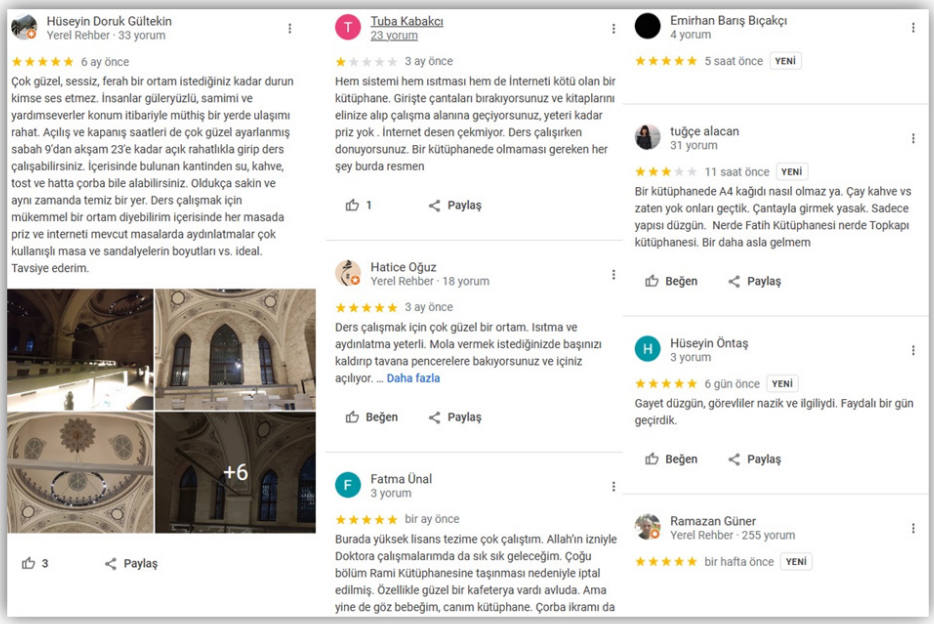
4. Yorumların içeriğini hangi kategoriler ve temalar oluşturmaktadır?

Elde edilecek bulgular ile söz konusu kütüphaye yönelik kullanıcı görüşleri ve algıları keşfedilebilecek ve kullanıcı memnuniyetine dair çeşitli bilgiler ortaya çıkarılabilecektir. Çalışmaya kaynaklık eden verileri Google Haritalar uygulamasında Beyazıt Devlet Kütüphanesi profiline yapılan yorumlar oluşturmaktadır. Şekil 2'de kütüphanenin güncel profilinin görünümü yer almaktadır.



Şekil 2: Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Google Haritalar profili
Kaynak: (Google Haritalar, t.y.)

Şekil 2'de Google Haritalar uygulamasında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin profili, kütüphaneye yönelik yorumların toplam sayısı, ortalama puan vb. bilgiler yer amaktadır. Çalışmada Google Haritalar'da 29-31 Mart 2023 tarihleri arasında "Beyazıt Devlet Kütüphanesi" kelimeleriyle yapılan arama sonucu ulaşılan kütüphane profilinde yer alan tüm yorumlar kapsama alınmıştır. Şekil 3'te kütüphaneye yapılan yorumlardan bazılarına örnek olarak yer verilmektedir.



Şekil 3: Kullanıcı yorumlarından örnekler
Kaynak: (Google Haritalar, t.y)'den derlenmiştir.

Şekil 3'te örnekleri gösterilen yorumlar tek seferde kopyala-yapıştır yoluyla bir Word dosyasına aktarılmıştır. Ardından ise "sıra no, yorumcu ismi, yorumcu türü, yorum zamanı, yorum türü, puan (yıldız) sütunlarını içeren bir Excel tablosuna tek tek yapıştırılmıştır. Temel tanımlayıcı istatistikler, tablolar ve grafikler Excel yardımıyla hazırlanmıştır. Yorumların içerik analizi aşamasında ise bu dosya MAXQDA yazılımına otomatik olarak çekilmiştir. Bu yazılım ile kodlama çerçevesi oluşturulmuş, yorumların içerdiği temalar ve kategoriler belirlenmiştir. Çalışmada Borrego ve Comalat Navarra (2021, s. 606) tarafından üretilen kategoriler temel alınmış; araştırmacı tarafından "kurallar" ve "kullanıcılar" olmak üzere iki yeni kategori ve tanımlama eklenmiştir. Aşağıdaki tabloda kategoriler, kategorinin açıklaması ve örnek yorumlara yer verilmektedir:

Tablo 1. Kategoriler, tanımlamaları ve örnek yorumlar		
Kategori	**Tanım**	**Yorum**
Genel	Belirli bir ürün veya hizmetle ilgili olmayan genel ifadeler	"İşte! Beyazıt gibi tarihi bir yere böyle bir kütüphane yakışır." diyorsunuz.
Bina	Bina, tesis, bahçe, okuma ve çalışma alanları, kapasite, kütüphane mobilyaları gibi fiziksel alan ve olanaklar ile ilgili ifadeler	Ders çalışmak için ayrılmış olan alanın mimari dokusu beni benden aldı.
Ortam	Kütüphanenin çalışma için sağladığı ses, ışık, ısıtma-soğutma, aydınlatma, atmosfer, temizlik, konfor gibi ortam koşulları ile ilgili ifadeler	Çalışmak için hoş ortam, motive edici.
Personel	Personel ile ilgili ifadeler	Bazı görevliler gayet kibarken bazısı laf söylemeye yer arıyor.
Koleksiyon	Kütüphanenin bilgi kaynakları/materyalleri hakkındaki ifadeler	Geniş kitap, dergi ve gazete gibi yayınlarla araştırmacılar ve okuyucular için merkezi yerlerden birisi.
Çalışma saatleri	Çalışma saatleri hakkındaki ifadeler	24 saat açık olması da harika.
Konum	Konum, muhit, mahalle ve kütüphaneye ulaşım ile ilgili ifadeler	Beyazıt meydanında yer alıyor ve ulaşımı çok kolay; 97,97b otobüsleri ve tramvay ile buraya gelinebiliyor.
Teknoloji	Bilgisayar olanakları, prizler ve internet erişimi ile ilgili ifadeler	Priz sıkıntısı çekmezsiniz yalnız arka taraflara doğru Wifi'si çok çekmiyor.
Kurallar	Kurallar, politikalar, sistem ve prosedürler hakkındaki ifadeler	Çantanızı içeri sokamıyorsunuz, eşyalarınızı elinize alıp, çantanızı size verilen kartla numaralı dolaba koyup girmeniz gerekiyor.
Kullanıcı	Kütüphaneyi kullanan veya kullanma niyeti olan bireyleri tanımlayan ifadeler	Ziyaretçilerinin çoğu ÖSYM sınavlarına hazırlanırken burayı kullanıyor.
Kaynak: Tablo verileri Borrego ve Comalat Navarra'nın (2021, s. 606) kategorileri, tanımları ve yorum örnekleri dikkate alınarak; araştırmacı tarafından "kurallar" ve "kullanıcılar" kategorisi, tanımı ve yorum örneklerinin eklenmesiyle oluşturulmuştur.		

Kodlama sürecinin sonunda kategoriler ve temalara dair elde edilen sıklık düzeyleri Excel'e aktarılarak tablolar oluşturulmuş ve yorumlamalar yapılmıştır. Nitel desenle tasarlanan bu çalışmada içerik analizi yöntemi ve tekniği kullanılmıştır. "Çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü" olarak içerik analizi, tümdengelimi baz alan ve nesnelliğe dayanan bir çözümleme tekniğidir. Bir mesaj veya söylemin görünür yüzeyinden ziyade arka plandaki gizli anlamları keşfetmeye yarayan ikincil bir bakış ve okuma biçimidir (Bilgin, 2014, s. 1). Bu çalışma yorumların sistematik biçimde ele alınarak frekans analizi ve kategorik analiz yoluyla derinlerdeki anlamlarını çıkarmaya dayalı olduğundan amaca uygun bir teknik olarak içerik analizi tercih edilmiştir. Çalışmada analizleri yapılan kullanıcı yorumlarına dair bilgileri içeren Excel dosyası ile MAXQDA programından alınan ve kodlama çerçevesine dair bilgileri içeren kod kitabından oluşan araştırma verileri 22-23

Nisan 2023 tarihleri itibari ile Open Science Framework (OSF) platformuna yüklenmiştir. Bu verilere açık erişimli olarak şu adresten erişilebilmektedir: "https://osf.io/e57rg/?view_only=7e9600de84704ffdb58b5ec187a2e3df"

Çalışmada yapılan çıkarımlar yalnızca Google Haritalar'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne dönük olarak, yukarıda anlatıldığı biçimde, belirtilen tarihler arasında yapılan tarama sonucunda ulaşılan çevrimiçi yorumlarla sınırlıdır. Bulguların farklı platformlar, kütüphaneler ve kullanıcılara dair genellenmesi söz konusu değildir. Yapılan literatür taramasında yukarıda belirtilen tarihler itibari ile Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi alanında çevrimiçi kullanıcı yorumlarının analizine dair benzer başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgün niteliğini göstermektedir.

5. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında, elde edilen bulgular sistematik olarak ortaya konulacak ve yorumlamalar yapılacaktır. Öncelikle yorumlara dair genel duruma odaklanılacak, daha sonra ise yorumların içerik analizi bulgularına değinilecektir.

5.1. Yorumlara İlişkin Genel Durum

Bu çalışmaya veri toplanan tarihler itibariyle Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne yönelik toplam 441 adet kullanıcı yorumu (puan + yorum) bulunmaktadır. Bunların yarısı (n=223; %50,57) yalnızca puanlama şeklindedir. Gene yarıya yakını da (n=218; %49,43) yazılı yorum şeklindedir. Değerlendirme yapan yazarların/kullanıcıların yarıya yakını (n=205; %46,49) yerel rehberdir. Yerel rehberler tarafından yapılan bu yorumların diğer kullanıcılar tarafından daha çok dikkate alındığı ve güvenilir bulunduğu söylenebilir. Yerel rehber olmayan kullanıcıların oranı ise %53,51 ile (n= 236) yarıdan biraz fazladır. Yorumların puansal dağılımı ve bu puanların potansiyel anlamlarına dair bilgiler aşağıda verildiği gibidir:

5 yıldızlı puanlama: Yorumcuların yaklaşık üçte ikilik kısmı (n=307; %69,61) kütüphaneyi "çok beğendiklerini" belirten 5 yıldızlı puan ile derecelendirmiştir. Bu derecelendirme en çok tercih edilen puan türü olarak öne çıkmaktadır.

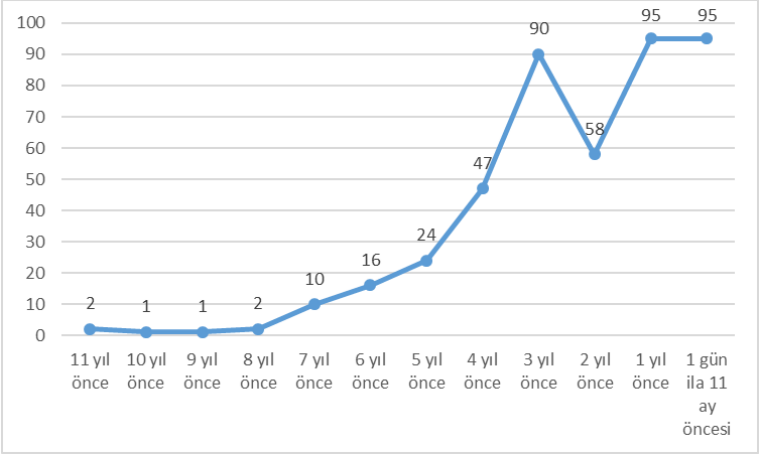
4 yıldızlı puanlama: Yorumcuların %10'dan fazlası (n=57; %12,93) kütüphaneyi "beğendiklerini" gösteren 4 yıldızlı puanlamayı tercih etmiştir. 4 yıldız en çok verilen ikinci puan türüdür.

3 yıldızlı puanlama: Kütüphaneyi "idare eder/iyiydi" olarak değerlendirip 3 yıldızlı puan veren yorumcuların oranı yaklaşık %5'lik bir kısmı oluşturmaktadır (n=25; %5,67).

2 yıldızlı puanlama: Yorumcular tarafından en az verilen puan "beğenmedim" anlamında değerlendirilebilecek olan 2 yıldızlı derecelendirme olup %1,59'luk (n=7) bir kısmı oluşturmaktadır.

1 yıldızlı puanlama: En düşük puan olan ve "hiç beğenmedim" anlamındaki 1 yıldızlı derecelendirme oranı %10 civarındadır (n=45; %10,20). En çok tercih edilen üçüncü puan türü 1 yıldızlı puanlamadır.

Yazılan yorumlara işletmeler tarafından dönüş yapılabilmektedir. Kütüphaneye yapılan yorumların hiçbirine herhangi bir dönüş yapılmamış, cevap yazılmamıştır. Bu durum kütüphane ile kullanıcılar arasında güçlü bir iletişim ve etkileşim olmadığını, iletişimin daha çok tek yönlü olduğunu göstermektedir. Öte yandan Şekil 2'deki görselde "Bu işletmeyi sahiplenin" ifadesi/butonuna bakılarak kütüphanenin onaylı bir işletme hesabı olmadığı düşünülmektedir. Kullanıcı yorumlarına yanıt verilmemesinin bu durumla ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Google Haritalar'da yorumların ne zaman yapıldığına dair net bir tarih verilmemektedir. Ancak, Şekil 3'te de görüldüğü gibi saat, gün, ay ve yıl gibi zaman dilimleri baz alınarak yorumların ne kadar zaman önce yapıldığı belirtilmektedir. Aşağıdaki şekilde yıl bazında kaç adet yorum yapıldığı gösterilmektedir.



Şekil 3: Yorumların yıllara göre dağılımı
Kaynak: Grafik verileri araştırmacı tarafından derlenmiş ve düzenlenmiştir.

Şekil 3 verileri ışığında en eski 2 yorumun 11 yıl önce (2012) yapıldığı, yorumların daha sonra düşüşe geçtiği ve başlangıçta az sayıda olan yorumların 8 yıl öncesinden itibaren giderek artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu düzenli artış 3 yıl öncesine (2020) kadar devam etmiş, 2 yıl öncesinde (2021) ise kesintiye uğrayarak yaklaşık yarıya yakın oranda düşüşe geçmiştir (58). Bu azalmanın pandemi dönemi kapanma uygulamalarıyla ilişkili

olarak gerçekleştiği değerlendirilmektedir. En çok yorum (95) 1 gün-11 ay öncesi ile 1 yıl önce yapılmıştır. Eldeki verilere bakarak yorumların dağılımlarıyla ilgili detaylı çıkarımlarda bulunmak olanaklı değildir. Ancak yukarıdaki saptamaların yanında genel olarak yorum sayılarında düzenli ve sistematik bir artış veya azalmadan söz edilememektedir. Son 1 yıl ve öncesinde ise yorum sayılarının zirve yapması dikkat çekmektedir.

Yorumları türsel ve niteliksel olarak olarak bir ayrıma tabi tutmak gerekirse; yorumların tamamına yakını (n=209; %95,87) standart ve genel bir kullanıcı değerlendirmesi niteliğindedir. Küçük bir bölümü (n=6; %2,75) ise soru cümlesi biçimindedir. Diğer yorumlar ise talep (n=1; %0,46), genel/ilgili (n=1; %0,46) ve genel/ilgisiz (n=1; %0,46) türünden kategorize edilebilir. Kullanıcıların yorumlarda çoğunlukla kütüphaneyi çeşitli açılardan tanıtma, eleştirme, övme vb. biçimlerinde değerlendirmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Yazılı ifade içeren yorumların (n=218) ayrıca kaç sözcükten oluştuğu da incelenmiştir. Kısa ifadelerden oluşan yorumlar olduğu gibi uzun ve kapsamlı yorumlara da rastlanmıştır. Yorumların ortalama 29,7 sözcükten oluştuğu tespit edilmiştir.

5.2. Yorumların İçerik Analizi

Bu kısımda yorum metinlerinin (n=218) içerik analizine dayalı olarak elde edilen kategoriler ve bu kategorileri oluşturan temalar ortaya konulacaktır. Aşağıdaki tabloda analiz sonucu ulaşılan tüm kategorilerin sayısal dağılımları ve yüzdesel oranları verilmektedir.

Tablo 2. Kategorilerin dağılımları

	n	***%***
Genel	356	29,25
Bina	214	17,58
Ortam	162	13,31
Koleksiyon	123	10,11
Kurallar	107	8,79
Personel	83	6,82
Kullanıcılar	54	4,44
Teknoloji	47	3,86
Konum	40	3,29
Çalışma saatleri	31	2,55
Toplam	1.217	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2 verilerine göre toplam 218 adet yorumda 10 farklı türden oluşan 1.217 kategori tespit edilmiştir. Bu kategorilerin yaklaşık üçte birlik kısmını (n=356; %29,25) "genel" kategorisi, yaklaşık beşte birine yakın oranını (n=214; %17,58) ise "bina" kategorisi meydana getirmektedir. Ardından ise "ortam" kategorisi gelmektedir (n=162; %13,31). Koleksiyon ise, onda birlik kısmı (n=123; %10,11) oluşturan bir kategori olmuştur. Devamında ise daha düşük oranlarda "kurallar", "personel", "kullanıcılar", "teknoloji", "konum" ve "çalışma saatleri" kategorileri ortaya çıkmıştır. Kullanıcılar yorumlarda büyük oranda genel kategorisini tanımlayan ifadeler ile bina, ortam ve koleksiyon kategorilerine işaret eden ifadeler kullanmışlardır. Buna ek olarak, kütüphanenin kullanıcıların gözünde genel olarak fiziki yapısı, atmosferi ve kaynaklarıyla ön plana çıktığı söylenebilir. Öte yandan, alternatif bir bakış açısıyla bakıldığında birbirlerine oldukça yakın olan "bina" ve "ortam" kategorilerini bir arada değerlendirmenin de olanaklı olduğu söylenebilir. Bu durumda ise %30,89 gibi yaklaşık üçte birlik orana yakın bir değer karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bir değerlendirme yapılacak olur ise en sık vurgulanan kategorinin "genel" yerine "bina ve ortam" olduğu düşünülebilir. Kategorileri daha detaylı irdeleyebilmek için her bir kategorinin temalarına da bakmak yararlı olacaktır. Aşağıda "genel" kategorisine ait temalar ve bunların sayısal dağılımlarına yer verilmektedir.

Tablo 3. Genel kategorisinin temaları

	n	***%***
Genel	112	31,46
Tarihçe ve nitelik	79	22,19
Kullanım deneyimleri	66	18,54
Eleştiriler	61	17,13
Övgüler	38	10,67
Toplam	356	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3 verilerine göre "genel" kategorisini oluşturan tüm temaların yaklaşık üçte birlik kısmı (n=112; %31,46) "genel" temasından ibarettir. Kütüphanenin tarihi arka planı, önemi ve türüne dair ifadeleri içeren "tarihçe ve nitelik" teması beşte birden fazla kısmı (n=79, %22,19) oluşturmaktadır. Ardından ise yine beşte birlik kısma yakın oranda (n=66; %18,54) "kullanım deneyimleri" gelmektedir. Diğer temaları ise "eleştiriler" ve "övgüler" oluşturmaktadır. Kullanıcılar en yüksek oranda kütüphaneyle ilgili belirli bir unsura yönelik olmayan, genel bağlamda ifadeler içeren yorumlarda bulunmuştur. Devamında ise kütüphanenin tarihsel özelliği, anlam ve önemi ile türüne yani derleme kütüphanesi olma niteliğine değinilmiştir. Kütüphanede yaşanan çeşitli kullanıcı deneyimleri de yorumlarda kendisine azımsanmayacak

oranda yer bulmuştur. Kütüphaneye yönelik eleştiriler ve övgüler de kullanıcıların temas ettiği konulardandır. Kütüphanenin olumlu (4-5 yıldız), olumsuz (1-2 yıldız) veya nötr/tarafısız (3 yıldız) puanlanmasının yanında yazılı yorumlarda da övgü ve eleştirilere yer verilmesi kullanıcı görüşlerinin açıkça sergilenmesi nedeniyle özellikle dikkate değerdir. Bu yorumların kütüphane hizmet ve kaynak planlaması açısından son derece değerli geribildirimler olduğu söylenebilir. Aşağıdaki tabloda "bina" kategorisini oluşturan temaların dağılımı verilmektedir.

Tablo 4. Bina kategorisinin temaları

	n	***%***
Bölümler	96	44,86
Mekan ve tesis	82	38,32
Kütüphane mobilyaları	26	12,15
Oturma kapasitesi	10	4,67
Toplam	214	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'ten anlaşılacağı gibi "bina" kategorisini oluşturanlar içinde en sık vurgulanan (n=96; %44,86), kütüphanenin bölümlerini tanımlayıcı ifadelerden oluşan "bölümler" temasıdır. İkinci sırada ise gene azımsanmayacak düzeyde (n=82; %38,32) "mekan ve tesis" gelmektedir. Yorumlarda kütüphanenin fiziksel alanlarını ifade eden her iki temanın toplam oranı %83,18 gibi yüksek bir düzeydedir. Dolayısıyla bu kategoride kullanıcılar en yüksek oranda kütüphanenin fiziki mekanlarına, çalışma alanlarına ve salonlarına değinmiştir. "Kütüphane mobilyaları" ve "oturma kapasitesi" ise diğer temalar olup her ikisinin toplam oranı %16,82 gibi azımsanmayacak bir düzeydedir. Kullanıcıların masa ve sandalye gibi kütüphane mobilyaları ile kütüphanenin çalışma ve araştırma için kaç kişilik oturma kapasitesi olduğunu da önemsediği veya bu duruma dikkat çektiği söylenebilir. Aşağıda verilen tablo "ortam" kategorisini oluşturan temaları ve bunların sayısal dağılımlarını içermektedir.

Tablo 5. Ortam kategorisinin temaları

	n	***%***
Okumaya, çalışmaya ve araştırmaya uygun	123	76,93
Okumaya, çalışmaya ve araştırmaya uygun değil	39	24,07
Toplam	162	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5 verilerine göre ortam kategorisinin temaları arasında en sık değinilen tema üçte ikiden fazla kısmı (n=123; %76,93) oluşturan "okumaya, çalışmaya ve araştırmaya uygun" temasıdır. Yaklaşık dörtte birlik oranda da (n=39; %24,07) "okumaya, çalışmaya ve araştırmaya uygun değil" teması ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, azımsanmayacak düzeyde tersi bir durum oluşsa da genel olarak kütüphane atmosferinin çalışmaya uygun olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda "koleksiyon" kategorisine ait temaların durumunu gösteren bir tablo yer almaktadır.

Tablo 6. Koleksiyon kategorisinin temaları

	n	***%***
Kitaplar	54	43,90
Koleksiyonlar	18	14,63
Eserler	11	8,94
Gazeteler	10	8,13
Kaynaklar	9	7,32
Dokümanlar	7	5,69
Dergiler	6	4,88
Kitap dışı materyaller	3	2,44
Bilgiler	2	1,63
Tezler	1	0,81
Belgeler	1	0,81
Yayınlar	1	0,81
Toplam	123	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6'da görüldüğü gibi kütüphanenin koleksiyonuna gönderme yapan ifadelerden oluşan "koleksiyon" kategorisini oluşturan temalar arasında en sık vurgulananı yaklaşık yarıya yakın bir kısmı oluşturan (n=54; %43,90) "kitaplar"dır. Ardından ise yaklaşık %15'lik gibi önemsiz görülemeyecek bir kısmı oluşturan (n=18; %14,69) "koleksiyonlar" teması gelmektedir. Kategoriyi meydana getiren temalar arasında daha az oranlarda olmak üzere "eserler", "gazeteler", "kaynaklar", "dokümanlar" vb. temalar da yer almaktadır. Kullanıcılar kütüphane koleksiyonunu tanımlamak için büyük oranda en genel ve yaygın kavram olan "kitaplar"ı tercih etmektedir. Aşağıdaki tabloda "kurallar" kategorisine ait temalar yer almaktadır.

Tablo 7. Kurallar kategorisinin temaları		
	n	***%***
Giriş – çıkış prosedürleri	56	56,34
Genel kurallar ve sistem	28	26,17
Pandemi dönemi uygulamaları	18	16,82
Yersiz ve katı bulunan uygulamalar	5	4,67
Toplam	107	100
n: sayı, %: yüzde		
Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.		

Tablo 7 verileri ışığında "kurallar" kategorisinde "giriş – çıkış prosedürleri" teması yarıdan fazla bir oranda (n=56; %56,34) yer alarak en sık vurgulanan tema niteliğindedir. İkinci sırada ise dörtte birden fazla bir oranda (n=28; %26,17) "genel kurallar ve sistem" gelmektedir. "Pandemi dönemi uygulamaları" (n=18; %16,82) ile "yersiz ve katı bulunan uygulamalar" (n=5; %4,67) ise diğer temalardır. Kurallar bağlamında üzerinde en çok durulan konu kütüphanenin giriş-çıkış kuralları ve işlemleri olmuştur. Kütüphanenin genel işleyişine dair ilke, kural ve politikalar ile pandemi döneminde uygulanan kapanma ve çalışma saati kısıtlamasına dair uygulamalar da ön plana çıkan konulardandır. Ayrıca, diğer temalara göre düşük bir oranda olsa da, kuralların gereksiz bulunması ve bazı uygulamaların mantıksız ve gereğinden fazla katı bulunması da söz konusudur. Söz konusu kullanıcı grubunun mevcut uygulamalar yerine daha esnek kuralları tercih ettiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda "personel" kategorisine dair temalar gösterilmektedir.

Tablo 8. Personel kategorisinin temaları		
	n	***%***
Görevliler	42	50,60
Çalışanlar	18	21,69
Personel	8	9,64
İnsanlar	4	4,82
Kantinci	1	1,20
Fotokopici amca	1	1,20
Garip bir canlı	1	1,20
Orta yaş üstü bir tayfa	1	1,20
Adamlar	1	1,20
Kütüphaneci	1	1,20
Beyefendi	1	1,20
Bir abi	1	1,20

Memurlar	1	1,20
Kadro	1	1,20
Kısa boylu uzun saçlı erkek	1	1,20
Toplam	83	100
n: sayı, %: yüzde		
Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.		

Tablo 8'in içerdiği verilere göre personel kategorisini oluşturan temaların yaklaşık yarısını (n=42; %50,60) "görevliler" meydana getirmektedir. "Çalışanlar" yaklaşık beşte birlik oranda (n=18; %21,69), "personel" ise yaklaşık onda birlik oranda (n=8; %9,64) ortaya çıkan temalardır. Kullanıcıların kütüphane çalışanlarını tanımlamak için sırasıyla en çok görevliler, çalışanlar ve personel kavramlarını tercih ettiği açığa çıkmaktadır. Ayrıca, insanlar, kantinci, fotokopici amca, garip bir canlı ve orta yaş üstü bir tayfa gibi çeşitli ve ilginç tanımlamalar da mevcuttur. Bunun yanında, "kütüphaneci" temasının yalnızca 1 kez ifade edilmesi oldukça dikkat çekici bir tablodur. Bu durum kullanıcıların kütüphanede kütüphanecilerle yeterinci etkileşime girmemeleri veya girmiş olsalar dahi kütüphaneci unvanına aşina olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Her durumda, kütüphanede kütüphanecilerin veya profesyonel anlamda kütüphanecilik mesleğinin somut veya algısal düzeyde bir ağırlığının olmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo "kullanıcılar" kategorisini oluşturan temaları içermektedir.

Tablo 9. Kullanıcılar kategorisinin temaları

	n	***%***
Öğrenciler	18	33,33
Araştırmacılar	11	20,37
Gençler	5	9,26
Engelliler	4	7,41
Okuyucular	3	5,56
Herkes	3	5,56
Yabancılar	2	3,70
Kitap okumayı sevenler	2	3,70
Kütüphaneden yararlananlar	2	3,70
Ziyaretçiler	1	1,85
Başkaları	1	1,85
İnsanlar	1	1,85
Yaşlılar	1	1,85
Toplam	54	100
n: sayı, %: yüzde		
Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.		

Tablo 9'da "kullanıcılar" kategorisini oluşturan temaların başında üçte birlik oranla (n=18; %33,33) "öğrenciler"in geldiği görülmektedir. Devamında ise beşte birlik oranla (n=11; %20 ,37) "araştırmacılar" gelmektedir. Ardından ise yaklaşık onda birlik oranla (n=5; %9,26) vurgulanan "gençler" vardır. Ayrıca, kısmen daha düşük oranlarda gerçekleşen "engelliler", "okuyucular", "herkes", "yabancılar" vb. temaları ortaya çıkmıştır. Kütüphane kullanıcılarını tanımlamak için oldukça farklı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Ancak, kütüphanenin temel kullanıcılarının öğrenciler olduğu veya öğrenciler olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ek olarak, araştırmacılar teması da kütüphanenin araştırma ile özdeşleşen yanını vurgulayarak bir anlamda onun bir araştırma kütüphanesi olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan engelli kullanıcılara da gönderme yapılması anlamlı ve olumlu bir durumdur. Tabloda ilginç olan nokta ise Bilgi ve Belge Yönetimi "jargon"unda önemli bir yeri olan "kullanıcı" kavramının hiç kullanılmamış olmasıdır. Elbette ki sıradan kullanıcıların alana özel kavramları bilip kullanması beklenemeyeceği için bu durumun doğal bir sonuç olduğu söylenebilir. Aşağıda verilen tabloda "teknoloji" kategorisine ait temalar gösterilmektedir.

Tablo 10. Teknoloji kategorisinin temaları

	n	***%***
İnternet olanakları	20	42,55
Bilgisayar olanakları	12	25,53
Priz olanakları	11	23,40
Kütüphane Web sitesi	2	4,26
Fotokopi olanakları	1	2,13
Telefon çekme sorunu	1	2,13
Toplam	47	100

n: sayı, %: yüzde

Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10'da yer alan veriler ışığında "internet olanakları"nın önemli bir oranla (n=20; %42,55) "teknoloji kategorisini oluşturan temaların başında geldiği görülmektedir. Ardından ise dörtte birlik oranla (n=12; %25,53) "bilgisayar olanakları" gelmektedir. Yine "priz olanakları" teması da dörtte bire yakın bir oranla (n=11; %23,40) ortaya çıkmıştır. Diğer temalar ise düşük oranlarda olmak üzere "kütüphane Web sitesi", "fotokopi olanakları" ve "telefon çekme sorunu" biçiminde gerçekleşmiştir. Kullanıcılar için teknoloji penceresinden kütüphanenin en fazla önemsenen yanının internet hizmeti olduğu söylenebilir. Ayrıca bilgisayar ve priz olanakları da üzerinde durulan önemli hususlar olarak göze çarpmaktadır. Özetle kullanıcılar "internete erişebilecekleri bilgisayarlı çalışma ortamı"na vurgu yapmaktadırlar. Aşağıdaki tabloda "konum" kategorisine dair temalara yer verilmiştir.

Tablo 11. Konum kategorisinin temaları		
	n	***%***
Konum	32	80
Ulaşım	8	20
Toplam	40	100
n: sayı, %: yüzde		
Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.		

Tablo 11'de görüldüğü gibi, "konum" kategorisini meydana getiren temaların büyük bir çoğunluğu (n=32; %80) "konum" temasından oluşmaktadır. Beşte bir gibi azımsanmayacak bir kısmı da (n=8; %20) "ulaşım" temasından ibarettir. Kullanıcı yorumları çok büyük oranda kütüphanenin bulunduğu konuma dairdir. Kütüphanenin tarihi ve insan popülasyonu açısından yoğun bir bölgede yer alması nedeniyle kritik bir konumda olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda kullanıcıların konuma odaklanması anlaşılır bulunmaktadır. Ayrıca, ulaşım konusu da kütüphaneye gelmek isteyen ancak henüz pasif kullanıcı pozisyonunda olan bireylere bir yönlendirme olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki tabloda "çalışma saatleri" kategorisini oluşturan temalara dair bilgiler yer almaktadır.

Tablo 12. Çalışma saatleri kategorisinin temaları		
	n	***%***
Çalışma saatleri	30	96,77
Çalışma saatleri sorusu	1	3,23
Toplam	31	100
n: sayı, %: yüzde		
Kaynak: Tablo verileri içerik analizine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.		

Tablo 12 verilerine göre, "çalışma saatleri" kategorisinin temalarının tamamına yakınını (n=30; %96,77) "çalışma saatleri" oluşturmaktadır. Yalnızca bir tema ise "çalışma saatleri sorusu" biçiminde oluşmuş olup temelde gene çalışma saatlerine yöneliktir. Kullanıcılar yorumlarında genel olarak kütüphanenin hizmet verme saatlerine değinerek diğer kullanıcılara yardımcı olmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi özellikle pandemi döneminde çalışma saatlerinin değişkenlik göstermesi söz konusudur. Bu bağlamda bu temalara kaynaklık eden ifadelerin diğer kullanıcılar için oldukça önemli ve yararlı olduğu iddia edilebilir. Bunun haricinde, eldeki verilere bakarak detaylı çıkarımlarda bulunmak güçtür.

6. Sonuç

Çevrimiçi yorumlar, bireylerin gönüllülük esasına dayalı olarak, ücretsiz ve herhangi bir karşılık beklemeden görüşlerini ve değerlendirmelerini tüm (çevrimiçi) dünyaya açıkça ve özgürce ortaya koydukları birer unsurdur. Bu yorumlar aynı zamanda yorum yapılan kurumun çevrimiçi imajına da şekil verme açısından önemlidir. Çevrimiçi yorumların, kullanıcıların kütüphanede yaşadıkları olumlu veya olumsuz deneyimler ile kütüphanelere dair görüşlerini açığa çıkarma açısından son derece yararlı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne yönelik olarak Google Haritalar uygulamasında yapılan çevrimiçi kullanıcı yorumlarının içeriğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulguları ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak olanaklıdır:

- Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne 441 kullanıcı yorumu yapılmıştır. Yorumların yaklaşık yarısı sadece puan iken diğer yarısı da yazılı yorum biçimindedir.
- Yorum yapanların yarıya yakını yerel rehber iken, yerel rehber olmayan kullanıcılar ise yarıdan biraz fazla orandadır.
- Yorumların üçte iki gibi önemli bir kısmı kullanıcıların kütüphaneyi çok beğendikleri anlamına gelen 5 yıldız ile puanlanmıştır.
- Yıllara göre yapılan yorum sayılarında tek düzenli artış dönemi 8 yıl öncesi ile 3 yıl öncesi arasıdır. Bunun haricinde sistematik bir artış veya azalış söz konusu değildir. Yıl bazında yorum sayıları son 1 yıl ve öncesinde zirveye çıkmıştır.
- Yazılı yorumlar çok büyük oranda rutin bir değerlendirme özelliği göstermektedir. Oldukça düşük oranlarda soru, talep, genel açıdan ilgili ve genel açıdan ilgisiz yorumlar da mevcuttur. Bir yorum ortalama 29,7 sözcük içermektedir.
- İçerik analizi sonucu 10 adet kategoriye ulaşılmış olup bunlar şu şekildedir: Genel, bina, ortam, personel, koleksiyon, çalışma saatleri, konum, teknoloji, kurallar, kullanıcı.
- Kategorilerin vurgulanma sıklıklarına göre sıralaması şu şekildedir: Genel, bina, ortam, koleksiyon, kurallar, personel, kullanıcılar, teknoloji, konum, çalışma saatleri. Kullanıcılar yorumlarında en çok herhangi bir kategoriye girmeyen genel bağlamlı ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca, yorumlarda en sık, kütüphanenin fiziki alanlarına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanında, azımsanmayacak oranlarda koleksiyona ve kurallara dair ifadeler de bulunmaktadır. Genel olarak "kütüphane kurumu

kullanıcıların gözünde fiziki bir bina ve ders çalışma alanı olarak canlanmaktadır" denilebilir.

- Kategorileri oluşturan temalar arasında en sık vurgulananlar bağlamında genel bazı saptamalar da yapmak olanaklıdır: Genel konular ile kütüphanenin tarihçesi, önemi, türü ve niteliğine sıkça değinilmektedir. Kütüphanenin bölümleri ve çalışma alanları önemsenmektedir. Kütüphane atmosferi çalışmaya uygun bulunmaktadır. Koleksiyon kitaplarla özdeşleştirilmiştir. Giriş – çıkışta uygulanan kurallar ve prosedürlere dikkat çekilmektedir. Çalışanlar temelde görevliler olarak nitelendirilmektedir. Öğrencilerin temel kullanıcı grubu olduğu algısı hakimdir. İnternet olanakları kullanıcılar için belirleyici bir unsurdur. Kütüphanenin fiziksel olarak ulaşılabilirliğine işaret eden konumuna değinilmektedir. Kütüphanenin açık olduğu saatler özellikle uzak kullanıcılar için önemli bir bilgi niteliğindedir.

Bu çalışmada ulaşılan bulguları tek bir cümleyle somutlaştırmak gerekirse; "kullanıcıların kütüphaneyi tarihi özellikleriyle öne çıkan, fiziksel bir kurum ve ders çalışma mekanı olarak gördükleri" söylenebilir. Çalışmanın önemli bir çıktısı ve temel önerisi şu şekilde ifade edilebilir: Kütüphaneler bilinen ölçme, değerlendirme ve geribildirim araçlarının ve yöntemlerinin yanısıra, Google Haritalar vb. platformlardaki çevrimiçi yorumları kullanarak yeni nesil araştırmalara da alan açmalıdır. Bu şekilde, kütüphaneler kütüphaneyi kullanan/kullanma ihtimali olan aktif ve pasif/potansiyel kullanıcıların kütüphaneye dair olumlu, olumsuz veya nötr/tarafsız türden duygu ve düşüncelerini, bakış açılarını, kütüphane içinde veya dışında kütüphaneye ilişkin yaşadıkları deneyimleri keşfedebilirler. Buralardan elde edilen bulgular hizmet tasarımı ve planlama açısından yararlı olabilir. Ayrıca, çevrimiçi ortamlarda kullanıcıların yorumlarına ve sorularına yanıt vererek etkileşimde bulunmak kullanıcı memnuniyeti açısından anlamlı olabilir.

Kaynakça / References

Akkır, M. (2021). *İ.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi'nin ana bilim dallarının tarihçesi.* (Bitirme tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Alatlı, F. C., Çolaklar, H., Efeoğlu, A. ve Namal, A. (2009). *Bilimsel diş hekimliğinde 100 Yıl: İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi*, 1908-2008. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Arslan, E. (2020). Çevrimiçi gastronomik turist deneyimlerinin içerik analiziyle incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 23*(2), 442-460.

Aylan, S. ve Kaya, İ. (2020). Bir hüzün turizmi destinasyonu olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi ziyaretçilerinin elektronik yorumlarının içerik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 488-504.

Berezina, K., Bilgihan, A., Cobanoglu, C. ve Okumus, F. (2016). Understanding satisfied and dissatisfied hotel customers: text mining of online hotel reviews. *Journal of Hospitality Marketing and Management, 25(*1), 1-24.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi. (2023, 15 Ocak). *Vikipedi.* https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Beyaz%C4%B1t_Devlet_K%C3%BCt%C3%BCphanesi&oldid=29083239 adresinden erişildi.

Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnekler çalışmalar* (Genşl. 3. bs.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Borrego, Á. ve Comalat Navarra, M. (2021). What users say about public libraries: An analysis of Google Maps reviews. *Online Information Review, 45*(1), 84-98.

Bozkurt, B. (2008). *Hizmet pazarlamasında müşteri memnuniyeti ve kütüphane hizmetlerinde bir uygulama: Muğla Üniversitesi Merkez Kütüphanesi örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Çapar, B. (1989). Kullanıcı incelemeleri. D. Atılgan ve F. Özdemirci (Yay. Haz.), *"Türk Kütüphaneciler Demeği 40. Yıl Kurultayı: 30 Kasım – 1 Aralık 1989"* içinde (ss.161–165.) Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Dalkıran, Ö. (2022). Türkiye'deki devlet üniversite kütüphanelerinin mevzuatlarında yer alan kullanıcı tanımlarının değerlendirilmesi. B. S. Sarıçoban, A. Altay, N. Taşkın ve H. Öztürk (Yay. haz.), *Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu: "Vefatının 50. Yıl Dönümünde Adnan Ötüken ve Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliği", 26-28 Mayıs 2022, Bartın Üniversitesi: Bildiri kitabı* içinde (ss. 216-234). İdeal Kültür Yayıncılık.

Demirkol, Ş., Kaya, F. ve Akın, G. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinde turist deneyimlerine yönelik bir analiz: Tripadvisor örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research, 4*(1), 60-69.

Duman, H. (2023). Beyazıt Devlet Kütüphanesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/beyazit-devlet-kutuphanesi adresinden erişildi.

Google. (t.y.-a). *Ürünler*. 10 Nisan 2023 tarihinde https://about.google/products/ adresinden erişildi.

Google. (t.y.-b). *Google Haritalar*. 10 Nisan 2023 tarihinde https://www.google.com/maps/about/#!#jump-link adresinden erişildi.

Google. (2023a). Google Haritalar yardım. 10 Nisan 2023 tarihinde https://support.google.com/maps/answer/6230175?hl=tr&ref_topic=3092425&sjid=9752757684969943583-EU adresinden erişildi.

Google. (2023b). *Yerel Rehberler yardım: Genel bakış*. 10 Nisan 2023 tarihinde https://support.google.com/local-guides/answer/6225846?hl=tr&ref_topic=6225845&sjid=15998313383237619113-EU adresinden erişildi.

Google. (2023c). *Yerel Rehberler yardım: Puanlar, seviyeler ve rozetler*. https://support.google.com/local-guides/answer/6225851?hl=tr&ref_topic=6225845&sjid=15998313383237619113-EU adresinden erişildi.

Google Haritalar. (t.y.). *Beyazıt Devlet Kütüphanesi.* 10 Nisan 2023 tarihinde https://www.google.com/maps/place/Beyaz%C4%B1t+Devlet+K%C3%BCt%C3%BCphanesi/@41.0110833,28.9633047,17z/data=!4m16!1m9!3m8!1s0x14cab991ebf3cbe9:0x7d9b9b1b0f6720 fe!2zQmV5YXrEsXQgRGV2bGV0IEvDvHTDvHBoYW5lc2k!8m2 !3d41.0110833!4d28.9654934!9m1!1b1!16s%2Fg%2F11dyk0bm7!3m5!1s0x14cab991ebf3cbe9:0x7d9b9b1b0f6720fe !8m2!3d41.0110833!4d28.9654934!16s%2Fg%2F11dyk0bm7 adresinden erişildi.

Jia, Y. ve Liu, I. L. B. (2018). Do consumers always follow "useful" reviews? The interaction effect of review valence and review usefulness on consumers' purchase decisions. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 69*(11), 1304-1317.

Khan, A. M. ve Loan, F. A. (2022). Exploring the reviews of Google Maps to assess the user opinions about public libraries. *Library Management, 43*(8-9), 601-615.

Mathayomchan, B. ve Taecharungroj, V. (2020). "How was your meal?" Examining customer experience using Google maps reviews. *International Journal of Hospitality Management, 90*, 102641. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102641

Özlük, H. K. (2013). *Halk kütüphanesi kullanıcılarının bilgi arama davranışları.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Ren, J., Yeoh, W., Shan Ee, M. and Popovic, A. (2018). Online consumer reviews and sales: examining the chicken-egg relationships. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 69*(3), 449-460.

Satyanarayana, R. (2017). *Unit 12: User studies.* Indira Gandhi National Open University (IGNOU). 21 Nisan 2023 tarihinde https://egyankosh.ac.in/handle/123456789/35348 adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2009). Dijital Yerliler, sosyal ağlar ve kütüphanelerin geleceği. *Türk Kütüphaneciliği, 23*(4), 742-768.

T.C. İstanbul Valiliği. (2019). *Tarihin içinde modern bir mekân: Beyazıt Devlet Kütüphanesi.* 10 Haziran 2023 tarihinde http://istanbul.gov.tr/tarihin-icinde-modern-bir-mekn-beyazit-devlet-kutuphanesi adresinden erişildi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Derleme kütüphaneleri.* https://kygm.ktb.gov.tr/Eklenti/83709,derleme-kutuphaneleri---6pdf.pdf?0 adresinden erişildi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023a). *Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Tarihçe.* 12 Nisan 2023 tarihinde https://istanbulbeyazitdevlet.kutuphane.gov.tr/TR-201446/tarihce.html adresinden erişildi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023b). *Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Koleksiyonumuz*. 12 Nisan 2023 tarihinde https://istanbulbeyazitdevlet.kutuphane.gov.tr/TR-201450/koleksiyonumuz.html adresinden erişildi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023c). *Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Kadromuz*. 12 Nisan 2023 tarihinde https://istanbulbeyazitdevlet.kutuphane.gov.tr/TR-126442/kadromuz.html adresinden erişildi.

Uçak, N. (2004). User studies in Turkey: an evaluation of dissertations. *Information Development, 20*(2), 122–129.

Yılmaz, E. (2005). Kullanıcı hakları ve sorumlulukları: Bir standart denemesi. *Türk Kütüphaneciliği, 19*(3), 1-18.

Yılmaz, E. (2021). Bilgi merkezlerinin varlık sebebi ve müşterisi olarak kullanıcı. E. Yılmaz ve L. Kanık (Yay. Haz.). *Bilgi merkezlerinde yönetim I* içinde (ss.321-376). İstanbul: Hiperyayın.

Zencir, M. B. (2014). *Güzel sanatlar alanındaki kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanım özellikleri: Hacettepe Üniversitesi örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Zhu, F. ve Zhang, X.M. (2010). Impact of online consumer reviews on sales: the moderating role of product and consumer characteristics. *Journal of Marketing, 74*(2), 133-148.

10. BÖLÜM / CHAPTER 10

Güncel Kütüphane Hizmetleri Bağlamında Halk Kütüphanelerinin Özel Gereksinimli Bireylere Etkileri: Harold Washington Kütüphane Merkezi Örneği

The Effects of Public Libraries on Individuals and Groups with Special Needs in the Context of Current Library Services: The Case of Harold Washington Library Center

Pervin BEZİRCİ[1], Rukiyye HACIFETTAHOĞLU GÜLEÇYÜZ[2]

[1]Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul, Türkiye
E-mail: pervinb@istanbul.edu.tr
[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul, Türkiye
E-mail: rukiyyeh@ogr.iu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.10

ÖZ

Halk kütüphanelerindeki hizmetler farklı grupların bilgiye erişmeleri, teknoloji ve gündelik hayatla ilgili konularda beceri kazanmaları, sosyalleşmeleri, bulundukları ortama uyum sağlamaları ve çocukların geleceğe hazırlanmaları konularında pozitif bir ortam yaratmaktadır. Özel gereksinimli bireyler dikkate alınarak yapılan planlamalar fırsat eşitliği sağlayarak toplumsal içerilmeye katkı sunmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışma özel gereksinimli bireylerin toplumun bir parçası olarak faydalanmaları beklenen halk kütüphanesi materyal ve hizmetlerine erişimlerine ve bu erişimin etkilerine dikkat çekmeyi ve kütüphanelerin bu hususta farkındalıklarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Harold Washington Kütüphane Merkezi, Şikago Halk Kütüphanesi'nin merkez şubesi, çocuklar başta olmak üzere özel gereksinimi olan kullanıcılarına sunduğu çeşitli hizmetlerle bu hususta örnek teşkil etmektedir. Dermesi, binası, teknik imkânları ve geliştirilen hizmetleri ile kütüphane başta özel gereksinimi olan bireyler olmak üzere halk kütüphanesi anlayışına uygun çok yönlü fayda oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, bu çalışma Harold Washington Kütüphane Merkezi'ni tanıtan ve güncel kütüphane hizmetleri ile özel gereksinimli birey ilişkisi içinde ele alan ilk makale olma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde ulusal ve uluslararası literatür taranarak halk kütüphanelerinin özel gereksinimli bireylere etkileri tespit edilmiştir. İkinci bölümde ise iyi uygulama örneği olarak, Şikago Halk Kütüphanesi web sitesi ve hakkındaki literatür taranarak Harold Washington Kütüphane Merkezi'nin sunduğu hizmetlerin betimsel ve gözleme dayalı analizi yapılmış ve sonuçlar literatürden tespit edilen etkilerle ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk kütüphanesi, dezavantajlı gruplar, özel gereksinimi olan bireyler, güncel kütüphane hizmetleri, Harold Washington Kütüphane Merkezi

ABSTRACT

Services in public libraries create a positive environment for different populations for accessing information, gaining skills in technology and everyday life, socializing, adapting to their environment, preparing children for the future. Planning that takes into account individuals with special needs contributes to social inclusion by providing equal opportunities. From this point of view, this study aims to draw attention to the access of individuals with special needs to public library materials and services that they are expected to benefit from as part of the society, the effects of this access and to contribute to the awareness of libraries to that effect. Harold Washington Library Center, the central branch of the Chicago Public Library, is an exemplary in providing variety of services to patrons, with a strong emphasis on children. With its collection, building, technical facilities and improved services, the library creates multi-faceted benefits in accordance with the public library concept, mainly for individuals with special needs. Based on the research results, this study is the first article that introduces the Harold Washington Library Center and discusses it in relation to current library services and individuals with special needs. The initial phase of the study involved a comprehensive review of both national and international literature on public libraries in order to reveal the effects of public libraries on individuals with special needs. The second section involved conducting a descriptive and observational evaluation of the services provided by the Harold Washington Library Center as an example of good practice by utilizing the resources of the Chicago Public Library website and relevant literature, and the findings were then connected to the effects identified in the literature.

Keywords: Public library, disadvantaged groups, individuals with special needs, current library services, Harold Washington Library Center (HWLC).

Extended Abstract

The basic information rights and lifelong development opportunities that the state is obliged to provide to its citizens can be seen as the main service areas of public libraries. This role of public libraries also gives rise to the responsibility of developing appropriate services for disadvantaged individuals who constitute a large segment of society and integrating these individuals into society. In this study, national and international literature was reviewed with a focus on socioeconomically disadvantaged individuals, children, people with disabilities, immigrants and the elderly. Accordingly, public libraries provide the socioeconomically disadvantaged with competencies in areas such as technology, occupation and economy, meet their daily needs and increase their cultural capital. Children, as the main group that needs to be focused on to guarantee the future of society, develop themselves through libraries and their socioeconomic disadvantages are alleviated by supporting them to acquire reading, comprehension, technical, etc. skills in early childhood and school years. Libraries provide safe socializing environments for children and young people. Making libraries accessible, especially for people with disabilities, and providing technical and printed materials to support their search for information is important as it reduces the possibility of people with disabilities not being able to access information due to structural reasons and guarantees their rights to personal development and production. Public libraries provide migrants with a reliable

environment for learning and development, and offer them the opportunity to meet and socialize with people and groups who share a similar situation. In this way, the integration and well-being of migrants into society is enhanced and the relationship of migrant children with the existing culture is supported. Another group to be considered in public library services is the elderly. Training their mental skills with a variety of materials and providing them with social activities that enable them to relate to social life has the effect of delaying aging and increasing the joy of life, thus integrating them into society. Libraries support different social groups in a variety of ways. When these contributions are extended at the individual level, they serve the country to ensure its social cohesion and build a future. Therefore, striving to provide different groups with the services they need should be adopted as the main duty of public libraries and efforts should be made to reach more people and groups.

The Harold Washington Library Center (HWLC), which is used as a case study in this study, is a city-level library with a variety of equipment and services that are important in its social framework. HWLC is located in the city of Chicago, where there is a concentration of disadvantaged groups in social, economic and cultural areas. When HWLC, which moved to its new building in 1991, was examined in terms of its physical access features, it was seen that it was close to public transportation and located in the center of the city, accessible every day of the week, and appealed to all segments of the society including the disabled and children with its special areas and building features. The library has access rooms equipped with special equipment and services and a variety of services for people with disabilities. The library's website is critical for some groups as it allows remote access to the library, but needs to be improved in terms of accessibility standards. One floor of the library is dedicated to children aged 0-14 years, with books in various formats and reading levels, hard and soft, thin and thick; different types of toys such as food truck, puppets, building blocks, soft and hard equipment; some STEM projects and computers. The library organizes story and activity hours on a weekly basis, and special courses can be organized according to need. The library also has a mobile applicatiton developed with children with autism in mind. YOUmedia, is a workshop space for high school children, support them in areas such as computers, graphics and music. The library promotes children's cultural development through summer programs, school term homework support and cards that provide free museum visits. The library also provides digital services for general. In addition to financial means and services, the library also fights to remove barriers to library use in terms of policy by stopping the collection of fines for overdue materials and creating a limited membership for school-age children without requiring parental guarantees. When the library's offerings are examined with a focus on its

contributions to the different groups that surround it, the library's awareness of the needs of its community and the environment of equality it seeks to create for its community becomes evident. This is a descriptive study that evaluates the possible implications of the information obtained through the survey in the light of the literature. Following this study, it is thought that it would be useful to conduct field research and quantitative methods to measure these contributions.

1. Giriş

Toplum farklı özellikteki bireylerden oluşan kompleks bir yapıdır. Bu yapıya dâhil olduğu halde engelleri sebebiyle kolaylıkla eriştiğimiz imkânlardan faydalanamayanlar; ekonomik veya sosyal yetersizlik sebebiyle çeşitli teknik ve teknolojik aletleri edinemeyen ve satın alma, kiralama gibi hizmetleri kullanamayanlar; farklılıkları sebebiyle eğitim, iş ve çeşitli sosyal çevrelerden dışlananlar olmaktadır. Bu bireyler farklılıklarından doğan özel gereksinimleri sebebiyle çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Bu grupların herkes gibi haklarını kullanabilmesi ve toplumun her ferdi kadar gelişme imkânı bulması toplumsal farkındalık gerektirmekte, bu ortamın oluşturulması devletlerin vatandaşlarına sunacağı hizmetlerin başında gelmektedir.

Günümüzde devletler insan haklarını güvence altına alır ve korur. Bu bağlamda toplumsal bütünlüğü sağlayan ve toplumun geleceğini hazırlayan eğitim alanı başta olmak üzere fırsat eşitliği sunan kurumların var edilmesi devletin önemli bir sorumluluğudur. Devletler vatandaşlarının diğer hakları gibi temel bilgiye erişimlerini sağlamada da baş sorumlu haline gelmiştir. Bu sorumluluk kapsamında devletlerin var ettiği ve bilgiye erişimde fırsat eşitliği sunan kurumlar olarak okullar ve kütüphaneler öne çıkmaktadır. Özellikle kütüphaneler her yaştan ve özellikten bireye sundukları ücretsiz ve erişilebilir hizmetle toplumun farklı kesimlerinin bilgi ve eğitim haklarını güvence altına alır (IFLA-UNESCO, 2022, s. 1).

Kütüphanelerin hizmette en genel bakış açısına sahip türü halk kütüphaneleridir. Halk kütüphaneleri toplumun her kesimine açık, bilgiye erişimde güvenilir ve farklı tür ve derinlikte bilgilerin sunulduğu bir ortam olarak bilgi toplumunun temel bir ögesidir (IFLA-UNESCO, 2022, s. 2; Polat vd., 2018, s. 535-536). En temelde, halk kütüphanelerinin kitap ve kitap dışı materyallerle oluşturulan dermeleri bireylerin ve grupların yayın dünyasını takip etmelerine olanak sağlar. Kendi koşulları ve ihtiyaçlarına uygun bilgi arama davranışlarını destekler. Bununla birlikte kütüphane hizmetlerinin sayısal kullanım istatistiklerinden daha ileri sonuçları da vardır. Bu sebeple kullanıcıların yaşam boyu öğrenmesini destekleyecek, kültürel sermayesini geliştirecek ve iyi oluşlarına katkı sağlayacak halk kütüphanelerinin hizmetlerinin dikkatle planlanması gerekir. Bu planlamalarda dikkate alınması gereken önemli bir unsur kullanıcı gruplarıdır (Oğuz, 2022, s. 148).

Kullanıcı, halk kütüphanesi hizmetlerinde temel unsurdur, halk kütüphanesinin varoluş sebebidir. Bu açıdan bebek ve çocuklar dâhil bütün özel gereksinimi olan kullanıcıların mevcut durumlarını ve gereksinimlerini tespit eden analizlerin yapılması ve bu analizlere dayanarak kütüphane hizmetlerinin güncellenmesi, yeni hizmetlerin planlanması ve geliştirilmesi gerekir. İnsanların kütüphane ortamlarında sergileyeceği farklı bilgi arama ve edinme davranışlarını

destekleyecek planlamalarda bazı özellikleriyle kırılgan olan grupların dikkate alınması halk kütüphanelerinin çıktılarını katma değerlere dönüştürecek, hizmetlerine desteği artıracaktır.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde halk kütüphanelerinin özel gereksinimli bireylere yönelik hizmetleri, özel gereksinimli bireylerin kişisel gelişim ve toplumsal varlıkları için önemi çerçevesinde değerlendirilerek konunun hassasiyetine dikkat çekilmektedir. İkinci bölüm ise farklı hizmetler geliştirme ve hizmetleri güncelleme noktasında örnek bir kütüphaneyi detaylı inceleyerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. Literatür

Özel gereksinimli birey kavramı kapsayıcı bir genel başlıktır. IFLA'ya göre özel gereksinimli birey her ne sebeple olursa olsun kütüphanelere ve kütüphane materyal ve hizmetlerine erişimi alışılmış şekilde olmayan bireylerdir. Bu genel tanım hem bireyin fonksiyon kaybı sebebiyle mahrumiyet yaşaması olarak engelliliği hem de sosyal, ekonomik veya benzeri bir sebeple mahrumiyet yaşama anlamında dezavantajlılığı içermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken engelliliğin veya başka bir özelliğin kendinde bir dezavantaj olmadığı, ortam ve hizmetlerin erişilebilirliğine göre dezavantajlılığın ortaya çıktığıdır (Panella, 2009b).

Kütüphanelerin dezavantajlı bireylere hizmetlerinin ne düzeyde olduğunu inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Başta akademik kütüphaneler olmak üzere kütüphanelerin özellikle engelli bireylere sağladığı eşitlik imkânlarının tespiti bu çalışmaların ana konusudur. Bezirci'nin (2019) editörü olduğu çalışmada hem İstanbul Üniversitesi hem de Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin durumu engelli hizmetleri açısından incelenmektedir. Bezirci'nin diğer bir çalışması (2022) ise İstanbul'daki devlet üniversitesi kütüphanelerini engelliler açısından ele almaktadır. Yine Subaşıoğlu genel olarak bilgiye erişimleri hususunda (Subaşıoğlu, 2000), Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde yürütülen kütüphanecilik eğitiminde (Subaşıoğlu, 2008) ve üniversite kütüphanelerinin hizmetlerinde (Zencir vd., 2017) engellilerin ne kadar kapsandığına dair incelemelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte halk kütüphanelerini, bu çalışmada odaklanılan, dezavantajlı bireylerde görünen etkisi ve sonuçları bakımından inceleyen çalışmalar kısıtlıdır. Bilgi belge alanındaki güncel yaklaşımlara dair Bezirci vd.'nin (2022) çalışması özel gereksinimli bireylerle ilgili politika ve uygulamalar, bu bireylere yönelik bilgi hizmetleri, bu hizmetlerde kütüphanecilerin rolü ve yeni teknolojiler bağlamında bilgi hizmetlerindeki çeşitli unsurların ana temalarını içeren kapsamlı bir çalışmadır. Çalışmada halk kütüphanelerinin etkilerine odaklı bölümler mevcuttur (Yılmaz, 2022; Demir, 2022; Palo, 2022; Özdil, 2022). Halkın çok çeşitli ve katmanlı yapısı halk kütüphanesi hizmetlerinin özel gereksinimli bireylere etkilerinin özel çalışmalarla ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir.

Diğer yandan performans değerlendirmelerinin hizmet gruplarına etkilere göre yapıldığı bir zamanda, faydasını görünür kılmayanların destekten mahrum kaldığı bir düzende varlığını devam ettirmek için bu değerlendirmeleri yapmak bir zorunluluk haline gelmektedir (Durrance vd., 2005, s. 12-14).

Bu bağlamda halk kütüphanelerinin dezavantajlı bireylere etkilerini inceleyen teori kaynaklı ve kullanıcı odaklı çalışmalar bulunmaktadır. Summers vd. (2018) Bourdieu'nun kültürel sermaye ve sosyal eşitsizlik kuramı çerçevesinde Birleşik Krallık'taki bazı halk kütüphanelerinin dezavantajlı topluluklara katkısını incelemişlerdir. Buna göre halk kütüphaneleri gerek materyal desteği gerekse kültürel aktiviteler yoluyla semtlerine getirdikleri canlılıkla bu grupları besleyebilmektedir. Demir (2022) sosyal dışlanma ve sosyal kapsayıcılık çerçevesinde hazırladığı çalışmasında dezavantajlı bireylerin toplumsal dışlanmalarının kütüphanelerde nasıl azaltılabileceğine odaklanmıştır. Çalışması evsizler ve yoksulluk, kırsal ve şehir ayrımı, cinsiyet ve ırkçılık temalarına yoğunlaşmıştır. Scott (2011) da Washington eyaletindeki iki kütüphane sistemi üzerinden sosyal kapsayıcılık ve halk kütüphanelerinin kaynaklara ulaştırıcı rolünü incelemiştir.

Kullanıcı gruplarını inceleyerek yapılan araştırmalar halk kütüphanelerinin hizmet gruplarına dair daha spesifik noktalara değinebilmektedir. Holt vd. (2010) fakirler için halk kütüphanesi hizmetlerini ele aldıkları kitapta halk kütüphanelerinin bu konudaki sorumluluğuna dikkat çekmişler, aynı zamanda fakirlerin kütüphane kullanımını engelleyen hususları ve fakirlere yardımcı olan genel ve özel hizmetleri değerlendirmişlerdir. Burke (2007) Amerika'nın tüm eyaletlerini kapsayan araştırmasında Amerika yerlilerinin halk kütüphaneleriyle ilişkilerini ve bilgi ihtiyaçlarını ele almaktadır. Yaptığı karşılaştırmalarla Angola kökenli evlerin kütüphane erişimlerinin yerlilerden fazla olduğunu ve yerlilerin kütüphane kullanımlarının iş, eğitim, bilgisayar kullanımı gibi alanlarda yüksek olduğunu bulmuştur.

Göçmenler göç sebeplerine göre çeşit çeşittir. Savaş sebebiyle gelenler başta olmak üzere halk kütüphanelerinin onlara sunacağı güvenilir bilgi ve adaptasyon ortamı göçmen ve sığınmacıların bilgi ihtiyaçlarını karşılayacak ve topluma kazandırılmalarını sağlayacaktır. Bu bağlamda Kosciejew (2019) kütüphanelerin sorumluluğunu insan hakları bağlamında tartışırken Palo (2020) göçmenlerin bilgi ihtiyaçlarını karşılayacak bir model geliştirmeye çalışmıştır. Yaşlılarla ilgili alan araştırması ile dikkat çeken Sikes (2019)'ın çalışması kırsalda yer alan kütüphanelerin yaşlı kullanıcılarıyla yapılan odak görüşmelerine dayanarak onların ihtiyaçlarını analiz etmektedir. Görüşmelerin içerik analizi kütüphane hizmetlerinin yaşlıların yaşam kalitelerini artırdığına, sosyalleşmelerine ve topluluklara dahil olmalarına imkân verdiğine işaret etmektedir. Engelli bireylerin halk kütüphanelerinin teşvikleriyle okuma kültürü kazanmaları

ise hem zihinsel ve duygusal olarak gelişmelerini hem de temel haklarını kullanmalarını mümkün kılacaktır (Yılmaz, 2022). Alaca (2022) Türkiye'de halk kütüphanelerinin engellilere yönelik çalışmalarına dair fikir vermesi için halk kütüphanelerinde engelliler haftası etkinlikleri hakkında bir içerik analizi yapmıştır. Çalışmanın ikinci yarısında yenilikçi hizmet anlayışına katkı sağlamak amacıyla dünyada farklı dezavantajlı gruplara sunulan hizmetleri derlemiştir.

3. Çalışmanın Yöntemi

İki bölümden oluşan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve monografik inceleme tekniklerine başvurulmuştur. Ayrıca çalışmada, iyi uygulama örneği olarak bahsi geçen kütüphanedeki deneyim ve gözlem sonuçları değerlendirilmiştir. İlk bölümde literatür taraması yoluyla halk kütüphanelerinin özel gereksinimli bireylere etkileri değerlendirilmektedir. İkinci bölümde Amerika tarihi açısından dezavantajlı görülen siyahi Amerikalıların ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Şikago şehrinde halk kütüphanesi sisteminin merkez şubesinin (Harold Washington Library Center[1]- HWLC) hizmetleri incelenmektedir.

Çalışmada Amerika yasaları ve IFLA ve ALA'nın tavsiyeleri dikkate alınmıştır. Bunun temel sebepleri söz konusu kurumların alandaki öncü rolü ve incelenen kütüphanenin Amerika'da bulunmasıdır.

4. Özel Gereksinimli Birey

Özel gereksinim ve dezavantaj kavramları çeşitli yoksunluklara bağlı kısıtları ifade etmektedir. European Institute for Gender Equality (EIGE)'ye (2016) göre dezavantajlı gruplar daha yüksek fakirlik, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve şiddete maruz kalma riski olan gruplardır. Bu grupların maruziyeti kendilerinden değil, içinde bulundukları sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal ortamdan kaynaklanmaktadır. Mayer (2003) ise bireyin kendi kendine yetmesi için gerekli olanaklara erişim kısıtı olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kısıtlılığa yol açan etmenler kaynakların yokluğu, kaynakların erişilememesi, toplumun grupla ilgili düşüncesi, yönetimlerin uygulamaları, sermayenin uygulamaları ve grup içi dinamiklerdir (Mayer, 2003 aktaran Kaptan vd., 2022, s. 23-24). Kavramın dinamik ve etkiye açık yapısı içerdiği grupları bağlama göre belirlemeyi gerektirmektedir. Bu sebeple yerleşim birimlerinin, illerin, bölgelerin, ülkelerin kendi koşullarına nispetle dezavantajlı grupları tespit ederek onların kısıtlılığını giderecek düzenlemelere gitmesi elzem olmaktadır.

Kütüphane kurumlarında hizmet götürülecek özel gereksinimli gruplar da bu anlayışla ele alınmaktadır. Buna göre, ne sebeple olursa olsun, kütüphanelere ve kütüphane materyal

1 Bundan sonra HWLC olarak kullanılacaktır.

ve hizmetlerine alışılmış bir şekilde ulaşamayan kişiler özel gereksinimli bireylerdir (Panella, 2009b). Literatürde eve bağımlı insanlar, sağırlar, yaşlılar, hastane ve hapishanelerdeki insanlar, fiziksel ve gelişimsel engelliler (Locke vd., 2001, s. 3; Panella, 2009a, s. 259-266), tarihî olaylara bağlı olarak dezavantajlı olan farklı etnik gruplar, cinsel tercihleri sebebiyle dışlananlar, dil veya ırkı sebebiyle suça itilenler, yaş, din veya engel durumu sebebiyle dezavantajlı olanlar, sosyoekonomik engellere sahip olanlar, coğrafi izolasyon yaşayanlar, göçmenler, mülteciler, yeni vatandaşlık alanlar, okumayı yeni öğrenmiş veya okuyamayanlar ("Office for Diversity", 2016), etnik azınlıklar, engelliler, yalnız kalmış yaşlılar, kadınlar, kızlar ve çocuklar (EIGE, 2016) özel gereksinimi olan gruplar arasında sayılmaktadır.

Makalenin sınırlılığı göz önünde tutularak herkese açık halk kütüphanelerinden faydalanan özel gereksinimli birey ve gruplara odaklanılmıştır İzleyen başlıklarda sosyoekonomik olarak dezavantajlı bireyler, çocuklar, engelliler, göçmenler ve yaşlılar özel olarak ele alınmıştır. Bu, çalışmanın tâbi olduğu alan kısıtı ve bu gruplar hakkındaki etki literatürünün daha geniş olmasıyla doğrudan ilgilidir.

4.1. Sosyoekonomik Olarak Dezavantajlı Bireyler

Sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan insanlar toplumda geniş bir kesimi temsil eder. Bu bireylerin içinde var olduğu çeşitli dezavantajlar birbirini besler ve aynı zamanda yeni nesillere aktarılır. Bireylerin ve oluşturdukları toplumun var oluşunu, sürdürülmesini, gelişmesini ve geleceğini etkileyen bu durumun hafifletilmesinden diğer sosyal kurumlar gibi halk kütüphaneleri de sorumludur. Gerek çocuk gerek yetişkin fakir ve yoksul kişilerin kütüphaneden edineceği materyal ve hizmetler bu kişiler için diğerleriyle aralarındaki farkı kapatmaya yardım eden bir unsurdur. Summers vd. (2018), Bauer'in sermaye teorisiyle ilişkili olarak halk kütüphanelerini inceledikleri makalede halk kütüphanelerinin mahalle veya semtlerinde düzenledikleri etkinlik ve kültürel programlarla sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların kültürel sermayelerine katkı sağladıklarını belirtmişlerdir. Halk kütüphaneleri aile ve çevrenin sağlayamadığı kültürel imkânları sunarak bu kişilerin kültürel üretime katılmasını teşvik eder. İzledikleri, katıldıkları ve ürettikleri programlarla bireylerin gelişmeleri ve kültürel zenginleşmeleri mümkün olur (Summers vd., 2018, s. 292-296). Bu ise toplumun farklı katmanları arasında geçiş imkânı sunarak dezavantajları hafifletir.

Dezavantajlı bireylerin yoksun oldukları teknik bilgiler onları vatandaş olarak görevlerini yerine getirmekten alıkoymaktadır. Bu bağlamda kütüphaneler hizmetlerini güncelleyerek bireyleri bilgisayar ve internete erişimden başlayarak iş ve ev imkânlarından haberdar etme, iş başvurusu hazırlama, vergi işleri, kredi, banka hesapları, yatırım, iş geliştirme stratejileri gibi

alanlarda destekleyebilmektedir (Arnott Smith vd., 2013; Bertot vd., 2016). Bu görevlerin vatandaşlık sorumlulukları anlamında ne kadar acil ve gerekli olduğu dikkate alındığında bu tarz servislerin kütüphanelerde sunulmasının bireylere sağladığı kolaylık daha iyi fark edilebilir.

Kütüphanelerin internet ve teknolojik aletlere ücretsiz erişim sunması bunlara erişimi bulunmayan veya erişimi istenen seviyede olmayan herkes için kritiktir. St. Louis'de yapılan bir araştırma bilgisayar istasyonlarının çocuklar için ödevlerine yardımcı ve arkadaşlarının ortamlarına girmeye aracı olduğunu, gençler için iş arama ve kısıtlama olmadan araştırma imkânı verdiğini, yaşlılar için e-posta aracılığıyla aileleriyle ilişki kurma ve göçmenler için hem ailelerine ulaşma hem de yeni geldikleri ülkede sorumluluklarını yerine getirme imkânı veren bir ortam sağladığını göstermektedir (Holt vd., 2010, s. 93). Kırsal yerlerde yaşayan bireylerin bilgisayar ve internet kullanımı, devlet hizmetleri ve güncel bilgilere erişim ihtiyacı kütüphaneler aracılığıyla sağlanmaktadır (Holt vd., 2010, s. 93). Kütüphaneler bu bölgelerdeki çocuk ve gençler için yetişme ve gelişme sağlayacak güvenilir bir ortamdır (Demir, 2022, s. 221).

Kütüphaneler sağlık okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık gibi eğitimlerle farklı alanlarda bireylerin gelişimini desteklemektedir (Scott, 2011, s. 202-206). Amerika kütüphanelerinin güncel hizmetleri kullanıcılarına sağlıkla ilgili bilgi edinme, iş arama, online devlet hizmetlerine ulaşmaları için teknik altyapı ve destek sağlama şeklinde çeşitlenmektedir (Arnott Smith vd., 2013, s. 301-303; Burke, 2007, s. 434, 442-444; Holt vd., 2010, s. 84-86). Dijital Katılım Araştırmasının (Digital Inclusion Survey) güncel verilerine göre halk kütüphanelerinin %98'i ücretsiz wifi hizmeti sunmakta, %90'ında teknik destek imkânı bulunmaktadır. Kütüphaneler iş başvurularına %73, online devlet hizmetlerine %76 oranında yardım etmektedir (*Digital Inclusion*, 2013). Bu oranlara Amerika'da geliri 30 bin doların altında olup akıllı telefonu olmayanların %24, dizüstü ve masaüstü bilgisayarı olmayanların %41 ve evinde geniş bant interneti olmayanların %43 oranında olduğu akılda tutularak bakıldığında kütüphanelerin katkısı daha iyi anlaşılacaktır (Vogels, 2021).

4.2. Çocuklar

Ebeveynleri veya kendi özel durumları sebebiyle çocuklar dezavantajlı olabilmektedir. Halk kütüphaneleri bu dezavantajların engel teşkil etmemesi ve bütün çocukların eşit gelişim ve eğitim imkânlarına kavuşmasında önemli bir unsurdur. Erken çocukluk döneminde dil ve düşünce dünyasını zenginleştiren kitap, etkinlik ve materyallere erişimde ve ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesinde kütüphaneler etkindir. Çeşitli okul öncesi faaliyetlerle okula başlamaya daha hazır duruma gelen çocukların okul döneminde de kütüphaneler tarafından desteklendiği görülmektedir. Kütüphanelerin okul ödevlerine yardımcı

kaynak bulundurması alışıldık bir durumdur. Öğrencilerin okul döneminde desteklenmesine yönelik kütüphanede ödev yardımı programları ve yaz tatillerinde okul döneminde kazandıkları bilgi ve becerilerini koruyarak seviye kaybetmelerini önleyen yaz programlarıyla kütüphaneler çocukların gelişimini daha ileriye taşıma hususunda toplumsal bir görev üstlenmektedir (Scott, 2011, s. 202-204).

Kütüphanelerin yaz programları çocuklara güvenli aktivite ortamı sunan, onları kendi ilgilerine göre materyal seçmeye teşvik eden, okumayla ilgili problemlerde gelişmelerini destekleyen programlardır (Evers, 2015). Amerika'da 1800'lerin sonundan beri uygulanan ve özellikle çiftlikte işi olmayan çocukların eğlenmesini amaçlayan yaz programları 2010 yılındaki ALA konferansında yeni bir bakışla ele alınmıştır. Bu toplantının sonucu olarak okumanın okulla sınırlı olmayan genel bir alışkanlık olarak kazandırılması ve her yaş ve bölgedeki çocuklar için bu hizmete ulaşmanın mümkün kılınması için kütüphanelerle ilgili yönetici ve görevlilere acil çağrı yapılmıştır ("Benefits", 2019). Amerika Dijital Katılım Araştırması 2014 yılı verilerine göre halk kütüphanelerinin %95'i yaz okuma programı düzenlemektedir. %45'i okul öncesi çocuklara destek vermekte, %34'ü bilim ve teknik yönelimli aktivite ve materyal sağlamaktadır (*Digital Inclusion*, 2013).

Amerika yerlileri çocuklarına kendi dillerini aktarma, kültürlerini ve tarihlerini koruma ve aktarma hususunda kütüphanelerden destek almaktadır. Yerlilerin yaşadıkları bölgelerde halk ve okul kütüphanelerinin servisleri iç içe geçmekte, yaşlı yerliler ve hikâye anlatıcılarının etkinlikleri ile kabile kültürü kütüphanede korunmaktadır. Kendi korunmuş alanlarında yaşamayan yerlilerin gerek dil bariyeri gerekse yetersiz materyal sebebiyle kütüphanelerden uzak kalabildiği, kütüphanelerde bu çocuklara ödev ve okul işlerinde yardımcı olunduğu görülmektedir (Burke, 2007, s. 442, 444).

4.3. Engelliler

Amerika Engelliler Yasası'na göre günlük yaşamında bir veya daha fazla faaliyetini etkileyen fiziksel veya zihinsel herhangi bir engele sahip, bu şekilde bir hastalık geçmişi veya kaydı olan veya başkaları tarafından böyle algılanan kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır (ADA, 2020). Buna göre eyalet ve yerel yöneticilere bağlı kurumlar faaliyetlerine engelli kişilerin katılabilmesi için gerekli önlemlerin alınması, gerekirse etkinliğin yerinin değiştirilmesi, yeni yapılan veya yenilenen binalarda erişimin sağlanması ve işitme, görme ve konuşma engeli olanlarla uygun şekilde iletişim kurulmasından sorumludur (ADA, Title II). Bu bağlamda kamu alanlarının engelleri olanlar dikkate alınarak planlanması ve bu bireylerin her türlü etkinliğe katılımlarının mümkün kılınması gerekmektedir.

Engelli bireylerin kütüphane hizmetlerinden faydalanması herkesinki gibi bir ihtiyaçtır. Fakat bu husus sıklıkla gözden kaçırılabilmektedir. Bu sebeple yasal düzenlemeler yanında ALA da Kütüphane Özgürlük Bildirgesi'nin açıklamalarında yasalarla engellilere tanınan hakların korunacağını vurgulamış, engellilerin engellerinden dolayı herhangi bir olumsuzluk yaşamaması için kütüphanecilere düşenleri hatırlatmıştır. Kütüphane binaları, hizmetleri ve koleksiyonları herkes gibi onlar için de ulaşılabilir olmalıdır. Bunu sağlamak için kütüphanelerin binalarının iç ve dış özelliklerini gözden geçirmesi, engelli rampası, asansör vb. imkânlarla binaya ve katlara engelsiz ulaşımın sağlaması, bina içinde rahat hareket edebilecekleri uygun alanlar ve işaretler oluşturulması gerekmektedir (*Interpretation*, 2018). Engeli görünür olan bireylerin kütüphanelerden faydalanması için gerekli düzenlemelerin yapılması yasalarla güvence altına alınmakta, standartlara bağlanmaktadır. Fakat engeli görünmez olan veya engelini belli etmek istemeyen bireylerin kütüphaneleri kullanımında personelin bilinçli, anlayışlı ve desteğe hazır olması önemli bir husustur (Muir vd., 2019).

Engelli kişilerin kendilerini rahat hissettikleri bir ortamda bilgi arama davranışında bulunmaları bu davranışın uzun süreli ve kalıcı bir alışkanlığa dönüşmesine yardım eder. Yılmaz (2022, s. 186 vd.) kütüphanelerin sunacağı kaynak ve programlarla engelli bireylerin okuma kültürü geliştirmesinin onların geleceklerini inşa etmelerinde destekleyici olacağına işaret etmektedir. Okuma kültürünün bireylerin zihinsel ve duygusal işlevlerini olumlu yönde geliştirdiği, anlama ve kavrama yeteneklerini geliştirerek eğitimlerine katkı sağladığı, dil gelişimi ve iletişim becerilerini artırdığı bilinmektedir. Kütüphanelerin engelliler için iletişim kurma imkânları sunması ve sosyalleşmelerini geliştirmesi beklenir. Engelliler için iletişim, sosyalleşme, eğitim, tam katılım, ayrımcılıktan korunma gibi haklar bu hususların sağlanmasıyla temin edilmiş olacaktır.

4.4. Göçmenler

Kendi kültürel kaynaklarından uzak kalan göçmenlere halk kütüphanelerinde sunulan kaynaklar bu grupların hem yeni geldikleri kültürü tanıma imkânı bulmalarına ve kültüre dahil olmalarına hem de sosyal ve dilsel kazanımlarına katkı sağlamaktadır (Altay vd., 2020, s. 6, 7; Palo, 2014; Scott, 2011, s. 204-205, 218-219). Palo (2020) Suriye'deki savaş sebebiyle Türkiye'ye yerleşen 14-24 yaş aralığındaki gençlerle yaptığı çalışmada sosyal uyum ve dil kazanımında halk kütüphanelerinin etkili olacağı tezini doğrulamıştır.

Göçmen kadınların, iş bulma yeterliliği kazanmaya çalışanların ve çocukların halk kütüphaneleri üzerinden sağladığı dil ve kültür kazanımı göçmen grupların kütüphaneye duyduğu güveni artırmakta ve sonraki faaliyetleri takip etmelerine teşvik etmektedir (Vårheim, 2014).

Halk kütüphaneleri devam eden savaşlar sebebiyle başka ülkelere iltica eden mültecilerin yerleştikleri yeni çevreye uyum süreçlerinde ihtiyaç duydukları güvenilir bilgi için ana kaynaklardan biridir. Sosyoekonomik olarak dezavantajlı grupların faydalandığı çeşitli imkânlara dair bilgilendirmeler ve eğitimler bu grupların geleceklerini inşa etmelerinde kilit rol oynamaktadır (Kosciejew, 2019, s. 90-94). Ayrıca kütüphanelerde göçmenlerin ana dilinde etkinlikler yapılması onların dil ve kültürlerini paylaştıkları insanlarla bir araya gelmelerine vesile olarak hem iyi oluşlarına hem de kitaplarla ilişkilerine katkı sağlamaktadır (Nguyen, 2022).

4.5. Yaşlılar

Toplumun özel olarak ele alınması gereken gruplarından biri de yaşlılardır. ALA'nın genç yaşlılar olarak tanımladığı 65-80 yaş aralığındaki bireyler çoğunlukla kendi işini görebilen ve yaşa bağlı rahatsızlıklarla güçten düşmemiş olanlardır. 80 yaşını geçmiş ve yaşa bağlı olarak çeşitli zihinsel ve fiziksel aktiviteleri yerine getirmekte zorlanan, yaşamlarını başkasına bağlı olarak sürdürme ihtimalleri yüksek olan grup ise kütüphane planlamalarında özellikle dikkate alınması gereken bireylerden oluşur. Bu gruplar için öncelikle evden çıkamama ihtimallerine yönelik önlemler alınmış olmalıdır.

Yaşlılara daha iyi hizmet götürülmesi amacıyla kütüphane binalarında yorulan kullanıcılar için dinlenme alanları oluşturulması, çeşitli yardımcı araçlarla gezenler için anlayışlı olunması, gerek ekran kullanımı gerekse basılı materyaller için gerekli büyüteç ve okuma yardımının sağlanması, büyük yazılı materyal bulundurulması ve görme engeline yönelik tavsiyelerin takip edilmesi önerilmektedir. Yaşlılara hizmet eden personelin açık ve net konuşan, karşısındaki yaşlıyı muhatap aldığını gösteren görgü kurallarını dikkate alan, sabırlı biri olması yaşlılara hizmet noktasında dikkat edilmesi gereken hususlardandır (Kurtz vd., 2018). Yaşlı popülasyona dair güncel bilgilerin elde edilmesi, onların istek ve ilgilerini içeren planlamaların yapılması, kütüphane alanının yaşlılar için güvenli ve kullanılabilir olması, bu alanda çalışan diğer kurumlarla iş birliği yapılarak kütüphanenin tercih edilmesine zemin hazırlanması, kütüphane programlarında yaşlılara yönelik özel programlara yer verilmesi, fiziksel olarak gelme imkânı olmayanlara imkân sunulması ve personelin eğitilmesi Reference and User Services Association'ın (Referans ve Kullanıcı Hizmetleri Birliği) (2008) önerileri arasındadır. Genç yaşlı grubun internet kullanımı ve dijital kütüphane hizmetlerine erişim, Kindle tarzı okuyuculara ve e-kitaplara ulaşım ihtiyacı hissetmesi yeni dönemin getirisidir (Sikes, 2020, s. 379-380).

Kitap ve kitap dışı materyallere erişim yaşlıları eğlendirdiği gibi zihinlerini de çalışmaya teşvik eder. Aktif olarak çalışan beyin, yaşlanmayı yavaşlatıcı etki göstermekte ve zihin

işlevlerini desteklemektedir (Sikes, 2020, s. 381-382; Horton, 2019, s. 189). Kütüphaneler aracılığıyla yaşlılara özel düzenlenen etkinlikler onlara sosyal etkileşim ve bağ kurma imkânı vermektedir. Kütüphane şubelerinin toplumsal faaliyetlere ev sahipliği yapması kişilerin faaliyetlere destek olarak kendilerini toplumla bütünleştirmelerine destek olmaktadır (Lenstra vd., 2022; Scott, 2011, s. 208-210). Sikes (2020), sosyal ilişki ve arkadaşların sağlık ve mutluluğa olumlu etkisini gösteren ve kütüphanelerin birleştirici rolüne odaklanan çalışmalarla araştırmasını desteklemiştir. Yaşlıların çeşitli engelleri ve imkânsızlıkları açısından diğer özel gereksinimli popülasyona benzer olduğu ve kütüphane imkânlarından faydalanmalarının anlayışlı personel ve bu gruba özel programlarla zenginleşeceği görülmektedir. Telefon ve eve hizmet servislerinin yaygınlaştırılması ile yaşlıların fiziksel problemlere bağlı kısıtlanmaları azaltılarak bilgi ve kültür ürünlerine ulaşmaları sağlanacak, genel sağlık ve yaşam kalitelerinin yükselmesi beklenecektir.

Buraya kadar halk kütüphanelerinin bazı dezavantajlı gruplar için önemine işaret edilmiş, sonra aşağıdaki bölümde ise Şikago Halk Kütüphanesi sistemi HWLC, halk kütüphanelerinin toplumun bütünleşmesi, kalkınması ve ilerlemesindeki rolünü yerine getiren bir örnek olarak incelenmiştir. Bu bölümde yer verilen örnekler kütüphanenin bireylere neler sunabileceğini göstermektedir. Bu faaliyet ve düzenlemelerin farklı özel ihtiyaçlara sahip bireylere sunduğu katkının ölçülmesi kütüphanenin kurumsal değerlendirmeleri ve kullanıcı araştırmalarını gerektirmektedir. Bu ise çalışmamızın sınırları dışında kalmaktadır.

5. Harold Washington Kütüphane Merkezi'nin Özel Gereksinimli Bireyler Açısından Değerlendirilmesi

Şikago fakirlik, göçmenlik ve bunlara bağlı farklı özel ihtiyaçların yaygın olarak görüldüğü bir şehirdir. 2021 veri ve tahminlerine göre Şikago nüfusunun %1,1'i yerli Amerikalı, %28,5'i siyahi Amerikalı, %36'sı ise beyazdır. Bunun dışında kalan nüfus göçmendir. Göçmenlerde vatandaşlık oranı ise %50 seviyelerindedir. Şikagoluların %43,7'si lisans seviyesi veya üstü eğitime sahiptir, evlerin %34,6'sında anadil İngilizce değildir. 65 yaş üstü nüfus %13,8 olarak tahmin edilmektedir (US Census Bureau, 2021). Şikago Halk Kütüphanesi şehir sakinlerinin ihtiyaçlarının ve kütüphanelerin kilit rolünün farkında olan Şikago belediye başkanlarından ilgi ve destek görerek gelişmektedir (Holt vd., 2010, s. 21-23; CPL, 2023a, s. 6). Kurum, ilk kurulduğu zamanlardan itibaren şehrin problemleriyle yüzleşen, dönem dönem hissedilen krizlere cevap bulmaya çalışan ve bu anlamda federal ve yerel kaynaklarla desteklenen merkezî bir kurumdur (Wheeler, 2021, s. 199-200).

Amerika'da halk kütüphaneleri belediyeye bağlı, kütüphane mütevellileri ve işbirlikçi çevrelerin etkilerine açık bir şekilde hizmet vermektedir. Bu grupların şehir sakinlerinin ihtiyaçlarına göre aldığı kararlar ve verdiği destekler kütüphanelerin gelişmesi ve ilerlemesinin temelini oluşturmaktadır. CPL 2020-2024 stratejik raporu Şikago'nun ev sahipliği yaptığı çeşitli dil ve kültürlerden gelen, farklı kırılganlıklara sahip gruplar ve kullanıcıların farkında olduğunu ve onları güçlendirmek ve herkese eşit bir dünya sunmak için dijital ve fiziksel imkânların kullanılacağını vurgulamaktadır. CPL her grubun kendine özel ihtiyaçlarını gidermeyi, güvenliğini ve memnuniyetini sağlamayı öncelemektedir. Bunu sağlayacak önemli elementler olarak personel farkındalığı ve eğitimi ile iş birliklerine öncelik verilmektedir. (CPL, 2020).

Bugün 81 şubeye ulaşan Şikago halk kütüphaneleri Şikago Belediyesi'nin yönetiminde Şikago Halk Kütüphanesi (Chicago Public Library- CPL) çatı ismi altında aynı web sitesi ve ortak basılı ve sesli materyal kataloğunu kullanarak hizmet vermektedir. Kütüphane bu sene 150. yılını kutlamaktadır. Şikago şehrinin ilk kütüphanesi 1871 yangınında yok olmuş, 1873'te gelen bağışlarla kütüphane bir süre su deposunda hizmet vermiştir. 1897'de bugün Şikago Kültür Merkezi olarak hizmet veren binaya taşınmıştır. Harold Washington Kütüphane Merkezi (Harold Washington Library Center- HWLC)'nin yapımına 1988'de başlanmış, bina 7 Ekim 1991'de merkez kütüphane olarak hizmete açılmıştır. Adını şehrin ilk siyahi belediye başkanı Harold Washington'dan almaktadır (CPL, 2023d).

Kütüphanenin fiziksel özellikleri ve sunduğu hizmetler özel gereksinimi olan kullanıcılara odaklanmak suretiyle iki başlıkta ele alınacaktır.

5.1. Kütüphanenin Fiziksel Özellikleri

Elektronik alet ve altyapılara ulaşma imkânı olmayanlar için ücretsiz internet ve bilgisayar kullanımı imkânı ve çocuklar, öğrenciler ve göçmenler gibi kırılgan gruplara yönelik çeşitli öğrenme programları sunması ile toplu aktivitelere katılmak ve sosyal ilişkiler geliştirmek için bir toplanma alanı özelliği göstermesi kütüphaneleri sosyoekonomik yönden dezavantajlı bireyler için önemli kılmaktadır. Bu görevin hakkıyla yerine getirilebilmesi için kütüphanelerin bu gruplar için ulaşılabilir konumda olması gerekmektedir (Cheng vd., 2021, s.1). Fiziksel ulaşım, kütüphaneye ulaşmanın gerektirdiği masraf ve efora göre ölçülen bir niteliktir. Bu konuda çeşitli Amerika kütüphanelerine dair ölçümler yapılmıştır (Donnelly, 2015; Cheng vd., 2021, s. 1). Cheng vd.'nin (2021) dört Amerika şehrinde fiziksel erişilebilirliği ölçtüğü ve sosyoekonomik olarak dezavantajlı, çocuk ve azınlık grupların yoğunluğuna göre değerlendirme yaptığı çalışmada Şikago'ya dair sonuçları şu şekildedir: Şikago'nun güney-

doğusunda kütüphane imkânı, şehrin diğer bölgelerine göre daha kötüdür. Bir Şikagolunun ortalama 17.4 dakikada bir kütüphaneye ulaşması mümkündür. Ölçümler daha çok azınlık, çocuk ve ekonomik olarak zorda olan insanların bulunduğu bölgelerde kütüphaneye ulaşımın daha uzun süre gerektirdiğini göstermektedir (Cheng vd., 2021, s. 5-7). Bununla birlikte nüfus özellikleri böyle olmayan bölgelerle aradaki fark 0.2 oranındadır, bu sebeple özellikle fakirliğe göre ayrım yapmak anlamsızdır. Bu ise bilinçli bir ihmal ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bunun Legler'in "her Şikagolunun evine yürüme mesafesinde kütüphane şubeleri inşa etmek" vizyonunun sonucu olduğu söylenebilir (CPL, 2023a, s. 5). CPL 77 semtte 81 şubeyle hizmet vermektedir. Bu bağlamda HWLC de konum olarak şehrin en işlek caddelerinden birinde yer almaktadır ve otobüs ve metro duraklarına yakındır.

HWLC haftanın yedi günü Pazartesi-Perşembe sabah 9'dan akşam 8'e, Cuma-Cumartesi sabah 9'dan akşam 5'e, Pazar günü ise öğlen 1'den 5'e kadar hizmet vermektedir. Pazar gününün çalışma saatlerine eklenmesinin kütüphane kullanımında %35 artış yarattığı tespit edilmiştir (CPL, 2023a, s. 11). Bu şekilde çalışma koşulları veya benzeri sebeplerle diğer günleri kullanamayanlara fırsat sağlanmış, her yaş grubu için günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri güvenli ve ücretsiz bir ortam sunulmuştur.

Kütüphanelerin fiziksel erişilebilirliğiyle ilgili diğer bir konu binaların erişilebilirliğidir. Kütüphane binalarının fiziksel engelli, kör veya yardıma ihtiyaç duyabilecek bebek arabalı bireyler gibi farklı gereksinimleri olan bireylere yardımcı olacak şekilde planlanması veya eski binaların uygunluklarını sağlamak için önlemler alınması gereklidir. HWLC'nin binası 9 katlı ve asansörlüdür. Binanın girişleri tekerlekli sandalyeyle ulaşılabilirdir, gerekli genişliğe sahip kapılarla donatılmıştır. Yerlerde ve duvarlarda tuvalet, asansör vb. yerler için uygun işaret ve işaretçiler mevcuttur. Kütüphanenin içinde erişilebilir tuvaletler ve içilebilir su muslukları yer almaktadır.

5.2. Kütüphane Hizmetleri

Kütüphanenin dermesi incelendiğinde farklı türlerde 12 bin 361 kolay okunabilir/büyük yazılı kitap ve iki sağlayıcı (OverDrive ve hoopla) üzerinden kullanıcılarını faydalandırdığı çeşitli sistemlere uygun e-kitaplar ve sesli kitaplar bulundurduğu görülmektedir. Büyük yazılı eserler görmeyle ilgili sorun yaşayan engelli ve yaşlılar ile okuması yavaş veya yeterince gelişmemiş bireyler için önemli kaynaklardır. Bu materyallerin bazıları o anda binada bulunmasa bile kütüphanenin bağlı olduğu Şikago Halk Kütüphanesi sistemi kendi şubeleri arasında ücretsiz dolaşım servisi sağlamaktadır, herhangi bir eserin başka şubelerden getirtilmesi mümkündür. Bu sayede çeşitli görsel ve işitsel kaynaklara sahip farklı kütüphane şubelerinden

kaynak ödünç alınması mümkündür. E-kitapların Adobe Dijital 2.0 ile kullanılabildiği, bu programın birçok ekran okuyucu ile uyumlu olduğu belirtilmektedir. Bu, çeşitli teknolojik okuma programlarından faydalanabilecek görme engelli veya okuma problemi olan kişiler için faydalı bir husustur. Ayrıca herkese açık sesli kitap hizmeti de farklı sebeplerle buna ihtiyaç duyan kişilere yardımcı olacaktır. Sesli kitap ve e-kitap sağlayıcılarından biri (OverDrive) materyalin ayırtılmasına izin vermektedir, bu suretle kullanıcının sırası geldiğinde hesabına tanımlanan eserden faydalanması mümkün olmaktadır. Ayrıca kütüphane bünyesinde elektronik dergi ve ses tanımlı DVD hizmetleri bulunmaktadır. Bunun dışında engelli kullanıcıların National Library Braille ve sesli okuma hizmetini kullanması da mümkündür (CPL, 2023b). Engelli okuyucuların kullanması için çok çeşitli kaynak bulundurulması onların eğitim ve bilgi haklarının gelişigüzel karşılanması yerine herkes gibi her çeşit kaynağa ulaşmalarının önünü açacaktır.

Yardımcı teknolojilere bakıldığında Şikago Halk Kütüphanesi sistemindeki her şubede yetişkin ve çocuk bölümlerinde tekerlekli sandalyeye uygun masalarda konumlanmış en az birer tane 24″ bilgisayar ekranı, bu bilgisayara takılmış ekran okuyucu, büyük klavye ve izleyen fare hizmete sunulmaktadır. Bununla birlikte Harold Washington Kütüphane Merkezi merkez kütüphane olduğu için bünyesinde Assistive Resources and Talking Book Center (Yardımcı Kaynaklar ve Konuşan Kitap Merkezi- ARTBC) bulunmaktadır.[2] Beşinci katta konumlanan merkezde engellilere yönelik şehir, eyalet ve federal düzeydeki hizmetler hakkında bilgi sunulmaktadır. Bu merkezde sesli ve Braille dergi ve kitaplar, kişisel cihazlara indirilebilir kitaplar, sesli kitap oynatıcılar, Amerikan işaret dili desteği bulunmaktadır. Engelli bireylere hizmet vermek üzere üç özel oda hazırlanmış, odalar büyük ve dokunmatik ekranlı bilgisayar ve yardımcı aletler, yatay tarayıcı, Braille yazıcı ve daktilo, masaüstü büyüteç ve SARA tara-oku aleti ile donatılmıştır. Bilgisayarlara Internet Explorer, Microsoft Office, JAWS ekran okuyucu, ZoomText büyüteç ve DuxBury Braille Translator, Dragon konuşma tanıyıcı gibi programlar yüklüdür. Ayrıca Şikago Belediyesi bünyesindeki engelli birimine yönlendirme yapılarak engelli bireylerin barınma, iş bulma ve ulaşım gibi problemlerine çözümler sunulmaktadır. Merkez kütüphanede sunulan diğer bir hizmet duyma problemi yaşayanlar için görüntülü telefon hizmetidir. Bu hizmet iki şekilde kullanılabilmektedir. Öncelikle duyma problemi yaşayan kişi standart telefonu olan ve duyma problemi olmayan birini arayabilir. Bu aramada kullanılan işaret dili çeviri merkezindeki işaret dili uzmanınca sese çevrilerek diğer tarafa aktarılır. Bu hizmet İngilizce ve İspanyolca olarak kullanılabilmektedir. Ayrıca duyma problemi yaşayan kişilerin işaret dili konuşan kişileri araması da mümkündür. Nati-

2 Ayrıca bkz. Chicago Public Library (CPL). *Your Account FAQ.* https://www.chipublib.org/faq/your-account/ ve https://www.chipublib.org/assistive-resources-and-talking-book-center/

onal Library ile ortak yürütülen Braille kitap projesi çerçevesinde kayıtlı kullanıcılara ayda bir Braille kitap hediye edilmektedir. ARTBC Şikago çevresindeki yaşlı bakım merkezleri, okullar, kütüphaneler, sosyal hizmet büroları, engelli bakım evleri ve sağlık kuruluşlarına hizmet götürmekte; duyma, görme, fiziksel veya okuma engeline sahip olan bireylere ulaşmaya çalışmaktadır. Engellilerin kütüphanedeki bütün programlara katılımı teşvik edilmekte, işaret dili tercümanı veya diğer erişim talepleri karşılanmaktadır. Ayrıca kütüphanenin işaret dili kullanan kullanıcıları aylık olarak düzenlenen online okuma grubuna, görme engelli kullanıcıları ise telefon üzerinden yürütülen sesli kitap tartışma grubuna katılabilmektedir.

CPL merkez ve şubeleri herkes tarafından erişilebilir bilgisayarlara erişimin yanında tarayıcı, yazıcı, fotokopi cihazı ve WiFi hizmetleri de sunmaktadır. Fotokopi ve yazıcı hizmetleri günlük limiti aşınca ücretli, diğer hizmetler tamamen ücretsiz olarak sunulmaktadır. Halk kütüphanelerinin bazı şubelerinde kullanıcılara bilgisayar kullanımında yardımcı olmak üzere CyberNavigator (siber yönlendirici) görevlendirilmektedir. Bu hizmete merkez kütüphanede İngilizce ve Fransızca dillerinde ulaşılabilmektedir (CPL, 2023c). Yüz yüze yardım alma imkânı bulamayanlar için önerilen DigitalLearn, CPL tarafından desteklenen, temel internet ve bilgisayar teknolojilerine dair beceri kazandırmaya yönelik kısa dersler sunulan bir dijital öğrenme programıdır (DigitalLearn, 2023; Bouso, 2020b). Bu programa kütüphane üyeliklerini kullanarak dahil olan bireyler PC kullanımı, online uçak bileti alımı, Word ve benzeri uygulamaların kullanımı gibi temel beceriler kazanır; siber güvenlik ve iş bulmaya dair konuları öğrenir. Projenin dijital okuryazarlığı olmayan veya düşük olan bireyler için gerekli bilgileri ihtiva etmesi, sosyoekonomik olarak geride kalmış bireyler ve teknolojik imkânları kullanım hususunda yaşıyla alakalı problem yaşama ihtimali yüksek yaşlılar için kapsayıcı olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bireysel eğitim hizmetlerinden biri de iş dünyasına hazırlık ve profesyonel gelişim amacıyla kullanılan LinkedIn Learning uygulamasına ücretsiz erişim sunulmasıdır. 2021 yılında başlatılan hizmete ulaşmanın tek şartı kütüphane üyeliğidir (CPLF, 2023; "LinkedIn Learning", 2021). Bu şekilde bilginin ve gelişmenin herkese açık olmasını sağlama hedefiyle hareket eden kütüphanenin iş dünyasının gerektirdiği sunum, raporlama, analiz gibi becerilerin kazandırılmasında günün trendlerine uygun yöntem ve tekniklere başvurduğu görülmektedir.

CPL şubeleri aynı internet sitesi üzerinden hizmet vermektedir. Her kullanıcının hesap açıp ödünç isteği oluşturabilme, eski kayıtları ve üzerine kayıtlı eserleri görebilme imkânı vardır. Web sitesini kullanan kullanıcılar, kendilerine yakın veya tercih ettikleri şubeyi seçerek bu şubenin etkinlik takvimini görebilmektedirler. Etkinlik takviminin ve olası iptallerin internet üzerinden yayınlanıyor olması kurumu her an ulaşılabilir, iletişime açık kılmaktadır.

Kütüphane imkânları ve dermenin gözden geçirilebildiği bir internet sitesinin olması bireylerin kuruma güvenmesi, kurumu sahiplenerek etkinliklere katılma isteği göstermesinde etkili olmalıdır. Diğer yandan kütüphaneyi ziyaret etme imkânı sınırlı olan kullanıcılar için kütüphaneyi etkin kullanma imkânı doğurmaktadır (Michnik, 2015, s. 38-39). Özellikle fiziksel engelli bireylerin kendi konforlarında bilgiye erişimini sağlayan online tarama, normal eserler için ödünç oluşturabilme ve materyal ulaştıktan sonra esnek teslim alma süresi bireylerin kütüphaneyi rahat kullanımını destekleyici olarak görülebilir. Kütüphanenin online erişim sunduğu hizmetlerin çoğu kütüphane dışından da erişilebilirdir. Online hizmetler çocukların devam eden eğitimi ve eğlenmesi, büyüklerin e-kitap, video, gazete, dergi ve müzik kanallarına erişerek kültürel gelişme ve rahatlama imkânı bulması, engelli ve yaşlı gruplar için fiziksel güç harcamadan herkese sunulan imkânlardan faydalanması anlamlarına gelir ve bilginin zaman ve mekân sınırı olmadan erişilebilir olmasına hizmet eder. Ayrıca web sitesi İngilizce dışında Çince, Lehçe ve İspanyolca da kullanılabilmektedir. Şikago'daki göçmen nüfusun yoğunluğu ve dağılımı dikkate alındığında bunun önemli bir özellik olduğu belirtilmelidir.

Kütüphane yönetimi web sitesini herkes için erişilebilir yapmaya çalışmaktadır. Amerika yasalarına göre WCAG AA seviyesinde olması gereken erişilebilirlik açısından web sitesinin ana sayfası otomatik araçlarla değerlendirilmiş ve bazı kritik hatalarla %75 oranında erişilebilir olduğu bulunmuştur. Bu oran erişimin olması gereken seviyenin (en az %85) altında kaldığına işaret etmektedir (https://www.accessibilitychecker.org/). Sitenin ana sayfasında gerekmeyen işlemler gerçekleştiren aynı içeriğe sahip birçok linke yer verilmesi, ekran okuyucunun hızlı ilerlemesine engel olan eksik başlıkların mevcudiyeti ve açıklayıcı olmayan ve kullanımı engelleyebilen aşırı kısa başlıkların kullanılması problemleri tespit edilmiştir. Erişilebilirlik araştırmaları teknik ve ayrı bir konu olduğu için burada kısaca değinmekle yetindik.

CPL'nin 2019'da açıklanan beş yıllık planına göre kütüphanenin temel amaçları akademik açığı kapatmak, farklı üretimleri teşvik ve dijital bölünmeyi azaltmaktır (CPLF, 2023). Kütüphanede okul grubu çocuklar için kütüphane tarafından temin edilen lego, misket gibi araçların kullanıldığı aktivite programları, yetişkinler için dijital ve ekonomik becerilerini geliştirecekleri seminerler düzenlenmektedir. 55 yaş üstüne özel oyun programı ile olgun yaş gruplarının stres atmaları ve sosyalleşmelerine imkân sağlanmaktadır. YOUmedia ve Maker Lab etkinlikleri, film gösterimleri, farklı sanatçı ve yazarlarla kullanıcıları buluşturduğu özel oturumlar gibi programlar kütüphanenin stratejik planını destekleyicidir.

Merkez kütüphanede yer alan Maker Lab 3D yazıcı, lazer kesici, dikiş makinesi gibi teknik ve üretimi teşvik eden ekipmanların halkın kullanımına sunulduğu alandır. Kütüphanenin üçüncü katında yer alan bu atölyede çeşitli dersler verilmekte, ayrıca atölye özel sebepler için

randevuyla kullanılabilmektedir. Atölyeden 14 yaş ve üstü bireyler faydalanır, düzenlenen derslerin malzemeleri kütüphane tarafından temin edilir.[3] Kütüphanenin yetişkinler için yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen programlar düzenlemesi dezavantajlı gruplara sosyalleşme ve yeni beceriler geliştirme imkânı verir.

Harold Washington Kütüphane Merkezi binası bireysel ve grup olarak kullanılabilecek çalışma odaları, piyano ile donatılmış müzik çalışma odaları ve toplantıların düzenlenebileceği buluşma odaları içermektedir.[4] Rahat bir şekilde çalışmalarını yapabileceği bir ortam bulamayan kullanıcıların işlerini halledebilecekleri böyle ücretsiz ortamlara sahip olması dikkate değerdir. Böylelikle yabancılarla ortak bir odayı paylaşan, evsiz veya küçük bir evde kalabalık bir aile olarak yaşayan farklı yaşamlara sahip insanlar daha kolay odaklanabileceği, sakin bir çalışma ortamına sahip olur.

Şikago Halk Kütüphanesi sisteminde İngilizce öğrenenler için oturumlar düzenleyen şubeler vardır. HWLC'de İngilizce öğrenenlere açık konuşma kulüpleri ve kitap incelemesi oturumları gerçekleştirilmektedir. Merkez kütüphane, kullanıcıları belediyenin diğer bir kurumu olan City Colleges of Chicago'ya yönlendirerek yetişkinleri ihtiyaç duydukları dil, lise tamamlama, vatandaşlık ve mesleki becerileri kazanma alanlarında desteklemektedir.[5] Bu programların kütüphane tarafından reklamının yapılması sık kullanılan bir kurum olmasından dolayı önemlidir. Bu yolla daha çok kişinin ücretsiz eğitimlerden haberdar olması ve faydalanması mümkündür.

Şikago halk kütüphanelerinde süresi geçen materyaller için ceza tahakkuk ettirilmesine Ekim 2019'da son verilmiştir (Chicago, 2019). Bu uygulama ile kütüphane materyalini kullanan fakat çeşitli sebeplerle teslim zamanını geçirmiş bireylerin bu ceza sebebiyle kütüphaneye gelmeme davranışı geliştirmesi engellenmiştir. Uygulama özellikle ekonomik durumu olmayan birey ve ailelerin kütüphane kaynaklarının kullanımına dair endişelerinin giderilmesinde yardımcı olacaktır (Holt vd., 2010, s. 51). Nitekim CPL 2022 raporuna göre sıfır-ceza uygulamasından sonra 100 binden fazla çocuğun kütüphaneye geri döndüğü, materyal dolaşımının da %25 arttığı görülmüştür (CPL, 2023a, s. 10). Bu anlayışın geliştirilmesi toplumun sosyoekonomik açıdan imkânları yetersiz olan ve yetersiz hizmet alan gruplar için halk kütüphanelerinin kritik önemi anlaşıldıysa mümkündür. Şikago Belediyesi, sahip olduğu farklı etnik nüfusa daha iyi bir hizmet için bunu gerekli görmüş ve uygulamayı dönüştürmüştür (CPL, 2020). Bu uygulama, çocuk müze kartları ve diğer şehirlerin kütüphanelerinden ödünç alınan kitapları kapsamamaktadır.

3 Bkz. https://www.chipublib.org/maker-lab/

4 Bkz. Chicago Public Library (CPL). *Facilities FAQ.* https://www.chipublib.org/faq/facilities/

5 Bkz. https://www.chipublib.org/resources-for-adult-learning/

HWLC binasının ikinci katı çocuklara ayrılmıştır. Thomas Hughes Çocuk Kütüphanesi olarak isimlendirilen bölüm yapılandırılmış öğrenme materyalleri ve alanlarıyla hizmet vermektedir.[6] Bu bölümde kukla köşesi, yemek kamyonu, tahta ve sünger inşa blokları, sanat köşesi, bilgisayarlar, kitaplar, toplantı odası, ortaokul köşesi, emzirme odası, erişilebilir tuvalet, içilebilir su musluğu ve giriş bölümünde yemek yenilebilecek bir alan vardır. Bölümde ilkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik STEM ürünleri ve dijital medya köşesi bulunmaktadır. Kitap rafları küçük çocuklar köşesinde çocukların boyunu geçmeyecek şekildedir. Küçükler için karton ve etkileşimli kitaplar başta olmak üzere her yaş ve seviyeye uygun güncel bir derme olduğu görülmektedir. Burada kütüphanenin Early Learning programı çerçevesinde 0-5 yaş grubu çocukların dil ve zihin yeteneklerinin geliştirilmesi, çocukların okul yaşamına hazırlanması için müzik ve hareketle desteklenen okuma saatleri düzenlenmektedir (CPLF, 2023).

Bölüm 2017 yılında yenilenirken otizmli çocukların kendini rahat hissedebilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla yumuşak bloklara, sallanan çanaklara ve içine girip kitap okunabilecek kovuk tarzında köşelere yer verilmiştir. Kütüphaneye gelen otizmli çocuklar için hazırlanan çantalar ses azaltıcı kulaklık, iletişim kartları ve peluş hayvan içermektedir. Bu grup için zaman zaman hassas hikâye saati ve bilim atölyeleri düzenlenmektedir. Ayrıca SensoryCPL adında otizm dostu bir uygulama geliştirilerek otizmli çocuklar ve ailelerine kütüphaneye erişim kolaylığı sağlanmıştır (“Resources for Children with Autism”, 2019).

Şikago Halk Kütüphanesi sisteminde çocuklar için çeşitli programlar yürütülmektedir. Bunlardan biri 81 Club ismindeki öğrenci kütüphane kartı uygulamasıdır. Bu kartla Şikago şehrinde yaşayan okul çağı çocukları velilerinin garantörlüğü gerekmeden kütüphane kartı alabilir ve ödünç alma hakkı olur.[7] (CPL, 2023d). Bazı materyallere sınırlama getirilmekle birlikte bu şekilde çocukların ailelerinden kaynaklanabilecek sebeplerle kütüphaneye gelmemesinin önüne geçilmektedir.

Kütüphane hizmetleri çerçevesinde yürütülen diğer bir program Kids Museum Passport’tur (CPL, 2023b). Kütüphane ile şehirdeki müzeler arasındaki iş birliği sayesinde her kütüphanede müze kartları bulunmakta, bu kartlar ödünç alınarak çocuklar ve eşlik eden iki yetişkin kartta yazılı müzeyi ücretsiz gezebilmektedir. Bu hizmet sosyal yardım alan bireylere uygulanan indirimlerden ayrı ve daha basit bir prosedürle sunulduğu için hem devletten yardım almadığı halde ekonomik olarak imkânları sınırlı ailelere hem de göçmenlik kaydı olmayan farklı etnik arka plandan gelen ailelere faydalı olmaktadır.

6 Bkz. https://www.chipublib.org/childrens-library/

7 Ayrıca bkz. Chicago Public Library (CPL). *Library Cards FAQ.* City of Chicago. https://www.chipublib.org/faq/library-cards/

CPL'nin hizmetlerinde en büyük destekçilerinden biri Chicago Public Library Foundation (CPLF)'dır. Dernek, 1986 yılında kütüphanenin üst seviye bir kurum olması için dışarıdan desteğe gerek olduğunu düşünen sivil girişimcilerin kurduğu bağımsız bir sivil toplum kuruluşudur. Gelen yardım ve bağışlarla kütüphane hizmetlerini desteklemektedir. CPLF ile iş birliği içinde sunulan çocuk ve gençlik hizmetleri Şikago'nun geleceğine yatırım olarak görülebilir. Aşağıda daha geniş ele alınacak Teacher in the Library, Summer Learning Challenge ve YOUmedia bu hizmetlerin başlıcaları arasındadır.[8]

Teacher in the Library programı ders ve ödev konusunda yardıma ihtiyacı olan fakat özel yardım alma imkânı olmayan öğrencilere eşit eğitim imkânı sunulmasında önemli bir hizmet olarak görülmelidir. Kütüphanedeki yardımcı öğretmenler öğrencilerin matematik, okuma, yazma, bilim gibi çeşitli alanlardaki ödevlerine yardım etmekte, derslerine dair anlayamadıkları noktaları aydınlatmaktadır (De La Cerda, 2022). Bağışlar yoluyla yürütülen bu hizmet, ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı gruplar için çeşitli sebeplerle oluşan bilgi açığını kapatma imkânı sağlamaktadır. Bu kapsamda yüz yüze ve online ödev yardımı sunulmaktadır. Ayrıca Brainfuse programından destek alınmaktadır ("Free Homework", 2022).

Summer Learning Challenge, Şikago Halk Kütüphanesi yaz gelişim programıdır (Bouso, 2020a). Bu programla öğrencilerin yaz tatilinin sebep olacağı akademik gerileme ve kopuştan korunması ve eğitim ve öğrenmenin sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Programa destek veren sanat müzeleri ve çeşitli vakıfların yardımıyla hem fiziksel hem online yürütülen sanat ve okuma faaliyetlerini kapsayan bu programla çocukların gelişimi yaz boyu desteklenmekte, çeşitli malzeme ve kitap hediyeleri ile çocuklar programa katılmaya teşvik edilmektedir.

YOUmedia ise Şikago Halk Kütüphanesi sisteminde 20'dan fazla şubede lise öğrencilerine, iki şubede ise ortaokul öğrencilerine hizmet sunan bir birimdir. Dizüstü bilgisayar, kamera, müzik ve oyun aletleri bulunan özel alanlarda ergenlik dönemindeki çocukların yeteneklerini keşfetmeleri, yaşam boyu öğrenmeyi alışkanlık haline getirmeleri amaçlanmaktadır. Bazı şubelerde 3D yazıcı, kesici gibi el aletlerine de yer verilmektedir. Farklı içerikli bu köşelerde eğitim verebilecek düzeyde yetişmiş kütüphane görevlileri istihdam edilmektedir (CPL, 2023b). Bu alanın çocuklara dijital medya, STEM ve üretim alanında beceri kazandırması, onları gelişmeye ve iş birliğine teşvik etmesi ve geleceğe hazırlaması beklenmektedir. Diğer yandan çocuklara güvenli bir eğlenme alanı sağladığı görülmektedir. HWLC YOUmedia kü-

8 Bkz. https://www.chipublib.org/chicago-public-library-foundation/ ve Chicago Public Library Foundation'ın kendi sitesi https://empowereverychicagoan.org/

tüphanenin giriş katında yer almaktadır, burada dikiş, ses kayıt ve kamera alanlarında sertifika verilen dersler düzenli olarak sunulmaktadır.[9]

6. Değerlendirme ve Sonuç

Halk kütüphaneleri kültürlemenin ve toplumsal ilerlemenin devamını garanti edici bir devlet kurumudur. Devletin vatandaşlarına sağlamak zorunda olduğu temel bilgi hakları ve yaşam boyu gelişim imkânları halk kütüphanelerinin ana hizmet alanları olarak görülebilir. Halk kütüphanelerine yüklenen bu rol toplumda geniş bir kesimi oluşturan dezavantajlı bireylere uygun hizmetler geliştirme ve bu bireyleri toplumla bütünleştirme sorumluluğunu da doğurmaktadır. Bu bağlamda halk kütüphanelerinin hizmet götürdüğü bu gruplara ne gibi katkılar sağladığı görünür kılındıkça bu alanda daha aktif bir seyir izlenebileceği düşünülmüştür. Bu sebeplerle çalışmada halk kütüphanelerinin farklı gereksinimli gruplara katkılarına dikkat çekilerek bu hizmetlerin yaygınlaştırılmasını desteklemek amaçlanmıştır.

Çalışmada ulusal ve uluslararası literatür sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan bireyler, çocuklar, engelliler, göçmenler ve yaşlılar göz önünde tutularak incelenmiştir. Buna göre halk kütüphaneleri sosyoekonomik olarak dezavantajlı olanlara teknoloji, meslek edinimi ve geliştirme, ekonomi gibi alanlarda yeterlilikler kazandırmakta, gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta ve kültürel sermayelerini artırmaktadır. Toplumun geleceğini garanti etmek için odaklanılması gereken başlıca grup olarak çocuklar kütüphane imkânlarıyla gelişmekte, gerek erken çocukluk gerekse okul döneminde okuma, anlama, teknik vb. beceri kazanmaları desteklenerek çocukların özellikle sosyoekonomik dezavantajları hafifletilmektedir. Kütüphaneler çocuk ve gençlere güvenli sosyalleşme ortamları sağlamaktadır. Kütüphanelerin özellikle engelliler için erişilebilir hale getirilmesi ve onların bilgi arayışını destekleyici teknik ve basılı materyal sunması engelli bireylerin yapısal sebeplerle bilgiye ulaşamaması ihtimalini azaltarak kişisel gelişim ve üretim haklarını güvence altına alacağından önemlidir.

Göçmenler kültür ve işleyişine yabancı oldukları bir ülkede yaşam kurmaya ve sürdürmeye çalışırlar. Halk kütüphaneleri göçmenlere dil eğitimi ve gelişimi, meslek ve gündelik hayatın temel öğeleri hakkında güvenilir bir bilgilenme ve gelişme ortamı sağlar. Kütüphaneler göçmenlere gerek benzer durumu paylaşan ve birbirini anlayabilecek gerekse ilgi alanlarında ortaklık keşfedebilecekleri kişi ve gruplarla bir araya gelme ve sosyalleşme imkânı sunar. Toplumun dinamiklerini keşfeden göçmenlerin topluma uyumları ve iyi oluşları artarken göçmen çocukların mevcut kültürle ilişkisi desteklenmiş olur.

9 Bkz. Chicago Public Library (CPL). *YOUmedia*. https://www.chipublib.org/programs-and-partnerships/youmedia/ ve *HWLC YOUmedia.*.https://www.chipublib.org/hwlc-youmedia/

Halk kütüphanesi hizmetlerinde dikkate alınması gereken diğer bir grup ise yaşlılardır. Yaşlıların kaynaklara ulaşması kütüphanelerin gezici ve online hizmetlerinin gelişmesini gerektirebilir. İhtiyaç duyduğu kültürel ve sosyal ortamı, bulunduğu yer veya kütüphanede karşılayabilen yaşlıların genel sağlıkları ve yaşam kaliteleri iyileşmektedir. Çeşitli materyallerle zihin becerilerinin işletilmesi ve toplumsal yaşamla ilişki kurabilecekleri sosyal aktivitelerin sunulması yaşlanmayı geciktirici ve yaşam sevincini artırıcı etki yaparak yaşlıları topluma kazandırmaktadır.

Kütüphanelerin teknolojik aletlere erişim, benzer insanlarla buluşma ve sosyalleşme, iş ve vatandaşlık sorumluluklarında yardım sağlama, kültürel aktarım, anadil veya ikinci dil (dil farkı olan durumlarda) öğrenimi ve içerilme gibi çeşitli başlıklarda farklı sosyal gruplara destek olduğu görülmektedir. Bu katkılar bireysel düzlemde yaygınlaştırıldığında ülkenin kendi toplumsal bütünlüğünü sağlamasına ve sağlam adımlarla gelecek inşa etmesine hizmet eder. Dolayısıyla farklı gruplara ihtiyaç duydukları hizmetleri ulaştırmak için çaba göstermek halk kütüphanelerinin temel vazifesi olarak benimsenmeli, daha çok kişi ve gruba ulaşmaya gayret edilmelidir.

Halk kütüphanelerinin değindiğimiz gruplara ve burada yer verilemeyen gruplara fayda sağlamak üzere kullanıcılara odaklanarak planlamalar yapması gereklidir. Bu kapsamda örnek kütüphane faaliyetlerini inceleyerek geliştirmeler yapmak da önemlidir. Çalışmada örnek uygulama olarak yer verilen, Harold Washington Kütüphane Merkezi (HWLC), bulunduğu toplumsal çerçeve içinde önemli olan, çeşitli donanımı ve hizmetleri ile şehir düzeyinde hizmet veren bir kütüphanedir. HWLC sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda dezavantajlı grupların yoğunluğu oluşturduğu Şikago şehrinde yer almaktadır. 1991'de yeni binasına taşınan HWLC 150 yıllık Şikago halk kütüphanesi sisteminin merkez şubesi olarak toplu taşımaya yakın ve şehrin merkezinde yer almaktadır. Haftanın her günü açıktır. Kütüphane girişleri ve katlar arası geçiş herkes için kolaydır, engellilere ve çocuklara özel alanları ile toplumun her kesimine hitap etmektedir.

Kütüphanede özel ekipman ve servislerle donatılmış erişim odaları ve işitme engelliler için işitme engelliler tercümanı ve görüntülü telefon hizmeti vardır. Görme engelliler için sesli, işitme engelliler için görüntülü kitap değerlendirme saatleri planlanmaktadır. Kütüphanenin büyük yazılı baskı materyalleri ve sesli kitapları görme engelli bireyler kadar yaşlılara da hitap etmektedir. Kütüphanenin internet sitesi kütüphaneye uzaktan erişim imkânı vermesinden dolayı bazı gruplar için kritik önemdedir fakat erişebilirlik standartları hususunda geliştirilmesi gerekmektedir.

Kütüphanenin bir katı 0-14 yaş çocuklara ayrılmış olup bu bölümde sert ve yumuşak, ince ve kalın çeşitli format ve okuma seviyelerinde kitaplar, kukla, yapı blokları, yumuşak ve sert ekipmanlar ve yemek kamyonu gibi farklı tür oyuncaklar ile bazı STEM projeleri ve bilgisayarlar bulunmaktadır. Kütüphane haftalık olarak hikâye ve etkinlik saatleri düzenlemekte, ihtiyaca göre özel kurslar düzenlenebilmektedir. Kütüphanenin otizmli çocukları düşünerek geliştirdiği bir uygulaması da vardır. CPLF'nin desteğiyle kurulan YOUmedia lise grubu çocuklar için teknolojik aletlere, bilgisayar, grafik, müzik gibi alanlarda teknik alet ve desteğe erişim sunan bir atölyedir. Kütüphane yaz programları, okul dönemi ödev destekleri, ücretsiz müze ziyaretine imkân veren kartlar ile çocukların kültürel gelişimlerini desteklemektedir.

Kütüphane müzik odaları, Maker Lab, internet ve bilgisayar erişimi gibi fiziksel imkanlar yanında online uygulamalar aracılığıyla kitap, dergi, sesli kitap ve videolara erişim veren dijital hizmetler de sağlamaktadır. İngilizce öğrenenlere yönelik oturumlar, kendini geliştirmek isteyenlere bilgisayar teknolojileri hususunda yardım eden DigitalLearn ve iş yaşamında destekleyen LinkedIn Learning programları HWLC'nin sosyal destek projelerinden bazılarıdır. Maddi imkân ve hizmetler yanında kütüphane süresi geçen materyaller için ceza tahsilatını durdurarak ve okul çağındaki çocuklar için veli garantörlüğü istemeden sınırlı da olsa üyelik oluşturarak politika bağlamında da kütüphane kullanımının önündeki engelleri kaldırmak için mücadele etmektedir. Kütüphanenin sunduğu imkânlar kendisini çevreleyen farklı gruplara katkılarına odaklanılarak incelendiğinde kütüphanenin çevresinin ihtiyaçlarının farkında oluşu ve topluluğu için yaratmaya çalıştığı eşitlik ortamı belirginleşmektedir.

Kütüphanelerin statik ve kalıplara bağlı çehresinden sıyrılması ve farklı dezavantajlı gruplara hitap etmeye çalışması kütüphaneleri canlı yaşam merkezleri haline getirdiği gibi halk kütüphanelerinin temel felsefesini ve herkese hizmet etme amacını gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Değişen toplum koşulları ve kütüphanecilik alanındaki güncel gelişme ve örnekleri göz önünde tutarak ülkemiz kütüphanelerinin yeni bir sosyal yaşam alanı olarak planlanması ve bu bakış açısının kütüphaneciler ve farklı görev tanımlarında çalışan tüm kütüphane personeli tarafından içtenlikle benimsenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda son dönem yoğunlaştığı görülen dezavantajlı grupları dikkate alan yeni kütüphane binaları ve halkla ilişkiler bağlamında geliştirilmiş kütüphane hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının hayati öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bakış açısıyla hazırlanan çalışma, tarama yoluyla elde edilen bilgilerin olası sonuçlarını literatürün ışığında değerlendiren betimleyici bir çalışmadır. Sözü edilen katkıların bir kısmı kütüphanenin istatistikleri aracılığıyla incelenebilirken diğerlerinin özel alan araştırmaları ve

nicel yöntemler gerektirdiği görülmektedir. Bu sebeplerle ileri aşamalarda bu katkıları ölçen araştırmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça/References

Accessibility Checker. Erişim adresi: https://www.accessibilitychecker.org/audit/?website=https%3A%2F%2Fwww.chipublib.org%2F&flag=us)

Alaca, E. (2022). Halk kütüphanelerinde dezavantajlı bireylere sunulan hizmetlerin yenilikçi hizmet bağlamında değerlendirilmesi: Türkiye'den ve dünyadan örnekler. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel Gereksinimli Bireylerin Bilgiye Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 553-580). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Altay, A.ve Demir, H. (2020). Evaluation of Arabic children's books in the public libraries of Vienna within the frame of library services provided for child members who are native Arabic speakers. *Journal of Balkan Libraries Union, 7*(1), 1-9. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1309018

Americans with Disabilities Act (ADA). (28 Şubat 2020). Guide to Disability Rights Laws. Ada. https://www.ada.gov/resources/disability-rights-guide/

Arnott Smith, A. ve Eschenfelder, K. (2013). Public libraries in an age of financial complexity: Toward enhancing community financial literacy. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, *83*(4), 299–320. https://doi.org/10.1086/671912

Benefits- Summer Reading Programs. (2019). American Library Association. https://libguides.ala.org/summer-reading/benefits

Bertot, J. C., Real, B. ve Jaeger, P. T. (2016). Public libraries building digital inclusive communities: Data and findings from the 2013 digital inclusion survey. *Library Quarterly*, *86*(3), 270–289. https://doi.org/10.1086/686674

Bezirci, P. (2022). Kütüphanecilerin engelli kullanıcılar ve erişilebilirliğe yönelik tutumları: İstanbul'daki devlet üniversitesi kütüphaneleri örneği. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel gereksinimli bireylerin bilgiye erişimi: Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 204-234). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Bezirci, P. (Editor), (2019). *Bilgiye Erişimde Engellilere Yönelik Kütüphane Uygulamaları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel gereksinimli bireylerin bilgiye erişimi: Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 204-234). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Bouso, R. (2020a, 20 Temmuz). *Summer Learning Challenge: Build Stories with Chicago Public Library.* Chicago Public Library Foundation. https://cplfoundation.org/summer-learning-challenge-build-stories-with-chicago-public-library/

Bouso, R. (2020b, 21 Eylül). *Bridging the Digital Divide One DigitalLearn Lesson at a Time*. Chicago Public Library Foundation. https://cplfoundation.org/bridging-the-digital-divide-one-digitallearn-lesson-at-a-time/

Burke, S. K. (2007). The use of public libraries by native americans. *Library Quarterly*, *77*(4), 429–461. https://doi.org/10.1086/520998

Cheng, W., Wu, J., Moen, W. ve Hong, L. (2021). Assessing the spatial accessibility and spatial equity of public libraries' physical locations. *Library & Information Science Research*, *43*(2), 101089. https://doi.org/10.1016/J.LISR.2021.101089

Chicago (WLS). (2019, 30 Eylül). Chicago Public Library to eliminate overdue fines on books starting Tuesday. *abc7chicago*. https://abc7chicago.com/chicago-public-library-fines-overdue-book-cpl-eliminating-fees/5578115/

Chicago Public Library (CPL). (2020). *Chicago Public Library 2020-2024 Strategy*. https://www.chipublib.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/08/Chicago-Public-Library-2020-2024-Strategy.pdf

Chicago Public Library (CPL). (2023a). *Chicago Public Library 2022 Annual Report*. City of Chicago, Chicago Public Library. https://www.chipublib.org/wp-content/uploads/sites/3/2023/04/2022CPLAnnualReport_V3.pdf

Chicago Public Library (CPL). (2023b, Mayıs). *Services FAQ.* City of Chicago, Chicago Public Library. https://www.chipublib.org/faq/services/

Chicago Public Library (CPL). (2023c, Mayıs). *Technology FAQ.* City of Chicago, Chicago Public Library. https://www.chipublib.org/faq/technology/

Chicago Public Library (CPL). (2023d, Mayıs). *About HWLC.* City of Chicago, Chicago Public Library. https://www.chipublib.org/about-hwlc/

Chicago Public Library Foundation (CPLF). (2023, Mart). *Annual Report: Chicago Public Library Foundation*. Chicago Public Library Foundation. https://empowereverychicagoan.org/

De la Cerda, Maria. (2022, 17 Şubat). *Teachers in the Library Help Students Thrive In and Out of School.* Chicago Public Library Foundation. https://cplfoundation.org/teachers-in-the-library-help-students-thrive-in-and-out-of-school/

Demir, G. (2022). Kütüphaneler Bağlamında Sosyal Dışlanma ve Sosyal Kapsayıcılık: Kavramsal Bir Çerçeve. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel Gereksinimli Bireylerin Bilgiye Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 204-234). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Digital Inclusion Survey. (2013). American Library Association. https://www.ala.org/tools/research/digitalinclusion

DigitalLearn. (2023, Nisan). *About CPL and DigitalLearn.* Chicago Public Library, DigitalLearn. https://chipublib.digitallearn.org/cms_pages/about-cpl-and-digitallearn

Donnelly, F. P. (2015). Regional variations in average distance to public libraries in the United States. *Library and Information Science Research*, *37*(4), 280-289. https://doi.org/10.1016/j.lisr.2015.11.008

Durrance, J. C., Fisher, K. E. ve Hinton, M. B. (2005). *How libraries and librarians help: a guide to identifying user-centered outcomes.* American Library Association.

European Institute for Gender Equality (2016). Disadvantaged groups. *Gender Equality Glossary and Thesaurus*. https://eige.europa.eu/taxonomy/term/1174?language_content_entity=en

Evers, T. (2015, May 1). Why Public Library Summer Reading Programs Are Important. Wisconsin Department of Public Instruction. http://pld.dpi.wi.gov/sites/default/files/imce/pld/pdf/slp-points.pdf (Wayback Machine (archive.org)

Free Homework Help Available Every Day. (2022, 26 Eylül). Chicago Public Library (CPL). https://www.chipublib.org/news/free-homework-help/

Higgins, S. (2013). Access to digital libraries for disadvantaged users. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 916. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/916

Holt, L. E. ve Holt, G. E. (2010). *Public library services for the poor: doing all we can*. Chicago, IL: American Library Association.

IFLA-UNESCO. (2022). Public Library Manifesto 2022. https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2006/1/IFLA-UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%202022.pdf

Interpretation of the Library Bill of Rights. (2018). American Library Association. https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill/interpretations/servicespeopledisabilities

Kaptan, N., Pektaş Karabekir, E., Yılmaz, A. ve Ergenekon, Y. (2022). Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel Gereksinimli Bireylerin Bilgiye Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 17-40). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Kosciejew, M. (2019). Information's importance for refugees: Information technologies, public libraries, and the current refugee crisis. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, *89*(2), 79–98.

Kurtz, H. Ve Perkins, F. (Katkı.). (2018). *Keys to Engaging Older Adults*. American Library Association Diversity, Literacy, and Outreach Services (ODLOS/ALA). https://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org.aboutala/files/content/Keys%20to%20Engaging%20Older%20Adults-8-19-2019.pdf

Lenstra, N., Oguz, F., D'Arpa, C. ve Wilson, L. S. (2022). Exercising at the library: small and rural public libraries in the lives of older adults. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy, 92*(1), 5-23. https://doi.org/10.1086/717232

LinkedIn Learning Now Available to CPL Adult Cardholders. (2021, 16 Eylül). Chicago Public Library (CPL). https://www.chipublib.org/news/linkedin-learning-now-available-to-cpl-adult-cardholders/

Locke, J., Panella, N. M. ve Girolami, M. (2001). *International resource book for libraries serving disadvantaged persons.* De Gruyter. (ProQuest Ebook Central – Reader , 30.03.2023)

Michnik, K. (2015). Public libraries digital services and sustainability issues. *Bottom Line: Managing library finances*, *28*(1–2), 34-43. https://doi.org/10.1108/BL-12-2014-0034

Muir, R., Thompson, K.M. ve Qayyum, A. (2019). Considering "atmosphere" when facilitating information seeking by people with invisible disabilities in public libraries. *ASIST Conference Proceedings, 56*(1), 216-226.

Nguyen, F. (2022). Native language programs transcend boundaries. (3), 4-7. https://www.ila.org/content/documents/ila_reporter_0922_updated.pdf

Office for Diversity, Literacy and Outreach Services: What We Do. (2016). American Library Association. http://www.ala.org/aboutala/offices/diversity/what-we-do

Oğuz, T. (2022). Sürdürülebilirlik ve IFLA'nın özel gereksinimli bireylere yönelik politika ilkeleri. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel Gereksinimli Bireylerin Bilgiye Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 128-153). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Özdil, A.N. (2022). Özel gereksinimli ve dezavantajlı bireylere halk kütüphanelerinde uygulanmış hizmet örnekleri. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel gereksinimli bireylerin bilgiye erişimi: Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 327-348). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Palo, G. (2014). Türkiye'den Almanya'ya göç ve Türkiye göçmenlerinin Almanya'daki halk kütüphanelerini kullanma durumu [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Palo, G. (2020). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların bilgi gereksinimleri ve çok kültürlü kütüphane hizmetleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Palo, G. (2022). Suriyeli genç sığınmacıların bilgi gereksinimleri ve halk kütüphaneleri için çözüm önerileri. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel gereksinimli bireylerin bilgiye erişimi: Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 254-273). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Panella, N. (2009a). The Library services to people with special needs section of IFLA: An historical overview. *IFLA Journal*, *35*(3), 258–271. https://doi.org/10.1177/0340035209346213

Panella, N. M. (2009b). Library services to people with special needs section- glossary of terms and definitons. IFLA Professional Reports: 117. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/117.pdf

Polat, C. ve Akkaya, M.A. (2018). Toplumsal kültür kurumu olarak halk kütüphaneleri: Çankırı halk kütüphanelerinin olanaklar ve hizmetler durum haritası. (1), 534-570.

Reference and User Services Association. (2008). Guidelines for Library and Information Services to Older Adults. *Reference & User Services Quarterly, 48*(2), 209-212. https://doi.org/10.5860/rusq.48n2.209

Resources for Children with Autism Available at CPL. (2019, 12 Nisan). Chicago Public Library (CPL). https://www.chipublib.org/news/resources-for-children-with-autism-available-at-cpl/

Scott, R. (2011). The Role of public libraries in community building. *Public Library Quarterly*, *30*(3), 191–227. https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283

Sikes, S. (2020). Rural public library outreach services and elder users: A Case study of the Washington County (VA) Public Library. *Public Library Quarterly*, *39*(4), 363–388. https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1659070

Subaşıoğlu, F. (2000). Engellilerin Internet'e erişimi üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *40*(3-4), 203-216.

Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin "engellilik farkındalığı" üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, *9*(2), 399-430.

Summers, S. ve Buchanan, S. (2018). Public libraries as cultural hubs in disadvantaged communities: Developing and fostering cultural competencies and connections. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, *88(3),* 286-302.

US Census Bureau, (2021). American Community Survey. https://data.census.gov/table?g=160XX00US1714000&tid=ACSST1Y2021.S0501

Vårheim, A. (2014). Trust in libraries and trust in most people: Social capital creation in the public library. *Library Quarterly*, *84*(3). https://doi.org/10.1086/676487

Vogels, E.A. (2021, 22 Haziran). Digital divide persists even as Americans with lower incomes make gains in tech adoption. Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/06/22/digital-divide-persists-even-as-americans-with-lower-incomes-make-gains-in-tech-adoption/

Wheeler, J. (2021). "How much is not enough?": Public library outreach to "disadvantaged" communities in the war on poverty. *Library Quarterly*: *Information, Community, Policy*, *91*(2), 190-208.

Yılmaz, B. (2022). Engelli bireylerin okuma kültüründe kütüphanelerin rolü: Kuramsal bir yaklaşım. Bezirci, P., Kanık, L., Alaca, E., Palo, G. ve Soylu, D. (Eds.). *Özel Gereksinimli Bireylerin Bilgiye Erişimi: Disiplinler Arası Çalışmalar ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 177-203). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Zencir, M. B., Kutlutürk, L. ve Subaşıoğlu, F. (2017). Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde engellilere yönelik hizmetler: Web sayfaları bağlamında bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 57*(1), 720-739.

11. BÖLÜM / CHAPTER 11

Millet Kıraathanelerinin Halk Kütüphanesi Kullanıcısı Üzerindeki Olumlu Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Merkezefendi Millet Kıraathanesi Örneği

An Investigation on the Positive Effects of Millet Kıraathanesi on the User of the Public Library: The Example of Merkezefendi Millet Kıraathanesi

Ümit KONYA[1], Şeyma GÜZELDAL[2]

[1]Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: uko@istanbul.edu.tr
[2]Bilgi ve Belge Yönetimi Uzmanı, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-mail: syeniceri@fsm.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.11

ÖZ

Antik dönemlerden itibaren kütüphanelerin insanlığa sunduğu temel fayda, bilginin muhafazasını sağlamak olmuştur. Son yıllarda birçok değişiklik ve yenilik meydana gelmesine rağmen kütüphanelerin asıl amaçları, daima ziyaretçilerine aradıkları bilgiyi sunmak ve doğru bilgiye ulaşmalarına yardımcı olmaktır. 21. yüzyıla gelindiğinde kütüphanelerin toplum için sağladığı yarar, sadece bilgi taşıyıcılarına erişim değil, aynı zamanda bu mekânların bir tür yaşam merkezleri haline dönüşmüş olmasıdır. Halk kütüphaneleri ve bir türü olan millet kıraathaneleri de bu amaç doğrultusunda bireyin, bilgiye erişiminin yanı sıra sosyalleşmesine ve kültürel faaliyetlerde bulunabilmesine olanak sağlayan merkezler haline dönüşmüştürBu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde halk kütüphanesi tanımı, halk kütüphanelerinin, eğitimi desteklemesinde önemli bir rol oynadığı ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde millet kıraathanelerinin kurulmasında model olarak alınan "kıraathane" kültürünün geçmişi ve geçirdiği evreler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca millet kıraathanelerinin ağırlıklı kullanıcı kitlesini oluşturan genç nesil üzerindeki etkileri ve bu kütüphanelerin sosyalleşmeye katkıları da incelenmiştir. Nitekim genç nesil için millet kıraathaneleri, çalışma grupları oluşturup birlikte ders çalışabildikleri, diğer okuyucular için de kültürel faaliyetlerde ve fikir alışverişinde bulunabildikleri mekânlar olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, millet kıraathanelerinin sanatçılar ve sanat meraklıları için, sergiler düzenlemek ve kendilerini tanıtmak için bir mekân olarak kullanıldığı da görülmüştür. Bu bağlamda halk kütüphaneleri ve millet kıraathaneleri çeşitli benzerlikler ve farklılıkları açısından incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise 2018'den itibaren Türkiye'de açılmaya başlanan millet kıraathanelerinin halk kütüphanesi kullanıcısı üzerindeki etkileri ve özellikle genç ve eğitim-öğretimde okuyan nüfusun yoğun olduğu ülkemizde sıklıkla tercih edilen ders çalışma mekânları olarak kullanıcılarının bu kütüphaneler

hakkındaki deneyimleri ve olumlu/olumsuz tecrübeleri araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma Merkezefendi Millet Kıraathanesi özelinde yapılmış ve kıraathane kullanıcılarına anket tekniği kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, Halk Kütüphanesi, Millet Kıraathanesi, Kullanıcı Memnuniyeti, Zeytinburnu Merkezefendi Millet Kıraathanesi, İstanbul Kıraathane

ABSTRACT

The major benefit of libraries to humanity since ancient times has been to ensure the preservation of knowledge. Although there have been many changes and innovations in years, the main purpose of libraries is to always present the information they seek to their visitors and help them reach the truth. In the 21st century, the benefit of libraries for society is not only access to books but also that these places have turned into a kind of living center. Today, Public Libraries and Millet Kıraathanesi, which are among the libraries with many types, have turned into centers that allow the individual to socialize and engage in cultural activities, as well as access to information In this direction, in the first part of the study, information about the definition of the Public Library, and it has been revealed that Public Libraries play an important role in supporting education. In the second part, information is given about the past and the phases of the "kıraathane" culture, which was taken as a model for the establishment of Millet Kıraathanesi. In addition, the effects of Millet Kıraathanesi on the younger generation, which makes up the predominant user mass, and the contributions of these libraries to socialization, were also examined. Millet Kıraathanesi stand out as places where they can form study groups and study together, and where they can exchange ideas and engage in cultural activities for other readers. It has also been seen that Millet Kıraathanesi are used as a venue for artists and art enthusiasts, to organize exhibitions and to promote themselves. In this context, Public Libraries and Millet Kıraathanesi were examined in terms of various similarities and differences. In the third part, the effects of Millet Kıraathanesi, which was opened in Turkey since 2018, on the users of the Public Library, and the experiences and positive/negative experiences of the users about these libraries, as the frequently preferred study venues, especially in our country where the young and studying population is dense, were investigated. For this purpose, the research was carried out in the Merkezefendi Millet Kıraathanesi and some findings were reached by using the questionnaire technique.

Keywords: Library, Public Library, Millet Kıraathanesi, User Satisfaction, Zeytinburnu Merkezefendi Millet Kıraathanesi, Istanbul Kıraathane

Extended Abstract

The major benefit of libraries to humanity since ancient times has been to ensure the preservation of knowledge. Although there have been many changes and innovations in last years, the main purpose of libraries is to always present the information they seek to their visitors and help them reach the truth. In the 21st century, the benefit of libraries for society is not only access to books but also that these places have turned into a kind of living center. Today, Public Libraries and Millet Kıraathanesi, which are among the libraries with many types, have turned into centers that allow the individual to socialize and engage in cultural activities, as well as access to information. People come to libraries not only to seek information but also to socialize. Historians are in agreement that coffeehouses were opened and spread in the second half of the 16th century in the Ottoman Empire. The coffeehouse,

which has been included in daily life as entertainment venues since the second half of the 16th century, has turned into a place where various needs are met over time. “Kıraathane” is a word meaning “reading place”, formed by the combination of Arabic “kıraat” (reading) and Persian “hâne” (place, place). The word “Kıraathane” in the dictionary means “coffee, coffeehouse; It is defined as “a large, clean and well-appointed coffeehouse with newspapers, magazines and books for customers to read”. There are two views about when the Turkish society met the concept of kıraathane. The first of these is that kıraathane is older than the coffee house. This view suggests that in the 16th century, the mosque community spent their time reading books and chatting with each other, and thus these places became kıraathane. Supporters of the latter view claim that the coffee house culture in the Ottoman Empire emerged at the same time as the reading halls that became widespread in Europe in the 19th century. In addition to the positive aspects of coffee houses in history, the idea that they have negative aspects that led to some discussions has also come to the fore. These debates have led to economic debates at the point of import of coffee, political with the location of the place, and religious debates in terms of being an arbitrary habit. Millet kıraathanesi, which emerged as a result of the “coffee house” culture that is wanted to be revived in Turkey today, basically have similar goals with public libraries in many points.Since these libraries have some aspects that differ from the public library, especially the social opportunities and working hours they provide to their users, it is important to examine the effects on users in order to show the point reached in this regard. In this direction, in the first part of the study, information about the definition of the Public Library, and it has been revealed that Public Libraries play an important role in supporting education. In the second part, information is given about the past and the phases of the “kıraathane” culture, which was taken as a model for the establishment of Millet Kıraathanesi. In addition, the effects of Millet Kıraathanesi on the younger generation, which makes up the predominant user mass, and the contributions of these libraries to socialization, were also examined. Millet Kıraathanesi stand out as places where they can form study groups and study together, and where they can exchange ideas and engage in cultural activities for other readers. It has also been seen that Millet Kıraathanesi are used as a venue for artists and art enthusiasts, to organize exhibitions and to promote themselves. In this context, Public Libraries and Millet Kıraathanesi were examined in terms of various similarities and differences. In the third part, the effects of Millet Kıraathanesi, which was opened in Turkey since 2018, on the users of the Public Library, and the experiences and positive/negative experiences of the users about these libraries, as the frequently preferred study venues, especially in our country where the young and studying population is dense, were investigated. For this purpose, the research was carried out in the Zeytinburnu Merkezefendi Millet Kıraathanesi and some findings were reached

by using the questionnaire technique. These findings were evaluated in line with the data obtained as a result of the survey, and the effect of these kiraathene on the user was revealed.

1. Giriş

Toplumsal bir varlık olan insan, doğayla ve diğer insanlarla sürekli bir iletişim içerisindedir. Bu sebeple insan, bu iletişimi devam ettirebilmek için daima bilgiye ihtiyaç duymuştur. Bilginin toplumsal hayattaki değeri ise her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda kütüphanelerin, insanların bilgiye ulaşmasında, kullanmasında, zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmesinde çok önemli bir yeri vardır.

Okumak, araştırma yapmak ya da çalışmak amacıyla insanların gittikleri, bünyesinde kitap ve kitapdışı materyallerin bulundurulduğu bina ya da oda şeklinde tanımlanabilen kütüphaneler, bilgiye erişim noktasında en önemli mekânlardan biri olarak kabul edilebilir. Halk kütüphaneleri demokrasi düşüncesi üzerine kurulmuş bir sosyal teşkilat olup, kamu tarafından fonlanan ve kullanımı toplumdaki herhangi bir sınıf ya da insanla sınırlı olmayan, herkesin ücretsiz olarak erişebildiği bir kütüphane türüdür. Bununla birlikte halk kütüphaneleri, okuryazarlığın teşvik edildiği, her yaş gurubu için geniş bir okuma yelpazesi sağlayan ve toplum yaşamının vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilen mekânlardır. Kütüphane kaynaklarının ve hizmetlerinin kullanıcılar tarafından en üst düzeyde kullanılması, halk kütüphanelerinin temel amaçlarından birisidir.

Son yıllarda Türkiye'de tekrar canlandırılmak istenen "kıraathane" kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkan millet kıraathaneleri de temelde halk kütüphaneleri ile birçok noktada benzer hedeflere sahiptir. Bu kütüphanelerin, kullanıcılarına sağladığı sosyal olanaklar ve çalışma saatleri başta olmak üzere halk kütüphanesinden ayrılan birtakım yönleri bulunması nedeniyle, kullanıcılar üzerindeki etkilerini incelemek, bu konuda gelinen noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kütüphaneler, yerel ve ulusal tarihleriyle uyum içinde gelişmiştir. Siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar kütüphaneleri yaratmış; şekillendirmiş ve geliştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de 2018 yılından itibaren açılmaya başlanan millet kıraathanelerini ilk kez kullanacak olan kişiler ve hâlihazırda "Halk Kütüphanesi" kullanıcısı olan bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 2016 yılında "Merkezefendi Şehir Kütüphanesi" olarak kullanıma sunulan, 2018'de millet kıraathanelerinin ilk örneklerinden olan "Merkezefendi Millet Kıraathanesi" bu türün ilk örneklerinden birisi olması açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmada "Merkezefendi Millet Kıraathanesi" kullanıcıları üzerinde yapılan anket sonuçları önemli veriler sunacaktır.

2.HALK KÜTÜPHANELERİ

2.1.Tanım

Toplumun her kesiminin eşit bir şekilde faydalandığı halk kütüphaneleri kütüphane türleri arasında en geniş kitleye hitap etmesiyle dikkat çekmektedir. Yerel bilgi merkezleri olan ve her türlü bilgiyi kullanıcılarının hizmetine sunan halk kütüphanelerinin çeşitli kaynaklarda birden fazla tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir;

Hasan Keseroğlu, halk kütüphanelerini, "bir toplumda yaşayan kişiler arasında hiçbir ayrım gözetmeden onların eğitim kültür ve bilgi gereksinimlerini karşılıksız olarak yerine getirmeyi ve boş zamanlarını değerlendirmeyi amaçlayan kurumlardır" şeklinde tanımlamıştır (Keseroğlu, 1989, s. 30). Osman Ersoy ise, "kadın-erkek, her yaşta, her seviyede ve her meslekten okuyucunun çeşitli konulardaki fikir ürünlerinden ücretsiz ve serbestçe yararlanmasını sağlayarak bölgenin kültürel, sosyal ve teknik kalkınmasına yardımcı olan kurumlardır" şeklinde bir tanım geliştirmiştir (Ersoy, 1966, s. 30). Bu tanımda halk kütüphanelerinin hiçbir ayrım yapılmaksızın herkesin kullanabileceği kurumlar niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır.

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions = Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Federasyonu), halk kütüphanelerini bireylerin ve toplumun faydasına dair çok çeşitli bilgiye yerel düzeyde erişim sağlayan toplumsal bir araç olarak tanımlamaktadır. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) ise halk kütüphanelerinin, gönüllülük esasına dayalı bir bilgi merkezi olması üzerinde önemle durmuştur. (Aktaran: Yılmaz, 2004, ss. 39, 150).. Halk kütüphanelerini diğer kütüphane türlerinden ayıran önemli noktalara değinen Henry Campbell, bunu üç şarta bağlamış ve bunları; halk kütüphanesinin kolayca ulaşılabilir olması, toplumdaki bireylerin serbestçe ve eşit şartlarda onu kullanabilmeleri, hizmetleri için kullanıcılarından para almaması olarak belirtmiştir (Campbell, 1988, s. 10).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle halk kütüphaneleri için güncel bir tanım geliştiren Ümit Konya, "halk kütüphanesi kullanıcılar arasında ırk, dil, din, cinsiyet vb. ayrım yapmayan, bulunduğu bölgenin her türlü bilgi gereksinimini karşılayan, güncel elektronik bilgi kaynaklarını izleyerek, ücretsiz kullanıma sunan, hizmetlerde sürdürülebilir bir yapıya sahip olan bir bilgi merkezi" olarak tanımlamıştır (Konya, 2017, s. 26).

2.2.Halk Kütüphanelerinin Halk Eğitimindeki Rolü

Bu bölümde eğitim ve kültür tanımlarından başlanarak, halk kütüphanelerinin halkın her kesiminden bireylerin eğitimlerine katkısı, okuma alışkanlığı kazandırma, yaşam boyu öğren-

meye katkısı ve kültürü aktarmadaki rolüne değinilecektir. Halk kütüphanelerinin eğitim ve kültür alanındaki yerini tespit edebilmek için önce eğitim ve kültür kavramlarını tanımlamak gerekir.

Eğitim kavramı, Türkçede eğmek fiilinden türetilmiştir ve sözlükte "Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde ve dışında, doğrudan ya da dolaylı yardım etme, terbiye" anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2022). Eğitimi destekleyen ve eğitimin ayrılmaz bir parçası olan bir diğer kütüphane türü ise halk kütüphaneleridir. Halk kütüphaneleri, yediden yetmişe halkın her kesimine, hiçbir ayrım gözetmeden kültür ve bilgi hizmetini ücretsiz sunan, toplumun ekonomik, sosyal, eğitsel, kültürel ve teknik kalkınmasına destek olan kuruluşlardır (Ersoy, 1966, s. 1).

Kültür kelimesi ise Latince , toprağı işlemek anlamına gelir. Fakat kültür kelimesi zamanla toprağın işlenmesi anlamından esinlenerek insan zihninin işlenmesi anlamına kaymıştır (Alpay, 1991, s. 163). Kültür kavramını "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine hakimiyetinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" olarak tanımlamak mümkündür (TDK, 2022). Bu nedenle kültür, insana ve topluma dair her şeyi kapsamaktadır. Özellikle halk kütüphaneleri bu noktada kültürel hafızayı muhafaza etmesi bakımından en önemli yerel kültürel bellek kurumlarından biri olarak değerlendirilebilir (Altay, 2018, s. 350).

Eğitim, ailede başlayan ve ilerleyen süreçte çeşitli kurumlar tarafından desteklenen bir süreçtir. Bu kurumların en önemlilerinden biri de, eğitimin her kademesinde etkili rol oynayan halk kütüphaneleridir. Eğitim ve kütüphane olgusu her şart altında birlikte anıldığından, eğitimin sadece okul hayatına özgü değil, okul dışında da hayat boyu devam eden bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Bu amaç doğrultusunda kütüphaneler de gençlere genel kültür verme sorumluluğu taşıyan birer eğitim kurumları olarak tanımlanabilir (Soysal, 1967, s. 231). Halk kütüphanesi ise, öncelikle eğitim ve kültür kurumu olarak nitelendirilmiş, daha sonra bilgiye ulaştıran ve zamanı olumlu yönde kullanmayı destekleyen bir niteliğe sahip olmuştur. Bu amaçlar, zamanla halk kütüphanesinin kurulduğu yerin yerel özellikleri sınır ve kapsamına göre geliştirilmiştir (Keseroğlu, 2018, s. 29). Bu amaçların yanı sıra UNESCO halk kütüphanesi bildirgesine göre demokratik bir kurum olan halk kütüphaneleri, toplumun kültürel, eğitsel, ekonomik ve teknik kalkınmasına katkıda bulunan kurumlar olarak belirtilmiştir (Aktaran: Yılmaz, 2004, s. 22).

Halk kütüphaneleri yüzyıllardır "halkın üniversiteleri" olarak işlev görmektedirler. Bu nitelik, halkın bilgi kaynaklarına erişmesine ortam hazırlayarak kütüphanelerin yaşam boyu eğitim süreçlerine katkıda bulunmasını sağlamıştır (Alpay, 1991, s. 163). Nitekim eğitimin organik bir parçası olan kütüphane, eğitim politikasının da zorunlu bir alt ögesi olmaktadır. Kısaca eğitimin amaçlarını gerçekleştirmede bir araç olarak kütüphane eğitim politikası olgusunun ilgi alanına girmektedir (Yılmaz, 2004, s. 47). Atılgan'a göre ise halk kütüphanelerinin eğitim ve kültür işlevlerini yerine getirirken hedefledikleri konular şunlardır: Ayrım gözetmeden tüm bireylere hizmet sunmak, kişiye bilginin önemini öğretip kütüphane kullanma alışkanlığı kazandırmak, bireye okuma alışkanlığı kazandırmak, yaşam boyu eğitimi desteklemek, bünyesinde elektronik belgelere erişimi destekleyen birimler açıp bilgi toplumu olma ve bilgi teknolojisi kullanma becerisi geliştirmek, güncel bilgi ve yeni çıkan eserleri halka ücretsiz sunmak (Atılgan, 2003, s. 384).

Halk kütüphanelerinin halk eğitimi üzerindeki etkisinden bahsederken "halk eğitimi" kavramından da bahsetmek yerinde olacaktır. Ülkemizde halk eğitimi, yetişkin eğitimi ve yaygın eğitim kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır (Okçabol, 1994, s. 12). Halk eğitimi, bireylerin okul dışında da eğitim ve kültürel faaliyetlerini devam ettirmelerine olanak sağlayan bir süreci ifade etmektedir. Bunu sağlayan kurumlar olarak halk kütüphaneleri bu görevi üstlenmiş ve başarıyla sürdürmektedirler (Anameriç ve Rukanci, 2017, s. 55). Bunun yanı sıra günümüzde teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeler de değişmektedir. Türkiye'de ve dünyada kendini gösteren bu değişim sürecinde yetişkinlerin eğitimine de önem verilmelidir. Bu nedenle halk eğitiminin alanı içerisinde yer alan halk kütüphanelerinin, yetişkinlerin eğitiminde yararlı olacağı açıktır. Halk kütüphaneleri sağladığı olanaklar sayesinde ekonomik koşullarından dolayı bilgi taşıyıcılarına erişmekte zorluk çeken bireylere önemli bir olanak sunması bakımından önem arz etmektedir.

Modern eğitim anlayışı ile ezberci eğitim sistemi, yerini araştırma ve öğrenme odaklı bir anlayışa bırakmış, bu durum da kütüphaneleri daha önemli bir konuma getirmiştir. Kütüphane kullanıcıları üzerinde yapılan bir araştırmaya göre okuyucu kitlesinin çoğunluğunun öğrenci olması sebebiyle kütüphaneler eğitimin önemli bir parçası olarak görülebilir. Bu sebeple halk kütüphaneleri, eğitimle beraber hitap ettikleri çevrenin kültür ve araştırma kurumu olarak halk eğitimi rolünü de üstlenmektedir (Atılgan, 1991, s. 70).

3.Millet Kıraathaneleri

3.1.Kıraathane ve Kahvehane Tanımı

"Kıraathane", Arapça "kıraat" (okuma) ve Farsça "hâne" (yer, mekân) kelimelerinin birleşmesi ile oluşan "okuma yeri/mekânı" anlamına gelen bir sözcüktür. "Kıraathane" kelimesi sözlükte, "kahve, kahvehane; müşterilerin okumaları için gazete, dergi ve kitap bulunduran geniş, temiz ve iyi döşenmiş kahvehane" olarak tanımlanmaktadır. Kahvehane ise sözlükte, "Kahve, çay, ıhlamur, nargile içilen, tavla, domino, bilardo, kâğıt oyunları vb. oynanan yer" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). 19. yüzyılda faaliyet göstermeye başlayan kıraathaneler, gündelik olayların takip edildiği, çeşitli konularda halkın bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla bünyesinde günlük gazete dergi vb. yayınların bulunduğu, ayrıca geleneksel sahne sanatlarının icra edildiği eğlence ve kültür mekânları olmasıyla kahvehanelerden ayrılmaktadır (Yaşar, 2005, s. 242).

İlk örnekleri 1510'larda Mekke ve Kahire kayıtlarında görülse de, kahvehane Osmanlı'nın Arap topraklarını fethinden sonra, özellikle de Halep ve Şam'dan iki girişimcinin 1550'lerin başında İstanbul'da iki kahvehane açmasıyla popüler hale gelmiştir. Sonrasında kahvehaneler tüm İstanbul'a ve hatta Anadolu'daki küçük kasabalara yayılmıştır. Kentleşme ve ticarileşme ile birlikte kahvehaneler, daha önce zamanlarının çoğunu iş, cami ve ev gibi belirlenmiş mekânlarda geçiren Osmanlı Müslüman erkekleri için alternatif mekânlar haline gelmiştir (Karababa ve Ger, 2011, ss. 744-745).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kıraathaneleri kahvehanelerden ayıran en önemli özellik, kıraathanelerin okuma ve kültür yeri olmasıdır. Bu sebeple bu mekânlar kahvehaneden ziyade okuma evi, okuma salonu anlamına gelen yeni bir isimle anılmıştır. Kuzucu'ya göre, kahvehanelerden daha sonra ortaya çıkan bu mekânlar, kahvehanelerin işlevsel açıdan değişim geçirmiş hali olarak görülebilir (Koz ve Kuzucu, 2015, s. 161).

Kahvehane ve kıraathaneler işlevsel olarak benzer hizmetler verdikleri için genelde bu mekân isimleri birbiri yerine kullanılmaktadır. Birbirinden bağımsız olarak açılmış olsalar bile genelde her ikisi için de aynı isim kullanılmıştır. Bununla birlikte kahvehaneler ve kıraathaneler arasında genellikle mekânsal açıdan değil, işlevsel olarak birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu mekânlar Tanzimat döneminin etkisiyle toplumda okuma faaliyetlerinin artmasıyla beraber boş vakit geçirilen mekân olmaktan çıkıp, eğitim ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı mekanlara dönüşmüştür (Yaşar, 2005, s. 240).

3.2.Türk Kültür Tarihinde Kıraathaneler

Osmanlı'da kahvehanelerin 16. yüzyılın ikinci yarısında açılıp yaygınlaştığına dair tarihçiler görüş birliği içindedirler (Göktaş, 1999, s. 67). Buna göre, 16. yüzyılın ortalarına kadar tipik bir Osmanlı mahallesini belirleyen başlıca üç mekân bulunmaktadır. Bunlar, şahsi konutlar, mabetler ve çarşılardır. Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarına doğru mahalle kültürüne yeni bir mekân daha eklenmiştir. Yukarıda sayılan mekânların dışında, insanların eğlenip sohbet edecekleri, yani sosyal ihtiyaçlarına karşılık verecek mekân "kahvehane" olmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğlence mekânları olarak günlük yaşama dahil edilen kahvehane, zamanla çeşitli ihtiyaçların karşılandığı bir mekâna dönüşmüştür (Kuzucu, 2011, s. 281). Bu durum Osmanlı Devleti'nin en geniş topraklara ulaştığı bir dönemde halkın sosyal eğilimlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Osmanlı kahvehanesi, bireylerin başkalarıyla etkileşime girmesine ve sorumluluklarından uzakta zaman geçirmesine olanak sağlaması bakımından günümüzün kafeteryalarına da benzemektedir.

Kahvehane kültürü, Tanzimat döneminde farklı bir çehreye bürünmüştür. Nitekim bu dönemde gazete ve dergi yayıncılığı artmış ve Osmanlı aydınının hayata bakış açısı değişmiştir. Bu mekânların, eğlenceyi ikinci plana iten ve okuma kültürüne yer açan bu kahvehane tipi İstanbul'un sosyal hayatını ciddi bir biçimde değiştirmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan okuma salonlarına benzer bir şekilde gelişen ve tamamen sosyal ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yeni mekâna "kıraathane" ismi verilmiştir (Kuzucu, 2011, s. 282). Zamanla kıraathaneler, kahvehanelerin çağdaşlaştırılmış bir biçimine dönüşecek ve seçkinlere hitap eden mekânlar olacaktır (Öztürk, 2020, s. 196). Bu sayede Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketinin Osmanlı'nın kültürel ve sosyal yapısını nasıl değiştirdiği çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Türk toplumunun kıraathane olgusuyla ne zaman tanıştığına dair iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki kıraathanenin geçmişinin kahvehaneden daha eski olduğu şeklindedir. Bu görüş, 16. yüzyılda cami cemaatinin namaz aralarında, vakitlerini kitap okuyup sohbet ederek geçirdiğini ve böylece bu mekânların kıraathane olduklarını öne sürer. İkinci görüşü savunanlar, Osmanlı'da kıraathane kültürünün, Avrupa'da 19. yüzyılda yaygınlaşan okuma salonlarıyla aynı zamanda ortaya çıktığını iddia ederler. Bununla birlikte, kahvehane müşterileri arasında ayrışma meydana geldiğini belirten Kuzucu, dar görüşlü kişilerin mahalle kahvelerini tercih ettiklerini, okuyup düşünmeyi ve tartışmayı seven sanat, edebiyat ve düşünceye önem verenlerin ise kıraathanelere yöneldiğini belirtmektedir (Koz ve Kuzucu, 2015, s. 164). Nitekim sosyolojik açıdan bakıldığında, toplumun yaşamını yönlendirmede kıraathanelerin

öneminin oldukça büyük olduğu görülmektedir. Çünkü toplumun büyük kesiminin vakitlerinin çoğunu geçirdikleri yerler bu mekânlardır. Bununla birlikte sanatçılar, bilim adamları, yazar ve gazeteciler gibi toplumun aydın kesiminin bir araya gelip sohbet ettikleri ve topluma olumlu biçimde yön verdikleri mekânlar olmaları bakımından da kıraathaneler önem teşkil etmektedir (Göktaş, 1999, s. 80). Bu nedenle kıraathaneler aynı zamanda toplumun kültürel yapısını gösteren bir mekân olması bakımından da dikkat çekicidir. Kıraathanelerin Türk toplumsal yaşamına yaptığı en büyük katkı, okuma kültürüne yenilikçi bir bakış açısı sunması ve düşünsel faaliyetlerde bulunmak isteyenlerin birlikte vakit geçirebilecekleri mekânlar olmasıdır. Mahalle kahvehanelerinin "zaman öldürme" yeri olarak kanıksandığı bir dönemde kıraathaneler, "zamanla yarışan" insanlara sağladığı bilgiye ulaşma ortamları ile kültür kurumları haline gelmiştir (Koz ve Kuzucu, 2015, s. 192).

Tarihte kıraathanelerin yukarıda sayılan olumlu yönlerinin yanı sıra, birtakım tartışmalara yol açan olumsuz yönlerinin olduğu düşüncesi de gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar kahvenin ithalatı noktasında ekonomik, mekânın konumuyla siyasi, keyfi bir alışkanlık olması bakımından da dini tartışmalara yol açmıştır (Evren, 1996, s. 24). İlk yasak Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından getirilmiştir. Şeyhülislam, dini açıdan kömür derecesinde kavrulan maddeleri yemenin İslam'a aykırı olduğunu iddia ederek kahve içmenin haram olduğuna dair bir fetva vermiştir. Bunun üzerine kahvehaneler kapatılıp içenler cezalandırılmıştır (Bostan, 2001, s. 203). Fakat, yasakların çiğnenmesi, kadıların yasadışı kahvehane faaliyetlerini kontrol edememesi, tüketicilerin ve kahvehane sahiplerinin bu yasağı delme noktasındaki tutumlarının yeniden ferman çıkarılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda İstanbul'a Mısır üzerinden deniz yoluyla kahve getiren limandaki gemilerin dipleri delinerek batırıldığı da bilinmektedir.

Daha sonra kahve yasaklarının sebeplerinde değişiklik olup, bu yasaklar siyasi alana kaymıştır. İnsanların bu mekânlarda toplanıp siyasi otoriteyi eleştirmesi ve yöneticiler tarafından hoş karşılanmayıp tehdit unsuru olarak görülmüştür. Faroqhi, bu yüzden kahvehanelerin sık sık kapatıldığını belirtir. Bu sohbetlerin Osmanlı memurları tarafından denetlenmesindeki güçlükler bu yerlerin kapatılmasında ayrıca etkili olmuştur (Faroqhi, 2014, s. 263).

3.3.Tarihte İstanbul Kıraathaneleri

Kahve, İstanbul'a Müslüman tüccarlar tarafından Yemen, Cidde, Kahire ve İskenderiye kentleri üzerinden getirilmiştir. Kahve ticaretinin hızlanması sonucu yaygınlaşan kahve içme alışkanlığı bu tür içeceğin tüketileceği mekânların oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Evren, 1996, s. 21). "Peçevi Tarihi"nde İstanbul'daki ilk kahvehaneler şöyle anlatılmaktadır: "1554

yılının başlarında Halep'ten Hakem adında esnaftan bir adam ile Şam'dan Şems adlı kibar bir kişi gelip Tahtakale'de açtıkları birer büyük dükkânda kahve satmaya başladılar. Keyiflerine düşkün bazı kişiler özellikle okur yazar takımından birçok büyük kimse bir araya gelmeye ve yirmişer otuzar kişilik toplantılar düzenlemeye başladılar. Kimisi kitap ve güzel yazılar okur, kimisi tavla ya da satranç oynardı. Bazen yeni yazılmış gazeller getirilip şiir ve edebiyattan söz edilirdi." (Peçevi, 1992, s. 258).

Bahsi geçen tarihlerde İstanbul'daki kahvehanelerin oldukça zengin bir kültürel çeşitliliğe sahip oldukları bilinmektedir. Nitekim o dönemde toplumun kültürel yapısı çoğulcu bir karakter taşımakta, yalnızca belli bir kesimin gittiği kahvehanelerin yanı sıra farklı toplum tabakalarından aynı ortak kültüre sahip insanların gittikleri kahvehaneler de bulunmaktadır. Bununla birlikte halkın her kesiminin çeşitli kahvehanelerde bir araya geldiği görülmektedir. Örneğin, "ahalle kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri, Yeniçeri kahvehaneleri, semai (çalgılı) kahvehaneler, esrarkeş kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri, seyyar kahvehaneler, balıkçı kahvehaneleri bu kahvehaneler arasında gösterilebilir. Kıraathanelere en yakın örnek ise imaret kahvehanelerdir. Camilerin yanında bulunan bu kahvehanelerde namaz vaktini bekleyenler oyalanmak için, kitaplar okunur, meddahlar ve saz şairleri de halk masallarını ve halk şiirleri söylerlerdi (Evren, 1996, s. 11).

Zaman geçtikçe İstanbul kahvehanelerinin hızla çoğaldığını belirten Birsel, keyiflerine düşkün okur yazar tayfasının burada toplanmaya başladığını, edebi tartışmalarının yapıldığı bu mekânlarda kimi zaman oturacak yer olmadığını aktarmıştır (Birsel, 1975, s. 10). Işın, kahvehanelerin müşterilerinden şöyle bahsetmektedir: "İstanbul'un tanrısız tapınakları kahvehanelerdi. Hepsinin müridi ve mezhebi farklıydı. Pehlivanlar balıkçılar horoz dövüştürenler ve köçekler kendi kahvehanelerinde doğdular, hatıralarını da bu kutsal yerlere gömdüler. Satranç, dama ve tavla oynayanlar, tömbeki içenler, devlet sohbetlerini kaçırmayanlar, ilk orta oyunu izleyenler, kanto dinleyenler, kapısında kellesini bırakanlar, muamma çözenleri diş çektirenler ve harabat şairleri tipik kahvehane müşterileriydi. Kültür tarihinin en renkli sayfalarını kahvehanelerde ortaklaşa yazmışlardır." (Işın, 1994, s. 280).

İstanbul'daki kıraathaneler başlıca iki bölgede yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi dini, ticari, sanatsal ve kültürel etkinliklerin merkezi olan Sultanahmet-Beyazıt bölgesidir. Bu bölge belli başlı kütüphaneler, sahaflar ve kapalı çarşı gibi merkezlerin bulunduğu bir yerleşim bölgesinde olduğundan, bu bölge ilmi, eğitim, sanat ve edebiyat çevrelerinin de gözdesi haline gelmiştir. Diğer bölge ise Şehzadebaşı'ndaki "Direklerarası" olarak bilinen yerdir (Koz ve Kuzucu, 2015, s. 116).

Beyazıt'ta "Sarafim Kıraathanesi"

Kıraathane olarak anılan bu ilk mekân, Sarafim adlı bir Ermeni tarafından 1857 yılında kurulmuş, gazete ve dergilerin bulundurulduğu ve arşiv için saklandığı ilk kahvehane olma özelliği ile de bilinmektedir. Gazete ve dergi gibi yazılı iletişim araçlarının bu mekânlara getirilmesi ile erken modernleşme dönemi bürokratlarını da bir araya getiren kahvehaneler bu özellikleri sebebiyle Sarafim'den itibaren "kıraathane" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Sökmen, 2011, s. 66). Sarafim kıraathanesi Beyazıt-Okçularbaşı bölgesinde "Reşid Paşa Türbesi"nin karşısında yer almaktaydı. Mimarisi uzun bir dikdörtgen yapıya benzediğinden "Uzun Kahve" adıyla da anılan bu kıraathane, bazı kayıtlarda "Kıraathane-i Osmani" ya da "Okçularbaşı Kahvesi" olarak da yer alsa da en yaygın bilinen adı "Sarafim Kıraathanesi"dir. Bu kıraathane gerçek manada bir okuma salonu hatta halk kütüphanesi görevi de görmüştür (Koz ve Kuzucu, 2015, s. 169; Kuzucu, 2011, s. 287).

Selim Nüzhet Gerçek, Sarafim kıraathanesini şöyle anlatmaktadır: "İsmi bize kadar gelen hemen hemen yegâne kahvehane Sarafim kıraathanesidir. Sarafim müşterilerine yalnız gazete ve mecmua okumak olanağını vermekle kalmamış, kıraathanesini müellif ve tabilere de eserlerini satmak üzere bir satış merkezi haline getirmiştir." (Gerçek, 1997, s. 70).

Süheyl Ünver, Sarafim kıraathanesine gidenler arasında, Ebuzziya Tevfik Bey, Sadullah Paşa, Arif Hikmet Bey, Namık Kemal, Leskofçalı Galip Bey, Osman Nuri Ergin gibi isimleri saymaktadır. Osman Nuri Ergin'in eski gazete koleksiyonlarında araştırma yapmak için sık sık kıraathaneye gittiğini belirtmiştir**.** Ayrıca, Osmanlı döneminde yaşayan aydın kesimin tarihsel ve kültürel birikimlerinin gelecek nesillere aktarılmasında kıraathanelerin gazete koleksiyonları bilgi ve kültür aktarımında önemli bir rol üstlenmiştir. Örneğin Sarafim kıraathanesinde sık sık çalışmalarda bulunan Osman Nuri Ergin, eğitim tarihi ve belediyecilik konularındaki çalışmaları esnasında bu kıraathanedeki gazete ve dergilerden büyük ölçüde faydalanmıştır (Ünver, 1979, s. 481). Ayrıca Sarafim kıraathanesinde ramazan gecelerinde edebiyatçıların da katıldığı birtakım toplantılar düzenlenmiş, aralarında Arif Hikmet, Faik Esad, Muallim Naci, Müstecabizade İsmet gibi şairlerin, Ahmed Rasim ve Halit Ziya gibi yazarların bulunduğu edebiyat sohbetleri yapılmıştır (Işın, 1994, s. 564).

Halit Ziya Uşaklıgil anılarında Sarafim kıraathanesinden şöyle bahsetmektedir: "Ortada uzun bir masa ve üzerinde altında yığınla eski ve yeni gazeteler göze çarpıyordu. Sarafim kıraathanesinin başlıca ürününü bu gazete yığınları oluşturuyordu. İncelemeciler araştırmacılar merak ve amaçlarını gidermek için buraya gelmektedirler." (Uşaklıgil, 2008, s. 180).

Henüz sivil toplum kuruluşlarının olmadığı bir dönemde kitap dergi ve gazete bulunduran ve bu özellikleri sebebi ile kıraathane adını alan bu iletişim ve sosyalleşme mekânları dönemi içinde büyük bir misyon üstlenmişlerdir (Sökmen, 2011, s. 174). Sarafim'den çok sonraları çeşitli muhitlerde açılan kahvehanelere kıraathane adının verildiğini ve burada günlük gazetelerin satıldığını belirten Ünver, hiç birinin Sarafim kıraathanesi gibi olmadığını, Sarafim'in "adeta zamanının gazete ve mecmua yayınlarını içine alan özel, ancak bunlara yer veren halka da açık bir enstitü mahiyetinde" olduğunu belirtmiştir (Ünver, 1979, s. 483). Bununla birlikte Sarafim kıraathanesnin bünyesinde İstanbul'da yayınlanan gazete ve dergilerin yanı sıra diğer Osmanlı vilayetlerinde çıkan süreli yayınları da topluca bulundurması ve yeni çıkan kitapların satışını yapması, bu kıraathanenin şehir hayatında bir kültür merkezi konumunda olduğunu göstermektedir (Işın, 1994, s. 564).

Babıâli'de Meserret Kıraathanesi

Osmanlı'nın son dönemlerinde basın, yayın ve düşünce hayatının merkezi Babıâli olmuştur. Bürokrasi ve gazeteciliğin merkezi konumunda olan Babıâli, Divanyolu'nda bulunan Sultan Mahmud türbesinden Sirkeci'ye kadar uzanan muhite verilen isimdir. Meserret Kıraathanesi Ankara caddesi ile Ebussuûd caddesinin kesiştiği köşede bulunmaktadır. Kıraathane iki bölümdür, sağdaki kahve ocağının yanındaki bölüme sohbet etmeyi sevenler, yazılarını yazacak olanlar, sol bölüme ise daha çok tavla oyuncuları oturur (Birsel, 1975, s. 337). Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu kıraathanenin 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösterdiğine ilişkin kayıtlar vardır (Koz, 1994, s. 405).

Salah Birsel "Kahveler" kitabında bu kıraathaneye geniş yer ayırmıştır ve Meserret Kıraathanesi'nin tüm İstanbul'a ait olduğunu söyleyerek, her edebiyatçının orada en azından bir kez oturmuş olduğunu ifade etmektedir (Birsel, 1975, s. 337). 1920'li yılların başlarında ise Meserret Kıraathanesi, Babıâli'ye ve diğer devlet dairelerine gazete-dergi basımevi ve idari mekanlara, yayınevlerine yakınlığı nedeni ile gazetecilerin edebiyat dünyasının buluşma yeri haline gelmiştir. Üst katı Meserret oteli olarak hizmet veren bu mekân Anadolu'dan gelen tüccarların günübirlik konakladığı bir uğrak yeri olmuştur. 1940'lı yılların birçok edebi olayıda bu kahvede geçmiştir. Kıraathanenin müdavimleri arasında bulunan, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Batur, Rüştü Onur, Sabahattin Kudret Aksal, Salah Birsel, Münir Süleyman Çapanoğlu, Ertuğrul Şevket Avaroğlu, İskender Fikret Akdora, Haldun Taner gibi isimler dikkat çekmektedir. 1950'li yıllarda Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Edip Cansever, Muzaffer Buyrukçu, Fikret Otyam gibi yeni isimler de görülmeye başlamıştır (Koz, 1994, s. 405).

Tarihte birçok şair, yazar ve gazeteciye mekân olmuş Meserret Kıraathanesi 1960'lı yılların sonunda eski işlevini ve popülaritesini yitirmiş, pastaneye dönüşmüş ve bir süre sonra da kapanmıştır

Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesi

Şehzadebaşı caddesinin Fevziye caddesiyle kesiştiği köşede yer alan Fevziye Kıraathanesi en parlak çağını 1885-1890 yılları arasında yaşamıştır. Bu kıraathanenin içi çok geniştir ve çoğunlukla aydın kişiler bu kıraathanenin müdavimleri arasındadır (Birsel, 1975, s. 154). Özellikle Ramazan ayında çok hareketli olan Şehzadebaşı'nda kurulan bu kıraathanede musiki, tiyatro ve kukla gösterileri de sergilenmiştir. Siyasi bir işlevi de bulunan bu kıraathanede 13 Nisan 1909'da düzenlenen darbe girişimini takip eden günlerde Jön-Türkler tarafından ordudan atılan subaylar burada toplanmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da ilk sinema gösterisi de yine burada yapılmıştır (Georgeon & Gregoire, 1999, s. 72).

Fevziye Kıraathanesi, tiyatro, konferans, musiki fasılları ve dönemin aydınlarına ev sahipliği yapmasıyla eski İstanbul'daki kıraathanelerin birden çok amaçlı kullanımına önemli bir örnek teşkil etmektedir (Sökmen, 2011, s. 114). Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Mehmed Celal, Ahmet İhsan Tokgöz gibi yazarlar bu kıraathaneye devamlı gidip eserlerinde de buradan bahsetmişlerdir. Fevziye Kıraathanesi 1. Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüş, sonrasında yerine kovboy filmlerinin oynandığı Emperyal Sineması açılmıştır (Birsel, 1975, s. 158).

Beyoğlu- Elit Kıraathanesi

1936 yılında açılan Elit Kıraathanesi Beyoğlu'nda Asmalı Mescit sokağında Merkez Apartmanı'nın altında bulunmaktadır. "1940 kuşağı" olarak bilinen edebiyatçılara ev sahipliği yapmış, onların birbiriyle tanışmasına olanak sağlamış, en parlak dönemini ise 1944-45 yılları arasında yaşamıştır (Üsdiken, 1994, s. 155). Elit Kıraathanesi'ne hemen hemen her gün gelen isimler arasında Sait Faik Abasıyanık, Fahir Onger, Behçet Necatigil, Naim Tirali, Alp Kuran, Oktay Akbal, Fethi Karakaş, Salâh Birsel, Kenan Harun, Orhon Murat Arıburnu gösterilebilir. Fikret Akdora "Amaç Dergisi"ni çıkardığı Vakit Dergisi'ne yazan çoğu isim de yine Elit Kahvesi'nin müdavimlerindendir (Birsel, 2016, s. 165).

Salâh Birsel, Elit Kahvesi'ne gelen insanların "" diyerek sadece sanat için buraya geldiklerini söyler. Özdemir Asaf, Ömer Faruk Toprak, Bebe Lütfü gibi isimler de Elit Kahvesi'ne gelen bazı önemli edebiyatçı ve aydınlardandır. Salâh Birsel'in, Elit Kahvesi'ne gelenlerin içinde "en kültürlüsü en bilgilisi" diye nitelediği Cemil Meriç de buraya gelenler arasındadır.

Ayrıca Elit Kahvesi Edip Cansever'in ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış, Tarık Buğra için ise onun edebiyat hayatını yönlendiren, edebî zevk ve birikimini besleyen mekânlardan biri olarak nitelendirilmiştir (Birsel, 2016, ss. 168-176).

Tüm bu isimlerin çoğunun şair, gazeteci, eleştirmen ve düşünür olarak 20. yüzyıl boyunca kültür sanat dünyasında önemli yer tuttuğu düşünüldüğünde Elit ve onun gibi müdavimleri aydın kesimden oluşan kıraathanelerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Sökmen, 2011, s. 136). Elit Kıraathanesi zamanla İstiklal Caddesi üzerindeki bazı kafe ve pastanelerin daha revaçta olması sebebiyle 1949 yılında kapanmıştır (Üsdiken, 1994, s. 155). Uzun yıllar edebiyat çevresindeki bu isimlere ev sahipliği yapan bu mekân daha sonra ise bir mobilya dükkânına dönüştürülmüştür (Birsel, 2016, s. 176).

3.4. Millet Kıraathaneleri

Kıraathaneler, Osmanlının son dönemlerinden itibaren toplumun kültürel mirasını ayakta tutan, gazete, dergi, kitap gibi basılı yayınların okunduğu ve dönemin edebiyat çevresi tarafından sıkça ziyaret edilen ve ilmi sohbetlerin yapıldığı mekânlar olmuştur. Ancak, zamanla bu mekanların özünü oluşturan okuma (kıraat) etkinliği zayıflayarak yerini çeşitli kâğıt oyunları ve diğer oyunlar doldurmaya başlamıştır. Neticede bu mekânlar, ilmi ve kültürel yönden zayıflamış ve çoğunlukla boş zamanların geçirildiği mekânlara dönüşmüştür. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygın bir hale gelen "kıraathane" kültürü, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 07.06.2018 tarihinde Hatay'da yaptığı konuşmada 'Millet Kıraathanesi' açacaklarını söylemesiyle Türkiye gündemindeki yerini yeniden almıştır ("Millet kıraathaneleri kuracağız", 2022).[1] O tarihten itibaren pek çok şehirde "Millet Kıraathanesi" adıyla kütüphaneler açılmıştır. Günümüzde açılan millet kıraathanelerinin bilimsel araştırmalar ve ilmi sohbetlerin yapıldığı mekânlar haline getirilerek, eski dönemlerde olduğu gibi toplumun hem kültürel hem sosyal yaşamını olumlu yönde etkileyecek bir merkez ve Osmanlı dönemindeki "kıraathanelerin" devamı olması hedeflenmiştir. Bu projenin sunulmasındaki bir diğer amaç, toplumda okuma kültürünü geliştirmeyi, insanların hem dinlenip hem sohbet ettiği, eğitim aldığı bir kültür merkezi ihtiyacını karşılamaktır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu açıklamasından kısa bir süre sonra belediyeler bu açıklamaya istinaden belediyeye ait sosyal tesis, taziye evi gibi binaların bir bölümünü millet kıraathanesi olarak hizmete açmaya başlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında bir belediye kütüphanesi özelliği taşımakla beraber millet kıraathanelerinin, kuruluş amaçları, hizmet verdikleri kitle ve sağladıkları hizmetler bağlamında halk kütüphaneleriyle de çok

1 https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-millet-kiraathaneleri-kuracagiz/1168624#

sayıda ortak yönü bulunmaktadır. Halk kütüphanesi kullanıcısı için ise bu mekânların 7/24 hizmet vermesi çok önemlidir. Bu kıraathanelerin aynı zamanda belediye kütüphanesi olarak kabul edilip edilemeyeceği de zamanla netleşecektir. Zira bir belediye için kütüphane ve arşiv kurumu, özellikle kültürel işlevlerini gerçekleştirmede yararlanması gereken en önemli hizmet kalemleri arasında yer almaktadır (Konya, 2017, s. 54).

Millet kıraathaneleri şu şekilde tanımlanabilir: "Kamu kurumları tarafından kurulan, halk kütüphaneleri ile ortak amaçlar taşıyan, kullanıcılarının uzun süreli çalışmalarına ortam hazırlayan ve güncel bilgi taşıyıcılarını sağlamayı hedefleyen birimlerdir."

3.4.1. Millet Kıraathaneleri ve Z Kuşağı Kullanıcılar

"Kuşak" ya da "nesil" kelimeleri sözlükte, "yaklaşık aynı yıllarda doğmuş olup aynı çağın koşullarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Bu kuşaklar doğdukları yıllara göre farklı isimlerle anılmaktadır. Buna göre 1965-1979 arasına doğanlar "X Kuşağı", 1980-1999 arasına doğanlar "Y Kuşağı" ve 2000-2021 arasında doğanlara ise "Z Kuşağı" olarak anılmaktadır (Giesecke & McNeil, 2010, s. 162; Thomas vd., 2020, s. 133). Kuşaklar arasında, yetişme tarzlarından ve içinde bulundukları çağın getirdiği koşullardan kaynaklanan birçok farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar hem karakterlerinde hem sosyal yaşamlarında hem de çalışma yaşamlarında önemli ayrımlar olduğunu göstermektedir (Adigüzel vd., 2014, s. 166).

Z kuşağı, bilgi odaklı, teknolojiyi hızlı şekilde öğrenen, doğru bilgiye hızla ulaşmak isteyen, dünyevi işlerle meşgul, birden fazla işi aynı anda yapabilecek dikkat becerisine sahip olma özellikleri ile dikkat çekmektedir. Teknolojinin içine doğan Z kuşağı, taşınabilen ve bilgisayar, cep telefonları ve DVD oynatıcıları gibi daima yanlarında olan küçük aygıtlar ile büyümektedir (Willett, 1995, s. 17). Dünya nüfusunun %18'ini oluşturan Z kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en önemli özellik, dijital ve yüksek teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı bir zaman diliminde dünyaya gelmiş olmalarıdır. Bunun bir sonucu olarak da bilgisayar ve diğer dijital teknolojileri yoğun bir biçimde kullanan Z kuşağı, iletişim kurarken yazılı metinleri konuşmaya, bilgisayarı da okumaya tercih etmektedirler. Bu neslin üyeleri zamanlarının çoğunu kapalı mekânlarda geçirmekte, iletişimlerini çevrimiçi sağlamakta, bilgisayar ya da cep telefonundan ayrı bir yaşam tarzını tercih etmemektedirler. Bu nedenle Z kuşağı neslinin kitap ve elektronik yayınları okumasına katkı sağlamak özel hayatta aileye, sosyal hayatta da kütüphanelere düşmektedir. Mevcut kütüphanelerin bu kuşakların beklentilerini, ihtiyaçlarını çok iyi tespit edip hizmetlerini üst seviyede vermeleri gerekmektedir. Gelişmiş bir toplum olmanın ilk adımlarından biri de okuyan çocuklar yetiştirmekten geçmektedir.

3.4.2. Millet Kıraathanelerinin Z Kuşağı Kullanıcılarının Kitap Okumasına Katkısı

Okuma, toplumsal yaşamın temel gerekliliklerinden biridir. Bireyin entelektüel gelişiminin temeli olan okuma, teknolojinin çok önemli olduğu günümüzde toplumsal bir güç olarak görülmektedir. Kişinin birey olabilmesi ve içinde bulunduğu toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için öncelikle okuma alışkanlığı edinmesi gerekmektedir (Yılmaz, 1990, s. 10). Ayrıca okuma faaliyeti, salt okuma eylemi değil, okuduğunu anlayıp ondan, anlam çıkarabilme sürecini de kapsamaktadır. Bu nedenle okuma, karşılıklı iletişim, algı düzeyi, öğrenme gibi parametreleri bulunan son derece karmaşık ve zihinsel bir süreci ifade etmektedir (Elkatmiş, 2015, s. 1224). Bu nedenle okuma kültürünün toplum içinde yaygınlaşmasına, okuma oranının artmasına ve bilgiye kolaylıkla ulaşılmasına olumlu yönde katkı sağlaması beklenen millet kıraathanelerinin kitap ve envanter çeşitliliğine kavuşması da önemlidir. Farklı okuma zevkine sahip okuyucu profillerinin taleplerini karşılama noktasında gerekli maddi altyapının oluşturulması ya da bağış yoluyla kitap teminine özen gösterilmesi gerekmektedir. Böylelikle konu çeşitliliğine kavuşan kıraathaneler kullanıcıların ihtiyaçlarına yanıt verecek, okuma ve araştırma yönünde teşvik edici bir noktaya gelecektir.

Çocuk ve gençlerin okuma alışkanlığı kazanmaları, daha bilinçli çağdaş ve gelişmiş bir toplum olma yolunda atılacak en önemli adımlardan biridir. Okuma alışkanlığının olabildiğince erken yaşlarda kazanılması gerek kelime hazinesi gerekse düşünme noktasında kişinin zihinsel gelişimini olumlu yönde etkilemekte ve bunun bir sonucu olarak dinleme ve konuşma gibi sosyal ilişki kurmadaki kabiliyetleri de arttırmaktadır. Bu nedenle okuma alışkanlığı elde etmek için gerçekten kişinin kendini sıkı bir kontrol altına alması, günlük okuma programları yapması büyük önem arz etmektedir. Nitekim bireyler ancak okuma faaliyetinde bulunarak farklı değerlere ve kültürlere saygı duymayı öğrenebilir, analitik düşünebilir ve kendilerini daha iyi ifade edebilirler (Aras, 2017, s. 949).

"Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine" başlıklı makalesinde Yılmaz, okuma alışkanlığının yüksek olmamasını, bu konuda kapsamlı ve çözüm içerikli plan yapılamamasına, toplumun ekonomik koşullarının yetersiz olmasına, kitle iletişim araçlarının okuma alışkanlığını yaratma yönünde üzerine düşeni yerine getirmemelerine, kütüphanelerin çeşitli sebeplerle yeterli hizmeti verememesine, toplumda kitap okumanın "boş iş" olarak algılanmasına, ailede ve toplumda okumaya teşvik edici davranışların olmamasına bağlamaktadır (Yılmaz, 1989, s. 51). Çözüm önerileri olarak, öncelikle devletin bunda büyük rolü ve sürekli-tutarlı politikası olması gerektiğini ifade eden Yılmaz, sonrasında ilgili kurumların işbirliği içerisinde hareket

etmeleri gerektiğini, okuma alışkanlığı sorununu tüm boyutlarıyla ortaya koyacak bir araştırma programının oluşturulmasını, elde edilen verilerden hareketle çeşitli düzeylerde okuma alışkanlığı programları yapılmasını, bunun maddi altyapısının hazırlanmasını, bu sürecin denetlenmesini ve ülkemizin özel koşulları ve sistemci, kalıcı çözümler içeren, bununla birlikte bu sürecin uzun vadeli bir yaklaşım ile sürdürülebilir bir politika haline getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Yılmaz, 1989, s. 83).

Bu bağlamda açılan ve açılması planlanan bu mekânların teknolojik açıdan yeterli, tatmin edici olması büyük önem taşımaktadır. Zira bu kuşak, kütüphanelere gitmeden çeşitli teknolojik aygıtları kullanarak kütüphane enstrümanlarına gerek duymadan bilgiye uzaktan erişebilmektedirler. Bu kuşaklar bilgiye kolayca erişebildiklerinden onlara karşı daha tatmin edici bilgi hizmetleri sunulması elzemdir (Tonta, 2012, s. 229). Bu nedenle millet kıraathanelerinin, kütüphane kullanımı diğer kuşaklara göre oldukça düşük olan bu kuşağa kütüphane ve okuma alışkanlığını kazandırması beklenmekte, bunu yaparken de teknoloji tabanlı bilgi hizmetleri kullanılarak bu mekânların ilgi çekici hale getirilmesi hedeflenmektedir. Nitekim Yılmaz'a göre halk kütüphanelerinin gençlere okuma alışkanlığı kazandırmadaki rolünü etkili bir şekilde yapabilmesinin yollarından biri de ortamdır ve "gençlerin kendilerini içinde rahat hissettiği, çevresinde okuyan insanların yer aldığı, ilgisine göre her türlü materyali bulabildiği, hizmet veren personelin ilgili ve yardımcı olması sebebiyle huzur bulduğu, pozitif bir ruhsal ortam sağlanmış mekânlar "okumak" için elverişlidir (Yılmaz, 1990, s. 29). Millet kıraathaneleri binaları da bu şekilde tasarlanıp hizmete sunulduğu takdirde açılış amacına uygun hareket edilmiş olacaktır. Bu mekânların teknolojik olarak üst seviyede olmaları ve dijital çağın çocuklarına hızlı bir şekilde hizmet verebilmeleri de belirlenen hedefe ulaşmada faydalı olacaktır. Bu ve benzeri hedeflerin kullanıcıya sunulması ile birlikte kıraathanelere olan talebin de artacağı öngörülmektedir. Hedeflenen amaca ulaşması durumunda millet kıraathaneleri özellikle yeni nesil gençler için daha cazip hale gelecek ve çok yönlü hizmet anlayışına imkân sağlayacaktır. Bu durum doğal olarak kütüphane algısının olumlu yönde değişmesine ve kullanıcıların araştırma süreçlerine motive edici katkılar sağlayacaktır.

Günümüzde kaynağa ve bilgiye ulaşmanın yanı sıra sosyalleşme ihtiyacını da karşılaması ve bu yönüyle talep görmesi millet kıraathanelerinin organizasyonunu olumlu yönde etkileyecektir. Nitekim bu süreçle birlikte yeni açılan ya da açılması planlanan kütüphaneler gençlerin taleplerine, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına daha duyarlı hale gelecektir. Böylelikle kütüphane kullanım oranında olumlu artışlar gözlenmesi mümkün olacaktır.

3.4.3. Sosyalleşme Mekânı olarak Millet Kıraathaneleri

Sosyalleşme mekânları, bireylerin ortaklaşa kullandıkları, karşılıklı iletişim halinde oldukları, gündelik ve siyasi hayatın konuşulduğu, boş zamanların değerlendirildiği yerlerdir (Yaşar, 2016, s. 324). Osmanlı döneminden itibaren insanlar kahvehane ve kıraathaneleri sohbet etmek ve kitap okumak için birer aracı mekânlar olarak görmüşlerdir; ancak zamanla kıraathaneler okuma amacıyla ziyaret edilmekten uzaklaşıp toplumun eğlence alanında en yaygın olarak kullandığı mekânlar haline gelmiştir. Zamanla kaybolmaya yüz tutmuş kıraathane kültürünü yaşatacak olan bu mekânların (millet kıraathaneleri) özellikle gençlerin kitap okuyup sohbet edebileceği ve aynı zamanda bünyesinde barındırdığı olanaklar dahilinde çeşitli kültürel-sanatsal faaliyetlere de ev sahipliği yapması planlanan bir nevi kültür merkezleri olarak hizmet vermesi hedeflenmiştir. Günümüz İstanbul'unda bir taraftan Osmanlı kıraathanelerinin devamı mahiyetinde "kafe" ve kültür merkezi adı altında sanat, kültür ve edebiyat alanlarında çalışmaların yapıldığı, bazı kahvehane tipi mekânlar oluşturulurken, diğer taraftan mahallelerde kahvehaneler hayatlarını sürdürmeye devam etmektedir (Yaşar, 2016, s. 318). Kafe ve kahvehanelere alternatif olarak günümüzde özellikle üniversite öğrencilerinin sıklıkla gittiği ve "çay ocağı" diye tabir edilebilecek hem kafeyi hem de kahvehane unsurlarını birleştiren mekânlar da bulunmaktadır. Çay ocaklarının kafeden farkı sadece türlerinin az olması değil, güncel olaylara ilişkin tartışmalarında yapılıyor olmasıdır. Y kuşağına daha çok hitap eden bir mekân olan çay ocakları cami, dernek vb. sivil toplum kuruluşları tarafından işletilebildiği gibi şahıslara ait olanları da mevcuttur. Bu mekânların kahvehanelerden farkı ise oyun, eğlence vb. olanaklara izin verilmemesidir. Özellikle genç kuşakların gelip çay içip sohbet ettiği ortamlar olan çay ocaklarının günümüzdeki en önemli yanı Z kuşağına tam olarak hitap etmemeleri ya da edememeleridir. Netice itibarı ile X kuşağının kahvehane kültürüne, Z kuşağının kafe kültürüne aşina olduğu görülen bir ortamda çay ocaklarının da ikisinin arasında kalan Y kuşağına hitap ettiği söylenebilir.

Kafe/kahvehaneler tüm toplumlarda birer toplumsallaşma aracıdırlar. Buralar, yerleşik değerlerin yer aldığı, sosyal ilişki ve etkileşim merkezi, grupsal aidiyet, topluma içkinlik taşıyan temsiliyetlerin adresleri durumundadır. Kahvehaneler, insanların birbirini tanıdığı, sohbet ettiği, dertleştiği, dış gözlem yaptığı, oyun oynadığı, dayanışmacı ilişkiler geliştirdiği, aidiyet kurduğu, cemaat bilinci geliştirdiği, dolayısıyla sosyalleştiği yerlerdir. Kafe/kahvehaneler, her şeyden önce bir gündelik hayat mekânıdırlar. Kentin kozmopolitliği içinde günlük hayat, buralarda farklı bir tonda deneyimlenir (Aytaç, 2005, s. 34). Bu mekânlar toplumda işlevsel yönü zengin, sosyallik bağlamı derin, gündelik hayati akışkan kılan, kişisel, toplumsal hatta siyasal ve kültürel zenginleşmeye katkı sağlayan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıdan kahvehane, günlük hayatı anlamlı kılmaya, vakit geçirmeye, bireysel ve sosyal temsile vs. yanıt olmaktadır. Bir başka ifadeyle, yığınca insan, gündelik hayatının bir kısmını buralarda geçirmekte, burada üretilen sosyalliğe katılmakta, ortak ilgi ve birliktelik bağlamı oluşturmaktadır. Bu mekânlar aynı zamanda, kentli çoğunluk için gündelik hayatın vazgeçilmez durakları, buluşma noktaları olarak görülmesi açısından da önem arz etmektedir (Aytaç, 2005, s. 15).

Bu yaklaşımdan hareketle;7/24 hizmet vermesi, konforlu, gürültüden uzak, güvenilir bir ortama sahip olması, sınırsız çay- kahve, günün belirli saatlerinde çorba ikramlarının yapılması gibi birçok olanağa sahip millet kıraathanelerinin sadece genç neslin kullanımına açılmış bir yer olarak değil, halihazırda kahvehanelerde zaman geçirmeye alışkın olan kişileri de kıraathane kültürünün içine çekmek nihai hedef olmalıdır. Nitekim kıraathanelerde yapılan kültürel etkinlikler, sergiler vb. aktiviteler bireylerin sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle öğrencilerin daha sık kullandığı bu mekanlar birçok yönden sosyalleşmeye olanak tanıması açısından önem arz etmektedir.

Günümüzde, bazı yerel yönetimlerin kurmuş olduğu ve çoğunlukla Z kuşağına hitap eden millet kıraathaneleri, hem kafe hem kıraathane olarak hizmet vermekte olup, kullanıcıların kitap okumak ve araştırma yaparken bir yandan da yeme-içmelerine olanak vermesi yönüyle de dikkat çekicidir. Kıraathaneler bu iki işlevi barındırabilecek şekilde tasarlanmıştır. Örneğin, bir masada kitap okuyan, ödev/araştırma yapan kullanıcılar varken başka bir masada yemek yiyen, sohbet eden kullanıcılar olabilmektedir. Bir başka masada da bu iki işlevi bir arada yapabilen kullanıcılara da rastlamak mümkündür.

3.4.4. Halk Kütüphaneleri ve Millet Kıraathanelerinin Ortak Yönleri

Halk kütüphaneleri ve millet kıraathanelerinin kuruluş amaçları ve uygulamaları, onların aynı zamanda ortak yönlerini de ortaya çıkarmaktadır. Halk kütüphaneleri ve millet kıraathaneleri, Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği Madde 6'daki hedefleri benimsemektedir. Buna göre bu kütüphaneler halkın bilgi edinme ihtiyacını karşılarlar. Bireysel ve hayat boyu öğrenme çabalarını desteklerler. Başta çocuklar ve genç nesil olmak üzere, halkın okuma kültürü ve kütüphane kullanma alışkanlığının oluşmasına katkı sağlarlar. Toplumun bilgi okur-yazarlığı becerisi kazanmasını ve bunu geliştirmesini olanak tanırlar. Örgün ve yaygın eğitimi desteklerler. Çocuk ve gençlerin zihinsel kabiliyetlerinin gelişimini desteklerler ve bu yönde onlara yeni olanaklar sağlarlar. İlk olarak bulunduğu bölge olmak üzere, toplumun kültürel ve sosyo-ekonomik ilerlemesine katkı sağlarlar. Kültürel miras, sanat ve bilime karşı toplumda bir nevi duyarlılık oluşturur ve bu bilincin sürdürülmesini sağlarlar. Yerel kültür mirasının top-

lanması, düzenlenmesi, korunması, kullandırılması ve geleceğe aktarılmasına katkıda bulunur ve sözlü geleneği desteklerler (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012 Md. 6).

Gerek halk kütüphaneleri gerekse millet kıraathaneleri bilgiye erişim odaklı her türden materyali bünyesinde bulundurmayı, bu materyalleri kullanıcıların hizmetine sunmayı ve onları muhafaza edip sonraki nesillere aktarmayı gaye edinmiştir. Bunun için her iki kütüphane türünde de kütüphane materyallerini modern ve teknolojik sistemlerden faydalanarak kataloglama işlemi yapılır. Bu hizmetlerin yanı sıra kültürel etkinlikler düzenlemek bunları takip etmek de her iki türün verdiği hizmetler arasında gösterilebilir.

Yapılan tüm halk kütüphanesi tanımlarında iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi; verilen hizmetleri halkın bütün kesimlerine götürmek zorundadır. İkincisi ise verdiği hizmet ile halkı eğiten, kültürel, sosyal ve teknik kalkınmasında katkıda bulunan bir yapıya sahiptir (Çapar, 1987, s. 55). Bu tanımlardan hareketle halk kütüphaneleri ve millet kıraathanelerinin temelde eşitlikçi bir anlayış benimseyerek topluma hizmet vermeyi ve halkın entelektüel gelişimine katkı sağlamayı hedefleri arasında bulundurduğu görülmektedir. Halk kütüphanesi görevlerinin yenilikçilik temelinde yeniden değerlendirilmesi, aynı şekilde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir (Konya, 2017, s. 28).

Millet kıraathaneleri yapısal açıdan incelendiğinde halk kütüphanelerinin bir kolu olan "Yeni Nesil Kütüphane" binalarıyla karşılaştırılabilir. Zira bu tarza uygun biçimde tasarlanmış "yaşayan kütüphaneler"de sessiz, bireysel ve grup çalışma alanları yanı sıra bebek ve çocuklar için aktivite, oyun ve spor alanı, kafeterya, deneyap (maker) atölyesi, cep sineması, çok amaçlı salonlar ile rahat mekânlar bulunmaktadır. Benzer özelliklere sahip millet kıraathanelerinde bunlara ek olarak kültür ve sanat etkinliklerinin yapıldığı mekânlar yer almaktadır.

2015 yılında faaliyete geçen Sivas İl Halk Kütüphanesi (İHK) binası bu kapsamda inşa edilen ilk kütüphane olup, buna müteakip "2018 yılında Kırşehir, Muş ve Uşak İHK, 2019 yılında Samsun, Erzurum ve Burdur İHK, 2020 yılında Eskişehir, Kırklareli, Batman İHK ve Mersin Erdemli İlçe HK" inşa edilmiştir. (https://kygm.ktb.gov.tr/TR-310786/yeni-nesil-kutuphane-binalari.html)

Aşağıda, yaşayan kütüphane anlayışı çerçevesinde nitelikli kütüphane hizmetlerinin verilebileceği özelliklere sahip yeni nesil kütüphane binalarından örnekler verilmiştir.

3.4.4. Halk Kütüphaneleri ve Millet Kıraathanelerinin Farklı Yönleri

Halk kütüphaneleri ve millet kıraathaneleri temelde aynı hedef için kurulmuş olsalar da, teknik, yapısal ve verilen hizmetler bağlamında bazı farklılıklara sahiptirler. Bu farklılıklar

gerek bağlı bulundukları idari yönetim anlayışından gerekse kullanıcı kitlesinden kaynaklı olmaktadır.

İlk olarak çalışma saatleri göz önüne alınacak olursa, Kültür Bakanlığı bünyesinde bulunan halk kütüphaneleri ile yardımcı hizmetliler hariç, "4 ve 4'ten fazla personeli bulunan halk kütüphaneleri" yıl boyunca yalnız Pazar günleri; yardımcı hizmetli dışında kütüphane müdürü dahil personeli "3 ve 3'ten az olan kütüphaneler" ise 15 Eylül-15 Haziran tarihleri arasında Pazar ve Pazartesi günleri, 16 Haziran-14 Eylül tarihleri arasında Cumartesi ve Pazar günleri kapalı oldukları görülmektedir. Yardımcı hizmetliler dışında 2 ve daha fazla personeli olan halk kütüphaneleri öğle tatilinde de kullanıcılarına hizmet vermektedir. Kütüphanelerin mesai saatleri ise 657 Devlet Memurları Kanununun 100'ncü maddesine göre bulundukları illerin Valiliklerince belirlenmekle birlikte, Bakanlık tarafından öğrencilerin ve çalışan vatandaşların kütüphanelerden daha fazla yararlanabilmesi için, yeterli personele sahip il halk kütüphaneleri 1 Eylül-31 Mayıs tarihleri arasında saat 19:30'a kadar hizmet vermektedirler (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Millet kıraathaneleri ise belediyelerin bünyesinde oldukları için çalışma saatleri halk kütüphanelerinden farklıdır. Çoğu millet kıraathanesinden dinî bayramlar haricinde diğer resmî tatillerde belirlenen çalışma saatlerinde hizmet vermektedir. Bu saatler değişkenlik göstermekle birlikte bazı millet kıraathanelerinde 09:00-00:00 arası bazılarında ise 24 saat hizmet verilmektedir.

Millet kıraathanelerinin halk kütüphanelerinden ayrılan bir diğer yönü bu kurumlarda kafeterya bölümü olması, özellikle sınav dönemleri öğrencilere çay, kahve, simit ve çorba ikramları yapılıyor olmasıdır.

Halk kütüphanelerinin bütçesi, personel giderleri Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından karşılanırken, Millet kıraathanelerinin personel, ikramlar vb. giderleri ise bağlı bulundukları belediyeler tarafından karşılanmaktadır.

4. Merkezefendi Millet Kıraathanesi Kullanıcı Memnuniyet Anketi

4.1. Merkezefendi Millet Kıraathanesi

Merkezefendi Millet Kıraathanesi, "millet kıraathaneleri" projesinin ilk örneklerinden olması ve kendisinden sonra açılan diğer kıraathanelere de model olması bakımından önem arz etmektedir ("Merkezefendi" Millet kıraathanelerine rol model olacak, 208).[2] Bu nedenle anket uygulaması bu kıraathanede gerçekleştirilmiştir.

2 https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/merkezefendi-millet-kiraathanelerine-rol-model-olacak/1176945 18.11.2022, 14:34.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi, ilk olarak 2016 yılı Mayıs ayında "Merkezefendi Şehir Kütüphanesi" adıyla hizmete girmiştir. Bu kütüphane kuruluşunda şehircilik üzerine bir ihtisas kütüphanesi olarak planlanmış ve kataloğunda ağırlıklı olarak şehircilik üzerine yayınlara yer verilmiştir. Kütüphanenin "kıraathane" konseptine dönüşmesi ise "Merkezefendi Millet Kıraathanesi" ismini alarak 13 Mart 2017 tarihinden itibaren 7/24 hizmet vermeye başlamasıyla olmuştur. Bu kıraathane, bünyesinde 121 kişilik çalışma salonu, 48 kişilik bekleme salonu, 68 kişilik konferans salonu, 1 adet kafeterya ve 1 adet seyir terası bulundurmakta ve toplam 778 metrekare alan üzerinde yer almaktadır. Kıraathanede kayıtlı kullanıma sunulmuş 24.500 kitap ve takip edilen 30 süreli yayın bulunmaktadır. Kıraathaneye giriş üye kartı ile gerçekleştirilmekte olup güncel kayıtlı üye sayısı 31.200'dür. Kıraathanenin sabit kullanıcı oranı yüksek olduğu için giriş çıkış sirkülasyonu stabildir (ortalama 350-550 arası kullanıcı).[3] Ayrıca kıraathanede ücretsiz internet erişimi, fotokopi hizmeti (sınırlı), sıcak içecek (çay-kahve), çorba (öğle, akşam ve gece) gibi hizmetler verilmektedir (Merkezefendi Millet Kıraathanesi, 2022).

Merkezefendi Millet Kıraathanesi bünyesinde çalışan personel, Zeytinburnu Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü kadrosunda olmak üzere şu şekildedir:

- Koordinatör BBY Mezunu
- Birim Sorumlusu BBY Mezunu
- Kütüphane Personeli 2 BBY, 2 Lisans farklı bölüm
- Yardımcı personel 3 kişi üniversite öğrencisi
- Destek hizmetleri temizlik /ikram 6 personel
- Güvenlik personeli 9 kişi, 3 kadın 6 erkek (3 vardiya)

Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nde kullanıcı kitlesini, çoğunlukla 15-25 yaş arası genç kuşak oluşturmaktadır. Bu nedenle kullanıcı kitlesinin başta lise-üniversite olmak üzere, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra memur, işçi, serbest meslek, araştırmacı, öğretim elemanları, öğretmen gibi farklı meslek gruplarının da kıraathaneyi kullandığı görülmüştür.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi üyelik sistemi ile çalışmaktadır. Bu işleyiş şeklinin giriş çıkış takibi, zaman yönetimi, personel-kullanıcı ilişkisini en aza indirme ve kütüphanecilik hizmetleri noktasında personeli etkili kullanma, gibi konularda fayda sağladığı görülmektedir.

3 2022 Şubat-Kasım ayları arası verilere göre, kıraathaneye kartlı giriş sayısı 227,286 kişidir. Bu sayıya, üye olmadan günlük kullanımlar ile ziyaretçi kartıyla giriş yapanlar dahil değildir.

Kütüphanede kullanılmakta olan kartlı üyelik sistemi, masa numarası seçim entegrasyonu, giriş ve çıkışlarda belirlenen özel kullanım sınırlamalarına bağlı yürütülmektedir. Sistem, YORDAM Otomasyon sistemine entegre olarak işlemekte, kaydı yapılan üye, onay butonuna basılınca giriş-çıkış sistemine dahil olmaktadır. Sistemde kullanıcılar için günlük zaman sınırlaması yoktur. Kütüphane kullanımı randevu sistemine göre hizmete sunulmaktadır. Buna göre üye, ilk girişte bir masa seçmek ve seçtiği masada gün boyu çalışmak zorundadır. Bu noktada kütüphane doluluk oranının bilgisi de önemlidir. Zira kütüphane dolu ise bekleme salonunda sıra numarası alıp masa takibi yapılmaktadır.

Kullanıcılar mola için çalışmaya ara verdiklerinde kıraathane yönetiminin belirlediği kurallara uymak zorundadır. Buna göre mola sistemi, kullanıcılara üçlü bir seçenek halinde sunulmaktadır. İlk olarak "25 dakika mola" (bu mola 1 saat dolmadan 2. kez kullanılamaz), ikinci olarak "60 dakika mola" (bu mola 5 saat dolmadan 2. kez kullanılamaz) ve son olarak "tamamen çıkıyorum" seçenekleri bulunmaktadır. İlk girişten hemen sonra mola alımlarına 60 dakikalık sınırlama; ilk zaman aşımı sonrası 60 dakika kullanım/giriş engeli; iki mola aşım ihlâli halinde ise günlük kullanım sınırlaması getirilmektedir. İçerde olmasına rağmen 30 dakikadan fazla masasını boş bırakan üye, kullanım haklarını kaybetmiş olur.[4] Mola süresinin aşılması ve tamamen çıkıyorum seçeneği işaretlenmesi halinde giriş/bekleme salonundaki ekranda ilgili masa boş olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, varsa sırada bekleyen kullanıcı içeriye girmek için masa seçebilmektedir.

Bu sistemin temel hedefi masaların verimli kullanılması, kütüphaneyi kullanmak için sıra bekleyenlerin sayısının azaltılması ve pek çok kütüphanede zaman zaman karşılaşılan kullanıcı/personel tartışmalarını en aza indirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda kıraathane yönetimi, son zamanlarda mola süresini kasıtlı olarak aşan kullanıcılara yönelik ek tedbirler hazırladıklarını da ifade etmişlerdir.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nin ulaşım noktasında merkezi bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. 24 saat hizmet veren Metrobüs, gece 24'e kadar Tramvay ve 01.00 kadar dolmuş araçlarının çalışması Merkezefendi Millet Kıraathanesi'ne toplu taşıma araçlarıyla kolaylıkla ulaşılabilmesini sağlamaktadır.

4 Kurallara bağlı olmayan bir şekilde süreyi aşan kullanıcıyı sistem dışarı atmakta ve yerine bir başkası yer seçimi yaparak masaya gelmektedir. Bu durumda yeni okuyucu personeli bilgilendirerek yardım ister. Sonrasında süreyi aşan kullanıcının eşyaları banko yanındaki masaya alınır. Süresini aşan kullanıcı içeriye geldiğinde eşyalarını bankodan alır.

4.2.Çalışmanın Amacı, Anakütle ve Örneklem

Bu çalışmanın amacı, "Merkez Efendi Millet Kıraathanesi" kullanıcılarının demografik yapısının belirlenmesi ve kıraathaneye bakışları ile kıraathaneden memnun olup olmamalarının değerlendirilmesidir. Çalışmada Merkez Efendi Millet Kıraathanesi'nin tercih edilmesinin nedeni, millet kıraathaneleri konseptine uygun olarak açılan ilk kıraathane olması bakımından taşıdığı önemdir. Bu nedenle çalışmanın evrenini oluşturan millet kıraathanelerini temsilen iradi örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi ile söz konusu kıraathane örnek olarak seçilmiş ve kıraathane kullanıcıları örneklem grubunu oluşturmuştur.

Merkez Efendi Millet Kıraathanesi, İstanbul'un yaklaşık 300.000 nüfusa sahip olan Zeytinburnu ilçesinde yer almaktadır. Aynı ilçede belediye bünyesinde yer alan diğer kütüphaneler Seyyidnizam Millet Kıraathanesi, Zeytinburnu Millet Kıraathanesi, Veliefendi Millet Kıraathanesi, Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi (ZKSM) Kütüphanesi'dir. Zeytinburnu İlçe Halk Kütüphanesi ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlıdır.

Örneklem sayısı belirlemek için öncelikle 2022 yılı bir günlük turnike giriş-çıkış kayıtlarından kıraathaneye giriş yapan tekil kullanıcı sayısının ortalama 150-200 kişi arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu veriye göre, 2022 Mart-Haziran ayları arasında yapılan ankete 400 kişinin katılması hedeflenmiş, ancak gönüllülük esasına dayalı olarak ankete katılmayı kabul eden 250 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Toplanan anketlerde veri düzenleme sürecinde hatalı ve/ya da eksik bilgi, okumadan yanıtlama vb. durumlar dikkate alındığında bu katılımcılara ait veri çıkartılmış ve kalan 217 katılımcıya ait veri ile analizler gerçekleştirilmiştir.

4.3.Veri Toplama Yöntemi ve Uygulama

Araştırmacı tarafından öncelikle yapılan bir pilot çalışma ile belirlenen sorular memnuniyet anket formunu oluşturmaktadır. Anket formu 5 demografik bilgi sorusu ile birlikte, kıraathane ifadesinin anlamı, kıraathane kullanım sıklığı, kullanım amacı vb. kıraathane kültürü sorularının yanı sıra kıraathanenin kullanıcılara katkısı/etkisini ölçen sorulardan oluşmaktadır. Soruların birçoğu kategorik değişken niteliğinde oluşturulmuş olup, son üç soru açık uçlu soru olmak üzere toplamda 27 soru anket formunu oluşturmuştur.

Araştırmaya konu olan Merkez Efendi Millet Kıraathanesinde yapılan anket için önceden bir pilot çalışma yapılmış ve gelen sonuçlar incelenerek anket soruları araştırmacı hazırlanmıştır.

Anket uygulaması için hazırlanan formlar kıraathanenin danışma ve ödünç-iade masalarında bırakılarak gerçekleştirilmiş ve katılım Mart 2022- Haziran 2022 tarihleri arasında sağlanmıştır.

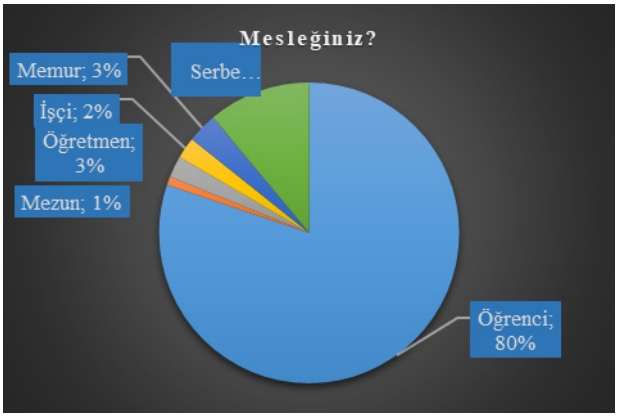
Ankette, katılımcıların millet kıraathanelerine karşı bakışı, detaylı sorularla öğrenilmeye çalışılmıştır. Böylece kıraathaneyi kullanıcıların memnuniyet derecesinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda ilk etapta örneklem grubunun demografik özellikleri değerlendirilmiş, daha sonra tutum ve memnuniyet ölçen anket sorularına ait frekans analizleri değerlendirilmesi yapılmıştır.

4.4 Araştırma Bulguları ve Araştırma Sorularının Değerlendirilmesi

Anket verileri incelendiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Ankete katılan 217 kişiden 126'sı (% 58)'i kadın, 91'i ise (% 42) erkektir. Katılımcıların %20'si (43 kişi) 14-17 yaş aralığında, %71'i (153 kişi) 18-25 yaş aralığında, %9'u ise 25 yaş ve üstüdür (20 kişi). Kıraathane kullanıcılarının yaş grubu dikkate alındığında teknolojik yönde son gelişmelere dair çalışmalar yapmak kullanım oranının artmasında etkili olacaktır.

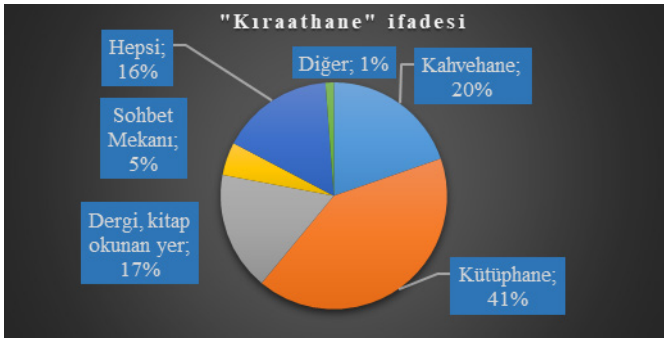
Bu veriden yola çıkarak şu sonuca da varılabilir: Millet kıraathaneleri (özellikle Merkezefendi Millet Kıraathanesi) Y kuşağına daha çok hitap etmektedir. Bunun sebebi de Z kuşağının ev içinde teknolojiyle doğmasıdır. Y kuşağı her ne kadar günümüzde teknolojiyi kullanıyor olsa da yetiştiği olanak, koşul ve ortamın etkisinden dolayı halen kütüphane/kıraathaneleri daha etkin kullanılmaktadır denilebilir.

Anket sorularına yanıt veren Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcılarının %80'i (174 kişi) öğrencidir. Ülkemizde üniversiteye başlama yaşı 18-19 yaş arasıdır. Araştırma verilerine dayanarak; %11 olarak gözüken serbest meslek çalışanlarının yüzdesinin öğretmen, memur, işçi ve lise ve üniversite mezunu kullanıcıların toplamında fazla olması "kıraathane" isminden kaynaklanıyor olduğu sonucuna varılabilir. (Şekil 1)



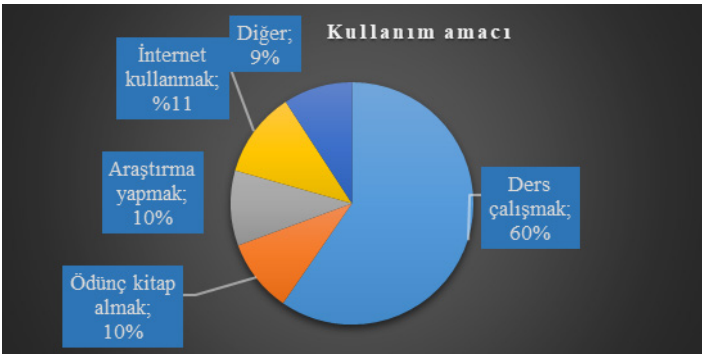
Şekil 1. Meslek dağılımı

Kültürel birikimin getirdiği "kıraathane" kavramının Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcıları için ne anlam ifade ettiğini anlamak için ankete katılan kullanıcılara "kıraathane kelimesi sizin için ne ifade ediyor?" sorusu sorulmuştur. (Şekil 2) Kullanıcıların yanıtları değerlendirildiğinde, ankete katılan 217 kişinin %41'i (89 kişi) 'kıraathane' kelimesine kütüphane vurgusu yaptığı görülmektedir. Eski dönemdeki kıraathanelerin algısının büyük oranda değiştiğini görmek sevindirici bir sonuçtur.



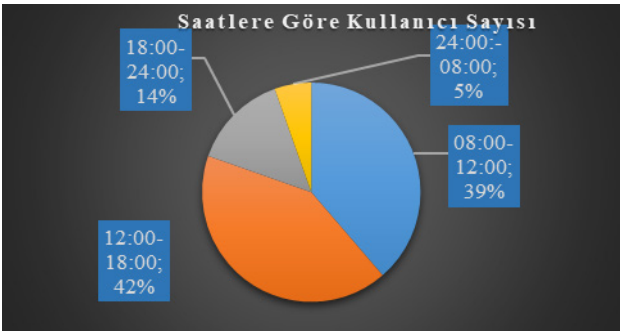
Şekil .2. Kıraathane ifadesi

Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcılarının kütüphaneyi kullanım amacını saptamak için yöneltilen soruda, kütüphaneyi ders çalışmak için kullanan büyük bir çoğunluğun oluşturduğu olduğu göze çarpmaktadır. 8Şekil 3) Diğer yanıtlar ise, %10'u ödünç kitap almak, %10'u araştırma yapmak, %11'lik kısmı ise internet kullanmak için kıraathanede bulunmaktadır. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere kütüphane yoğun olarak ders çalışmak/ödev yapmak amacı ile kullanılmaktadır. Bu sebeple bu mekânların diğer açılma amaçlarına da vurgu yapılması, hizmet çeşitliliği artırılarak kullanıcıların sosyalleşme, söyleşi, panel, kültürel etkinlikler noktasında da buraları tercih etmesi sağlanmalıdır. Mekânın ders çalışma ve kitap okumak için kullanımının dışına çıkması gerekmektedir.



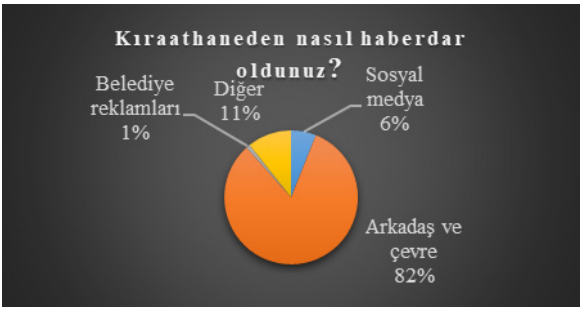
Şekil.3. Kullanım amacı

Kullanıcılara Merkezefendi Millet Kıraathanesi'ni en çok hangi zaman diliminde kullandıkları ile ilgili yöneltilen soruya verilen yanıtlara göre; % 42'lik bir oran ile gündüz saatlerinin kullanıldığı, %39'luk bir oran ile sabah saatlerinin kullanıldığı görülmektedir. (Şekil 4) %5'lik bir kısım ise Millet kıraathanesini gece saatlerinde kullanmaktadır. Kullanıcıların büyük çoğunluğu nerdeyse tüm gün bu mekânlardan faydalanmaktadır. Gece kullanım yoğunluğu ise hafta sonları ve öğrencilerin eğitim hayatlarındaki sınav takvimlerine göre değişmektedir.



Şekil.4. Saatler göre kullanıcı oranları

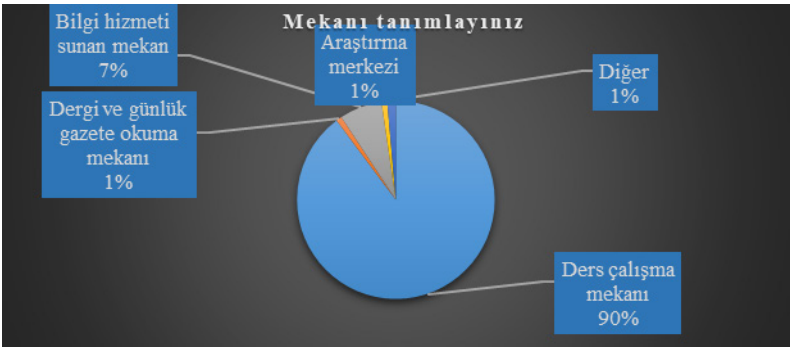
Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nden kullanıcıların nasıl haberdar olduğunu gösteren dağılıma göre; bunlardan %82'si arkadaş ve çevre, %6'sı sosyal medya, %1'i belediye reklamları ve %11'i diğer olarak karşımıza çıkmaktadır. (şekil 5).



Şekil.5. Kıraathaneden nasıl haberdar oldunuz

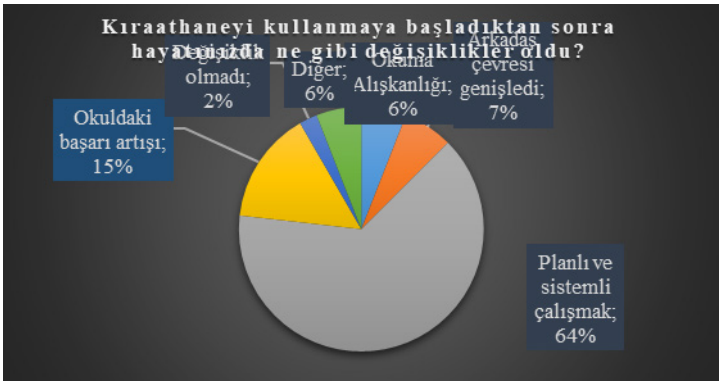
Bu sonuçlara göre kullanıcıların büyük bölümü bu mekânı arkadaş ve çevresinden öğrenmiştir. Buna göre, ilgili belediyenin Merkezefendi Millet Kıraathanesi hizmetlerine sosyal medyada daha çok yer verebileceği ve kurumun yönetici ve personeli de iş birliği içinde duyuru, afiş, tanıtım kampanyası şeklinde kıraathanenin halka ulaşmasına katkıda bulunabileceği sonucu çıkmaktadır.

Merkezefendi Millet Kıraathanesini en iyi tanıtan seçenek sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir; (Şekil 7) Kullanıcıların %7'si kıraathaneyi bilgi hizmeti sunan bir mekân, %1 oranında dergi ve günlük gazete okuma mekânı ve araştırma merkezi olarak tanımlamaktadır. %90 oranında katılımcıların büyük çoğunluğu bu mekânı ders çalışma mekânı olarak görmektedir. Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcıları vakitlerini ders çalışarak ya da sınavlara hazırlanarak değerlendirmektedir. Bu durumda kıraathanelerin vaat ettiği sosyalleşme, kitap okuma, kültürel etkinliklere katılma gibi hizmetlerinde yeterince aktif olmadığı sonucuna varılmıştır.



Şekil 7. Mekanın tanımlanması

Merkezefendi Millet Kıraathanesinin kendilerine katkılarını belirleyen soru için alınan yanıtlar şekilde gösterilmiştir.(Şekil 8) Ankete katılanların %64'ü "Planlı ve sistemli çalışmayı öğrendim"; %15'i "Okuldaki başarım arttı"; %7'si "Arkadaş çevrem genişledi"; %6'sı "Okuma alışkanlığım arttı"; %6'sı "Diğer" cevabı, % 2'si "Değişiklik olmadı" şeklinde yanıt vermiştir. Büyük çoğunluğun verdiği cevaba göre, kişilerin kendi evlerinde istedikleri sessiz ve verimli bir ortamı sağlayamadığı ve bu açıdan kıraathanelerin bu ihtiyaca yanıt verdiği sonucuna varılmaktadır. %15'i "Okuldaki başarım arttı" diyen kullanıcılardan yola çıkarak "Merkezefendi Millet Kıraathanesi"nin ortam ve olanak olarak öğrencilerin çalışma sistemlerinde ve başarılı olmalarında olumlu bir yere sahip olduğu da görülmüştür.



Şekil 8. Kıraathaneyi kullanmaya başladıktan sonra hayatınızda ne gibi değişiklikler oldu

Kullanıcılara, kıraathanenin konumunun kütüphaneye gitme alışkanlığına etkisi sorulmuştur. (Şekil 9) Anket sonuçlarından anlaşılacağı üzere "kullanıcılar ulaşım ve konum olarak kütüphaneden büyük ölçüde memnundur" sonucu çıkarılabilir. Kütüphanenin metrobüs, otobüs, metro gibi ulaşım araçlarına yakın olması gece kullanım sıklığını da artırmıştır.



Şekil 9. Kıraathanenin konumunun kütüphaneye gitme alışkanlığı etkisi

Merkezefendi Millet Kıraathanesinin konumu kütüphaneye gitme alışkanlığınızı etkiliyor mu sorusuna kullanıcıların vermiş oldukları yanıtlar ve yüzdelik oranlar ele alındığında; Merkezefendi Millet Kıraathanesinin konumu kullanıcılar tarafından % 78,70 (170 kişi) olumlu karşılanmıştır. Buna göre genel olarak kütüphanenin rahatlıkla ulaşılabilen bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu da kütüphane kullanım oranını arttıran olumlu bir unsurdur.

. (Şekil 10)



Şekil 10. 24 saat hizmet önemli midir?

Kıraathanelerin gece de açık olması, gündüz iş hayatında olan bireylerin akşam saatlerinde sistemli ve sessiz çalışma mekânları ihtiyacını karşılamaktadır. Öğrencilerin evlerinde gibi hissettikleri, sıcak çorba içebildikleri ve ders çalışabildikleri bu mekân toplumun her mahallesinde bu tür kütüphanelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Merkezefendi Millet Kıraathanesinin 7/24 kütüphane hizmeti vermesi sizin açınızdan önemli midir? sorusu için anket sonuçlarına bakıldığında, Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nin 7/24 kütüphane hizmeti vermesi, kullanıcılar tarafından son derece yüksek bir seviyede memnuniyetle karşılanmıştır.

24 saat hizmet verilmeyen kütüphanelerde gece saatlerinde ulaşımın belli bir saatten sonra sona ermesi, kullanıcıların erken ayrılmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle kıraathanenin 24 saat açık kalması uygulaması kullanıcıların gece geri dönme problemini ortadan kaldırmakta olup, kıraathanenin gece de tercih edilmesini sağlamaktadır.

Anket verilerindeki yanıtların dağılımına bakıldığında, kullanıcılar için yiyecek-içecek ikramının büyük ölçüde önemli olduğu ve katılımcıların %90'nın bu uygulamadan memnun oldukları görülmektedir.

Kıraathanelerin bu özelliği açılış amaçlarında özellikle belirtilmiş ve memnun olunan en önemli uygulamaların başında gelmektedir. Gelir seviyesi fark etmeksizin toplumun her kesiminden bireyin burada yiyecek içecek ikramıyla en temel ihtiyacını gideriyor olması gibi kıraathanede sunulan bu olanaklar ile mekânda geçirilen vaktin artmasına katkı sağlamaktadır.

Yapılan gözlemlerde yiyecek-içecek ikramının olması kullanıcıların temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacını sınırlı miktarda da olsa gidermesinin yanı sıra; bu ikramların belirli bir düzen içinde yapılıyor olması, kullanıcılarda bir çalışma düzenin oluşmasını da sağlamaktadır. (Örneğin; çay, kahve, çorba ikram saatlerinin belli olması, kullanıcıların bu saatlere göre

kendisine çalışma saati ayarlayıp teneffüs diye tabir edebileceğimiz araları bu ikram saatlerine göre ayarlamalarını gerektirmektedir).

Tablo: Anket sorularına verilen yanıtların dağılımı

	Evet		**Hayır**		**Fikrim yok**	
	f	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcıların kütüphanede mevcut olmayan kaynakları istediklerinde onlara kaynak temin ediyor mu?	114	52,80%	33	15,30%	69	31,90%
Merkezefendi Millet Kıraathanesinin konumu kütüphaneye gitme alışkanlığınızı etkiliyor mu?	170	78,70%	41	19,00%	6	2,30%
Merkezefendi Millet Kıraathanesinin 7/24 kütüphane hizmeti vermesi sizin açınızdan önemli midir?	197	91,20%	17	7,90%	3	0,90%
Merkezefendi Millet Kıraathanesinin yiyecek ve içecek ikramı sizin açınızdan önemli midir?	194	89,80%	21	9,70%	2	0,50%
Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nde kendinizi rahat hissediyor musunuz?	211	97,70%	2	0,90%	4	1,40%
Merkezefendi Millet Kıraathanesi'ndeki personelden memnun musunuz?	202	93,50%	7	3,20%	8	4,30%
Merkezefendi Millet Kıraathanesi sizin okuma alışkanlığınıza katkıda bulundu mu?	128	59,30%	82	38,00%	7	3,70%
Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcısı olarak kütüphane hizmetleri sizi yeterince tatmin ediyor mu?	198	91,70%	13	6%	6	4,30%
Merkezefendi Millet Kıraathanesinde kütüphane hizmetlerinde kullanılan teknolojik olanaklardan, internet bağlantı hizmetlerinden (kablosuz ağ) memnun musunuz?	178	82,40%	33	15,30%	6	3,70%

Kütüphanede mevcut olmayan kaynaklar istendiğinde Merkezefendi Millet Kıraathanesi kaynak temin ediyor mu, sorusuna 217 kişi %58,2 (114 kişi) olumlu yanıt vermiştir. Genel duruma bakıldığında yarı yarıya bir memnuniyet söz konusudur. Bu soruda kullanıcıların birkaçı daha fazla okuma kitabı diye tabir edilen roman, deneme tarzında eserlerin kütüphanede bulundurulmasını talep etmiştir.

Kütüphaneyi kullanıcılarının rahat hissettikleri bir ortamda verimli çalıştıkları tespitini ölçmek için sorulan soruya, 217 kişi %97 (211 kişi) gibi önemli bir bölümü kütüphanede rahat olduklarını belirtmiştir. Bu soru kapsamında genel olarak sessizlik, temizlik, havalandırma, aydınlatma, ısınma, güvenlik, ikramlar gibi unsurlardan memnuniyet şeklinde anlaşılmaktadır.

Kütüphanenin personel memnuniyeti ile ilgili yöneltilen soruya verilen yanıtlardan, ankete katılan kullanıcıların büyük çoğunluğunun kütüphane personelinden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Bu soruya evet diyenlerin kütüphane personelini yardım sever, sıcak kanlı ve güler yüzlü buldukları görülmektedir.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi'nin kullanıcı üzerinde okuma alışkanlığı kazandırma noktasında katkısını ölçmek için yöneltilen soruya yanıtlar şu şekildedir. 217 kişinin %59,30'u (128 kişi) evet, % 38'i (82 kişi) hayır, % 3,7'ü (7 kişi) fikrim yok cevabını vermiştir. Kütüphane hizmetleri memnuniyet sorusunda, ödünç verme, kütüphanedeki elektronik veri tabanlarından ve kütüphanedeki materyalden kolayca yararlanmalarının sağlanması, teknik hizmetler gibi unsurları olumlu yanıtlayan %91,7 oranında kullanıcı bulunmaktadır. Bu oran kütüphanenin yüksek oranda başarılı hizmet verdiğini kanıtlar niteliktedir.

Kütüphanenin internet bağlantı hizmetleri ile ilgili yöneltilen soruda ankete katılan kullanıcıların %82,40'ı olumlu yanıtlar vermiştir. Açıklamalara baktığımızda memnun olmayanlar genel olarak şunları belirtmiştir; internet kaynağının kesintiye uğraması ve priz olan masa sayısının yetersizliği.

Yukarıda çoktan seçmeli olarak sorulmuş olan soruların dışında kullanıcılara Merkezefendi Millet Kıraathanesinin sunduğu kullanıcı hizmetleri içerisinde ilginizi en çok çeken, beğendiğiniz hizmet/hizmetler hangisi/hangileridir? Şeklinde soru sorulmuştur. Yanıtlar incelendiğinde kullanıcılar genel olarak aşağıdaki verileri belirtmiştir;

- Kütüphanede uygulanan kartlı giriş sistemi.
- Mola sistemi
- 24 saat açık bir kütüphane olması
- Ulaşım kolaylığı
- Çay, kahve ve çorba ikramı
- Güvenlik kontrolü
- Personelin güler yüzü ve ilgisi
- Mekânın iç tasarımı
- Temizlik memnuniyeti
- Kafeterya hizmeti

Kullanıcılara eksik bulunan hizmetler ve önerileri sorulduğunda ise şu yanıtlar verilmiştir.

- Bazı kullanıcılar priz olan masa sayısının yetersizliğini ve kabloların masalara ulaşmamasından bahsetmiştir.
- Araştırma sorularında olmamasına rağmen bazı kullanıcılar internet bağlantı sisteminin iyileştirilmesini istemiştir.
- Bazı kullanıcılar kafeterya hizmetinin mekânsal olarak küçüklüğünden bahsetmiştir.
- Yapılan çorba ikramının hep aynı türde olduğu ve çeşitlendirilmesi talep edilmiştir.
- Birkaç kullanıcı kedilerin kütüphane içinde olmasının stresi azalttığını savunup memnun olurken, diğer birkaç kullanıcı ise kedilerin sürekli içerde olmasından rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir.
- Kendine ait bilgisayarı olmayan kullanıcılar için kütüphane masaüstü bilgisayarları talep edilmiştir.
- Kütüphanede yapılan etkinliklerin reklamının iyileştirilmesi istenmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada öncelikle halk kütüphanesi tanımlanmış ve bilgi, eğitim ve kültür gibi temel alanlardaki etkisi yeniden yorumlanmıştır. Halk kütüphanesi, bilgili, yetenekli ve üretken bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir rol oynar ve bunu demokratik bir şekilde gerçekleştirmeye çalışır. Bu bağlamda yeni bir kavram olan millet kıraathanelerinin de halk kütüphanelerine benzer niteliklere sahip olduğu, ancak geçmişten miras aldığı ve sonradan o niteliğini kaybettiği "kıraathane" kavramının içini "kütüphane" kavramıyla doldurarak ortaya farklı bir konseptle çıktığı görülmektedir.

19. yüzyıldan itibaren faaliyet göstermeye başlayan kıraathaneler, gündelik olayların takip edildiği, çeşitli konularda halkın bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla bünyesinde günlük gazete dergi vb. yayınların bulunduğu, ayrıca geleneksel sahne sanatlarının icra edildiği eğlence ve kültür mekanları oldukları bilinmektedir. Tarih boyunca, okuyup düşünmeyi ve tartışmayı seven sanatçılar ve edebiyatçılar gibi aydın kesimin bu mekanlarda buluşup sohbet ettikleri ve fikir alışverişlerinde bulundukları da görülmektedir. Nitekim kıraathanelerin Türk toplumuna yaptığı en büyük katkı da okuma kültürünü geliştirmesi ve düşünsel faaliyetlerde bulunmak isteyen insanları aynı mekânda bir araya getirebilmiş olmasıdır. Ancak zamanla bu kültürel etkinliğini kaybeden kıraathaneler, zaman öldürme ve boş vakit geçirme mekanları haline dönmüş ve kökeni "okumak" anlamına gelen kıraathane terimi çay, kahve ve çeşitli oyunların oynandığı kahvehane ismiyle özdeş hale gelmiştir. Bu olumsuz sıfatlardan arınmak ve

günümüzde kıraathanelerin geçmişte olduğu gibi kitap, dergi, gazete okunan, ilmi sohbetler, tartışmalar ve kültürel etkinliklerin yapıldığı mekân hüviyetine tekrar kavuşturulması için millet kıraathaneleri açma fikrinin gündeme geldiği görülmektedir. Bu mekanlarla birlikte kıraathane kültürünün özgün haline dönülmesinin de hedeflendiği anlaşılmaktadır

Halk kütüphaneleri ve millet kıraathaneleri kullanıcılarının aynı profilde olması her iki kütüphane türünü de ortak paydada birleştirmektedir. Kuruluş amacı toplumun her kesimine bilgi aktarmak olan bu kütüphanelerin büyük oranda öğrenciler tarafından tercih edilmesi, buraların kütüphane ya da okuma salonu gibi hizmet vermelerinin dışında, sosyalleşme imkânı sağlamak için de birtakım yenilikleri zorunlu hale getirmiştir. Bu yenilikler hizmete sunulurken kullanıcı kitlesi düşünülerek hareket edilmiş ve çağın gerektirdiği modern gelişmeler ışığında çeşitli girişimlerde bulunduğu da görülmüştür. Bu yenilikler ve sosyal olanaklar kullanıcıyı, özellikle lise ve üniversite çağındaki gençleri, bu mekanlara gelmeleri için motive edici özelliklere sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu tarz yeniliklerin halk kütüphaneleri bünyesinde yer alan Yeni Nesil Kütüphane binaları inşa edilerek "yaşayan kütüphaneler" konseptinde de uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu binaların sayılarının artmasıyla kalite ve sosyal imkân bakımından millet kıraathaneleri ve halk kütüphaneleri arasındaki makasın giderek daha da azalacağı, aradaki en önemli farkın çalışma saatleri olarak kalacağı tarafımızca öngörülmektedir.

Halk kütüphaneleri, kitap okuma-tartışma saatleri, yazarlarla söyleşiler, paneller, konferanslar, kitap sergileri vb. etkinliklerle okuyucuların niteliklerini artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu etkinlikler, halk kütüphanelerinin bulundukları bölgede nitelikli bireylerin yetişmesinde eğitim kurumlarına destek olmaktadırlar. Topluma yararlı bireyler kazandırma görevini de üstlenen halk kütüphanelerinin bölgesel katkısı göz önüne alındığında, öncelikle bulunduğu bölgenin, dolayısıyla da içinde bulunduğu toplumun geleceğini inşa etmede önemli bir yeri vardır.

Kullanıcı kitlesi çoğunlukla genç nesil olarak nitelenen millet kıraathanelerinde öğrencilerin öğrenme sürecine yardımcı olmak için farklı teknolojilerden de yararlanılabilir. Örneğin bazı kütüphanelerin ilgi çekici öğrenme materyalleri oluşturmak için sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik gibi yöntemlerin kullanılabileceği akla gelmektedir. Bu gibi yöntemler, kullanıcıların sürükleyici sanal saha gezilerine katılabilmeleri için benzersiz bir fırsat sunabilir. Bu durum da, örneğin uzayda bir gezinti ya da dünyanın başka bir ucunda bir yürüyüş gibi deneyimlere sahip olmak, kullanıcıların farklı bir tecrübe aracılığıyla bilgiye ulaşmalarına olanak tanıyabilir. Ek olarak, bu seviyedeki bir yoğun ilgi, öğrenciler için gerçekten unutulmaz deneyimler oluşturacak ve teknoloji daha erişilebilir ve yaygın bir şekilde kullanıldıkça, bu kütüphanelere olan ilgi de artacaktır.

Bu çalışmada halk kütüphanesi kullanıcıları için millet kıraathanelerinin ne ifade ettiği araştırılmış, kıraathane kültürünün Osmanlı'dan günümüze geldiği süreç ele alınmış, toplumumuzda yeni bir oluşum olan millet kıraathaneleri genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır, Bu kıraathanelerden ilki olması bakımından önem arz eden "Merkezefendi Millet Kıraathanesi", kullanıcı memnuniyet anketi yapılarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmadan çıkan sonuçlar ışığında millet kıraathanelerinin toplumumuzdaki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anket uygulanan Merkezefendi Millet Kıraathanesinin kullanıcılarından kadınların bu mekânı erkeklerden daha fazla benimsedikleri ve kullandıkları görülmektedir. Bu bilgi okuma oranın Cumhuriyetten bu yana kadınların lehine artmaya devam ettiğini göstermesi bakımından gelecek adına umut vaat eden bir durum olarak değerlendirilebilir. Kıraathaneyi kullanan kesimin yaş oranının genellikle "Z" kuşağı olarak adlandırılan lise ve üniversite öğrencileri tarafından tercih edilmesi, bu yaşlardaki gençlerin pek çok çeldiricinin ve boş vaktin öldürüldüğü mekanlar yerine gece saatlerinde dahi okuma ve çalışma için kıraathaneye gelmesi takdir edilmesi gereken bir durumdur. Millet kıraathanelerin teknolojik altyapısının iyileştirilmesi, gençlerin bir araya gelip sohbet etme olanaklarının genişletilmesi ve envanter çeşitliliği bağlamında güncelin takip edilmesi durumunda, ilerleyen süreçlerde başta gençler olmak üzere her kesimden kullanıcının ihtiyaç ve talebini karşılayacak bir kıraathane profili oluşmasına neden olacaktır.

Merkezefendi Millet Kıraathanesi kullanıcılarının yaklaşık yarısının "kıraathane" kelimesini "kütüphane" olarak tanımlamaları, diğer yarısının ise kahvehane, sohbet etme mekânı ve dergi-kitap okuma yeri olarak tanımlaması, üzerine düşünülmesi gereken bir husustur. Nitekim bu durum bir taraftan kıraathanelerin kütüphanelerle eş anlamda kullanılmasını sağlaması ve insanları okumaya ve çalışmaya teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak diğer yandan kıraathanelerin tarihi geçmişinden hareketle yeniden canlandırılmak istenen kültür ve sanat merkezleri haline getirilmeleri hedefinin, toplum nezdinde hala bu anlamından uzakta olduğu görülmektedir. Bu çalışmadan çıkan sonuca göre, millet kıraathanelerinin model alındığı, Osmanlı kültüründe yer alan okuma ve diğer kültürel faaliyetlerin yapıldığı kıraathanelerin bu yönünün üzerinde biraz daha durulması gerektiği gerekli görülmüştür. Zira bu mekanları halk kütüphanelerinden ayıran en önemli özellik ders çalışma ve okuma dışındaki faaliyetler olacaktır.

Merkezefendi Millet Kıraathanesinin kullanım sıklığı ve saat aralıkları incelendiğinde genellikle kullanıcıların haftanın her saati yoğun bir şekilde bu mekânı tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle gece kullanımının yoğunlaştığı dönemler; öğrencilerin sınav zamanlarında

toplu taşıma araçları ile kıraathanelere kolaylıkla ulaşabilmeleriyle açıklanabilecek bir durumdur. Yiyecek-içecek ikramının bulunması da yine kullanıcı üzerindeki olumlu etkilerden biri olarak not edilebilir.

Kullanıcı açısından genellikle olumlu etkileri olan Merkezefendi Millet Kıraathanesi, Türkiye'de 2018 yılından itibaren açılmaya başlanılan "Millet Kıraathanesi" konseptinin rol modeli olması bakımından önem arz etmektedir. Kıraathaneler, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarına yanıt verecek envanter altyapısının genişlemesi durumunda ve teknolojik gelişmelerin ışığında sürekli kendini geliştiren bir anlayışla Türkiye'nin dört bir yanında açılmaya ve bilginin merkezi olmaya devam etmektedir.

Kaynakça/References

Adigüzel, O., Batur, H. Z., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19*, 165-182.

Alpay, M. (1991). *Kütüphane-Dünü Yarına Bağlayan Köprü*. Türk Kütüphaneciler Derneği.

Altay, A. (2018). Okuma Kültürü ve Halk Kütüphaneleri. İçinde M. A. Akkaya & H. Odabaş (Ed.). *Halk Kütüphaneleri Geçmişten Geleceğe Yönelimler ve Yeni Roller*. Hiperlink.

Anameriç, H., & Rukanci, F. (2017). Belgelerle Türk Kütüphanecilik Tarihi (1938-1960): Retrospektif Bir Değerlendirme (I).

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *21*(1). 49-70

Aras, G. (2017). Edebiyat ve Kültür: Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Okuma ve Kütüphane Alışkanlığı Üzerine. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(2). 945-968.

Atılgan, D. (2003). Demokratikleşme Sürecinde Halk Kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, *17*(4), 381-385.

Aytaç, Ö. (2005). Kimlik, Kamusal Alan ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında

Kahvehaneler: Coffeehouses in the Context of Identity, Public Sphere and Gender. *Journal of Academic Studies*, *6*(24), 15-40.

Baysal, J. (1992). *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*. Türk Kütüphaneciler Derneği.

Birsel, S. (2016). *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*. Sel Yayıncılık.

Birsel, S. (1975). *Kahveler Kitabı*. Koza Yayınları.

Bostan, İ. (2001). Kahve. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24).

https://islamansiklopedisi.org.tr/kahve

Campbell, H. C. (1988). *Halk Kütüphanesi Sistem ve Hizmetlerinin Geliştirilmesi* (B. Çapar, Çev.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çapar, B. (1987). Halk Kütüphanesi Hizmetinin Yaygınlaştırılması ve Planlanması. *Türk Kütüphaneciliği*, *1*(2). 55-61.

Elkatmiş, M. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgi ve Alışkanlıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *23*(3), 1223-1240.

Ersoy, O. (1966). *Halk Kütüphaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Güven Matbaası.

Evren, B. (1996). *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*. Milliyet Yayınları.

Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam / Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (E. Kılıç, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Georgeon, F., & Gregoire, H. D. (1999). *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler* (E. Özdoğan & M. Atik, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Gerçek, S. N. (1997). *İstanbul'dan Ben de Geçtim* (İ. Kara & A. Birinci, Ed.). Kitabevi.

Giesecke, J., & McNeil, B. (2010). *Fundamentals of Library Supervision*. American Library Association.

Göktaş, E. (1999). Osmanlı Döneminde Kahvehaneler, Kıraathaneler ve Bunların İşlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *11*.67-81.

Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012. https://kygm.ktb.gov.tr/TR-310786/yeni-nesil-kutuphane-binalari.html

Işın, E. (1994). Kahvehaneler. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 4). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Karababa, E., & Ger, G. (2011). Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture and the Formation of the Consumer Subject. *Journal of Consumer Research*, *37*(5), 737-760. https://doi.org/10.1086/656422

Keseroğlu, H. (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Konya, Ü. (2017). *Yerel Yönetimler ve Kütüphane Hizmetleri: İstanbul'da Belediye Kütüphaneleri*. Hiperlink Yayınları.

Koz, M. S. (1994). Meserret Kıraathanesi. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 5). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Koz, M. S., & Kuzucu, K. (2015). *Türk Kahvesi*. Yapı Kredi Yayınları.

Kuzucu, K. (2011). Türk Kültür ve Düşünce Tarihinde Sarafim Kıraathanesi. *Türk Yurdu, 31*(289), 281-289.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). https://pgm.ktb.gov.tr/TR-136937/kutuphaneler-hangi-gun-ve-saatlerde-aciktir.html

Okçabol, R. (1994). *Halk Eğitimi / Yetişkin Eğitimi*. Der Yayınları.

Öztürk, S. (2020). *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar 1930-1945*. Kırmızı Yayınları.

Peçevi, İ. (1992). *Peçevi Tarihi* (C. 1). Kültür Bakanlığı.

Soysal, Ö. (1967). Yeni Eğitim Anlayışında Kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği. 16*(4), 231-240.

Sökmen, C. (2011). *Eski İstanbul Kahvehaneleri*. Ötüken Neşriyat.

Tonta, Y. (2012). Kütüphanecilik ve Bilgibilim Eğitiminde Gelişmeler ve Program Değişiklikleri. *Türk Kütüphaneciliği*, *26*(2), 227-261.

Türk Dil Kurumu. (2022). https://sozluk.gov.tr/

Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl*. Özgür Yayınları.

Ünver, S. (1979). Yayın Hayatımızda Önemli Bir Yeri Olan Sarafim Kıraathanesi. Belleten, *43*(170). 481-490.

Üsdiken, B. (1994). Elit Pastanesi. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 3). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Willett, H. G. (1995). *Public Library Youth Services: A Public Policy Approach*. Greenwood Publishing Group.

Yaşar, A. (2005). Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *6*, 237-256.

Yaşar, A. (2016). İstanbul'da Sosyalleşme Mekânları. İçinde *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (C. 4). İBB KÜLTÜR A.Ş, İSAM.

Yılmaz, B. (2004). *Halk Kütüphanesi Hizmeti: Gelişim İçin IFLA/UNESCO İlkeleri*. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Yılmaz, B. (1990). *Okuma Alışkanlığı ve Yenimahalle İlçe Halk Kütüphanesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Yılmaz, B. (1989). Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine. *Türk Kütüphaneciliği, 3*(1), 48-53.

Zeytinburnu Millet Kıraathanesi. (2022). Millet Kıraathaneleri. https://milletkiraathanesi.org.tr/zeytinburnu-millet-kiraathanesi

3. KISIM - PART 3

DEĞİŞEN TEKNOLOJİ VE BİLGİ HİZMETLERİNDE İNSAN KAYNAKLARI

CHANGING TECHNOLOGY AND HUMAN RESOURCES IN INFORMATION SERVICES

12. BÖLÜM / CHAPTER 12

Türkiye'de Kütüphanelerde Hizmet İçi Eğitim Olanakları

In-Service Training Opportunities in Libraries in Turkey

Huriye ÇOLAKLAR[1]

[1]Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bartın, Türkiye
E-mail: hcolaklar@bartin.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.12

ÖZ

Kurum ve kuruluşların başarısını ve hizmet kalitesini etkileyen en önemli unsurların başında insan gücü gelmektedir. Nitelikli, yetenekli ve kaliteli çalışanlara sahip kurum ve kuruluşlar hizmetlerinde hem başarıyı hem de sürdürülebilirliği daha kolay yakalayabilmektedir. Günümüzde işletmeler tarafından insan gücüne daha fazla yatırım yapılmaktadır. Toplumsal ve kurumsal bir işletme olan kütüphaneleri oluşturan beş temel öğe -kullanıcı, personel, koleksiyon, bina, bütçe ve teknolojidir-. Kütüphanelerde mesleki uygulamalarda başarılı olabilecek, hizmet kalitesini yükseltecek, bireylerin ve toplumun bilgi gereksinimini karşılayacak, bilgiyi depolayacak, bilgiyi iletecek ve paylaşacak, bilgi birikimini gelecek kuşaklara aktaracak olan bilgi profesyoneline yatırım yapılması ve nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi gerekir. Kütüphanelerde hizmet içi eğitimi zorunlu kılan nedenlerin başında, personelin bilgi ve becerilerini artırabilmeleri, bilişim ve teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilmeleri, değişen koşullara uyum sağlamaları, mesleklerinde yükselmeleri ve mesleki alanda gelişebilmeleri gelmektedir. Kütüphanelerde yetişmiş insan gücünün sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından hizmet içi eğitim önem taşımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür incelemesi ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, günümüz kütüphanelerin gereksinim duydukları nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için hizmet içi eğitim olanaklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle hizmet içi eğitim kavramı ve bu kavramla değerlendirilen sürekli eğitim, mesleki eğitim, verimlilik ve yaşam boyu öğrenme kavramlarının ne olduğu sorusuna yanıt aranmakta ve hizmet içi eğitim ile olan bağı incelenmektedir. Kütüphanelerde hizmet içi eğitim olanaklarının neler olduğu, eğitim yöntemleri, eğitim programları, eğitimin değerlendirilmesi ve diğer kurumlarla (BBY bölümleri, mesleki dernekler, vb.) işbirlikleri konusu ele alınmaktadır. Son bölümde ise hizmet içi eğitimin olanakları ve somut çıktılarının neler olduğu tartışılmaktadır. Bu bağlamda kütüphanelerde hizmet içi eğitim olanaklarının geliştirilmesi yönünde öneriler sunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet içi eğitim, sürekli mesleki eğitim, kütüphaneler, personel eğitimi, Türkiye

ABSTRACT

Manpower is one of the most important factors affecting the success and service quality of institutions and organizations. Institutions and organizations with qualified, skilled and qualified employees can more easily achieve both success and sustainability in their services. Today, more investments are made by businesses in human power. The five basic elements that make up libraries, which are social and institutional enterprises, are users, staff, collection, building, budget and technology. In libraries, it is necessary to invest in and train qualified information professionals who will be successful in professional practices, improve service quality, meet the information needs of individuals and society, store, transmit and share information, and transfer knowledge to future generations. One of the main reasons that make in-service training compulsory in libraries is to enable the staff to increase their knowledge and skills, to follow information and technological developments closely, to adapt to changing conditions, to rise in their professions and to develop in the professional field. In-service training is important in terms of ensuring the continuity of trained manpower in libraries. In the study, literature review and descriptive analysis method, which are qualitative research methods, were used. In the study, it is aimed to evaluate in-service training opportunities for the training of qualified manpower needed by today's libraries. In this study, firstly, the concept of in-service training and the concepts of continuing education, vocational training, productivity and lifelong learning, which are evaluated with this concept, are searched for an answer to the question of what they are and their connection with in-service training is examined. The possibilities of in-service training in libraries, training methods, training programmes, evaluation of training and cooperation with other institutions (IRM departments, professional associations, etc.) are discussed. In the last section, the opportunities and concrete outputs of in-service training are discussed. In this context, suggestions for improving in-service training opportunities in libraries are tried to be presented.

Keywords: In-service training, continuing professional education, libraries, staff training, Turkey

Extended Abstract

Countries in the world have a different economic, technological, social, political and cultural order. People living in these countries have different lifestyles, economic, social, cultural and educational conditions. States want their citizens to live in a democratic, order full of economic, comfortable, welfare, peace and tranquility in line with the opportunities and conditions they have. Every country bases its future on human power. This concept, which is called human capital in some sources, constitutes the common point of the majority of social, and humanitarian studies such as business, vocational training, training or other activities. Thus, it helps people to increase their future economic earnings and quality of life by increasing their lifelong learning (Becker, 1962, pp. 9-10; Edvinsson & Malone, 1997, p. 34; Kaya & Kesen, 2014, p. 30; Aksu, 2016, pp. 71-72). The changing world understanding brings the human element to the forefront and transforms education into a process based on lifelong learning. The developments and changes in the field of information and technology have created significant effects in every field. New information is added to the existing information every day, and what we know right can be wrong, and what we know wrong can be right. The constant change of information and the addition of new ones are so fast that both individuals and institutions may be inadequate in adapting to new information. In this case,

in order to be aware of developments in the world, to keep up with changes, to compete, to take advantage of team and co-operation opportunities investments are made in -education- especially -*in-service training*-. In this context, it has been reported that the field of education is also affected by changing technology and developments. Today, education with traditional methods has been replaced by technology-based education. The change in information and technology has affected and continues to affect the field of librarianship as well as other fields and disciplines. In the field of librarianship, changes have occurred in information services and management in practice, especially in education, and new services have started to be offered. In addition, new concepts, theories, new models and methods are developing in librarianhip as a discipline. Therefore, the knowledge of those working in the field may be outdated, outdated, or inaccurate or insufficient to carry out their services.

In this case, the need for in-service training may arise for those who have completed their professional education and for librarians who are currently working. The experience, knowledge and skills required to fulfil the information services of those working in the field and new recruits can only be gained through in-service training. Changing living conditions require individuals to develop themselves individually and professionally in order to adapt to these conditions, and to work effectively and efficiently in the relevant field (Güler & Çavuş, 2016, p. 258). In this context, the concepts of continuing education, vocational training and in-service training are becoming increasingly important in our lives. In this study, in which in-service training opportunities in libraries were evaluated, a literature review was conducted between 13.04.2023-14.04.2023 on TR Index (https://trdizin.gov.tr/), DergiPark (https://dergipark.org.tr/tr/), YÖK National Thesis Center (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/), ALA (American Library Association) (www.ala.org), IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) (www.ifla.org) websites and electronic databases with the titles ‘in-services training’, ‘in-service training in libraries’, ‘library staff training’, ‘continuing education’, ‘information professional training’. Literature review and descriptive analysis method, which are qualitative research methods, were used in the study. The sources obtained were analysed, and first in-service training and related concepts were defined. The purpose and characteristics of in-service training were emphasised. Information about the types of in-service training is given. Evaluation of in-service training and in-service opportunities and training programmes in line with new developments are discussed. Domestic and foreign literature on the subject is analysed and the subject is discussed within the framework of today’s conditions. In the study, the related concepts are frequently discussed in order to ensure that the transition between the chapters is correct and complete. In order to associate

the concepts and to ensure integrity, subheadings related to the subject were used. In the study, the concept of in-service training is associated with the concepts of continuing education, vocational training and lifelong learning. It was stated that this concept is a concept that takes place in the lifelong learning process in line with its time period, duration and objectives. As a result of the study, it was emphasized that the concept of in-service training in libraries has become increasingly important and that investments should be made in human resources. In-service training of librarians should be planned, regular and continuous as in other fields. In addition, training programmes should be updated in the face of changing conditions.

1. Giriş

Dünyada yaşanan değişimlerin, çevre ve iklim koşullarının, afetlerin ve sosyo-ekonomik durumların özellikle insan üzerinde büyük etkileri vardır. Bu durum karşısında ülkelerin ekonomilerinde, toplumsal, kültürel hayata dair kalkınmayı sağlayan insanın güçlü, kaliteli, faydalı ve daha ileri düzey bilgi okuryazarlığı becerilerine sahip olmasını gerektirir. Bu nedenle, ekonomi politikaları insana yatırım yapılması, bir başka ifadeyle -*insanın eğitimi*- üzerinde daha fazla durulduğu görülür. Hizmet içi eğitim kavramını tanımlamak için öncelikle eğitim kavramının ne anlama geldiğini kısaca belirtmekte fayda vardır.

Kaynaklarda eğitim kavramını tanımlamanın güç olduğundan bahsedilir. Türkiye'de bu kavramın altı farklı anlamda kullanıldığı bilinir. Bunlar: disiplin, sosyal hizmet, kazanım, deneyim, öğrenim ve öğretimdir (Ertürk, 1988, s. 12). Çeliker'e göre (2018, s. 48), eğitim kavramı bireylere içinde var oldukları toplumun kurallarına uyma, isteklendirme, içselleştirme, kişilik gelişimi, mesleki yeterlilikleri artırma, yükselme, gelişim gösterme ve ilerleme vb. çabaların gerektirdiği bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasını kapsamına alır. Bir başka kaynağa göre (Aksoy, 2013, s. 23) eğitim, toplumsal yapı ve gelişim için bireyin topluma kazandırılması ve bireyde meydana gelmesi istenen değişikliklerin biçimlenmesidir. Aslında eğitim, öğretimi de içine alan geniş bir kavramdır (Bacak, Yabanova ve Yabanova, 2016, s. 559). Eğitim, temel eğitimden (ilk, orta, lise) başlayarak yükseköğretim, mesleki eğitim, -*hizmet içi eğitim, sürekli eğitim*- gibi kişisel ve mesleki gelişime yönelik yaşam boyu devam eden bir süreç olarak adlandırılmaktadır. Bireylere temel eğitimin amaç ve hedeflerine uygun olarak okuma-yazma bilmenin yanı sıra okuryazarlık becerileri kazandırılmalıdır. Bireyler iyi vatandaş olma, sorumluluklarını ve haklarını bilme, günün koşullarına göre davranma, temel bilgi teknoloji becerilerine sahip olma gibi pek çok bilgi ve beceriler ile toplumla uyumlu ve geleceğe hazırlıklı olmalıdır (Deveci ve Aykaç, 2019, s. 278). Bu bağlamda bireylerin hem kendilerinden beklenilen görevleri yapabilmeleri hem de günün koşullarına göre yetiştirilebilmeleri ancak eğitimle mümkündür. Temel eğitim ne kadar yeterli olursa olsun hizmet içi eğitime de o derece önem verilmelidir (Atlıoğlu ve Elgin, 1993, s. 35).

Yirmi birinci yüzyılla birlikte teknolojik değişim ve gelişimin gerektirdiği bilgi ve becerilerin edinilmesinde eğitimin geleneksel programlarla yürütülmesinin günümüz koşullarında yeterli olmadığı söylenebilir. Bireylerin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi, yeni öğrenme yöntemlerinden yararlanabilmesi için tüm hayatını eğitim süreci içerisinde geçirmesi gerekmektedir (Taymaz, 1981'den aktaran Çeliker, 2018, s. 49).

Hizmet içi eğitim, kamu ve özel sektörde çalışanlara yönelik düzenli ve planlı yapılan eğitimler biçiminde tanımlanabilir. Bu eğitimler çalışanın görev ve sorumluluklarını, işlerini bilerek, anlayarak ve yeni gelişimler doğrultusunda izleyerek yapabilmesini sağlarlar. Böylece, yöneticilerin çalışanını kontrolü kolaylaşmakta, kurum içinde nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi sağlanmakta ve kariyer planlamasına imkân sunmaktadır (Çeliker, 2018, ss. 50-51).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda sürekli değişen toplumsal koşullar sadece bireyleri değil aynı zamanda sosyal kurumları da yapı, işleyiş, hizmetler ve faaliyetler açısından sürekli değişime zorlamaktadır. Bu değişen koşullar karşısında kütüphanelerin de personelin eğitilmesi, yetiştirilmesi ve uzmanlaşması konusunda hizmet içi eğitim faaliyetlerini gözden geçirmelerini zorunlu kılmıştır. Kütüphaneler, personelin hizmet içi eğitimi konusunda mesleki işbirliklerine başvurmaktadırlar.

Kütüphaneler eğitim, kültür, araştırma, bilgi sağlama, düşün ve sanat ürünlerini derleme işlevleri ile toplumun kalkınmasında önemli kurumlardır. Bu kurumların işlevlerini yerine getirmesinde bina, bütçe, derme, kullanıcı, ve nitelikli insan kaynağına ihtiyaç duyulur. Kütüphanelerde insan kaynağı bilgi hizmetlerinin sunumunda etkin rol oynarlar. Bir başka ifadeyle bir toplumda yeterli düzeyde kütüphane hizmetlerinin verilebilmesi doğrudan doğruya personelin nitelik ve niceliğine bağlıdır. Bu bağlamda kütüphane personelinin sürekli eğitimi ve eğitim programlarının planlanması gerekir (Çelik, 1999, s. 312).

Türkiye'de hizmet içi eğitim süreci öncelikle kütüphanelerde görev yapacak personelin eğitimi ile başlanmıştır. Bu eğitimler Fehmi Ethem Karatay (1888-1968) tarafından düzenlenip yürütülen kurslarla başlamıştır. Daha sonra kütüphanecilere yönelik mesleki eğitimlerle varlığını korumuştur. Profesyonel mesleki eğitim anlamında önce Kütüphanecilik, Arşivcilik Bölümü bugün ise Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adıyla üniversitelerde öğrencilerin lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim almasına devam edilmektedir (Çakın, 2005, s. 21). Kütüphanecilik mesleğinin uygulama yönü ağırlıklı olduğundan personel eğitimleri hizmet içi eğitim ve sürekli mesleki eğitim ile sürdürülmelidir. Aynı zamanda kütüphanecilerin kendi kişisel bilgi ve becerilerini geliştirmek üzere kongre, konferans, sempozyum gibi bilimsel etkinliklere katıldığı görülür.

Hizmet içi eğitim programları kütüphanenin ihtiyaçları ve özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Kurumun hizmet içi eğitimde iş analizine dayalı eğitim programları yapılmalıdır. Örneğin, bir yazma eser kütüphanesi hizmet içi eğitim programında dil bilimi, geleneksel sanatlar, kataloglama, bakım-yenileme, bilgi teknolojileri, yazma eser terminoloji-

si, depolama gibi uzmanlık gerektiren birçok alanda hizmet içi eğitime ihtiyaç duyar (Çelebi, 2020, s. 80).

Kütüphanelerde bilgi hizmetlerini kullanıcı tarafından daha anlaşılır kılmak, kurum ve bilgi kaynaklarını tanıtmak amacıyla yaratıcı drama temelli bir aktif öğrenme hizmet içi eğitim programından yararlanılabilir. Yaratıcı drama temelli öğrenme çağdaş eğitim yöntemlerinden biri olup yapılandırmacı yaklaşım ile uygulamaya dayalı bir öğrenme yaklaşımıdır. '*…Yaratıcı drama yöntemi ile çok uyaranlı bir öğrenme-öğretme süreci yaratarak bireylerin öğrenme sürecine etkin olarak katılımını sağlar'. Bu öğrenme yönteminin kullanıcı veya öğrenci merkezli olarak yapılanmasına imkân veren ve tamamen uygulamaya dayalı bir yapıya sahip olduğu*…' (Sarısoy ve Alcı, 2021, ss. 206-207, 210) ifade edilir. Bu bağlamda yaratıcı drama temelli eğitim özellikle kütüphaneci-kullanıcı etkileşimi, uygulama ağırlıklı öğrenme ve öğrenenlerin kalıcı olması açısından tercih edilmektedir.

Kütüphanecilerin yaratıcı drama öğrenme yöntemi dışında kendi kişisel motivasyonunu ve mesleki eğiimini geliştirmede mesleki yayınları izlemesi, bireysel okumalar yapması, yerli ve yabancı mesleki derneklere ve tartışma listelerine üye olması (kutup-l gibi), mesleki internet kaynaklarını ve sitelerini takip etmesi de önemlidir. Bunun yanı sıra ilgi alanına göre yeni gelişmeleri izleyebileceği pek çok elektronik kaynaklar vardır. E-kitaplar, e-bültenler, açık erişimli e-dergiler gibi kaynaklarla bugün ve geleceğe dair hemen her şeyi internetten izlemesi mümkündür.

2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür incelemesi ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi, evreni temsil ettiği düşünülen bir gruba dayalı olarak genelleme yapmaya yarayan bir yöntem olarak tanımlanır. Betimleme araştırmaları güncel veri toplanmasını sağlar. 'Ne oluyor?' 'Nasıl oluyor' ve 'Niçin oluyor' sorularına yanıt arar. Bu çalışmalar kütüphanelerde hizmet içi eğitimin nasıl olduğu ve bu eğitim olanaklarından yararlanma konularında güncel bilgi sağlar. Kütüphane hizmet içi eğitimlerinin daha etkin bir biçimde düzenlenmesi ve geliştirilmesine yardımcı olur. Araştırmada kullanılan betimsel analiz yöntemi, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir (Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz, Demirel ve Kılıç, 2016).

Araştırma konusu ile ilgili kaynakları tespit etmek, açıklama ve değerlendirmeleri oluşturabilmek adına "literatür incelemesi yöntemi" kullanılarak yerli ve yabancı literatür derinlemesine incelenmiştir. Literatür taraması olarak da tanımlanan bu süreçte, araştırılan konu ile ilgili önceki çalışmalara erişilmesi ile içerikleri hakkında genel fikir sahibi olmak hem olası

tekrarları engelleyecek hem de araştırmacıya yönelimleri gözlemleme fırsatı sunacaktır. Ayrıca çalışmanın gereksinimlerle daha doğru örtüşecek biçimde kurgulanmasını sağlayacaktır (Akkaya, 2018, s. 50).

Bu çalışmada, bilgi ve belge yönetimi alanında hizmet içi eğitim kavramı ve literatürde bu kavramla birlikte değerlendirilen 'sürekli eğitim', 'sürekli mesleki eğitim' 'yaşam boyu öğrenme' ve 'verimlilik' kavramlarının ilgisi ile hizmet içi eğitimin amaçları ve türleri, hizmet içi eğitim programları anlatılmaya çalışılmıştır. Literatür incelemesine dayanan çalışmada günümüzde kalite ve akredite çalışmalarının kapsamına giren hizmet içi eğitim kütüphaneler boyutuyla ele alınmıştır. Türkiye'de kütüphanelerde hizmet içi eğitim olanakları, hizmet içi eğitim programlarının değerlendirilmesi, eğitim başlıkları ve bu eğitimlerin verilmesinde işbirliği çalışmaları üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, toplumsal kurumlar olan kütüphanelerin günümüz değişen koşulları altında gereksinim duydukları nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için hizmet içi eğitim olanaklarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Her kurumda insan kaynağının hizmetlerin sunumu ve kalitesini doğrudan etkilemesi nedeniyle kütüphanelerde de 'hizmet içi eğitim' unsurunun ön plana çıktığı söylenebilir. Kütüphanelerin değişen kullanıcı ihtiyaçları ve beklentileri, yeni teknoloji ve gelişmeler karşısında kütüphanecilerin niteliğinin artırılması, mesleki bilgi ve kişisel becerilerinin gelişmesi için hizmet içi eğitim programlarının sürekli geliştirilmesi hususuna dikkat çekilmelidir. Çalışma, kütüphanecilere yönelik gerçekleştirilen hizmet içi eğitiminin önemi, hizmet içi eğitim programlarının değerlendirilmesi, eğitim konu başlıkları ve işbirlikleri gibi konuların ele alınması itibariyle önemli görülmektedir. Çalışmada, kütüphanelerde hizmet içi eğitim programlarının önemine dikkat çekilerek, bu alanda çalışanlara ve uygulayıcılara katkı sağlanması beklenilmektedir.

3. Hizmet İçi Eğitimin Kavramsal Tanımı

Literatürde hizmet içi eğitim kavramı, genellikle yaşam boyu öğrenme süreci içinde ele alınmaktadır (Aksoy, 2013; Dalkıran, 2014; Bacak ve ark., 2016; Çeliker, 2018). Bazı kaynaklarda ise hizmet içi eğitimin yaşam boyu öğrenme, sürekli eğitim ve sürekli mesleki eğitim kavramları ile karıştırıldığı ifade edildiği ve mesleki eğitim kavramı ile hizmet içi eğitim kavramının birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir (Holt ve Kızılaslan, 2004; Karadeniz, 2008; Dalkıran, 2014). Kurum ve kuruluşlarda göreve başlayan birey, işe başladığı andan ayrılıncaya kadar yaptığı iş veya mesleği ile ilgili gelişmeleri takip edebilmek (Bacak ve ark., 2016, s. 561), her türlü gelişme ve değişimlere uyum sağlayabilmek için (Kanar, 2011, s. 400) eğitime gereksinim duyar. Bu eğitimler kurum içinde sürekli ve düzenli olarak yapılır. Ayrıca

bu eğitimler, yaşam boyu öğrenme kavramı ile devamlılık, çok yönlülük, sistemli ve planlı olma özelliklerinden dolayı bir arada değerlendirilir. Yaşam boyu öğrenme, hayatımızın her aşamasında ortaya çıkan bilgi gereksiniminin karşılanması ve elde edilen kazanımların sistemli bir yapıya kavuşturulmasıdır. Yaşam boyu öğrenme sürecinde yer alan hizmet içi eğitim, işin gerektirdiği kazanım ve başarım seviyesine ulaşması için gereken bilgi, birikim, deneyim, yetenek, davranış ve faaliyetlerin düzenli bir şekilde öğretilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Çeliker, 2018, s. 50). Buna göre hizmet içi eğitim belirli bir kurum veya kuruluşta çalışan bireylerin görevlerine yönelik olması itibariyle 'sürekli eğitim', 'mesleki eğitim' ve 'sürekli mesleki eğitim' kavramlarından ayrılmaktadır.

Hizmet içi eğitim; "çalışanlara işyeriyle ilgili beceri ve yeterliliklerini geliştirmeye yarayacak yeni bilgileri sürekli bir program çerçevesinde elde etmesini sağlar" (Titmus ve ark.'dan aktaran Dalkıran, 2014, s. 190). Hizmet içi eğitim, göreve yatkınlık, yetki ile çalışabilme, görevin özelliklerini, ruhunu görme ve öğrenmedir (Atlıoğlu ve Elgin, 1993, s. 37). Daha geniş bir anlamda hizmet içi eğitim hizmet ve üretimde etkinlik, verimlilik ve kalitenin yükseltilmesi, maliyetlerin düşürülmesi, hizmet sunumu, satış ve kârın geliştirilmesi, tasarrufun artırılması amacıyla çalışma hayatı boyunca çalışanlara verilen temel mesleki bilgi, beceri, davranış ve verim düzeyini yükseltici planlı eğitim faaliyetleridir. Bu eğitimler sayesinde mal veya hizmet üretiminde ve kullanımında oluşabilecek hataların ve risklerin en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Kanar'dan aktaran Çeliker, 2018, s. 50).

Çalışmada hizmet içi eğitim ile ilgili kavramlar literatüre dayalı açıklanmıştır. Hizmet içi eğitim kavramının literatürde yaşam boyu öğrenme süreci içinde ele alınması itibariyle bu kavramlar değerlendirilmiştir. Ayrıca mesleki eğitim, sürekli eğitim, sürekli mesleki eğitim kavramları ile personelin nitelik ve kalitesinin arttırılmasına yönelik faaliyetlerin düzenlenmesi bağlamında çalışmanın kapsamına alınmıştır. Verimlilik kavramı ise, bu eğitim faaliyetlerinin bir sonucu veya çıktısı olarak değerlendirilebilir. Hizmet içi eğitim kavramı ile birlikte değerlendirilen 'sürekli eğitim', 'sürekli mesleki eğitim', 'yaşam boyu öğrenme' ve 'verimlilik' kavramları tanımı ve bunlarla ilgili kısa bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Sürekli Eğitim

Sürekli eğitim kavramı, bireyin çalışma alanıyla ilgili bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik resmi ve resmi olmayan bütün öğrenme faaliyetleri şeklinde ifade edilir (Kühn'den aktaran Dalkıran, s. 190). Kütüphanede çalışanlar için sürekli eğitim önemli olup, onların çalışma alanlarıyla ilgili bilgi ve becerilerin artırılmasını sağlar. Bireysel ve kurumsal temelinde yapılan sürekli eğitimlerin (kataloglama, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı, yazma eser ve

nadir eserler, tıp kütüphaneciliği, çocuk ve okul kütüphaneleri, hukuk kütüphaneciliği, müze kütüphaneciliği, bilimsel araştırma yöntemleri vb.) kütüphanecilerin çalışma alanıyla ilgili özel eğitimler olduğu söylenebilir. Bu eğitimlerin aynı zamanda hizmet içi eğitim programlarının konusu içinde yer aldığı belirtilebilir.

Sürekli Mesleki Eğitim

Yaşam boyu öğrenme ile ilişkilendirilen sürekli eğitim kavramı bir iş yerinde çalışanların becerilerini geliştirmek ve çeşitlendirmek için sürdürmesi gereken faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Holt ve Kızılaslan, 2004, s. 277). Başka bir kaynakta okul hayatı bitmiş ve iş hayatına başlamış gençler ve yetişkinler için tam veya yarı zamanlı şekilde genişletilmiş eğitim biçiminde ifade edilmektedir (Keenan ve Johnston, 2000, s. 59). Diğer bir kaynağa göre ise sürekli mesleki eğitim, belirli ve özel bir konudaki teknik bilgileri kapsayan kişisel gelişimi ve yönetim becerilerini geliştiren bir süreç şeklinde tanımlanmaktadır (Karadeniz, 2008, s. 12). Bu tanımlamaların her alan için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Kütüphaneler için sürekli eğitim "yaşam boyu öğrenim amacı ile bilgileri güncelleştirmek, bilgi düzeyini yükseltmek, beceri kazandırmak, kütüphane ve enformasyon iletişim araçlarında uzmanlık sağlamak ve personele mesleki verimliliklerini arttıracak gücü kazandırmak amacıyla verilen resmi veya yarı resmi bir eğitim türüdür" (Holt ve Kızılaslan, 2004, s. 277). Bu tanımlamalarda da görüldüğü üzere yaşam boyu öğrenim ve sürekli eğitim kavramları birbirinin parçası olmasına karşın yaşamın belli bir zaman dilimini göstermesi açısından birbirinden ayrılır. Bireylerin kişisel gelişim, mesleki ve yönetim becerilerini geliştirme özelliğinden dolayı sürekli mesleki eğitimlerin bir kısmını hizmet içi eğitim kapsamında değerlendirilebilir.

Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşam boyu öğrenme, bireyin doğumundan ölümüne tüm hayatı boyunca okul, iş, mesleki vb. zaman ayırımı olmaksızın formal veya formal olmayan tüm eğitim ve öğrenim faaliyetlerini içermektedir (Holt ve Kızılaslan, 2004, s. 276). 'Beşikten mezara kadar okuma' atasözümüz ile özdeşleştirilen yaşam boyu öğrenme kavramı, hayat boyu süren bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Yaşam boyu öğrenme kapsamında örgün öğrenme, mesleki eğitim, yaygın öğrenme, teknik eğitim, sürekli eğitim ve hizmet içi eğitimler yer almaktadır. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme evde, iş yerinde, okulda her yerde gerçekleştiği ve zaman, yer, yaş, sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, eğitim gibi sınırlandırma olmaksızın her bireye eşit eğitim fırsatı sunmaktadır (Günüç, Odabaşı ve Kuzu, 2012, s. 310). Bu özellikleri itibariyle hem kurumsal hem de bireysel anlamda hizmet içi eğitimler yaşam boyu öğrenme süreçleriyle değerlendirilmektedir.

Verimlilik

Verimlilik, mal ve hizmetlerin üretiminde çeşitli kaynakların (emek, sermaye, malzeme, enerji, bilgi) etkin kullanımıdır. Verimlilik, üretilen mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesi ile bunları üretmek için kullanılan kaynaklar arasındaki ilişki olarak tanımlanır (Prokopenko, 2003'den aktaran Uğur ve Kutlu, 2010, s. 101). Verimlilik kavramında temel unsur insan kaynağının, yönetimin ve çalışma koşullarının kalitesidir. Bu bağlamda verimlilik çalışanların işe karşı tutumları ve başarıları, hizmet içi eğitim süreçlerine katılım sağlanması, hedeflerin gerçekleşmesi açısından önemlidir.

Hizmet içi eğitimde verimlilik, kısaca kazanımların belirlenmesi ve başarının ölçülmesidir. Eğitimlerin ölçümü için kurumun hedeflere dayalı kazanımların katılımcılara ne derece kazandırıldığının belirlenmesi ile eğitim sürecinin bitiminde ölçme ve değerlendirme yapmayı yani programı değerlendirmeyi gerektirir (Uğur ve Kutlu, 2010, ss. 102-103). Aynı zamanda eğitim programı planlamada çeşitli yöntemlerle (anket, görüşme, gözlem, rapor, vb.) eğitim ihtiyacının belirlemesi eğitimin verimliliği ve etkililiği açısından oldukça önemlidir.

Kütüphanelerde hizmet içi eğitimlerin başarısının ölçümü ve personelin eğitimden elde ettiği kazanımlar bir başka ifadeyle sonuçlar, eğitimlerin etkinliğini göstermektedir. Hizmet içi eğitimlerde planlama yapılırken eğitim konusu, eğitici belirleme, eğitim süresi, katılımcılar, içerik gibi detaylar belirlerken eğitim sürecinin bitiminde ölçme ve değerlendirme yöntemi de tasarlanmalıdır. Kütüphaneler için iyi bir hizmet içi eğitiminin tasarımının göstergesi olarak 'verimlilik' kavramıyla ifade edilebilir.

3.1. Hizmet İçi Eğitimin Amaç ve Türleri

Literatürde hizmet içi eğitimin en temel üç amacından bahsedilir (Atlıoğlu ve Elgin, 1993, ss. 35-36):

1. Çalışanın işini daha iyi yapabilmesini sağlamak üzere gerekli bilgi ve beceriyi kazandırmak ve geliştirmek.
2. Çalışanın kariyer gelişimlerini sağlamak.
3. Çalışanın yaptığı işe karşı davranışlarını olumlu yönde değiştirmektir.

Bu temel amaçların yanı sıra hizmet içi eğitimin işe başlayan çalışanların kuruma uyumunu sağlaması, kurumun amaç, ilke ve politikalarını kavraması, kurumda üretilen mal veya hizmetlerin kalitesi, nitelik ve niceliğini arttırmak, en yeni teknolojileri kullanmak, gelişim ve yeniliklere uyum sağlamak, iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemek, iş güvenliğini sağ-

lamak, iş yükünü azaltmak, rekabet gücünü arttırmak, personel arasında iletişim, eşgüdüm ve koordinasyonu sağlamak, çalışana topluluk kültürü aşılamak, kişide motivasyonu arttırmak, güven duygusunu geliştirmek, personelin değerini ve saygınlığını artırmak, personele kurumda yer değiştirme ve yükselme imkânını sağlamak gibi genel amaçları vardır (Karadeniz ve Yılmaz, 2009, s. 56; Kanar, 2011, ss. 400-401; Dalkıran, 2014, s. 191; Bacak ve ark., 2016, ss. 562-563; Çeliker, 2018, ss. 51-52).

Hizmet içi eğitimin hem kurum hem de birey açısından pek çok yararları vardır. Hizmet içi eğitim kurumsal verimliliğin artmasını sağlarken bireylerin kurum içinde performansını yükselterek motivasyonunu da arttırır. Diğer taraftan bireylerin kurumda kariyer planlaması, saygınlık ve kazanım sağlar. Kurumda kişiler arası ve yönetim ile çalışanlar arası iletişimi kuvvetlendirir. Bunun yanı sıra çalışanlar arası ekip, işbirliği ve dayanışma sağlarken kurumda tasarruf, esneklik ve kaliteyi yükseltir (Atlıoğlu ve Elgin, 1993; Dalkıran, 2014; Çeliker, 2018).

Kuruma ve bireye birçok yararları olan hizmet içi eğitim ile ilgili yasal düzenleme ve uygulamaların Türkiye'de 1960'lı yıllarda başladığı bilinmektedir. Özellikle hizmet içi eğitim kamu kurumlarının kuruluşu ve işleyişi ile ilgili yasalarla zorunlu hale gelir. Kamu kurumlarında hizmet içi eğitimin uygulanması '657 sayılı Devlet Memurları Kanunu' hükümlerine göre yerine getirilir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunun yedinci bölümünde devlet memurlarının yetiştirilmesi ile ilgili maddeler ve esaslar yer alır. 214. maddesi gereğince, memurların yetişmelerini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla uygulanacak hizmet içi eğitim, Devlet Personel Başkanlığı tarafından ilgili kurumlarla birlikte hazırlanacak yönetmelikler dâhilinde yürütülür. İlgili kanunun 215. maddesinde, personel yetiştirme faaliyetlerini düzenlemek, yürütmek ve değerlendirmekle görevli bir "Eğitim birimi" kurulur. Adı geçen kanunun 216. maddesi gereğince, kurumlar kendi eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere eğitim merkezleri açabilirler. Kurumlar arası eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Cumhurbaşkanı kararıyla, kurumlar arası eğitim merkezleri de açılabilir. İlgili kanunun 217. maddesi gereğince, devlet memurlarının eğitim planı, Cumhurbaşkanı kararıyla yürürlüğe konulur. Ayrıca Devlet Memurları Kanunun 218 ila 225. maddelerinde devlet kurumlarında yurt içi ve yurt dışında eğitimin genel çerçevesi çizilir (Devlet Memurları Kanunu, 1965).

Hizmet içi eğitim etkinliklerini kurumun amacı ve faaliyetleri, eğitime katılacakların niteliklerine ve eğitim ihtiyaçlarına göre çeşitli türlere ayırmak mümkündür. Literatürde hizmet içi eğitimler, kurum içi ve kurum dışı veya iş başı ve iş dışında eğitimler diye kategorize edilmektedir (Klatt ve ark., 1985; Taymaz, 1997; Karadeniz, 2008; Karadeniz ve Yılmaz, 2009; Dalkıran, 2014). İş başı eğitimi, yeni çalışanların işinde deneyimli ve işi bilenlerle

yakın çalışması ve gözlemleyerek, yaparak, dinleyerek, değerlendirerek öğrenmesidir. İş başı eğitimleri oryantasyon (işe alıştırma), rotasyon (iş değiştirme), yetki devri yoluyla eğitim, monitörlük, proje çalışması ve staj yoluyla eğitimlerdir. İş dışında eğitim ise, yapılan işi tamamlayıcı nitelikte olan eğitimdir. Bu eğitimler grup tartışmaları, panel, sempozyum, beyin fırtınası, seminer, kurslar vb. eğitimleri içermektedir. Kurumda çalışanlara uygulanan eğitimler arasında geliştirme, tamamlama, yükseltme ve özel alan eğitimleri bulunur (Dalkıran, 2014, ss. 192-193).

Her kurum kendi eğitim politikası ve hizmet içi eğitim yönergesi ile eğitim prosedürlerini hazırlar. Bu çalışmalar kalite standartları göz önünde bulundurularak hazırlanır. Bu prosedürlerde sıklıkla bulunan başlıklar şunlardır (Sabuncuoğlu'ndan aktaran Çeliker, 2018, s. 53):

- Eğitimin amacı ve kapsamı
- Eğitim türleri (İş başında hizmet içi eğitimler: uyum ve alıştırma, işe hazırlık eğitimi, staj, rotasyon. İş dışında hizmet içi eğitimler: konferans, seminerler, kurslar, vb.)
- Akış şemaları
- Eğitim komisyonu görev ve sorumluluklarının tanımlanması
- Eğitim planı ve takviminin oluşturulması
- Eğiticilerin belirlenmesi
- Eğitimin içerikleri, yöntem ve uygulama ilkeleri
- Eğitimin bütçesi
- Eğitimin değerlendirilmesi (eğitim etkinliğinin ölçümü).

Görüldüğü gibi, hizmet içi eğitimde belirlenen stratejik amaç, hedefler ve temel kurallardan sonra eğitim gereksinimleri tespit edilir. Kurumda ihtiyaç duyulan eğitim programları yıllık takvimi planlanarak oluşturulur. Böylece hedeflenen eğitimlerin hangi yöntemlerle gerçekleştirileceğine karar verilir (Çeliker, 2018).

Teknolojik gelişmeler hizmet içi eğitimlerin teknoloji temelli yapılmasını sağlamıştır. Hizmet içi eğitiminde çok çeşitli eğitim materyallerinin (görsel-işitsel, hareketli vb.) kullanılmasına yol açmıştır. Bu, hizmet içi eğitiminde kullanılan yöntemlerin teknolojik temelli olması yönünde eğilimin var olduğunu gösterir. Bu yöntemleri multimedya eğitim, bilgisayar destekli eğitim ve uzaktan eğitim şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Bacak ve ark., 2016, s. 571).

Çoklu ortam teknolojisinden yararlanılarak yapılan eğitimde, etkileşimli video, öğrenme nesneleri ve internet araçları kullanılır. Bu eğitim yöntemi görsel-işitsel eğitim ile bilgisayar temelli eğitimi birleştiren programlardır. Bu programların metin, grafik, ses, video ve animasyonu bütünleştiren bir yapısı vardır. Bilgisayar destekli eğitimde, bilgisayarlar bilgileri analiz ederek geribildirim gerçekleştirilmesi sağlanır. Sanal gerçeklik, üç boyutlu öğrenme, internet kaynaklı eğitim uygulamaları bunun en iyi örneklerindendir. Uzaktan eğitim ise özellikle yaşanılan pandemi, sel ve deprem gibi afet dönemlerinde giderek yaygınlaşan bir eğitim yöntemi olmuştur. Uzaktan eğitim, coğrafi dağınıklık ve ulaşılabilirlik bağlamında kurumlar tarafından çalışanlarına yeni hizmetler ve ürünler, politikalar, programlar, prosedürler, beceri eğitimleri ile uzmanlık konferansları gibi eğitim konuları hakkında bilgi aktarımı gerçekleştirilir. Aynı zamanda uzaktan eğitimin çalışanlar arasında karşılıklı iletişim kurulmasına yardımcı olduğu bilinmektedir (Özkul ve Girginer, 2002; Yılmaz, 2005; Bacak ve ark., 2016; Cabı ve Ersoy, 2017).

4. Kütüphanelerde Hizmet İçi Eğitim Olanakları

Bilişim ve teknolojiden en çok yararlanan alanlardan biri olan kütüphanecilik disiplininde 'hizmet içi eğitim olanaklarının neler olduğu' ve 'hizmet içi eğitimlerinde teknolojiden nasıl yararlanıldığı' konuları hem akademisyenlerin hem de çalışanların üzerinde durdukları önemli konular olmuştur. Ayrıca değişen iş gereksinimleri, kütüphane hizmetlerinde yeni yöntem ve kuramların uyarlanması, bu hizmetlerin sunumunda yeni teknolojilerden yararlanılması gibi gelişmeler hizmet içi eğitimi gerekli kılmıştır (Ramaiah ve Moorthy'den aktaran Dalkıran, 2014, s. 194). Bununla birlikte kütüphanelerde değişen koşullar karşısında hizmet içi eğitim olanaklarının ve programlarının değerlendirilmesini zorunlu kıldığı söylenebilir.

Bir kurumun hizmet içi eğitim etkinliklerinde yararlanmak üzere sahip olduğu ve kendi bünyesi içinde sağlayabileceği birtakım olanakları vardır. Bu olanaklar şu şekilde sıralanır (Taymaz, 1981, ss. 262-263):

- Eğitim merkezleri, laboratuvarlar, konferans ve seminer salonları, toplantı odaları, derslikler, yemekhane, çalışma ve dinlenme yerleri ile ilgili kapasiteleri.
- Geçici olarak yararlanabilecek mekânlar, kullanabileceği zaman ve süre ile ilgili kapasiteleri.
- Kurum içinden deneyimli ve eğitici personelin nitelik ve sayıları.
- Kurum dışından işbirliği yapabilecek kuruluşlar ve yararlanabilecek insan ve maddi kaynaklar.

- Hizmet içi etkinliklerde kullanılacak bütçe ve sağlama yöntemi.
- Daha önce uygulanan hizmet içi eğitim program sayısı ve içeriği.
- Hizmet içi eğitim programlarına katılanların görev unvanları ve sayıları.

Bu olanaklar, kütüphane kurumlarının da kendi içlerinde değerlendirecebileceği ölçütler olarak kabul edilebilir. Ayrıca kütüphanelerde diğer kurumlarda olduğu gibi hizmet içi eğitim programlarını planlama, ihtiyaca dayalı eğitim tasarımı (Baykan ve Oktay, 2016, s. 171) ve yetiştirilecek personelin durumuna yönelik ön çalışmaları yapılmalıdır.

Kütüphaneler, bilgisayar teknolojilerine dayalı kataloglama, ödünç verme, sağlama, güvenlik sistemleri, elektronik veri tabanları, web keşif araçları, robotik sistemler/yapay zekâ uygulamaları gibi pek çok bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanırlar. Bu değişim ve yeniliklere uyum sağlama konusunda kütüphaneciler için hizmet içi eğitimin gerekli olduğu söylenebilir. Kütüphaneler için hizmet içi eğitimin bireysel, ekonomik ve eğitimsel amaçları vardır. Kütüphanecilerin çalışma alanlarına ilişkin eksikliklerin giderilmesi, kariyer planlaması, yeni beceriler kazanması bireysel ihtiyaçlarıdır. Kütüphane çalışanlarının ücret ve çalışma koşullarını iyileştirme üzerine yapılan çalışmalar ekonomik ihtiyaçlardan kaynaklanır. Mesleki gelişimle ilgili eksiklikleri ve zayıf yönlerini tamamlamak üzere gerçekleştirilen hizmet içi eğitimler personelin eğitimsel ihtiyaçlarıdır (Karadeniz, 2008, s. 50). Kütüphanecilerin işleriyle ilgili eğitimleri hizmet içi eğitim programlarıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda kütüphaneciler kongre, konferans, panel, seminer, kurslar ve toplantı gibi bilimsel ve mesleki etkinliklere katılarak bilgi ve becerilerini geliştirmektedir.

Kütüphanecilerin nitelikli hizmet verebilmeleri için hizmet içi eğitimde dikkat edilmesi gereken dört önemli noktaya dikkat edilmelidir. Bunlar kütüphanecilerin işle ilgili becerileri, hizmetlerin hedeflere ulaşması için gerekli olan kişisel davranışlar ve iletişim becerileri, kütüphanecilerin görevleri ve kurum içi rollerini bilmeleri, kütüphanecilerin mesleğine olan ilgisidir. Dolayısıyla kütüphanelerde verilecek hizmet içi eğitimlerde sürekli eğitim etkinliklerine katılma (mesleki toplantılar, konferanslar, çalıştaylar vb.), bir arada öğrenme (kütüphanecilerin bilgi ve deneyimlerini paylaşması), kendi kendine yönlendirerek öğrenme ve meslektaşlarıyla (kurum içi ve kurum dışı) etkileşim kurarak öğrenme ve deneysel öğrenme yöntemleri uygulandığı bilinmektedir (Karadeniz, ss. 61-62).

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın koşulları göz önünde bulundurulduğunda hizmet içi eğitim yöntemlerini; multimedya eğitim, uzaktan eğitim süreci içinde çevrimiçi eğitimlere ilişkin hizmet içi eğitimler, web tabanlı ve internet tabanlı eğitim, kurum içi iletişimde e-öğ-

renme (**e-learning**), mentorluk (rehberlik), Erasmus hareketliliği, proje geliştirme şekilde sıralamak mümkündür.

4.1. Multimedya Eğitim

Multimedya eğitim, görsel–işitsel eğitim ile bilgisayar temelli eğitimi birleştirmekte olup, yazı, grafik, animasyon, ses ve videoyu bütünleştiren bir yapıya sahiptir. Bu eğitimde kullanılan araçlar; etkileşimli video, öğrenme nesneleri ve internettir. Bu eğitimin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Avantajları arasında birey öğrenme hızını kendisi belirlemesi, içeriğin ve dağıtımın sürekliliği, sınırsız erişilebilirlik, anında geribildirim, mahremiyet, bütünleşik rehber sistemi, birçok duyuya hitap, test edilebilirlik bulunur. Multimedya eğitimin dezavantajları ise pahalı olması, çeşitli eğitim içerikleri için etkin olmaması, eğitilenlerin teknolojiyi kullanma konusunda endişe taşımaları, güncellemelerin hızlı olmaması, etkinlikte uzlaşma eksikliğidir (Bacak ve ark., 2016, s. 571). Kütüphanelerde hizmet içi eğitim içeriğe uygun bir şekilde multimedia eğitim formatında planlanabilir. Örneğin ödünç verilen bir kitabın hijyeni sağlamak üzere kitap yıkama makinesi (**book shower**) kullanımı, elektronik veri tabanları tanıtım sunumları, seminerler gibi eğitimler multimedia eğitim biçiminde yapılabilir.

4.2. Uzaktan Eğitim Süreci İçinde Çevrimiçi Eğitimlere İlişkin Hizmet İçi Eğitimler

Değişen teknolojiler ve bilgi hizmetlerinde gereksinim duyulan insan kaynağının yetiştirilmesi için uzaktan eğitim yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Uzaktan eğitim, nitelikli bireylerin eğitim ihtiyacının karşılanması ve aynı anda çalışıp öğrenime devam edebilme imkânı sağlar (Ayo ve ark., 2014). Çelik'e göre (1998, s. 107) uzaktan eğitim anlayışının gerçekleşmesini sağlayan video teknolojisindeki ve internetteki gelişmelerdir. Örneğin video konferans yöntemiyle katılımcı, eğitici ile yüz yüze gelmeye gerek kalmadan eğitim alabilmektedir. Uzaktan eğitimin avantajları ile hizmet içi eğitimin koşulları bir araya getirilerek 'çevrimiçi (online) eğitim' ve 'e-hizmet içi eğitim' yöntemleri uygulamaya konulmaktadır. Böylece insan kaynağının eğitim sürecini zamandan ve mekândan bağımsız hale getirerek, daha ekonomik bir şekilde daha geniş kitlelere kolayca ulaşmak mümkündür (Bacak ve ark., 2016, s. 572).

Covid-19 pandemisi döneminde daha yaygın bir şekilde kullanılan uzaktan eğitim kütüphaneler için de önemli bir unsur olmuştur. Kütüphanelerde özellikle bilgi hizmetleri ve eğitim ihtiyaçları avantajlı görülen uzaktan eğitim modelleriyle yürütülmeye başlanmıştır. Çalışanların kurum dışında işin kalitesini ve verimliliğini arttırmak üzere yaptığı işle ilgili kurslara katılımı sağlanır.

4.3. Web Tabanlı ve İnternet Tabanlı Eğitim

Bilginin hızla değişmesi ve güncellenmesi bilgi ve belge yönetimi alanı eğitiminde de yeni eğitim anlayışını ve modern eğitim yöntemlerinden yararlanma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda kütüphane personelinin ortaya çıkan yeni kullanıcı davranışlarına ve değişen kullanıcı talep ve isteklerine, ilgili mevzuat değişikliklerinin ve dijital verilerinin güncelleme hızına ayak uydurabilmesi beklenmektedir. Pek çok kurum gibi kütüphaneler de yeni teknolojilerin kullanılması ve öğretme-öğrenme sürecinin yeniden yapılandırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Teknoloji uygulamalarında zaman içerisinde yaşanan değişimler, kurumların hizmet içi eğitimdeki uygulamalarının daha fonksiyonlu olmasına yol açmaktadır. Bacak ve arkadaşlarına göre (2016, ss. 573-574), uzaktan eğitim ve web tabanlı eğitimler sayesinde personelin uzmanlaşma derecesine bağlı olarak bireyselleştirilmiş ve yaratıcılık yeteneklerini geliştiren eğitim etkinliklerinin gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Web tabanlı eğitimin temel amacı, gün boyunca hizmet içi eğitim alan kişilerin verimliliklerinde ve iş üretiminde herhangi bir düşüşe neden olmadan bu eğitimin gerçekleştirilebiliyor olmasıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için hizmet içi eğitimin internet üzerinden veriliyor olması gerekir.

Kütüphanelerde ihtiyaçlar ve yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda web tabanlı ve internet tabanlı hizmet içi eğitimlerin yapıldığı görülür. Bu eğitimler arasında Web 2.0 teknolojileri eğitimi, web tabanlı kütüphane hizmetleri eğitimi (bloglar, RSS, Wiki gibi), web tabanlı konu rehberleri hazırlama, kütüphanecilerin bilimsel yayın yapabilmelerini desteklemek üzere yapay zeka tabanlı İngilizce "Proofreading" (düzeltme, okuma) hizmeti gibi eğitimler verilir.

4.4. Kurum İçi İletişimde E-Öğrenme (E-Learning)

Günümüzde "bilgi" hem bireylerin hem de kurumların en önemli değerlerindendir. Kurumlara getirilen yeni iletişim ve öğrenim tarzlarından biridir. E-öğrenme (e-learning) modelinde kurum içi iletişim etkin şekilde sağlanmıştır. Böylece kurumun entelektüel ve kültürel sermayesi korunmaktadır. Bilgisayar destekli e-öğrenme modeli, çalışanlara kariyerlerinde ihtiyaç duyduklarında erişebilecekleri gelişim olanakları sağlayabilmektedir. Bu modelde çalışanların işe bağlılıkları, motivasyonları, aidiyet duyguları ve iş memnuniyetleri arttırılabilmektedir. Dolayısıyla e-öğrenme sayesinde kurum içi iletişim daha etkin hale gelmektedir (Yılmaz, 2005, s. 37). Kurum içinde iletişimin ve koordinasyonun sağlanmasında e-öğrenmenin önemi büyüktür. Derouin, Fritzsche ve Salas'a göre (2005) e-öğrenme, "internet tabanlı ve web tabanlı öğrenme yöntemlerinin kullanıldığı, sanal sınıfların oluşturulduğu, dijital işbirliği, internet/intranet aracılığıyla içerik paylaşımı, telekonferanslar, e-seminerlerin yapıldığı pek çok uygulamaları içeren bir süreç" olarak ifade edilir. E-öğrenme, pandemi sürecinde gelişen

öğrenme yöntemlerinden biri olmuştur. Bu öğrenme yöntemiyle kütüphaneciler bir yandan kendi işlerini yürütürken bir yandan da iş başında iken e-ortamda hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını kolayca sağlayabilirler. Kütüphanelerde son zamanlarda eğitim ihtiyacını kolayca karşılanabilmesi için kurum içinde e-öğrenme yöntemlerinden yararlanmanın arttığı söylenebilir.

3.5. Mentorluk (Rehberlik)

Ülkemizde genellikle kütüphanelerde yeni işe başlayan kütüphaneciler için kurum yapısı, kurumun işleyişi ve bölümleri ile ilgili genel bir bilgilendirme yapılır. Bu bilgilendirme başka bir ifadeyle uyum ve alıştırma eğitiminden sonra personel çalışacağı birimde görevlendirilir. Zamanla kütüphaneci çalışma ortamını ve koşulları, verilen görevlerle işi diğer tecrübeli meslektaşlarından öğrenir. Bazen bu ortamı bulamayan genç kütüphaneciler mesleki uygulamalarda zorluk çekebilmektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi, verimliliğin artması, genç kütüphanecilerin hızlı ve nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi için yeni yöntemler denenmektedir. Bu yöntemlerden biri de mentorluk (rehberlik) uygulamasıdır. Mentorluk uygulamasıyla genç meslektaşların, biçimlendirilmiş programlar çerçevesinde ve tecrübeli kütüphanecilerin gözetiminde kısa sürede eğitilmeleri sağlanmaktadır (Çelik, 2011, ss. 296-297).

Kütüphanelerde mentorluk programında yarı zamanlı, stajyer ve tam zamanlı personel için üç ayrı program halinde uygulanmaktadır. Çelik'e göre (2011), Doğuş Üniversitesi Kütüphanesi örneğinde olduğu gibi yarı zamanlı personel için 2 hafta süren bir eğitim gerçekleştirilir. Bu program dâhilinde kütüphanecilik alanında eğitim gören en az bir stajyer öğrencinin staj yapması sağlanır. Personel mentorluk programında, kongre-seminer-konferans gibi etkinliklere, hizmet içi eğitimlere, çeşitli firma ve kuruluşların eğitim programlarına katılım sağlanması, mesleki yayınların izlenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Dalaware Üniversitesi Kütüphanesi mentorluk programı örneğinde ise oryantasyon, tanıtım ve profesyonel olmak üzere üç seviyede düzenlenmektedir. Oryantasyon mentorluğu programında, yeni kütüphanecilere kütüphane ve üniversitenin tanıtımı yapılır. Tanıtım mentorluğu programı, kütüphanecilerin tecrübesini pekiştirmeyi amaçlayan bilgi ve beceriler kazandırılır. Profesyonel mentorluğu programı ise, yöneticilik veya liderlik becerisi kazandırmayı amaçlar (Çelik, 2011, ss. 299-311). Kütüphane ilkeleri ve standartlarında da yer alan mentorluk, rehber olan personelin yeni işe başlayan meslektaşlarına görevleri ve işleriyle ilgili konularda yardımcı olmalıdır. Böylece yeni personel, kendilerine rehberlik ve eğitim sağlayacak daha deneyimli olan meslektaşıyla çalışır. Aynı zamanda eğitimin etkili ve ekonomik bir şekilde yürütülmesi için mentor tarafından sağlanan eğitim denetim listesi korunmalıdır (Yılmaz [çev.], 2004, s. 121).

Görüldüğü üzere mentorluk, tecrübeli kütüphaneci tarafından ilk defa işe girenler veya o kurumda yeni işe başlayanların uyum sürecinde çalışana rehberlik edilmesidir. Bu eğitim sürecinde katılımcıya kütüphane birimleri, hizmetleri, misyon-vizyonu, çalışma saatleri, kütüphane kaynakları, değerleri ve ilkeleri, kurum kültürü aktarılır. Böylece hizmet kalitesini arttırmayı amaçlayan, hedeflerini genişletme ve bilgi teknolojilerini takip ederek başarı isteyen kütüphaneler mentorluk programlarından yararlanabilirler.

4.6. Erasmus Personel Hareketliliği

Dünyada küreselleşme sonucu uluslararası sınırların ortadan kalkması mesleki olarak kütüphanecilerin de dışa dönük, uluslararasılaşma ve işbirliklerin gelişmesi zorlayan nedenlerden biri olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'de kütüphanecilerin yurt dışı kütüphanelerle de rekabet edebilmesi, işbirliği yapabilmesi, uygulama örneklerini değerlendirebilmesine yönelik eğitim olanaklarından yararlanması gerekir. Bu maksatla Erasmus Personel Hareketliliği, Türkiye'deki kütüphanecilerin uluslararası sınırlarını ortadan kaldırarak mesleğin gelişimine katkı sağlayabilecek önemli eğitim programlarından biridir. Bu faaliyet kapsamında personelin mesleki konularda sahip olduğu becerileri geliştirmek üzere çeşitli eğitimler (işbaşı eğitimleri, gözlem süreçleri gibi) alması mümkündür (Çınar, 2018, ss. 121-122).

Erasmus Personel Hareketliliği Programı, yükseköğretim kurumlarında çalışan akademik ve idari personel için hizmet içi eğitim olanağı sağlanmaktadır. Bu programdan yararlanmak için Erasmus Üniversite Beyannamesi (EÜB) sahibi yükseköğretim kurumlarında veya işletmelerinde eğitim alınabilinmektedir. Bu program kapsamında eğitim alma ve ders verme hareketliliği vardır. Bu programdan özellikle üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin yararlandıkları bilinmektedir (Kalın, 2020, s. 366).

4.7. Proje Geliştirme

Değişen teknolojilerin bilgi ve belge yönetimi alanında daha fazla proje geliştirme olanağı da sunduğu söylenebilir. Kütüphaneler hem resmi hem de sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak "yaratıcılık temelli proje" üretme, topluma fayda sağlama ve bilgi paylaşımı konusunda çeşitli çalışmalar yapabilirler. Bu noktada kütüphanecilerde proje anlayışının olgunlaşıp geliştirilmesi üzerine belirli konularda eğitim verilmesi zorunlu görünmektedir (Özel, 2016, s. 288).

Kütüphaneler, özellikle halk kütüphaneleri toplumun farklı özellikler taşıyan tüm kesimine ayırım yapmaksızın hizmet sunarken kullanıcı gruplarına özgü hizmetler geliştirme durumundadır. Bu da halk kütüphanecisini ister istemez yaratıcı hizmetler geliştirmeye yöneltir.

Ancak, bu yaratıcı hizmetlerin hayata geçirilebilmesi için parasal, bürokratik, yasal ve sivil desteğe gereksinim duyulacaktır. Bu desteğin sağlanma yolu ise "proje geliştirme" kavramına dayandığı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2006, s. 314). Görüldüğü üzere kütüphanelerin türü ne olursa olsun mesleki sorunları çözme, kullanıcı gereksinimlerini karşılama, yeni hizmetler geliştirmek için proje yapma, yani bir anlamda sorun çözme, karar verme ve uygulama süreçlerini disipline etmeye dayandırılır.

Kütüphaneler kurulurken bulunduğu bölgenin ihtiyaçları iyi analiz edilmelidir. Kütüphaneler, özellikle halk kütüphaneleri planlanırken, çeşitli hizmetlerin sağlanmasına olanak veren estetik, esnek, erişilebilir ve çevre ile bütünleşen projeler geliştirilmelidir. Kütüphanelerin tasarımında ulusal ve uluslararası standartlara uygun, ulusal bir strateji, yerel beklentiler ve kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda karar alınması ve uygulamaya geçilmesi önemlidir (Halk Kütüphanelerinde Mimari Uygulamalar Çalıştayı, 2018, s. 3).

5. Kütüphanelerde Hizmet İçi Eğitimin Değerlendirilmesi

Hizmet içi eğitimler bahsedildiği üzere çalışanların kurumlarda ilk çalışmaya başladıkları andan itibaren –oryantasyon eğitimleri- ile başlamaktadır. Daha sonra iş yaşamında uygulanan eğitimlerle devam etmektedir. Bu eğitimlerin oryantasyon eğitimi, eşik eğitimleri, geliştirme eğitimleri, yükseltme eğitimleri, rotasyon eğitimleri şeklinde sınıflandırıldığı bilinmektedir. Hizmet içi eğitimlerin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için süreklilik, kapsamlılık, isteklilik, katılma, uygunluk, özendirici, motive edici gibi bazı özellikleri karşılaması da gerekmektedir. Bu eğitimlerin değerlendirilmesinde ise, anket, gözlem, görüşme, testler, vaka araştırmaları, kontrol grupları vb. yöntemlerden yararlanılarak yapılan analizlerle eğitimin başarısı ve sonuçları incelenir. Örneğin; eğitimin yapılan işin gerekliliklerine ve mesleğe yönelik olması, bilgi ve beceriler kazandırması, katılımcının yeteneklerini ortaya çıkarıp onu yönlendirmesi, araştırma ve bilgi edinmeye teşvik etmesi, iletişim ve koordinasyonu güçlendirmesi, kurumsal ihtiyaçları karşılaması beklenir (Deniz ve Kumru, 2022).

Hizmet içi eğitimin genel olarak değerlendirilmesi, eğitimin ne kadar verimli ve etkin olduğuna karar verilmesidir. Değerlendirmenin temel amacı gelişmeye yol açmaktır. Bu, hizmetin ya da işin iyi, etkin ve daha etkili yapılmasına olanak verir. Akhun'a (1977, s. 2) göre değerlendirme, daha önceden belirlenen amaçlara eğitilenlerin ne dereceye kadar ulaşabildiklerini ortaya koyan düzenli ve sürekli bir süreç olarak tanımlanır. Değerlendirme işlemi senede en az bir kez yapılmalıdır. Ancak her dönemin veya eğitimin sonunda yapılması istenilen zamanlamadır. Değerlendirme işlemi eğitimi alanlar, eğiticiler, eğitim kurulu veya komitesi, uzmanlar tarafından yapılmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde iki temel

ölçüt kullanılır. Birincisi amaçların yerine getirilmesi ile ilgili ölçütler, ikincisi ise eğitimin işleyişinin verimini ortaya koyan ölçütlerdir. Amaçların yerine getirilmesi ölçütleri bireylerin davranışlarında belirli değişikliklerin meydana gelmesi, kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirmesi, eğitim programı kapsamının katılanların ilgi ve ihtiyaçlarını karşılaması, topluma yararlı olması ile ilgilidir.

Kütüphanelerde uygulanacak hizmet içi eğitimin programlarının belli aşamaları vardır. Bunlar; hizmet içi eğitimin konusu, eğitim verilecek kitle, programın süresi, beklenen sonuçları, hizmet içi eğitim yöntemleri ve eğitimde kullanılacak araçlar, hizmet içi eğitimin kurgulanması ve diğer gereksinimlerdir (Karadeniz, 2008, s. 65). Değerlendirme işlemlerinin, hizmet içi eğitimlerin başarısını ortaya koyduğu bilinmektedir. Kütüphaneler için hizmet içi eğitimin değerlendirme yöntemleri ise şunlardır (Karadeniz, 2008, s. 65-66):

- Niceliksel yöntemler (oturum sayısı, eğitime katılan sayısı, en çok ilgi gören programlar)
- Katılımcıların görüş ve tepkileri
- Öğrenme (hedeflere erişilme başarısı, yeterliliklerin sınanması, test ve uygulama çalışmaları)
- Performans (iş üzerindeki bireysel performansın ölçülmesi, uygulamalara karar verme, davranıssal degisimlerin sınanması)
- Sonuçlar (eğitimin kullanıcılar ve hizmetler üzerine etkisi, kurumsal etkililik).

Üniversitelerimizin Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinde verilen temel mesleki eğitimin yanı sıra mezun olan öğrencilerin çalıştıkları kurumlarda ve hatta yaşam boyu sürecek eğitimleri devam etmelidir. Kütüphanelerde işe yeni başlayan kütüphanecilere iş başında eğitimler (oryantasyon, rotasyon, yetki devri, staj vb.) ile izleyerek, yaparak, dinleyerek ve değerlendirerek öğrenirler ve işe uyum sağlarlar (Dalkıran, 2014, s. 192). Bu nedenle işbirliği ve bilgi paylaşımlarıyla hizmet kalitesini geliştiren, kaynakları gittikçe zenginleşen kütüphanelerin çalışanlarını planlı bir şekilde eğitmesi ve bu eğitimlerle hizmet kalitesini artırması sağlanmalıdır.

5.1. Kütüphanelerde Hizmet İçi Eğitim Programları

Kütüphanelerde uygulanacak hizmet içi eğitim konularını belli başlıklar halinde toplamak mümkündür: Bilgi okuryazarlığı eğitimi, bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme, yabancı dil eğitimi, seminerler, kurslar ve konferanslar ve mesleki etik eğitimi. Ayrıca günümüz kamu kurum ve kuruluşlarında dikkate alınan çalışmaların kütüphaneleri etkilemesi bağlamında afet

ve risk yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, kalite yönetimi eğitimleri de programın kapsamında değerlendirilmiştir. Bunların haricinde Holt ve Kızılaslan (2004) çalışmasında, sürekli eğitim uygulamaları arasında kongreler, hizmet içi eğitimler, uzaktan eğitimler, mesleki yayınların izlenmesi, çevrimiçi kaynakların incelenmesi, mesleki derneklere ve tartışma listelerine üyelikler, bireysel okumalar ve mentorluk (rehberlik) eğitimleri sıralanmıştır. Aynı zamanda başka bir çalışmada (Konya, 2004), sistemli ve planlı hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi önerilmektedir. Diğer bir çalışmada (Özel, 2007) ise, kütüphanelerde hizmet içi eğitim programlarının düzenli olmadığı ve bir eğitim politikasının bulunmadığı ifade edilmektedir. Çalışmada, hizmet içi eğitimlerin düzenli, sürekli ve planlı yapılması kütüphaneler için de önemli olduğundan eğitim programları belli başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu eğitim programları kütüphanelerin türleri, özellikleri, hizmet alanları, hedefleri, çalışanlar ve kullanıcıların gereksinimleri ile beklentileri doğrultusunda değişkenlik gösterebilir. Burada kütüphanelerle ilgili eğitim programlarının seçiminde günümüz kütüphanecilerinin ortak ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur.

5.1.1. Bilgi Okuryazarlığı Eğitimi

Bilim ve teknolojinin hızla geliştiği bugünlerde, değişen dünyaya ayak uydurabilen 21. yüzyıl becerilerine sahip nitelikli bireyler yetiştirilmesinin önemi giderek artmaktadır. 21. Yüzyıl becerileri dediğimiz üst düzey düşünme becerilerini, öğrenme becerilerini ve zengin duyuşsal özellikleri kapsamaktadır. 21. Yüzyıl dünyasında başarı için gerekli olan becerileri tanımlayan kavramlar arasında ‘yaşam’, ‘kariyer’ ve ‘öğrenme becerileri’ yer aldığı belirtilmektedir (Ecevit ve Kaptan, 2021, s. 471). Bu ifadeden yola çıkılarak yaşam boyu öğrenme sürecinde bilgi okuryazarlığı kavramı hizmet içi eğitimi içinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

5.1.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Öğrenme

Bireylerin hem mesleki hem de özel yaşamlarında teknolojinin getirdiği kolaylık ve olanaklardan yararlanmak için bilgi ve iletişim teknolojilerini bilmeleri gerekir. Bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) bilme ve kullanma konusu hizmet içi eğitimlerin ve yaşam boyu öğrenme süreçlerinde yer aldığı görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri her ne kadar örgün veya yaygın olarak öğrenilirse de aslında kişinin bireysel çabası ve merakıyla ilişkili olarak yaşayarak, deneyerek ve iş başında tecrübe edilerek öğrenilir (Günüç ve ark., 2012, s. 317).

Kütüphane uygulamalarında bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme konusunda pek çok çalışma vardır. Bu çalışmalardan biri de 2016 yılında yürütülmeye başlayan ‘Herkes için Kütüphane Projesi’ içinde yer almıştır. Bu proje kapsamında il, ilçe ve belde belediyelerine ait yerel yönetim kütüphanelerinde yapılan faaliyetler ve eğitimler değerlendirilmiştir. Bu proje

dört farklı çalışma grubunun sorumluluğunda yürütülmüştür. Bunlar tanıtım, bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitim ve etki değerlendirme çalışma grupları olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) çalışma grubu tarafından proje kapsamındaki kütüphaneler ilgili teknolojilerin yeterlilik ve etkin kullanım açısından ele alınmıştır. Eğitim çalışma grubu tarafından belediye kütüphanelerindeki personelin ve vatandaşların ihtiyaç duyduğu eğitim ve BİT becerileri değerlendirilmiştir (Al ve Madran, 2016, s. 15). Buna göre kütüphane ve bilgi merkezlerinde sürdürülebilir eğitim programlarının planlanması, geliştirilip uygulanması ve değerlendirilmesi işi hizmet içi eğitim kurullarının başlıca görevi olmalıdır.

5.1.3. Yabancı Dil Eğitimi

Yabancı dil öğretimi, dilbilimsel bilginin öğretime uygulandığı bir etkinliktir. Dil öğretiminde çağdaş dilbilgisi kuralları ve ayrıntılarının iyi bilinmesi gerekir. Yabancı dil öğrenimi ise, kişinin ses ve anlamdan oluşan yeni bir dil dizgesinin kurallarını öğrenmesi eylemi olarak tanımlanır. Bir başka deyişle bireyin bu dilbilgisi kuralları dâhilinde dili uygun ve doğru kullanması olarak ifade edilir (Aktaş, 2005, ss. 89-90).

Günümüz dünyasında sınırların kalktığı bir süreci yaşıyoruz. Bu süreç içerisinde yabancı dil olarak İngilizce'nin önemi ve gerekliliği oldukça hissedilmektedir. Gerek günlük yaşantımızda, gerekse her alanda bireylerin ana dillerinin yanında en az bir yabancı dil bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, her meslekte olduğu gibi kütüphanecilik alanında eğitim merkezlerinde açılan kurslardan ve iş ortamında yapılan hizmet içi eğitim faaliyetlerinden yararlanılmalıdır (Demirok, 2007, s. 83).

Kütüphanelerde bulunan yabancı kaynakların ve özellikle elektronik kaynakların çok büyük bir yüzdesi yabancı dillerdedir. Genellikle İngilizce olan bu kaynaklar internette pek çoktur. Yabancı dil eğitimi bu noktada önemli olup, sürekli eğitim gereksinimlerinden birini oluşturmaktadır.

5.1.4. Seminerler, Kurslar ve Konferanslar

Hizmet içi eğitimlerin yanında, kütüphanecilere kendi yetenekleri ile ilgili seminer, kurslara ve konferanslara katılma olanakları verilmelidir. Mesleki derneklere etkin üye olmaları konusunda desteklenmelidir. Bu sayede kütüphaneciler diğer kurum kütüphaneleri ve bilgi merkezlerinde çalışanlar ile ilişki kurmalarına, fikir ve deneyimlerin paylaşımı ve karşılıklı değişime olanak sağlar. Kütüphanecilerin yurt içi ve yurt dışı bu tür toplantılara katılması yoluyla diğer meslektaşlarıyla karşılıklı olarak değişim ve bilgi paylaşımı gerçekleşir. Bu da personele mesleki bilgi, katkı ve deneyim kazandırır. Seminerler ve konferanslar özellikle

mesleki bilgi ve deneyimin paylaşıldığı toplantılar olarak bilinmektedir (Çelik, 1998, s. 106; Karadeniz, 2008, s. 62; Dalkıran, 2014, s. 194).

5.1.5. Mesleki Etik Eğitimi

Kütüphenecilerin hizmet verdiği kesime, bağlı olduğu kuruma ve topluma karşı birtakım görev ve sorumlulukları vardır. Mesleki etik olarak adlandırılan bu sorumluluklar herkese eşit düzeyde hizmet vermesi, sağlanan bilginin doğru ve tam olması, hizmet vermede ve kaynak seçiminde kendi kişisel tutum ve davranışlarına, fikirlerine yer vermemesi, tarafsız ve objektif olması vb. ilkeleri içermektedir (Yılmaz [çev.], 2004, s. 117). Bazı ülkelerde mesleki derneklerin (IFLA, ALA gibi) ve UNESCO gibi kuruluşların etik kuralları gözden geçirilerek kendileri için geliştirdikleri mesleki etik ilkeleri vardır. Kütüphanelerde web tabanlı teknolojiler, elektronik bilgi kaynakları, multimedia uygulamaları, yapay zeka uygulamaları gibi yeniliklerin giderek yaygınlaşması etik, bilgi ve verinin güvenliği konusunda sorunları beraberinde getirmiştir. Bu konunun mesleki ve akademik ortamlarda tartışılması kütüphanecilerin kendilerini yeni mesleki etik sorunlar ve çözümleri üzerine odaklanmaları gerektiği vurgulanabilir.

5.1.6. Afet ve Risk Yönetimi Eğitimi

Afet (felâket), büyük zararlara yol açan deprem, sel, tsunami, salgın, iklimsel ve çevresel değişiklikler gibi doğal nedenlerle oluşabildiği gibi krizler, teknolojik nedenler, koşulların ani değişmesi, ekonomik ve finansal değişiklikler, yasal otorite, kimyasal silahlar vb. doğal olmayan (insani ve sosyal faktörler) nedenlerden de kaynaklanır. Bu nedenlerden meydan gelen afetlere karşı önlemlerin alınması ve risklere karşı hazırlıklı olmak kurumdan kuruma değişim göstermektedir (Çolaklar, 2020, s. 228). Kuzucuoğlu bir çalışmasında (2020), kütüphane ve bilgi merkezleri için acil durum ve afet durumlarında kütüphanecilerin önemi ve rollerinin bulunduğunu ifade eder. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber kütüphanecilerin afet yönetimi konusunda rolleri değişmiştir. Kütüphaneciler afetlerle mücadelede en sağlıklı ve hızlı bir şekilde bilgiye erişim sağlama, toplumun ve kütüphane kullanıcılarının afet farkındalıklarının artmasına yardımcı olurlar. Hangi tür kütüphane olursa olsun afetlerin ortaya çıkışı hem kurumları hem de kurum içinde bulunan çalışanlar ile kullanıcılarını da olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı kütüphanelerde çalışanların afetler, önlem alma ve korunma yöntemleri ile ilgili hizmet içi eğitim almaları zaruri olduğu söylenebilir.

5.1.7. İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri

Kütüphanecilerin çalıştığı kurumda iş sağlığı ve güvenliği çok büyük önem taşımaktadır. İş ve iş ortamı ile ilgili riskleri azaltmak için politika ve prosedürler geliştirilmelidir. Aynı zamanda güvenli ve sağlıklı çalışma ortamı oluşturmak için riskleri önleyici ve kontrol edici planlar hazırlanmalıdır. Kütüphaneler mevzuat gereği, iş (çalışan) sağlığı ve güvenliğine yönelik olarak acil durum planlarını ve risk analizlerini yapmak zorundadırlar. Bu kurumlarda ilgili mevzuat kapsamında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunun (2003) bazı maddeleri ile İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esasların (2005) bazı standartları çalışan sağlığı ve güvenliği konusu ele alınmaktadır (Çolaklar, 2020, s. 235).

Kütüphanelerde çalışan sağlığı ve güvenliğine yönelik olarak standartlar doğrultusunda aşağıdaki maddeler dikkate alınmalıdır (Yılmaz [çev.], 2004, ss. 122-123):

- Personel için iyi çalışma koşulları belirlenmeli (ergonomik mobilya ve eşyalar)
- Özel gereksinim ve engelli çalışana yönelik teknik destek ve imkân sağlanmalı
- Herhangi bir risk veya afet durumunda tahliye planları olmalı ve tahliye eğitimleri verilmeli
- Sağlık ve güvenlik riskleri tanımlanmalı ve önlemlerin alınması sağlanmalı
- Donanım, bilgi ve iletişim teknolojik yapının güvenlik standartlarına uygunluğunun kontrolu
- İş Sağlığı ve Güvenliği Komitesi kurulmalı
- İlkyardım ve yangın konusunda personelin eğitimi sağlanmalı
- Uzaktan hizmet ve gece saatlerinde hizmet vermede personelin iş ve sağlık güvenliği sağlanmalıdır.

Yukarıda bahsedilen hususlar dikkate alınarak kütüphanecilerin kütüphane ortamında sağlıklı ve verimli çalışmalarını sağlayıcı güvenli çalışma koşulları oluşturulmalıdır. Aynı zamanda bu konuda hizmet içi eğitimlere önem verilmelidir.

5.1.8. Kalite Yönetimi Eğitimleri

Kütüphaneler, hizmet üreten kurumlardır. Kurumun hizmet kalitesi, hizmeti alan kullanıcıların beklentilerini karşılayabilme oranı olarak tanımlanır. Bir başka ifadeyle hizmet kalitesi, planlanan bir hizmetin istenilen sürede, istenilen özelliklerde ve uygun fonksiyonu sağlayabilecek şekilde sunulmasıdır. Bu bağlamda kalite anlayışı, hizmetlerin devamlılığı,

yeni hizmetlerin örgütlenmesi, hizmet kalitesinin yükseltilmesi esaslarına dayanır. Kütüphaneler için kullanıcı, kurumun geleceğinin garantisidir. Hizmet edilen kesimin ihtiyaçlarının karşılanması, hizmet memnuniyetinin artması ile kurumun verdiği hizmetin o ölçüde etkin olduğu söylenebilir (Çolaklar, 2008, s. 295). Toplam kalite yönetimi ise, müşteri veya kullanıcı memnuniyetini elde etmeyi amaçlayan bir yönetim biçimi olarak ifade edilir (Yılmaz, 2010, 33). Kütüphaneler bağlamında 'toplam kalite yönetimi' kullanıcı merkezlilik, kullanıcı memnuniyeti ve hizmet kalitesi esasına dayanır. Çolaklar'a göre (2008, s. 307) bu kurumlarda toplam kalite yönetimi, sunulan hizmetlerin kalitesi, hizmetlerde sürekli iyileştirme, risk ve tehditlerin önceden görülüp önlemlerin alınabilmesi gibi faaliyetlerin yürütülmesi için benimsenen kalite anlayışıdır. Bugün pek çok kütüphanede kalite ve akredite çalışmaları beraber yürütülmektedir. Bu bakımdan kütüphanecilere yönelik hazırlanacak hizmet içi eğitim programlarına kalite yönetimi ve akredite konuları da dâhil edilmelidir.

6. Hizmet İçi Eğitim Sağlayan Kurumlar ve Mesleki Dernekler

Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümlerinden mezun olan kütüphanecilerin uygulama becerileri yeterli olmayabilir. Çünkü gerçekte mesleki beceri uygulama sırasında iş başında edinilir. Bu nedenle Türkiye'de nitelikli kütüphanecilerin yetiştirilmesinde kütüphane yönetimlerine de iş düşmektedir. Kütüphane personelinin hizmet içi eğitimlerinde tecrübeli kütüphanecilere, akademisyenlere, mesleki derneklere ve halk kütüphaneleri için de Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne önemli görev ve sorumluluk yüklenmektedir (Çakın, 2005; Karadeniz ve Yılmaz, 2009; Dalkıran, 2014; Işık ve Oğuz, 2020). O halde kütüphanecilere hizmet içi eğitim sağlayan kurumlar arasında Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri, mesleki kuruluşlar, kütüphaneler, firmalar (kütüphane otomasyon sistemi sağlayıcıları, veri tabanı sağlayıcıları, kütüphane donanımı sağlayıcıları vb.), sürekli eğitim sağlayan kurumlar diye gruplandırılabilir (Karadeniz, 2008, s. 66).

Hizmet içi eğitim kapsamında Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin kariyer günleri bölüm öğrencileri ile mezunların buluştukları kariyer planlaması yapmalarına katkı sağlayıcı bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. Yine BBY bölümleri ulusal ve uluslararası etkinlikler, kurslar, seminerler, konferanslar, çalıştaylar, öğrenci kongreleri düzenlemektedir. Bölümler ayrıca Kütüphane Haftası programlarına destek olmaktadırlar. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi BBY Bölümü ve Bilgi Topluluğu tarafından Çarşamba Konferanslarını 2012 yılından beri gerçekleştirmektedir (HÜ BBY Bellek, 2023). Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi BBY Bölümü tarafından yaz döneminde eğitim seminerleri düzenlemektedir. Bu seminerlerin amacı, bilgi ve belge yönetimi alanı ile ilgili son gelişmeler konusunda farkındalık yaratmak ve meslekte çalışanların mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktır (Hacettepe

Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2023a). 2023 Yaz Semineri eğitimi ise "Yapay Zekâya Giden Yolda Bilgi Hizmetleri" temasıyla 22-23 Haziran 2023 tarihlerinde gerçekleştirilecektir (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2023b).

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü etkinlikleri arasında 'Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu', 'Türkiye'de Üniversite Kütüphaneciliği Paneli', 'Marmara Üniversitesi Akademisyenleri Cumhurbaşkanlığı Uzaktan Eğitim Kapısı'nda eğitimler verdiler (Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi, 2023). İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nün 'Özel Arşivlerde Elektronik Doküman/Belge (EDYS/EBYS) ve Arşiv Yönetim Sistemleri (EAYS)', 'Televziyon Arşivlerinde Erişim Stratejisi Geliştirme' ve 'Özel Arşivlerde Düzenleme Çalışmanın Önemi' konulu konferanslar düzenlemiştir (İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2023). Son kurulan Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinden olan Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nün özellikle pandemi döneminde uzaktan çevrimiçi gerçekleştirdiği seminerler, panel, toplantılar vb. bilimsel etkinlikler ve meslek uzmanlarının katılımıyla yapılan eğitimler hem bölüm öğrencileri hem de meslek çalışanları için önemli faaliyetler arasında sayılabilir (Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2023).

BBY bölümlerinin yanı sıra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri arasında çalıştaylar, çocuk kütüphaneleri sempozyumu, Kütüphane Haftası, kitap fuarları, halk kütüphaneciliği sempozyumları, Dünya Çocuk Kütüphaneleri Haftası, kongre-konferans, sempozyum, seminerler, sergiler ve eğitimler yer almaktadır. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen 'Uygulamalı Excel Eğitimi', 'Göreve Yeni Başlayan Kütüphaneciler İçin Gönüllü Yönetim Sistemi ve Hizmet İçi Eğitim Programı' ve 'İl Halk Kütüphane Müdürleri Eğitim ve Koordinasyon Toplantısı' gibi eğitim faaliyetleri ile halk kütüphanecilerinin eğitimine katkı sağlamaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2023).

Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD), Goethe-Insitut ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen bölge seminerlerinin değerlendirildiği bir çalışmada (Yılmaz, 2008), ülkemizde kütüphanecilere yönelik seminer, kurslar vb. eğitimlerin mesleki gelişime katkı sağladığı ve hem kütüphaneciler hem de diğer bilgi profesyonelleri için bu türden hizmet içi eğitimin gerekli olduğu ifade edilmektedir. Yine hizmet içi eğitim çerçevesinde Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde yapılan yaz seminerleri, bölge seminerleri gibi uygulamalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar gerek AB destekli projelerle gerekse TKD bünyesinde gerçekleştirilen seminerlerin yıllardır yapıldığı bilinmektedir (Karadeniz, 2008).

Türkiye'de kütüphane çalışanları için hizmet içi eğitimler planlı bir şekilde yürütülmemekle beraber Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD), Üniversite ve Ara ştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) ve Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) gibi sivil toplum kuruluş ve dernekleri tarafından çeşitli konularda eğitimler yapılmaktadır. Bu eğitim programlarında bilgi aktarımı, paylaşımı, işbirliği, tartışma ve danışma gibi çalışmaların yapıldığı bilinmektedir (Çelik, 2011, s. 297). Bu çalışmaların bilgi hizmetleri, belge sağlama, personel değişimi, kataloglama işlemlerinde veri paylaşımı, RDA uygulamaları, Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri öğrencilerinin stajları, elektronik veri tabanları alımı vb. konularında yoğunlaştığı görülür.

ANKOS Derneği sayesinde kütüphaneler uygun maliyetlerle elektronik veri tabanları abonelikleri gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda çeşitli çalışma grupları ile işbirliği platformları, ILL (Interlibrary Loan-Kütüphanelerarası Ödünç Verme) hizmetlerinden yararlanma, kataloglamada RDA uygulamaları yanı sıra ulusal ve uluslararası düzeyde yaptıkları bilimsel içerikli toplantılar ile uygulama alanında kütüphane personelinin eğitimini desteklemektedir. Kütüphane personelinin hizmet içi eğitimlerle onların uygulamada karşılaştıkları sorunları çözmesine, doğru karar vermesine ve daha iyi bilgi hizmeti sunmasına yardımcı olmaktadır (ANKOS Derneği, 2023).

6.1. IFLA ve ALA Standartları

IFLA (International Federation of Library Associations-Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu) ve ALA (American Library of Association-Amerikan Kütüphane Derneği)'nın ilgilendiği temel konu alanlarından biri de kütüphanecilerin eğitimi konusudur. Kütüphanelerden yararlananların çoğalması, bilgi kaynaklarının ve bilgi hizmetlerinin çeşitlenmesi yüzünden kütüphanecilerin karşılaştıkları problemler daha çoğalmış ve karmaşık hale gelmiştir. Bu nedenle yeni ve daha gelişmiş tekniklerin kullanılması, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılması gerekmektedir. Dolayısıyla kütüphanecilerin eğitilmesi için daha geniş olanaklar tanınmalıdır. Kütüphane ve bilgi hizmetlerinin geliştirilmesi ve modern tekniklerden faydalanma ihtiyacı bütün dünyada hissedildiği için kütüphanecilerin eğitimi konusu IFLA ve ALA gibi uluslararası mesleki kuruluşların ele aldığı konulardan biri olmuştur (Bozkurt, 1975, ss. 233-234). Görüldüğü üzere IFLA ve ALA'nın bilgi ve belge yönetimi alanında mesleki eğitim konusunda bölümlerin müfredat programlarının ve uluslararası eğitim kurslarının hazırlanması, hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi, alanla ilgili bilimsel çalışmaların yapılması ve değişen koşullar doğrultusunda kütüphanecilerin gereksinim duyduğu sürekli eğitimlerin yapılmasına katkısı olduğu söylenebilir.

Kütüphanecilik ve bilgi hizmetleri alanında sürekli eğitimin gerekliliği, 1898 yılında John Dewey tarafından, ALA'nın bir toplantısında vurgulanmıştır (Holt ve Kızılaslan, 2004). Daha sonraki yıllarda sürekli eğitim konusu kütüphanecilik okullarının eğitim programlarında yer almaya başlamıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki kurslarda sertifikalı programlar açılmıştır. Buna, 1960'lı yıllardan beri İngiltere'de verilen en uzun süreli meslek öncesi eğitim olan The City & Guilds Library & Information Assistant Certificate (Kütüphane ve Bilgi Asistanı İçin Kent ve Lonca Sertifikası) kursları örnek olarak verilebilir (Lobban, 1997, s. 21). Kütüphanecilik alanında sürekli eğitim konusunda bir dünya konferansı gerçekleştirme düşüncesi 1977 yılında Brüksel'de yapılan bir toplantıda ortaya atılmış olup, bu konudaki ilk dünya konferansı 1985 yılında gerçekleştirilmiştir (Ritchie, 2005, s. 11).

1975 yılında ALA'dan bağımsız kurulan bilgi hizmetlerinde çalışanların mesleki gelişimlerini sağlamak üzere CLENE (Continuing Library Education Network Exchange-Sürekli Kütüphane Eğitimi Ağı Değişimi) kurulmuştur. Bu girişim, 1984 yılında ALA'ya CLENE-RT (Continuing Library Education Network and Exchange Round Table-Sürekli Kütüphane Eğitimi Ağı ve Paylaşım Masası) adıyla dahil olmuştur (Woolls, 2005, s. 15). IFLA bünyesinde 1992'de kurulan CPERT (Continuing Professional Education Round Table-Sürekli Mesleki Eğitim Paylaşım Masası), sürekli eğitim faaliyetlerine destek vermektedir. Bugün birimin yeni adıyla (Continuing Professional Development and Workplace Learning Section-Sürekli Mesleki Gelişim ve İşyerinde Öğrenme Bölümü), kütüphaneciliğin sürekli profesyonel gelişimine öncelik verildiği gözlenmektedir (IFLANET, 2023).

IFLA/UNESCO Halk Kütüphaneleri Bildirgesi'nde kütüphanelerin etkin düzenlemesi ve işletilmesinde mesleki standartlarının korunması ile kütüphaneci kavramına dikkat çekilmiştir. Bu bildirgede '*…Kütüphaneci, kullanıcılar ile kaynaklar arasında etkin bir aracıdır. Yeterli hizmet vermek için kütüphanecinin mesleki ve sürekli eğitimi kaçınılmazdır*' ifadesine yer verilmektedir (IFLA, 1995). Bu bildirgeye göre kütüphane personeli, kütüphaneler ve bilgi merkezleri için hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca personel giderleri de bütçenin büyük bir oranını kapsamaktadır. Bu nedenle topluma nitelikli bilgi hizmetlerinin sunulması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, toplumun bilgi ihtiyaçlarının karşılanması için iyi eğitimli ve yüksek motivasyonlu personelin çalıştırılması gerekmektedir (Yılmaz [çev.], 2004, s. 111).

Kütüphanecilerin sürekli eğitimi söz konusu olduğunda ALA bünyesinde ACRL (Association of College and Research Libraries- Kolej ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği), LAMA (Library Administration and Management Association-Kütüphane Yönetimi ve Yönetim Derneği) ve LITA (The Library and Information Technology Association-Kütüphane ve Bilgi Teknolojileri Derneği) sürekli eğitimi destekleyecek konferans, seminer ve kurslar

düzenlemektedirler. Ayrıca SLA (The Special Library Association-Özel Kütüphane Derneği), MLA (The Medical Library Association-Tıp Kütüphane Derneği), AALL (The American Association of Law Librarians-Amerikan Hukuk Kütüphanecileri Derneği), COLT (The Council on Library/Media Technicians- Kütüphane/Medya Teknisyenleri Konseyi), ARL (The Association of Research Libraries-Araştırma Kütüphaneleri Derneği) aynı şekilde düzenledikleri eğitim programları ile sürekli eğitimi desteklemektedirler (Jurow, 1996, ss. 123-124).

Standartlara göre, kütüphanecilerin en son gelişmelerle ilgilerini sürdürebilmek için resmi ve resmi olmayan biçimlerde sürekli mesleki gelişme süreci sağlanmalıdır. Bundan dolayı hem kütüphaneler hem de bilgi merkezleri BBY bölümleri ile yakın ilişkilerini sürdürmeli ve eğitimler ile mesleki kursların içeriklerinden tam anlamıyla haberdar olmalıdırlar (Yılmaz [çev.], 2004, ss. 119-120). Bir başka kaynağa göre de, kurumsal bütçenin en az %0.5- %1.0 oranında bir miktarın çalışanların eğitim ve gelişim faaliyetleri için tahsis edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Işık ve Oğuz, 2020, s. 71). Bu bilgiler ışığında kütüphanelerde tüm personel için planlı ve sürekli hizmet içi eğitim programının önemli olduğundan bahsedilir. Ayrıca bilgi hizmetlerinde eğitim programını planlamak ve yürütmek için bir eğitimci yetiştirilmelidir. Bunun için de kurum bütçesinden belirli bir oranda pay ayrılması gereklidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimler düzenli bir eğitimi gerekli kılarken, bilgi ağ sistemlerinin önemi ve diğer elektronik kaynaklara erişim ve işbirliği konularında da hizmet içi eğitim programında bulunması mümkündür.

6.2. Türk Kütüphaneciler Derneği, ÜNAK ve Diğer Girişimler

Türkiye'de kütüphanecilik alanındaki ilk mesleki dernek olan Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD), 1949 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan bu yana çeşitli mesleki, sosyal, kültürel ve bilimsel faaliyetlerin yanı sıra kütüphanecilerin sürekli eğitimi için seminerler, kurslar, konferanslar, panel, söyleşi gibi etkinlikler düzenlemektedir. Alanımızla ilgili ilk dergi olan 'Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni' 1952 yılında çıkarılmıştır. Dergi, 1987 yılında 'Türk Kütüphaneciliği Dergisi' güncellenen adıyla yayımlanmaya devam etmektedir. Bu dergiler başta olmak üzere Dernek, bilimsel ve mesleki yayınlar çıkarmaktadır. Belirtildiği gibi TKD ülkemizde kütüphanecilerin hizmet içi eğitim ihtiyacının karşılanmasında büyük bir boşluğu dolduran mesleki dernektir (Dalkıran, 2014, s. 190).

Bilgi ve belge yönetimi alanında diğer bir mesleki kuruluş olan Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) 1991 yılında kurulmuştur. Dernek, 2000 yılında 'Bilgi Dünyası' dergisini yayımlamaya başlar. Bilgi Dünyası dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan, hakemli ve uluslararası bilimsel bir dergidir. Daha önce belirtildiği gibi

ÜNAK tarafından hizmet içi eğitimler ile seminer, kongre, konferans, panel ve toplantılar düzenlemektedir. ÜNAK, Tıp ve Sağlık Bilimleri Platformu, Hukuk Kütüphanecileri Platformu, Kütüphane Verileri Çalışma Grubu, Sürdürülebilir Kütüphaneler Çalışma Grubu ile üniversite ve araştırma kütüphaneciliği üzerine eğitimler, mesleki ve bilimsel çalışmalar yapmaktadır. Pandemi sürecinde Tıp ve Sağlık Bilimleri Platformunun hizmet içi eğitimleri tıbbi bilginin paylaşımında önemli katkıları olduğu söylenebilir (Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği, 2021).

Mesleki derneklerimiz arasında bulunan Okul Kütüphanecileri Derneği de özellikle okul kütüphaneleri ve kütüphanecileri üzerine eğitimler, toplantılar ve bilimsel etkinlikler gerçekleştirmektedir. Okul Kütüphanecileri Derneği'nin web sayfasında okul kütüphanelerine yönelik yönetim, hizmet, teknoloji, koleksiyon, fiziki şartları ile ilgili ilke ve standartları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca okul kütüphanecilerinin uygulama çalışmalarında yararlanılacak anaokulu, ilk öğretim dahil olmak üzere kütüphane rehberi oluşturulmuştur (Okul Kütüphanecileri Derneği, 2023).

Türk Arşivciler Derneği (TAD), 1998 yılında Osmanlı Arşivi çalışanları tarafından Tüm Arşivciler Derneği adıyla kurulmuştur. Dernek; Türkiye'de arşivcilik mesleğinin tanıtımı, meslek mensuplarının sosyal saygınlığının artırılması ve kurumların arşiv hizmetlerine rehberlik çalışmaları yanısıra Osmanlı Türkçesi eğitim seminerleri düzenlemek suretiyle arşiv malzemesinin okunup değerlendirilebilme becerisini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. 2006 yılında "derneğin adı Türk Arşivciler Derneği" olarak değiştirilmiştir. TAD, alanında tek sivil toplum kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır. Derneğin resmi yayını olan 'Arşiv Dünyası' dergisi 1999 yılından itibaren yayınlanmaya devam etmektedir (TAD, 2020).

2009 yılında kurulan Balkan Kütüphaneleri Birliği, Balkanlarda faaliyette bulunan devlet, halk, üniversite, araştırma ve özel kütüphaneler arasındaki işbirliğinin artırılması amacıyla Balkan ülkeleri kütüphanelerindeki koleksiyonların paylaşımı doğrultusunda kaynaklara ortak erişimi sağlamayı hedeflemiştir. Aynı zamanda bilgi ve belge yönetimini ve arşivler ile ilgili alanlardaki faaliyetlerde kalitenin yükseltilmesini de hedeflemiştir. Balkan Kütüphaneler Birliği, kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde olmaktadır. Balkan ülkelerindeki mesleki koşulların iyileştirilmesi, özel projelerin geliştirilmesi, personelin hizmet içi eğitimini sağlayıcı çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca seminer, toplantı, çalıştay düzenler ve uluslararası niteliğe sahip 'Journal of Balkan Libraries Union' isimli dergi çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Balkan ülkelerinde yer alan kütüphane ve bilgi merkezlerinde çalışan meslektaşların deneyimlerinin paylaşımını sağlamak amacıyla mesleki konularda işbirliği çalışmalarına önderlik etmektedir (Zogo, 2014).

Bilgi ve belge yönetimi alanında ulusal birliklerden biri de Avrasya Kütüphaneciler Derneği, mesleki, bilimsel, kültürel ve sosyal alanda faaliyet göstermektedir. Dernek, Avrasya coğrafyasında kütüphanecilik, bilgi ve belge bilim hizmetlerinin meslek mensupları ile; insanlar arasında bilgi paylaşımı kapsamında, yakınlaşma ve dostluk duygularının oluşmasına ve mesleki deneyim ile yeterliliklerin paylaşılmasına katkı sağlamaktadır (Avrasya Kütüphaneciler Derneği, 2023).

6.3. ANKOS Derneği ve Personel Değişimi Programı

Dünyada ve Türkiye'de kütüphaneler bir araya gelerek kullanıcının bilgiye erişimini daha kolay ve ekonomik hale getirmek amacıyla konsorsiyumlar oluşturmuşlardır. ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) Derneği, bu amaçla ülkemizde kurulan bir konsorsiyumdur. Bu konsorsiyum, üniversite kütüphaneleri için ortak e-veri tabanı aboneliği, personelin sürekli eğitim ve personel değişimi, telif hakları ve lisans anlaşmaları, akademik kütüphanelerin gelişimine yönelik çalışmalar yapmaktadır (ANKOS Derneği, 2023).

ANKOS tarafından yapılan 'Personel Değişim Programı (APDP)', üniversite ve araştırma kütüphanecilerinin mesleki gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu program aynı zamanda kütüphanecilerin bilgi ve tecrübe paylaşımını desteklemektedir. Bu programlar, ANKOS'un sadece elektronik kaynaklar alanında bir pazarlık yürütücü olmadığını göstermektedir. ANKOS, Türk üniversite kütüphaneciliğini ve kütüphanecilerini bilgi ve tecrübe paylaşımı konularında destekleyen ve kütüphaneleri birbirlerine yakınlaştıran bir misyon edinmiştir. Bugüne kadar bu program kapsamında on etkinlik gerçekleştirilmiştir (ANKOS Personel Değişim Programı, 2023).

İlki 2012 yılında Koç Üniversitesi önderliğinde Özyeğin Üniversitesi ve Bilgi Üniversitesi'nin ortak girişimi ile düzenlenmiştir. İkincisi 2013 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Bilgi Merkezi'nde, üçüncüsü 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi'nde, dördüncüsü 2015 yılında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yaşar Üniversitesi ve Gediz Üniversitesi ev sahipliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu programa 2016 yılında uluslararası bir boyut kazandırılmıştır. O yıl Azerbaycan'dan 2, Bosna-Hersek'ten 1 kişinin katılımı sağlanmıştır (Aka, 2016, s. 271). 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi ve Şehir Üniversitesi Kütüphanesi ev sahipliğinde 5 Türk katılımcı, 3 yabancı katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi kütüphaneleri ortaklığında yapılan personel değişim programına 7 yurt içi ve 1 yurt dışı katılım sağlanmıştır. Covid 19 salgınından dolayı 2020 yılı eğitim program online olarak yapılmıştır. Programa ev sahipliğini

Ankara Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri üstlenmiştir. Bu eğitime 14 yurt içi ve 1 yurt dışı katılım sağlanmıştır. 2021 yılında ise eğitim programı Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Çağ Üniversitesi, Mersin Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi kütüphaneleri ev sahipliğinde 5 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (ANKOS Personel Değişim Programı, 2023).

Bu tür çalışmaların, kütüphanecilik alanı ile ilgili mesleki gelişmeleri (kullanıcı eğitimleri, açık arşivler, açık erişim, elektronik veri tabanları), yenilikleri, farklı, yeni teknolojilerin kullanımı (RFID, kiosk, yapay zekâ vb.), yaratıcı ve kullanıcı odaklı uygulamaları takip edebilmek bir anlamda sürekli mesleki eğitimi ve hizmet içi eğitimi sağlamada önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere kütüphaneler, mesleki dernekler, BBY bölümleri ve diğer ilgili kurumlar personelin bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesinde hizmet içi eğitimlere gerekli önemi verdikleri ifade edilebilir. Bu kurumlar geleneksel eğitim anlayışı çerçevesinde değişen teknolojinin getirdiği yenilikler kapsamında -özellikle de internetin yaygın bir kullanım alanı bulması- hizmet içi eğitimde karma bir sistemi tercih eder hale gelmiştir. Hizmet içi eğitim sürecinin yüz yüze ile sınırlı olmayıp zaman ve mekândan sınırsız hale gelmesi bilginin erişilebilirliği açısından kütüphanecilere büyük kolaylıklar sağlamıştır.

7. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde bilgi ve belge yönetiminde kütüphanecilerin etkin ve verimli olabilmeleri, teknolojik ve bilimsel gelişmelere uyum sağlayabilmeleri ancak kendilerini geliştirebilmeleri ile mümkündür. Zira kütüphanecilik alanı ile ilgili bilgiler çok çabuk eskimekte, yeni bilgi sistemleri ve teknikler gelişmekte, çevresel, fiziksel ve iklim koşulları değişmekte, kullanıcıların beklenti ve istekleri farklılaşmakta olup tüm bunlarla mücadele etmede eğitim bir aracı olmaktadır. Aynı zamanda hizmet içi eğitimler kütüphanecilerin mesleki kariyer planlaması yapabilmeleri ve mesleki alanda gelişebilmeleri için de önemli bir olanaktır. Genel olarak hizmet içi eğitim sunulan hizmetlerin verimliliğini artırmak, çalışanları motive etmek, kurumda personelin yükselmesini sağlayabilmek, yönetimin kontrol ve denetimini kolaylaştırmak, şikâyetleri en aza indirmek gibi pek çok hedeflere ulaşılmasını sağlar.

Hizmet içi eğitimler insan kaynakları ile birlikte yürütülmesi gereken faaliyetlerdir. Bunu yaparken mesleki dernekler (Türk Kütüphaneciler Derneği, ÜNAK, ANKOS, Okul Kütüphanecileri Derneği gibi), BBY bölümleri, Kültür Bakanlığı ve diğer kamu kuruluşları ile birlikte planlayıp organize etmek ve işbirliği içinde olmak gerekir. Hizmet içi eğitim başlı başına bir

plan ve program işidir. Bu nedenle kütüphanelerde hizmet içi eğitimde detaylı şekilde planlanma yapılmalı, kurumun ve çalışanların ihtiyaçları belirlenmeli, eğitim analizleri yapılmalı, değişen teknoloji ve yeni öğrenme yöntemlerinden yararlanılmalıdır.

Hizmet içi eğitim süreci bir ekip ve planlama işidir. Özellikle teknoloji temelli hizmet içi eğitim planlaması yapılacaksa mutlaka eğitim uzmanlar tarafından planlanmalı, kullanılacak eğitsel teknolojiler de öğretim tasarımcıları tarafından belirlenmelidir. Kütüphanenin yapısı, eğitime katılacak katılımcı profili, eğitimin içeriği, teknik altyapı vb. kriterler kullanılacak olan teknolojinin seçiminde en önemli unsurlardır. Bu nedenle hizmet içi eğitim uzman bir ekip tarafından hazırlanmalı ve diğer kurumlarla işbirliği yapılmalıdır. Hizmet içi eğitim sonundaki başarı veya başarısızlık tamamen bu sürecin doğru veya yanlış yürütülmesi ile ilgilidir.

Hizmet içi eğitim zamanla kurumların kalite ve akredite çalışmaları kapsamında sürekli, düzenli, sistemli ve planlı bir şekilde yapılan faaliyetlere dönüşmüştür. Bundan dolayı hizmet içi eğitimin gerçekleşebilmesi için gerekli fiziksel ve/veya dijital ortamlar, eğiticiler, eğitim içerikleri, katılanlara harcırah, yolluk vb. maliyetlerin belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Gün geçtikçe önemi giderek artan hizmet içi eğitimin gerçekleşebilmesi ve amacına ulaşabilmesi için önlemlerin alınması, eğitim risklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir. Kütüphanecilik alanında hizmet içi eğitimin nitelikli ve kaliteli olabilmesi için eğitime katılımın ve ilginin arttırılması sağlanmalıdır. Eğitimlere katılan kütüphanecinin eğitim sonucu ve başarı durumu değerlendirilmelidir.

Günümüz hizmet içi eğitim olanaklarının değerlendirildiği çalışmada, hizmet içi eğitim kavramı ile birlikte değerlendirilen sürekli eğitim, mesleki eğitim, verimlilik ve yaşam boyu öğrenme kavramlarının ne olduğu sorusuna yanıt aranmış ve kavramların hizmet içi eğimle olan bağı incelenmiştir. Bu kavramların nitelikli kütüphanecilerin yetiştirilmesinde, kütüphane hizmet kalitesinin artırılmasında ve personel motivasyonu sağlamasında etkili olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bu kavramların hizmet içi eğitim programlarıyla beraber ele alındığı da belirlenmiştir. Kütüphanelerde hizmet içi eğitim kavramı yaşam boyu öğrenme sürecinde yer aldığı ve bu süreçle kütüphanecinin hem kişisel hem de mesleki gelişimini sağlamasının amaçlandığı söylenilir.

Hizmet içi eğitimde içinde bulunduğumuz koşullar göz önüne alındığında eğitim yöntemleri olarak; multimedya eğitim, uzaktan eğitim süreci içinde çevrimiçi eğitimler, web tabanlı ve internet tabanlı eğitim, kurum içi iletişimde e-öğrenme (**e-learning**), mentorluk (rehberlik), Erasmus hareketliliği, proje geliştirme başlıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Çalışmada,

hizmet içi eğitim programlarının kütüphanelerin türleri, özellikleri, hizmet alanları, hedefleri, çalışanlar ve kullanıcıların gereksinimleri ile beklentileri doğrultusunda değişkenlik gösterdiği belirtilmektedir. Kütüphanelerle ilgili eğitim programları arasında bilgi okuryazarlığı, BİT eğitimi, yabancı dil, mesleki etik, afet ve risk yönetimi, kalite yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri, seminerler, kurslar ve konferanslar gibi temel eğitim konuları dikkate alınmıştır. Çalışmada, kütüphaneler özelinde bilgi ve belge yönetimi alanında çalışanların 21. yüzyıl bilgi ve becerilere sahip olması gerektiği ve bu kurumlarda teknoloji ağırlıklı kullanıcıya dönük uygulamaların önemine değinilmiştir.

Günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen teknoloji, kuşkusuz kütüphanelerin de eğitsel süreçlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Önemli olan bu değişen ve değişmeye devam eden teknolojiyi, en doğru, verimli ve en ekonomik şekilde hizmet içi eğitim süreçlerine dâhil edebilebilmesidir. Bunun yanı sıra kütüphanelerin hizmet içi eğitim konuları günümüzün değişen teknolojileri ve ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte ve içerikte olmalıdır. Hizmet içi eğitim konuları arasında halkla ilişkiler ve iletişim, bilişim teknolojileri, bilgi okuryazarlığı ve diğer okuryazarlık eğitimleri, yaşam boyu öğrenme, yaratıcı kütüphane hizmetleri, girişimcilik, proje geliştirme, kullanıcı davranışları, afet ve risk yönetimi, mesleki etik, verimlilik ve kalite yönetimi, akredite, kütüphanelerde robotik sistemler /yapay zeka uygulamaları, bilgi güvenliği, veri sistemleri, veri görüntüleme gibi yer almalıdır. Zamanla koşullar değiştikçe ve ileriye dönük olarak elbette bu belirtilen hizmet içi konu başlıkları da değişim gösterecektir. Burada kütüphaneciler için hizmet içi eğitim konularının güncel ve ilgi çekici olması, gereksinim duyulması gerekir. Ancak bununla birlikte kütüphanecilerin de hizmet içi eğitime gönüllü, istekli ve sürekli katılıyor olması da bu eğitimin verimliliği açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada hem BBY bölümleri hem de derneklerin verilen örneklerle kütüphanecilerin hizmet içi eğitimine katkı sağlayıcı çalışmalar yaptıkları görülmektedir. BBY bölümleri, mesleki dernekler ve diğer kurumlar aracılığıyla kurslar, uzaktan eğitimler ve sertifikalı programlar düzenlenmektedir. Kütüphanelerde hizmet içi eğitim programlarının sürekli ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için birtakım eksikliklerin giderilmesi gereklidir. Sonuç olarak kütüphanelerde hizmet içi eğitimin yaşam boyu öğrenme kapsamında değerlendirilmesi, BBY bölümlerin, derneklerin ve ilgili kurumların işbirlikleri, değişen teknolojiler ve koşullar göz önüne alınarak eğitim ihtiyaçları ve projeler geliştirilmesi, eğitimlerin tüm kütüphane çalışanlarını kapsaması beklenmelidir.

Kaynakça / References

Aka, N. (2016). ANKOS 4. Personel Değişimi Programı deneyimi: İzmir'in güzel kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği, 30*(2), 270-276.

Akhun, İ. (1977). Hizmet-içi eğitimin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 10*(1), 1-21. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000533

Akkaya, M. A. (2018). Açık anahtar: Kütüphanecilik, arşivcilik ve dökümantasyon enformasyon alanlarında yayınlanan toplantı, anı, armağan ve derleme kitaplar dizini. *Türk Kütüphaneciliği, 32*(1), 50-52.

Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilig Dergisi*, (64), 23-46.

Aksu, L. (2016). Türkiye'de beşeri sermayenin önemi: İktisadi büyüme ile ilişkisi, sosyal ve stratejik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi / Journal of Economic Policy Researches, 3*(2), 68-129. Erişim adresi: https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/4164/levent-aksu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aktaş, T. (2005). Yabancı dil öğretiminde iletişimsel yeti. *Journal of Language and Linguistic Studies, 1*(1), 89-100. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/jlls/issue/9921/122834

Al, U. ve Madran, O. (2016). Herkes için kütüphane projesi: Belediye kütüphanelerindeki personelin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı. N. E. Çağıltay (Ed.), *Bilişim 2016: TBD 33. Ulusal Bilişim Kurultayi 8-9 Aralık 2016, Ankara, Bildiriler kitabı* içinde (s. 14-18). Ankara: Türkiye Bilişim Derneği. Erişim adresi: https://www.tbd.org.tr/33-ulusal-bilisim-kurultayi-bildiriler-kitabi/

ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) Derneği. (2023, 21 Mayıs). Erişim adresi: https://ankos.org.tr/tr/

ANKOS Personel Değişim Programı. (2023, 21 Mayıs). Erişim adresi: https://ankos.org.tr/tr/etkinlikler/personel-degisim-programi/

Atlıoğlu, Y. ve Elgin, E. (1993). Hizmet içi eğitim. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 35-38.

Avrasya Kütüphaneciler Derneği. (2023, 02 Temmuz). Erişim adresi: http://avrasyakutuphanecilerbirligi.org/

Ayo, C. K., Odukoya, J. A., & Azeta, A. (2014). A review of open & distance education and human development in Nigeria. *International Journal of Emerging Technologies in Learning, 9*(6), 63-67. https://doi.org/10.3991/ijet.v9i6.4121

Bacak, B., Yabanova, E. K. & Yabanova, U. (2016). Hizmet içi eğitimde teknoloji uygulamaları alanının gelişimi. *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences, 14*(27), 557-581.

Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2023, 02 Temmuz). Erişim adresi: https://bilgibelge.bartin.edu.tr/

Baykan, P. ve Oktay, M. (2016). İhtiyaca dayalı hizmet-içi eğitim etkinliği uygulaması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(1), 169-183.

Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of Political Economy, 70*(5), 9-49. Part 2: Investment in Human Beings. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1829103

Bozkurt, N. (1975). 41. IFLA Genel Kurul Toplantısından izlenimler. *Türk Kütüphaneciliği, 24*(3), 231-236.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. Demirel, F., & Kılıç, E. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri (20. bs.). Ankara: Pegem Akademi.

Cabı, E., & Ersoy, H. (2017). Yükseköğretimde uzaktan eğitim uygulamalarının incelenmesi: Türkiye örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *7*(3). 419-429. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1711644

Çakın, İ. (2005). Cumhuriyet'ten günümüze bilgi profesyonellerinin eğitiminde başlıca yönelişler. *Türk Kütüpaneciliği, 19*(1), 7-24.

Çelebi, Ş. (2020). *Yazma eser kütüphanelerinde çalışan kütüphaneciler için hizmet içi eğitimi: Bir model önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, A. (1998). Uzaktan eğitim ve kütüphanecilik. *Türk Kütüphaneciliği, 12*(2), 104-109. Erişim adresi: http://tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/viewFile/1551/3102

Çelik, S. (2011). Kütüphaneci eğitiminde mentorluk uygulaması: Doğuş Üniversitesi Kütüphanesi örneği. *Bilgi Dünyası, 12*(2), 295-318.

Çelik, S. (1999). Türkiye'de üniversite kütüphanelerinde personel yönetimi. Ö. Bayram ve ark. (Yay. Haz.), *Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü ve Yarını: Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri: 17-21 Kasım 1999, Ankara, Bildiriler kitabı* içinde (s. 301-329). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. Erişim adresi: http://eprints.rclis.org/17708/1/50_Yil_Bildiri.pdf

Çeliker, H. (2018). Hizmet içi eğitim kavramı üzerine bir analiz. *Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi (MSBD) / Journal of Technical and Social Studies (JTSS), 1*(1), 48-70.

Çınar, T. Ö. (2018). Erasmus personel hareketliliği kapsamında mesleki bir değerlendirme: İsveç Boras Üniversitesi Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği, 32*(2), 121-125.

Çolaklar, H. (2008). İ.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi Kütüphanesi'nde kalite yönetim sisteminin uygulanması. A. Yıldızeli ve H. K. Bahşişoğlu (Yay. Haz.), *ÜNAK'06 Bilimsel İletişim ve Bilgi Yönetimi Sempozyumu 12-14 Eylül 2006*, *Gazi Üniversitesi, Ankara, Bildiriler* içinde (s. 284-307). Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Çolaklar, H. (2020). Kütüphaneler ve bilgi merkezlerinde risklerin analizi ve risk yönetimi. A. H. Kuzucuoğlu ve Y. Şeşen (Ed.), *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi = Information Centers: Health and Disaster Information Management kitabı* içinde (s. 222-258). İstanbul: Hiperyayın.

Dalkıran, Ö. (2014). Hizmet içi eğitimde Türk Kütüphaneciler Derneği'nin rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, *28*(2), 189-200.

Demirok, M. S. (2007). The needs and deficiency of the library personels english language as a foreign language. *Cypriot Journal of Educational Sciences, 2*(2), 80-86.

Deniz, M. ve Kumru, S. (2022). Hizmet içi eğitim değerlendirmesi ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13*(33), 325-339. https://doi.org/10.21076/viyoner.890257

Derouin, R. E., Fritzsche, B. A. & Salas, E. (2005). E-learning in organizations. *Journal of Management, 31*(6), 920-940.

Deveci, Ö. ve Aykaç, N. (2019). Temel eğitimde yaşanan sorunları inceleyen çalışmaların değerlendirilmesi: Bir meta-sentez çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research Education, 7*(1), 277-301. http://dx.doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c1s.13m

Devlet Memurları Kanunu. (1965, 23 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 12056). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Ecevit, T. ve Kaptan, F. (2021). 21. Yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına yönelik tasarlanan argümantasyon destekli araştırma sorgulamaya dayalı öğretim modelinin betimlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*(2), 470-488. doi: 10.16986/HUJE.2019056328

Edvinsson, L. & Malone, M. (1997). *Intellectual capital*. New York, USA: Harper Collins Publishers.

Ertürk, S. (1988). Türkiye'de eğitim felsefesi sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 11-16.

Güler, Ç. ve Çavuş, H. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri konulu bir hizmet içi eğitim programının değerlendirilmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi = YYU Journal of Education Faculty, 13*(1), 257-274. Erişim adresi: http://efdergi.yyu.edu.tr

Günüç, S., Odabaşı, H. F ve Kuzu, A. (2012). Yaşam boyu öğrenmeyi etkileyen faktörler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(2), 309-325. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24239/256961

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2023a, 02 Temmuz). *Duyurular*. Erişim adresi: http://www.bby.hacettepe.edu.tr/duyurular.php

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2023b, 02 Temmuz). *Etkinliklerimiz*. Erişim adresi: http://www.bby.hacettepe.edu.tr/etkinliklerimiz.php

HÜ BBY Bellek. (2023, 06 Ağustos). *Çarşamba Konferansları - Erişim Linki*. Erişim adresi: https://bby.hacettepe.edu.tr/50/carsambakonferanslari.php

Halk Kütüphanelerinde Mimari Uygulamalar Çalıştayı. (2018). *Halk Kütüphanelerinde Mimari Uygulamalar Çalıştayı, 7-9 Aralık 2017, Ankara*. A. H. Kuzucuoğlu, B. B. Yılmaz ve M. Yavuzdemir (Yay. Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73129,4-hk-mimari-uygulamalarpdf.pdf?0&_tag1=CA975091227E3BA8D99A0C9DD25223C4D6EF257F&cref er=68F097399638C-FEAF279A559F581D8C820A3352763FC021EBD3DA5F17F64FACD

Holt, İ. ve Kızılaslan, D. (2004). Kütüphanecilikte sürekli eğitim uygulamaları. S. Aslantekin ve F. Özdemirci (Haz.), *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu 21-24 Ekim 2004, Ankara, Bildiriler kitabı* içinde (s. 275-294). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

IFLA, Section of Public Libraries. (1995). *The IFLA/UNESCO Public Library Manifesto*. The Hague: IFLA. Erişim adresi: www.ifla.org/VII/s8/unesco/manif.htm

IFLANET. (2023, 25 Haziran). CPERT (Continuing Professional Development and Workplace Learning Section). Erişim adresi: http://www.ifla.org/VII/s43/scpdwl.htm

Işık, R. ve Oğuz, T. (2020). Halk kütüphaneleri personeli için bir sürekli mesleki eğitim ve gelişim modeli önerisi. *Bilgi Yönetimi Dergisi, 3*(1), 65-89.

İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar. (2005, 31 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 26040).

İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2023, 02 Temmuz). *Duyurular*. Erişim adresi: https://bilgibelge-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/duyurular/1/1

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012, 30 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 28339), Kanun Sayısı: 6331.

Jurow, S. (1996). Human resource development in academic and research libraries: An American perspective. Chapter 10. In M. Oldroyd (Ed.), *Staff development in academic libraries*: *Present practice and future challenges*. London: Library Association Publishing.

Kalın, C. (2020). Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Erasmus eğitim alma hareketliliği programı deneyimi. *Türk Kütüphaneciliği, 34*(2), 366-369.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. (2003, 24 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 25326), Kanun Sayısı: 5018.

Kanar, Ş. S. (2011). Arşivlerde çalışanların hizmet içi gereksinimleri. *Bilgi Dünyası, 12*(2), 399-420.

Karadeniz, Ş. (2008). *Türkiye'de halk kütüphanecilerinin hizmet içi eğitim gereksinimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karadeniz, Ş. ve Yılmaz, B. (2009). Türkiye'de halk kütüphanecilerinin hizmet içi eğitim gereksinimleri. *Türk Kütüphaneciliği, 23*(1), 52-82.

Kaya, N. ve Kesen, M. (2014). İnsan kaynaklarının insan sermayesine dönüşümü: Bir literatür taraması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi / Journal of Academic Researches and Studies, 6*(10), 23-38. Erişim adresi: https://oaji.net/articles/2015/1805-1427702091.pdf

Keenan, S. & Johnston, C. (2000). *Concise dictionary of library and information science* (2nd ed). London: Bowker Saur.

Klatt, L. A., Murdick, R. G. & Schuster, F. E. (1985). *Human resource management*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company.

Konya, Ü. (2004). Kütüphanelerde mesleki gelişim programının önemi ve İstanbul'daki üniversite kütüphanelerinde uygulamalar. S. Aslantekin ve F. Özdemirci (Haz*.), Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu 21-24 Ekim 2004, Ankara, Bildiriler kitabı* içinde (s. 295-313). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Kuzucuoğlu, A. H. (2020). Afet yönetiminde bilgi merkezi uzmanlarının sorumlulukları. A. H. Kuzucuoğlu ve Y. Şeşen (Ed.), *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi = Information Centers: Health and Disaster Information Management kitabı* içinde (s. 259-280). İstanbul: Hiperyayın.

Lobban, M. (1997). *Library training guides: Training library assistants*. London: Library Association.

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi. (2023, 02 Temmuz). Erişim adresi: http://bby.fef.marmara.edu.tr/

Okul Kütüphanecileri Derneği. (2023, 02 Temmuz). Erişim adresi: http://www.okulkutuphanecileri.org/

Özel, N. (2016). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle değişen bilgi kaynakları, hizmetleri ve öğrrenme ortamları. *Milli Eğitim Dergisi*, (209), 270-294. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441330

Özel, N. (2007). *Üniversite kütüphanelerinin kataloglama birimlerinde çalışan kütüphanecilerin eğitim gereksinimleri üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özkul, A. E. ve Girginer, N. (2002). Uzaktan eğitimde teknoloji ve etkinlik. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 107-117. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115832

Ritchie, A. (2005). Conference opening address. In P. Genoni & G. Walton (Eds.), *Continuing professional development-preparing for roles in libraries: A voyage of discovery* (pp. 11-13). München: K. G. Saur. https://doi.org/10.1515/9783598440168

Sarısoy, B. ve Alcı, B. (2021). Hizmet içi eğitimde yaratıcı drama temelli aktif öğrenme uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 53*, 205-233. http://dx.doi.org/10.9779/pauefd.732952

TAD (Türk Arşivciler Derneği). (2020). *Türk Arşivciler Derneği hakkında*. Erişim adresi: https://www.arsivder.org.tr/

Taymaz, H. (1997). *Hizmet içi eğitim: Kavramlar, ilkeler ve yöntemler*. Ankara: TAKAV Matbaası.

Taymaz, H. (1981). Hizmet içi eğitim planı yıllık ve öğretim programı. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 14* (1), 259-277. doi: 10.1501/Egifak_0000000753

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (2023, 02 Temmuz). *Eğitimler*. Erişim adresi: https://kygm.ktb.gov.tr/TR-316902/egitimler.html

Uğur, A. ve Kutlu, Ö. (2010). Hizmet içi eğitimde verimliliğin ölçülmesi. *Verimlilik Dergisi*, (1), 95-107. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/21751/233853

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK). (2021, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://unak.org.tr/

Woolls, B. (2005). Continuing professional education to continuing professional development and workplace learning: The journey and beyond. In P. Genoni & G. Walton (Eds.), *Continuing professional development-preparing for roles in libraries: A voyage of discovery* (pp. 14-25). München: K. G. Saur. https://doi.org/10.1515/9783598440168

Yılmaz [çev.], B. (2004). *Halk kütüphanesi hizmeti: Gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri [Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu]*. Halk Kütüphaneleri Bölümü için Philipp Gill ve ark. (Haz.). İstanbul: TKD İstanbul Şubesi. Erişim adresi: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/archive/the-public-library-service/pg01-tr.pdf

Yılmaz, B. (2006). Hedef gruplara yönelik yaratıcı kütüphane hizmetleri ve proje geliştirme: Halk kütüphaneleri Manisa bölge semineri değerlendirme raporu. *Türk Kütüphaneciliği, 20*(2), 313-320. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48940/624281

Yılmaz, B. (2008). Türkiye'de halk kütüphaneleri bölge seminerleri: 'İyi uygulama örneği' olarak bir deneyimin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(1), 107-128.

Yılmaz, E. (2005). Kurum içi iletişimde yeni bir yaklaşım: e-Learning. *Galatasay Üniversitesi İletişim Dergisi*, (2), 37-53. Erişim adresi: http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7377/96575

Yılmaz, E. (2010). Kütüphanelerde toplam kalite yönetimi: Kısa bir gözden geçirme. *Türk Kütüphaneciliği, 24*(1), 33-62.

Zogo, R. (2014). Balkan Kütüphaneler Birliği. *Türk Kütüphaneciliği, 28*(2), 211-213.

13. BÖLÜM / CHAPTER 13

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencilerinin Akademik Yazma Becerilerindeki Gelişim

The Development of Academic Writing Skills of Graduate Students of Information and Records Management Department

Nermin ÇAKMAK[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Erzurum, Türkiye
E-mail: nermin.cakmak@atauni.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.13

ÖZ

Lisansüstü öğrencilerin eğitimleri boyunca farklı derslerden ödev veya proje hazırlarken akademik yazma becerisine sahip olmaları beklenmektedir. Fakat lisansüstü öğrencileri gibi yazma konusunda yeterli deneyimi olmayan öğrenciler için akademik yazı yazma sıkıntılı ve zor bir süreç olabilmektedir. Bu doğrultuda öğrencilerin hem akademik hem de kariyerleri boyunca başarılı olabilmeleri için akademik yazma becerilerinin geliştirilmesi konusunda desteklenmeleri önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) yüksek lisans öğrencilerine akademik yazma konusunda eğitim verilmesinin öğrencilerin bu konuda gelişim göstermesinde etkili olup olmadığını ortaya çıkartmaktır. Çalışmada tek gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Veriler, 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Döneminde 20 yüksek lisans öğrencisinden, üç ölçüm üzerinden toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde frekans, yüzde, ortalama ve t-testi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan üç ölçümün çoğunda son testten alınan puanlarla ön testten alınan puanların ortalamaları arasında son testler lehine anlamlı fark tespit edilmiştir. Çalışmada akademik yazma konusunda verilen dersin, birkaç unsur dışında öğrencilerin akademik yazma bilgilerini uygulamaya dönüştürmelerinde istatistiksel olarak anlamlı ölçüde gelişmeyi sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı disiplinlerde yüksek lisans öğrencilerine akademik yazma becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim verilmesi konusunda deneysel çalışmalar bulunurken, BBY alanındaki yüksek lisans öğrencilerine yönelik deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma, alan yazındaki bu boşluğu doldurması ve bu konuda araştırma yapacaklara örnek olması bakımından önemli ve özgündür.

Anahtar Kelimeler: Akademik yazma, akademik yazma becerileri, bilgi ve belge yönetimi, kütüphane ve enformasyon bilimi, yüksek lisans öğrencileri

ABSTRACT

Graduate students are expected to have academic writing skills throughout their education while preparing assignments or projects for different courses. Nevertheless, academic writing may be a distressing and tough process for graduate students or others without the adequate writing skills. For this reason, it is important that students are supported in their academic writing skills in order to be successful throughout their academic life and career. In this context, the main aim of this research is to find out whether graduate students of Information and Documentation Management (IDM) receiving academic writing education have shown improvement in this subject or not. In this study a single-group quasi-experimental was used. Date has been retrieved from 20 graduate students in the Fall Semester of the Academic Year 2021-2022 within three measurements. Frequency, percentage, mean and t-test were used in the analysis of the obtained data. In most of the three measurements used in this research a significant difference has been found between the scores obtained from the post-test and the mean scored of the pre-test in favour of the post-tests. In the study, it was concluded that the course given on academic writing provided a statistically meaningful improvement in students' transforming their academic writing into practice, except for a few factors. While there are experimental studies in different disciplines on teaching graduate students to improve their writing skills, no experimental study has been traced for graduate students in the field of IDM. In this context, this study is important and authentic as it fills the gap in the literature and is an example for those who intend to investigate on this subject.

Keywords: Academic writing, academic writing skills, information and documentation management, library and information science, graduate students

Extended Abstract

In the context of the individual's ability to express his/her thoughts through writing; writing is accepted as the most difficult language skill among speaking, listening and reading skills and it is stated that writing is a skill developing depending on critical thinking, observation, vocabulary, research, systematic and regular writing (Ergişi, & Kozaner Yenigül, 2020, p. 101). Academic writing, in its most general form, is the reporting of findings/ thoughts obtained as a result of a specific research process in line with objective information (Aydın, 2015).

Graduate students are expected to have academic writing skills throughout their education while preparing assignments or projects for different courses. Furthermore, at the end of their graduate education, students are required to write an authentic thesis, defend it in front of the jury, and share their thesis with the scientific community (Demirtaş Toloman, & Karakaş, 2021). Nevertheless, academic writing may be a distressing and tough process for graduate students or others without the adequate writing skills Demir, 2014). For this reason, it is important for graduate students to learn the basic principles of academic writing from the first stage of their education and to be able to apply what they have learned while writing their assignments, presentations and thesis. In this context, in this study, it is aimed to investigate the academic writing skills of the graduate students of the Department of Information and Documentation Management (IDM).

Academic writing has two main important aspects for IDM graduate students. First, as with other graduate students, IDM graduate students develop their academic writing skills before they go to the thesis stage and they can use these skills effectively while writing their thesis. Secondly, IDM graduate students may receive tasks requiring academic writing skills in their current or future positions in information centres (Gannon-Leary, & Bent, 2010; Mansourian, 2010; Utter, 2018). Therefore, it is considered essential to develop appropriate education that will enable them to acquire academic writing skills during their graduate education, and to monitor and evaluate the level of acquiring these skills. While there are experimental studies on teaching graduate students in different disciplines to improve their academic writing skills (Reynolds, 2015; Rakedzon, & Baram-Tsabari, 2017), no experimental study has been found for graduate students in the field of IDM. In this context, the study is important and authentic as it fills this gap in the literature and sets an example for those who will do research on this subject.

The main purpose of this study is to determine the academic writing skills of Atatürk University Social Sciences Institute Department of Information and Documentation Management (ATAUNI SSI IDMD) graduate students and to determine to what extend the form content and plagiarism elements of the students' academic writings have been developed after the theoretical and applied education in academic writing. At this point, the articles of the students were examined within academic writing under the criteria of "Formal", "Contextual" and "Turnitin Similarity Ratio". In this context answers have been sought for the question whether there is a meaningful difference between the pre-test and post-test averages according to these criteria.

A single-group quasi-experimental design was used in the study. The one-group quasi experimental design is the design used when the post-test was applied after the pre-test on a single sample (Creswell, 2012, Chapter 10). The study group consisted of 20 volunteer graduate students (15 women, 5 men) enrolled in the "Academic Writing Techniques" classes in the Fall Semester of the 2021-2022 Academic Year at ATAUNI SSI IDMD. Purposive sampling method was used to determine the study group (Creswell, 2008) and the study was carried out with students enrolled in AWT classes. The education covered a 14-week (one semester) education-training period (Annex-1). AWT classes were planned and taught by the researcher (lecturer of the classes). Data were collected on three criteria for pre-test and post-test evaluation. These are 1) Formal Evaluation Criteria (FEC), 2) Contextual Evaluation Criteria (CEC) and 3) Turnitin Similarity Ratio Evaluation Criteria (TSREC). Frequency, percentage, mean and t-test were used in the analysis of the obtained data (Cohen at al., 2007,

Chapter 24). The degree of significance was taken as p=,05. IBM SPSS Statistics 21 was used for analysis.

In most of the three measurements applied in this study, a significant difference was found between the mean scores obtained from the post-test and the pre-test in favor of the post-tests (Table 3, 4, 5). There has been an increase in the averages of all unsignificant categories. Most of the categories with no significant difference approached 1.00. Furthermore, a non-significant decrease is observed in the post-test averages in only two categories (Table 3). In the study, it was concluded that the classes given on academic writing provided a statistically meaningful improvement in students' transforming their academic writing into practice, except for a few factors. To sum up, according to the results obtained in this study, it is expected that the theoretical and practical training on academic writing will help in the preparation of curriculum for the development of writing skills of graduate students.

1. Giriş

Üniversiteler bilimin öğretildiği, üretildiği, bilim çevreleriyle ve toplumla akademik yayınlar aracılığıyla paylaşıldığı kurumlardır. Üniversitelerin temel işlevlerinden biri araştırma yapmak ve araştırma sonuçlarını makale, bildiri, kitap, rapor, proje ve tez gibi çeşitli bilimsel yayınlarla paylaşmaktır. Ön lisans, lisans ve lisansüstü olmak üzere çeşitli düzeylerde eğitim verilen üniversitelerde bilimin öğretimi hedeflenirken, bunun yanı sıra özellikle lisansüstü düzeyde bilimin üretimi ve akademik yayınlarla paylaşımı da hedeflenmektedir (Kan ve Gedik, 2016). Bu bağlamda akademik yazmanın temel amacı, bilimsel araştırma sonuçlarının ilgili bilim topluluğuna duyurulması ve bu yolla ulusal ve uluslararası bilime katkı sunulması ve ilgili hedef kitleye ulaştırılmasıdır (Demirci, 2014, s. 110).

Yazma bireyin düşüncelerini yazı aracılığıyla anlatabilme yeteneği bağlamında; konuşma, dinleme ve okuma becerileri arasında en zor dil becerisi olarak kabul edilmektedir ve/ eleştirel düşünmeye, gözleme, sözcük dağarcığına, araştırma yapmaya, sistematik ve düzenli yazmaya bağlı olarak gelişen bir beceri olduğu belirtilmektedir (Ergişi ve Kozaner Yenigül, 2020, s. 101).

Uluslararası alanyazında "academic writing" olarak adlandırılan bilimsel yazma eylemi Türkçe alanyazında "akademik yazma" olarak adlandırılmaktadır (Demirtaş Toloman ve Karakaş, 2021, s. 448). Akademik yazma en genel biçimiyle belirli bir araştırma süreci sonucunda elde edilen bulguların/ düşüncelerin nesnel bilgiler doğrultusunda raporlanmasıdır (Aydın, 2015). Akademik yazma rastgele değil belli kuralları olan bir yazı türüdür (Kozak, 2018). Akademik yazının disipline özgü terminoloji, üslup, cümle yapısı, bilimsel dayanak, planlama, nesnellik, sorumluluk, etik kurallara uyma ve biçimsel format gibi bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir (Rakedzon ve Baram-Tsabari, 2017; Amerikan Psikoloji Derneği [American Psychological Association-APA, 2020; Başkan, 2021; Can, 2021; Demirtaş Toloman ve Karakaş, 2021). Akademik yazma ayrıca derin bir alanyazın taraması ve incelemesi gerektirmektedir (Sarnecka, 2019). Bununla birlikte akademik yazma zihnin bir ürünü olduğu için zihinsel ve bilişsel bir faaliyettir (Al Fadda, 2012). Bu bağlamda akademik yazmanın güçlü bir eleştirel ve sistematik düşünme ve dil becerisi gerektirdiği söylenebilir.

Bailey (2020, ss. v-xiii) akademik yazmayı, yazma süreci (yazmanın altyapısı, literatür bulma, eleştirel değerlendirme, intihalden kaçınma, planlama, not alma, özetleme, alıntı yapma, kaynak gösterme, paragrafları düzenleme gibi), akademik yazma unsurları (tartışma metinleri, sebep-sonuç, tutarlılık, karşılaştırma, genelleme, edilgen yapılar, noktalama işaretleri vb.), akademik yazmada kelime seçimi (kısaltmalar, isimler, sıfatlar, bağlaçlar, eş anlamlı

kelimeler vb.) ve yazma modelleri (vaka analizi, literatür taraması, uzun makale yazmak vb) olmak üzere dört ana unsur açısından gruplandırmıştır. Şen (2021, s. 54) ise literatüre dayandırarak makale yapısının biçimsel özelliğine vurgu yaparak geleneksel olarak makalenin giriş, ana gövde, sonuç ve kaynaklardan oluştuğunu belirtmiştir. Can (2021, s. 71-72) da akademik metinleri biçimsel özellikleri açısından değerlendirmiş ve akademik metinlerin başlık, özet, giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler ve kaynaklar şeklinde biçimsel yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte bazı çalışmalarda doğrudan içerik özelliği olarak vurgulanmasa da sentezleme, tutarlılık, analiz yapma, karşılaştırma, sebep-sonuç kurma, tartışma (Bailey, 2020, ss. 83-102; Sarıkaya, 2021, s. 3), öznellik ve nesnellik (Akın, 2021, 3. bölüm) gibi akademik yazımın içerik özellikleri açısından ele alındığı görülmektedir.

Akademik yazmanın temel amacı açık iletişimdir. Açık iletişim fikirlerin düzenli ve özlü bir şekilde sunulması ile elde edilebilmektedir. Açık iletişime kesin, net kelime seçimi ve cümle yapısı da önemli bir katkı sunmaktadır. Etkili bir akademik yazma ise süreklilik ve mantıksal tutarlılık ile karakterize edilmektedir. Sürekliliği ve akışı olmayan bir çalışma, dağınık veya kafa karıştırıcı görünebilmektedir. Dolayısıyla akademik yazı tutarsızlıklar, çelişkiler ve eksiklikler içeriyorsa ya da yazma tarzında ve düşüncelerin sunumunda ilgisizlik ve dağınıklık varsa ilgili akademik çevreler tarafından daha az güvenilir bulunmaktadır. Eğer çalışmanın başından itibaren kelimelerde, kavramlarda ve tematik gelişimde süreklilik, akış ve tutarlılık varsa; düşünceler belirli bir mantık çerçevesinde net bir şekilde açıklanmışsa akademik yazı, hedef kitle tarafından daha iyi anlaşılabilmektedir (APA, 2020, s. 111).

Özetle alanyazın ışığında akademik yazma, araştırma konusu ile ilgili bilgi toplama (alanyazın), değerlendirme, etik ilkeler doğrultusunda veri toplama, analiz etme, sentezleme, ilgili disiplinin terminolojisine, bilimsel dile, bilimsel etik ve dilbilgisi kurallarına göre yazma gibi kapsamlı süreçleri ve aynı zamanda analitik ve eleştirel okuma, düşünme ve değerlendirme gibi zihinsel becerileri gerektiren ileri düzey bir yazma olarak tanımlanabilir.

Yükseköğretimde özellikle lisansüstü düzeydeki öğrencilerin eğitimlerinin çeşitli aşamalarında araştırma yapması ve araştırma sonuçlarını ödev, sunum, makale, bildiri ve tez gibi farklı türde akademik yazı yazarak raporlaması gerekmektedir. Lisansüstü öğrencilerin eğitimleri boyunca farklı derslerden ödev veya proje hazırlarken akademik yazma becerisine sahip olmaları beklenmektedir. Bununla birlikte lisansüstü eğitimlerinin sonunda öğrencilerin özgün nitelikte tez yazmaları, bunu jüri karşısında savunmaları ve başarılı olanların tezlerini bilim çevresiyle paylaşmaları gerekmektedir (Demirtaş Toloman ve Karakaş, 2021). Ancak akademik yazı yazma lisansüstü öğrencileri gibi yazma konusunda yeterli deneyimi olmayan öğrenciler için sıkıntılı ve zor bir süreç olabilmektedir (Demir, 2014). Bu nedenle lisansüstü

öğrencilerin eğitimlerinin ilk aşamasından itibaren akademik yazmanın temel ilkelerini öğrenmeleri ve öğrendiklerini ödev, sunum ve tezlerini yazarken uygulayabilmeleri önemlidir. Bu bağlamda bu araştırmada Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) yüksek lisans öğrencilerinin akademik yazma becerilerinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Akademik yazmanın, BBYB yüksek lisans öğrencileri için iki temel önemi bulunmaktadır. Birincisi, diğer lisansüstü öğrencilerde olduğu gibi BBYB yüksek lisans öğrencilerinin de tez aşamasına geçmeden önce akademik yazma becerilerinin gelişmesi ve bu becerilerini tezlerini yazarken etkili bir şekilde kullanabilmeleridir. İkincisi de BBYB yüksek lisans öğrencilerinin çalıştıkları veya gelecekte çalışacakları bilgi merkezlerinde kullanıcılarına (acemi araştırmacılara/lisans ve lisansüstü öğrencilere, çalıştıkları kütüphane türüne bağlı olarak farklı düzeydeki kullanıcılara) alanyazın taraması yapma, elde edilen alanyazını değerlendirme, akademik yazmanın biçim ve içerik özelliklerini dikkate alarak yazma, atıf verme, kaynak gösterme, telif hakkı, intihal, kaynak gösterme biçimleri gibi akademik yazmanın unsurlarını içeren eğitimleri vermekle görevlendirilebilirler (Gannon-Leary ve Bent, 2010; Utter, 2018). Bununla birlikte çalıştıkları kütüphanelerin web sayfasında haber metni yazma veya içerik geliştirme, kurum bülteninin/dergisinin editörlüğünü yapma, kurum adına sempozyum ve toplantılar için bildiri yazma ve sunma, makale yazma, diğer kütüphanelerle yazışma gibi akademik yazmayı gerektirecek pek çok faaliyet gerçekleştirebilirler (Mansourian, 2010). Kısaca, BBYB yüksek lisans öğrencilerinin aynı zamanda birer kütüphaneci/kütüphaneci adayı olarak çalıştıkları/çalışacakları kurumda akademik yazma kültürünün geliştirilmesinde ve eğitimlerinin verilmesinde önemli rolleri vardır. Bu bağlamda hem kariyerleri hem de iş yaşamları için akademik yazma becerilerine öncelikle kendilerinin sahip olmaları oldukça önemlidir. Dolayısıyla akademik yazma becerilerini lisansüstü eğitimleri sürecinde kazanmalarını sağlayacak uygun eğitimlerin geliştirilmesi ve bu becerileri kazanma düzeylerinin takip edilmesi ve değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

Ulusal alanyazında BBYB lisansüstü öğrencilerinin akademik yazma becerisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte kütüphane ve bilgi bilimi alanındaki alanyazında lisansüstü öğrencilerinin akademik yazma becerilerini inceleyen deneysel bir araştırmaya da rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın ilgili alanyazındaki boşluğu doldurması ve bu yönde çalışma yapacak araştırmacılara örnek olması beklenmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı (ATAUNİ SBE BBYABD) yüksek lisans öğrencilerinin akademik yazma ile ilgili var olan becerilerinin tespit edilmesi ve akademik yazma konusunda verilen teorik ve uygulamalı eğitimin öğrencilerin akademik yazılarının biçim,

içerik ve intihal unsurları açısından gelişmesini ne ölçüde sağladığının ortaya çıkartılmasıdır. Bu doğrultuda öğrencilerin makaleleri akademik yazma altında "Biçimsel", "İçeriksel" ve "Turnitin Benzerlik Oranı" ölçütleri üzerinden ele alınmış ve şu sorulara cevap aranmıştır.

ATAUNİ SBE BBYABD yüksek lisans öğrencilerinin akademik makalelerinde,

1) Biçimsel değerlendirme kategorisinin,

I. Makale formatı/yapısı [a) Başlık, b) Öz, Anahtar Kelime, c) Giriş, d) Gelişme, e) Sonuçlar, f) Öneriler, g) Kaynakça]

II. Makalenin uzunluğunun sınırlamasına uyulması

III. Ana başlıkların kullanımı

IV. Alt başlıkların kullanımı

V. Tablo ve şekillerin kullanımı

VI. Punto yazımının tutarlı kullanımı

VII. Yazı stilinin tutarlı kullanımı

VIII. Satırlar arasında boşlukların tutarlı kullanımı

IX. Metin içinde APA6 kaynak gösterme kurallarının biçimsel açıdan doğru kullanımı

X. Kaynakçanın APA6 kurallarına göre hazırlanması alt kategorilerinde ön test ve son test ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?

2) İçeriksel değerlendirme kategorisinin,

I. Tutarlılık [a) Makale başlığı ve içeriğin tutarlılığı; b) Makale başlığı ve Öz'ün tutarlılığı; c) Öz'ün makalenin tamamı ile ilgili tutarlılığı; d) Metin içinde kullanılan kaynaklarla kaynakçadaki kaynakların tutarlılığı]

II. Makalenin tamamında konusal, bilimsel ve anlamsal bütünlüğün sağlanması

III. Cümleler ve paragraflar arasında düşünce akışı ve anlamsal bütünlüğün sağlanması

IV. Cümlelerin uzunluğunun dengeli olması

V. Paragrafların uzunluğunun dengeli olması

VI. Tekrarlardan kaçınma

VII. İfadelerin açık olması

VIII. Genelleme yapma

IX. Sebep-sonuç ilişkileri kurma

X. Düşünceleri sentezleyebilme

XI. Etik ve intihal konularına dikkat etme

XII. Yeterli sayıda literatür kullanma

XIII. Dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma

XIV. Konuya özgü akademik kelime kullanımı

XV. Nesnel dil kullanımı

XVI. Edilgen dil yapısının kullanımı alt kategorilerinde ön test ve son test ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?

3)Turnitin benzerlik oranları açısından ön test ve son test ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?

2. İlgili Alanyazın

2. 1. Kütüphane ve Enformasyon Bilimi Alanındaki Lisansüstü Öğrencilerin Akademik Yazma Becerileri ile İlgili Yapılan Deneysel Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde lisansüstü öğrencilerine yönelik akademik yazma ile ilgili farklı disiplinlerde deneysel olan (Rakedzon ve Baram-Tsabari, 2017) ve olmayan (Delyser, 2003; Lavelle ve Bushrow, 2007; Huang, 2010; Al Fadda, 2012; Can ve Ceyhan, 2015; Kan ve Gedik, 2016; Ergişi ve Kozener Yenigül, 2020; Jusslin ve Widlund, 2021) çalışmalar bulunmaktadır. Çok az çalışmada (Franco, 2021; ul Haq ve Shahzad, 2021; ul Hag vd., 2021) kütüphane ve enformasyon bilimi (Library and Information Science-LIS) alanındaki lisansüstü öğrencilerinin akademik yazma becerileri incelenmiştir. LIS alanındaki bu çalışmalar deneysel çalışmalar kapsamında değildir. Bu çalışmalarda genellikle LIS alanındaki lisansüstü öğrencilerinin tez yazarken karşılaştıkları zorluklara odaklanılmıştır. Bununla birlikte bir derleme çalışmada da (Ondrusek, 2012) LIS alanındaki lisansüstü öğrencileri için akademik yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitimin önemi literatür bağlamında irdelenmiştir.

Franco (2021), LIS alanındaki 92 lisansüstü öğrencinin pandemi sürecinde tez yazarken karşılaştıkları bireysel ve sosyo-kültürel zorlukları araştırmıştır. Araştırmada, bireysel zorluklar ile ilgili olarak öğrencilerin çoğunun tez başlığı ve konusunu seçerken zorlandığı ve araştırma

sürecine aşina olmadıkları tespit edilmiştir. Tez yazarken diğer öğrencilerle tartışma ve enstitünün tez yazım kültürü ile ilgili standartları anlama konusu da öğrencilerin sosyo-kültürel açıdan en zorlandıkları konular olmuştur. Öğrencilerin zorlandıkları bir diğer konu da dilbilimsel konular olmuştur. Öğrencilerin çoğu ana dillerinde yazarken gramer kurallarını tezlerine uygulamada zorlanmışlardır. Ayrıca tezlerindeki kavramları tartışırken bilgi ve düşüncelerini yazma eksiklikleri olduğu ortaya çıkmıştır. ul Haq ve Shahzad (2021) da LIS alanında yüksek lisans programındaki 72, doktora programındaki 26 öğrencinin tezlerini yazarken karşılaştıkları zorlukları anket aracılığıyla elde etmişlerdir. Araştırmada lisansüstü öğrencilerinin karşılaştıkları temel zorluklar şu şekilde sıralanmıştır: 1) Araştırma konusu seçmek; 2) SPSS ve Nvivo gibi veri analiz programlarını kullanmak; 3) Ev veya aile sorumlulukları; 4) eleştirel düşünme eksikliği ve 5) Dil engeli. ul Hag vd. (2021) ise araştırmalarında LIS alanındaki lisansüstü öğrencilerinin tez yazımında karşılaştıkları zorlukları ve bu zorluklarla mücade etmek için nasıl stratejiler geliştirdiklerini ortaya koymuşlardır. Araştırmada öğrencilerin çoğunlukla danışmanları, konu seçimi, evren ve örneklem seçimi, İngilizce dil engeli, kütüphane ve bilgi teknolojilerini kullanma ve enstitü ile ilgili sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

2. 2. Lisansüstü Öğrencilerinin Akademik Yazma Becerileri ile İlgili Yapılan Deneysel Çalışmalar

Farklı disiplinlerde lisanüstü öğrencilerin tez yazma ve İngilizce dilinde akademik yazma becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim verme konusunda deneysel olan ve olmayan birkaç çalışma bulunmaktadır. Deneysel yaklaşımların kullanıldığı bu çalışmalardan birinde Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017) araştırmalarında İngilizce akademik yazma kursunun lisansüstü öğrencilerin akademik ve popüler bilim yazma becerilerini geliştirip geliştirmediğini incelemek için yarı deneysel araştırma deseni kullanmışlardır. Araştırma, doktora öğrencileri için zorunlu olan "Akademik Yazma Dersi-AYD"ni alan anadili İngilizce olmayan 177 bilim ve mühendislik alanındaki doktora öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Eğitim 14 haftalık eğitim-öğretim programını kapsamaktadır. Dersin başında derse katılan öğrencilere yazma öncesi ve sonrası görevler uygulanmıştır ve 14 haftalık dönemin sonunda, sonuçlar puanlama anahtarı kullanılarak derecelendirilmiştir. Eğitim kapsamında öğrencilere üç akademik yazma ödevi ve bir akademik olmayan ödevden oluşan zorunlu akademik yazma ödevi verilmiştir. Eğitimin içeriğinde akademik kelime, dil bilgisi, cümle yapısı (sözdizimi ve noktalama işaretleri dahil), cümle ve paragraf organizasyonu, IMRAD 'a göre akademik metin yapısı gibi konular yer almaktadır. Araştırma sonucunda AYD'nin öğrencilerin akademik ve popüler bilim yazımında önemli gelişmeler sağladığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, AYD öğrencilerin İngilizce dil yeterliklerinde de gelişme sağlamıştır.

Jusslin ve Widlund (2021) da lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin mezun olmak için tez yazmaları gerektiğini ve tezlerini yazarken zorlandıklarını belirterek; öğrencilerin bu zorlukları aşmalarında yardım etmesi için akademik yazma atölyeleri geliştirmişler ve üç yıllık bir katılımcı eylem araştırması projesi yürütmüşlerdir. Jusslin ve Widlund'un araştırmaları deneysel yaklaşımlara dayanmasa da akademik yazma konularını el alan bir kursun kapsamını ve sağlayabileceği yararlı göstermesi bakımından önemlidir. Araştırmacılar öğrencilerin tez danışmanları değildir ve eğitim resmi eğitimden ayrı bir kurs şeklinde üç atölye olarak yaz aylarında (Haziran-Ağustos) düzenlenmiştir. Bu eğitimin amacı öğrencilere olumlu ve destekleyici bir yazma ortamı sunarak yazma süreçlerini desteklemek ve akademik yazma konusunda tartışma fırsatı sunmaktır. Atölyelere tezlerinin herhangi bir aşamasında bulunan eğitim, sosyal ve sağlık bilimlerinde kayıtlı 92 öğrenci katılmıştır. Atölyelerde öğrencilere eğitmen geri bildirimi, akranlarıyla tartışma ortamı ve hem eğitmenler hem de akranlarla daha büyük tematik grup tartışmaları için ortam sağlanmıştır. Ayrıca tez yazma sürecine ilişkin eğitim verilmiştir. Bu tartışma gruplarında tez yazımında hem yöntemsel hem de teknik yönler ele alınmıştır. Atölyelerin etkinliğini ölçmek için açık-uçlu anket, 2-5 arasında öğrenciden oluşan gruplarda (araştırmacı/eğitmen olmadan) akran tartışmalarının video kayıtları ve araştırmacıların atölyelerde kendi deneyimlerini not aldıkları kayıtlar kullanılmıştır. Araştırma sonucunda özel akademik yazma atölyesinin öğrenciler ve eğitmenler arasındaki iş birliğini geliştirdiği, öğrencilerin tez yazım sürecini desteklediği, tez yazma becerilerini geliştirdiği ve özel ders forumlarının öğrencileri tez yazma sürecinde bağımsızlaştırdığı görülmüştür.

Delyser (2003) de çalışmasında "Sosyal Bilimlerde Yazma" adında coğrafya alanındaki lisansüstü öğrencilere verdiği seminerin içeriğinden ve bu seminerin öğrencilerin akademik yazmalarının gelişmesini desteklediğinden bahsetmiştir. Delyser'in de çalışması deneysel yaklaşıma göre gerçekleştirilmemiştir. Fakat, seminer kapsamında öğrenciler bilimsel yazı okumuş ve değerlendirmişlerdir, ayrıca öğrencilere sınıfta ve evde yapacakları yazma ödevleri verilmiştir. Delyser seminerin öğrencilerin akademik yazma konusunda kendilerini yetersiz gördükleri konularda birbirleriyle çekinmeden konuşabilecekleri rahat bir tartışma ortamı sağladığını vurgulamış ve öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmede bu tür seminer ve eğitimlerin yararlı olabildiğinden bahsetmiştir.

Ulusal çalışmalarda da akademik yazma eğitimi ile ilgili deneysel bir araştırmaya rastlanamıştır. Bu araştırmalar da ağırlıklı olarak eğitim bilimleri alanındaki ve Türkçe öğretmenliğindeki lisansüstü öğrencilerin akademik yazma ve tez hazırlama ile ilgili görüşleri üzerinedir. Örneğin; Can ve Ceyhan (2015) eğitim bilimlerindeki lisansüstü öğrencilerin bilimsel rapor yazma ve yayınlama konusundaki görüşlerine; Kan ve Gedik (2016) ise Türkçe eğitimi

alanında yüksek lisans tezlerini tamamlayanalrın akademik yazma ve tez oluşturma ile ilgili görüşlerine odaklanmıştır.

3. Yöntem

3. 1. Araştırma Deseni

Çalışmada tek gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Tek gruplu yarı deneysel desen tek örneklem üzerinden ön test sonrası uygulama yapılıp son test alındığında kullanılan desendir (Creswell, 2012, bölüm 10).

2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, ATAUNİ SBE BBYABD'de 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Döneminde "Akademik Yazım Teknikleri (AYT)" dersini alan 20 (15'i kız, 5'si erkek) gönüllü yüksek lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış (Creswell, 2008) ve çalışma AYT dersini alan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir.

3. 3. Akademik Yazma Teknikleri Eğitimi

Bu çalışma AYT dersi kapsamında eğitim alan yüksek lisans öğrencileriyle yürütülmüştür. Eğitim 14 haftalık (bir dönem) eğitim-öğretim sürecini kapsamaktadır (Ek-1). AYT eğitimi araştırmacı (dersin öğretim üyesi) tarafından planlanmış ve verilmiştir. Dersin amacı, öğrencilere bir bilimsel çalışmanın (araştırma, makale, proje, tez vb.) hazırlanmasından, raporlaştırılmasına ve paylaşılmasına/yayımlanmasına kadar geçen süre boyunca bilimsel düşünme, bilimsel dili etkili kullanma, bilimsel yayınların türünü ve yapısını anlama, içerik özelliklerini analiz edebilme, akademik dürüstlük ve intihal konularını anlama, alıntı yapma, kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama tekniklerini anlama ve bilimsel (akademik) yazma tekniklerini kuramsal olarak incelemelerinin ve öğrenmelerinin yanı sıra temel düzeyde uygulama yapmalarını sağlamaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda AYT dersinde akademik/bilimsel yayın türleri, akademik yayınların biçimsel ve içeriksel özellikleri, akademik yazım teknikleri, akademik yazılarda bulunması gereken genel bölümler (Başlık, Öz, Giriş, Gelişme, Sonuç, Öneriler ve Kaynaklar), özellikle araştırma makaleleri için bilimsel dergiler tarafından istenen (Kozak, 2018) IMRAD makale yapısı ana hatlarıyla, APA6 kaynak gösterme biçimi ve kuralları, akademik etik ve izinler, atıf verme, kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama ile ilgili konular ele alınmıştır. Her ders 80-120 dakika arasında sürmüştür. Dersler çevrim içi olarak yürütülmüştür (Ek-1).

Katılımcılara ön test için makale yazma ödevi birinci haftada verilmiş ve ödevleri dördün-

cü haftada Ders Bilgi Sistemine (DBS) yüklemeleri istenmiştir. Son test için makale yazma ödevleri ise altıncı haftada verilmiş ve DBS'ye on dördüncü haftada yüklemeleri istenmiştir. Bu iki makale yazma ödevi dışında öğrencilere teorik derslerde işlenen konuları pratik yapabilmeleri için beş egzersiz (uygulama) ödevi verilmiştir (Ek-1). Katılımcılara verilen bütün ödevler sonrasında araştırmacı tarafından sözlü geri bildirim yapılmış, katılımcıların soruları yanıtlanmış ve konu birlikte tartışılmıştır.

3. 4. Veri Toplama

Ön test ve son test değerlendirmesi için veriler üç ölçüt üzerinden toplanmıştır. Bunlar, 1) Biçimsel Değerlendirme Ölçütleri (BDÖ), 2) İçeriksel Değerlendirme Ölçütleri (İDÖ) ve 3) Turnitin Benzerlik Oranları Değerlendirme Ölçütleri (TBODÖ)'dir.

3. 4. 1. Veri Toplama Aracı 1 ve 2: BDÖ ve İDÖ

Çalışmada katılımcıların öğretim sonrası akademik yazma becerilerini uygulamaya geçirme düzeylerini açıklayabilmek için makale yazma ödevi verilmiştir. Ön test uygulaması için makale ödevi ilk hafta verilmiştir ve ödevler öğrenciler tarafından dördüncü haftada DBS (Ders Bilgi Sistemi) üzerinden gönderilmiştir. Son test uygulaması için makale yazma ödevi altıncı haftada verilmiştir ve on dördüncü haftada teslim alınmıştır. Ön test uygulaması için verilen ödevde, ödevlerin 2 ile 4 Word sayfası uzunluğunda, 12 punto ve Times New Roman formatında olması istenmiştir. Ön test ödevlerin konusu alanla ilgili olabileceği gibi ilgi duyulan başka bir konuda da olabilir. Son test uygulaması için verilen ödevlerde de ödevin en az 6 en fazla 12 sayfa uzunluğunda olması istenmiştir. Ayrıca ödevlerin format ve stili daha ayrıntılı belirtilmiştir (Başlıkların düzeylerine göre formatı, makalenin tamamı için punto ve yazı stili, tablo ve şekillerin başlıkları, sayfa düzeni belirtilmiştir.). Bununla birlikte son test ödevlerde alıntı yapma ve kaynak göstermede APA6 stilinin kullanılması istenmiştir.

3. 4. 2. Veri Toplama Aracı 3: TBODÖ

Her iki makale yazma ödevi de Turnitin programına yüklenmiştir. Ön test ve son test karşılaştırmasında Turnitin benzerlik oranları kullanılmıştır. Katılımcılara da ödevlerinin Turnitin programına yükleneceği bilgisi verilmiştir.

3. 5. Veri Analizi

Elde edilen verilerin analizinde frekans, yüzde, ortalama ve t-testi kullanılmıştır (Cohen vd., 2007, Bölüm 24). Anlamlılık derecesi olarak p=,05 alınmıştır. Analizler için IBM SPSS Statistics 21 kullanılmıştır.

Kategorilerin belirlenmesinde ve verilerin analizinin güvenirliğinde birinci değerlendirmeci araştırmacı (AYT dersini planlayan ve uygulayan akademisyen) ve ikinci değerlendirmeci de eğitim alanında görev yapan, makale yazma tecrübesi olan, ulusal ve uluslararası önemli dergilerde akademik yazısı bulunan 25 yılın üzerinde deneyime sahip bir akademisyendir. Öncelikle araştırmacı tarafından verilerin analiz sürecine temel teşkil eden işlevsel tanımlar açıklanmıştır (Tablo 1). Her iki değerlendirici arasında "1-I) Makale format/yapısı" ana kategorisi altında yer alan "Gelişme" alt kategorisinin kapsamı ile ilgili kararsızlık yaşanmıştır. Fakat Tablo 1'de yer verilen işlevsel tanım tekrar okunduktan ve üzerine tartışıldıktan sonra hem fikir olunmuştur. Bir diğer kararsızlık da yine "1-I" kategorisi altında yer alan "Öneriler" alt kategorisi ile ilgili olmuştur. Bu kategoriye ilişkin kararsızlık da eğer katılımcılar önerilerini "Öneriler" başlığına yer vermeden sonuçlar altında yazmışsa "0" olarak puanlanmasına, eğer ayrı bir "Öneriler" başlığında yer vermişse "1" olarak puanlanmasına karar verilerek çözümlenmiştir. Başka bir kararsız kalınan kategori de "1-III) Ana başlıkların kullanımı" ile ilgili puanlamanın nasıl yapılacağı ile ilgili olmuştur. Bu karasızlık "1-III" kategorisinde, katılımcıların ön ve son test makalelerinde "1-I) Makale format/yapısı" ana kategorisi altında yer alan sekiz alt kategoriden (bölüm başlıklarından) en az biri yoksa "0" olarak puanlanmasına karar verilerek çözümlenmiştir. Çünkü "1-I" ana kategorisi altındaki her bir kategorinin (bölüm başlığı) varlığı zaten kendi içinde puanlanmıştır. Örneğin katılımcı, makalesinde "Giriş" bölümü başlığını kullandıysa "1", kullanmadıysa "0" olarak puanlanmıştır.

Kategorilerin belirlenmesinde kodlamanın güvenirliliği için Holsti'nin (1969, s. 140) iki kodlayıcı için tanımladığı formül (C.R.=2M/N1+N2) kullanılmıştır. C. R (Coefficient of Reliability/Güvenirlik Katsayısı), karar verilen toplam kodlama sayısının oranını; M, iki kodlayıcının ortak karara vardığı kod sayısını; N1 birinci kodlayıcının N2 de ikinci kodlayıcının karar verdiği kod sayısını ifade etmektedir (Çakmak ve Baysen, 2017, s. 317). Araştırmacı tarafından ortaya çıkarılan kategoriler, ikinci değerlendirici tarafından (tesadüfi olarak seçilmiş beş öğrencinin ön test ve son test makaleleri ve Turnitin raporları üzerinden) kodlanmıştır. Holsti'nin formülü kullanılarak yapılan hesaplama sonrasında güvenirlik katsayısı (C. R), 0,97 (%97) olarak bulunmuştur. Bu oran alanyazında yüksek düzeyde kabul edilebilir bir değer olarak belirtilmektedir (Krippendorff, 2004; Neuendorf, 2002). Son olarak, iki değerlendirici kodlamaya son şeklini vermişlerdir (Tablo 1). Bundan sonraki süreçte araştırmacı geriye kalan makaleleri ve Turnitin raporlarını iki kodlayıcının hem fikir oldukları ölçütler doğrultusunda (Tablo 1) tek başına kodlamıştır.

3. 5. 1. BDÖ ve İDÖ ile İlgili Verilerin Analizi

Tablo 1'de yer alan her bir kategori ve alt kategoriden alınan puanlar 0 veya 1 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların her bir kategori ve alt kategoriden alacağı en düşük puan 0 en yüksek puan ise 1'dir. Alınan puanın yüksek olması akademik yazma becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 1. BDÖ ve İDÖ ile ilgili verilerin analizinde kategori ve alt kategorilerin tanımlanması

AKADEMİK YAZMA BECERİLERİ ANA VE ALT KATEGORİLER	**İŞLEVSEL TANIM**
Kategori 1: BİÇİMSEL	
1-I) Makale formatı/yapısı [a) Başlık, b) Öz, c) Anahtar Kelime, d) Giriş, e) Gelişme, f) Sonuçlar, g) Öneriler, h) Kaynakça]	Akademik yazımın içeriği kadar biçimsel yapısı da önemlidir. Akademik yazımda biçimsel özelliklerde bazı farklılıklar olsa da genel olarak APA stili (Can, 2021) ve/ veya IMRAD yapısı (Kozak, 2018; Dubova vd., 2020) kabul görmektedir (Can, 2021). Her bölüm kendi içinde bölüme özgü önemli bilgiler barındırır. Bu çalışmada da öğrenci makalelerinin biçimsel yapısının tanımlanmasında ve analizinde APA6 stili (2010, bölüm 2) temel alınmıştır.
1-II) Makalenin uzunluğunun sınırlamasına uyulması	Makale uzunluğu dergiden dergiye ve dergilerin istediği makale formatına göre değişebilmektedir. Örneğin IMRAD yapısına göre yazılan bir araştırma makalesinin 8000 kelime olması beklenirken, literatür değerlendirmesi yapılan bir makale 10000 kelime ile sınırlandırılabilmektedir (Kozak, 2018). Bu çalışmada, araştırmacı tarafından verilen makale uzunluğuna (sayfa sayısı sınırı) uyma durumunu tanımlamaktadır.
1-III) Ana başlıkların kullanımı	Akademik/bilimsel bir yazının etkili, kesin ve açık bir şekilde sunulmasında ana ve alt başlıkların bulunması, seçimi ve uzunluğu önemlidir. Akademik bir yazıda sadece tek bir başlık ve/veya bölüm kullanılmasından kaçınılmalıdır. En az iki alt bölüm olmalıdır (APA, 2020, s. 47). Bu çalışmada da öğrencilerin makalelerini organize ederken çalışmalarına uygun ana ve alt başlıkları kullanma durumlarının analizinde APA6 stili (2010, bölüm 3) temel alınmıştır. [1-IV alt kategorisi için de aynı değerlendirme kullanılmıştır.]
1-IV) Alt başlıkların kullanımı	1-III alt kategorisindeki açıklamaya göre değerlendirilmiştir.
1-V) Tablo ve şekillerin kullanımı	Akademik yazılarda büyük miktardaki bilginin/verinin verimli ve anlaşılır bir hale getirilmesinde tablo, grafik, şekil vb. görsellerden yararlanılması gerekmektedir (APA, 2020; Bailey, 2020). Bu çalışmada da öğrenci makalelerinde gerekli durumlarda tablo, şekil vb.'nin kullanılma durumlarına bakılmıştır.
1-VI) Punto yazımının tutarlı kullanımı	Araştırmacı tarafından verilen punto büyüklüğüne uyma durumunu tanımlamaktadır.

1-VII) Yazı stilinin tutarlı kullanımı	Araştırmacı tarafından verilen yazı stiline uyma durumunu tanımlamaktadır.
1-VIII) Satırlar arasında boşlukların tutarlı kullanımı	Satırlar arasında verilen boşlukların makalenin tamamında tutarlı olma durumunu tanımlamaktadır.
1-IX) Metin içinde APA6 kaynak gösterme kurallarının biçimsel açıdan doğru kullanımı	Araştırmacı tarafından ön test makale yazma ödevinden sonra öğrencilere verilen "APA6 Kaynak Gösterme Kısa Rehberi" ne göre hazırlama durumunu tanımlamaktadır.
1-X) Kaynakçanın APA6 kurallarına göre hazırlanması	Araştırmacı tarafından ön test makale yazma ödevinden sonra öğrencilere verilen "APA6 Kaynak Gösterme Kısa Rehberi" ne göre hazırlama durumunu tanımlamaktadır.
Kategori 2: İÇERİKSEL	
2-I) Tutarlılık	Etkili bir akademik yazma süreklilik ve mantıksal tutarlılık ile karakterize edilmektedir. Akademik yazıdaki tutarsızlıklar, çelişkiler ve eksiklikler çalışmanın güvenirliğini azaltmakta ve anlaşılır olmasını zorlaştırmaktadır (APA, 2020). "Tutarlılık" alt kategorisi altında yer alan dört alt kategori (2-Ia, 2-Ib, 2-Ic ve 2-Id) belirtilen açıklama çerçevesinde analiz edilmiştir.
2-Ia) Makale başlığı ve içeriğin tutarlılığı	Makale başlığı makalenin amacını ve içeriğini yansıtmalıdır. Akademik yazımda başlık çalışmayı tüm yönleriyle kapsamalı ve çalışmanın amacı, temel problemleri ve içeriğiyle örtüşmelidir (Sevim, 2021, s. 88).
2-Ib) Makale başlığı ve Öz'ün tutarlılığı	Makale başlığı makalenin tamamında olduğu gibi Öz'ü de yansıtmalıdır.
2-Ic) Öz'ün makalenin tamamı ile ilgili tutarlılığı	Öz'de yer verilen bilgiler makalenin özeti niteliğinde olmalıdır. Öz'de çalışmanın temel unsurlarının belirtilmemesi, eksik bilgi verilmesi, hatalı ve/veya yanıltıcı kurgulanması okuyucunun dikkatini ve çalışmaya olan güvenini azaltacaktır (Sevim, 2021, s. 90).
2-Id) Metin içinde kullanılan kaynaklarla kaynakçadaki kaynakların tutarlılığı	Makale içinde gösterilen kaynaklarla kaynakçada yer verilen kaynaklar tutarlı olmalıdır. Bu çalışmanın niteliğini ve güvenirliğini de artıran önemli bir unsurdur (Kurbanoğlu, 2004).
2-II) Makalenin tamamında konusal, bilimsel ve anlamsal bütünlüğün sağlanması	Akademik yazma belli özellikleri ve kuralları olan bir yazma türüdür (Sarıkaya, 2021). Konunun ve düşüncelerin bilimsel yaklaşımla sunulması, bu unsurlar arasındaki anlamsal bütünlüğün sağlanması gereklidir. Bu da iyi bir planmayı ve organize etmeyi gerektirmektedir. Böylece okuyucuya iletilmek istenen amaca ulaşılabilir (APA, 2020; Williams, 2016).

Tablo 1'in devamı	
2-III) Cümleler ve paragraflar arasında düşünce akışı ve anlamsal bütünlüğün sağlanması	Akademik yazıda cümleler, paragraflar ve fikirler arasındaki akışı ve sürekliliği sağlamak gereklidir. Metnin düzgün, net ve anlaşılır olması için cümleler, paragraflar ve fikirler arasındaki anlamsal bağlantı kopuk olmamalıdır. Cümleler ve paragraflar arasındaki akış ve süreklilik, fikirler arasındaki ilişki uygun geçiş kelimeleriyle (Örneğin Böylece, bundan dolayı, bu nedenle, başka bir açıdan gibi) ve noktalama işaretlerinin kullanımıyla sağlanabilir (APA, 2020, s. 112).
2-IV) Cümlelerin uzunluğunun dengeli olması	APA stilinde akademik yazma için maksimum veya minimum cümle uzunluğu belirtilmese de uzun cümle kullanımının anlamı zorlaştırabileceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte metnin tamamında çeşitli cümle uzunluklarının belirli bir dengede kullanılması okuyucunun ilgisinin korunmasına yardımcı olabilir (APA, 2020). Bu çalışmada da katılımcıların makalelerinde kullandıkları cümle uzunlukları belirtilen çerçevede analiz edilmiştir.
2-V) Paragrafların uzunluğunun dengeli olması	APA stilinde paragraf uzunluğu için de cümle uzunluğunda olduğu gibi açıklama getirilmiştir. Tek cümlelik paragraflar çok nadir kullanılmalıdır (APA, 2020).
2-VI) Tekrarlardan kaçınma	Akademik yazıda aynı bilgiler farklı başlıklarda veya bölümlerde tekrar edilmemelidir (Demirci, 2014). Bu metnin hem okuyucu tarafında anlaşılmasını zorlaştırabilmekte hem de metnin niteliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.
2-VII) İfadelerin açık olması	Açık, net ve özlü yazma, çalışmanın okuyucular tarafından daha rahat anlaşılmasını sağlar. Bu bağlamda akademik yazıda sadece söylenmesi gerekenlere yer verilmelidir (APA, 2020, s. 113).
2-VIII) Doğru genelleme yapma	Akademik yazıda genelleme sıklıkla, bir konunun basit bir şekilde tanımını yapmak için kullanılır. Genelleme yaparken belli bir kanıta veya araştırmaya dayandırılamayacak genellemeler yapılmasından kaçınılmalıdır (Bailey, 2020, s. 116).
2-IX) Sebep-sonuç ilişkileri kurma	Akademik yazımda sebep sonuç ilişkisi kurulması gerekli ve önemlidir (Bailey, 2020). Bu araştırmada kavramlar ve/veya olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerinin kurulup kurulmadığına bakılmıştır.
2-X) Düşünceleri sentezleyebilme	Akademik yazı, birden fazla kaynaktan elde edilen bilgileri analiz etmeyi ve sentezlemeyi içerir. Başkalarının bilgi birikimini (yararlanılan literatür) kişinin orijinal düşünceleriyle birleştirerek ve kendi cümleleriyle yeniden düzenleyerek yazması, akademik yazının niteliğini artırır (Williams, 2016).

2-XI) Etik ve intihal konularına dikkat etme	Etik ve yasal ilkeler, tüm bilimsel araştırma ve yazıların temelini oluşturur (APA, 2020, s. 11). Bu bağlamda akademik yazının her aşamasında etik kurallara uymak gerekir (Çelik, 2021). Uyulması gereken etik kurallar içinde bulguların doğruluğunu sağlamak, katılımcıların ve deneklerin haklarını korumak, fikri mülkiyet haklarını korumak sayılabilir (APA, 2020, s. 11). İntihal, en genel tanımıyla başkalarının düşüncelerini, kelimelerini, imajlarını kaynak göstermeden kendisininmiş gibi kullanmasıdır (APA, 2020, s. 21). Bu çalışmada öğrenci makalelerinde alıntı yapma ve kaynak göstermede ve araştırma süreçlerinde etik kurallara uyma durumları APA kuralları çerçevesinde analiz edilmiştir.
2-XII) Yeterli sayıda literatür kullanma	Akademik yazıda araştırmacının görüşlerini destekleyen ve desteklemeyen önceki araştırmalara yeterli sayıda yer vermek gereklidir. Bu o konuda daha önce yapılan çalışmalara yer verildiği için çalışmanın güvenirliğini de artıran önemli bir unsurdur (Kurbanoğlu, 2004).
2-XIII) Dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma	Hatalı dilbilgisi ve dikkatsiz cümleler kurulması okuyucuların dikkatini dağıtır ve net iletişimi engelleyebilir (APA, 2020). Bu bağlamda akademik yazılarda gramer ve noktalama işaretlerine dikkat edilmesi gerekmektedir (Başkan, 2021).
2-XIV) Konuya özgü akademik kelime kullanımı	Akademik yazılarda konuya özgü kelimelere (Jargon) yer verilebilir. Hedef kitle konunun jargonuna sahip olduğu için metni anlamada zorluk çekmeyecektir (Başkan, 2021; Kozak, 2018).
2-XV) Nesnel dil kullanımı	Akademik yazı kişisel eğilim ve inançlardan uzak, kişisel beklenti ve tercihlerden bağımsız ve önyargılardan arındırılmış olmalıdır (Akın, 2021, s. 41-42).
2-XVI) Edilgen dil yapısının kullanımı	Edilgen dil yapısının kullanılması daha çok akademik yazılarda tercih edilmektedir. Bu, akademik metni kişiden bağımsız hale getirmektedir (Bailey, 2020). Örneğin bu çalışmayı ben yaptım, ben araştırdım, ben ölçtüm, veri topladım, şu sonuca ulaştım gibi ifadeler yerine araştırma yapılmıştır, araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır gibi edilgen dil yapılarının kullanılması tercih edilmelidir.

3. 5. 2. TBODÖ ile İlgili Verilerin Analizi

Katılımcıların ön test ve son test makaleleri Turnitin programına yüklenmiştir. Elde edilen Turnitin benzerlik oranlarının karşılaştırılması yapılarak ön test ile son test arasında anlamlı farklılık olup olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2. TBODÖ ile ilgili verilerin analizinde kategori ve alt kategorilerin tanımlanması	
AKADEMİK YAZMA BECERİLERİ ANA VE ALT KATEGORİLER	**İŞLEVSEL TANIM**
Kategori 3: TURNITIN BENZERLİK ORANLARI	Turnitin Benzerlik Raporları, Turnitin programına yüklenen bir makaleyle eşleşen veya oldukça benzer metinlerin bir özetini sağlamaktadır. Turnitin Benzerlik Raporunda yüzdelik oranlara göre eşleştirme yapılmakatdır: %75-100 (Kırmızı/Red), %50-74 (Turuncu/Orange), %25-49 (Sarı/Yellow), %24 (Yeşil, Green) ve hiç eşlemeşme yok ise Mavi (Blue) (Turnitin, t. y). Bir yazıda benzerlik oranın yüzde kaçının kabul edilebilir olduğu konusunda fikir birliği veya kesin kurallar olmasa da (editage.com, 2018), genellikle %15'in altındaki metinler kabul edilebilir %20 veya %25'in üstündeki metinler benzerlik oranları yüksek olarak kabul edilmektedir (editage.com, 2018; National College of Ireland Library, 2022). Bu çalışmada kategori 3 ile ilgili verilerin analizinde ve yorumlanmasında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntitüsünün (2019) Kabul Edilebilir Turnitin Tez Benzerlik Oranı olan %23'e dikkat edilmiştir.

3. 6. Etik Konular

Araştırmanın yapılabilmesi için Atatürk Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınmıştır. Dersin başında öğrencilere çalışmanın amacı açıklanmış ve veri toplama sürecinin gönüllü öğrencilerle gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara öncelikle gönüllü olup olmadıkları sorulmuş ve istediklerinde araştırmadan ayrılabilecekleri belirtilmiştir.

4. Bulgular

Çalışmadan elde edilen bulgular araştırma sorularına göre düzenlenmiştir. Buna göre bulgular 1) BDÖ, 2) İDÖ ve 3) TBODÖ şeklinde sıralanmıştır.

4. 1. BDÖ ile İlgili Bulgular

BDÖ altında yer alan 1-III ve 1-VIII nolu alt kategorilerde ön testten ve son testten alınan puanların ortalaması son testlerde daha düşüktür. Fakat bu kategorilerde ön test ve son test arasında anlamlı fark bulunmamaktadır (Tablo 3). Makale format/yapısı (1-I) ana alt kategorisi altında yer alan 1-Ia ve 1-Ih alt kategorilerinde ön test ve son test puan ortalamaları aynı kalmıştır (ön test ve son test için: $\bar{x}$=1,00'dir). Dolayısıyla bu alt kategoriler için anlamlı farklılık testi yapılmamıştır. Makale format/yapısı ana alt kategorisinin 1-Ic, 1-Id ve 1-Ie alt kategorileri ile 1-II, 1-IV, 1-IX ve 1-X ana alt kategorilerinde ön test ve son test arasında son test lehine anlamlı fark varken diğer ana ve alt kategorilerde anlamlı fark yoktur (Tablo 3).

Tablo 3. BDÖ ile ilgili bulgular

Akademik Yazma Becerileri	Kod Numaraları	χ (Ortalama)	Anlamlı Fark Var/Yok	Anlamlı Fark Ön Test/Son Test Lehine	p
Kategori 1: BİÇİMSEL	ÖK1				
1-I) Makale formatı/yapısı	ÖK11				
1-Ia) Başlık	ÖK11A-SK11A	1,00-1,00	Anlamlı Fark Yok	–	–
1-Ib) Öz	ÖK11B-SK11B	0,75-0,95	Anlamlı Fark Yok	–	,104
1-Ic) Anahtar Kelime	ÖK11C-SK11C	0,55-0,95	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,008
1-Id) Giriş	ÖK11D-SK11D	0,75-1,00	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,021
1-Ie) Gelişme	ÖK11E-SK11E	0,60-1,00	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,002
1-If) Sonuçlar	ÖK11F-SK11F	0,85-0,95	Anlamlı Fark Yok	–	,163
1-Ig) Öneriler	ÖK11G-SK11G	0,20-0,30	Anlamlı Fark Yok	–	,428
1-Ih) Kaynakça	ÖK11H-SK11H	1,00-1,00	Anlamlı Fark Yok	–	–
1-II) Makalenin uzunluğunun sınırlamasına uyulması	ÖK12-SK12	0,80-1,00	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,042
1-III) Ana başlıkların kullanımı	ÖK13-SK13	0,35-0,30	Anlamlı Fark Yok	–	,666
1-IV) Alt başlıkların kullanımı	ÖK14-SK14	0,50-1,00	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,000
1-V) Tablo ve şekillerin kullanımı	ÖK15-SK15	0,20-0,20	Anlamlı Fark Yok	–	1,00
1-VI) Punto yazımının tutarlı kullanımı	ÖK16-SK16	0,75-0,85	Anlamlı Fark Yok	–	,494
1-VII) Yazı stilinin tutarlı kullanımı	ÖK17-SK17	0,85-0,90	Anlamlı Fark Yok	–	,666
1-VIII) Satırlar arasında boşlukların tutarlı kullanımı	ÖK18-SK18	0,90-0,75	Anlamlı Fark Yok	–	,267
1-IX) Metin içinde APA6 kaynak gösterme kurallarının biçimsel açıdan doğru kullanımı	ÖK19-SK19	0,25-0,55	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,010
1-X) Kaynakçanın APA6 kurallarına göre hazırlanması	ÖK110-SK110	0,10-0,35	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,021

4. 2. İDÖ ile İlgili Bulgular

İDÖ altında yer alan 2-I (Tutarlılık) ana alt kategori altındaki bütün alt kategoriler (2,-Ia, 2-Ib, 2-Ic, 2-Id) ile 2-I, 2-II, 2-III, 2-V, 2-VII, 2-VIII, 2-IX, 2-X, 2-XI, 2-XII, 2-XIV ve 2-XV ana alt kategorilerinde ön test ve son test arasında son test lehine anlamlı fark varken diğer ana kategorilerde anlamlı fark yoktur (Tablo 4).

Tablo 4. İDÖ ile ilgili bulgular

Akademik Yazma Becerileri	**Kod Numaraları**	**χ (Ortalama)**	**Anlamlı Fark Var/ Yok**	**Anlamlı Fark Ön Test/Son Test Lehine**	**p**
Kategori 2: İÇERİKSEL	ÖK2				
2-I) Tutarlılık	ÖK21				
2-Ia) Makale başlığı ve içeriğin tutarlılığı	ÖK21A-SK21A	0,40-0,85	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,004
2-Ib) Makale başlığı ve Öz'ün tutarlılığı	ÖK21B-SK21B	0,35-0,80	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,004
2-Ic) Öz'ün makalenin tamamı ile ilgili tutarlılığı	ÖK21C-SK21C	0,30-0,75	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,004
2-Id) Metin içinde kullanılan kaynaklarla kaynakçadaki kaynakların tutarlılığı	ÖK21D-SK21D	0,30-0,70	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,002
2-II) Makalenin tamamında konusal, bilimsel ve anlamsal bütünlüğün sağlanması	ÖK22-SK22	0,15-0,90	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,000
2-III) Cümleler ve paragraflar arasında düşünce akışı ve anlamsal bütünlüğün sağlanması	ÖK23-SK23	0,15-0,70	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,001
2-IV) Cümlelerin uzunluğunun dengeli olması	ÖK24-SK24	0,90-1,00	Anlamlı Fark Yok	–	,163
2-V) Paragrafların uzunluğunun dengeli olması	ÖK25-SK25	0,55-0,90	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,015
2-VI) Tekrarlardan kaçınma	ÖK26-SK26	0,25-0,40	Anlamlı Fark Yok	–	,163
2-VII) İfadelerin açık olması	ÖK27-SK27	0,20-0,65	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,001
2-VIII) Doğru genelleme yapma	ÖK28-SK28	0,05-0,35	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,010
2-IX) Sebep-sonuç ilişkileri kurma	ÖK29-SK29	0,20-0,80	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,000
2-X) Düşünceleri sentezleyebilme	ÖK210-SK210	0,20-0,65	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,004
2-XI) Etik ve intihal konularına dikkat etme	ÖK211-SK211	0,05-0,35	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,030
2-XII) Yeterli sayıda literatür kullanma	ÖK212-SK212	0,70-0,95	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,021
2-XIII) Dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma	ÖK213-SK213	0,35-0,35	Anlamlı Fark Yok	–	1,000
2-XIV) Konuya özgü akademik kelime kullanımı	ÖK214-SK214	0,35-0,95	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,000
2-XV) Nesnel dil kullanımı	ÖK215-SK215	0,10-0,40	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,010
2-XVI) Edilgen dil yapısının kullanımı	ÖK216-SK216	0,15-0,35	Anlamlı Fark Yok	–	,104

4. 3. TBODÖ ile İlgili Bulgular

TBODÖ ile ilgili elde edilen bulgulara göre ön test ve son test arasında son test lehine anlamlı fark vardır (Tablo 5)

Tablo 5. TBODÖ ile ilgili bulgular

Akademik Yazma Becerileri	Kod Numaraları	χ (Ortalama)	Anlamlı Fark Var/ Yok	Anlamlı Fark Ön Test/Son Test Lehine	p
Kategori 3: TURNITIN BENZERLİK ORANLARI	ÖT-ST	34,70-29,80	Anlamlı Fark Var	Son test lehine	,000

Tartışma

BDÖ, İDÖ ve TBODÖ ile ilgili elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde ana ve alt kategorilerin çoğunda (Bkz. Bulgular) AYT ile ilgili verilen eğitimin katılımcıların akademik yazmaya ilişkin bilgi, beceri ve bu bilgilerini uygulamaya geçirmelerinde gelişme sağladığını göstermektedir. Bu bulgu, Delyser (2003), Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017) ve Jusslin ve Widlund (2021) araştırmalarında ulaşılan bulgularla benzerlik göstermektedir. Tartışma ana kategori başlıkları altında aşağıda sunulmuştur.

5. 1. BDÖ ile İlgili Tartışma

Akademik bir yazı yazarken içerik özelliklerine olduğu kadar biçimsel özelliklerine de dikkat etmek gerekli ve önemlidir (Williams, 2016). Bu bağlamda BDÖ ile ilgili bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, ana ve alt kategorilerin tamamında anlamlı fark yoktur, fakat çoğunun son test ortalamalarında yükselme vardır. Kategorilerin çoğunun son test ortalaması 1,00'e yaklaşmıştır. "1-Ig" alt kategorisinin son test ortalamasındaki artış azken, "1-V" kategorisinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Sadece iki kategoride ("1-III" ve"1-VIII") son test ortalamalarında azalma görülmektedir (Tablo 3). Bu bulgu, AYT eğitiminin katılımcıların akademik yazımda biçimsel özelliklerin çoğu ile ilgili bilgilerinin artmasında ve bu bilgilerini uygulamaya aktarmalarında gelişme sağladığını göstermektedir. Bu bulgu, Jusslin ve Widlund (2021) ile Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017)'nin çalışmalarındaki bulgularla benzerlik göstermektedir. Rakedzon ve Baram-Tsabari de deneysel çalışmalarında lisansüstü öğrencilere IMRAD makale yapısında kısa bilimsel makale yazdırmışlardır ve verdikleri eğitimin öğrencilerin makalerinde gelişim sağladığını ortaya koymuşlardır. BDÖ ile ilgili diğer bulgularda, "1-III", "1-V" ve "1-VIII" ile ilgili katetorilerde ön test ve son test arasında anlamlı fark yoktur. Bununla birlikte, "1-III" ve "1-VIII" kategorilerinin son test ortalamaları ön test ortalamalarından düşüktür (Tablo 3). Buna göre, AYT eğitiminin katılımcılarda

ana başlıkların, tablo ve şekillerin ve satırlar arasında boşlukların tutarlı kullanımına ilişkin konularda gelişme sağlayamadığı söylenebilir.

BDÖ ile ilgili diğer bulgulara göre katılımcıların, "1-I" kategorisinin bütün alt kategorilerinde gelişme gösterdikleri izlenmektedir (Tablo 3). Kan ve Gedik (2016)'in lisansüstü tezini tamamlayan öğrencilerin tez yazma ile ilgili görüşlerini inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin en çok tezin özetini ve temel bölümlerini yazmada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmada öğrenciler tez yazımına ilişkin bu bilgi ve becerilerinin gelişmesi için akademik yazma dersinin programda yer alması gerektiğini vurgulamışlarıdr. Bu araştırmanın bulguları Kan ve Gedik'in çalışmasındaki öğrencilerin beklentilerini destekler niteliktedir. Başka bir ifadeyle bu çalışmada verilen AYT eğitiminin katılımcıların "1-I" kategorisine ilişkin bir akademik yazıda bulunması gereken unsurlar ile ilgili bilgilerini artırdığı ve beliritilen unsurlarla ilgili yazma becerilerini geliştirdiği görülmektedir. Bu bulgu da önceki araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Rakedzon ve Baram-Tsabari, 2017; Jusslin ve Widlund, 2021) Bulgulara göre katılımcıların tamamının akademik bir yazıda başlık ve kaynakça olması gerektiği konusunda ön test öncesi halihazırda doğru bilgi sahibi oldukları ve bu bilginin de bu araştırma kapsamında pekiştiği söylenebilir (Tablo 3). Katılımcıların akademik yazıda bulunması gereken başlıklardan en zayıf oldukları konu "1-Ig" alt kategorisi ile ilgili olmuştur (Tablo 3). Katılımcıların ön test ve son test makaleleri incelendiğinde genelde ya öneri getirmedikleri ya da "Sonuç" başlığı altında kısa birkaç öneri getirdikleri görülmüştür. Son test ortalamasında katılımcılar nispeten daha gelişmiş görünse de akademik bir yazıda "Öneriler" başlığının varlığı ve makalede nasıl bulunacağı konusunda istendik düzeyde bir gelişme sağlanamadığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan katılımcıların "1-Ic", "1-Id" ve "1-Ie" alt kategorileri ile ilgili son testten aldıkları puanlar ön testten aldıkları puanlardan anlamlı derecede büyüktür (Tablo 3). Bu bulguya göre, AYT eğitiminin katılımcıların "Anahtar kelime", "Giriş" ve "Gelişme" ile ilgili gelişimlerini desteklediği söylenebilir. Katılımcıların ön test ve son test makaleleri incelendiğinde ön test makalelerde katılımcıların bir kısmının "Giriş" başlığından sonra herhangi bir başka başlık kullanmadıkları görülürken; AYT eğitiminden sonra katılımcıların tamamının "Giriş" başlığından sonra "Gelişme" başlığını da kullandıkları tespit edilmiştir (Tablo 3). Bununla birlikte katılımcıların tamamına yakını ön test ve son test makalelerinde "1-If) Sonuç" başlığına yer vermişlerdir (Tablo 3). Bu bulgu katılımcıların çoğunun akademik yazıda "Sonuç" başlığı olması gerektiğini daha önceden bildikleri şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan katılımcıların AYT eğitiminden sonra "Sonuç" başlığına ilişkin son test ortalamaları ön test ortalamasından daha yüksektir. Bu bulguya göre, AYT eğitiminin katılımcıların "Sonuç" başlığı ile ilgili bilgilerini daha da artırdığı söylenebilir.

Araştırmada, "1-II" kategorisi ile ilgili elde edilen bulguya göre son test lehine anlamlı fark vardır. Bu doğrultuda, AYT eğitiminin makale yazım kurallarına uyumu artırdığı söylenebilir. "1-IV" ile ilgili kategoriye ilişkin bulgularda da son test lehine anlamlı fark tespit edilmiştir (Tablo 3). Bu bulgu da AYT eğitiminin katılımcıların makalelerini yazarken alt başlıklara yer vererek açıklama becerilerini geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir. "1-VI" ve "1-VII" ile ilgili kategorilerde de katılımcıların çoğunluğunun ön test öncesinde halihazırda punto ve yazı stiline ilişkin doğru bilgi sahibi oldukları ve bu kurallara uydukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, AYT eğitiminin katılımcıların bu konularla ilgili bilgilerini pekiştirdiği söylenebilir (Tablo 3).

"1-IX" ve "1-X" kategorilerine ilişkin bulgulara göre son testten alınan puanlar ön testten alınan puanlardan anlamlı derecede büyüktür (Tablo 3). Bu bulgu, AYT eğitiminin katılımcıların APA6 kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama kurallarını uygulamaya geçirmelerinde desteklediğini göstermektedir. Fakat elde edilen bulgulara göre, katılımcıların halen kaynak gösterme ile ilgili konuları öğrenmede ve bunu uygulamaya aktarmada zorlandıkları söylenebilir.

5. 2. İDÖ ile İlgili Tartışma

Daha öncede vurgulandığı gibi akademik yazı sentezleme, tutarlılık, analiz yapma, karşılaştırma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, sonuçları tartışma (Bailey, 2020, ss. 83-102; Sarıkaya, 2021, s. 3), öznellik ve nesnellik ilkeleri (Akın, 2021, 3. bölüm), akademik jargon (APA, 2020; Başkan, 2021), cümle ve paragrafların uzunluğu, dil bilgisi kurallarını doğru ve etkili kullanma, etik ilkelere dikkat etmek (Kozak, 2018) gibi içerik unsurlarını da taşımalıdır. Bu çalışmada akademik yazının içerik özelliklerine ilişkin ortaya çıkan İDÖ ile ilgili bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, "2-IV, 2-VI, 2-XIII ve 2-XVI" ana kategorileri hariç diğer bütün ana ve alt kategorilerde son testten alınan puanlar ön testten alınan puanlardan anlamlı derecede büyüktür. Bununla birlikte, "2-VI, 2-VIII, 2-XI, 2-XV ve 2-XVI" kategorilerinin son test ortalamalarındaki artış azken, "2-XIII" kategorisinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Diğer kategorilerin son test ortalamaları ise 0,65 ile 1,00 arasında değişmektedir (Tablo 4). Bu bulgulara göre, AYT eğitiminin katılımcıların akademik yazmada içerik ile ilgili konular hakkında bilgi, beceri ve bu bilgilerini uygulamaya geçirmelerinde gelişme sağladığı söylenebilir. Bu bulguda önceki çalışmaların sonuçlarını destekler niteliktedir (Delyser, 2003; Rakedzon ve Baram-Tsabari, 2017; Jusslin ve Widlund, 2021). Diğer taraftan içerik ile ilgili bu bulgular, BDÖ ile ilgili bulgularla karşılaştırıldığında, katılımcıların akademik yazıda içerik ile ilgili bilgileri öğrenmede ve bu bilgilerini uygulamaya aktarmada biçimsel özelliklere göre daha fazla zorlandıklarını göstermektedir. Önceki araştırmalarda da lisansüstü öğrencilerinin aka-

demik yazımda daha çok içerik ile ilgili unsurlarda zorlandıkları görülmektedir (Holmes vd., 2018; Franco, 2021; ul Hag ve Shahzad, 2021; Hawari vd., 2022). Bu çalışmalardan birinde Franco (2021) LIS alanındaki lisansüstü öğrencilerin tezlerini yazarken cümleler arasında düşünceleri bağlamada, açık ve anlamlı cümle yazmada zorlandıklarını tespit etmiştir. ul Hag ve Shahzad (2021) da LIS alanındaki lisansüstü öğrencilerinin tezlerini yazarken en çok eleştirel yazmada zorlandıklarını ortaya koymuşlardır.

İşlevsel tanımların yer aldığı Tablo 1'de de belirtildiği gibi akademik yazının başından sonuna kadar başlıkların, içeriğin, düşüncelerin, düşünceler arasındaki bağlantıların, metin içinde yararlanılan kaynaklarla, kaynakçada yer verilen kaynakların tutarlılığı, o çalışmanın niteliği, güvenirliği ve bilimselliği açılarından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda araştırmada elde edilen bulgular, AYT eğitiminin "2-I) Tutarlıklık" kategorisi altındaki bütün alt kategorilerde (2-Ia, 2-Ib, 2-Ic ve 2-Id) katılımcıların makalelerinde iyileşme sağladığını göstermektedir. Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017) de deneysel çalışmalarında tutarlılık ile ilgili benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Bulgulara göre, "2-II" ve "2-III" kategorilerinde son testten alınan puanlar ön testten alınan puanlardan anlamlı derecede büyüktür (Tablo 4). Bu bulguya göre, katılımcıların ön test makalelerinde araştırma konularını cümle ve paragraflar arasındaki düşünce akışını ve anlamsal bütünlüğü de sağlayacak şekilde, araştırma konularını bilimsel ve anlamsal bağlamda yazma ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Son test makalelerinde ise bu konular ile ilgili önemli oranda bir iyileşme olduğu görülmektedir (Tablo 4). Bu bulguya göre, AYT eğitiminin katılımcıların akademik yazıda alanyazından elde ettikleri düşünceleri değerlendirme, organize etme ve bütünsel bir yapıda sunma becerilerini geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu bulgu da Delyser (2003) ve Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017)'nin çalışmalarındaki bulgularla benzerlik göstermektedir.

"2-IV" kategorisi ile ilgili bulgulara göre katılımcıların ön test öncesinde de cümle uzunluklarına dikkat ettikleri anaşılmaktadır. Fakat, "2-V" kategorisi ile ilgili bulgulara göre son test lehine anlamlı fark vardır (Tablo 4). Bu bulguya göre, AYT eğitiminin katılımcıların son test makalelerinde paragrafların uzunluğunun nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgilerinin arttığı ve bu bilgilerini makalelerinde kullandıkları söylenebilir. Bu bulgu, "2-III" kategorisi ile ilgili bulgularla birlikte değerlendirildiğinde birbiriyle ilişkili bu iki becerinin gelişmesi arasında tutarlılık görülmektedir. Bu da, AYT eğitiminin bu iki beceriyi de geliştirdiğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen diğer bulgulara göre, 2-VII, 2-VIII, 2-IX ve 2-X (Tablo 4) kategorilerinde son test lehine anlamlı fark vardır. Bu bulgulara göre, AYT eğitiminin katılımcıların

son test makalelerinde ifadeleri açık bir şekilde yazma, genellemeleri doğru yapma, sebep-sonuç ilişkisi kurma ve sentezleme gibi birbiriyle ilişkili becerilerde tutarlı bir gelişme sağladığı söylenebilir. Diğer taraftan "2-VIII" kategorisi ile ilgili katılımcıların daha fazla gelişmeye ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların makaleleri incelendiğinde genellemeyi ya kişisel görüşlerine göre yaptıkları ya da alanyazına yeteri kadar dayandırmadan aşırı genelleme yaptıkları tespit edilmiştir. Örneğin Ö10, son test makalesinde kişisel görüşüne dayalı şöyle bir genellemede bulunmuştur: "…engelli bireyler genellikle bilimsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerden dışlanır ve toplumun diğer avantajlı bireyleri ile aynı şekilde muameleyi görmezler."

Bulgulara göre, "2-XI" kategorisinde de son test lehine anlamlı fark tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, AYT eğitimi katılımcıların etik ve intihal konusundaki bilgilerini artırmıştır. Fakat, bu kategoriye ilişkin ön test ve son test ortalamaları değerlendirildiğinde katılımcıların özellikle atıf verme ve kaynak gösterme konularında halen zorlandıkları söylenebilir. Bu bulgu önceki çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Kan ve Gedik, 2016; Franco, 2021).

Bulgulara göre katılımcıların çoğunun, "2-XII" kategorisine ilişkin ön test makalelerinde de araştırma konularını sunarken literatürden yeterli sayıda yararlandığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). Bu bağlamda, AYT eğitiminin katılımcıların bu konu ile ilgili bilgilerini pekiştirdiği söylenebilir. Bu bulgu önceki bazı araştırmaların bulgularına göre farklılık göstermektedir (Holmes vd., 2018). Holmes vd. Araştırmalarında lisansüstü öğrencilerin konularını açıklayacak yeterli ve uygun kaynaklara erişmediklerini ortaya koymuşlardır.

"2-XIV" kategorisi ile ilgili bulgulara göre son test puanları ön test puanlarından anlamlı derecede büyüktür (Tablo 4). Bu bulgu da, AYT eğitiminin katılımcıların makalelerinde araştırma konularına özgü akademik jargon bilgisini öğrenmelerinde ve bu bilgilerini uygulamaya aktarmalarında önemli bir gelişme sağladığını göstermektedir. Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017) de çalışmalarında akademik jargon ile ilgili benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Bulgulara göre, "2-XV" kategorisi ile ilgili de son test lehine anlamlı fark olsa da, katılımcıların nesnel dil kullanımı ile ilgili bilgilerinin ve becerilerinin yeterli düzeyde gelişmediği görülmektedir (Tablo 4). Benzer şekilde, "2-XVI" kategorisinde ön test ve son test arasında anlamlı fark olmasa da, son test ortalaması ön test ortalamasına göre nispeten daha yüksektir. Fakat, katılımcıların edilgen dil yapısı ile ilgili bilgilerinin de istendik düzeyde gelişmediği söylenebilir (Tablo 4). Bu bulgulara göre, AYT eğitiminin katılımcılarda bu iki kategoriye ilişkin konuda istenen düzeyde gelişme sağlayamadığını söylemek mümkündür. Birbiriyle ilişkili

bilgi ve beceriler olarak değerlendirilebilen bir diğer kategori olan "2-XIII) kategorisinde ise ön test ve son test arasında anlamlı fark yoktur. Bununla birlikte ön test ve son test ortalamaları arasında da bir fark yoktur (Tablo 4). Bu bulguya göre de AYT eğitiminin katılımcılarda dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma konusunda gelişme sağlayamadığı söylenebilir. Bu bulgu Rakedzon ve Baram-Tsabari (2017)'in çalışmasının bulgularından farklılık göstermektedir. Diğer taraftan Franco (2021) ve Hawari vd. (2022)'nin çalışmalarının bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmada da lisansüstü öğrencilerinin akademik yazılarında kelimeleri kullanırken ve dilbilgisi kurallarını uygularken oldukça fazla hata yaptıkları belirlenmiştir.

5. 3. TBODÖ ile İlgili Tartışma

Bu çalışmada akademik yazının alıntı yapma ve intihal gibi etik konularına ilişkin ortaya çıkan TBODÖ ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların Turnitin benzerlik raporlarında son test puanlarının ön test puanlarından düşük olduğu görülmektedir (Tablo 5). Bu bulgu, AYT eğitiminin katılımcıların APA6 kurallarına göre doğru alıntı yapma ve kaynak gösterme konularındaki bilgilerinin artmasında ve bu bilgilerini uygulamaya aktarmalarında gelişme sağladığını göstermektedir. Fakat, diğer taraftan işlevsel tanımlarda (Tablo 1) açıklandığı gibi katılımcıların son test Turnitin benzerlik oranları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün (AÜSBE) kabul ettiği %23 benzerlik oranının üzerindedir. Bu bulgu da katılımcıların yüksek lisans tezlerini AÜSBE'ne sunacakları düşünüldüğünde, akademik yazıda etik konularla ilgili bilgilerini geliştirmeye ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan TBODÖ ile ilgili bulgular, BDÖ (1-IX ve 1-X) ve İDÖ (2-XI) kategorilerindeki ilişkili bulgularla karşılaştırıldığında katılımcıların APA6 kurallarına göre alıntı yapma, kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama konularında halen zorlandıkları söylenebillir. Bu bulguya göre, AYT eğitiminin APA6 kurallarına göre kaynak gösterme, alıntı yapma ve intihal konularında istenen düzeyde gelişme sağlayamadığını söylemek mümkündür.

Bu araştırmaya ilişkin sınırlılık şu şekilde açıklanabilir. Bu çalışmada, araştırmacı ile eğitimi veren kişinin aynı kişi olması öğrencilerde oluşabilecek yüksek not alma kaygısına neden olabileceği için araştırmacı ile eğitimi verenlerin farklı olması durumunda daha az başarılı olmaları ihtimali vardır.

Sonuç

Çalışmada ele alınan alanyazın doğrultusunda, farklı disiplinlerde lisansüstü öğrencilerinin akademik yazma ile ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim verilmesi konusunda deneysel bazı çalışmalar olduğu görülmektedir. Fakat, bu konuda farklı disiplinlerdeki

uluslararası alanyazındaki çalışmaların da sayısı azdır. Bununla birlikte, BBY/LIS alanında lisansüstü öğrencilerine yönelik akademik yazma ile ilgili eğitim verilmesi ve bu eğitimin etkinliğinin ölçülmesine ilişkin deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. BBY/LIS alanyazınında var olan çalışmalar da lisansüstü öğrencilerinin tez yazımında karşılaştıkları zorlukların tespit edilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla, BBY/LIS alanındaki bu çalışmada önceki çalışmalardan farklı olarak AYT eğitiminin yüksek lisans öğrencilerinin akademik yazılarında biçim, içerik ve etik unsurlar açısından gelişim sağlamasına yardımcı olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, AYT dersinde verilen akademik yazma eğitimi öğrencilerin içeriksel, biçimsel ve etik konuların çoğunda bilgi, beceri ve bu bilgilerini uygulamaya geçirmelerinde gelişme sağlamıştır. Dolayısıyla AYT eğitiminin, haftalık dersler, ev ödevleri, sınıf egzersizleri; sözlü ve yazılı geri bildirim içeren beş ödev ve diğer çeşitli akademik etkinlik ve değerlendirmelerle, katılımcıların ileri düzeyde akademik yazmaya ilişkin bilgi ve becerilerini geliştirmeleri için yoğun ve değerli bir fırsat oluşturduğu söylenebilir.

Öneriler

Yüksek lisans öğrencilerinin eğitimleri süresince ödev, sunum, bildiri ve tez gibi farklı amaçlar için akademik yazı yazmaları gerekmektedir. Fakat, özellikle bilimsel makale ve tez yazmayla yeni tanışan yüksek lisans öğrencileri bu akademik yazı türlerinde bazı zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu bağlamda yüksek lisans öğrencilerinin akademik yazma ile ilgili bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ve bu bilgilerinin uygulamaya aktarılmasının sağlanması önemlidir. Bu doğrultuda planlanmış ve uygulanmış bu AYT eğitimi, akademik yazının pekçok unsuru açısından başarılı olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada uygulanan AYT eğitiminin içeriği ve yaklaşımları dikkate alınarak, yüksek lisans öğrencilerine akademik yazma becerilerinin kazandırılmasına ilişkin (teorik ve uygulamalı) öğretim programlarının geliştirilmesi önerilir. Diğer taraftan AYT eğitimi, akademik yazıda ana başlıkların kullanımı, tablo ve şekillerin kullanımı, satırlar arasında boşlukların tutarlı kullanımı, öneriler başlığının kullanımı gibi akademik yazının biçimsel unsurlarında; tekrarlardan kaçınma, doğru genelleme yapma, dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma, nesnel dil kullanma ve edilgen yapı kullanma gibi içeriksel unsurlarında ve APA6 kaynak gösterme kurallarının biçimsel açıdan doğru kullanılması, kaynakçanın APA6 kurallarına göre hazırlanması, etik ve intihal konularına dikkat edilmesi ve Turnitin benzerlik oranlarının düşürülmesi gibi içerik, biçim ve etik konularını birlikte kapsayan unsurlarında istendik sonuçlar elde edilememiştir. Bu bağlamda sonraki araştırmacılar bu konuda eğitim verirken bu unsurların geliştrilmesine dikkat edebilirler. Çalışmada katılımcıların akademik yazıda içerik ile ilgili bilgileri öğrenmede ve bu bilgilerini uygulamaya aktarmada biçimsel özelliklere göre daha fazla zorlandıkları belirlenmiştir. Katı-

lımcıların akademik yazıda en çok zorlandıkları unsurlardan biri de dilbilgisi kurallarına göre yazma konusu olmuştur. Bu konularda gerek lisansüstü diğer derslerde gerekse danışmanları tarafından bu bilgi eksikliklerinin giderilmesi için ek çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışma tek bir üniversitedeki AYT dersini alan BBYB yüksek lisans öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, diğer BBYB yüksek lisans öğrencilerine ve ayrıca farklı disiplinlerdeki yüksek lisans öğrencilerine de katkısını inceleyen araştırmalar yapılabilir. Bununla birlikte bu eğitimin doktora düzeyindeki öğrenciler için de uygunluğu araştırılabilir ve planlanabilir. Ayrıca bu çalışmada bulgular öğrenci ödevlerinden ve Turnitin benzerlik rapolarından elde edilmiştir. Gelecekteki araştırmalarda bu analizlere ek olarak öğrenci görüşlerinden de yaralanılabiir. Bu çalışmada AYT eğitimi çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir. Sonraki çalışmalarda yüz yüze eğitimde de uygulanması önerilir.

Kaynakça / References

Akın, E. (2021). Akademik metinlerde öznellik ve nesnellik. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 35-52). Pegem Akademi.

Al Fadda, H. (2012). Difficulties in academic writing: From the perspective of King Saud University postgraduate students. *English Language Teaching*, *5*(3), 123-130. http://dx.doi.org/10.5539/elt.v5n3p123

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6. bs.). American Psychological Association.

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7. bs.). American Psychological Association.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntitüsü. (2019). *Tez benzerlik oranı beyan formu*. https://atauni.edu.tr/belgeler/sosyal-bilimler-enstitusu

Aydın, G. (2015). *Türk Dili ve Edebiyatı hizmet öncesi öğretmen eğitiminde yansıtıcı öğretim uygulamalarının akademik yazma becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.

Bailey, S. (2020). *Akademik yazma: Uluslararası öğrenciler için el kitabı* (dördüncü basımdan çeviri, çeviri ed. M. Karataş). Nobel.

Başkan, A. (2021). Akademik metinlerde tanım, kavram ve terimlerden yararlanma. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 17-33). Pegem Akademi.

Can, F. (2021). Akademik metinlerin biçimsel özellikleri. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 69-76). Pegem Akademi.

Can, Ş. ve Ceyhan, B. (2015). Eğitim bilimleri enstitüsü öğrencilerinin bilimsel rapor yazma ve yayınlama konusundaki görüşleri (Muğla İli örneği). *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *16*(35), 43-53. https://dergipark.org.tr/en/pub/sobbiad/issue/36421/412506

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6. bs.). Routledge.

Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative reserach* (3. bs.). Pearson.

Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative reserach* (4. bs.). Pearson.

Çakmak, N. ve Baysen, E. (2017). Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin bilgi arama süreci deneyimleri: Kavram yanılgıları. *Türk Kütüphaneciliği*, *31*(3), 305-333. https://doi.org/10.24146/tk.1083441

Çelik, M. E. (2021). Akademik metinlerde dikkat edilecek etik ilkeler. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 237-254). Pegem Akademi.

Delyser, D. (2003). Teaching graduate students to write: A seminar for thesis and dissertation writers. *Journal of Geography in Higher Education*, *27*(2), 169-181. https://doi.org/10.1080/03098260305676

Demirci, A. (2014). Akademik araştırmalarda yazım aşaması. Y. Arı ve İ. Kaya (Ed), *Coğrafya araştırma yöntemleri* içinde (ss. 109-154). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.

Demirtaş Tolaman, T. ve Karakaş, N. (2021). Akademik yazma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir inceleme. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö10), 447-460. https://doi.org/10.29000/rumelide.1012461

Dubova, A., Egle, B. ve Proveja, E. (2020). IMRAD usage in Latvian language research papers. *Proceedings of CBU in Social Sciences* içinde (cilt: 1; ss. 33-39). https://doi.org/10.12955/pss.v1.42

editage.com. (2018, 6 Nisan). *What is the acceptable percentage of plagiarism report?* https://www.editage.com/insights/what-is-the-acceptable-percentage-of-plagiarism-report

Ergişi, A. ve Kozener Yenigül, Ç. (2020). Öğretmen adaylarının akademik yazma eğitimin yönelik görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 100-125. https://doi.org/10.29000/rumelide.835421

Franco, V. N. (2021). *Difficulties and challenges of LIS students in thesis writing during the Pandemic*. https://pustaka.setjen.pertanian.go.id/seminarperpustakaan/downloads/Paper/P05.pdf

Gannon-Leary, P. ve Bent, M. (2010). Writing for publication and the role of the library: "Do Have a Cow, Man!" ("Don't Have a Cow, Man"-Bart Simpson). *New Review of Academic Librarianship*, *16*(1), 26-44. https://doi.org/10.1080/13614530903478870

ul Haq, S. ve Shahzad, K. (2021). Challenges faced by LIS postgraduate students in their dissertations writing. Library Philosophy and Practice, 1-16. https://www.proquest.com/scholarly-journals/challenges-faced-lis-postgraduate-students-their/docview/2561530330/se-2

ul Haq, S.; Shahzad, K. ve Naeem, M. (2021). Strategies adopted by library science research scholars to cope with challenges in dissertation-writing. *Library Philosophy and Practice* (e-journal). 6304. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6304/

Hawari, O. M. A., Al-Shboul, Y. ve Huwari, I. B. (2022). Supervisors' perspectives on graduate students' problems in academic writing. *European Journal of Educational Research*, *11*(1), 545-556. https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.1.545

Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social science and humanities*. Addison-Wesley Publishing.

Holmes, B., Waterbury, T., Baltrinic, E. ve Davis, A. (2018). Angst about academic writing: Graduate students at the brink. *Contemporary Issues in Education Research*, *11*(2), 65-70. https://openriver.winona.edu/educationeddfacultyworks/5/

Huang, L-S. (2010). Seeing eye to eye? The academic writing needs of graduate and undergraduate students from students' and instructors' perspectives. *Language Teaching Research, 14*(4) 517–539. https://doi.org/10.1177/1362168810375372

Jusslin, S. ve Widlund, A. (2021). Academic writing workshop-ing to support students writingbachelor's and master's theses: a more-than-human approach. *Teaching in Higher Education*. https://doi.org/10.1080/13562517.2021.1973409

Kan, M. O. ve Gedik, F. N. (2016). Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans tezi tamamlayanların akademik yazma ve tez oluşturma sürecine ilişkin görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 402-408. Doi: 10.5961/jhes.2016.177

Kardaş, M. N. (2021). Akademik metin yazmanın basamakları-II: Başlık, özet ve anahtar sözcük yazma. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 103-132). Pegem Akademi.

Kozak, M. (2018). *Akademik yazım: İlkeler, uygulamalar, örnekler*. Detay Yayıncılık.

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2. bs.). Sage.

Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak gösterme el kitabı*. ÜNAK.

Lavelle, E. ve Bushrow, K. (2007). Writing approaches of graduate students. *Educational Psychology*, *27*(6), 807-822. https://doi.org/10.1080/01443410701366001

Mansourian, Y. (2010). A qualitative case study on LIS students' writing skills. *Informology*, *8*(3), 171-189. https://www.researchgate.net/profile/Yazdan-Mansourian/publication/304538168_A_Qualitative_Case_Study_on_LIS_Students'_Writing_Skills_1/links/5772870a08ae07e45db23cc6/A-Qualitative-Case-Study-on-LIS-Students-Writing-Skills-1.pdf

National College of Ireland Library. (2022, 11 Nisan). *FAQs: Turnitin FAQs: What is a good Similarity Report score?* https://ncirl.libanswers.com/turnitinfaqs2/faq/191738#:~:text=Saying%20this%2C%20having%20too%20high,good%20score%20to%20aim%20for.

Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis: Guidebook*. Sage.

Ondrusek, A. L. (2012). What the research reveals about graduate students' writing skills: A literature review. *Journal of Education for Library and Information Science*, (Summer) July 53(3), 176-188. https://www.jstor.org/stable/23249110

Rakedzon, T. ve Baram-Tsabari, A. (2017). Assessing and improving L2 graduate students' popular science and academic writing in an academic writing course. *Educational Psychology*, *37*(1), 48-66. https://doi.org/10.1080/01443410.2016.1192108

Sarıkaya, B. (2021). Akademik dil ve yazının önemi. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 17-33). Pegem Akademi.

Sarnecka, B. W. (2019). *The writing workshop: Write more, write better, be happier in academia*. (y. y): Yazar.

Sevim, O. (2021). Akademik metin yazmanın basamakları-I: Genel bilgiler. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi içinde (ss. 87-102). Pegem Akademi.

Sölpük Turhan, N. (2020). *Makale nasıl yazılır?* Nobel.

Şen, E. (2021). Akademik metinlerin yapısı ve türleri. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* içinde (ss. 1-16). Pegem Akademi.

Turnitin. (t. y.). *Interpreting the similarity report*. https://help.turnitin.com/feedback-studio/turnitin-website/student/the-similarity-report/interpreting-the-similarity-report.htm

Utter, M. (2018). The library + the academic writing center = A true story how to ıntergrate the academic writing center in the library, *2018 5th International Symposium on Emerging Trends and Technologies in Libraries and Information Services (ETTLIS)* içinde (ss. 96-99). https://ieeexplore.ieee.org/document/8485246

Williams, V. K. (2016). *I'm not a writer…: I'm just in graduate school: A guide to writing critically, clearly and coherently*. Chrysalis Consulting LLC.

Ek-1. Akademik yazım eğitim programının içeriği, ders materyalleri ve süresi		
HAFTA	**DERS İÇERİĞİ VE MATERYALLER**	**SÜRE**
27 EYLÜL-3 EKİM 2021 (1. HAFTA)	▪Dersin işlenişi hakkında bilgi verildi. ▪**Ön test makale yazma ödevi verildi.** Ödevin ayrıntıları paylaşıldı.	80 dk.
4-10 EKİM 2021 (2. HAFTA)	▪Eleştirel okuma ve düşünme ile ilgili konu anlatıldı ve konu örnekler üzerinden öğrencilerle tartışıldı. ▪Eleştirel okuma hakkında makale verildi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45390/568969 ▪Akademik yazım türleri örneklerle açıklandı. ▪Öğrencilerden eleştirel okuma hakkında okumalarını genişletmeleri ve okudukları makalelerin künyesini DBS'den paylaşmaları istenmiştir.	120 dk.
11-17 EKİM 2021 (3. HAFTA)	▪ "How to write a research paper" başlıklı makale DBS'den öğrencilerle paylaşıldı. ▪ Akademik yazım nedir? sorusu üzerinden akademik yazım unsurlarından biçimsel unsurlar (Başlık, öz, anahtar kelime, giriş, gelişme, sonuç ve öneriler) anlatıldı. Biçimsel özellikler ile ilgili örnek çalışmalar incelendi. ▪ Akademik yazıma uygun olan ve olmayan makaleler incelendi.	120 dk.
18-24 EKİM 2021 (4. HAFTA)	▪**Ön test için verilen makale yazma ödevleri öğrenciler tarafından DBS'ye yüklendi. [Teslim alındı].** Bazı ödevler Turnitin raporları üzerinden öğrencilerle tartışıldı. Öğrencilere hataları bildirildi. Doğrularının nasıl olacağı açıklandı. Ödevler ayrıca akademik yazım kuralları çerçevesinde incelenmiş ve öğrencilerle tartışılmıştır (Geri bildirim). ▪Akademik yazımda içeriksel unsurlar ile ilgili konuların anlatımına giriş yapıldı [Tutarlılık, konusal-bilimsel-anlamsal bütünlük ve tekrarlardan kaçınma konuları örneklerle açıklandı.] ▪ "İyi Bir Makale Nasıl Yazılır? SSCI SCI Dergilere Yönelik olarak İşinize yarayacak ipuçları" başlıklı Youtube videosu DBS'den paylaşıldı [https://www.youtube.com/watch?v=N1RXVxdl5aQ ; süre: 20:34] ▪***Birinci egzersiz ödevi verildi*** **[**Ödevin kapsamı: Kütüphane ve enformasyon bilimi alanından veya başka bir alandan bir makale bulunup, makale akademik yazım unsurları açısından incelenmiş ve DBS'ye 1-7 Kasım 2021 haftasında yüklenmiştir.]	120 dk.
25-31 EKİM 2021 (5. HAFTA)	▪ Akademik yazımda içeriksel unsurlar ile ilgili konu anlatımına devam edildi [Açıklık, genelleme yapma, sebep-sonuç ilişkileri kurma, düşünceleri sentezleme]. Akademik yazım süreçleri ve IMRAD makale yazma kuralları hakkında bilgi verildi. ▪***İkinci egzersiz ödevi verildi*** [Ödevin kapsamı: Ön test için verilen ödevler akran değerlendirmesinden geçirildi. Öğrenciler gruplara ayrıldı ve ödevler paylaştırıldı. Ödevler akademik yazım unsurları çerçevesinde incelenmiş ve DBS'ye 8-14 Kasım 2021 haftasında yüklenmiştir. Derste tartışılmıştır.]	120 dk.

1-7 KASIM 2021 (6. HAFTA)	▪ **Son test makale yazma ödevi verildi.** ▪Akademik yazımda içeriksel unsurlar ile ilgili konu anlatımına devam edildi [Cümle ve paragrafların uzunluğunda denge, dilbilgisi ve yazım kurallarına uyma, akademik, nesnel ve edilgen dil yapılarının kullanımı]. ▪Kitap tanıtım yazısı hakkında ders anlatıldı. Örnek kitap tanıtım yazıları incelendi. ▪***Üçüncü egzersiz ödevi verildi.*** Ödevde öğrencilerden 26 Kasım 2021 tarihinde teslim edilmek üzere (DBS'den) kitap tanıtım yazısı yazmaları istenmiştir. Uygun formatta yazılan kitap tanıtımlarının mesleki dergilerimizde yayımlanmak üzere başvurusunun yapılacağı bildirilmiş ve öğrenciler motive edilmiştir.	120 dk.
8-14 KASIM 2021 (7. HAFTA)	▪Akademik yazımda içeriksel unsurlar ile ilgili konu anlatımına devam edildi [Etik ve intihal konularına genel bakış ve literatür kullanımı]. ▪Akademik yazımda etik ilkeler konusuna giriş yapıldı. (Konular: Akademik dürüstlük, akademik sahtekârlık) ▪"İntihal ile İlgili Kavram Yanılgıları Mücadele Yolları" başlıklı Youtube videosu paylaşıldı (1 saat 36 dk). https://www.youtube.com/watch?v=1_wC2b3SDlY ▪***Dördüncü egzersiz ödevi verildi.*** 18 Kasım 2021 tarihinde DBS üzerinden teslim edilmek üzere, alanla ilgili en az iki araştırma ve iki literatür değerlendirme makalesi bulmaları ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Makalelerin biçimsel değerlendirmelerinin yanı sıra içeriksel değerlendirme de yapmaları istenmiştir. ▪ APA6 kaynak gösterme temel kuralları ile ilgili kısa rehber paylaşıldı.	120 dk.
15-21 KASIM 2021 (8. HAFTA)	VİZE SINAVI	
22-28 KASIM 2021 (9. HAFTA)	▪ Akademik yazımda etik ilkeler konusuna devam edildi [İntihal, intihal türleri, alıntı yapma, parafirezy yapma, kaynak gösterme, kaynakça hazırlama] ▪Altıncı haftada verilen kitap tanıtım ödevlerinden bazıları Turnitin raporları üzerinden öğrencilerle tartışıldı. Öğrencilere hataları bildirildi. Doğrularının nasıl olacağı açıklandı. Ödevler ayrıca akademik yazım kuralları çerçevesinde de incelenmiş ve öğrencilerle tartışılmıştır (Geri bildirim).	120 dk.
29 KASIM- 5 ARALIK 2021 (10. HAFTA)	▪ Akademik yazımda etik ilkeler konusuna devam edildi [İntihalden kaçınma ve intihali engelleme yolları] ▪Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazma Yönergesi ve Formatı incelendi. Tez künyesi oluşturulması ile ilgili örnekler yapıldı.	120 dk.
6-12 ARALIK 2021 (11. HAFTA)	▪APA6 kurallarının temel prensipleri anlatıldı. Makale, kitap, tez, sosyal medya, kitap içi bölüm ile ilgili kaynakça hazırlama örnekleri yapıldı. Metin içi gönderme, kaynak göstermede tutarlılık, alıntı yapma, kaynakça hazırlama konuları örneklerle anlatıldı. ▪Alıntı yapma, parafireyz yapma, kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama uygulamaları yapılması sağlandı. ▪ Yedinci haftada verilen makale karşılaştırma ödevleri ile ilgili öğrencilere geri bildirim verildi.	120 dk.

13-19 ARALIK 2021 (12. HAFTA)	▪***Beşinci egzersiz ödevi verildi.*** Künyelerin alfabetik sıralanması, künyelerdeki eksik ve hataların bulunması ve alıntı yapma hataları ile ilgili DBS'ye öğretim üyesi tarafından hazırlanan dosya yüklendi. Ödevlerin 23 Aralık 2021 tarihinde DBS'ye yüklenmesi istendi. ▪Alıntı yapma, parafireyz yapma, kaynak gösterme ve kaynakça hazırlama uygulamaları yapılması sağlandı.	120 dk.
20-26 ARALIK 2021 (13. HAFTA)	▪On ikinci haftada verilen ödevin doğru yanıtları öğrencilerle birlikte incelendi ve öğrencilere doğru yanıtlar bildirildi. ▪Dönem boyunca işlenen konuların genel bir tekrarı ve değerlendirmesi yapıldı. Konularla ilgili öğrenci soruları yanıtlandı.	100 dk.
27 ARALIK 2021- 2 OCAK 2022 (14. HAFTA)	▪ **Son test için verilen makale yazma ödevleri öğrenciler tarafından DBS'ye yüklendi. [Teslim alındı]**	

14. BÖLÜM / CHAPTER 14

Bilgi ve Belge Yönetimi Eğitiminde Yeni Eğilimler: Ters-Yüz Sınıf Modeli Bağlamında Bir Uygulama

The New Trends in Information and Records Management Education: An Application in the Context of the Flipped Classroom Model

Semanur ÖZTEMİZ[1]

[1]Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: semanuroztemiz@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.14

ÖZ

Gelişen teknolojilerin yön verdiği yeni mesleki eğilimler, pek çok disiplin açısından eğitimde teknoloji kullanımını gerekli hale getirmiştir. Teknolojiyle iç içe geçen eğitim modelleri arasında bulunan ters yüz sınıf modeli (TYSM), sınıf içinde uygulama-sınıf dışında ders öğretimi anlayışına dayalı bir eğitim yaklaşımıdır. TYSM, teknolojik gelişmelerden en çok etkilenen meslek mensupları arasında yer alan bilgi profesyonellerinin eğitiminde de yeni bir eğilim yaratma potansiyeli taşımaktadır. Söz konusu modelin, bilhassa uygulama yönü baskın ders öğretileri açısından avantaj yaratacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, TYSM'nin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin ders motivasyonuna olan etkisi, uygulama etkinlikleri yoğun derslerden biri olan Tıpta Bilgi Yönetimi kapsamında ölçülmüştür. Deneysel yönteme uygun olarak yürütülen araştırmada, ön-test, son-test kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Araştırmanın deney ve kontrol grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde okuyan ve Tıpta Bilgi Yönetimi dersini alan 3. Sınıf düzeyindeki öğrenciler oluşturmuştur. Deney grubunda 19, kontrol grubunda 18 olmak üzere toplam 37 öğrenci araştırmaya katılım göstermiştir.

Araştırmanın verileri, 25 sorudan oluşan ders motivasyon ölçeği aracılığı ile toplanmıştır. Deney ve kontrol gruplarına eş zamanlı olarak uygulanan ölçeğe bağlı ön-test ve son-test sonuçları incelendiğinde her iki grubun son test puanlarında olumlu yönde artış meydana geldiği, ancak bu artışın TYSM ile ders işleyen deney grubu lehine daha yüksek olduğu saptanmıştır. Deney grubu öğrencilerine son-testte, TYSM'nin olumlu ve olumsuz yanlarını kısaca değerlendirmelerini isteyen açık uçlu bir soru da yöneltilmiştir. Öğrenci görüşlerinden yola çıkarak, TYSM'nin ders motivasyonunu artırmakla kalmayıp, ders öğretilerinin kavranması ile ilgili süreci de daha verimli hale getirdiği söylenebilir. Araştırma sonuçlarına göre, TYSM gibi etkileşimli ders öğretimini destekleyen modellerin, uygun altyapı koşulları yaratılarak Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde yaygınlaştırılmasının ders motivasyonunu yükselteceği ve ders öğretilerinin kalıcılığını artıracağı düşünülmüştür. Araştırmanın, Bilgi ve Belge

Yönetimi eğitiminde benimsenebilecek yeni eğilimlere ilgisi olan ders sorumlularına fikir vermesi ve konuya ilişkin literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve belge yönetimi eğitimi, ters yüz sınıf modeli, eğitimde yeni eğilimler, ders motivasyonu

ABSTRACT

New professional trends guided by developing technologies have made the use of technology in education necessary from the perspective of many disciplines. The Flipped Classroom Model (FCM), which is among the education models that are intertwined with technology, is an educational approach based on the "application in the classroom and teaching outside the classroom" concept. FCM also has the potential to create a new trend in the education of information professionals, who are among the professionals most affected by technological developments. It is thought that this model will provide an advantage, especially in terms of practical-oriented teaching. In this study, the effect of FCM on the motivation of Information and Records Management students was measured within the scope of Information Management in Medicine, one of the courses with intense practical activities. The pre-test, post-test control group design was used in the study conducted according to the experimental method. The experimental and control groups of the study consisted of third-year students who took the Information Management in Medicine course at Hacettepe University, Department of Information Management in the 2022-2023 academic year. A total of 37 students participated in the study, with 19 in the experimental group and 18 in the control group.

The data of the study was collected through a course motivation scale consisting of 25 questions. When the pre-test and post-test results dependent on the scale applied to the experimental and control groups simultaneously were examined, it was found that there was a positive increase in the final test scores of both groups, but this increase was higher in favour of the experimental group which used FCM. In addition to the final test, an open-ended question was also asked to the experimental group students, asking them to briefly evaluate the positive and negative aspects of FCM. Based on student opinions, it can be said that FCM not only increases course motivation but also makes the process of understanding course teachings more efficient. According to the research results, it is thought that models that support interactive teaching such as FCM, when appropriate infrastructure conditions are created, will increase course motivation and the permanence of course teachings if widely used in Information and Records Management Departments. It is expected that the research will provide ideas to course coordinators and relevant researchers who are interested in new trends that can be adopted in information and records management education and also contribute to the literature on the subject.

Keywords: Information and records management education, flipped classroom model, new trends in education, course motivation

Extended Abstract

The business world of the 21st century requires professionals equipped with skills that go beyond basic literacy skills. On the other hand, traditional education models often involve approaches where the teacher is active, and the learner is passive. This situation hinders the development of the profile of individuals who have a developed scientific curiosity, are willing to explore, can think critically and creatively, and generate value from knowledge, which are among the basic expectations of our age (Bardak and Karamustafaoğlu, 2016). An education

approach that places the learner at the centre of the learning process can be achieved by creating class opportunities where the interaction between the teacher and the learner is at a maximum level. The creation of such opportunities is closely related to being aware of new trends that can be adopted in teaching and adapting them to the education process (Çelik, 2013).

Information and records management is among the disciplines that are most affected by technological developments (Öztemiz, 2013). In fact, many courses include activities that are closely integrated with technology within their objectives and learning outcomes. However, no research has been found in the literature that focuses on the application of a technology-supported new teaching approach and its impact on student motivation in information and records management courses. In this study, the impact of the Flipped Classroom Model (FCM), which is one of the technology-supported teaching approaches that aims to increase teacher-student interaction, on the motivation of information and records management students has been investigated. The model involves "reversing" the learning environment, meaning "events that traditionally take place in the classroom occur outside of the classroom" (Baker, 2000; Bergmann and Sams, 2012; Lage et al., 2000). In the experimental group of the research conducted within the scope of Information Management in Medicine, the courses were conducted in accordance with FCM, both in-class and out-of-class activities.

In this study, the impact of FCM on course motivation was investigated in the teaching of Information Management in Medicine course at the Department of Information Management at Hacettepe University. During the out-of-class process of FCM application, videos that make the course topics easily understandable and are interesting, with a maximum duration of 40 minutes, were preferred. In addition to the videos, publications that ensure the comprehensibility of the course content were also added to the system. Students were able to access the course content at their chosen time and place. As the tracking of the active hours of students was possible in the learning management system, the course instructor had the opportunity to monitor the login and logout times of the students in the experimental group and their comments on the videos. In-class activities were carried out through individual and group-level practices that would reinforce the course material. In this context, applications were made through databases related to the topic, based on the questions previously determined by the course instructor according to the weekly program, and unclear topics were detailed with examples. The course instruction was completed using techniques such as verbal thinking, brainstorming, and in-class discussion. On the other hand, the course process of the control group was carried out in line with the traditional approach, with in-class lectures and homework assignments done outside the classroom.

The research findings showed statistically significant differences (in favour of the experimental group) in the post-test scores between the experimental group students who used FCM and the control group students who followed the course using traditional methods. The positive effect of FCM on course motivation is supported by the findings of other studies on the topic (Kayan and Adıgüzel, 2021; Urfa, 2018). It has been observed that FCM positively affects students in terms of career motivation, self-efficacy beliefs, grade motivation, and intrinsic motivation, among other elements. Aspects such as re-watching the course content that was not understood, learning independently of time and place, high interaction between learners and instructors, quick feedback, and numerous applications have had a positive impact on students. Strengthening the communication between learners and between learners and instructors through long-term applications has created significant contributions in terms of socialized learning.

A statistically significant difference was found between the pre-test and post-test scores of the experimental group participants who used FCM in the Information Management in Medicine course, with the post-test scores being higher. This indicates that using FCM in lessons increases students' motivation. Accordingly, it can be said that the research produces similar results to studies that emphasize that FCM increases lesson motivation. The views of the experimental group students on the processing of the lesson with FCM are also positive. The students stated that teaching with FCM is both more informative and enjoyable. Among the opinions highlighted is that FCM is an approach that makes the out-of-classroom lesson materials permanent with classroom applications. It is suggested that FCM can be applied in all courses from the first-grade level onwards, among the student opinions. The fact that the lesson content is watched by students at their own chosen time and place before coming to class has resulted in positive outcomes such as the development of individual learning, increased self-confidence, and internal motivation. Making the lesson content more understandable in the classroom with interactions and applications and receiving quick feedback from the course instructor during the application process has created significant contributions to the students in terms of consolidating what they have learned. Along with the FCM application, techniques such as classroom discussion and brainstorming have provided opportunities for both individual learning and group interaction for students.

1. Giriş

Türkiye'de 1954-55 eğitim- öğretim yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öncülüğünde başlayan lisans düzeyinde kütüphanecilik eğitimi, günümüzde bilgi ve belge yönetimi adı altında 13 üniversitede (Ankara Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi) yürütülmektedir (YÖK, 2021a). Bilgi ve belge yönetimi eğitimi çeşitli açılardan araştırmalara konu edilmiştir. İlgili araştırmalardan bir kısmı (Çakın, 2007; Tuncer, 2007, Yılmaz, 2018) eğitim tarihi ve yapılanmasına, bir kısmı (Subaşıoğlu, 2014; Tonta, 2012a; 2012b) eğitim sürecindeki yeni eğilimlere, bir kısmı da bölüm yönelimleri ve öğrenci tutumlarına (Al, 2022; Bahşişoğlu, 1986; Çapar, 2012; Efe, Zan ve Binici, 2014; Kundak, 2017; Kurbanoğlu, 2014; Kurbanoğlu ve Taşkın, 2012; Keseroğlu, 2014; Odabaş, 2014; 2015; Yılmaz, 1993a; 1993b) dikkat çekmektedir.

21. yüzyılın iş dünyası, temel okuryazarlık becerilerinin ötesine geçen yeteneklerle donatılmış profesyonellerin varlığına gereksinim duymaktadır. Öte yandan geleneksel olarak tabir edilen eğitim modelinde ağırlıklı olarak öğretenin aktif, öğrenenin pasif olduğu yaklaşımlara rastlanmaktadır. Bu durum, içinde bulunduğumuz çağın temel beklentileri arasında yer bulan, bilimsel merakı gelişmiş, keşfetmeye istekli, eleştirel ve özgün düşünebilen ve bilgiden değer üreten insan profilinin yetişmesini engeller niteliktedir (Bardak ve Karamustafaoğlu, 2016). Öğrenenin öğrenme sürecinin merkezine yerleştirildiği bir eğitim anlayışı, öğreten-öğrenen etkileşiminin maksimum seviyede gerçekleştiği ders olanaklarının yaratılmasıyla sağlanabilir. Söz konusu olanakların sunulması, ders öğretiminde benimsenebilecek yeni eğilimlerin farkında olma ve bunları eğitim sürecine adapte edebilmekle yakından ilişkilidir (Çelik, 2013).

Bilgi ve Belge Yönetimi, teknolojik gelişmelerin en çok etkilediği bölümler arasındadır (Öztemiz, 2013). Nitekim ilgili bölümlerde verilen pek çok ders, amacı ve öğrenme hedefleri çerçevesinde teknolojiyle iç içe geçen etkinlikleri kapsamaktadır. Bununla birlikte literatürde, teknoloji destekli yeni bir öğretim yaklaşımının bilgi ve belge yönetimi derslerinde uygulanmasını ve öğrencilerin ders motivasyonu üzerindeki etkisini konu edinen herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmada, öğreten-öğrenen etkileşimini artırmaya dönük, teknoloji destekli öğretim yaklaşımlarından biri olan TYSM'nin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin ders motivasyonu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ters yüz edilmiş sınıf, eğitim alanını "tersine çevirmeyi" içerir, yani "geleneksel olarak sınıf içinde gerçekle-

şen olaylar TYSM ile sınıfın dışında gerçekleşir ve bunun tersi de geçerlidir" (Baker, 2000; Bergmann ve Sams, 2012; Lage, Platt ve Treglia, 2000). Hacettepe Üniversitesi örneğiyle, teknolojinin sıkı bir öğrenme ortamı olarak kullanıldığı Tıpta Bilgi Yönetimi dersi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın konuya ilişkin literatüre katkı sağlayacağı ve eğitimde yeni eğilimlere açık ders sorumlularına fikir vereceği düşünülmektedir.

2. İlgili Çalışmalar

TYSM kavramı ilk kez 2006 yılında Bergmann ve Sams tarafından -kendi deneyimlerinin bir sonucu olarak- kullanılmıştır. Kayıtlı ders sunumunu çevrimiçi yayımlayan ve ders öğretilerini sınıf içinde uygulamayla pekiştiren Sams ve Bergmann, TYSM'nin öğrenci cephesinde uyandırdığı ilgiye dikkat çekmişlerdir (Sams ve Bergmann, 2014). Derste uygulama, ders dışında bireysel öğrenme süreçleri çerçevesinde gerçekleşen TYSM yeni bir model olmasına rağmen, konuya ilişkin hızla büyüyen bir literatür bulunmaktadır (Tutal ve Yazar, 2021). Çoğu araştırmada (Akçayır ve Akçayır, 2018; Demirer ve Aydın, 2017; Bergmann ve Sams, 2012; Bozdağ ve Türkoğuz, 2021; Goodwin ve Miller, 2013; Greenberg, Medlock ve Stephens, 2011; Kara, 2016; Keskin, 2020; Say ve Yıldırım, 2020; Tekin, 2020; Yanardağ, 2021; Zengin, 2017) çevrimiçi ve yüz yüze eğitimi birleştiren TYSM gibi uygulamaların öğrenme düzeyi ve ders motivasyonu üzerindeki etkisinin olumlu yönde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Araştırmalar (Bates ve Galloway, 2012; Burke ve Fedorek, 2017) TYSM'nin özgün öğrenme becerisinin gelişmesinde ve eş zamanlı ya da hızlı geri bildirimle ders öğretilerinin pekiştirilmesinde anlamlı katkılar yarattığını öne sürmektedir. TYSM'nin İngilizce'deki karşılığı "Flipped Classroom" kavramıyla ifade edilir ve modelin dört temel özelliği, "FLIP" sözcüğünün baş harfleri çerçevesinde aşağıdaki gibi açıklanır (Chen, Wang, Kinshuk ve Chen, 2014):

- Flexible Environment-Esnek Ortam: Ne zaman, nerede ve hangi hızda öğrenecekle-rine öğrenenlerin kendilerinin karar vermesi.
- Learning Culture- Öğrenme Kültürü: Geleneksel olarak alışılagelmiş öğretmen merkezli öğretim anlayışının yerine öğrenciyi merkeze alan öğretim anlayışı.
- Intentional Content- Tasarlanmış İçerik: ders içeriklerinin öğrencinin ilgisini çekebilecek kapsamda önceden hazırlanması.
- Professional Educator- Profesyonel Eğitimci: Etkili bir öğretim sürecinin gerçekleşmesinden sorumlu olarak, öğrenenleri gözlemleme, değerlendirme, geri bildirimlerine göre öğretim içeriğini ve yaklaşımını gözden geçirme sorumluluğu bulunan kişi/öğreten.

Eğitimi geliştirmek için teknolojiden daha çok destek alınması gerektiğine dikkat çeken araştırmalar (Bergfjord ve ve Heggernes, 2016) TYSM uygulaması ile öğrencilerin derslere daha iyi hazırlandıklarını, genel olarak derslerden daha memnun olduklarını ve daha iyi notlar aldıklarını ortaya koymaktadır. TYSM'nin bireysel yaratıcılığın ve eleştirel düşünmenin gelişmesinde etkili bir öğretim modeli olarak, 21. Yüzyılın gerektirdiği temel becerilerin kazandırılmasında katkı sağlayıcı olduğu literatürde ön plana çıkmaktadır (Al-Zahrani, 2015; Nacaroğlu ve Bektaş, 2023). TYSM'nin önemi her geçen gün artan bir öğretim yaklaşımı olarak, yükseköğretimde geniş yer bulacağını öne süren savlar (Kara, 2016) TYSM'nin alışılagelmiş yöntemlere göre öğrencilerin akademik başarısını ve öğrenme motivasyonlarını daha olumlu etkilediğini ortaya koyan araştırmalarla (Doğan Görü, 2015; Turan, 2015) desteklenmektedir. TYSM'nin derslerdeki etkileşimi artıran bir öğretim modeli olarak öğrenciler tarafından da benimsendiği yapılan araştırmalarda (Bishop ve Verleger, 2013; Gilboy, Heinerichs ve Pazzaglia, 2015; Shana ve Alwaely, 2021; Heyborne ve Perrett, 2016) ön plana çıkmaktadır. Sınıf dışında bağımsız öğrenebilme becerileri kazanan ve böylece sınıf içinde bilginin pasif alıcısı konumundan uzaklaşan öğrenciler, öğrenme sürecinde daha aktif bir rol üstlenirler (Klegeris ve Hurren, 2011). TYSM uygulamalarının özelliği gereği, ders konularını önceden öğrenme şansı yakalayan öğrenciler ders sorumluları tarafından hazırlanan zengin içerikli materyallere erişme, sınıf içinde yapılan uygulamalara karşı istekli olma, derse sınıf içinde katılamadığı durumlarda içeriği uzaktan takip etme fırsatı elde ederler. Tüm bunlar öğrencinin ders motivasyonu üzerinde anlamlı etkiler yaratabilmektedir (Baepler, Walker ve Driessen, 2014; Burke ve Fedorek, 2017; Nacaroğlu ve Bektaş, 2023). Bunda TYSM'nin sağladığı kendi hızında öğrenme, kişiselleştirilmiş eğitim fırsatları elde etme, kolay uygulanabilir olma ve yüksek maliyet gerektirmeme gibi özelliklerinin etkili olduğu düşünülmektedir (Gutu, 2019). TYSM odaklı araştırmalarda nitel yöntem daha sık tercih edilirken, araştırma bulguları TYSM'nin akademik başarı, öğrenci katılımı, ders motivasyonu ve öz yeterlilik algısı gibi süreçler açısından yarattığı katkılara vurgu yapmaktadır (Aydın ve Demirer, 2017). Öte yandan, öğretenlerin teknolojiyi öğretim sürecinde araç olarak kullanmaya isteksiz olmasının TYSM gibi yeni eğilimlerin eğitim sürecinde yer bulmasını engeller nitelikte olduğuna dikkat çeken çalışmalar da (Ash, 2012) literatürde ön plana çıkmaktadır.

TYSM konulu araştırmaların hızla arttığı öne sürülmekle (Bates ve Galloway, 2012; Kenna, 2014; Nayci, 2017; Say ve Yıldırım, 2020; Wiginton, 2013) birlikte ilgili araştırmaların Türkiye'de son on yıllık süreçte ve ağırlıklı olarak eğitim bilimleri ile sağlık alanlarında yoğunlaştığı ifade edilebilir (Tutal ve Yazar, 2021). Ulusal ölçekli araştırmalarda bilgi ve belge yönetimi disiplini çerçevesinde yürütülmüş TYSM odaklı bir araştırmaya rastlanama-

mış olması çalışmayı özgün kılarken, konuya ilişkin literatürün geliştirilmesi bağlamında da motive edici görünmektedir.

3. Tıpta Bilgi Yönetimi Dersi Kapsamında TYSM Uygulaması

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin müfredatlarında tıp ve sağlık bilimleri alanında bilgi yönetimini esas alan dersler farklı isimler ("Tıpta Bilgi Yönetimi"[1], "Bilgiye Erişim: Fen ve Sağlık Bilimleri"[2], Tıp Bilgi Kaynakları ve Yönetim"[3], "Tıbbi Dokümantasyon"[4], "Sağlık Belgeleri ve Tıbbi Dokümantasyon"[5], "Tıp Bilgi Kaynakları ve Yönetimi[6]) altında ve seçmeli ders kategorisinde sunulmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde ilgili ders Tıpta Bilgi Yönetimi adıyla, üçüncü sınıf düzeyinde, seçmeli statüde verilmektedir. Tıpta Bilgi Yönetimi, tıp ve sağlık bilimleri alanındaki kullanıcıların bilgi ile olan etkileşimlerini (bilgi gereksinimlerinden bilgi erişim yollarına, sıklıkla kullandıkları bilgi kaynaklarından temel koleksiyon özelliklerine ve bekledikleri bilgi hizmetlerine kadar pek çok unsur kapsamında) konu edinen bir derstir[7].

Tıpta Bilgi Yönetimi kapsamında yürütülen araştırmanın deney grubunda dersler TYSM'ye uygun olarak (bkz. Şekil 1) sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere göre yürütülmüştür.

1 https://bilsis.hacettepe.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=520&curSunit=396#

2 https://bilgibelge-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/ders-programi/lisans-ders-programi-(orgun-ogretim-ve-ikinci-ogretim)

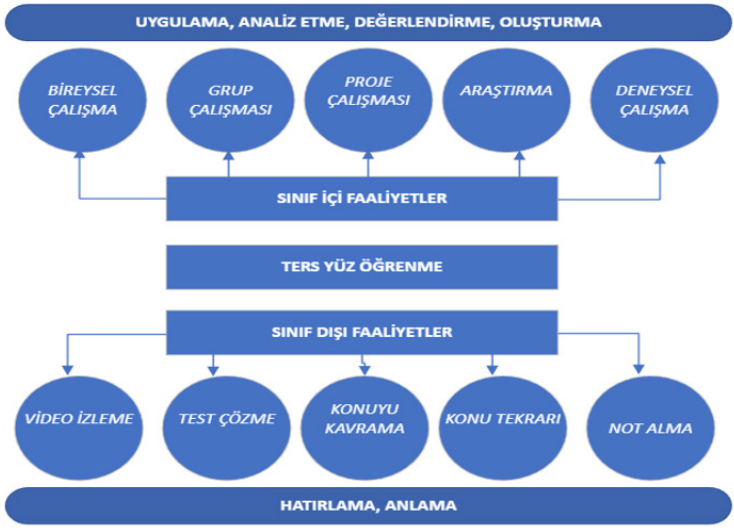
3 https://ubys.medeniyet.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=9xQ!xBBx!i!xBBx!1Q4H6jdKvQJEcSig!xGGx!!xGGx!&culture=tr-TR

4 https://cdn.bartin.edu.tr/bilgibelge/4bc97e13420063d9494036f67a0229af/bby-lisans-ders-plani.pdf

5 https://meobs.marmara.edu.tr/Ders/saglik-belgeleri-ve-tibbi-dokumantasyon/bby4035-40608-1830

6 https://bilgibelge.medeniyet.edu.tr/tr/egitim/ders-programi

7 Detaylı bilgi için bkz. https://bilsis.hacettepe.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=520&curSunit=396#



Şekil 1. Ters Yüz Edilmiş Sınıf Modelinin Etkinlikleri
Kaynak: Nacaroğlu ve Bektaş (2023)

TYSM uygulamasının sınıf dışı süreci belirlenirken, ders konularının kolay anlaşılır olmasını sağlayan, her biri ilgi çekici ve maksimum 40 dakika süren videolar tercih edilmiştir. Videoların yanı sıra ders konusunun anlaşılır olmasını sağlayacak yayınlar ve sorular da sisteme eklenmiştir. Öğrenciler ders içeriğine kendi belirledikleri yer ve saatte erişim sağlamışlardır. Öğrenme Yönetim Sisteminde öğrencilerin aktif olduğu saatlerin takibi yapılabildiğinden, ders sorumlusu deney grubundaki öğrencilerin sisteme giriş çıkış saatlerini ve videolara ilişkin yorumlarını izleme fırsatı yakalamıştır. Sınıf içi etkinlikler, konunun pekiştirilmesini sağlayacak bireysel ve grup düzeyinde uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ders sorumlusunun haftalık programa göre önceden belirlediği sorular çerçevesinde konuyla ilgili veri tabanları üzerinden uygulama yapılmış, anlaşılmayan konular örneklerle detaylandırılmış ve sesli düşünme, beyin fırtınası, sınıf içi tartışma, örnek senaryolarla bireysel ve grupla çalışma yapma gibi tekniklerle ders öğretimi tamamlanmıştır. Öte yandan kontrol grubunun ders süreci, geleneksel yaklaşıma uygun olarak sınıf içinde ders anlatımı, sınıf dışında ödev şeklinde yürütülmüştür.

4. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmada, TYSM'nin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin ders motivasyonu üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. TYSM uygulaması, Tıpta Bilgi Yönetimi dersini alan Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 3. sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2022-2023 Güz Döneminde Tıpta Bilgi Yönetimi

dersini alan toplam 37 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrenciler arasından yansız atama yoluyla belirlenen 19 kişi deney grubuna 18 kişi ise kontrol grubuna dahil edilmiş ve araştırma ön-test son-test kontrol gruplu desene uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Deneysel desenlerde temel amaç, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koymaktır (Büyüköztürk, 2020).

Araştırmaya katılan grupların sayısı 30'dan küçük olduğu için normallik varsayımını sınamak amacıyla Sahpiro-Wilks testi uygulanmış, ulaşılan bulgular sonucunda ölçeğin tüm alt boyutlarında p değerinin 0,001-0,060 aralığında bulunduğu ve dolayısıyla istatistiksel açıdan anlamlı (<0.05) olduğu görülmüştür. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını anlamak için, deney ve kontrol grubunun ön-test ve son- testine ilişkin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerleri de incelenmiş, buna göre ölçeğin alt boyutları için çarpıklık ve basıklık değerinin -1 ve 1'den daha büyük aralıkta çıktığı görülmüştür (deney ve kontrol grubu için sırasıyla çarpıklık=-1, 656-1,385 aralığında, basıklık=3,156-4,196 aralığında). Normal dağılım varsayımın kabul edilmesi için basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ve 1 aralığında olması gerektiğinden (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2013; Tekindal ve Güven, 2022), araştırma verilerinin normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Normal dağılmayan ve kategorik yapıda bulunan araştırma verilerinin analizi için parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Deney grubu ve kontrol gruplarının ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ilişkisiz örneklemden elde edilen puanların karşılaştırılmasında kullanılan (Büyüköztürk, 2020, s. 162) Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının kendi içindeki ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ise ilişkili örnekleme ait puanlar arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için kullanılan Wilcoxon Signed Rank (işaretli sıralar testi) testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları 0,05 anlamlılık düzeyi temel alınarak değerlendirilmiştir.

Ölçeğin güvenirlik katsayısını belirlemek amacıyla Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin güvenirlik katsayısı (0,86) değerlendirildiğinde skorun 0,70'in üzerinde olduğu görülmüştür. Güvenirlik katsayısının 0,70'in üzerinde olması testin güvenilir olduğunu gösterdiğinden (Büyüköztürk, 2020), araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

5. Verilerin Toplanması ve Araştırma Süreci

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı, Glynn, Brickman, Armstrong ve Taasoobshirazi (2011) tarafından geliştirilen beşli Likert tipi önermelerden ("Hiçbir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Genellikle", "Her zaman") oluşan Science Motivation Questionnaire II'dir (Fen Bilimleri Motivasyonu Ölçeği II). Zamanla fen bilimleri dışındaki disiplinlerde de ders

motivasyonunu değerlendirmek için kullanılan ve Türkçe (Usta, 2022) dahil farklı dillerde çevirisi yayımlanan ölçeğin alt boyutları ve ilgili maddeler şu şekildedir (Glynn, Brickman, Armstrong ve Taasoobshirazi, 2011; Süzük, 2019, s. 129):

1. İçsel Motivasyon (Intrinsic Motivation): 1 (Tıpta Bilgi Yönetimi ile ilgili öğrendiğim bilgiler yaşantımla ilişkilidir), 3 (Tıpta Bilgi Yönetiminin konuları ilgi çekicidir), 12 (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenmek yaşantımı daha anlamlı kılar), 17 (Tıpta Bilgi Yönetimindeki bilimsel gelişmeler hakkında meraklıyımdır) ve 19. (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenmekten hoşlanırım) maddeler,

2. Öz-yeterlik (Self-Efficacy): 9 (Tıpta Bilgi Yönetiminde başarılı olacağım konusunda kendime güvenirim), 14 (Tıpta Bilgi Yönetimi uygulamalarında başarılı olacağım konusunda kendime güvenirim), 15 (Tıpta Bilgi Yönetimi bilgi ve becerilerinde uzmanlaşabileceğime inanırım), 18 (Tıpta Bilgi Yönetiminden en yüksek notu alabileceğime inanırım) ve 21. (Tıpta Bilgi Yönetimini anlayabileceğimden eminim) maddeler,

3. Kendini Tanıma (Self-Determination): 5 (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenebilmek için gerekli çabayı gösteririm), 6 (Tıpta Bilgi Yönetimini iyi öğrenmemi sağlayacak stratejiler kullanırım), 11 (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenmek için çok zaman harcarım), 16 (Tıpta Bilgi Yönetimi sınavları, ödevleri ve uygulamaları için iyi hazırlanırım) ve 22. (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenmek için çok çalışırım) maddeler,

4. Not Motivasyonu (Grade Motivation): 2 (Tıpta Bilgi Yönetimi sınavlarında diğer öğrencilerden daha başarılı olmak isterim), 4 (Tıpta Bilgi Yönetiminden iyi bir not almak benim için önemlidir), 8 (Tıpta Bilgi Yönetiminden en yüksek notu almam önemlidir), 20 (Tıpta Bilgi Yönetiminden alacağım notu merak ederim) ve 24. (Tıpta Bilgi Yönetimi sınavlarında yüksek puan almak benim için önemlidir) maddeler,

5. Kariyer Motivasyonu (Career Motivation): 7 (Tıpta Bilgi Yönetimini öğrenmek bana iyi bir iş bulmamda yardımcı olacak), 10 (Tıpta Bilgi Yönetimini bilmek bana kariyer avantajı sağlayacak), 13 (Tıpta Bilgi Yönetimini anlamak kariyerimde bana yarar sağlar), 23 (Kariyerim Tıpta Bilgi Yönetimini kapsayacaktır) ve 25. (Tıpta Bilgi Yönetiminde edindiğim problem çözme becerilerini kariyerimde kullanacağım) maddeler.

25 önermeden oluşan motivasyon ölçeği, TYSM etkinliğinden önce (ders döneminin 6. Haftasında) ve sonra (14. Haftada), yansız atama yoluyla belirlenen deney ve kontrol gruplarına ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Kontrol grubunda bulunan öğrencilerle dersler geleneksel yaklaşıma uygun olarak, sınıf içerisinde ders- sınıf dışı ortamda ödev/araştırma

yapma şeklinde yürütülmüştür. Kontrol grubu öğrencileriyle dersin geleneksel uygulamasına bağlı olarak Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) üzerinden haftanın ders konusuna uygun araştırma soruları paylaşılmış, kaynakların uygulama ile öğrenilmesine katkı sağlayacak senaryolar üretilmiştir. Deney grubu öğrencileriyle TYSM'nin uygulaması ise, ders döneminin 7. Haftasında "Tıbbi Bilginin Organizasyonu" konusu ile başlatılmıştır. Tıpta bibliyografik denetim, tıpta veri tabanları, kanıta dayalı tıp ve tıbbi dokümantasyon konuları ile devam eden uygulama süreci toplam 7 hafta sürmüştür. TYSM kapsamında Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tarafından kullanılan ÖYS üzerinden paylaşılan ders notları, sunum ve ders videolarının öğrenciler tarafından derse gelmeden önce, sınıf dışı ortamda takip edilmesi sağlanmıştır. ÖYS'de etkin olunan saatler ve videolar başta olmak üzere ders içeriklerinin öğrenciler tarafından erişilip erişilmediği ders sorumlusu tarafından düzenli olarak takip edilmiştir. Bu yolla deney grubu öğrencilerinin tamamının ilgili içeriğe eriştiği ve düzenli takibini gerçekleştirdiği görülmüştür. Derse hazırlıklı olarak -internet bağlantısı olan cep telefonu ya da bilgisayarlarıyla- sınıfa gelen öğrencilerle, ders haftasına uygun veri tabanları ve elektronik kaynaklar üzerinden uygulama yapılmış, sınıf içi tartışma, bireysel ve grup düzeyinde çalışma, çevrim içi sınav gibi etkinliklerle konunun pekiştirilmesi sağlanmıştır. Eş zamanlı olarak, öğrencilerin TYSM'nin dersi anlama/ öğrenme motivasyonlarına etkisi gözlemlenmeye çalışılmıştır. TYSM uygulamasının tamamlanmasının ardından, ders motivasyon ölçeği aracılığıyla son test uygulanan öğrencilerden deney grubunda bulunanlara ölçeğe ek olarak TYSM'nin olumlu ve olumsuz yanlarını genel olarak değerlendirmelerini isteyen açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

6. Araştırma Soruları ve Hipotezi

TYSM'nin Tıpta Bilgi Yönetimi dersinin motivasyonu üzerindeki etkisinin deney ve kontrol grubu öğrencileri açısından değerlendirildiği araştırmanın sorular şunlardır:

S1: Deney grubunun ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

S2: Kontrol grubunun ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

S3: Deney ve kontrol grubunun ön-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

S4: Deney ve kontrol grubunun son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırma kapsamında yanıt aranan sorulardan hareketle, araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi kurgulanmıştır:

H1: Deney grubunun ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Kontrol grubunun ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Deney ve kontrol grubunun ön-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Deney ve kontrol grubunun son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

7. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-test ve son-test bulguları değerlendirilmiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin motivasyon ölçeğine bağlı ön-test bulguları Tablo 1'de sunulmuştur (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Kontrol Grubunun Ön-Test ve Son-Test Bulguları

		İçsel motivasyon	**Öz- yeterlik**	**Kendini tanıma**	**Not motivasyonu**	**Kariyer motivasyonu**
	N	**18**	**18**	**18**	**18**	**18**
Ön-Test	**sd**	2,61531	2,61531	2,54887	1,39209	0,94281
	Min.	8,00	8,00	8,00	7,00	8,00
	Max.	17,00	17,00	17,00	12,00	11,00
	Mdn.	13,5000	13,5000	13,5000	10,0000	9,0000
Son-Test	**N**	18	18	18	18	18
	sd	2,43678	2,43678	2,43678	1,67352	1,38267
	Min.	10,00	10,00	10,00	7,00	8,00
	Max.	17,00	17,00	17,00	14,00	14,00
	Mdn.	14,0000	14,0000	14,0000	10,0000	10,0000
	z	-2,121	-2,121	-2,333	-1,667	-2,326
	p	0,034	0,034	0,020	0,096	0,020

Kontrol grubunda bulunan öğrencilerin içsel motivasyon ($z=-2,121$, $p<0,05$), öz-yeterlik ($z=-2,121$, $p<0,05$), kendini tanıma ($z=-2,333$, $p<0,05$), not motivasyonu ($z=-1,667$, $p<0,05$) ve kariyer motivasyonu ($z= -2, 367$, $p<0,05$) gibi alt boyutlarına bağlı ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar vardır. Bu durum artış eğilimi göste-

ren minimum, maksimum ve medyan değerleri ile de desteklenmektedir. Dersin öğretiminin yarattığı kazanımlar doğrultusunda bunun beklenen bir etki olduğu söylenebilir. Deney grubunun ön-test ve son-test bulguları Tablo 2'de sunulduğu gibidir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Deney Grubunun Ön-Test ve Son-Test Bulguları

		İçsel motivasyon	Öz- yeterlik	Kendini tanıma	Not motivasyonu	Kariyer motivasyonu
	N	**19**	**19**	**19**	**19**	**19**
Ön-Test	**sd**	2,28138	2,31067	2,31067	1,37437	0,90159
	Min.	10,00	10,00	10,00	7,00	8,00
	Max.	17,00	17,00	17,00	12,00	11,00
	Mdn.	14,0000	14,0000	14,0000	10,0000	10,0000
Son-Test	**N**	19	19	19	19	19
	sd	2,98828	3,23992	3,22907	2,21241	2,51429
	Min.	16,00	15,00	15,00	14,00	14,00
	Max.	25,00	25,00	25,00	24,00	24,00
	Mdn.	22,0000	22,0000	22,0000	21,0000	22,0000
	z	-3,707	-3,708	-3,708	-3,843	-3,837
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

Deney grubu öğrencilerinin içsel motivasyon ($z=-3, 707$, $p<0,05$), öz-yeterlik ($z=-3,708$, $p<0,05$), kendini tanıma ($z=-3,708$, $p<0,05$), not motivasyonu ($z=-3,843$, $p<0,05$) ve kariyer motivasyonu ($z=-3,837$, $p<0,05$) gibi alt boyutlarına bağlı ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar vardır. TYSM ile ders işleyen deney grubu öğrencilerinin betimleyici değerler açısından aldığı puanlarda da benzer bir sonuçla karşılaşılmakta olup, deney grubu öğrencilerinin son-test puanlarında minimum, maksimum ve medyan değerlerinin ön-test puanlarına göre önemli ölçüde arttığı saptanmıştır. Bu durum, TYSM uygulamasının öğrencilerin ders motivasyonu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etki yarattığını düşündürmektedir. Deney ve kontrol grubunun ön-test son-test bulgularının karşılaştırılması Tablo 5'te sunulmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Ön-Test Puanlarının Karşılaştırılması							
Faktörler	**Gruplar**	**N**	**SO**	**ST**	**U**	**z**	**P**
İçsel motivasyon	**Deney**	19	19,03	361,50	170,500	-0,015	0,988
	Kontrol	18	18,97	341,50			
Öz- yeterlik	**Deney**	19	18,87	358,50	168,500	-0,077	0,939
	Kontrol	18	19,14	344,50			
Kendini tanıma	**Deney**	19	19,03	361,50	170,500	-0,015	0,988
	Kontrol	18	18,97	341,50			
Not motivasyonu	**Deney**	19	19,26	366,00	166,000	-0,159	0,873
	Kontrol	18	18,72	337,00			
Kariyer motivasyonu	**Deney**	19	21,00	399,00	133,000	-1,216	0,224
	Kontrol	18	16,89	304,00			

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin içsel motivasyon (U= 170,5, z=-0,015, p>0,05), öz-yeterlik (U= 168,5, z=-0,077, p>0,05), kendini tanıma (U= 170,5, z=-0,015, p>0,05), not motivasyonu (U= 166, z=-0,159, p>0,05) ve kariyer motivasyonu (U=133, z=-1,216, p>0,05) gibi alt boyutlara bağlı ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bundan hareketle, TYSM uygulamasından önce deney grubu öğrencilerinin ders motivasyonu ile kontrol grubu öğrencilerinin ders motivasyonunun benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Son-Test Puanlarının Karşılaştırılması							
Faktörler	**Gruplar**	**N**	**SO**	**ST**	**U**	**z**	**P**
İçsel motivasyon	**Deney**	19	27,47	522,00	10,000	-4,914	0,000
	Kontrol	18	10,06	181,00			
Öz- yeterlik	**Deney**	19	27,08	514,50	17,500	-4,684	0,000
	Kontrol	18	10,47	188,50			
Kendini tanıma	**Deney**	19	27,08	514,50	17,500	-4,684	0,000
	Kontrol	18	10,47	188,50			
Not motivasyonu	**Deney**	19	27,97	531,50	0,500	-5,217	0,000
	Kontrol	18	9,53	171,50			
Kariyer motivasyonu	**Deney**	19	27,97	531,50	0,500	-5,252	0,000
	Kontrol	18	9,53	171,50			

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin içsel motivasyon (U= 10, z=-4,914, p<0,05), öz-yeterlik (U= 17,5, z=-4,684, p<0,05), kendini tanıma (U U= 17,5, z=-4,684, p<0,05), not motivasyonu (U= 0,5, z=-5,217, p<0,05) ve kariyer motivasyonu (U=0,5, z=-5,252, p<0,05) gibi ders motivasyonu ölçeğinin alt boyutlarına bağlı ön-test ve son-test puanları arasında

istatistiksel açıdan anlamlı farklılar saptanmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalaması (SO) ve sıra toplamı (ST) skorları değerlendirildiğinde söz konusu ortalama puanları arasında deney grubu lehine önemli ölçüde farklılık olduğu gözlenmektedir. SO ve ST önceki tablo ile karşılaştırıldığında deney grubunda meydana gelen sıra puanı değişiminin kontrol grubuna göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar ders motivasyonu bağlamında deney grubunda değişimin kontrol grubunda oluşan değişime göre anlamlı ölçüde fazla olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak, TYSM uygulamasının öğrencilerin ders motivasyonunu artırdığı ifade edilebilir.

8. Deney Grubundaki Öğrencilerin TYSM Uygulamasına İlişkin Görüşleri

Deney grubu öğrencilerine uygulanan son teste TYSM'nin olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Öğrenci görüşleri doğrultusunda elde edilen veriler, tüm değerlendirmelerin olumlu yönde gerçekleştiğini göstermiştir. Öğrenciler konuya ilişkin videoların ilgi çekici ve kolay anlaşılır olduğunu, derse önceden hazırlanarak gelmenin uygulamayla birleşmesi sonucunda ders konularına adaptasyonun arttığını vurgulamışlardır. Öğrenciler ayrıca, TYSM'nin ders konularına olan merakı ve motivasyonu artırdığını, alışılagelmiş ders öğretimine göre bilgilerin daha kalıcı olmasını sağladığını, öğrenen-öğreten ve akran etkileşimini artırdığını, eğlenerek öğrenmeye fırsat yarattığını belirtmişlerdir. Bu vargılara ulaştıran bazı öğrenci görüşleri aşağıda sunulmuştur:

> *"O kadar odağımı topladınız ki bundan sonraki derslerde aynı şeyi yakalayabilecek miyim emin değilim. Deney grubunda olmaktan çok zevk aldım. İyi ki deney grubuna girmişim ve bu dersi almışım. Tek istediğim bu meslek çerçevesinde 24 yaşına gelmiş ve neye ilgisi olduğunu bilmeyen, ne istediğini ya da en azından ne istemediğimi bilmeyen birisi olarak mezun olmamak. Bu derste en başta çok ilgimi çekmemişti ama sonradan belki de deney grubunun bir artısı olarak eğlenceli ve aktif bir ders olarak görmeye başladım."*

> *"Ders kapsamında deney grubu kısmında yer almış biri olarak dersin işlenişinden gayet memnun olmakla birlikte ders ilgimi ve dikkatimi çekti. Geleceğe ilişkin kariyer planlarım bambaşka bir şekil aldı."*

> *"Derslere sınıf dışında önceden çalışıp daha sonra uygulama yapmak benim için son derece faydalı oldu. Sadece notlar üzerinde ilerlemek bizim ezber yapmamıza neden oluyordu ve öğrendiğimiz şeyleri kısa sürede unutuyorduk. Bu sebeplerden dolayı uygulama grubunda olmak benim için daha öğretici oldu."*

"Şahsi olarak bu gibi ders işleme yöntemlerinin 1. sınıftan itibaren yapılması gerektiği kanaatindeyim. Sektörün ve şirketlerin nabzını kurumsal açıdan daha iyi anlayabiliyoruz."

"Tıpta Bilgi Yönetimi dersi, içeriğindeki konuların kapsamı itibariyle çok büyük bir bilgi yoğunluğuna sahip. Dolayısıyla dersi takip etmek ve konuları öğrenmek biraz zor. Fakat anlatımınız akıcılığı, konuları iyi şekilde bölümlendirerek işlemeniz, dersi interaktif şekilde yürütmeniz gibi sebeplerle bu yoğun bilgileri olabilecek en verimli şekilde öğrendiğimizi düşünüyorum. Derslerde öğrendiklerim benim için kalıcı bilgilere dönüştü. Meslek hayatımda çok işime yarayacağını düşünüyorum. Bu ders, içeriği itibariyle zor ve bu sebeple dersten kalma kaygısını hissedebileceğimiz bir ders. Fakat uygulama yaparken sizinle kurduğumuz etkileşim, bizi gerginlik hissinden uzak tutup, rahat bir şekilde derse kanalize olabilmemize olanak sağladı. Bölümümüzün zor bir dersini uyguladığınız yöntemle bizler için verimli ve kolay kıldığınızı söyleyebilirim."

"Deney grubu bence hem çok eğlenceli hem de çok öğretici oldu. Bir teknik olarak bir uygulama olarak. Derste uygulama yaparken kendimi gerçekten bir sağlık kuruluşunda araştırma yapanlara destek oluyormuşum gibi hissettim. Hem de gerçekten çok fazla şey öğrendim. Kendimi bu alanda da geliştirmeyi çok isterim."

"Her hafta derse hazırlıklı geldiğimiz için güçlü tartışma imkânımız olduğunu düşünüyorum. Sizin anlattıklarınızla birlikte elbette sınıf içinde oluşan bu tartışma ortamı farklı açılardan konuya yaklaşma imkânı sunmuş oldu bizlere keşke diğer derslerimiz için de aynı durum söz konusu olsa da bizler de kendi performansımızı izleyebilme şansını yakalasak diye düşünüyorum."

"Deney grubunda sizin birebir her öğrenciyle kurduğunuz göz temasları dersi anlık takip etmek için bizi dikkatli tutuyordu. Uygulama öncesi derse hazırlanarak gelmemiz ve birebir gerekli veri tabanlarında uygulamalar yapmamız konuyu daha iyi anlamamızı ve günlük hayata da bunu adapte etmemizi kolaylaştırdı."

"Ders kapsamında tıp ile bölümümüzün arasında nasıl bir ilişkisi olduğunu kavramış oldum. Özellikle deney grubuna dahil olmamla birlikte Tıp'a dair birçok literatür bilgisine nasıl ulaşabileceğimi öğrendim. Örneğin National Library of Medicine (NLM) ve bünyesindeki veri tabanlarını uygulayarak tanıma

fırsatım oldu. Ayrıca Cochrane Library, Essential Evidence Plus, Dynamed, TR Dizin, UpToDate, PubMed gibi kaynakları kullanarak, sınıf içerisinde çeşitli sorguları yapmış olmamız çok faydalıydı. Bunun yanında arama sorgularını yabancı kelimelerle yaparak sonucun daha ulaşılabilir olmasını öncelikli kıldık. Uygulamada her geçen gün kendime güvenim arttı."

9. Sonuç

Bu çalışmada, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde verilen Tıpta Bilgi Yönetimi dersi kapsamında TYSM'nin ders motivasyonu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma bulguları TYSM uygulanan deney grubu öğrencileriyle dersi geleneksel yaklaşıma uygun olarak izleyen kontrol grubu öğrencilerinin ön-test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını, dolayısıyla TYSM uygulamasından önce her iki grubun birbirine denk olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak, "deney ve kontrol grubunun ön-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır." Hipotezi (H3) reddedilmiştir. Bulgular, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son-test puanları arasında (deney grubu lehine) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bu durum araştırma ile sınanan "deney ve kontrol grubunun son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır." hipotezinin (H4) doğrulandığını göstermektedir. TYSM'nin ders motivasyonu üzerindeki olumlu etkisi konuyla ilgili diğer araştırmaların (Kayan ve Adıgüzel, 2021; Urfa, 2018) ortaya koyduğu bulgularla da desteklenmektedir. Anlaşılmayan ders içeriğini tekrar izleme, zaman ve mekândan bağımsız öğrenme, öğrenen-öğreten arası yüksek etkileşim, hızlı geribildirim ve çok sayıda uygulama gibi yönleriyle TYSM'nin kariyer motivasyonu, öz yeterlik inancı, not motivasyonu, içsel motivasyon gibi unsurlar açısından öğrencileri olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. TYSM kapsamındaki uzun süreli uygulamaların, öğrenen-öğrenen ve öğrenen-öğreten arasındaki iletişimin güçlenmesine ve dolayısıyla sosyalleşerek öğrenmeye anlamlı katkılar yaratacağı düşünülmüştür.

TYSM'nin kullanıldığı deney grubu katılımcılarının Tıpta Bilgi Yönetimi dersine yönelik ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında son test lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu bulgudan hareketle "deney grubunun ön-test ve son-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır." hipotezinin (H1) doğrulandığı söylenebilir. Bu durum, TYSM ile işlenen derslerin öğrencilerin ders motivasyonunu artırdığını göstermektedir. Buna bağlı olarak araştırmanın, TYSM'nin ders motivasyonunu artırdığına dikkat çeken çalışmalarla (Shih ve Tsai, 2017; Ying ve Thompson, 2020) benzer sonuçlar ürettiği söylenebilir.

TYSM uygulamasının yapıldığı deney grubu öğrencilerinin dersin işlenişine ilişkin değerlendirilmeleri olumlu yöndedir. Deney grubu öğrencileri, TYSM ile ders işlemenin hem daha öğretici hem de daha keyifli olduğunu belirtmişlerdir. TYSM'nin, sınıf dışında erişilen ders öğretilerini sınıf içinde yapılan uygulamalarla kalıcı hale getiren bir yaklaşım olduğu ön plana çıkan görüşler arasındadır. TYSM uygulamasının birinci sınıf düzeyinden itibaren tüm derslerde uygulanabileceği, öğrenci görüşleri arasında dikkati çeken önerilerdendir. Ders içeriğinin derse gelmeden önce, öğrenciler tarafından, kendi belirledikleri zamanda ve yerde izleniyor olması, bireysel öğrenmenin gelişmesi, özgüvenin yükselmesi ve içsel motivasyonun artması gibi pozitif sonuçlar doğurmuştur. Anlaşılmayan ders içeriğinin, sınıf içinde kurulan etkileşim ve yapılan uygulamalarla daha anlaşılır hale gelmesi ve uygulama sürecinde ders sorumlusundan alınan hızlı geri bildirim öğretilerin pekiştirilmesi açısından öğrenciler üzerinde son derece anlamlı katkılar yaratmıştır. TYSM uygulamanın yanı sıra sınıf içi tartışma ve beyin fırtınası gibi tekniklerle, öğrenciler açısından hem bireysel öğrenme hem de grup etkileşimine olanak yaratmıştır.

10. Öneriler

TYSM geleneksel öğretim yaklaşımlarına göre daha esnek öğrenme seçenekleri sunar. Öğrenciler bu yolla zaman ve mekândan bağımsız olarak (kendi belirledikleri zamanda, hızda ve yerde), öğrenme avantajı elde ederler. Öğrenme sürecinin bireysel özelliklere ve tercihlere göre şekil aldığı TYSM ile öğrenciler, sınıf içinde ders öğretilerini pekiştirmeye dönük etkinlikler yapma fırsatı edinirler. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, TYSM'nin bilgi ve belge yönetimi eğitimi kapsamında -bilhassa uygulama gerektiren derslerde- benimsenebilir bir öğretim modeli olduğu düşünülmüştür. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin teknoloji ile iç içe geçen öğretim yaklaşımlarına kolay uyum sağlayabileceği ön yargısıyla, ders sorumlularının TYSM deneyimine teşvik edilmesi sağlanabilir. Eğitimde yeni yaklaşımları önceleyen Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri için TYSM'nin tercih edilebilecek modeller arasında bulunduğu, bölümler arasında yapılan/yapılma potansiyeli bulunan görüş alışverişlerinde gündeme getirilebilir.

TYSM uygulamalarında gereksinim duyulan internet bağlantısı ve internete erişim sağlamak üzere kullanılacak araçlar, kolaylıkla sağlanabilir olmalıdır. Söz konusu araçların, sınıf içi ve sınıf dışında erişilebilir olması konusunda gerekli hassasiyet gösterilmeli, bu bağlamda üniversiteler başta olmak üzere eğitim-öğretim sürecinin tüm işbirlikçileri gereken desteği sağlamalıdır. TYSM uygulamasının istendik sonuçlar doğurabilmesi için, ders materyalinin öğrencilere iletilmesine olanak yaratacak çevrimiçi ortamların bölümler tarafından geliştirilmesi/sağlanması büyük önem taşımaktadır. Sınavlarda (doğru cevabı da içeren) hızlı geri

bildirim sağlayan ve yanı sıra derse ilişkin paylaşım ve duyurulara olanak veren platformlar bu doğrultuda çözüm odaklı görünmektedir.

TYSM uygulamasında öğrenen-öğreten etkileşimini mümkün kılacak öğrenme yönetim sistemi gibi teknolojilerin bu bağlamda faydalı olabileceği düşünülmektedir. TYSM uygulamasında başarıyı artırması beklenen çevrimiçi ders içeriğinin (video, sunum, sınav gibi) haftalık programla doğrudan örtüşecek nitelikte hazırlanması, sınıf dışı ortamda öğrenci merkezli yürütülen ön hazırlığın verimli biçimde gerçekleşmesine ve sınıf içi uygulamalarda yüksek performans gösterilmesine neden olabilir. Bu durum, uygulama sürecinde özgüveni ve derse olan ilgisi daha yüksek öğrenci profilinin ortaya çıkmasını tetikleyeceği gibi, kalıcı öğrenme açısından da anlamlı sonuçlar doğurabilir.

11. Tartışma

Bilgi ve belge yönetimi eğitiminin geliştirilmesinde, geleneksel öğretim yaklaşımlarının ötesine geçen yöntemlerle, öğrencilerin ders motivasyonunun ve dolayısıyla öğrenme başarısının artırılması mümkündür. Teorik bilgilerin uygulamayla pekiştirilmesi aşina olunan bir öğretim yolu olmakla birlikte, uygulamanın bütünüyle öğrenci sorumluluğunda ve denetimden muaf bir içerikte gerçekleşmesi, ders öğretilerinin kalıcılığı üzerinde her zaman olumlu bir rol üstlenmeyebilir. Bu noktada, uygulamayı bir "ödev" anlayışıyla yüklenen öğrencilerin sınıfta ders- sınıf dışında ödev kurgusuyla gerçekleşen geleneksel öğretim tekniklerinden sağladığı fayda belirsizdir. Uygulamanın, öğretenin rehberliğinde, anlık etkileşime dayalı ve hızlı geribildirimle zenginleştirilerek yapılması, ders öğretilerinin kalıcılığı ve akademik başarı açısından daha katkı sağlayıcı bir yol olarak görülmektedir. Öğrenci merkezli bir öğretim modeli olan TYSM'nin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde yaygınlaştırılması, öğretim sürecinin paydaşları tarafından önemsenmesi ve uygulamaya konulması ile mümkün olabilir. TYSM'nin, farklı derslerde de deneyimlenmesi ve etkisinin daha geniş öğrenci katılımlarıyla ölçülmesi, modelin bilgi ve belge yönetimi eğitiminde yeni bir eğilim olarak değerlendirilmesinde etkili olabilir.

Kaynakça / References

Akers, K. G., Martinez-Canabal, A., Restivo, L., Yiu, A. P., De Cristofaro, A., Hsiang, H. L. ... & Frankland P. W. (2014). Hippocampal neurogenesis regulates forgetting during adulthood and infancy. *Science, 344*(6184), 598–602.

Bauer, P. J. (2007). *Remembering the times of our lives: Memory in infancy and beyond.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

Bauer, P. J. (2015). A complementary processes account of the development of childhood amnesia and a personal past. *Psychological Review, 122*(2), 204–231.

Akçayır, G., & Akçayır, M. (2018). The flipped classroom: A review of its advantages and challenges. *Computers & Education,* 126, 334-345.

Al, U. (2022). Üniversite tercihlerinin yansımaları: bilgi ve belge yönetimi programları üzerine bir çalışma. *Bilgi Yönetimi*, 5(1), 1-20.

Al-Zahrani, & A. M. (2015). From passive to active: The impact of the flipped classroom through social learning platforms on higher education students' creative thinking. *British Journal of Educational Technology*, 46(6), 1133-1148.

Ash, K. (2012). Educators evaluate 'flipped classrooms'. *Education Weeks,* 32(2), 6-8. http://www.edweek.org/ew/articles/2012/08/29/02el-flipped.h32.html?print=1.

Bahşişoğlu, H. (1986). *Kütüphanecilik öğrencilerinin, kütüphanecilik bölümünü seçme nedenleri ve kütüphanecilik mesleğine yaklaşımları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Baepler, P., Walker, J.D., & Driessen, M. (2014). It's not about seat time: Blending, flipping, and efficiency in active learning classrooms. *Computers & Education*,78, 227-236

Baker, J. W. (2000). The 'classroom flip': Using web course management tools to become the guide by the side. jack a.chambers (Ed.). *Selected Papers from the 11th International Conference on College Teaching and Learning* içinde (s. 9- 17) Jacksonville, Florida Community College at Jacksonville.

Bardak, Ş., & Karamustafaoğlu, O. (2016). Fen bilimleri öğretmenlerinin kullandıkları öğretim strateji, yöntem ve tekniklerin pedagojik alan bilgisi bağlamında incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 567-605. https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauefd/issue/27423/288464

Bates, S., & Galloway, R. (2012). The inverted classroom in a large enrolment introductory physics course: a case study. Proceedings of the HEA STEMLearning and Teaching Conference. http://journals.heacademy.ac.uk/doi/abs/10.11120/stem.hea.2012.071

Bergfjord, O. J., & Heggernes, T. (2016). Evaluation of a "flipped classroom" approach in management education. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 13(5), 1-15.

Bergmann, J., & Sams, A. (2008) Remixing chemistry class. *Learning and Leading with Technology*, 36(4), 24-27.

Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. Washington, DC: Internal Society for Technology in Education (ISTE).

Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The flipped classroom: A survey of the research. *American Society for Engineering Education Annual Conference & Exposition*, 9, 1-18. https://www.researchgate.net/publication/285935974_The_flipped_classroom__survey_of_the_research

Bozdağ, H. C., & Türkoğuz, S. (2021). 5. sınıf fen bilimleri dersi öğrencilerinin tersyüz sınıf modeline yönelik görüşleri. *International Journal of New Trends inArts, Sports & Science Education (IJTASE),* 10(2), 83-104. http://www.ijtase.net/index.php/ijtase/article/view/17

Burke, A. S., & Fedorek, B. (2017). Does "flipping" promote engagement? A comparison of a traditional, online, and flipped class. *Active Learning in Higher Education*, 18(1), 11-24.

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırmadeseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (28. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Chen, Y., Wang, Y., Kinshuk, & Chen, N. S. (2014). Is FLIP enough? or should we use the FLIPPED model instead? *Computers and Education*, 79, 16–27. https://doi. org/10.1016/j.compedu.2014.07.004

Çakın, İ. (2007). Kütüphanecilerin eğitiminde bilgi profesyonellerinin eğitimine: Hacettepe Üniversitesinde son yirmi yıl. *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu, 24-26 Ekim 2007, Ankara. Bildiriler* içinde (s. 19-23). Yay. Haz. S. Kurbanoğlu, Y. Tonta ve U. Al. Hacettepe Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Çapar, B. (2002). Başkent Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü. ÜNAK Genel Konferansı, 19 Mayıs Üniversitesi, 10-12 Ekim 2002, Samsun. http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak02/u02-14.pdf

Çelik, S.K. (2013). Sınıf öğretmenlerinin akademik iyimserlikleri ile yapılandırmacı öğrenme öğretme etkinliklerini uygulama düzeyleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış doktora tezi), Fırat Üniversitesi.

Demirer, V., & Aydın, B. (2017). Ters yüz sınıf modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiş çalışmalara bir bakış: içerik analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(1), 57-82.

Doğan Görü, T. (2015). Sosyal medyanın öğrenme süreçlerinde kullanımı: ters yüz edilmiş öğrenme yaklaşımına ilişkin öğrenen görüşleri. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 24-48.

Efe, A., Zan, B.U., & Binici, K. (2014). Bilgi ve belge yönetimi öğrencilerinin staj uygulamaları üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü 60. yıl armağan kitabı* içinde (s. 173-190). Yay. Haz. N. Özel ve N. Er-Koçoğlu. Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Glynn, S. M., Brickman, P., Armstrong, N., & Taasoobshirazi, G. (2011). Science motivation questionnaire II: validation with science majors and nonscience majors. *Journal of Research in Science Teaching*, 48, 1159-1176.

Gilboy, M., Heinerichs, S., & Pazzaglia, G. (2015). Enhancing student engagement usingthe flipped classroom. *Journal of Nutrition Education And Behavior*, 47(1), 109-114.

Goodwin, B., & Miller, K. (2013). Evidence on flipped classrooms is still coming in. *Educational Leadership*, 70(6), 78–80. http://www.doctorelliott.us/flip/Evidence_on_Flipped_Classrooms_is_still_comming_in.pdf.

Greenberg, B., Medlock, L., & Stephens, D. (2011). *Blend my learning: lessons from a blended learning pilot*. Oakland, CA: Envison Schools, Google, Camp; Stanford University D.School. http://blendmylearning.files.wordpress.com/2011/12/lessons-learned-from-a-blended-learning-pilot4.pdf

Gutu, M. (2019). A new perspective on learning: Flipped classroom and transmedia learning. *E-Learning: unlocking the gate to education arround the globe* içinde (s. 240-245), Proceedings of the 14th Conference Reader 2019, Prague, Czech Republic, 20–21 Haziran 2019; Centre for Higher Education Studies: Prague, Czech Republic.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis: pearson new international edition*. Pearson Education Limited.

Heyborne, W. H. ve Perrett, J. J. (2016). To flip or not to flip? Analysis of a flipped classroom Pedagogy in a general biology course. *Journal of College Science Teaching*, 45(4), 31-37.

Kara, C.O. (2016). Can flipped classroom model be used in clinical education program of medical faculty? (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Universitesi.

Kayan, M. F., & Adıgüzel, A. (2021). Evde ders okulda ödev modelinin akademik başarı, kalıcılık ve uzun vadede kalıcılığa etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty),* 18(2), 300-331. http://efdergi.yyu.edu.tr

Kenna, D.C. (2014). A study of the effect the flipped classroom model on student self efficacy (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), North Dakota State University.

Keseroğlu, H.S. (2014). Yeni kurulan bilgi ve belge yönetimi bölümleri. *Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü 60. yıl armağan kitabı* içinde (s. 123-128). Yay. Haz. N. Özel ve N. Er- Koçoğlu. Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Keskin, K. (2020) Ters yüz sınıf yönteminin 10. sınıf öğrencilerinin kimya dersi 'asitler, bazlar ve tuzlar' ünitesindeki akademik başarılarına etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi.

Klegeris, A. & Hurren, H. (2011). Impact of problem-based learning in a large classroom setting: student perception and problem-solving skills. *Advances in Physiology Education*, 35(4), 408-415.

Kundak, N.F. (2017). Bilgi ve belge yönetimi bölümleri son sınıf öğrencilerinin meslekleri hakkında görüşleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Kurbanoğlu, S. (2004). Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde öğrenci profili. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 1- 18.

Kurbanoğlu, S., & Taşkın, Z. (2012). Hacettepe Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrenci profili: 2011-2012 akademik yılı. Prof. Dr. K. *Gülbün Baydur'a armağan* içinde s. 49-64. Yay. Haz. Ö. Külcü, T. Çakmak ve N. Özel. Hacettepe Üniversitesi.

Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: a gateway to creating an inclusive learning environment. *J Econ Educ*, 31(1), 30–43.

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (2023). Müfredat. http://dosya.marmara.edu.tr/fef/bby/BBY_2014_.pdf

Nacaroğlu, O., & Bektaş, O. (2023). The effect of the flipped classroom model on gifted students' self-regulation skills and academic achievement. *Thinking Skills and Creativity*, 47, 1-18. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101244

Nayci, Ö. (2017). Sosyal bilgiler öğretiminde ters yüz sınıf modeli uygulamasının değerlendirilmesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi.

Odabaş, H. (2015). Türkiye'de büyük kentler dışında kurulan bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin özellikleri ve kurulmakta olan bölümlere öneriler. *İsmet Binark armağanı* içinde (ss. 301-316.) Yay. Haz. İ. Keskin, Ş.N Somer ve N. Oğuz. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Odabaş, H. (2014). Atatürk Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrencilerinin bölüme ve disipline karşı tutum ve davranışları. *Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü 60. yıl armağan kitabı* içinde s. 129-142. Yay. Haz. N. Özel ve N. Er-Koçoğlu. Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Öztemiz, S. (2013). Bilgi teknolojilerinin statü bağlamında bilgi profesyonelliğine yansıması: Ankara'da çalışan kütüphaneciler üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(3), 496-514.

Sams, A., & Bergmann, J. (2014). *Flipped learning: International society for tech in education*. Washington DC: International Society for Technology in Education.

Say, F.S., & Yıldırım, F.S (2020). Flipped classroom implementation in science teaching. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET*), 7(2), 606-620.

Shana, Z., & Alwaely, S. (2021). Does the flipped classroom boost student science learning and satisfaction? A pilot study from the UAE. *International Journal of Instruction*, 14(4), 607-626.

Shih, W. L., & Tsai, C. Y. (2017). Students' perception of a flipped classroom approach to facilitating online project-based learning in marketing research courses. *Australasian Journal of Educational Technology*, 33(5), 32-49. https://doi.org/10.14742/ajet.2884

Subaşıoğlu, F. (2014). Meslek eğitimimizde yeni yöntemler, fırsatlar. *Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü 60. yıl armağan kitabı* içinde s. 81-91. Yay. Haz. N. Özel ve N. Er-Koçoğlu. Ankara Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Süzük, E. (2019). Fen bilimleri motivasyon ölçeği II'nin Türkçe'ye ve fiziğe uyarlanması: fizik motivasyon ölçeği. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 3(2), 126-141.

Tekin, D. (2020) Kimyanın temel kanunları, kimyasal hesaplamalar ve mol kavramı ünitelerinin yapılandırmacılık temelli ters yüz edilmiş sınıf modeli ile öğretimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi.

Tekindal, M. A., & Güven, R. (2022). *Sağlık bilimlerinde bilimsel araştırma: nicel ve nitel yöntemlerin paket program uygulamaları Cilt 1: bilimsel araştırma süreci ve kavramlar.* Akademisyen Kitabevi. DOI: 10.37609/akya.2175

Tonta, Y. (2012a). Kütüphanecilik ve bilgibilim eğitiminde gelişmeler ve program değişiklikleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 227-261.

Tonta, Y. (2012b). Hacettepe Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü lisans programının güncelleştirilmesi (2009-2011). *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 291-314.

Tuncer, N. (2007). Kütüphanecilik eğitiminde değişen ufuklar: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümünün ilk on beş yılı. *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*, *24-26 Ekim 2007, Ankara. Bildiriler* içinde s. 13-18. Yay. Haz. S. Kurbanoğlu, Y. Tonta ve U. Al. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve belge yönetimi bölümü.

Tutal, O., & Yazar, T. (2021). Flipped classroom improves academic achievement, learning retention and attitude towards course: A meta-analysis. *Asia Pacific Educ. Rev*., 22, 655–673. https://doi.org/10.1007/s12564-021-09706-9

Urfa, M. (2018). Flipped classroom model and practical suggestionsters. *Journal of Educational Technology & Online Learning,* 1(1), 47-59.

Usta, S. (2022). Fen bilimleri motivasyon anketi II Türkçe versiyonu. https://drive.google.com/uc?id=19kVmhtmwlVTL3YxqxrSVbTy8SxBhzZoN

Wiginton, B. L. (2013). Flipped instruction: an investigation into the effect of learning environment on student self-efficacy, learning style, and academic achievementin an algebra I classroom (Yayımlanmamış doktora tezi), The University of Alabama. http://libcontent.lib.ua.edu/content/u0015/0000001/0001416/u0015_0000001_001416.pdf

Yanardağ, H. (2021). Ters yüz sınıf uygulamalarının mevsimler ve iklim ünitesininöğretiminde 8. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, tutum ve öğrenmekalıcılıklarına etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi.

Yılmaz, B. (1993a). Türkiye'de kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon-enformasyon anabilim dallarının/bölümlerinin tercih edilme eğilimleri: 1998-1991. *Türk Kütüphaneciliği*, 7(1), 41-52.

Yılmaz, B. (1993b). Türkiye'de kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon-enformasyon anabilim dallarının/bölümlerinin tercih edilme eğilimleri: 1998-1991. *Türk Kütüphaneciliği*, 7(2), 107-118.

YÖK. (2021a). Bölümler hakkında genel bilgiler. https://istatistik.yok.gov.tr/

Yılmaz, B. (2018). Türkiye'de bilgi ve belge yönetimi bölümleri ders programlarının arşivcilik ve belge yönetimi eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 44-62.

Ying, X., & Thompson, P. (2020). Flipped university class: a study of motivation and learning. *Journal of Information Technology Education: Research*, 19, 41-63. DOI: 10.28945/4500

YÖK. (2021b). Lisans Atlası hakkında. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php

Zengin, Y. (2017). Investigating the use of the Khan Academy and mathematics software with a flipped classroom approach in mathematics teaching. *Journal of Educational Technology & Society*, 20(2), 89-100.

4. KISIM - PART 4

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN KOLEKSİYON VE TEKNİK HİZMETLERE YANSIMALARI

REFLECTIONS OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON COLLECTION AND TECHNICAL SERVICES

15. BÖLÜM / CHAPTER 15

Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkçe Elektronik Kitaplar: Akademisyenlerin Algı Ve Tutumları*

Turkish Electronic Books in the Digital Transformation Process: Perceptions and Attitudes of Academicians

Ayşegül TOK[1], Pervin BEZİRCİ[2]

[1]Kütüphaneci-Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye
E-mail: aysegul.tok@beun.edu.tr

[2]Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: pervinb@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.15

ÖZ

Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle kütüphane koleksiyonları arasında önemli bir yer kazanan elektronik kaynakların çeşitlenmesi ile kullanıcıların tercih ve tutumları da değişim göstermiştir. Elektronik bilgi kaynakları kullanım oranları artmış ve çarpıcı bir seviyeye ulaşmıştır. Günümüzde elektronik kitaplar kütüphane dermelerinin önemli ve büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, bilimsel bilgi üretiminin baş aktörleri olan akademisyenlerin/bilim insanlarının Türkçe elektronik kitap veritabanlarına ilişkin algı ve tutumlarını inceleyerek genellenebilir bir bakış açısı sağlamayı amaçlamaktadır. E-kitaplar ile ilgili yapılmış çeşitli çalışmalar olmakla beraber, Türkçe e-kaynaklar özelinde yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden, üniversitelerde Türkçe e-kitap veritabanlarının kullanımı hakkında yapılmış ilk olduğu düşünülen bu araştırmanın, Türkçe dilinde geliştirilen e-kitaplar ile ilgili çeşitli proje ve çalışmalara öncülük ederek, katkı sağlayacağı ümit edilmektedir. Çalışmada önce, bilginin dönüşümü ve dijital çağda kütüphaneler, elektronik kitapların yükselişi, üniversitelerde elektronik kitap kullanımı, araştırmacılar için bilimsel içeriklerin dili ve Türkçe elektronik kitaplar (e-kitap) konuları üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra da akademisyenlerin Türkçe elektronik kitap veritabanlarına yönelik algı ve tutumlarının ortaya konulabilmesi amacıyla konu, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde (ZBEÜ) görev yapan 1413 akademisyene uygulanan anket ile desteklenerek incelenmiştir. Veriler Google Forms aracılığı ile toplanmış, bulgular IBM SPSS 25.0 versiyonu ile değerlendirilmiş, çözüm ve öneriler dile getirilmiştir. Araştırma bulgularına göre;

1 Bu çalışma Ayşegül Tok'un Doç. Dr. Pervin Bezirci danışmanlığında yapılmış yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

akademisyenler Türkçe elektronik kitap veritabanlarını faydalı bulmaktadır. Ancak Türkçe elektronik kitap veritabanlarının sayı ve nitelik bakımından artırılması kullanım oranını artıracak, akademik ve bilimsel çalışmalarda büyük kolaylıklar ve Türk dilinin bilimsel görünürlüğü açısından da katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akademisyenler, bilim dili, Türkçe e-kitap, Türkçe e-kitap veritabanları, üniversite kütüphaneleri

ABSTRACT

With the influence of technological and scientific advancements, the diversification of electronic resources within library collections has led to changes in user preferences and attitudes. The use of electronic information sources has increased significantly and reached remarkable levels. Finally, electronic books now constitute a significant and substantial part of library collections. In this context, the present study aims to provide a general perspective by investigating the perceptions and attitudes of academics and scientists, who are the main actors in scientific knowledge production, towards Turkish electronic book databases. While various studies have been conducted on e-books, no research specific to Turkish e-resources has been identified. Therefore, it is hoped that this study, which is believed to be the first of its kind on the usage of Turkish e-book databases in universities, will contribute to and pave the way for various projects and initiatives related to Turkish e-books developed in the Turkish language. Initially, the transformation of information and libraries in the digital age, the rise of electronic books, the use of electronic books in universities, the language of scientific content for researchers, and Turkish electronic books (e-books) were briefly discussed in the study. To reveal the perceptions and attitudes of academics towards Turkish electronic book databases, a survey was conducted with 1413 academics employed at Zonguldak Bülent Ecevit University (ZBEÜ). The data were collected through Google Forms, the findings were evaluated with IBM SPSS version 25.0, and solutions and suggestions were expressed. According to the research findings, academics find Turkish electronic book databases useful; however, increasing the number and quality of Turkish electronic book databases will enhance their usage rates and provide significant facilitation in academic and scientific research, as well as contribute to the scientific visibility of the Turkish language.

Keywords: Academics, Turkish e-books, language of science, Turkish e-book databases, university libraries

Extended Abstract

E-books have an important place in supporting academics' research activities and play a major role in the development and publication of library resource use. In this respect, determining the perspectives of academics towards Turkish e-books will be instructive for future collection development studies. For this purpose, the study examined the use of Turkish e-book databases subscribed by ZBEU library by academicians and presented data. In order to determine the data, a survey was applied to 1413 academicians working at ZBEU and 306 people participated. Based on the findings obtained from the survey questions, it is possible to say that the attitudes of scientists towards Turkish e-books are generally positive, but the level of use of these resources is low. While 56.9% of academics do not use the Turkish e-book platforms subscribed by libraries, 43.1% stated that they do (Table 3). Apart from this, it was seen from the responses that academics use several different methods to access books. Accordingly, it is understood that each researcher acts

in line with their own preferences and budgets (Table 2). In particular, the majority of the participants (62.9%) answered the question "Where did you get the information about Turkish e-book databases?" as "librarian" (Table 4). In addition, in the question evaluating the library's guidance in the use of Turkish e-books, users found this service useful (30.3%) and very useful (51.5%), indicating that the library was successful in providing appropriate resources and tools to meet the needs of academics (Table 6). According to these results, it is clear that librarians play an active role in the use of Turkish e-book databases. Another issue addressed in the study was the purpose for which academics use Turkish e-books. The usage purposes of the participants are research 63.6%, providing course material 25.8%, information 9.8%, entertainment 0.8% (Table 5). It is quite understandable that scientists use Turkish e-books for research at a high rate. If Turkish e-book databases can meet the research needs of academics, the use of Turkish language in scientific studies can increase. This can make a positive contribution to Turkey's development in scientific studies. Regarding the advantages and disadvantages perceived by academics regarding Turkish e-books, the majority (56.8%) stated that "I can access whenever I want" is an advantage. This result emphasizes the importance of providing fast and easy access to information in the digital age (Table 7). In the findings in the perceived disadvantages section, the fact that the "inability to download" option (45.5%) was marked at a high rate reflects the need of academics to use e-books offline (Table 8). Some academics prefer the option of being able to download because they have to work in places without internet access. According to the results of the research, it is seen that some academics direct their students to use Turkish e-book databases (43.2%), however, the rate of active use of e-books as course materials or in the classroom (18.9%) is low. In addition, it is seen that most of the academics who want to be informed about new books related to their research fields frequently (36.4%) or always (24.2%) follow Turkish e-book databases (Tables 10, 11). According to the survey findings of the research and literature-based reviews, the benefits of Turkish e-books can be briefly summarized as follows: Increasing the number of Turkish e-book databases; using Turkish e-books as in-class materials will facilitate the teaching of course subjects and contribute to students' research in their own language and the development of digital reading habits, preserve and spread Turkish language and culture for researchers who want to learn about Turkish culture and history, and enable local authors and publishers to give more importance to the production of Turkish e-books and increase the number of studies. In addition, the increase in the number and quality of Turkish e-books will support multilingualism in science by playing an important role in preventing monolingualism in science and increasing the visibility of national publications. In order to increase the use and sustainability of Turkish e-books, incentive projects can be implemented to change the perceptions of publishers in Turkey during the transition to e-books. Policies and practices should be developed to provide academics with the opportunity to access e-books produced in their own language in terms of the sustainability of scientific studies, especially in working from home conditions such as the pandemic. In this direction, Turkish e-book

databases can be added to the collections of university libraries under the TÜBİTAK-ULAKBİM EKUAL license. The budgetary conditions of university libraries should be improved in order to enrich Turkish e-book collections in terms of quantity and quality. In addition, academics should provide more guidance to students about Turkish e-book databases. In this context, face-to-face and online trainings on the benefits of e-books, access methods and usage techniques can be provided to students in cooperation with libraries and course instructors. Librarians can guide users to popularise Turkish e-books. Turkish e-book databases in the library collection should be introduced and users should be told how to access these resources. Librarians should help users to learn more about these resources by suggesting Turkish e-books according to their needs. Librarians should periodically train users on how to use Turkish e-books and help them find solutions to problems that may arise in accessing these resources. Librarians should prepare different materials (user manuals, stationery, online guides, training videos, etc.) to promote Turkish e-books.

1. Giriş

Sürekli olarak bir yenisi ile karşılaştığımız küresel değişiklikler hayatın içindeki tüm alanları etkilemektedir. Bu dinamik ortamda, hayatta kalabilmek ve misyonlarını yerine getirebilmek için hiçbir kurumun değişimleri yok sayma seçeneği yoktur. Nitekim bilginin merkezleri olan kütüphaneler de yaşanan gelişmelerden nasibini almış, kaliteli hizmet verebilmek için bu değişime ayak uydurarak dijital dönüşüm sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Dijital dönüşüm ile bilginin üretim ve paylaşım şekillerinde köklü değişiklikler yaşanmış, kullanıcı talep ve beklentileri de değişmiştir.

Bilimsel araştırma için bilgiye erişim ve yeni bilgiler üretme çalışmalarının merkezinde yer alan üniversite kütüphaneleri de çağın gerisinde kalmamak için sahip oldukları mesleki becerileri geliştirerek, kullanıcılarıyla daha yoğun etkileşim içine girmek zorunda kalmıştır. Bilgiye erişim kaynak türlerinin geliştirilmesi, zenginleştirilmesi de bu zorunlulukların temel unsurlarından biridir.

Bu bağlamda, elektronik kitaplar (E-kitap) hem genel kullanıcı kitlesi hem de akademisyenler için önemli olan teknolojik gelişmelerin sonucu ortaya çıkan yeni bir kitap biçimidir. Pek çok olumlu özellik barındıran e-kitaplar, araştırmacıların dijital okumalarını sürdürebilmelerine fırsat tanır. Türkçe e-kitaplar ise, Türk akademisyenlerin bilimsel içeriklere erişimine katkı ve kolaylık sağlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmada e-kitap olgusu akademisyenler açısından ele alınarak akademisyenlerin bilgi arama süreçlerinde Türkçe e-kitap veri tabanlarına ilişkin farkındalıkları incelenmiştir. Konunun Türkçe e-kitap veri tabanları özelinde araştırılması ise Türkçe dilindeki elektronik kaynaklara olan farkındalığın artmasının yanında Türkçe e-kitapların eğitime ve bilimsel çalışmalara katkısının belirlenmesi ve ortaya konulması amacını taşımaktadır.

Çalışma kapsamında; bilginin dönüşümü ve dijital çağda kütüphaneler, elektronik kitabın gelişimi, üniversitelerde elektronik kitap kullanımı, bilimsel içerik dili ve Türkçe e-kitaplar konularına kısaca değinildikten sonra araştırma soruları sonucunda elde edilen bulgular; kitaplardan faydalanmak için tercih edilen yöntemler, Türkçe e-kitap platformu kullanımları, Türkçe e-kitap veritabanları hakkında bilgi edinilen kanallar, Türkçe e-kitap veritabanı kullanım amaçları, Türkçe e-kitaplar konusunda kütüphanenin rehberliği konusundaki algılar, Türkçe e-kitap kullanımları ile ilgili algılanan avantajlar ve dezavantajlar, Türkçe e-kitap veritabanları kullanım davranışları, Türkçe e-kitap veritabanları kullanımlarının alışkanlıklarda ortaya çıkardığı değişiklikler başlıkları altında değerlendirilmektedir.

2. Bilginin Dönüşümü ve Dijital Çağda Kütüphaneler

18. yüzyılda sanayi devrimi ile başlayan değişim dalgaları, endüstrileşmeye bağlı seri üretim, iletişim, ulaşım araçlarının keşfi ve nihayet mantıksal işlem yapan aygıtların icadı ile ilk bilgisayar "Altair 8800-1971" üretilebilmiş ve dijital çağ başlamıştır. Bu teknolojilerle beraber "bilgi" en temel ve stratejik güç haline gelmiştir (Yılmaz, 2021, s. 111). Hayatın önemli bir parçası haline gelen bilgisayarlar, tüm sistemleri yeniden düzenlemiş ve şekillendirmiştir. İnternete dayalı teknolojiler, dijital dönüşümü etkileyerek gelişen araçlar ve dijitalleşme sayesinde dijital dünyanın oluşmasını sağlamıştır (Bezirci, 2021, s. 655). Dijitalleşmenin etkisi günümüzde toplumun neredeyse her kesimine yerleşmiş durumdadır (Gartner, 2016; Gimpel, Hosseini, Huber, Probst, Röginger ve Faisst, 2018, s. 32).

Dijitalleşmenin etkisinde kalarak dönüşümler geçirmiş disiplinlerden biri de bilgi bilim alanıdır. Dijital dönüşümün doğal bir sonucu olarak bilgi kaynakları da dijitalleşmiş, kütüphaneler ve bilgi merkezlerinde teknolojik sistemler kullanılmaya başlanmıştır. Bilginin dijital ortamda çok daha kolay saklanabilmesi, paylaşılabilmesi, ekonomik oluşu ve bilgiye daha hızlı ulaşılabilmesi kullanıcı beklentilerinin de değişmesine neden olmuştur ve bu durumun doğal bir sonucu olarak da zaman ve mekândan bağımsız hizmet veren dijital kütüphaneler ortaya çıkmıştır (Kakırman-Yıldız, 2009, s. 69). Gelişen teknolojinin etkisiyle bilgiye erişimin kolaylaştığı günümüz dünyasında kolay erişilebilir kütüphane kaynakları bir kütüphanenin başarısını etkileyen önemli faktörlerdendir. Dijital dönüşüm sürecini tamamlayan bir kütüphane, çevrimiçi koleksiyonları sayesinde aynı anda pek çok kullanıcıya ulaşabilmektedir çünkü dijital kitaplıklar kullanıcının gitmeyi seçtiği yere kadar uzanacaktır (Indrak ve Pokorna, 2020, s. 169).

2.1. Dijital Yükseliş: Elektronik Kitaplar

E-kitaplar basılı bir kitabın dijital versiyonu gibi gözükse de genelde kendi dijital ortamına göre belli özellikleri de barındırırlar. Bu özellikler, etkileşimli multimedyalar, ilgili web sayfalarına bağlantılar, gelişmiş arama özellikleri, özel gereksinimli kullanıcılar için metin boyutu değiştirme ya da metni sese çevirme olabilir. Bazen de metnin altını çizme, vurgulama, not alma gibi işlevleri sağlayarak basılı kitaplardaki geleneksel çalışma tekniklerini de sağlamaya çalışır (Abbott ve Kelly, 2004, s. 34).

E-kitapların tarihi 1970'lere kadar gitmektedir (Konya, 2004, s. 68). "Elektronik kitap" terimini ilk kullanan Amerika Brown Üniversitesinde IBM 360 ana bilgisayarında ilk hypertext sistem üzerinde çalışan teknoloji profesörü Andries Van Dam olmuştur (Anuradha ve Usha, 2006'dan akt. Önder, 2013, s. 34). 1971'de Michael Stern Hart tarafından geliştirilen Guten-

berg Projesi ise e-kitabın başlangıcı olarak kabul edilir (Project Gutenberg, 2022; Kayabaş, 2019, ss. 6-7). 1992'de ilk e-kitap okuyucularından Sony Data Discman piyasaya sürülmüş, 1994 yılında ise ilk e-kitap yayın şirketi olan "The Fiction Works" kurulmuş aynı zamanda PDF uzantılı e-kitapların okunmasına imkân veren Adobe Acrobat Reader ürünü de 1994 yılında ilk kez pazarlanmıştır (Önder, 2013, ss. 35-36).

Dijital yayıncılık endüstrisinin genişlemesiyle birlikte 2007'de Amazon Kindle'ı piyasaya sürmüş ve okurların yeni bir deneyim yaşamasını sağlamıştır. Endüstrinin gelişmesiyle birlikte Amazon kendi e-okuyucusunu da çıkarmış, ardından Apple i'Pad, iPod touch, İPhone ve iBookstore çıkmıştır ve son olarak 2010 yılında Barnes ve Nobles Nook piyasaya girmiştir (Kara, 2021, s. 70). Ayrıca 2010 yılında Google Books yazılımı geliştirilmiş, Adobe firması etkileşimli e-kitap okuma olanağı sağlayan CS5 standardı geliştirilmiştir. 2012 yılında PDF 2.0 formatı ve Adobe Digital Publishing Suite yazılımlarının geliştirilmesi e-kitap gelişiminin sıçrama noktaları olmuştur (Bozkurt ve Bozkaya, 2013, s. 20). 2014 yılında Amazon "Her zaman her yerde okuyun" sloganıyla Kindle Unlimited'ı piyasaya sürmüştür (Amazon, 2023).

***Türkiye'de Elektronik Kitabın Gelişimi**:* Maliyet, teknoloji altyapısı, e-yayıncılığın geleceği ile ilgili kaygılar ve ülkemizdeki okuma oranlarının düşük olması nedeniyle e-kitap endüstrisi ülkemizde dünyadaki hızda gelişememiştir (Önder, 2010, s. 238). Ülkemizde e-kitap teknolojisinin kitleler tarafından kabul görmesi yurtdışındaki gelişmelerden daha sonra gerçekleşmiştir. Son yıllarda geleneksel kitap yayıncıları e-kitap üretmeye ve okuyucularına daha fazla seçenek sunmaya başlamışlardır. Türkiye'de e-kitaplar konusundaki belli başlı gelişmeler tablo 1'deki gibidir.

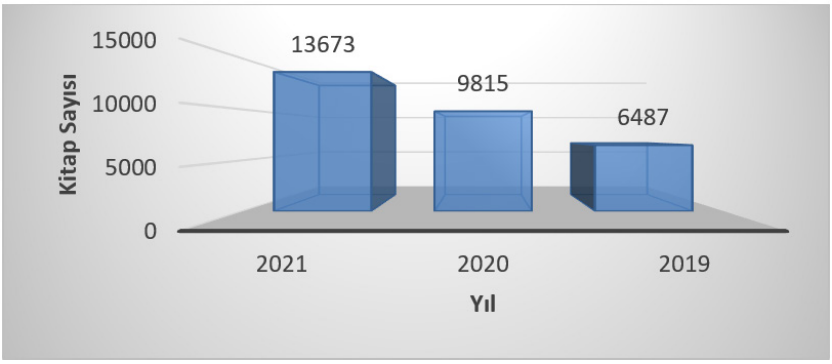
Tablo 1. Türkiye'de elektronik kitabın gelişimi

1997	PC World editörleri tarafından "Örümcek" adlı e-kitap hazırlanmış ve exlibrary.com üzerinden "41 Derece" isimli e-kitap yayınlanmıştır (Önder, 2010, s. 225).
2000	Türkiye'nin ilk çevrimiçi yayınevi olan "AltKitap" internet üzerinden ücretsiz bir biçimde e-kitapların yayınlanabilmesi hedefiyle faaliyetlerine başlamıştır (AltKitap, 2023).
2001	Bilgi Yayınevi ilk ödüllü e-kitap roman yarışmasını 2001 yılında düzenlemiş ve Üstün Kırdar'ın "Fi" adlı romanı bu yarışmada ödül almıştır (Önder, 2010, s. 226; Bilgi Yayınevi, 2018).
2003	Bilgi Yayınevi tarafından e-kitap şiir yarışması düzenlenmiştir (Erkal, 2020, s. 22).
2004-2005	Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından 2004 yılında e-kitap projesi1 başlatılmıştır ve 2005 yılında tamamlanmıştır. (Önder, 2010, s. 245). Hali hazırda Proje kapsamında edebiyat, halk bilimi, halk kütüphaneleri, kültür, kültürel miras, kütüphanecilik çalışmaları, sanat, tanıtım eserleri, tarih konu başlıklarında çeşitli eserler bulunmaktadır.
2007	Ortalama bir kitap boyutlarında aynı zamanda müzik çalabilme özelliğine sahip, ilk yerli e-kitap okuma cihazı Uğur Bilgi Teknolojileri tarafından (UBİT) "Walkbook" adı ile 2007 yılında piyasaya sürülmüştür (Anameriç, 2011, s. 84).

1 https://ekitap.ktb.gov.tr/

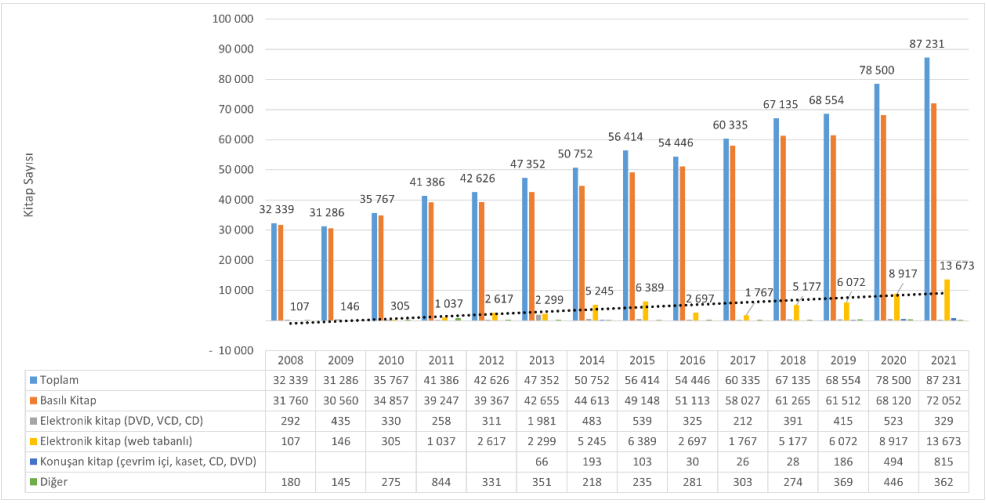
2008	Cin Ali dizisi kitapları 2008 yılında dijitalleştirilerek basit e-kitap formatı şeklinde "Cin Ali İnteraktif Eğitim CD'si" olarak öğrenci ve eğitimcilere sunulmuştur (Anameriç, 2011, s. 86).
2009	Türkiye'nin ilk Türkçe e-kitap veritabanı olan Hiperkitap 2009 yılında hizmete açılmıştır (Hiperlink, 2022).
2010	Türkiye'nin büyük çevrimiçi kitabevlerinden olan "Idefix" Nisan 2010'da Türkiye'nin ilk e-kitap platformunu oluşturarak kendi İdefix Dijital Kütüphanesini kurmuştur (İdefix, 2023). FATİH projesi e-içerik oluşturma faaliyetleri kapsamında, teknolojik olanaklar yardımıyla kitap içerikleri zenginleştirilerek Z-kitap ismi ile etkileşimli kitaplar geliştirilmiştir. Z kitap, Millî Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanarak ders kitabı olarak kullanılan materyallerin animasyon, ses, fotoğraf, harita, tablo, simülasyon, grafik gibi unsurlarla etkileşimli hale getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ekici ve Yılmaz, 2013, s. 324).
2012	İdeal Kültür Yayıncılığın dijital hizmet platformu olan İdealonline üzerinden İdeal Tıp Kitapları Veritabanı kullanıma sunulmuş ve kütüphanelere Türkçe e-kitap abonelik seçeneği ile sunulmaya başlanmıştır (Burak Savaş Sarıçoban, kişisel iletişim, 24.03.2023 tarihli çevrimiçi görüşme).
2014	"Calibro" babil.com tarafından tasarlanan e-mürekkep teknolojisi ile geliştirilen ilk yerli e-kitap okuyucusu olmuştur (Calibro, 2023).
2015	Sayısal Grafik şirketi tarafından 2015 yılında Türkçe e-kitap veritabanı Sayısal Kitap veritabanı piyasaya sürülmüştür (Serdar Katipoğlu, kişisel iletişim, 07.03.2023 tarihli çevrimiçi görüşme).
2016	Informascope şirketi tarafından geliştirilen Türkçe e-kitap platformu olan Turcademy veritabanı piyasaya sürülmüştür (Kıvanç Çınar, kişisel iletişim, 27.02.2023 tarihli çevrimiçi görüşme).

Türkiye Yayıncılar Birliği'nin her yıl düzenli olarak yayınladığı "Türkiye Kitap Pazarı Raporu" verilerinde 2019 yılından itibaren Türkiye'de üretilen e-kitap sayıları da yer almaya başlamıştır. Veriler, ülkemizdeki e-kitap sayısının yıldan yıla arttığını göstermektedir (Türkiye Yayıncılar Birliği, 2022). Söz konusu raporlarda e-kitaplara yönelik veriler grafik 1'de gösterilmiştir.



Grafik 1. Türkiye'de e-kitap formatında üretilen kaynak sayısı.

Ayrıca, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 25 Temmuz 2022 tarihinde ISBN verileri esas alınarak yayınlanan istatistikte, Türkiye'deki kitapların türlerine göre sayıları verilmektedir.



	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	32 339	31 286	35 767	41 386	42 626	47 352	50 752	56 414	54 446	60 335	67 135	68 554	78 500	87 231
Basılı Kitap	31 760	30 560	34 857	39 247	39 367	42 655	44 613	49 148	51 113	58 027	61 265	61 512	68 120	72 052
Elektronik kitap (DVD, VCD, CD)	292	435	330	258	311	1 981	483	539	325	212	391	415	523	329
Elektronik kitap (web tabanlı)	107	146	305	1 037	2 617	2 299	5 245	6 389	2 697	1 767	5 177	6 072	8 917	13 673
Konuşan kitap (çevrim içi, kaset, CD, DVD)						66	193	103	30	26	28	186	494	815
Diğer	180	145	275	844	331	351	218	235	281	303	274	369	446	362

Grafik 2. Türkiye'de yayınlanan kitap sayıları (TÜİK, 2022).

2008'den günümüze düzenli olarak verilen kitap sayıları yıllarına ve türlerine göre gösterilmiştir. E-kitap sayılarının gelişimine bakıldığında, web tabanlı e-kitap eğilim çizgisinin yıldan yıla arttığı görülmektedir. 2011 yılında 1.037 olan e-kitap sayısı 2021'de 13 kat artarak 13.673 sayısına ulaşmıştır. 2019 yılında web tabanlı e-kitap formatında üretilen kitap sayısı 6.072 iken 2020'de 8.917'ye yükselmiş ve 2021 yılında 2019 yılına göre 1,5 kat artmıştır. Ek olarak ülkemizde üretilen kitapların %15,68'lik kısmının web tabanlı e-kitap türünde oluşturulan içerikler olduğu görülmektedir.

2.2. Üniversitelerde Elektronik Kitap Kullanımı

Günümüzde giderek daha fazla sayıda akademik kütüphane, basılı kitaplar yerine e-kitaplar satın almayı tercih etmektedir. Bu değişikliğin nedeni 7/24 erişim, daha uygun maliyet ve yerden tasarruf sağlamaktır. Ayrıca yayıncılar, e-kitaplar için sağlama yöntemlerini daha kolay, daha ucuz ve daha cazip bir hale getirmektedirler (Raynard, 2017, s. 82). Üniversite kütüphaneleri öğrenciler ve akademisyenlerin araştırmalarını ve akademik arayışlarını desteklemede hayati bir rol oynamaktadır. Bu açıdan dijitalleşmenin de etkisiyle üniversite kütüphanelerinde e-kitaplara erişim sağlamak giderek daha önemli bir hale gelmektedir. Nitekim çeşitli üniversitelerde konuya ilişkin yapılan bazı çalışmalar e-kitap kullanımının artışını destekler niteliktedir. Örneğin; 2012 yılında Avusturalya'da yapılmış bir çalışma, tıp akademisyenlerinin e-kitap ihtiyaçlarını keşfetmeye dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanların %71'i bilimsel araştırmalarında e-kitaplardan faydalandıklarını ve üretkenliklerinin artığını ortaya koymaktadır (Wilson, D'Amra ve Drummond, 2014, ss. 415-419).

Ohio, Mimai Üniversitesinde 1471 kullanıcının e-kitaplara yönelik tutumları incelenmiş ve Q metodolojisi[2] kullanılarak kullanıcıların e-kitaplar hakkındaki fikir kümeleri oluşturulmuştur. Araştırmacılar; kitapseverler, teknoloji tutkunları, pragmatisler ve maatbacılar olarak etiketledikleri dört farklı görüş belirlemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre etiketlenen kullanıcı gruplarının tutumları şu şekildedir. Kitapseverler, basılı kitaplara karşı doğal bir yakınlığa sahiptir. Ekran üzerinde uzun metinler okumaktan hoşlanmazlar. Teknoloji tutkunları, yeni teknolojinin olanaklarıyla yakından ilgilenirler. Pragmatistler, dört farklı görüş türü arasında en tarafsız olanlarıdır, basılı ve elektronik her iki biçimin artı ve eksilerini değerlendirirler. Matbaacıların ise, basılı kitapları kullanmayı ve çalıştıkları tüm çevrimiçi metinleri yazdırmayı tercih ettikleri görülmüştür (Revelle, Mesneer, Shrimplin ve Hurst, 2013, s. 420-422).

Türkiye'de yapılmış olan "Türk öğretim üyelerinin elektronik kitap kullanım durumu ve tercihleri" başlıklı çalışmada Türkiye'deki 30 üniversiteden 412 öğretim görevlisinin katıldığı çalışmanın bulguları büyük oranda öğretim üyelerinin (%76,5) araştırmaları kapsamında e-kitapları kullandığını, %19.2'lik kısmının ise öğretim amaçlı e-kitapları kullandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %61.9'u e-kitap kullanımının kolay ya da çok kolay olduğunu %27.4'ü ise e-kitap okumanın zor olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%89.8), kütüphanelerindeki e-kitap koleksiyonun artırılması yönünde yanıtlar vermiştir (Öngöz, 2013, ss. 42-46).

21. Yüzyılda yaşanan hızlı dijital gelişmelerle yaşam pratikleri değişmiştir. 2020 yılının ilk aylarında ise pandemi olarak anılan Covid-19 süreci yaşanan dijitalleşmeyi hızlandırmış, hatta mecbur kılmıştır. O süreçte insan yaşamına dair neredeyse her şey uzaktan ve çevrimiçi olarak yürütülmüştür (Karacabey ve Tuzcu, 2021, s. 284). Covid-19 sürecinde yaşanan değişimlerle üniversitelerde e-kitap ihtiyacı ve Türkçe e-kaynak içeriklerine ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Pandemi sırasında kütüphanelerde meydana gelen en kayda değer değişiklik, üniversitelerde derslerin çevrimiçi yapılmasındaki ani artış için gerekli olan e-kaynak ihtiyacının karşılanması olmuştur (Green, 2022, s. 1). Covid-19 etkisiyle kapanan kütüphane binaları, basılı koleksiyon kullanımını mecburen sınırlamışken (Çimen ve ark., 2020, s. 170), bu kısıtlamaların doğal bir sonucu olarak e-kaynaklara olan ihtiyaç artmış ve beklentilerde yükselmiştir (Akbaytürk-Çanak, 2021, s. 297).

"Yeni Coronavirüs (Covid-19) sürecinde Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri" (Çimen ve ark., 2020) isimli araştırma, pandemi sürecinde Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin durumunu tespit etmek ve geliştirilen hizmetleri belirlemek adına yapılmış çalışmalardan biridir. Aynı zamanda Türkçe e-kitapların geleceğine ilişkin çıkarımlar yapma noktasında

2 Q metodolojisi insanların bir konu hakkında nasıl düşündüklerini belirlemek için kullanılan köklü bir araştırma yöntemidir.

önemli sonuçları da içermektedir. Adı geçen çalışmada üniversite kütüphanelerinin büyük çoğunluğunda, salgın boyunca gerçekleşen uzaktan erişim hizmetlerinin en az zorlanılan alan olduğu belirtilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan ankette, en fazla kullanılan kütüphane hizmetinin "elektronik kitaplardan faydalanma" olduğu görülmüştür. Yine aynı çalışmada ders programlarında kullanılan Türkçe ve İngilizce ders kitaplarına uzaktan erişimin son derece önemli olduğu ve e-kitap, e-dergi ve açık erişim veritabanlarının çok yoğun kullanılmasına karşın pandemi boyunca en fazla eksikliği hissedilen konunun Türkçe içerikli e-kaynaklar olduğu görülmüştür (Çimen ve ark., 2020, s. 193). Uzaktan eğitim söz konusu olduğunda eğitim dili tamamen Türkçe olan üniversite öğrencilerinin kendi dillerinde yazılmış araştırma kaynaklarına ulaşmalarının zor olduğu hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim durumlarında Türkçe e-kitaplara ulaşabilmenin eğitime fayda sağlayacağı anlaşılmıştır (Tok, 2023, s. 82).

3. Bilimsel İçerik Dili ve Türkçe E-Kitaplar

E-kitaplar, teknolojinin öğrenme ortamlarına sunduğu en güçlü araçlardan biridir (Yıldırım, 2019, s.77). Teknoloji hızla geliştikçe sınıflarda e-kitap kullanımı da yaygınlaşmıştır (Emborg, et. al., 2012, s. 1803). Nitekim e-kitapların sınıf içi öğrenim materyali olarak kullanılmasına ilişkin çeşitli araştırmalar da bulunmaktadır (Doering, Pereira ve Kuechler, 2012; Waller ve Candidate, 2013). E-kitapların elektronik cihaz kullanmaya alışkın bir kuşağa hitap ediyor olması (Doering, Pereira ve Kuechler, 2012, s. 1) da göz önünde bulundurulduğunda eğitim dili Türkçe olan üniversitelerde Türkçe e-kitapların sınıf içi materyal olarak kullanılması öğrencilerin e-kitap okuma ve kullanma deneyimlerini geliştirmeleri için iyi bir fırsat olabilir. Akademisyenler kütüphane tarafından sağlanan Türkçe e-kitap veritabanlarını sınıf içinde kullanarak bilgiye hızlı erişim sağlanmasına fırsat tanır ve temel kavramların daha derinden anlaşılmasını destekleyecek dinamik bir içerik ile dersler tamamlanabilir. Bu yaklaşım zamandan tasarruf etmenin yanında öğrenciler için bilgiye ulaşmanın ekonomik bir yoludur. Aynı zamanda ders bitiminde kütüphanede sınırlı sayıdaki kullanıma izin veren basılı kitabı çevrimiçi olarak dilediği zaman ve dilediği yerden kullanabilir.

Diğer taraftan e-yayıncılıktaki hızlı büyüme (Atılgan ve Yalçın, 2009; Delil, 2020) ve global olarak kütüphanelerde e-kitap kullanımlarının artması (Nicholas, Rowlands, Clark, Hungtinton, Jamali ve Olle, 2008; Revelle ve diğerleri, 2013; Öngöz, 2013; Wilson ve diğerleri, 2014), Türkçe olarak hazırlanmış e-kitap veritabanlarının sayı ve nitelik bakımından artırılmasının gereğini ortaya koymaktadır. Bilim insanlarının kendi dillerinde yazılmış e-kitaplara erişiminin artması, nitelikli Türkçe e-kitap üretimini teşvik etmek, dünya bilim literatüründe Türkçe içerik görünürlüğünün artması ve Türkçe'nin bilim dili olabilmesi için önemli bir adım olabilir.

Türkiye'deki üniversitelerin büyük bir bölümünün eğitim programlarında dil Türkçe olarak yürütülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında akademide dijital kitap içeriğinin büyük oranda yabancı dilde olması hem öğrenciler hem de akademisyenler için bir dezavantaj oluşturabilmektedir. Ders içinde kullanılan temel kaynakların orijinal dili Türkçe değilse alanın uzmanları tarafından Türkçe'ye çevrilmiş kitaplar öğrencilerin okuma, anlama ve bilgi üretme süreçlerini hızlandırabilir (Yumru, 2010, s. 12). Üniversitelerdeki öğrencilere ders içinde kolaylıkla okuyup anlayabilecekleri kendi dillerinde yazılmış e-kitap içerikleri sunmak, hem akademisyene zaman kazandıracak hem de öğrenciler için daha kolay bir öğrenme ortamı sunacaktır. Öğrencilerin ders takiplerini kolaylıkla yapabilmesi ve akademisyenlerin ders içi materyal kullanımına destek sağlanması için üniversite kütüphanelerinin koleksiyonlarına Türkçe e-kitap veritabanlarının da eklenmesi faydalı olacaktır (Tok, 2023, s. 87).

"Günümüzde dünyada önemli bir konuşur sayısına ve prestije sahip olan Türkçe, bilim dili olma yolunda engelleri aşmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli ön koşul ise toplumun kendi dilini başka dillerden aşağı görmeyeceği ve her daim diline sahip çıkacağı kuşaklar yetiştirmekten geçmektedir" (Baş ve Temizyürek, 2022, s. 97). Bu bakımdan bilimsel kalite ve objektifliği göz ardı etmeden Türkçe dilindeki e-kitapların teşvik edilmesi bilim insanlarının araştırmalarına daha fazla kaynak ve destek sağlanmasına yardımcı olabilir. Bilimsel araştırmalara kaynak ve hizmetler sağlayan üniversite kütüphaneleri Türkçe e-kitaplar için düzenli koleksiyon geliştirme çalışmaları yaparak Türkçe e-içeriklerin kullanımına destek olabilirler. Günümüz itibariyle, Türkiye'de kütüphanelere Türkçe e-kitap olarak sağlanan veritabanları Hiperkitap[3], İdeal Online Tıp Kitapları[4], İdeal Online Din Bilimleri[5], Turcademy[6] ve Sayısal Kitap[7] platformlarıdır.

4. Bulgular[8]

Yukarıdaki başlıklarda bahsi geçen konular çerçevesinde akademisyenlerin Türkçe e-kitaplar konusundaki algı ve tutumlarını tespit etmek amacıyla ZBEÜ akademisyenlerine bir anket çalışması uygulanmış ve veri toplamaya çalışılmıştır. Söz konusu anket ZBEÜ İnsan Araştırmaları Etik Kurulu 21/11/2022 tarihli, 239812 sayılı ve 409 nolu protokol kararı ile bilimsel araştırma etiği açısından "Uygun" yönünde değerlendirilmiştir. Araştırma evreninde

3 https://www.hiperkitap.com/

4 https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/listDatabases.xhtml

5 https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/listDatabases.xhtml

6 https://www.turcademy.com/en

7 https://sayisalkitap.qulto.eu/#/home

8 Çalışma kapsamı gereğince bazı bulgular çıkarılmış veya kısaltılmış olduğundan daha fazla bilgi için tez çalışmasına (Tok, 2023) başvurulması önerilir.

1413 akademisyen bulunmaktadır. Anket için hesaplanan gerekli minimum örneklem sayısı 302'dir. Araştırma amaçları doğrultusunda oluşturulan anket formu 312 kişi tarafından doldurulmuştur. Yapılan kontroller sonucunda 6 adet gözlemin fazlaca kayıp değer ve uç değer içeren hatalı anket olduğu görülmüş ve 306 sonuç analizlere dâhil edilmiştir. Araştırmacılar tarafından oluşturulan anket soruları 30.11.2022-01.03.2022 tarihleri arasında katılımcılara sunulmuştur. Örneklemin cinsiyete göre dağılımı, % 52.9 kadın, % 47.1 erkek; unvana göre dağılımları ise, % 30.1 doktor, % 18 doçent doktor, % 12.1 profesör doktor, % 20.3 araştırma görevlisi ve % 19.6 öğretim görevlisi şeklindedir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıda; kitaplardan faydalanmak için tercih edilen yöntemler, Türkçe e-kitap platformu kullanımları, Türkçe e-kitap veritabanları hakkında bilgi edinilen kanallar, Türkçe e-kitap veritabanı kullanım amaçları, Türkçe e-kitaplar konusunda kütüphanenin rehberliği konusundaki algılar, Türkçe e-kitap kullanımları ile ilgili algılanan avantajlar, Türkçe e-kitap kullanımları ile ilgili algılanan dezavantajlar, Türkçe e-kitap veritabanları kullanım davranışları, Türkçe e-kitap veritabanları kullanımlarının alışkanlıklarda ortaya çıkardığı değişiklikler şeklinde belirlenen başlıklar altında incelenmektedir.

4.1. Kitaplardan Faydalanmak için Tercih Edilen Yöntemler

Tablo 2'de görüldüğü üzere, akademisyenlerin kitaplardan faydalanmak için tercih ettikleri yöntemlere dair veriler şu şekildedir; %82 basılı kitapları kişisel olarak satın almak (n=251), %48 basılı kitapları kütüphane aracılığıyla ödünç almak (n=147), %39,2 e-kitapları kişisel olarak satın almak (n=120), %54,6 e-kitaplara kütüphane aracılığıyla erişim (n=167), %26,1 hepsi (n=80). Bulgular, katılımcıların çoğunluğunun basılı kitapları kişisel olarak satın alırken, e-kitaplara kütüphane aracılığıyla eriştiğini göstermektedir. Akademisyenlerin yaklaşık dörtte birinin ise hem basılı hem de e-kitaplara erişmek için birden fazla yöntemi kullandığını göstermektedir.

Tablo 2. Kitaplardan faydalanmak için tercih edilen yöntemler

Kitaplardan Faydalanmak için Tercih Edilen Yöntem	**Hayır**		**Evet**		**Toplam**	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Basılı kitapları kişisel olarak satın almak	55	18.0	**251**	**82.0**	306	100.0
Basılı kitapları kütüphane aracılığıyla ödünç almak	159	52.0	147	48.0	306	100.0
E-kitapları kişisel olarak satın almak	186	60.8	120	39.2	306	100.0
E-kitaplara kütüphane aracılığıyla erişim	139	45.4	167	54.6	306	100.0
Hepsi	226	73.9	80	26.1	306	100.0

4.2. Türkçe E-Kitap Platformu Kullanımları

Tablo 3'de görüldüğü üzere, akademisyenlerin %56,9'u kütüphanelerin abonelik yaptığı Türkçe e-kitap platformlarını kullanmadığını (n=174), %43,1'i ise kullandığını (n=132) ifade etmiştir. Katılımcıların yarıdan fazlası Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, Türkçe e-kitap platformlarının hâlâ yaygınlaşmamış olabileceğini veya henüz yeterli tanıtıma sahip olmadığını gösteriyor olabilir. Ancak, kullanıcı sayısı %43,1 gibi önemli bir orana sahip olduğundan, veriler, Türkçe e-kitap platformlarına olan ilginin artacağına dair umut verici olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3. Türkçe e-kitap platformu kullanımları

Türkçe e-kitap platformu kullanımları		**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Kütüphanenizin abonelik yaptığı Türkçe e-kitap platformlarını kullandınız mı?	**Hayır**	**174**	**56.9**
	Evet	132	43.1
	Toplam	306	100.0

4.3. Türkçe E-Kitap Veritabanları Hakkında Bilgi Edinilen Kanallar

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veritabanları kullanan akademisyenler Türkçe e-kitap veri tabanlarından haberdar olma yollarını şu şekilde tanımlamışlardır; %62,9 Kütüphaneci (n=83), %5,3 Yayıncılar (n=7), %25,8 Meslektaşlar (n=34), %11,4 Seminer/Konferans (n=15), %50 İnternet (n=66). Tabloya bakıldığında katılımcıların yüksek bir oranı (%62,9), kütüphaneci aracılığıyla veritabanlarından haberdar olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar, Türkçe e-kitap veritabanlarının kullanımı konusunda kütüphanecilerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 4. Türkçe e-kitap veritabanlarından haberdar olma kaynakları

Bilgi Kaynağı	**Hayır**		**Evet**		**Toplam**	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Kütüphaneci	49	37.1	**83**	**62.9**	132	100.0
Yayıncılar	125	94.7	7	5.3	132	100.0
Meslektaşlar	98	74.2	34	25.8	132	100.0
Seminer/Konferans	117	88.6	15	11.4	132	100.0
İnternet	66	50.0	66	50.0	132	100.0

4.4. Türkçe E-Kitap Veritabanı Kullanım Amaçları

Tablo 5'de görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veritabanları kullanan akademisyenlerin "Hangi amaçlarla e-kitap platformlarını kullanırsınız?" sorusuna verdikleri yanıtların dağılımları şu şekildedir; %63,6 Araştırma (n=84), %25,8 Ders Materyali Sağlama (n=34), %9,8 Bilgilenme

(n=13), %0,8 Eğlence (n=1). Bu sonuçlar, Türkçe e-kitap veri tabanlarının akademisyenlerin araştırma, eğitim ve bilgi edinme ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. ZBEÜ bilim insanlarının daha çok akademik araştırmalar ve çalışmalar için Türkçe e-kitap veritabanlarını kulladıkları görülmektedir.

Tablo 5. Türkçe e-kitap veritabanı kullanım amaçları.

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Hangi amaçlarla e-kitap platformlarını kullanırsınız?	**Araştırma**	**84**	**27.5**	**63.6**
	Ders Materyali Sağlama	34	11.1	25.8
	Bilgilenme	13	4.2	9.8
	Eğlence	1	0.3	0.8
	Toplam	132	43.1	100.0
Kullanmıyor		174	56.9	
Toplam		306	100.0	

4.5. Türkçe E-Kitaplar Konusunda Kütüphanenin Rehberliği Konusundaki Algılar

Tablo 6'da görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veritabanları kullanan akademisyenlerin "Türkçe e-kitap veri tabanları konusunda kütüphanenin yaptığı rehberliği nasıl değerlendirirsiniz?" sorusuna verdikleri yanıtların dağılımları şu şekildedir; %0,8 yararsız (n=1), %7,6 kararsızım (n=10), %30,3 yararlı (n=40), %51,5 çok yararlı (n=68), %9,8 rehberlik almadım (n=13). Türkçe e-kitap veri tabanları konusunda kütüphanenin yaptığı rehberlik hizmetinin çoğunlukla yararlı ve çok yararlı olarak değerlendirilmesi olumlu bir durumdur. Bu durum, kütüphanenin kullanıcılarına sunduğu rehberlik hizmetinin, Türkçe e-kitap veri tabanlarına erişim ve kullanımda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 6. Türkçe e-kitaplar konusunda kütüphanenin rehberliği.

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Türkçe e-kitap veri tabanları konusunda kütüphanenin yaptığı rehberliği nasıl değerlendirirsiniz?	Yararsız	1	0.3	0.8
	Kararsızım	10	3.3	7.6
	Yararlı	40	13.1	30.3
	Çok Yararlı	**68**	**22.2**	**51.5**
	Rehberlik Almadım	13	4.2	9.8
	Toplam	132	43.1	100.0
Kullanmıyor		174	56.9	
Toplam		306	100.0	

4.6. Türkçe E-Kitap Kullanımları ile İlgili Algılanan Avantajlar

Tablo 7'de görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veri tabanları kullanan akademisyenlerin, "Türkçe e-kitaplardan faydalanmanın size göre ne gibi avantajları vardır?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; %43,2 e-kitapların maliyeti daha düşük (n=57), %16,7 kütüphaneye gitmek zorunda değilim (n=22), %56,8 istediğim zaman erişim sağlıyorum (n=75), %45.5 erişim için daha az zaman harcıyorum (n=60), %28 akademik çalışmalarımda kolaylık sağlıyor (n=37), %44.7 kitapları yanımda taşımak zorunda kalmıyorum (n=59), %34.1 kendi dilimdeki yayınlara elektronik olarak erişimi bir ayrıcalık olarak görüyorum (n=45). Bu sonuçlar, akademisyenlerin Türkçe e-kitapları kullanarak çalışmalarının kalitesini artırabilecekleri ve daha verimli bir şekilde erişim sağlayabilecekleri anlamına gelebilir. Genel olarak bakıldığında Türkçe e-kitapların bilim insanlarına sağladığı en büyük avantaj istenildiği zaman erişim sağlanması olarak görülmektedir.

Tablo 7. Türkçe e-kitap kullanımları ile ilgili algılanan avantajlar

	Hayır		Evet		Toplam	
	n	%	N	%	n	%
E-kitapların maliyeti daha düşük	75	56.8	57	43.2	132	100.0
Kütüphaneye gitmek zorunda değilim	110	83.3	22	16.7	132	100.0
İstediğim zaman erişim sağlıyorum	57	43.2	**75**	**56.8**	132	100.0
Erişim için daha az zaman harcıyorum	72	54.5	60	45.5	132	100.0
Akademik çalışmalarımda kolaylık sağlıyor	95	72.0	37	28.0	132	100.0
Kitapları yanımda taşımak zorunda kalmıyorum	73	55.3	59	44.7	132	100.0
Kendi dilimdeki yayınlara elektronik olarak erişimi bir ayrıcalık olarak görüyorum	87	65.9	45	34.1	132	100.0

4.7. Türkçe E-Kitap Kullanımları ile İlgili Algılanan Dezavantajlar

Tablo 8'de görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanan akademisyenlerin "Türkçe e-kitaplardan faydalanmanın size göre ne gibi dezavantajları vardır?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; %45,5 indirme yapamıyorum (n=60), %42,4 sınırlı sayıda sayfadan çıktı alabiliyorum (n=56), %9,8 erişimi yavaş buluyorum (n=13), %20,5 basılı kitapları daha rahat kullanıyorum (n=27), %21,2 ağ bağlantısı gerekiyor (n=28), %5,3 düşük görüntü kalitesi alıyorum (n=7), %34,1 erişimde teknik sorunlarla karşılaşıyorum (n=45). Genel olarak bakıldığında, Türkçe e-kitap platformlarında indirme yapılamaması akademisyenlerin çoğu tarafından dezavantaj olarak algılanmaktadır. Bu veriler, akademisyenlerin e-kitapları çevrimdışı erişim için kullanma ihtiyacını da yansıtmaktadır.

Tablo 8. Türkçe e-kitap kullanımları ile ilgili algılanan dezavantajlar						
	Hayır		**Evet**		**Toplam**	
	n	**%**	**N**	**%**	**n**	**%**
İndirme yapamıyorum	72	54.5	**60**	**45.5**	132	100.0
Sınırlı sayıda sayfadan çıktı alabiliyorum	76	57.6	56	42.4	132	100.0
Erişimi yavaş buluyorum	119	90.2	13	9.8	132	100.0
Basılı kitapları daha rahat kullanıyorum	105	79.5	27	20.5	132	100.0
Ağ bağlantısı gerekiyor	104	78.8	28	21.2	132	100.0
Düşük görüntü kalitesi alıyorum	125	94.7	7	5.3	132	100.0
Erişimde teknik sorunlarla karşılaşıyorum	87	65.9	45	34.1	132	100.0

4.8. Türkçe E-Kitap Veritabanları Kullanım Davranışları 1

Çalışma kapsamında yapılan ankette dörtlü likert ölçeği kullanılarak katılımcıların Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanırken gösterdikleri davranış ve tutumları derecelendirmeleri istenmiştir.

Tablo 9. Türkçe e-kitap veritabanları kullandığında davranışlar 1								
Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanmayı tercih ettiğimde;	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Kütüphanenin web sayfasını kullanırım	11	8.3	34	25.8	54	40.9	33	25.0
Diğer ticari arama motorlarını kullanırım	5	3.8	37	28.0	56	42.4	34	25.8
Veri tabanlarının arayüzlerini kolayca kullanırım	3	2.3	32	24.2	58	43.9	39	29.5
Türkçe e-kitaplara ulaşmanın basılı kitaplara ulaşmaktan daha kolay olduğunu görürüm	6	4.5	30	22.7	63	47.7	33	25.0
Kendi dilimdeki e-kitaplardan faydalanmak araştırmalarımda bana zaman kazandırır	1	0.8	13	9.8	50	37.9	68	51.5

Bulgulara göre akademisyenlerin Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanmayı tercih ettiklerinde sergiledikleri davranışlar şu şekildedir;

"Kütüphanenin web sayfasını kullanırım" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları; %8,3 asla (n=11), %25,8 nadiren (n=34), %40,9 sıklıkla (n=54), %25 her zaman (n=33). Söz konusu veriler, kütüphane web sayfasının kullanımının, akademisyenler arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir.

"Diğer ticari arama motorlarını kullanırım" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları; %3,8 asla (n=5), %28 nadiren (n=37), %42,4 sıklıkla (n=56), %25,8 her zaman (n=34). Verilen yanıtların dağılımına bakıldığında bulgular, akademisyenlerin ticari arama motorlarına ne kadar güvendiklerini göstermektedir.

"Veritabanlarının arayüzlerini kolayca kullanırım" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları; %2,3 asla (n=3), %24,2 nadiren (n=32), %43,9 sıklıkla (n=58), %29,5 her zaman (n=39). Bulgulara göre çoğunluğun bu konuda olumlu bir görüşe sahip olması veritabanı arayüzlerinin kullanıcı dostu ve kullanıcı deneyimini destekleyen özelliklere sahip olabileceğini düşündürmektedir.

"Türkçe e-kitaplara ulaşmanın basılı kitaplara ulaşmaktan daha kolay olduğunu görürüm" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları; %4,5 asla (n=6), %22,7 nadiren (n=30), %47,7 sıklıkla (n=63), %25 her zaman (n=33). E-kitapların taşınabilirlik, etkileşimli olma, kolay arama ve referans kolaylığı vb. özelliklerinden ötürü akademisyenler e-kitaplara erişimi daha kolay olarak nitelendirmiş olabilirler.

"Kendi dilimdeki e-kitaplardan faydalanmak araştırmalarımda bana zaman kazandırır" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları; %0,8 asla (n=1), %9,8 nadiren (n=13), %37,9 sıklıkla (n=50), %51,5 her zaman (n=68). Buna göre akademisyenler genellikle Türkçe e-kitaplardan faydalanmanın kendilerine zaman tasarrufu sağladığını ve zaman yönetimi açısından avantajlı olduklarını düşündüklerini göstermektedir.

4.9. Türkçe E-Kitap Veritabanları Kullanım Davranışları 2

Çalışma kapsamında dörtlü likert ölçeği kullanılarak yapılmış bir diğer derecelendirme akademisyenlerin sınıf içinde Türkçe e-kitapları kullanma durumları ile ilgili olmuştur. Tablo 10'da görüldüğü üzere, akademisyenlerin Türkçe e-kitap veritabanlarını sınıf içinde kullanmayı tercih ettiklerinde sergiledikleri davranışlar şu şekildedir;

"Öğrencilerimi Türkçe e-kitap veri tabanlarının kullanımı konusunda yönlendiririm" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0,8 asla (n=1), %23,5 nadiren (n=31), %32,6 sıklıkla (n=43), %43,2 her zaman (n=57). Buna göre, akademisyenlerin çoğunluğu (%75,8) öğrencilerini Türkçe e-kitap veri tabanlarının kullanımı konusunda yönlendirmekte veya desteklemektedir.

"Eğitim-öğretim döneminde Türkçe e-kitapları ders materyali olarak kullanırım" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,8 asla (n=9), %29,5 nadiren (n=39), %35,6 sıklıkla (n=47), %28 her zaman (n=37). Bu sonuçlara göre, Türkçe e-kitapların eğitim-öğretim döneminde kullanımı henüz tam olarak yaygınlaşmamış olsa da bazı akademisyenler tarafından kullanılmaktadır.

"Ders süresince aktif olarak Türkçe e-kitapları sınıfta kullanırım" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %13,6 asla (n=18), %43,2 nadiren (n=57), %24,2

sıklıkla (n=32), %18,9 her zaman (n=25). Bu verilere göre, öğretim sürecinde Türkçe e-kitapları sınıfta aktif olarak kullanma oranı düşük görünmektedir. Akademisyenlerin eğitim materyalleri olarak e-kitapları daha fazla kullanmaları öğrencilerin dijital okuryazarlığı geliştirmelerine ve e-kitapların sunduğu avantajları keşfetmelerine yardımcı olabilir.

"Çalışma alanımla ilgili yeni eklenen kitaplardan haberdar olabilmek için Türkçe e-kitap veritabanlarını sürekli izlerim" önermesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,6 asla (n=10), %31,8 nadiren (n=42), %36,4 sıklıkla (n=48), %24.2 her zaman (n=32).

Tablo 10. Türkçe e-kitap veritabanları kullandığında davranışlar 2

	Asla		Nadiren		Sıklıkla		Daima	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Öğrencilerimi Türkçe e-kitap veri tabanlarının kullanımı konusunda yönlendiririm.	1	0.8	31	23.5	43	32.6	**57**	**43.2**
Eğitim-öğretim döneminde Türkçe e-kitapları ders materyali olarak kullanırım.	9	6.8	39	29.5	**47**	**35.6**	37	28.0
Ders süresince aktif olarak Türkçe e-kitapları sınıfta kullanırım.	18	13.6	**57**	**43.2**	32	24.2	25	18.9
Çalışma alanımla ilgili yeni eklenen kitaplardan haberdar olabilmek için Türkçe e-kitap veritabanlarını sürekli izlerim.	10	7.6	42	31.8	48	**36.4**	**32**	24.2

Bulguların sonucuna göre, katılımcıların büyük bir kısmının Türkçe e-kitaplar konusunda öğrencilerini yönlendirdikleri ancak bu kaynakları sınıf içinde aktif olarak kullanmadıkları görülmektedir.

4.10. Türkçe E-Kitap Veritabanları Kullanımlarının Alışkanlıklarda Ortaya Çıkardığı Değişiklikler

Tablo 11'de görüldüğü üzere, Türkçe e-kitap veritabanlarını kullanan akademisyenlerin Türkçe e-kitap veri tabanı kullanım alışkanlıklarında ortaya çıkardığı değişiklikler ile ilgili veriler şu şekildedir; katılımcıların %65,9'u "Daha fazla Türkçe e-kitaba erişmemi/kullanmamı sağladı (n=87)" seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu oran kullanıcıların e-kitaplara daha kolay ulaşabildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.

Katılımcıların %47'si "Farklı disiplinlere ait e-kitaplardan haberdar olmamı/erişmemi sağladı (n=62)", %53,8'i "Alanımla ilgili bilimsel e-kitaplara daha kolay ulaşmamı sağladı (n=71)" seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu veriler kullanıcıların farklı konularda e-kitaplara daha geniş bir yelpazede ulaşabildiğini ve kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili kaynaklara daha hızlı bir şekilde erişebildiğini göstermektedir.

Katılımcıların %25'i "Basılı kitapları daha az kullanmama neden oldu (n=33)", %8,3'ü ise "Kitap okuma alışkanlıklarımı etkiledi (n=11)" seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu veriler katılımcıların bir kısmının e-kitaplarla birlikte basılı kitap kullanımlarının azaldığını ve okuma alışkanlıklarına etki ettiğini göstermektedir.

Tablo 11. Türkçe e-kitap veritabanı kullanımlarının alışkanlıklarda ortaya çıkardığı değişiklikler

	Hayır		Evet		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Daha fazla Türkçe e-kitaba erişmemi/ kullanmamı sağladı	45	34.1	87	65.9	132	100.0
Farklı disiplinlere ait e-kitaplardan haberdar olmamı/erişmemi sağladı	70	53.0	62	47.0	132	100.0
Alanımla ilgili bilimsel e-kitaplara daha kolay ulaşmamı sağladı	61	46.2	71	53.8	132	100.0
Basılı kitapları daha az kullanmama neden oldu	99	75.0	33	25.0	132	100.0
Kitap okuma alışkanlıklarımı etkiledi	121	91.7	11	8.3	132	100.0

5. Sonuç ve Öneriler

E-kitaplar akademisyenlerin araştırma faaliyetlerini desteklemede önemli bir yere sahiptir ve kütüphane kaynak kullanımının gelişip yaygınlaşmasında rolü büyüktür. Bu yönüyle akademisyenlerin Türkçe e-kitaplara yönelik bakış açılarının belirlenebilmesi, gelecekteki koleksiyon geliştirme çalışmaları için yol gösterici olacaktır. Bu amaçla çalışmada, ZBEÜ kütüphanesinin abone olduğu Türkçe e-kitap veritabanlarının akademisyenler tarafından kullanımları incelenerek veriler sunulmuştur. Verilerin tespit edilebilmesi için ZBEÜ'de görev yapan 1413 akademisyene anket uygulanmış ve 306 kişi katılım sağlamıştır. Anket sorularından elde edilen bulgulardan hareketle bilim insanlarının Türkçe e-kitaplara yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu ancak söz konusu kaynakları kullanım düzeylerinin düşük olduğunu söylemek mümkündür. Akademisyenlerin %56,9'u kütüphanenin abonelik yaptığı Türkçe e-kitap platformlarını kullanmazken, %43,1'i kullandıklarını belirtmiştir (Tablo 3). Bunun dışında gelen yanıtlardan akademisyenlerin kitaplara erişmek için birkaç farklı yöntemi kullandıkları görülmüştür. Buna göre her araştırmacının kendi tercihleri ve bütçeleri doğrultusunda hareket ettiği anlaşılmaktadır (Tablo 2). Özellikle anket sorularından "Türkçe e-kitap veritabanları hakkındaki bilgiyi nereden edindiniz?" sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%62,9) "kütüphaneci" şeklinde cevap vermiştir (Tablo 4). Ayrıca Türkçe e-kitap kullanımında kütüphanenin rehberliğinin değerlendirildiği soruda, kullanıcıların bu hizmeti yararlı (%30,3) ve çok yararlı (%51,5) bulması, kütüphanenin akademisyenlerin ihtiyaçlarını

karşılamak için uygun kaynaklar ve araçlar sunmada başarılı olduğunu göstermektedir (Tablo 6). Bu sonuçlara göre kütüphanecilerin Türkçe e-kitap veritabanlarının kullanımı konusunda aktif bir rol oynadığı açıktır.

Araştırmada ele alınan diğer bir konu akademisyenlerin Türkçe e-kitapları ne amaçla kullandıkları olmuştur. Katılımcıların kullanım amaçları sırasıyla, araştırma %63,6, ders materyali sağlama %25,8, bilgilenme %9,8, eğlence %0,8'dir (Tablo 5). Bilim insanlarının Türkçe e-kitapları yüksek oranda araştırma yapmak için kullanması oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Türkçe e-kitap veri tabanlarının akademisyenlerin araştırma ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, Türkçe dilinin bilimsel çalışmalarda kullanımının artmasını sağlayabilir. Bu da Türkiye'nin bilimsel çalışmalar konusundaki gelişimine olumlu bir katkı yapabilir.

Akademisyenlerin Türkçe e-kitaplara ilişkin algıladıkları avantaj ve dezavantajlar konusunda çoğunluk "istediğim zaman erişim sağlıyorum" seçeneğini (%56,8) bir avantaj olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu sonuç, dijital çağda bilgiye hızlı ve kolay erişim sağlamanın önemini vurgulamaktadır (Tablo 7). Algılanan dezavantajlar kısmındaki bulgularda, "indirme yapamama" seçeneğinin (%45,5) yüksek oranda işaretlenmiş olması akademisyenlerin e-kitapları çevrimdışı kullanma ihtiyacını yansıtmaktadır (Tablo 8). Bazı akademisyenler, internet erişimi olmayan yerlerde çalışmak zorunda kaldıklarından, indirme yapabilme seçeneğini tercih etmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre; bazı akademisyenlerin öğrencilerini Türkçe e-kitap veritabanlarının kullanımı konusunda yönlendirdiği (%43,2), bununla birlikte, e-kitapların ders materyali olarak veya sınıfta aktif olarak kullanım oranının (%18,9) düşük olduğu görünmektedir. Ayrıca, araştırma alanlarıyla ilgili yeni kitaplardan haberdar olmak isteyen akademisyenlerin çoğunun Türkçe e-kitap veritabanlarını sıklıkla (%36,4) veya her zaman (%24,2) izlediği görülmektedir (Tablo 10, 11).

Araştırmanın bulguları ve literatüre dayalı incelemelere göre Türkçe e-kitapların faydaları kısaca şu şekilde özetlenebilir: Türkçe e-kitap veritabanlarının geliştirilmesi ve artırılması; Türkçe e-kitapların ders materyali olarak kullanılmasını destekleyerek ders konularının daha kolay öğretilmesini sağlayacak ve öğrencilerin kendi dillerinde araştırma yapmalarına ve dijital okuma alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Türk kültürü ve tarihi konusunda bilgi edinmek isteyen araştırmacılar açısından Türk dili ve kültürünün korunması ve yayılmasını, yerli yazarlar ve yayıncıların Türkçe e-kitap üretimine daha fazla önem vermesine olanak tanıyarak, çalışmaların artmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Türkçe e-kitapların sayı ve nitelik bakımından artması bilimde tek dil egemenliğinin önüne geçmede ve ulusal yayınların görünürlüğünün artmasında önemli rol oynayarak, bilimde çok dilliliği destekleyecektir.

Türkçe e-kitapların kullanımlarının artırılması ve sürdürülebilirliği amacıyla; Türkiye'deki yayınevlerinin e-kitaplara geçiş sürecindeki algılarını değiştirebilmek için teşvik projeleri hayata geçirilebilir. Özellikle pandemi gibi evden çalışma şartlarında, bilimsel çalışmaların sürdürülebilirliği açısından, akademisyenlere kendi dillerinde üretilmiş e-kitaplara ulaşma imkânını sağlayacak politikalar ve uygulamalar geliştirilmelidir. Bu doğrultuda TÜBİTAK-ULAKBİM EKUAL lisansı kapsamında Türkçe e-kitap veritabanlarının üniversite kütüphanelerinin koleksiyonlarına eklenmesi sağlanabilir. Türkçe e-kitap koleksiyonlarının nicelik ve nitelik olarak zenginleştirilebilmesi için üniversite kütüphanelerinin bütçe koşulları iyileştirilmelidir. Ayrıca, akademisyenlerin öğrencilere Türkçe e-kitap veritabanları konusunda daha fazla yönlendirme yapması gerekmektedir. Bu bağlamda, kütüphaneler ve ders sorumlusu akademisyenlerin iş birliği ile öğrencilere e-kitapların faydaları, erişim yöntemleri ve kullanım teknikleri gibi konularda yüz yüze ve çevrimiçi eğitimler yapılabilir. Kütüphaneciler, Türkçe e-kitapları yaygınlaştırmak için kullanıcılara rehberlik edebilirler. Bu konuda yapılabilecek bazı faaliyetler aşağıda belirtilmiştir.

Tanıtım: Kütüphane koleksiyonunda bulunan Türkçe e-kitap veritabanlarının tanıtımı ve kullanıcıların bu kaynaklara nasıl erişebilecekleri anlatılmalıdır.

Öneriler: Kütüphaneciler, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre Türkçe e-kitap önerileri sunarak, kullanıcıların bu kaynaklar hakkında daha fazla bilgi edinmelerine yardımcı olmalıdır.

Kullanıcı Eğitimi: Kütüphaneciler, kullanıcılara Türkçe e-kitapların nasıl kullanılacağı hakkında belirli aralıklarla eğitimler vermeli ve bu kaynakların erişiminde yaşanabilecek sorunlara çözüm bulmak için yardımcı olmalıdır.

Araçlar: Kütüphaneciler, Türkçe e-kitapların tanıtımı için farklı materyaller (kullanım kılavuzları, kırtasiye malzemeleri, çevrimiçi rehberler ve eğitim videoları vd.) hazırlamalıdır.

Kaynakça / References

Abbott, W. A. ve Kelly, K. M. (2004, February, 3-5). *Sooner or later! Have e-books turned the page?* [conference] VALA2004: Breaking boundaries: Integration & interoperability, Melbourne, Australia.

Akbaytürk-Çanak, T. (2021). Üniversite kütüphaneleri özelinde pandemi sonrası değişen dünyada bilgi merkezi yönetim ve organizasyonu. *Bilgi merkezlerinde yönetim I* (s. 295-317) içinde. Hiperyayın.

AltKitap (2023). Hakkında. Erişim adresi: https://www.altkitap.net/hakkinda/

Amazon. (2023). Erişim adresi: https://www.amazon.com/gp/browse.html?node=6669702011

Anameriç, H. (2011). *Geçmişten günümüze kitabın serüveni: E-kitap*. [bildiri]. 4. Kütüphane Haftası: Geçmişten Günümüze Kitabın Serüveni, Ankara, Türkiye.

Atılgan, D. ve Yalçın Y. (2009). Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği, 23*(4), 769-802.

Baş, Ö. ve Temizyürek, F. (2022). Cumhuriyet dönemi Türk dili politikaları. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (29), 88-100. DOI: 10.29000/rumelide.1164037.

Bezirci, P. (2021). Dijitalleşme projeleri yönetim süreçleri ve İstanbul Üniversitesi dijitalleştirme çalışmaları: Gazeteden tarihe bakış projesi örneği. *Bilgi merkezlerinde yönetim II* (s. 625-662) içinde. Hiperyayın.

Bilgi Yayınevi. (2018). Blog. Erişim adresi: https://www.bilgiyayinevi.com.tr/insan-ruhunu-seytana-ne-icin-satar.

Binici, K. (2017). E-kitap ve kütüphanecilikte düşündürdükleri. Odabaş, H. ve Akkaya M. A. (ed.), *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkileri* (ss. 181-204) içinde. İstanbul. Hiperyayın.

Bozkurt, A. ve Bozkaya M. (2013). *Etkileşimli e-kitap değerlendirme kriterleri*. Anadolu Üniversitesi.

Calibro. (2023). Hakkında. Erişim adresi: http://calibro.com/calibro-hakkinda.php

Çimen, E., Gürdal, G., Çuhadar S. ve Akbaytürk-Çanak, T. (2020). Yeni Coronavirüs (Covid19) Sürecinde Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri, *Bilgi Dünyası, 21*(1), 167-203.

Delil, S. (2020). Elektronik yayıncılıkta platformlar: Kullanıcı alışkanlıkları ve dijital yayıncılığın sürdürülebilirliği. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 49*, 689-697.

Doering, T., Pereıra L. ve Kuechler L. (2012). The use of e-textbooks in higher education: A case study, *E-Leader Berlin*, 1-16.

Ekici, S. ve Yılmaz, B. (2013). FATİH projesi üzerine bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği, 27*(2), 317-339.

Emborg, A., Noor A., Hashim H., Ali R. ve Shaari, Z. (2012). E-Books as textbooks in the classroom, *Procedia Social and Behavioral Sciences, 47*, 1802-1809.

Erkal, H., (2020). *Halk kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin e-kitap farkındalığı ve kullanımı.* [Yüksek lisans tezi] Çankırı Karatekin Üniversitesi.

Gartner Glossory. (2022). Erişim adresi: https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitalization.

Gimpel, H., Hosseini, S., Huber, R.X., Probst, L., Röglinger, M. ve Faisst, U. (2018). Structuring Digital Transformation: A Framework of Action Fields and its Application at ZEISS. *Journal of Information Technology Theory Application, 19*(3), 1-23.

Green, A. (2022). Post covid 19: Expectations for academic library collections, remote work and resource description and discovery staffing. *The Journal of Academic Librarianship, 48,* 1-13.

Hiperlink. Ürünler. Erişim adresi: https://www.hiperlink.com.tr/Hiperkitap.

İdefix. (2023). Hakkımızda. Erişim adresi: https://www.idefix.com/hakkimizda.

Indrak, M. ve Pokorna, L. (2020). Analysis of digital transformation of services in a research library. *Global Knowledge, Memory and Communication, 70*(1), 154-172.

Kakırman-Yıldız, A. (2009). *Kütüphaneler için değişim modeli yönetimi* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Kara, T. (2021). E-kitap endüstrisinin ekonomi politiği. *Journal of Communication Science Researches, 1*(1), 69-8.

Karacabey, A. A. ve Tuzcu, S. E. (2021). Karar verme ve dijitalleşme. N. Çolakoğlu, E. Aydın Göktepe (Ed), *Dijitalleşme bağlamında işletme fonksiyonlarına bakış.* (ss. 284-301) içinde. İstanbul Arel Üniversitesi.

Kayabaş, İ. (2019). Dijital kitap teknolojisinin gelişim süreci: Geçmişten günümüze kronolojik bakış. S. Öngöz (Ed), *Dijital kitap teknolojisi: Terminolojiden pedogojiye*. (ss. 41-52) içinde. Ankara. Pegem Akademi.

Konya, Ü. (2004). Elektronik kitaplar. *Aysel Yontar Armağanı* (ss. 67-71) içinde. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.

Nicholas, D., Rowlands, I., Clark, D., Hungtinton, P., Jamali, H. R. ve Olle, C. (2009). UK Scholarly e-book usage: a landmark survey. *Aslib Proceedings: New Information Perpective, 60*(4), 311-334.

Önder, I. (2010). *Elektronik kitap olgusu ve Türkiye'de durum* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Önder, I. (2013). *Yeni Yüzyılın Kitabı.* Orient.

Öngöz, S. (2013). Türk öğretim üyelerinin elektronik kitap kullanım durumu ve tercihleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 3*(1), 33-54.

Project Gutenberg. (2022). About. Erişim adresi: https://www.gutenberg.org/about/

Raynard, M. (2017). Understanding academic e-books through the diffusion of innovations theory as a basis for developing effective marketing and educational strategies. *The Journal of Academic Librarianship, 43*, 82-86.

Revelle, A., Mesneer, K., Shrimplin, A. ve Hurst, S. (2013). *Book lovers, technopiles, pragmatists and printers: The social and demographic, structure of user attitude toward e-books*, Association of College and Research Libraries Conference, [bildiri], Indianna, Indianapolis.

Sayısal Grafik. (2023). Ürünler. Erişim adresi: https://www.sayisalgrafik.com.tr/urunler.html

Türkiye Yayıncılar Birliği, (2022). Türkiye kitap pazarı raporları. Erişim adresi: https://turkyaybir.org.tr/turkiyede-yayincilik/turkiye-kitap-pazari-raporlari/

TÜİK. (2022*).* Veri Portalı. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kutuphane-Istatistikleri-2021-45700

Tok, A. (2023). Akademisyenlerin *Türkçe elektronik kitap veritabanları konusundaki bilinç ve tutumları: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Ulutaş, M. ve Kara M. (2019). TÖMER Türkçe öğretim programlarının bilişsel stratejiler açısından incelenmesi. *Dil ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 232-250.

Waller, D. ve Candidate, D. (2013). Current advantages and disadvantages of using e-textbooks in texas higher education. *Focus on Colleges, Universities, and Schools, 7*(1), 1-7.

Wilson, C. S., D'Amra, J. ve Drummond, R. (2014). Exploring the fit of e-books to the needs of medical academics in Australia. *The Electronic Library, 32*(3), 403-422.

Yıldırım, G. (2019). Dijital Kitapların Öğrenme Öğretme Sürecinde Entegrasyonu. S. Öngöz (Ed.) *Dijital Kitap Teknolojisi Terminolojiden Pedagojiye içinde* (s. 77- 91). Ankara: Pegem Akademi.

Yılmaz, O. (2021). Toplum 5.0, mantığı ve yapısı. İmamoğlu, S. Z., Erat, S. (Ed), *Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a Dijitalleşmenin Gücü* (ss. 111-127) içinde. Ankara. Nobel.

Yumru, D. (2010). Terim üretme(me) sorunu. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(39), 10-19.

16. BÖLÜM / CHAPTER 16

Belge Yönetiminde İnsan Hatalarını Azaltmada Yapay Zekânın Rolü

The Role of Artificial Intelligence on Reducing Human Errors in Records Management

Bahattin YALÇINKAYA[1], Mehmet Oytun CİBAROĞLU[2]

[1]Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail:: yalcinkaya@marmara.edu.tr

[2]Öğr. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, Bursa, Türkiye
E-mail: oytun.cibaroglu@btu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.16

ÖZ

Otomasyon ve sistem yönetimi mantığının yapay zekâ (YZ) araçları ile buluştuğu çağımızda, artık elektronik ortamda kendini bulan belge yönetimi süreçlerindeki insan kaynaklı potansiyel riskler, kurum ve kuruluşları risk ve hataların azaltılmasında YZ teknolojilerinin kullanımı hakkında daha çok tartışmaya yönlendiriyor. İnsan kaynaklı hataların, veri girişleri, dosyalama ve sınıflandırma gibi çok çeşitli süreçlerde ortaya çıkabileceği göz önüne alındığında, YZ teknolojilerinin belgelerin otomatik sınıflandırılması, dizinlenmesi, metin hatalarını düzeltmesi gibi süreçlerde kullanılabileceği rahatlıkla söylenebilir. İnsan kaynaklı hataların sistem yönetimini etkilediği bir diğer önemli konu ise kurumsal verimliliğin azalması ve kritik hukuki problemlere yol açabilme potansiyelidir. Bu tür problemlerin çözümünde YZ teknolojilerinin çok dikkatli bir şekilde kurumsal süreçlere entegre edilmesi gerekir. Karşılaşılan zorlukların üstesinden gelebilmek için sistematik yaklaşımla strateji ve planlar geliştirilmesi, kurum ve kuruluşların hayati öneme sahip fonksiyonlarını devam ettirmede son derece önemlidir. Bir diğer önemli konu ise kişisel verilerin gizliliği, güvenliği ve etik konular olarak ön plana çıkmaktadır. Hükümetler tarafından oluşturulan çeşitli düzenlemeler veri gizliliği ile etik konular hakkında yol gösterici olmakta; gerektiğinde kuruluşları zorlayıcı tedbirler almaya yöneltmektedir. Yakın gelecekte, daha karmaşık YZ algoritmaları ve modelleri belge yönetimi ve belge yönetiminin tetiklediği diğer ilişkili alanlarda daha iyi analiz yeteneğine sahip olacak ve günümüzdekinden çok daha ileri seviyede çözümler bulabilecektir. Gizlilik endişeleri, iş değiştirme ve insan gözetimi gerektiren süreçler de etik hususları ayrıca beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, her türlü belge yönetim sisteminde insan kaynaklı hataların azaltılıp sistemin doğruluğunu artırmak için gerekli olan teknoloji ve araçların nasıl ve nerelerde kullanıldığının belirtilmesi ile güncel çözümlerin neler olduğunu okuyucuya anlaşılır bir şekilde iletmektir. Çalışma konusu, alanda son dönemlerin güncel tartışma konularından olan bilgi sistemlerinde doğruluk ve iyileştirmelerin nasıl yapılabileceğinden hareketle seçilmiştir. Konu, çoğunlukla yurtdışı kaynaklı akademik yayınlar ile raporlardan elde edilen içeriklerin analiz edilmesi

sonucunda okuyucuya yalın bir şekilde sunulmaktadır. Sonuçta belge yönetim sistemlerinin resmi prosedürlere uygun bir şekilde sürdürülebilmesi için kurum ve kuruluşların, YZ stratejisini kurumsal iş hedefleriyle uyumlu olacak şekilde ayarlaması, kurumu gelecekteki değişikliklere hazırlaması ve rekabet avantajı sağlamak için modern yönetim teorilerini güncel teknolojik araçlarla çevik olarak birleştirebilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belge Yönetimi, İnsan Hataları, Etik, Gizlilik, Mahremiyet, Yapay Zekâ

ABSTRACT

In our era where automation and system management logic meet with Artificial Intelligence (AI) tools, the potential human-induced risks in records management processes, which are now found in electronic environment, lead institutions and organizations to more discussions about the use of AI technologies in reducing risks and errors. Considering that human-induced errors can occur in a wide variety of processes such as data entry, filing and classification, it can be easily said that AI technologies can be used in processes such as automatic classification of records, indexing, and correction of text errors. Another important issue that human-induced errors affect system management is the decrease in institutional efficiency and the potential to cause critical legal problems. In solving such problems, AI technologies must be carefully integrated into institutional processes. Developing strategies and plans with a systematic approach in order to overcome the difficulties encountered is extremely important in maintaining the vital functions of institutions and organizations. Another important issue is the privacy, security and ethical issues of personal data. Various regulations created by governments provide guidance on data privacy and ethical issues; directs organizations to take coercive measures when necessary. In the near future, more complex AI algorithms and models will have better analysis capability in records management and other related areas triggered by it, and will be able to find far more advanced solutions than today. Confidentiality concerns also bring ethical considerations in processes that require job change and human oversight. The aim of this study is to clearly convey to the reader what the current solutions are by specifying how and where the technology and tools required to reduce human-induced errors and increase the accuracy of the system in all kinds of records management systems. The subject of the study has been chosen based on how accuracy and improvements can be made in information systems, which is one of the current discussion topics in the field. It is presented to the reader in a simple way as a result of the analysis of the contents obtained from academic publications and reports mostly from foreign-based. As a result, in order for records management systems to be maintained in accordance with official procedures, institutions and organizations should adjust their AI strategy in line with corporate business objectives, prepare the institution for future changes and combine modern management theories with current technological tools agile in order to provide competitive advantage.

Keywords: Records Management, Human Errors, Ethics, Confidentiality, Privacy, Artificial Intelligence

Extended Abstract

The future of Artificial Intelligence (AI) in records management holds tremendous potential to revolutionize how organizations handle, process, and extract value from vast amounts of information. As AI technologies continue to advance, they will play an increasingly pivotal role in transforming records management practices, offering new opportunities and addressing existing challenges. The convergence of automation, system management logic, and AI tools has led to a growing interest in using AI technologies to mitigate potential human-induced risks in records

management processes in the electronic environment. This extended abstract explores the benefits and challenges of employing AI in records management, particularly focusing on reducing errors, enhancing institutional efficiency, and ensuring ethical practices regarding personal data. Human-induced errors in data entry, filing, and classification processes can have detrimental effects on institutions and organizations. Leveraging AI technologies for tasks like automatic record classification, indexing, and text error correction presents a promising solution. By automating these processes, the potential for human errors is minimized, thereby increasing the accuracy and reliability of records management. However, integrating AI technologies into institutional processes requires careful planning and a systematic approach. Developing strategies and plans that align with corporate objectives is crucial for ensuring successful implementation and addressing challenges that may arise during the adoption of AI systems. This way, organizations can maintain their vital functions and avoid critical legal problems associated with ineffective records management. An equally significant consideration is the protection of privacy, security, and ethical concerns related to personal data. Governments have established various regulations to guide organizations in safeguarding data privacy and upholding ethical standards. Adhering to these regulations and adopting coercive measures when necessary is essential for maintaining trust with stakeholders and the broader public. Looking ahead, the future of AI in records management holds great promise. As AI algorithms and models become more sophisticated, they will offer enhanced analysis capabilities, leading to more advanced solutions for records management and related areas. Nonetheless, concerns regarding confidentiality and ethical considerations must be addressed, especially in processes that require human oversight and decision-making. For organizations to successfully integrate AI into their records management practices, they should align their AI strategies with their business objectives. Furthermore, updating management theories and methodologies to adapt to future changes will be instrumental in providing a competitive advantage. In conclusion, the adoption of AI technologies in records management offers significant potential for reducing risks and errors associated with human-induced processes. By automating various tasks, institutions and organizations can enhance their efficiency and minimize the occurrence of critical legal problems. However, achieving a seamless integration of AI requires careful planning, adherence to ethical standards, and alignment with corporate objectives. As AI continues to evolve, it is crucial for organizations to stay adaptable and prepared to embrace future changes to maintain a competitive edge in the records management landscape.

1. Giriş

Günümüzde belge yönetimi kavramı, kurum ve kuruluşların sahip olduğu birincil ve ikincil veriden elde edilen bilgilerin etkili, verimli ve doğru bir şekilde düzenlenmesi, depolanması ve iletilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, insan faktörünün potansiyel olarak hatalı belge üretimine açık olması, süreçlerin verimsiz, uyumsuz olması ve hukuki anlamda kayıplara yol açabileceği de unutulmamalıdır. Başka bir deyişle belge yönetiminde insan hataları veri kaybı ile sistem yönetiminde karmaşaya neden olabilir. Böyle bir durum ise kurumsal anlamda verimlilik düşüşlerine, maliyet artışlarına ve hukuki problemlere yol açacaktır. Son yılların en etkili trendleri arasında yer alan yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin, böyle bir problemin çözümünde sistematik bir şekilde kullanılabileceği rahatlıkla söylenebilir. YZ terimi, oldukça genel bir olgular kümesini ifade etse de, terimin neleri ifade ettiğinin açıklanması, bölümün anlaşılmasında anahtar bir rol oynayacaktır.

Terim, temelde insan zekâsının taklit edilebilmesinin -kısmen de olsa- mümkün olduğunun anlaşılması üzerine ortaya çıkmıştır (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021, s. 950). Başka bir deyişle terim, makinelerin (çoğunlukla bir bilgisayar) insana özgü öğrenme süreçlerini matematiksel temelde modellemesi ve modelin akışlarında öğrenme eyleminin gerçekleştirilmesi olarak da düşünülebilir. Ortaya çıkışından bu yana literatürde oldukça çeşitli tanımları yapılan terimin, Russell ve Norvig'e göre (2020) tanımlanması hiç de kolay değil ve genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Terimin bağlandığı olgular aşağıdaki ifadelerde özetlenmiştir:

> ✓ İnsanlar tarafından tasarlanmış yazılım sistemleri olup, karmaşık bir hedef verildiğinde; veri toplama, toplanan yapılandırılmış veya yapılandırılmamış verileri yorumlama, bilgi üzerinde akıl yürütme veya bu verilerden elde edilen bilgileri işleme ve verilen hedefe ulaşmak için yapılacak en iyi eylem veya eylemlere karar verme yoluyla çevrelerini algılayıp fiziksel veya dijital boyutta hareket etme yeteneğine sahip sistemler (European Commission, 2020, s. 9).
>
> ✓ YZ, mevcut bilgilerin belirli bir karmaşık karaktere sahip olduğu durumlarda hedeflere ulaşma yöntemleriyle ilgilenen bir kavramdır. Burada kullanılması gereken yöntemler, durumun ortaya çıkardığı problemle ilgilidir ve sorunu çözen; insan, Marslı veya bilgisayar programı olsun, benzerdir (McCarthy ve Wellens, 1988).
>
> ✓ YZ programları, bilgisayar aracılığı ile çok sayıda verinin işlenerek akıl yürütme, anlamı keşfetme, genelleme ve deneyimlerden öğrenme gibi yüksek zihinsel süreçler ile ilgili görevlerin yerine getirilmesini sağlayan yazılımlardır (Ertürk ve Ertürk, 2021, s. 1).

Yukarıdaki tanımlar ve işaret ettiği olgulara bakıldığında, terimin veri ile çalıştığı, verilerden bilgi üretebildiği ve ürettiği bu bilgileri belirli hedef veya görev temelinde kullanarak problemleri çözdüğü çıkarılabilir. Bu noktada ise YZ'nin insan öğrenme süreçlerini taklit etmesindeki avantajların, insan deneyimine göre farklılıklarını açıklamak da yerinde olacaktır. Herhangi bir alanda insan deneyimini gerektiren uygulamalar (araç sürmek, hesaplama yapmak, yazı yazmak vb.) yerine, günümüzde YZ'nin bu uygulamalardaki temel üstlenici görevi devralmaya başlamasının nedenleri arasında donanımsal (ekran kartlarının hesaplama gücündeki iyileştirmeler) ve yazılımsal gerekliliklerin son derece gelişmiş olması ile mobil verilerin cep telefonlarında ve diğer birçok ortamda çokça üretilip transfer edilebilmesi (büyük veri) gösterilebilir.

Tablo 1. İnsan Deneyimi ile YZ Deneyimi Karşılaştırması

İnsan Deneyimi	**YZ Deneyimi**
Çabuk etkilenir	Kalıcı
Aktarılması zor	Aktarılması kolay
Dokümantasyonu zor	Dokümantasyonu kolay
Tahmin etmesi zor	Tutarlı tahmin
Yeni fikir üretebilir	Yeni fikir üretemez
Hassas gözlem yeteneği	Sembolik verilerle analiz
Sosyal duyum	Teknik duyum

Kaynak: (Pirim, 2006, s. 86)

Tablo 1'de karşılaştırılan öznitelikler incelendiğinde, insan deneyimlerinin doğası gereği birtakım dezavantajlara sahip olmasından dolayı YZ araçlarının neden tercih edildiği açıklanmaktadır. Dolaysıyla, bu çalışmada YZ teknolojilerinin belge yönetim süreçlerini otomatikleştirmesi, belgeleri sınıflandırıp dizinlemesi, diğer sistemlerle çalışma konusundaki uyumluluk problemlerinin giderilmesi ve insan kaynaklı hataları tahmin edip, bunları nasıl azaltabileceği tartışılmaktadır. Buna ek olarak, YZ'nin belge yönetiminde kullanımının etik ve gelecekteki potansiyel eğilimleri de ele alınmaktadır.

Belge yönetim süreçlerinde insan hataları; belge oluşturmaktan, düzenlemekten, iletmekten ve işlemekten sorumlu uzmanlar tarafından yapılan kasıtsız hataları, gözden kaçırmaları ya da eksiklikleri kapsamaktadır. Bu hatalar, belge yönetimi yaşam döngüsünün çeşitli aşamalarında ortaya çıkabilir ve yanlışlıklara, verimsizliklere ve uyumluluk sorunlarına yol açabilir. Literatürde belge yönetiminde insan hatalarına dair yaygın olarak aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır:

✓ ***Veri Giriş Hataları:*** Bu tür hatalar, bilgilerin belge yönetim sistemine el ile girilmesi sırasında meydana gelir. Veri ve bilgilerin yanlış aktarımları, yazım hataları ve yanlış yorumlamalar, doğru olmayan ve eksik bilgi içeren belgelerin oluşmasına yol açabilir.

✓ **Yanlış Dosyalama veya Yanlış Konumlandırma:** Belgeler, istemeden de olsa hatalı fiziksel veya dijital konuma yerleştirerek, gerektiğinde bilgilerin bulunmasını ve alınmasını zorlaştırabilir.

✓ ***Veri ve Bilgileri Güncelleyememe:*** Mevcut bilgilerin herhangi bir sebepten dolayı yenisi ile güncellenememesi veya güncelliğini kaybeden belgelerin sanki güncelmiş gibi hatalı etiketlenmesi, doğru olmayan ve geçersiz bilgilerin yayılmasına neden olabilir.

✓ ***Yanlış Sınıflandırma:*** Belgeler tutarsız bir şekilde sınıflandırabilir, böyle bir durum ise verimli bir şekilde düzenlemede zorluklara yol açabilir.

✓ ***Uygun Olmayan Belge Versiyon Kontrolü:*** Belgelerin veya belge gruplarının uygun sürüm kontrollerinin yapılmaması, bir belgenin en güncel sürümü hakkında kafa karışıklığına yol açarak stratejik karar vermede ve yasal uyumluluk süreçlerinde hatalara yol açabilir.

✓ ***Belge Dizinleme Eksikliği:*** Yetersiz veya yanlış belge dizinleme, önemli sayılabilecek belgelerin bulunmasını zorlaştırarak zaman ve kaynak israfına neden olur.

✓ ***Belge İmha Programlarının Gözden Geçirilmemesi:*** Belge imha programlarının etkin olarak izlenememesi; gereksiz belgelerin saklanması ile karmaşık ve dağınık bir belge kayıt havuzunun oluşmasına yol açarak gizlilik ve güvenlik ihlalleri ile standartlara uyumsuzluk riskini artırabilir.

✓ ***Yönetmeliklere Uyumsuzluk:*** Belge yönetiminde insan kaynaklı hatalar, belge yönetimi ve arşiv sistemlerinin işleyişini açıklayan kanun, genelge, yönetmelik vb. gibi resmi prosedürlerde belirtilenin aksine süreçlerde açık bir uyumsuzluğa yol açabilir.

✓ ***Belge İçeriğinin Yanlış Yorumlanması***: Belge içeriklerinin ve bağlamının yanlış yorumlanması doğru ve kesin olmayan değerlendirmeler ile hatalı bilgilere dayalı karar alınmasına yol açabilir.

✓ ***Veri İşleme Hataları:*** Özellikle hassas veri ve bilgi içeren belgelerin çeşitli sistem yetkisine sahip olmayan kullanıcılar tarafından görülmesi ile standart ve resmi prosedürlere uyumlu erişim güvenlik önlemlerinin uygulanamaması, belgelerin yanlış kullanılmasına ve veri bütünlüğü ile gizliliğin tehlikeye atılmasına neden olacağı bilinmelidir.

✓ ***Veri Tutarlılığının Sürdürülememesi:*** Farklı tarih biçimleri veya çelişkili adlandırma kuralları kullanmak, verilerin kaydedilmesinde tutarlılığın olmamasına, kafa karışıklığı yaratmasına ve doğru belgenin sisteme kaydedilmesini engelleyebilir.

✓ ***Detaylara Gereken Önemin Verilmemesi:*** Dikkatsizlik veya görevlerin aceleyle yerine getirilmesi, belge yönetiminde kalıcı gözetim hatalarına ve yanlışlıklara yol açabilir.

✓ ***İletişim Hataları:*** Belge yönetim sistemlerine gerek dijital gerekse fiziksel olarak entegre edilebilen diğer sistemler ile gerçekleştirilen hatalı iletişim; yanlış anlaşılmalara, bilgi kaybına, verilerde tutarsızlıklara ve kurumsal itibarın zedelenmesine yol açabilir (IEAE, 1990; Kanzi, 2010; Mitchel vd., 2011; WHO, 2015; Öztemiz, 2019; Touray, 2021; Yusuf ve Adekoya, 2021; Bahri vd., 2022).

Yukarıda bahsedilen genel hata durumları, kurumsal faaliyetleri olumsuz yönde etkileyebilen içsel ve dışsal diğer problemleri tetikleyebilir. Kurumsal iletişim problemleri, süreçlerin karmaşıklığı, atıl kapasite, doğru bilgiye erişimde zaman kaybı, kurumsal aidiyet eksikliği ve imaj zedelenmesi gibi problemlerin giderilmesi, günümüzde YZ ve araçları ile mümkün olabilmektedir.

2. Hataları ve Riskleri Azaltmada YZ Uygulama ve Araçları

Uygulamalı ve teorik açılardan belge yönetiminde insan hatalarını azaltmak ve belgelerin işlenmesinde verimliliği artırmak için son yıllarda çok çeşitli alanlarda YZ teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Elektronik Belge Yönetim Sistemlerinin (EBYS) vazgeçilmez unsurlarından biri olan ***Optik Karakter Tanıma (OCR)*** uygulaması, sonradan dijitalleştirilen kâğıt belgelerin ve taranmış görüntülerin bilgisayar ve sistem tarafından okunabilir ve düzenlenebilir biçimlere dönüştürülmesini sağlamaktadır. OCR teknolojisi ayrıca belgelerden metin öbeklerini ayıklayıp veri giriş süreçlerini otomatikleştirir, el ile yapılan veri girişi sırasındaki insan hatası riskini azaltır ve belgeleri dizinleme ve arama süreçlerinde daha erişilebilir hale getirir (Haston, Cubey ve Harris, 2012; Paulsen vd., 2012; Raj vd., 2023). Örneğin, Teleform gibi OCR tabanlı otomatik işleme sistemleri, çok bölgeli projelerde veri toplamak için kullanılmış ve veri toplama, işleme ve yorumlamada sistem doğruluğunu ve verimliliğini artırmıştır. (Hardin vd., 2005). Ancak, otomatik veri girişinin de kusursuz olmadığını ve çeşitli hatalar içerebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, sistem veya araç tarafından otomatik girilen verilerin doğruluğunu sağlamak için kalite kontrol önlemlerinin alınması şiddetle tavsiye edilmektedir (Bergdahl vd., 2007). Bu teknolojide bir başka uygulama alanı ise kimlik kartları ve ehliyetler gibi görüntülerden metin çıkarmadır (Sahu vd., 2023). YZ'nin alt dallarından olan ***Makine Öğrenmesi (Machine Learning-ML)*** kavramı, içerdiği oldukça

geniş algoritma türleri ile belge yönetiminde hedef odaklı kullanılabilmektedir. Çok çeşitli algoritmaları sayesinde belge yönetim sistemlerinin tarihsel veri modellerinden öğrenebilmesine, programlanmaya ihtiyaç duymadan tahminler yapmasına ve stratejik karar alıcıların doğru ve kesin karar almalarına olanak tanır. Diğer uygulama alanları olarak belgelerde hata algılama ve düzeltme, veri ve bilgi kalitesini geliştirme ve otomatik belge sınıflandırma bulunmaktadır. Makine Öğrenmesi algoritmaları genel bir kanı olarak, daha fazla veri işledikçe, hataları belirleme ve belge yönetim sistemini iyileştirme konusunda çok daha becerikli hale gelir (Belov, 2022; Sambetbayeva vd., 2022). ***Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing-NLP)***, Makine Öğrenmesinin bir alt dalı olarak makinelerin insan dilini anlamasını ve yorumlamasını sağlar. Belge yönetiminde ise çoğunlukla e-posta, metin ve belgelere eklenen notlar gibi yapılandırılmamış verileri işleyip sınıflandırmak için kullanılır (Negash, 2004). ***Akıllı belge sınıflandırma***, belgelerin içeriğini analiz edebilir ve bunları önceden tanımlanmış taksonomilere veya kullanıcı tanımlı kriterlere göre otomatik oluşturulan kategorilere ayırabilir. Böylece yanlış sınıflandırma ve hatalı dosyalama riskini azaltarak, belgelerin kolay erişim için etkili bir şekilde düzenlenmesi sağlanır. Bu alanda yapılan bir çalışmada, belge verilerini güvenli bir şekilde saklamak için kodlama ve kod çözme mekanizmalarını kullanan çevrim içi randevu yöneticisi uygulamaları geliştirilerek ofis verimliliğini artırmak hedeflenmiştir (Rasal vd., 2022). ***Robotik Süreç Otomasyonu (Robotic Process Automation-RPA)***, tekrarlayan görevleri otomatikleştirmek için yazılımda robotların kullanımını içermektedir. Belge yönetiminde RPA, veri girişi, dizin oluşturma ve içerik geçişleri gibi süreçleri otomatikleştirerek genel süreci oldukça kolaylaştırabilme potansiyeline sahiptir. RPA, sıradan görevleri üstlenerek insan kaynaklı hata olasılığını azaltır ve belge yönetiminin iş akışlarını hızlandırır (Salmen, 2022). YZ destekli ***veri kalitesi yönetimi***, çeşitli araçlarla belgelerdeki yanlışlıkları, tutarsızlıkları ve fazlalıkları belirleyip düzeltmek için verileri sürekli izler ve analiz eder. Bu araçlar veri doğruluğunun artırılmasını, veri bütünlüğünün korunmasını ve daha iyi karar verme süreçleri sağlanmasını destekler. YZ destekli ***bağlamsal arama*** araçları, kullanıcı sorgularının bağlamını anlayarak daha doğru ve ilgili belgelerin içe aktarımını sağlar. Arama sistemleri, semantik (anlambilimsel) anlama ve Makine Öğrenmesini birleştirerek zamanla daha etkili hale gelir, anahtar kelime tabanlı aramalara olan güveni azaltır ve ilgili bilgileri bulmada insan hatası olasılığını en aza indirir (Henttonen, 2015). ***Tahmine dayalı analitik***, geçmiş veri modellerine dayalı olarak gelecekteki eğilimleri veya sonuçları tahmin etme için YZ ve Makine Öğrenmesinden yararlanır. Belge yönetiminde ise potansiyel sorunları belirlemeye, veri büyümesini tahmin etmeye ve proaktif olarak belge yönetim süreçlerini optimize etmeye yardımcı olabilir. ***Belgelerin akıllı imhası***, imha politikalarının otomatikleştirilmesine, yasal düzenlemelere uygunluğun sağlanmasına ve gereksiz belgelerin standart saklama sü-

relerinin ötesinde tutulması riskini en aza indirmeye yardımcı olabilir. YZ, ***veri güvenliği ve gizlilik*** alanında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. YZ destekli güvenlik sistemleri, olası güvenlik açıklarını belirleyebilir, yetkisiz erişim girişimlerini algılayabilir ve veri koruma düzenlemelerine uygunluğu sağlayabilir.

Kuruluşlar, bu YZ teknolojilerini belge yönetimi süreçlerine entegre ederek daha yüksek veri doğruluğu, daha hızlı işleme ve gelişmiş karar verme yetenekleri elde ederken insan hatası olasılığını azaltabilir. Bununla birlikte, belge yönetiminde YZ teknolojilerinin benimsenmesi hala yüksek uygulama maliyeti, teknik uzmanlık eksikliği ve değişime direnç gibi bazı zorluklarla karşı karşıyadır (Zhutyaeva ve Lysova, 2021; Odintsov, Ilchenko ve Kryzhanivska, 2021). Bu nedenle, belge yönetiminde bu tür güncel teknolojilerin faydalarını tam olarak görebilmek için bu zorlukların öncelikli olarak ele alınması önemlidir.

Belge yönetiminde YZ araçlarının kullanıldığı önemli alanlardan biri de sınıflandırma ve dizinleme işlemleridir. YZ, belgeleri otomatik olarak sınıflandırmak ve dizinlemek için kullanılabilir, böylece belgelerin yanlış dosyalanması veya kaybolması riski azaltılabilir. YZ tabanlı yaklaşımlar, Baviskar vd. (2021) tarafından yapılan sistematik bir literatür taramasında keşfedildiği gibi, yapılandırılmamış belgelerden otomatik olarak yararlı bilgiler çıkarma konusunda güçlü bir potansiyele sahiptir. Wu vd. (2014) ise belge sınıflandırma ve tekilleştirme, belge ve alıntı kümeleme, otomatik üstveri çıkarma ve dizinleme ile yazar belirsizliği giderme alanlarında kullanılan temel YZ teknolojilerini sunmaktadır. Tsai (2007), gelecekteki muhasebe bilgi sistemlerinin ana işlevinin dijital muhasebe belgelerini otomatik olarak farklı kategorilere etkili bir şekilde sınıflandırmak olduğunu öne sürmektedir. Belge zekâsı yaklaşımı, Cui vd. (2021) tarafından tartışıldığı gibi, iş belgelerini otomatik olarak okuma, anlama ve analiz etme tekniklerini ifade eden nispeten yeni bir araştırma konusudur. Bunun yanında Bernhardt (2021), YZ teknolojilerinin, belgelerin yapılandırılmasına ve ilgili hukuk alanlarına ve sorumlu hâkimlere atanmasına yardımcı olabileceğini, farklı belgeler arasındaki farklı bağlantılar bulabileceğini, mahkemenin medeni hukuk kararlarını hazırlaması veya suçları kategorize etmesinde gerekli bilgileri sağlamak üzere temel olgusal veya yasal yönleri izleyebileceğini tartışmaktadır. Hupont vd. (2023) ise YZ uygulayıcıları için kontrol listeleri gibi akıllı dokümantasyon yaklaşımlarının Avrupa Birliği tarafından çıkarılan resmi nitelikteki düzenleyici kanun ve yönetmelikler açısından yüksek riskli YZ'yi belgelemek için kullanılabileceğini öne sürmektedir.

YZ, belge yönetimi politikalarına uyumu izlemek için kullanılabilir ve uyumsuzluğa yol açan insan hatası riskini azaltır. YZ tabanlı çözümler, kuruluşların belge yönetimi politikalarını otomatik olarak izlemelerine ve herhangi bir uyumsuzluk sorununu belirlemelerine

yardımcı olabilir. Örneğin, belgeleri analiz etmek ve saklama politikalarına veya diğer yasal gerekliliklere uygun olup olmadıklarını belirlemek için YZ kullanılabilir. YZ ayrıca çalışan davranışlarını izlemek ve belge yönetimi politikalarına uyulmayan durumları tespit etmek için de kullanılabilir. Çeşitli çalışmalarda risk yönetimi, denetim ve uyumluluk izlemede YZ kullanımı araştırılmıştır. Aziz ve Dowling (2019), Makine Öğrenmesi ve YZ çözümlerinin risk yönetimini nasıl dönüştürdüğünü tartışmakta; Lore vd. (2023) kişisel finansal tavsiye belgelerinin yasal risk durumunu metodik (yöntemsel) olarak karakterize etmek için NLP, ML ve derin öğrenmeye (Deep Learning-DL) dayalı YZ modellerinin geliştirildiği bir pilot çalışmayı açıklamakta ve Sherchan vd. (2019) ise GDPR (General Data Protection Regulation - Genel Veri Koruma Tüzüğü) uyumluluğuna ilişkin kararları desteklemek için bir YZ çerçevesi önermektedir. Bununla birlikte, kurum ve kuruluşlar, uyumluluğa dair izlemelerde YZ uygularken etik hususları da göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, Krafft vd. (2021) toplum savunucuları ve aktivistler tarafından teknoloji denetimleri için eylem odaklı bir YZ politika araç setine duyulan ihtiyacı tartışmakta ve sorumlu YZ kamuyu ilgilendiren bir konu olarak ele almaktadır.

3. Belge Yönetiminde Hata Tespiti ve Hataların Düzeltilmesi

YZ, belge yönetimi süreçlerindeki hataları tahmin ve tespit etmek için kullanılabilir ve etkisini sonradan gösteren öncül hata düzeltmesine olanak tanır. YZ tabanlı çözümler, kuruluşların belge yönetimi süreçlerini otomatik olarak izlemelerine ve olası hataları belirlemelerine yardımcı olabilir. Örneğin, belgeleri analiz etmek ve verilerdeki tutarsızlıkları veya hataları belirlemek için YZ kullanılabilir. YZ ayrıca çalışan davranışlarını izlemek ve belge yönetimi politikalarına uyulmayan durumları tespit etmek için de kullanılabilir. Literatürde hata tahmini ve tespitinde YZ kullanımını araştıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Spring vd. (2007), anestezi faturalandırmasında otomatik bir dokümantasyon hatası tespit ve bildirim sistemi uygulamış, bu da dokümantasyon hatalarını düzeltmek için ortalama süreyi ve hiç faturalandırılmayan anestezi kayıtlarının sayısını azaltmıştır. Layer vd. (2020) ise hataları belirlemeye ve kategorize etmeye yardımcı olabilecek ve operatörlere bunları düzeltmek için eylemler sağlayabilecek CMS (Content Management System - İçerik Yönetim Sistemi) iş akış yönetimi için doğal dil işleme destekli otomatik log analizlerini araştırmıştır. YZ, tıbbi teşhislerdeki hataları tahmin ve tespit etmek için de kullanılmaktadır. Adler-Milstein, Chen ve Dhaliwal (2021), YZ araçlarının doktor hatasını azaltmaya ve hastalığı daha doğru bir şekilde teşhis etmeye ve yönetmeye nasıl yardımcı olabileceğini tartışırken Xu vd. (2023) ise ön segment hastalıklarının[1] tanı ve yönetiminde YZ'nin kapasitesini araştırmaktadır. Hata tespiti

1 Kornea, Refraktif Cerrahi, Katarakt, Ön Kamara Açısı Tespiti ve Refraktif Hata Tahmini.

ve düzeltmelerinin doğruluk oranı günden güne artarken, çoğu kez göz ardı edilen en önemli unsurlardan biri olan etik uygunluk durumunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu konuda Nizam ve Aslekar (2021), YZ'nin şeffaf ve etik bir şekilde kullanılmasını sağlama ihtiyacı ile Hindistan'daki sağlık hizmetlerinde YZ uygulamanın zorluklarını tartışmaktadır.

4. Teorik ve Uygulamalı Çözüm Önerileri

Belge yönetiminde insan hatalarının azaltılmasına yönelik olarak YZ araçlarının kurumsal kullanımına yönelik örnek olaylar, son beş yıllık dönemde EBSCOhost, Proquest, Wiley, Taylor and Francis gibi daha birçok akademik veritabanlarından "(Reducing Human Errors) AND (Electronic Records Management)", "Reducing Human Errors in ERMS" ve "Human Errors in IS" gibi anahtar kelimelerle aranmış ve bu anahtar kelimeler sonucunda herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak; elektronik sağlık bilgi sistemlerinde tıbbi kayıtlardaki insan kaynaklı hataların azaltılması (Godfrey vd., 2005), elektronik tıbbi kayıtlardaki arayüz hatalarının azaltılmasında en iyi uygulamalar (Lawton, Ingraham ve Blickensderfer, 2021) ve uçak kokpitlerinde artırılmış biliş ve otomasyon sistemleri kullanılarak havacılıkta insan kaynaklı hataların azaltılması (Naranji, Sarkani ve Mazuchi, 2015) gibi ilişkili alanlarda sonuçlara ulaşılmıştır. Bu tür yayınlarda bahsedilen ortak nokta ise sistem yönetimi mantığında insan kaynaklı hataların azaltılmasına veya giderilmesine yönelik olarak çerçeveler belirlenmesi olarak göze çarpmaktadır. Matheny, Whicher ve Israni (2019) tarafından yapılan çalışmada, YZ modeli geliştirme için önyargılı veri kullanmanın ve YZ'yi eğitim ve doğrulama veri setlerinde temsil edilen popülasyonların dışında uygulamanın zorlukları tartışılmaktadır. Çalışma aynı zamanda sağlık hizmetlerinde YZ kullanımının maliyetleri ve tıbbi hataları azaltmak gibi potansiyel faydalarını da vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Akinseye vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, eş zamanlı akut kardiyo-serebral enfarktüsün[2] optimal yönetimini çevreleyen belirsizliği ve kanıta dayalı kılavuzların eksikliği tartışılmaktadır. Çalışma, YZ'nin potansiyel olarak büyük miktarda veriyi analiz etmek ve klinik karar verme sürecin sürecine bilgi sağlayabilecek kalıpları belirlemek için kullanılabileceğini öne sürmektedir.

5. Belge Yönetimindeki İnsan Kaynaklı Hataları Gidermede Gelecek Eğilimler

Çok daha fazla miktarda veri ile etkileşime girdiklerinde YZ algoritmalarının çok daha doğru sonuç ve skorlar verdiğinden daha önce bahsedilmişti. Günden güne artan verinin YZ teknolojisindeki ilerlemeyi hızlandıracağı söylenebilir. Belgelerin şablon ve içeriğini daha

2 Eşzamanlı kardiyo-serebral enfarktüs sendromu. Akut inme ve kardiyak enzimlerde yükselme kanıtı ve miyokard enfarktüsünü doğrulamak için elektrokardiyogram değişikliklerinin kanıtı olan bir göğüs ağrısına işaret eden fokal nörolojik defisit ile eş zamanlı akut başlangıcın varlığı ile teşhis edilebilir.

iyi analiz edebilen ve yönetebilen daha karmaşık YZ algoritmaları ve modelleri gelecekte görülebilir. Alothman ve Sait'in (2022) çalışmasında tartışıldığı üzere, iki dilli belgeleri yönetmek ve almak için YZ tabanlı ontolojik çerçeveler[3] kullanılabilir. Teknik anlamda ilerlemeler sağlanırken, düzenleyici kuralların ve hukuki olasılıksal durumların, yeni gelişmelere mutlaka cevap verebilmesi de gerekmektedir. GDPR örneğinde olduğu gibi, gelecekte de bu tür düzenlemelerin daha sıkı hale gelmesi beklenebilir. Bu durum ile ilişkili olarak etik konusunda gelişmeler de olacaktır. YZ, belge yönetiminde daha yaygın hale geldikçe, etik hususlar da giderek daha önemli hale gelecektir. Kuruluşların YZ araçlarını kullanırken şeffaf, adil ve tarafsız olduğundan ve bireylerin haklarını ihlal etmediğinden emin olmaları gerekecektir (Fjeld vd., 2020; Baothman, 2021). Bir diğer eğilim ise insan kaynakları yönetiminde görülebilir. Tsymbaliuk, Vasylyk ve Bilyk (2022), YZ'nin insan kaynakları yönetim sistemlerinde giderek daha önemli bir rol oynamasını beklemektedir. Bu bağlamda YZ özgeçmiş analizi kapsamında potansiyel adayların belirlenmesi ve işe alımda ilk tur görüşmeleri yapmada kullanılabilir. Belge yönetimi alanındaki gelecek trendlerin tahmin edilmesinde de bizzat YZ'nin kendisinden yardım alınabilir (Uhm, Ryu ve Jun, 2020). Böylece hem kamu hem de özel sektör kuruluşları, gelecekteki değişikliklere hazırlanabilir ve rekabet avantajı sağlayabilir. Son olarak, YZ kuruluşlarda daha yaygın hale geldikçe, kuruluşların organizasyon ve yönetim arasındaki ilişkiyi yönetmelerine yardımcı olmak için yeni yönetim teorileri ve metodolojilerine ihtiyaç duyulacaktır (Lindberg vd., 2021).

6. Etik Hususlar

Günlük ve özel hayatın gizliliği ile bu durumları etkileyen belge yönetimi uygulamalarında (tıbbi sağlık sistemi, muhasebe bilgi sistemi, sosyal medya uygulamaları vb.) YZ kullanımı; gizlilik endişeleri, iş değiştirme ve insan gözetimi gerektiren süreçlerde çeşitli etik hususları gündeme getirmektedir. Sosyal medyanın ve kamu işlemlerinin gün geçtikçe daha çok mobil olması, gerek küresel bilgi şirketlerini gerekse de devletleri belirli önlemleri almaya yöneltmektedir. Genel kabul olarak bu durum, gizlilik endişeleri olarak adlandırabilir. YZ algoritmaları milyonlarca kişinin kişisel verisi, bilgi ve belgesi gibi çok büyük hacimdeki veriyi analiz edebilir ve bu algoritmaların analiz sürecinde nasıl hesaplamalar yaptığı tam bir "kara kutu"dur. Böyle bir durum, gizlilikle ilgili endişeleri artırmaktadır. Özellikle kamu kurumları başta olmak üzere neredeyse tüm kuruluşlar, hükümetler tarafından geliştirilen veri gizliliği düzenlemelerine uyduklarını ve YZ'yi şeffaf ve etik amaçlarla kullandıklarını beyan etmektedir. Brendel vd. (2021) tarafından önerilen YZ'nin Etik Yönetimi (EMMA) çerçevesi,

3 Ontoloji çerçevesi. Bir ontoloji inşa etmek için seçilen model (yapı, işlev ve içerik tanımı). İlişkisel Veritabanı veya Nesne Yönelimli Programlama Dili gibi, bir ontolojinin de tanımlı yapıları, işlevleri ve içeriği vardır.

yönetsel karar verme ile makro ve mikro çevre boyutlarında etik hususların önemini vurgulamaktadır. Etik hususlara bir diğer örnek olarak iş değiştirme veya iş kaybı verilebilir. YZ'nin belge yönetim sistemlerinde kullanılması, daha önce alan uzmanları tarafından gerçekleştirilen görevlerin neredeyse tamamını otomatikleştirebileceğinden, insanların iş kaybına veya başka sektörlerde iş aranmasına, yani işsizliğe yol açabilir. Rees ve Müller (2022) tarafından önerilen etik YZ ilkeleri, YZ'nin sadece seçilmiş birkaç kişi yerine toplumun bütününe fayda sağlayacak şekilde kullanılmasını sağlamanın önemini vurgulamaktadır. YZ, birçok görevi otomatikleştirirken, onun insanlığı tehdit edecek duruma ulaşmaması adına ve etik ile desteklenmiş sorumlu kullanımı için mutlaka gözetimde insan olmalıdır (Fridman vd. 2018). Schiff vd. (2019) tarafından analiz edilen etik YZ belgeleri, YZ'nin etik ilkeler ve insan hakları ile tutarlı bir şekilde kullanılmasını sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Diğer etik hususlar arasında YZ algoritmalarındaki önyargı, YZ karar verme sürecinde açıklanabilirlik ve şeffaflık ihtiyacı ve YZ'nin mevcut sosyal eşitsizlikleri sürdürme potansiyeli yer almaktadır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Elektronik belgelerin yönetimi, günümüzde tüm sektörler için önemli bir kurumsal fonksiyon olarak görülmektedir. Bununla birlikte, e-belgelerin yönetildiği sistemler, sistem yönetiminin doğasında olan birtakım dezavantajlardan dolayı (yedeklemenin yapılamaması, sunucu bakımının ihmal edilmesi, elektrik kesintileri, yangın, su baskını, deprem vb.) veri kaybı, güvenlik ihlalleri ve birlikte çalışabilirlik gibi uyum sorunlarına neden olabilirken, tüm bunların yanında "insan hataları" gibi önemli zorluklar sıklıkla unutulmakta veya göz ardı edilmektedir. Mevcut literatürün kapsamlı bir incelemesi sonucunda, e-belge yönetiminde insan hatalarının yaygın olduğu ve önemli güvenlik ve gizlilik riskleri oluşturduğu açıktır. Çeşitli araştırmalar hatalı sınıflandırma, hatalı veri girişi, hatalı üstveri etiketleme ve yetersiz versiyon kontrollerinden kaynaklanan hataları vurgulamaktadır. Bu hatalar, mümkün olan en kısa sürede giderilmezse, zaman içinde birikebilir ve veri bütünlüğünün tehlikeye girmesine, karar alma doğruluğunun azalmasına ve kurumsal performansın engellenmesine neden olabilir. YZ teknolojileri, özellikle Makine Öğrenmesi (ML) algoritmaları, Doğal Dil İşleme (NLP) ve Bilişsel Hesaplama (Cognitive Computing), belge yönetiminde insan hatalarından kaynaklanan zorlukların üstesinden gelmek için potansiyel çözümler olarak ortaya çıkmıştır. YZ destekli belge yönetim sistemleri, belgelerin yaşam döngüsünün birden çok yönünü otomatikleştirmeye ve geliştirmeye yardımcı olabilir, böylece insan kaynaklı hatalara açık olan süreçleri iyileştirebilir. İçerik, bağlam ve üstverilere dayalı olarak belgelerin otomatik sınıflandırılması gibi rutin EBYS görevlerinin otomatikleştirilmesinde YZ'nin yetenekleri, belge kategorizasyonunu doğru olarak oluşturmak için oldukça umut verici bir yaklaşım sun-

maktadır. Ayrıca, Doğal Dil İşleme Tabanlı sistem tasarımı, alan uzmanları için oldukça zaman alıcı ve hataya çok açık olan yapılandırılmamış veri kaynaklarından veri ve bilgi keşfi ile bilgi çıkarımını iyileştirerek gelişmiş arama özelliği sağlar. YZ destekli sistemler, bilgi erişim modellerini ve kullanıcı davranışını sürekli izleyerek, gerçek zamanlı olarak kullanıcı kaynaklı anormallikleri ve potansiyel güvenlik ihlallerini tespit edebilir. Bu proaktif önlemler, yetkisiz erişimin, veri bütünlüğünü bozmanın ve sızıntıların önlenmesine yardımcı olarak e-belgelerin bütünlüğünü ve gizliliğini destekler.

Kurum ve kuruluşlar; kurumsal ihtiyaç, yetenek ve kurum ölçeğine ve kapasitesine uyumlu YZ teknolojilerine yatırım yaparken başarılı bir şekilde entegrasyon için dikkatli bir planlama ve değerlendirme süreci tasarlamalıdır. Çünkü başarılı bir uygulama, özenli ve doğru bir entegrasyon süreci planına, sürekli bir kullanıcı eğitimine ve düzenli hedef değerlendirmelere dayanır. Sistematik yaklaşımla geliştirilecek olan bir YZ stratejisi; kurumsal iş hedefleri ve amaçlarıyla uyumlu olmalı ve strateji, kurumsal işleyişin temelinde yer alan her türlü belge analizlerinin uygulanmasında karar vericilere yardımcı olmalıdır. Oluşturulan bu yeni strateji, mutlaka yeni yönetim teorilerininin ve metolodjilerinin öncelikli olarak benimsenmesini gerektirmektedir. Hantal bir stratejinin YZ destekli süreçlere uygulanması kurumsal karmaşaya neden olabilir. Kuruluşlar, yeni bir yapı kurarken etik hususlara öncelik vermeyi ilke edinmelidir. Böylece çeşitli yasal gizlilik ve güvenlik düzenlemelerine uymak, hem kurumsal hem de kişisel verilerin sağlıklı bir şekilde kurum içinde saklanmasını sağlar.

Kaynakça / References

Adler-Milstein, J., Chen, J.H. ve Dhaliwal, G. (2021). Next-generation artificial ıntelligence for diagnosis. *JAMA*, 24(326), 2467-2468, doi: https://doi.org/10.1001/jama.2021.22396

Akinseye, O.A., Shahreyar, M., Heckle, M.R. ve Khouzam, R.N. (2018). Simultaneous acute cardio-cerebral ınfarction: ıs there a consensus for management? *Ann. Transl. Med*., 1(6), 1-7, doi: https://doi.org/10.21037/atm.2017.11.06

Alothman, A.F. ve Sait, A.R.W. (2022). Managing and retrieving bilingual documents using artificial ıntelligence-based ontological framework. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 1-15, doi: https://doi.org/10.1155/2022/4636931

Aziz, S., Dowling, M. (2019). Machine learning and AI for risk management. Lynn, T., Mooney, J., Rosati, P., Cummins, M. (eds.). *Disrupting Finance: Palgrave Studies in Digital Business and Enabling Technologies* içinde (ss. 33-50). Palgrave Pivot, Cham, doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-02330-0_3

Bahri, A.N.B. vd. (2022). Issues and challenges in record management: the adoption of ERMS. *International Journal of Accounting, Finance and Business*, 7(42), 201-219, doi: 10.55573/IJAFB.074228

Baothman, F. (2021). Artificial ıntelligence effects on contracts and contracting. M. Shalan ve M. Algarni (Eds.), *Innovative and Agile Contracting for Digital Transformation and Industry 4.0* içinde (ss. 149-160). IGI Global, doi: https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4501-0.ch008

Baviskar, D., Ahirrao, D.S., Potdar, V. ve Kotecha, K. (2021). Efficient automated processing of the unstructured documents using artificial ıntelligence: a systematic literature review and future directions. *IEEE Access*, 99, 1-46, doi: http://dx.doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3072900

Belov, I.I. (2022). Automation of electronic document management systems functions by means of artificial ıntelligence technologies. *Herald of an Archivist*, 3, 772-783, doi: 10.28995/2073-0101-2022-3-772-783

Bergdahl, M. vd. (2007). Handbook on data quality assessment methods and tools. European Commission EuroStat. 01.07.2023 tarihinde https://unstats.un.org/unsd/dnss/docs-nqaf/Eurostat-HANDBOOK%20ON%20DATA%20QUALITY%20ASSESSMENT%20METHODS%20AND%20TOOLS%20%20I.pdf adresinden erişildi.

Bernhardt, W. (2021). The use of artificial ıntelligence in the field of justice, *ınternet and new technologies law - nomos-elibrary*, 173-196, doi: https://doi.org/10.5771/9783748926979-173

Brendel, A.B., Mirbabaie, M., Lembcke, T.B. ve Hofeditz, L. (2021). Ethical management of artificial ıntelligence *Sustainability*, 13(4), 1-18, doi: https://doi.org/10.3390/su13041974

Coşkun, F. ve Gülleroğlu, H.D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(3), 947-966, doi: 10.30964/auebfd.916220

Cui, L., Xu, Y., Lv, T. ve Wei, F. (2021). Document AI: benchmarks, models and applications. *arXiv*, 1-23, doi: https://doi.org/10.48550/arxiv.2111.08609

Ertürk, Z.K. ve Ertürk, B. (2021). Acil serviste yapay zekâ kullanımı. *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(2), 39-40.

European Commission. (2020). AI watch - defining artificial intelligence: towards an operational definition and taxonomy of artificial intelligence. JRC Technical Reports, doi: 10.2760/382730

Fjeld, J., Achten, N., Hilligoss, H., Nagy, A. ve Srikumar, M. (2020). Principled artificial intelligence: mapping consensus in ethical and rights-based approaches to principles for AI. Berkman Klein Center Research Publication No. 2020-1, doi: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3518482

Fridman, L., Ding, L., Jenik, B. ve Reimer, B. (2018). Arguing machines: human supervision of black box AI systems that make life-critical decisions. *arXiv*, 1-11, doi: https://doi.org/10.48550/arXiv.1710.04459

Godfrey, B., Clapp, T., Takeshi N. ve Chad, S. (2005). Application of healthcare-focused error proofing: principles and solution directions for reducing human errors. ASQ World Conference on Quality and Improvement Proceedings, 59, 335-340.

Hardin, J.M., Woodby, L.L., Crawford, M.A., Windsor, R.A. ve Miller, T.M. (2005). Data collection in a multisite project: teleform. *Public Health Nursing*, 4(22), 366-370, doi: https://doi.org/10.1111/j.0737-1209.2005.220410.x

Haston, E., Cubey, R. ve Harris, D.J. (2012). Data concepts and their relevance for data capture in large scale digitisation of biological collections. *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 1-2(6), 111-119, doi: https://doi.org/10.3366/ijhac.2012.0042

Henttonen, P. (2015). Dimensions of contextual records management classifications. *Knowledge Organization*, 72(4), 477-485, doi: http://dx.doi.org/10.5771/0943-7444-2015-7-477

Hupont, I., Micheli, M., Delipetrev, B., Gomez, E. ve Garrido, J.S. (2023). Documenting high-risk AI: a European regulatory perspective, *Computer*, 56(5), 18-27, doi: 10.1109/MC.2023.3235712

IEAE. (1990). Human error classification and data collection. Teknik Rapor, International Atomic Energy Agency. 18.07.2023 tarihinde https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/te_538_web.pdf adresinden erişildi.

Kanzi, N. (2010). *An ınvestigation of the role of records management with specific reference to amathole district municipality*. Yüksek Lisans Tezi. Nelson Mandela Metropolitan Üniversitesi, Güney Afrika. 15.07.2023 tarihinde https://core.ac.uk/download/pdf/145052807.pdf adresinden erişildi.

Krafft, P.M. (2021). An action-oriented AI policy toolkit for technology audits by community advocates and activists. *FAccT'21: Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, Mart 2021, 772-781, doi: https://doi.org/10.1145/3442188.3445938

Lawton, P., Ingraham, J. ve Blickensderfer, B. (2021). Best Practices for Reducing Interface Errors in Electronic Medical Records. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting,* 65(1), 904-907.

Layer, L. vd. (2020). Automatic log analysis with NLP for the CMS workflow handling. *EPJ Web Conference*, 245, 1-7, doi: https://doi.org/10.1051/epjconf/202024503006

Lindberg, A., Nickerson, J.V., Saltz, J. ve Seidel, S. (2021). AI, Organizing, and management. *Proceedings of the 54th Hawaii International Conference on System Sciences*, 5493-5494, doi: https://doi.org/10.24251/hicss.2021.667

Lore, F., Basile, P., Appice, A., Gemmis, M., Malerba ,D. ve Semeraro, G. (2023). An AI Framework to support decisions on GDPR compliance. *Journal of Intelligent Information Systems*, 1-28, doi: https://doi.org/10.1007/s10844-023-00782-4

Matheny, M.E., Whicher, D. ve Israni, S.T. (2019). Artificial ıntelligence in health care: a report from the national academy of medicine, *JAMA*, 323(6), 509-510, doi: 10.1001/jama.2019.21579

McCarthy, K.P. ve Wellens, U. (1988). Measurements of 900 mhz propagation for microcellular communications systems design," *8th European Conference on Electrotechnics, Conference Proceedings on Area Communication*, Stockholm, Sweden, 297-300, doi: 10.1109/EURCON.1988.11161

Mitchel, J. vd. (2011). Evaluation of data entry errors and data changes to an electronic data capture clinical trial database. *Drug Information Journal*, 45(4), 421-430, doi: http://dx.doi.org/10.1177/009286151104500404

Naranji, E., Sarkani, S., ve Mazzuchi, T. (2015). Reducing human/pilot errors in aviation using augmented cognition and automation systems in aircraft cockpit. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction*, 7(2), 71-96.

Negash, S. (2004). Business intelligence. *Communications of the Association for Information Systems*, 13, 177-195, doi: https://doi.org/10.17705/1CAIS.01315

Nizam, V. ve Aslekar, A. (2021). Challenges of applying AI in healthcare in India. *Journal of Pharmaceutical Research International*, 33(36B), 203-209. doi: 10.9734/jpri/2021/v33i36B31969

Odintsov, O., Ilchenko, N. ve Kryzhanivska, L. (2021). Introduction of electronic document technologies in public administration. *Proceedings of Scientific Works of Cherkasy State Technological University Series Economic Sciences*, 60, 108-116, doi: https://doi.org/10.24025/2306-4420.1.60.2021.229175

Öztemiz, S. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Elektronik Belge Yönetim Sisteminin (EBYS) kullanılabilirliği, *Türk Kütüphaneciliği*, 33(4), 282-295, doi: 10.24146/tk.576165

Paulsen, A., Overgaard, S. ve Lauritsen, J.M. (2012). Quality of data entry using single entry, double entry and automated forms processing: an example based on a study of patient-reported outcomes. *PLoS ONE*, 4(7), 1-6, doi: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0035087

Pirim, A.G.H. (2006). Yapay zekâ. *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*, 1(1), 81-93.

Raj, A., Sharma, S., Singh, J. ve Singh, A. (2023). Revolutionizing data entry: An in-depth study of optical character recognition technology and its future potential. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 11(2), 645-653, doi: https://doi.org/10.22214/ijraset.2023.49108

Rasal, A., Kulkarni, A., Patle, A., Kalbhor, A., Kapare, S. ve Pagare, R. (2022). Office productivity enhancement using an online appointment manager app. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 10(2), 864-869, doi: https://doi.org/10.22214/ijraset.2022.40403

Rees, C. ve Müller, B. (2022). All that glitters is not gold: trustworthy and ethical AI principles. *AI Ethics*, 2022, 1-14, doi: https://doi.org/10.1007/s43681-022-00232-x

Russell, S., ve Norvig, P. (2020). *Artificial intelligence: a modern approach (4th ed.)*. Boston: Pearson.

Sahu, A.H., Nimbalkar, P.S., Kamble, A.Y. ve Bagal, N.S. (2023). Integration of OCR and the ticket creation system with IBot. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 5(3), doi: https://www.doi.org/10.56726/IRJMETS34597

Salmen, A. (2022). Employing RPA and AI to automize order entry process with ındividual and small-sized structures: a SME business case study. *Acta Academica Karviniensia*, 22(2), 78-96, doi: 10.25142/aak.2022.017

Sambetbayeva, M., Kuspanova, I., Yerimbetova, A., Serikbayeva, S., ve Bauyrzhanova, S. (2022). Development of ıntelligent electronic document management system model based on machine learning methods. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1-2(115), 68-76, doi: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.251689

Schiff, D.S., Biddle, J., Borenstein, J. ve Laas, K. (2019). What's next for AI ethics, policy, and governance? A Global Overview. *SocArXiv*, 1-6, doi: https://doi.org/10.1145/3375627.3375804

Sherchan, W. vd. (2019). Assessing regulatory risk in personal financial advice documents: a pilot study. *arXiv*, 1-8, doi: https://doi.org/10.48550/arXiv.1910.12580

Spring, S.F. vd. (2007). Automated documentation error detection and notification ımproves anesthesia billing performance. *Anesthesiology*, 106, 157-163, doi: https://doi.org/10.1097/00000542-200701000-00025

Touray, R. (2021). A review of records management in organisations. *Open Access Library Journal*, 8, 1-23, doi: https://doi.org/10.4236/oalib.1108107

Tsai, C.F. (2007). On classifying digital accounting documents. *The International Journal of Digital Accounting Research*, 7(13), 53-71, doi: https://doi.org/10.4192/1577-8517-v7_3

Tsymbaliuk, S., Vasylyk, A. ve Bılyk, O. (2022). Artificial intelligence in HR: practices and prospects of the spread in Ukraine. *The Eurasia Proceedings of Science Technology Engineering and Mathematics*, 17, 152-160, doi: 10.55549/epstem.1176076

Uhm, D., Ryu, J.B. ve Jun, S. (2020). Patent data analysis of artificial ıntelligence using bayesian ınterval estimation. *Applied Sciences*, 10(2), 1-12, doi: http://dx.doi.org/10.3390/app10020570

WHO. (2015). Guidance on good data and record management practices. Working Document QAS/15.624, 1-35. 19.07.2023 tarihinde http://www.it-asso.com/gxp/files/Guidance-on-good-data-management-practices_QAS15-624_16092015.pdf adresinden erişildi.

Wu, J. vd. (2014). citeSeerX: AI in a digital library search engine. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 28(2), 2930-2937, doi: https://doi.org/10.1609/aaai.v28i2.19019

Xu, Z. vd. (2023). Artificial intelligence for anterior segment diseases: a review of potential developments and clinical applications. *Ophthalmol Ther*, 3(12), 1439-1455, doi: https://doi.org/10.1007/s40123-023-00690-4

Yusuf, S.K. ve Adekoya, O.M. (2021). Trends in contemporary record management. *Handbook of Research on Information and Records Management in the Fourth Industrial Revolution*, 326-343, doi: 10.4018/978-1-7998-7740-0.ch021

Zhutyaeva, S.A. ve Lysova, T.A. (2021). Trends in the development of electronic document management: prospects, problems, opportunities. *Economics and Management*, 12(27), 963-970, doi: https://doi.org/10.35854/1998-1627-2021-12-963-970

17. BÖLÜM / CHAPTER 17

Yayıncılıkta Dönüşüm ve Araştırma Değerlendirmesi

Transformation in Publishing and Research Evaluation

Burcu Umut ZAN[1]

[1]Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Çankırı, Türkiye
E-mail: burcuumutzan@karatekin.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.17

ÖZ

Bilimsel iletişimin güçlenmesinde yayıncılık faaliyetlerinde yaşanan gelişim ve dönüşümün etkisi büyüktür. Gutenberg öncesi ve sonrası bilimsel iletişim değerlendirildiğinde, bilim insanlarının, çalışmalarını geniş kitlelere duyurabilmek adına, pek çok basamak kat ederek içinde bulunduğumuz noktaya ulaştıkları görülmektedir. Özellikle, II. Dünya Savaşı sonrasında devletlerin bilimsel çalışmalara verdiği destekler ile bilimsel çıktıların artış gösterdiği ve bilim şemasının alt disiplinlere ayrılarak genişlemeye başladığı bilinmektedir. Artan yayın sayısı paralelinde bilişim teknolojisinde yaşanan gelişimin, zaman içinde bilimsel iletişim yayıncılığının yapısını değiştirdiği görülmektedir. Yayın sayısının artmasıyla birlikte yayınların bilimselliğinin kontrol edilerek yayın kalitesinin yükseltilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle, bilimsel iletişimde kalite güvence mekanizması olarak kabul edilen, bilimsel çalışmaların yayımlanabilir olmasını sağlamak üzere alan uzmanları tarafından nihai kararların verildiği, değerlendirmeler bilimsel yayıncılığın önemli bir parçası olarak kabul görmeye başlamıştır. Bilimsel yayıncılıkta tarihsel süreç değerlendirildiğinde, paydaşlar arası etkileşimi tetikleyen faktörlerin bilimsel çalışmalardaki genişlemeye sebep olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir ifade ile paydaşlar arası ilişki dinamiği, bilimsel yayıncılık faaliyetlerindeki sürekli gelişim ve değişimin itici kuvveti olarak kabul edilebilir niteliktedir.

Bu çalışma kapsamında; bilimsel kültürün gelişiminde önemli yeri olan süreli yayınların ortaya çıkışı, artışı, yayıncılık anlamında geçirmiş oldukları dönüşüm ve bu dönüşüme paralel olarak gelişen yayın değerlendirme süreci, önce tarihsel bakış açısı ile değerlendirilmiş, daha sonra günümüz Açık Erişim modeli uygulamalarından Türkiye temelli örnekler ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yayıncılıkta dönüşüm, araştırma değerlendirmesi, açık erişim, açık bilimsel değerlendirmeler

ABSTRACT

The development and transformation in publishing activities has a great impact on the strengthening of scientific communication. When scientific communication before and after Gutenberg is evaluated, it is seen that scientists have reached the point we are in by taking many steps in order to announce their work to large masses. Especially

after the World War II, it is known that with the support given by the states to scientific studies, scientific outputs increased and the science scheme began to expand by dividing into sub-disciplines. Parallel to the increasing number of publications, it is seen that the development in information technology has changed the structure of scientific communication publishing the over time. With the increase in the number of publications, it is aimed to increase the quality of publications by controlling the scientificity of the publications. From this point of view, evaluations, which are accepted as a quality assurance mechanism in scientific communication, and where final decisions are made by field experts in order to ensure that scientific studies can be published, have begun to be accepted as an important part of scientific publishing. When the historical process in scientific publishing is evaluated, it is clearly seen that the factors that trigger the interaction between stakeholders cause the expansion in scientific studies. In other words, the dynamic of relations between stakeholders can be considered as the driving force of continuous improvement and change in scientific publishing activities.

In this scope of work; the emergence, increase and transformation of periodicals, which have an important place in the development of scientific culture, and the publication evaluation process developed in parallel with this transformation firstly evaluated with a historical perspective, then supported by Turkey-based examples from today's Open Access model applications.

Keywords: Transformation in publishing, research evaluation, open access, open scientific evaluation

Extended Abstract

It is impossible to think cumulatively developing science without communication. It is impossible to take a new step in science without knowing "who accomplished what and by what methods?". When scientific communication is evaluated, especially before and after Gutenberg, it is seen that scientists have gone through many different steps in order to announce their work to large masses. As it is known, scientific journals are among the most frequently used information sources to reach up-to-date information in academic research. Especially, after the "World War II", it is known that with the support given by the states to scientific studies, scientific outputs increased and the science scheme began to expand by dividing into sub-disciplines. In this direction, as a reflection of the development of scientific thought, the increase in scientific specialization has led to the emergence of new journals that focus on more specific topics, gradually replacing the journals with a wide scope of topics. However, the "Publish or Perish" pressure applied to scientists by their institutions at that time, forced the researchers to produce a large number of works. Developing technology has affected the publishing processes and technology has started to be included in the broadcasting life. There is no doubt that the increase in the number of scientific journals and the accompanying technological developments have triggered the transformation in publishing. It is seen that there is a large volume of publications under different topics evaluating scientific periodicals in the literature. It is noteworthy that the relevant subject headings differ from time to time to reflect the changes experienced. Despite the large number of publications in this field, there are no studies that generally evaluate the change that has taken place since the middle of 1600s, when scientific periodicals began to be used. However, in order to predict the future of scientific

publishing, it is thought that it would be meaningful to evaluate the change in scientific periodicals holistically. In order to fill this gap in the literature, in the first part of the study, the emergence of scientific periodicals, which have an important place in the development of scientific culture, and the transformation they have undergone in terms of publishing in the historical process have been tried to be conveyed with a holistic perspective. In the second part of the study; The publication evaluation process, which developed in parallel with the current transformations of scientific periodicals, was evaluated with a historical perspective and then supported by today's practices. In the third part of the study, the current situation in Turkey is evaluated at the point we have reached with the transformation in broadcasting. With the development of information technology, we have been witnessing the change and transformation in scientific journal publishing for a long time. Scientists, who form the building blocks of scientific publishing with their contributions to science, have been striving for centuries for the information they have produced to reach larger masses, and moreover, they continue to produce with the intangible reward system provided by the scientific world. In order to ensure the sustainability of this productivity, researchers tend to consume knowledge to produce knowledge. However, when viewed from the perspective of both producers and consumers of kwowledge, it is seen that the masses who pay high fees to reach scientific publications or to open the scientific publications to the public free of charge are still researchers. Over time, it appears that; in scientific journal publishing, although the publishing activities change its shape and evolve into different models, the side for which the publishers charge is always the same. Because in this system, the one who reads, writes and supervises is the same group, and the parties of this group are always researchers. May be it can be divided into young resaerchers or senior researchers, researchers from developed countries or researchers from developing countries, funded researchers or not funded researchers and etc.

1. Giriş

Bilimsel çalışmalarda; bir önceki başarının hangi yöntemlerle elde edildiğini bilmeden yeni bir adım atmak mümkün değildir. Dolayısıyla, kümülatif olarak gelişen bilimi, iletişim olmadan düşünmek imkânsızdır. Bilimsel iletişimde, bilgiyi yaymanın ve ulaştırmanın en önemli aracı olan kitabın tarihine bakıldığında; antik çağlardan günümüze, ağaç kabuklarının, kaya parçalarının, kil tabletlerin, bez parçalarının, papirüsün, parşömenin ve kâğıt ortamların kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Gutenberg'in (1400-1468) matbaayı icadı ile bilginin basılı şekilde daha seri ve hızlı yayılmaya başlaması bilimsel kültürün dönüşmeye başladığı nokta olarak kabul edilmektedir (Bynum, 1998). Özellikle Gutenberg sonrası olarak anılan dönemde, bilime yön veren bilimsel süreli yayınların önemi gittikçe artmıştır. Zaman içinde izlenen devlet politikaları, teknolojide yaşanan değişimler, yazar, yayıncı ve okuyucuların iş birliği ve talepleri doğrultusunda billimsel dergi sayıları artış göstermiştir. 1980'ler ile artan dergi maaliyetleri sonucunda araştırmacıların bilgiye erişim düzeyleri sınırlanmış ve bilgiye erişim sorunu bilim dünyasında kaotik bir ortam yaşanmasına sebep olmuştur (Panitch ve Michalak, 2005; Sample, 2012). Gelişen bilişim teknolojilerinin itici kuvveti ile bilginin yayımında yayıncıdan bağımsız yeni yöntemler geliştirilmesi bilgiye erişimde mevcut kaotik ortamdan çıkılmasına vesile olmuş, bilimsel araştırmaların toplumun tüm kesimleri için erişilebilir olması temeline dayanılarak geliştirilen açık erişim yayıncılık modelleri mevcut sorunlara çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Yayıncılıkta açık erişim hareketi ile meydana gelen bu dönüşüm bilimsel yayıncılığın tüm basamaklarını ve paydaşlarını derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür.

Bu çalışma kapsamında literatüre katkı sağlamak amacı ile bilimsel yayıncılığın değişimi bütünsel olarak değerlendirilmiş ve dört temel bölümde sunulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde çalışmanın amacı ve önemi belirtilmiştir. İkinci bölümünde "Bilim Kültürü, Bilimsel Dergilerin Ortaya Çıkışı ve Dönüşümü" başlığı altında; kültürün gelişiminde önemli yeri olan bilimsel süreli yayınların ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içinde yayıncılık anlamında geçirmiş oldukları dönüşüm aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde; "Araştırma Değerlendirmesi" başlığı altında bilimsel süreli yayınların mevcut dönüşümlerine paralel olarak gelişen yayın değerlendirme süreci, önce tarihsel bakış açısı ile değerlendirilmiş daha sonra günümüz uygulamalarından örnekler ile desteklenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde "Açık Erişim Yayıncılık Modelleri ve Türkiye" başlığı altında yayıncılıkta dönüşüm ile geldiğimiz noktada Türkiye sınırlarında mevcut durumun değerlendirilmesi yapılmış ve son olarak sonuçlar başlığına yer verilmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bilime yön vermekte olan süreli yayınların bilimsel iletişimdeki önemi şüphesizdir. Bu sebeple, literatürde bilimsel süreli yayınları değerlendiren farklı konu başlıkları (yayın sayısı artışı, yayınların değerlendirilmesi, kullanılan metrikler, yayıncılık modelleri, yayın ücretlerindeki artış, dergi krizi, hakem değerlendirmeleri vb.) altında geniş bir yayın hacminin mevcut olduğu görülmektedir. İlgili konu başlıklarının zaman içinde yaşanan değişimleri yansıtacak şekilde dönem dönem farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu alandaki yayın sayısının çokluğuna rağmen bilimsel süreli yayınların kullanılmaya başlandığı 1600'lü yılların ortalarından günümüze kadar yaşanan değişimi ana hatları ile genel olarak değerlendiren çalışmalara rastlanmamaktadır. Oysaki hızla değişerek dönüşen bilimsel yayıncılığın geldiği yeri ve gideceği noktayı öngörebilmek adına yaşanan değişimin bütünsel olarak değerlendirilmesinin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı; Gutenberg sonrası dönemde bilimsel süreli yayınların dönüşümünü tarihsel bir perspektifle, neden sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirmek ve bu doğrultuda geleceğe projeksiyon tutmaktır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, bilim kültüründe süreli yayınların doğuşundan açık erişim yayıncılık modellerine giden yolda; bilimsel süreli yayınların sayısal olarak artışı, bilimsel süreli yayınlarda paydaşlar arası etkileşim, süreli yayınların yapısal değişikliği ve süreli yayınlarda araştırmaların değerlendirilme süreci kapsamında incelemeler yapılmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın tüm bölümlerinin oluşturulmasında belgesel tarama modelinden (Karasar, 2005) yararlanılmış, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren kaynaklar tespit edilerek incelenmiş ve değerlendirilerek sunulmuştur. Ayrıca, Türkiye kapsamında açık erişim modelleri değerlendirmesinin yapıldığı dördüncü bölümün oluşturulmasında bibliyografik verilerden yararlanılarak, bilimsel yayınların niceliksel analizi yapılmıştır.

2. Bilim Kültürü, Bilimsel Dergilerin Ortaya Çıkışı ve Dönüşümü

Kâğıt ortamda bulunan kayıtların çoklu nüshasının oluşturulması; el ile yazılarak kopyalanmayı gerektiren zor ve zahmetli bir süreci kapsamaktaydı. Her ne kadar matbaanın icadı bilginin paylaşılmasında pek çok şeyi değiştirmiş olsa da, o dönemlerde bir bilim insanının yaptığı araştırmayı kitaplaştırması meşakkatli bir seçim olarak görülmekteydi. Bulgularını kitap aracılığıyla kamu ile paylaşmayı seçen bir bilim insanının uzun bir süre (bazen bir ömür) yaptığı çalışmaların sonuçlarını biriktirip materyalini zenginleştirip ve kitabın yayınlanmasını garanti altına alması gerekmekteydi. Bu seçime alternatif olan diğer bir yol ise fikirlerin, buluşların ispatlanması, duyurulması ve tartışılması amacı ile yüzyıllardır süre gelen yazışma geleneğiydi.

Mektuplaşma sayesinde, araştırmacılar karşılıklı ilgi alanlarını tartışabilir, birbirlerine sorular sorabilir ve cevaplar alabilirlerdi. İlgili dönemlerde birincil yayın biçimi olarak kullanıla gelen mektuplar, tek bir deneyin sonuçlarını bildirmek için uygun biçim ve uzunluktaydı. Ayrıca araştırmacılar, fikirlerini duyurmak istemedikleri takdirde gizliliği de mektup aracılığı ile koruyabilirlerdi. Mektuplar ile iletilen bilimsel çalışmalar bir kişiye gönderilebileceği gibi çoklu sayıda kopyalanarak aynı anda birden fazla kişiye gönderilebilirdi. Alıcının, mektubu diğer bazı arkadaşlarına göstermesi durumunda mektupla iletilen fikirlerin daha çok kişiye ulaşması sağlanabilirdi (Garfield, 1980, s. 395). Mektup tartışmaları İslam âlimlerinden, Biruni (973-1048) ile İbn Sina (980-1037) arasında bunu takip eden dönemde Fahreddin Razi (1149-1209) ile İbnü'l-Arabi (1165-1240) arasında gerçekleşmiş olup, fazlasıyla ilgi çekicidir (Isahkanlı, 2019). Bilim ve sanatın canlandığı, büyük keşiflerin yapıldığı 17. yüzyıl ve sonralarında Avrupa'da aydınlar arasında yazışmaların yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin Voltaire'in (1694-1778) yaşamı boyunca yaklaşık 23.000, Alexander Humboldt'un (1769-1859) yaşadığı dönem boyunca yaklaşık 50.000 mektup göndermiş olduğu bilinmektedir. Görece yakın geçmişte yaşamış olan George Bernard Shaw (1856-1950) ve Isaac Asimov'un (1920-1992) son dönem mektupla bilimsel iletişim listesinin başında yer alan iki önemli isim olduğu görülmektedir (Isahkanlı, 2019). Her ne kadar bilimsel iletişimde mektuplaşma için 17 ve 18. yy.'lardan söz ediliyor olsa da geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar bilim insanları arasında yapılan yazışmaların bilimin gelişiminde önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. 1926-1950 yılları arasında dalga mekaniği üzerine H. A. Lorentz, Max Planck, Erwin Schrödinger ve Albert Einstein arasında yapılan yazışmalar bu duruma verilebilecek en güzel örneklerdendir (Einstein, 2011).

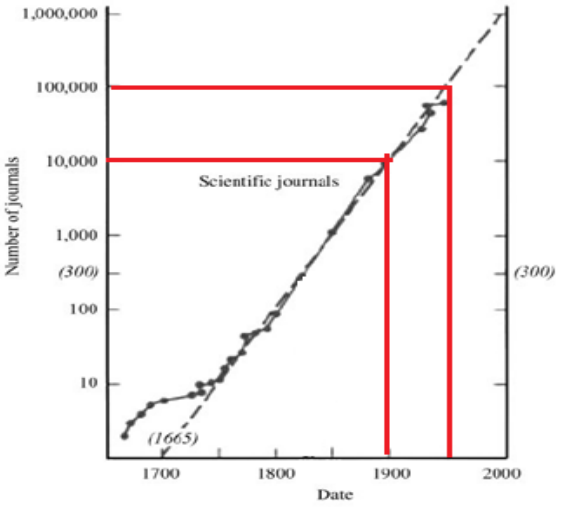
Bilimsel bilgi birikiminin zaman içinde artması ve bilimin gelişmesine vesile olan teknolojik araçların (teleskop ve mikroskop gibi) ortaya çıkması ile 17. yüzyıl ortalarında, yazışma geleneğinin yanı sıra, bilimsel haberleri yaymanın üçüncü bir yolu icat edilmişti. Bilim insanları küçük gruplar halinde çalışmalarının sonuçlarını paylaşmak için bir araya gelmeye başlamışlardı. Bu durum bilim insanlarını daha çok birlikte çalışmaya yönelttmişti. Araştırmayı, iletişimi teşvik etmek için dernekler tarafından belirli aralıklarla bilim insanlarının bulgularını meşrulaştırmalarını sağlamak üzere toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır (Garfield, 1985, s. 395). Bu toplantılar akademik dergiciliğin ilk ayak sesleri olarak kabul edilebilir eylemlerdir. Bu toplantıları organize eden Royal Society of London (1660'ta kuruldu) ve Fransız Bilimler Akademisi (1666'da kuruldu), ilk akademik dergileri destekleyen bilimsel topluluklar olarak da karşımıza çıkmaktadır (Swoger, 2012).

Gutenberg'in matbaasının icadından yaklaşık 200 yıl sonra kitapların dışında, bilimsel iletişimin artması ve bilimsel kültürün gelişiminde okurlar için yeni bir yayın türü olarak pi-

yasaya sunulan dergiler; aynı konu üzerinde çalışan bilim insanlarının son çalışmalarını daha geniş bir kitleye yayarak, görece daha hızlı bir şekilde bilgiye erişmek isteyenler için tercih edilmeye başlayan önemli bir yayın türü olacaktı (Suber, 2004). 1665 yılı Ocak ayında Journal Des Scavans (Fransız Bilimler Akademisi desteği ile), aynı yılın Mart ayında ise Philosophical Transactions (Royal Society of London desteği ile) adlı akademik dergiler yayın hayatına başlamıştır (Guedon, 2001, s. 5). Philosophical Transactions makaleleri hakem değerlendirme sürecinden geçiren ilk ve bir süre için tek bilimsel dergi olarak da tarihe not düşülecekti (Isahkanlı, 2019). Her ne kadar ilk akademik dergiler olarak, birbirlerine çok yakın tarihlerde yayın hayatlarına başlamış olsalar da; Fransa orijinli Journal Des Scavans ile daha sonraları dünyanın ilk ve en uzun soluklu aylık bilimsel dergisi olma özelliğini kazanacak olan Londra orijinli Philosophical Transactions dergileri (The Royal Society, 2023) amaçları doğrultusunda karşılaştırıldığında Philosophical Transactions dergisinin "bilimsel" olarak kabul edilebilecek dar bir konu yelpazesi ile az sayıda kitap incelemesi içerdiği (Spinack ve Packer, 2015), buna karşın Journal Des Scavans'ın zamanın bilinen tüm disiplinlerine açık olduğu, ağırlıklı olarak kitap incelemeleri içerdiği (Banks, 2018), daha çok haber odaklı popüler bilim dergisi karakteristiği taşıdığı görülmektedir (Guedon, 2001, s. 5).

2.1. Bilimsel Dergi Sayısının Artışı

17. yüzyılın sonları doğru bilgiyi paylaşma arzusu noktasında yaşanan gelişmeler, içerikleri ne ve nasıl olursa olsun bilimsel dergilerin kamuyla buluşma zamanının geldiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir (Tenopir ve King, 2000, s. 56). Bu doğrultuda bilimsel düşüncenin gelişiminin bir yansıması olarak, bilimsel uzmanlaşmanın artması, konu kapsamı geniş olan dergilerin yerini yavaş yavaş, daha özel konuları kapsamına alarak odaklanmış yeni dergilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Tenopir ve King, 2000, s. 56). 17. yüzyılın sonlarında dünya çapında yayımlanmış bilimsel dergi sayısının 30 ile 90 arasında olduğu, buna karşın 18. yüzyılın sonlarında bu sayının 755'e çıkmış olduğu dikkat çekmektedir (Tenopir ve King, 2020). Price 1963 yılında yayımlamış olduğu "Little Science, Big Science" adlı eserde 1665 yılı ile 2000 yılları arasında dergi sayısındaki artış öngörüsünü bir grafik ile sunmuştur. Price (1963) tarafından oluşturulan 1665-2000 yılları arası dergi artışı Şekil 1'de verilmektedir.



Şekil 1. Price Tarafından Oluşturulan Dergi Sayısı Artış Tahmin Grafiği (Smith, 2006a).

Price hesaplamalarında her 15 yılda bir dergi sayının ikiye katladığını, 20 yılda bir dergi sayısının on kat arttığını ve 150 yılda 1000 kat arttığını ön görerek 1900'lü yılların başında 10.000 olan bilimsel dergi sayısını, 1960'lı yıllar için yaklaşık 100.000 olarak görselleştirmiştir. Price, dergi sayısındaki artış hızının değişmeden devam etmesi durumunda dergi sayısının 2000'li yıllarda 1 milyona ulaşacağını öngörmüştür. Price'ın mevcut tahminini destekleyen iki olayın varlığı bilimsel yayıncılıkta büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olayların ilkini ticari yayıncıların bilimsel dergi sektörüne adım atması, ikincisini ise elektronik yayıncılık olarak ifade edebiliriz.

Bilim insanlarının fikirlerini yaymak eserlerini yayınlamak üzere dergicilik girişimleri öncesi bilim toplulukları tarafından gerçekleştirildi. Ancak 20. yüzyılın ortaları ile ticari yayıncılar fazla sayıda derginin yayıncılık sorumluluğunu almaya başladılar. II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda devletlerin bilimsel çalışmaları desteklemeye başlanması sonucunda bilimsel çıktılar artış göstermiş, bilim şeması alt disiplinlere ayrılarak genişlemeye başlamıştır. Bununla birlikte o dönemde bilim insanlarına kurumları tarafından uygulanan "Yayınla ya da Yok Ol (Publish or Perish)" baskısı, araştırmacıları fazla sayıda eser üretmeye zorlamıştır. Bu süreç, üretilen eserlerin yayınlanmasında yazarların yayıncı aramasına sebep olmuş, var olan yayıncıların mevcut yükü kaldırmakta zaafiyet göstermesiyle hem yazar hem de okuyucu talepleri doğrultusunda ticari yayıncılar bu boşluğu doldurmaya başlamıştır. Böylece hem ticari yayıncılar hem de bilimsel dergilerin sayısı artış göstermiştir (Keefer, 2001). Basılı yayınların artması ve gelişen teknoloji yayıncılık süreçlerini etkilemiş ve teknoloji yayın hayatına dâhil olmaya başlamıştır.

Elektronik yayıncılığın zaman çizelgesine bakıldığında her ne kadar; elektronik dergilerin yayınlanması 1990'lı yıllara tarihleniyor olsa da Lancaster (1995), elektronik yayıncılıkta yaşanan ilk gelişmeleri 1960'lı yıllarda kâğıt üzerine dergi basımını yapmak amacıyla bilgisayar teknolojisinin kullanımına kadar geri götürmektedir. Dergilerin kâğıt versiyonlarının elektronik metin formunda CD-ROM'lar üzerinden dağıtılmaya başlanması ilk elektronik dergi yayıncılığı olarak kabul edilmektedir (Örneğin; ADONİS, TULIP) (Roes, 1996). ABD'de 1990'lı yılların başında internetin yayılmaya başlamasının, çok sayıda metin tabanlı elektronik dergiye kapı açtığı görülmektedir. Bu dönemde gönüllü çabaların sonucu ücretsiz olarak kullanıma sunulan elektronik dergi sayısının mutevazı bir şekilde artış gösterdiğini söylemek mümkündür (Keefer, 2001). Bütün bu gelişmelere rağmen "world wide web" in yayıncılıkta potansiyelini ortaya çıkarması 1990'ların ortalarını bulmuştur. Prestijli yayıncılar önce, geleneksel basılı dergilerinin elektronik versiyonlarını üretmeye başlamışlardır. Yayıncılar, bir süre paralel olarak devam ettirdikleri elektronik dergilere karşılık gelen basılı yayınları yayınlamaktan vazgeçerek yayınlarını sadece elektronik ortamda sürdürme kararı almışlardır. Elektronik ortamdaki dergilerin kullanıcılara sunduğu avantajlar, elektronik dergilerin çok kısa sürede benimsenmesini sağlamıştır (Keefer, 2001; Gupta, Dhawan ve Kolle, 2019). Dergilerin elektronik ortama taşınması, bilimsel iletişim sistemi ve uygulamalarında birincil paydaşlar olan yazarlar, yayıncılar, kullanıcılar, üniversiteler ve kütüphanelerin geleneksel uyumunu etkilemiş ve bilimsel dergi yayıncılığında farklı bakış açılarının gelişmesine sebep olmuştur.

2.2. Bilimsel Dergi Yayıncılığında Çıkar Çatışmaları: Paydaşlar Arası Etkileşim

Bilimsel iletişimin gelişmesinde tarihsel süreç içinde yaşanan gelişmeler her ne kadar işbirlikçi bir atmosferin varlığını yansıtıyor olsa da temel paydaşlar olarak anılan yazarlar, yayıncılar, kütüphaneler ve üniversiteler arasında tırmanan bir tehditin hissedildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında genel olarak durumun aktarılabileceği yazar yayıncı, yayıncı kütüphane ilişkinlerine kısaca değinilmiştir.

2.2.1. Yayıncı Yazar İlişkisi

Gutenberg'in matbaası ile kitapların seri üretimine geçilmesine rağmen yazarın üretmiş olduğu eserlerden düzenli ve normal bir gelir elde etmesi modern bir kavram olmaktan öteye geçememiştir. Kitap yazarlığı o dönem için daha çok prestij olmaya devam etse de yazarlar kendi kitaplarından çoklu kopya alarak bu kopyaları kendi imkânları ile satarak veyahut hediye kitaba nasıl teşekkür edebileceğini bilen varlıklı dostlarına hediye ederek basılı eserlerini bir şekilde paraya dönüştürmektelerdi. Hatta yazarlar, eserlerinin başına bazı isimlere yönelik övgü veya ithafnameler ile kitaptan elde edilecek geliri garanti altına alabiliyorlardı (Labarre,

2012, s. 92). Kitap yazarları, yazdıkları kitaplar üzerinden bu şekilde para kazanırken, akademik dergilerde çalışmaları yayınlanan yazarların durumu daha farklıydı. Yazarlar, akademik dergilerde yayın yaparak, çalışmalarını mümkün olabildiği kadar geniş bir okuyucu kitlesine yaymaya, fark edilir olmaya, yeni bilgi üretimine katkı sağlayarak alana öncülük etmeye odaklandılar. Başka bir ifade ile yazarlar, dergilerin onlara sağladıkları somut olmayan ödüllendirme sistemini ve dolayısıyla dergilerin yazarlara ödeme yapmayacaklarını kabul etmiş oldular. Ancak zamanla dergilerin gelirleri artış göstermiş olsa dahi, yazarlar para için değil, etki ve prestij için makale yazma geleneğini sürdürdüler. Böylece yazarlar bilgi birikimlerini artırarak, literatüre katkı sağlayarak ve bu şekilde kariyerlerinde ilerleyerek manevi tatmin kazanmış oldular (Suber, 2004).

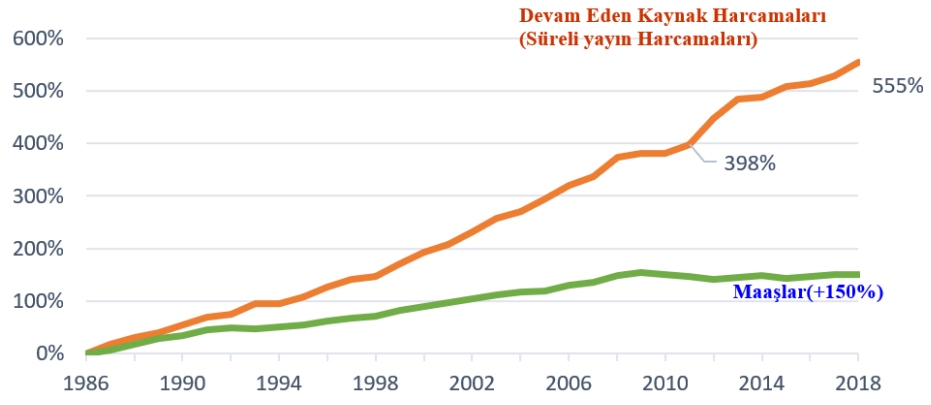
Geleneksel basılı süreli yayınların fiyatlarının belirlenmesinde editoryal giderler, basım ve dağıtım giderlerinin temel maliyeti oluşturduğu bilinmektedir (Atılgan ve Yalçın, 2009). Günümüzde bilimsel dergi yayıncıları, yazarların eserlerinin derlenmesi, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve kolaylaştırıcı yazılımlar ile zaman çizelgelerine bağlı kalarak, yayınların kullanımının ağ vasıtası ile dağıtılmasını organize ederek işlevlerini yerine getirmektedirler. Bu noktada yayıncıların bilimsel literatürün gelişmesine katkıları şüphesizdir. Ancak elektronik yayınlarda basılı yayınlardaki editoryal maliyete ek olarak ağ ve sunucu maliyetleri eklenmiş olsa dahi, bilişim ve ağ teknolojilerinde yaşanan gelişme, yayınların dağıtılması aşamasında pek çok maliyeti yayıncıların üzerinden kaldırmıştır. Buna rağmen araştırmacıların karşılaştıkları en büyük zorluklardan birisi yayıncıların belirledikleri yüksek abonelik ücretlerinden dolayı literatürdeki bilimsel yayınlara erişim sağlanamaması olmuştur. Yazarların bilimsel çalışmalarını dergilerde yayınlamalarından sağladıkları tek manevi kazanç literatüre katkı sağlamak ve yazının etki alanını genişletmek olduğu düşünüldüğünde söz konusu abonelik ücretleri araştırmacılar ve bağlı bulundukları kurumlar tarafından tercih edilebilir olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle bazı disiplinlerde yazarlar, okuyucu topluluklarıyla etkili bir şekilde iletişim kurabileceklerini fark ederek, araştırma sonuçlarını doğrudan çevrimiçi olarak sunabilecekleri ortamlar yaratarak çözümler aramaya başladırlar (Keefer, 2001).

2.2.2. Yayıncı Kütüphane İlişkisi

1980'ler ile dergi fiyatlarında abonelik maliyetlerinin artması, akademik kurumların kütüphane bütçelerini aşması ve kütüphanelerin, araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini sınırlaması sonucunda "dergi krizi" baş göstermiştir (Panitch ve Michalak, 2005). Bu dönemde, dergi fiyatları enflasyon oranının çok çok üzerinde seyrederken kütüphanelere sağlanan fonlar ya sabit kalmış ya da azalmıştır. Sonuç olarak, kütüphaneler mevcut abonelik fiyat artışlarını karşılayabilmek adına aboneliklerin çoğunu iptal etmek durumunda kalmışlardır (Sample, 2012).

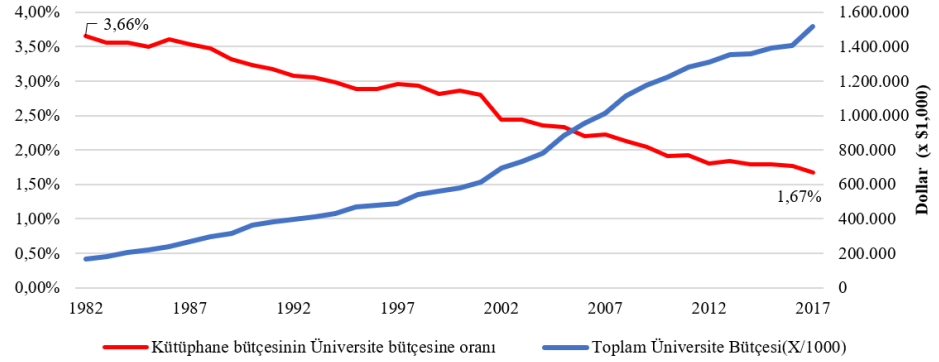
Söz konusu durum 1986-2018 yıllarında Amerikan Araştırma Kütüphanleri (American Research Libraries-ARL) üyesi olan kütüphanelerin harcamaları üzerinden rahatlıkla görülebilmektedir (ARL Statistics, 2023). Tablo 1'de 1986-2018 yılları arasında ARL kütüphanelerinin süreli yayınlar için yapmış oldukları kaynak harcamalarına yer verilmiştir.

Tablo 1. 1986-2018 Yılları ARL Kütüphaneleri Süreli Yayın ve Maaş Harcamaları (ARL Statistics, 2023)



Tablo 2 değerlendirildiğinde 1986-2018 yılları için süreli yayın ücretelerinde tespit edilen artış oranının %555 olduğu görülmektedir. ARL istatistiklerine göre, 1986 yılında süreli yayın aboneliklerine yaklaşık 1.5 milyon $ ayırılırken, 2011 yılı için bu bedel %398 artış oranı ile 7.5 milyon $'dır. Buna karşın ARL kütüphaneleri çalışanlarının, enflasyon oranında artan maaş ödemelerine ilişkin eğriye bakıldığında, 1986 yılından 2018 yılına maaş artış oranının %155 olarak değiştiği görülmektedir. Yayıncılar, süreli yayınlar için enflasyon oranının çok üzerinde bir fiyatlandırma politikası takip etmesine karşın kütüphane bütçelerinin enflasyon oranı karşısında dergiler ile aynı ölçüde artış göstermesi söz konusu olmamıştır. Yine ARL Kütüphanelerinden örnek verecek olursak, 1982 ile 2018 yılları arasında kütüphane bütçelerine ayrılan miktar yıl bazında Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. ARL Kütüphaneleri, üniversite ve kütüphane bütçeleri (ARL Statistics, 2023)



Tablo 2 incelendiğinde; ARL Kütüphanelerine ayrılan bütçe ile üniversite bütçelerinin 1982 ile 2017 yılları arasında karşılaştırılmış olduğu görülmektedir. 1982 yılından 2017 yılına doğru her yıl üniversitenin bütçesinin arttığı ancak kütüphane bütçesine ayrılan miktarın azaldığı anlaşılmaktadır. Tablo 2 yıl bazında incelendiğinde üniversite bütçesinden kütüphaneye ayrılan bütçe oranının 1982 yılında %3,66'dan, 2017 yılında %1,67'ye gerilemiş olduğu görülmektedir.

Dergi krizi literatürde pek çok yazar tarafından ele alınmış, fiyatlandırmadaki artışlar 1980-1990 yılları arasında dergi abonelik bedellerine ait örnekler ile uzunlamasına tartışılmıştır (Kyrillidou ve Young, 2004; Atılgan ve Yalçın, 2009; Tonta, 2000; Hoskins ve Stilwell, 2020; Kyrillidou, 2020). Dergi krizi olarak patlak veren bu durumun yalnızca artan maliyetlerin bir sonucu olmadığı düşünülmektedir. Bununla beraber artan giderler ve daralan bütçeler kütüphanelerde aboneliklerin iptaline ve araştırmacıların güncel veriye erişiminde sıkıntılara sebep olmuştur. Söz konusu durum bilgiye erişimde yeni yöntemler geliştirilmesine dair gerekliliği daha çok ortaya çıkarmıştır. Sürecin aktörleri arasında yer alan yazarlar, yayıncılar, kütüphaneler arasında baş gösteren çıkar çatışmaları, akademik çalışmaların tamamen yeni yollarla paylaşılmasını mümkün kılmaya başlamıştır. Araştırmacılar tarafından üretilen bilimsel çalışmalara, araştırmacıların serbest erişiminin yayıncılar tarafından maddi bariyerlerle engellenmesi araştırmacıları çözüm arayışına sevk etmiştir. Yayıncılığa yeni bir soluk olarak geliştirilen açık erişim hareketi mevcut sorunlara bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

2.3. Bilimsel Yayıncılıkta Yapısal Değişim: Açık Erişim Hareketi

Açık erişim yayıncılığının; bilişim ve ağ teknolojisi alt yapısına, bilimsel yayın artışının üssel olarak katlanmasına ve tüm bunlara bağlı adil ve demokratik eğitim anlayışına kadar

pek çok parametreyi içeren girift bir yapısı vardır. Bu kabul ile yola çıkıldığında açık erişim hareketinin temellerinin 1990'lardan önce atıldığı ancak hareketin özellikle 1994 yılı ve sonrasında ivme kazandığı bilinmektedir[1]. Bu doğrultuda açık erişim hareketi zaman çizelgesinde, 1991 yılında Fizikçi Paul Ginsparg'ın ilk bilimsel ön baskı hizmeti olan arXiv'i kurmasıyla ilk adım atılmıştır (ArXiv, 2023). ArXiv sayesinde bilim insanları, yayın öncesi makalelerini çevrimiçi bir depoda kendi kendine arşivlemeye teşvik edilmiştir. Gingsparg'ın bu girişiminden üç yıl sonra 1994 yılında Stevan Harnad 24 Haziran günü Virginia Politeknik Enstitüsü (Virginia Polytechnic Institute) Elektronik Dergileri tartışma listesinde (Virginia Polytechnic Institute Electronic Journal List-VPIEJ-L) "Yıkıcı Öneri" (Subversive Proposal) adlı yazısını paylaşması ile açık erişim adına bir diğer önemli adım atılmıştır (Okkerson ve O'Donnell, 1995). Bilimsel yayınların erişilebilir olmasında çığır açacak olan bu fikrin ortaya atıldığı mecraya bakıldığında, bilim tarihinde dönemin mektuplaşmalarının 1994 yılında internet ortamında bulunan tartışma listesine taşınmasından farklı olmadığı görülmektedir. Harnad, "Yıkıcı Öneri" olarak tarihe geçen paylaşımında, araştırma çalışmalarının ulaşılabilir olmasını engelleyen yüksek abonelik ücretlerine karşı, araştırmacıların çalışmalarını internet tabanlı arşive yüklemelerini bir diğer ifade ile kendi kendine arşivleme yapmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Okkerson ve O'Donnell, 1995; Albert, 2006).

1999 yılında Nobel ödülü sahibi Harold Varmus'un kendi kendine arşivlemeyi ön plana çıkarmaya çalıştığı iki farklı girişime liderlik yaptığı görümektedir. Varmus'un ilk girişimi; başkanlığını yaptığı ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü (National Institute of Health-NIH) web sayfası üzerinden paylaştığı e- Biomed önerisi olmuştur (Homan, 1999). e-Biomed önerisi ile amaç; Ginsparg'ın arXiv uygulamasını yaşam bilimleri versiyonunu oluşturmak, biyotıbbın tüm alanlarında elektronik ön baskıların ve son baskıların ücretsiz olarak kullanılabildiği, tam metin çevrimiçi arşivi oluşturmaktır (Albert, 2006; Poynder, 2004). Bu hareket ilk etapta; araştırmacı yazarlar arasında heyecan verici, çoğu geleneksel yayıncı tarafından tehdit edici bir unsur olarak algılanmıştır (Homan, 1999). Varmus'un e-Biomed önerisi, Şubat 2000'de PubMed Central olarak piyasaya sürülmüş ancak heyecan yaratan ilk konseptin sadece soluk bir gölgesi olarak tarihte yerini almıştır (Poynder, 2004). Varmus bu ilk girişiminden bir yıl sonra daha kuvvetli girişimlerden bir diğeri ile karşımıza çıkmıştır. 2000 yılında Varmus, Patrick Brown ve Michael Eisen tarafından "PLoS (Public Library of Science)" fikri, açık bir mektubun dağıtılması ile hayata geçmiştir (Albert, 2006). Bu açık mektup; bilim insanlarının, içeriğini PubMed Central'da ücretsiz olarak yayınlamayı reddeden dergilerde, düzenleme veya yayın yapmayı boykot etmesine yönelik bir metindir. Bu mektubun altına on ay içinde

1 Açık Erişim Hareketi Detaylı Zaman çizelgesi erişim; https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4724185/suber_timeline.htm

170 ülkeden yaklaşık 26.000 bilim insanı imzasını atmasına rağmen bilim insanlarının çoğunun anlaşmaya uymadığı görülmüştür (PLoS, 2021). Bu açık mektup girişiminin sonunda, yayıncıların direncini kırabilmek adına, bilim insanlarının yayıncılık yapması gerektiği vurgulanmıştır. Bu olayı takiben PLoS Biology, PLoS'un ilk açık erişim dergisi olarak 2003 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin ilk sayısı yayınlandıktan sonra saatler içinde 500.000 ziyaretçi çekmiştir (PLoS, 2023). Ancak bu girişim de Harnad'ın sürecin başında ortaya koyduğu kendi kendilerine arşivleme orijinal fikrinden uzaklaşmıştır (Poynder, 2004).

Açık erişim hareketi 1994 yılından sonra ivmelense de 2002 yılına kadar herhangi bir resmiyet kazanmamıştır. 2002 yılı Budapeşte Açık Erişim Girişimi[2], 2003 yılı Açık Erişim Yayıncılığına İlişkin Bethesda Bildirisi[3] ve yine 2003 yılı Bilgiye Açık Erişime İlişkin Berlin Deklarasyonu[4] ile hareketin resmileştiği görülmektedir. Bu üç kamu bildiriminde de bilimsel yayıncılığın temelleri üzerine hemfikir olan açık erişim tanımları görülmektedir (Bawack ve Nkolo, 2018). Budapeşte Bildirgesinde açık erişim; "bilimsel literatürün *İnternet* aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması" olarak tanımlanmıştır (Budapest, 2002). Budapeşte Girşiminde; bilimsel dergi literatüründe açık erişim için iki tamamlayıcı strateji önerilmiştir. Bu stratejiler; kendi kendine arşivleme (yeşil yol) ve açık erişim dergiler (altın yol) olarak adlandırılmıştır. Budapeşte girişiminden bir yıl sonra kabul edilen Bethesda Bildirisi ile Berlin Deklarasyonu arasında ufak tefek farklılıklar olsa da özünde yapılan vurgular benzerdir. Kendi kendine arşivlemenin bu süreçteki önemini sürekli vurgulamaya çalışan Harnad, Bethesda Bildirimi ve Berlin Deklarasyonu için, şu şekilde bir açıklama yapmıştır (Poynder, 2004);

> "*Bu deklarasyonlar Açık Erişim yayıncılık üzerine mükemmel halkla ilişkiler çalışmaları olmasına rağmen kendi kendine arşivleme için çok küçük bir eylemdir. Örneğin; Budapeşte Girişiminde anılan ilk strateji olan kendi kendine arşivlemeden; Berlin Deklarasyonunda, hiç söz edilmemiştir."*

2.4. Açık Erişim Yayıncılık

Açık erişim hareketini resmileştiren; Budapeşte, Bethesda ve Berlin Açık Erişim beyanları ile birbirini tamamlayan yeşil yol ve altın yol olarak adlandırılan iki açık erişim stratejisi ve beraberinde hibrit dergiler ortaya çıkmıştır. Yazar yayınını açık erişim modeli ile yayınlamak

2 Budapeşte Açık Erişim Girişimi erişim, https://www.budapestopenaccessinitiative.org/

3 Bethesda Bildirimi erişim, https://www.ouvrirlascience.fr/bethesda-statement-on-open-access-publishing/

4 Berlin Delarasyonu erişim, https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration

istediğinde, iki temel (altın yol ve yeşil yol) yayıncılık modelinden birini seçmektedir. Altın yol açık erişim modeli tercih edildiğinde, yayıncıya yazar ya da yazarın çalıştığı, kurum/kuruluş tarafından açık erişim yayın masraflarına karşılık "makul" olması gereken makale işletim ücreti ödenerek yayının açık olarak erişilebilir hale gelmesi sağlanmaktadır. Altın yol; abonelik ücreti gözetilmeksizin herkesin dergilerdeki makalelere açık erişim sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu noktada tüm dergilerin altın açık erişim modelinde makale işletim ücreti talep etmediğini belirtmekte yarar vardır (Örneğin Türk Kütüphaneciliği, Bilgi Dünyası vb.). Elmas açık erişim olarak anılan bu model dergilerin ve platformların yazarlardan veya okuyuculardan ücret talep etmediği bilimsel bir yayın modelini ifade etmektedir (Ancion, Borrell-Damián, Mounier, Rooryck ve Saenen, 2022). 2021 yılında oluşturulan rapora göre, dünya çapında 17.000 alt sınır ile 29.000 üst sınır arasında Elmas Açık Erişim dergisi olduğu tahmin edilmektedir (Bosman, Frantsvag, Kramer, Langlais ve Proudman 2021). Sürdürülebilir bilimsel iletişimin teşvik edilmesi amacıyla 2 Mart 2022 tarihinde sunulan "Elmas Açık Erişim Eylem Planı" (Action Plan for Diamond Open Access) kapsamında tüm Elmas Açık Erişim sistemi platformları için ortak kaynakların uyumlu hale getirilerek geliştirilmesi planlanmaktadır. TÜBİTAK ULAKBİM bu eylem planına imza atan ilk kuruluşların arasında yer almaktadır. Türkiye bu eylem planına DergiPark Platformu vasıtasıyla katkı sunmayı amaçlamaktadır (Elmas Açık Erişim Eylem Planı, 2022).

Yeşil yol açık erişim modelini tercih eden yazar, kendi kendine arşivleme stratejisi kabul etmiş olmaktadır. Bu durumda yazar, yayınını abonelik ücreti talep eden dergilerde yayımlar, ancak yazar makaleye erişim için ücret engelini ortadan kaldırabilmek adına, yayıncının koyduğu kısıtlamaları gözeterek makaleyi açık erişim arşivlerine depolar. Bu şekilde yazar makalesinin herkes tarafından erişilebilir olmasını sağlar. Yazar; kendi kendine arşivleme noktasında yayıncının telif hakkı ve arşivleme politikaları ile ilgili bilgiye SHERPA RoMEO[5] platformundan erişim sağlayabilmektedir.

Açık erişimli olan makaleler ile açık erişimli olmayan makalelerin bir arada bulunduğu dergiler ise hibrit dergiler olarak anılmaktadır. Açık erişim yayıncılık modellerinin her birinin avantajları ve dezavantajları görülmesine rağmen yazardan alınan makale işletim ücretleri ile finanse edilen açık erişim yayıncılık modeli baskın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Breeding, 2019; Khoo, 2019). Açık erişimin, öneriler ve zorunlu politikalar doğrultusunda gelişmesi, araştırmacıları son yıllarda hibrit dergilerde açık erişim makale yayınlamak için büyük miktarlarda makale işletim ücreti ödemeye yöneltmiştir. Kurumların özellikle hibrit açık erişim yayın modelini tercih eden dergilere hem abonelik bedeli ödemesi hem de bu

5 SHERPA RoMEO erişim; https://www.sherpa.ac.uk/romeo/

dergilerde var olan makale işletim ücretli yayınlar için o kurumlarda çalışan yazarların veya kurumların bu ücreti ödemesi bu dergilere çift gelir akışı ("double-dipping") sağlamaktadır (Fox ve Brainard, 2019). Hibrit dergilerin kontrol altına alınmayan gelir akışları yayıncıların çıkarlarına hizmet edecek bir şekil almaya başlamıştır (Geschuhn ve Stone, 2017; Pinhasi, Blechl, Kromp ve Schubert, 2018; Olsson, Francke, Lindelöw ve Willén, 2020). Bu durum yazarları ve kurumları kaygılandırmıştır. Bu kaygılar üzerine "Oku ve Yayımla" açık erişim modeli devreye girmiş böylece abonelik ücretleri ile makale işletim ücretlerini tek bir fiyatta birleştiren bir çözüm geliştirilmiştir (Fox ve Brainard, 2019). "Oku ve Yayımla" sözleşmesi, yayıncının, tek bir sözleşmede toplu olarak okuma ve yayınlama için ödeme aldığı bir sözleşme türüdür. "Oku ve Yayımla" modelinde; hibrit ve altın açık erişim dergilerdeki abonelik modelinin, abonelik ve yayın (Oku ve Yayımla) modeline dönüştürüldüğü görülmektedir (ESAC, 2018).

2.4.1. Bilimsel Dergilerde Maaliyet Politikası

Açık erişim yayıncılığa büyük katkıları olan Ginsparg, Harnad, Varmus vb bilim insanlarının yayıncılık üzerine farklı bakış açıları geliştirmeye başlaması yayıncılık kurallarında rüzgârın tersinden esmeye başladığını hissettirmiştir. Yaklaşan fırtına yayıncıları oyunun kuralını değiştirmeye zorlamıştır. 1998 yılında ilk ticari açık erişim yayıncısı olarak BioMed Central (BMC) kurulmuştur. BMC açık erişimi kendisine bir tehdit değil fırsat olarak görmüş ve kendi maliyetini düşürmek yerine şimdiye kadar okuyucunun maliyeti karşıladığı geleneksel abonelik modelini tersine çevirmiş ve maliyetleri okuyucudan yazara kaydırmıştır. Makalelerin, BMC'de açık erişimli yayınlanması için yazarlardan makale işletim ücreti adı altında bir bedel alınmaya başlanmıştır. 2003 yılında açık erişim olarak hayatına başlayan Plos Biology dergisi de bu modele bağlı kalmıştır. İlgili tarihlerde, BMC'de makale başına 525$, PLoS Biology'de 1500$ ücretle yazarlar açık erişim için ödeme yapmaya başlamıştır. 2023 yılı için bu ücretlere bakıldığında, makale başına yazar için ücretlendirmenin PLoS yayın grubunda 2100$'dan başladığı (PLoS APC, 2023), BMC yayın grubunun bu ücreti 3790$ (BMC APC, 2023) olarak benimsediği görülmektedir. Dergilerin yazarlardan talep ettiği makale işletim ücretleri incelendiğinde, bedellerin 100$ ile 6700$ arasında değiştiği ve en yüksek makale işletim ücreti bedelinin hibrit Açık Erişim yayıncılık yapan dergiler tarafından talep edildiği belirlenmiştir (Pinfield, Salter ve Bath, 2016). Aynı "Dergi Krizinde" kütüphanecilerin sürdürülemez abonelik fiyatlarıyla ilgili olarak dile getirdiği sorunlar gibi makale işletim ücretlerinin yıllık enflasyon oranının üzerinde artışlar göstermesi, finansman endişelerine sebep olmuştur. Altın ve hibrit açık erişim yayıncılık büyüdükçe, araştırma kurumları ve diğer fon sağlayan kuruluşların, yazarların araştırma makalelerini açık erişim der-

gilerinde yayınlamak için ödeme yapma yükünü hafifletmek üzere, makale işletim ücretlerini sübvanse etmeye başladığı görülmektedir (Björk, 2017; Willinsky ve Rusk, 2019). Hatta bazı araştırma kurumlarının dergi abonelikleri yerine araştırmacıların yayınlarını açık erişim dergilerde yayınlanması karşılığında makale işletim ücreti anlaşması yaptığı bilinmektedir. Bazı büyük araştırma kurumlarının, kurumda çalışan yazarların açık erişim yayınlarına ödemek üzere ayırdıkları makale işletim ücreti bedelinin, kurumun dergi abonelik maliyetinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Levine-Clark; 2018; Jurhen, 2020). Kurumsal olarak sübvanse edilen makale işletim ücretlerinin, kurumlar arasındaki araştırmacılar içinde fırsat adaletini etkilemekte olduğu görülmektedir.

3. Araştırma Değerlendirmesi

Bilimsel yayınların değerlendirilmesi ilk olarak "Royal Society of London" tarafından, "Philosophical Transactions" dergisine gelen makaleler için oluşturulmuş (Ishakanlı, 2019), daha sonra tüm akademik dünyada yaygınlaşan bir yöntem haline gelmiştir. Değerlendirme süreci ilk dönemlerde imlâ hataları ve benzeri düzenlemelerin yapılarak editöre yardımcı olunması amacını taşımaktaydı (Spier, 2002). İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar editörlerin sıklıkla meslektaşlarından aldığı resmi olmayan tavsiyelerle tüm kararları kendilerinin aldıkları görülmektedir. Ancak 20. yüzyılın ortalarında hakem değerlendirmeleri (akran değerlendirmeleri) makalenin bilimsel açıdan incelenmesi şekline dönüşmüş (Spier, 2002) ve bilimsel yayıncılığın en önemli basamaklarından biri haline gelmiştir. Günümüzde yapısal hale getirilen editör ve iki hakemli sistem çok yakın bir zamanda yaygınlaşmıştır (Rowlnad, 2002). Örneğin, en saygın dergilerden biri olarak kabul edilen Nature dergisi resmi bir mekanizma olarak kabul edilen hakem/akran değerlendirmesine, 1967'de başlamıştır (Açık Bilim, 2023).

Hakem ya da akran değerlendirmesi, akademik bir dergide yayınlanmak üzere sunulmuş bir makalenin veya belli bir araştırmanın projesi için yapılmış bir fon başvurusunun, diğer alan uzmanlarının incelemesine tabi tutulduğu bir süreçtir. Temelinde bu süreç, alan uzmanları tarafından yapılan geri beslemeler ile bilimsel çalışmanın geliştirilmesi ve nihai kararların verilmesi için kullanılan resmi bir kalite güvence mekanizması olarak kabul edilebilmektedir. Bu anlamıyla hakem değerlendirmesi genellikle iki farklı işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevlerden ilki çalışmanın metodolojik açıdan ve sunulan önermelerin geçerliliği veya sağlamlığının teknik açıdan değerlendirilmesini, diğeri daha çok editoryal sürece destek verme amacını kapsamaktadır (Ross-Hellauer, 2017). Bilim insanları, hakem değerlendirmesinin gerekli olduğu konusunda hemfikir olmasına rağmen, bazı konularda geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hakem süreci genellikle nesnel olarak tanımlansa da yapılan bazı araştırmalar, hakemlerin milli bağlantı, kurumsal bağlantı, dil ve disiplin gibi konularda tarafsızlıklarını ko-

ruyamadıkları diğer bir ifade ile hakemlerin sosyal önyargılarının yüzeye çıktığını göstermektedir (Ross-Hellauer, 2017). Geleneksel hakem değerlendirme sürecinin hakemlere ve editörlere verdiği yetki büyüktür. Geleneksel sürecin şeffaf olmaması sürecin editör ve hakemlerce yapıcı olabildiği gibi yıkıcı olarak da kullanılmasına izin verebilmektedir. Bununla birlikte hakem değerlendirme sürecinin teşvik edici unsurlardan soyutlanmış olması (Ross-Hellauer, 2017) bazı riskleri de yanında getirebilmektedir. Örneğin; "Hakemler, makalelerin değerlendirilmesi esnasında gerçek bir çaba harcamakta mıdır?". Bu sorunun cevabını almak için kullanılan örneklemin tarafsızlığı şüphe uyandırıcı olabilir ama nesnel çalışmalar durumu açıklamaya yeterli olabilmektedir. Hakemlik çalışmalarının değerlendirilmesi üzerine yapılan en ünlü çalışmalardan biri Peters ve Ceci tarafından yürütülendir. Peters ve Ceci (1982) prestijli enstitülere bağlı yazarlar tarafından yürütülmüş ve psikoloji dergilerinde yayımlanmış 12 makaleyi üzerinde bazı küçük değişiklikler yaparak ve yazarların isimleri ile bağlı oldukları enstitülerin isimlerini değiştirerek, makaleleri yeniden basılmış oldukları dergilere değerlendirilmesi amacıyla göndermişlerdir. Sadece üç makale için bu çalışmaların daha önce dergide yayımlanmış olduğu fark edilerek çalışmaların değerlendirilmesi iptal edilmiştir. Geri kalan makalelere yapılan dönüşlerde çalışmaların orijinallikten yoksun olduğu ve düşük kalitede oldukları sebep gösterilerek çalışmalar reddedilmiştir. Bir diğer örnek ise, 13 yıl boyunca BMJ' nin editörlüğünü ve BMJ yayın grubunun CEO'luğunu yapan Richard Smith'e aittir. Smith editörlüğünün ilk dönemlerinde Karl Popper tarafından BMJ'ye gönderilen makalenin etkileyici olmaması sebebi ile reddedilmesi gerektiğini düşündüğünü bildirir. Ancak yazarın isminin kuvvetli olması makalenin reddedilmemesine çalışmanın yayımlanmasına sebep olmuştur. Popper'ın bu makalesi üzerine yıllar sonra dahi tartışılır olması alınan yayımlanma kararının ne derece doğru olduğunu göstermiştir (Smith, 2006b). Söz konusu durumlarda yazarın ismi ve bağlı olduğu kurumun prestiji, hakemlerin önyargıları üzerine verilebilecek güzel örneklerden olmakla birlikte bu durum literatürde "Matthew Etksi (Matthew Effect)" olarak adlandırılmaktadır. Bu etkinin adı İncil'deki Matthew suresinden alınmıştır. Sûre şöyledir: *«... sahip olanlara daha çok verilecek ve onlar bereket sahibi olacaklar; ama hiçbir şeyi olmayanların ise sahip oldukları bile ellerinden alınacak ...»* (Merton, 1968).

3.1. Açık Bilimsel Değerlendirmeler: Açık Akran Değerlendirmesi

Şüphesiz ki ciddi olarak gerçekleştirilen bir hakem değerlendirme süreci, akademik dürüstlüğün ve saygınlığın bir işareti olarak kabul edilir ancak mevcut gerekçeler hakem değerlendirmesinde farklı önerilerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak «açık bilimsel değerlendirmeler» çözüm olarak gündeme getirilmiştir. Açık bilimsel değerlendirmeler; bibliyometrik, altmetrik, semantometrik webometrik araçlarla yayının etkisinin ölçülmesi

ve çalışmaların açık akran değerlendirmelerine tabi tutularak kalitesinin belirlenmesi yolunu işaret etmektedir.

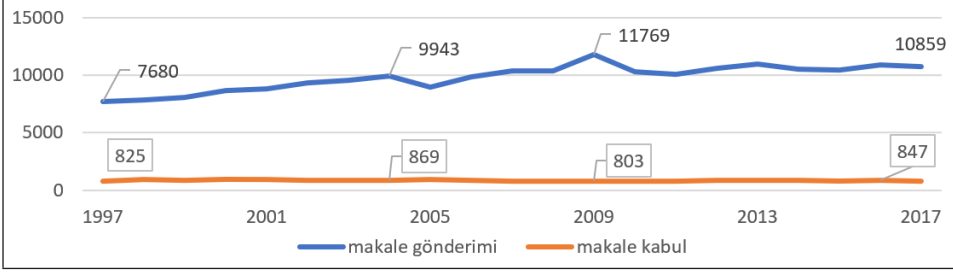
Açıklık ve şeffaflık bilimin temel değerleridir. Açık akran değerlendirmesi; hakem raporlarının ve hakemlerin kimliklerinin makalelerle birlikte yayınlanmasını savunan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Açık akran değerlendirmesi, 2000'lerin başıyla birlikte anılmaya başlansa da, açık bilim hareketinin yaygın olarak benimsenmesi sonucunda temsil yeteneğini artırmaya başladığı görülmektedir (Wolfram, Wang, Hembree ve Park, 2020). Hakem değerlendirmesi araştırmanın yeterli titizlik ile yürütülüp yürütülmediğini alana yenilik getirip getirmediğini ölçerek, hatalı, özensiz ve uydurma araştırmaların yayınlanma riskini azaltarak, hakem tarafından sunulan öneriler ile çalışmanın kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Geleneksel olarak, hakem değerlendirmesi, sürecinde önyargıyı azaltmak için ilgili tarafların isimsiz kaldığı "kör hakemlik" süreçleri kullanılmaktadır (tek, çift ve üç körleme hakemlik). Yazarlar için kör incelemeler bir kara kutu gibidir. Hakem kimliklerinin körleştirilmesi, hakemlerin anonimliklerini kullanarak daha eleştirel incelemeler yapmalarına veya yazarlar ve okuyucular hakemlerin kim olduğunu bilmeyecekleri için titizlikten yoksun incelemeler yazmalarına izin verebilir. Öte yandan, gözden geçirenlerin tanımlamasını zorunlu kılmak kendileri daha fazla sorumluluğu teşvik edebilir veya hakemlerin eleştirilerini köreltmelerine neden olabilir (Van Rooyen, Godlee, Evans, Black ve Smith, 1999). Ayrıca yayınlanan inceleme raporlarının atıf yapılabilir araştırma çıktısı haline gelmesi hakemlerin inceleme sürecini motive edici bir etki olarak da kabul edilmektedir (Foster, 2023). Açık akran değerlendirmesinde gelenekselden farklı olarak, süreç içindeki kimliklerin ve değerlendirme raporlarının şeffaf olması ve açık katılımın varlığı dikkat çekmektedir. Açık hakem/akran değerlendirmesinde öncü ve popüler platformlara örnek olarak; 2001 yılından itibaren açık akran değerlendirmelere başlayan Atmospheric Chemistry and Physics dergisi, 2012 yılından bu yana açık akran değerlendirmesini sürdüren F1000Research platformu ve 2016 yılı deneme projesi ile açık akran değerlendirmelerine başlayan Nature dergisi verilebilmektedir (Wolfram vd, 2020).

3.2. Açık Bilimsel Değerlendirmeler: Yayın Etkisi

Bilimsel araştırma çıktılarının etkisinin değerlendirilmesinde bibliyometrik analizlere yer verildiği bilinmektedir ancak araştırma çıktılarının değerlendirilmesinde dergi etki faktörü gibi dergi temelli ölçevlerin dışında farklı yollara ihtiyaç duyulmaktadır (San Francisco Declaration, 2012). Bilimsel araştırma çıktılarının kalitesinin değerlendirilmesinde mevcut yaklaşımların dışında araştırmaların içsel niteliklerinin değerlendirilebildiği farklı açılımlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırma değerlendirme basamaklarında nicel metriklerin yanısıra sadece makaleler değil bilime katkı sağlayacak olan tüm çıktıların nitel metrikler göz

önüne alınarak şeffaf bir şekilde adil ve hızlı değerlendirilmesi önerilmektedir (Plan S, 2023). Dergi tabanlı ölçümlerin kaliteyi yansıtmada yeterli olmadığı açık ve net olarak görülebilmektedir (Plan S, 2023). Dergiler çoğunlukla yayınlanan makalelerin alıntılanma sıklığının bir ölçüsü olan etki faktörüne göre değerlendirilmektedir. Etki faktörü ne kadar yüksek olursa, dergi o kadar prestijli kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu dergilere incelenmek üzere yüksek kalitede pek çok makale ulaşmakta ancak bunların arasından az sayıda yayın değerlendirilmek üzere kabul edilmektedir. Etki faktörünün bir dergi için doğrudan mali etkileri de vardır; faktör ne kadar yüksekse, tiraj o kadar geniş ve reklam gelirleri o kadar yüksektir. Etki faktörü sıklıkla eleştirilse de, bir derginin sıralamasını hızlı bir şekilde değerlendirmek için en sık kullanılan ölçüt olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile editörlerin temel misyonlarından bir dergi etki faktörünü yükseltmektir (Grech, 2022). Bununla birlikte etki faktörü yüksek olan dergilerde makale kabul oranı oldukça düşüktür. Tablo 3'te en prestijli dergilerden biri olarak kabul edilen Nature dergisinin 1997-2017 yılları arası makale kabul sayıları paylaşılmıştır (Editorial Criteria and Process, 2023).

Tablo 3. 1997-2017 yılları Nature Dergisi makale gönderim ve makale kabul sayıları



Tablo 3 incelendiğinde yıllar geçtikçe makale kabul oranının azaldığı görülmektedir. 1997 yılında makale kabul oranı %10,7 iken, bu oranı yıllar geçtikçe düşme eğilimi göstermiştir. 2017 yılı için derginin makale kabul oranı %7,6'dır. 1997 yılında dergiye gönderilen makale sayısı 7680 iken 2017 yılında bu sayı 10859'a ulaşmıştır. Bu sayılar ayrıca dergiye gönderilen makalelerin büyük bir çoğunluğunun dış hakem değerlendirmesine gönderilmeksizin editöryal süreç içinde reddedildiğini de göstermektedir. Dergiye makalenin gönderilmesinden hakemlerin (3 hakem) red vermeksizin kabulüne geçen süre ortalama 150 gün olarak belirlenmiştir. Sürüncemeli çalışmalarda bu süreç uzayabilmekte, dahası çalışmanın red ile sonuçlanması durumunda harcanan zaman yazarın ve çalışmanın güncelliğinin aleyhine işlemektedir. Bu denli talep gören bir derginin okuyucu kitlesinin yoğun olması ve dolayısı ile alıntılanma sayısının çok olması kaçınılamaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Açık Erişim Yayıncılık Modelleri ve Türkiye

Açık erişim yayıncılık modellerinin avantajları ve dezavantajları olmasına rağmen makale işletim ücretleri ile finanse edilen açık erişim yayıncılık modelinin ülkemiz akademik sınırları içinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu ücretler Türkiye ekonomisi çerçevesinden bakıldığında, ders yükü, atama yükselme kriterleri, bilimsel saygınlık vb. parametrelerle başa çıkmaya çalışan akademisyenlerin rekabet etme yeteneklerini iyice azaltmaktadır. Türkiye'de mevcut duruma örnek verebilmek amacı ile Web of Science (WoS) Science Citation Index Expanded (SCIE) veri tabanı kullanılarak bir sorgulama yapılmıştır[6]. Sorgulama; Türkiye adresli ve 2022 tarihli makaleler ile sınırlandırılmıştır. Sorgulama sonucunda gelen makale sayısı 124.784 olarak tespit edilmiştir. Gelen sonuçlar analiz edildiğinde makalelerin 28.427 adedinin altın yol olarak adlandırılan açık erişim modeli ile yayınlanmış olduğu belirlenmiş ve bu veri setine giren ilk on dergi tespit edilmiştir. İlk on dergi içinde Türkiye orjinli "Turkish Journal of Pediatrics" (308 yayın) ve "Journal of Faculty of Engineering and Architecture" (472 yayın) adlı dergiler bulunmaktadır. Bu iki dergi dışında makale işletim ücreti makul olan ve makale işletim ücreti bulunmayan "Revista da Associação Médica Brasileira" (285 yayın) ve "Journal of College of Physicians and Surgeons Pakistan (JCPSP)" (370 yayın) adlı dergiler yer almaktadır. İlk on dergi içinde geri kalan dergiler ve dergilere ait makale işletim ücreti bedelleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Dergilere Ait Makale İşletim Ücreti Bedelleri

Dergi Adı	**Makale İşletim Ücreti**	**Yayın Sayısı**	**2022 Yılı İçin Ödenen**
Perspectives in Psychiatrics Care[7]	2500$	290	290*2500=725.000$
Aims Mathematics[8]	1500$	288	288*1500=432.000$
Plos One[9]	1931 $	286	286*1931=552.266$
Sustanability[10]	2200 CHF =~2460$	663	663*2460=1.630.980$
Scientific Reports[11]	2390$	489	489*2390=1.168.710$
IEEE[12]	1950$	579	579*1950=1.129.050$
Toplam Ödenen Bedel[13]			5.638.006$=109.264.556 TL

6 Sorgulama 20 Nisan 2023 tarihinde yapılmıştır.

7 Perspectives in Psychiatrics Care https://www.hindawi.com/publish-research/authors/article-processing-charges/

8 Aims Mathematics https://www.aimspress.com/math/news/solo-detail/articleprocessingcharge

9 Plos One https://plos.org/publish/fees/

10 Sustanability https://www.mdpi.com/apc#journal-apcs

11 Scientific Reports https://www.nature.com/srep/open-access#apc

12 IEEE https://ieeeaccess.ieee.org/guide-for-authors/submission-guidelines/).

13 1$= 19.3806 TL Merkez bankası kuru 22Nisan 2023

Tablo 4 incelendiğinde Türiye şartlarında makul olmayan makale işletim ücretlerinin ödenmiş olduğu açıkça görülmektedir. Makale işletim ücreti ile yayın sayıları değerlendirildiğinde, bu makaleler için açık erişim ücreti olarak 5 milyon 638 bin 6$, bir diğer ifade ile 109 milyon 264 bin 556TL ödeme yapılmış olduğu hesaplanmıştır. Söz konusu açık erişim için alınan makale işletim ücretleri ya yazar, ya da yazarın çalıştığı kurum veya çalışmayı finanse eden kurum/kuruluş tarafından karşılanabilir olduğu bilinmektedir.

Son dönemlerde, açık erişim makale işleme ücretlerinin yönetiminde kütüphanelerin akademik yayıncılarla dönüştürücü anlaşmalara imza attıkları görülmektedir. Dönüştürücü anlaşmalar kapsamında Türkiye'den kayıtlı üç adet "Oku ve Yayımla" sözleşmesinin mevcut olduğu görülmektedir[14]. İlgili sözleşmelere ait bilgiler Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. ESAC Üzerinde Kayıtlı Türkiye Dönüşüm Sözleşmeleri

Yayıncı	Organizasyon	Yıllık yayın	Başlangıç- bitiş tarihi
American Chemical Society	ANKOS	115	01.01.2022-12.31.2024-
Cambridge University Press	ANKOS	150	01.01.2022-12.31.2022
Wiley	EKUAL/TÜBİTAK	1500	01.01.2023- 12.31.2025

Tablo 5'de görüldüğü üzere "Oku ve Yayımla" anlaşmaları ilk olarak 2022 yılı başında bir yıllık sözleşmeler olarak ANKOS ile American Chemical Society ve Cambridge University Press arasında yapıldığı görülmektedir. Bu iki anlaşmada yıllık yayınlama sayıları sırası ile 115 ve 150 olarak görülmektedir. 2023 yılında EKUAL ile Wiley arasında imzalanan üç yıllık bir anlaşmanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu sayede Wiley ürünleri erişime açık olacak ve Türkiye genelinde Wiley kapsamında yayın şartlarını sağlayan ilk 1500 yayın için makale işletim ücreti alınmaksızın, makalelerin yayımlanması sağlanacaktır.

5. Sonuç

Gutenberg'in matbaayı icadından 200 yıl sonra bilimsel süreli yayınların ortaya çıkması bilimsel yayıncılık anlayışını derinden etkilemiştir. Önceleri sayıları az olan bilimsel süreli yayınlar, devletlerin bilimsel çalışmaları desteklemeye başlaması, ticari yayıncıların bilimsel süreli yayın sektörüne giriş yapması gibi etmenler sonucunda sayıca artış göstermiştir. 1960'lı yıllar ile elektronik yayıncılığın ilk adımları atılmaya başlamış, "world wide web" in yayıncılıkta potansiyelini ortaya çıkarması 1990'ların ortalarını bulmuştur. Bilimsel süreli yayınların elektronik ortama taşınması birincil paydaşlar olan yazarlar, yayıncılar, kullanıcılar, üniversiteler ve kütüphanelerin geleneksel uyumunu etkilemiş ve çıkar çatışmalarının

14 ESAC, 20.04.2023 tarihinde. https://esac-initiative.org/about/transformative-agreements/agreement-registry/ adresinden alınmıştır

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevcut durum bilimsel dergi yayıncılığının farklı bakış açıları ile yeniden düzenlenme ihtiyacını doğurmuştur. Bu süreçte dergi abonelik ücretlerinin artması buna karşın kütüphane bütçelerinin sabit kalması veyahut azalması, kütüphanelerin aboneliklerinin çoğunu iptal etmesiyle sonuçlanan "Dergi Krizi" ile sonuçlanmıştır. Dergi krizinden küresel olarak tüm kütüphaneler etkilenmiştir. Araştırmacılar tarafından üretilen bilimsel çalışmalara, araştırmacıların serbest erişiminin yayıncılar tarafından maddi bariyerlerle engellenmesi araştırmacıları çözüm arayışına sevk etmiştir. Yayıncılığa yeni bir soluk olarak geliştirilen açık erişim hareketi mevcut sorunlara bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bilim insanları tarafından sunulan açık erişim harketinin temel önerisi yayıncılar için önceleri bir tehdit olarak algılanmasına rağmen, süreç içinde bu hareketin farklı girişimler ile yayıncıların lehine dönmüş olduğu görülmektedir. Açık erişim hareketleri sonucunda her birinin avantajı ve dezavantajı olan farklı yayıncılık modelleri ortaya çıkmıştır. Bu modeller arasında en çok tercih edilen makul bir makale işletim ücreti ile yayınların açık erişime sunulması modeli olmuştur. Makul olması gerektiği kabul edilen makale işletim ücretleri değerlendirildiğinde, 1990'lı yıllarda "Dergi Krizi" olarak tanımlanan kütüphaneler ve yayıncılar arasında yaşanan çıkar çatışmalarının yönünün bu sefer yazar veya yazarın çalışmasını finanse eden kuruluş ile yayıncı arasında şekil değiştirerek yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Yayıncılar geleneksel kabulleri olan, okuyuculardan talep ettikleri abonelik bedeli modelini tersine çevirerek, maliyetlerin karşılanması için bedeli okuyucudan yazara kaydırmıştır. Bilişim teknolojisinin gelişimi ile bilimsel dergi yayıncılığında yaşanan değişim ve dönüşüme uzunca bir süredir şahitlik yapmaktayız. Bilime yaptıkları katkılarla bilimsel yayıncılığın yapıtaşını oluşturan bilim insanları, yüzyıllardır ürettikleri bilgilerin daha büyük kitlelere ulaşbilmesi amacıyla çabalamakta ve dahası bilim dünyasının kendilerine sağladığı somut olmayan ödüllendirme sistemi ile çalışmaya ve üretmeye devam etmektedirler. Bu üretkenliğin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına bilim insanları üretmek için bilgiyi tüketme eğilimindedir. Ancak hem üreten hem tüketen poziyonundan bakıldığında bilimsel yayınlara ulaşmak veya üretilen yayınları kamuya bedelsiz açmak için yüksek ücretler ödeyen kitlenin yine araştırmacılar olduğu görülmektedir. Zaman içinde görünen şudur ki; bilimsel dergi yayıncılığında, yayıncılık faaliyetleri şekil değiştirerek açık erişim modeline evrilse de yayıncılar sadece bedel aldıkları tarafın yönünü okuyucudan, yazara kaydırmışlardır. Hâlbuki bu sistemde okuyan da, yazan da, denetleyen de her zaman aynı taraftır. Taraf sadece genç araştırmacı veya kıdemli araştırmacı olarak, gelişmiş olan ülkelerde çalışan araştırmacı veya gelişmekte olan ülkelerde çalışan araştırmacı olarak, ya da fon desteği sağlayan araştırmacı veya fon desteği sağlayamayan araştırmacı olarak çeşitlenebilmektedir.

Fon sağlayan kuruluşlar açık erişim hareketini desteyen önemli paydaşlar olduğundan; bilim politikaları ve açık erişim uygulamaları üzerine aldıkları kararların yayıncı üzerine etkisi büyük ve önemlidir. Özellikle, bazı makalelerin ücret karşılığında açık erişimli hale getirildiği abonelik usulüne göre çalışan hibrit dergilerin en yüksek makale işletim ücreti bedellerini talep etmekte olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte fon sağlayan kuruluşlar yapılan araştırma çalışmalarının etkisini artırmak amacıyla açık erişimi modelini deteklemekte olsa da çift gelir akışı olarak kabul edilen ve kontrol edilemeyen hibrit dergilerde yayın yapılmasının önüne geçmiştir. Bilimsel iletişim yayıncılığında bu sürece yazarların çalıştığı kurumların ve fon sağlayan kuruluşların destek olduğu bilinmektedir. Özellikle yazarların bağlı olduğu kurum kütüphanelerinin makale işletim ücretleri üzerine yayıncılar ile yaptıkları anlaşmalara ödedikleri bedellerin kurumun süreli yayın aboneliklerinden daha fazla olduğu örneklerin mevcut olduğu bilinmektedir. Söz konusu durum "Yayınla ya da Yok Ol" mottosunun halen hâkim olduğu günümüz akademisinde fırsat eşitsizliklerini de gün yüzüne çıkarmaktadır. Fon sağlayan kuruluşların hibrit dergiler için aldığı bu karar ilgili dergileri yapısal bir değişikliğe sürüklemiş mevcut modellerini dönüştürücü sözleşmeler ile yenilemelerini sağlamıştır. Dönüştürücü sözleşmeler kapsamında karşımıza çıkan "Oku ve Yayımla" modelleri, yayıncının, tek bir sözleşmede toplu olarak okuma ve yayınlama için ödeme aldığı bir sözleşme türüdür ve önümüzdeki dönemde sıklıkla karşılaşacağımız bir model olarak görülmektedir. Söz konusu anlaşmaların, avantajlar ve dezavantajlarının somut olarak karşımıza çıkabilmesi için biraz zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, kütüphane yayın alım bütçesinin üniversitenin toplam bütçesine oranı %3-4 civarındadır. Türkiye'de üniversite kütüphane bütçeleri konusunda belirlenmiş kesin bir kriter olmamakla birlikte bu oran çok düşüktür. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2022 Yılı Yatırım Programında sunulan 127 üniversite genel olarak değerlendirildiğinde üniversite başına yayın alım miktarı için ayrılan bütçe, tüm üniversitelerin bütçesinin %0,47'sini oluşturduğu görülmektedir (Yatırım Programı, 2022; Kütüphane Yayın Alım Bütçeleri, 2022). Türkiye'de bütçeden üniversitelere ayrılan miktarın görece düşük olduğu, dolayısıyla kütüphanelere ayrılan bütçenin de benzer oranda düşük olduğu bilinmektedir. Türkiye'de, üniversite kütüphaneleri sahip oldukları bütçenin büyük bir kısmını dergi abonelik ücretleri için kullanmaktadır. Ancak Türkiye'de kurumların herhangi bir makale işletim ücreti anlaşması yapmış olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kurumsal olarak sübvanse edilen makale işletim ücretlerinin, kurumlar arasındaki araştırmacılar içinde fırsat adaletini etkilemekte olduğu açıkça görülmektedir.

Bilimsel çalışmaların yayınlanabilir olmasını sağlamak üzere; alan uzmanları tarafından nihai kararların verildiği ve resmi bir kalite güvence mekanizması olarak kabul edilen hakem

değerlendirmeleri bilimsel yayıncılığın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak hakem değerlendirme süreci akademik dürüstlük temelinde farklı soru işaretlerine sebep olması "açık bilimsel değerlendirmeleri" çözüm olarak gündeme getirilmiştir. Açık bilimsel değerlendirmeler; aynı açık erişim kavramı gibi açık bilim şemsiyesi altında incelendiğinden, paylaşılan, şeffaf ve erişilebilir değerlendirmelerini desteklemektedir. Açık bilimsel değerlendirmeler ile yayının etkisinin ölçülmesi ve çalışmaların açık akran değerlendirmelerine tabi tutularak kalitesinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Açık akran değerlendirmlerinin mevcut kör hakemliğe göre tarafları tatmin edecek pek çok olumlu geri dönütünün olduğu görülmekle birlikte, çalışmaların geniş bir alan uzmanı kitlesi içinden seçilen açık kimlikli hakemler tarafından açık ve hızlı bir şekilde değerlendirilmesi, hakemlerin alan uzmanlıklarının görülür kılınması önümüzdeki dönemlerde tüm değerlendirmelerin bu modele evrileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Hızlı dönüşler çalışmaların güncelliğini yitirmeden okuyucu kitlesi ile buluşması ve daha çok atıf alabilmesi şansını artıracağı düşünülmektedir. Açık akran değerlendirmelerinin ulusal boyutta henüz bir örneği görülmemekle birlikte yakın tarihte ulusal tabanda bu tarz isteklerin yayınların değerlendirmesini dönüştüreceği düşünülmektedir.

Kaynakça / References

Açık Bilim. (2023). Açık hakem değerlendirmesi. *Tübitak ULAKBİM Açık Ders platformu*. Erişim adresi: https://acikders.ulakbim.gov.tr/mod/page/view.php?id=104

Albert, K. M. (2006). Open access: implications for scholarly publishing and medical libraries. *Journal of the Medical Library Association*, *94*(3), 253.

Ancion, Z., Borrell-Damián, L., Mounier, P., Rooryck, J. ve Saenen, B. (2022). Action plan for diamond open access. *Zenodo [Preprint] https://doi. org/10.5281/zenodo*, *6282403*.

ARL Statistics (2023). ARL Statistics Survey Statistical Trends. *Association of Research Libraraies*. Erişim adresi: https://www.arl.org/arl-statistics-survey-statistical-trends/

ArXiv, (2023). *ArXiv about*. Erişim adresi: https://www.arl.org/arl-statistics-survey-statistical-trends/

Atılgan, D. ve Yalçın, Y. (2009). Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, *23*(4), 769-802.

Banks, D. (2018). Thoughts on publishing the research article over the centuries. *Publications*, *6*(1), 10.

Bawack, R. ve Nkolo, P. (2018). Open access movement: Reception and acceptance by academic libraries in developing countries. *Library Philosophy and Practice*, 0_1-24.

Björk, B. C. (2017). Gold, green, and black open access. *Learned publishing*, *30*(2). doi: 10.1002/leap.1096

BMC APC 2023; https://bmcmedicine.biomedcentral.com/submission-guidelines/fees-and-funding#:~:text=Open%20access%20publishing%20is%20not,or%20local%20taxes%20where%20applicable.

Bosman, J., Frantsvåg, J. E., Kramer, B., Langlais, P. C. ve Proudman, V. (2021). The OA diamond journals study. Part 1: Findings. https://zenodo.org/record/4558704#.ZE-lGnYzbIU

Breeding, M. (2019). The impact of OA: Preparing for a new cycle of change in scholarly publishing. *Computers in Libraries*, *39*(4), 9-11.

Budapest, (2002). *Budapest Open Access Inıtıatıve.* Erişim adresi: https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/

Bynum, W. F. (1998). The Lancet: the first to last. *The Lancet*, *352*, S3-S6.

Editorial Criteria and Process, (2023) *Nature*. Erişim adresi: https://www.nature.com/nature/for-authors/editorial-criteria-and-processes

Einstein, A. (2011). *Letters on Wave Mechanics: Correspondence with HA Lorentz, Max Planck, and Erwin Schrödinger*. Open Road Media.

Elmas Açık Erişim Eylem Planı, (2022).Elmas Açık Erişim Eylem Planını İmzaladı. *Tübitak Ulakbim.* Erişim adresi: https://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-ulakbim-elmas-acik-erisim-eylem-planini-imzaladi

ESAC, (2018). *On the Effectiveness of APC*. Erişim adresi: https://esac-initiative.org/wp-content/uploads/2018/07/esac_apc_workshopIII_outcome_report_final.pdf

Foster (2023). Six good reasons. *Why is OPR important?*. Erişim adresi: https://www.fosteropenscience.eu/learning/open-peer-review/#/id/5a17e150c2af651d1e3b1bce

Fox, A. ve Brainard, J. (2019). University of California boycotts publishing giant Elsevier over journal costs and open access. *Science*, *28*.

Garfield, E. (1980). Has scientific communication changed in 300 years. *Current Contents*, (8), 394-400.

Geschuhn, K. ve Stone, G. (2017). It's the workflows, stupid! What is required to make 'offsetting' work for the open access transition. *Insights, 30*(3), 103–114.

Grech, V. (2022). Publish or perish, information overload, and journal impact factors–A conflicting tripod of forces. *Saudi journal of anaesthesia*, *16*(2), 204.

Guédon, J. C. (2001). *In Oldenburg's long shadow: librarians, research scientists, publishers, and the control of scientific publishing*. Association of Research Libr.

Gupta, B. M., Dhawan, S. M. ve Kolle, S. R. (2019). Global research studies on "Electronic Journals" during 1990-2017: a scientometric study. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, *39*(3).

Hooman, M. (1999). E- Biomed. *Bulletin of the Medical Library Association.* 87(4), 485-486.

Hoskins, R. ve Stilwell, C. (2011). Library funding and journal cancellations in South African university libraries. *South African Journal of Libraries and Information Science*, *77*(1), 51-63.

Isakhanli, H. (2019). Science communication and science-people relationships*. Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, (22)* 4, doi:10.5782/2223-2621.2019.22.4.58

Jurchen, S. (2020) Open Access and the Serials Crisis: The Role of Academic Libraries, *Technical Services Quarterly*, *37*(2), 160-170, DOI: 10.1080/07317131.2020.1728136

Keefer, A. (2001). Electronic journals, scholarly communication and libraries. *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació, 2001, junio, núm. 6*. Erişim adresi: https://bid.ub.edu/06keefe2.htm

Khoo, S. (2019). The gold rush: Why open access will boost publisher profits. *LSE Impact Blog*. Erişim adresi: https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/06/04/the-gold-rush-why-open-access-will-boost-publisher-profits/

Kütüphane Yayın Alım Bütçeleri, (2022). 2022 Yılı Yatırım Programına Göre Üniversite Kütüphanelerinin Yayın Alım Bütçeleri. Erişim adresi: https://ihalekutuphane.com/2022/03/09/2022-yili-yatirim-programina-gore-universite-kutuphanelerinin-yayin-alim-butceleri/

Kyrillidou, M. (2000). Journal Costs: Current Trends & Future Scenarios for 2020. *ARL Bimonthly report*, *210*. http://www.arl.org/newsltr/210/costs.html

Kyrillidou, M. ve Young, M. (2004). ARL Statistics 2002-03: A Compilation of Statistics from the One Hundred and Twenty-Three Members of the Association of Research Libraries. *Association of Research Libraries*._ https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED498291.pdf

Labarre, A. (2012). Kitabın Tarihi (Çev. Işık Ergüden). *Ankara: Dost Kitabevi Yayınları*.

Lancaster, F. W. (1995). The evolution of electronic publishing. *Library Trends*, *43* (4), 518-524 https://core.ac.uk/download/pdf/4817317.pdf

Levine-Clark, M. (2018). Open access and its impact on access and subscriptions. *Information Services & Use*, *38*(1-2), 41-43. DOI: 10.3233/ISU-180008

Merton, R. K. (1968). The Matthew Effect in Science. *Science* 159 (3810), 56–63.

Okerson, A. S. ve O'Donnell, J. J. (Eds.). (1995). Scholarly journals at the crossroads: A subversive proposal for electronic publishing. Washington, DC: Association of Research Libraries. https://eprints.soton.ac.uk/362894/1/subversive-proposal-electronic-publishing-jun05.pdf

Olsson, L., Francke, H., Lindelöw, C. H. ve Willén, N. (2020). The first Swedish Read & Publish agreement: An evaluation of the Springer Compact pilot. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*, *30*(1), 1-33.

Panitch, J. M. ve Michalak, S. (2005). The Serials Crisis, Hill Scholarly Communications Convocation (white paper). Erişim adresi: https://ils.unc.edu/courses/2019_fall/inls700_001/Readings/Panitch2005-SerialsCrisis.htm

Peters, D. P. ve Ceci, S. J. (1982). Peer-review research: Objections and obligations. *Behavioral and Brain Sciences*, *5*(2), 246-255. https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/abs/peerreview-research-objections-and-obligations/B6DF6009F12060A6A21917878DA128B0

Pinfield, S., Salter, J. ve Bath, P. A. (2016). The "total cost of publication" in a hybrid open-access environment: Institutional approaches to funding journal article-processing charges in combination with subscriptions. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, *67*(7), 1751-1766.

Pinhasi, R., Blechl, G., Kromp, B. ve Schubert, B. (2018). The weakest link workflows in open access agreements: The experience of the Vienna University Library and recommendations for future negotiations. *Insights, 31*, 27, 1-11.

Plan S. (2023). Responsible research assesment and evaluation. Erişim adresi: https://www.coalition-s.org/responsible- research-assesment-and-evaluation

PLoS APC. (2023). Publish with PLoS. *Publication fees*. Erişim adresi: https://plos.org/publish/fees/

PLoS. (2021). Open Letter, *Public library of Science*. Erişim adresi: https://digirepo.nlm.nih.gov/ext/document/101584926X473/PDF/101584926X473.pdf

PLoS. (2023). Empowering researchers to Transform Science. *PLOS About.* Erişim adresi: https://plos.org/about/

Poynder, R. (2004). Ten years after. *Information today*, *21*(9), 1-2. https://www.infotoday.com/it/oct04/poynder.shtml

Price, Derek J. (1963). *Little science, big science... and beyond*. Vol. 480. New York: Columbia University Press.

Roes, H. (1996). Electronic journals: A short history and recent developments. *Trabajo presentado en International Summer School on the Digital Library, Tilburg, Holanda. Consultado el*, *15*.

Ross-Hellauer, T. (2017). What is open peer review? A systematic review. *F1000Research*, *6*. https://doi.org/10.12688/f1000research.11369.2

Rowland, F. (2002). The peer-review process. *Learned publishing*, *15*(4), 247-258.

Sample, I. (2012). Harvard University says it can't afford journal publishers' prices. *The Guardian*, *24*(1), 20-32. http://wavelets.ens.fr/BOYCOTT_ELSEVIER/ARTICLES/2012_04_24_The_Guardian.pdf

San Francisco Declaration. *(*2012). *San Francisco Declaration on research Assesment.* Erişim adresi: https://sfdora.org/read/read-the-declaration-turkish/

Smith, R. (2006b). Peer review: a flawed process at the heart of science and journals. *Journal of the royal society of medicine*, *99*(4), 178-182. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/014107680609900414

Smith, R. (2006a). The trouble with medical journals. *Journal of the Royal Society of Medicine*, *99*(3), 115-119.

Spier, R. (2002). The history of the peer-review process. *TRENDS in Biotechnology*, *20*(8), 357-358.

Spinak, E. ve Packer, A. L. (2015). 350 years of scientific publication: from the "Journal des Sçavans" and "Philosophical Transactions" to SciELO. Erişim adresi: https://blog.scielo.org/en/2015/03/05/350-years-of-scientific-publication-from-the-journal-des-scavans-and-philosophical-transactions-to-scielo/#.ZE2N-XZBzIV

Suber, P. (2004). A primer on open access to science and scholarship. *Against the Grain*. 16(3):56–9.

Swoger, B. (2012). The (mostly true) origins of the scientific journal. *Scientific America. July*, *27*. https://blogs.scientificamerican.com/information-culture/the-mostly-true-origins-of-the-scientific-journal/

Tenopir, C., ve King, D.W. (2000). Towards electronic journals: Realities for scientists, librarians, and publishers. Washington, DC: Special Libraries Association.

The Royal Society. (2023). *History of the Royal Society*. Erişim adresi: https://royalsociety.org/about-us/history/

Tonta, Y. (2000). Elektronik Yayıncılıkta Son Gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1 (1), 89-132.

Van Rooyen, S., Godlee, F., Evans, S., Black, N. ve Smith, R. (1999). Effect of open peer review on quality of reviews and on reviewers' recommendations: a randomised trial. *Bmj*, *318*(7175), 23-27.

Willinsky, J. ve Rusk, M. (2019). If research libraries and funders finance open access: Moving beyond subscriptions and APCs. *College & Research Libraries*, *80*(3), 340. https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16992

Wolfram, D., Wang, P., Hembree, A. ve Park, H. (2020). Open peer review: promoting transparency in open science. *Scientometrics*, *125*(2), 1033-1051.

Yatırım Programı, (2022). 2022 Yılı Yatırım Programı. *T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/01/2022-Yili-Yatirim-Programi_21012022.pdf

18. BÖLÜM / CHAPTER 18

Bilgi ve Belge Yönetimi Alan Dergilerinin Konu Yönelimleri Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on Subject Tendency of Information and Records Management Journals

Burcu YILMAZ KARAHAN[1], Nevzat ÖZEL[2]

[1]Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: brcyilmaz@ankara.edu.tr

[2]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: nozel@ankara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.18

ÖZ

Dijital Beşerî Bilimler; lisansüstü programlar açan, kendine ait yöntemi, sorusu ve dönüşümü olan ayrı bir disiplin olarak ele alınmaktadır (Aladağ, 2020, s. 773). Son dönemde adını sıklıkla duyduğumuz "Dijital Beşerî Bilimler" birçok disiplinde olduğu gibi Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini için de yeni bakış açıları oluşturmuştur. Bu çalışmada, Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini kapsamında yayımlanan bilimsel nitelikli dergiler Dijital Beşerî Bilimler'in metin düzenleme ve analiz araçlarından biri olan "Voyant Tools" vasıtasıyla incelenmiştir. Çalışmada Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yayımlanan dergilerde en sık kullanılan kelimeler üzerinden değerlendirme yapılarak, dergilerin konu yönelimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak "doküman incelemesi" yöntemi kullanılmıştır. Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini kapsamında yayımlanan dergilerin son altı yılda yayınlanan 391 hakemli makale, inceleme makalesi ve görüş yazısının tam metinleri üzerinden içerik analizi yapılmıştır. "Voyant Tools" programı üzerinden yapılan değerlendirmeler neticesinde her ne kadar benzer yaklaşımlar sergilense de bazı dergilerin konu bazında daha ağırlıklı yayınlar yaparak ayrıştığı görülmüştür. Konu yönelimi açısından diğer dergilerden belirgin bir şekilde ayrılan tek dergi "Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi" olarak değerlendirilmiştir. Derginin daha çok Osmanlı Devleti dönemine dair arşivcilik ve benzeri konular üzerine yayın yaptığı görülmüştür. Elde edilen veriler ışığında, kütüphane ve kütüphane hizmetleri alanında "Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi" dışında tüm dergilerin yayın yaptığı görülürken, "Türk Kütüphaneciliği"nin halk kütüphanelerine yönelik çalışmalara, "Journal of Balkan Libraries Union"ın ise üniversite kütüphanelerine dair araştırmalara daha sık yer verdiği tespit edilmiştir. Arşiv ve arşiv yönetimi alanında "Arşiv Dünyası", "Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi" ve "Journal of Balkan Libraries Union"; bilgi yönetimi, belge yönetimi alanlarında ise "Arşiv Dünyası", "Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe)", "Bilgi Dünyası", "Bilgi ve Belge Araştırmaları" ve "Bilgi Yönetimi" dergilerinin diğer dergilere oranla daha ağırlıklı yayın yaptığı görülmüştür. Elde edilen bulgular neticesinde Bilgi ve

Belge Yönetimi alanındaki dergiler arasındaki konu yönelimlerindeki çeşitlilik ve farklılıklar ortaya konulmuş, çalışmanın araştırmacı ve yazarlar ile dergi editörleri ve yayın kurullarına sağlayacağını faydalar okuyucuya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçerik analizi, konu yönelimi, bilgi ve belge yönetimi, dergi, dijital beşerî bilimler

ABSTRACT

"Digital Humanities (DH)" is considered as a separate discipline that opens graduate programs and has its own method, question, and transformation (Aladağ, 2020, p. 773). DH, which we have heard about recently, have created new perspectives for the Information and Records Management discipline, as in many other disciplines. In this study, scientific journals published within the scope of Information and Records Management discipline were examined through "Voyant Tools", one of the text editing and analysis tools of DH. In the study, it is aimed to reveal the subject orientations of the journals by evaluating the most frequently used words in the journals published in the field of Information and Records Management. In the study, document analysis was used as a data collection method. Content analysis was carried out on the full texts of 391 peer-reviewed and review articles and opinion articles published in the last six years of journals published within the scope of Information and Records Management discipline. As a result of the evaluation made over the "Voyant Tools" program, although similar approaches were exhibited, it was observed that some journals were differentiated by publishing more weighted on the basis of the subject. The only journal that differs significantly from other journals in terms of its subject orientation was evaluated as the "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies". It has been seen that the journal mostly publishes on archiving and similar topics related to the Ottoman Empire period. In the light of the data obtained, it is seen that all journals in the field of library and library services, except the "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies", publish more frequently, while the "Turkish Librarianship" includes studies on public libraries and the "Journal of Balkan Libraries Union" more frequently on university libraries. In the field of archive and archive management "The Archive World", "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies" and "Journal of Balkan Libraries Union"; In the fields of information management and document management, it has been observed that "The Archive World", "Archive and Museum Research Journal (LAMRe)", "Information World", "The Journal of Information and Documentation Studies" and "Information Management" journals publish more heavily than other journals. As a result of the findings, the diversity and differences in the subject orientations between the journals in the field of Information and Records Management were revealed, and the benefits of the study to the researchers and authors, journal editors and editorial boards were conveyed to the reader.

Keywords: Content analysis, subject tendency, information and records management, journal, digital humanities

Extended Abstract

The impact of developments in digital technologies is felt all over the world in many areas from business life to people's daily lives, from social activities to habits. This effect sometimes causes radical changes in business processes. Due to this radical change in processes, different approaches are needed. Digital humanities (DH) is one of these new approaches.

There are different definitions for digital humanities, which are considered as the intersection of humanities (literature, history, philosophy, religion, visual arts, sociology, etc.) and digital sciences (Adams ve Gunn, 2012). The differences in these definitions are mostly due to the differences in the working areas of the people who make the definitions. The meaning of digital humanities

is “reshaped within the scope of the digital method they use for an urban historian doing spatial analysis, a political scientist focusing on social network analysis, or a linguist dealing with text analysis” (Aladağ, 2020, p. 774). Thanks to the diversity of its field of application, DH can be considered as a mapping study that deals with which animals live in which cities and their change over time from a historical perspective for a specialist in the field of zoology, while for a linguist it can be considered as a customizable scripting tool for digital paleography. While someone who is interested in archive management may mean digitizing, classifying and visualizing the big data in archives inherited from the Ottoman Empire period, for librarians it can be considered as a digital tool that allows the citation networks of the resources in the library catalog.

These perspective differences also diversify DH tools. There are a variety of methods available to analyze and embody digitized or digitally born materials. DH tools are classified according to their usage areas as timeline tools, text editing and analysis tools, digital publishing tools, data visualization tools and modeling tools (Öztemiz ve Özel, 2020). Timeline tools allow us to support this with visual and audio sources while listing data in historical perspective. Text editing and analysis tools are used in text-based analysis processes such as word frequency detection and document classification. Digital publishing tools allow the creation of less structured and more flexible websites. Data visualization tools help to make intangible data easier to understand. Three-dimensional modeling tools provide users with mapping and visualization opportunities by processing data-based documents.

In this study, scientific journals published within the scope of Information and Records Management discipline were examined through “Voyant Tools”, one of the text editing and analysis tools of DH. In the study, it is aimed to reveal the subject orientations of the journals by evaluating the most frequently used words in the journals published in the field of Information and Records Management. In the study, document analysis was used as a data collection method. Content analysis was carried out on the full texts of 391 peer-reviewed and review articles and opinion articles published in the last six years of journals published within the scope of Information and Records Management discipline. Since more known software such as “CiteSpace” and “VOSviewer” operate on structured data, “Voyant Tools” was used in the study. In the study, the most frequently used words will be evaluated. During the analysis, conjunctions, adjectives, years and some words that do not make sense on their own were filtered in order to obtain more qualified results. The journals examined within the scope of the study are as follows:

- The Archive World
- Journal of Hazine-i Evrak and History Studies
- Journal of Balkan Libraries Union
- Information World
- The Journal of Information and Documentation Studies

- Information Management
- Turkish Librarianship
- Library Archive and Museum Research Journal (LAMRe)

As a result of the evaluation made over the "Voyant Tools" program, although similar approaches were exhibited, it was observed that some journals were differentiated by publishing more weighted on the basis of the subject. The only journal that differs significantly from other journals in terms of its subject orientation was evaluated as the "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies". It has been seen that the journal mostly publishes on archiving and similar topics related to the Ottoman Empire period. In the light of the data obtained, it is seen that all journals in the field of library and library services, except the "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies", publish more frequently, while the "Turkish Librarianship" includes studies on public libraries and the "Journal of Balkan Libraries Union" more frequently on university libraries. In the field of archive and archive management "The Archive World", "Journal of Hazine-i Evrak and History Studies" and "Journal of Balkan Libraries Union"; in the fields of information management and document management, it has been observed that "The Archive World", "Library Archive and Museum Research Journal (LAMRe)", "Information World", "The Journal of Information and Documentation Studies" and "Information Management" journals publish more heavily than other journals. As a result of the findings, the diversity and differences in the subject orientations between the journals in the field of Information and Records Management were revealed, and the benefits of the study to the researchers and authors, journal editors and editorial boards were conveyed to the reader.

Giriş

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmelerin etkisi, tüm dünyada iş yaşamından, insanların günlük hayatlarına, sosyal etkinliklerden alışkanlıklara kadar pek çok alanda hissedilmekte; tüm disiplinlerin iş süreçlerinde değişiklik yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu etki, kimi zaman ufak çaplı olabilirken, kimi zaman da süreçleri baştan sona farklılaştırmaktadır. Bu farklılaştırma süreci beraberinde yeni yaklaşımları da getirmektedir. Dijital insani bilimler (DİB)[1] de bu yeni yaklaşımlardan biridir.

1. Dijital İnsani/Beşerî Bilimler

Beşerî bilimler (edebiyat, tarih, felsefe, din, görsel sanatlar, sosyoloji vb.) ile dijital bilimlerin kesişimi olarak değerlendirilen (Adams ve Gunn, 2012) dijital insani bilimlere yönelik farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu durum daha çok tanımlamayı yapan kişilerin çalışma alanlarının farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dijital beşerî/insani bilimlerin anlamı "mekânsal analiz yapan bir şehir tarihçisi, sosyal ağ analizine odaklanan bir siyaset bilimci veya metin analizi ile ilgilenen bir dilbilimci için kullandıkları dijital yöntemin kapsamında yeniden şekillenir" (Aladağ, 2020, s. 774). Bu nedenle McCarty'nin (1998) dediği gibi, "bilgisayarın beşerî bilimler disiplinlerine uygulanması" basit ve genel bir tanımlama DİB alanını tanımlamak ya da nitelendirmek için yeterli değildir (McCarty, 1998, s. 2).

DİB, Stertzer tarafından "kapsamlı, birlikte çalışabilir ve yenilikçi dijital kaynaklar oluşturmak için araçlar ve iş akışları geliştirmek" olarak tanımlanırken; Moroz "ister görselleştirme ister metin analizi olsun, bir bilgisayar yardımıyla beşerî bilimler araştırması yapmak" şeklinde ifade etmektedir (How do you define…, 2011). DİB, yeni dijital ve bilgi teknolojilerini oluşturmak, uygulamak ve yorumlamak için geniş bir uygulama dizisi için şemsiye bir terimdir. Bu uygulamalar geleneksel beşerî bilimler bölümleriyle sınırlı olmayıp tarih, antropoloji, sanat ve mimarlık, enformasyon çalışmaları, film ve medya çalışmaları, arkeoloji, coğrafya ve sosyal bilimler dâhil olmak üzere üniversitedeki her beşerî alanı etkilemektedir (Presner ve Johanson, 2009, s. 2). Genel bir tanımla dijital insani bilimler, "bilgi çağının temel bileşenleri olan yeni medya ve bilgi teknolojilerinin kültürel ve sosyal etkilerini yorumlamakla birlikte, bu teknolojileri kültürel, sosyal, tarihi ve filolojik soruları cevaplamak için kullanan bir çalışma alanıdır" (Karoll, 2018; akt. Öztemiz ve Özel, 2020, s. 391). Üniversitelerin bu alanda açtığı lisansüstü programlar ve araştırma merkezleriyle yürütülen yüksek bütçeli projeler göz önüne alındığında, DİB kendine ait yöntemi ve sorusu olan, ayrı bir disiplin olarak değerlendirilmektedir (Aladağ, 2020, s. 773).

1 *Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Dijital Beşerî/ İnsani Bilimler terimi yerine DİB kısaltması kullanılabilecektir.*

1.1. Dijital İnsani/Beşerî Bilimlerin Gelişimi

DİB, tarihsel açıdan incelenecek olursa, temellerinin Index Thomisticus ile birlikte 1949 yılında atıldığı söylenebilir. Ancak öncesinde Vannevar Bush, 1945 yılındaki "As We May Think" adlı çalışmasında ileri görüşlü bir teori öne sürmüştür. Bu çalışmada "Memex" adıyla bireyin tüm kitaplarını ve bununla ilgili kayıtlarını saklayabildiği ve bunları başkalarıyla paylaşabildiği bir cihazdan bahsedilmektedir (Houstan ve Harmon, 2007, s. 57). Çok geçmeden 1949 yılında bunun somut bir örneği olan Index Thomisticus IBM ve Peder Roberto Busta'nın iş birliği ile ortaya konulmuştur. Index Thomisticus orta çağ ilahiyatçısı olan Thomas Aquinas'ın eserlerinde bulunan 11 milyonu aşkın kelimenin kayıt altına alınmasıyla oluşan bir indekstir (The Open University, 2020). İndekste "Aziz Aquinas'ın eserlerindeki metinler bir dizin programı yardımıyla delikli kartlara (punched cards) dönüştürüldükten sonra kelimeler alfabetik sıraya göre sınıflandırılmıştır" (Aladağ, 2020, s. 774).

Index Thomisticus çalışmaları sonrasında diğer bilim adamları da bilgileri saymak ve ölçmek için bilgisayarları kullanmaya başlamışlardır. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında bilgisayarların dünya çapında bağlantı kurabilmesi, yüksek hızda ve düşük maliyetlerle bilgileri iletebilmesiyle internet popülerleşmeye başlamıştır. Bu durumun potansiyeli hızla fark edilmiş, kütüphane ve arşivlerde bulunan kaynaklar zamanla dijital ortama aktarılmış, dijital olarak erişilebilir bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu dijital insani bilimlerin ilk dalgası olarak ele alınmaktadır (Berry, 2011, s. 3).

Zamanla doğuştan dijital (born-digital) metinler, sesler ve görüntüler oluşturulmaya başlanmış; günümüz dijital insani bilimlerin verileri/kaynakları oluşturulmuştur (The Open University, 2020). Bu dönem ikinci dalga olarak değerlendirilmektedir (Berry, 2011, s. 3). Bu dönemde metinler üzerinde açıklama ekleme, notlandırma gibi metnin etkinliğini artırmak ve daha anlaşılır kılmak üzerine çalışmalar yürütülmüştür. İkinci dalga süresince DİB'in bir disiplin olarak paradigması oluşturulmuş; diğer disiplinler ile ilişkisi üzerinde durulmuştur (Akça, 2017, s. 5).

Günümüzde dijital insani bilimlerin etkinliği giderek artmakta, disiplinlerarası yapısı sayesinde geniş uygulama alanlarında yer bulmaktadır. Uygulama alanının çeşitliliği sayesinde DİB, farklı disiplinlerden uzmanların dikkatini çekmiş; araştırmalara konu olmuştur. Çalışmanın başında da değinildiği gibi, disiplinlerin perspektiflerine göre DİB'in ifade ettiği anlam değişebilir. DİB, zooloji alanında çalışma yapan bir uzman için tarihi perspektiften hangi hayvanların hangi şehirlerde yaşadığı ve zaman içerisindeki değişimini ele alan bir haritalama çalışması olabilirken; bir dilbilimci için dijital paleografi için özelleştirilebilir bir komut

dosyası oluşturma aracı olarak değerlendirilebilir. DİB, diğer disiplinlerde olduğu gibi bilgi ve belge yönetimi alanında çalışan uzmanlar için de farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Arşiv yönetimi ile ilgilenen bir uzman için Osmanlı Devlet'i döneminden miras kalan arşivlerin içerisindeki büyük verinin sayısallaştırılması, tasnif edilmesi ve çeşitli araçlarla görselleştirilerek verinin araştırmacılara açılması ve anlamlandırılması anlamına gelebilirken; kütüphaneciler için kütüphane kataloğunda yer alan kaynakların atıf ağlarının ortaya konulabilmesine olanak sağlayan dijital araç olarak ele alınabilir. Benzer olarak müze yönetimi alanında çalışan bir uzman içinse, sanal olarak dünyanın her yanından insanın aynı anda aynı müzedeki eseri inceleyebilmesine olanak sağlayan sistem olarak tanımlanabilir.

1.2. Literatür İncelemesi

DİB, disiplinlerarası özelliği sayesinde birçok araştırmaya konu olmuştur. Yapılan literatür taraması neticesinde, DİB'in sosyoloji, tarih, bilgisayar ve yazılım bilimleri, eğitim bilimleri, edebiyat, sanat başta olmak üzere birçok konuda ele alındığı görülmüştür. Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini ve Dijital Beşerî Bilimlerin sık sık birlikte anıldığı; her iki disiplinin de kayıtlı bilgileri incelemesi noktasında birbirleriyle bağlantılı disiplinler olarak ele alındığı görülmüştür (Koltay, 2016; Lucky ve Harkema, 2018; Risam, Snow ve Edwards, 2017). DİB ve kütüphanelerle ilgili yayımlanmış çalışmaların bir kısmı öncelikle kütüphanelerin ve kütüphanecilerin altyapılarının ve rollerinin DİB araştırma sürecine en iyi şekilde nasıl dâhil edileceğine odaklanmaktadır (Zhang, Liu ve Mathews, 2015; Poremski, 2017). Bunların yanı sıra kütüphanecilerin bu yeni alan için hangi becerileri kazanması gerektiği konuları da işlenmiştir (Sula, 2013). Colavizza, Romanello ve Kaplan (2018), kütüphanede yer alan kataloğun atıf verileriyle zenginleştirilebilmesi ve atıf ağlarını ortaya koyabilmek adına bir çalışma yürütürken, Ramirez ve Gauthereau (2022) kütüphaneler dışında arşivlere de odaklanarak, arşivler ve dijital beşerî bilimler arasındaki karşılıklı ilişkinin merkezinde yer alan bazı temel meseleleri ve terminolojileri ortaya koymaktadır.

Türkiye'de konuyla ilgili olarak yayımlanmış çalışmalar incelendiğinde, Akça (2017) tarafından DİB'in kültür varlıklarının kullanımının artırılması üzerindeki etkisinin incelendiği, buna yönelik olarak bir model önerisi ortaya konulduğu görülmüştür. Yine Akça (2018) başka bir çalışmasında DİB'in tarihsel gelişimi ve uygulama örneklerini ulusal ve uluslararası ölçekte okuyucuya aktarmıştır. Yalçın (2018), DİB alanında yayınlanan çalışmalar üzerinden yaptığı analizler sonucunda DİB'in kütüphane ve bilgi hizmetleri açısından ortaya çıkardığı yeni hizmet türlerini, bilgi kaynaklarını ve ortaya çıkardığı zorlukları okuyucuya aktarmıştır. Öztemiz ve Özel (2020) ise DİB araçlarını ve kullanım alanlarını açıklarken, metin analizi, zaman çizelgesi, veri görselleştirme vb. çalışmalarında kullanılabilecek DİB araçlarını ele almıştır.

1.3. DİB Araçları

Sayısallaştırılmış veya dijital olarak doğmuş materyaller üzerinde analiz yapabilmek ve bunu somutlaştırabilmek için çok çeşitli yöntemler mevcuttur. DİB araçları kullanım alanlarına göre zaman çizelgesi araçları, metin düzenleme ve analiz araçları, dijital yayıncılık araçları, veri görselleştirme araçları ve modelleme araçları olarak sınıflandırılmaktadır. Zaman çizelgesi araçları verileri tarihsel perspektifte sıralarken, bunu görsel ve işitsel kaynaklarla desteklememize imkân sağlamaktadır. Metin düzenleme ve analiz araçları, kelime sıklığı tespit etme, belge sınıflama gibi metin tabanlı analiz işlemlerinde kullanılmaktadır. Dijital yayıncılık araçları, daha az yapılandırılmış daha esnek web siteleri oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Veri görselleştirme araçları soyut verilerin daha kolay anlamlandırılabilmesi ya da algıyı güçlendirebilmek için verileri somutlaştırma noktasında yardımcı olmaktadır. Üç boyutlu modelleme araçları ise kullanıcılara verilere dayalı belgeleri işleyerek haritalama, görselleştirme olanakları sunmaktadır (Öztemiz ve Özel, 2020).

2. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu çalışmanın amacı, Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini kapsamında yayın yapan dergilerin konu yönelimlerindeki çeşitlilik ve farklılıkları belirlemek ve analiz etmektir. Ayrıca, disiplin içindeki alt konuların ve eğilimlerin takip edilmesine katkı sağlamak ve alanda çalışacak araştırmacılar ve yazarlar için dergi seçim süreçlerine rehberlik etmek amaçlanmaktadır.

Araştırmada aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranacaktır:

- Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yayın yapan dergilerin konu yönelimlerinde ne tür çeşitlilikler ve farklılıklar gözlenmektedir?
- Disiplin içinde hangi alt alanlar öne çıkmaktadır ve bu alanlardaki konu eğilimleri nelerdir?
- DİB ve Bilgi ve Belge Yönetimi disiplinleri arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?
- DİB araçları gibi dijital analiz yöntemleri, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında nasıl kullanılabilir ve hangi potansiyel araştırma alanlarını açabilir?

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yayınlanan bilimsel nitelikli dergilerin konu analizi yapılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki dergiler ele alınmıştır:

- Arşiv Dünyası
- Bilgi Dünyası
- Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi

- Bilgi Yönetimi
- Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi
- Journal of Library Balkan Union
- Türk Kütüphaneciliği
- Library Archive and Museum Research Journal (LAMRe)

Yukarıda verilen bilimsel nitelikli dergiler DİB'in metin düzenleme ve analiz araçlarından biri olan "Voyant Tools" vasıtasıyla incelenmiştir. Araştırmada bilimsel araştırma yöntemi olarak içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini kapsamında yayınlanan dergilerin son altı yılda yayınlanan 391 hakemli makale, inceleme makalesi ve görüş yazılarının tam metinleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

3.1. Veri Toplama

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi "nicel bir veri toplama yöntemi olmakla birlikte, belgelenmiş anlatılar üzerinden nitel veri toplamaya da olanak vermektedir. Bireylere bağlı olunan bir veri toplama yöntemi değildir, incelenecek dokümanlar/kayıtlar zaten mevcuttur. Belli bir program için yapılan başvurular bu yolla incelenebilir. İncelenecek mevcut dokümanlar/kayıtlar yayınlanan istatistikler, veri tabanları, log kayıtları ya da gazete arşivleri olabilir" (Doğan, 2019). Dergilerin son altı yıllık (2017, 2018, 2019, 2020, 2021 ve 2022) sayıları değerlendirmeye alınmıştır. "Bilgi Yönetimi Dergisi" 2018 yılında, "Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi" 2019 yılında yayın hayatına başladığı için veriler ilgili yıllardan 2023'e kadar olan sayılardan toplanmıştır. "Journal of Library Balkan Union" 2018 yılında herhangi bir sayı yayınlamadığı için analize 2016 yılı da dâhil edilmiştir. "Library Archive and Museum Research Journal (LAMRe)", yayın hayatına 2020 yılında başlamıştır, ancak derginin 2020 ve 2021 yıllarındaki makalelerinin PDF dosyaları Voyant Tools üzerinde analiz yapmaya olanak vermediği için, bu yıllara ait veriler elde edilememiştir. Bu nedenle analiz, 2022 yılında yayınlanmış olan sayılardaki makaleler üzerinden yapılmıştır.

Veri setlerini oluşturmak amacıyla her dergi için yıl bazında klasörler oluşturulmuş, o yıllarda yayınlanmış olan hakemli makaleler, inceleme makaleleri ve görüş yazılarının PDF'leri manuel olarak indirilmiştir. Bu işlemlerin manuel şekilde yürütülmesinin sebebi, dergilerin büyük çoğunluğunun Scopus, Web of Science gibi veri tabanlarında dizinlenmemesidir. Makalelere ait bilgiler herhangi bir veri tabanından otomatik olarak çekilemediği için, "CiteSpace", "VOSviewer" gibi daha çok bilinen ancak yapılandırılmış veri üzerinden analiz yapan yazılımlar kullanılmamıştır. Çalışmada PDF metinler üzerinden inceleme yapabilmek için "Voyant Tools" kullanılmıştır.

3.2. Veri Analizi

DİB'in metin düzenleme ve analiz araçlarından biri olan Voyant Tools, web tabanlı bir metin okuma ve analiz ortamıdır. Voyant Tools, öğrenciler ve akademisyenlerin yanı sıra genel halk için okuma ve yorumlama uygulamalarını kolaylaştırmak için tasarlanmış bilimsel bir projedir (Voyant Tools, 2021). Voyant Tools, araştırmacıların manuel bir şekilde araştırma verilerini hazırlayarak HTML, XML, PDF, RTF ve MS Word formatlarında sisteme yüklemesine izin vermektedir. Voyant Tools kelime frekans listeleri, frekans dağılım grafikleri ve KWIC ekranları gibi hafif metin analitiği yoluyla okumayı geliştirmek için tasarlanmıştır (Wikipedia, 2022). Veri setleri ya da dosyalar sisteme yüklendikten sonra toplam kelime (total words), özgün kelime formları (unique word forms), doküman uzunluğu (document length), kelime yoğunluğu (vocabulary density), cümle başına ortalama kelime sayısı (average words per sentence), okunabilirlik indeksi (readability ındex), en sık kullanılan kelimeler (most frequent words) ve ayırt edici kelimeler (distinctive words) sistem tarafından analiz edilmektedir. Çalışmada en sık kullanılan kelimeler (most frequent words) üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmenin en sık kullanılan kelimeler üzerinden yapılmasının nedeni bu yöntemin en alakalı ve önemli terimlere odaklanarak veri azaltma sağlamasıdır. Bu, araştırmacıların metinden anlamlı bilgileri daha verimli bir şekilde çıkarmasını sağlamaktadır (Why do we…, 2018).

Makale tam metinlerinde en sık geçen kelimelerin tespitinde veriler yıllık olarak değerlendirilmiştir. Analiz yapılırken sistemin değerlendirmeye almadığı kelimelere (stop words) Türkçe bağlaçlar, sıfatlar, yıllar ve tek başına anlam ifade etmeyen bazı kelimeler eklenmiştir.

4. Bulgular

4.1. Arşiv Dünyası

> "Arşiv Dünyası Dergisi, 1999 yılında yayın hayatına başlamıştır. Türk Arşivciler Derneği tarafından elektronik ortamda yılda 2 kez olmak üzere (Haziran-Aralık) çıkarılan, Türkçe ve İngilizce uluslararası akademik ve hakemli bir dergidir. Açık erişim yaklaşımını temel alan dergi de yayınlanacak bilimsel makaleler ve çeşitli nitelikteki yazılar için hiçbir şekilde ücret talep edilmemektedir. Dergi kapsamında arşivcilik, kütüphanecilik, belge yönetimi, bilgi yönetimi, elektronik bilgi ve belge yönetimi, tarihi arşivler, kültür tarihi, diplomatika, müzecilik vb. teorik ve uygulamalı disiplinlerarası alanlarda gerçekleştirilen çalışmalar kabul edilmektedir. Dergide hakemli makaleler, inceleme yazıları, kitap tanıtımı ile haberler başlıklarında çalışmalar yayınlanmaktadır (Arşiv Dünyası, 2023)."

Dergide son altı yılda 49 araştırma ve inceleme makalesi yayınlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde, en sık kullanılan kelimeler 2017 yılında *"bilgi", "üst veri", "güvenlik", "bilgi güvenliği", "elektronik ortam", "erişim", "kurumsal veri", "kişisel veri", "korunma", "bilginin tanımlaması";* 2018 yılında *"bilgi", "elektronik belge yönetimi", "kamu arşivi", "evrak", "kayıt";* 2019 yılında *"arşiv", "bilgi", "belge", "hafıza", "tasnif", "yapay zeka", "sosyal medya", "tarih";* 2020 yılında *"Osmanlı arşivi", "tereke", "kent arşivi", "risk yönetimi", "elektronik belge", "bilgi yönetimi";* 2021 yılında *"kurumsal arşiv", "kütüphane", "bilgi okuryazarlığı", "elektronik belge yönetimi", "bilgi hizmetleri", "özel arşiv";* 2022 yılında *"halk kütüphanesi", "kitap", "kütüphane personeli", "sosyal medya", "Osmanlı", "sağlık", "okuma kültürü", "e-arşiv", "RDA", "MARC 21"* kavramları olmuştur.

4.2. Bilgi Dünyası

> "Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği'nin (ÜNAK) resmi yayın organı olan Bilgi Dünyası (BD), yılda iki kez (Haziran, Aralık) yayımlanan, hakemli, uluslararası bilimsel bir dergidir. Yayın hazırlıklarını 1998 yılından itibaren sürdüren derginin ilk sayısı 2000 yılında çıkmıştır. Bilgi Dünyası, Türkiye'de ve dünyada kütüphanecilik ve bilgibilim alanının gelişmesine katkı sağlamayı, sorunlarını incelemeyi ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmayı öncelikli amaç olarak belirlemiştir. Üniversite ve araştırma kütüphaneleri, halk kütüphaneleri, okul kütüphaneleri, özel kütüphaneler, dokümantasyon ve enformasyon merkezleri, araştırma merkezleri, arşivler, müzeler ve diğer bellek kurumlarına dair araştırmalar kabul edilmektedir (Bilgi Dünyası, 2023*)*".

Dergide son altı yılda 60 hakemli makale ve görüş yazısı yayımlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler 2017 yılında "*dijitalleştirme*", "*üçüncü mekan*", "*atıf*", "*kültürel bellek kurumları*", "*dijital koruma*", "*bilgi arama*", "*sosyal hizmet*", "*eğitim kurumları*"; 2018 yılında "*açık devlet verisi*", "*kütüphane*", "*intihal*", "*yeşil kütüphane*", "*bilimsel veri*", "*oyuncak*", "*afet yönetimi*", "*kullanılabilirlik*"; 2019 yılında "*derme geliştirme*", "*Endüstri 4.0*", "*açık arşiv*", "*bilgi okuryazarlığı*", "*üniversite kütüphanesi*", "*okuma alışkanlığı*", "*atıf*", "*bilgibilim*", "*okul kütüphanesi*"; 2020 yılında "*halk kütüphanesi*", "*kültürel miras*", "*COVID 19*", "*açık veri*", *"danışma hizmeti"*, "*üniversite kütüphanesi*", "*bilgi*", "*belge yönetimi*", "*araştırma verisi*", "*ulusal strateji*"; 2021 yılında "*otorite (dizin)*", "*staj*", "*bilgi okuryazarlığı*", "*yapay zeka*", "*uzaktan eğitim*", "*kitap okuma*", "*bilgi erişim*", "*web sitesi*", "*erişim*"; 2022 yılında "*sosyal medya*", "*öğrenme stratejileri*", "*büyük veri*", "*rant kollama*", "*eğitim*", "*kitap kafe*", "*eğitim*" ve "*bilgi yönetimi*" kavramları olmuştur.

4.3. Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi

> "Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün bilimsel, hakemli, açık erişimli resmi yayın organıdır. 2008 yılında yayın hayatına başlayan Dergi, yılda iki kere yayınlanmaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Derginin amacı bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) yazılara, görüşlere, okuyucu mektuplarına, tanıtım yazılarına, çeviri yazılara, haberlere ve mesleki toplantı duyurularına yer vererek bilgi ve belge alanının sağlıklı bir zeminde gelişimine katkı sağlamaktır. Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi, kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ana başlıklarında hazırlanan çalışmaları yayınlamaktadır. Dergide bilgi ve belge yönetimi alanına ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel yazılar, görüşler, okuyucu mektupları, tanıtım yazıları, çeviri yazıları, haberler ve mesleki toplantı duyuruları yer almaktadır (Bilgi ve Belge Araştırmaları, 2023)".

Dergide son altı yılda 42 araştırma ve inceleme makalesi yayımlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler yıl bazında değerlendirildiğinde 2017 yılında "*örnekleme*", "*iş doyumu*", "*bilgi ve belge yönetimi*", "*kütüphanecilik*"; 2018 yılında "*EBYS*", "*belge yönetimi*", "*iş doyumu*", "*elektronik belge*", "*bilişim*", "*veri*"; 2019 yılında "*sosyal medya*", "*çocuk kütüphanesi*", "*arşiv*", "*arşivsel tanımlama*", "*araştırma kütüphanesi*", "*web*", "*elektronik yayın*"; 2020 yılında "*kültürel miras*", "*arşiv yönetimi*", "*arşivcilik*", "*elektronik belge*", "*içerik analizi*", "*hizmet*", "*halk*", "*kamu*", "*evrak*"; 2021 yılında "*bilgi yönetimi*", "*elektronik belge yönetimi*", "*imha*", "*sosyal medya*", "*efemera*", "*arşiv bilimi*", "*arşivcilik*", "*programlama*"; 2022 yılında "*kütüphane hizmeti*", "*kaynaklar*", "*pandemi*", "*dijital pazarlama*", "*arşiv*", "*yönetmelik*", "*analiz*" ve "*edebiyat*" kavramları olmuştur.

4.4. Bilgi Yönetimi Dergisi

> "Bilgi Yönetimi (BY) Dergisi, Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)'nin resmi yayın organıdır. 2018 yılında yayın hayatına başlayan Dergi, yılda iki sayı ve elektronik olarak yayımlanmaktadır. Açık erişim yaklaşımını benimsemektedir. Disiplinlerarası yaklaşım ile bilgi yönetimi, belge yönetimi, arşiv yönetimi ve bilişim sistemleri alanında Türkçe ve İngilizce özgün bilimsel araştırma makaleleri (hakemli) ile uygulama deneyimleri, inceleme yazıları, görüşler, tanıtım yazıları, çeviri yazılar, haberler, mesleki toplantı duyuruları yayımlanmaktadır (Bilgi Yönetimi, 2023)".

Dergide son beş yılda 68 araştırma ve inceleme makalesi yayımlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler yıl bazında değerlendirildiğinde 2018 yılında "*bilgi yönetimi*", "*elektronik belge yönetimi*", "*üst veri*", "*sağlık bilgi sistemi*", "*kurumsal arşiv*", "*arşivcilik*", "*büyük veri*", "*iş analizi*", "*karar verme*"; 2019 yılında "*elektronik belge yönetimi*", "*sağlık bilgi sistemi*", "*elektronik imza*", "*yapay zekâ*", "*kurumsal bilgi*", "*birlikte çalışabilirlik*", "*okul öncesi çocuk*", "*kişisel veri*", "*veri*"; 2020 yılında "*sosyal medya*", "*elektronik imzalı belge*", "*delil*", "*elektronik belge yönetimi*", "*dijital*", "*eğitim*", "*halk kütüphanesi*", "*elektrik yükü tahmini*", "*Osmanlı*", "*bilgi arama*"; 2021 yılında "*sağlık bilgi yönetimi*", "*halk kütüphanesi*", "*mesleki etik*", "*telif*", "*yapay zeka*", "*sosyal hizmet*", "*yenilikçi*", "*kişisel veri*", "*sağlık turizmi*", "*dijital*"; 2022 yılında "*sosyal*", "*ethereum*", "*kentsel dönüşüm*", "*blokzincir*", "*kişisel veri*", "*yazılım*", "*sağlık verisi*", "*belediye*", "*bilim*", "*dijital kimlik*", "*bibliyoterapi*", "*etik*", "*düşünce özgürlüğü*", "*kataloglama*", "*sansür*" ve "*kütüphane hizmeti*" kavramları kullanılmıştır.

4.5. Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi

> "Dergi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yılda bir kez yayınlanmaktadır. "Sosyal ve beşerî alanlarda arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan bilimsel araştırmalar, Türkiye'de ve dünyada çeşitli isim ve idari yapı altında bulunan arşiv malzemesinin tanıtımı, arşivcilik tarihi ve gelişimi, arşiv sistemleri, belge restorasyonu, dijitalleştirme yöntemleri, kamuda belge ve arşiv yönetimi, e-arşiv sistemleri, elektronik belge yönetimi, arşivcilik vb. konularında yapılan çalışmaların yayımlandığı ulusal hakemli bir dergidir. Ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliğe sahip Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde çalışmaları yayınlayarak sosyal bilimler alanında bilgi birikimine katkıda bulmayı amaçlamaktadır. Dergi 2019 yılından bu yana yayınlanmaktadır (Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi, 2023)".

Dergide son dört yılda 26 inceleme ve araştırma makalesi yayımlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler yıl bazında değerlendirildiğinde 2019 yılında "*BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*", "*tarih*", "*Osmanlı belgesi*", "*şehzade*" kavramları; 2020 yılında "*BOA*", "*Osmanlı*", "*Hazine-i Evrak*", "*fütüvvet*", "*salgın*", "*Kelek*" kavramları; 2021 "*BOA*", "*Osmanlı arşivi*", "*savaş*", "*devlet arşivleri*", "*donanma*", "*maliye*" kavramları; 2022 yılında "*Hazine-i Evrak*", "*Osmanlı*", "*arşiv*", "*BOA*", "*nikâh*", "*sicil defteri*" ve "*vakıf*" kavramları kullanılmıştır.

4.6. Journal of Library Balkan Union

> "Journal of Balkan Libraries Union (BLUJ), Balkan Kütüphaneleri Birliği tarafından 2013 yılından bu yana yılda bir kez yayınlanmaktadır. Dergi kütüphane bilimi, e-yayıncılık, dokümantasyon ve bilgi bilimi teorileri, kavramları, modelleri, çerçeveleri ve felsefeleri kapsayan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergide bilgi bilimi, kütüphanecilik, dil, dil bilimi, tarih, edebiyat ve ilgili disiplinler, bilgi yönetimi, bilgi arama, arşivcilik, dijital okuryazarlık konularında yayın yapmaktadır (Journal of Balkan Libraries Union, 2023)".

Dergide son yedi yılda 44 inceleme ve araştırma makalesi yayımlanmıştır. Dergi 2018 yılında herhangi bir sayı yayımlamadığı için analize 2016 yılı da dâhil edilmiştir. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler yıl bazında değerlendirildiğinde 2016 yılında "*üniversite kütüphaneleri*", "*kütüphaneciler*", "*bilgi hizmetleri*", "*kullanıcılar*", "*beceriler*", "*gelişim*", "*sosyal medya*", "*yazılım*", "*kanıta dayalı bilgi*"; 2017 yılında "*kütüphane hizmetleri*", "*referans yönetimi*", "*kanıta dayalı bilgi*", "*sosyal medya*", "*yazılım*", "*sağlık*", "*teknoloji*", "*bilgi kaynağı*" kavramları; 2019 yılında "*bilgi paylaşımı*", "*bilgi*", "*üniversite kütüphanesi*", "*öğrenci*", "*literatür*", "*beceri*", "*elektronik kaynak*", "*teknoloji*", "*kütüphaneci*", "*deneyim*" kavramları; 2020 yılında "*halk kütüphaneleri*", "*kitaplar*", "*dil*", "*yeşil kütüphane*", "*okul*", "*çocuk*", "*öğretmen*", "*doküman*" kavramları; 2021 yılında "*kütüphane*", "*üniversite kütüphanesi*", "*bilgi hizmetleri*", "*öğrenme*", "*pandemi süreci*", "*Kovid*", "*öğrenme analitiği*" kavramları; 2022 yılında "*bilgi arama*", "*özel arşiv*", "*bilgi kaynakları*", "*üniversite öğrencisi*", "*anksiyete*", "*edebiyat müzesi*" ve "*kültürel miras*" kavramları kullanılmıştır.

4.7. Türk Kütüphaneciliği

> "Türk Kütüphaneciliği, 1952 yılında yayın hayatına başlayan ve günümüze kadar aralıksız yayımlanarak Türk ve dünya mesleki ve bilimsel yayıncılığında en eski süreli yayınlar arasında yer almaktadır. Türk Kütüphaneciliği, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin üç ayda bir yayımlanan (Mart, Haziran, Eylül ve Aralık sayıları olmak üzere) resmî yayın organıdır. Dergide bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) makalelere, görüşlere, okuyucu mektuplarına, tanıtım ve değerlendirme yazılarına yer verilmektedir (Türk Kütüphaneciliği, 2023)".

Dergide son altı yılda 92 araştırma ve inceleme makalesiyle görüş yazısı yayınlanmıştır. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler yıl bazında değer-

lendirildiğinde 2017 "*bilgi*", "*bilgi okuryazarlığı*", "*halk kütüphanesi*", "*iş sağlığı güvenliği*", "*eğitim*", "*çocuk*", "*yenilikçi*", "*oyuncak*", *araştırma üniversitesi*", "*kullanıcı*", "*atıf*", "*Twitter*", "*yükseköğretim*", "*okuma kavramları*"; 2018 yılında "*dijital insani bilimler*", "*veri*", "*iş süreci*", "*içerik analizi*", "*KUTUP-L*", "*IFLA-L*", "*atıf*", "*yapay zekâ*", "*oyunlaştırma*", "*kütüphane*", "*araştırma verisi*" kavramları; 2019 yılında "*mentorlük*", "*oyunlaştırma*", "*bibliyometri*", "*sınıflama*", "*araştırma süreci*", "*bilgi arama*", "*bilim*", "*Keşfü'z-zünun*", "*atıf*", "*farkındalık*", "*açık erişim*", 2020 yılında "*sosyal medya*", "*bilgi gereksinimi*", "*konu otorite analizi*", "*mahkum*", "*kütüphane*", "*blokzincir*", "*elektronik belge*", "*kişisel veri*", "*tutum*", "*açık erişim*", "*akademik arşiv*", "*teşvik*" kavramları; 2021 yılında "*çocuk*", "*kitap okuma*", "*propaganda*", "*halk kütüphanesi*", "*atıf*", "*ödünç*", "*çocuk edebiyatı*", "*içerik analizi*", "*veri*", "*okuma davranışı*", "*sosyal ağ*", "*akademisyen*"; 2022 yılında "*RDA*", "*bilgi*", "*belge yönetimi*", "*tasnif*", "*araştırma*", "*bilgi güvenliği*", "*okuma kültürü*", "*intihal*", "*dijital okuryazarlık*", "*engelli öğrenciler*", "*atıf analizi*", "*içerik analizi*", "*iş birliği analizi*" kavramları kullanılmıştır.

4.8. Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe)

> "Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü resmi yayın organıdır. 2020 yılından itibaren yayın yapan dergi yılda 2 kez yayınlanmaktadır. Dergide kütüphane ve kütüphane yönetimi, arşivcilik, müzecilik, bilgi yönetimi, belge yönetimi ve işletimi, bilimsel ve kültürel belleğin korunması, belgesel mirasın korunması, yönetim bilişim sistemleri, tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik, iletişim, işletme, yönetim vb. alanlarındaki akademik araştırma, derleme ve saha/uygulama makalelerine yer verilmektedir (Library, Archive and Museum Research Journal, 2023)."

Dergi, yayın hayatına 2020 yılında başlamış ve son 3 yılda 28 araştırma, inceleme makalesi, görüş yazısı ve düşünce yazısı yayınlanmıştır. Derginin 2020 ve 2021 yıllarında yayımlanan makalelerinin PDF dosyalarının Voyant Tools üzerinde teknik analiz yapmaya olanak sağlamaması nedeniyle, belirtilen yıllara yönelik veri elde edilememiştir. Analiz, 2022 yılında yayınlanan 10 makale üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu yayınlar üzerinden yapılan analiz neticesinde en sık kullanılan kelimeler; "*kütüphane hizmetleri*", "*rekabetçi zekâ*", "*Erasmus*", "*bilgi okuryazarlığı*", "*Endüstri 4.0*", "*mimari*", "*bibliyometrik analiz*", "*binalar*", "*Twitter*", "*COVID*", "*sosyal medya*", "*sanal müze*", "*kütüphane*", "*kartpostal*", "*efemera*", "*koruma*", "*mobil teknoloji*", "*müze*" kavramları olmuştur.

5. Değerlendirme

Yapılan çalışmada elde edilen veriler göz önüne alınarak söz konusu sekiz derginin konu yönelimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, kütüphane ve bilgi kavramları hemen hemen tüm dergilerin en sık kullanılan kelimeleri arasına girmiştir. Dergilerin kapsamları dâhilinde daha özelleştirilmiş konular olduğu da dikkat çekmektedir. Arşiv Dünyası beklenildiği gibi çoğunlukla Osmanlı arşivleri, kent arşivleri, kurumsal arşivler konularında yayın yaparken; üst veri, bilgi güvenliği, kurumsal veri, elektronik belge yönetimi, bilgi okuryazarlığı gibi daha çok bilgi yönetimi alanında değerlendirilen konularda da yayın yapmıştır. Klasik anlamda arşivcilik konularının yanı sıra arşivlerde yapay zekâ kullanımı gibi yeni yaklaşımları içeren çalışmalara da yer verdiği görülmüştür. Bilgi Dünyası'nın dijital koruma, kültürel bellek, kültürel miras, dijitalleştirme konuları başta olmak üzere açık erişim, açık devlet verisi, derme geliştirme, afet yönetimi, halk kütüphaneleri, otorite dizinleri gibi çeşitli konularda yayın yaptığı, bunun yanı sıra son yıllarda COVID-19 sürecinde bilgi hizmetleri, yapay zekâ, Endüstri 4.0, büyük veri gibi güncel konulara da yer verdiği görülmüştür. Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi'nin kütüphane, bilgi yönetimi, iş doyumu, elektronik belge yönetimi, sosyal medya, kültürel miras, içerik analizi, arşiv yönetimi gibi çeşitli konularda yayın yaptığı tespit edilmiş, derginin belirli bir konuda yönelim göstermediği görülmüştür. Bilgi Yönetimi'nin çoğunlukla büyük veri, iş analizi, sağlık bilgi sistemleri, EBYS, belge yönetimi, bilgi yönetimi, halk kütüphaneleri konularında yayın yaptığı görülürken, karar verme sistemleri, blokzincir, dijital kimlik, elektronik imza gibi konuların ele alındığı disiplinlerarası çalışmalara da yer verdiği görülmektedir. Derginin kütüphanecilik ve arşiv yönetiminden ziyade belge yönetimi ve bilgi yönetimi konularına daha çok yönelim gösterdiği görülmektedir. Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi'nin BOA, tarih, Osmanlı Dönemi, savaşlar, devlet arşivleri konularında daha çok yayın yaptığı tespit edilmiştir. Dergide yayınlanan çalışmalarda her ne kadar diğer dergiler ile ortak kavramlar bulunsa da BOA, Osmanlı, evrak gibi alana özel terimler burada çok daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmakta, derginin konu yönelimini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Journal of Library Balkan Union'da üniversite kütüphanesi, kütüphane hizmeti, referans yönetimi, elektronik kaynak gibi kavramların daha çok öne çıktığı, bunların yanı sıra kültürel miras, özel arşiv, sosyal medya gibi konularda da yayın yaptığı görülmüştür. Türk Kütüphaneciliği tarafından yayınlanan çalışmalarda ise halk kütüphanesi, çocuk kütüphanesi, oyunlaştırma, bibliyometri, içerik analizi, atıf analizi, okuma, açık erişim gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Dergide çoğunlukla halk ve çocuk kütüphanelerine yönelik yayınlara yer verilmiş olsa da, sınıflama, içerik analizi, kütüphane politika ve stratejilerinin ele alındığı çalışmalar da mevcuttur. Library, Archive and Museum Research Journal (LAM-

Re)'nin kütüphane hizmetleri, bilgi okuryazarlığı, bibliyometrik analiz konularında yayın yaptığı görülürken, sosyal medya, Twitter, mobil teknolojiler, sanal müze, rekabetçi istihbarat, Endüstri 4.0 gibi disiplinler arası çalışmaları içeren konulara da yer verdiği görülmektedir.

Konu yönelimi açısından diğer dergilerden belirgin bir şekilde ayrılan tek dergi Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi olarak değerlendirilmiştir. Derginin daha çok Osmanlı Devleti dönemine dair arşivcilik ve benzeri konular üzerine yayın yaptığı görülmüştür. Kütüphane ve kütüphane hizmetleri alanında Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi dışında tüm dergilerin yayın yaptığı görülürken, Türk Kütüphaneciliği'nin halk kütüphanelerine yönelik çalışmalara, Journal of Balkan Libraries Union'ın ise üniversite kütüphanelerine dair araştırmalara daha sık yer verdiği tespit edilmiştir. Arşiv ve arşiv yönetimi alanında Arşiv Dünyası, Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi ve Journal of Balkan Libraries Union'ın; bilgi yönetimi, belge yönetimi alanlarında ise Arşiv Dünyası, Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe), Bilgi Dünyası, Bilgi ve Belge Araştırmaları ve Bilgi Yönetimi dergilerinin diğer dergilere oranla daha ağırlıklı yayın yaptığı görülmüştür. Bilgi Dünyası, Bilgi Yönetimi ve LAMRe'nin alan literatürünün yanı sıra son dönemlerin oldukça popüler kavramlarından büyük veri, sosyal medya, yapay zekâ gibi konularla interdisipliner çalışmalara da yer verdiği tespit edilmiştir.

6. Sonuç

Elde edilen bulgular neticesinde Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki dergiler arasındaki konu yönelimlerindeki çeşitlilik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Çalışmanın öncelikle hem alandan hem de alan dışı araştırmacıların ve yazarların oluşturacakları çalışmalar için çeşitli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. İlk olarak, tüm alan dergilerinin bir arada değerlendirildiği çerçeve bir çalışma olması sebebiyle, araştırmacılara çalışma konusuna uygun olan derginin seçimi noktasında önemli veriler sunulmuştur. Farklı dergilerin kapsadığı alt konuları göz önünde bulundurmak, kabul şansını artıracak ve çalışmalarının alandaki uygun kitleye ulaşmasını sağlayabilecektir. İlgili dergi editörlerinin ve dergi yayın kurullarının elde edilen bulgular ışığında, dergilerin odaklarını ve konu kapsamını netleştirebileceği, disiplin içinde ortaya çıkan alt konuları ve gelişen eğilimleri takip edebileceği düşünülmektedir. Özellikle dergilerin kapsam beyanları bu doğrultuda gözden geçirilebilir ve güncellenebilir. Benzer şekilde ilgili dergi editörleri ve yayın kurulları konu çeşitliliği, yayın ağırlıkları ve son dönem konu trendlerini kapsamında hakem havuzunda güncellemeler gerçekleştirerek bilimsel değerlendirme sürecine katkı sağlayabilir.

Çalışma, Bilgi ve Belge Yönetimi disiplininin, disiplinlerarası doğasına ve diğer ilgili disiplinlerle kurduğu bağlantılara ışık tutmakta, bu alanda ağırlıklı olarak yayın yapan dergilerin

yanı sıra farklı konu yönelimleri sergileyen dergileri belirleyerek, Bilgi ve Belge Yönetimi ile kesişen çeşitli konu ve disiplinleri de ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hazine-i Evrak Dergisi ve Tarih Araştırmaları gibi ihtisas dergilerinin tespit edilmesi, arşivcilik ve Osmanlı İmparatorluğu dönemi gibi belirli konulara ilişkin araştırmalar için özel yayın organlarının varlığını vurgulamaktadır. Bu, Bilgi ve Belge Yönetimi'nin disipliner bir şekilde özelleşmiş alt alanlara doğru genişletildiğini göstermekte ve disiplinin çok boyutlu doğasını gözler önüne sermektedir.

Bu analiz, metinlerin içeriğini ve konu yönelimlerini belirlemek için dijital bir araç vasıtasıyla yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada kullanılan metin analizi aracı disiplin içindeki metin analizi yöntemlerinin çeşitlenmesi hususunda yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Voyant Tools gibi DİB araçları, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında çalışan araştırmacılar ve profesyoneller için yeni ve kolay metin analizi ve içerik değerlendirmesi çalışmalarına imkân vermekte, disiplinin yöntemlerine katkı sağlamaktadır. Bu çalışma metinlerdeki içerik eğilimlerini belirlemek ve disiplin içindeki konu yönelimlerini ortaya çıkarmak için farklı DİB araçlarının kullanılabileceği, dolayısıyla DİB ve Bilgi ve Belge Yönetimi disiplinin aralarında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. DİB, Bilgi ve Belge Yönetimi disiplini için yeni araştırma alanları açma ve mevcut yöntemleri geliştirme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça / References

Adams, J. L. ve Gunn, K. B. (2012). Digital humanities: Where to start. *College & Research Libraries News, 73*(9). Erişim Adresi: https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/8831/9450

Akça, S. (2017). *Dijital insani bilimler yaklaşımıyla kültür varlıklarının görünürlüğünün ve kullanımının artırılması: Türkiye için kavramsal bir model önerisi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/3370

Akça, S. (2018). Dijital insanî bilimler: Yeni bir yaklaşım. *Türk Kütüphaneciliği, 32*(3), 193-207. DOI: 10.24146/tkd.2018.37

Aladağ, F. (2020). Dijital beşerî bilimler ve Türkiye araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 18*(36), 773-796.

Arşiv Dünyası. (2023). *Ana sayfa*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ad

Berry, D. M. (2011). The computational turn: Thinking about the digital humanities. *Culture Machine*, *12*, 1-22. Erişim adresi: https://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/49813/1/BERRY_2011-THE_COMPUTATIONAL_TURN-_THINKING_ABOUT_THE_DIGITAL_HUMANITIES.pdf

Bilgi Dünyası. (2023). *Dergi politikası*. Erişim adresi: https://bd.org.tr/index.php/bd/journalPolicy

Bilgi ve Belge Araştırmaları. (2023). *Ana sayfa*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bel

Bilgi Yönetimi. (2023). *Ana sayfa*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/by

Colavizza, G., Romanello, M. ve Kaplan, F. (2018). The references of references: A method to enrich humanities library catalogs with citation data. *International Journal on Digital Libraries*, *19*(2-3), 151-161. Doi: 10.1007/s00799-017-0210-1

Doğan, G. (2019). Veri toplama araçları. *Araştırma Verileri Yönetimi Eğitim Portalı.* Erişim adresi: https://acikveri.ulakbim.gov.tr/acik-veri-acik-bilim/bolum-2-arastirma-verisi-hazirlama-sureci/2-5-veri-toplama-araclari/

Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi. (2023). *Hakkında*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/hed/about-journal

Houston, R. D. ve Harmon, G. (2007). Vannevar Bush and memex. *Annual Review of Information Science and Technology*, *41*(55). Erişim adresi: https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1002/aris.2007.1440410109

How do you define Humanities Computing / Digital Humanities? (2011). Erişim adresi: http://archive.artsrn.ualberta.ca/day-of-dh/define-dh.html

Journal of Balkan Libraries Union. (2023). *About*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/jblu/page/1148

Koltay, T. (2016). Library and information science and the digital humanities: Perceived and real strengths and weaknesses. *Journal of Documentation, 4*(72), 781-792.

Library Archive and Museum Research Journal. (2023). *Hakkında*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/lamre/about-journal

Lucky, S. ve Harkema, C. (2018). Back to basics: Supporting digital humanities and community collaboration using the core strength of the academic library. *Digital Library Perspectives*, *3*(34), 188-199.

McCarty, W. (1998). *What is humanities computing? Toward a definition of the field*. Erişim adresi: http://www.mccarty.org.uk/essays/McCarty,%20What%20is%20humanities%20computing.pdf

Öztemiz, S. ve Özel, N. (2020). Dijital insani bilimler araçları üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *60*(1), 390-414. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/dtcfdergisi/issue/66802/1044686

Poremski, M. D. (2017). Evaluating the landscape of digital humanities librarianship. *College and Undergraduate Libraries, 2-4*(24), 140-154.

Presner, T. ve Johanson, C. (2009). *The promise of digital humanities: A whitepaper*. Erişim adresi: https://humanitiesblast.com/Promise%20of%20Digital%20Humanities.pdf

Ramirez, M. H. ve Gauthereau, L. (2022). Documenting transborder latinidades: Archives, libraries, and digital humanities. *The International Journal of Information, Diversity, & Inclusion, 6*(4).

Risam, R., Snow, J. ve Edwards, S. (2017). Building an ethical digital humanities community: Librarian, faculty, and student collaboration. *College and Undergraduate Libraries*, *2-4*(24), 337-349.

Sula, C. A. (2013). Digital humanities and libraries: A conceptual model. *Journal of Library Administration, 53*(1), 10-26. Erişim adresi: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01930826.2013.756680

The Open University. (2020). A short history of digital humanities. *Digital humanities: humanities research in the digital age* içinde. Erişim adres: https://www.open.edu/openlearn/mod/oucontent/view.php?id=106067&section=1.2

Türk Kütüphaneciliği. (2023). *Hakkında*. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/about-journal

Voyant Tools. (2021). *About*. Erişim adresi: https://voyant-tools.org/docs/#!/guide/about

Why do we have to remove most common words for text analysis? (2018). [Blog yazısı]. Erişim adresi: https://datascience.stackexchange.com/questions/39376/why-do-we-have-to-remove-most-common-words-for-text-analysis

Wikipedia. (2022). *Voyant tools*. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Voyant_Tools

Yalçın, H. (2018). Dijital insanî bilimler ve bilgi hizmetleri. *Bilgi Dünyası, 19*(2),183-201. Doi: 10.15612/BD.2018.699

Zhang, Y., Liu, S. ve Mathews, E. (2015). Convergence of digital humanities and digital libraries. *Library Management.* 4/5 (36). Doi: 10.1108/LM-09-2014-0116

19. BÖLÜM / CHAPTER 19

Bilgi Kaynaklarında Yeni Bir Yaklaşım: Kent Arşivleri

An Investigation on Subject Tendency of Information and Records Management Journals

Dündar ALİKILIÇ[1]

[1]Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Erzurum, Türkiye
E-mail: alikilic@atauni.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.19

ÖZ

Arşivler, devletlerin ve fertlerin haklarını, milletlerarası münasebetlerini belgeleyip korurlar. Bir konuyu aydınlatmaya ve tespite yararlar. Bu arada ait olduğu devrin örf ve adetlerini, sosyal yapısını, karşılaştıkları problemleri ve bunlar arasındaki münasebetleri ortaya koyarlar. Bir başka ifadeyle, arşivlerde muhafaza edilen belgeler, ait oldukları milletlerin geçmişini yansıtan en canlı şahitlerdir. Günümüz dünyasında bilginin hızla yayılması, yeni kaynakların ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. Her çeşit kaynağın saklanması ve istifadeye sunulması artık kaçınılmaz bir olgudur. Buna paralel olarak küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla gelişen popüler (toplu) kültür kavramı da yerel kültür oluşumunu güçleştirmektedir. Yerel kültür oluşumunun engellenmesine yönelik faaliyetler, kültürel miras üzerinde çok ciddi problem teşkil etmektedir. Çünkü toplumsal kimliğin kaybedilmesi ve yerel kültür unsurlarının yok edilmesi miras olarak bırakılacak bir kültürün oluşmamasına neden olacaktır. Bunun yanı sıra küreselleşme ile birlikte gündeme gelen kültürel yozlaşma, kimlik erozyonu gibi konular, yerel kültürü koruyacak girişimleri zorunlu kılmaktadır. Yerel kültürel mirası koruyacak en önemli girişimlerden biri şüphesiz kent arşivleri oluşturmak olacaktır. Bir kentin tarihi, siyasi, ekonomik, sosyokültürel pek çok özelliğini yansıtan, kente özgü belge ve materyallerin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulan kent arşivleri, üstlendiği görev ve sorumluluk açısından büyük önem arz etmektedir. Yakın bir zamanda ortaya çıkan kent ya da şehir arşivleri, kentlerin toplumsal hafıza merkezi olarak bilgi kaynaklarında yeni bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu vesile ile dünyadaki örneklerine benzer bir şekilde gelişen şehir arşivlerimiz bu çalışmayla ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent arşivi, bilgi kaynağı, şehir arşivi, arşiv, kent belleği

ABSTRACT

Archives document and protect the rights and international relations of states and individuals. They serve to illuminate and identify a subject. In the meantime, they reveal the customs and traditions of the period they belong to, their social structure, the problems they encounter and the relations between them. In other words, the documents

preserved in the archives are the most vivid witnesses reflecting the past of the nations they belong to. The rapid spread of information in today's world has necessitated the emergence of new sources. It is an inescapable fact that all kinds of resources are kept and made available to them. Parallel to this, the concept of popular (collective) culture, which has developed with the spread of globalization, also makes the development of local culture difficult. Activities aimed at preventing the formation of local culture pose a serious problem for cultural heritage. Because the loss of social identity and the destruction of local cultural elements will cause the formation of a culture to be left as a legacy. In addition, issues such as cultural degeneration and identity erosion that come to the fore with globalization necessitate initiatives to protect local culture. One of the most significant initiatives to protect the local cultural heritage will undoubtedly be to create city archives. The city archives produced by bringing together city-specific documents and materials, reflecting many historical, political, economic and socio-cultural features of a city, are vital in terms of the task and responsibility they undertake. The city or city archives, which have emerged recently, reveal a new understanding of information sources as the social memory centre of cities. On this occasion, our city archives, which have developed in a way similar to the examples in the world, have been examined in detail with this study.

Keywords: Urban archive, information source, city archive, archive, urban memory

Extended Abstract

This study evaluates the urban archive applications in our country and hits on the idea of how the created archive studies should be for the future. In addition, it determines the current status of the active city archives in our country and investigates whether the service they provide is to have national or international standards.

It is known that the concept of the city, which is equivalent to the word urban today, belongs to the Sogdian language etymologically (TDK Etymology Dictionary). In the ancient Greek and Roman civilizations, the city is the name given to the organized state community where borders are determined with walls and castles to protect public order, and commercial activities are carried out within these borders (Umur, 1974, cited in Es and Ateş, 2010). Medina, which is used against the concept of city in Arab society, carries the meanings of light, civilization and the place within the castle (Biçakçı and Yıldırım, 2018, p. 543). The concept called şehr in Persian is used for large settlements where the majority of the active working population is engaged in commercial and administrative activities (Küçükaşçı, 2010, p. 441). It is seen that the concept of the city has been used as a counterpart of different meanings in line with the socioeconomic and administrative status of societies throughout history (Kayacan, Özel, & Kayacan, 2019, p. 680). The common point in the definitions can be expressed as the settlement where the population gathered for non-agricultural economic activities (Sarı and Kındap, 2018, p. 40).

Cities continue to exist as living organism that fully reflects the material and spiritual values of the society living in them. The fact that cities are directly related to social, cultural and economic activities is accepted as a sign that they are in constant motion (Güler, Şahnagil, & Güler, 2016, p. 91). Geographical location, cultural accumulations, spatial structures that were built in the past

and reached today, and the way of life shaped by the customs, traditions and customs of the society are among the elements that define the city profile (Önem and Kılınçaslan, 2005, p. 116). These city-specific values greatly affect the formation of social identity, and as a natural consequence of this situation, they have a critical role in the formation of the city's cultural heritage (Kaypak, 2010, p. 375).

Cultural heritage depicts pertinent information about the period related to the social and social structure, such as the historical background of the society, its interaction with other cultures, and the lifestyles of people (Rouhi, 2017, p. 7110). In addition, it strengthens the relationship of individuals with their past, enables them to gain social identity and helps to transfer social values from generation to generation (Silva & Rodgers, 2012, p. 4). When evaluated from this aspect, cultural heritage has a structure that progresses from the past to the future and continues to develop in a way that dominates the social values shaped in line with contemporary necessities. The continuation of its development in continuity necessitates a continuous effort to protect cultural heritage assets in accordance with their characteristics. This necessity arises from the view that increasing intercultural contact puts cultural diversity in danger of extinction rather than social benefit (Bird and Stevens, 2003, p. 402).

The intensification of intercultural contacts is a result of globalization. Since globalization studies aimed at homogenizing cultures cause cultural manipulation, societies must have the consciousness and power to prevent this distortion (Ning, 2002, p. 112) because culture is one of the key concepts that are effective in the development of cultural identity. Since the inability to protect culture due to various external influences such as globalization will threaten the existence of a social identity, the issue should be emphasized sensitively and precautions should be taken against all possible problems (Sotshangane, 2002, p. 224). It is foreseen that the process of preserving the identity of the city and society will be facilitated by the formation of urban archives, especially in cities where cultural diversity is intense (Şeşen, 2016, p. 109).

City archives present all kinds of information and documents about the city, from information that sheds light on local history to its current activities, from its geographical features to its traditions and customs. City archives, which work to create, protect, access and transfer the local cultural heritage respectively, are the major research centres for local history and culture researchers (Ahmetbeyoğlu, 2010, p. 383).

The fact that the policies of the countries regarding the archive structures change and the local archives are named with different concepts such as city, region, state, and local cause a generally accepted definition for city archives not to be made. Conceptual differences bring about some changes in the administrative structures and archive collections (Baydur, 2003, p. 264).

1. Giriş

Arşivler, devletlerin ve fertlerin haklarını, milletlerarası münasebetlerini belgeleyip korurlar. Bir konuyu aydınlatmaya ve tespite yararlar. Bu arada ait olduğu devrin örf ve adetlerini, sosyal yapısını, karşılaştıkları problemleri ve bunlar arasındaki münasebetleri ortaya koyarlar. Bir başka ifadeyle, arşivlerde muhafaza edilen belgeler, ait oldukları milletlerin geçmişini yansıtan en canlı şahitlerdir. Günümüz dünyasında bilginin hızla yayılması, yeni kaynakların ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. Her çeşit kaynağın saklanması ve istifadeye sunulması artık kaçınılmaz bir olgudur. Buna paralel olarak küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla gelişen popüler (toplu) kültür kavramı da yerel kültür oluşumunu güçleştirmektedir. Yerel kültür oluşumunun engellenmesine yönelik faaliyetler, kültürel miras üzerinde çok ciddi problem teşkil etmektedir. Çünkü toplumsal kimliğin kaybedilmesi ve yerel kültür unsurlarının yok edilmesi miras olarak bırakılacak bir kültürün oluşmamasına neden olacaktır. Bunun yanı sıra küreselleşme ile birlikte gündeme gelen kültürel yozlaşma, kimlik erozyonu gibi konular, yerel kültürü koruyacak girişimleri zorunlu kılmaktadır.

Farsça **şehr** kelimesi çalışma yaşındaki nüfusunun çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraşan büyük yerleşim merkezlerini ifade eder. Türkçe'de XI. yüzyıldan itibaren halk dilinde **şar** biçiminde telaffuz edilen şehir karşılığında Soğdca kökenli **kent** ile (**kant**) "kale ve saray" gibi anlamlara da gelen **balık** kelimeleri kullanılmıştır. Arapça'da şehir karşılığındaki en yaygın isimler medîne, belde ve mısrdır (Küçükaşçı, 2010, s. 441). Arapça'da "şehir" anlamına gelen ve **müdûn** köküne dayanan **medîne** isminden Osmanlı Türkçesi'nde türetilen **medeniyyet** kelimesinin, kök itibariyle "yönetmek" (es-siyâse) ve "mâlik olmak" anlamları da bulunan **deyn** (**dîn**) masdarıyla ilişkili olduğu da ileri sürülmüştür. **Medenî** (**medeniyye**) ve **medînî** ise "şehre mensup olan, şehirli" mânasına gelmektedir (Kutluer, 2003, s. 296). Dolayısıyla şehir ve medeniyet kavramları birbirini tamamlayan, birbiriyle ilintili kelimelerdir.

Kent, demografik durum, üretilen hizmet türü ve mekânsal yapı gibi belirgin niteleyici özelliklerinin dışında kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal vb. pek çok karakteristik parametrelerden müteşekkil canlı bir varlıktır (Koçak, 2011, s. 262). Kentler, kendine özgü tarihsel, sosyal ve kültürel birikim neticesinde vuku bulan maddî ve manevî toplumsal değerler ile parçası olduğu toplumun kimliğini tesis etmektedir (Yalçın, 2021, s. 130). Oluşturulan bu kimlik aynı zamanda kentin kültürel mirasına işaret etmektedir (Konakoğlu ve Bekâr, 2021, s.1193). Yerel kültürü şeffaf bir biçimde yansıtan kentler, kültürel mirasın varlıkları arasında önemli bir yere sahiptir (Negiz, 2017, s. 163). Kente özgü kültürel birikimin zaman içerisinde işlevselliğini yitirmemesi ve gelecek kuşaklara nakledilmesi aşamasında bir kaybın söz ko-

nusu olmaması ancak onun özenli bir şekilde muhafaza edilmesi ile mümkündür. Bu görevi üstlenen müesseseler arasında kent arşivleri önemli bir yere sahiptir. Kent arşivleri, kültürel birikimi gelecek kuşaklara aktarma amacı ve temel değerleri ile geçmiş ve gelecek arasında dengeyi kuran bir zeminin oluşmasına kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kent arşivlerinin son derece mühim bir vazifeye sahip olduğu aşikârdır.

Teknolojik gelişmelerin hemen her disiplinde insan hayatını kolaylaştırıcı etkisi, arşiv koleksiyonlarının tanzim ve takdim süreçlerinde de görülmektedir. Bilhassa, arşiv koleksiyonunun araştırmacıların istifadesine sunulması neticesinde hâsıl olabilecek yıpranma, kopma gibi muhtemel olumsuzluklara tedbiren dijitalleştirme teknolojisi tercih edilmektedir (Devi, 2008, s. 180). Ancak teknolojik gelişmelerin bütünüyle kültürel mirasın korunmasında destekleyici rol oynadığını söylemek mümkün değildir. Zira teknolojinin beraberinde getirdiği küreselleşme olgusu, toplumların yaşam tarzı, kültürü, alışkanlıkları üzerinde yadsınamaz düzeyde bir etkiye sahiptir (Kara, 2019, s. 109). Bu etki, yerel kimlik erozyonuna yol açtığı için kültürel mirasın mevcudiyetine ilişkin bir tehdit unsuru teşkil etmektedir (Melluish, 2014, s. 539). Durum, mantıksal kurgu çerçevesinde ele alındığında yerel kültürün yok olma tehlikesi ile kent arşivlerinin muhteviyatını oluşturan ve karakteristik özelliği olan materyallerin, zamanla üretilmemesinin arasında negatif yönlü bir bağ ilişkisinden bahsedilebilir.

Kültürel yozlaşma, kimlik erozyonu gibi millî kültürü tehdit eden küreselleşme ögelerine, diğer bir değişle modern sömürgeleştirme çabalarına karşın yerel kültürü yaşatmak ve yerel kimliğe sahip çıkmak hususunda gerekli önlemler alınmalıdır (Aytekin ve Ateş, 2019, s. 1800). İthal kültür dayatmasının karşısında doğru bir duruş sergileyebilmek için yerel kültürü koruyacak politikalar ve projeler geliştirmek yerinde bir müdahale olacaktır. Yerel kültür varlıklarını koruma mükellefiyeti bulunan ve kültürel mirasın sonraki nesillere aktarılmasında hayatî öneme sahip olan kent arşivlerini yaygınlaştırmak, bu tür arşivlerin geliştirilmesi için gayret sarf etmek toplumsal görev ve sorumluluklarımızdandır.

Arşivler hem şahısların hem de milletlerin hafızası olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber uluslararası ilişkilerde ülke çıkarlarının korunması açısından da önemli bir konuma sahiptir. Dünyanın en eski meslekleri arasında zikredilen arşivcilik, tarihe yardımcı bir bilim dalı olarak ortaya çıksa da, çeşitli bileşenleri olan disiplinler arası bir bilim dalıdır (Rukancı, Anameriç ve Başar, 2021, s.10). Kentlerde üretilen ve kentin mirası niteliğindeki her türlü bilgi, belge, efemera, görsel-işitsel, müzelik malzemeler, o şehrin kültürel motifleri, kültürel değerleri, ahlaki-dini değerleri, arkeolojik kazılardan çıkarılan her türlü kaynak kent bilgi merkezlerinin malzemelerini oluşturmaktadır (Şeşen, 2016, s. 108). Dolayısıyla kente ait ne varsa, kent arşivinin materyalidir.

Kent arşivi kavramı yerel tarih çalışmalarından bağımsız olarak ele alınamaz. 1870'li yıllarda başlayan yerel tarih yazıcılığı, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan gelişmelere binaen önem kazanmıştır. Belediyelerin kurulması, vilayet matbaalarının açılması, vilayetlerin idarî yapısı, nüfusu, coğrafî özellikleri gibi konuların bir araya getirildiği salnamelerin yayınlanması, seyyahların ziyaretleri bu gelişmeler arasında örnek gösterilebilir (Yalçın, 2013, s. 79). Bilinen ilk yerel tarih çalışmaları arasında; 1871 yılında İsmail Beliğ Efendi'nin yazdığı Tarih-i Bursa ile Lamî Çelebi'nin yazdığı Şehrengiz-i Bursa, 1873'te Şakir Şevket tarafından kaleme alınan Trabzon Tarihi ve 1883'te Lütfi'nin hazırladığı Şam Tarihi yer almaktadır. 1928 Harf Devrimi'ne kadar kent tarihlerini konu alan altmıştan fazla çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Cumhuriyete geçtikten sonra açılan Halkevleri, kent tarihini anlatan çalışmaların sayısını ciddi manada artırmıştır. 1928'den 1955 yılına kadar yaklaşık 300 eserin yayınlandığı düşünülmektedir. Akademik çalışmalar ise genellikle 15. ve 17. yüzyıl tapu tahrir defterleri ve şeriyye sicilleri üzerine yoğunlaşmıştır (Aslan, 2000, s. 199).

Kent arşivlerinin ilk örnekleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. 1806-1918 yılları arasında varlığını sürdürmüş bir Alman Devleti olan Bavyera Krallığı, 1887 yılında bilinen ilk kent arşivi örnekleri sayılabilecek altı ilçe arşivini oluşturmuştur (Akt, Ahmetbeyoğlu, 2010, s. 380). Ülkemizde ise çok yakın bir zamanda oluşturulmaya başlanmıştır.

Ayrıca özel arşivler kapsamında ele alınan kent arşivlerinin yasal statüsüne ilişkin belirsizliğin ortadan kaldırılması bu arşivlerin yaygınlaşması ve uluslararası standartlarda hizmete açılması için önemli bir adım olacaktır. Bu vesile ile yapılan araştırmalarla ortaya çıkan Kent Arşivi kavramını ilmi bir temele oturtarak, Türkiye'de kurulmuş olan ve hâlen faaliyet gösteren kent arşivi çalışmalarına ilişkin durum tespitini yaparak, Türkiye için uygulanabilir nitelikte kent arşivi modelinin oluşması sağlanmalıdır. Yerli ve yabancı kaynaklar ışığında ikmal edilmiş olan çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kent arşivlerinin tanımı, önemi, kurumsal yapısı, oluşturulma süreci gibi teorik malumatlar yer almaktadır. İkinci bölümde, ülkemizdeki kent arşivleri, kuruluşları ve bilgi kaynakları değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda kaleme alınan çalışmamızın temel amacı, yerel kültür temsilciliği vasfına haiz olan kent arşivleriyle alakalı kapsamlı bir araştırma ortaya koymaktır.

Çalışmada Türkiye'deki kent arşivi uygulamaları değerlendirilmiş, oluşturulan arşiv çalışmalarının geleceğe dönük nasıl olması gerektiği hususunda fikirler ortaya konulmuştur. Bununla beraber ülkemizdeki faal olan kent arşivlerinin mevcut durumları belirlenmiş, verdikleri hizmetin ulusal veya uluslararası standartlarda olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmamızda betimleme yöntemi kullanılmıştır. “Betimleme yöntemi, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arası etkileşimi açıklamayı hedef almaktadır. Bu şekilde, araştırma konusu ile ilgili mevcut durum nedir? Oraya nasıl gideriz? Gibi sorulara, mevcut zaman kesiti içinde olduğu düşünülen verilere dayanarak cevap bulmaya çalışmaktır” (Kaptan, 1998, s.59).

2. Kent Kavramı

Günümüzde şehir kelimesine muadil olarak kullanılan kent kavramının, etimolojik köken bakımından Soğd diline mensup olduğu bilinmektedir (TDK Etimoloji Sözlüğü, 2022). Eski Yunan ve Roma uygarlığında kent, asayişi korumak maksadıyla duvar ve kalelerle sınırların belirlendiği, çizilen sınırlar içerisinde ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği teşkilatlı devlet topluluğuna verilen isimdir (Umur, 1974, aktaran Es ve Ateş, 2010). Arap toplumunda kent kavramına mukabil kullanılan medine, aydınlık, uygarlık, kale içerisinde olan yer manalarını taşımaktadır (Biçakçı ve Yıldırım, 2018, s. 543). Farsça’da şehr olarak adlandırılan kavram, ticarî ve yönetimsel faaliyetlerle ilgilenen aktif çalışan nüfusun çoğunluğu oluşturduğu büyük yerleşim yerleri için kullanılmaktadır (Küçükaşçı, 2010, s. 441). Kent kavramının tarih boyunca toplumların sosyo-ekonomik ve idarî statüsü doğrultusunda farklı anlamların karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir (Kayacan, Özel ve Kayacan, 2019, s. 680). Yapılan tanımlardaki müşterek nokta, tarım dışı ekonomik faaliyetler için bir araya gelmiş olan nüfusun yaşadığı yerleşim yeri olarak ifade edilebilir (Sarı ve Kındap, 2018, s. 40).

Kentler, içinde yaşayan toplumun maddî ve manevî değerlerini tümüyle yansıtan canlı bir organizma olarak varlığını sürdürmektedir. Kentlerin toplumdaki sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerle doğrudan irtibatlı olması, sürekli bir devinim içerisinde olduğunun emaresi kabul edilmektedir (Güler, Şahnagil ve Güler, 2016, s. 91). Coğrafi konum, kültürel birikimler, geçmişte bina edilmiş ve günümüze ulaşmış mekânsal yapılar, toplumun örf, adet, gelenek ve görenekleriyle şekillenen yaşayış biçimi, kent profilini tanımlayan unsurlar arasında yer almaktadır (Önem ve Kılınçaslan, 2005, s. 116). Kente mahsus bu değerler, hususiyetle toplumsal kimliğin oluşumuna tesir etmekte ve bu durumun tabiî bir sonucu olarak kentin kültürel mirasının teşekkül etmesinde kritik önemde bir role sahiptir (Kaypak, 2010, s. 375).

Kültürel mirasın tafsilatlı şekilde tarifi şöyledir: Bir toplumun sembolik anlam taşıyan, tarihî dokusunu yansıtan, sanatsal kıymeti olan, dönemin estetik anlayışını izhar eden, etnolojik veya antropolojik, sosyal ve bilimsel ehemmiyet arz eden değerler bütünüdür (Unesco, 2009). Kültürel miras varlıkları, somut ve somut olmayan şeklinde iki kategori altında ele alınmaktadır. Somut kültürel miras, toplumsal, kültürel, tarihsel ve sanatsal değer ifade eden,

kuşaktan kuşağa aktarılan anıt, bina, müze koleksiyonu, arşiv materyali gibi fizikî olarak var olan eserlere mütedair bir muhteviyatı temsil etmektedir (Patra, Reddy, N.S. ve Pallathadka, 2022, s. 3135). Bu bağlamda, kent arşivleri sahip olduğu derme yönüyle somut kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir. Buna mukabil somut olmayan kültürel mirasın muayyen unsurları arasında yerel kültürü aksettiren dil, sözlü gelenek ve anlatımlar, sahne sanatları, ritüeller, bayram etkinlikleri gibi mücerred ögeler yer almaktadır (Lenzerini, 2011, s. 107).

Kültürel miras, toplumun tarihi geçmişi, diğer kültürlerle etkileşimi, insanların yaşam biçimleri gibi sosyal ve toplumsal yapıya ilişkin dönem hakkında önemli bilgileri resmetmektedir (Rouhi, 2017, s. 7110). Bununla beraber, bireylerin geçmişleriyle olan bağlarını güçlendirerek toplumsal kimlik kazanmalarını sağlamakta ve sosyal değerlerin nesilden nesile taşınmasına yardımcı olmaktadır (Silva ve Roders, 2012, s. 4). Bu yönüyle değerlendirildiğinde kültürel miras, geçmişten geleceğe doğru yol alan ve çağdaş icaplar doğrultusunda şekillenen toplumsal değerlere hâkim bir surette gelişimi devam eden yapıya sahiptir. Süreklilik içerisinde inkişafının devam etmesi hali, kültürel miras varlıklarının özelliklerine uygun biçimde korunması için mütemadi bir çabayı gerekli kılmaktadır. Söz konusu gereklilik, kültürlerarası temasların artırılmasının toplumsal menfaatten ziyade, kültürel çeşitliliği yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı görüşünden ileri gelmektedir (Bird ve Stevens, 2003, s. 402).

Kültürlerarası temasların yoğunlaşması, küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Kültürlerin homojenleştirilmesine yönelik yapılan küreselleşme çalışmaları, kültürel manipülasyona neden olduğundan toplumların bu tahrifatı engelleyecek bilince ve güce sahip olmaları gerekmektedir (Ning, 2002, s. 112). Çünkü kültür, toplumsal kimliğin oluşumunda etkili olan anahtar kavramlardan biridir. Kültürün küreselleşme gibi çeşitli dış etkilerden kaynaklı korunamaması, toplumsal kimliğin varlığını tehdit edeceğinden konu üzerinde hassasiyetle durulmalı ve olası her tür probleme karşı önlem alınmalıdır (Sotshangane, 2002, s. 224). Özellikle, kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu kentlerde, kent ve toplum kimliğinin muhafaza edilmesi sürecinin kent arşivlerinin oluşumuyla kolaylaşacağı öngörülmektedir (Şeşen, 2016, s. 109).

3. Kent Arşivleri

Kent arşivleri, kentin tarihine ışık tutan bilgilerden güncel faaliyetlerine, coğrafî özelliklerinden gelenek ve göreneklerine kadar kente dair her tür bilgi ve belgenin araştırmacıların istifadesine sunulması görevini ifa etmektedir. Yerel kültür mirasını bir düzen dâhilinde oluşturmak, korumak, erişime açmak ve gelecek kuşaklara aktarmak için çalışan kent arşivleri, yerel tarih ve kültür araştırmacıları için önemli araştırma merkezleridir (Ahmetbeyoğlu, 2010, s. 383).

Ülkelerin arşiv yapılarına ilişkin politikalarının değişiklik göstermesi ve yerellik özelliği bulunan arşivlerin şehir, bölge, eyalet, yerel gibi farklı kavramlarla adlandırılıyor olması kent arşivleri için kabul edilen genel geçer bir tanımın yapılamamasına neden olmaktadır. Kavramsal farklılıklar, arşivlerin bağlı bulunduğu idarî yapılar ve arşiv koleksiyonu üzerinde birtakım değişiklikleri beraberinde getirmektedir (Baydur, 2003, s. 264).

Türkiye'de kent veya şehir arşivi olarak kabul edilen bu arşiv türü, yerel yönetim birimleri (çoğunlukla belediyeler) tarafından üretilen ve arşiv değeri olan belgelerin muhafaza edildiği kurumlar olarak bilinmektedir (Keskin, 2010, s. 261). Yerel yönetim kuruluşlarının ürettiği dokümanların yanı sıra kentle ilgili yazılmış kitaplar, tezler, makaleler, gazeteler, haritalar, fotoğraflar, nadir eserler gibi belge grupları da kent arşiv koleksiyonunun kapsamında yer almaktadır. Kent arşivlerinin koleksiyonu, kurum arşivleri koleksiyonundan farklı olarak sağlama politikasına riayet etmek kaydıyla araştırmacı talebine veya ihtiyacına göre derlenebilmektedir. Koleksiyona dâhil edilecek belge ve materyallerin opsiyonel biçimde seçilebilmesi kent arşivlerini, yapısal olarak kurum arşivlerinden ayırarak özel arşiv statüsüne taşımaktadır (Çiçek, 2010, s. 282).

Kentlerde üretilen ve kentin tarihsel-kültürel mirası niteliğindeki her türlü bilgi ve belge kaynağı kent arşivlerinin doğal koleksiyonunu oluşturmaktadır. Bu kaynaklar kentlerde yerel yönetimler, merkezi otoriteye bağlı devlet organları veya özel kişiler veya sivil toplum örgütleri tarafından hizmete sunulabilmektedir (Belge, 2004, s. 53). Bu kişiler ve kuruluşlar tarafından hizmete sunulan kent arşivlerinde bölgeye, şehre ait yazılı, görsel işitsel, tarihi kültürel, yönetimsel veya endüstriyel materyaller derlenmektedir. Ayrıca bu materyaller, fotoğraf, grafik, ya da dijital ortamda kaydedilmiş veriler olabilmektedir (Meagler, 2002, s. 25-26).

Kent arşivlerinde koleksiyon oluşturulurken ele geçirilen materyalleri toplamak yerine daha önceden belirlenen bir seçim politikası çerçevesinde arşive kazandırılması yoluna gidilmelidir. Ancak burada temel sorun devlet kuruluşlarının veya özel kişilerin ellerinde bulunan materyallerin arşive kazandırılmasında olacaktır. Çünkü bu belgeleri ellerinde bulunduranlar bağışlama veya hibe konusunda yeterince istekli olmayabilirler. Özellikle özel kişilerin elinde bulunan materyallerin arşive kazandırılmasında satın alma seçeneğinin her zaman değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak ister satın alma ile olsun isterse bağış her durumda belgelerin kentin geçmişine ışık tutan bir delil olma özelliğe sahip olması gereklidir. Gregg'e (2002, s.126-127) göre bir kent arşivinde bulunması gereken belgeler:

- Haritalar: Zaman içerisinde meydana gelen değişimi gösterir.
- Kent rehberi: Eski rehberler genellikle ücretsiz olarak elde edilebilir ancak yenileri mutlaka arşive satın alma veya bağış yolu ile temin edilmelidir.

- Fotoğraflar: Özellikle aynı yerde farklı zamanlarda yapılan çekimler, zaman içinde kent de yaşanan değişimi gözler önüne serecektir.
- Efemera (gündelik yaşama ait) belgeler: Gayrimenkul satış broşürleri, turistik broşürler, sanat gösterilerinin posterleri ve broşürleri, siyasi posterler, sportif, bilimsel, sosyal etkinliklerin duyuruları potansiyel arşiv belgeleridir. Çünkü zaman içerisinde kentin yaşamının nasıl değiştiğine ilişkin bilgiler verecek ve koleksiyona değer katacaktır.
- Yerel gazete, yerel kuruluşların çıkardığı, okul yönetim kurullarının, şirketlerin, grupların vb. duyuru bültenleri yerel tarihi anlamamızda yararlı olacaktır.
- Yerel yönetim, özel sektör, devlete bağlı taşra birimleri ve toplum derneklerinin yıllık raporları kentsel gelişimi gösterecektir.
- O bölgeye ya da kente ilişkin olarak hazırlanmış olan akademik çalışmalar.
- Genel ya da akademik yayın listelerinden seçilerek hazırlanan tarihçe veya biyografiler.
- Kişiler tarafından hazırlanan ve basılan aile tarihçeleri, biyografiler, hatıralar.
- Kentler için çok büyük öneme sahip olan sözlü tarih kayıtları, yerel şahıslara ait yazmalar ve görsel işitsel materyal. Hangi yöre olursa olsun genel olarak tapu kayıtları, eski eşrafı gösterir kayıtlar, PTT'nin telefon rehberleri, şeriyye sicilleri, salnameler gibi tüm kentin doğasına ilişkin belgeler bu gruba dâhil edilebilir.

Bununla beraber, zengin bir koleksiyona sahip şehir arşivleri bilgi kaynağını kontrol altına alabilmek için strateji geliştirmek zorundadır. Çünkü bina, bütçe ve personel gibi limitleri belirli şehir arşivlerinin istenen ve bağışlanan her bilgi kaynağını alması mümkün değildir. O yüzden seçici davranılması, belgelerin amaca yönelik derlenmesi gerekir. Bunu yapabilmenin en önemli yollarından biri ise akıllıca oluşturulmuş bir sağlama politikasına sahip olmaktır (Yiğit, 2010, s. 250). Burada da ifade edildiği gibi kent arşivlerini ya da belleklerini oluştururken tespit edilecek materyalin türü, sınıflaması veya dokümanın araştırması iyi yapılmalı, bilimsel bir yol haritası belirlenmelidir. Hangi materyalin kent arşivi kapsamına girdiği çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır zira müze materyallerinin arşiv materyalleriyle karıştırılıp aynı kategoriye konulduğu sıkça görülmektedir.

4. Türkiye'deki Kent Arşivleri

4.1. Alanya Hüseyin Azakoğlu Kent Müzesi ve Kent Belleği Merkezi

Alanya ilçesinin Şekerhane Mahallesi'nde yer alan Azakoğlu Konağı, sahipleri tarafından kültürel amaçlarla kullanılmak üzere Alanya Belediyesi'ne tahsis edilmiştir**.** Geleneksel Alanya evlerinin en güzel örneklerinden olan göz alıcı yapı, karakteristik tasarımı, planlamasındaki bütünlüğü, yörenin dokusuna uyumlu dekorasyonu ve abartısız yalın süslemeleri

ile dikkat çekmektedir. Alanya'nın sembollerinden biri olan tescilli yapı, Alanya'nın kent belleğini oluşturmak, geçmiş ve geleceği bir arada barındıran kent kimliğini koruyarak, gelecek nesillere aktarmak amacıyla, kent müzesine ve kent belleği merkezine dönüştürülmüştür (Alanya Belediyesi, 2023).

4.2. Antalya Kent Müzesi ve Arşivi

Antalya Kent Müzesi ve Arşivi çalışmalarına 2006 yılında başlanmış ve 2007 yılında hayata geçirilmiştir. Daha sonraları **Kent Araştırmaları Merkezi**'ne dönüştürüldü. Antalya Kent Müzesi projesi kapsamında, müzecilik çalışmaları ile birlikte kent belleğine yönelik çalışmaların organize edilebilmesi için oluşturulan Kent Belleği Merkezi çalışmaları beş farklı başlık altında derlenen materyaller ile devam etmektedir Bilimsel araştırmalara ev sahipliği yapacak, kentlilik bilincine katkı sağlayacak merkez, Karaalioğlu Kent Yaşam Parkı Projesi kapsamında yeniden dizayn edilen tarihi İpekçilik Mektebi binasına taşındı. 1932 yılında yapılan tarihi bina daha sonra yıllarca Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Dairesi Başkanlığı Binası olarak hizmet vermişti (Kepez Belediyesi, 2021).

4.3. Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi

Balıkesir Kent Arşivi kurma çalışmalarının başlaması ve kısa sürede tamamlanmasın da özellikle yerel basının konuya olan ilgisi önemli bir rol oynamıştır. Basında çıkan yazıları takiben Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi kurma çalışmalarına 5 Eylül 2006 tarihinde alınan "Meclis" kararı uyarınca başlanmıştır. Halen çalışmalarına Devrim Erbil Çağdaş Sanatlar Müzesi'nin 3. katında devam etmektedir (Balıkesir Belediyesi, 2023).

4.4. Bartın Belediyesi Kültür Merkezi ve Kent Belleği Araştırma Kütüphanesi

2 bin 170 metrekarelik kapalı alanda 5 katlı olarak inşa edilen proje içerisinde 200 kişilik konferans salonu, derslikler, konservatuvar salonu, sergi salonu, oyun dans ve ritim salonu, sanat atölyeleri, açık ve kapalı olmak üzere kafeterya bulunuyor. Bilimsel araştırmalara ev sahipliği yapacak, kentlilik bilincine katkı sağlayacak olan bu kütüphane Bartın'ın yerel arşivine sahip olduğu gibi Bartın'a ilişkin tüm tarihi dokümanları da içinde barındırıyor. Şu an için 5 bin fotoğraf, 10 bin sayfa kitap, 165 bin sayfa süreli yayın, 100 civarı tez,50 video bulunduruyor (Bartın Belediyesi, 2023).

4.5. Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi

Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi'nin kuruluşu için hazırlık çalışmaları 2007 yılında başlamış 2009 yılında hizmete girmiştir. Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi, Çanakkale merkez

belediye sınırları içinde kalan fiziki alan içinde, bölge ve komşu yerleşkelerin etkisini yadsımadan; tarihi, coğrafi, sosyal ve kültürel gelişim sürecine ait her türlü taşınabilir kültür varlıklarını ve somut olmayan kültür değerlerini toplamak, bilimsel yöntemler ile tasnif ederek kent belleğini oluşturmak amacıyla yola çıkılmıştır (Çekul Vakfı, 2023).

4.6. Çorum Belediyesi Kent Arşivi

2005 yılında açıldığından buyana çalışmalarının önemli bir bölümünü yerel tarih ve Çorum Kent Tarihi alanında yoğunlaştırmıştır. Bu alana ilişkin kültür yayınları yanı sıra, başta Çorum Şer'iyye Sicilleri Transkripsiyon Projesi ve Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, Evlendirme Sicilleri Transkripsiyonları, Nüfus Defterleri Transkripsiyonları, Mezar Taşları Transkripsiyonları, Türk İslam Sanat Eserleri Kitabeleri Transkripsiyonları olmak üzere araştırmacılar ve kent tarihi için kaynak olma niteliğine sahip projeler gerçekleştirmiştir. Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nin kent tarihi araştırmaları yayınları arasında Çorum Halkevi Dergisi Tıpkı Basımı (1938-1946 yılları arası), Çorum Gazetesi Çevirileri (200 sayı gazete-2 Cild), Çorum Ağzı Sözlüğü, Çorum Kültür ve Tarihinde Tasavvuf Geleneği, 20.Asırda Çorum Tarihinden Notlar, Çorum Şer'iyye Sicilleri Katalogları (2 Cild) vb. çok sayıda kitap yer alıyor. Çorum Belediyesi Kent Arşivi, ayrıca 4500 adet siyah beyaz fotoğraf albümünden oluşan bir fotoğraf arşivinden derlenen "1897'den 1979'a Çorum Geçmiş Zaman Halleri*,* Tarihe Işık Tutan Çorum Fotoğrafları, Çorum Futbol Tarihi (1920-1979 yılları arası), Geçmişten Günümüze Çorum ve Çorum Geçmiş Zaman Halleri, Nostalji, Çorum Fotoğrafları Albümü, Geçmişten Günümüze Çorum Fotoğrafları Albümü adlı Fotoğraf Albümleri önemli bir kaynak kitap niteliği taşıyor (Çorum Belediyesi, 2023).

4.7. Denizli Kent Arşivi

Denizli Kent Arşivi, Denizli İlinin geçmişten günümüze kent hafızasını ortaya çıkarmak ve kentlilik bilincini oluşturmaya yardımcı olmak amacıyla Kent Konseyi Binasında 2011 yılında hizmete açılmıştır. Denizli Kent Arşivi kuruluş çalışmalarının başında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan ve hizmete açılmış olan Denizli'nin geçmişiyle ilgili 1500'lü yıllardan 1970'li yıllara kadar olan kısım taranarak 52.000 adet Osmanlı döneminden kalan belgeye ve yaklaşık 20.000 adet Cumhuriyet dönemine ait belgeye ulaşılmıştır. Ulaşılan bu belgelerin birer kopyaları alınarak arşive kazandırılmıştır. Yapılan çalışmalar devam etmekte olup çalışmalar bittiğinde 100.000 adet Osmanlı ve 40.000 adet Cumhuriyet dönemine ait belgenin Kent Arşivine kazandırılması planlanmaktadır (Denizli Haber, 2023).

4.8. Erzurum Şehir Arşivi (ERŞA)

Erzurum Şehir Arşivi, 4 Ocak 2017 tarihinde Erzurum Teknik Üniversitesi (ETÜ) Senatosu kararıyla kurulmuş resmi bir arşivdir. Arşiv, ETÜ Rektör Yardımcısı ve Tarih Bölümü

Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Küçükuğurlu'nun çabalarıyla Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığına bağlı bir birim olarak kurulmuştur. Arşiv, 2022 yılı itibariyle Büyükşehir Belediyesince tahsis edilmiş olan Erzurum Kalesi yanında bulunan iki tarihi konağa taşınmıştır. Hizmete açılması için faaliyetler yoğun biçimde devam etmektedir. Erşa'nın oluşturulmasında çeşitli kurum, kuruluş ve farklı şahısların katkılarından istifade edilmiştir (Erzurum Arşivi, 2023).

4.9. Giresun Kent Arşivi

Giresun Kent Arşivi 2008 yılında Karadeniz Bölgesi'nin ilk kent arşivi olma sloganıyla Kültür Evi içerisinde bir birim olarak kurulmuştur. Gelişimi halen devam ediyor (Şebinhaber, 2023).

4.10. İzmir Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM)

İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, dönemin İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı merhum Ahmet Piriştina'nın 1999 yılındaki seçimlere girerken hazırladığı bildirgede, yapmayı taahhüt ettiği projeler arasında yer almaktaydı. Bildirgenin sunuş bölümünde bu konuyu, 'Tarihsel ve geleneksel değerleri titizlikle korumak ve değerlendirmek; kent arşivini çağdaş yöntemlerle bir belgelikte derlemek' sözleriyle dile getirmiştir. Bu kapsamda, arşiv ve müzenin bilimsel kriterlere göre yapılandırılma projesi, 2000 yılında başlatılmış ve yer olarak da, 1932 yılında inşa edilen İzmir İtfaiyesi Merkez Binası seçilmiştir. Ülkemizde ilk kent arşivi olan bu binanın yenileme çalışmaları 8 Şubat 2002 tarihinde yapılan bir törenle başlatılmış ve 2004 yılı Nisan ayı başında tamamlanıştır (APİKAM, 2023). Kurum, arşiv ve müze olmak üzere iki ana birimden oluşmaktadır. Dijital dermesinde gazete, dergi, meclis tutanakları, fotoğraflar ve şer'iye sicilleri bulunmaktadır.

4.11. Koç Vakfı Ankara Arşivi (VEKAM)

Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Vehbi Koç'un Ankara'da yaşadığı dönemin büyük bir bölümünü geçirmiş olduğu bağ evinin 1994 yılında, Ankara ve çevresinin toplumsal, kurumsal ve ekonomik tarihi, kültürü ve kültürel mirası üzerine akademik çalışmalar yapmak, Ankara'ya dair her türlü bilgi ve belgeyi derleyerek araştırmacılara sunmak üzere hizmete açılmasıyla birlikte faaliyetlerine başladı. 2014 yılında Koç Üniversitesi'ne bağlanan VEKAM; Ankara araştırmaları konulu konferanslar, sempozyumlar, sergiler, yayınlar ve ödül programları içeren bir dizi etkinlik yürütüyor (VEKAM, 2023).

Kurulan bu Kent Arşivleriyle beraber ülkemizde Kent Belleği, Kent Müzesi gibi çalışmalar, Kent Arşivi kurma faaliyetleriyle beraber yürütülmektedir. Buna ilaveten yapılan

çalışmalar hep aynı minval üzere, birbirini tamamlayan faaliyetlerdir. Şunu da ifade etmek lazım ki Çekül Vakfı gibi kuruluşlar, Kent Arşivi kurulmasında öncü işler yapmakta ve aktif olarak kent arşivlerinin kuruluşlarına yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda 1999'da tarihi halı fabrikası binasından dönüştürülerek düzenlenen Kemaliye Kent Müzesi, 2001'de ÇEKÜL'ün proje desteğiyle onarılan Hafızağa Konağı'nda kurulan Edirne Kent Müzesi, 2002'de Kastamonu Hükümet Konağı'nda açılan Kastamonu Kent Tarihi Müzesi ilk örnekleri oluşturdu. 2002'de Bursa'da cumhuriyetin ilk yapılarından Adliye Binası'nda kurulan Bursa Kent Müzesi, 2009'da restore edilen Bayaz Han'da hizmet veren Gaziantep Kent Tarihi Müzesi, eski Mardin Süvari Kışlası'nda oluşturulan Sakıp Sabancı Mardin Kent Tarihi Müzesi ve Dilek Sabancı Sanat Galerisi bugün en başarılı kent müzesi örneklerinin başında geliyor. Diğer kent müzeleri ise şöyle: Alanya, Hüseyin Azakoğlu Kent Müzesi ve Kent Belleği Merkezi, Beypazarı Kent Tarihi Müzesi, Bolvadin Kent Müzesi, Bornova Kent Arşivi ve Müzesi, Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi, Çorum Kent Arşivi, Darende Kent Müzesi, Erbaa Kent Müzesi, İncesu Kent Belleği Müzesi, İnegöl Kent Müzesi, Kadirli Kent Müzesi, Karaman Kent Kültür Müzesi, Kdz. Ereğli Kent Müzesi, Kemaliye Kent Müzesi, Kayseri Kent ve Mimarsinan Müzesi, Kozan Kent Müzesi, Kütahya Kent Tarihi Müzesi, Niksar Kent Müzesi, Osmaniye Belediyesi Kent Müzesi, Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi, Safranbolu Kent Tarihi Müzesi, Samsun Kent Müzesi, Seydişehir Kültür Evi Müzesi, Simav Kent Müzesi, Şanlıurfa Kent Müzesi, Uşak Kent Tarihi Müzesi, Uzunköprü Kent Müzesi, Yalova Kent Müzesi (ÇEKÜL, 2023).

5. Sonuç

Arşivler bir toplumun geçmişi ile geleceği arasında köprü kuran ve kültürel birikimi gelecek nesillere taşıyan, olaylara ve zamanlara mana yükleyen önemli unsurlardan biridir. Böylesine önemli bir vazifeye sahip olan arşivler kendi içinde görev ve işlevlerine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Özel arşiv grubunda yer alan kent arşivleri çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Kente ait kültür, kimlik gibi kavramların korunmasında, aynı zamanda yerel kültürel mirasın aktarılmasında etkin rol oynayan kent arşivleri üzerinde ciddiyetle durulması gerekmektedir. Zira küreselleşmenin kültür çeşitliğine olan yaklaşımı, kültürleri homojenleştirme çalışmalarından anlaşılacağı üzere olumsuzdur. Küreselleşmenin neticesinde tüm kültürleri eriterek, tek bir kültür etrafında toplanılması amacıyla yürütülen çalışmalar, kültürlerin varlığını tehdit etmektedir. Bu noktadan hareketle, kültürlerin koruyuculuğu görevini taşıyan arşivler ve özellikle yerel kültür öğelerini koruma vazifesi olan kent arşivlerine büyük sorumluluk düşmektedir. Kent arşivleri ancak, geliştirdiği politikalar doğrultusunda alacağı önlemler ile uygulayacağı rasyonel kararlar sayesinde kültürel erozyonu engelleyebilecektir.

Yerel tarih, bize geçmişin sadece belli bir insan topluluğu ya da belli bir mekânla sınırlanan bilgisini sunmaz, aynı zamanda konu edinilen toplumsal grupların, kentin, mahallenin ya da bir fabrikanın içinde bulunduğu daha genel kültürel, sosyal, siyasi ve iktisadi doku hakkında da bilgi verir. Kimi zaman bu bilgiler bir toplumun tarihsel gelişimi ya da dönüşümü için söylenegelen genel geçer yargıların yanlışlığını da ortaya çıkarır. Günümüzde yerel tarih sadece akademisyenlerin bir uğraşı alanı olmaktan çıkmış, aynı zamanda tarih meraklıları, öğretmenler ve öğrenciler için en önemlisi de o bölgede yaşayan yerel halk için önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Kent tarihleri halk ile birlikte yaşayan ayrılmaz bir bütündür ve kent arşivleri de yerel tarihin yaşama alanlarını oluşturan yapılardır.

Türkiye'de yeni bir bilgi merkezi olarak ortaya çıkan "Kent Arşivi" kavramı farklı yorumlanmakta, müzecilik kavramıyla karıştırılmaktadır. Yeni bir kavram olarak kent arşivi tanımını iyi kavramalı, sınırlarını tam olarak belirlemeliyiz. Bu anlayışla dünyadaki örneklerinin incelenmesi ve bilimsel tanımının iyi yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde kent arşivlerinin kurulması bir hayli gecikmiş olmasına rağmen, son yıllarda kent arşivlerine olan ilgi artmış ve şehirlerimizde alt yapıyı oluşturmadan hızlı bir şekilde kent arşivleri kurulmaya başlanmıştır. Bununla beraber ortaya çıkan yeni sorunların çözümü hususunda farklı yaklaşımlar ve çözüm önerileri sunulmalıdır. Ortak bir aklın görüşüyle kent arşivlerinin kurulması aşamasında karşılaşılan sorunların tespiti saptanarak, kent arşivlerine yönelik yasal mevzuatın belirlenerek çözüme kavuşturulması yerinde olacaktır.

Kaynakça / References

Ahmetbeyoğlu, A. (2010). Kent Arşivlerinin Tarih ve Kültür Araştırmalarındaki Yeri, *Kent Hafıza Merkezleri: Kent Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu*, Kayseri, 26-27 Mart 2010, 375-386.

Alanya Belediyesi (Mart, 2023). Erişim adresi: https://www.alanya.bel.tr/S/601/Huseyin-Azakoglu-Kent-Muzesi-ve-Kent-Bellegi-Merkezi

APİKAM (2023). Erişim adresi: https://www.apikam.org.tr/tr/Apikam-Arsiv/1/29?tab=64#

Arşiv ve Arşivcilik Kuram, Strateji ve Uygulamalar (2021). Fatih Rukancı, Hakan Anameriç, Alparslan Başar (Hazırlayan) : Ankara: Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Aslan, E. (2000). Yerel tarihin tanımı, gelişimi ve değeri. Zeynel Abidin Kızılyaprak (Yay. Haz.). *Tarih yazımında yeni yaklaşımlar küreselleşme ve yerelleşme* (s. 195-204) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Aytekin, H. ve Ateş, E. (2019). Küreselleşme ekseninde yeni kavramlar. *Turkish Studies 14*(4), 1789-1804. http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39847

Bartın Belediyesi (Ocak, 2023). Erişim adresi: https://www.bartin.info/bartin-belediyesi-kultur-merkezi-ve-kent-bellegi-arastirma-kutuphanesi-video,3494.html

Baydur, G. (2003). Yerel araştırmalarda arşivlerin değeri. *Türk Kütüphaneciliği, 17*(3), 263-270. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/269

Biçakçı, H. ve Yıldırım, C. (2018). İslam uygarlığında kent ve kentleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(2), 541-561. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/41200/444547

Bird, A. ve Stevens, M. J. (2003). Toward an emergent global culture and the effects of globalization on obsolescing national cultures. *Journal of International Management, 9*(4), 395 – 407. https://doi.org/10.1016/j.intman.2003.08.003

ÇEKÜL Vakfı (2009, 7 Ocak). Erişim adresi: https://www.cekulvakfi.org.tr/haber/canakkalede-kent-muzesi-ve-arsivi-kuruluyor

ÇEKÜL Vakfı (2023). Erişim adresi: https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/kent-muzeleri-ve-arsivleri. 23.04.2023 tarihinde erişildi.

Çiçek, N. (2010). *Şehir Arşivlerinde Sağlama Politikası*, Kent Hafıza Merkezleri: Kent Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu, Kayseri, 26-27 Mart 2010, 278-296.

Çorum Belediyesi (2022, 7 Ekim). Erişim adresi: https://www.corum.bel.tr/hizmet-rehberi/kent-arsivi

Denizli Haber (2011, 19 Eylül). https://www.denizlihaber.com/kultur-sanat/kultur-sanat-genel/denizli-kent-arsivi

Devi, T. S. (2008). Impact of information technology on the societal archive: A case study of Manipuri manuscripts. *The International Information & Library Review, 40*(3), 179-184. https://doi.org/10.1080/10572317.2008.10762779

Es, M. ve Ateş, H. (2010). Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 48, 205-248. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/890/9892

Erzurum Arşivi (2023). Erişim adresi: http://erzurumarsivi.com/

Güler, T., Şahnagil, S. ve Güler, H. (2016). Kent kimliğinin oluşturulmasında kültürel unsurların önemi: Balıkesir üzerine bir inceleme. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,*11, 85-104. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/paradoks/issue/40191/478494

Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri.* Ankara: Tekışık Web.

Kara, B. (2019). The impact of globalization on cities. *Journal Of Contemporary Urban Affairs, 3*(2), 108-113. https://doi.org/10.25034/ijcua.2018.4707

Kayacan, T., Özel, Y. ve Kayacan, B. (2019). Kente kazandırılan yeni yaşam alanları. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* 16, s. 679-687. https://doi.org/10.31590/ejosat.592411

Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,7*(14), 373-392. Erişim adresi: https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRFeE9Ea3lNZz09/antakya-nin-kent-kimligi-acisindan-irdelenmesi

Kepez Belediyesi (2021, 27 Kasım). Erişim adresi: https://www.kepez-bld.gov.tr/news_8902_antalya-nin-25-yillik-hayali-kent-muzesi-acildi

Keskin, İ. (2010). *Şehir arşivlerinin kurumsal ve toplumsal işlevleri*, Kent Hafıza Merkezleri: Kent Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu, Kayseri, 26-27 Mart 2010, 260-277.

Koçak, H. (2011). Kent-kültür ilişkisi bağlamında Türkiye'de değişen ve dönüşen kentler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 259-269. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48559/616610#article_cite

Konakoğlu, Z. N. ve Bekar, İ. (2021). Kent kimliğinde kültürel miras yapıları: Trabzon örneği. *Social and Humanities Sciences Research, 8*(69), 1186-1195. http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2423

Kutluer, İ. (2003), "Medeniyet", Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, c.28, s. 296.

Küçükaşcı, M. S. (2010), "Şehir", Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, c.38, s. 441.

Küçükuğurlu, M. (2022, 12 Haziran). Erzurum'un binlerce yıllık tarihi ve kültürü, şehir arşivi müzesinde sergilenecek. Erişim adresi: https://www.haberler.com/kultur-sanat/erzurum-un-binlerce-yillik-tarihi-ve-kulturu-sehir-15009976-haberi/

Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *The European Journal of International Law, 22*(1), 101-120. http://dx.doi.org/10.1093/ejil/chr006

Melluish, S. (2014). Globalization, culture and psychology. *International Review of Psychiatry 26*(5), 538-543. https://doi.org/10.3109/09540261.2014.918873

Negiz, N. (2017). Kentlerin tarihsel sürdürülebilirliğinde kültürel miras: Önemi ve değeri üzerine düşünmek. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 159-172. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/adibd/issue/56413/787570#article_cite

Ning, W. (2002). Globalization and culture: The Chinese cultural and intellectual strategy. *Neohelicon, 29,* 103–116. https://doi.org/10.1023/A:1020382106504

Önem, A. B. ve Kılınçaslan, İ. (2005). Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel kimlik. *İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama ve Tasarım, 4*(1), 115-125. Erişim adresi: https://app.trdizin.gov.tr/makale/TkRVNU1qRXg/halic-bolgesinde-cevre-algilama-ve-kentsel-kimlik-

Patra, I., Reddy, U., N.S., V. ve Pallathadka, L. K. (2022). Role of art conservation science in the study of tangible cultural heritage. *Journal of Positive School Psychology, 6*(3), 3134-3139. Erişim adresi: https://www.journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/2095

Rouhi, J. (2017). Definition of cultural heritage properties and their values by the past. *Asian Journal of Science and Technology, 8*(12), 7109-7114. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/322224022_DEFINITION_OF_CULTURAL_HERITAGE_PROPERTIES_AND_THEIR_VALUES_BY_THE_PAST

Sarı, V. İ. ve Kındap, A. (2018). Türkiye'de kentsel yaşam kalitesi göstergelerinin analiz. *Sayıştay Dergisi,* 108, s. 39-72. Erişim adresi: https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpBek5ETTVPUT09/turkiye-de-kentsel-yasam-kalitesi-gostergelerinin-analizi

Silva, A. T. ve Roders, A. P. (2012). Cultural heritage management and heritage (impact) assessments. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/323783537_Cultural_Heritage_Management_and_Heritage_Impact_Assessments

Sotshangane, N. (2002). What impact globalization has on cultural diversity? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 1*(4), 214-231. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/252748779_What_Impact_Globalization_has_on_Cultural_Diversity#:~:text=In%20nutshell%2C%20globalization%20brought%20cultural,promotes%20diversity%20in%20some%20respect.

Şeşen, Y. (2016). Kent arşivi kültürü ihtiyacımız. *Türk Kütüphaneciliği, 30*(1), 108-113. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2621

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

TDK Etimoloji Sözlüğü (2022). Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Unesco Terimler Sözlüğü (2009). Erişim adresi: http://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage

VEKAM (2023). Erişim adresi: https://www.vkv.org.tr/tr/kultur/vehbi-koc-ankara-arastirmalari-uygulama-ve-arastirma-merkezi-vekam-13

Yalçın, E. (2021). Kent kimliği kavramının Üsküp ve Saraybosna çarşıları üzerinden değerlendirilmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 30*(1), 127-148. Erişim adresi: https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/442914/kent-kimligi-kavraminin-uskup-ve-saraybosna-carsilari-uzerinden-degerlendirilmesi

Yalçın, Y. (2013). *Türkiye'de Özel Arşivlerin Yeniden Yapılandırılması: Kent Arşivi Modeli.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yiğit, İ. (2010). *Kent arşivlerinin oluşmasında yerel halkın fonksiyonu ve Çorum Belediyesi Kent Arşivi örneği*, Kent Hafıza Merkezleri: Kent Kütüphaneleri, Kent Arşivleri ve Kent Müzeleri Sempozyumu, Kayseri, 26-27 Mart 2010, 250-259.

20. BÖLÜM / CHAPTER 20

Akademik Yayıncılık İçin Bir Tehdit: Yağmacı Dergiler ve Yayıncılar

A Threat to Academic Publishing: Predatory Journals and Publishers

Fatih CANATA[1]

[1]Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: fatihcan@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.20

ÖZ

Günümüzde bilim insanlarının performanslarının yayın sayısıyla ölçülmesi sonucunda ortaya çıkan "yayımla ya da yok ol" (publish or perish) kültürü, akademisyenleri baskı altına almıştır. Bu baskı akademide etik dışı uygulamaların ve bir sektör haline gelen yağmacı dergilerin/yayıncıların (predatory journals/publishers) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Akademik yükseltme ve teşvikler, bilimsel ödüller, rekabet, puan toplamak, farkındalık eksikliği gibi nedenlerle sayıları gün geçtikçe artan yağmacı dergilerin akademiye verdiği zararlar uluslararası çalışmalarda da ele alınmıştır. Literatür incelemesi yöntemiyle yapılan bu çalışmanın amacı, uluslararası ve ulusal literatürde son yıllarda tartışılan yağmacı dergiler/yayıncılar konusunu çeşitli yönleriyle ele almak fe bu fenomene yol açan etkenleri tartışmaktır. Altın (gold) açık erişim modelini kullanan yağmacı dergiler/yayıncılar, minimum düzeyde veya hiç olmayan akran değerlendirmesi (peer review) vaadiyle akademik yayıncılığın itibarına ve bilimsel birikime zarar vermektedir. Temel motivasyonları para kazanmak olan yağmacı yayıncılara yapılan yayın başvurularının çoğu, kısa sürede kabul edilmekte, yazarlar ödeme yaptıktan sonra makaleleri dijital ortamda hızlıca yayımlanmaktadır. Yağmacı dergiler çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde faaliyetlerini sürdürmektedir. Yapılan çalışmalar, bu tür yayınları yapan akademisyenlerin farkındalık eksikliğinden dolayı daha çok genç araştırmacılardan oluştuğunu, bununla birlikte teşvik ve atama ölçütlerinin birçok akademisyeni bu yayınlara özendirdiğini, bu araştırmacıların ise özellikle Hindistan, Nijerya ve Türkiye'den olduğunu saptamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yağmacı dergiler/yayıncılar, açık erişim yayıncılık, bilimsel iletişim, araştırma değerlendirme, araştırma ölçevleri

ABSTRACT

Today, the "publish or perish" culture that has evolved from measuring the performance of scientists by the number of publications they produce puts pressure on academics. This pressure has led to the rise of unethical practices in academia and predatory journals/publishers that have become an industry. International studies discuss how predatory journals, whose number is increasing day by day due to academic promotion, academic incentive

policies, science awards, competition and lack of awareness, etc., are destroying science. The aim of this study is to adress, based on a literature review, the problem of predatory journals/publishers, which has been discussed in the international and national literature in the last decade, from different aspects and to discuss the factors that lead to this phenomenon. Predatory journals/ publishers use golden open access publishing methods with the promise of so-called "peer review" damaging both the reputation of academic publishing and the accumulation of scientific knowledge through these unqualified studies. Papers submitted to predatory publishers, whose main motivation is to make money, are accepted within a very short time and quickly published in the digital environment after the authors complete the payment process. The predatory journals and publishers are mainly active in developing countries. From the studies, it is found that especially young researchers publish in these predatory journals and publishers because they are not aware of it. In addition, many researchers are encouraged by publication incentive policies and promotion criteria to participate in such publications. It was also found that researchers involved in such publications are particularly from India, Nigeria, and Turkey.

Keywords: Predatory journals/publishers, open access publishing, scholarly communication, research assessment, research metrics

Extended Abstract

The damage done to science by the increasing number of predatory journals has been examined in international studies. Predatory journals/publishers using the golden open access model damage the reputation of academic publishing with the promise of minimal or no peer review and pollute the scientific literature with unqualified studies. Most publication proposals submitted to predatory publishers whose primary motivation is to make money are accepted in a short time, and articles are quickly published in digital media after payment by the authors. The aim of this study, based on a review, is to shed light on the topic of predatory journals/publishers, which has been discussed in the international literature for the past decade, from various perspectives and to raise awareness of this issue at the national level. The relationship between predatory journals/publishers and reasons such as academic promotion, academic incentives, scientific awards, competition, scoring, and lack of awareness is mainly analyzed in the context of research benchmarks, "publish or perish" culture, and open access concepts. The reasons leading to the problem of predatory journals/publishers, research articles, literature reviews and editorial publications in the national and international literature were analyzed through a review method based on qualitative research approaches. Current sources that address the issue in the context of research benchmarks, "publish or perish" culture, and open access concepts were prioritized, and publications that provide historical background information on the topic were also examined.

Scientific research processes begin with questions that researchers are curious about, are conducted using methods and techniques appropriate to the nature of the research, and the results of the research are shared with scientists and the public. Scientific research should not be reduced to a mechanical process that provides opportunities for individual gain such as academic promotions,

academic incentives, scientific awards and prestige. The publish-or-perish culture that results from evaluating scientific output with quantitative measures leads to the rise of predatory journals/publishers that value quantity over quality and thus engage in unethical scientific practices. Predatory journals/publishers that prioritize article processing fees, conduct little or no peer review, and do not adhere to the principles of scholarly publishing continue to function as a commercial business model. The research results of researchers who fall into the hands of predatory journals/publishers who want to publish more based on criteria reviews pollute and destroy the scientific literature. The predatory journals/publishers who use the open access (gold) model, which is an important role for scientists in scientific publication, have led to the misunderstanding of the open access model and the discussion in this direction with these wrong practices. In other words, the fact that the OA model provides many opportunities for scholarly communication and predatory journals/publishers use the gold OA model in particular has led to the association of OA with predatory journals/publishers. However, many studies have shown that it is the publish-or-perish culture rather than open access that has led to the proliferation of predatory journals/publishers. It should be noted again that open access is not the reason for the rise of predatory journals/publishers. The main reason for the proliferation of predatory journals/publishers that use the golden open access model as a commercial business model is bibliometrics-based evaluation measures that encourage scholars to publish more, even if they are not qualified.

Country, college, journal, and researcher rankings should be reevaluated in all their aspects, and it should not be forgotten that metrics are helpful tools that contribute to peer review. The main purpose of bibliometric addessment systems is to provide quantitatively information all participants in the scholarly communication process. The fact that research and scholary assessment bodies are approaching the problem of quality and quantity with a fresh perspective will also eliminate the problem of predatory journals/publishers in academia. Basing researcher evaluations on numbers suggests an approach that emphasizes convenience. However, a serious peer review system that demonstrates the quality of a research paper will be more effective in academia. Therefore, the peer review process used to measure the quality of academic studies, should be the primary evaluation measure. Especially in academic promotions, that allow peer evaluation should be abandoned above a certain score. Evaluations based on healthy peer review that qualitatively assesses academics research and publications should take precedence. It would also be useful to reflect on the inability to produce scientifically effective research (such as a Nobel Prize, a patent, a useful product) even though the number of publications appears quantitatively large. The inadequacy and negative impact of metrics for evaluating the outcomes of science are being debated oround the world, and new approaches are being sought. The use of evaluation systems that emphasize quality, rather than quantitative evaluation systems that are accepted as the gold standard, in evaluating researcher will help eliminate the unethical practices that occur in science and thus the problem of predatory journals/publishers.

1. Giriş

Bilimsel iletişim, dergilerde yer alan akran (hakem) değerlendirmesinden (peer review) geçmiş bilimsel yayınları ve gayri resmi her türlü iletişim biçimini kapsar (The Association of College and Research Libraries [ACRL], 2003). Bilimsel iletişim süreci, üretilen araştırma sonuçlarının ve diğer bilimsel yazıların, nitelik açısından değerlendirilmek üzere akademik camiayla paylaşıldığı ve gelecekte kullanılmak üzere korunduğu bir sisteme işaret etmektedir. Ho'ya (2010) göre, bilimsel iletişim süreci; bilimin ilerlemesi için üretilen içeriğin değerlendirildiği, yayıldığı, sağlanıldığı, korunduğu, keşfedildiği ve özümsendiği döngüsel bir süreçtir. Bilimin profesyonel ve entelektüel yapısını destekleyen akademik dergilerdeki yayınlar; yeni araştırmalarla sunulan bilgileri kurumsallaştırır ve yayar (Siler, 2018, s. 3). Bilimsel iletişim süreci; araştırmacılar, editörler, akranlar, yayıncılar, araştırma kurumları, fon sağlayıcılar ve okurların temel paydaşı olduğu bir sistemdir (Björk, 2007; Uçak Özenç, 2009). Bilimsel iletişim sürecinde rol alan bileşenler rollerini yerine getirmediklerinde sistem tahribata uğramakta ve bilimsel yayıncılıkta etik olmayan uygulamalar ortaya çıkmaktadır (Macháček ve Srholec, 2017; Grudniewicz ve ark., 2019). Bu etik dışı uygulamaların en yaygını yanıltıcı, sahtekâr, akran değerlendirmesi olmayan ve makale işlem ücretini önceleyen yağmacı dergi/yayıncılar (predatory journals/publishers) sorunudur (Butler, 2013; Eriksson ve Helgesson, 2017, 2018). Yağmacı dergi/yayıncı fenomenini ilk olarak 2012'de tespit eden ve bunlarla mücadele eden araştırmacı, üniversite kütüphanecisi ve aynı zamanda Colorado Denver Üniversitesinde akademisyen olan Jeffrey Beall'dir (Beall, 2012; Laine ve Winker, 2017, s.286).

Yağmacı dergilerin ya da yayıncıların son yıllarda çoğalmasının en önemli nedeni akademideki araştırma(cı)ları değerlendirmenin tümüyle niceliğe dayalı ölçevlerle (metrik) yapılması ve dolayısıyla akademisyenlerin "yayımla ya da yok ol" (publish or perish) baskısı altında kalmasıdır (Türk Kütüphaneciliği Editörler Kurulu [TKEK], 2018; Gülçin, 2020). "Yayımla ya da yok ol" terimini ilk kullanan sosyolog Wilson (1942, s. 197'den aktaran; Garfield, 1996, s. 11), bu kavramı; bir şeyler yazmak ve yayımlamak için akademisyenlere uygulanan yaygın faydacı baskı olarak tanımlamıştır. Mantzavinos (2019, s. 7) bu terimi; araştırmacılar ve akademisyenlerin nitelikli olmasa bile sürekli olarak yayın yapma baskısı altında kalması olarak açıklamıştır. Akademisyenler üzerindeki "daha fazla yayın" baskısı sonucunda nitelikli bilimsel üretim, yerini bilimsel değeri olmayan çalışmalara bırakmıştır. Tüm bunların sonucunda; niteliksiz çalışmaların belirli bir ücret karşılığı yayımlandığı yağmacı dergiler, bilimsel normlara göre yayın yapan akademik dergilere göre daha fazla talep edilir bir hale gelmiştir (Kurt, 2018). Akademisyenleri çeşitli nedenlerle, "yayımla ya da yok ol" kültürüyle baskı altına alan bibliyometri temelli nicel değerlendirmeler (dergi etki

faktörü – journal impact factor, makale etki puanı - article influence score, h-dizini – h-index) sonucunda yağmacı yayınların sayılarında ciddi artışlar olmuştur (Demir, 2018b; Shaw, 2013; Şencan, 2017; Taşkın ve Canata, 2017). Günümüzde akademik çalışmaların sayılarla ölçülmesi ve değerlendirilmesi "ölümcül günah" olarak ifade edilmekte ve bunun olumsuz sonuçları tartışılmaktadır (Tonta, 2017, 2018; Van Raan, 2005). Bilim insanlarını belirli sayıda makale yayımlamaya zorlayan değerlendirme sistemleri akademisyenleri yağmacı/yanıltıcı dergilerde yayın yapmaya yönlendirmektedir (Eriksson ve Helgesson, 2017; Demir, 2018a; Mutlu, 2020).

Yağmacı dergiler/yayıncılar çoğalmasına yol açtığı iddia edilen diğer bir etken ise 2000'lerin başında ciddi olarak yayılan bir model olan altın açık erişim modeli olmuştur (Dai ve ark., 2014). Açık erişim dergilerin revaçta olma nedenlerinden en önemlisi erişiminin ücretsiz olmasıdır. Ancak altın açık erişim modeliyle faaliyetlerini sürdüren dergiler/yayıncılar bu faaliyetlerini devam ettirebilmek ve yayın masraflarını karşılayabilmek için yazarlardan makale işlem ücreti (article processing charges – APC) talep etmektedirler (Solomon ve Björk, 2012, s. 1485). Yazarlardan talep edilen makale işlem ücreti altın açık erişim modelinin suistimal edilmesine ve yağmacı dergiler/yayıncılar sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte altın açık erişim modeli ile yayın yapan dergilerde makale işlem ücretinin olması bu dergilerin yağmacı olduğu anlamını taşımamaktadır. Altın açık erişim modeliyle faaliyetlerini sürdürüp makale işlem ücreti alan ve çok disiplinli olan dergilere en iyi örnek PlosONE dergisidir (Simón, 2016).

Sayıları gün geçtikçe artan yağmacı dergilerin akademiye verdiği zararlar uluslararası çalışmalarda ele alınmıştır. Altın açık erişim modelini kullanan yağmacı dergiler/yayıncılar minimum düzeyde veya hiç olmayan akran değerlendirme vaadiyle hem akademik yayıncılığın itibarına zarar vermekte hem de niteliksiz çalışmalarla bilimsel literatürü kirletmektedir (Beall, 2012, 2016). Temel motivasyonları para kazanmak olan yağmacı yayıncılara yapılan yayın başvurularının çoğu kısa sürede kabul edilmekte, yazarlar ödeme yaptıktan sonra makaleler dijital ortamda hızlıca yayımlanmaktadır (Anderson, 2017). Literatür incelemesi yöntemiyle yapılan bu çalışmanın amacı, uluslararası ve ulusal literatürde son yıllarda tartışılan yağmacı dergiler/yayıncılar konusunu çeşitli yönleriyle ele almak fe bu fenomene yol açan etkenleri tartışmaktır. Akademik yükseltmeler, akademik teşvik, bilimsel ödüller, rekabet, puan toplamak, farkındalık eksikliği gibi nedenler ile yağmacı dergiler/yayıncılar arasındaki ilişki temel olarak, araştırma ölçevleri, "yayımla ya da yok ol" kültürü ve açık erişim kavramları bağlamında incelenmiştir. Yağmacı dergi/yayıncılar sorununa yol açan nedenler, uluslararası ve ulusal literatürde yer alan araştırma makaleleri, literatür değerlendirmeleri ve editoryal

yayınlar nitel araştırma yaklaşımları temel alınarak incelenmiştir. Konuyu genel olarak araştırma ölçevleri, "yayımla ya da yok ol" kültürü ve açık erişim kavramları çerçevesinde ele almış güncel kaynaklar öncelikli olarak seçilmiş ayrıca konuya ilişkin tarihsel arka plan bilgisi veren yayınlar da incelenmiştir.

2. Açık Erişim

Geleneksel basılı bilimsel yayıncılık, büyük yayınevlerinin abonelik usulüyle faaliyetlerini yürüttüğü bir model şeklindeydi. Bilim insanları çalışmalarını yapar, bu çalışmalar diğer bilim insanlarının akran değerlendirmesinden geçtikten sonra yayıncıya gönderilir, yayıncı ise pazarlama ve dağıtım maliyetlerini abonelik sistemiyle okurlarından karşılardı (Dilek-Kayaoğlu, 2006, s. 31). İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan enformasyon patlaması, artan yayıncılık giderleri ve dağıtım sorunları adeta bir yönetim sorununa yol açmıştır. Bununla birlikte kütüphaneler de dergi fiyatlarının artması ve depolama için fiziksel alan kısıtlarıyla yüz yüze gelmişlerdir (Das, 2015, s. 12). Thorin (2006, s. 223), 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle de bilim, teknoloji ve tıp dergilerinde gözlemlenen hızlı fiyat artışlarının dergi krizine yol açtığını belirtmektedir. Dilek-Kayaoğlu (2004, s. 61), bu krizin bilimsel iletişim sürecindeki tıkanmaya neden olan yapısal bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Dergi fiyatlarında artışa neden olan koşullar hem bilim insanlarını hem de kütüphanecileri yeni model arayışlarına itmiştir. Internet ve dijital teknolojilerin hayatlarımıza girmesiyle birlikte her türlü dijital bilgiye çevrimiçi erişimin yolları bulunmuştur. Bu yollardan en önemlisi bilimsel iletişimin çerçevesini radikal bir şekilde değiştiren açık erişim (open access) modelidir (Björk ve ark., 2010, s. 1).

Bilimsel içeriklerin paylaşılması, arşivlenmesi, yeniden kullanılması ve özgürce erişimini olanaklı kılan açık erişim; bilimsel yayınlara telif hakkı ve lisans kısıtlaması olmadan ücretsiz olarak çevrimiçi erişim olarak tanımlanmaktadır (Suber, 2012, s. 4). Kökleri 1960 Gutenberg Projesi'ne kadar dayanan açık erişim modeli 1991'de internetin bulunmasıyla ivme kazanmış ve ilk akran değerlendirmesi olan açık erişim dergiler (Psycoloquy, Electronic Journal of Communication, Journal of Postmodern Culture, Surfaces) yayımlanmaya başlamıştır (Das, 2015, s. 7). 2000'lerin başından itibaren tüm dünyaya yayılan açık erişim modeli literatürde üç BBB olarak bilinen temel dokümanlarla felsefi temeli olan bir hareket haline gelmiştir. Budapeşte Açık Erişim Girişimi 2002, Açık Erişim Yayıncılığı Üzerine Bedhasda Bildirimi 2003 ve son olarak da Berlin Fen ve İnsan Bilimlerindeki Bilgiye Açık Erişim Üzerine Berlin Bildirisi 2003 dokümanlarının ortak hedefi; kamu tarafından finanse edilen araştırmaların kamuya açık hale getirilmesini sağlamaktır (Bailey, 2006; Dilek-Kayaoğlu, 2006).

Geleneksel yayıncılığın ağır finansal zorunluluklarına bir alternatif olarak ortaya çıkan ve gelişen açık erişim modelinin de kendi içinde sınırlılıkları ve maliyetli yanları vardır (Budapest open access initiative [BOAI], 2002). Açık erişim kavramının içinde geçen "ücretsiz" kelimesi verilen hizmetin tamamen ücretsiz olduğu anlamını taşımamaktadır. Dilek-Kayaoğlu (2006, s. 36), açık erişim kavramından; telif hakları, lisans antlaşmaları gibi engellerin ortadan kaldırılması ve maliyetlerin kullanıcıya yansıtılmamasının anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca açık erişim modelinde de web sayfalarının bir hizmet maliyetinin ve yayıncılık faaliyetlerinden doğan makale işlem ücretinin olduğu unutulmamalıdır (Houghton, 2010, s. 277). Açık erişimde yazarların çalışmalarını yayımlatmak için ücret ödedikleri, kullanıcıların ise ücretsiz erişim sağladığı modele altın veya ticari erişim modeli denilmektedir (Swan ve Sheridan, 2004, s. 9). Yazarların kendi kopyalarını kişisel web sayfalarında veya kurumsal arşivlerde depoladığı ve kullanıcıların özgürce erişebildiği model ise yeşil açık erişim modelidir. Yeşil açık erişim modelinde bir araştırmacının kendi ürettiği yayınlara erişimi olanaklı hale gelirken aynı zamanda okurların da bu yayınlara erişimi olanaklı hale gelmektedir (Houghton, 2010, s. 276). Yazarın isteği doğrultusunda yayın ücretini ödediği ve açık erişimini istediği model ise abonelik ve açık erişimin birlikte sağlandığı karma (hybrid) açık erişim modelidir (Björk, 2012, s. 1496).

Bilimsel etik kaygısıyla hareket eden açık erişim dergiler/açık erişim yanlısı yayıncılar bilimsel yayın etik ilkelerini gözeterek faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yayın Etiği Comitesi (Committee on Publication Ethics-COPE), Dünya Medikal Editörler Derneği (World Association of Medical Editors-WEMA), Açık Erişim Dergiler Dizini (Directory of Open Access Journals - DOAJ) ve Açık Erişim Bilimsel Yayıncılar Derneği'nin (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) bir araya gelerek hazırladığı yayın etiği kuralları ve şeffaflık ilkeleri, bilim insanları için temel yayın ilkeleri olarak kabul edilmektedir (COPE, 2014). Literatürde meşru (legitimate) olarak bilinen bilimsel yayın ilkeleri doğrultusunda faaliyetlerini sürdüren ve ciddi akran değerlendirmesi olan açık erişim dergiler; "genellikle bir akademik topluluğa ya da kuruluşa bağlı olarak çalışan, baş, yardımcı editörler ve alanında uzman akranlara sahip, yayın ücretleriyle ilgili politikaları şeffaf, genellikle birden fazla akademik veri tabanında dizinlenen, yayınlarının kapsamı (scope) ana hatlarıyla belirgin olan dergilerdir" (Kurt, 2018, s. 142).

Avrupa ülkeleri kamu finansmanıyla desteklenen bilimsel çalışmaların sonuçlarına sınırsız bir açık erişim isterken, akademik camiada tekelleşmiş firmalar ise ciddi bir bilimsel birikimin üzerinden kârlarına kâr katmaya devam etmektedirler. Bilimsel bilgiye açık erişimin herhangi bir kısıtlama olmadan olanaklı olması için arayışlar devam etmektedir. Bu bağlamda açık eri-

şim modelleriyle ilgili ciddi tartışmaların olduğu, özellikle de Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde yayıncılar ve ülkeler arasında büyük pazarlıklar yapılmıştır (Vogel ve Kupferschmidt, 2017Almanya'nın üzerinde ısrarcı olduğu modelin Wiley firması tarafından üç yıllığına kabul edilmesiyle birlikte bilimsel birikimin açık erişimine konulan ödeme "paywall" engelinin kırıldığı görülmektedir (Wiley and Projekt DEAL, 2019; Tonta, 2019). Bu tartışmaların ötesinde Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, Avrupa Bilim ve İnovasyon Bakanlığı, Avrupa Araştırma Konseyi, üye ve aday ülkelerin 16 araştırma kurumunun desteklediği ve temel felsefesi 2003 Berlin bildirisine dayanan "Plan S" koalisyonu, bilimin ödeme engellerinin arkasına kilitlenemeyeceğini bildirmiştir (cOAlition S., 2018). Plan S'in temel ilkesi, "2021'den itibaren geçerli olmak üzere, ulusal, bölgesel ve uluslararası araştırma konseyleri ve fon kuruluşları tarafından sağlanan kamu veya özel hibelerle finanse edilen araştırmaların sonuçları, Açık Erişim dergilerinde ve platformlarında yayımlanmalı veya Açık Erişim havuzları aracılığıyla ambargo olmaksızın hemen erişime sunulmalıdır" şeklinde ifade edilmiştir (cOAlition S., 2018). Plan S koalisyonu kamu kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılarak ikili ödemelerin olmadığı karma ve dönüşebilir açık erişim modellerini desteklemektedir.

Açık erişim yayıncılık ve açık erişim ilkesini benimseyen dergiler, bilimsel iletişim süreci içinde yer alan tüm paydaşlar için büyük bir avantaj sunmaktadır. Ancak açık erişim felsefesinin anlaşılamamış olması bu sistemin yağmacı dergiler/yayıncılarla anılmasına neden olmaktadır (Macháček ve Srholec, 2017). Özellikle de ticari bir iş modeli olan altın açık erişimin yağmacı dergi/yayıncılar tarafından suistimal edilmesi tartışmalara yol açmıştır. Beall (2012, s.179) yağmacı dergileri açık erişim modeliyle ilişkilendirmekte ve bu tür yayınların açık erişim modeline zarar verdiğini ileri sürmektedir. Buna karşın açık erişim modelinin bilim insanları için çok önemli bir gelişme olduğu; aynı zamanda nitelikli bilimsel çalışmaların yayımlanmasına olanak sunan yayıncılık anlayışı olduğu da unutulmamalıdır (Grzybowski, Patryn ve Sak, 2017, s. 608).

Açık erişim modeliyle birlikte anılan yağmacı dergiler/yayıncılar sorunu Türkiye'de tartışmalara yol açmıştır. Hacettepe Üniversitesinin (2018) yağmacı dergi/yayıncılarla ilgili aldığı karardan sonra konu üst kurullarda da ele alınmış ve konuyla ilgili kararlar alınmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Rektörleri tarafından Yükseköğretim Kuruluna (YÖK) yağmacı dergiler/yayıncılarla ilgili bir rapor sunulmuştur (Kasap ve Usul, 2019). Bu rapor sonrasında YÖK başkanının önerisiyle Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), 7 Mart 2019'da aldığı bir kararla yağmacı/şaibeli dergilerde yayımlanmış makalelerin doçentlik atamalarında değerlendirilmeyeceğini ilan etmiştir. Ancak ulusal basına yansıyan haberlerde ücretli açık erişim dergile-

rin yağmacı dergiler/yayıncılarla eşdeğer görüldüğü anlaşılmaktadır (Usul ve Kasap, 2019). Makale işlem ücreti alan altın açık erişimli dergilerin yağmacı olmadığını ve ücret karşılığı yayıncılık faaliyetlerini sürdüren birçok nitelikli açık erişim derginin bulunduğunu belirtmek elzemdir. Taşkın (2019a), "yağmacı dergilerde yayın yapmak için yazar ücret öder" ve "yağmacı dergiler açık erişimli dergilerdir" yaklaşımının hatalı olduğunu ve bu bakış açısının Nature gibi altın açık erişim modeli kullanan saygın yayıncıların "yağmacı" olarak yaftalamasına yol açacağını belirtmektedir. Yağmacı dergilerin/yayıncıların çoğalmasana neden olan etkenin akademisyenleri daha fazla üretmeye zorlayan bibliyometri temelli nicel değerlendirme sistemlerinin olduğu, açık erişim modeli ile ilişkilendirilen bilimsel etik dışı uygulamaların, açık erişim olmayan dergilerde de görülebileceği belirtilmiştir (Al ve Soydal, 2015, s. 22),

3. Ölçevlerin Yanıltıcılığı

Üniversitelerin finansman sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı birçok ülkede araştırma(cı)ların değerlendirilmesi (research/er assessment) önemli bir konu haline gelmiştir. Günümüzde üniversitelerin hem verimli hem de hesap verebilir olmaları beklentisi araştırma değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır (Auranen ve Nieminen, 2010; Abramo ve D'Angelo, 2011; Tonta, 2017). Tonta (2018), araştırma değerlendirme sürecini "bilimsel araştırmalara yapılan yatırımın getirisinin ve bilimsel araştırmaların niteliğinin girdiler ile çıktılar ve çıktıların etkileri dikkate alınarak nitel (akran değerlendirmesi) ve nicel (bibliyometrik) yöntemler aracılığıyla ölçülmesi" olarak tanımlamaktadır. Akran değerlendirmesi; çalışmaların (makaleler, kitaplar, bilimsel fon başvuruları, konferans bildirileri) başkaları tarafından incelendiği, çalışmaların daha iyi hale getirilmesi için geri bildirimlerin yapıldığı ve nihayetinde çalışmaların kaderini belirleyen kararların alındığı bir kalite güvence mekanizmasıdır (Ross-Hellauer, 2017, s. 3).

Akran değerlendirmesi; kapalı (çift körleme-double blind, tek körleme-single blind) ve açık (açık hakemlik-open review, yayın sonrası hakemlik-post publication review) olmak üzere iki türlü yapılmaktadır. En tercih edilen yöntem birinci yöntemdir (Ware, 2008, s. 7). Kapalı akran değerlendirmesinin anonim yapısından dolayı değerlendirmelerin güvenilir olması avantaj olarak görülürken, şeffaf olmaması dezavantaj olarak değerlendirilmekte ve sıkça tartışılmaktadır (Mulligan, Hall ve Raphael, 2013, s. 133). Açık akran değerlendirmelerinin yapıcı olması genel kabul görürken hakemlerin biliniyor olması ise bir dezavantaj olarak kabul edilmektedir (Azam Ali ve Watson, 2016, s. 197). Ziman (1968, s. 111), akademik çalışmaların akran değerlendirmesinden sonra bilimsel literatüre katkı sunduğunu, dolayısıyla hakemlik sisteminin bilimsel çalışmaların değerlendirilmesinde kilit bir rolünün olduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmalarda akran değerlendirmesinin çalışmaları değerlendirmede bir anahtar olarak kabul edilmesine rağmen değerlendirme süreleri, şeffaflık, güvenilirlik ve ta-

rafsızlık açılarından işlevselliğinin tartışıldığı da görülmektedir (Zuckerman ve Merton, 1971; Lee ve Moher, 2017; Tennant, 2017). Bununla birlikte akran değerlendirmesinin teori ve uygulamadaki tarihsel evriminin sosyo-teknolojik bağlamda incelendiği güncel bir çalışmada ise sosyal web platformlarının belirli özelliklerini birleştirerek mevcut hakemlik sisteminden daha etkili, demokratik ve hesap verilebilir yeni bir melez ve açık hakemlik modelinin tartışıldığı görülmektedir (Tennant ve ark., 2017).

Araştırma(cı)ların değerlendirilmesinde kullanılan nicel değerlendirme ölçevleri ise en temel bileşeni atıf analizleri olan bibliyometrik değerlendirmelerdir (Schneider ve Borlund, 2004, s. 526). Atıf, daha yakın bir zamanda yayımlanan bir belge tarafından önceki belgelere yapılan göndermedir (Narin, 1976, s. 334) ve alıntı yapan ve yapılan belgelerin bir kısmı ya da tamamı arasındaki ilişkiyi gösterir (Malin, 1968, s. 376). Bibliyometrinin alanına giren atıf analizleri ise bu ilişkileri inceleyen bir yöntemdir (Smith, 1981, s. 83). Atıflar arası ilişkilerin analizi sonucunda ortaya çıkan ilk modern atıf dizini (citation index) Eugene Garfield tarafından 1955'de önerilmiş ve bu fikir 1961'de hayata geçirilmiştir. Garfield ve Bilimsel Bilgi Enstitüsü (Institute for Scientific Information) birlikte çalışarak 1961'de Science Citation Index, ardından 1973'de Social Science Citation Index ve sonunda 1978'de Arts and Humanities Citation Index'i yayımlamıştır (White, 1985, s. 39). Yayınların sayımı ve sınıflandırmasında kullanılan ve bilgiye erişimi kolaylaştıran bir araç olarak ortaya çıkan atıf dizinleri Thomson Reuters (Web of Science - WoS), Elsevier (Scopus) gibi büyük yayıncıların ticari bir ürününe dönüşmüştür (Tonta, 2014, s. 3; Al ve Soydal, 2014, s. 26). Ancak araştırma(cı)ları değerlendirmede neredeyse anahtar rolü gören atıf dizinlerinin; zaman ile ilgili faktörler, disiplin temelli faktörler, dergi temelli faktörler, makale temelli faktörler, yazar/okuyucu temelli faktörler, yayınların erişilebilirlikleri ve teknik problemler gibi gerekçelerden dolayı araştırma(cı)ları değerlendirmede kullanılamayacağı belirtilmektedir (Bornmann ve Daniel, 2008, s. 46).

Yayıncılık faaliyetlerinden dolayı ciddi kazançlar elde eden ticari firmaların birer ürünü olan atıf dizinlerinin araştırma(cı)ları değerlendirmede neredeyse bir standart olarak kabul edilmesi bilimsel yayınların niteliğini ikinci plana itmiştir. Tonta'ya (2014, s. 1) göre bunun nedeni, "dergilerin niteliğini ölçme ve yayın karşılaştırması için geliştirilen dergi etki faktörü, makale etki puanı ya da h-dizini gibi bibliyometrik değerlendirmelerin günümüzde araştırma değerlendirme, işe alma, akademik yükseltme, araştırma fonu dağıtma, yayın destekleme gibi amaçlar için yaygın olarak kullanılmasıdır." Amacı dışında kullanılan bibliyometri temelli ölçevler bilimsel etik uygulamaların değişmesine yol açmakta ve eleştirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde dergi etki faktörünün, h-dizini gibi nicel değerlendirmeleri içeren performans ölçütlerine itibar edilmediği ve özellikle de akran değerlendirmesi sisteminin önemsendiği

belirtilmektedir (Sgroi ve Oswald, 2013, s. F257). Gelişmekte olan ülkelerde ise akran değerlendirmesinin öncesinde karşılanması gereken nicel ölçütler daha fazla önemsenmektedir. Tonta (2014, s.3), Türkiye'deki araştırma değerlendirme sürecinin, akran değerlendirme sistemini ikinci plana ittiğini (çalışmaların değerlendirilmesi için verilen sürelerin yetersizliğinden dolayı), değerlendirmelerin temelde atıf dizinlerini ölçüt olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Atıf dizinlerinin değerlendirme ölçütü olarak kabul edilmesinin sorunlu yanlarına dikkat çeken Al ve Soydal (2014, s. 39), "nobel ödüllü bilim insanı sayısı, patent sayısı, faydalı ürün sayısı ya da makale başına düşen atıf sayısı gibi birtakım parametrelere göre Türkiye'de iyimser bir tablo çizilmediğini" vurgulayarak niceliksel artışın bilim alanına anlamlı bir katkı yapacağı anlayışını eleştirmektedirler.

Dergilerde yayımlanan makalelere yapılan ortalama atıf sayısını gösteren dergi etki faktörü (Garfield, 1973) gibi ölçevlere dayalı değerlendirmeler, araştırmacıların araştırma alışkanlıklarını değiştirmekte, araştırmanın doğasına uygun bir dergi yerine maksimum etki ve faydanın elde edileceği dergilerin tercih edilmesine neden olmaktadır. Akademik yayınlarda nicelik ve nitelik meselesinin tartışılkarşın ölçevlerle yapılan değerlendirmelerin daha fazla önemsendiği ancak bunun yayınların niteliğine yansımadığı görülmektedir. Seglen (1997, s. 499), atıf oranları ve dergi etki faktörünün araştırma değerlendirmelerde niteliği ölçemediğini, atıf alışkanlıklarının ve dinamiklerinin farklı araştırma alanları için farklı olabileceğini, dolayısıyla atıf oranı ve dergi etki faktörü temelli ölçümlerin karşılaştırılmasının çok zor, hatta imkânsız olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, araştırma değerlendirmede akran değerlendirmesinin ilk sırada yer alması gerektiği, ölçevlerin akran değerlendirmesini objektif ve şeffaf bir hale getirmek için kullanılması gereken yardımcı unsurlar olarak kalması gerektiği de vurgulanmaktadır (Rinia, Van Leeuwen, Van Vuren, ve Van Raan, 1998, s. 106; Van Raan, 2005, s. 141). Atıf dizinleriyle ilgili ilk çalışmaları yapan Garfield (1973, s. 407), ölçevlerin araştırmaların etkisini ölçmede kullanılan bir gösterge olduğunu dolayısıyla araştırmacıların performanslarını ölçmede kullanılmasının doğru olmayacağını belirtmektedir.

Tonta (2017, s. XIII; 2018), akademik yükseltme ölçütlerini karşılamak ya da akademik teşvik ödeneği almak amacıyla yapılan Türkiye adresli yayınların üçte ikisinin makale etki puanı açısından dünya ortalamasının yarısından daha düşük olduğunu, dolayısıyla araştırmalara yapılan yatırımın getirisini sadece yayın ve atıf sayısı gibi ölçütlere göre yapmanın yetersiz olduğunu belirtmektedir. Demir (2018a, s. 471), TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programı – (UBYT) ve YÖK Akademik Teşvik gibi teşvik sistemlerinin Türkiye'de yayınların artmasına neden olduğunu, ancak WoS'da dizinlenen Türkiye adresli yayınların sayısının ve niteliğinin düştüğünü belirtmektedir. Yapılan başka

bir çalışmada, ölçevlerle yapılan değerlendirmelerin bilim insanlarını nitelikli çalışmalar yapmaya yönlendirmediği, daha fazla üretmek için bilimsel ahlak ve nitelikten taviz verildiği ve dolayısıyla ölçev tabanlı teşvik ve ödül sistemlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Michalska-Smith ve Allesina, 2017, s. 9). Al ve Soydal (2014, s. 39), "ne yazıldığından çok nerede yazıldığına ve kaç kere yazıldığına" bakıldığı sürece atıf dizinlerine giren dergilerde Türkiye adresli yayınların yükselişinin devam edeceğini, ancak esasen bu yayınların bilim dünyası için ne kadar değerli olduğunu tartışmak gerektiğini belirtmektedir.

San Francisco Araştırma Değerlendirme Bildirisi (San Francisco Declaration on Research Assessment–DORA), makalelerin niteliğinin belirlenmesi, akademik yükseltme ve ödüllerin verilmesinde araştırmacıların bireysel performansının belirlenmesi için dergi etki faktörü ve h-indeks gibi bibliyometri tabanlı ölçevlerin kullanılmamasını önermektedir (San Francisco Declaration, 2012). Leiden Bildirisi de aynı soruna işaret etmekte, araştırma değerlendirmenin ölçevlere dayalı olarak yapılan rutin bir süreç haline döndüğünü, ölçevlerin bir uzman görüşünün (akran değerlendirmesi) dışında ve tamamen verilere dayalı olarak yürütüldüğünü, araştırmaların niteliğini arttırmak için tasarlanan ölçevlere dayalı süreçlerin bilimsel sistemin doğasını tehdit etmeye başladığını belirtmektedir (Hicks, Wouters, Waltman, De Rijcke ve Rafols, 2015). Plan S Koalisyonu da ödül teşvik sistemlerinin dayandığı ölçevlerin (dergi etki faktörü vb.) bilim insanlarını yanlış yönlendirebileceğini ve dolayısıyla bu sistemlerin araştırmacıları değerlendirirken DORA'nın araştırma değerlendirme ilkelerini temel alması gerektiğini önermektedir (cOAlition S., 2018).

Araştırma(cı)ları değerlendirmede temel alınan dergi etki faktörünün, dergi editörleri tarafından kolayca manipüle edilebileceği hesaplamada kullanılan verilerin şeffaf olmaması ya da erişime kapalı olması gibi nedenler bibliyometri temelli ölçevlerin sorunlu olduğuna işaret etmektedir (The PLoS Medicine Editors, 2006; Rossner, Van Epps ve Hill, 2007, 2008; Vanclay, 2012). Bununla birlikte, araştırma değerlendirmesinin kapsam ve doğruluk açısından en olası verilere dayanan, kaliteyi değerlendirmede uzmanları destekleyen, şeffaf veri toplama ve analiz süreçlerine erişilebilir sonuçlara sahip olan, her alandaki araştırma(cı)ları en iyi şekilde temsil eden ve destekleyen hesaplamalara sahip olan ve potansiyel sistematik etkilerini belirleyip bunlara yanıt verebilen güvenilir (responsible metrics) ölçevlerin araştırma değerlendirmede kullanılması gerektiği vurgulanmaktadırlar (Wilsdon ve ark., 2015, s. 134,135; Hicks, Wouters, Waltman, Rijcke ve Rafols 2015, 429-431).

Artan yayın sayılarına rağmen yayınların niteliğinin artmadığı, aksine düştüğü endişesi yapılan çalışmalarda belirtilmiştir. Tonta (2017, s. 131), nicel değerlendirmelerin bir sonucu olarak teşvik sistemlerinin suistimal edildiği, kaynakların etkili kullanılmadığı ve her şeyden

önemlisi etik dışı uygulamaların sergilendiği bir anlayışın ortaya çıktığını belirtmektedir. Demir (2018a, ss. 455, 471) de ölçevlerle yapılan değerlendirmelerin sonucu olan teşvik programlarının niteliksiz yağmacı dergi/yayıncıların ortaya çıkmasına neden olduğunu ve akademisyenlerin eğitim/öğretim faaliyetlerinden çok yayın yapmaya zaman ayırdıklarını ve bunun da öğrencileri olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Demir'in (2018c, s. 2060), yaptığı çalışmanın bulgularına göre Türkiye'deki teşvik sisteminin araştırmacıları para kazanma arzusuyla etik dışı uygulamalara yönlendirdiği, araştırmacıların nitelikten çok niceliği önemsediği ortaya çıkmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda yine aynı şekilde Güney Afrika'daki teşvik sisteminin de akademisyenleri etik dışı uygulamalara yönlendirdiğini, akademisyenlerin nitelikten çok kazanacakları parayı önemsediklerini ortaya koymaktadır (Hedding, 2019; Mouton ve Valentine, 2017). Akademik yayın süreçlerinin herhangi bir baskı olmadan doğal sürecinde işlemesi akran değerlendirmesinin daha etkili kullanılmasının yolunu açacak, aynı zamanda sayıları hızlıca artan yağmacı dergi/yayıncıların önünü kesecek ve her şeyden önemlisi eğitim/öğretim faaliyetlerini ikinci plana itmek zorunda kalan akademisyenleri yayın baskısından kurtaracaktır (Altbach, ve de Wit, 2019, s. 2).

İngiliz Bilim Derneği eski başkanı ve University College London emekli öğretim üyesi Uta Frith bilimsel çalışmaların niteliğinin niceliğinden daha çok önemsendiğini vurgulamakta ve bununla ilgili radikal öneriler sunmaktadır (Grove, 2019). Frith (2020, s. 1-2), fazla yayın baskısından dolayı bilimsel literatürün nicel olarak şiştiğini (overload) ve niceliğin nitelikten daha fazla önemsendiğini, akademik yükseltmelerde, işe alımlarda ve ödül/teşvik sistemlerinde niteliğin temel alınması gerektiği bunun için de "az ama iyi" felsefesinin benimsenmesi gerektiğini ve niteliğin yakalanması için araştırmacıların alacakları bilimsel ödül/teşvik sayısının ve bir yılda yapacakları akademik yayın sayılarının sınırlandırılmasını önererek "yavaş bilim" kavramına vurgu yapamaktadır.

Muller (2018), *"The Tyranny of Metrics"* adlı kitabında "dataokrasi" olarak da adlandırdığı ölçevlerin amaçlarının bilimsel değerlendirme gibi görünse de asıl amaçlarının idari ve politik olduğu, bu sistemin bir sonucu olarak öğretmenlerin, doktorların, araştırmacıların ve yöneticilerin mesleki ilkeleri feda etmeleri pahasına rakamları nasıl arttırdıklarını ortaya koymuştur. Öztürk (2012, s. 75), "çok yayınım, çok atıfım olsun" mantığıyla yapılan araştırmaların öğretici olmaktan uzak olduğunu, dergi etki faktörü ve h-dizini ölçevlerine göre yapılan değerlendirmelerin akademisyenleri yanlış yollara yönlendirdiğini belirtmektedir. Taşkın (2019b), ölçevlere dayalı değerlendirmelerin baskısıyla akademisyenlerin kuralları kendilerine uydurduğunu ve bu durumun akademide normalleştirilmeye çalışıldığını, dolayısıyla araştırmacıların, niteliksiz yayınlar üretme pahasına yağmacı dergilere yöneldiklerini belirtmektedir.

4. Yağmacı Dergiler/Yayıncılar

Bilim insanlarının ve bilimsel kurumların saygınlığına gölge düşüren yağmacı kavramı, "kişisel kâr ve çıkar için başkalarına zarar vermek ve onları sömürmek" anlamına gelmektedir (Predatory, t.y.). Yağmacı kavramı bilimsel yayın literatüründe ise makale işlem ücreti aracılığıyla akademisyenlerin finansal kâr için hedef (av) seçildiği, akademik yayın standartlarının olmadığı bir modele gönderme yapmaktadır (Clark ve Smith, 2015). Demir (2018b, s. 1297), mantar gibi hızlıca yayılan bu yayınları akademinin "Truva Atları" olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte yağmacı dergi/yayıncılar literatürde, kötü niyetli, gayri meşru, aldatıcı, kötü/karanlık kavramlarıyla da ifade edilmiştir (Anderson, 2012; Cobey, 2017; Eriksson ve Helgesson, 2018; Moher ve Moher, 2016).

Bu çalışmada kavram kargaşasına yol açmamak için öncelikle bazı kavramların açıklanması konunun anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Yanıltıcı/sözde dergi/yayıncıların (pseudo-journals/publishers) en yaygın türü olan yağmacı dergiler/yayıncılar konusu çalışmanın temel konusudur. Yağmacı dergiler/yayıncılar, temel odak noktası para kazanmak olan "gerçek" çevrimiçi dergiler/yayıncılar olarak bilinirken, gerçekte var olmayan, tanınmış bir derginin adını taklit ederek sahte bir web sayfası aracılığıyla araştırmacıları sömüren dergiler ise gayrimeşru/sahte dergiler (illegitimate/hijacked journals) olarak sınıflandırılmıştır (Dadkhah, Maliszewski, ve Jazi, 2016, ss. 415-416). Laine ve Winker (2017, s. 285), bazı vakalarda yazarların derginin yağmacı olduğunu bildikleri halde yayın yaptıklarını, dolayısıyla bu tür dergi/yayıncılar için aldatıcı/sözde (pseudo) kavramının daha doğru bir kullanım olacağını belirtmişlerdir. Yağmacı kavramı, genel olarak sahte editörler kurulu, yüksek makale işlem ücreti ve bir türlü sonu gelmeyen spam e-maillerle ilişkilendirilmektedir. Alan uzmanlarının isimlerinin izinsiz bir şekilde kullanılması ya da uydurma isimlerin kullanılması da yağmacı dergilerin temel karakteristiklerindendir. En belirgin özellikleri de akran değerlendirmesinin ya hiç olmaması ya da minimum düzeyde olmasıdır (Tosti ve Maddy, 2017, s. 718). Altın açık erişim yayıncılık modelini profesyonel olmayan bir şekilde kendi kârları için suistimal eden yayın ve yayıncılar, Beall (2013a, s. 47) tarafından yağmacı dergiler/yayıncılar olarak tanımlanmıştır. Beall (2018), 2010-2017 yıllarını kapsayan dönemde rapor ettiği 1294 dergi ve 1155 yayıncı için; "potansiyel, muhtemel, olası" yağmacı yayıncılar/dergiler başlıklı iki liste yayımlamıştır. Beall (2015), yağmacı dergi/yayıncıları; editörler/çalışanlar, yayıncıların faaliyet modeli, dürüstlük gibi diğer başlıklar altında belirli ölçütlere göre sınıflandırmıştır. Beall bu sınıflandırmayı yaparken kısmi olarak COPE ve WEMA'nın yayın ilkelerine göre hareket etmiştir (Laine ve Winker, 2017, ss. 286-287).

Beall'in yağmacı dergiler/yayıncılar konusundaki çalışmaları birçok açıdan bilim insanlarına farkındalık kazandırmıştır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, Beall'in kültürel ve dilbilimsel düşüncelerinden dolayı açık erişim dergilerine karşı olduğunu ve bu ön yargısını listesine yansıttığını iddia etmiştir (Anderson, 2015; Berger ve Cirasella, 2015; Crawford, 2014a, 2014b). Beall (2013b, s. 596) açık erişim modelini, "altın ve yeşil açık erişim modelinin çalıştığını ikna etmek için gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacıları kullanan, işbirliği karşıtı, baskıcı ve olumsuz bir hareket" olarak tanımlaması da kendisine yönelik eleştirilere neden olmuştur. Beall'in yağmacı dergiler/yayıncılar konusundaki ciddi çalışmaları, adeta bir sektör haline gelen yağmacı yayıncıları/dergileri rahatsız etmiş, ancak kendisine yönelik tehdit ve karalamalardan sonra web sayfasını (http://scholarlyoa.com) 2017'de kapatmış ve listeyi bu tarihten sonra güncellememiştir (Straumsheim, 2017). Beall'in yağmacı dergiler/yayıncılar listesi daha sonra başkaları tarafından yeniden erişime açılmıştır (Anonymous, 2018). Beall'in listesinin kapanmasından beş ay sonra Cabell's International adlı özel bir şirket yağmacı yayınlarla ilgili kara ve beyaz (black/white list) olmak üzere iki ayrı izleme listesi yayımlamaya başlamıştır (Silver, 2017). Ancak Cabell's International'a ait olan bu listelere erişim, -Beall'in listesinin aksine- (Watson, 2017). Bazı araştırmacılar kara listelerin yararlı olduğunu ancak bazı dergilerin gözden kaçma ihtimalinin bulunduğunu, bundan dolayı dergi/yayıncılık uygulamalarının güvenilir olduğu beyaz listelerin varlığının önemsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Silver, 2017).

Yağmacı dergiler/yayıncılar "call for papers/makale çağrısı" başlıklı spam e-postalarla potansiyel avlarını sürekli taciz ederek, daha düşük yayın ücreti ve hızlı yayın garantisiyle faaliyetlerine başlamaktadırlar (Wahyudi, 2016, s. 118). Beall (2015), yağmacı yayıncıların temel özelliklerini ve karakteristik yapılarını şu şekilde özetlemektedir:

> *"Kişisel faydaları için altın açık erişim modelini kullanan bu dergi/yayıncılar, profesyonel e-posta listelerini spam e-postalarla taciz ederek yayın talebinde bulunmaktadırlar. Akran değerlendirmesi çok az olan ya da hiç olmayan bu dergi/yayıncılar gösterişli e-postalarla hedefleri üzerinde baskı kursalar da düşük bir makale kabul eşiğine sahiptirler. Profesyonel yayıncılık faaliyetlerinden farklı olarak yağmacı yayıncılık, ister abonelik ister ahlaki ölçütleri azami derecede karşılayan açık erişim usulü olsun, bilime çok az değer katıp, dijital korumaya çok az önem veren güvenilmez faaliyetler yürüten sürdürülemez bir iş modelidir"* (ss. 2-3).

Renandya (2014, ss. 4-7) da yağmacı dergilerin temel özelliklerini; yayın ücretleri, yüksek sıklıkta yayın, son derece yüksek bir kabul oranı, hızlı geri dönüşler, hızlı bir akran

değerlendirmesi ve yayımlanmış niteliksiz makaleler olarak belirlemiştir. Yağmacı dergiler, geleneksel dergilerin yapısını taklit ederek akran değerlendirmesi iddiasında bulunmalarına rağmen, akran değerlendirmesi olmadan başvurusu yapılmış çalışmaların çoğunu veya tamamını yayınlar. Bu dergilerin çoğunda akran değerlendirme süreci net değildir ve ortalama yayın süreleri üç gün ile birkaç hafta arasında değişmektedir. Derginin makale işlem ücretleri bilinçli olarak gizlenmekte, dergi editörler kurulunun bilgileri ise ya saklıdır ya da bu bilgilere erişim çok kısıtlıdır. (Memon, 2018, s.1634). Her sayıları geniş kapsamlı (scope) konuları içermekte ve kapsam dışı içerik yayımlamaktadırlar (Dadkhah ve Jazi, 2015, s. 42). Pek çok dergi isminde "uluslararası" kelimesi bulunan ilginç isimler kullanılırken, bazılarının başlığında "Amerikan", "Asya" veya "küresel" kelimesi kullanılmıştır (Petrişor, 2017, s. 5). Dergi içeriğinin arşivlenmesi, potansiyel çıkar çatışması yönetimi, dizgi hatalarının düzeltilmesi, yayın ücretlerini de içeren standart yayın politikası gibi konularda başvurulması gereken organizasyonların - WEMA, COPE - bilimsel yayın ilkelerini takip etmezler (Laine ve Winker, 2017, s. 285). Bu dergiler, Global Impact Factor, Scientific Journal Impact Factor, ve Quality Impact Factor gibi yanıltıcı (misleading) ölçevleri kullanırlar. Hatta bazı dergiler Thomson Reuters'ın (Clarivate Analytics) logosunu taklit etmeye çalışmışlardır (Jalalian, 2015). Bu dergilerin kullandığı hali hazırda en bilinen 20-30 etki faktörü firması ve yanıltıcı ölçev olmasına rağmen bunların gerçek sayısını bilmek olanaksızdır (Jalalian ve Mahboobi, 2013, s. 685). Birleşik Devletler Ulusal Tıp Kütüphanesi (The United States National Library of Medicine – PubMed), DOAJ ve WoS gibi meşru dizinlerde yer almadıkları halde bu dizinlerde yer aldıklarını iddia ederler (Roberts, 2016). İletişim bilgileri genellikle gizli olmakla beraber, bilgi verilen örneklerde ise saptanan iletişim adresleri Afrika ülkeleri, Hindistan ve bazı vakalarda Amerika olarak saptanmıştır (Memon, 2018, s.1634).

Yağmacı dergilerde yapılan yayınların sayısı Shen ve Björk (2015, s. 1) göre 2010 yılında, (ortalama 178 ABD doları makale işlem ücreti karşılığında ve aktif 8000 dergi içerisinde) 53.000 iken bu sayı 2014 yılında 420.000 makaleye çıkarak hızla artmıştır. Yağmacı dergiler çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yapılan çalışmalar, "daha fazla yayın" baskısıyla yayın yapan akademisyenlerin farkındalık eksikliği (96 kişilik bir araştırmada katılımcıların %70'i yani 68 kişi) ve araştırma yetkinliği eksikliğinden dolayı daha çok genç araştırmacılardan oluştuğunu göstermektedir (Kurt, 2018, s. 145). Bununla birlikte, teşvik ve atama ölçütlerinin birçok akademisyeni bu yayınlara özendirdiğini, bu araştırmacıların ise özellikle Hindistan, Nijerya ve Türkiye'den olduğunu saptamıştır (Bohannon, 2013; Demir, 2018b; Frandsen, 2017; Shaghaei ve ark., 2018; Simón, 2016; Shaw, 2013; Truth, 2012; Xia ve ark., 2015). Beall'in listesine giren Türkiye adresli yağmacı dergiler üzerine yapılan diğer bir çalışmada ise Türkiye, Hindistan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır

(Akça ve Akbulut, 2018, s. 256).

Yağmacı dergiler hem yazarları hem de bilim dünyasını aldatmaktadır (Beall, 2013a, s. 47). Yağmacı dergilerin çok geniş bir ölçeğe sahip olması, bilimsel iletişimin daha sağlıklı işlemesi ve yayımlanmış çalışmaların kontrolü için daha şeffaf bir iletişim ağını zorunlu kılmaktadır. Yasal açıdan tartışılması zor olan bu dergilerin en temel argümanı yazarların yayın kurallarını önceden biliyor olduğunu iddia etmeleridir. Ölçevlere dayalı değerlendirmelerden beslenen yağmacı dergiler/yayıncılar ölçevlerin performans değerlendirmelerinde kullanılmamasıyla birlikte zamanla ortadan yok olacaklardır. Yıllarca performans değerlendirmelerinde kilit rolü oynayan WoS bile ölçevlerin yanlış değerlendirildiğini, araştırmacıların ya da kurumların performansının bu ölçevlerle değerlendirilmemesi gerektiğini ve bu ölçevlerin araştırma yönetiminde kullanılması gereken yardımcı araçlar olduğunu belirten bir rapor yayımlamıştır (Adams, McVeigh, Pendlebury, ve Szomszo, 2019). Nobel bilim ödülü almış bilim insanları da dergi etki faktörüne bağlı ölçevlerin fazlaca önemsendiğini ancak bunun yerine nitelikli araştırmalar ve yayınlar için akran değerlendirmesinin önemsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Nobel Prize, 2017). Araştırma(cı)ları değerlendirmede ölçevlerin etkisinin azalmasıyla birlikte yayın baskısı azalacak ve daha nitelikli bilimsel yayınlar üretilecektir. Aksi durumda yağmacı dergiler/yayıncılar, niteliksiz yayınlarla bilimsel literatürü kirletmeye devam edeceklerdir.

5. Kötü Uygulamaların Bilimsel Birikime Zararları

Yağmacı dergiler/yayıncılar bilimin doğal yapısına zarar vermekte ve oluşan yanıltıcı literatür sonraki çalışmaların da sağlıksız olmasına yol açmaktadır. Sahte ya da minimum düzeyde akran değerlendirmesi yapan yağmacı dergilerde yayımlanan makaleler, bilimsel bilginin birikimli olma özelliğini tahrip etmekte ve bilimsel yayın etiği ilkelerine göre çalışma yapan araştırmacıları yanıltarak bilimsel literatürün kirlenmesine neden olmaktadır aldatıcı akran değerlendirmesi ve uygun inceleme eksikliği nedeniyle yağmacı dergilerin birçok kasıtlı bilimsel suistimali barındırdığını, "birçok yağmacı derginin gerçek anlamda yazarların kasıtlı bilimsel suistimallerinin kaynağı olduğunu ve kasıtlı bilimsel suistimallerin; intihal, kendinden aşırma/tekrar yayın ve daha da önemlisi manipüle edilmiş veri ve görseli içerdiğini belirtmiştir" (Beall, 2013a, s. 48).

Bohannon (2013), yağmacı dergilerin tehlikelerini göstermek için fabrikasyon verilerle oluşturduğu çalışmasıyla 304 (121'i Beall'in listesinde yer almaktadır) açık erişim dergiye başvurmuş ve bu çalışması 255 derginin 157'si tarafından kabul edilirken, 98'i tarafından reddedilmiştir. Çalışmayı kabul eden dergilerde yaklaşık %60 oranında akran değerlendirme-

sinin olduğunu belirten herhangi bir göstergenin olmadığı, çalışmayı kabul eden dergilerin genellikle Hindistan adresli olduğu saptanmıştır. Benzer bir çalışma 2015'de Polonya'daki bir grup araştırmacı tarafından yapılmıştır. Sorokowski, Kulczycki, Sorokowska ve Pisanski, (2017) yarattıkları kurgu bir isim olan Anna Olga Oszust (Oszust Polonya Dilinde sahtekâr anlamına gelmektedir) adına almış oldukları sahte e-posta hesaplarıyla oluşturulan vasat bir özgeçmiş ile Journal Citation Reports'da (JCR) yer alan 120, DOAJ'da taranan 120 ve Beall'in listesinde bulunan 120 derginin editör pozisyonuna başvurmuştur. JCR'de yer alan hiçbir dergi bu başvuruyu kabul etmezken, DOAJ'da yer alan 8 dergi ve Beall'in listesinde yer alan 40 dergi bu başvuruyu kabul etmiştir. Vasat bir özgeçmişe rağmen kabulle sonuçlanan bu başvuru sırasında dört dergi bu kurgu karakteri baş editör yapmıştır. DOAJ tartışmalar üzerine yeni değerlendirme ölçütleri belirlemiş ve uygulamaya sokmuştur. Nitelikli yayıncılık standartlarını karşılayan DOAJ Seal grubuna dahil edilmenin ön koşulu olan bu ölçütler; temel dergi bilgileri, editoryal sürecin şeffaflığı ve niteliği, derginin açıklığı, içerik lisansı ve telif hakkı olarak belirlenmiştir (Olijhoek, Mitchell ve Bjørnshauge, 2015).

Sağlık araştırmalarının olası doğrudan etkilerinden dolayı niteliksiz yayınların sağlık bilimlerindeki olumsuz etkisi dünya genelinde daha yüksektir (Moher ve Srivastava, 2015). Editoryal denetimi sınırlı, yeterli akran değerlendirmesi olmayan dergilerde yayımlanmış makalelerin verilerinin doğruluğunu ve niteliğini onaylayacak bir mekanizmanın olmaması hastalar ve diğer insanlar için potansiyel risk oluşturmaktadır (Forero ve ark.i, 2015, s. 585). Bilim sahtekârlığı yapan, kötü bilim pratiği sergileyen ve yağmacı dergilerde çalışmalarını yayınlatan insanlar, kamu sağlığı açısından da büyük bir tehlike oluşturmaktadırlar. Örneğin Bohannon'un (2013) kasıtlı verilerle oluşturduğu ve 157 dergiden kabul alan fabrikasyon çalışması, yosundan elde edilen kimyasal bir maddenin mucizevi bir şekilde kanser önleyici özelliği olduğu üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın çok sayıda yağmacı dergiden kabul almasından sonra yazar, sorumluluk gereği çalışmasında beklenmeyen hataların ortaya çıktığını belirterek çalışmasını yağmacı dergilerden geri çekmiştir. Bir başka örnek olarak tedavi gören bir kişinin, kaynağın güvenilirliğini kontrol etmeden yağmacı dergilerde bulunan tıbbi bir yöntemi uyguladığını hayal etmek bile bu tür dergilerin ne kadar zararlı olduklarının kanıtı olabilir. Bilimsel çalışmaların en belirgin özelliği aynı şartlarda, aynı yöntem, veri ve deney setleriyle başkaları tarafından tekrarlanabilir olmasıdır. Çünkü bilimsel çalışmaların tekrarlanamaz olması, araştırma verilerinin eksik olduğunu ya da verilerde kasıtlı suistimallerin bulunduğunu göstermektedir. (Bland ve Altman, 1986; Wouters ve Haak, 2017). Oysa araştırma sonuçları ancak yeterli düzeyde güvenilir ve tekrarlanabilir olduğunda bilimsel literatüre katkı sunabilir. Özellikle de sağlık bilimlerindeki araştırmaların tekrarlanabilir olması insan sağlığı açısından gereklidir.

Etik ihlalleri tespit edilmiş çalışmaların yayınlandığı dergiye bakılmaksızın geri çekilmesinin (retraction) sağlanması, literatürden ayıklanması gereklidir. Ivan Oransky, kurmuş olduğu Retraction Watch adlı girişim üzerinden kasıtlı bilimsel suistimaller sonucu yazarlar, editörler ve yayıncılar tarafından zorunlu olarak geri çekilen makalelerin listesini hazırlayarak niteliksiz bilimsel faaliyetle mücadele etmektedir (CBC News: The National, 2016). Geri çekilen makaleleri listelemesinin amacı, kasıtlı bilimsel suistimalleri içeren makalelerin geri çekilse bile uzun bir süre dergi veri tabanlarında kalması hususunda araştırmacıları bilgilendirmek ve farkındalık yaratmaktır. Cerejo (2013) da kasıtlı bilimsel suistimalleri içeren makalelerin geri çekilmesinin en belirgin sebeplerini; manipülasyon, fabrikasyon veriler, ciddi bireysel hatalar, intihal veya yinelenen yayınlar (kendinden aşırma, tekrar yayın) olarak sınıflandırmıştır. Al ve Soydal (2015, s. 36) da bu konuya dikkat çekerek geri çekilen makalelerin masum olmayan nedenlerle geri çekildiğini belirtmişlerdir. Halevi ve Bar-Ilan, (2016'dan aktaran; Taşkın, 2017, s.15), geri çekilen makalelerle ilgili yaptıkları çalışmada 2015'de an çok atıf alan ilk beş geri çekilmiş makaleye yapılan atıfların pozitif olduğunu, atıf yapan çalışmalarda geri çekilmeyle ilgili herhangi bir not bulunmadığını, geri çekilmiş makalelerin atıf sayılarını yükselttiği için yayıncılar ve yazarlar tarafından bilinçli olarak web sayfalarında tutulduğunu belirtmişlerdir. Dobson (2016), bilim ve bilimsel yayın etiğini umursayan tüm akademisyenlerin yayımlamak istedikleri çalışmaları için düşün, kontrol et ve başvur (check, control, submit) sistemini uygulayarak doğru dergiyi bulmalarını önermektedir.

6. Sonuç

Akademik yayıncılığın bütünlüğüne yönelik bir tehdit olan yağmacı dergiler/yayıncılar, açık erişim modelini, çoğu zaman hiç olmayan ya da çok az olan hakem değerlendirme sürecini bozarak istismar etmektedir. Motivasyonları, geleneksel abonelik oranlarının yokluğunda işletme maliyetlerini karşılamak için gerekli olan değerlendirme ve yayın ücretlerinin tedarik edilmesidir. Bazıları başvuruları 72 saat içinde değerlendirdiklerini ve kabul edip ücreti aldıktan sonra dijital olarak yayınladıklarını iddia etmektedir. Kâr amacı güden çalışmaların içerikle ilgili gerçek bir endişe duymadan yayımlanmasına karşın bilimsel değerlendime adımlarını uyguluyormuş gibi görünmesi, bilimsel yayıncılığa olan güvenin erozyona uğramasına neden olmaktadır. Makale işlem ücretini önceleyen, akran değerlendirmesi ya çok az ya da hiç olmayan, bilimsel yayın ilkelerine uymayan yağmacı dergiler/yayıncılar, ticari bir iş modeli olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ölçevlere dayalı değerlendirmeler sonucu daha fazla yayın yapma arzusuyla yağmacı dergi/yayıncılara av olan araştırmacıların yaptığı araştırmalar bilimsel literatürü kirletmekte ve tahribata uğratmaktadır. Bilimsel yayıncılıkta bilim insanları için hayati bir rol üstlenen açık erişim modelini (altın) kullanan yağmacı dergiler/yayıncılar,

bu yanlış uygulamalarıyla açık erişim modelinin de yanlış algılanmasına ve bu yönde tartışılmasına neden olmuştur. Yani açık erişim modelinin bilimsel iletişimde sayısız olanak sunması ile yağmacı dergi/yayıncıların da özellikle altın açık erişim modelini kullanması, açık erişimin yağmacı dergi/yayıncılarla anılmasına neden olmuştur. Ancak yapılan birçok çalışmada yağmacı dergi/yayıncıların mantar gibi çoğalmasına neden olan unsurun açık erişimden ziyade "yayımla ya da yok ol" kültürünün olduğu belirtilmiştir. Bir kez daha, açık erişimin yağmacı dergi/yayıncıların ortaya çıkmasına neden olan unsur olmadığını vurgulamak yararlı olacaktır.

Açık erişim modelini kullanarak ücret talep eden ve bilimsel değerlendirme süreçlerini izlemeyen yağmacı dergiler/yayıcılar açık erişim modeline ve bilimsel birikime zarar vermektedir (sistemine büyük zararlar vermektedirler (Beall, 2012; Shen ve Björk, 2015). Literatürde yer alan çalışmalar, "yayımla ya da yok ol" kültürünün akademisyenleri yağmacı dergilere/yayıncılara göstermektedir (Xia ve ark., 2015; Kurt, 2018). Bununla birlikte akademik yükseltme ve teşvikler, bilimsel ödüller, rekabet, puan toplamak, farkındalık eksikliği gibi nedenler akademisyenleri yağmacı dergilere/yayıncılara yönlendirmektedir. (Tonta, 2017; Mouton ve Valentine, 2017; Demir, 2018; Kurt, 2018; Akça ve Akbulut, 2018). Çalışmaları niceliksel olarak değerlendiren ölçevlerin saygınlık ve itibar hedefiyle akademisyenlerin yağmacı dergilere/yayıncılara yönlenmesinin diğer bir nedeni olarak görünmektedir (Xia ve ark., 2015).

Üniversitelerin yüksek indeksli ve seçkin dergilerde daha fazla yayını olan araştırmacılara cömert hibeler sunması, bunun da daha fazla atıf alma ve fon sağlayan kurumların bilimsel sıralamalarında yükselme vaat ettiği açıktır. Bu durum, terfi, yüksek bilimsel sıralama ve daha iyi iş güvencesi elde etmek amacıyla istemsiz bir yayın yapma takıntısına yol açmaktadır. Sistematik bir şekilde gerçekleştirilen ve saygın bir dergide yayınlanan özgün araştırmalar, bilimsel bilgi alışverişi ve alandaki gelişmelere katkı açısından son derece arzu edilen bir durumdur, ancak yayın yapma konusundaki bu zorlayıcı baskı, yüksek intihal endeksine sahip, anlamlı olmayan araştırmaların yaygın bir şekilde yayınlanmasına yol açmaktadır. Önemli olmayan veya zayıf bilimsel çalışmaların yayımlanması, tüm araştırma süreçlerinin bütünlüğüne ve geçerliliğine zarar verecektirAltın açık erişim modelini bir ticari iş modeli olarak kullanan yağmacı dergi/yayıncıların çoğalmasına neden olan temel unsurun bilim insanlarını nitelikli olmasa bile daha fazla yayın yapmaya iten bibliyometriye dayalı değerlendirme ölçevleridir. Goodhart (1984, s. 96), bir ölçevin hedef haline geldiğinde iyi bir ölçev olmaktan çıkacağını ve istatistiksel düzenlilik üzerinde kurulacak kontrolün o sistemin çökmesine yola açacağını belirtmektedir. Sayılar bilimsel üretimin bir sonucudur, sebebi olamazlar (TKEK, 2018, s.63). Bilimin çıktılarının nicel ölçevlerle değerlendirilmesinin bir sonucu olan "yayımla ya da yok ol kültürü", niceliğin nitelikten

daha fazla önemsenmesine ve dolayısıyla bilimsel etik dışı sergileyen yağmacı dergiler/yayıncıların ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır.

7. Öneriler

Bilimsel araştırma süreçleri araştırmacıların merak ettiği sorularla başlar, araştırmanın doğasına uygun yöntem ve tekniklerle yürütülür ve araştırma sonuçları bilim insanları ve kamuyla paylaşılır. Bilimsel araştırmalar bu amacın dışında, akademik yükseltmeler, akademik teşvik, bilimsel ödül, saygınlık gibi bireysel faydalar için fırsatlar sunan mekanik bir sürece indirgenmemelidir. Yağmacı dergiler/yayıncılar konusu ciddi bir şekilde ele alınmalı ve bu konuda gerekli adımlar atılmalıdır. Yasal olarak herhangi bir yaptırımın uygulanamayacağı bu dergiler ve yayıncılar konusunda atılması gereken en önemli adım, akademik yükseltmelerde bu tür yayınların değerlendirme dışında bırakılmasıdır. ÜAK 7 Mart 2019'da yağmacı dergilerin akademik yükseltmelerde dikkate alınmayacağı kararını almıştır. Alınan bu kararın Türkiye akademisinin geleceği açısından olumlu bir adım olduğu gerçektir. Ancak bu kararla birlikte ortaya çıkan açık erişim modeline ilişkin olumsuz bakış açısı giderilmelidir. Açık erişimin farklı modellerinin olduğu yağmacı dergi/yayıcıların altın açık erişim modelini kullandığı, makale işlem ücreti alan ve bilimsel yayın etiğine göre faaliyetlerini sürdüren dergi/yayıncıların olduğu da unutulmamalıdır. Aksi halde iyi örnekler sergileyen tüm dergi/yayıncıların yağmacılıkla suçlanacağı bir sonuçla yüzleşmek kaçınılmaz olacaktır. Nicel olarak kabaca fazla görünen yayın sayılarına rağmen bilimsel olarak etkisi yüksek bir araştırmanın (Nobel Ödülü, patent, faydalı bir ürün gibi) ortaya çıkarılamaması üzerine de ayrıca düşünmek faydalı olacaktır. Ölçevlerin bilimin çıktılarını değerlendirmesinin yetersizliği ve olumsuz etkileri tüm dünyada tartışılmakta ve yeni yaklaşımlar aranmaktadır. Araştırma(cı)ları değerlendirmede altın standart olarak kabul edilen nicel değerlendirme sistemlerinin yerine niteliği önceleyen değerlendirme sistemlerinin temel alınması akademide ortaya çıkan etik dışı uygulamaların ve dolayısıyla da yağmacı dergiler/yayıncılar sorununun da ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır

Akademisyenlerin yağmacı dergi/yayıncılarla ilgili bilinçlendirilmesi için ulusal veya uluslararası konferanslarla konunun ele alınması, bu tür etik dışı uygulamaların ortaya çıkmasına yol açan nedenlerin ne olduğu ve sorunun çözümü için nelerin yapılacağı tartışılmalıdır. Bilimsel yayın etiğine göre hareket eden tüm dergilerin editoryallerinde konuyu ele almaları ve tartışmaya açmaları da konunun hassasiyetinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yağmacı dergi/yayıncıları deşifre eden belirli listelerin olmasının yanında ayrıca uluslararası defakto listelerin (WoS, Scopus, DOAJ) de dikkate alınması yararlı olacaktır. Mevcut kara ve beyaz listelerin bu dergi/yayıncıları listelemesi akademisyenlere bir noktada yardımcı olacaktır.

Ancak liste yapmanın da kolay olmadığını kötüyü yakalamanın her zaman olanaklı olmadığı da unutulmamalıdır. Akademik camia için en iyi yolun bilimsel yayın etiği doğrultusunda çalışmalar yapmak ve iyi uygulamalar sergilemek olduğu özenle vurgulanmalıdır. Bilimsel yayın etiği konusunda COPE ve WEMA gibi uluslararası kurumların yayın ilkelerini izlemek sağlıklı bir bilimsel iletişim için yardımcı olacaktır. DORA'nın, ölçevlere dikkat çektiği bildiri dikkate alınıp, niceliğin nitelikten daha önemli bir hale gelmesinin yolu açılmalıdır. Hatta bilimsel yayıncılık faaliyetleri yürüten tüm paydaşları kurumsal ya da bireysel olarak DORA bildirgesini imzalayarak desteklemelidirler. Araştırma/cıları değerlendirmede dikkat edilen ölçevlerin yeniden gözden geçirilmesi, belki de yeni bir değerlendirme sisteminin bulunması ve uygulanması birçok kesimi "yayımla ya da yok ol" baskısından kurtaracak ve akademisyenlerin ilk önceliğinin yayın yapmak olmadığını ortaya koyacaktır. "Yayımla ya da yok ol" kültürü yerine "yayımla ve geliş" ve "yavaş bilim" kültürleri yerleştirilmeli, bilimsel araştırmaların belirli hedefleri tutturmak için yapılmamasının gerekliliği içselleştirilmelidir.

Ülke, üniversite, dergi ve araştırmacı sıralamaları tüm yanlarıyla yeniden değerlendirilmeli, özellikle de ölçevlerin akran değerlendirmesine katkı sunacak yardımcı araçlar olduğu unutulmamalıdır. Bibliyometrik değerlendirme sistemlerinin asıl amacı, bilimsel iletişim sürecinin tüm paydaşlarını nicel olarak bilgilendirmektir. Araştırma/cıları değerlendirme kurullarının nitelik ve nicelik sorununu yeni bir bakış açısıyla ele almaları akademide ortaya çıkan yağmacı dergi/yayıncı sorununu da ortadan kaldıracaktır. Araştırma/cıları değerlendirirken sayıları temel almak, kolaycılığı önceleyen bir yaklaşıma işaret etmektedir. Oysa bir araştırmanın niteliğini ortaya koyacak akran değerlendirme sisteminin ciddi bir şekilde işletilmesi akademi açısından daha etkili olacaktır. Dolayısıyla akademik çalışmaların niteliğini ölçecek olan akran değerlendirmesi birincil değerlendirme ölçevi olmalıdır. Özellikle akademik yükseltmelerde belirli bir puan bariyerinden sonra akran değerlendirmesine olanak tanıyan ölçevlerden vazgeçilmelidir. Akademisyenlerin araştırma ve yayınlarını niteliksel olarak değerlendirecek sağlıklı bir akran değerlendirmesine dayanan değerlendirmeler öncelenmelidir. Yayımla ya da yok ol kültürü, bilimsel içeriğin niceliğinden ziyade niteliğinin değerlendirilmesine dayanmalıdır. Yayımlanan araştırmaların özgünlüğü, uygunluğu, mükemmelliği ve bütünlüğü ancak kurumların, yazarların, hakemlerin, editörlerin ve yayıncıların araştırma çıktılarının kalitesini korumak ve geliştirmek için birlikte çalışmasıyla sağlanabilir.

Kaynakça / References

Abramo, G. ve D'Angelo, G. A. (2011). National-scale research performance assessment at the individual level. *Scientometrics, 86*(2): 347-364. DOI: 10.1007/s11192-010-0297-2.

Adams, J., McVeigh, M., Pendlebury, D. ve Szomszor, M. (2019). Profiles, not metrics. Erişim adresi: https://clarivate.com/g/profiles-not-metrics/

Akça, S. ve Akbulut, M. (2018). Türkiye'deki yağmacı dergiler: Beall listesi üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası, 19*(2), 255-274. https://doi.org/10.15612/BD.2018.695

Al, U. ve Soydal, İ. (2014). Akademinin atıf dizinleri ile savaşı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 31*(1), 23-42. Erişim adresi: https://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/publications/war.pdf

Al, U. ve Soydal, İ. (2015). Bilimsel iletişimin farklı bir yüzü: Geri çekilen makaleler. U. Al ve Z. Taşkın (Eds.), *Prof. Dr. İrfan Çakın'a Armağan* (s. 22-37). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Altbach, P. ve de Wit, H. (2019). Too much academic research is being published. *International Higher Education*, *96*, 2-3. https://doi.org/10.6017/ihe.2019.96.10767

Anderson, K. (2012, 6 March). Predatory open access publishers: The natural extreme of an author pays model. *The Scholarly Kitchen*. Erişim adresi: http://scholarlykitchen.sspnet.org/2012/03/ 06/predatoryopen-access-publishers-the natural-extreme-of-anauthor-pays-model/

Anderson, R. (2015, 11 May). Should we retire the term "predatory publishing"? *Scholarly Kitchen.* Erişim adresi: https://scholarlykitchen.sspnet.org/2015/05/11/should-we-retire-the-term-predatory-publishing/

Anderson, R. (2017, Temmuz 25). Cabell's new predatory journal blacklist: A review [Web blog yazısı].Erişim adresi: https://scholarlykitchen.sspnet.org/2017/07/25/cabells-new-predatory-journalblacklist-review/

Anonymous (2018). Beall's List of predatory journals and publishers. Erişim adresi: https://beallslist.weebly.com/

Azam Ali, P. ve Watson, R. (2016). Peer review and the publication process. *Nurs Open, 3*(4), 193–202. https://doi.org/10.1002/nop2.51

Auranen, O. ve Nieminen, M. (2010). University research funding and publication performance—An international comparison. *Research Policy, 39*(6): 822-834. DOI: 10.1016/j.respol.2010.03.003.

Bailey, C. W. (2006). What is open access? In N. Jacobs (Ed.), *Open access: key strategic, technical and economic aspects* (pp. 13-26). Oxford: Chandos Publishing.

Beall, J. (2012). Predatory publishers are corrupting open access. *Nature 489*(7415), 179. Erişim adresi: https://www.nature.com/news/polopoly_fs/1.11385!/menu/main/top Columns/topLeftColumn/pdf/489179a.pdf

Beall, J. (2013a). Medical publishing triage – chronicling predatory open access publishers. *Annals of Medicine and Surgery*, *2*(2), 47–49. https://doi.org/10.1016/S2049-0801(13)70035-9

Beall, J. (2013b). The open-access movement is not really about open access. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique 11*(2), 589-597. https://doi.org/10.31269/triplec.v11i2.525

Beall, J. (2015). Criteria for determining predatory open-access publishers. Erişim adresi: https://beallslist.weebly.com /uploads/3/0/9/5/30958339/criteria-2015.pdf

Beall, J. (2016). Essential information about predatory publishers and journals. *International Higher Education, (86),* 2-3. Erişim adresi: https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/viewFile/9358/8368

Beall, J. (2018). *Beall's List.* Erişim adresi: https://archive.fo/CK0S6#selection-175.0-175.12

Berger, M. ve Cirasella, J. (2015). Beyond Beall's list: Better understanding predatory publishers. College and Research Libraries News, *76*(3), 132–135. https://doi.org/10.5860/crln.76.3.9277

Björk, B. C. (2007). A model of scientific communication as a global distributed information system. *Information Research*, *12*(2), 307. Erişim adresi: http://informationr.net/ir/12-2/p307.pdf

Björk B-C, Welling P, Laakso M, Majlender P, Hedlund T, Guðnason G (2010) Open Access to the Scientific Journal Literature: Situation 2009. *PLoS ONE, 5*(6): e11273. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0011273

Björk, B. C. (2012). The hybrid model for open access publication of scholarly articles: A failed experiment? *Journal of the American Society for Information Science and Technology, 63*(8), 1496-1504. https://doi.org/10.1002/asi.22709

Bland, J. M. ve Altman, D. G. (1986). Statistical methods for assessing agreement between two methods of clinical measurement. *Lancet, 1*, 307-310. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(86)90837-8

Bohannon, J. (2013). Who's afraid of peer review? *Science, 342*(6154), 60–65. https://doi.org/ 10.1126/science.342.6154.60

Bornmann, L. ve Daniel, H-D. (2008). What do citation counts measure? A review ofstudies on citing behavior. *Journal of Documentation, 64*(1), 45-80. https://doi.org/10.1108/00220410810844150

Budapest open access initiative. (2002). L.Chan ve ark. New York: Open Society Instıtue. Erişim adresi: https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/

Butler, D. (2013). Investigating journals: The dark side of publishing. *Nature, 495*(7442), 433–435. https://doi.org/10.1038/495433a

CBC News: The National. (2016, 18 April). Cleaning up bad science [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube. com/watch?v=SImj1iRMwgM

Cerejo, C. (2013, 16 October). What are the most common reasons for retraction? *Editage Insights*. Erişim adresi: https://www.editage.com/insights/what-are-the-most-common-reasons-for-retraction adresinden erişildi.

Clark, J. ve Smith, R. (2015). Firm action needed on predatory journals. *British Medical Journal, 350*, 1-2. https://doi.org/10.1136/bmj.h210

cOAlition S. (2018). Plan S:Principles and mplementation. Erişim adresi: https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/

Cobey, K. (2017). Illegitimate journals scam even senior scientists. *Nature, 549*(7670), 7. Erişim adresi: https://www.nature.com/articles/549007a

Committee on Publication Ethics (2014). Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing. Erişim adresi: https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing

Crawford, W. (2014a). Ethics and access 1: The sad case of Jeffrey Beall. *Cites & Insights, 14*(4), 1–14. Erişim adresi: http://citesandinsights.info/civ14i4.pdf

Crawford, W. (2014b). Journals, journals and wannabes: Investigating the list. *Cites & Insights, 14*(7), 1–24. Erişim adresi: https://citesandinsights.info/civ14i7.pdf

Dadkhah, M. ve Jazi, M. D. (2015). Special issues as criterion for journal quality evaluation: Letter to editor. *Geographica Pannonica, 19*(2), 42–43. Erişim adresi: http://www.dgt.uns.ac.rs/dokumentacija/pannonica/papers/volume19_2_1.pdf

Dadkhah, M., Maliszewski, T. ve Jazi, M.D. (2016). Characteristics of hijacked journals and predatory publishers: Our observations in the academic world. *Trends in Pharmacological Sciences, 37*(6), 415-418. https://doi.org/ 10.1016/j.tips.2016.04.002

Dai, N., Xu, D., Zhong, X., Li, L., Ling, Q. ve Bu, Z. (2014). Publishing in open access era: focus on respiratory journals. *Journal of Thoracic Disease, 6*(5), 564-567. https://doi.org/10.3978/j.issn.2072-1439.2014.03.18

Das, A. K. (2015). Open access: History and developments. In S. Mishra and M. P. Satija (eds.), *Introduction to Open Access* (pp. 17-30). Paris: UNESCO. Erişim adresi: http://eprints.rclis.org/24903/2/LS1.2%20Open%20Access% 20History.pdf

Demir, S. B. (2018a). A mixed-methods study of ex-post funding incentive policy for scholarly publications: Academic or economic? *Journal of Scholarly Publishing, 49*(4), 453–476. https://doi.org/10.3138/jsp.49.4.05

Demir, S. B. (2018b). Predatory journals: Who publishes in them and why? *Journal of Informetrics, 12*(4), 1296–1311. https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.10.008

Demir, S. B. (2018c). Pros and cons of the new financial support policy for Turkish researchers. *Scientometrics, 116*(3), 2053–2068. https://doi.org/10.1007/s11192-018-2833-4

Dilek Kayaoğlu, H. (2004). Bilimsel iletişim sürecinde basılı dergiden elektronik dergiye geçiş. B. K. Ataman ve M. Yalvaç (ed.), *Aysel Yontar Armağanı* (s. 37-65). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Dilek-Kayaoğlu, H. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği, 20*(1), 29-60. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/79

Dobson, H. (2016). Think. Check. Submit: the campaign helping researchers navigate the scholarly communication landscape. *Insights, 29*(3), 228–232. https://doi.org/10.1629/uksg.323

Eriksson, S., Helgesson, G. The false academy: predatory publishing in science and bioethics. *Med Health Care and Philos 20*, 163–170 (2017). https://doi.org/10.1007/s11019-016-9740-3

Eriksson, S. ve Helgesson, G. (2018). Time to stop talking about 'predatory journals'. *Learned Publishing, 31*(2), 181–183. https://doi.org/10.1002/leap.1135

Forero, D. A., Oermann, M. H., Manca, A., Deriu, F., Mendieta-Zerón, H., Dadkhah, M., … Cifuentes, M. P. (2018). Negative effects of "predatory" journals on global health research. *Annals of Global Health, 4*(4), 584–589. https://doi.org/10.29024/aogh.2389

Frandsen, T. F. (2017). Are predatory journals undermining the credibility of science? A bibliometric analysis of citers. *Scientometrics*, *113*(3), 1513–1528. https://doi.org/10.1007/s11192-017-2520-x

Frith, U. (2020, January). Fast lane to slow science. *Trends in Cognitive Sciences. 24*(1), 1-2. https://doi.org/10.1016/j.tics.2019.10.007

Garfield, E. (1996). What is the primordial reference for the phrase 'publish or perish'? *The Scientist, 10*(12), 11. Erişim adresi: https://www.the-scientist.com/commentary/what-is-the-primordial-reference-for-the-phrase-publish-or-perish-57976

Garfield, E. (1973). Citation frequency as a measure of research activity and performance. *Essays of an Information Scientist, 1*, 406-408. Erişim adresi: http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/V1p406y1962-73.pdf

Goodhart, C. A. E. (1984). *Monetary theory and practice: The UK experience*. Londra: Mac Millan Press.

Grove, J. (2019, 28 Kasım). Restrict researchers to one paper a year, says UCL professor. Erişim adresi: https://www.timeshighereducation.com/news/restrict-researchers-one-paper-ayear-says-ucl-professor

Grudniewicz, A., Moher, D., Cobey, K. D., Bryson, G. L., Cukier, S., Allen, K., Ardern, C., Balcom, L., Barros, T., Berger, M., Ciro, J. B., Cugusi, L., Donaldson, M. R., Egger, M., Graham, I. D., Hodgkinson, M., Khan, K. M., Mabizela, M., Manca, A., ... Lalu, M. M. (2019). Predatory journals: No definition, no defence. *Nature, 576*, 210-212. https://doi.org/10.1038/d41586-019-03759-y

Grzybowski, A., Patryn, R. ve Sak, J. (2017). Predatory journals and dishonesty in science. *Clinics in Dermatology, 35*, 607–611. https://doi.org/10.1016/j.clindermatol.2017.07.003

Hacettepe Üniversitesi (2018). Hacettepe Üniversitesi Senatosu'nun predatory (şüpheli/korsan/yağma cı/istismarcı) dergilerle ilgili kararı. Erişim adresi: http://www.library.hacettepe.edu.tr/ eklenti/predatory.pdf

Hedding, D. W. (2019). Payouts push professors towards predatory journals. Erişim adresi: https://www.nature.com/ articles/d41586-019-00120-1

Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., De Rijcke, S. ve Rafols, I. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature, 520*, 429–431. Erişim adresi: https://www.nature.com/news/polopoly_fs/1.17351!/menu/main /topColumns/topLeftColumn/pdf/520429a.pdf

Ho, A. K. (2010). Scholarly communication: A presentation for FIMS LIS9630. *Western Libraries Staff Presentations.* Paper 19. Erişim adresi: https://ir.lib.uwo.ca/wlpres/19/

Houghton, J. W. (2010). Economic Implications of Alternative Publishing Models: Self-archiving and Repositories. *LIBER Quarterly, 19*(3-4), 275–292. https://doi.org/10.18352/lq.7966

Jalalian, M. ve Mahboobi, H. (2013). New corruption detected: Bogus impact factors compiled by fake organizations. *Electronic Physician, 5*(3), 685. https://doi.org/10.14661/2013.685-686

Jalalian, M. (2015). The story of fake impact factor companies and how we detected them. *Electronic Physician, 7*(2), 1069–1072. https://doi.org/10.14661/2015.1069-1072

Kasap, S., ve Usul, A. S. (2019, 09 Mart). 'Yağmacı' dergi yayınları akademik yükseltmelerde kullanılamayacak. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yagmaci-dergi-yayinlari-akademik-yukseltmelerde-kullanilamayacak/1413296#

Kurt, S. (2018). Why do authors publish in predatory journals? *Learned Publishing 31*(2), 141–147. https://doi.org/10.1002/leap.1150

Laine, C. ve Winker, M. A. (2017). Identifying predatory or pseudo-journals. *Biochemia Medica, 27*(2), 285-291. https://doi.org/10.11613/BM.2017.031

Lee, C. J. ve Moher, D. (2017). Promote scientifc integrity via journal peer review data. *Science, 357*(6348), 256–257. https://doi.org/10.1126/science.aan4141

Macháček, V., Srholec, M., & Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (projekt). (2017). *Predatory journals in Scopus.* Národohospodářský ústav AV ČR vvi. Erişim adresi: https://idea-en.cerge-ei.cz/files/IDEA_Study_2_ 2017_Predatory_journals_in_Scopus/files/downloads/IDEA_Study_2_2017_Predatory_journals_in_Scopus.pdf

Malin, M. V. (1968). The science citation index: A new concept in indexing. *Library Trends*, *16*, 374-387. Erişim adresi: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/6392/librarytrendsv16i3h_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mantzavinos, D. (2019). Publish or perish: Implications for authors, reviewers and editors. *Journal of Chemical Technology & Biotechnology, 94*(1), 7. https://doi.org/10.1002/jctb.5875

Memon, A. R. (2018). Predatory journals spamming for publications: What should researchers do? *Science and Engineering Ethics, 24*, 1617–1639. https://doi.org/10.1007/s11948-017-9955-6

Michalska-Smith, M.J. ve Allesina, S. (2017). And, not or: Quality, quantity in scientific publishing. *PloS One, 12*(6), 1-12. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0178074

Moher, D. ve Srivastava, A. (2015). You are invited to submit. *BMC Medicine, 13*(180), 1-4. https://doi.org/10.1186/s12916-015-0423-3

Moher, D. ve Moher, E. (2016). Stop predatory publishers now: Act collaboratively. *Annals of Internal Medicine, 164*, 616-617. https://doi.org/10.7326/M15-3015

Mouton, J. ve Valentine, A. (2017). The extent of South African authored articles in predatory journals. *South African Journal of Science, 113*(7-8), 1–9. https://doi.org/10.17159sajs.2017/20170010

Muller, J. (2018). *Tyranny of metrics*. Princeton: Princeton University Press.

Mulligan, A., Hall, L. ve Raphael, E. (2013). Peer review in a changing world: An international study measuring the attitudes of researchers. *Journal of the American Society for Information Science and Technology, 64*(1), 132–161. https://doi.org/10.1002/asi.22798

Mutlu, G. (2020). Türk akademisyenlerin yağmacı dergilere ilişkin görüşleri: Bir nitel betimsel çalışma. *Egitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education, 8*(1)*,* 107- 134. https://doi.org/10.14 689/issn.2148-2624.1.8c.1s.6m

Narin, F. (1976). Evaluative bibliometrics: The use of publication and citation analysis in the evaluation of scientific activity. New Jersey: Computer Horizons, Inc. Erişim adresi: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download; jsessionid= C5926952AA1C9D452539654A71C1A6EB?doi=10.1.1.473.8004&rep=rep1&type=pdf

Nobel Prize (2017, 19 June). The research counts, not the journal! Nobel laureates speak out against impact factors [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=6MQ8R0OyvyQ

Olijhoek, T., Mitchell, D. ve Bjørnshauge, L. (2015). Criteria for open access and publishing. Erişim adresi: https://www.scienceopen.com/document/read?vid=2befee62-f9c0-4dc8-93c5-790d6102877 d

Öztürk, K. (2012) Şişme dergiler ve yayın etiği ihlalleri. *Matematik Dünyası, II*, 69-75. Erişim adresi: https://www.academia.edu/1797079/%C5%9Ei%C5%9Fme_Dergiler_ve_Yay%C4%B1n_Eti%C4%9Fi_%C4%B0hlalleri

Petrişor, A.-I. (2016). Evolving strategies of the predatory journals. *Malaysian Journal of Library and Information Science, 21*(1), 1–17. https://doi.org/10.22452/mjlis.vol21no1.1

Predatory. (Açıklama). (t.y.). *Merriam-Webster online dictionary* içinde. Erişim adresi: https://www.merriam-webster.com/dictionary/predatory

Renandya, W. (2014). What are bogus journals and why should we avoid them. *Beyond Words, 2*(2), 1–17. Erişim adresi: https://scholar.google.com/scholar_lookup?hl=en&publicationyear=2014 &pages=2&author=W.+A.+Renandya&title=What+are+Bogus+journals+and+why+should+we+avoid+them

Rinia, E. J., Van Leeuwen, T. N., Van Vuren, H. G. ve Van Raan, A. F. J. (1998). Comparative analysis of a set of bibliometric indicators and central peer review criteria – evaluation of condensed matter physics in The Netherlands. *Research Policy, 27*, 95-107. https://doi.org/10.1016/S0048-7333(98)00026-2

Roberts, J. (2016). Predatory journals: Illegitimate publishing and its threat to all readers and authors. *The Journal of Sexual Medicine, 13*(12), 1830–1833. https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2016.10.008

Rossner, M., Van Epps, H. ve Hill, E. (2007). Show me the data. *J. Cell Biol, 179*, 1091–1092. https://doi.org/10.10 83/jcb.200711140

Rossner M., Van Epps, H., ve Hill, E. (2008). Irreproducible results: A response to Thomson Scientific. *J. Cell Biol. 180*, 254–255. https://doi.org/10.1083/jcb.200801036

Ross-Hellauer, T. (2017). What is open peer review? A systematic review. *F1000Research, 6*(588), 1-37. https://doi.org/10. 12688/f1000research.11369.2

San Francisco Declaration on Research Assessment (2012). *Putting science into the assessment of research.* Erişim adresi: https://sfdora.org/read/

Schneider, J.W., ve Borlund, P. (2004). Introduction to bibliometrics forconstruction and maintenance of thesauri: Methodical considerations. *Journal of Documentation, 60*(5), 524–549. https://doi.org/10.1108/00220410410560609

Seglen, P.O. (1997). Why the impact factor of journals should not be used for evaluating research. *British Medical Journal, 314*(7079), 498-502. https://doi.org/10.1136/bmj.314.7079.497

Sgroi, D. ve Oswald, A. J. (2013). How should peer-review panels behave? *The Economic Journal, 123*(570), F255–F278. https://doi.org/10.1111/ecoj.12070

Shaghaei, N., Wien, C., Holck, J. P., Thiesen, A. L., Ellegaard, O., Vlachos, E. ve Drachen, T. M. (2018). Being a deliberate prey of a predator: Researchers' thoughts after having published in predatory journal. *LIBER Quarterly, 28*(1), 1–17. https://doi.org/10.18352/lq.10259

Shaw, C. (2013, 4 Aralık). Hundreds of open access journals accept fake science paper. Erişim adresi: http://www.theguardian.com/higher-education-network/2013/oct/04/openaccess-journals-fake-paper

Shen, C. ve Björk, B. C. (2015). 'Predatory' Open Access: A longitudinal study of article volumes and market characteristics. *BMC Medicine, 13*(230), 1-15. https://doi.org/10.1186/s12916-015-0469-2

Siler, K. (2018, June 30). The influence of status on conflicting institutional logics: Valuations of legitimacy and predation in scientific publishing. Erişim adresi: https://doi.org/10.31235/osf.io/6r274

Silver, A. (2017, 31 May). Pay-to-view blacklist of predatory journals set to launch. *Nature*. Erişim adresi: https://www.nature.com/news/pay-to-view-blacklist-of-predatory-journals-set-to-launch-1.22090

Simón, A. (2016). Pitfalls of predatory journals: A personal account. *Comprehensive Psychology, 5*, 1–5. https://doi.org/10.1177/2165222816631691

Smith, L. C. (1981). Citation analysis. *Library Trends, 30*, 83-106. Erişim adresi: http://www.ugr.es/~benjamin/TRI/ citation-analysis.pdf

Solomon, D. J. ve Björk, B. C. (2012). A study of open access journals using article processing charges. *Journal of the Association for Information Science & Technology, 63*, 1485-1495. https://doi.org/10.1002/asi.22673

Sorokowski, P., Kulczycki, E., Sorokowska, A. Pisanski, K. (2017). Predatory journals recruit fake editor. *Nature, 543*(7646), 481. Erişim adresi: https://www.nature.com/news/polopoly_fs/1.21662!/menu/main/topColumns/ topLeftColumn/pdf/ 543481a.pdf

Straumsheim, C. (2017, 18 January). No more Bealls List'. Erişim adresi: https://www.insidehighered.com / news/2017/01/18/librarians-list-predatory-journals-reportedly-removed-duethreats-and-politics

Suber, P. (2012). *Open access*. Cambridge, Mass: MIT Press. Erişim adresi: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle /1/10752204/9780262517638_Open_Access.pdf?sequence=1

Swan, A. P. ve Sheridan, N. B. (2004). *JISC/OSI Journal Authors Survey Report*. Truro, United Kingdom: Key Perspectives Ltd. Erişim adresi: https://eprints.soton.ac.uk/261002/1/ JISCOAreport1.pdf

Şencan, İ. (2017). Ya "sahte"yse? *Türk Kütüphaneciliği, 31*(4), 445-448. https://doi.org/10.24146/tkd.2017.20

Taşkın, Z. (2017). *İçerik tabanlı atıf analizi modeli tasarımı: Türkçe atıflar için metin kategorizasyonuna dayalı bir uygulama*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Taşkın, Z. ve Canata, F. (2017). "Yaşama saygı", bilimsel iletişim ve etik. *Türk Kütüphaneciliği, 31*(1), 1-7. https://doi.org/10.24146/tkd.2017.2

Taşkın, Z. (2018, 20 Nisan). Çöp yayınlar başarıyı ölçmemeli. *Herkese Bilim Teknoloji, 108.* Erişim adresi: http://zehrataskin.com/wp-content/uploads/2019/09/HBT_ZT_.pdf

Taşkın, Z. (2019a, 04 Aralık). Büyük yanılgı: Yağmacı faaliyetlerin nedeni açık erişim felsefesi değil! *Sarkaç.* Erişim adresi: https://sarkac.org/2019/12/yagmaci-faaliyetlerin-nedeni-acik-erisim-felsefesi-degil/

Taşkın, Z. (2019b, 15 Ocak). Akademinin yel değirmenleriyle savaşında Don Kişot olmak. *Sarkaç*. Erişim adresi: https://sarkac.org/2019/01/akademinin-yel-degirmenleriyle-savasinda-don-kisot-olmak/

Tennant, J. P. (2017). The dark side of peer review. *Editorial Office News, 10*(8), 2-4. https://doi.org/10.18243/eon /2017.10.8.1

Tennant, J. P., Dugan, J. M., Graziotin, D., Jacques, D. C., Waldner, F., Mietchen, D. ve Clomb, J. (2017). A multi-disciplinary perspective on emergent and future innovations in peer review [version 2; referees: 2 approved]. *F1000Research, 6*(1151), 1-64. https://doi.org/10.12688/f1000research.12037.3

The Association of College and Research Libraries. (2003). The principles and strategies fort the reform of scholarly communication 1. Erişim adresi: http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/principlesstrategies

The PLoS Medicine Editors (2006). The impact factor game. *PLoS Med, 3*(6), e291. https://doi.org/10.1371 / journal.pmed.0030291

Thorin, S. E. (2006). Global changes in scholarly communication. In H. S. Ching., P. W. T. Poon ve C. McNaught (eds.), *eLearning and digital publishing* (pp. 221-240). Dordrecht: Springer. Erişim adresi: https://link.springer.com/ chapter/10.1007/1-4020-3651-5_12

Tonta, Y. (2014). *Akademik performans, öğretim üyeliğine yükseltme ve yayın destekleme ölçütleriyle ilgili bir değerlendirme*. Erişim adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-yukseltme-kriterleri-hakkindadegerlendirme-11-Temmuz-2014.pdf

Tonta, Y. (2017). *TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) programının değerlendirilmesi*. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM. Erişim adresi: https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/tonta_ubyt.pdf

Tonta, Y. (2018, 5 Aralık). Araştırma değerlendirme üzerine. *Sarkaç.* Erişim adresi: https://sarkac.org/2018/12/arastirma-degerlendirme-uzerine/

Tonta, Y. (2019, 23 Ocak). Bilimsel yayınlara açık erişim modelleri. *Sarkaç.* Erişim adresi: https://sarkac.org/2019/01/ bilimsel-yayinlara-acik-erisim-modelleri/

Tosti, A. ve Maddy, A. J. (2017). Ranking predatory journals in dermatology: Distinguishing the bad from the ugly. *International Journal of Dermatology, 56*, 718–720. https://doi.org/10.1111/ijd.13644

Truth, F. (2012). Pay big to publish fast: Academic journal rackets. *Journal for Critical Education Policy Studies, 10*(2), 54–105. Erişim adresi: http://www.jceps.com/wp-content/uploads/PDFs/10-2-02.pdf

Türk Kütüphaneciliği Editörler Kurulu. (2018). Niteliksiz bilimsel üretim ve akademiye zararları üzerine. *Türk Kütüphaneciliği, 32*(2), 61-64. https://doi.org/10.24146/tkd.2018.30

Uçak Özenç, N. (2009). Bilimsel İletişim ve Üniversite Kütüphaneleri. İ. Keskin, M. H. Kutluoğlu ve S. S. Kurbanoğlu (Ed.), *Hidayet Yavuz Nuhoğu Armağanı* (s.291-298). İstanbul: Pamuk Yayıncılık.

Usul, A. S. ve Kasap, S. (2019, 10 Mart). Rektörlerden YÖK'ün 'yağmacı dergi' önlemine destek. *Anadolu Ajansı.* Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/egitim/rektorlerden-yokun-yagmaci-dergi-onlemine-destek/1413908

Vanclay, J. K. (2012). Impact Factor: Outdated artefact or stepping-stone to journal certification. *Scientometric, 92*, 211–238. https://doi.org/10.1007/s11192-011-0561-0

Van Raan, A. F. J. (2005). Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods. *Scientometrics, 62*(1), 133-43. https://doi.org/10.1007/s11192-005-0008-6

Vogel, G. ve Kupferschmidt, K. (2017, 23 Ağustos). A bold open-access push in Germany could change the future of academic publishing. *Science Magazine*. Erişim adresi: http://www.sciencemag.org/news/2017/08/bold-open-access-push-germany-could-change-future-academic-publishing.

Wahyudi, R. (2016). The generic structure of the call for papers of predatory journals: A social semiotic perspective. In P. Mickan, E. Lopez (Eds.), Text-based research and teaching a social semiotic perspective on language in use (pp. 117-136). London: Palgrave Macmillan. Erişim adresi: https://link.springer.com/chapter/10.1057/978-1-137-59849-3_7

Ware, M. (2008). Peer review: Benefits, perceptions and alternatives. PRC Summary Papers. London. Erişim adresi: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.214.9676 &rep=rep1 &type=pdf

Watson, R. (2017). Predatory publishers: Time for action. *Nursing Open, 4*, 186. https://doi.org/10.1002/nop2.104

White, E. C. (1985, Winter). Bibliometrics: From curiosity to convention. *Special Libraries, 76*(1), 35-42. Erişim adresi: https://eric.ed.gov/?id=EJ314075

Wiley and Projekt DEAL partner to enhance the future of scholarly research and publishing in Germany. (2019, 15 Ocak). Erişim adresi: https://www.hrk.de/press/press-releases/press-release/meldung/wiley-and-projekt-deal-partner-to-enhance-the-future-of-scholarly-research-and-publishing-in-germany/.

Wilsdon, J. R., Allen, L., Belfiore, E., Campbell, P., Curry, S., Hill, S., …, ve Johnson, B. (2015). The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management. Project Report. London: HEFCE. https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4929.1363

Wouters, P. ve Haak, W. (2017). Open data report: The researcher perspective. Erişim adresi: https://www.elsevier.com/ data/assets/pdf_file/0004/281920/Open-data-report.pdf

Xia, J., Harmon, J.L., Connolly, K.G., Donnelly, R.M., Anderson, M.R. ve Howard, H.A. (2015). Who publishes in "predatory" journals? *Journal of the Association for Information Science & Technology, 66*(7), 1406–1417. https://doi.org/10.1002/asi.23265

Ziman, J. M. (1968*). Public knowledge: the social dimension of science*. Cambridge: Cambridge University Press. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=Fmg4AAAAIAAJ &printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summ ary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Zuckerman, H. ve Merton, R.K. (1971). Patterns of evaluation in science: Institutionalization, structure and functions of the referee system. *Minerva, 9*(1), 66–100. https://doi.org/doi.org/10.1007/BF01553188

CHAPTER 21

Digital Aspects of the History of Teaching Turkish Language in Bulgaria

The Case of The Virtual Collection of Bulgarian Manuals, Grammars And Dictionaries For Learning Turkish Language

Milena YORDANOVA[1], Dimitar VESSELINOV[2]

[1]Professor, University of Sofia, Faculty of Classical and Modern Philology, Department of Turkic and Altaic Studies, Sofia, Bulgaria

E-mail: m.yordanova@uni-sofa.bg

[2]Professor, University of Sofia, Faculty of Classical and Modern Philology, Department of Foreign Language Teaching, Sofia, Bulgaria

E-mail: dvdimitrov@uni-sofia.bg

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.21

ABSTRACT

The goal of this study is to outline the theoretical framework, located in the interdisciplinary field of modern bibliography and linguodidactology, for creating a virtual collection of instructional literature dedicated to the teaching of the Ottoman Turkish language for Bulgarians during the last twenty-five years of the Bulgarian Revival. The concept "virtual linguodidactological library collection" will be taken to mean a set of publications (textbooks, grammars, phrasebooks and dictionaries) stored in Bulgarian libraries, which can be collected in a digital array on the basis of a "collection vector" (Ottoman Turkish language), equipped with "scientific inventory" and "linguodidactological guidelines" for its integration into the process of teaching foreign languages and cultures. These books are rare and valuable and belong to the stock of Bulgarian early-printed (first-printed) editions. As such, they have the status of literary monuments, embedding into their essence the specificity of a certain period of the Bulgarian national educational and cultural history. The principles for building this collection are: bilingualism; virtuality; rarity; linguodidactological value; bibliographical descriptiveness.

Keywords: Virtual books collection, collection vector, Turkology, Turkish language, linguodidactology, Bulgarian language

Extended Abstract

The goal of this study is to outline the theoretical framework, located in the interdisciplinary field of modern bibliography and linguodidactology (a science dealing with the problems of teaching foreign languages and cultures), for creating a virtual collection of instructional literature (textbooks, grammars, dictionaries, letter books, phrasebooks, tutorials, handwriting aids, etc.) dedicated to the teaching of the Ottoman Turkish language for Bulgarians during the last twenty-five years of the Bulgarian Revival (1762-1878). The publication of Bulgarian educational literature for the systematic study of the Ottoman Turkish language was activated during the Crimean War (1853-1856), and this tradition continues well into this day. As a result of the synergy between modern bibliography and linguistics leading to the development of virtual collections of educational literature, the access path to the relevant library funds has been shortened, the visualisation of the contents of the specific literary monuments has been optimised and its use in the learning process in the system of secondary and higher education institutions has been heightened. The concept "virtual linguodidactological library collection" will be taken to mean a set of publications (textbooks, grammars, phrasebooks and dictionaries) stored in Bulgarian libraries, which can be collected in a digital array on the basis of a "collection vector" (Ottoman Turkish language), equipped with "scientific inventory" and "linguodidactological guidelines" for its integration into the process of teaching foreign languages and cultures. These books are rare and valuable and belong to the stock of Bulgarian early-printed (first-printed) editions. As such, they have the status of bilingual (and in certain cases even polylingual) literary monuments, embedding into their essence the specificity of a certain period of the Bulgarian national educational and cultural history. The principles for building this virtual library didactological collection are: bilingualism (the presence of two languages) or polylingualism (the presence of more than two languages); virtuality (i.e. digital virtuality, allowing individual book bodies to retain their topographical location and indexability within the book funds of specific libraries, while being grouped by a specific collection vector or set of collection vectors); rarity (limited editions or small number of preserved copies); linguodidactological value (determining the content quality and nature of the educational literature); bibliographical descriptiveness (developing a scientific inventory of literary monuments). Modern collections are built around relevant collection vectors, which can be content, formal or content-formal in nature. In this case, there are three of them, objectified respectively by the collection vector "primers (primary books)", the collection vector "grammars" and the collection vector "dictionaries", regardless of the fact that self-tutoring books, phrasebooks and letter books are also present in the field of Bulgarian early-printed literature dedicated to the mastery of the Ottoman Turkish language. The inventory has been constructed according to the Bulgarian bibliographic tradition, taking into account the modern trends in the description of rare editions, and contains the following bibliographic areas, filled, whenever possible, with comprehensive specific information: area of the title of the literary monument; area of author's responsibility with an entry containing the name of the

compiler, author or adapter; area with data about the place of publication of the book monument; area with data about the relevant printing house; issue date area; area with quantitative data about the volume of the book monument, as well as about its format. To these classical bibliographic data, specific areas have been added, containing information characterising the graphic system and font used, the presence of a preface, the presence of a list of benefactors, indicating the towns where the benefactors lived and possibly their number. The information included in these areas is drawn up according to the bibliographic data included in classical Bulgarian inventories, where some of these have been supplemented based on an additional de visu review. The book monuments subject to digitalisation in the form of the virtual linguodidactological library collection according to the specified and theoretically defined criteria are 14 in number. They illustrate the main points in the development of the Bulgarian practice in the teaching of Ottoman Turkish during the last quarter century of the period of our national Revival. This study is a part of digital bibliography and linguodidactology and represents a contribution to the theoretico-practical solution of the question of the role and place which bibliographical and linguodidactological "content" has in the process of mass digitalisation. The presented model of a "virtual linguodidactological library collection" of rare and valuable publications, intended for use in the process of teaching Bulgarians the Ottoman Turkish language, is an option for a theoretico-practical response to the strategic task facing the modern academic library for providing information and guaranteeing access to the literary and documentary heritage.

Introduction

The study is devoted to the theoretical foundations and practical aspects accompanying the compiling of a bilingual collection of strategic importance for the development of Bulgarian Turkology and the philological education at the oldest university in Bulgaria. The applied aspects are outlined in the process of researching, structuring and describing iconic literary Ottoman-Turkish monuments. One contribution of this work is the chosen approach to assemble a unique for our country bilingual digital library collection. It is treated as a continuous and dynamic process, a part of the cultural and educational history of the Balkans. The developed theoretical bilingual digital model for building a collection of Ottoman-Turkish educational literature for Bulgarians has been created on the basis of territorial-linguistic parametrism, tested in the process of compiling the collection of rare and valuable Ottoman-Turkish linguodidactological publications. The need for such research stems from the long-standing tradition of studying the Ottoman-Turkish language in Bulgaria within the framework of the national education system. The digital bilingual collection will provide the necessary educational and scientific literature for Bulgarian and Turkish students and will become a relevant foundation for scientific research. The rich empiricism in the Bulgarian bibliological and linguodidactological science contributes to this. In the course of the work, the publications within the predetermined chronological, territorial and linguistic boundaries of the collection are identified for digitisation with a linguodidactological orientation. The obtained results are further specified through an analytical review of the publications included in the collection. Thus, on the basis of a limited but sufficient number of Ottoman-Turkish rare and valuable publications dedicated to the study of this language, a theoretical model of a collection of rare and valuable publications, which are a priority for academic education in Bulgaria, has been compiled. In the course of the work, a specific category and terminology apparatus is being introduced, characterising the main aspects of the collection problematics. The research is built around the following theoretico-methodological principles: topicality of the idea of compiling a bilingual digital collection of linguodidactological rare and valuable publications, historical context for the emergence of this type of publications and their importance for the study of the Ottoman-Turkish language across the territory of today's Bulgaria, collection vectors, analysis and bibliographic presentation of the contents of the collection.

1. Relevance

The modern development of bibliography and of linguodidactology[1] find a point of intersection in the construction of virtual collections of instruction literature dedicated to a specific

1 The term "linguodidactology" (a science dealing with the problems of teaching foreign languages and cultures) was introduced into circulation in the Bulgarian language in the magazine "Чуждоезиково обучение = Foreign Language Teaching" (Vesselinov, 2018; Vesselinov, 2019; Vesselinov, 2021; Vesselinov, 2023).

educational area in the development of foreign language teaching (Alhasani and Yordanova, 2020; Vesselinov and Alhasani, 2020; Vesselinov, Yordanova and Deshev, 2020). As a result of this synergy, the access path to the relevant library stocks is shortened, the visualisation of the content of the specific literary monuments is optimised and its use is intensified in the learning process in the system of secondary and higher education institutions. This study fits into the context of the Bulgarian-Turkish cultural cooperation through the prism of the current achievements of modern bibliography and linguodidactology. The emphasis falls on the digital bibliographic presentation of Bulgarian rare editions of textbooks, pedagogical grammars and dictionaries for studying the Ottoman Turkish language in the system of the Bulgarian educational institutions in the 19th century, stored in Bulgarian library stocks. This study is a part of digital bibliography and linguodidactology and represents a contribution to the theoretico-practical solution of the question of the role and place which bibliographical and linguodidactological "content" has in the process of mass digitalisation.

2. Historical Background

After 1396, the Ottoman Turkish language became the official language for the Bulgarian population in the Balkan Peninsula, which in daily communication competed with the literary and dialectal variants of Greek and Bulgarian, as well as with the various Turkish vernacular idioms (vernaculars). The introduction of the Ottoman Turkish language as a separate subject in Bulgarian schools gained momentum in the 19th century, when favourable conditions were created for the development of secular education and the Bulgarian ethnic group was officially recognised as "Bulgar Milleti". This is how a Bulgarian elite which mastered the written and spoken Ottoman Turkish language was formed; its main figures were Prince Stefan Bogoridi (1775-1859), Vasilaki Velikov (1782-1857), Konstantin Ranov (1796-1866), Hristo Tapchilestov (1808-1875), Gavril Krastevich (1817-1898), Nikola Tapchilestov (1817-1895), Georgi Rakovski (1821-1867), Nikola Mihaylovski (1818-1892), Alexander Bogoridi (1822-1910), Ivancho Hadzhipenchovich (1822-1894), Nikola Genovich (1835-1912) and others. In 1844, the first Bulgarian educational strategy was drawn up by Konstantin Fotinov (1790-1858), in which "Greek", "Ottoman" and "French" were defined as compulsory for study (Fotinov, 1844). For this purpose, in the 1950s, the compilation of Bulgarian textbooks, dictionaries and pedagogical grammars for the study of the Ottoman Turkish language by Bulgarians was stimulated. These editions formed the Bulgarian idea of the essence of the Ottoman Turkish language and became valuable teaching aids for its study; they entered the Bulgarian schools mainly in the form of handwritten transcripts and notes, since the price of whole books was high for the standard of living of the average Bulgarian. To this the limited volume of their print run was also added.

3. Theoretical Framework

For the purposes of this study, the concept of "virtual linguodidactological library collection" will be understood as a set of publications (textbooks, grammars, phrasebooks and dictionaries), stored in Bulgarian libraries, which can be collected in a digital array on the basis of a "collection vector" (Ottoman Turkish language) equipped with a "scientific inventory" and "linguodidactic instructions" for its integration into the process of teaching foreign languages and cultures. These books are rare and valuable and belong to the stock of Bulgarian early-printed (first-printed) editions. As such, they have the status of bilingual (and in certain cases also multilingual) literary monuments, which have imbedded into their essence the specificity of a certain period of the Bulgarian national educational and cultural history. The principles on which the current virtual linguodidactological library collection is built are as follows:

- bilingualism (having two languages) or multilingualism (having more than two languages);

- virtuality (i.e. digital virtuality, allowing individual books to retain their topographical location and indexability within the stocks of the relevant libraries, while being grouped by a specific collection vector or a set of collection vectors);

- rarity (limited editions or small number of preserved copies);

- linguodidactological value (which determines the quality of the content and character of pedagogical literature);

- bibliographic descriptiveness (building a scientific inventory of the literary monuments).

4. Parameterising the Collection

The selection of the literary monuments which make up the virtual linguodidactological library collection is based on the principles presented in the theoretical framework.

A leading factor in the practical realisation of a virtual linguodidactological collection of educational literature relevant to the Bulgarian educational space for the study of the Ottoman Turkish language by Bulgarians is the principle of "bilingualism". In this case, it is about the coexistence in one physical book of both the Ottoman Turkish language, which was the official language of the Ottoman Empire and of the Bulgarian population within its body until 1878, and the Bulgarian language, which in turn is the mother tongue of this population. On this basis, only Ottoman-Turkish-Bulgarian or Bulgarian-Ottoman-Turkish editions are included in

the virtual linguodidactological library collection. The main difficulty in this process is the distinction between Ottoman Turkish and Turkish, which really only happened in the 20th century with the revolution of 1923 and Türkiye's transition to a republican form of government. In the Bulgarian linguistic and cultural space, the terms "османски" (Ottoman), "отомански" (Ottoman), "османотурски" (Ottoman Turkish) and "турски" (Turkish) have become intertwined since the 19th century (Vesselinov and Yordanova, 2016). The first three terms are synonymous and have one common denotation, while the term "Turkish" has three main meanings: the first is generative and denotes both Ottoman Turkish and the Modern Turkish language; the second meaning is synonymous only with Ottoman Turkish ("османотурски", resp. "османски" or "отомански"), and the third meaning is associated with the "spoken Turkish language", which in the 20th century became official in the Republic of Türkiye. It is necessary to note that in the Bulgarian linguistic space of the 19th century no distinction was made between Ottoman Turkish, Ottoman and Turkish. The terms were interchangeable and in literary practice served to reflect the official language of the Ottoman Empire.

The principle of "virtuality" implies the digitalisation of the relevant physical books in a certain format and their integration in a specific environment (website, repository, database, etc.), without the need for reclassifying or the topographical displacement of the books in the relevant library stock.

According to the "rarity" principle, all Bulgarian editions from 1519 to 1878 fall under this heading, as they are characterised by a limited print run and only single copies of them have been preserved. These editions are considered "first printed" and form the Bulgarian national treasure trove of literary monuments (Balan, 1909; Tsonev, 1910; Tsonev, 1923; Stoyanov, 1957; Angelova, 2022).

The principle of linguodidactological value reflects the content aspect of the printed volume and is closely related to the pedagogical literature's nature. In this sense, specific literary monuments are evaluated through the general cultural significance they've had, have or if they have the potential for further development over time. Their linguodidactological value is measured by the degree of their applicability in education, taking into account the factors characterising the time of the publication of the relevant book monument, the duration of its use in the educational process and the value of the educational material included in it, in view of the criterion of relevance or transience.

The principle of bibliographic descriptiveness is related to the imperative need to provide the collection array with a serious scientific bibliographic inventory of the literary monu-

ments. It is combined with the requirement that the bibliographic indexing be at the service of the users, without, however, losing its rigorous scientific value and comprehensiveness. That is how the scientific bibliographic collection inventory acquires the corresponding linguistic didactological dimension, which makes the virtual library collection accessible.

5. Collection Vectors

Contemporary collections are built around the cost of collection vectors, which can be contentive, formal, or contentive-formal in nature. In this case, there are three vectors, objectified respectively by the collection vector "primers (primary school books)", the collection vector "grammars" and the collection vector "dictionaries", regardless of the fact that in the field of Bulgarian early-printed literature dedicated to mastering the Ottoman Turkish language we also discover tutorials, phrasebooks and letter books.

The macrostructure of the universal Bulgarian virtual linguodidactological library collection with a time span from 1851 to 1875 contains 16 titles distributed in 21 volumes, as 5 titles have several editions each. The microstructure of this collection covers 6 thematic areas as follows: (textbooks) Турский буквар за българскити юноши [Turkish Primer for the Bulgarian Youth] (Valkov, 1856); Турско-български буквар [Turkish-Bulgarian Primer] (Chorapchiev, 1864); Буквар за турский язик със забавни прочити [Turkish Primer with Fun Reads] (Chorapchiev, 1866); Буквар за турский язик [Turkish Language Primer] (Chorapchiev, 1867; Chorapchiev, 1875); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1864; Gruev, 1867; Gruev, 1873); Самоучител за турский язик [Teach Yourself Turkish] (Hrulev, 1861); (Grammars) Османска граматика [Ottoman Grammar] (Gruev, 1864) and Граматика за турский язик [Turkish Grammar] (Markov, 1871; Markov, 1874); (dictionaries) Краткий турско-болгарский речник и разговорник [Short Turkish-Bulgarian Dictionary and Phrasebook] (Radov, 1851); Речник на думи турски и гръцки в язика българский [Dictionary of Turkish and Greek Words in the Bulgarian Language] (Pavlevand Zhivkov, 1855); Словар француско-българско-турски за най-употребителните думи [French-Bulgarian-Turkish Dictionary of the Most Common Words] (Popov andHranov, 1868); (phrasebooks) Разговори български-гречески-турски-французски-англо-италиански [Bulgarian-Greek-Turkish-French-English-Italian Conversations] (Razgovori, 1858); Българо-турски разговорник [Bulgarian-Turkish Phrasebook] (Gruev, 1862); (Letter books) Турско-български писмовник [Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1868); Нов турско-български писмовник [New Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1873); (handwriting aids) Примери за краснописание на българский язик, турский и гръцкий [Examples of Handwriting in Bulgarian, Turkish and Greek] (Tsvet-

kov, 1870; Tsvetkov, 1872). The book stock of the "St. Kliment Ohridski" University Library, which is the richest in Bulgaria according to quantitative and qualitative indicators of Ottoman Turkish linguistic didactological publications, however, does not contain all book monuments from the universal Bulgarian linguodidactological library collection. Its macrostructure is composed of 11 titles collected in 14 volumes: Краткий турско-болгарский речник и разговорник [Short Turkish-Bulgarian Dictionary and Phrasebook] (Radov, 1851); Речник на думи турски и гръцки в язика български [Dictionary of Turkish and Greek Words in the Bulgarian Language] (Pavlev and Zhivkov, 1855); Турский буквар за българскити юноши [Turkish Primer for the Bulgarian Youth] (Valkov, 1856); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1864); Османска граматика [Ottoman Grammar] (Gruev, 1864); Буквар за турский язик със забавни прочити [Turkish Primer with Fun Reads] (Chorapchiev, 1866); Буквар за турский язик [Turkish Language Primer] (Chorapchiev, 1867); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1867); Словар француско-българско-турски за най-употребителните думи [French-Bulgarian-Turkish Dictionary of the Most Common Words] (Popov and Hranov, 1868); Турско-български писмовник [Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1868); Граматика за турский язик [Turkish Grammar] (Markov, 1871); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1873); Нов турско-български писмовник [New Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1873); Буквар за турский язик [Turkish Language Primer] (Chorapchiev, 1875). The textbooks in this linguodidactological library collection are represented by: Турский буквар за българскити юноши [Turkish Primer for the Bulgarian Youth] (Valkov, 1856); Турско-български буквар [Turkish-Bulgarian Primer] (Chorapchiev, 1864); Буквар за турский язик със забавни прочити [Turkish Primer with Fun Reads] (Chorapchiev, 1866); Буквар за турский язик [Turkish Language Primer] (Chorapchiev, 1867); Буквар за турский язик [Turkish Language Primer] (Chorapchiev, 1875); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1864); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1867); Начялна книга за османский язик [Ottoman Language Starter Book] (Gruev, 1873). The grammar aids in the collection are as follows: Османска граматика [Ottoman Grammar] (Gruev, 1864) and Граматика за турский язик [Turkish Grammar] (Markov, 1871). There are two dictionaries: Краткий турско-болгарский речник и разговорник [Short Turkish-Bulgarian Dictionary and Phrasebook] (Radov, 1851); Словар француско-българско-турски за най-употребителните думи [French-Bulgarian-Turkish Dictionary of the Most Common Words] (Popov and Hranov, 1868). The phrasebook group is represented only by one "Българо-турски разговорник" [Bulgarian-Turkish Phrasebook] (Gruev, 1862). The

letter books according to some authors are two, and according to others it is a question of one title with two editions. After all, the presence of different titles is not a sufficient premise to assume that these are two separate editions, due to the high degree of repetition in their contents. Therefore, in our opinion, it is one book monument which has undergone two editions: Турско-български писмовник [Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1868); Нов турско-български писмовник [New Turkish-Bulgarian Letter Book] (Popov and Chorapchiev, 1873). Compared to the universal Bulgarian virtual linguodidactological library collection, 6 editions are missing from the University Library collection.

6. Collection Analysis

The chronological review of the books included in the Ottoman Turkish linguodidactological collection illustrates the complex picture of the educational interactions between the Ottoman Empire and the Bulgarian ethnic community over a period of almost a quarter of a century – between 1851 and 1875. However, the influence of this linguodidactological literature goes beyond and above these limits and fits into the complex process of westernisation of the Ottoman Empire.

The review of the authors included in the collection shows that they belong to the Bulgarian ethnic group, although the matter at hand is educational literature aimed at mastering the Ottoman Turkish language. It turns out that the interest among the intellectual circles of the Ottoman Empire outside the framework of this ethnic group was zero, which speaks of a certain “cultural” neglect in the attitudes to this problem. Socio-cultural commitment was directed from the small ethnic group to the language of the Empire, which was a natural process in the conglomerate that was the Ottoman society in the second half of the 19th century.

The linguodidactological centre around which this collection is formed is composed of the Ottoman (Turkish) and Bulgarian languages, with some authors examining them in the direction from Bulgarian to Ottoman (Turkish), and others in the reverse direction. These two languages competed with Modern Greek, French, English and Italian, according to the literary monuments in which Ottoman Turkish appears, but in the real conditions of educational competition, Russian, Serbian and Romanian were also added to them. Graphically, the Ottoman Turkish language was rendered using Arabic characters or Cyrillic letters.

The Bulgarians’ interest in the Ottoman Turkish language probably sprang not only from its official status in the Empire, but also from its Arabic-Persian composition. These two linguistic components serve “as a key to the whole of Western Asia” (Vesselinov, 2023), therefore their integration, albeit indirectly, in the teaching process of Ottoman Turkish is

particularly relevant. After the Crimean War, the Ottoman Turkish language began to be taught not only as a simple "beginnings of the Turkish language", but also as a modern academic discipline by following the so-called "sound method" (i.e. phonetic), as evidenced by various announcements in the revivalist press of that time. The combination of the classroom system, which replaced the Lancasterian system (also called "mutual instruction") of learning, the sound method led to positive results and the Bulgarian intelligentsia successfully managed to master this difficult language, additionally encrypted in Arabic. Chronologically, the linguodidactological genre "dictionaries" appeared first, followed by the "phrasebooks", "self-learning books", "primers", "textbooks", "handwriting aids" and, as a natural finale, the "grammars".

The geography of the collection encompasses rare and valuable Bulgarian editions printed in 4 Balkan cities located on the territory of the Ottoman Empire, Serbia and Romania. These were the printing houses in Tsarigrad (Constantinople), Ruschuk (i.e. the city of Ruse), as well as the printers in Belgrade (Serbia) and Bucharest (Romania). The published linguodidactological literary monuments are the result of the activity of 6 printing houses located in 6 cities. The directly established benefactors number several hundred people from Razgrad, Ruschuk, Shumen, Varna, Lyaskovets, Elena, Lom, Rahovo, Plovdiv, Kazanlak, Tsarigrad, Yuskedar, Pirot, Varna, Karlovo, Sopot, Tarnovo, Tatar-Pazardzhik, who ordered and prepaid a certain number of copies of the respective editions. Three of the linguodidactological books begin with a preface (or foreword), almost all have a parallel title, with the Ottoman Turkish text rendered in a Church Slavonic script, secular Cyrillic script or Arabic. In certain cases, the Ottoman Turkish text was written in red Arabic characters, which makes it stand out even more in the respective book edition.

7. Collection Composition

The composition of the virtual linguodidactological library collection of rare and valuable publications for the realisation of the successful training of Bulgarians in the Ottoman Turkish language includes the following publications, arranged chronologically, according to the date of their publication. The inventory follows the Bulgarian bibliographical tradition (Balan, 1909; Tsonev, 1910; Tsonev, 1923; Stoyanov, 1957; Angelova, 2022) and contains the following bibliographic areas: area of the title of the literary monument; area of author's responsibility with an entry containing the name of the compiler, author or adapter; area with data about the place of publication of the book monument; area with data about the relevant printing house; issue date area; area with quantitative data about the volume of the book monument, as well as about its format. To these classical bibliographic data, specific areas have been added, containing information characterising the graphic system and font used,

the presence of a preface, the presence of a list of benefactors, indicating the towns where the benefactors lived and possibly their number. The information included in these areas is drawn up according to the bibliographic data included in the inventories of M. Stoyanov (1957) and A. Angelova (2022) (, where some of them have been supplemented based on an additional *de visu* review. The book monuments subject to digitisation in the form of the virtual linguodidactological library collection according to the specified and theoretically defined criteria are 14 in number. They illustrate the main points in the development of the Bulgarian practice in the teaching of Ottoman Turkish during the last quarter century of the period of our national Revival. The ones included in different editions complete the linguistic didactological picture with important details, regardless of the fact that in their main part they repeat their original sources.

Краткий турско-болгарский речник и разговорник / от Пенча Радова. – В Белград : печатано в Правителствена книгопечатня, 1851. – 94, [2] с.; 8°. Заб.: Текст с църковнославянски шрифт. Предговор на с. 3-4. Списък на спомоществователи на с. [1-2].

Речник на думи турски и гръцки в язика български / сбран от г-на Михаила Павлева ; а наредил Александър Т. Живков. – Издание първо. –Букурещ : И. Копайнигова, 1855. – [6], XII, 62 с. ; 8°. Заб.: Предговор на с. I-XII.

Турски буквар за българските юноши, които желаят с по-лесен способ да получат добро начало на турският язик / преведен, допълнен и издаден от Стефана Вълкова из Жеравна. – В Цареград: Тадеа Дивитчианова , 1856. 64 с.; 8° . Заб.: Текст с църковнославянски шрифт. Арабските букви – червени. Предговор на с. 3-4.

Начална книга за османский язик / от Й. Груева. – Цариград: в книгопечатницата на А. Миносоглу, 1864. –64 с.; 8°.

Османска граматика / от Й. Груева. – Цариград: в книгопечятницата на А. Минасоглу, 1864. – 244 с., 1 табл.; 8°. Заб.: Заглавие и на османотурски език.

Буквар за турский язик съ[с] забавни прочити /от Ив. П. Чорапчиева. – Русчюк: в печатницата на Дунавската област, 1866. 72 с.; 8 . Заб.: Заглавие и текст и на османскотурски език.

Буквар за турский язик / от Ив. П. Чорапчиева. – Второ издание. – Русчюк: в печатницата на Дунавската област, 1867. – 72 с. ; 8°. Заб.: Паралелно заглавие и текст и на османотурски език.

Начална книга за османский язик / от Й. Груев. – Второ издание. – Цариград : в книгопечатицата на „Македония“, 1867. – 56 с. ; 8°.

Словар француско-български-турски за най-употребяваните думи / от Стефана П. Илиев и Дима В. Хранов. – Първо издание. – Русчук : в печатницата на Дунавската област, 1868. – 294 с. ; 8°. Заб.: Предисловие на с. 1. Списък на спомоществователите на с. 293-294.

Турско-български писмовник / нареден от С. Д. Попова и Ив. И. Чорапчиева. – Издание първо. – Русчюк : в печатницата на Дунавската област, 1868. – 57, 55, 16 с. ; 8°. Заб.: Паралелно заглавие и текст на османотурски език. Предисловие на с. 3.

Граматика за турски язик: ч. 1 / от Н. Марков. – издание първо. – Русчук : печатница на Дунавската област, 1871. – 122 с., 1 л.: табл. ; 4°. Заб.: Текст на османотурски.

Начялна книга за османский язик / от Й. Груев. – Третье издание. – Царийград: в печатницата на Карапетров и друж, 1873. – 62 с. 8 °. Заб.: Липсва титул.

Нов турско-български писмовник : за употребление в българските училища / нареден от С. Д. Попова и Ив. П. Чорапчиева. – Издание второ. – В Търново и др. : издава книгопродавница Момчилова и сие в Търново и Русе, 1873 (Русчук : печатницата на Дунавския вилает). – 55, 56, 16 с. ; 8°. Заб.: Заглавие и текст на български и османотурски език. Предисловие на с. 2- 4.

Буквар за турский язик / от Ив. П. Чорапчиева. – Издание третьо. – Русчюк : в печатницата на Дунавската област, 1875. – 72 с. ; 8°. Заб.: Паралелно заглавие на османотурски език.

The presented model of a “virtual linguodidactological library collection” of rare and valuable publications, intended for use in the process of teaching Bulgarians the Ottoman Turkish language, is an option for a theoretico-practical response to the strategic task facing the modern academic library for providing information and guaranteeing access to the literary and documentary heritage.

8. Conclusion

The presented model of a bilingual digital collection of rare Bulgarian editions of text-books, pedagogical grammars and dictionaries for studying the Ottoman-Turkish language in the Balkans in the 19th century is an attempt at providing information and ensuring access to the literary and documentary heritage which is of immediate importance for the development of academic philological education in the field of Turkology. A theoretico-practical solution for typological modelling of a bilingual digital collection, relevant to the needs of Bulgarian

scientific libraries, is proposed and a prototype of a theoretical model for assembling a collection of rare and valuable Ottoman-Turkish linguistic didactic publications for academic purposes has been concretised.

References

Alhasani, M. and Yordanova, M. (2020). Measuring achievement of the formula 'mother tongue + two' – a need to improve foreign language proficiency in Europe? *Лингводидактически ракурси* (pp. 559-568). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски".

Angelova, A. (2022). Български старопечатни издания 1806-1878: Изследване на колекцията на Университетска библиотека «Св. Климент Охридски». София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски».

Balan, A. T. (1909). Български книгопис за сто години 1806-1905. София: Българско книжовно дружество от фонд Напредък.

Fotinov, K. (1844). Словестност славяноболгарска Любословие, 93-94.

Stoyanov, M. (1957). Българска възрожденска книжнина. Т. 1. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806–1878 г. София.

Tsonev, B. (1910). Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. Т. 1. София.

Tsonev, B. (1923). Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2. . София.

Vesselinov, D. (2018). Проблемите на лингводидактологията в пространствено-времевата ситуация на XXI век. *Чуждоезиково обучение = Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, *45*(1), 7-8.

Vesselinov, D. (2019). Изследователски аспекти на съвременната лингводидактология. – . Ч*уждоезиково обучение = Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, *46*(1), 7-8.

Vesselinov, D. (2021). Лингводидактологични аспекти на присъственото обучение в електронна среда. – . *Чуждоезиково обучение= Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, *48*(1), 7-8.

Vesselinov, D. (2023). Лингводидактологично полувековие [Linguodidactic jubilee]. *Чуждоезиково обучение = Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, *50*(1), 7-8.

Vesselinov, D. and Alhasani, M. (2020). Contemporary politics of multilingualism and its impact on democratic consolidation of an enlarged European Union. *Лингводидактически ракурси* (pp. 500-508). София: Университетско издателство, Св. Климент Охридски.

Vesselinov, D. and Yordanova, M. (2016). Терминологическая оппозиция турецкий–тюркский в болгарском и французском языке. *Чуждоезиково обучение = Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*, *43*(6) 623–628.

Vesselinov, D., Yordanova, M. and Deshey, A. (2020). Модел на плурилингвално обучение в мултилингвална и мултикултурна среда. *Лингводидактически ракурси* (pp. 395–404). София: Университетско издателство, Св. Климент Охридски.

22. BÖLÜM / CHAPTER 22

Teknolojik Gelişmelerin Koleksiyon ve Bilginin Düzenlenmesine Yansımaları

Reflections of Technological Developments on Collection and Organization of Information

Mustafa BAYTER[1]

[1]Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

E-posta: mbayter@hotmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.22

ÖZ

Teknoloji insanların ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkmıştır, daha sonra bilimin de katkılarıyla sürekli bir değişim ve gelişim göstermektedir. Teknolojinin gelişimi ile kütüphane koleksiyonları veri tabanları, elektronik makaleler, e-tezler, elektronik gazeteler, elektronik kitaplar vb kaynaklardan oluşmaya başlamıştır. Bu bilgi kaynaklarına daha etkin bir şekilde erişim sağlamak için kütüphaneler teknolojiyi etkin kullanır hale gelmiştir. Kütüphane koleksiyonlarına gelişmelere bağlı olarak yeni bilgi düzenleme ve erişim sistemleri üretilmiş ve geliştirilmiştir. Bilgi kaynaklarına ait çeşitli bibliyografik verilerin kaydı tutularak kullanıcılar da kütüphaneciler de kaynak bulma açısından kolaylıklar yaşamıştır. Git gide geliştirilen bilginin düzenlenmesi kaynaklara ait en ince ayrıntıyı verecek kadar detaylandırılmıştır. Koleksiyonların kullanıcılara yarar sağlayabilmesi ve kullanıcıların istediği zamanda ihtiyaç duydukları kaynağa erişim sağlayabilmesi için bilginin düzenlenmesinin belirli kurallara göre teknoloji kullanarak düzenli bir şekilde yapılması son derece önemlidir. Teknolojinin gelişmesiyle günümüze kadar bilginin düzenlenmesini gelişimi AAKK (Anglo-Amerikan Kataloglama Kurallar) ile başlamıştır. Günümüz teknolojisine uygun olan RDA (Resource Description and Access) en son geliştirilen bilgi düzenleme sistemi olmuştur. RDA, basılı ve elektronik ortamdaki koleksiyonların düzenlenmesinde ve kullanıcılara gereksinim duydukları bilgiyi bulmaları, tanımlamaları, seçmeleri ve sağlamaları için yardımcı olmaktadır. Bilgi kaynakları ve bu kaynakları oluşturan kişiler arasındaki ilişkileri gösteren bibliyografik kayıtları kümeleme özelliğini desteklemektedir. RDA sayesine koleksiyonun düzenlenmesi üst düzeyde olup bilgi kaynaklarına ait tüm veriler tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, teknolojik gelişmelerin koleksiyon ve bilginin düzenlenmesine yansımalarını incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, koleksiyon, bilginin düzenlenmesi, kataloglama, bilgiye erişim

ABSTRACT

Technology has emerged in line with the needs of people, and then it shows a constant change and development with the contributions of science. With the development of technology, library collections began to consist of

databases, electronic articles, e-theses, electronic newspapers, electronic books, etc. In order to provide access to these information resources more effectively, libraries have become effective in using technology. Depending on the developments in library collections, new information organization and access systems have been produced and developed. By keeping records of various bibliographic data belonging to information sources, both users and librarians experienced ease in terms of finding resources. The organization of the gradually developed information is detailed enough to give the finest detail of the sources. In order for the collections to be beneficial to the users and to enable the users to access the resources they need at any time, it is extremely important that the information is organized regularly using technology according to certain rules. With the development of technology, the development of the organization of information has started with AAKK (Anglo-American Cataloging Rules). RDA (Resource Description and Access), which is suitable for today's technology, has been the latest information editing system. RDA assists users in organizing print and electronic collections and helping users find, define, select and provide the information they need. It supports the clustering feature of bibliographic records showing the relationships between information sources and the people who create these sources. Thanks to the RDA, the organization of the collection is at a high level and all data belonging to the information sources are defined. In this study, it has been tried to examine the reflections of technological developments on the collection and organization of information.

Keywords: Technology, collection, organization of information, cataloging, access to information

Extended Abstract

Technology has emerged in line with the needs of people, then it shows a constant change and development with its contributions in science. From past to present, cultural, economic, social production, transportation, etc. Technology affects the life of society in all areas of society, and information centers, which are social institutions, are also closely affected by this situation, like many other fields. Especially since the 1960s, technology has started to be used in the collections in the information centers and developments have been experienced. In these developments, it has tried to make the arrangement of information, providing and lending services standard, fast and error-free. With the development of information technologies, new information environments have started to emerge and new structures have emerged for users to establish a strong communication with information resources.

Information technologies, which started to show its effect in libraries especially after the 1980s, have led to significant changes in the structure of collections. Information technology has enabled the organization of information to be carried out quickly and in a planned manner. Since the first libraries, it has allowed the library to be renewed without changing its basic structure and purpose, such as transferring information to its users, and to develop in parallel with the changing technology.

With the development of technology, library collections began to consist of databases, electronic articles, e-theses, electronic newspapers, electronic books, e-science etc. In order to provide access to these information resources more effectively, libraries have become effective in using technology. Depending on the developments in library collections, new information organization and access systems have been produced and developed. By keeping records of various bibliog-

raphic data belonging to information sources, users have also experienced convenience in finding resources in librarians. The organization of the gradually developed information is detailed enough to give the finest detail of the sources. In order for the collections to be beneficial to the users and to enable the users to access the resources they need at any time, it is extremely important that the information is organized regularly using technology according to certain rules. Organization of information; It is the process of defining the bibliographic information of the work in printed or electronic format in order to provide access to the information resources in a library to the users who need the information.

As a result of the development of information technologies, the important thing in bibliographic records transferred from card catalogs to electronic media is the formation of a certain rule and acting according to this rule. Therefore, a standardization has been made and AAKK2 has been published. "Universal Bibliographic Control" has emerged in order to prevent repetition in the recording of existing information collections in the system and to provide access to information in the same format for the user who needs information. Thanks to this control, users can easily access the information resources they need by using the same access points. This situation highlights the importance of exchange of records internationally.

With the development of technology, the development of the organization of information has started with AAKK (Anglo-American Cataloging Rules). RDA (Resource Description and Access), which is suitable for today's technology, has been the latest information editing system. RDA assists users in organizing print and electronic collections and helping users find, define, select and provide the information they need. It supports the clustering feature of bibliographic records showing the relationships between information sources and the people who create these sources. In this study, it has been tried to examine the reflections of technological developments on the collection and organization of information.

Information specialists should follow the innovations brought by information technologies step by step, reflect these new applications to the system in line with user expectations and requirements; at the same time, it has to perform existing information services in accordance with the 'user-centered library' approach.

1. Giriş

Tarihsel sürece bakıldığında toplumları her açıdan etkilenmesine ve gelişmesine yön veren en önemli faktörler arasında teknoloji vardır. İnsanın varoluşundan bu yana sosyal ve ekonomik olarak geçirilen avcılık, tarım, sanayileşme ve bilgi toplumları aşamalarında kullanılan silah, tarım aletleri, makineler, e-bilgi kaynakları vb. eşyalar teknolojisinin gelişmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Aktan ve Tunç, 1998, s. 119).

Teknoloji insanların ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkmıştır, daha sonra bilimin de katkılarıyla sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir. Geçmişten günümüze kültürel, ekonomik, sosyal üretim, ulaşım vb. toplumun her alanında teknoloji toplumun hayatını etkilemekte, bu durumdan birçok alan gibi toplumsal kurum olan kütüphaneleri de yakından etkilenmektedir. Özellikle 1960'lardan bu yana kütüphanelerde bulunan koleksiyonlarda da teknoloji kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerde bilginin düzenlenmesi, sağlama ve ödünç verme hizmetlerinin gerçekleşmesini standart, hızlı ve hatasız hale getirmeye çalışmıştır (Dalkıran, Ö., 2013, 173). Bilgi teknolojilerinin gelişimiyle yeni bilgi ortamları ortaya çıkmaya başlamıştır ve kullanıcıların bilgi kaynaklarıyla güçlü bir iletişim kurması için yeni yapılar ortaya çıkmıştır.

Hızla değişen ve gelişen bilgi teknolojileri her alanı etkisi altına alıp dönüştürürken, eğitsel, kültürel ve toplumsal açıdan önemli bir yere sahip olan kütüphanelerde de koleksiyonun değişmesine sebep olmuştur. Bu değişim bilginin düzenlenmesinde yeniliklere yol açmıştır. Yeni dönemde değişen koleksiyonlar kendisini yenileyen bilginin düzenlenmesi kurallarını gerektirmiştir.

Özellikle 1980'li yıllardan sonra kütüphanelerde etkisini göstermeye başlayan bilgi teknolojileri, koleksiyonların yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bilgi teknolojisi, bilginin düzenlenmesi işlemlerini hızlı ve planlı gerçekleştirilmesini sağlamıştır. İlk kütüphanelerden bu yana kütüphanenin bilgileri kullanıcılarına aktarma gibi temel yapısını ve amacını değiştirmeden yenilenmesine ve değişen teknolojiyle paralel olarak gelişmesine yol açmıştır (Keseroğlu, 2010, s. 687).

Bilgi teknolojilerinin ilerlemesi ile kütüphanelerde bulunan koleksiyon biçimlerinin gelişim göstermesi, bilgi kaynaklarının yapılandırılmasıyla ve kullanıcıların erişimine açılmasına ait standartların gelişmesine ve yeniden oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu durum bilginin düzenlenmesinde de değişikliklere ve gelişmelere yol açmıştır.

"Bilgi teknolojileri bilgiyi iletmek, depolamak, oluşturmak, paylaşmak ve değişim yapmak için kullanılan dijital teknolojileri kapsamaktadır." (Özel, 2016, s. 272). Bilgi teknolo-

jilerinden doğan internetin hayatımıza girmesi ile kütüphaneler sanal kütüphane, elektronik kütüphane, duvarsız kütüphane, kağıtsız kütüphane, kablolu kütüphane, gezici kütüphane gibi kavramlar ile kullanılmaya başlanmıştır.

Teknolojinin gelişimi ile birlikte kütüphane koleksiyonları veri tabanları, elektronik makaleler, e-tezler, elektronik gazeteler, elektronik kitaplar, e-bilim vb. kaynaklardan oluşmaya başlamıştır (Konya,Görel ve Havuçoğlu, 2012, s.27). Elektronik bilgi kaynakların kullanımının artmasında ve toplumun bu kaynakların farkına varmasında kütüphanelere çok fazla sorumluluk düşmektedir. Bilgi teknolojilerinin kütüphanelerde gerçekleştirilen hizmetlere, iş akış süreçlerine de etkisi yansımıştır. Önceden kaynaklar sağlanırken gerçekleştirilen işlemler bilginin düzenlenmesinde kullanılmazdı. Teknolojinin gelişmesi ile bu bilgiler kullanılır olmuştur. Kütüphaneler geniş bir kitleye hizmet verdiği için ve bilgi düzenleme uzmanlarının kaynakları yönetmek, organize etmek ve paylaşmak konusunda bilgili oldukları için bilgi kaynaklarının bulunması, doğru kullanımı konusunda önemli fayda sağlamışlardır (Konya,-Görel ve Havuçoğlu, 2012, s.29). Bilgi kaynaklarının elektronik ortama aktarılabilmesi için ilk önce kütüphanede bulunan bütün kaynakların bibliyografik olarak tanımlanması yapılmalı daha sonra koleksiyona eklenmelidir. Bütün bu bilginin düzenlemesi işlemleri yapıldığında elektronik ortamda bilgiye ulaşım daha kolay hale gelecektir.

Araştırmanın amacı: Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kütüphane koleksiyonları da paralel olarak değişim göstermeye başlamıştır. Geçtiğimiz yıllarda koleksiyonlar daha çok basılı olarak bilgi kaynakları bulunurken günümüz koşullarında internetin de hayatımıza girmesiyle birlikte bilgilere daha hızlı ve kolay erişim sağlamak için elektronik bilgi kaynakları tercih edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı teknolojinin gelişmesi ile kütüphanelerin koleksiyonlarındaki değişimi ve bilginin düzenlenmesinde yaşanan değişimleri ortaya koymaktır.

Araştırma konusunun kaynaklarını bulmak için derinlemesine bir literatür taraması yapılmıştır. Belgesel tarama yöntemi kullanılarak araştırma süreci gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız ile ilgili tarihsel süreç içerisindeki değişimleri anlatan kaynaklar irdelenmiştir.

Çalışmada kullanılan belgesel tarama metodu; mevcut kayıtlarla belgelerin sistematik olarak incelenmesiyle verilerin elde edilmesidir. Yazılı ve online belgeler etrafında belgesel tarama sayesinde bulunan kaynakları, inceleme, önemli noktaları not alma ve değerlendirerek yazma işlemleridir (Karasar, 1999, 183).

2. Teknolojinin Gelişimi

Teknolojinin gelişimi 1960'lı yılların başına dayanmaktadır. İlk zamanlar yalın bir düzeyde olan teknoloji temel bilgileri tarama ve kullanma uygulamaları gibi temel düzeyde yapıla-

cak işlemlerde kullanılmıştır. 1970'li yıllarda bilgi teknolojisi yardımıyla karar destek sistemi geliştirilmiştir. 1980'li yıllarda Stratejik veri yapıları oluşmuş ve 1990'lı yıllarda kurumlarda yapılan işlemlerin önceden belirlenmesini sağlayan yapılar geliştirilmiştir. Kurumlarda bilgi teknolojisi zaman içerisinde teknolojik ve fonksiyonel açıdan gelişmiştir (Nolan ve Croson, 1995). Bilgi teknolojisinin gelişmesi dört döneme ayrılmıştır. Bunlar:

2.1. Veri İşleme Dönemi

Otomasyon sistemlerine geçiş sürecinin başlangıç dönemi diyebiliriz. Bu dönemde, kurumların işleyişinde veri ekipmanlarından yararlanılarak otomatik bir şekilde kullanılması sağlanmış ve insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmaya başlanmıştır (Nolan ve Croson, 1995, s.44). Dönemin özellikleri:

• Bu dönemde sistemler COBOL programı kullanılarak otomatik bir yapının oluşması sağlanmıştır.

• Çok büyük kodları içeren portföy uygulamaları kullanılmıştır.

2.2. Mikro Dönem

Bu dönemin oluşması mikrobilgisayarların kullanılmasıyla oluşmuştur. Mikro bilgisayarların asıl özelliği, programlama bilmeden programların kullanılmasını sağlaması ve grafik arabirimi bulunan bilgisayarlar olmasıdır. Bu dönemde, Excel gibi tablo oluşturabileceğiniz programlar, elektronik yazı makineleri, grafik tasarım gibi bu tür yazılım uygulamaları, şahsi amaçlar için kullanıcıların bilgisayarla tanışması gerçeklemiştir (Nolan ve Croson, 1995, s.44).

1980 -1995 yıllarında mikro dönem geçilmiştir. Tablo yapma programları, hesap döküm grafiği ve CAD /CAM vb. kullanıcılara hitap eden programlar üretilmiştir. Otomobillerde teknoloji kullanılarak rahatlık sağlanması, otomatik ön panel işaretleri, navigasyon vb. teknolojiyi sağlayan mikroişlemciler kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda geniş alan ağları yapısı geliştirilerek internal ve external sistemi geliştirilerek veri transferi sağlanmıştır (Nolan ve Croson, 1995, s.45).

2.3. Ağlar Dönemi

Kurumların işlemleri ağ yapıları sayesinde örgütlenmeye başlamıştır. İlk olarak bilgisayarların birbirlerine bağlanması sayesinde veri işleme dönemi oluşmuş, daha sonra işlemcilerin özelliklerinin kullanılmasıyla birlikte mikro dönem oluşmuş ve elektronik kablo bağlantıları sayesinde ağ dönemi bu dönemlerin birleştiricisi konumunda olmuştur. Görüntülü iletişim,

etkileşimli televizyon, telefonlar vb. gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Projelerde anlık bağlantılar için ağ yapılarına bağlı yazılımlar kullanılmıştır (Nolan & Croson, 1995, s. 45).

2.4. PC (Personal Computer) Sonrası Dönem

Yukarıdaki üç dönemden sonra "PC Sonrası Dönem" olarak anılan dönem, bilgisayar dışındaki akıllı cihazların etkisini artırarak hızla yayıldığı ve her yerde anlık iletişim kuran cihazların olduğu ortamlar oluşmaya başlamıştır (Daşkıran, 2012, s.18). Bu dönem mobil cihazların kullanımı ve internetin yaygınlaşması ile, kullanıcıların bilgiye daha fazla erişebilmeleri ve bu bilgiyi daha fazla yerde kullanabilmeleri için PC'ler yerine diğer cihazlar kullanılmaya başlanmıştır. Kullanıcının istediği zamanda, mobil cihazlarından çalışma imkânı bulabileceği, esnek bir yapıya sahip, kullanılması kolay ve depolama sorunu az yaşanan bulut tabanlı yapılar kullanım alanına girmiştir. Bunlardan yola çıkarak hayatımızda PC sonrası dönemin başlamasıyla beraber bulut bilişim uygulamalarının herkes tarafından kullanılması beklenebilir.

3. Bilgi Teknolojisi Tanımı ve Amacı

Dünya, bilgi teknolojilerinde gerçekleşen gelişmelerden sonra Gutenberg'in 1450 yılında icat ettiği metal harflerle baskı yapan matbaayla birlikte ilk bilgi-belge patlamasının ardından ikinci bir bilgi-belge patlaması dönemi yaşar olmuştur (Kurulgan, 2004, s. 41). Bu gelişmeler 20. Yüzyılın başlarında teknolojinin gelişmesine hız kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi daha da hızlanmıştır. Yer altındaki kablolarla bilgisayarları birbirine bağlayan bir ağ olan internet, teknolojik gelişmelerde büyük bir etki yaratmıştır. Bilgisayar ve iletişim çerçevesinde gerçekleşen teknolojileri birleştirerek düşündüğümüzde bilgi teknolojisi diye adlandırabiliriz. Bilgi teknolojisinin temel bileşenlerini sıralayacak olursak; bilgisayar sistemi, depolama, uydu aracığıyla bilgi paylaşımı yapma, mikro teknoloji, fiber teknolojisi, lazer teknolojisi, dijital teknoloji, telekomünikasyon araçları, internet servisleri vb. olarak sıralayabiliriz (Aras Biçen, Çelik, ve Yarar, 2021, s. 232).

Bilgi teknolojisi anlamında ilk kavramın ve gelişiminin oluşması 1950'li yıllarında bilgisayar adı verilen teknolojik aletin kullanılmaya başlanması ile ortaya çıkmış ve veri tabanı denilen sistem 1960 yılında oluşmaya başlamıştır (Aras Biçen, Çelik, ve Yarar, 2021, s. 233) Artık kullanıcılar paylaşılan bilgilere kolay yoldan ulaşma olanağı bulmuş ve bilginin paylaşıldığı kitle artmıştır. Bu değişim ve teknolojinin ilerlemesi sayesinde kullanıcılar basılı olan kaynakların yanında internet ortamına yüklenen belgelere de sahip olmuşlardır. Bunların yanı sıra arşivler dahil olmak üzere erişilmek istenen her belgeye kolay yoldan ulaşmak kullanıcıların rahatlığı açısından öne çıkmaktadır. Basılı olan kaynaklarla elektronik kaynakların farkı olarak basılı kaynakların sadece belirli bir emek vererek yerinde görmek ve zamanla

yıpranma gibi durumlar söz konusu iken elektronik kaynaklara istediğin zaman ve istediğin yerde erişim imkânı sağlanabilir.

Bilgi teknolojisi, bilgiyi yollayan, alan, yöneten, tanzim eden, analize tabi tutan ya da kullanıcının karar vermesine yardım eden vasıtadır (Huber, 1990). Bilgi teknolojisi; verilerin kaydedilmesi, belli bir işlem prosesinden geçirilmesiyle birlikte bilgilerin üretilmesi, üretilmiş olan söz konusu bilgilere ulaşılması, saklanmasıyla taşınması vb. işlemlerin düzenli ve kolay bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan teknolojidir (Öğüt, 2003, s.123).

Bilgi teknolojisi ile ilgili genel bir tanım yaparsak, bilgi teknolojisi bilgiyi iletmek maksadıyla bilgi teknolojilerini kullanarak ihtiyaç duyulan verilerin bulunması, işlenmesi, depolanması, iletilmesi ve kullanıcıların ulaşımına sunulması için kullanılan gelişmelere açık bir teknolojidir. İletişim teknolojisi verilerin bir noktadan farklı bir noktaya aktarılmasında daha hızlı verileri iletmesini sağlamaktadır. Bilgisayar teknolojisi ise; hesap yapmak ve bilgileri kullanma konusunda yardımcı olur. Bilgisayar ve iletişim teknolojisinin birlikte kullanılmasıyla bilgi teknolojisi oluşur.

Literatüre bakıldığında, bilgi teknolojisinin birçok farklı şekilde tanımlamasının yapıldığı görülmektedir. Yapılan açıklamalardaki ortak noktalara bakıldığında ise kurumlarda bilgilerin iletilmesini sağlamak maksadıyla, bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını ve ihtiyaç duyulduğunda bilginin gönderilmesini veya bilgiye erişilmesini sağlayan teknolojilerin tamamına denir.

Bilgi teknolojisinin amacı, bilgiyi işleme, saklama, dağıtma ve kullanma süreçlerini daha verimli, hızlı ve etkin hale getirmektir. Bu amaçla, bilgi teknolojisi çeşitli araçlar ve yöntemler kullanır. Örneğin, bilgisayarlar, veri saklama ve işleme için kullanılırken, internet ve diğer ağlar bilgi dağıtımı için kullanılmaktadır. Ayrıca, bilgi teknolojisi, insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını ve çalışmalarını daha etkin hale getirmeyi amaçlar. Bu sayede, insanlar daha verimli bir şekilde çalışabilir ve daha fazla bilgiye erişebilirler.

4. Kütüphanelerde Teknoloji

Geçmişten günümüze hızla artmakta olan bilgi ve bilgi kaynakları değişen teknolojinin etkisiyle bilgi kaynaklarının iletimi, taşınması, korunması ile ilgili sistemlerinde değişimine yol açmıştır. Buna paralel olarak kullanıcıların da ihtiyaçlarının farklılaşması, bilgi kaynaklarının gelecek nesillere aktarma ihtiyacı sebebiyle koleksiyonlarda biçim ve içerik olarak değişim göstermeye başlamıştır. 1960'lı yılların başlarında kütüphanelerde bilgisayarlar ile bilginin düzenlemesi işlemleri yapılmaya başlanmıştır. Teknoloji kullanımı ile kütüphanelerde gerçekleşen fonksiyonlar daha pratik ve hızlı hale gelmiş, işlevler artık etkin ve verimli bir

şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bilgi kaynakları, kaynak paylaşımı, kaynakları koruma ve saklama işlevi, personelin niteliği ve niceliği, kütüphaneci kullanıcı ilişkileri arasında da değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Bilgisayarların kullanımı ile kütüphanelerde tekrarlanan işlemler daha hızlı yapılmaya başlamıştır. Böylelikle kütüphane personelinin yaptığı işlemlerde hız kazanmıştır. Bilgisayar aracılığı ile elde edilen kaynaklar, bilgiler kütüphane koleksiyonları farklı kütüphaneler tarafından hatta farklı ülkelerin kütüphanelerinde de erişim sağlanabilmektedir (Akbulut,1985, s. 157).

Bilgi teknolojilerinde yaşanılan gelişmeler ve değişimlerden bütün kurumlar gibi kütüphaneler de etkilenmiştir. Dünyamızda her geçen gün artan bilgi ve belge sayısı, kütüphanelerin bilgi sistemlerini geliştirme ihtiyacının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ihtiyaca karşılık bilgi teknolojisindeki gelişmeler bilgi ve belgelerin kısa sürede depolanması, erişimine ve işlenmesine imkân sunmuştur. Bilgi teknolojilerinin kütüphaneye bağlı gelişmeleri üç aşamada incelenebilir (Koening, 1987, s.49-54). 1971 öncesini ele alan ilk özelliği; kütüphaneler için önem derecesi yüksek olan hesaplama tekniğindeki artışlardır.1971-1986 arasında, hesaplama tekniği dışında kütüphanelerin depolama kapasitesi de artış göstermiştir. Bu zamanlarda çevrimiçi veri tabanlarının ve web sayfalarının sayıları artmıştır. Bilgiye erişim imkânı sağlayan kurumlar bu dönemde oluşmaya başlamıştır.1986'dan itibaren ele alınan üçüncü devrin özelliği telekomünikasyon ağ kapasitelerindeki hızlı büyümesi olmuştur. Bu aşamalardan sonra ağlar gelişerek; dünya çapında iş birliği olanakları sağlanmıştır. Bilgisayar ağlarının kendi aralarında kurdukları etkileşim sonucu bilginin uluslararası kapsamda özgür dolaşması ve değişime uğramasında neden olmuştur.

Teknolojik değişimler ile kütüphaneler yalnızca kitap ve kitap türü materyalleri içeren, kullanıcılara sunulan bu belgeleri saklayıp koruyan bir yapı olmaktan çıkmış ve farklı bir boyuta geçmiştir. Elektronik kütüphane, dijital kütüphane ve sanal kütüphane gibi birbirine benzeyen tanımlamalar ortaya çıkmıştır (Üstün, 1994, s. 217). Bilgilerin kaydının yapıldığı koleksiyonlar gitgide basılı sistemlerden çıkıp sanal ortama aktarılması ve kullanıcılarında bu ortamlara doğru geçişi başlanmıştır. Kütüphaneler, kullanıcılarının gereksinimine dayalı olarak elektronik ortamda daha fazla koleksiyon sunmaya başlamıştır.

Kayıtlı bilginin depolanıp, düzenlenmesi ve kullanıcıya sunulması, kütüphanenin tarihsel açısından önemli bir yere sahip olmasının temel nedenidir (Yılmaz,2017, s.364). Teknolojinin getirdiği yeniliklerle bilgi kaynaklarının kayıt ortamı değişmiş ve elektronik bilgi kaynakları ortaya çıkmaya başlamıştır. Kütüphaneler oluşan bilgi yığınlarını kontrol altına alabilmek, kullanıcılarına yararlı hizmetler sağlayabilmek, daha güvenilir ve hızlı işlemleri yapabilmek için bilginin düzenlenmesi için gelişen teknolojilerden yararlanmıştır.

Geleneksel kütüphanelerin tersine, elektronik kütüphanelerde yer alan bilgilere ulaşma konusunda zamanla yer sınırlaması önemli derecede yok edilmştir. Kişiler ihtiyaç hissettikleri bilgilere her yerden direkt olarak ulaşabilmiştir (Wilensky, 1995, s.60). Kütüphanecilerin, koleksiyonlarını düzenlerken elektronik ortamdaki bilgilere özgü düzenleme yaparak, kullanıcıların her zaman erişim sağlama ihtiyaçlarını da aklında bulundurması ihtiyaç duymuştur. Kaynak alımından sorumlu kütüphaneci artık basılı kaynakların yanında veri tabanları için de alım yapması veya abone olması gerekmiştir. Kütüphaneler bilgi teknolojisi yardımıyla yeni ve farklı yöntemler kullanarak kullanıcısına bilgi hizmeti sunmaktadır. Yeni bilgi kaynaklarının sağlaması, depolaması ve korunması işlemleri yeni metotlarla yapıldığı gibi bilginin düzenlenmesi de yeni kurallarla yapılmaktadır (Fox et al., 1995, s.24-25). Kütüphane hizmetlerinde yaşanılan bu gelişmeler ve değişimler, bilginin erişilmesinde ve kullanımında büyük bir değişeme sebep olmuştur.

Günümüz internet ortamında resim, belge, müzik, dosya, video vs. her alandan bilgi kaydedilmektedir. Kütüphanelerde de bu içerik paylaşım ortamından tanıtma, eğitme gibi içerikleri kullanıcılara paylaşım konusunda kullanabilirler. Youtube aracılığıyla eğitim videoları oluşturmakta; İnstagram, Facebook vs. platformlarda resim ve belge paylaşımı gerçekleştirilebilir. Bulut bilişim tabanlı medya kullanımı ve paylaşımı sağlayan uygulamaların kullanımı kütüphaneler tarafından web 2.0 ile yapılmış ve kullanıcılara yeni ortamlarda hizmet verme olanağı doğmuştur. Google Drive, MS OneDrive gibi uygulamalar yardımıyla hem belgeleri saklama hem de başka kişilerle aynı anda paylaşabilmeye olanak sağlanmıştır. Kullanıcılar ve kütüphane personeli için istediği zamanda erişim imkânının olması büyük avantaj sağlamaktadır (Bayraktar ve Bayraktar, 2017, s.3432).

E-kütüphane, e-kaynak hizmetleri kütüphaneleri açısından hem üniversite kütüphaneleri hem de belirli derleme kütüphaneleri içerisinde kurtarıcı bir özellik teşkil etmektedir. Kütüphanelerin yanı sıra yayınevleri de bilgiye ihtiyacı olan kullanıcılar için sunduğu hizmetlerin çoktan çoğunu ücretsiz olarak yapmış başka bir deyişle veri tabanlarını kullanıcılara ücretsiz bir şekilde yararlanma imkânı sunmuştur.

Elektronik kütüphane: Kütüphane kataloglarını CD-ROM, kütüphane otomasyon yazılımı online bilgi hizmeti vb. hizmetleri bilgisayarlar yardımıyla geçmişe göre daha hızlı şekilde erişilebilir sağlayan kütüphaneler olarak tanımlanabilir (Harada, 1994, s.100; akt. Özel, 2016, s.278).

Elektronik kütüphaneler koleksiyon yönetimi çerçevesinde uluslararası standartlar doğrultusunda oluşturulan, toplanan koleksiyondaki kaynakların kaliteli şekilde sağlanmasına

fırsat veren dijital kaynakların sunulduğu çevrimiçi koleksiyonlardır (IFLA, 2010, s.1-2; akt. Özel, 2016, s.278).

Elektronik kütüphane gelişimini etkileyen en önemli durum internetin keşfedilmesi ve kullanımın yaygınlaşmasıdır. Bu durum çevrimiçi bilgisayar katalogları oluşturulmasını ve son olarak mikrobilgisayarlarında kullanımı ile yeni teknolojik olanaklar oluşmasına başlatmıştır.

5. Kütüphane Koleksiyonları

Bilimsel bilgiye ulaşabilmek için bilginin kayıt altına alınması gerekir. Bilginin kayıt altına alınması bilgi kaynaklarının oluşmasını sağlar. Bilgi kaynakları kütüphane koleksiyonunu oluşturur. Bilgi kaynakları kullanıcıların istek ve gereksinimlerine uygun bir biçimde basılı ve elektronik olarak hazırlanan kitap, süreli yayın görsel-işitsel materyal, harita, patent, standart, para, pul, küre, nota, arşiv malzemesi gibi kaynakların tümü olarak nitelenebilir.

İnsanların edindikleri bilgileri kaydettikleri ilk yerler mağara duvarları olmuştur. Fakat bu bilgiler daha çok resim şeklindedir ama bu resimler o zamanlarda yaşayan insanların hayatları hakkında bize bilgi vermektedir. Daha sonra taş ve kil tabletlere edindikleri bilgileri kaydeden insanoğlu zamanla bilgi kaynakları açısından da gelişme yaşamıştır. Bilgi kaynaklarını günümüzde şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kitaplar
- Dergiler
- Sözlükler
- Ansiklopediler
- Almanaklar
- İstatistiki kaynakları
- Atlaslar
- Biyografik kaynaklar
- Kronolojiler
- Kütüphane katalogları
- Elektronik bilgi kaynakları
- Tezler

Elektronik kaynakları, bir bilgisayara bağlanan çevre birimleri kullanılarak, cd-rom sürücüsü veya internet gibi bir ağa bağlanılarak, bilgisayar üzerinde işletilen, okunan veri ve/veya bilgisayar program(ları)ndan ibarettir. Bu kategoriye, elektronik metinler, bibliyografik veri tabanları, yazılım uygulamaları ve benzerleri girmektedir. Elektronik bilgi kaynakları kütüphanelerde sunulan manyetik bantlar, CD-ROM ve internet gibi elektronik ortamlardan

erişilebilen bilgi kaynakları olarak tanımlanmaktadır (Al ve Küçük, 2003, s. 168). Bu kaynaklara elektronik dergileri, elektronik kitapları ve web sitelerini örnek verebiliriz.

Zamanla teknolojinin gelişmesiyle bilginin sunulduğu ortamlar da değişiklik gösterdiği için slayt, şerit film, makara, kaset, film, mikroform, ses, görüntü, video, ve veri içeren materyaller manyetik ortamlara kaydedilerek derlenmeye başlanılmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile beraber elektronik kaynakların basılı kaynaklara göre daha çok kütüphane koleksiyonunu oluşturmuştur.

6. Kütüphanelerde Elektronik Bilgi Kaynakları Koleksiyonları

Teknolojik değişimler ve gelişimler kütüphaneleri fiziki olarak etkilediği kadar koleksiyonları da tür ve içerik bakımından etkilemiştir. Basılı kaynakların yanında elektronik kaynaklar (e-kaynaklar) ortaya çıkmıştır. Elektronik bilgi kaynakları güncel bilgiye erişim, kaynakların saklanmasındaki maliyet problemlerinin azalması, kullanıcıların kütüphaneye gitme ihtiyacını ortadan kaldırma ve aynı kaynaklara pek çok kişinin aynı anda erişmesi gibi özellikleriyle kütüphane koleksiyonunda yaygın şekilde kullanılmaktadır. Elektronik kaynaklar, bir kütüphanenin koleksiyonunda yer alan CD-ROM'lar, elektronik dergiler (e-dergiler), ağ üzerindeki veri tabanları, internet ortamında yer alan bilgi kaynakları ve elektronik ortamlarda yer alan diğer kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2021, s.725). Elektronik kaynakların ortaya çıkışında 2.Dünya savaşı meydana gelen önemli değişimler etkili olmuştur. Teknolojide yaşanan hızlı gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bilgi patlamasıyla maliyetlerin artması, yayın fiyatlarının yükselmesi, yayınlama ve dağıtımda gecikmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda basılı dergilerde yer alan bilgilerin güncelliğini yitirmesi anlamına da geliyordu. Bu nedenle, bilginin elektronik olarak depolanması ve işlenmesi yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Böylece elektronik dergiler ve Chemical Abstracts, Engineering Index ve Index Medicus gibi elektronik veri tabanları ortaya çıkmıştır (Correia ve Teixeira, 2003; akt. Dalkıran, 2013, s.184).

1960'lı yıllarda elektronik kaynaklar gelişim göstermeye başlamıştır, çevrimiçi veri tabanı oluşmuştur, e-kaynaklara uzaktan erişim sağlanmıştır. Elektronik kaynakların bu özellikleri sayesinde kullanıcılar tarafından kullanım oranları artış göstermektedir. Elektronik kaynaklar basılı kaynaklara göre fiyat olarak, depolama olarak ve geçmiş kaynaklara erişim bakımından farklılıkları bulunmaktadır. Kütüphaneler elektronik kaynakların fiyatının düşük olması, kaynaklara hızlı erişilmesi ve fiziki olarak yer kaplamamasından dolayı koleksiyonlarında daha fazla elektronik kaynağa yer vermektedir. Bilgi teknolojisi ve elektronik kaynaklar, kütüphanelerin koleksiyon geliştirme ve iş birliği politikalarında değişikliğe neden olmuştur.

Elektronik kaynakların kolayca kopyasının üretilebilmesi ya da belirli ilkeler doğrultusunda kolayca erişilebilmesi kütüphaneler arası iş birliğindeki bazı kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır. Elektronik kaynaklar, koleksiyon geliştirmede bir bilgi kaynağına "belki gelecekte ihtiyaç duyulur" görüşü yerine "ihtiyaç duyulduğu anda bilgi kaynağına erişim sağlanması" anlayışını ön plana çıkarmıştır (Dalkıran, 2013, s.185).

Bilgi teknolojisindeki değişim ve gelişmeler elektronik kaynakların gelişim göstermesini etkilemiştir. Bu sebepten dolayı kütüphanelerin koleksiyonlarını yenileme ve geliştirme işlemlerine etki etmiştir. Elektronik kaynaklar, güncel bilgiye anında erişim sağlaması, kaynakları depolama sorunlarının azaltması, kullanıcıların talep ettiği kaynağa erişimi gibi faydaları vardır. Elektronik kaynakların kütüphaneye faydası ise; uzaktan erişim imkânı sunar. Aynı anda bütün kullanıcıların aynı kaynağa ulaşma imkânı sağlar. Kütüphane kaynakları içerisinde her geçen gün artarak bulunmaya başlanmıştır (Al ve Al, 2003, s. 2). E-kitaplar, sesli kitap, elektronik danışma kaynakları, e-dergiler, e-tezler, açık erişim kaynaklarıyla, elektronik veri tabanları ve web siteleri kütüphanelerin elektronik koleksiyonlarında bulunan bilgi kaynaklarıdır.

6.1. Elektronik kitap

Bir kitabın sayısal ortamdaki kopyasına veya elektronik ortamda kitap şeklinde yazılan içeriğine elektronik kitap denilmektedir. Elektronik kitapların tarihini 1970 yılına kadar indirmek olanaklıdır. 1972 yılında Illinois Üniversitesi'nde sayısal bir halk kütüphanesi olarak başlamıştır. Konya, 2004, s.68) Elektronik kitap, basılı benzerinin tüm niteliklerini içermekle beraber ilaveten ses, görüntü ve etkileşimli bağlantıları da içerir. Elektronik kitaplar basılı olanlardan ayrı olarak, elektronik ortamda kullanılması için hazırlanır. Elektronik kitap, kolayca internetten indirilebilecek, elektronik postayla yollanabilecek haldedir (Soydan, 2012, s. 389).

Elektronik kitaplara ulaşmak için internet üzerinden belirli veri tabanlarına erişilmelidir. Bu bağlamda yaygın şekilde kişisel bilgisayarlar, telefonlar, elektronik kitap okuyucusu ve markalaşmış Kindle, Kobo, ibook vb. yazılım ve cihazlar üzerinden kullanılmaktadır. Elektronik kitaplar günümüzde e-kitap satıcılarının ve kütüphane koleksiyonlarının en önemli kaynakları arasında bulunmaktadır. Kütüphaneler, ilk zamanlarda var olan elektronik kitapların piyasadaki cihazlarla uyumunda ortaya çıkan zorluklar dolayısıyla popüler elektronik kitaplara üyelik noktasında tedbirli davranmışlarsa da bilgi teknolojisindeki gelişmeler kısa zamanda söz konusu güçlükleri ortadan kaldırmıştır. Böylece elektronik kitaplar kütüphaneler için önemli birer bilgi materyali hâline gelmiştir. Günümüzde elektronik kitaplar kütüphanelerin yayınevleri ile yaptıkları sözleşme ve anlaşmalar ile kullanıcılara ulaştırılmaktadır. Birçok

kütüphane, çevrimiçi veri tabanları yardımıyla elektronik kitaplara erişim sunmaktadırlar. Bunun için evrensel olarak kabul edilmiş bir dosya uzantısı ve basit bir görüntüleme sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Birçok farklı standartlarda e-kitap dosya formatları olmasına karşın bugün de kabul gören belli başlı e-kitap formatları mevcuttur. Bunlardan bazıları; EPUB, PDF, MOBI ve AZW formatlarıdır (Yılmaz, 2017, s. 9).

Elektronik kitaplar günümüzde neredeyse bütün kütüphane çeşitlerinin dermeleri için öncelikli ilgi alanıdır. Yeni nesil kullanıcıların ihtiyaç duydukları kaynaklar paralelinde önem düzeyini her geçen gün artırmaktadır, kütüphanelerin dermelerindeki elektronik kitap adetlerini çoğaltması önemlidir. Elektronik kitapların derme kapsamına alınmasında tercih aşamasında sağlama ve kullanım esaslarına kadar bütün konuların detaylıca düşünülerek derme geliştirme politikasına aktarılması ve lisans sözleşmelerinin bu politikaya paralel şekilde yapılması gerekmektedir (Diriarın, 2013, s. 39).

E-kitap hizmeti gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de kullanıcılara daha hızlı hizmet verebilmek için ve kitap okuma oranının arttırabilmek için Kasım 2017 de e-kitap hizmeti verilmeye başlandı. E-kitap farkındalığının artması açısından veri tabanı aboneliği başlatıldı ayrıca e-kitaplara ‘kütüphanem cepte’ uygulamasından da erişilebilmekledir. Kullanıcıların e-kitaplara olan ilgisindeki artıştan dolayı da e-kitaplara erişebilecekleri ayrı bir ‘e yayın platformu’ oluşturuldu. Bu hizmetler kütüphanelerde daha fazla kullanıcının yararlanmasını sağlamıştır, e-kitapların farkındalığını arttırmıştır ve okuma kültürünü arttırmaya başlamıştır (Işık, 2019, s. 70).

6.2. Sesli kitap

Bir kitabın genel olarak uzman ya da gönüllü bireylerce yüksek ses ile okunup dijital ortamlara kaydedilmesiyle yapılan kitaptır (Reitz, 2012). Önceden kasetlere kaydedilmiş olan sesli kitaplar, bugün CD-ROM, DVD ya da internet vb. ortamlarda MP3, Windows Media Audio, Advanced Audio Coding vb. dijital formatlarda sunulur. Bu tip bilgi kaynakları çocukların okuma alışkanlarını geliştirme, görme engelli bireylerle görebilen yetişkinlere gündelik hayatlarında fayda sunma ereklerine hizmette bulunmaktadır. LibriVox, Audiobooks.com, Project Gutenberg ve Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık sesli kitaplar için önemlidir (Tezcan ve Tanrıkulu, 2011, s. 362).

6.3. Elektronik dergiler

“ODLIS sözlüğünde “elektronik dergi”, web, e-posta veya diğer İnternet erişim araçları aracılığıyla kullanıma sunulan basılı bir derginin dijital sürümü veya basılı karşılığı olmayan dergi benzeri bir elektronik yayın olarak tanımlanmaktadır” (Diriarın, 2013, s. 39). Bir baş-

ka tanıma göre belirli aralıklarla yayınlanan, kalite kontrolünden geçmiş yazılardan oluşan ve elektronik iletişim kanalları kullanılarak dağıtılıp, erişilen bibliyografik bir birim olarak tanımlanabilir (Kayaoğlu, 2019). Elektronik dergiler özellikle güncel sayılarından eskiye dönük olarak içeriklere ulaşılmasını sağlar. Bu işlem için internetin olduğu her yerden ulaşım gerçekleştirilebilir.

E-dergi veri tabanında gelişmiş arama sayesinde hızlı bir şekilde istenilen kaynağa ulaşılır. Bu sayede kullanıcı ihtiyaç duyduğu kaynağı veri tabanı içinde bibliyografik künyesine veya tam metnine erişim imkânına sahiptirler. Bunun yanı sıra elektronik dergi veri tabanlarında bir derginin kullanılıp kullanılmadığı, eğer kullanılıyor ise ne sıklıkla kullanılıyor gibi istatistikler sunmaktadır.

6.4. Elektronik danışma kaynakları

Elektronik danışma kaynakları, bütün konularda bilgi alabilmek üzere güvenilir bilgileri internet ortamında sunmuş olan sözlük, ansiklopedi, el kitabı, biyografi, rehber, yıllık, coğrafi kaynaklar, bibliyografya, indeks, katalog ve abstrakt gibi başvuru kaynaklarından oluşmaktadır. Bu kaynaklar araştırmacılar için çok önemlidir. Bu tip kaynaklar kullanıcılar için farklı hususlarda açıklamalar yapmaktadır, genel bilgiler sunmaktadır ya da onları öteki bilgi kaynaklarına erişmek üzere yönlendirmektedir. Elektronik danışma kaynakları kullanıcılar için söz konusu olanakları sunar iken, sahip olduğu arayüz yapılarıyla ve özelliklerle aranılmakta olan bilgilere basılı danışma kaynaklarına göre daha süratli erişim olanağı sağlamaktadır ve kolayca kullanılmaktadır (Yenikurtuluş, 2007, s. 25).

6.5. Elektronik tezler

Elektronik ortamda hazırlanan veya sonradan elektronik ortama aktarılan depolandıktan sonra erişime açılan tezlere elektronik tez adı verilir. Ülkemizde daha çok tezler elektronik ortamda üretilmektedir. Bilimselliği onaylanıp tamamlanan tezler elektronik yayın biçimi olarak PDF biçimine dönüştürülüp elektronik formatını basılı formatıyla beraber enstitülere veya bağlı bulunan kuruma teslim edilmektedir. Lisansüstü tezler enstitü veya fakülteler tarafından onaylandıktan sonra Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi›ne gönderilmektedir. Ulusal Tez Merkezi tarafından kontrol edilen tezler kataloglama kurallarına uygun bir biçimde konu başlıkları verilerek tam metin içerik olarak Ulusal Tez Merkezi sisteminde erişime sunulmaktadır. Bunlar tek bir arama motoru üzerinden içeriğinde bulunan tezlerin başlık, öz/özet, anahtar kelimeler, literatür ve kaynakça içeriklerinden arama ve tarama yapabilmesine olanak tanımaktadırlar (Yenikurtuluş, 2007, s. 24).

6.6. Açık erişim kaynakları

Araştırma, öğretim ve öteki amaçlara yönelik olarak belli bir lisans sınırlaması olmadan ücretsiz şekilde sunulan hakemli dergilerdeki makaleler, konferanslarda sunulan bildiriler, projelerin raporları, mastır, doktora tezleri, çalışma raporlarıyla ders notları vb. bilgi kaynaklarıdır. Söz konusu kaynaklar bilimsel bilginin global olduğuna vurguda bulunan, dergi aboneliği ücretleri, kullanım karşılığındaki ücretlendirme, lisans anlaşmaları, izin kısıtlamalarıyla telif hakları vb. bilimsel bilginin önündeki engelleri kaldıran açık erişim girişimiyle ortaya çıkmıştır (Yenikurtuluş, 2007, s. 22).

6.7. Veri tabanları

ODLIS sözlüğünde "elektronik veri tabanı", belirli bir konu veya alanla ilgili dijitalleştirilmiş bilgidir. Veri tabanları kolaylık ve hız için tasarlanmış birden fazla bilgiye erişim biçimi olan büyük verilerden oluşan, düzenli olarak güncellenen, işlenebilir bir duruma getirilmiş bilgi ortamlarıdır.

Elektronik veri tabanı, araştırılabilir bir elektronik kaynak koleksiyonudur. Kütüphaneler, aranabilir bir çevrimiçi kaynağı tanımlamak için 'veri tabanı' terimini kullanmaktadırlar. Genellikle kütüphaneler, veri tabanları içeriğinde bulunan ve telif hakkıyla korunan lisanslı verilere, erişim için ödeme yapmaktadırlar. Kütüphane tarafından sağlanan veri tabanlarını kullanmak, araştırmacıların güvenilir kaynaklardan bilgiyi bulmasına yardımcı olmaktadır. Bir veri tabanı tek bir konu içeriği olabileceği gibi, birkaç konuyu da kapsayabilmektedir. Bazı yayıncılar, yayınlanan tüm içeriklerini tek bir web sitesinden aranmasına izin veren veri tabanı arayüzleri de sağlamaktadır. Bilgi teknolojilerindeki yaşanılan değişimler kütüphane koleksiyonlarını da paralel yönde etkisi olmuştur. Bu gelişmelerin bilginin düzenlenmesine yansımasına bakacak olursak; kaynakların dijital ortama aktarılması, elektronik dergi yayıncılığı, gri yayınların açık ve tam olarak kullanılmasında yararlanılmaktadır. Bunları etkileyen bilgi teknolojilerine bakarsak; çevrimiçi veri tabanları, tam metin hizmetler, elektronik kaynaklar ve web bazlı belgeler olarak sıralanabilir. Yaşanılan yenilikler ve gelişmelerle birlikte kütüphaneleri de sanal ortamda kendini geliştirerek, hizmetlerini elektronik ortama taşımaya başlamışlardır. Geleneksel kütüphanecilikte kaynak kullanımı için kullanıcı kütüphaneye gelip ulaşabilirdi. Şimdiki zamanımızda teknolojinin bilgi düzenlenmesine getirdiği yenilikler ve bilgi ağ yapılarının etkin kullanılmasıyla beraber kütüphane hizmetlerinde zaman ve mekân sınırı olmadan bilgiye ulaşma imkânı sağlanmıştır (Yenikurtuluş, 2007, s. 25).

6.8. Web siteleri

İnternet siteleri de dosyalar, resimlerle, grafiklerle, seslerle ve videolar ile bağlantı kurulmasını temin eden ve HTML'yle düzenlenmiş olan belgelerdir. İnternette bulunan, farklı konular ile alakalı güncel bilgilerin yanında bilimsel bilgilerin de bulunduğu söz konusu belgelere tarayıcılarla hiper bağlantılar kullanıp hızlı bir şekilde erişilebilmektedir. 2. kuşak internet teknolojilerinin ortaya çıkardığı araçlarla uygulamalar da bugün kullanıcıların kolayca ulaşabilecekleri ve kullanabilecekleri bilgi kaynaklarındandır (Özel, 2016, s. 77).

Dijital ortamda bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabilmek ve bunları kullanabilmek üzere bilgi erişim sistemleriyle vasıtaları çok önemlidir. Söz konusu sistemlerle vasıtalar genellikle kullanıcıların bilgiye ihtiyaçlarını karşılamak için kütüphane koleksiyonlarında yer alan ilgili kaynakların tümüne erişmeyle ilgisiz olanlarıysa ayıklama fonksiyonlarına dayanır (Tonta, Sever, 2002, s. 9). Arama motorları, konu rehberleri, alan yazına yönelten veri tabanlarıyla online kütüphane kataloglarıysa bilgi erişim sistemleriyle vasıtaları şeklinde nitelendirilir.

Ayrıca, kütüphaneler, kullanıcılarını internet üzerindeki bilgi kirliliğinden korumakla faydalı bilgilere ulaşmalarını temin etmek üzere ücretli ve ücretsiz otoriteli internet sayfalarını derlemektedir, incelemektedir ve kataloglarına ilave etmektedir. Böylece kütüphanelerin kullanıcıları kütüphanelerin kataloglarından gerçekleştirecekleri bir aramanın neticesinde ulaşmış oldukları kütüphane materyalleri dışında, internet sayfalarının adreslerine de ulaşabilmektedir ve söz konusu adreslere URL linkleriyle ulaşabilmektedir (Çelik, 2003, s. 38–39).

7. Bilginin Düzenlenmesi

Geçmişten günümüze kütüphaneler, bünyesinde bulundurdukları bilgi kaynaklarını önceden belirli talimatlar çerçevesinde düzenlenmiş, kütüphane katalogları aracılığıyla listelenerek kullanıcının hizmetine sunmuştur. Bilginin düzenlenmesi, bir bilgi kaynağının bibliyografik bilgilerini tanımlar, konusunu belirler, sınıflama sistemlerinden yararlanarak konu numarası verilmesini sağlar, yer numarasını belirleyerek kullanıcıların erişimine sunulması işlemlerini içermektedir. Bilginin düzenlenmesi dar anlamda önceden belirlenmiş kurallara bağlı kalınarak eserlerin bibliyografik nitelenmesidir. Bilginin düzenlenmesi geniş anlamda ise bibliyografik sistemlerin planlanması, tasarımı, uyarlanması, sistemlere eklemelerin yapılması, izlenmesi veya sürdürülmesidir (Bayter, 2000, s.24

Bilginin düzenlenmesi, kütüphane ve kütüphanelerin koleksiyonlarında bulunan her türlü bilgi kaynağının kaynakçasal kimliğinin belirli bir kural gereğince saptanması olarak tanımlanabilir (Yurdadoğ, 1974, s. 36).

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğüne (2013) göre bilginin düzenlenmesi şöyle açıklayabiliriz: Bir kütüphanedeki bilgi kaynaklarını kimliklenmek ya da tekleştirmek ve kullanıcıya yapıtı benzersiz bir biçimde kimliklenebilmesi için yeterli bilgiyi sağlamak üzere belgeyi tanımlamanın yanı sıra konusu, yazarı, anlatım biçimi, fiziksel biçimi, düzeyi ve tarihi gibi özelliklerini belirterek bir belgenin seçiminde yardımcı olacak bilgileri vermektir. Bilginin düzenlenmesi, kütüphanelerin koleksiyonunda bulunan tüm bilgi kaynaklarının bibliyografik kimliğini önceden belirlenmiş birtakım kurallar ile tanımlamaktır (Beygirci, 2020, s. 22).

Bilginin düzenlenmesi, kütüphanecilik işinin en temel çalışma unsurlarından birisidir. Kütüphanelerin kullanıcılar tarafından kullanılmasından bu yana içerisinde bulundurduğu tüm kaynakların belli kurallar çerçevesinde düzenlenmesi zorunlu bir durum olmuştur. Aksi taktirde kullanıcıların faydalanmak istedikleri kaynaklara erişmesi olanaklı olmayacaktır (Rowley, 1996, s. 7). Bu yüzden gerekli olan, bilginin düzenlenmesi işlemi belirli bir sistem ve belirli standartlar eşliğinde yürütülmektedir. Bilginin düzenlenmesi aynı zamanda var olan standartların sağlanması noktasında bir araç görevi görmektedir. Geliştirilen standartlar sayesinde kitap, dergi, kitap dışı materyaller ve elektronik bilgi kaynaklarının belirli bir düzene göre kütüphanede yer alması sağlanmaktadır. Bu sayede kütüphane koleksiyonu, kütüphaneci kontrolünde düzenlenmesine olanak sağlamaktadır. Çünkü kütüphanenin sirkülasyonu sağlayabilmesi için bünyesinde bulundurduğu tüm gereçleri, konusu açısından, erişilmek istendiklerinde bulunmasını sağlamak üzere yer numarası da verilerek hem basılı hem de elektronik ortamda önceden hazırlaması gerekmektedir. Bilginin düzenlenmesi; bir kütüphanede bulunan bilgi kaynaklarının bilgiye gereksinim duyan kullanıcılara erişimini sağlamak amacıyla esere ait bibliyografik bilgilerin basılı veya elektronik format şeklinde tanımlanması işlemidir. Kütüphanelerde bilginin düzenlenmesi işlemi teknik hizmetler biriminde gerçekleşmektedir. Bu birimde, bilgi kaynağının teknik okuma yoluyla konusunun belirlenmesi, kütüphane otomasyonunda geçerli olan sınıflama sisteminden faydalanarak yer numarasının verilmesi, konu başlıklarının oluşturulması ve son olarak kullanıcıların hizmetine sunulması gibi işlemlerin hepsini bünyesinde barındırmakta olan en temel ve önemli işlemlerden birisidir (Sefercioğlu, 2003, s. 5).

"Bilgi teknolojisindeki gelişmeler kütüphaneciliğin uzun yıllardır süren kütüphane odaklı hizmet algısı, teknik ve uygulamalarını yeniden tanımlamayı gerektirmiştir" (Toplu, 2010, s. 647). 20.yüzyılda bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bilgiye hızlı ve daha az maliyetle ulaşmak bireyler için önemli bir hale gelmiştir. Gelişen teknolojinin etkileri kütüphaneleri de yansımış ve kütüphaneler de teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Bilgi kaynaklarına daha etkin bir şekilde erişim sağlamak için bilgi düzenleme sistemleri üretilmiş

ve geliştirilmiştir. Elektronik ortamda oluşmaya başlayan koleksiyon yapılarının düzenlenmesinde de önemli değişiklikler olmuştur.

Bilginin düzenlenmesi, Harrod's Librarians Glossary'de şu şekilde tanımlanmaktadır: Belirli bir düzene göre yer alan kitap, harita ve diğer kitap dışı materyallerin listelenmesidir. Bu kayıtlar, bir koleksiyonun, bir kütüphanenin ve bir grup kütüphanenin kaynaklarını kaydeder, tanımlar ve indeksler. Her bir giriş, materyalin tanımlanması için yer numarası, yazar, eser adı, yayın tarihi, diğer sorumlular, sayfa sayısı, resimlendirmeler ve baskı sayısı gibi ayrıntıları içerir.

Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğünde ise bilginin düzenlenmesi şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir kütüphanedeki bütün gereçleri, kaynakçasal kimlikleri ve konuları bakımından, arandıklarında bulmalarını sağlamak, üzere yer numaraları da belirterek basılı ve elektronik olarak hazırlanmasıdır.

Younger, günümüzde bilginin düzenlenmesin amacını, bilgiye erişimde doğru hedefe ulaşmak için koleksiyonların bibliyografik tanımlarının yapılması olarak açıklamaktır (Younger, 2002, s. 4).

Günümüzde basılı ve elektronik ortamda pek çok bilgi kaynağı bulunmaktadır. Bireyler bu kaynaklar arasında yer alan çeşitli bilgilerden gereksinim duyduklarına gerek fiziksel gerekse elektronik ortamda ulaşmak ister. İhtiyacımız olan bilgi kaynağına zaman kaybetmeden hızlı bir biçimde ulaşmak için bilgi kayıt ortamlarının nitelenmesi ve onlara ulaşım sağlayacak erişim uçlarının seçimi için ilkeler ve kurallar bulunmaktadır. Bilginin düzenlenmesi, bu ilke ve kurallara göre sahip olunan bilgi kaynağını düzenlemek, muhafaza etmek ve istenildiğinde erişime açmak için oluşturulan bir sistemdir. Bilgi kaynaklarına ait tanıtıcı bilgilerin önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde kaydedilmesi, kaynağın bibliyografik kimliğini ortaya koyarak eserin benzerinden ayrılmasını sağlaması gibi özellikler sayesinde kullanıcılar istedikleri bilgi kaynağına ulaşmada nokta atışı yapabilmektedirler.

Bilginin düzenlenmesi, kullanıcıların üzerinde çalıştıkları materyalleri daha iyi anlamalarına yardımcı olurken kaynakları daha erişilebilir hale getirerek hem pratik hem de eğitimsel amaçlara hizmet eder. Bilginin düzenlenmesinin önemi, kullanıcıların bilgileri daha verimli ve etkili bir şekilde bulmasına yardımcı olma becerisinde yatmaktadır. Kütüphanelerin, müzelerin, arşivlerin, yayıncıların ve diğer kuruluşların materyalleri hızlı ve doğru bir şekilde depolamasına ve almasına yardımcı olur. Bilginin düzenlenmesi ayrıca bir kütüphane veya arşivdeki kitapların ve diğer materyallerin kullanıcılar tarafından konuya veya yazara göre öğe ararken ihtiyaç duyduklarını hızlı bir şekilde bulmalarını sağlar. Ayrıca düzenlenmesi,

aksi takdirde zamanla kaybolabilecek veya unutulabilecek tarihi kayıtlara erişim sağlayarak kültürel mirasın korunmasına yardımcı olur. Kitapları, belgeleri, web sitelerini ve diğer malzemeleri kütüphanelerde veya çevrimiçi veri tabanlarında depolamak için yapılandırılmış bir sistem oluşturarak bilginin düzenlenmesi, tam olarak aranan öğeyi bulmayı kolaylaştırır (Bayter, 2021, s. 26).

IFLA bilginin düzenlenmesinde her ülkenin kendi ulusal yayınlarının uluslararası standartlara göre hazırlanmış diğer uluslar tarafından değiştirilebilen kayıtlarını ister normal ister bilgisayarla okunabilir biçimlerde üretmekten sorumlu olduğunu belirtir. Bilginin düzenlenmesi daha önceleri bölgesel ve ulusal alanda yapılan çalışmalardan oluşuyordu. 20.yy'da milletler arası boyutlara taşınmıştır (Beygirci, 2020, s. 33).

Çalışmaların ilk ürünü, 1908 yılında ALA (American Library Assocation-Amerikan Kütüphaneciler Derneği) tarafından Catalog Rules: Author and Title Entries (Kataloglama Kuralları: Yazar ve Eser Adı Girişi) olarak yayınlandı. Daha sonra eseri tanıtmada daha ayrıntıya girmek için, Rules for Descriptive Cataloging in the library of Congress (Kongre Kütüphanesinde Niteleyici Kataloglama için Kurallar) yayınlanmıştır. Temel ayrılığı giderip ortak bir noktada kavuşturulan giriş ögesine ilişkin temel bilgiler 1967 yılında yayınlanan Anglo-American Cataloging Rules adlı eserdir. Kütüphanelerdeki tüm koleksiyonları içerisine alan bu eser bilginin düzenlenmesinde uluslararası bir standart olmuştur. Bilginin düzenlenmesinde uluslararası iş birliğine destek sağlayan bir başka uygulamada Shared Cataloging (paylaşılmış katalog) programıdır. Programın amacı, kütüphanelere sağlanan yabancı koleksiyonların düzenlenmesinde o yayınların çıkarıldığı ülkelerin ulusal bibliyografyalarından yararlanmaktır. Bu uygulama ile bilginin düzenlenmesini yaparken yapılabilecek hataların önüne geçilmiş ve zamandan tasarruf sağlanmış olmuştur. IFLA'nın 1969 yılında düzenlediği Kataloglama Uzmanları Toplantısında standartlaşmaya katkı sağlayan ISBD (International Standart Bibliographis Description) çalışmaları evrensel alanda pek çok ülke tarafından kabul edilmiş ve bilginin düzenlenmesi kurallarına da yansımıştır. Yapılan ilk ISBD çalışmaları şu şekildedir:

- Monograflar- ISBD(M) gözden geçirilmiş baskı 1977.
- Süreli yayınlar- ISBD(S) ilk standart baskı 1977.
- Kitap dışı materyaller- ISBD(NBM) birinci baskı 1977.
- Haritalar (Kartografik materyaller)- ISBD(CM) birinci baskı 1977.
- Basılmış notalar- ISBD(PM) birinci baskı 1980.
- Yazmalar- ISBD(A) birinci baskı 1980.

Bilginin düzenlenmesi standartlarının ISBD standartlarına göre ayarlanma çalışmaları düzenleme içinde yeni fikirlere ve çalışmalara yol açmıştır. Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada kütüphanecilik kuruluşları birleşerek ISBD standartlarına uygun olacak şekilde 1978 yılında AAKK2 (Anglo American Kataloglama Kuralları 2) yayınlamışlardır (Atılgan, 1987).

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi sonucunda, kart kataloglardan elektronik ortama geçirilen bibliyografik kayıtlarda önemli olan belirli bir kuralın oluşması ve bu kurala göre hareket etmektir. Bu yüzden bir standartlaşmaya gidilmiştir ve AAKK2 yayınlanmıştır. Var olan bilgi koleksiyonların sisteme kaydedilmesinde tekrarı önlemek bilgi gereksinimi duyan kullanıcının aynı formatta olan bilgiye erişimini sağlamak için "Evrensel Bibliyografik Denetim" ortaya çıkmıştır. Bu denetim sayesine, kullanıcılar ihtiyaç duydukları bilgi kaynaklarına aynı erişim uçlarını kullanarak kolay bir şekilde erişim sağlayabilmektedir. Bu durum uluslararası anlamda kayıt alışverişinin de önemini vurgulamaktadır (Beygirci, 2020, s.17).

8. Bilgininin Düzenlenmesinde Teknoloji Kullanımı

Kütüphaneler gittikçe artmaya başlayan bilgi kaynaklarını düzenleyebilmek, kullanıcılarına etkili bir hizmet verebilmek, güvenilir ve daha hızlı işlemler sağlayabilmek için bilgi teknolojisinden yararlanmaya başlamışlardır. Bilgi teknolojilerinin kütüphanelerde kullanılmaya başlamasından sonra gelenekselci yapı yavaştan sanal ortamlara aktarılmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; geleneksel kütüphanecilikte kaynakların sağlanması aşamasında yapılan işlemlerin bir bölümü, tekrardan bilginin düzenlenmesi çalışmalarında yapılmamıştır. Bilgi teknolojisinin kullanılmaya başlanması ile kütüphanelerde, bilginin düzenlenmesi sürecinde yapılan tekrarlar önlenmiştir (Yalvaç, 1994, s. 53-54).

Kütüphanelerde teknoloji gelişim tarihi incelediğinde; ilk zamanlarda teknoloji sadece bilgisayarlar yoluyla bilgi düzenleme işlemlerini yapmaya yarıyordu (Akbulut,1985, s.157). Kütüphane otomasyonu, bilginin düzenlenmesi, depolanması ve erişimi amacına yönelik geniş olanaklar sağlayan; bilgiye nereden, nasıl ve ne zaman olursa olsun erişim kolaylığı getiren; kütüphanecilik ve bilgisayar uygulamalarındaki standartların bir arada harmanlandığı bir ortamda, kütüphaneciliğe yepyeni bir boyut kazandırarak, bilginin düzenlenmesinde ve iletişiminde aktif bir uygulama alanıdır (Işık, 1998, s. 25).

Teknolojiye paralel olarak artan "bilgi", kontrol altına alınması güç ama aynı zamanda da kullanılması "gelişme" adına önemli bir meta haline gelmiştir."(Soydal ve Küçük, 2003, s.143). Teknolojik değişimlerle beraber bilgi kayıt ortamları değiştirmektedir. Ancak bu değişikliklere rağmen gerçekleştirilen işlemler belirli kriterlere göre yapıldığı için bilgi akışı ve erişimi devam edecektir.

Bilgi hizmetlerinde teknolojinin kullanılmasını mecburi hale getiren faktörlerin başında bilginin düzenlemesinde gerçekleşen gelişmelerle bilgi teknolojilerinin bilgiye erişimi kolaylaştırmasının yanı sıra, klasik bilginin düzenlenmesi işlemlerinin yetersiz kalmasıyla bilgiye erişmede sıkıntıların oluşması gelmektedir (Atılgan, 1991, s. 9). Güvenilir ve hızlı bilgilere hissedilen gereksinim tarihin her devrinde insanlığın en önemli gereksinimlerinden biri haline gelmiştir. Bireyin hayatı boyunca edindiği bilginin büyüklüğü genişledikçe belge çeşitliliği de buna bağlı artış göstermiştir. Böylece insanlık için bilgiye ulaşım önemli bir konu haline gelmiştir. Bilgilerle belgeleri insanlığın hizmetine sunan kütüphanelerdeki koleksiyonun bibliyografik olarak tanımlanma, depolama ve sunma giderek güçleşen bir problem olmuştur.

Bilgi teknolojisinin bilgi hizmetlerinde kullanılmaya başlanmasından itibaren kütüphanelerde teknolojik gelişmelere paralel olarak kendi bilgi düzenleme sistemlerini yenilemişlerdir. Kütüphanelerin günümüzde geldiği noktaya bakacak olursak sadece raflarda bulunan bilgi kaynaklarının dışında elektronik bilgi kaynakları ile hizmet verilmektedir.

Kütüphanelerde bireylerin ulaşabileceği pek çok bilgi kaynağı bulunmaktadır. Kitapların çoğunluğu ile başlayan bu serüvende kitap dışı olan ya da basılı olmayan olarak adlandırılan birçok bilgi kaynağı görülmektedir. Bunlardan birkaçı: grafik ve kartografik ortamlar, mikro formlar, değişik türde ses kayıtları, video kayıtları, maketler, küreler, oyunlar, heykeller ve oyuncaklar gibi kaynaklardır. Son zamanlarda fazlalaşan ve giderek de artmaya devam eden elektronik kaynaklarda bunlardan birisidir. Günümüzde, teknoloji sayesinde bireyler aradıkları bilgi kaynağına her türlü elektronik ortamdan ulaşmak istemektedirler. Kütüphanelerde bilginin düzenlenmesi yapılırken bilgi kaynaklarının sınıflama ve konu başlıklarının değerlendirilmesi dahilinde bir eseri niteleyen tüm veriler kurallara uygun bir şekilde tanımlanmalıdır. Bilginin düzenlenmesi, bilgi kaynağının kullanıcılara yönelik olarak çeşitli düzeyde standartlara göre hazırlanmasıdır. Bilgi kaynağını erişime açmak için belirli işlemler yapılmalıdır.

Günümüzde pek çok farklı bilgi kaynağı bulunduğu için her bilgi kaynağının bibliyografik tanımlama şekli aynı biçimde yapılmamaktadır. Örneğin; elektronik eserler için kaynağın kendisine bakılmalı, basılı kaynaklar için iç kapağa, dış kapağa, eserin arka ve ön yüzüne bakılmalı, mikro formlar içinse eser adı etiketinden yararlanılmalıdır. Tüm bunlara bakıldıktan sonra eseri tanımlamak için eser adı ve sorumluluk bildirim alanı, basım bildirimi, yayın dağıtım alanı, dizi bildirimi, bilgi kaynağının türü hangi formatta olduğu, fiziksel özellikleri, notlar alanı, varsa elektronik ulaşım adresi belirlenen standartlar neticesinde girilmelidir. Özellikle katalogcu notlar alanında kullanıcı için değerli görebileceği bilgi kaynağı hakkında ek olarak tüm veriler sunulmalıdır (Bayter, 2021, s.31).

Kütüphanelerde bulunan bilgi kaynakları belirli kural ve sistemlere göre tanımlanmazsa bu kaynaklara ulaşım neredeyse imkânsız hale gelir (Aytek Kaynak, 2001, s. 19). Koleksiyonların kullanıcılara yarar sağlayabilmesi ve kullanıcıların istediği zamanda ihtiyaç duydukları kaynağa erişim sağlayabilmesi için bilginin düzenlenmesinin belirli kurallara göre teknoloji kullanarak düzenli bir şekilde yapılması son derece önemlidir. Bilginin düzenlenmesinin amacı, kullanıcılar için koleksiyonları bulunabilir kılmaktır. Kütüphanelere gelen araştırıcılar rafların ve kaynakların arasında kaybolmamak için katalog tarama ortamlarını kullanır veya uzman kütüphanecilere danışırlar. Ulaşmak istenilen kaynağın teknoloji kullanılarak bibliyografik tanımlaması yapılması gerekir. Kütüphanelerde yapılan bilginin düzenlenmesi işlemi tutarlı, doğru ve teknoloji kullanarak olmalıdır ki koleksiyona erişim hızlı bir şekilde sağlanmalıdır.

9. MARC (Machine Readable Cataloguing)

Teknolojinin gelişimi ile beraber kütüphane koleksiyonlarında büyük artışlar olmuştur. Bu gelişmeler elektronik ortamda bilginin düzenlenmesine yönelim hızla artmıştır. Bu durum karşısında Kongre Kütüphanesi, kart kataloglarının elektronik ortama geçirilmesi adına MARC (Machine Readable Cataloging – Makinece Okunabilir Kataloglama) projesini geliştirmiştir.

1966 yılında Kongre Kütüphanesi tarafından geliştirilen MARC standardı, katalog kayıtlarını bilgisayar ortamında okunabilir hale getirmek için tasarlanmıştır. Makinece okunabilir kataloglama (Machine-Readable-Cataloging-- MARC) standardı sayesinde koleksiyonlarda bilginin düzenlenmesi işlemi elektronik ortamlarda çok rahat bir şekilde giriş yapılmaya başlanmıştır. Standardı kullanan ülke sayısı arttıkça değişimler ve yenileşme çabaları da artmıştır. MARC'ın bilginin düzenlenmesi işlemleri yaparken gereksiz tekrarlamanın önüne geçmek, tek biçimliliği sağlamak, hata oranını en aza düşürmek için önemli katkıları olmuştur (Bayter, 2021, s.35).

MARC, bilginin düzenlenmesinin elektronik ortama belirli standartlar eşliğinde kaydedilmesi ve bu bilgilerin bilgisayar yardımı ile geri alınmasıdır. MARC standardı 2 yıl kullanıldıktan sonra gözle görülen eksikler ve bilgi materyallerinin çeşitliliğinin artması sebebiyle 1968 yılında MARC-II geliştirilmiştir. Geliştirilen bu standartta basılı kitapların yanı sıra kitap dışı materyaller de (haritalar, notalar, süreli yayınlar vb.) bibliyografik olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Tanımlaması yapılan kaynak kullanımı arttığı ve standart geliştirildiği için MARC-II'de kullanılan karakterlerin (harf, noktalama işaretleri, rakam) sayısı da artmıştır. Gelişmeler 1970-71 yıllarında da devam etmiş ve etiket (tag), gösterge (indicatör), alt alan kodu (sabfield code) içerik belirteçleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişim sayesinde MAR-

C-II bir bilgi değişim formatı haline gelmiştir. MARC yıllar içinde teknolojinin gelişmesiyle sürekli yenilenmiş en son MARC21 formatı bilginin düzenlenmesi için kullanılmaktadır (Bayter, 2021, s. 35).

10. Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları II

1978 yılında yayınlanan ve 1981 yılında ABD, İngiltere ve Kanada'daki kütüphanelerde kullanılmaya başlanan Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları II (AAKK2) giderek etkileşimini arttırmış ve dünya üzerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bilginin düzenlenmesinde gittikçe gelişen ve değişen teknoloji sayesinde AAKK1'in yerini AAKK2 almıştır. Yenilik ve değişikliklere her daim açık olan bu sistem; İngiliz, Amerikan, Kanada ve Avusturalya temsilcilerinden ayrıca bu ülkelerin kütüphanecilik dernekleri temsilcilerinden bir komite bu göreve öncülük etmiştir. 1988 yılında AAKK2 tamamı gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve 1982, 1983 ve 1985 de ayrı ayrı yayınlanan düzenlemeler de son haline eklenerek toplu bir baskısı oluşturulmuştur.

Biçimsel yönden dile dayalı düzenlemeler gerçekleştirilmiş kuralların daha kolay anlaşılmasını sağlamak ve diğer dillere yapılan çevirilerin kesin ve doğru olabilmesi üzerine düzenlemeler gelmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte AAKK2'nin 9. Bölümünde (Computer files), mikrobilgisayarların kütüphanelerde kullanılmaya başlanması etkili olmuştur. Diskler ve sayısal ses kayıtları gibi koleksiyonların bibliyografik tanımlaması için bilgisayar ile bilginin düzenlenmesi sağlanmıştır (Baydur, 1989, s. 126).

11. Otomasyon Sistemleri

Otomasyon, bir dönem kütüphane çalışanları tarafından yapılan ya da yapılması giderek olanaksızlaşan işlevlerin makineler tarafından uygulanmasıdır. Bilgi teknolojilerinin kütüphane hizmetlerinde gün geçtikçe yaygınlaşan kullanımı kütüphane otomasyon kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kütüphaneler bilgi teknolojilerinden direkt olarak etkilenen bir kurumdur. Dolayısıyla bilgi teknolojisinde yaşanılan gelişmelere paralel olarak bu alanının tarihsel süreci içerisindeki gelişimi oluşmasını sağlamıştır.

Otomasyon sistemleri, koleksiyonla ilgili taleplerin toplanması, satın alma, bilginin düzenlenmesi, süreli yayın, 'kütüphaneciye sor', anketler, katalog tarama (OPAC), veri tabanları, multimedya yönetimi, dolaşım, referans hizmetleri, kullanıcı bilgilendirme, ceza kontrolü, performans değerlendirme, istatistikle kütüphane binası yönetimi vb. bilgiyle ilgili hizmetlerin neredeyse tüm bu süreçleri yürütmektedir. Ayrıca, yalnızca bilgi hizmetleri vermek ile sınırlı kalmayarak, kütüphane içi ve dışı öteki bilgi sistemleriyle entegrasyon aracılığıyla

toplu katalogla üyelik vb. toplu hizmetler de yapılmaktadır. Kütüphane otomasyon sistemleri, otomatik ve bütünleştirilmiş satın alma, bilgininin düzenlenmesi, OPAC, WebOPAC, dolaşım, otomatik ödünç-iade, bibliyografik ve tam metin kaynaklara uzaktan erişim, ödünç kaynakların uzaktan yönetimi, sistemce üretilmiş olan bibliyografyayla benzeri hizmetleri yönetmek üzere otomasyon kritik bir göreve sahiptir (Ramazan, 2010, s.139).

Kütüphane otomasyon sistemleri, koleksiyonların sağlanması, düzenlenmesi ve kullanıcıların hizmetine sunulmasına dek gerçekleşen süreçleri bünyesinde tutan, söz konusu hizmetleri kendi içerisinde düzenleyen modüllerden oluşmaktadır. Açık kaynak kodlu ya da ticaret yazılımlarının kendi içerisinde değişik özelliklerinin bulunabilmesine rağmen, neredeyse tüm otomasyon sistemlerinde tercih edilen ana modüller satın alma-sağlama, bilginin düzenlenmesi, süreli yayınlar, dolaşım, OPAC, yönetim, raporlama, kütüphaneler arası iş birliğiyle etiket yazdırma şeklinde biçimlenmektedir (Salihoğlu, 2012, s. 29). Bazı yazılımlarda modüller paket şeklinde bulunmakta bazılarındaysa bütçeyle kullanım amacına dönük yeni modüller eklene bilinmektedir.

Otomasyon sistemleri gerçekleştirilmeye başlanan bilginin düzenleme işlemleri AAKK'2 ile beraber standart haline gelmiştir. 1978'den 2005 tarihine kadar güncellenen ve kataloglama standartlarının belirlenmesini sağlayan Anglo Amerikan Kataloglama Kuralları 2 (AAKK2) bu süreçte yetersiz kalmaya başlamıştır (Bayter, 2021, s. 42).

12. RDA (Resource Description and Access)

AAKK2 standardı gelişen teknolojinin de yardımıyla yeni çağa adapte edilmeye çalışılsa da günümüzün getirdiği yeni talep ve istekler karşısında artık yetersiz kalmıştır. Bilgi kaynaklarına en hızlı ve en etkin şekilde ulaşmaya çalışan kullanıcılar artık kütüphane katalogları veya belirli bir kütüphane kaynağı ile sınırlı kalmak istememekte, artan veri sayısı içerisinde eksiksiz ve iyi araştırılmış bilgiye duyulan ihtiyaç kullanıcıları yormaya başlamıştır. Bu nedenle günümüz koşullarında, kullanıcı grubuna daha detaylı ve birbiriyle ilişkili bilgi kaynaklarına en uygun şekilde erişimi sağlayan yeni bir bilgi düzenleme standardına ihtiyaç duyulmuştur. Koleksiyonların çeşitlenmesi ve kullanıcı grubunun bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşma isteği, yeni bir bilgi düzenleme standardı olan RDA'nın kullanımını zorunlu hale getirmiştir. RDA, 2005-2007 yılları arasında tamamlanmıştır. 2008 yılında yayımlanmasına karar verilmiş ancak 2010 yılında yayınlanabilmiştir (Beygirci, 2020, s. 38). RDA (Resource Description and Access) standardı kütüphanelerin ürettikleri katalog verilerinde ve mevcut alt yapılarında yeni düzenlemeler yapmalarını ayrıca katalog kaydı oluşturma süreçlerinde de yeni yaklaşımlar benimsemelerini gerektirmiştir. Özellikle kart katalog yapısına uygun

bir yapıda olan AAKK kurallarının MARC ile bütünleştirilmesiyle oluşturulan kataloglar, RDA standardıyla birlikte hem kullanıcı hem de makine etkileşimi açısından daha aktif bir bilgi erişim platformuna dönüşmeye başlamıştır (Çakmak, 2018, s. 19). AAKK2 ile güçlü bir şekilde bağlantılı olmasına rağmen RDA, daha çok elektronik ortam için tasarlanmıştır ve AAKK2'den daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bilginin düzenlenmesinde birçok içerik ve koleksiyon türünü daha iyi tanımlamak ve bu türlere daha iyi erişim sağlamak için geliştirilmiştir. RDA, veri öğeleriyle uyumludur ve öğeler arasındaki nitelikleri ve ilişkileri de yansıtır. Yeni kaynak türlerinin dijital olarak yaygınlaşmasıyla birlikte, RDA, kütüphaneciler tarafından bilginin düzenlenmesinde Angola-Amerikan Kataloglama Kurallarının yerini alan yeni bir kurallar dizisi olarak benimsenmiştir. Kütüphane koleksiyonları basılı kitap ve yayınlardan ziyade dijital formattaki kaynaklara bırakmasıyla birlikte yakın geçmişten bu yana bilginin düzenlenmesinde dijital ortama uyarlanması adına sürekli bir değişim başlamıştır. RDA, elektronik bilgi kaynaklarının yanı sıra basılı bilgi kaynaklarının bilginin düzenlenmesi için kurallar oluşturarak kütüphanelerin teknoloji çağına uyum sağlamasını sağlamıştır. RDA, dijital çağ için tasarlanmış bir içerik standardıdır. Bilginin düzenlenmesi teorisinin ve pratiğinin yeniden düşünülmesine temel olan RDA, fiziksel koleksiyonlar dışında elektronik kaynakların da detaylı bir biçimde tanımlanarak kullanıcı tarafından daha kolay bir şekilde bulunmasını sağlamak için daha tutarlı ve esnek bir standarttır (Bayter, 2021, s. 52).

Giderek ilerleyen teknoloji sayesinde bilgi kaynakları da farklı formatlarda oluşmaya başladı. Hepimizin bildiği geleneksel yöntemlerle ortaya çıkan basılı kaynakların dışında son derece teknolojik kaynakların geliştirilmesi AAKK'yi kart katalog çağı sırasında oluşturulan bir kod olarak vurgulamıştır. RDA, her türlü ortamda bulunan farklı formattaki bilgi kaynaklarının kolay bir biçimde kataloglanması için yeni bir kodla daha etkin biçimde piyasaya çıkmıştır. İçerik ve taşıyıcı verilerinin karıştırılması: AAKK' de "Genel materyal tanımı" olarak adlandırılan alan, bir materyalin ait olduğu sınıfı tanımlamaktadır. Örneğin; ses kayıtları, kasetli müzikler ve CD'deki müzikler AAKK'de ses kayıtları adı altında girilmektedir. Fakat RDA'da bu düzen değişmiş ve "İçerik, medya ve taşıyıcı" olmak üzere adlandırılan 3 yeni alan gelmiştir. Böylelikle tanımlamak istediğimiz bilgi materyalinin sınıflandırılması daha spesifik olarak gerçekleştirilmektedir (Chapman, 2009).

RDA, veri yakalama, saklama ve erişim alanlarında daha fazla kullanışlılık sağlayan yeni geliştirilen veri tabanı teknolojileriyle daha uyumlu iken, kapsamlı düzeltmelerin yapılmadığı, meta datanın mekanizma tarafından yakalandığı ve "gördüğünü al" mantığını vurgulamaktadır. Bütün bunlar sayesinde, çoğu durumda bilgi düzenlemesi yapan kütüphaneciler eski kitap listesi girişlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmamış, bazı işlemler şekil değiştirmiştir. Bu

da, koleksiyonları düzenlemesini kütüphanecilerin zaman kazanmasını sağlamıştır. Günümüz koşullarında bilgiye hızlı erişim, hayati bir önem arz etmektedir. Bu yüzden RDA'ya geçiş sürecine gerekli ilgi ve alaka kütüphane yöneticileri tarafından verilmesi bilginin düzenlenmesi işlemlerinin işlevselliği, verimi ve faaliyeti açısından önem teşkil etmektedir (Bayter, 2021, s. 52).

RDA, basılı ve elektronik ortamdaki koleksiyonların düzenlenmesinde ve kullanıcılara gereksinim duydukları bilgiyi bulmaları, tanımlamaları, seçmeleri ve sağlamaları için yardımcı olmakta, eserler ve bu eserleri oluşturan kişiler arasındaki ilişkileri gösteren bibliyografik kayıtları kümeleme özelliğini desteklemektedir (Joint Steering Committee, 2014; Özel, 2015, s. 27). Basılı kaynaklarla beraber özellikle elektronik ortamda bulunan koleksiyonların düzenlenmesini sağlayan bilgileri içermektedir. Hem basılı hem online koleksiyonların internet üzerinde bilginin düzenlenmesini sağlar ve bilginin internet ortamında iletilmesi, paylaşılması için gerekli olan kuralları içerir (Khosrowpour, 2012).

RDA'ya geçilmesinin önemli etkenler arasında web 2.0 teknolojilerinin gelişimi, elektronik bilgi kaynaklarının yaygınlaşması ve bilgi erişim stratejilerinin değişmesi sayılabilir (Atılgan, 2018, s. 15). Web 2.0 teknolojisinin, kütüphanelerde kullanılmaya başlamasıyla birlikte "iş akışı ve hizmetler" açısından bir dönüm noktası yaşanmaktadır. "Kütüphane 2.0, kullanıcıların ihtiyaç duyduğu bilgi ve belgeleri geleneksel bilgi kaynaklarından değil, sanal ortamda bilgi uzmanları ve paydaşların katılımı ve bilgi kaynaklarının interaktif paylaşımı ile sağlanması şeklindedir" (Tavluoğlu, 2013, s. 20).

RDA, kitaplar, görsel-işitsel materyaller, elektronik dosyalar, fotoğraflar, el yazmaları vb. öğeler nerede bulunursa bulunsun veya hangi formatta olursa olsun, kütüphanelerde ihtiyaç duydukları bilgi kaynaklarını keşfetmek için kullanıcıların kütüphane koleksiyonundaki uygun kaynakları belirlemesini kolaylaştıran konu başlıklarının ve diğer sınıflandırmaların nasıl atanacağına ilişkin rehberlik sağlar (Bitri ve Hasan, 2015, s. 19).

Kullanıcıların sınırlarına çözüm olan ve aranılan bilgi kaynağı hakkında her türlü verileri bünyesinde barındıran RDA, daha önce hazırlanan kataloglama politikasında bulunmayan birtakım kurallar ve MARC alanlarının eklenmesine sebep olmuştur. Bunlardan bazıları;

- 007: Fiziksel Tanım Sabit Alan
- 008: Sabit Uzunluklu Veri Öğeleri (Kontrol) Alanı
- 040: Kataloglama Kaynağı Alanı
- 240: Tek Biçim Eser Adı
- 246: Paralel Eser Adı Alanı

- 251: Sürüm Bilgisi Alanı
- 256: Bilgisayar Dosyası Özellikleri Alanı
- 264: Yayın Dağıtım Vb. Alanı Eklenerek 260 Alanı Yerine Geçmiştir.
- 336: İçerik Türü
- 337: Ortam Türü
- 338: Taşıyıcı Türü
- 340: Fiziksel Ortam
- 341: Erişilebilirlik İçeriği Alanı
- 342: Jeo-uzaysal Referans Verileri Alanı
- 343: Düzlemsel Koordinat Verileri Alanı
- 344: Ses Özellikleri Alanı
- 345: Projeksiyon Özellikleri Alanı
- 346: Video Özellikleri Alanı
- 347: Dijital Dosya Özellikleri Alanı
- 348: Notaya Alınmış Müziğin Format Alanı
- 351: Kaynağın Düzenlenmesi ile İlgili Alan
- 352: Dijital Grafik Gösterimi Alanı
- 355: Güvenlik Sınırlandırma Kontrolü Alanı
- 357: Oluşturan Kurum veya Kişinin Yayın Kontrolü Alanı
- 362: Yayınlanma Tarihleri ve/veya Sıralı Adlandırma Alanı
- 380: Materyal Türü Alanı
- 500: Genel Not (R)
- 501: Nota (R)
- 506: Erişim Notu (R) ile İlgili Kısıtlamalar
- 507: Grafik Malzeme (NR) için Ölçek Notu
- 508: Yaratılış/Üretim Kredi Notu (R)
- 514: Veri Kalitesi Notu (NR)
- 515: Numaralandırma Özellikleri Not (R)
- 516: Bilgisayar Dosyası veya Veri Notu (R) Türü
- 520: Hedef kitle notu
- 530: Diğer erişilebilir fiziksel form notu
- 533: Reprodüksiyon Notu (R)
- 534: Orijinal Sürüm Notu (R)
- 535: Orijinallerin/Yinelenenlerin Yeri Not (R)
- 538: Sistem Ayrıntıları Notu (R)

- 540: Kullanım ve Çoğaltmayı Yöneten Koşullar Not (R)
- 562: Kopya ve Versiyon Tanımlama Notu (R)
- 563: Bağlayıcı Bilgi (R)
- 580: Bağlantı Girişi Karmaşıklık Notu (R)
- 581: Tanımlanan Malzemelerle İlgili Yayınlar Not (R)
- 586: Ödül notu
- 630: Tek Biçim Konu Başlığı Alanı
- 675: Kaynak Veri Alanı
- 856: Elektronik Adres ve Ulaşım Alanı
- 883: Meta Veri Kaynağı Alanı (Bayter, 2021).

13. Elektronik Bilgi Kaynağının RDA ile Düzenlenmesi Örneği

006 m d

007 c ǂb r ǂd c ǂe n ǂf u

010 sn 97001381

040 ǂb eng ǂc ___ ǂe rda

012 ǂl 1

016 7 1492749-4 ǂ2 DE-600

019 290571767 ǂa 367662915

022 0 1096-8652 ǂl 0361-8609 ǂy 0361-8609 ǂ2 1

037 ǂb Subscription Inquiries, c/o John Wiley & Sons, Inc., Attn: Journal Customer Services, 350 Main Street, Malden MA 02148

042 nsdp ǂa pcc

050 1 4 QP91 ǂb .A552

082 1 0 616 ǂ2 13

210 0 Am. j. hematol. ǂb (Online)

222 0 American journal of hematology ǂb (Online)

245 0 0 American journal of hematology.

246 1 AJH ǂf <2010->

264 1 ǂ3 1976- : ǂa New York, NY : ǂb Alan R. Liss, Inc.

264 3 1 ǂ3 <2005->: ǂa Hoboken, N.J. : ǂb Wiley-Liss, Inc.

310 Monthly, ǂb 1985-

321 Quarterly, ǂb 1976-1977

321 Eight issues a year, ǂb 1978-1984

336 text ǂ2 rdacontent

337 computer ǂ2 rdamedia

338 online resource ǂ2 rdacarrier

362 1 Began with volume 1, number 1 (1976).

515 Issued in 3 vols. a year, <1996>-2005

588 Description based on: Volume 1, number 1 (1976); title from masthead (Wiley Online Library, viewed October 1,2010).

588 Latest issue consulted: Volume 85, issue 10 (October 2010) (viewed October 11, 2010).

650 0 Hematology ǂv Periodicals.

650 1 2 Hematology ǂv Periodicals.

655 0 Electronic journals.

776 0 8 ǂi Issued also in print as: ǂt American journal of hematology ǂx 0361-8609 ǂw (DLC) 76644754 ǂw (OCoLC)2144014

856 4 0 ǂ3 Wiley Online Library: ǂu http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/jhome/35105/ (https://catalog.loc.gov/).

14. RDA'nın Bilgi Kaynaklarının Düzenlenmesindeki Avantajları

RDA göre yeni kaynak türlerini, içeriklerinin nelerden oluştuğu (ses, video, text vb.), bulundukları ortam, çalıştırma, oynatma için gerekli teknik özelliklerin neler olduğunu, kaynakların bulundukları format (e-kitap, DVD video, sesli kitap, müzik CD, online video vb.) gibi özellikleri detaylı bir biçimde keşfedilerek kullanıcıya sunar (RDA, 2012).

Kullanıcıların aradıkları bilgi kaynağına ait her türlü veriyi girerek daha rahat bir şekilde ulaşması yani bilgiye her açıdan kolay bir biçimde erişim sağlamak, kütüphane koleksiyonu-

nun daha ayrıntılı ve anlaşılır bir biçimde hizmete sunulması, katalog kayıtlarında standartlara göre tek biçimliliği sağlamak, web ortamında bilgi transferini kolay bir şekilde gerçekleştirmek ve hata oranını en aza düşürmek, özellikle konu başlıkları verilirken tutarlılık sağlamak gibi nedenlerden dolayı RDA ile bilginin düzenlenmesi için önemlidir. RDA'nın temel amacı, çevrimiçi kataloglarda listelenen her türlü bilgi kaynağına erişim sağlayarak kullanıcılarına hizmet etmektedir. Ayrıca web üzerinde kullanım için optimize edilmiş web tabanlı bir araçtır. Bilginin düzenlenmesini basitleştirmek ve meta veri şemaları için içerik standartları oluşturmak ana hedeflerinden biridir. RDA, uluslararası geçerliliği olan kurallarla, kaynak katalog girişlerinin tutarlılığını ve bilgi kaynaklarına kullanıcı erişiminin etkinliğini sağlar (Bayter, 2021, s. 56).

Bilginin düzenlenmesini kolaylaştıran RDA, farklı metadata taslaklarıyla içerik modeli kararlaştırılmış, ayarlama ve ulaşım hizmetleri şekillendirme, bilgi kaynaklarının tüm tarzlarını açıklar (Doğan ve Özdemir, 2018, s. 442). RDA ile bilginin düzenlemesini gerçekleştirdiğinizde kaynağın ne işe yaradığını hem içerik hem teknik hem de fiziksel özellikleri ile ortaya çıkarılır. Kaynak kime hitap ediyor. Braille mi? Harita mı? Müzik eseri mi? İçinde ses var ise araç gereç gerekli ise o belirtilir. Bilgi kaynağının hangi edisyonları, çevirileri, türleri var, ya da onunla ilgili tüm çalışmaları ilgili alanlarla birbirine bağlar. Böylelikle koleksiyonun çok daha kullanışlı ve yararlı bir şekilde etkin kullanılması sağlanmış olur. Aranılan bir kitabın aynı zamanda filmi olduğunu, 10 ayrı dilde çevirisi olduğunu, müzik eserlerine konu olduğunu, afiş ve görsel olarak kullanıldığını, hakkında tez yazıldığını, makalelere konu olduğunu, sesli kitabı olduğunu, vb. tüm çalışmaları kütüphaneci birbirine linkleyerek kullanıcıya etkin bir bilgiye erişim hizmeti sağlamış olur. Bununla birlikte kütüphane kataloğu da zenginleşmiştirr. Şu anda girilen bilgiler MARC formatı üzerinde birbirine link verilerek yapılıyor. RDA, MARCXML ya da RDF çevresi ile kayıtların Google üzerinden de aranır hale getirmiştir.

RDA, bibliyografik kayıtla otorite arasındaki ilişkiler ve kayıtlar hakkında yeni bir bakış açısı oluşturmuştur. RDA'nın yeni bir bilgi kaynağı açıklama ilkesi, bir analog ve dijital kaynaklar arasında esneklik açısından açıklama prosedürleri, uyarlanabilir veri yapıları ve uyumluluk kütüphane kataloglarında saklanan mevcut kayıtlarla sağlamıştır (Atılgan, Özel ve Çakmak, 2014, s. 663).

RDA, bütün koleksiyonların düzenlenmesi için kurallar oluşturarak, kütüphanelerin günümüze uyumunu sağlamaktadır. Araştırıcıların ihtiyaç duydukları bilgi kaynaklarını kolaylıkla bulmaları, tanımlamaları, seçmeleri ve sağlamalarına odaklanmakta; farklı metadata toplulukları arasında metadata paylaşımını ve çevrimiçi bilgi hizmetlerinde kütüphane kayıtlarının yeni kullanım biçimlerini desteklemektedir (Bayter, 2021, s. 52).

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilginin düzenlenmesinde çeşitli içerikleri daha iyi tanımlamak ve bu tanımlanan içeriklere erişim sağlayabilmek için RDA geliştirilmiştir. RDA çabucak yenilenen teknoloji ortamlarında kütüphanelerde bilgi erişimini sağlayan önemli gelişmelerden birisidir. RDA ile kütüphanelerdeki kullanıcılar bilgi ihtiyaçlarını daha nitelikli bir şekilde karşılamıştır. Kütüphane kullanıcılarına daya iyi bir hizmet verilmesi sağlanmıştır (Bayter, 2021, s. 52).

15. Sonuç ve Değerlendirme

Bilgi geçmişten günümüze kadar pek çok ortamda üretilmiş ve muhafaza edilmiştir. Taşlar, kil tabletler, kemikler, papirüs, parşömen, kâğıt ve son olarak fizikselliğini kaybederek elektronik ortama kadar taşınan bilgi kaynakları çeşitli ortamlarda muhafaza edilip kullanıcı hizmetine sunulmuştur. Kullanıcılar aradıkları bilgi kaynaklarına ulaşma zorluğu yaşadıkları için bilginin düzenlenmesi ortaya çıkmıştır. Bilgi kaynaklarına ait çeşitli bibliyografik verilerin kaydı tutularak kullanıcılar da kütüphanecilerde kaynak bulma açısından kolaylıklar yaşamıştır. Sürekli geliştirilen bilginin düzenlenmesi kaynaklara ait en ince ayrıntıyı verecek kadar detaylandırılmıştır.

Günümüzde bilginin sürekli artması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte artan yayın sayılarına paralel olarak kullanıcı sayısında da artış olmuştur. Asıl soru, zamandan tasarruf ederek kullanıcılara istedikleri bilgiyi daha hızlı nasıl sağlayacak olmalarıdır. Bu konuda uzman olan bilgi yöneticileri, günümüzde de en uygun standartları geliştirmeye devam etmektedir. Bilgi teknolojisindeki gelişmeler, yeni koleksiyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk bilginin düzenlenmesi kuralları 19. Yüzyılda Amerika ve İngiltere'de yayınlanmasından sonra teknolojinin gelişmesiyle yeni koleksiyonlar ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar gelişen ve değişen bilginin düzenlenmesinin son kuralı RDA'dır. 2010 yılında RDA, bilgi kaynaklarının bibliyografik olarak tanımlanması için kütüphanecilerin hizmetine sunulmuştur. Günümüze kadar 64 ülkede 8.800'den fazla kütüphane kullanmaya başlamıştır. İngilizcenin dışında Çinçe, Fransızca, İspanyolca ve Arapça gibi bir çok dile çevrilmiştir. RDA, bilgi kaynağına ait tüm bibliyografik bilgilerin tanımlanmasını sağlayan evrensel düzeyde bilginin düzenlenmesi ve ilkelerini içeren çok yönlü bir standarttır. Araştırmacıların bilgiye erişimde sorun yaşamamaları ve bilgi kaynaklarına en kısa ve doğru bir biçimde ulaşmalarını amaçlayan RDA standardı, bilginin düzenlenmesini kolaylaştırmıştır (Özel, 2015, s.27).

Günümüz teknolojisine uygun olan RDA en son geliştirilen bilgi düzenleme sistemidir. RDA, bilgi kaynağının ne işe yaradığını teknik ve fiziksel yönden ortaya çıkarmaktadır. Kaynağın hitap ettiği kullanıcı profili, bilginin kaydedildiği ortam ve bulunduğu veri türü, ayrıca içeriği gibi kaynak hakkında tanıtıcı bilgiler sistemde yer almaktadır.

Dünyada pek çok kütüphane RDA'ya geçmiş bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonlarına ait detaylı bir düzenleme sunan RDA kullanıcıların ve kütüphanecilerin işini oldukça kolaylaştırmaktadır. Kullanıcılar ulaşmak istedikleri bir bilgi kaynağına kaynak hakkında aklına gelebilecek her türlü bilgi ile arama yapmaktadırlar. RDA sayesine koleksiyonun düzenlenmesi üst düzeyde olup bilgi kaynaklarına ait tüm veriler tanımlanmaktadır. Ayrıca kullanıcı için ön fikir oluşturabilecek tanımlamalar da yapılmaktadır. Sunulan veriler kullanıcıların beklentilerini karşılamaktadır. Bilgi kaynağı ile ilgili içindekiler, kaynakça, önsöz ya da özet gibi bilgilerin girişleri de bulunduğu için kullanıcı istediği kaynağa ulaştığı bu bilgiler ile kaynağın hitap ettiği kitle gibi çeşitli önseziler de yapabilmektedir. Veriler farklı kurum ve kuruluşlarla paylaşılabilir niteliktedir. RDA'ya eklenen yeni alanlar sayesinde bilgi kaynağına ulaşımın verimi ve hızı artmıştır.

RDA, bilgileri keşfetme, açıklama, seçme, tedarik etme, idare etme ve organize etme yeteneğidir. Eylemleri daha verimli gerçekleştirmek için geliştirilen yeni teknolojiler ve ölçüttür. Bilginin olduğu bütün koleksiyonlar ve her türlü bilgi kaynağı için uluslararası olarak tasarlanmıştır. RDA, daha yaygın boyutta ve sayısal alanda planlanan modern bilginin düzenlenmesi standardıdır. RDA, kütüphanenin bilgi kaynaklarını düzenleme ve sunma becerisiyle ilgilidir. Ortaya çıkardığı tüm işlemleri ve hizmetleri gözden geçiren ve sorgulama yapan bir yapıya sahiptir.

Bilgi uzmanları yüzyıllar boyu süre gelen geleneksel bilgi hizmetleri konusunda oldukça profesyonelleşmiştir. Bilgi teknolojilerinin kütüphanelerde aktif kullanılmış olması ve beraberinde kütüphane 2.0 olgusunun hayata geçmesi geleneksel bilgi hizmetlerinin haricinde yeni teknolojilerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bilgi uzmanları, geleneksel bilgi düzenleme ve hizmete sunma becerilerinin ötesinde bilgi teknolojilerinin gerektirdiği tüm meziyetlere sahip olmak durumundadır (Tonta, 2009, s.763). Web 2.0 uygulamaları kullanıcı taleplerine göre yenilenebilmesi için bilgi uzmanlarının yaratıcı hizmetler geliştirmesi ve kullanıcı odaklı bir anlayışla, aktif bir çalışma yürütmesi gerekmektedir (Işık, 2013, s.110). "Bilgi uzmanları, bilgi teknolojilerinin getirdiği yenilikleri adım adım takip etmeli, bu yeni uygulamaları kullanıcı beklentileri ve gereksinimleri doğrultusunda sisteme yansıtmak; aynı zamanda 'kullanıcı merkezli kütüphane' anlayışına uygun olarak mevcut bilgi hizmetlerini gerçekleştirmek zorundadır" (Yılmaz, 2017, s.159).

Kaynakça / References

Akbulut, M. (1985). Bilgisayarlar ve kütüphanelerde kullanıldığı alanlar. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 34(4),* 155-164.

Aktan, C. ve Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye (Ocak, Şubat 1998)*, 118-134.

Al, U. & Al, P. (2003). Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi. *Bilgi Dünyası, 4(1),* 1-14.

Al, U. ve Küçük, M. E. (2003). Üst veri standartları ve uygulamaları (Metadata standards and applications) *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20(1),* 167-185.

Aras Biçen, B. Çelik, R ve Yarar, İ. (2021). Krizler fırsat yaratır mı? Covid-19 Sürecinde Akademik Kütüphaneler, Yenilenmiş Bir Vizyon: "MEF Üniversitesi Kütüphanesi" *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 6 (2),* 232-270.

Atılgan, D. (1987). Kataloglamada tutarlılık ve Milli Kütüphanenin rolü. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Atılgan, D. (1991). Bilgisayarla katolaglama projesi: MARC. *Türk Kütüphaneciliği, 5(1),* 9-13.

Atılgan, D. (1992). Kataloglamada standardizasyon açısından Türkiye Bibliyografyasının içerik analizi, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OpmPHZQQYVDEEMSHMN-7Kg&no=OpmPHZQQYVDEEMSHMN-7Kg

Atılgan, D. (2007). Türkiye'de kataloglamanın dünü, bugünü, geleceğe dönük beklentileri. *Meral Alpay'a Armağan* içinde (s. 25-31). Yay. Haz. Hülya Dilek-Kayaoğlu. İstanbul: Bayrak Matbaası.

Atılgan, D. (2018). Türkiye'de kataloglama çalışmaları. *Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Bilgiye Erişim/Kataloglama Sorunları Sempozyumu Bildiler Kitabı* içinde, (s.13-18). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Atılgan, D., Özel, N., ve Çakmak, T. (2014). Awareness, perceptions and expectations of academic librarians in Turkey about Resource Description and Access (RDA). *Cataloging Classification Quarterly* , 660-676.

Aytek Kaynak, E. (2001). Elektronik kaynakların bibliyografik denetimi ve metadata. *Bilgi Dünyası, 2(2),* 188-205. Erişim adresi: https://doi.org/10.15612/BD.2001.471

Baydur, G. (1989). Yenilenen AACR2. *Türk Kütüphaneciliği, 3*, 125-128.

Bayraktar, S., ve Bayraktar, Ş. (2017, Mayıs 18). Bilgi merkezlerinde bulut bilişim. bilgi merkezlerinde bulut bilişim: MAKÜ Merkez Kütüphane örneği. *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu bildirileri* içinde (s.3431-3446). Alanya.

Bayter, M. (2000). Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde kataloglama sorunları ve çözüm önerileri. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Bayter, M. (2021). Bilgi kaynaklarının tanımlanması ve erişimi (RDA). İstanbul: Hiper Yayın.

Beygirci, B. (2020). Kataloglamada standartlaşma ve tutarlılık: Türkiye'de farklı otomasyon sistemi kullanan beş üniversite kütüphanesinde uygulanan kaynak tanımlama ve erişim standardının tutarlılık analizi. (Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Bitri, E., ve Hasan, S. (2015). Uluslararası lataloglama ilkeleri bildirgesi. *Türk Kütüphaneciliği*, *29(1),* 128-141.

Chapman, A. (2009). RDA: A new international standard. Retrieved from: http://www.ariadne.ac.uk/issue/49/chapman/

Correia, A. M. R. ve Teixeira, J. C. (2003, Nisan). New initiatives for electronic scholarly publishing: Academic information sources on the internet. Retrieved from: http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADP014 049

Çakmak, T. (2018). Bilginin düzenlenmesinde yenilikler: Avrupa'da ve Türkiye'de RDA uygulamalarına yönelik bir değerlendirme. *Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Bilgiye Erişim/Kataloglama Sorunları Sempozyumu Bildiler* Kitabı içinde (s. 25-40). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Daşkıran, L. (Ağustos 2012). Microsoft tek bir işletim sistemiyle tüm cihazlara dokunabilecek mi? Bi*lim Teknik*.

Dalkıran, Ö. (2013). Teknolojinin kütüphanelere etkisi: Bilgi kaynakları açısından bir yaklaşım. *Bilgi Dünyası, 14(1),* 172-190. Erişim adresi: https://doi.org/10.15612/BD.2013.141

Doğan, S. ve Özdemir, F. (2018). Öğrencilerin gözünden RDA. *Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Bilgiye Erişim/Kataloglama Sorunları Sempozyum* bildiriler kitabı içinde (s. 441-449). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Diriarın, H. (2013). İstanbul'daki araştırma kütüphanelerinde elektronik bilgi hizmetleri: İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul..

Harada, M. (1994). The electronic library. I. Wesley-Tanaskovic, J. Tocatlian ve K. H. Roberts(Eds.). *Expanding Access to Science and Technology: The Role of Information Technologies* içinde (s. 99-116). Tokyo: The United Nations University.

Harrod, L. M. (1990). Harrod's librarians' glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts and reference book. Prytherch, R. (Comp.). Aldeshot, Hants: Gower

Huber, G. P. (1990). A Theory of the effects of advanced information technologies on organizational design, In telligence and decision making. *Academy Management Review*, *15(1).*

IFLA (2010). Public library service guidelines. Ed. Christie Koontz and Barbara Gubbin Berlin/Munich: De Gruyter Saur.

Işık, D. (2013). Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 teknolojilerinin kullanımı ve web tabanlı kullanıcı eğitimi için öneriler. *Türk Kütüphaneciliği, 27(1),* 100-116.

Işık, E. (1998). Kütüphane otomasyonunda maliyet-verimlilik ilişkisi. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Işık, H., Kılıç, S., ve Delibaş, B. (2019). Kaynak tanımlama ve erişim (RDA) formatının üniversite kütüphanelerinde uygulanması: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama ve Üst Veri Bölümü Örneği. *Türk Kütüphaneciliği, 33(4),* 4.

Işık, R. (2019). Halk kütüphanelerinde yenilikçi e-hizmetler: e-üyelik, e-devlet entegrasyonu, mobil kütüphane uygulaması ve e-kitap. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi 9 (1),* 64-73.

Joint, N. (2010). Web 2.0 and the library: a transformational technology?. *Library Review, 59(7),* 489497.

Karakaş, S. (1995). Çağdaş teknolojinin kütüphaneler ve bilgi merkezlerinde uygulanması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 38(1.2),* 445.

Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.

Kaya, E. (2021), Kütüphane ve bilgi merkezlerinde elektronik ortamda verilen hizmetler ve teknoloji yönetimi. *Bilgi Merkezlerinde Yönetim* içinde (s. 717-749). Erişim adresi: http://hdl.handle.net/11693/76739

Kayaoğlu, H. D. (2019). Türkiye'de kütüphane ve bilgi bilimi araştırmalarında kuram kullanımı: Bir içerik analizi. *Türk kütüphaneciliği,* 33(4), 249-266.

Keseroğlu, H. S. (2010). Bilginin bilgisi: Kütüphane ve bilgi bilim kuramı sorunsalı. *Türk Kütüphaneciliği, 24 (4),* 685-704.

Khosrowpour, S. (2012). Development of resource description and access (RDA): The New cataloging standard. *Bilgi Dünyası, 13(2),* 397-417. Erişim adresi: https://doi.org/10.15612/BD.2012.148466.

Konya, Ü., Gürel, N. ve Havuçoğlu, D. (2012). E-bilim kütüphaneciliği ve yeni roller. S.Kurbanoğlu, U. Al, P. L. Erdoğan, Y. Tonta ve N. Ö. Uçak. (Ed.), E-Bilim ve bilgi yönetimi: 3. *Uluslararası değişen dünyada bilgi yönetimi sempozyumu, 19-21 Eylül 2012, Ankara, Türkiye, bildiriler* içinde (s. 27–33). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Konya, Ü. (2004) "Elektronik Kitaplar" Aysel Yontar Armağanı. Haz. Bekir Kemal Ataman, Mesut Yalvaç. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi, 2004. 67-72.

Kurulgan, M. (2004). Bilgi teknolojisinin üniversite kütüphanelerinde yönetim işlevleri üzerine etkileri ve Türkiye'deki uygulamaya ilişkin bir araştırma. (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Nolan, R. L. ve Croson, D. C. (1995). Creative destruction: A six-stage process for transforming the organization. Harvard Business Press.

Öğüt, A. (2003). Bilgi çağında yönetim (2. bs.). Ankara: Nobel.

Özel, N. (2015). Bilginin düzenlenmesine yönelik yeni bir standart: Resource description and access (RDA). *Bilgi Dünyası*. Erişim adresi: https://doi.org/10.15612/BD.2015.473

Özel, N. (2016). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle değişen bilgi kaynakları, hizmetleri ve öğrenme ortamları. *Milli Eğitim Dergisi, 209*, 270-294.

Ramzan, M. (2010). Attıtudes Of lıbrarıans towards applıcatıon of informatıon technology In academıc lıbrarıes in Pakıstan. *Unıversıty Of Malaya, Faculty Of Computer Scıence And Informatıon Technology*. Kuala Lumpur: UnıversıtyOf Malaya.

RDA: Kaynak tanımlama ve erişim. (2012). Çev., Nevzat Özel. Erişim adresi:.https://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/rdabrochure-turkish.pdf

Reitz, J. M. (2012). Online dictionary for library and information science. Erişim adresi: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_a.

Rowley, J. (1996). Bilginin düzenlenmesi: Bilgi erişimine giriş (S.Karakaş ve diğerleri, Çev.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Salihoğlu, R. (2012). Açık kaynak kodlu kütüphane otomasyon sistemlerinin akademik kütüphanelerde kullanımı. (Yüksek Lisans Tez), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.. Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/30789/RemziSALIHOGLU.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sefercioğlu, N. (2003). Kataloglama için kurallar. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Soydal, İ. ve Küçük, M. E. (2003). Dijital kütüphanelerde standartlar ve protokoller (Standards and protocols for digital libraries). *Türk Kütüphaneciliği, 27 (2),* 121-146.

Soydan, E. (2012). E-kitap teknolojisi ve basılı kitabın geleceği. *Batman University Journal of Life Sciences, 1*, 389-399.

Tavukçuoğlu, C. (2013). Bilişim terimleri sözlüğü. Ankara: Asil.

Tezcan, F. G. ve Tanrıkulu, Y. (2011). Milli Kütüphane'de görme engellilere yönelik konuşan kitaplık bölümü Hizmetinin Değerlendirilmesi ve Kullanıcı Memnuniyeti Araştırması. *Bilgi Dünyası, 12 (2)*, 359-378.

Thanuskodi, S. (2011). Usage of electronic resources at Dr T.P.M. Library, Madurai Kamaraj University: A case Study DESIDOC. *Journal of Library & Information Technology*, *6 (31),* 437-445.

Tonta, Y. (2009). Dijital yerliler, sosyal ağlar ve kütüphanelerin geleceği. *Türk Kütüphaneciliği, 23(4),* 742-768.

Toplu, M. (2010). Kil tabletlerden elektronik yayıncılığa kütüphanecilik felsefesinin gelişimi ve dönüşümü. *Türk Kütüphaneciliği, 24(4),* 644-684.

Üstün, A. (1994). Teknolojik gelişmelerin kütüphane ve bilgi merkezlerine etkisi (yasalar açısından bir yaklaşım). *Türk Kütüphaneciliği*, *8(3),* 217-229.

Wilensky, Robert. (1995 April). UC Berkeley's Digital Library Project, *Communications of the ACM 38(4),* 60.

Yalvaç, M. (1994). Kütüphane Hizmetlerinde Bilgisayara Geçiş ve Sorunları. İstanbul: Mavibulut.

Yenikurtuluş, H. (2007) Üniversite kütüphanelerinde elektronik bilgi kaynaklarına dayalı yararlandırma hizmeti: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi uygulama örneği. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Yılmaz, E. (2017). Dijital çağda kütüphanecilerin değişmeyen rolleri. Hazırlayanlar H. Odabaş, & M. A. Akkaya, *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkisi* içinde (s..153-180). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Younger, J. A. (2002). Metadata and libraries: what's all about?. *Cataloging the web: Metadata, AACR, and MARC 21* içinde (s. 3-12) edited by Wayne Jones, Judith R. Ahronheim, and Josephine Crawford. Lanham, MD and London: Scarecrow

23. BÖLÜM / CHAPTER 23

Fonksiyonel Dosya Planının Nitelikleri: Literatüre Dayalı Bir İnceleme

Features of Functional File Plan: A Literature-Based Review

Niyazi ÇİÇEK[1]

[1]Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: ncicek@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.23

ÖZ

Taşıyıcı ortam -kâğıt veya elektronik- ne olursa olsun her türlü kurumsal belgenin düzenlenmesinde dosya planı adıyla bilinen bir sınıflandırma sisteminin kullanılması esastır. Plan elektronik belge yönetimi sistemlerinde de temel kriterlerinden biridir. Dosya planlarının fonksiyonel olması işlevsellik bakımından birinci önceliklerdendir. Ancak sahada yapılan gözlemler sırasında bazı örgütlerdeki planların bu fonksiyonellikten uzak olduğu görülmüştür. Bu durumun temel sebeplerinden biri, dosya planlarını kurum düzeyinde yönetebilecek meslek profesyonellerinin olmamasıdır. Bu alanda uzmanlaşmış bilgi ve belge yönetimi mezunlarının bulunmaması, planın yönetilmesinde yaşanan başlıca problemlerden biridir. Bu planlar çoğu örgütte sahipsizdir. Kimin sorumlu olduğu yeteri kadar açık değildir. Görev, strateji geliştirme müdürlüğü gibi bir birime verilse de genellikle sahip çıkılmadığı gözlenmektedir. Bu olumsuz durum, gerekli güncellemelerin zamanında yapılamaması, esnekliğin korunamaması, kurumsal fonksiyonların doğru yansıtılamaması, tanımlama seviyelerinin yeterli olmaması ve belge hiyerarşisinin gözetilmemesi gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. Planın hatalı uygulanmasına idarecilerin kayıtsız kalmaları da bu güçlüklerin çözülmeden devam etmesinde bir etken olarak gözükmektedir. Bu makale literatürden derlenen veriler ışığında kaleme alınmıştır. Farklı örgütlerde yapılan gözlemler sırasında karşılaşılan güçlükler de değerlendirilmiştir. Makalenin amacı, adı geçen güçlükleri aşmak için fonksiyonel bir dosya planının sahip olması gereken özellikleri izah edip öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik belge, dosya planı, fonksiyonel dosya planı, belge hiyerarşisi

ABSTRACT

Regardless of the paper or electronic carrier medium, a classification system known as a file plan should be used in the business of any corporate records. The functionality of file plans is one of the basic criteria in electronic records management systems. However, it has been observed that some plans are far from this functionality in the field. One of the main reasons for this situation is the lack of professionals who can manage the file plans at the institution level. The lack of knowledge and records management graduates specialized in this field is one of the

main problems in the management of the plan. These plans are unowned in most organizations. It is unclear who is responsible. Even if a unit such as the strategy development directorate is assigned, it is not taken care of very much. This negative situation brings with it problems such as not making necessary updates in a timely manner, not maintaining flexibility, not reflecting functions correctly, not having sufficient definition levels and not observing the records hierarchy. The indifference of organizations to the erroneous implementation of the plan seems to be a factor in not overcoming these difficulties. This article has been written in the light of both the data compiled from the literature and the analysis of the difficulties encountered during the observations made in different advice. The purpose of the article is to provide recommendations for a functional file plan requirement.

Keywords: Electronic records, file plan, functional file plan, records hierarchy

Extended Abstract

Like resources in libraries, institutional records in organizations are also classified and used. Classification systems, known as file plans, are one of the basic criteria in electronic records management applications. The functional file plan, which are developed according to the function and business in which the records are formed, is one of the first priorities in terms of functionality.

File plans are developed by evaluating the functions, activities and transactions carried out in the units of organization. These functions are revealed by interviewing the officers working in the organizational units. Thus, workflows are realistically seen, implemented, transactions and records are revealed. The plan is developed by using all this information defined as a subject heading. Thus, it is tried to ensure that the plan is functional.

However, during observations in the field, it was observed that plans in some organizations are far from this functionality. It was also found that the ones that existed were usually copies of each other. One of the main reasons for this situation is the lack of professionals like records manager who can manage the plans. The lack of information and records management graduates specialized in this field is one of the main problems in the management and control of the plan. Unfortunately, it is not clear enough who is responsible. Even if the task is assigned to a unit, it is generally observed that it is not owned. People are forced to use outdated plans that do not meet their needs. The lack of necessary audits and controls in implementation is another reason for poorly functioning file plan implementation.

This negative situation brings along problems such as failure to make the necessary updates in a timely manner, failure to maintain flexibility, failure to reflect organizational functions correctly, insufficient levels of definition and failure to observe the document hierarchy. Administrators' indifference to the misapplication of the plan also seems to be a factor in the persistence of these difficulties unresolved.

This article is more of a literature-based study. It is written in the light of data compiled from existing sources. The difficulties encountered during the observations made in various institutions

on the occasion of the projects were also evaluated. The aim of this article is to explain the features that a functional file plan should have in order to overcome these difficulties. The article will have achieved its purpose if it can make a contribution to those who are engaged in this subject.

1. Giriş

Bir örgüt içerisinde oluşan belgeleri doğdukları fonksiyon ve iş bağlamında sınıflandırmaya yarayan dosya planları (DP) belge yöneticisi uzmanlar aracılığıyla geliştirilir ve yönetilir. Uzmanların denetiminde örgüt birimlerinde çalışanlarca da kullanılır. Bir yönerge vasıtasıyla resmileştirilerek yayımlanır. Planı usule uygun kullanmak, fonksiyonları yürütmekle görevli tüm personelin ortak sorumluluğudur.

Planlar geliştirilirken bağımsız hareket edilebildiği gibi önceden hazırlanmış prosedürlerden de yararlanılabilir. Planın hazırlanması sırasında özel işletmelerde rehber ve standartlar dışında doğrudan bir mevzuata bağlı kalınmazken, resmi idarelerde standart dosya planı genelgesi (Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2005) gibi birtakım düzenlemeler yol gösterici olmaktadır. Bu prosedürler, çıkarıldıkları döneme göre genelge, yönetmelik ve kararname gibi farklı isimlerle çıkan düzenlemelerdir.

2018 yılında yeniden yapılanan hükümet sisteminde kamu yönetimi kapsamındaki idarelerin belge yönetimi ve arşiv işlerinin koordinasyonu -önceden de aynı sorumluluğu bulunan- Devlet Arşivleri Başkanlığına bırakılmıştır. Bunun yanı sıra örgütlerde gerçekleştirilecek dosyalama işleri ile dosya planlarının danışma ve denetiminin de yine adı geçen Başkanlığa verildiği görülmektedir. Bu Kurumun teşkilat prosedürü olan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 9. maddesinde Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığının görevleri sayılırken "b) Kamu kurum ve kuruluşlarının arşiv, ayıklama ve imha, saklama süreli standart dosya planı ve belge devir teslim faaliyetlerine yönelik rehberlik, eğitim ve denetim hizmetleri vermek" şeklindeki açıklamada, dosya planları belirtilmiş, Başkanlığın bu konuda rehberlik, eğitim ve denetim hizmetleri vereceği ifade edilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018). Burada geçen hükme göre kurumsal belgelerini düzenleyip arşivlerini kurmak durumunda olan yükümlüler, hazırlayacakları dosya planlarını Başkanlığın denetiminde yöneteceklerdir.

Kararname adı geçen Başkanlığa böyle bir denetim yetkisi vermişken, dosya planlarının hazırlanıp kullanılmasıyla ilgili asıl sorumluluğun, güncellenerek 2019 yılında yeniden yayımlanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik ile kurumların kendisinde olduğu açıklanmıştır (Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2019).

> Dosya Planları ve Saklama Planları
>
> MADDE 24- (1) Yükümlüler; dosya planları ile saklama planlarını, belge yönetimi ve arşiv hizmetlerinden sorumlu birimin koordinesinde hazırlamak ve Başkanlığın uygun

> görüşünü müteakip uygulamaya koymakla yükümlüdürler. (2) Dosya planları, kurumsal yapı ve kurumun fonksiyonları dikkate alınarak; saklama planları ise belgelerin idari, mali, hukuki ve tarihsel açıdan değerlendirilmesi neticesinde hazırlanır. (3) Dosyalama işlemlerinde "Standart Dosya Planı"nın uygulanması zorunlu olup, dosya planına konu edilmeyen film, fotoğraf, plak, ses, görüntü ve sair belgeler için ayrıca saklama planı hazırlanır.

Bu maddeye göre yükümlüler adıyla kamu idaresine bağlı kurumlar, dosya planlarını ve saklama planlarını hazırlamak zorundadır. Planın, kurumsal yapı ve yürütülen fonksiyonlar ışığında hazırlanması gerektiği ayrıca vurgulanmıştır.

Yönetmelik böyle bir görev yüklemişken, bunun nasıl ve hangi kurallara göre yapılacağını ise 2005 yılında yayımlanan Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde görüyoruz. Bu prosedür, daha önce de belirtildiği gibi elektronik belgelerin düzenlenmesi için çıkarılan Standart Dosya Planı (SDP) olarak bilinen düzenlemedir. SDP düzenlemesi, E-Türkiye projesi kapsamında oluşturulan çalışma gruplarından biri olan ve koordinesini o dönemdeki Başbakanlığa bağlı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı) içerisinde Dijital Arşivleme ve Depolama Çalışma Grubunun yaptığı ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. SDP Genelgesinde (Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2005) planın hazırlanma gerekçesi şu şekilde açıklanmaktadır:

> "… e-belge üretimine alt yapı oluşturmak suretiyle elektronik ortamlarda belgelerin belirli standartlar doğrultusunda saklanmasını sağlamak; kâğıt ortamda teşekkül eden belgelerin de aynı usul ve esaslar doğrultusunda dosyalanmasını temin etmek…"

Bu prosedür, kamu kurumlarının yönetecekleri dosya planları için temel başvuru kaynağıdır. Zaman zaman güncellenen (Standart Dosya Planı Açıklama ve Kuralları, 2009) bu dosya planı Genelgesinde genel yapı verilip temel alanlar belirtilirken başlıca kuralları da açıklanmıştır. Bu prosedürün ardından devlet teşkilatı içerisinde yükümlü durumundaki bütün idareler kendi planlarını hazırlayıp kullanmaya başlamışlardır.

2. Kavram Tartışması, Amaç ve Kapsam

2.1. Kavramsal Çerçeve

Örgütlerde belge ve dokümanların entelektüel kontrolü dosya planlarıyla sağlanır. Planın işlevi, bürolarda oluşan her türlü bilgi taşıyıcı ortamdaki belge, doküman, resim, grafik materyal, kartografik malzeme, e-posta, vb. kayıtları tekrar erişilebilir şekilde tasnif edip düzen-

lemeye yardımcı olmaktır. Plan aracılığıyla kurumsal bilgi kaynakları, doğdukları kaynağa ve ait oldukları işe göre gruplandırılarak bütünlük içerisinde tutulur.

Üstlendiği bu işlevinden dolayı DP, belge yönetimi sistemlerinde odak noktada yer alır. Sistem adeta bu plan üzerine bina edilir. Örgütün tüm fonksiyon, faaliyet ve işlemlerini yansıttığı gibi belgelerin üretiminden imhasına kadar yapılacak işleri açıklar. Böylece belge yönetimi uygulamaları için sistematik bir çerçeve sunar (TS ISO 15489-2, 2007, s. 9)[1]. Kurumsal belgeler bu planın kurallarına göre yönetilir. Bu işlev, planın yapısını ve işleyişini bilen kurallara vakıf kişiler eliyle gerçekleştirilir. Aksi halde en mükemmel dosya planı da olsa doğru kullanılmadığı sürece çözüm getirmez.

DP'lerin tanımlanması ve amacı hakkındaki görüşlerde çoğunlukla bir birlik sağlanmış olmasına rağmen, adlandırılması konusunda literatürde standart bir terminolojinin çok da oluşmadığı görülür. Arşivcilik ve belge yönetimi alanındaki kaynak taramalarında, planla ilgili olarak *dosya planı* (file plan) (A Federal, 1993, s. 14; Özdemirci ve Odabaş, 2005, s. 147), *dosyalama planı* (filing plan), *dosyalama sistemi* (filing system) (Arşivcilik Terimleri Sözlüğü, 1995, s. 29), *sınıflama şeması* (classification scheme) (Bettington, 2008, s. 256) (Keeping, 1993, s. 177), *tasnif şeması* (classification scheme) (TR ISO 15489, 2007, s. 2), *dosya tasnif planı* (Kandur, 2006, s. 17), *fonksiyonel sınıflandırma şeması* (functional classification scheme) (Gunnlaugsdottir, 2012, s. 116-129; Packalen, 2015, s.166-182), *fonksiyon temelli belge sınıflandırma sistemi* (Function-based records classification system) (Foscarini, 2009, s. 321), *iş sınıflandırma şemaları* (Business classification schemes) (BS ISO15489, 2016, s. 15) ve *standart dosya planı* (Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2005) gibi farklı terimler kullanılmaktadır. Terimlerin anlamlarına bakıldığında, bu farklılığın içerikten daha çok kelimelerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Hepsinde amaç aynıdır. Sadece adlandırma biçimleri farklıdır. Adlandırmadaki bu farklılığın, ülkelerdeki mesleki gelenekler ile planın geliştirildiği sahadan kaynaklanıyor olup olamayacağı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Belirtilen terimler içerisinde "dosya planının", diğerlerine göre biraz daha yaygın bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir. Plan, ne sadece dosya adlarının sıralandığı basit bir liste, ne de kodlar ve konu başlıklarını hiyerarşik olarak şablonlarla bölünmüş şekilde sunan bir şemadır. Bunların da ötesinde, plan üzerinde entelektüel çaba vardır. Belge yöneticisi, plan geliştirmek için tasnif sistemi uygulamaya çalışırken aynı zamanda mesleki, kültürel, kurumsal ve fonksiyona ait bilgi birikimini kullanır. Ayrıca "sistem analizi", "iş akışı yönetimi" ile "kütüphanecilik ve dokümantasyon" uygulamalarından yararlanır. Çünkü planın hazırlanma

1 Bu Standart 2019 yılında TSE tarafından iptal edilerek, ISO'nun 2016 yılında yayımladığı ISO 15489: 2016 Standardını kabul etmiştir. Bu yeni baskıda bulunmayan birtakım bilgiler önceki baskıdan kullanılmıştır.

aşamasında, farklı ve yakın sahaların teorik ve uygulamalı yönlerinin değerlendirilmesi gerekir. Bu durum, fonksiyonel bir sistem kurmak için doğal bir çabadır. Bu yüzden güncel ve yarı güncel belgelerin entelektüel kontrolü anlamına gelen bu uygulama için "dosya planı" adlandırmasının diğerlerine göre daha yerinde bir kullanım olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, böyle yalın bir terim yerine, kavrama "sınıflandırma" veya "tasnif" kelimesi de katılabilir. Dolayısıyla "dosya planı" yanı sıra "dosya tasnif planı" da tercih edilebilir. Makalede dosya planı ifade edilirken, gereksiz tekrarlara düşmemek için "plan" "sınıflandırma şeması" "tasnif planı" gibi terimler de zaman zaman kullanılmıştır. Buna karşın Türkiye'deki konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunan prosedürlerde (Bilgi Edinme Kanunu, 2003) de geçen dosya planı terimi burada da temel kavram olarak tercih edilmiştir.

Geliştirilen dosya planı, *kodlar, konu başlıkları*, *tanımlar*, *saklama süreleri, işlem* ve *notlar* gibi alanlardan meydana gelir. Tasnif planında, kodlar, konu başlıkları ve saklama süreleri en temel alanları oluştururken, diğerleri ek donanımlardır. Bazı uygulamalarda dosya planının saklama planıyla birlikte hazırlandığı görülmektedir.

Dosya planlarında belirlenen başlıklar, kurumdaki fonksiyonları, dosyaları, faaliyet ve işlemleri yani belgeleri karşılar. Kontrollü ve standart hale getirilmiş olan bu başlıklar, dosya ve belgeleri -kontrollü terminoloji adıyla- tek biçim başlık olarak tanımlar. Böylece özel kavram üretmek veya rastgele başlıklar oluşturmak yerine belgelerin konu alanları için aynı zamanda dosya ve klasörlerin tanımlanmasında önceden tek biçim başlık şeklinde tespit edilmiş terimler kullanmak çok daha doğru bir tercih olacaktır. Bu tek biçim başlıklar, kurumsal bilgi kaynaklarına erişimde anahtar kelime rolünü üstlenir. Planın geliştirildiği alana göre sağlık hizmetleri, adalet, yükseköğretim, belediye hizmetleri gibi sahaya özel tek biçimli dizinler hazırlanabilir. Bu dizinler aynı zamanda dosya planı başlıklarıdır (TS 13298, 2015). EBYS uygulamalarında bu tarz standart dizinlere oldukça ihtiyaç bulunduğu bilinmektedir.

Planlar, farklı biçimlerde ve ayrıntı düzeylerde hazırlanabilir. Ancak plan yapılırken kullanışlı bir modelin ortaya konulması, her zaman esas amaç olmalıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için uzun vadeli çözümler düşünülüyorsa, planın öncelikle bir belge yönetimi programı kapsamında ve belge yönetimi uzmanı nezaretinde hazırlanması gerektiği bilinmelidir (TR ISO 15489-2, 2007, s.9). Durum böyle olmasına rağmen, kurumlardaki dosya planı yaklaşımlarının çok da profesyonelce olmadığını itiraf etmek gerekir.

2.2. Kurumsal Belgelerin Sınıflandırılması

İnsan, varlıkları anlayıp anlamlandırabilmek için onları kategorize eder. Tür, tip, içerik, işlev vb. farklı ortak özellikler belirleyerek gruplandırır. Her varlık, sahip olduğu özellikler-

le diğerlerinden ayrılır. Sınıflandırmak için niteleme kriteri tek değildir. Çalışılan sahadaki malzemeye göre ortak özellik değişebilir. Botanikten zoolojiye, matematikten dil bilimine, teknolojiden felsefeye, kütüphanecilikten belge yönetimi ve arşive kadar bilim dünyasının çoğu sahasında nesneleri gruplandırabilmek için sınıflandırma sistemleri kullanılır.

Bilgi kaynaklarının yönetilebilmesi için öncelikle sınıflandırılması gerekir. Burada amaç ilişkili kaynakları bir araya getirip grup oluşturmak ve grupların birbirinden farklarını ayırt etmektir. Böylece sahip olunan kaynaklar, belli başlıklar altında kümelenerek kontrol altına alınmış olur. Bilgi ve belge yönetimi uygulamalarında sınıflandırma insan düşüncesi barındıran bilgi kaynaklarının sistematik olarak gruplandırılması olarak tanımlanabilir (Taylor, 1999, s. 174). Bu gruplandırmada genelden özele hiyerarşik bir düzen anlayışı vardır. Kütüphane hizmetlerinde örneklerini gördüğümüz çeşitli sınıflandırma sistemleri bu mantık üzerinde işlemektedir. Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemi, The Library of Congress (LC) bunlardan en yaygın olanlarıdır (Dewey, 1993). Bilgi arayan için aradığı ve bulmak istediği kaynaklara erişme imkânı sağlayan (Tonta, s. 163) sınıflandırma, bilgi profesyonelleri için ise koleksiyonu kontrol altına alıp yönetebilme imkânı verir.

Kitap ve benzeri yayınlar konu esasına göre düzenlenirken kurumsal belgelerde üretildikleri kaynak esastır. Fonksiyon ve iş, düzenlemede temel belirleyicidir. Her ne kadar malzemede var olan konu teması kullanılsa da asıl olan işlem gördükleri fonksiyondur. Dosya planları, metot olarak Dewey'in Desimal (onlu) Sınıflandırma Sistemine benzer. Bu yüzden Türkiye'de kurumsal belgelerin düzenlemesinde önceden beri bu desimal anlayıştan yararlanılmıştır. İstanbul Belediyesinde (Şehriemaneti) SDP'den çok önceleri de bu tarz uygulamaların kullanıldığı bilinmektedir (Keskin, Sünbül, 2020, s. 1-14; Yılmaz Şentürk, 2022, s. 90-119). Ancak, kitap ve dergi gibi yayımlanmış malzemenin düzenlenmesine göre kurumsal belgelerin sınıflandırma mantığı farklıdır. Her ne kadar Dewey gibi başta on ana konu grubuna bölünse de organizasyonun aktivitelerini yansıtan bu ana konu başlıkları, fonksiyon, faaliyet ve işlem grupları biçiminde hiyerarşik bir düzende yapılandırılır.

STANDART DOSYA PLANI		**DEWEY ONLU SINIFLAMA SİSTEMİ**	
000	GENEL KONULAR	000	GENEL KONULAR
100	ANA HİZMET	100	FELSEFE ve PSİKOLOJİ
200	ANA HİZMET	200	DİN
300	ANA HİZMET	300	TOPLUM BİLİMLERİ
400	ANA HİZMET	400	DİL ve DİL BİLİM
500	ANA HİZMET	500	DOĞA BİLİMLERİ
600	PLANLAMA, HUKUK, DENETİM	600	UYGULAMALI BİLİMLER
700	BİLGİ İŞLEM, EMLAK, EĞİTİM	700	GÜZEL SANATLAR

800	İDARİ ve MALİ İŞLER, ÖZEL KALEM	800	EDEBİYAT
900	PERSONEL, SATIN ALMA, SAĞLIK	900	COĞRAFYA VE TARİH

Yaşar Tonta'nın Weinberger'in dijital çağda bilgi düzenlemesi konularını ele aldığı çalışmasından aktardığına göre bilgi düzenlemesinin üç derecesi bulunmaktadır. İlkinde, bilgi taşıyan varlıkların kendisi düzenlenir. Her nesne sadece bir sınıf altında yer alabilir. Örneğin Jale Baysal'ın *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar* adlı eserin sınıflandırma sistemindeki yeri tektir. Belge yönetimiyle alakalı olarak, mesela bir proje işinde "sözleşme" sadece o projenin dosyasında düzenlenir. İkinci derece düzenlemede sınıflandırılacak malzemenin üst verileri tanımlanıp organize edilir. Bu durumda malzeme tek olsa da varlığı birden fazla sınıf altında listelenerek gösterilebilir. Üçüncü derece düzenlemede ise malzemenin verileri hatta "bit"leri düzenlenir. Yapılandırılıp içerik çözümlemesi yapılmış bir malzeme için herkes kendi anahtar kelimesini oluşturarak erişebilir. Aynı zamanda bu bilgi malzemeleri birden fazla yerde bulunabilir (Tonta, s. 163).

Daha önce de belirtildiği gibi belge yönetimi ve arşivcilikte sınıflandırmanın anlaşılma şekli kütüphanecilikten farklıdır. Belgelerin konusundan daha çok doğdukları fonksiyon ve işlem gördükleri işe odaklanılır. Esas olan içerikten ziyade belgenin kullanıldığı yer ve bulunduğu kontekstir. O halde belgeler sınıflandırılırken, ait oldukları fonksiyondaki varlık sebepleri ve değerleri gösterilir. Bu prensip, dosya planı yaklaşımlarında çoğu bilim insanı için temel dayanak olmuştur. Umi Asma Mokhtar ve Muhammed Yusuf birlikte kalem aldıkları çalışmalarında fonksiyon temelli bir sınıflandırma düzeninin avantajlarını şöyle izah etmişlerdir: İş ile o kapsamda oluşan belgeler arasındaki ilişkinin anlaşılmasını sağlar; belgeyi tanımlayarak delil değerini açıklar; belgelerin hukuki ve idari değeri belirlenerek önceliği gösterilir; saklama süresine ışık tutarak tasfiye sürecine yön verir (Mokhtar ve Yusof, 2017, s. 41). Evrakların sınıflandırılması örgütün fonksiyonlarına dayanan bütünsel bir yaklaşımdır. Dosya planı olarak adlandırılan sınıflandırma şeması, belgeleri en küçük parçadan başlayarak işlem, faaliyet ve işe göre gruplandırmaktır. Sınıflandırmada kategoriler, fonksiyon, iş, faaliyet, işlem ve alt işlem şeklinde bir dizin yapısına sahiptir (Mokhtar ve Yusof, 2017, s. 41).

Belgeler yaşam döngüsü boyunca yönetilmeye çalışılırken, sınıflandırma düzeniyle bu döngüdeki hikâyeyi oluşturan bütün parçalar bir araya getirilir. Belgenin üretilme gerekçesi, türü, doğduğu fonksiyon ve bulunduğu iş gibi tüm bağlantılar ve paydaşlar açıklanır. Bu yapılırken konu ya da iş bağlamında meydana gelen ilişkili objeler birlikte gruplandırılır. Böylece iş bağlamında oluşmuş bütüne erişme imkânı sunulur. Fiorella Foscarini'nin doktora tezinde belirttiği gibi belge yönetiminde sınıflandırma, bir fonksiyonun daha fazla belgesine gidip

onları bir arada tutabilmek, ne olduklarını tanımlayabilmek ve gerekli olup olmadıklarına karar verebilmek için bağlantı sunan bir mekanizmadır (Foscarini 2009, s. 231).

Belge yöneticilerinin sınıflandırmayı anlama şekli, belge kullanıcılarından farklıdır. Sınıflandırma, kurumsal bilgi varlıklarının yaşam döngüsü boyunca yönetilebilmesi için bir çerçeve sağlamaya hizmet eder. Ancak, kullanıcı dosyaya "aradığını bulmak" perspektifinden bakar. Haliyle belge yöneticisinin dosya ve dosya planlarına yüklediği misyon ile kullanıcı algısı aynı değildir. Belge yöneticisi planları, belgeleri yönetmeye yarayan başlıca donanım olarak görür. Yaşam döngüsü ile ilişkilendirerek vazgeçilmez bir sistem kriteri şeklinde değerlendirir. Kullanıcılar için ise plan, aradıklarını bulmaya yarayan araçtır (Foscarini 2009, s. 231).

2.3. Planın Amacı

Bilgiye sahip olmak kadar onu erişilebilir şekilde düzenlemek de önemlidir. Sınıflandırma sistemlerinin genel amacı budur. Dewey sınıflandırma sistemi gibi dosya planları da bu amaca hizmet eder. Bu sebeple planlar, örgütlerde belgelerin dosyalanıp tasnif edilmesini ve tekrar erişimini temin edecek uygulama olarak tasarlanmalıdır.

Planda konu başlıkları ve onu karşılayan kodlarla sınıflandırılan kurumsal süreçler, örgüt içerisinde anlaşıldığı ve ifade edildiği şekilde yansıtılmaya çalışılır. Bürolarda kullanılan terminolojiye olabildiğince bağlı kalınır. Böylece plan, kurumun fonksiyonları, faaliyetleri ve işlemlerinin tam bir temsili modelini oluşturacaktır. Bu temsili model, belge tasnif sistemleri, kontrollü terminoloji listeleri, dosya adlandırma ve indeksleme kurallarının geliştirilmesi ile tasfiye edilecek belge serilerinin belirlenmesi ve erişim statülerinin atanması için kullanılabilir. Bu yapının oluşturulduğu dosya planları, kurumlarda aşağıdaki işlemleri gerçekleştirmeyi amaçlar (TS 15498-2, 2007, s. 9):

a) Kurumun tüm fonksiyonlarını organize bir şekilde belirlemek.
b) Her fonksiyona ilişkin iş, faaliyet ve işlemleri açıklamak.
c) Ana konudan işleme kadar belge hiyerarşisini yansıtmak.
d) Bunlar arasındaki ilişkiyi göstermek.
e) Oluşan belgeleri tanımlamak ve birbiri ile ilişkilendirmek.
f) İlişkili belgeleri dosyalamak.
g) Dosya türlerini ifade etmek.
h) Farklı fonksiyonlara ait belgelerin münasebetini işaret etmek.
i) Kurumsal belgelerin erişimi ve kullanımını sağlamak.

Dosya planları kontrollü terminoloji araçları ile desteklendiğinde, belgelerin adlandırılması ve tanımlanmasında tutarlılık sağlanır. Belgelere erişimin kolaylaştırılmasının yanı sıra

depolama, koruma, saklama ve tasfiye gibi birçok belge yönetimi sürecinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini destekler. Planın kullanılmasıyla, elektronik belge yönetimi, bilgi edinme hakkı yanı sıra özellikle e-devlet uygulamalarına geçiş için gerekli koşulların tesisi mümkün olacaktır.

2.4. Kapsam ve Bütünlük

DP bir örgütteki kurumsal etkinlikler olarak ifade edilen fonksiyon, faaliyet ve işlemleri, aralarında ilişki kurarak bir tabloda gösterir. Planın kurumda esas ve yardımcı hizmet şeklinde yürütülen tüm etkinlikleri kapsaması gerekir. En sıradan bir etkinliğin dâhi dışarıda bırakılmamasına özen gösterilir.

Her ne kadar gerek arşiv prosedürlerinde (Arşiv Yönetmeliği) gerekse elektronik belge yönetimi çalışmalarında (TS 13298, 2015) bir dosya planının hazırlanması zorunluluk olarak belirtilse de Türkiye'deki kamu kurumlarında olanların genellikle ya Devlet Arşivleri Başkanlığının çıkardığı SDP'nin olduğu gibi alındığı ya da örgütlerde kullanılanların birbirinin kopyası olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Ankara Üniversitesi, Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İstanbul'da bazı ilçe belediyeleri (Sancaktepe Belediyesi, 2011; Ataşehir Belediyesi, 2012; Tuzla Belediyesi, 2015) kendi fonksiyonları ışığında dosya planlarını güncelleyip geliştirerek yeniden tanzim etmişlerdir. Dosya planlarının sürdürülebilirliği, kullanıldığı kuruma özel olmasına bağlıdır.

Kurumlar, Başkanlığın çıkarmış olduğu SDP'ye bağlı olarak özellikle ana hizmetlerle alakalı başlıkları kendileri geliştirecekler, yardımcı hizmetler kapsamında ise mevcut planı kullanmakla beraber Milli Arşivi haberdar etmek koşuluyla gerekli güncellemeyi yapabileceklerdir (Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2005). Belge yönetimi uygulamalarında bütünlüğü sağlayabilmek için ilk gerçekleştirilecek işlerden biri gerçekçi, uygulanabilir, kurumun fonksiyonlarını doğru yansıtan bir fonksiyonel dosya planının olmasıdır. Çünkü Arşiv Yönetmeliğinde de belirtildiği gibi planların kullanılacağı örgütün kurumsal yapısını ve yürütülen fonksiyonlarını yansıtması gerekmektedir (Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2019). Hazırlanan planlardan beklenen, Bahattin Yalçınkaya'nın tezinde ifade ettiği gibi "üretilen ve alınan belgelerin mantıksal ve fonksiyonel olarak sınıflandırılması ile bunların bütünlük içerisinde tutulması" gereksinimini karşılamasıdır (Yalçınkaya, 2014, s. 226). Fakat mevcut uygulamalarda çoğu planın bunu sağlayacak yapıdan yoksun olduğu açıktır.

Planlar, ait oldukları kurumun basitliğini veya karmaşıklığını da yansıtır. Örgütler, kurumsal yapılarına, yaptıkları işin özelliklerine, denetim ihtiyaçlarına ve kullanılan teknolojilere

göre ne derece detaylı bir tasnif sistemi istediklerine kendileri karar verir. Bu durumda, tasnif planlarında ayrıntı düzey olarak alt kırılımlar organizasyonun büyüklüğü, fonksiyonlarının çeşitliliğine göre değişebilir. Örneğin tüm belediyeler için dosya planı aynı olmakla beraber Türkiye koşullarında İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kullanacağı ile Şile Belediyesininki aynı ayrıntı düzeyde olmayacaktır. Konu başlıkları ve bunları karşılayan kodlar kurumsal aktiviteleri karşılayacak şekilde geliştirildiğinden, kullanıldığı yere göre planın ayrıntı düzeyleri birbirinden farklı olabilir.

DP'ler, bürolarda oluşan kâğıt ve elektronik her türlü kaydın yönetilmesi için geliştirilir. Örgütteki belgelerin standart konu başlığı ve kodlar altında dosyalanmasına imkân verir. Öncelikle kâğıt ve elektronik evrakın kontrolüne yardımcı olması amaçlanan planlar, bir e-posta veya üç boyutlu bir görseli de kapsamalıdır.

Plan, kurumlarda dosyalamanın düzenli yapılmasını sağlar. Bir konu veya iş (vaka) ile ilgili belgeleri gruplandırır. Bu gruplandırma ilişkili belgeleri bir arada tutarken, diğer grupları da birbirinden ayırır. Mesela ihale kapsamında ortaya çıkan satın alma işiyle alakalı bütün belge ve dokümanlar, ilgili SDP kodu altında bir araya getirilerek bütünlük içinde muhafaza edilir. Aynı vaka kapsamındaki belgelerin perakende olarak farklı dosyalara girmesi engellenir. Bir satın alma işine hizmet eden tüm belgeler grup halinde yönetilebilirken, farklı satın alma işine ait evraklarla karıştırılmaz.

Planlar güncelliğini kaybeden ve pasif durumda olan belgelerin tasfiyesine karar vermeyi kolaylaştırır. Her dönem sağlanan bu bütünlük sayesinde dosyaların arşive düzenli transferi mümkün olur. Böylece planın, belgelerin üretiminden imhasına kadar yaşam döngüsüne ait bütün fonksiyonları yönetmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir.

3. Fonksiyonel Dosya Planı Tasarımı

3.1. Genel Yapı

Dosya planları kurumsal aktivitelerin konu başlıkları şeklinde düzenlendiği bir tablodur. Başlıklar, ana ve alt konular olarak yapılandırılmıştır. Plandaki görünüm, genelden özele -fonksiyondan işleme- doğru bir yapı arz eder.

Ana ve alt konu başlıkları şeklinde düzenlenen kavramları, rakamlar veya rakam ve harflerin ortaklaşa kullanıldığı kodlar karşılar. Günümüzde SDP'de görüldüğü gibi tamamen rakamların kullanılması yaygın bir yoldur. İşlevsel olması bakımından rakam gibi tek tip semboller daha çok tercih edilir. Örneğin belediyelerde kullanılan dosya planlarında 105 "Yazı ve Karar İşleri"ne karşılık gelir. Bu kapsamda değerlendirilen belediye meclisi ile ilgili faaliyetler

105'ten sonra alt kırılım olarak yer alır: 105.01-Meclis Üyeleri, 105.04-Meclis Kararları örneğinde olduğu gibi rakamlardan meydana gelen kodlar, başlıkları işaret eden rumuzlardır.

DP'de tüm başlıklar, onlu sınıflandırma sistemine benzer bir yaklaşımla, "000" dan "999" kadar sıralanan sayı aralığında kodlanır. Kodlar, yüzlü ve onlu bölünmelerden meydana gelen alt kırılımlardan oluşur. Üç basamaklı yüzlü rakamlar oldukça genel konu başlıklarını ifade ederken, daha sonraki iki basamaklı düzeyler ana ve alt konu başlığına karşılık gelir. Bir ana başlık, birkaç kurumsal fonksiyondan, bir fonksiyon birkaç faaliyetten, her faaliyet de yine çeşitli işlem yani belge/lerden ibaret olabilir. Bahsi geçen bu işler, dosya planında ana ve alt konu başlıkları şeklinde yapılandırılmıştır. Bir fonksiyon adı, dosya serisine karşılık gelirken, o seri içerisinde her bir müstakil iş, bir dosyadır. Aynı şekilde fonksiyonun içerisindeki faaliyetlerin her biri işlem grubunu teşkil edebilir. Bir işlem ise kayıt veya imzadır ya da belge üretilmesidir.

Dosya planı başlıklarının yanında saklama sürelerinin verilmesi yaygın bir yoldur. Bunlar, ayrı liste üzerinde de gösterilebilir. Belgelerin kullanımı ve saklanması, burada belirtilen sürelere göre yapılır. Süresini dolduran belgeler tasfiye işlemine tabi tutulur. Tasfiye imha etmek değil, saklama süresi sonunda o dosyanın akıbetini belirlemektir. Bu safhada bir dosya imhaya ayrılabileceği gibi kurumunda saklanması istenebilir veya devlet arşivine devredilmesine karar verilebilir.

Plan geliştirilirken hizmetlere ve bu hizmetleri yürüten birimlerin yapısal özelliklerine dikkat edilir. Birimler, örgütün asıl hizmetlerine sahip organ olabileceği gibi yardımcı hizmetler veya teftiş, denetim ya da danışma gibi faaliyetleri de üstlenebilir. Plan üzerinde çalışılırken ilk olarak hizmet türü göz önünde bulundurulur. Her ne kadar birimlerin yapısal özellikleri önemli olsa da dosya planı birimlerin yürüttüğü hizmet çeşitliliğine göre şekillenir. Birim adları ile fonksiyon isimleri birbirine benzeyebilir; hatta, aynı olabilir. Fonksiyon ve faaliyetler açıklanırken birimlerin isimlerinden yararlanılabilir. Fakat bilinmesi gereken husus, bunlardan birinin iş, diğerinin ise işi yapan olduğudur. Burada amaç, işin kendisini tanımlayabilmektir. Bu yüzden plan geliştirilirken birimler ve organizasyon yapısından daha çok fonksiyon ve faaliyetler temel alınır (BS ISO 15489-1:2016, s. 14). Birimler ile hizmetleri birbirinden ayrı düşünmek gerekir. Çünkü hizmetler aynı kalırken birimler değişebilir. Teşkilat yapısında yeniden yapılanmaya gidilebilir. Bir fonksiyon bir müdürlükten alınıp başka bir yere verilebilir. Aynı fonksiyon üzerinde zaman içerisinde farklı birimlerin sorumluluğu bulunabilir. Birimlerde isim ve unvan değişikliği olabilir. Bir birim şeflik düzeyinden müdürlüğe dönüşebildiği gibi tam tersi de mümkündür.

Örgütün kuruluş amacı doğrultusunda asıl işler ve diğerleri hep olacaktır. Yöntem değişse de hizmet ve mahiyeti çok değişmez. İşi kimin yaptığının çok da önemi yoktur. Asıl olan işin kendisidir. İşi açıklayan fonksiyon var olduğu sürece işlem ve belgeler hep olacaktır. Bir örgütte birim olduğu için belge üretilmez. İş yapıldığı için işlem gerçekleştirilir ve belge üretilir. Bunu da bir birim yapar.

3.2. Fonksiyonel Dosya Planının Özellikleri

3.2.1. Kurumsal Etkinlikleri Yansıtmak

Fonksiyonel dosya planlarının ön plana çıkan temel hususiyetlerinden biri kullanıldığı örgütün etkinliklerini yansıtmasıdır. Örgütün kuruluş prosedürlerinde temel hizmetleri yürütmek için tanımlanan görevler öncelikle değerlendirilir (BS ISO 15489, 2016, s. 14). Kurum analizi ve saha çalışmasıyla açığa çıkarılan bu görev ve sorumluluklar planın asıl omurgasını oluşturur.

Kurumsal etkinlikler, temel alanlara göre şekil alacak ana konu başlıkları altında düzenlenir. Dava açmak, mahkemede davayı takip etmek, icra işlerini yürütmek gibi görevler belge yöneticisini "hukuk işleri" ana başlığına götürür. Ancak bu sayılan görevlerin kurum analizi sırasında öncelikle tespit edilmiş olması gerekir. Ana başlık altında tanımlanan bu görev ve sorumlulukların nasıl yürütüldüğü yani iş akışı anlaşılmaya çalışılır. İş akışı tespit edilen bir süreç fonksiyon olarak tanımlanır. Örneğin hukukla ilgili görevler içerisinde "icra davası işleri" bir fonksiyondur. Hukuk alanıyla ilgili idari davalar, ceza davaları gibi çeşitli fonksiyonlar bulunur. Bu fonksiyonlar farklı hacim, süreç ve nitelikte de olabilir. Önemli olan, bu fonksiyonların birimlerde hâlen yürütülüyor olmasıdır. Fonksiyonlarda, örgütün görevleri arasında olmayan ya da yıllar önce kapatılmış bir sürece yer verilmez. Benzer kurumlarda aynı fonksiyon bulunsa dahi hemen plana dâhil edilmez. Süreç tekrar gözden geçirilir. Çünkü yönetim anlayışı, kurum kültürü ve fonksiyonu yürütme biçimleri farklılık arz edebilir.

Planda öncelikle örgüt birimlerinde halen yürütülmekte olanlar değerlendirilir. Bununla birlikte aktif olmamasına rağmen arşivde malzemesi bulunan fonksiyonlar da planda gösterilebilir. Çünkü hem arşivdeki düzenleme hem de saklama planlarına göre tasfiyeyi gerçekleştirmek için arşivdeki malzemenin planda bir karşılığı olmalıdır. Bununla birlikte aşırı yüklemenin planı hantallaştıracağı, aynı zamanda kullanıcıda kafa karışıklığı meydana getirebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Diğer taraftan örgütün vizyon ve misyonu ışığında uzun vadede planlanan aktiviteler de olabilir. İleride kullanılma ihtimaline karşı bunlar için dosya planında yeni açılım alanları bırakılmalıdır.

Ana başlık niteliğinde genel ve oldukça sınırlı birtakım kavramlarla fonksiyonları tanımlamak yetmez. Bunların yürütülmesi sırasında gerçekleştirilen faaliyetlerin de alt alanlar şeklinde

planda yer alması gerekir. Aynı zamanda faaliyetleri meydana getiren işlem adımları gösterilir. Diğer bir ifadeyle, bir fonksiyonun iş sürecinin analiziyle açığa çıkarılan tüm kurumsal etkinliklerin planda görülmesi gerekir. Bu etkinlikler, önceden akıl yürütmelerinin olduğu, üzerinde düşünülmüş geniş ve dar kapsamlı terimlerle tanımlanır (TS 13298, 2015, s. 4).

Örgütün esas, yardımcı ve danışma hizmetlerinin tümünün bulunduğu planda hiçbir faaliyet ve işlem dışarıda bırakılmaz. Belirli periyotlarda yapılan güncellemelerle zaman içerisinde büyüyen teşkilatın yeni görevleri plana yansıtılır. Bu görevlere ilişkin aktif faaliyetler yer almıyorsa, planda aksayan taraflar var demektir.

3.2.2. Kuruma Özel Olmak

Elektronik belge yönetimi sistemi (EBYS) ile ilgili prosedürlerde de belirtildiği gibi DP geliştirmek ve yönetmek öncelikli çalışmalardandır. Türkiye'deki kamu idaresi SDP kullanmaktadır (Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2005). Planda bir kurumun ana ve yardımcı hizmetleri, birimlerde yürütülen fonksiyonlar kodlar ve konu başlıkları şeklinde yapılandırılmıştır (Zülüflü, 2010, s. 57).

Burada dikkat çeken husus, bir merkezden standart bir yapıda oluşturulup tüm kamu idaresinin kullanımına sunulan bu planın, kullanıldığı yerde o kuruma özel yapı arz etmesi gerektiğidir. Ortak alanlar bulunsa dahi özellikle ana hizmetler planın uygulandığı örgüte özgüdür. Bu yüzden SDP mutlaka örgütün fonksiyonları ışığında yapılandırılmalı, zaman zaman da gözden geçirilmelidir. Bu yapılırsa, kurumda oluşan serileri, seride bulunan dosyaları ve belgeleri yani işlemleri anlamak mümkün olur. Bundan dolayı her ne kadar merkezi idarenin çıkardığı model niteliğinde bir plan bulunsa da bu plan saha çalışması yapılarak kuruma özel hale getirilmelidir. Konuyla ilgili olarak, farklı tarihlerde belediye gibi bazı yerel yönetim örgütlerinde buna yönelik çalışmalar yürütüldüğü bilinmektedir. Belediye birimlerinde bulunan fonksiyonlar analiz edilerek mevcut dosya planı daha da geliştirilmiş, eksik olan fonksiyon ve faaliyetler plana yansıtılarak planın örgütteki bütün hizmetleri karşılaması amaçlanmıştır (Sancaktepe Belediyesi, 2011; Ataşehir Belediyesi, 2012; Tuzla Belediyesi, 2015). Çalışmalar sonucunda tüm süreçler planda kendine yer bulmuş, kuruma özel bir yapı ortaya çıkmıştır.

Plan kuruma özgü olduğu kadar aynı zamanda birimlere özeldir. Kurum için geliştirilen bir dosya planı her birim için ayrı ayrı çalışabilmeli; aynı plan, farklı birimler tarafından müstakil şekilde kullanılabilmelidir (TS 13298, 2015, s. 4). Müdürlüklerde benzer bir fonksiyona ait işler neticesinde biriken aynı tür belge ve dosyalar için her birim kendi düzenlemesini yapabilmelidir. Kullanımı herkese açık olan planda belirli konu başlıkları sadece belli birimlerin egemenliği altında değildir. Fonksiyonun asıl sahibi olmak, kullanım hakkının da bir tek onda

olduğunu göstermez. Görevlerin icrası sırasında herhangi bir fonksiyonla alakalı işlem yapıp belgelere sahip olan farklı birimler gerekli olan her başlığı kullanabilir. Bir dosya planındaki kodlar ve başlıklar örgütün bütün birimlerine açıktır. Aynı dosya adı ve koduyla farklı birimler de dosya açabilir. Böylece aslında kurumda tek ve standart olan dosya planı, müdürlüklere özelmiş gibi kullanılır.

Her ne kadar SDP gibi tek tip bir model bir örgütte başlıca sınıflandırma sistemi olsa da gerçekleştirilen faaliyetin ve oluşan kurumsal bilgi kaynaklarının özel durumundan dolayı farklı düzenleme sistemleri gerekebilir. Bu özel durum, yerine göre belge seri numarası veya başlıkların alfabetik düzenlenmesi şeklinde olabilir. Bu yüzden kuruma özel dosya planı dışında başka planlar da aynı anda çalışılabilmelidir. Sistem buna müsaade etmelidir (TS 13298, 2015, s. 4). Aynı plan herkes tarafından kullanılırken, birden fazla planının oluşturulmasına ve kullanılmasına imkân sağlanmalıdır.

3.2.3. Fonksiyon Odaklılık

Organizasyonlarda kurumsal bilgiyi yönetebilmek için geliştirilen DP'nin uygulanması sırasında, önceden beri çeşitli güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Bu güçlüklerden biri de planda organizasyonun fonksiyon, faaliyet ve işlemlerinin doğru yansıtılıp yansıtılmadığına pek bakılmamasıdır. Oysa belgelerin düzenlenmesinde "fonksiyonel sınıflandırma" (*functional classification*), önceden beri kabul gören bir anlayıştır (Çiçek, 2007, s. 235). Bu yüzden, belge yönetiminde tasnif planı geliştirilirken kurumun yürüttüğü fonksiyonların temel alınması gerektiği teoride açıkça ortaya konulmuş olmasına rağmen (BS ISO 15489, 2016, s. 14) uygulamada bunun ne kadar gerçekleştirildiği tartışmaya açıktır.

Dosya planlarında fonksiyonların gözetilmesi gerektiği çok yeni bir konu olmayıp bu konuda çalışan uzmanlar tarafından dile getirilmektedir (Çiçek, 2007, s. 235-244; Arıcı ve Kandur, 2015, s. 70; Keskin ve Sünbül, 2020, s. 25). Keskin ve Sümbül tarafından kaleme alınan bir çalışmada Osmanlı Dönemi kurumları göz önünde bulundurularak belediyeler için hazırlanacak planlarda fonksiyonlara dikkat edilmesi gerektiğinin vurgulandığını görmekteyiz. Belge yönetimi alanında ortaya konulan prensiplerin değerlendirildiği yazıda konu şöyle izah edilmiştir (Keskin ve Sünbül, 2020, s. 25).

> "…Belge yönetimi uygulamaları gereği oluşturulan dosya planları doğrultusunda, bir belge henüz üretilmeden hangi dosyanın bir parçası olacağı belirlenir. Bunun nedeni, belge üretilirken ait olduğu fonksiyon ve konusuna göre dosya planından tasnif kodunun verilmesidir."

Dosya planları örgütlerde belgelerle fonksiyona dayalı faaliyet ve işlemler arasındaki ilişkiyi gösterir. Bunun için planların geliştirilmesinde ilk yapılacak işlerden biri süreçlerdeki iş akışlarını açığa çıkarıp, bunu belgelerle ilişkilendirmektir. Böylece süreci belirlemek fonksiyonu tanımlamaya yardımcı olacak, iş akışını çıkarmak da belgelerin belirlenmesini sağlayacaktır (Xie, 2015, s. 220). Fonksiyonel sınıflandırma, belgenin içeriği ve konusundan daha çok onun kullanıldığı ve bulunduğu bağlam temeli üzerine oturur. Haliyle belgelerin ne hakkında olduğu ya da konusundan ziyade kullanıldığı iş, işlem ve işlevine dikkat edilir. Sınıflandırma bu bağlam ışığında gerçekleşir (Kandur, 2006, s. 10).

Bu yüzden sınıflandırma sistemi geliştirilmeden önce belgelerin işlem gördüğü fonksiyon ve işin anlaşılması çok önemlidir. Üretilen ve kullanılan bütün belgeler işlem gördükleri işe göre değer kazanır. Bu iş bağlamında oluşmuş belgeler bütünlük içerisinde dosyalanır (National Archives of Australia, 2003, s. 7).

3.2.4. Tanımlama Seviyeleri Barındırmak

Plandaki konu başlıkları, fonksiyonel sınıflandırmayla hiyerarşik bir yapıda ortaya konulan tanımlama seviyelerinden oluşur. Bu seviyeler, her ne kadar genellikle üç düzey olarak açıklansa da çoğaltılabilir. Bu artış, en üstte kurumsal fonksiyonları toplayan "ana konu" başlığı şeklinde olabileceği gibi en alt düzeydeki bölünmeler biçiminde de gerçekleşebilir. Belgeler ve ilgili üstverilerin ait oldukları iş süreçlerini doğru bir şekilde temsil etmesi için tasnif sistemi iş süreçlerinin analizi sonucunda elde edilecek bilgilere dayanılarak hazırlanmalıdır. Tanımlama seviyeleri ancak böyle açığa çıkar.

Tasnif sisteminin yapısı genellikle hiyerarşiktir ve aşağıdaki analitik süreçleri yansıtır. Sistemin ne kadar detaylı olacağı kurumların inisiyatifindedir. Plandaki detay aynı zamanda kurum fonksiyonlarının karmaşıklık seviyesini gösterir. Örneğin insan kaynakları fonksiyonu aşağıdaki şekilde organize edilmiş olabilir (TR ISO 15489-2, 2007 s. 9).

1. İnsan Kaynakları
    1.1 Personel ödemeleri
        1.1.1 Maaş işlemleri
        1.1.2 Kesintiler
        1.1.3 Fazla mesai
        1.1.4 Ödül sistemi
        1.1.5 Emeklilik
    1.2 İşe Alma
        1.2.1 Tam zamanlı

1.2.2 Yarı zamanlı
1.2.3 Stajyerlik
1.2.4 Esnek çalışma
1.3 İzinler
1.3.1 Yıllık izinler
1.3.2 Mazeret izinleri
1.3.3 Kullanılmamış izinler
1.3.4 Görev izinleri

Tasnif sistemlerinin amacı kurumsal bilgi kaynaklarını düzenlemek olsa da bir yönüyle fonksiyonların ve etkinliklerin açık hale getirilmesine yardımcı olur. Tüm değişkenler her zaman belirlenmeyebilir ama uygun gruplar işaret edebilirler. Örneğin "ödemeler" veya "izinler" gibi yönlendirmeler tasnif sistemi içerisinde kullanıcıların daha tanımlayıcı bakmalarını sağlar. Tasnif sistemi geliştirenler aşağıdaki şu hususların dikkate alındığından emin olmalıdır:

a) Tasnif sisteminde yer alan ögeler birim adlarına göre değil kurumsal fonksiyonlara ve etkinliklere göre tanımlanır.

b) Tasnif sistemi her kuruma özeldir. Birbiri ile ilişkili fonksiyonları yerine getiren birimlerin tutarlı ve standart bir şekilde haberleşmelerini ve bilgiyi paylaşmalarını sağlar.

c) Kavramlar genelden özele doğru giden bir hiyerarşi ile temsil edilir; *Finans – Denetim – Dış denetim* örneğinde olduğu gibi en üst düzey fonksiyondan en alt düzey işleme doğru bir akış vardır.

d) Kurum tarafından benimsenmiş ve kullanılan terimlerden oluşur.

e) Belgelenen tüm kurumsal fonksiyonlar ve etkinlikler için yeterli gruplar ve alt grupları içerir.

f) Birbirinden kesin hatlarla ayrılmış gruplardan oluşur.

g) Belge üreticileri ile iş birliği içerisinde geliştirilir.

h) Kurumsal fonksiyonlarda ve etkinliklerde meydana gelebilecek değişiklikleri yansıtabilmek için periyodik olarak güncellenir ve varsa değişimleri yansıtır.

Dosya tasnif planlarının tamamen fonksiyonel olduğunun garantisini vermek kolay değildir. Her ne kadar plan geliştirilirken fonksiyon odaklı olmak sürekli gözetilmesi gereken bir durum olsa da % 100 fonksiyonel bir dosya planı yapısı elde etmek mümkün olmayabilir. Planda kullanılması gereken ana ve alt konu başlıkları çoğunlukla fonksiyonel olsa da fonksiyon kaynaklı olmayan ögelerle de karşılaşılabilir. Bu durum, sahada yürütülen ve planda yer verilmesi gereken işin kendisinden, kullanılan belgelerin fonksiyon odaklı olmamasından veya fonksiyon yerine o fonksiyonu icra eden kurum veya birimin kullanılması gerektiğinden kaynaklanabilir.

3.2.5. Belge Hiyerarşisini Gözetmek

Dosya tasnif planları geliştirilirken fonksiyon odaklı olmak göz önünde bulundurulurken belge hiyerarşisine de dikkat edilir. Örgütte saha çalışması yapılarak hazırlanmış bir plan, en küçük parça olan işlem ve belgeden birim ve kurum gibi en üst seviyeye kadar hiyerarşiyi açıklayabilmelidir. Bu durum, arşivcilerin önceden beri vazgeçemedikleri provenans anlayışına benzer bir yaklaşımın güncel belgelerin yönetiminde de gözetilmesidir.

Yeni dijital ortamlar ve işleri kolaylaştıran bilgi teknolojisi araçlar, belgelere erişim ve düzenlemede birçok farklı alternatifler sunsa da belgelerin özgünlüğünü ve güvenilirliğini korumak için provenans ve orijinal düzene saygı prensipleri önemli kavramlar olmaya devam etmektedir. Dijital arşivciler, belgelere erişimde teknolojik imkânları kolaylık olarak görürken gelenekselleşen prensiplerin her dönem varlığını koruyacağına inanmaktadırlar. Bu yüzden belgeleri özniteliklerini muhafaza edip bütünlük içerisinde tutmanın bir yolu, fon, alt fon, seri, alt seri, dosya ve belge hiyerarşisini korumaktır (Michetti, Prom, Pearce-Moses ve Timms 2019, s. 158-159). Son dönemde uzun süre arşivlenen e-belgelerin özgünlüğünü korumak için arşivsel bağ olarak belge hiyerarşisinin korunması gerektiği tartışılmaktadır (Sağlık, 2021, s. 88).

Arşivlenen belgelerin provenansının korunmasında bu ilişki ağı önemli olduğu kadar güncel belgelerin yönetiminde de vazgeçilmez enstrümanlardandır. O yüzden standartlarda temel sistem kriterlerinden biri olma özelliğini korumaktadır (TS 13298, 2015, s. 8-9). Kurumsal belgeleri yönetmek için oluşturulan kümeler hiyerarşisine dayalı bu düzenleme, büyük miktarlardaki belgeleri yönetmek için pratik bir teknik olmaya devam etmektedir. Bu anlayış, belgelerin tüm kullanıcılar için ortak bir düzenlemeye sahip olabileceğini işaret ederken, her kullanıcının kendi düzenlemesi ve hiyerarşisi olabileceği gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu kümeler hiyerarşisini seriler, alt seriler, dosyalar ve belgeler şeklinde korumak, belge yöneticilerinin her bir belgeyi ayrı ayrı yönetmek yerine büyük belge hacimlerinin faaliyet, iş ve fonksiyon olarak anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu hiyerarşiyi kurarken belge yöneticilerinin, nelerin korunması gerektiğini dikkatlice düşünmeleri, bu ilişkiyi belirli bağlam, faaliyet veya işleve dayandırmaları gerekir.

Bu hiyerarşik ilişki ağını kurmak, yönetmek ve korumak güncel belgeler kadar arşivlenen belgeler için de gereklidir. O yüzden hiyerarşik bağlam oluşturulurken alınan kararların belgelenmesi, dokümantasyonunun oluşturulması ve kullanıcılara sunulması gerekir. Bu yapılarak belgeler yeniden düzenlendiğinde arşivcilerin orijinal düzeni belgelemeleri kolaylaşır. Bu dokümantasyon, arşivcilerin belge hiyerarşisini anlamaları için temel teşkil edecektir (Michetti, 2019, s. 159). Böylece koleksiyonu düzenlerken fon, altfon, fonksiyon, iş, faaliyet ve işlemle tüm bunların karşılığı birim, seri ve dosya gibi bilgi varlıklarını değerlendirmek mümkün olur.

Bu hiyerarşide hem dikey hem de yatay ilişki ağı mevcuttur. Bir seride bulunan dosya, barındırdığı föy ve belgelerle dikey ilişkiye sahipken, aynı serideki benzer dosyalarla yatay ilişkisi vardır. Bu durum, bir klasördeki faaliyetleri karşılayan föyler için de geçerlidir (TS 13298, 2015, s. 4). Bir özlük dosyasında atama işlemlerine ait föy, barındırdığı belgelerle dikey ilişkiye sahipken; memuriyet dönemi, şeflik dönemi ve emeklilik faaliyetleri ile de yatay münasebeti bulunur.

Elektronik belge yönetim sistemlerinde belgeler, tanımlandığı hiyerarşik yapı içerisinde ait olduğu dosya/klasörlerde saklanır (Arşiv Yönetmeliği). Aynı zamanda bu yapı içerisinde de tanımlanır. Dolayısıyla düzenleme için önem arz eden bu hiyerarşik bağ, aslında dosya ve belgelerin tanımlanıp kullanıcıya sunumunda da kullanılır. Belge yöneticisi ve arşivci kadar bir araştırmacı için de belgenin sahip olduğu ilişki ağını bilmek, araştırmasında eksik olan yazbozun diğer parçalarını nasıl tamamlayacağı hakkında ona yardımcı olur. Bu yüzden hiyerarşiyi meydana getiren birim, seri, fonksiyon, iş ve dosya her zaman başlıca tanımlama alanları yani üstveri elemanları olmuştur (TS 13298, 2015, s. 5).

3.2.6. Esnek Yapı

Plan entelektüel kurallar barındırabilir. Her dönem ve koşulda iş görmesi esas olan DP'de bu kurallar karmaşık ve zor kullanılan yöntemler değil, sade ve basit olmalıdır. Örgütün amaçlarına hizmet etmesi için geliştirilen dosya planı kurallarla disipline edilirken, uyum ve esneklik göz önünde bulundurulur. Belge yönetimi meslek bilgisi almamış bir memur dahi bu kuralları anlayıp kullanabilmelidir. O yüzden planın tasarımında basitlik, esneklik ve tutarlılık her zaman ön planda tutulur (Smith, 2007, s. 88-89).

Basitlik: Uygulama kuralları, anlaşılması özel donanım gerektirmeyen açıklamalar olmamalıdır. Sade bir dille yazılmalıdır. Dosya planı, kullanıcılar tarafından kolayca tanınabilen işlevleri, faaliyetleri ve görevleri yansıtmalıdır. Neticede bir belgenin hangi dosya veya klasörle ilişkilendirileceği açık olmalıdır.

Tutarlılık: Personel/kullanıcılar planı kullanırken aynı kurallara bağlı kalmalıdır. Bu sebeple kuralların uygulama örnekleri ile açıklandığı yönerge gibi prosedürler hazırlanır. Örgüt mensuplarının erişebildiği bir platform üzerinden yayımlanan kurallar herkes tarafından takip edilip uygulanabilir. Böylece uygulamada tutarlılık sağlanır. Uyulacak bir prosedürün olmadığı yerde tutarsızlık ortaya çıkar. Bu da karmaşaya yol açar. Aynı etkinlik kapsamında oluşmuş belgelerin ayrılması ve yanlış adlandırılması gibi birçok olumsuzluk yaşanabilir.

Esneklik: Örgütler durağan değil dinamik bir yapıya sahiptir. Her yıl yeni fonksiyonlar doğabilir. Durum böyle olunca plan da esnek olmalı, güncellemelere izin vermelidir. Temel

ilkelere bağlı kalınarak, gerektiğinde yeni kod ve başlıklar açılabilmelidir. Gerekli değişiklik ve güncellemeler için kurum belge yöneticisi önceden yetkilendirilmelidir (Smith, 2007, s. 88-89).

4. Sonuç

Dosya planlarının, belgelerin kontrolündeki etkinliği bilinmesine rağmen sahadaki uygulamalarda doğru yönetilmediği; bu durumun uzun vadede kontrolsüz belge yığınlarının oluşmasına sebep olacağı görülmektedir. Örgüt fonksiyonlarının planda doğru gösterilmemesi, kurumsal etkinliklerin zaman içerisinde gelişmesine ve yenilerinin çıkmasına rağmen bunun plana yansıtılmaması, belge hiyerarşisi bağlamında tanımlama seviyelerinin yeteri kadar açık olamaması ve kurumun idari yapısına göre gerekli esnekliğe sahip olmaması gibi güçlükler çözülmesi gereken problemler olarak saha uzmanlarını beklemektedir.

Sisteme entegre edilmeye çalışılan dosya planlarında yaygın olan tercih, farklı kurumlardaki dosya planı örneklerinin kuruma özel hale getirilmeden kopyalanması şeklindedir. Oysa fonksiyonel dosya planı için yerinde saha çalışması yapılıp fonksiyonlar gerçekçi şekilde açığa çıkarılmalıdır. Örgüt bürolarındaki etkinlikler çalışanların iş süreci ve kullandıkları jargon üzerinden değerlendirilerek planda gösterilmelidir. Böylece çalışanlar kendi yürüttükleri iş ve işlemleri planda bulabilir. Aynı zamanda bu etkinlikler o bürolarda kullanılan kavramlar üzerinden tanımlanmış konu başlıkları ile ifade edilir. Kendi kullandıkları kavramlara planda yer verilmesi çalışanların plana olan entegrasyonunu kolaylaştırır, daha rahat kullanmalarına imkân sağlar. Planda tek biçim başlık şeklinde tanımlanacak kavramlar, hem belgeleri ait oldukları işe göre bir araya getirip gruplandıracak hem de üretilecek belgelerin konularını tanımlayacaktır. Bir yazışmada içeriği açıklamak için rastgele ifadeler yerine önceden tanımlanmış bu tek biçim başlıklar kullanılacaktır. Bu başlıkların aranan belgeye erişim kanalı oluşturduğu unutulmamalıdır.

Fonksiyonel dosya planının önemli bir özelliği, kurumdan belgeye kadar farklı düzeylerde basamakları açıklayan hiyerarşiyi göstermesidir. Sağlıklı şekilde yapılandırılmış planlarda açık biçimde var olan bu hiyerarşi, belgenin güncel, yarı güncel ve güncel olmayan döneminde korunmasını sağlar. Hiyerarşide kopukluğun olması planın fonksiyonel yapısında aksayan taraflar olduğuna işaret eder. Bu kopukluk arşivlenen e-belgelerin provenansının açığa çıkarılmasını engeller.

Her ne kadar fonksiyonel dosya planları kurallarla yönetilse de örgütte gelişen ve değişen koşullara bağlı olarak gerekli esnekliğe sahip olmalıdır. Sahadaki gözlemlerde planlar için öne çıkan sorunlardan biri de gerektiğinde yeterli güncellemelerin yapılamamasıdır. Oysa, yeni

doğan fonksiyonlar ve buna bağlı işler, otorite kurumlardan onay beklenerek bürokrasinin ağır işleyen dişlileri arasında zamana yenik düşüp kaybolmadan, yerelde alınacak kararlarla plana entegre edilebilmelidir. Güncellemelerin yapılabilmesi için planın bu esnekliğe sahip olması gerekir.

Kaynakça / References

A Federal Records Management Glossary, (2nd ed.). (1993). Washington, DC: National Archives and Records Administration.

Arıcı, G. ve Kandur, H. (2016). Elektronik Belge Yönetim Sistemleri (EBYS) Yazılımlarının Geliştirilmesinin Kurumsal Karar Destek Sistemleri (KDS) İçin Önemi", Fahrettin Özdemirci vd. (Ed.). *e-Beyas 2015 Sempozyumu Kurumsal Belleklerin Geleceği: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi*, 21-22 Ekim 2015, Ankara, Ankara Üniversitesi.

Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Franszca, İtalyanca, Hollandaca, Rusca ve Ipanyolca Karşılıklarıyla = Dictionary of Archival Terminology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish. (1995). Türkçe Hazırlayan ve Genişleten: Bekir Kemal Ataman, İstanbul: Librarie de Pera.

Ataşehir Belediyesi Belge Yönetimi Elkitabı, (yayımlanmamış elkitabı), İstanbul: Belediye, 2012.

Bilgi Edinme Kanunu, Sayı: 4982, *RG,* s. 25269, t. 24.10.2003.

BS ISO 15489-1 (2016) *Information and Documentation-Records Management, Part 1: Concepts and Principles*, ISO.

Çiçek, N. (2007). "Dosya Planlarında Fonksiyonun Gücü", Serap Kurbanoğlu, Yaşar Tonta, Umut Al (Yay. Haz.). *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu 24-26 Ekim 2007, Ankara Bildiriler* içinde (ss. 235-244). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Desimal Sisteme Göre Dosya Usulü ve Tatbikatına Dair Dosya Yönetmeliği, Ankara: Başbakanlık, 1976.

Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (1988). 5 Ekim 2007 tarihinde http://www.devletarsivleri. gov.tr/ Arsivmevzuati/ adresinden erişildi.

Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, *RG* (Resmî Gazete), s. 30922, t. 18.10.2019.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). Sayı 11, *RG, s.* 30480, t. 16.07.2018) http://www. devletarsivleri. gov.tr/varliklar/dosyalar/mevzuat/19.5.11.pdf (10.23.2021).

Dewey, M. (1993). *Dewey Onlu Sınıflandırma ve Bağıntılı Dizin: 20.Basımın Türkçe Çeviri ve Uygulaması*, Ed. Uğur Okuman, Çev. F. Nil Ayhan, Ankara: Milli Kütüphane.

Duyvis, F. D. (1928). "Arşivlerde Usul ve Kaide". *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, 46, 627-634.

Engin, B. (1962). "Alman Belediyeleri Teşkilatının ve Dosya Usulünün Desimâl Sisteme İntibakı". *İdare Dergisi*, 32(276), 51-54.

Foscarini, F. (2009). *Function-Based Records Classification Systems. An Exploratory Study Of Records Management Practices in Central Banks,* (Doktora Tezi)*.* The Faculty of Graduate Studies (Library, Archival And Information Studies) The University of British Columbıa (Vancouver-Canada).

Gunnlaugsdottir, J. (2012). "Functional Classification Scheme for Records – FCS: A Way to Chart Documented Knowledge in Organizations." *Records Management Journal*, 22, 116–129.

Hackie, B. (2008). *Keeping Archives*, Australian Society of Archivists Incorporated.

ISO 15489. (2016). *Information and Documentation —Records Management —Part 1: Concepts and Principles*, ISO.

Kandur, H. (1998). *Belediyelerde Arşiv Yönetimi*, İstanbul: REMAK.

Kandur, H. (2006). *Elektronik Belge Yönetimi Sistem Kriterleri Referans Modeli (V.2.0)* (Gözden geçirilmiş 2.bs.). İstanbul: Devler Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Keskin, İ. ve Sümbül, S. (2020). "Celal Esad'a (Celal Esat Arseven) Göre Osmanlı Dönemi Belediyelerinde Arşiv Çalışmaları: İstanbul (Şehremaneti) Örneği", *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 14, 1-41.

Michetti, G., Prom, C., Parce-Moses, R. ve Timms, K. (2019). "Role and Meaning of Arrangement and Description in the Digital Environment, Intellectual Control", Luciana Duranti ve Corinne Rogers (Ed.). *Trusting Records in the Cloud*, içinde (ss. 158-159). Londra [Birleşik Krallık], Facet Publishing.

Mokhtar, U. A. ve Yusof, Z. M. (2017). *Records Classification: Cencepts, Principles and Methods*, Chandos Publishing.

National Archives of Australia. (2003). *Overview of Classification Tools for Records Management,* (July 2003), Commonwealth of Australia. https://www.naa.gov.au/sites/default/files/2019 10/ classifcation-tools.pdf

Packalen, S. (2015). "Fonctional Classification: Record-Keeping Professionals' Difficulties and Their Handling in Maintenance and Use of FC in Finnish Organisations", *Records Management Journal*, 25(2), 166-182.

Sağlık, Ö. (2021). *Elektronik Belge Yönetimi Uygulamaları Işığında E-İmzalı Belgelerin Delil Değerinin Arşivsel Güvenilirlik Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Saklama Süreli Standart Dosya Planı. (2010). Ankara: YÖK.

Sancaktepe Belediyesi Standart Dosya Planı Elkitabı. (2011). (Yayımlanmamış el kitabı), İstanbul: Belediye.

Smith, K. (2007). *Planning Implementing Electronic Records Management: A Practical Guide*, London: Facet Publishing.

Standart Dosya Planı Açıklama ve Kuralları. (2009) (2005/7 Sayılı Standart Dosya Planı Genelgesi'nin 2009 yılı güncelleme versiyonu), Devlet Arşivleri Başkanlığı, https://www. devletarsivleri. gov.tr/ Sayfalar/ Sayfa. aspx? icerik= 20&h= EC4EE38996FE1DD2 D040D483800B 793116ED6F1FD 94ED1E517 B581 F5 E16 F395B (12.06.2022).

Standart Dosya Planıyla ilgili 2005/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi. (2005). 6 Aralık 2005 tarihinde http://www. devletarsivleri. gov.tr/02005-0320-03802.pdf adresinden erişildi

Taylor, A.G. (1999). *The Organizaton of Information*, Englewood: Libraries Unlimited.

Tonta, Y. (2012). "Bilgi Sınıflama, Bilgi Düzenleme ve Bilgi Erişim" Özgür Külcü, Tolga Çakmak ve Nevzat Özel (Haz.) *Prof. Dr. Gülbin Baydur'a Armağan*, içinde (ss. 155-172). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Trusting Records in the Cloud. (2019). Ed. Luciana Duranti ve Corinne Rogers, Londra [Birleşik Krallık], Facet Publishing.

TS 13298. (2015). *Elektronik Belge ve Arşiv Yönetimi Standardı*, Ankara: TSE.

TS ISO 15489-2. (2007). *Bilgi ve Dokümantasyon-Belge Yönetimi*, Ankara: TSE.

Tuzla Belediyesi Belge Yönetimi Elkitabı. (2015). (Yayımlanmamış elkitabı), İstanbul: Belediye.

Xie, S. (2015). "Functional Analysis", Luciana Duranti ve Patricia C.Franks (Ed.). *Encyclopedia of Archival Science*, içinde (ss. 218-222). Lahnam: Rowman and Littlefield.

Yalçınkaya, B. (2014). *E-Devlet Üstveri Standardının Oluşturulması ve Türkiye için Modellenmesi* (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.

Yılmaz Şenturk, E. (2022). "Avrupa'da Tasnif Sistemlerine Dair Gelişmelerin Türk Arşivcilik Tarihine Etkisi", *Türk Kütüphaneciliği*, 36(1), 90-119.

Zülüflü, H. (2010). *Mahalli İdareler Standart Dosya Planı*, Ankara: Ankara Yayınevi.

24. BÖLÜM / CHAPTER 24

Araştırma Değerlendirme Yöntemleri ve Yeni Yönelimler

Research Evaluation Methods and New Aspects

Özlem GÖKKURT DEMİRTEL[1]

[1]Prof.Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye

E-mail: sozlem.gokkurt.demirtel@ikcu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.24

ÖZ

Bilim tarihi kaynakları bilginin dört geleneksel metrisi olan bibliyometri, bilimetri, librametri ve enformetri terimlerinin nasıl geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu terimlerin literatürde bilimsel araştırmaların değerlendirilmesinde birbirinin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Çalışmanın temel amacı enformetrinin kapsayıcı terim olarak benimsenmesinin nedenlerini açıklayarak ilgili diğer terimlerin kuramsal açılımlarını okuyucuya sunmak ve bu terimler arasında yer alan bilimetrinin ulusal düzeyde araştırma değerlendirme yöntemlerinden biri olarak yeni fırsatlar sunduğunu ortaya koymaktır. Çalışmamızda bilimin tarihsel gelişim kaynaklarına başvurularak her bir terimin ortaya çıkış serüveni incelenmiştir. Bu incelemeler ışığında söz konusu terimlerin birbirinden farkı ve kullanım alanları ortaya konulmakta, betimsel anlatımla enformetrinin benzer diğer metrilerden ayrışan yönleri açıklanmaktadır. Bilimsel çalışmaların değerlendirilmesinde bilimetrik ölçevlerin kullanımına ortam hazırlayan tarihi süreç literatür araştırması ile desteklenmektedir. Bunlara ek olarak bilgi ve bilgi kaynaklarının kullanım ve etki değerlerinin belirlenmesinde yararlanılan yeni ölçevlerin makro düzeyde araştırma faaliyetlerinin ve değerlendirme süreçlerinin bilim politikaları ile ilişkilendirilmesinde bibliyometrinin yetersiz kalmasının nedenleri tartışılmaktadır. Ülkelerin tüm araştırma faaliyetlerinin değerlendirildiği metodolojiler gerek bibliyometrinin geleneksel metriklerinin gerekse webometri ve altmerinin getirdiği yeni nesil ölçevlerin kullanıldığı münferit çalışmaların ötesinde bilimetrik uygulamalarla geliştirilmektedir. Bu doğrultuda, bilim alanlarının önceliklendirilmesi ve yetkinlik seviyelerinin belirlenmesinde söz konusu ölçevlerden yararlanılması gerektiği ve bu belirlemeler doğrultusunda ülkelerin kalkınma hedefleriyle uyumlu bilim politikası oluşturulmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde üniversiteler ve araştırma merkezlerinin bu işleyişte ulusal ve evrensel bilime katkılarının ölçülerek ulusal düzeyde biliminin daha ileri düzeylere yükseltilmesi için geleneksel ve yeni nesil uygulamaların planlı bilim politikası içerisinde bir bütün olarak kullanımının gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma, araştırma değerlendirme, bibliyometri, librametri, bilimetri, enformetri, webometri, altmetri, bilim politikası, Türkiye

ABSTRACT

Sources in the history of science reveal the development of the terms bibliometrics, scientometrics, librametrics, and informetrics, which are the four traditional metrics of knowledge. It is known that these terms are used interchangeably in the literature for evaluating scientific research. The main aim of this study is to explain the reasons for adopting informetrics as an inclusive term, present the theoretical expansions of the related terms to the reader, and demonstrate that scientometrics, among these terms, offers new opportunities as a research evaluation method at the national level. By referring to the historical development sources of science, the journey of each term's emergence has been examined in our study. Based on these investigations, the differences and usage areas of these terms are revealed, and informetrics is described, using descriptive narrative, as distinct from other similar metrics. The historical process that paves the way for the use of bibliometric measures in the evaluation of scientific studies is supported by a literature review. In addition, the reasons for the inadequacy of bibliometrics in associating research activities and evaluation processes with science policies at the macro level are being discussed, considering the new indicators used to determine the usage and impact values of information and information sources. Methodologies that evaluate all research activities of countries are being developed through bibliometric applications that go beyond individual studies using both the traditional metrics of bibliometrics and the new generation metrics brought by webometrics and altmetrics. In this regard, it is considered important to utilize these metrics in prioritizing scientific fields and determining competency levels, and to formulate a science policy that is in line with the development goals of countries based on these determinations. As a result, when the studies in the literature are examined, it is thought that universities and research centers should contribute to national and universal science in this process by measuring their contributions and using traditional and new generation practices as a whole within a planned science policy, in order to advance science at the national level.

Keywords: Scientific reseach, research evaluation, bibliometrics, librametrics, scientometrics, informetrics, webometrics, altmetrics, science policy, Türkiye

Extended Abstract

The history of science studies shows that the evaluation of scientific research has been important in every age. The first biographical and bibliographical studies actually served the birth of what was originally called scientometrics. Bradford's law on the mathematical classification of information sources and the developments that followed enabled the emergence of bibliometrics. Subsequently, the term librametrics was coined for the application of digital methods for the use and development of library resources and services. This study aims to reveal the conceptual and theoretical development of the evaluation of scientific research and to present some principles and approaches for strategies and tools that allow macro-level measurement for science policies. While the development and productivity of knowledge production are investigated in all areas of science, the diversification of bibliographic works that underlie these studies and their evolution into suitable forms for analysis have enriched the methods of both bibliometrics and scientometrics. Citation analysis is a frequently used method in all metric studies that deal with scientific research. Bibliometrics, scientometrics, informetrics, webometrics, and altmetrics, which can be accepted as the five metrics of knowledge, represent the scientific fields covering the application

and theories for a type of evaluation in the production, use, and sharing of information from a general perspective. Initially, basic bibliometric indicators aimed to guide the selection and provision of information sources in libraries, and they gradually gained a widespread application in the scientific world by attracting the attention of people from different fields of science. Scientists have worked on the development of numerical techniques that allow guidance. These studies carried out to guide science policies reveal the correlation levels of different scientific fields and the numerical expressions of scientific investment needs in different fields. Problems such as how the economic and balanced distribution of resources will be achieved in development plans based on science and technology fall within the working area of scientometrics. Therefore, scientometrics is not just a tool for identifying problems related to scientific developments and products, but also an interdisciplinary application area for solving problems related to science policies. With the development of the web environment, the concept of webometrics, which is among the other metrics of information, inspired practices that advanced the traditional citation understanding. It was born to meet the desired connections through the citation network. In these studies, the programs and project outputs of national and organizational formations are related to the objectives of science policies and research outputs. The analytical evaluation metrics used in this context are made by associating the funds, scientific inputs and outputs, and sectoral analyses of scientific publications with the processes of operating science policies, rather than proceeding based on the quantitative data of scientific publications. In national-scale analytical evaluations, robust applications such as citation networks, linked data processing, and semantic networks are used to track science, technology, and new research areas through international collaborations. In this study, the theoretical definitions of metric concepts, which are important inputs that can both evaluate and guide science policy, have been defined. There will be a need for measurement and evaluation activities that enable decision-makers to see which direction the performance of scientific institutions is progressing in a better and stronger way. Measurement and evaluation studies will help to categorize scientific needs, such as identifying what scientific publications and activities can be for each field of science and assist researchers in finding directions. Thus, a strong connection is formed between metric studies and the science policy advocated here. Metric studies and next-generation semantic and linked data analytics can serve the definition of the rationale and strategies of science policy with holistic approaches.

1. Giriş

Bilim ve araştırma çağlar boyunca birbirini besleyerek insanlığa hizmet etmektedir. Tarihsel süreçte bilginin birikimli ilerleme özelliği bilim ve araştırmaya kaynaklık etmektedir. Bilimsel bilginin geometrik artışıyla süregelen bu devinimde bilimsel değerlendirme yöntemleri insanlığın büyük başarıları için bir anahtar olmuştur. Bu nedenle bilimsel değerlendirmenin gelişimi doğuşundan bugüne bilimin kendi kendini sorgulama, ölçme ve analiz yöntemlerinde çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Literatürde bilimsel araştırmaların değerlendirilmesinde farklı kesimler tarafından farklı kavramlar öne çıkarılmış ve genel bir kavram bütünlüğü oluşturulamamıştır. Bu nedenle konuya yüzeysel bakıldığında asıl unsurun bibliyometri olduğu ve diğer metrilerin bunun devamında oluşturulduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Konuya derinlemesine bakıldığında, bilimin tarihsel gelişiminde bilimsel araştırmaların değerlendirilmesinden önce bilimin değerlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülecektir. Bu temel ihtiyaç bizi bilimin ölçülmesi için ortaya konan yardımcı bir yöntem olarak bilimetrinin doğuşunun diğer tüm metrilerden önce ortaya çıkışına götürmektedir. Diğer metrilerin doğuşu söz konusu ihtiyacın bilimetri ile karşılanması sonrasında olmuştur. Bu nedenle çalışmada bilimsel araştırmaların değerlendirilmesine temel oluşturan metrilerin kavramsal ve kuramsal olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ortaya konularak, makro düzeyde ölçümleme yapmaya izin veren bilimetrinin bilim politikalarına yön verici yeteneklerinden yararlanılması için bazı ilkelerin, yaklaşımların anlatılması ve önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle bilim tarihi içinde araştırmaların değerlendirilmesi faaliyetlerinin başlangıç ve gelişim süreci irdelenmektedir. Bu süreçte bilginin ve bilgi kaynaklarının ölçümlenmesi ile ilgili üretilen terimlerin ve uygulamalarının, araştırmaların değerlendirilmesinde nasıl bir rol üstlendiği karşılaştırmalı olarak anlatılarak özetle aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Kütüphanecilik, dokümantasyon, enformasyon biliminin bakış açısıyla araştırmaları değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler nasıl gelişti?
- Bilim tarihinin bazı dönüm noktaları bibliyometrinin doğuşuna nasıl hizmet etti?
- Bilginin geleneksel metrileri makro düzeyde bilimsel performansın ölçülmesine hizmet edebildi mi?
- Bilimetri ulusal düzeyde bilimsel performansın ve kapasitesinin ortaya konmasına nasıl yardımcı olmaktadır?

2. Adı Konmamış Bir Geçiş Süreci: Bilimetriden Bibliyometriye

Bilimin, insanlığın gerçeği bilme arayışına hizmeti sınırsızdır. Aramak kökünden gelen araştırma kavramı merak ederek arama, sorma ve inceleme sürecini kapsar. Araştırma ediminde olan kişi bilgi, ilim ve bilim ile yakın temas içine girmektedir. Günümüz dünyasında çok parçalı ya da sektörel bir araştırma ve geliştirme (ARGE) zincirinde sorumluluk alan araştırmacı bireyler farklı alanlarda kurumsal faaliyet gösteren örgütsel bir yapının parçası olabilmektedir. Bilimsel araştırma kavramı çoğunlukla üniversitelerle ilişkilendirilmektedir.

Gerek Batı'da ve gerekse Doğu'da ve Osmanlı Türklerinde medrese ya da üniversite gibi bilimin sadece ilim öğrenilen yerlerde geliştirilmesine bırakılmadığını öğreniyoruz. Her coğrafyada farklı dönemlerde çok sayıda bilim insanı ve kâşifin yetişmiş olduğunu biliyoruz. Bu derinlikte bilimsel araştırma geleneği İslam dünyasına Batı dünyasından çok daha önce yerleşerek 7-11. yüzyıllarda "altın çağ" olarak kabul edilen bir sürece hizmet etmiştir (Bozkurt, 2008; Kocabaş, 1996). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra da zengin kütüphanelerle ülkenin donatılması ve İslam dünyasının muhtelif bilim insanlarının "o zamana göre oldukça yüksek imkanlar" sağlanarak büyük şehirlerin bilim merkezlerine dönüşmeleri olanaklı hale getirilmiştir (Kazancıgil, 1999). "Orta Çağ İslam Dünyasında bilimsel çalışmanın devamında ve gelişmesinde hükümdarlar ve vezirler gibi yüksek mevki sahibi kişilerin olumlu rolleri olmuştur" (Sayılı 1997, s. 15). Sayılı, bunun nedenini araştırma faaliyetlerinin büyük masraf gerektirdiği için nüfuz sahibi ve varlıklı kişiler tarafından desteklenmesi ihtiyacına bağlamaktadır. Orta Çağ İslâm Dünyasında dönemin aritmetik, matematik, cebir ve diğer pozitif bilim alimlerinin buluşlarını ve bilimin gelişimine yaptıkları katkıları bilim tarihi, bibliyografya ve yazarlarından öğreniyoruz. Bu eserlere konu olan araştırmaların Avrupa bilimini büyük ölçüde etkilediği bilinmektedir. Ancak İslam Medeniyetleri giderek "fetihler esnasında kendi inançlarını ve medeniyetlerini savunabilmek için daha çok tarih araştırmalarına yönelmişlerdir." (Kahya, Dosay Gökdoğan, Demir, Topdemir ve Unat 2003, s. 10). Pozitif bilimlerden uzaklaşan Doğu, Batı'ya geniş ve derin bilgi birikimini aktarmış olmakla beraber bilimsel araştırmaya kaynaklık eden düşünce ve yöntemin kurumsallaşması için Batı'da bazı gelişmelerin olgunlaşması gerekmiştir.

Modern bilimin temellerinin atılmasında gözlem ve deneyin katkısı büyüktür. Rönesans çağının aydınlanma dönemine miras bıraktığı bilimsel yöntem Galileo ile modern bilime kazandırılmıştır. Galileo›ya göre olgu ya da olayların bilime konu olabilmesi için birincil niteliklere sahip olması gerekmektedir. Çünkü birincil nitelikler bir ölçeğe göre ölçülebilirler, bu bakımdan da herkes için geçerli olan sonuçları verirler (Topdemir ve Yinilmez, 2009, s. 197).

Bu fikirlerin geliştiği temel sayısal bilimlerde ve giderek diğer pozitif bilimlerde araştırmanın değerinin artması özellikle 17. yüzyılda kendini göstermektedir. Rönesans döneminin hemen öncesinde matbaanın kuruluşu sayesinde çok sayıda kitabın basılması bilginin her coğrafyaya hızla yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Dönemin ilk akademik örgütleri sayesinde ilk bilimsel dergilerin yayınlanması tesadüf olmamıştır. Burke'ye göre (2004) Avrupa'da araştırmayı destekleyen örgütlerin kurulması 18. yüzyıla uzanmaktadır. Berlin, St. Petersburg ve Stockholm akademileri gibi araştırmayı teşvik eden bilgi derneklerinin kurulması ve bilgelerin üniversiteler dışında ödenek almaları ilk defa bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Ancak daha öncesinde bilim kuruluşlarının araştırmaları destekleyici faaliyetleri olduğunu Sarton'un (1995) çalışmalarından öğrenebiliyoruz. "Roma'daki Accademia del Lincei (1603-1630), Floransa'daki Accademia del Cimento (1657-1667), Londra'daki Royal Society (1662) ve Paris'teki Académiedes Sciences (1666) 17. yüzyıldan kalmadır. Kitaplar ve dergiler bu akademiler tarafından desteklenmiştir" (Sarton 1995, s. 74). Bilimsel teşviklerin 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren toplumun araştırıcı kesimine nüfuz etmesi ve 19. yüzyıla gelindiğinde bilimsel yayınların nitelik kazanarak çoğalması bilimde farklı bir açılımın filizlenmesini sağlamıştır. Cattell (1906) Amerika Birleşik Devletleri'nde dönemin en prestijli bilimsel araştırma merkezleri ve üniversitelerine bir duyuru göndererek binlerce bilim insanı arasından oluşturduğu örnekleme göre bilimsel faaliyet alanları ile ilgili araştırıcıların istatistiksel dağılımını ortaya koyduğu bir eser yayınladı. Kendi tanımlamasıyla bu eser matematik, kimya, fizik, astronomiden başlayarak pozitif bilimleri ve botanik, psikoloji, antropoloji gibi diğer bilim dallarını da içine alan geniş bir biyografik rehber niteliği taşıyordu. Cattell'in bu çalışmalarını derinlemesine konu edinen makalesinde Godin (2006), en eski bilim dalları olarak psikoloji, astronomi ve doğal bilimlerin bilim olarak kabul edilmelerinde istatistiğin değerini ortaya koymaktadır. Bu dönemde istatistiğin nitel ve nicel boyutu kullanılarak bilimi ölçümlemeye hizmet eden öncü çalışmalar yapılmıştır (Godin, 2007).

Hulme (1923), 1922 tarihinde Cambridge Üniversitesi'nde verdiği derste, Cattell'in istatistiksel biyografisini geliştirerek daha geniş bir düzleme taşıdı. Daha sonra yayınlanan bu ders notlarında 1901-1913 dönemine ait "bilimsel literatürün uluslararası kataloğu"nu oluşturmakla kalmadı ve grafikler üzerinde bilim dallarında üretilen patentlerin ve dergilerin istatistiksel analizinin yapılabileceğini gösterdi. Hulme kendisinden önce başlatılan istatistik tekniklerini belki de ilk defa bibliyografya ortamına taşımış oldu. Böylelikle bibliyografya ve istatistik kavramlarının birbirini beslemesi sayesinde bilimsel literatürün büyüme oranını sayısal olarak belirleme olanağı doğdu ve istatistiksel bibliyografi kavramının doğuşu bu şekilde gerçekleşti.

Lotka da 1926 tarihli çalışmasında kimya ve fizik alanlarındaki bilim insanlarının bilime katkılarının belirlenmesiyle ilgilenmiş ve bu amaçla kendilerine atıfta bulunulan yazarların logaritmik sıklık dağılımlarını çıkartmıştır. Bu çalışmanın sonucunda "belirli bir bilimsel literatüre 'n' sayıda eser (makale, kitap vb.) ile katkıda bulunan yazar sayısı, bir tek eser ile katkıda bulunan yazar sayısının '$1/n^2$'si oranındadır ve bir tek eserle katkıda bulunan yazar sayısı toplam yazar sayısının %60'ı kadar" olduğu sonucuna varmıştır (Lotka 1926, s. 323). Böylece Cattell, Hulme ve Lotka temel istatistik uygulamalarıyla bilim insanlarının üretkenliğinin ve verimliliğinin ölçümlenebileceğini göstererek bilimetrinin çalışma alanını belirlemiş oldular.

Bilimsel veriler üzerinde sayısal tekniklerin kullanılması, bilim kaynaklarının büyümesiyle ortaya çıkan bir gereksinimdir. Bu kaynakların düzenlenmesi ve sınıflandırılması gerekliliğine hizmet edecek dokümantasyon ve enformasyon biliminin kurucusu Paul Otlet 1934 yılında yazdığı *Traite de Documentation* başlıklı eserinde "istatistik veya metriklerin (ölçevlerin)" kullanımını bu alana da taşıyarak aslında alanın meslek grubu olan kütüphanecileri yakından ilgilendirecek bir kavramı ilk defa kullanmış oldu. "Kitap ve ölçü kavramlarını" ilişkilendirerek kullandığı bu yeni terimi kitabında bibliyometri başlığı ile ifade etmeyi uygun buldu. Böylelikle bilimin sayısal ölçümlemesinin yapıldığı bilimetri ile oldukça ilişkili yeni bir çalışma alanı daha belirdi. Otlet'in (1934) tabiriyle "kitap istatistikleri" ya da "kitaplara uygulanan ölçüm", "bilginin aldığı daha yüksek bir biçim" ifadeleriyle açıklanan bibliométrie (bibliyometri) kavramı kütüphanecilik ve dokümantasyon bilimine kazandırılmış oldu. Bu sürece bakıldığında, başlangıçta aynı sayısal teknikleri farklı amaçlar için kullanmakla beraber, bibliyometri ve bilimetri kavramlarının ayrışan değil aslında birbirini besleyen alanlar olarak gelişim gösterdikleri görülmektedir.

3. Bilginin Metrilerinin Yükselişi

Otlet'in bibliyometri kavramını öne sürdüğü aynı yıl Bradford (1934) kendi adıyla bilinen bibliyometrik yasayı kütüphanecilerin yararlanabileceği bir formülle yayımladı. Yasanın kuramsal açılımına temel oluşturan araştırma sorusu, belirli bir konuda yazılmış makalelerin dergiler kümesi üzerinde nasıl dağıldığı ve bu dağılışta düzenlilik/kurallılık olup olmadığını ortaya koymaktır. Uygulamalı jeofizik konusunda 1929-1932 yılları arasında yayımlanmış yazıları dizinleyen bir bibliyografya üzerinde çalışan Bradford, makalelerin dergiler üzerinde nicel dağılımını bir yasa ile genel literatüre uyarlamıştır. Daha açıklayıcı olarak, bilimsel süreli yayınlar üzerinde belirli bir konuda yayımlanan yazıların dağılımı yasası 1934 yılında Bradford tarafından şöyle ifade edilmiştir:

> "Eğer bilimsel süreli yayınlar belli bir konuda yayımlanan makalelerin azalan verimliliklerine göre sıralanacak olursa, bu konuya ayrılmış süreli yayınlar bir çekirdek bölge oluşturur. Bu çekirdek bölgede toplam makale sayısı çekirdek bölgenin makale sayısına eşit birkaç süreli yayın bölgesine bölünebilir. Bu durumda, çekirdek bölgedeki süreli yayın sayısı ve onu izleyen bölgelerdeki süreli yayın sayısı 1; n; n^2 olarak artacaktır" (aktaran Gökkurt 1997, s.78).

İstatistiksel açıdan bu yasanın «Bradford Dağılımı» ya da "Bradford Dizisi" olarak matematiksel modellemesi yapılmıştır. İlk bibliyometrik ampirik yasa olarak kabul edilen bu yasanın sonraki birçok çalışmaya ilham verdiği düşünülebilir. Aynı dönemlerde psikiyatristlerin birbirini izleyen çalışmalarında sadece psikolojide değil sanat, felsefe, tarih gibi bilimin çok farklı alanlarında yayın üretimine ilişkin sayısal verileri analiz ederek bilim insanlarının performanslarına yönelik çıkarımlar elde etmeye çalıştıklarını öğreniyoruz (Godin, 2006). Lehman (1936) ile başlayan ve sonraki on yıl boyunca psikoloji ile ilişkilendirilen bu ilk çok disiplinli metrik analizlerin kullandığı yöntemlere bakıldığında aslında bibliyometriden daha çok psikometrinin doğuşuna hizmet ettiğini ifade etmek daha doğru olacaktır. Ancak bu analizler için gerekli verilerin derlenmesinde bilginin yeni formda üretilen kaynaklarının kullanılıyor olması kütüphanecilik açısından incelemeye değerdir. Bilimsel araştırmaların değerlendirilmesi için bilim insanlarına ve ürettikleri bilgi kaynaklarına ve bilgilere sistematik ve tarihsel erişimin sağlanması ancak sözlük, ansiklopedi ve kataloglar gibi dönemin bu türden bibliyografik kaynaklarının barındırdığı verilerle mümkün olabilmiştir. Böylelikle özellikle 1960'lı yıllarla beraber bir yandan bilimin her alanında bilginin üretimindeki gelişme ve verimlilik araştırılırken, diğer yandan bu çalışmalara kaynaklık eden bibliyografik eserlerin çeşitlenmesi ve analizlere uygun forma evrilmesi hem bibliyometrinin hem de bilimetrinin yöntemlerini zenginleştirmiştir.

Hulme'nin yukarıda da değinilen istatistiksel bibliyografya teriminin kullanımını neden uygun bulmadığını detaylı olarak açıkladığı makalesinde Pritchard (1969), bibliyometri terimini önermiş ve bibliyometriyi "matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplar ve bilimsel temelli diğer iletişim ortamları (medya) üzerinde uygulanması" olarak tanımlamıştır (Pritchard 1969, s. 348-349). Bunun en iyi örneği atıf dizinleri ve kaynaklarında kendini göstermektedir. Atıfta bulunan ve atıfta bulunulan çalışmalar arasındaki ilişkilerin incelenmesiyle atıf dizinleri ortaya çıkmıştır. Atıf indekslemesi her bilgi kaynağı için yazarın çalışma konusuyla ilişkili referansların tanıtılması düşüncesine dayanmaktadır (Egghe, 1990). Garfield 1955 yılında Science'da yayımlanan yazısında hukuk literatüründeki atıfları dizinleyen bir kaynak olan Shepard's Citations'ı örnek göstererek benzeri bir yapıda bibliyografik bir sistem olarak

tüm bilim alanları için atıf indekslerinin geliştirilebileceğini detaylı olarak anlatmıştır. Buna göre hazırlanacak dizin, atıf yapılan referansları ve atıfları içeren kaynakların alfabetik listesini içerecekti. Bütün bilim dallarını kapsayan atıf dizinlerinin yayımlanması 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Böyle bir dizinin anılan dönemde doğal bilimler için Science Citation Index ile sosyal bilimler için Social Science Citation Index kapsamında ve her tür makale, bilimsel içerik ve araştırma raporları dahil olmak üzere mevcut tüm bilimsel kaynak çeşitliliğini kapsaması planlanmıştır. ISI tarafından 1963 yılından beri yayımlanan atıf dizinleri, araştırıcılar için üç temel çalışma konusu oluşturmaktadır:

- Bilgi erişim aracı olarak atıf dizinleri,
- Bilimsel çalışmalarla ilgili istatistiksel ölçüm ve ölçev aracı olarak atıf dizinleri,
- Bilimin yapısını ortaya koymak üzere yapılan atıf analizi aracı olarak atıf dizinleri.

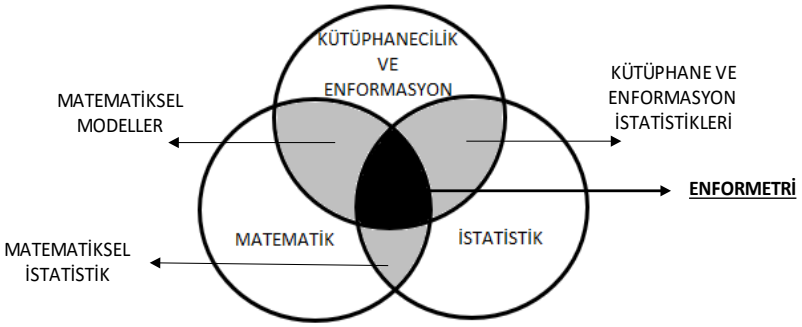
Atıf analizi çalışmalarına temel oluşturan atıf dizinlerinin diğer dizinlere göre bazı üstünlükleri olduğu fark edilebilir. Bilgi üretim sürecinde atıf yapan ve atıf yapılan bilgi içerikleri arasındaki sistematik ilişkiyi gösterir. Böylelikle bilgi erişimde aranan doğru bilgi kaynağına erişim olanağı diğer dizinlere göre daha isabetli sonuç verebilir, bir konuyla en az ilgili çalışmaları ve/veya doğrudan ilişkili çalışmaları ortaya koyabilir. Yukarıda sadece temel işlevleri verilen atıf analizinin, bilimsel araştırmaları konu edinen tüm metrik çalışmalarda sıklıkla başvurulan bir yöntem olabileceği tahmin edilebilir.

4. Yeni Nesil Metrilere Geçiş

Bilginin beş metrisi olarak kabul edilebilecek bibliyometri, bilimetri, enformetri, webometri ve altmetri terimleri genel bir bakış açısıyla bilginin üretimi, kullanımı ve paylaşımı düzleminde bir tür değerlendirmeye yönelik uygulama ve kuramları kapsayan bilim alanlarını ifade eder. Bu gruba dahil edilen alanların her biri doğrudan bilgi ile ilgili ölçümler yapmak, sayısal teknikleri kullanmak bakımından diğerleriyle özdeş sayılabilir. Bilginin ölçmeye dayalı yöntemleri istatistiksel teknik ve matematik modellerden yararlanır. Tarihsel gelişim süreci içinde farklı coğrafyalarda ve değişen bilgi kaynakları ve araştırma konuları üzerinde uygulanan metrik çalışmaların giderek farklı terimlerle isimlendirildiği görülmektedir. Literatürde geleneksel metriler olarak ifade edilen kuram ve uygulamalar Web 2.0'a gelinceye kadar yaşanan gelişim sürecini yansıtmaktadır. Sengupta'nın 1992 yılında Libri'de yayımladığı çalışma, döneminin kavramsal gelişim sürecini en iyi tanımlayan çalışmalardan biridir. Sengupta'dan öğrendiğimize göre librametri terimi ilk defa 1948 yılında Ranganathan tarafından kullanılmıştır. Ranganathan matematiksel ve istatiksel yaklaşımların biyoloji, ekonomi, fizik ve sosyoloji bilimlerinde olduğu gibi kütüphanecilikte de kullanabileceği görüşünü ortaya

atmıştır. Sengupta'nın ifadesiyle "bibliyometri, enformetri ve bilimetri, librametriye göre daha spesifik alanlardır" Librametri ne sadece bilgi kaynakları ne de sadece bilgi ile ilgilenmektedir. "Librametri daha geniş bir yaklaşımla bütün bunları içine alan kütüphane hizmetlerini düzenlemeyi öngörmektedir" (Sengupta 1992, s. 87). Ranganathan (1969) bir matematikçi olarak 1924 yılından başlayan ve 45 yıla varan kütüphanecilik bilimi alanındaki deneyimi ile istatistiğin kütüphanenin tüm hizmet alanları ve uygulamalarında farklı problemlerin çözümüne yardımcı olabileceğini örnekleme tekniğiyle ortaya koymuştur. Hintli kütüphaneci ve enformasyon bilimci Sen (2015), Ranganathan'ın bibliyometriye sağladığı katkıları ifade ederken "Librametri dokümanları ve ilgili hizmetleri kapsar. Bibliyometri kütüphane binaları, donanım ve araç gereçleriyle ilgilenir. Bu nedenle librametrinin önemli bir kısmı bibliyometriktir" yorumunda bulunur (Sen 2015, s. 224). Ancak bu terimlerin Hint kaynaklı literatürde öngörüldüğü gibi bir gelişim göstermediğini ifade edebiliriz. Öte yandan, tarihsel süreçte bibliyometri uygulamaları kütüphanecileri librametriden daha ileri düzeyde meşgul etmiş ve kütüphaneleri doğrudan ilgilendiren daha farklı çalışma konularına yöneltmiştir.

Kütüphanecilik alanında geleneksel metrilerle ilgili uygulama örnekleri bibliyometri başlığında çalışılmaya başlamakla beraber alanın enformasyon bilimine evrilmesiyle birlikte enformetri (informetrics) olarak adlandırılan kapsayıcı bir terim üretilmiştir. Terimi Venn diyagramında aşağıdaki biçimde gösterebiliriz (bkz. Şekil 1).



Şekil 1. Enformetrinin kavramsal gösterimi (Gökkurt, 1991).

Diyagramda kütüphanecilik ve enformasyon kuramının matematikle kesiştiği alan matematiksel modeller ve doğrusal programlamayı (yöneylem analizi), istatistikle kesiştiği alan kütüphanecilik ve enformasyon istatistiklerini, matematiğin istatistikle kesiştiği alan matematiksel istatistiği ve her üçünün kesiştiği alan ise enformetriyi anlatmaktadır.

Enformetrinin kapsayıcı terim olarak anlamlandırılmasının temel nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Enformetri bilginin sayısal yaklaşımı olarak matematik ve istatistiksel tekniklerin enformasyon bilimine, uygulandığı bir bilim dalıdır (Gökkurt, 1991; Nacke, 1979). Librametri özelde, matematik ve istatistiğin kullanımıyla kütüphanelerde belirli işlemlerin nitelenmesine ve uygulamadaki sorunların çözümlenmesine yardımcı olan bir alan olarak kullanılmıştır (Gökkurt, 1997).
- "Enformetri librametrinin kullandığı yöntemleri kullanır, ancak bunlarla yetinmez. Ayrıntılı istatistik tekniklerini kullanıp, yasa ve modellerin test edilmesinde yardımcı olur. Böylelikle elde edilen önemli bulgularla diğer metrik alanlara olduğu gibi librametriye de katkıda bulunduğu bir gerçektir.
- Librametri de bibliyometri gibi enformetrinin çalışma konusuna girmektedir. Enformetri, bilginin enformasyon üretim sürecinin bir elemanı olarak ortaya çıkışından, bilgi kaynakları ve enformasyon sistemleri bazında elde edilmesi, depolanması, erişimine kadar uzanan faaliyetlerin kuramsal yöntem ve yasalarını belirleyen matematiksel tasarımıdır. Terimin ortaya çıkış nedeni de bu bütünlüğü tek bir kavram ile ifade etme gereksiniminden doğmuştur" (Gökkurt 1997, s.59).

Özetle, birbirleriyle örtüşen ve ortak çalışma konuları bulunan bu alanlara ilişkin benzer yöntemlerin kütüphane hizmetlerinin değerlendirilmesi için kullanılmasıyla librametri kavramı ortaya çıkmıştır. Librametri, kütüphaneler için bilgi kaynaklarını değerlendirme gereksiniminden daha çok kurumsal olarak verilen bilgi hizmetlerinin kullanımını değerlendirmeye yönelik nitelik ve nicelik ölçümüyle ilişkilendirilmelidir. Terimin kullanım amacının günümüzde bu alanda geliştirilen yazılım araçları sayesinde yerini kütüphane analitiğine bıraktığı söylenebilir. Kütüphane analitiği kapsamında uygulanan ve kütüphanelerdeki bilgi sistemi ve hizmetlerine ilişkin istatistik çalışmaları, enformetriden bütünüyle farklıdır. Günümüzde bu istatistikler, kütüphane otomasyon uygulamalarıyla bütünleşik çalışarak sadece kütüphanelerin hizmet ve ürünlerine yönelik nicel verilerin düzenlenerek raporlanabilmekte ve hatta yorumlanabilmektedir.

Başlangıçta özellikle kütüphanelerde bilgi kaynaklarının seçim ve sağlanmasında derme yönetimi faaliyetlerine yön vermesi amaçlanan temel bibliyometrik göstergeler giderek farklı bilim alanlarından insanların dikkatini çekerek bilim dünyasında yaygın uygulama alanı bulmuştur. Bilim insanları, bilime ve bilim politikalarına yön vermeye olanak tanıyan sayısal tekniklerin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmış, farklı bilim alanlarının ilişkililik düzeylerini, hangi alanlarda bilimsel yatırım gereksinimlerinin bulunduğunu sayısal ifadelerle ortaya koymuşlardır. Bilimetri olarak isimlendirilen bu disiplin Batı Avrupa'da gelişen bibliyometrinin aksine "Doğu Avrupa'da benimsenmiş; bilimin, bilimsel ilerlemenin ölçümü"nü

tanımlayarak "bilim politikası uygulamaları" ile bibliyometrinin kullandığı tekniklerin daha geniş bir düzlemde uygulamaya açılmasına hizmet etmiştir (Borah, 2021; Egghe ve Rousseau, 1990). "Bilimetri bibliyometrinin yöntemlerini içermekte, ancak bu yöntemlerle sınırlandırılmamaktadır. Böylelikle bilim ve teknolojiye dayalı toplumsal kalkınma planlarında kaynakların ekonomik ve dengeli biçimde dağılımının nasıl gerçekleştirileceği gibi sorunlar bilimetrinin çalışma alanına girmektedir. Bu nedenle bilimetri, bilimsel gelişmeler ve ürünlerle ilgili sorunların tanımlanmasında bir araç olmaktan öte bilim politikasına ilişkin sorunların çözümlenmesinde disiplinler arası bir uygulama alanıdır." (Gökkurt 1994, s.57).

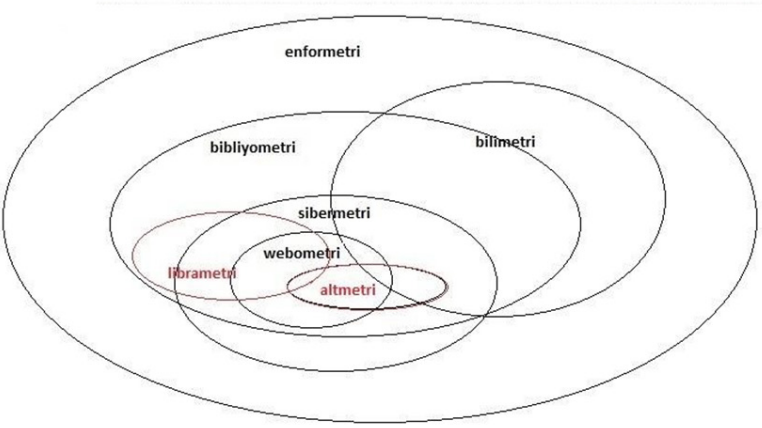
Bilimsel araştırmaların yayınlandığı süreli yayın, konferans bildirileri, kitap gibi kaynakları nicel göstergelerine dayalı olarak analiz eden çalışmalar betimleyici (descriptive) bibliyometri başlığı altında değerlendirilmektedir (Diodato, 2013). Çoğunlukla yayın sayısı, atıf ve etki değeri gibi temel göstergeler kullanılarak seçili literatüre ilişkin betimleyici çıkarımlarda bulunmayı hedefleyen bu tür çalışmalar bilimin hemen her konusunda yürütülmektedir. Ağırlıklı olarak İngilizcede yayımlanan çalışmaların yer aldığı atıf dizinleri bu tür analizlerin kurumsal ve/veya yerel kapsam sınırlılığını aşarak uluslararası boyuta taşınmasına olanak sağlamaktadır. Clarivate tarafından yayınlanan Web of Science ve Elsevier tarafından yayınlanan Scopus atıf dizinlerine ek olarak Google Scholar'ın da 2004 yılında bu tür veri tabanlarına eklenmesi ile Web ortamında atıf erişiminde kapılar aralanmıştır. Özellikle açık erişim ve açık bilim politikaları sayesinde ortaya çıkan ScienceOpen gibi keşif araçlarının gelişimine öncülük eden girişimin bir uzantısı olarak Açık Atıf Dizini yakın gelecekte rekabet ortamının daha da güçleneceğinin habercisidir (Scolary, Science Open Citation Index, 2023).

Web ortamının gelişimiyle birlikte bilginin diğer metrileri arasında yer alan webometri kavramı da geleneksel atıf anlayışını ileri bir düzeye taşıyan uygulamalara ilham vermiştir. Webometri geleneksel atıf ağı ile yapılmak istenenleri bağlantılar ağı ile karşılamak amacıyla doğmuştur. Web sayfalarının indirilme sayısının nicel bir değer olduğu uygulamalarıyla kullanım alanı bulmuştur. Web ortamındaki bilgi kaynakları ve teknolojilerinin oluşturulması ve kullanımı ile ilgili bibliyometri ve enformetri tekniklerin uygulandığı nicel çalışma alanıdır (Björneborn ve Ingwersen, 2001). Webometrinin temel çalışma alanları şunlardır:

- Web sayfası içerik analizi,
- Web bağlantısı yapısal analizi,
- Kullanıcıların arama ve sorgulama davranışlarına ilişkin log analizlerinden yararlanarak Web kullanım analizi (Thelwall 2005, s. 115),
- Arama motoru performansını da içeren web teknolojisi analizleri (Björneborn, 2004) olarak başlıklandırılabilir.

Altmetri, alternatif metrikler veya geleneksel ölçümlere alternatif geliştirilen ölçümleri ifade eden bir terim olarak ilk kez 2010 yılında kullanılmıştır. Priem, Taraborelli, Groth ve Neylon (2010) birlikte yayımladıkları manifestoda çevrimiçi bilimsel araçların önemine dikkat çekmişlerdir. İki yıl sonra, Priem, Groth ve Taraborelli (2012) altmetriyi şöyle tanımlamaktadır: "Altmetri, çevrimiçi araçlar ve ortamlardaki etkinliklere dayalı bilimsel etki ölçütlerinin kullanımı ve çalışma alanıdır. Altmetri, çoğu durumda bilimetri ve webometrinin bir alt kümesi olarak da tanımlanmaktadır".

Björneborn tarafından 2004 yılında enformetri ve diğer metriler arasındaki ilişki bir diyagramda gösterilmiştir. Björneborn, bizim de yukarıda ortaya koyduğumuz gelişim sürecine bağlı olarak enformetriyi şemsiye kavram olarak değerlendirmiş ve diğer metrileri bu şemsiye kavram çatısı altında göstermiştir. Enformetri, bibliyometri, bilimetri, sibermetri ve webometri kavramları arasındaki ilişkiye yer veren bu şekli, librametri ve altmetri kavramlarının da eklenerek geliştirilmiş formatı Şekil 2'de gösterilmektedir.



Şekil 2. Enformetri, bibliyometri, bilimetri, sibermetri ve webometri arasındaki ilişki (Björneborn 2004, s.14) Not: Librametri ve altmetri eklemeleriyle (Işık 2020, s. 2).

5. Ülke Düzeyinde Araştırma Değerlendirmede Bibliyometrinin Sınırlılıkları ve Bilimetriye Dönüş

1990'lı yıllardan bugüne, özellikle üniversitelerin ve ülkelerin performansını karşılaştırmak için birbirinden farklı göstergeler geliştirilmekte ve kullanılmaktadır (Aksnes, Sivertsen, Leeuwen ve Wendt, 2017; Schneider, 2009; Wouters 2014). Bu kapsamda bilimsel araştırmaların değerlendirilmesinde sıklıkla kullanım alanı bulan metrik göstergeler temel betimleyici

göstergelerdir. Çalışmanın önceki bölümünde belirtilen yayın sayısı, atıf sayısı, öz atıf sayısı gibi temel betimleyici göstergelere bibliyometrik uygulamalar (BibExcel, VOSviewer, CiteSeer, Scival gibi) ve çevrimiçi analiz araçlarının ortaya çıkışıyla yenileri eklenmiştir. Bu nedenle görselleştirmeye dayalı atıf ağı/atıf haritaları ve altmetrik göstergeleri de temel betimleyici göstergeler arasında sayılabilir.

Bilimsel etki belirlemek için yazar/kaynak/bilim dalı/kurum/ülke temelli göstergeler ise; kitap/dergi/makale/veri ortalama atıf sayısı, etki faktörü (impact factor), normalize edilmiş etki faktörü (Source Normalized Impact Factor-SNIP), CiteScore, göreceli atıf etkisi, alan ağırlıklı atıf etkisi (Field Weighted Citation Impact-FWCI), H indeks, H5-Google indeks, i10 indeks, g (google) indeks, Essential Science Indicators sıralamaları, Q1, Q2, Q3, Q4 dergileri (Dünya ölçeğinde %1 den başlayarak %5, %10, %25, %50 eşik atıf değer sıralamalarına giren dergiler), QS sıralamaları, Dünya Üniversiteler Sıralaması (Times Higher Education-THE Rank), CWTS Leiden Üniversiteler Sıralaması (Leiden Rank), SCImago sıralamaları (SCImago Journal/Institutions Rankings-SJR), Eigen faktör, sosyal medya/akademik sosyal medya metrileri/altmetrileri olarak sıralanabilir.

Değerlendirici (evaluative) bibliyometrinin betimleyici metriklerden farkı yayına ilişkin ölçevlerin geçerliliği ve güvenilirliğini temsil eden bibliyometrik analize odaklanması olarak ifade edilebilir (Leeuwen, 2004). Ülke ya da üniversiteler tarafından bilimsel araştırma çıktılarını değerlendirmek için benimsenen ölçevler, değerlendirici bibliyometri göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Narin, 1976 tarihli öncü çalışmasında atıf dizinlerinde büyük ve prestij sahibi üniversite ve bölümleri ile bilimin bir bölümünü temsil eden yayın seçkisine ait değerlerin daha büyük atıf etkisi yaratmasını Amerika ve Rusya gibi endüstri devleri, ülkelerinde bilim üreten kurumların yüksek atıflı dergileriyle diğerleri arasındaki farklılık olarak yorumlamaktadır. Leeuwen'e (2004) göre karşılaştırmalı çalışmalarda dahi tanımlayıcı ya da değerlendirici analizler arasındaki fark verilerin nasıl yorumlandığı ile ilişkili olmaktadır.

Narin (1976), değerlendirici bibliyometri kapsamında yayın ve etki değerlerine göre sıralanan bilime katkı veren üst düzey bilimsel yayınların ülkelerin gayri safi milli hasılalarıyla ilişkilerine dikkat çekmektedir. Anılan dönemde II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik büyüme gösteren ve endüstrileşen ülkelerin bilime verdikleri destek ve bilimsel araştırma çıktıları arasında bir korelasyon olduğu bilim dünyasında bilinmektedir. Bu durumda bilimin ilerleyen alanlarında bilimsel etki değeri yüksek yayınların bilimsel araştırmaları nasıl yönlendirdiği yahut bu araştırma çıktılarının bilim ve teknoloji dünyasında nasıl bir etki yarattığının mercek altına alınmasında bibliyometrik ölçevlerin katkısı bugün de yadsınamaz. Ancak Narin'in de çalışmasında tespit ettiği gibi "seçili bilim"in ölçülebilirliğini olanaklı kılan değerlendirici

bibliyometrinin sınırlılıkları farklı bilimsel görüşlerle zaman zaman tartışılmaktadır. "Ülke ya da üniversitelerin atıf değerleri atıf dizinlerinde adres bilgilerine göre yukarıdan aşağıya sıralama ile tutulduğu için daha küçük düzeydeki kuruluşların verileri karanlıkta kalmakta, bu yaklaşımla sadece oldukça yüksek düzeydekilere erişilerek ülke ve kuruluşlara ilişkin detaylı bir sonuca ulaşılamamaktadır" (Leeuwen 2004, s. 375). Bibliyometrik analizlerin araştırma yetkinliği ve kalitesini ne ölçüde yansıttığı konusu yıllardır tartışılmaktadır. Örneğin Türkiye'de akademik teşvik ve yükseltme kriterleri için uygulanan değerlendirme sisteminde dergiler dergi etki faktörlerine göre Q1, Q2, Q3 ve Q4 olarak sınıflandırılıyor (Q1 en üst, Q4 en alt %25'lik dilim). Tonta ve Al'ın Biyokimya ve Moleküler Biyoloji, Ekonomi ve Antropoloji gibi alanlardan örnekledikleri sayılardan da anlaşılacağı gibi farklı çeyrekliklerdeki dergilerin etki faktörleri arasında büyük farklar bulunmamaktadır (Tonta ve Al, 2022). Ancak akran değerlendirmelerindeki tarafsızlık, şeffaflık ve yetkinlik koşullarının karşılanabileceği alternatif çözüm önerilerinin de daha az sorunsal olmadığı ortadadır. Araştırmaların nicel değerlendirilme yöntemlerinde farklı ülke uygulamalarında görülen dezavantajların yansıra uluslararası bilim dilinin İngilizce olması, farklı dillerdeki sosyal ve beşeri bilim alanlarında yayımlanan araştırmaların uluslararası bilimsel görünürlüğe etkisi ve bu grubu temsil yeteneği ile özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde araştırma fon ve bütçelerine yönelik eleştiriler ilgili literatürde bilim dünyasının çözülmemiş sorunları göreceli olarak günümüzde de devam etmektedir (Karasözen, Bayram Gökkurt ve Zan, 2011; Leeuwen, 2004; Pinto ve Fernandes, 2015; Tonta, 2017). Literatürde bu sınırlılıklara ek olarak, bibliyometrik değerlendirmelerde patentlerin tüm yayınlarla eşit değerlendirildiği, araştırma ve sektörel özellik ilişkisinin, nicel kalitenin bu göstergelere yansıtılamadığı gibi hususlara dikkat çekilmektedir (Marjanovic, Hanney ve Wooding, 2009).

Tüm bilim dallarında bilimin performansının ölçülmesi için dergilerin ana taşıyıcı kaynak olmadığı hâkim görüşünden hareketle son yıllarda pek çok ülkede bilimin ölçülmesi işi bibliyometrik analizlerin ötesine taşınmaktadır (Zhang ve ark., 2023; Wouters, 2014; Raan, 2004; Lane, Largent ve Rosen, 2014). Bu çalışmalarda ulusal ve örgütsel oluşumların programları ve proje çıktıları bilim politikalarının hedefleri ve araştırma çıktıları ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda kullanılan analitik değerlendirme ölçevleri topluca bilimsel yayınların nicel verileri üzerinden ilerlemek yerine bilim politikalarının işletilmesi sürecindeki fonlar, bilimsel girdi ve çıktılarının sektörel analizleri ile ilişkilendirilerek yapılmaktadır. Bu tür ulusal ölçekte analitik değerlendirmelerde bilim, teknoloji ve yeni araştırma alanlarının izlenmesinde uluslararası iş birliği atıf ağları, bağlı veri işleme ve semantik ağlar gibi ileri düzeyde uygulamalar kullanılmaktadır. Özellikle National Science Foundation tarafından başlatılan ve

bilimetrinin kuramsal modellerinin işletilmesiyle geliştirilen yeni ve daha yararlı metriklerin geniş uygulama alanı bulduğu çalışmalar dikkat çekicidir (Lane, Largent ve Rosen, 2014). Diğer bir unsur olarak finansman performansı da genellikle, AR-GE harcamaları ve yayın etkisinin karşılaştırılmasıyla ve araştırma sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesiyle ilişkilendirilmiştir (Leydesdorff, Bornmann ve Wagner, 2019; Persson, Glänzel ve Danell, 2004; Wagner, Whetsell, Baas ve Jonkers, 2018).

Bilimsel araştırmalara yapılan yatırımların sosyo-ekonomik ya da kurumsal çıktıları araştırma performansı ile doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmiştir. Böylelikle araştırmaya verilen maddi destek ve yatırım diğer bir deyişle teşvik karşılığında kamu yararı bir yenilik, buluş ya da girişimin ortaya çıkması ile beklenti karşılanmış olmaktadır. Teoride bilim dünyası tarafından topluma kazandırılan bilimsel ve teknolojik, sosyal ve ekonomik her türlü ürünün kaynağını oluşturan finansal desteğin ve yatırımın bilimsel araştırma ile buluşmasını sağlayan sürdürülebilir bir döngü bu işleyişin ana iskeletini oluşturmaktadır. 20. yüzyıldan başlayarak üniversitelerde kurulan araştırma merkezleri, patent ofisleri, teknoparklar ile silikon vadileri ve sanayi bölgelerini bilim insanları ile buluşturan küçük ya da büyük ölçekli proje yürütücüleri bu ilişkinin paydaşlarıdırlar. Bu nedenle paydaşların faaliyet alanlarına ilişkin göstergelerin değerlendirilerek proje ve kuruluşların ülkelerin kalkınma hedefleriyle uyumlu bilim politikasına uygun şekilde fonlanması ihtiyacı doğmaktadır. Örneğin, ekonomileri kalkınmış ABD ve çok sayıda gelişmiş Avrupa ülkesinde bilginin metrilerinin kullanıldığı makro düzeydeki araştırma kalkınma programları oluşturulmuştur (Luwel, 2004). Bilimin çıktısı olan veriler üzerinde sayısal tekniklerle yapılan değerlendirmeler sayesinde bilimsel gelişmenin evrimini ortaya koyan bir disiplin olarak bilimetri, günümüzde ülkelerin kalkınma hedeflerini gerçekleştirme hamlelerinden bağımsız konumlandırılmamaktadır. Ülkelerin bilim politikalarını değerlendirmelerine yardımcı olan bilimetri çalışmalarını destekleyecek girişimlerle fonların buluşmalarının sağlanması yeni araştırma alanlarının ve konularının keşfedilmesine yol açmaktadır. Bu döngünün benimsenmesi, finans kararlarının bulguya dayalı olarak şekillenmesine ve akran değerlendirmelerine eşlik ettiği araştırma destek ve teşvik politikalarıyla desteklenmesine katkı sağlamakta ve böylelikle hedeflenen sonuçlara ulaşılmasına olumlu etki yapabilmektedir.

6. Sonuç

Bilim tarihi ile ilgili araştırmalar bilimin izini sürerek Orta Çağ'dan bugüne nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya koymak amacıyla çok sayıda bilimsel esere başvurmaktadır. Modern çağlara gelindiğinde bilimsel araştırmalar bilginin birikimli üretim süreci içerisinde yeni ve güncel olana ilerlemesini sağlayan yöntem ve bulguları barındırmaktadır. Bu nedenle bilimin

tarihsel gelişiminin izlenebilmesi ihtiyacını karşılamak üzere matematik ve istatistik gibi sayısal tekniklerin kullanımı çağlar boyunca giderek daha önemli hale gelmiştir.

İstatistiğin araştırmaların değerlendirilmesinde kullanımıyla ortaya çıkan bilimsel araştırma metrileri psikoloji, ekonomi, sosyoloji gibi alanlarda kullanıldıkları alanın adıyla tanımlanarak kavramsallaşmıştır. Bilimsel tarihin öncü araştırmalarına ilişkin ilk sayısal değerlendirme çalışmaları biyografi niteliğindeki eserlerdir. Bilim tarihinden öğrendiğimize göre bu çalışmalar 20. Yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. İlk biyografik istatistik kaynakları, bir ülkede dönemin bilim insanlarını bir bütün olarak ele alıp, bilimsel faaliyetlerinin sayısal dağılımlarına yer veren ve bu nedenle de aslında bilimetriye kaynak oluşturan verileri üreten eserlerdir. Böylelikle bilimetri, adı henüz konmamış olmakla beraber işlevsel olarak bilim dallarının gelişimini izleme amacıyla biyografik kaynaklarda istatistiğin kullanılmasıyla kendini göstermektedir. Bilimi sayısal tarih perspektifiyle inceleyen disiplinlerin tarih içindeki gelişim süreçleri incelendiğinde bilimetrinin tüm metriler içerinde en eskisi olduğu görülmektedir. Bibliyometri, librametri ve enformetri terimleri ise ancak 20. Yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

II. Dünya savaşı sonrası bilimsel devrimle hız kazanan araştırmalar ve çıktılarının etkilerinin ölçülebilmesi yönündeki çalışmalar çağlar boyunca önemini yitirmeyerek gelişimini sürdürmektedir.

Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan ve genel olarak bilginin gelişimini izleyerek ölçmeye yardımcı bibliyometri, librametri, enformetri ve bilimetri terimleri bu kavramlar arasında en geleneksel olanlardır. Literatürde birbirinin yerine kullanılarak aslında benzer araştırma sorunlarına cevap arayan bu disiplinlerin farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda ortaya çıkarak kavramsallaştığını görüyoruz.

Enformetri, 1990'lı yılardan sonra bilgi bilime yönelik tüm sayısal değerlendirme yöntemlerini kapsayan bir şemsiye terim olarak günümüzde de matematik, bilgisayar bilimi, fizik ve diğer çeşitli bilimlerin (ekonometri, psikometri vb.) tekniklerinden yararlanmakla beraber ortaya koyduğu bulgularla metrik alanlara önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu metrilerin her biri için bibliyografik ortamların ürettiği dergiler, makaleler, patentler, konferans bildirileri, projeler gibi araştırma ve bilgi içerikleri metrik yöntemlerle yorumlanmak üzere ham veri ve özgün bilgi (knowledge) üretmeye olanak sağlayan birincil çalışma kaynakları olmuşlardır. Bununla beraber, librametri Hindistan'da ilk defa kullanım alanı bularak kütüphanecilik disiplininin uygulamalarına özel bir terim olarak girmiş; ancak günümüzde gelişen otomasyon uygulamaları nedeniyle varlığını sürdürememiştir.

Atıf ve atıf dizinleri bilginin metrilerinin her biri için kuramların ve yasaların üretilmesine ve böylece bilimsel bilgi üretim sürecinin değerlendirilmesine büyük katkı sağlamaktadır. Atıfların dizinlenmesi genelde bilim tarihinin seyrinin, büyük başarımlarının ve etkisinin izlenmesini, özelde ise enformasyon biliminin kapsamında tüm uygulama ve araştırmaların değerlendirilmesini sağlayacak bir süreci başlatmıştır. Özellikle Anglo Sakson kökenli analiz çalışmalarında atıf temelli ölçevlerin kullanıldığı bu tür değerlendirmeler literatürde bibliyometri teriminin yaygın kullanımına ortam oluşturmuştur. Web teknolojilerinin ortaya çıkışıyla birlikte bibliyometri kavramının yanına webometri ve sonrasında altmetri terimleri eklenmiştir. Başlangıçta kütüphaneciler tarafından bibliyometri olarak anılan ve kütüphane kaynaklarının geliştirilmesinde kullanılan atıf verileri gelişen bilimin yorumlanması ve geleceğe yön veren araştırma programlarının tasarlanması için yetersiz kalmıştır. Yayın ve atıf sayıları gibi temel bibliyometrik göstergeler bilimin belirli bir bölümünü, belirli bir yazar ya da araştırıcı gurubunun bilimsel katkısını ya da verimliliğini ölçmeye çalışmaktadır.

Bugün Web teknolojileri sayesinde bilim ve araştırma için atılan her adımın izleri internet ortamındadır. Sosyal ve akademik ağ üzerinde dolaşan veri, enformasyon ve bilgiye ilişkin kullanım ve etki değerleri atıf analizleri ile ölçümlenebilmektedir. Yeni metrilerin kullanımıyla her ülkeden araştırmacı topluluklarının ve yürüttükleri bilimsel faaliyetlerin ölçeğine bakılmaksızın etki değeri saptanabilmekte ve ilgililerin erişimine eş zamanlı olarak sunulmaktadır. Böylelikle altmetrik uygulamalarla bir yandan bilginin, ticari açılımların metası olmasının yolu açık tutulmakta; diğer yandan da açık bilim ve açık erişimin tüm potansiyeli ile kullanımı ve etkisinin büyümesi teşvik edilmektedir. Yaşanan bu süreçte bilgi teknolojilerinin geleneksel metrilerin yükselişinde SCOPUS ve Web of Science gibi dev girişimleri yalnız bırakmamakla beraber onların karşılayamadığı beklentiler için yeni çözümler üretebileceği anlaşılmaktadır. Bu amaçla bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkileşimli ve semantik webe ilişkin verileri derleyerek doğrudan bilim ölçer araçları üretme kapasitesine erişmeyi hedeflediği söylenebilir. Yeni teknolojilerin yarattığı fırsatları değerlendirebilen ülkeler, üniversiteler ve araştırma kurumları politika ve stratejilerini belirlemede kullanabilecekleri geçerli ve güvenilir metriklere sahip olacaklardır.

Webometri ve altmetri gibi yeni metrik yönelimler kapsamında kullanılan ölçevler temel bibliyometrik göstergelerin yeni nesil içeriklere uyarlanarak kullanılmasına hizmet etmektedir. Bunların her biri yine bilimin belirli bir araştırma kesimi için tekil ya da belirli grup faaliyet ve/ veya faaliyet sahiplerini değerlendirmeye yönelik olmaktadır. Bu metriler bir ülkenin evrensel bilime katkısını ölçme ve daha bütüncül olarak izleme, değerlendirme ve yön verme fonksiyonlarını yerine getirme konusunda yararlı ancak tek başına yeterli olmayacaktır.

Bilim politikasına kaynaklık etmek üzere ulusal kapsamda tüm araştırma faaliyetlerinin değerlendirilmesine hizmet eden bir metodolojinin diğer bir deyişle bilimetrinin uygulanması için üniversitelerin ya da araştırıcı gruplarının çalışmalarının tek tek değerlendirilmesinin ötesinde bir metodolojiye ihtiyaç vardır. Gelişmiş ülkelerde bilimsel araştırmalar için hangi araştırmalara ne oranda kaynak aktarılacağının belirlenmesi gibi problemlere bilimetrik yaklaşımlarla cevap aranmaktadır. Bu bağlamda, birbirleriyle ilişkilendirilmeden yapılan bilimsel değerlendirme çalışmaları ülke düzeyinde bilim politikası hedeflerinden uzak kalabilmektedir. Çalışmada da değinildiği üzere gelişmiş ülkelerde bilimsel araştırmaların faaliyet alanlarına ilişkin göstergelerin değerlendirilmesiyle birlikte bu verilerin makro düzeyde kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilerek yorumlanabildiği araştırma programları yapılandırılmaktadır. Böylelikle, araştırma değerlendirme stratejilerinin ve ilgili proje ve kuruluşlarının bilim politikasına uygun şekilde fonlanmasına ortam sağlanabilmektedir. Bilimin tüm alanlarını bir bütün olarak ölçme ve temsil yeteneği olan ölçevlerin kullanılabildiği bilimetrik uygulamalar geleceğe yönelik ileri araştırma faaliyetlerinin saptanmasını ve ülkenin sorumlu bilim merkezleri ve finansal destekleme programlarıyla bağının kurulmasını kolaylaştıracaktır. Bu yönde atılacak adımların, salt sayısal değerlerin büyüklüğü ve sıralamalara dayalı verilerden bağımsız olarak karar alabilmek ülkelerin iç dinamiklerini yeniden gözden geçirmesine olanak sağlayabilecektir. Böylelikle bilimsel gelişmenin izlenmesi ve değerlendirilmesiyle ilgili mevzuat, atama ve yükselme ile teşvik kriterlerine yönelik sorunların çözümüne de daha vizyoner bir yön verilebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada bilim tarihi kaynakları irdelenirken devletin finansal desteği ile bilim topluluklarının araştırma geleneği ve işleyişi arasında pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Günümüzde bu yaklaşım ülkelerin tüm bilim kurumları arasında örgütsel ve finansal düzeyde çok sayıda paydaşı içine alan bilim politikalarıyla yönetilmektedir. Geçmişten bugüne taşınan bibliyometrik yaklaşımların amacı artık genişleyerek yeniden bilimetri uygulamalarına evrilmek durumundadır.

Sonuç olarak ülkenin bilim politikası ile metrik çalışmalar arasında güçlü bir bağ kurulması bilimetrinin ilk uygulama adımı olacaktır. Geleneksel metriklerle yeni nesil ölçevlerin entegre edildiği bir yapı bilim politikasının gerekçe ve stratejilerinin doğru tanımlanmasına hizmet edebilir. Bu stratejiler çerçevesinde ülkenin tüm araştırma alanlarını kapsayan bir bilim politikası yapılandırılmaz ise bilim, sadece bilimsel araştırmaların desteklenmesiyle sınırlı kalınan ve kalkınma hedeflerinin karşılanamadığı bir işleyişe dönüşebilir.

Kaynakça / References

Aksnes, D. W., Sivertsen, G., van Leeuwen, T. N. ve Wendt, K. K. (2017). Measuring the productivity of national R&D systems: challenges in cross-national comparisons of R&D input and publication output indicators, *Science Public Policy*, 44, 246-258.

Björneborn, L. ve Ingwersen, P. (2001). Perspectives of webometrics. *Scientometrics*, 50(1), 65-82.

Björneborn, L. (2004). Small-world link structure across an academic web space: A library and information science approach. (Doctoral dissertation). *Royal School of Library and Information Science*, Copenhagen, Denmark.

Borah, N. (2021). Research output of faculty members of Chemistry Department of Tezpur University and North-Eastern Hill University: A scientometric study. [Library and Information Science of Mizoram University, Aizawl] *Information and Library Network (INFLIBNET) Centre.*

http://mzuir.inflibnet.ac.in/bitstream/123456789/1140/1/NAYANA%20BORAH,%20LIS.pdf adresinden erişildi.

Bozkurt, Nejat. (2008). *Bilimler tarihi ve felsefesi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Bradford, S.C. (1934). Sources of information on specific subject. *Engineering,* (137), 85-86.

Cattell, J. M. (1906). A statistical study of American men of science: The selection of a group of one thousand scientific men. *Science*, 24(621), 658–665. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/1632227.

Diodato, V.P. ve Gellatly, P. (2013). Dictionary of bibliometrics. New York: Taylor & Francis.

Egghe, L. ve Rousseau, R. (1990). *Informetrics 89/90.* Selection of papers submitted for the Second International Conference on bibliometrics, scientometrics and informetrics, Amsterdam, Netherlands: Elsevier.

Garfield, E. (1955). Citation index for science: A new dimension in documentation through association of ideas. *Science*, 122 (3159), 108-111.

Godin, B. (2006). On the origins of bibliometrics. *Scientometrics*, 68, 109–133. https://doi.org/10.1007/s11192-006-0086-0

Godin, B. (2007). From eugenics to scientometrics: Galton, Cattell, and men of science. *Social Studies of Science*, 37(5), 691-728. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0306312706075338

Gökkurt, Ö. (1991). Enformetri (Informetrics): Bir deneme. H.S. Keseroğlu (Ed.). *Kütüphane Enformasyon Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler, TÜRKMARC Sempozyumu bildirileri* içinde (s. 215-253). Ankara: TKD İstanbul Şubesi.

Gökkurt, Ö. (1994). Bilginin dört metrisi bibliyometri (bibliometrics), enformetri (informetrics), bilimetri (scientometrics) ve librametri (librametrics). F. Özdemirci ve Y. Kayan (Ed.), *Prof. Dr. Berrin U. Yurdadoğ'a armağan* içinde (s. 54-59). Ankara: Türk Kütüphaneciliği Derneği.

Gökkurt, Ö. (1997). *"Citation" indeks ve "citation" analizi: Enformetrik bir model çalışması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Hulme, E.W. (1923). *Statistical bibliography in relation to the growth of modern civilization.* The University of California.

Işık, D. (2020). *Akademik sosyal ağların ve altmetrik göstergelerin kullanımı: Ankara Üniversitesi örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/73858?show=full

Kahya, E., Dosay Gökdoğan, M., Demir, R., Topdemir, H.G. ve Unat, Y. (2003). Türkiye'de bilim tarihi araştırmalarının dünü ve bugünü. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan çalışmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Karasözen, B., Bayram Gökkurt Ö. ve Zan, U.B. (2011), WoS ve Scopus veri tabanlarının karşılaştırması. *Türk Kütüphaneciliği*, 25 (2), 238-260.

Kazancıgil, A. (1999). *Osmanlılarda bilim ve teknoloji*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı.

Kocabaş Ş. (1996). İslam ve bilim. *Divan*, 1, 67-83.

Lane, J., Largent, M. ve Rosen, R. (2014). Science metrics and science policy. B. Cronin and C. R. Sugimoto (Eds.), In *Beyond bibliometrics: Harnessing multidimensional indicators of scholarly impact* (396-411). Massachusetts Institute of Technology.

Leeuwen, van T. (2004). Descriptive versus evaluative bibliometrics. H. Moed, W. Glanzel and Schmochiu (Eds.), In *Handbook of quantitative science and technology research. The use of publication and patent statistics in studies of S6T systems* (pp.373-389). N.Y.: Kluer Academic Publication.

Lehman, H. C. (1936). The Creative years in science and literature, *The Scientific Monthly*, 43 (2), 151–162.

Leydesdorff, L., Bornmann, L. ve Wagner C.S. (2019). The relative influences of government funding and international collaboration on citation impact. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 70 (2), 198–201.

Lotka, A. J. (1926). The Frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 16 (12), 317-323.

Luwel, M. (2004). The use of input data in the performance analysis of R&D systems potentialities and pitfalls. H. Moed, W. Glanzel and Schmochiu (Eds.), In *Handbook of quantitative science and technology research. The use of publication and patent statistics in studies of S6T systems* (pp. 315-339). N.Y.: Kluer Academic Publication.

Marjanovic, S., Hanney, S. ve Wooding, S. (2009). *A historical reflection on research evaluation studies, their recurrent themes and challenges.* Technical report. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

Retrieved from https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR789.html.

Nacke, O. (1979). Informetrie: eine neuer name für eine neue disziplin. *Nachrichten für Documentation*, 30(6), 219-226.

Narin, F. (1976). *Evaluative bibliometrics: The use of publication and citation analysis in the evaluation of scientific activity*. Washington D.C.: National Science Foundation.

Persson, O., Glänzel, W. ve Danell, R. (2004). Inflationary bibliometric values: The role of scientific collaboration and the need for relative indicators in evaluative studies. *Scientometrics*. 60(3), 421–432.

Otlet, P. (1934). *Traité de documentation: le livre sur le livre, theéorie et pratique.* Palais mondial.

Retrieved from https://traite.readthedocs.io/en/latest/otlet_traite_1934_FR.html#la-bibliologie-ou-documentologie

Pinto, M.J. ve Fernandes, S. (2015). New questions arise: are bibliometric indicators adequate for evaluating the scientific production of the social sciences and humanities? Qualitative and quantitative methods in libraries (QQML). *Special Issue Bibliometrics and Scientometrics*, 161-169.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.

Priem, J., Taraborelli, D., Groth, P. ve Neylon, C. (2010). Altmetrics: A manifesto, 26 October 2010.

Retrieved from http://altmetrics.org/manifesto

Priem, J., Groth, P. ve Taraborelli, D. (2012) The altmetrics collection. PLoS One, 7(11). 1 November 2012.

Retrieved from https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0048753

Raan van, A.F.J. (2004). Measuring science. handbook of quantitative science and technology research. H. Moed, W. Glanzel and Schmochiu (Eds.), In *Handbook of quantitative science and technology research. The use of publication and patent statistics in studies of S6T systems* (pp. 19-51). N.Y.: Kluer Academic Publication.

Ranganathan, S.R. (1995), Librametry and its scope, *The International Journal of Scientometrics and Informetrics*, 1(1), 15-21.

Sarton, G. (1995). *Antik bilim ve modern uygarlık* (M. Dosay ve R. Demir Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Sayılı, A. (1997). *Ortaçağ bilimi tefekküründe Türklerin yeri*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Schneider, J. (2009). An outline of the bibliometric indicator used for performance-based funding of research institutions in Norway. *European Political Science*. 8, 364–378.

Scolary, Science Open Citation Index (2023)

Retrieved from https://scolary.com/tools/science-open-citation-index

Sen, B.K. (2015). Ranganathan's contribution to bibliometrics. *Annals of Library and Information Studies*, 62, 222-225.

Sengupta, L.N. (1992). Bibliometrics, informetrics, scientometrics and librametrics: An overview. *Libri*, 42(2), 75-98.

Topdemir, H.G. ve Yinilmez, S. (2009). Galileo'nun bilimsel çalışmaları üzerine değerlendirme. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi,* 15, 195-208.

Tonta Y. (2017) *TÜBİTAK Türkiye adresli uluslararası bilimsel yayınları teşvik (UBYT) programının değerlendirilmesi*. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM.

Thelwall, M. (2005). *Link analysis: An Information science approach*. Amsterdam: Elsevier.

Tonta, Y. ve Al, U. (2022). Yüksek öğretimde kaliteyi sayılarla ölçme yanılgısı. *Sarkaç*.

Erişim adresi: https://sarkac.org/2022/04/yuksek-ogretimde-kaliteyi-sayilarla-olcme-yanilgisi/

Wagner C.S., Whetsell T., Baas, J. ve Jonkers, K. (2018). Openness and impact of leading scientific countries. *Frontiers in Research Metrics and Analytics.* (3).

Wouters, P. (2014). The citation: From culture to infrastructure B. Cronin ve C. R. Sugimoto (Eds.), In *Beyond bibliometrics: Harnessing multidimensional indicators of scholarly impact* (pp. 47–66). Cambridge, Mass.: MIT Press.

Zhang, L., Mohandes, S.R., Tong J., Abadi, M., Banihashemi S. ve Deng, B (2023). Sustainable project governance: Scientometric analysis and emerging trends. *Sustainability,* 15(3), 1-27.

Retrieved from https://www.mdpi.com/2071-1050/15/3/2441

25. BÖLÜM / CHAPTER 25

Açık Bilim Politikaları ve Üniversite Kütüphanelerine Yansımaları

Open Science Policies and Reflections on University Libraries

Tülay OĞUZ[1]

[1]Prof. Dr.,Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: toguz@ankara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.25

ÖZ

Bilimsel araştırma giderek daha fazla bilgi ve iletişim teknolojileri ile entegre olmaktadır. Araştırmanın dijitalleşmesi öncelikle araştırma altyapısında değişim anlamına gelmektedir; bir başka deyişle araştırmanın yürütme ve değerlendirme süreçleri ile araştırma ürünlerinin yayım, kullanım ve yeniden kullanım biçimleri değişmektedir. Açık bilim, söz konusu değişimi ifade etmektedir. Açık erişim, açık kaynak, açık araştırma verisi, açık değerlendirme, altmetri ve vatandaş bilimi gibi bileşenlerden oluşan açık bilimi, tüm bileşenleri ve ilişkili paydaşları ile birlikte yönetebilmek için politikalar geliştirme gereksinimi doğmuştur. Açık bilim politikaları, ulusal/kurumsal düzlemde birtakım farklılıklar barındırsa da politikaların genel çerçevesi uluslararası kuruluşlar tarafından çizilmekte ve politikalar açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri temelinde oluşturularak yeni eğilimler doğrultusunda güncellenmektedir. Bu bağlamda temel işlevleri eğitim ve araştırma olan üniversiteler ile araştrma kurumları kurumsal açık bilim politikalarını oluşturma ve gerçekleştirme çabası içine girmişlerdir; açık bilim politikalarının, üniversite ve araştırma kütüphanelerine yansımaları olması da doğaldır. Bu yazının amacı: açık bilim politikalarında açıklık ilkesine değinmek; OECD ve Avrupa Birliği'nin yakın zamandaki açık bilimle ilgili politika belgeleri ve raporlarını, araştırma verilerinin yönetimi ve açık erişimi bağlamında irdelemek ve üniversite ve araştırma kütüphanelerine ne gibi yeni sorumluluklar yüklediğine ışık tutmaktır. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Açık bilim, açık erişim, araştırma verilerineaçık erişim, üniversite kütüphaneleri

ABSTRACT

Scientific research is increasingly integrated with information and communication technologies. Digitization of research primarily means change in research infrastructure; As an extension of this, research execution and evaluation processes, publication, use and reuse of research products are also changing. Open science expresses this transformation. Managing change in research with all its stakeholders and components is possible only by developing open science policies and adopting the principles of openness, transparency and accountability. In this context, universities, whose main functions are education and research, have tried to establish and realize their institutional open science and other related

policies; It is natural that open science policies have reflections on university libraries. The aim of this article is to reveal the new responsibilities of university libraries imposed by recent trends in open science policies in the context of open access to research data. The paper considers the "openness" principle of open science as the most significant factor in the regulations for sharing of research products, therefore it approaches openness from the perspective of open access, and focuses on research data, which is another open science component. Document analysis method is used in this study.

Keywords: Open science, open access, open access to research data, university libraries

Extended Abstract

Open science, promises openness and accountability in production, evaluation, publishing and impact measurement of scientific knowledge and make research publications and data openly accessible and reusable for both the scientific community and all citizens in a digital environment. In a sense, requires restructuring at every stage of the research process. It is obvious that reengineering cannot be seen only as a technological renewal of infrastructure; behavior patterns and roles of all relevant stakeholders are also changing. In this direction, there is a need to redefine the roles of stakeholders, legal regulations that will regulate and formalize the relations between stakeholders and the functioning of processes, and technical standards for global cooperation. The way to realize the transformation in a rational way is to create policies.

International organizations such as OECD, conduct studies, produce documents and set principles to guide their members in formulating their open science policies; member countries also create their own open science policies at the national/institutional level, adhering to those principles. in 2014 a study which was conducted by European Commission to get the opinions of the stakeholders found out that "policy intervention is needed in open science" (72%), and In the 2021 EUA survey it was seen that "open science policy implementation" has reached 94%. This indicates that significant progress has been made for open science.

The principles observed in open science policies are: openness, transparency and accountability. With these principles, it is aimed to create a more democratic, egalitarian, participatory and inclusive functioning and structure for each component of open science. The principles are important at every stage in this broad spectrum, from researchers' access to funding for their research to open access to research outputs and data.

Open and shareable source codes in the field of software and the open access movement have played an important role in the fact that we are talking about open science today. Open access aims to make the products, data and other digital objects of research-related research available to all. In the survey of the European Universities Association (EUA) covering 2017-2018 period and aiming to get institutional information; the respondents by weight were library staff and open archive managers; among the groups who coordinate research data management and/or open access to re-

search data, librarians (%70) were considered as the most responsible and the most knowledgeable group. These findings points to the role of the library in the realization of open science practices at the institutional level. In addition, it was stated in the study that only 20% of institutions have a “research data management policy” and 13% have an “open access policy to research data”.

Findings on the data show that work on making research data openly accessible is still in its infancy. The reasons for not achieving the desired level of development regarding the research data can be listed as follows: 1- The need for coordinated work of various groups/units (such as library, IT department, research department, legal department, researchers) in order to make the data openly accessible; 2- characteristics of disciplines and data (such as personal data, sensitive data); 3- the need for training of researchers in the management of research data;4- lack/absence of positions for data officers in the institution; 5- the need for training of support services personnel; 6- lack of policies, guidelines and instructions; 7- creation of collaboration platforms and storage facilities; 8- creation of long-term archiving and preservation; 9- lack of institutional data catalog.

The library is an important actor in the provision of support services. However, it is clear that the library itself needs more support, given that the provision of support services at the institutional level is 51%, the presence of roles is 36%, and the skills are partially available. It is seen that the capacity building role of university librarians in their institutions will increase and they will play a role in establishing metadata and semantic relations. In addition, the library will need to develop an information system for the implementation and monitoring of open science policies.

1. Giriş

2000'li yıllardan itibaren bilimsel bilginin üretimi, değerlendirilmesi, yayımı, erişimi ve kullanımı ile ilgili tüm süreçlerin, giderek daha çok bilgi ve iletişim teknolojileri(BİT) ile entegre hale geldiği ve bu bütünleşmenin bilimde değişimi ve dönüşümü sürükleyen bir etki yarattığı gözlemlenmektedir. BİT, araştırmacılara dijital platformlar aracılığı ile konumlarından bağımsız olarak bir araştırmada çalışabilme, bilim topluluğu ile iletişim kurabilme ve paylaşımda bulunabilme olanakları sunmaktadır; bloglar, forumlar, sosyal ağlar vb. aracılığı ile araştırmacılar fikirlerini, yazılarını, bulgularını diğer isanlarla paylaşma, ağ oluşturma olanağı bulmaktadır; veri işleme, depolama ve iletme kapasitesindeki artış ile araştırmacılar büyük veri analizleri yapabilmektedir; araştırmacılar araştırmaları için finansmana erişim sürecinde fon sağlayıcılar ile, araştırma sonıçlarının değerlendirilmesi ve yayımlanması sürecinde hakemler ve dergi editörleri/yayıncılar ile dijital ortamlarda iş süreçlerini yürütebilmekte ve paydaşlarla etkileşime girebilmektedir. Bu doğrultuda bilimde yeni bir evreden söz edilmektedir. Bilim ve araştırmada dijitalleşmeyi ve dönüşümü değişik yönleriyle ifade etmek için Bilim 2.0, Siber Bilim 2.0, Açık Araştırma, Açık Bilim, Dijital Beşeri Bilimler, eBilim, Mod 2 vb. bir çok adlandırma yapılmış (Bartling ve Friesike, 2014, s. 9) günün sonunda "Açık Bilim", bir çatı terim olarak benimsenmiştir (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2020, s. 20).

Açık bilim, uluslararası bir kuruluş olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü: OECD'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Direktörlüğü bünyesinde bulunan politika komitesi (CSTP), tarafından « bilimsel makalelere engelsiz erişimi, kamu araştırmalarından elde edilen verilere erişimi ve BİT araçları ve teşvikleri tarafından sağlanan iş birliğine dayalı araştırmayı kapsar » şeklinde tarif edilmektedir (OECD, t.y.). Söz konusu betimlemede açık erişim, açık araştırma verileri ve açık işbirliği olmak üzere üç temel unsur üzerinde durulduğu görülmektedir. Açık bilimin diğer unsurları - yayın sonrası akran değerlendirmesi, açık araştırma not defterleri, araştırma materyallerine açık erişim, açık kaynaklı yazılım, vatandaş bilimi ve araştırmanın fonlanması - da "açık bilim sistemi" mimarisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2015, 7'den aktaran Paic, 2021, s. 6). Açık bilimi anlamaya yönelik bir analiz çalışmasında ise açık bilimin, "iş birliğine dayalı ağlar aracılığıyla paylaşılan ve geliştirilen şeffaf ve erişilebilir bilgi olduğu" belirtilmekte ve "bilgi" teriminin, kodları, verileri, fikirleri, bilgileri, bilimsel çıktıları, bilimsel yayınları ve bilimsel sonuçları içerdiği ifade edilmektedir (Vicente-Saez and Martinez-Fuentes, 2018,s. 8'den aktaran Paic, 2021, s. 6). Buradan yola çıkarak dijitalleşen araştırma sürecinin açık, şeffaf ve hesap verilebilir hale getirilmesinin amaçlandığı ve bilimsel çalışmalarda işbirliğinin önemsendiği söylenebilir.

Bu durumda araştırmaların yayınları, verileri ve yöntemlerinin aynı disiplindeki veya diğer disiplinlerdeki araştırmacıların, hatta kimi durumlarda vatandaşların, işbirliği yapabileceği ve katkıda bulunabileceği şekilde üretilmesi, açık, erişilebilir ve yeniden kullanılabilir olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra açık bilim, araştırmanın dijitalleşme sürecinde finansman, teknolojik altyapı, yeni beceriler, akran değerlendirmesi, araştırma ürünlerine açık erişim ve bütün bunlarla ilişkili yasal düzenlemeler, ilkeler; gibi birçok konuyu birlikte ele almayı gerektirmektedir. Dolayısıyla açık bilimde tüm bileşenler için süreçlerin ve ilgili paydaşlarla ilişkilerin, nasıl yönetileceğine ve ne gibi düzenlemelere gereksinim olduğuna ışık tutan politikaların oluşturulması önem kazanmaktadır. Açık bilimin politika çerçevesinde gerçekleştirilmesi yönündeki anlayışı OECD'nin tavsiye kararlarında, raporlarında ve Avrupa Birliği'nin politika belgeleri ile raporlarında görmek mümkündür (OECD, 2006 ; OECD, 2020 ; European Commission, 2015, s. 14). Bu doğrultuda birçok ülke/kurum da yukarıdan-aşağıya veya tersi yaklaşımlarla kendi açık bilim politikalarını geliştirme çabası içine girmiştir.

Açık bilim ilkelerinden olan ve aynı zamanda günümüzde bilimi karakterize eden « açıklık » kavramı üzerinde durmak yararlı olacaktır ; çünkü açıklık kavrayışının ulusal/kurumsal açık bilim politikaları oluşturulurken ilkenin ne ölçüde korunacağı konusunda belirleyici olacağı düşünülmektedir. Açıklık ölçüsü belirlenirken sınırlama, kontrol gibi karşıt tutumların nasıl dengeleneceği, derecelendirileceği ya da açıklığın etik kurallarla nasıl korunacağı gibi ortada bazı zorluklar bulunmaktadır. Geçmişte bilimsel bilginin aktarımı ve yayımında açıklığı sağlayacak bir altyapı unsuru olarak kurulmuş olan bilimsel dergi sisteminin (Fecher ve Friesike, 2014, s. 7), açıklık kavrayışımızı da bu mekanizma aracılığı ile gerçekleşen bilimsel iletişim çerçevesinde biçimlendirdiği söylenebilir. Açıklık kavrayışımız BİT'den bağımsız olarak ortaya çıkmıştır ; ancak BİT ve açık erişim hareketi bünyesinde bilimsel iletişimin sınırlarını aşan bir ivme kazanmaktadır. Açık erişim bilimsel literatürün (özellikle kamu kaynaklarıyla üretilmiş olan) BİT aracıyla erişilebilir olması için finansal, yasal ve teknik bariyerlerin kaldırılmasını savunur ve bilimsel iletişim için kaynak evrenini genişletirken BİT, bilimsel iletişimi geleneksel sınırlarının ötesine taşıyarak açıklık kavrayışımıza yeni boyutlar katmaktadır. Araştırmacıların birbirleriyle ve toplumla çok çeşitli yollarla iletişim kurabilmesi ve yeni biçimlerde yayın yapabilmesi (bloglar, forumlar, sosyal medya araçları gibi) BİT'in potansiyel yararları arasında sayılabilir. Bu bağlamda bilimsel etkinin değerlendirilmesinde alternatif ölçüm araçları geliştirme arayışına girildiği gözlenmektedir. Bilimsel iletişimin yanı sıra sosyal ağlarda bilim insanlarının birbirleriyle ve vatandaşların bilim insanlarıyla doğrudan etkileşime girebilmesi ve bir açık bilim bileşeni olan vatandaş bilimi kapsamında vatandaşın araştırma sürecine katılabilmesinin, vatandaş-bilim insanı/bi-

limsel bilgi arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ve güven duygusunun oluşmasına etki edeceği düşünülmektedir. Bunların yanı sıra açıklık, artık yalnız araştırma sonuçlarının değil, araştırma verilerinin de açık erişimini kapsamaktadır. Bilimsel verilerin açık erişimi söz konusu olduğunda, FAIR(Findable, Accessible Interoperable Reusable) olarak formüle edilen bulunabilirlik, erişilebilirlik, birlikte çalışabilirlik ve yeniden kullanım ilkeleri hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. FAIR ilkeleri ile makinaların otomatik olarak verileri bulmaları ve insanların verileri yeniden kullanabilmeleri amaçlanmaktadır. FAIR ilkelerinin bilgi keşfi ve yenilikçiliğin önünü açacağı ve bilgi ve veri entegrasyonu için kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Araştırma yatırımlarından en üst düzeyde fayda elde edilmesi, bilimsel dijital yayıncılığın kazandığı katma değerin en üst düzeye çıkarılması ve bilim topluluklarının verileri yeniden kullanabilmesi için bilime fon sağlayanlar, yayıncılar ve devlet kurumları, kamu tarafından finanse edilen deneylerde üretilen veriler için veri yönetimini ve yönetim planlarını talep etmeye başlamışlardır. Verilerin toplanması, açıklanması ve arşivlenmesinin yanı sıra değerli dijital varlıkların(algoritmalar, araçlar ve iş akışları) da "uzun vadeli korunmasını" içeren veri yönetimi(data stewardship), ile söz konusu varlıkların da keşfedilmesi ve yeniden kullanılması amaçlanmaktadır (e diğerleri, s.1). Ayrıca tüm bilimsel dijital araştırma nesnelerinin mevcudiyeti şeffaflık, tekrarlanabilirlik ve yeniden kullanılabilirlik için gerekli görülmektedir (Wilkinson, Mark ve diğerleri, 2016, s.1). Bu bağlamda verilerin yayınlardan çok daha farklı biçimde ele alınması gerektiğini söylemek mümkündür. Araştırma verilerinin açık erişimi için araştırmacıların verilerini paylaşmaya istekli olması, onları yönetebilmesi, bu konuda gereken bilgi ve becerilere sahip olması, verilerin karakteristiği, verilerin, kullanım ve yeniden kullanımını düzenleyen yönergelerin, standartların, araçların varlığı vb birçok hususta paydaşlar arasında koordineli çalışmalar yürütmeye gereksinim olduğu görülebilmektedir. Bununla beraber yayınların veya verilerin açık erişimi ile ilgili politikaların oluşturulmasında açıklık ilkesinin nasıl ve ne derece korunacağının açıklık kavrayışı ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda yazının bundan sonraki bölümünde açık bilim politikalarındaki yaklaşımlara yer verilecek ve içeriğin oluşturulmasında belirleyici olduğu düşünülen açıklık kavrayışımızdaki değişim ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Açık Bilim : Yaklaşımlar ve Açıklık Anlayışı

BİT'in etkisiyle dijitalleşen araştırma, bilimde bir değişim rüzgarı estirmektedir. Bilimsel bilginin üretimi, yayımı, erişimi ve kullanımına ilişkin tüm süreçlerde işleyiş, araçlar ve paydaşlar arası ilişkiler değişmektedir ; « açık bilim » terimi söz konusu değişimi ifade etmektedir. OECD açık bilimi bilimsel makalelere engelsiz erişim, kamu araştırmalarından elde edilen verilere erişim ve BİT araçları ve teşvikleri tarafından sağlanan işbirlikçi araştırma (OECD,

t.y.) olarak tarif ederken bu unsurları aynı zamanda açık bilimin temel bileşenleri olarak kabul etmektedir. Açık bilim bileşenleri, FOSTER[1] sınıflandırmasına göre daha ayrıntılı ele alınmakta ve açık veri, açık yeniden üretilebilir araştırma, açık bilim değerlendirmesi, açık bilim politikaları ve açık bilim araçları olarak gruplanmaktadır (FOSTER, ty).

Açık Bilim ile ilgili literatürü inceleyen Fecher ve Friesike (2014, s. 18) farklı bakış açılarından kaynaklanan çeşitli açık bilim yaklaşımları saptamış ve bunları beş « düşünce ekolü » olarak sınıflamıştır. Bu sınıflama bağlamında düşünce ekolleri (Fecher ve Friesike, 2014, s. 17-44) kısaca şöyle açıklanabilir:

K**amucu ekol**: açık bilime, araştırma sürecine erişim(vatandaş bilimi) ve araştırma sonuçlarına erişim(bilimsel iletişim) açılarından yaklaşır;

Demokratik ekol: açık bilimi, açık erişim ve açık veri olmak üzere araştırma ürünlerine(-yayın, veri, kaynak materyali, multimedya materyali vb.) erişim ile ilişkili görür;

Pragmatik ekol: açık bilimi, araştırma ve bilgi yayımını daha verimli hale getiren bir yöntem olarak görür;

Altyapı ekolü: açık bilimi teknolojik değişim olarak görür ve bilgi ve iletişim teknolojilerini bilimsel araştırmalara uygulama eğilimini yansıtır; bu nedenle diğer bütün ekollerle de ilişkilidir. Bu bağlamda "dağıtık bilgi işlem" ve "bilim insanları için sosyal ve işbirliği ağları" olmak üzere iki eğilimi bulunmaktadır. Bu iki eğilim için sırasıyla birden çok bilgisayarı yüksek performanslı bir bilgisayar ağına bağlayarak büyük ölçekli, yoğun veri içeren araştırma projelerini mümkün kılan Open Science Grid ve farklı lokasyonlara dağılmış bireyler arasındaki etkileşimi teşvik eden ve Web 2.0 araçlarını uygulayarak işbirliğine izin veren platformlar (myExperiment gibi) örnek olarak gösterilebilir;

Ölçüm ekolü: açık bilime, yeni yayımlama biçimleri açısından yaklaşmakta ve bilimsel etkiyi belirlemek için altmetri gibi alternatif standartlarla ilgilenmektedir.

Altyapı ekolü dışındaki yaklaşımların, açık bilim politikaları oluşturulurken önceliklerin belirlenmesine etki edeceği düşünülmektedir. Ancak bunun da öncesinde belki sorulması gereken soru, açık bilim politikasına gereksinim olup olmadığıdır. Avrupa Komisyonu tarafından, 2014 yılında paydaşların görüşlerini almak amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada %72 oranında "açık bilimde politika müdahalesine gereksinim olduğu" görüşü ortaya çıkmıştır (European Commission, 2015, s. 14). Anılan araştırmadan beş yıl sonra yayınlanan Open Science Monitor (OSM) raporunda, açık bilimde lider olarak görülen Hollanda (NL) ve Fin-

1 FOSTER: FACILITATE OPEN SCIENCE TRAINING FOR EUROPEAN RESEARCH

landiya(FI) 'nın açık bilim politikaları ile Birleşik Krallığın açık araştırma politikaları üzerine bir analiz yapılmış ve Avrupa düzeyinde "nasıl bir açık bilim stratejisine ihtiyaç duyulduğu" belirlenmeye çalışılmıştır; söz konusu politikalarda iki sürükleyici unsur saptanmıştır. Bunlar: 1- kamu tarafından finanse edilen araştırmanın ürettiği bilgi herkese aittir; bu nedenle herkesle paylaşılması ve herkesin erişebilmesi ahlaki bir zorunluluktur; 2- kolay ve geniş çapta erişilebilir araştırmanın ekonomik kazanımları, ilgili ulusal araştırma ve inovasyon sisteminde üretkenlik ve rekabet gücü yaratır; şeklinde ortaya konmuştur (European Commission, 2019a, s. 58). European University Association(EUA) 'ın Open Science Survey araştırmasında ise katılımcıların %59 oranında "açık bilimin stratejik önemini çok yüksek veya yüksek" bulduğu saptanmıştır (Morais, R., Saenen, B., Garbuglia, F., Berghmans, S. ve Gaillard, V, 2021, s. 7). Kurumsal düzeyde açık bilim politikaları sorgulandığında kurumların %54'ünün bir politikaya sahip olduğu ve %37'sinin politika geliştirmekte olduğu saptanmıştır (Morais ve ark., 2021, s. 22). Açık bilim politikasına sahip olan kurumlarda, politikaların uygulanma oranları sırasıyla kurumsal düzeyde %94, fakülte/bölüm düzeyinde %31, araştırma birimi düzeyinde %22 ve disipliner düzeyde %9 olduğu görülmektedir (Morais ve ark., 2021, s. 24). OSM raporu ve EUA Open Science Survey araştırması, açık bilimin politika çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ve kısa sürede küresel rekabette sürükleyici bir stratejik unsur olarak değerlendirilmeye başladığını göstermektedir. Açık bilimin küresel rekabette sürükleyici bir stratejik unsur haline gelmesi durumunda, "açıklık ilkesi" nasıl korunacak sorusu açık bilim politikaları açısından önemli hale gelmektedir. Öte yandan açık bilim politikası sahipliğinin kurumsal düzeyde hala düşük olmasına rağmen, politikaya sahip olanların neredeyse tamamının politikayı uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu durum politika sahipliğinin uygulama açısından olumlu bir etki yarattığı şeklinde yorumlanabilir.

Açık bilim politikalarının/stratejilerinin açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine inşa edilmesi konusunda uluslararası düzeyde ortak bir anlayış vardır. Söz konusu ilkeler araştırmaya yatırım yapan devlet ile vergi mükellefleri arasında güvenin tesis edilmesi açısından önemli görülmektedir; ilaveten ilkelerin, bilim alanında kaynakların yönetiminde de aynı işlevi yerine getireceği düşünülmektedir. Araştırmanın bilimsel bilgi üretiminin en önemli enstrumanı olduğu dikkate alınırsa şeffaflık, hesap verebilirlik ve açıklık ilkeleri araştırma sürecinin yürütülmesinde, araştırmanın değerlendirilmesinde, araştırma bulgularının doğrulanmasında ve araştırma ürünlerinin yayımında araştırmacıyı ve diğer ilgili tüm paydaşları sorumlu davranmaya yöneltecektir; bu anlamda etik bir yönü de bulunmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse anılan ilkeler, hem açık bilim politikalarının hem de uygulama pratiğinin dayanaklarını oluşturan referanslardır.

Günümüzde bilimsel iletişimin yeni altyapı unsuru olan BİT, bilimsel iletişimi geleneksel sınırlarının ötesine taşıyarak açıklık kavrayışımıza yeni boyutlar katmaktadır. Araştırmacılar artık çok çeşitli yollarla iletişim kurabilmekte ve yeni biçimlerde yayın yapabilmektedir (bloglar, forumlar, sosyal medya araçları gibi). Bu nedenle bilimsel etkinin değerlendirilmesinde alternatif ölçüm araçları geliştirme arayışına girilmiştir. Fecher ve Friesike'nin (2014, s. 40) ortaya koyduğu ölçüm ekolünde bunu net olarak görmek mümkündür. Sosyal ağlarda bilim insanlarının birbirleriyle ve vatandaşların bilim insanlarıyla doğrudan etkileşime girebilmesi ve bir açık bilim bileşeni olan vatandaş bilimi bağlamında vatandaşın araştırma sürecine katılabilmesi, hem taraflar arasındaki ilişkiyi yeniden düzenleyecek hem de vatandaş-bilim/bilimsel bilgi arasında güven ilişkisinin kurulmasına katkıda bulunacaktır. Doğru bilgiye ulaşabilme sorununun[2] yaşandığı günümüzde bilimsel bilginin konumunu ve niteliğini koruması ve bireylerin bilgi arayışlarında öncelik kazanması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Açık bilim çerçevesinde araştırma pratiğinin değişmekte olduğu ve bunun da yeni bir bilim kültürü yaratacağı açıktır. Ancak açık bilim hareketinin tüm bilim alanlarını aynı biçimde ve eşzamanlı olarak etkilemediğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Örneğin: Sidler'e göre açık bilim hareketi sosyal ve beşeri bilimlerden ziyade doğayı inceleyen bilim disiplinleri (science) ile ilişkilendirilmektedir ve bu durum üç bilimin kültürü arasındaki bölünmeyi daha keskin hale getirmektedir. Sidler bilgi, keşif ve işbirliği çağında bölünmenin ortadan kalkması için tüm bilgi alanlarında ve tüm bilgi formlarını kapsayacak şekilde hareketin, "açık bilgi" olarak adlandırılmasını önermektedir. Open Knowledge Foundation da bu stratejiyi izleyen bir kuruluş olduğunu vizyon ifadesinde ortaya koymaktadır. Vizyon, genlerden coğrafi verilere ve sonelerden istatistiğe kadar tüm biçimleriyle açık bilginin oluşturulmasını, yayılmasını ve kullanılmasını teşvik ediyoruz; şeklinde ifade edilmiştir. Kuruluş, ilkelerinin kullanıcı erişimini artırmak ve şeffaflığı sağlamak olduğunu belirtmektedir (Sidler, 2014, s. 81-82).

Açıklık kavrayışımızın genişlemesinde, araştırma ürünlerine herkesin erişebilmesini sağlayan açık erişim hareketinin etkisi büyük olmuştur. Örneğin: Açık erişim hareketinin önemli figürlerinden Berners-Lee, 1990'lı yıllarda geliştirdiği Web'in kaynak kodunu ücretsiz yayınlayarak, açık erişim için önemli bir adım atmıştır. Berners-Lee ürününün herkes için açık ve demokratik bir platform olmasını amaçlamış ve ürününü patent, ücret, telif hakkı vb. kontrollerden bağımsız tutmuştur; böylelikle milyonlarca yenilikçinin, bundan yararlanmasını ve kendi ürünlerini tasarlamasını sağlamıştır (Brooker, 2018). Açık erişim hareketinin kurumsallaşma sürecinin ilk resmi belgesi olan Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi (2002), bilimsel

2 Bilim insanlarının kendi aralarındaki bilimsel tartışmaları/görüş ayrılıklarını kamuoyu önünde yapması ile toplumda bilim insanlarına olan güvenin sarsılması; bilimsel bilginin kullanımında çıkar gözeten kişiler tarafından manipüle edilmesi gibi etik sorunlar

iletişimde açıklık kavrayışımızı genişleten bir diğer adımı simgelemektedir. Bildirge'de açık erişim: "bilimsel literatürün İnternet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması" şeklinde tanımlanmıştır. Bildirge'de, "bilimsel literatür"ün açık hale getirilmesini sağlayacak prosedürlere ilişkin bir betimleme yapıldığı görülmektedir. Onu izleyen Berlin Bildirgesi (Berlin Declaration, 2003) 'nde ise, açık erişim tanımında yer verilen -herkes için bilimsel bilgiye ücretsiz erişim- ifadesi ile hareketin ruhu ve misyonu ön plana çıkarılmaktadır. Berlin Bildirgesi'nde, ayrıca bilimsel bilgiye de açıklık getirilmiştir; bilimsel bilgi: "orijinal bilimsel araştırma sonuçları, ham veriler ve meta veriler, kaynak materyaller, resimsel ve grafik materyallerin dijital temsilleri ve bilimsel multimedya materyali" olarak tanımlanmıştır (Sitek ve Bertelmann, 2014, s. 140). Berlin Bildirgesi yalnız bilimsel bilgi kapsamında ham verilerin açık erişilebilir olmasının önünü açmakla kalmamış aynı zamanda kapsama aldığı tüm materyalin uygun bir standart elektronik formatta en az bir çevrimiçi havuzda[3] depolanarak uzun vadeli arşivlenmesini de gerekli görmüştür.

Açık erişim hareketinin (yayınlar açısından) başlangıcından bu yana önemli ilerlemeler kaydedilmiş, iyi deneyimler paylaşılmış ve konu, yayınlarda geniş biçimde ele alınmıştır. Üniversiteler ve araştırma enstitüleri, kurumsal arşivlerini kurmuş ve açık erişim politikalarını oluşturmuştur. 2019 EUA Open Science Survey'e göre katılımcı kurumların, "araştırma yayınlarına açık erişim politikası" sahipliği %62'dir ve %26'sı geliştirme sürecindedir; kurumların %70'inden fazlasının kendi kurumsal arşivi (repository) vardır ve %16'sı bir depoyu paylaşımlı kullanmaktadır (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 18, 21), Söz konusu oranlara bakıldığında kurumların yayınlara ilişkin bir açık erişim politikaları bulunmasa da açık erişimi uyguladıklarını söylemek mümkündür. 2021 EUA Open Science Survey'de kurumsal düzeyde yayınlara ve verilere açık erişimde "verilen önem" ve "uygulama düzeyi" farkı ölçülmüş ve katılımcı kurumların (272) yarıdan fazlasının %90 oranında araştırma yayınlarına açık erişimi çok önemli bulduğu, sadece %60'ının uygulama düzeyini yüksek olarak belirttiği saptanmıştır. Duruma, veriler bağlamında (araştırma verilerinin yönetimi, FAIR ve veri paylaşımı) bakıldığında önem ve uygulama arasındaki fark çok daha fazladır; katılımcılar, %55-70 oranında yüksek önem atfederken, yüksek düzeyde uygulamanın %15-25 oranında kaldığı görülmüştür

3 2019 Open Science Monitor raporuna göre disiplin bazlı veri havuzu sayısı: Yaşam bilimlerinde 1295, doğal bilimlerde 1197, sosyal ve beşeri bilimlerde 797, mühendislikte 405'tir. Veri havuzlarının 2281 tanesi açık erişimlidir. Ülkelere göre dağılım sırasıyla: ABD 1048, Almanya 381, Birleşik Krallık 282, Kanada 252, Fransa 103, Avustralya 90, İsviçre 68, Japonya 56, Hollanda 56 vb'dir. Açık veri politikası zorunlu tutan kurumların ülkelere göre dağılımı Birleşik Krallıkta 13, ABD'de 10, Kanada'da 6'dır (European Commission, 2019b, s. 19-20).

(Morais ve diğerleri, 2021, s. 7). "Araştırma verisi yönetimi" ve "araştırma verilerine açık erişim" açısından kurumların sadece %20'sinin bir araştırma verisi yönetim politikası olduğu, üniversitelerin yalnızca %13'ünün uygulamakta olduğu bir araştırma verilerine açık erişim politikası bulunduğu ve %40'ının henüz politika geliştirme aşamasında olduğu saptanmıştır (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 40). Görülen o ki, veriler söz konusu olduğunda ulusal/kurumsal düzeyde verilere açık erişim ile ilgili politikaların henüz yeterli yaygınlığa ve olgunluğa ulaştığını söylemek pek mümkün değildir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, bilim için verinin edinimi başta olmak üzere, yayımı, erişim koşulları ve kullanım hakları, depolanması, korunması ve yeniden kullanılabilir kılınması gibi çeşitli boyutlarıyla konunun, hala tartışılıyor olması ve işin doğasının araştırmacılar, kütüphaneciler, bilişim uzmanları gibi farklı grupların birlikte çalışmasını gerektirmesidir.

3. Bilim İçin Veri

Açık erişim, kamu kaynakları ile üretilen araştırma sonuçlarına ve verilerine herkesin erişebilmesini amaçlamaktadır. "Kamu araştırmalarından elde edilen veriler" söz konusu olduğunda; devlet kurumları/birimleri tarafından yürütülen araştırmalardan veya devletin herhangi bir düzeyinden sağlanan kamu fonlarıyla yürütülen araştırmalardan elde edilen veriler kastedilmektedir (OECD, 2020, s. 17). Bu noktada kamu kaynaklarının nasıl kullanılacağı önem kazanmaktadır. Kaynakların dağıtımında hangi araştırma alanlarına öncelik verileceği ve hangi kanalların kullanılacağı gibi konularda devletin ulusal stratejik hedefleri ile bilim politikaları belirleyici olmaktadır. Bu noktada konunun yalnız açık erişim yönüyle ele alınması yeterli değildir; ilgili politikalarda insanların yaşamlarını ilgilendiren sorunlara öncelik verilip verilmediğinin kamu tarafından denetlenebilmesi gerekir. Hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri, vergi mükelleflerinin katkılarıyla oluşan kamu kaynağının fon sağlayıcılar tarafından nasıl dağıtıldığına ve nasıl kullanıldığına açıklık kazandırması bakımından önemlidir.[4] Araştırmanın finansmanı ve araştırmacıların finansmana erişimi bakımından fon sağlayıcı kuruluşların(üniversiteler başta olmak üzere) önemli bir rolü olduğu ortadadır; ancak fon kuruluşlarının araştırmacılar için birincil önceliğe sahip olmadığı (%43 oranında) görülmektedir (European Commission, 2019a, s. 16). Bunun yanı sıra fon sağlayıcı kuruluşların (%56,6) veri arşivleme ile ilgili herhangi bir açık veri politikası bulunmadığı ve birçok ülkenin açık veri politikasına

4 Siyaset alanında kullanılan bir terim olan kayırmacılık (pork barrel), ulusal iktidardaki politikacıların büyük miktarlardaki parayı kendi seçim bölgeleri için harcayarak seçmenlerin yine kendilerine oy vermelerini sağlama ve karşılıklı çıkarlara dayalı bir alışveriş şeklinde yürütülen politikayı ifade etmektedir. James D. Savage, "Amerika'da Bilimi Finanse Etmek: Kongre, Üniversiteler ve Akademik Kayırmacılık" başlıklı eserinde araştırma için fon tahsisindeki problemlere (örneğin akran değerlendirmesinin etkisine) dikkat çekmektedir (https://muse.jhu.edu/article/33795/pdf). Bilimsel araştırmanın finansmanı ülkelere göre değişiklik gösterse de açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin demokratik, katılımcı ve kapsayıcı politikalar oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin açık erişim (yayın açısından) istatistiklerinde üst sıralarda yer almasına rağmen İngiltere'de, araştırma fonu sağlayan 64 kuruluşun %76'sının açık veri politikası bulunmamaktadır. İspanya, Çin, Lüksemburg gibi birçok ülkedeki araştırma fonu kuruluşunun da bir açık veri politikası yoktur; Fransa, Belçika, Danimarka, İtalya, İsveç gibi ülkelerde ise açık veri politikasına sahip olmayan kurumların oranı politikayı teşvik eden veya gerekli kılanlardan daha fazladır (European Commission, 2019a, s. 55-56). Fon sağlayıcı kuruluşların araştırmacılardan veri yönetim planlarını talep etmelerine rağmen kendilerinin verilerin arşivlenmesi ve açık erişimine yönelik politikalarının bulunmayışı, verilerle ilgili politikalar oluştturmanın zorluğundan kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan bazı araştırmalar, kamu-özel ortaklıkları ile gerçekleştirilmektedir. Bu gibi ortaklığa dayalı araştırmalarda verilere açık erişimin nasıl olacağı politikalar ile değil, daha çok sözleşmeler yoluyla belirlenmektedir. Verilere açık erişim konusunda son zamanlardaki eğilim ise, kamu fonlarıyla yürütülen araştırmalardan elde edilen verilerin kamu sektörü bilgisi (PSI)[5] kapsamına alınması yönündedir; Örneğin: Avrupa Komisyonu, PSI Direktifi'nde araştırma verisine işaret etmemiş olmasına rağmen yakın zamanda kamu tarafından gerçekleştirilen araştırmalardan elde edilen verileri de PSI kapsamına almıştır (European Commission 2019a'dan aktaran OECD,2020, s. 16).

Coğrafi veriler, istatistikler, hava durumu verileri, kamu tarafından finanse edilen araştırma projelerinden elde edilen veriler, kütüphanelerdeki dijitalleştirilmiş kitaplar vb. kamu sektörü bilgisi olarak değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle kamu sektörü bilgisi, kanunlarla belirlenmiş temel fonksiyonlarını icra eden kamu kurumlarının fonksiyonlarını yerine getirirken ürettikleri, topladıkları, işledikleri, sakladıkları, ücretini ödeyerek edindikleri bilgi ve belgeye dayalı ürün veya hizmetlerdir (European Commission, 2011, s. 2). Kamu sektörü bilgisi ile kamu fonuyla yürütülen araştırma ilişkisi şöyle belirlenmiştir: Kamu hizmetleri tarafından üretilen ve kamu fonuyla yürütülen araştırmalarda kullanılan; kamu tarafından fonlanan araştırmadan üretilip yine kamu fonuyla desteklenen araştırmalarda kullanılan ve kamu--özel ortaklığı ile üretilen ve kamu fonuyla desteklenen araştırmalarda kullanılan veriler (OECD, 2020, s. 16-17). Buradaki argüman, kamuca finanse edilen araştırmaların kamu parasını kullanarak yüksek performanslı veri setleri ürettiği ve o nedenle devlet verisi ile aynı ilkelere göre ele alınması gerektiği fikrine dayandırılmaktadır. Devlet/kamu sektörü en büyük veri üreten (ve aynı zamanda kullanan) olarak giderek artan biçimde bilimsel araştırmaların veri sağlayıcısı konumuna gelmiştir; bu verileri araştırmacılar, iş dünyası ve vatandaşlar da

5 PSI: Devlet veya kamu kurumları tarafından veya onlar için fonlanan, toplanan, oluşturulan, üretilen, işlenen, korunan, bakımı gerçekleştirilen ve dağıtımı yapılan enformasyon ürün ve hizmetlerini içeren enformasyondur (OECD 2020, s. 16-17).

kullanabilmektedir. OECD-CSTP 2017 saha araştırmasına göre kamu sektörü bilgisinin geniş kaynakları ile kamu araştırmaları ilgililiğini yüksek ve çok yüksek bulan bilim insanlarının oranı %74'tür (OECD 2020, s. 18).

Araştırma verilerine açık erişim 2004[6] yılından bu yana OECD'nin gündemindedir. OECD Konseyinin, CSTP'nin önerileri doğrultusunda 2006 yılında kabul ettiği Recommendation Concerning Access to Research Data from Public Funding (OECD, 2006) başlıklı bir tavsiye kararı bulunmaktadır. OECD daha sonra Enhanced Access to Publicly Funded Data for Science, Technology and Innovation (OECD, 2020), başlıklı bir analitik rapor ve Council Recommendation on Access to Research Data from Public Funding (OECD, 2021) başlıklı güncellenmiş tavsiye kararını yayınlamıştır.

OECD'nin 2006 tavsiye kararında ve analitik raporunda (OECD, 2020, s. 17) araştırma verisi bilimsel araştırmalarda birincil kaynak olarak kullanılan ve bulguları destekleyen veriler şeklinde tanımlanmıştır (OECD, 2020, s. 18-19). OECD (2021) tavsiye kararında araştırma ile ilgili verilerin yanı sıra "dijital nesneler" de erişim kapsamına alınmıştır. Kamu finansmanından sağlanan araştırmayla ilgili diğer dijital nesneler: araştırma ve geliştirme bağlamında kullanılan, kısmen veya tamamen kamu fonları tarafından finanse edilen araştırmadan kaynaklanan meta veriler, algoritmalar, iş akışları, modeller ve kod dahil yazılımlar olarak tanımlanmıştır. Yine aynı belgede araştırmayla ilgili verilerin ve dijital nesnelerin bulunabilirliği için benzersiz dijital kalıcı tanımlayıcıların atanması ve açıklayıcı üst verilerin yayınlanması; erişilebilirliğini kolaylaştırmak için altyapı ve hizmetlerin geliştirilmesi; birlikte çalışabilirlik için semantik (ontolojiler ve bilimsel terminoloji dahil), yasal (kullanım hakları) ve teknik (makine tarafından okunabilirlik gibi) standartların teşvik edilmesi; araştırma verilerinin ve araştırmayla ilgili diğer dijital nesnelerin yeniden kullanımı için gerekli olan algoritmalar, kod, yazılım ve iş akışları ve açık üst veriler ile desteklenmesi, uzun vadede kullanılabilir ve anlaşılır hale getirilmesi gerekli görülmektedir. FAIR ilkeleri, verilerle hemen hemen aynı şekilde tanımlanması, açıklanması, keşfedilmesi ve yeniden kullanılması gereken bu veri olmayan varlıklara da eşit şekilde uygulanabilir. Bir veri havuzunda, örneğin: Dataverse'de *bir veri kümesi yayınlandığında ("F") Dijital Nesne Tanımlayıcısı (DOI) veya diğer kalıcı tanımlayıcılar (Handles/Tutucular) ile herkese açık hale gelir. Bu, tümü dizine alınmış ve aranabilir ("F", "A" ve "R") meta verilere, veri dosyalarına, veri kümesi terimlerine, rıza belgelerine veya lisanslara ve sürüm bilgilerine erişim sağlayan bir açılış sayfasına çözümlenir. Depolanmış olan birimler, verileri ve analizi anlamak için gereken meta verileri, veri*

6 OECD'nin bakanlar düzeyinde gerçekleşen toplantısı sonucu ortaya çıkan ve Türkiye'nin de imzaladığı Outcomes of the meeting of the committee for scientific and technological policy at ministerial level, 29-30 January 2004 (C(2004)31/REV1)(Annex 1; s.4). https://one.oecd.org/document/C(2004)31/REV1/en/pdf

dosyalarını ve tüm tamamlayıcı dosyaları (dokümantasyon veya kod gibi) içerir ("R"). Veriler gizlilik sorunları nedeniyle kısıtlanmış veya kaldırılmış olsa bile ('F', 'A') meta veriler her zaman herkese açıktır (Wilkinson, M., Dumontier, M., Aalbersberg, I. ve diğerleri., 2016,s.5).

Araştırma verilerinin ve araştırmayla ilgili diğer dijital nesnelerin ücretsiz olarak bulunabilirliğini, erişilebilirliğini, birlikte çalışabilirliğini ve yeniden kullanılabilirliğini gerçekleştirmek bakımından politikaların, standartların, altyapıların, yol haritalarının, finansman planları ve iş modelleri dahil olmak üzere stratejilerin ve diğer ilgili uluslararası işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi ve potansiyel faydayı gerçekleştirmek için uzmanlaşmış becerilerin gerekliliği tavsiye edilmekte ve bu bağlamda küresel yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Araştırma verilerine ve araştırmayla ile ilgili diğer dijital nesnelere açık erişim için oluşturulacak kurumsal veya ulusal politikalar, kurulacak olan sistemin yapısının, sürdürülebilirliğinin, paydaşların sorumluluklarının, disiplinlerin ve verilerin özelliklerine göre erişim koşullarının belirlenmesini ve FAIR ilkelerinin nasıl gerçekleştirileceğine dair tasarımın belirgin bir biçimde ortaya konmasını sağlayacaktır. Anılan hususlara açıklık getirmesi bakımından Avrupa üniversitelerinin açık bilim bağlamında verilerin açık erişim durumunu izleyen European University Association: EUA'nın Open Access Survey Report (2019) başlıklı araştırması dikkate değer bulgular ortaya koymaktadır. Raporun sonuçlarına göre öncelikle, 321 üniversitede anketi yanıtlayanların %33'ü, kütüphane yönetim kademesinden katılımcılardır ve onları %30 ile açık erişim yöneticileri izlemektedir; diğer şıkkını yanıtlayanların (%22) dağılımı ise %75 ile kütüphane personeli ve %17 ile üniversitenin araştırma yönetimi birimi veya araştırma ofisi personelidir (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 10). Söz konusu oranlar, araştırma verilerinin açık erişiminde kütüphanenin merkezi bir konumda olduğunu göstermektedir. Ankete katılan kurumların %21'inin "araştırma verilerinin yönetimi"ne ilişkin yürürlükte olan bir kurumsal politikasının bulunduğu, %38'inin politika geliştirme sürecinde olduğu ve %13'ü'nün bir araştırma verilerine açık erişim rehberine sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu kurumsal politikalarda, oranlarına göre sırasıyla: kişisel verilerin işlenmesi, hassas verilere özel ilkeler, veri depolama, yasal destek, lisanslar ve belirli disiplinlere yönelik zorunlu hükümlere yer verildiği gözlemlenmiştir (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 30-31). Araştırmalarda veri yönetim planı sunma giderek zorunlu hale gelmesine rağmen kurumların hala ve büyük oranda araştırma verilerinin yönetimine ilişkin bir politikasının bulunmaması veya araştırmacıların yararlanacağı bir rehbere sahip olmaması, işin uygulama boyutunda yeterince hızlı ilerleme kaydedilemediği şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan uygulamadaki zorlukların da politikalarda yer verilen hükümlerden(kişisel verilerin işlenmesi, hassas verilere özel ilkeler, veri depolama, yasal destek, lisanslar vb) kaynaklandığı söylenebilir.

İnsan kaynaklarına ilişkin bir değerlendirme yapabilmek için üniversitelere, kurumsal düzeyde araştırma veri yönetimi ve araştırma verilerine açık erişim için belirli bir pozisyon oluşturup oluşturmadıkları sorulmuş, kurumların sadece %41'inde "veri koruma sorumlusu" bulunduğu, veri görevlileri gibi diğer veri yönetimi pozisyonlarının ankete katılan üniversitelerin yalnızca %26'sında bulunduğu saptanmıştır. Araştırma verileri yönetimini ve/veya araştırma verilerine açık erişimi koordine etmekten sorumlu gruplar söz konusu olduğunda sorumluluğun %70 oranında "kütüphane"de olduğu görülmüştür. Bunu, bilgi teknolojileri departmanı (%50), izlemektedir. Diğer gruplar sırasıyla üst düzey yönetim, araştırma yönetim birimi, fakülte temsilcileri, veri koruma ofisi ve hukuk birimidir (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 32-33). Araştırma verilerinin yönetimi veya açık erişimi konusunda kütüphanenin en sorumlu birim olarak görülmesinde anketi yöneltenlerin algısında olduğu kadar katılımcıların da kütüphaneci olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktadan hareketle kütüphanecilerin işbirliği yapacağı grupların başında bilgi teknolojileri departmanı, yöneticiler, veri koruma ofisi ile hukuk birimi gelmektedir. Ayrıca anılan sorumlu birimlerde yeni iş tanımları doğrultusunda veri koruma sorumlusu, veri görevlisi ve veri yönetim sorumlusu gibi veri ile ilgili çeşitli pozisyonlar ve unvanlar yaratıldığı görülmektedir.

Araştırma verileri yönetimi ve açık erişiminde altyapı kullanımına ilişkin unsurlar ise şöyle sıralanabilir: İç ve dış depoları, iç ve dış veri depolama hizmetleri, iç ve dış veri yönetim araç/sistemleri, kurumsal veri kataloğu, diğer (uzun süreli koruma depoları/hizmetleri) ve veri kaydıdır (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 34).

Ankette, kurumsal düzeyde araştırma verilerinin yönetimi ve araştırma verilerine açık erişimi daha da geliştirmek için hangi tür kaynaklara ve becerilere gereksinim duyulduğuna dair sorular sorulmuş, güncel gereksinimler oranlarına göre sırasıyla: İnsan kaynakları, politika ve yasal araçlar, finansal kaynaklar ve teknik kaynaklar olarak belirtilmiştir. Katılımcılar ayrıca ulusal politikalar ve Avrupa politikaları hakkında bilgi sahibi olan ve araştırmacılara danışmanlık yapacak destek personeline gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 34). Çoğu kurumun (%84) kütüphane veya bilgi teknolojileri departmanı aracılığıyla destek hizmetleri sağladığı ve %56'sının araştırma verilerine açık erişim ile ilgilenen araştırmacılara özel eğitim hizmetleri verdiği saptanmıştır. Çalışmada araştırma verilerine açık erişim ile ilgilenen araştırmacılara sağlanan kurumsal destekler: kütüphane ve üniversitenin bilişim birimi tarafından sağlanan destek hizmetleri, araştırmacıların eğitimi, kurum web sayfası, destek personelin eğitimi, lisansüstü öğrencilerin eğitimi ve araştırmacılara özel finansal destek olarak belirtilmiştir (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 35).

Çalışmada öne çıkan diğer bazı çarpıcı bulgular şöyledir: Katılımcılar, üniversitenin araştırma verileri yönetimi ve araştırma verilerine açık erişime geçişini sağlayacak politikaların, yasal kılavuzlarla birlikte oluşturulmasını (%38) en önemli eylem hareketi olarak belirlemişlerdir. Katılımcıların önemli bulduğu bir diğer eylem hareketi, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen tüm projeler için araştırma verilerine erişimin zorunlu kılınmasıdır; kütüphaneciler, açık erişim konusunda (yayıncı politikaları ve H2020 kuralları hakkında) en bilgili grup olarak ortaya çıkmıştır (Morais ve Borrell-Damián, 2019, s. 37-39).

2021 Araştırmasında ankete katılan kurumların %51'inde "araştırma verisi destek hizmetleri"nin mevcut olduğu ve %36'sının kurumsal ve kütüphane düzeylerinde "araştırma verisi destek rolleri" bulunduğu, %32'sinin bu uzman destek rollerinin mevcut olmadığı gözlemlenmiştir. Ankete katılan kurumların %50'sinden fazlası, "araştırma verileri becerileri"nin kısmen mevcut olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, veri becerilerinin bulunmadığını veya kısmen mevcut olduğunu belirten kurumların tümü, kurumsal düzeyde bu becerilerden daha fazlasına ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir. Farklı grupların açık bilimin farklı alanlarına katılımına ilişkin algıları sorulduğunda, "bilime erişim ve iletişim"in (science outreach and communication), kurum yönetimi (%67), araştırmacılar (%50), erken kariyer araştırmacıları (%42), destek personeli (%50) ve kütüphaneciler (%46) tarafından oldukça önemli görüldüğü anlaşılmaktadır; bu değerlendirmede açık eğitim ve vatandaş biliminin, önem bakımından ikinci ve üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür (Morais ve diğerleri., 2021, ss. 35, 48).

4. Açık Veri Yönetiminin Üniversite Kütüphanelerine Yansımaları

Bir önceki bölümde irdelenen OECD ve Avrupa Birliği belgelerine göre, devletin veya kamu sektörünün en büyük veri üreten (ve aynı zamanda kullanan) olarak giderek artan biçimde bilimsel araştırmaların veri sağlayıcısı konumuna geldiğini ve kamu kaynağı ile üretilen araştırmalarda verilerin yeniden kullanımını artırmak amacıyla dijital nesnelerin de verilere eşlik edecek şekilde erişim kapsamının genişletildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Avrupa Üniversiteler Birliği'nin gerçekleştirdiği iki araştırmaya[7] dayalı olarak, kurumların ancak yarısının açık bilim politikalarına sahip olduğu, kurumsal düzeyde araştırma verilerinin yönetimi ve açık erişimi bağlamındaki bazı bulgulara göre birçok ülkenin ulusal açık veri

7 Bu çalışmada EUA'nın sırasıyla 2019 ve 2021 yıllarında yayınlanan iki araştırmasına yer verilmiştir. Bunlardan ilki, 36 Avrupa ülkesinden 321 kurum üzerinde yapılmış olup araştırma yayınlarına açık erişime, araştırma verileri yönetimine ve araştırma verilerine odaklanmıştır. Diğeri ise 36 Avrupa ülkesinden 272 geçerli yanıt veren kurumu kapsamakta olup, 2020-2021 EUA Açık Bilim Araştırmasının sonuçlarını sunmakta ve Açık Bilime geçişte kurumlara, araştırmacılara, araştırma fonu sağlayıcılarına ve politika yapıcılara kanıta dayalı bilgiler sunmaktadır(Morais ve diğerleri., 2021, s.7). Türkiye'den 39 üniversitenin EUA'ya bireysel tam üyeliği bulunmaktadır. (Bkz. https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyum-projesi/eua/eua-ya-uyelik.aspx)

politikasının bulunmadığı, araştırma fonu sağlayan kuruluşların veri arşivleme politikasının olmadığı, kurumların araştırma verisi yönetimi politikası ve araştırma verilerine açık erişim politikası sahipliğinin çok düşük olduğu ve bu bağlamda yeterince pozisyon yaratılmadığı ancak oluşturulan pozisyonların veri koruma sorumlusu, veri görevlisi gibi yeni birtakım unvanlar yarattığı, açık bilimin diğer unsurlarının gerçekleştirilmesinde de öncelik sırasına göre bilime erişim ve iletişim, açık eğitim ve vatandaş bilimi konularında çaba sarfedildiği söylenebilir. Kütüphaneler bağlamında dikkat çeken bulgular ise şöyle özetlenebilir: katılımcılar kütüphaneyi en sorumlu birim olarak görmektedir; onu bilgi teknolojileri birimi izlemektedir; kütüphaneciler en bilgili grup olarak görülmekte ve araştırmacılara destek sağlayacak grupların başında sayılmaktadır; kütüphaneciler danışmanlık ve eğitim hizmetleri sağlamakla birlikte işin gerektirdiği becerilere kısmen sahiptir ve ilerleme için kütüphaneler daha fazla insan kaynağına, politikalara ve yasal düzenlemelere gereksinim duymaktadır. Çalışmada üniversite kütüphanecilerinin yakın gelecekte eğitici rollerinin artacağı öngörülmektedir; kütüphanecilerin veri ve yazılım uygulamaları konusunda araştırmacıları eğitmek için deneyimlerini ve bilgilerini kullanarak kurumlarında kapasite geliştirmeyi teşvik edebilecekleri, bu nedenle teşvik edilmeleri gereğine dikkat çekilmektedir (OECD, 2020'den aktaran Morais ve diğerleri., 2021, s. 50). Açık Bilimin yaygınlaştırılması için yeni veri becerilerine sahip uzman grupların desteklenmesi önemsenmekte; araştırma verilerinin yönetimi becerilerine sahip araştırmacılara ve araştırma destek personeline yönelik artan talebi karşılamak için EOSC[8] Ekosistemindeki Aktörler Çerçevesi aracılığı ile gereken rol ve becerilerin belirlemesine vurgu yapılmaktadır (Morais ve diğerleri., 2021, s. 51). Bulgular ışığında üniversite kütüphanesinin, açık bilim kapsamında ve özellikle araştırma verilerinin yönetimi ve açık erişimi bağlamında daha çok araştırmacılara destek, eğitim ve danışmanlık hizmetleri rolünü üstlendiği söylenebilir. Açık bilim (e-bilim)in ve dijital kaynaklardaki artışın üniversite ve araştırma kütüphaneleri üzerinde ne gibi etkiler yaratacağı mesleki topluluklar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Örneğin "araştırma kütüphanelerinin bilimsel verilerin yönetimi ve korunmasına dahil olmaları gerektiği, açık bilimin bu anlamda büyük bir fırsat sunduğu ve araştırma kütüphanelerini dönüştürme potansiyeli olduğu" iddiası, Amerika Birleşik Devletleri'nde Araştırma Kütüphaneleri Derneği(ARL)'nin 2007 yılında yayınladığı raporunda yer almıştır (ARL Joint Task Force on Library Support for E-Science, 2007, s. 13).

Bilimsel yayınların ve verilerinin açık, erişilebilir olmasının zorunlu tutulmasında gözlenen artışı Meyer, Madsen ve Fry (2010, s.2), akademik araştırma kütüphanesinde "yayıncılığa doğru kayış, hedef kitlenin ve koleksiyonların kapsam ve ölçeğinde değişiklik ve genel olarak

8 European Open Science Cloud

bilimde aracısızlaştırma" olarak görmüşlerdir (Meyer, E., Madsen, C., ve Fry, J., 2010, s.2). Yazarlar, Harvard Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nin, kendi akademisyenlerinin bilimsel makalelerini lisanslama yoluyla kullanıma sunma kararını ve bu kararla ilintili olarak bir açık erişim havuzunun oluşturulması ve sürdürülmesi sorumluluğunun Kütüphaneye verilmesini, kütüphanenin yayıncılığa kayışı olarak değerlendirmişlerdir(Mitchell, 2008'den aktaran Meyer ve diğerleri E., Madsen, C., ve Fry, J., 2010, s.2). Yazarlar, veri setlerinin seçimi ve depolanması bakımından da kütüphanenin sorumluluğunu sorgulamışlardır. Örneğin seçim kavramının veri yönetimi açısından farklılık gösterdiğini, seçilmiş, temizlenmiş bir veri alt kümesinin manuel olarak oluşturulma maliyetinin ham verinin üretilmesinden daha pahalı olduğunu ve bu ara verilerin, diğer araştırmacılar için genellikle toplanan ham verilerden veya yayınlarda bildirilen toplu ve özetlenmiş verilerden daha değerli olduğunu çünkü verilerin, yeniden kullanılabilir olması için, verilerin temsillerinin (meta-veri, veri sözlükleri veya ontolojiler gibi) oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir (Meyer, E., Madsen, C., ve Fry, J., 2010, s.5). Öte yandan uzun vadeli veri depolama için merkezi, kütüphane tabanlı mı yoksa merkezi olmayan departman tabanlı veri depolamanın mı daha iyi olduğu sorusunu ileri sürmüş ve yanıtının zaman içinde disiplinlerin verilerin kullanımını ve yeniden kullanımını tanımladıkça kendiliğinden ortaya çıkacağını belirtmişlerdir(Meyer ve diğerleri., 2010, s.5). Yazarlara göre, kütüphane ve arşivin veri yönetiminde artık "her şeyi" saklamak ve arşivlemek ile ilk seçim noktası olmak(neyin tutulup neyin ayıklanacağına karar vermek) gibi iki seçeneği vardır (Meyer ve diğerleri, 2010, s.6). Yazarlar, ayrıca makalelerinde, kütüphanelerin her zaman bilimsel bilgilerin toplayıcıları, birleştiricileri, depolayıcıları ve yayıcıları olduğunu, bu durumun öngörülebilir gelecekte de geçerli olmaya devam edeceğini; kütüphanelerin bilginin yaratılması ve korunması için -fiziksel veya sanal- dinamik alanlar olduğunu savunmaktadırlar. Ön baskıların ve gayri resmi iletişim biçimlerinin toplanmasını ve yayılmasını içeren ArXiv gibi kütüphane projelerinin, kütüphanelerin bilgi yaratma yaşam döngüsünü destekleme temel sorumluluğundan kayışı değil, döngüde daha erken bir noktayı, e-Araştırmaya katılma gerekliliğini temsil ettiği görüşündedirler. Bir diğer görüş, araştırmacılara (özellikle erken kariyer araştırmacılarına) sunulacak hizmetlere ve kütüphane kaynaklarının araştırmalarına katabileceği değeri anlayabilmeleri için onlara bilgi kaynaklarını değerlendirebilme becerisinin kazandırılmasına ilişkindir (Meyer ve diğerleri, 2010, s.8-9).

Akademik Kütüphane ve Bilgi Hizmetleri: Dijital Çağ için Yeni Paradigmalar başlıklı 8. Uluslararası Bielefeld Konferansı (2006)'nda Brititish Library'den Lynne Brindley şu soruları sormuştur: *Kütüphaneler hem dijital hem de fiziksel koleksiyonların etkin yönetimini nasıl sağlayabilir ve e-Bilim verileri gibi geleneksel olmayan bilgi türleriyle ilgili rolümüz nedir?*

Hem bilgi keşfini ve sunumunu geliştirmek hem de koleksiyonlarında arama ve madenleme için yeni yollar sağlamak üzere teknoloji ve bilişimdeki gelişmelerden yararlanmak için kütüphaneciler ne tür becerilere ihtiyaç duymaktadır? Tutarlı koleksiyonlar sunmak ve içerik dağıtımında yenilikçi yeni ürünler ve hizmetler yaratmak için kütüphanelerin ne tür işbirliği ve ittifaklara girmesi gerekir? (Gastinger, 2006). Bath Üniversitesi'nden Liz Lyon ise "kütüphane ve bilgi hizmetlerini yeniden düşünmek" üzerine olan oturumda, e-Araştırma/e-Bilim ve bunların kütüphaneler üzerindeki etkileri bağlamında, e-araştırma döngüsünün kütüphane hizmetleri ile nasıl desteklenebileceği üzerine şu önerileri getirmiştir: e-Araştırma ile ilişki kurmak için liderlik ve vizyon geliştirmek, organizasyon yapılarını gözden geçirmek, veri için e-Hizmetler sağlamak (*e-Öğrenimi "yapıyoruz" e-Araştırmayı neden yapmayalım?*), personelin mesleki gelişimini teşvik etmek, yeni ortaklıklar ve yeni iş modelleri inşa etmek(Gastinger, 2006). Association of Research Libraries raporlarında, International Association for Social Science Information Service and Technology konferanslarında, bu örgütsel yapıların yayın organlarında Brindley'nin yönelttiği sorulara yada değindiği sorunlara çözüm getirmeye çalışan birçok çalışmanın yapılmış olduğunu görmek mümkündür. Gastinger, Konferansın çıktısının modern dijital kütüphane oluşturmanın artık yeterli olmadığı ve öğrenme ile araştırma süreçlerini destekleyen tüm paydaşlar(kütüphaneler, arama motorları, açık arşivler, yayıncılar vb) arasında "iş birliği"nin öne çıktığı değerlendirmesinde bulunmuştur(Gastinger, 2006).

E-Kütüphaneyi Yükseltme: Teknoloji ve Ekonomi Tarafından Yönlendirilen Gelişmiş Bilgi Hizmetleri başlıklı 9. Uluslararası Bielefeld Konferansı (2009)'nda kütüphanelerin yürüttükleri projeler ile uygulama örneklerinin arttığı görülmektedir. Örneğin İsviçre'deki Swiss Federal Institute of Technology (ETH) Kütüphanesi, *modern portal ve arama motoru teknolojisini kullanarak tüm farklı veri koleksiyonlarını tek bir arama platformunda temsil etmeyi* başarmıştır(Gastinger, 2009, s.169). Minnesota Üniversite Kütüphanesi'nden "Wendy Pradt Lougee, kütüphanelerin artık derme ve dermeyi destekleyen hizmet kavramlarına odaklanmaması gerektiğini, stratejisinin kullanıcıların görevlerine ve gereksinimlerine odaklanmak zorunda olduğunu belirtmiş ve bunun için kütüphane uzmanlığının önemine dikkat çekmiştir. Lougee, Minnesota Üniversitesi'nde yapılan "öğrenci ve akademik davranış çalışmaları ile öğrenme ve araştırma süreçlerinin eleştirel analizlerinin, dijital içerik ve ilgili araçlara güçlü bir talebi ortaya çıkardığını" söylemiştir (Gastinger, 2009, s.170). Max Planck Dijital Kütüphanesinden Heike Neuroth, "E-beşeri bilimler açısından proje ve hizmetlere yaklaşır ve e-beşeri bilimleri, yeni teknolojilere dayalı olarak paylaşılan hizmetler, araçlar ve altyapılar geliştirmek ve böylece yeni iş birliği ve birlikte çalışma biçimleri oluşturmak şeklinde tarif etmiştir. E-beşeri bilimler altyapılarının araştırma verileri, (sayısallaştırılmış) içerik, araçlar,

hesaplama ve depolama donanımı vb. kaynakların paylaşımında, en büyük fırsatlardan biri olduğunu belirtmiştir ve eSciDoc[9], projesine değinmiştir. eSciDoc ile bilim insanları, kütüphaneciler ve yazılım geliştiriciler araştırma verileriyle çalışabilecek, yeni yayın biçimleri oluşturabilecek ve yeni bilimsel iletişim yolları kurabilecektir (Gastinger, 2009, s.174). Coalition for Networked Information İcra Direktörü Joan K. Lippincott, "bilgi profesyonellerinin e-araştırma ve e-bilim için sağlayabilecekleri çeşitli destek türleri üzerinde durmuştur. Özellikle, kütüphanecilerin meta verilerin geliştirilmesine, birlikte çalışabilirliğin uygulanmasına ve verilerin uzun vadeli korunmasının güvence altına alınmasına nasıl yardımcı olabileceğini tartışmıştır (Gastinger, 2009, s.176).

"Avrupa Komisyonu Başkanı Mario Campolargo, 'Europe Shaping 2020's Science: e-Infrastructures for Scientific Data' başlıklı sunumunda, enformasyon tabanlı toplumdan bilgi tabanlı bir topluma dönüşmede altyapıların stratejik önemine dikkat çekmiştir. Campolargo, bilimsel verilere yönelik bir e-altyapının iki nedenden ötürü önemli olduğunu söylemiştir: Avrupa dijital havuzlarından oluşan bir ekosistem geliştirmek; ulusal ve disipline dayalı depoları birleştirerek bunlara değer katmak (Gastinger, 2009, s.177-178). Gastinger, Konferansa ilişkin değerlendirmesinde bilimsel iletişim ve erişimle ilgili birçok gelişme kaydedildiğini, fikir ve faaliyet olduğunu belirtmişktir. (Gastinger, 2009, s.178).

IASSIST[10] 2022 Gothenburg Konferansı'nda Maeda, Asaoka ve Hayashi, Japonya'da beşeri ve sosyal bilimler için oluşturulan veri kataloğu projesini(JDCat) tanıtmışlardır. Proje ile sosyal bilimlerde veri arayan araştırmacılar için seçili araştırma enstitülerinde[11] tek bir noktadan arama yapma, kurumlar için de birlikte çalışılabilirlik sağlanmıştır. Yazarlar bunun için Kuzey Amerika ve Avrupa'daki büyük veri arşivlerinin uygulamalarının incelendiğini ve DDI[12] Codebook'a dayalı olarak iki dilde bir meta veri şeması geliştirildiğini ve kontrollü sözlüklerden bazılarının DDI ve CESSDA[13]'dan çevrildiğini ifade etmişlerdir(Maeda, Asaoka ve Hayashi, 2022).

9 eSciDoc, Çok disiplinli araştırma kuruluşları için bir e-araştırma platformu oluşturmayı amaçlamaktadır; küresel ve disiplinler arası bir şekilde iş birliği yapmak için bilimsel ve akademik topluluklar tarafından özel olarak kullanılmak üzere geliştirilmiştir(Gastinger, 2009, s.173).

10 International Association for Social Science Information Service and Technology

11 JGSS Research Center- Osaka University of Commerce; Panel Data Research Center- Keio University; Center for Social Research and Data Archives (SSJDA)-University of Tokyo; Institute of Economic Research-Hitotsubashi University; Historiographical Institute-University of Tokyo

12 Data Documentation Initiative

13 Consortium of European Social Science Data Archives

Araştırma veri yönetimi danışmanı olan Jen Darragh ve Sophia Lafferty-Hess, IASSIST 2023 Konferansında Duke Üniversitesi'ndeki çalışmaların 2015'te NSF[14]nin, üniversitenin araştırma önerisini veri yönetim planını yetersiz bulması nedeniyle reddetmesi üzerine başladığını, 2017'de Duke Üniversitesi Kütüphaneleri tarafından Araştırma Veri Hizmetleri pozisyonları açıldığını ve o zamandan beri kütüphanelerde veri yönetimi ve paylaşımı konusunda araştırmacılara yardımcı olacak hizmetler geliştirdiklerini(veri yönetim planlarını değerlendirme, danışmanlık ve rehberlik, eğitim ve kurumsal havuz hizmetleri) ve 2018'de Araştırma Veri Deposu (RDR) kurduklarını belirtmiştir. 25 Ocak 2023 itibariyle Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün veri yönetimi ve paylaşımıyla ilgili son politikasına göre araştırmacılar bilimsel verilerin ve onlara eşlik eden tüm meta verilerin olası kısıtlamalar veya sınırlamaları da dikkate alarak nasıl yönetileceği ve paylaşılacağının anahatlarını veren bir veri yönetim ve paylaşım planı sunmalarını zorunlu kılmıştır (Lafferty-Hess ve Darragh, 2023).

Association of European Research Libraries: LIBER'in araştırma kütüphaneleri için 2027 vizyonu çalışmasında, gelecek yıllarda araştırma kütüphanelerinin ve LİBER'in itici gücünün açıklık, daha fazla dijital dönüşüm sağlayan yeni teknolojiler ve hakların ve değerlerin sürdürülmesi olacağı belirtilmektedir(Association of European Research Libraries Strategy 2023 – 2027; 2022, s.3). LIBER vizyonunu şöyle ortaya koymuştur: 1-*Araştırma kütüphanelerinin etkileşimli ve güvenilir merkezler olması; 2027'ye kadar, araştırma kütüphaneleri, değişim aracıları ve kolaylaştırıcıları rollerinde birbirleriyle ve yerel, ulusal ve uluslararası paydaşlarla işbirliği yaparak ve araştırmaya halkın katılımında görevler üstlenerek kullanıcı topluluklarının etkileşimli ve güvenilir merkezleri haline geleceklerdir; 2-Son teknolojiye dayalı hizmetler: 2027 yılına kadar, araştırma kütüphaneleri bilgi ve (meta-)verilerin*[15] *toplanması, yayınlanması ve derlenmesi için ileriye dönük, son teknolojiye dayalı hizmetler sunacaktır. Bu hizmetler, akademi içindeki ve dışındaki kullanıcı grupları ile ilgili olacak ve onlar için uyarlanacaktır; 3-Açık bilimi geliştirmek: 2027'ye kadar, araştırma kütüphaneleri araştırmacılarla işbirliği içinde Açık Bilimi bir sonraki seviyeye taşımak için tasarlanmış altyapıları ve uygulamaları teşvik edecek, kolaylaştıracak, birlikte geliştirecek ve yönetecektir; 4-Haklara ve değerlere sahip çıkma: 2027'ye kadar araştırma kütüphaneleri, araştırma topluluğu içinde ve dışında bütünlük, çeşitlilik ve kapsayıcılık gibi kamusal ve akademik değerleri somutlaştıracak ve destekleyecektir; 5-Kütüphane işgücünün becerilerinin artırılması: 2027'ye kadar, araştırma kütüphanesi personeli, araştırma kütüphanelerinin yeni rollerini ve görevlerini mümkün kılan organizasyonel ve teknolojik değişiklikleri üstlenmek için gerekli bilgi, güven*

14 National Science Foundation

15 Bu ifade biçimi araştırma verileri ve veri setlerini zenginleştiren meta verilerin birlikteliği için kullanılmaktadır.

ve becerilere sahip olacaktır (LIBER Strategy 2023 – 2027; 2022, s.4). Bu vizyon ifadeleri ile araştırma kütüphanelerinin değişime aracılık eden ve değişimi kolaylaştıran bir rolü olduğuna yanı sıra açık bilimin ilerlemesinde paydaşlardan biri olduğuna ve halkın bilime katılımında görev alacağına vurgu yapılmaktadır. Buradan hareketle araştırma kütüphanelerinin çeşitli gruplarla etkileşiminin artacağı, hizmetlerin bu yönde ve son teknolojiyle geliştirilmesinin amaçlandığı, bilgi ve (meta-)verilerin toplanması, yayınlanması ve derlenmesine önem atfedildiği ve kütüphanecilerin yeni bilgi ve becerilere gereksinim duyacağı anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

2000'li yıllardan itibaren bilimsel bilginin üretimi, değerlendirilmesi, yayımı, erişimi ve kullanımı ile ilgili tüm süreçlerin, giderek daha çok bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ile entegre hale geldiği ve bu bütünleşmenin bilimde değişimi ve dönüşümü sürükleyen bir etki yarattığı gözlemlenmektedir. Bilimdeki dönüşüm "açık bilim" terimi ile ifade edilmektedir. Açık bilim aynı zamanda çok bileşenli karmaşık bir sistemi ifade etmektedir. Sistemin inşası çeşitli paydaşların işbirliği içinde ve koordineli bir biçimde çalışması ile mümkündür. Tam da bu nedenle politikalar aracılığı ile gerçekleştirilmesi gerekir.

Açık bilim politikalarında açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin gözetilmesi önem taşır. Bu ilkelerle açık bilimin her bileşeni için daha demokratik, eşitlikçi, katılımcı ve kapsayıcı bir işleyiş ve yapı oluşturmak amaçlanmaktadır. İlkeler, araştırmacıların araştırmaları için finansmana erişiminden başlayarak, araştırma çıktılarının ve verilerinin açık erişilebilir olmasına kadar bu geniş yelpazedeki her aşama için önemlidirler. Özellikle açıklık ilkesi, teknolojinin de etkisiyle bilimsel iletişimi ve bilimde gayri resmi iletişim biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bilimsel yayınlara, verilere ve dijital nesnelere açık erişim, açıklık kavrayışımızla ilişkili olarak gelişme olanağı bulmaktadır.

Bugün açık bilimden söz ediyor olmamızda yazılım alanında kaynak kodların açık ve paylaşılabilir olması ve açık erişim hareketi, önemli rol oynamıştır. Açık erişim hareketi ile finansmanı kamu kaynaklarından sağlanan araştırmaların yayınlarını ve verilerini herkes için ulaşılabilir kılma amaçlanmıştır. Açık erişim yayınlara ve verilere açık erişim olarak iki boyutlu bir olgu olarak ele alınabilir ve yayınlara açık erişim durumunu izleyen ve bu yazıda değinilen çalışmalara bakıldığında kurumların politika sahipliğinin depo/havuz(repository) sahipliğinden düşük olduğu görülmektedir ki bu, uygulamaların politikalardan önce hayata geçtiği şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan yayınların açık erişimi önemsenmesine rağmen, uygulamada yüksek düzeye ulaşılamadığı anlaşılmaktadır. Araştırma verileri açısından ise verilerin yönetimi ve açık erişimine önem verilmesine rağmen çok az sayıda kurumun ilgili

politikalara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma verilerinde yönetim ve erişimin ayrı politikalarla düzenlendiği dikkat çekmektedir.

OECD ve Avrupa Birliği'nin yakın zamanda güncellediği politika belgelerinde verilerin yanı sıra "araştırmayla ilgili diğer dijital nesneler"in de açık erişim kapsamına alındığı görülmektedir. Kamu finansmanından sağlanan araştırmayla ilgili diğer dijital nesneler: araştırma ve geliştirme bağlamında kullanılan, kısmen veya tamamen kamu fonları tarafından finanse edilen araştırmadan kaynaklanan meta veriler, algoritmalar, iş akışları, modeller ve kod dahil yazılımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu nesneler bir araştırmanın verilerinin yeniden kullanımına ve sonuçlarının doğrulanmasına olanak verirken, araştırmanın hesapverebilir ve şeffaf olması bakımından da önemlidir. Üniversitenin kurumsal düzeyde oluşturacağı "açık bilim ve bileşenleri ile ilgili politikalar", kütüphanenin hizmet ve faaliyetleriyle üniversiteye sağlayacağı desteği planlamasında belirleyici bir rol oynayacaktır. Açık bilim (e-bilim)in ve dijital kaynaklardaki artışın üniversite ve araştırma kütüphaneleri üzerinde ne gibi etkileri olacağı mesleki topluluklar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu yazı çerçevesinde değinilen örnekler kütüphanelerin deneyimlerini(uygulamada önceliklerini) ortaya koymaktadır. Söz konusu deneyimlerde öne çıkan hususlar: kütüphanenin bilim topluluklarıyla ve teknoloji birimleriyle işbirliği yapma, yeni enformasyon hizmetleri ve ürünleri geliştirme, e-öğrenme ve e-araştırmanın parçası olma, destek hizmetleri sunma, yeni pozisyonlar yaratma gibi zorunluluklarla karşı karşıya kalmasıdır. Üniversite kütüphanesinin araştırmacılarına tek bir noktadan/platformdan arama yapma olanağı sunması, veri setleri ve bağlantılı dijital nesnelerin erişilebilirliği için veri kataloğunun(sözlüğünün) oluşturulması, kayıt sistemi, tanımlayıcılar ile erişimi etkin kılma, meta verilerle zenginleştirme, gibi katkılar sunması da mümkündür.

Araştırma verilerini açık erişilebilir kılma konusundaki çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu görülmektedir. Buradaki zorlukların kaynağı şöyle sıralanabilir: 1- Verilerin açık erişilebilir kılınması için birçok grubun/birimin koordineli çalışması gereği (kütüphane, bilgi işlem birimi, araştırma birimi, hukuk birimi, araştırmacılar gibi); 2- disiplinlerin ve verilerin(kişisel veriler, hassas veriler gibi) karakteristik özellikleri; 3-araştırmacıların araştırma verilerinin yönetimi konusundaki eğitim ihtiyacı; 4-kurumda veri görevlileri için pozisyonların eksikliği/bulunmayışı; 5-destek hizmetleri verecek personelin eğitim ihtiyacı; 6-politika, rehber ve yönergelerin eksikliği; 7- işbirliği platformlarının ve depolama olanaklarının yaratılması; 8- uzun süreli saklama ve koruma olanaklarının yaratılması; 9- kurumsal veri kataloğu eksikliği.

Üniversite kütüphanesi, destek hizmetler sağlamada BİT birimi ile birlikte önemli bir aktör konumundadır. Ancak kurumsal düzeyde destek hizmetleri sağlanmanın %51, rollerin varlığı-

nın %36 olduğuna ve becerilerin kısmen mevcut olduğuna bakılırsa kütüphanenin kendisinin daha çok desteğe gereksinim duyduğu açıkça görülmektedir. Üniversite kütüphanecilerinin kurumlarında kapasite geliştirme rolünün artacağı, benzersiz tanımlayıcıların yönetimi, veriler ve dijital nesneler için açıklayıcı üst verilerin denetimi ile semantik ilişkilerin kurulmasında rol oynayacağı görülmektedir. Kütüphanenin kurumsal politikalara katkı sağlaması ve faaliyetlerinin değerini ortaya koyması bakımından açık bilim politikalarının uygulanması ve izlenmesine yönelik kendi enformasyon sistemini geliştirmesi de bu çalışmanın önerisi olarak sunulmaktadır.

Kaynakça / References

Bartling, S. ve Friesike, S. (2014). Towards another scientific revolution. S. Bartling ve S. Friesike (Ed.), *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing* içinde (s. 3-15). Heidelberg; New York: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_1

Berlin Declaration. (2003). Erişim adresi: https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration

Brooker, K. (2018, 1 Temmuz). *"I was devastated": Tim Berners-Lee, the man who created the World Wide Web, has some regrets.* Erişim adresi: https://www.vanityfair.com/news/2018/07/the-man-who-created-the-world-wide-web-has-some-regrets#:~:text=Berners%2DLee%20understood%20that%20the,%2C%20of%20course%2C%20millions%20did

Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi. (2002). Erişim adresi: https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/turkish-translation/

European Commission. (2011). *Open data: An engine for innovation, growth and transparent governance* (COM(2011) 882 final). Erişim adresi: 882 final https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0882:FIN:EN:PDF

European Commission. (2015). *Validation of the results of the public consultation on Science 2.0: Science in transition*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/275342087_Validation_of_the_results_of_the_public_consultation_on_Science_20_Science_in_Transition

European Commission. (2019a). *Open science monitor: study on open science: monitoring trends and drivers* (Reference: PP-05622-2017; D.2.4 Final report). Erişim adresi: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/system/files/2020-01/ec_rtd_open_science_monitor_final-report.pdf

European Commission. (2019b). *Open science monitor facts and figures for open research data.* Erişim adresi: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science/open-science-monitor/facts-and-figures-open-research-data_en#additional-indicators

Fecher, B. ve Friesike, S. (2014). Open science: one term, five schools of thought. S. Bartling ve S. Friesike (Ed.), *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing* içinde (s. 17-47). Heidelberg; New York: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_2

FOSTER. (t.y). Erişim adresi: https://www.fosteropenscience.eu/foster-taxonomy/open-science-definition *Gastinger, Almuth. (2006). 8th International Bielefeld Conference 2006: Academic Library and Information Services: New Paradigms for the Digital Age*

Joint Task Force on Library Support for E-Science. (2007). *Agenda for Developing E-Science in Research Libraries Final Report and Recommendations to the Scholarly Communication Steering Committee, the Public Policies Affecting Research Libraries Steering Committee, and the Research, Teaching, and Learning Steering Committee* November 2007 https://www.arl.org/wp-content/uploads/2007/12/escience-report-final-2007.pdf

Lafferty-Hess, Sophia, ve Darragh, Jen. (2023, May 31). An evolving research data policy landscape: Reflections on an academic library's place. *IASSIST 2023*, Philadelphia, PA, USA. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.8007957

Maeda, Yukio, Asaoka, Makoto, ve Hayashi, Masaharu. (2022, June 7). Building JDCat: Japan Data Catalog for the Humanities and Social Sciences. *International Association for Social Science Information Service and Technology* 2022 (IASSIST 2022), Gothenburg. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.6620040

Meyer, E. T., Madsen, C. ve Fry, J. (2010). Digital Resources and the Future of Libraries. W. H. Dutton & P. Jeffreys (Eds.), *World Wide Research: Reshaping the Sciences and Humanities*. Cambridge, MA: The MIT Press içinde (s. 83-97).

Morais, R. ve L. Borrell-Damián. (2019). *Open access – 2017-2018 EUA survey results*. Brussels: European University Association. Erişim adresi: https://eua.eu/downloads/publications/open%20access%202016-2017%20eua%20survey%20results.pdf

Morais, R., Saenen, B., Garbuglia, F., Berghmans, S. ve Gaillard, V. (2021). *From principles to practices: Open science at Europe's universities: 2020-2021, EUA Open science survey results.* Brussels; Geneva: European University Association. Erişim adresi: https://eua.eu/downloads/publications/2021%20os%20survey%20report.pdf

Organisation for Economic Co-operaion and Development [OECD]. (2004). *Outcomes of the meeting of the committee for scientific and technological policy at ministerial level, 29-30 January 2004* (C(2004)31/REV1). Erişim adresi: https://one.oecd.org/document/C(2004)31/REV1/en/pdf

Organisation for Economic Co-operaion and Development [OECD]. (2006). Recommendation concerning Access to Research Data from Public Funding (C(2006)184; https://one.oecd.org/document/C(2006)184/en/pdf)

Organisation for Economic Co-operaion and Development [OECD].(2020). Enhanced Access to Publicly Funded Data for Science, Technology and Innovation. Erişim adresi: https://www.oecd.org/sti/enhanced-access-to-publicly-funded-data-for-science-technology-and-innovation-947717bc-en.htm

Organisation for Economic Co-operaion and Development [OECD].(2021). Recommendation of the Council concerning Access to Research Data from Public Funding, OECD, Paris, Erişim adresi: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0347.

Organisation for Economic Co-operaion and Development [OECD].(t.y.). *Open science*. Erişim adresi: https://www.oecd.org/sti/inno/open-science.htm

Paic, A. (2021), "Open Science - Enabling Discovery in the Digital Age", Going Digital Toolkit Note, No. 13, Erişim adresi: https://goingdigital.oecd.org/data/notes/No13_ToolkitNote_OpenScience.pdf)

Sidler, M. (2014). Open science and the three cultures: expanding open science to all domains of knowledge creation. S. Bartling ve S. Friesike (Ed.), *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing* içinde (s. 81-85). Heidelberg; New York: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_5

Sitek, D. ve Bertelmann, R. (2014). Open access: a state of the art. S. Bartling ve S. Friesike (Ed.), *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing* içinde (s. 139-153). Heidelberg; New York: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_9

Wilkinson, M., Dumontier, M., Aalbersberg, I. et al. (2016). The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data* 3, 160018. https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18

5. KISIM - PART 5

TEKNOLOJİK DEĞİŞİMLER: BİLGİ MERKEZİ BİNALARI VE BÜTÇE

TECHNOLOGICAL CHANGES: INFORMATION CENTRE BUILDINGS AND BUDGET

26. BÖLÜM / CHAPTER 26

Bilgi Merkezlerindeki Risk Değerlendirme Çalışmalarının ve Acil Durum Planlarının Teknolojik Sistemlerle İş Sürekliliğine Katkısı

Contribution of Risk Assessment Studies and Emergency Plans in Information Centers to Business Continuity with Technological Systems

Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU[1]

[1]Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: alpaslan.kuzucuoglu@medeniyet.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.26

ÖZ

Acil durumlar ve afetler hızla ve aniden gelişip insanların yaralanmasına, ölümüne ve maddi kayıpların meydana gelmesine neden olur. Acil durumların öncesinde yapılacak risk analizlerine bağlı risk değerlendirmeleri hayati önem taşımaktadır. Bu risk değerlendirmelerine mümkün olan en kısa zamanda aksiyon alınmalıdır. Acil durumlara bağlı kaza olayları doğal ve insan kaynaklı olabilmektedir. Binaların yönetmeliklere uygun standartlarda inşa edilmemesi, binaların ekonomik olarak yaşlanması, personelden ve kullanıcıdan kaynaklı hatalar, iç konfor koşullarındaki düzensizlikler, acil durumlara yönelik tedbirlerin alınmaması gibi nedenlerle birleştiği zaman meydana gelebilecek hasarın etkileri de artabilmektedir. Acil durumlar ve kazalar her iş yerinde ve yapıda meydana gelebileceği gibi bilgi merkezleri binalarında da meydana gelmektedir. Bilgi merkezlerindeki insan ve derme yoğunluğu göz önüne alındığında, mevcut tehlikelerin incelenerek meydana gelebilecek olası risk faktörlerini önlemenin yollarının aranması gerekmektedir. Bilgi merkezlerindeki kaza, acil durum ve afet gibi olağanüstü durumların hemen akabinde hizmetlerin sürdürülmesi beklenir. İş sürekliliği açısından kesintisiz hizmet vermesi istenen bu güzide mekanların hem içinde bulunanlar hem de dermeleri açısından teknolojik yaklaşımlarla donatılmış olması gerekir. Bu teknik donanımlar modern teknoloji ile şekillenmekte, her geçen gün gelişen sensör ve akıllı sistemler sayesinde erken uyarı ve müdahale, hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu nedenle risk değerlendirmelerinde belirlenen tehlikelerin bertarafına yönelik teknolojilerin kim tarafından ve hangi zaman aralığında gerçekleşeceği, bunun için hangi bütçenin tahsis edileceğinin bilinmesi gerekir. Çalışmada gelişmiş teknolojilerin risklerin önlenmesi, hızlı müdahalenin sağlanması ve bu yöntemlerin iş sürekliliğini kesintisiz sağlamasındaki önemli rolünün vurgulanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, bilgi merkezlerindeki tehlikeler

ve bunlara bağlı risklerin tayininin önemi, modern teknolojilerin acil durumlarla ve risklerle ilişkisi tartışılmıştır. Teknolojik sistemler ve eğitilmiş çalışanlar ile donatılmış bilgi merkezlerinde önceden tedbirlerin alındığı, acil durumlara daha etkin müdahale yapan kurumlar haline geldiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve kültür merkezleri, acil durum yönetimi, risk değerlendirmesi, felaket kurtarma, iş sürekliliği

ABSTRACT

Emergencies and disasters develop rapidly and suddenly, causing injury, death and financial losses. Risk assessments based on risk analyzes to be made before emergencies are of vital importance. Action should be taken on these risk assessments as soon as possible. Accident events due to emergency situations can be natural and human-induced. The effects of damage may increase when the buildings are not built in accordance with the regulations, the buildings are aging economically, the errors caused by the personnel and the user, the irregularities in the interior comfort conditions, and the failure to take precautions for emergencies. Emergencies and accidents can occur in every workplace and building, as well as in information centers structures. Considering the density of people and collections in information centers, it is necessary to look for ways to prevent possible risk factors that may occur by examining existing hazards. Information centers are expected to continue their services immediately after extraordinary situations such as accidents, emergencies and disasters. These distinguished places, which are required to provide uninterrupted service in terms of business continuity, must be equipped with technological approaches in terms of both the people inside and the collections. These technical equipment are shaped by modern technology, and early warning and intervention are carried out quickly and effectively with sensors and smart systems that are developing day by day. For this reason, it is necessary to know who will implement the technologies for the elimination of the hazards identified in the risk assessments and in what time period, and which budget will be allocated for this. In the study, it is aimed to emphasize the important role of advanced technologies in preventing risks, providing rapid intervention and ensuring uninterrupted business continuity of these methods. Within the scope of the study, the dangers in information centers and the importance of determining the risks associated with them, the relationship of modern technologies with emergencies and risks are discussed. It has been concluded that precautionary measures have been taken in the information centers equipped with technological systems and trained employees, they have become institutions that respond more effectively to emergencies.

Keywords: Information and cultural centers, emergency management, risk assessment, disaster recovery, business continuity

Extended Abstract

Emergencies and disasters develop rapidly and suddenly, causing injury, death and financial losses. Risk assessments based on risk analyzes to be made before emergencies are of vital importance. Action should be taken on these risk assessments as soon as possible. Accident events due to emergency situations can be natural and human-induced. The effects of the damage that may occur when the buildings are not built in accordance with the regulations, economically aging of the buildings, errors caused by the personnel and the user, irregularities in the interior comfort conditions, and failure to take precautions for emergencies can increase the effects of the damage. Emergencies and accidents can occur in every workplace and structure, as well as in information center structures.

Due to the devastating effects of disasters all over the world, collections in information centers belonging to institutions and organizations are damaged physically or electronically. As a result, irreversible damage is encountered. For this reason, keeping digitized copies of rare works and manuscripts in the inventory in libraries, archives and museums maintains its importance. The current collection should be kept in scientific standards with physical and digital protection. For this purpose, many standards are being developed for both the physical protection of resources and the technical protection of computer systems. In these standards, the comfort conditions in the environments where the collections will be found and the preparations to be made against a possible emergency/disaster are specified.

In the risk analysis studies to be carried out in accordance with the Occupational Health and Safety Risk Assessment Regulation, the existing hazards in the information centers are determined first. However, weaknesses related to the location, operation, building organization, employees and management of the workplace may not always be fully and completely identified. There will be vulnerabilities, shortcomings and uncertainties that cannot necessarily be detected.

It is very difficult to determine the effectiveness of the emergency plans and the emergency response plans, that is, to predict whether they will work effectively and efficiently in a possible emergency, and it contains uncertainties. For this reason, according to the most dangerous scenario, it is mandatory for all employees, even users, to participate in the exercises accompanied by trained personnel at periodic intervals.

It is not always possible to prevent emergencies, therefore, effective business planning that will ensure business continuity, preparation of personnel and providing the necessary budget in this regard will contribute to minimizing the possible damage.

Although some systems have been defined in the study at the point of protection, display, and access to information of physical and digital collections, it is clear that there are many more modern technology-based systems. It is recommended to prepare and implement checklists, standards, guidelines for the implementation of such systems for the functioning of information centers. These technologies contribute to decision makers in building management by being used in many areas such as risk control, access control, and access to reliable information in information centers. However, in addition to technologies, it is also very important to train and raise awareness of the personnel working in the information centers and to adopt these systems.

The implementation of many systems mentioned within the scope of the study is very important in terms of ensuring uninterrupted business continuity. For each independently operating information center, it is necessary to analyze the causes of emergencies and to take precautionary measures to prevent an emergency.

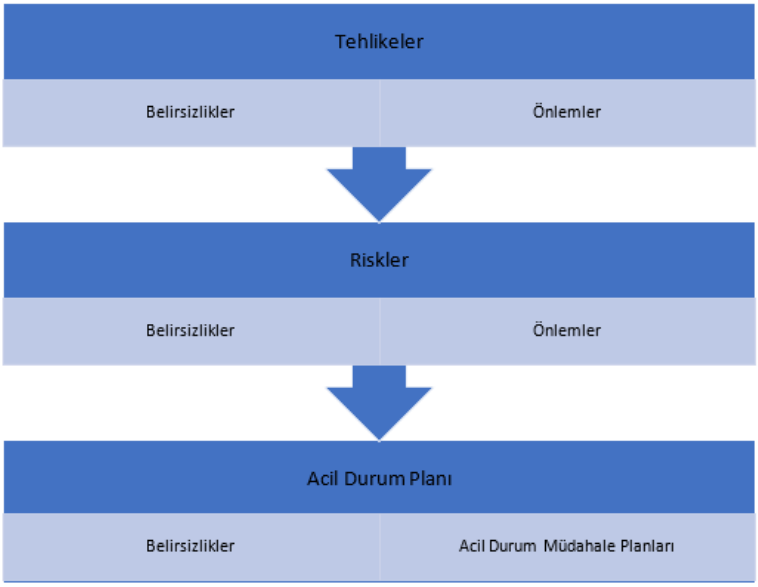
After determining the most vulnerable points of the information center structure, the identified danger and the causes of the risks that may arise due to them should be eliminated and proactively prepared for emergencies in advance. Institutions equipped with "Electronic Document Management Systems and Notification Systems" in risk assessment and emergency plans will perform faster response activities. Job descriptions and trainings of all employees will be followed, and at the same time, with such systems, damaged collections and structural elements will be restored as soon as possible.

In the study, it is aimed to emphasize the important role of advanced technologies in preventing risks, providing rapid intervention and ensuring uninterrupted business continuity of these methods. Within the scope of the study, the dangers in information centers and the importance of determining the risks associated with them, the relationship of modern technologies with emergencies and risks are discussed. It has been concluded that precautionary measures have been taken in the information centers equipped with technological systems and trained employees, they have become institutions that respond more effectively to emergencies.

1. Giriş

Tüm dünyada afetlerin yıkıcı etkileri nedeniyle kurum ve kuruluşlara ait bilgi merkezlerindeki dermeler fiziksel olarak ya da elektronik ortamda zarar görmekte bunun sonucunda geri döndürülemeyecek hasarlarla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle, kütüphane, arşiv ve müzelerde envanterde yer alan nadir eser ve el yazması eserlerin dijitalleştirilmiş nüshalarının saklanması önemini korumaktadır. Güncel dermenin ise bilimsel standartlarda fiziki ve dijital koruma ile saklanması gerekmektedir. Bu amaçla hem kaynakların fiziksel olarak korunması, hem de bilgisayar sistemlerinin teknik olarak korunması amacıyla pek çok standart geliştirilmektedir. Bu standartlarda, dermenin bulunacağı ortamdaki konfor koşulları ve olası bir acil durum/afete karşı hangi hazırlıkların, nasıl yapılacağı belirtilmektedir. Bilgi merkezlerinde fiziksel, kimyasal, biyolojik risk faktörleri bulunmaktadır. Acil durum ve afetler bilgi merkezlerinin günlük operasyonel faaliyetlerini kesintiye uğratmakta ve faaliyetlerini durdurmaktadır. İş sürekliliği açısından bilgi ve kültür merkezlerinin kesintisiz çalışabilmesi için derme, kullanıcı, çalışan ve yapısal ölçekte modern teknolojiler ile gerekli önlemlerin alınması gereklidir.

Acil durum planlamasında "hazırlık çalışmaları"; acil eylem planlarının bilimsel temelli senaryolar dahilinde hazırlanması, planların periyodik aralıklarla revize edilmesi, sigorta belgelerinin kopyalarının hazırlanması, kurtarma prosedürlerinin geliştirilmesi, bu hazırlanan prosedürlerin hem bilgi merkezinde çalışanlara hem de afet durumunda dermenin tahliye olacağı binadaki çalışanlara dağıtımının sağlanması, kat planlarının hazırlanması, tahliye yolları, şalter ve yangın söndürme tesisatının yerlerinin belirlenmesi (yangın dolabı, hidrant, dedektör yerleri vb.), acil durumlarla mücadeleye yönelik ekiplerin kurulması, bu ekiplerde yer alacak çalışanların görev ve sorumluluklarının belirlenmesi ile sürekli eğitim ve tatbikat çalışmalarını kapsar (Kuzucuoğlu, 2014). Bilgi merkezlerinin korunmasındaki asıl amaç; dermenin olası acil durum ve afetler nedeniyle zarara uğramadan önceki hazırlık çalışmalarının önemle ele alınması ve mevcut tehlikelerin daha riske dönüşmeden bertaraf edilmesi, olası bir acil durumla karşılaşıldığında da durumdan en az etkilenilmesini sağlayacak ve acil durumlara etkin müdahale edebilecek bir iş organizasyonunun planlanması olmalıdır. .



Şekil 1: Risk değerlendirmesi ve acil durum planı çalışmalarında belirsizlikler

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği gereği yapılacak risk analizi çalışmalarında öncelikle bilgi merkezlerindeki mevcut tehlikeler belirlenmektedir (İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, 2012). Ancak iş yerinin konumuna, işleyişine, bina organizasyonuna, çalışanlara ve yönetime bağlı zayıflıklar her zaman eksiksiz bir şekilde tespit edilememektedir. Tespit edilemeyen zafiyetler, noksanlıklar ve belirsizliklerin olması muhtemeldir.

Şekil 1'de gösterildiği üzere risk analizinin sonucunda öngörülen[1] ve önceliklendirilmesi[2] gereken riskler için de tıpkı tehlikelerin tespitinde olduğu gibi belirsizlikler, tespit edilemeyen riskler bulunacaktır. Acil durum planları, İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik hükümleri kapsamında hazırlanmaktadır (İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik, 2013). Tehlikelerin belirlenmesi ve bu tehlikelerden meydana gelebilecek risklerin analizi, öncelik derecesine göre sınıflandırılması, kontrol tedbirlerinin tanımlanması ve izlenmesini kapsayan risk değerlendirme çalışmaları herhangi bir kaza ya da acil durum meydana gelmeden önce alınacak tedbirleri kapsar. Acil eylem planları ise bir acil durum meydana geldikten sonra yapılacak müdahale planlarını içerir. Acil durum planlama çalışmaları risk değerlendirmesi çalışmalarına dayalı olarak düzenlense de risk analizlerinde tam olarak tespit edilemeyen

1 Risk analizi çalışmaları, meydana gelebilecek olası riskleri proaktif şekilde belirlemeye yarayan bir öngörüdür.

2 Risk analizi sonrasında, hangi riskin kontrolüne öncelik verilmesi ve aksiyon alınması gerektiiğini belirleyen bir kategorizasyon yapılır.

belirsizlikler acil durum planlamasına da yansımaktadır. Belirsizlikler; önceden yaşanan kaza ve acil durum istatistiklerinin, ramak kala olay kayıtlarının bulunmayışı, yetersiz dokümantasyon, tecrübesizlik, eğitimsizlik, ihmal gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Bu nedenle, acil durum planlarının ve eki olan acil durum müdahale planlarının etkinliğini belirlemek, olası bir acil durumda gerçekten etkili ve verimli çalışıp çalışmayacağını kestirmek oldukça güç olup, belirsizlikler içerir. Belirsizlikler nedeniyle bilgi merkezinin zarar görme olasılığı yükseleceğinden en tehlikeli senaryoya göre, düzenli aralıklarla eğitimli ve donanımlı personel eşliğinde tüm çalışanların hatta kullanıcıların tatbikatlara katılmaları zorunlu olmalıdır.

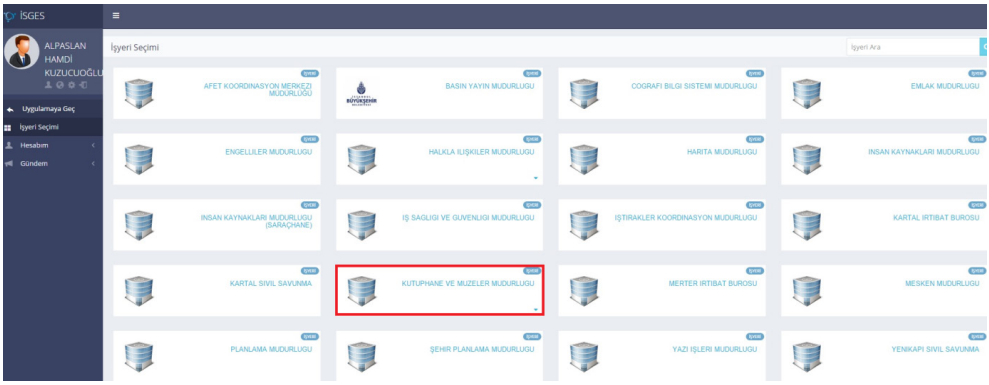
2. Bilgi Merkezlerindeki Tehlikeler ve Bunlara Bağlı Risklerin Tayini

Bilgi merkezleri, modern derme ile beraber, çok kıymetli olan nadir eserleri içeren dermeyi de bünyelerinde barındırır. Bu eserler, tarihsel ve bilimsel nitelikleri açısından mutlaka korunması gereken materyallerdir. Bilgi ve kültür merkezlerinin toplumun gelişmesinde önemli rolleri ile ulusal kültür ve kimliğin korunmasına katkıları yadsınamaz. Bazı bilgi merkezi binalarının kendileri de kültürel miras niteliğindedir. Yeni ya da kültürel miras niteliğindeki bilgi merkezi yapıları için riskin kontrol edildiği sistemler oldukça önemlidir. Genel çalışma ortamı olarak, çalışma ortamının fiziksel özellikleri, hava kalitesi, ergonomik koşullar ve psiko-sosyal durumlar başlıklarında gruplandırılabilecek mesleki iş sağlığı ve güvenliği riskleri arasında en öncelikli alanlar psiko-sosyal sorunlar ve çalışma ortamının hava kalitesi olarak görülmektedir (Akkaya, 2017). Bilgi merkezleri çalışma ortamına etki edebilecek tüm risklerin ele alınması, sergileme/okuma, depolama alanları gibi tüm bilgi merkezi mekanlarında risklerin bertarafı gereklidir..

Bilgi merkezleri çalışanları kazaları ve diğer acil durumları önlemek için her türlü önleyici tedbiri sağlamalıdır. Çünkü kazalara, genellikle zamanında ve uygun maliyetli bir şekilde ortadan kaldırılması mümkün, tehlikeli hareketler ve tehlikeli koşullar neden olur. Acil durumları önlemek, her zaman mümkün değildir. Bu nedenle, iş sürekliliğini sağlayacak etkin iş planlaması ile personelin hazırlıklı olması, bu konuda gerekli bütçenin sağlanması meydana gelecek olası hasarın minimize edilmesine katkı sağlayacaktır.

Bilgi merkezlerinde tüm risk değerlendirme ve acil durum planlama çalışmaları için işlemlerin hızlı bir şekilde takibini sağlayacak elektronik belge yönetim sistemlerine (EBYS) geçilmelidir. EBYS'nin diğer bir faydası da alınan elektronik yedekler sayesinde herhangi bir afet ve/veya felâket halinde muhafaza edilen bilginin/belgenin kısa sürede kurtarılması ve dolayısıyla kurum hafızasının sürekliliğin sağlanmasıdır. (Önaçan, Medeni ve Özkanlı, 2023). Şekil 2'de gösterilen İş Sağlığı ve Güvenliği Entegrasyon Sistemi'nde (İSGES) tüm İş Sağlığı

ve Güvenliği (İSG) süreçleri bu tür belgeleme sistemleri ile kolaylıkla takip edilebilmektedir. İSGES, iş sağlığı ve güvenliği üzerine üretilmiş; mevcut kapsayıcı kanunlara uyumlu bir yazılımdır (Kuzucuoğlu, Şencan ve Ateş, 2017). Sistem, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) İSG Müdürlüğünce tüm kurum genelinde uygulanmıştır. İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü de çalışmanın konusunu oluşturan bilgi merkezlerini kapsayan bir birimdir. Bu teknolojik sistemlerin uygulanıp benimsenmesi, İBB'nin kamu kurumları arasında öncü rolü oynayan kurumlar arasına girmesine katkı sağlamıştır. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu mevzuatında da dokümantasyona önem verilmiş olduğundan, bu kavramla ilgili tüm süreçlerdeki, İSG kurul tutanakları, bildirimler, düzenleyici önleyici faaliyet (DÖF) formları, zimmet formları vb. manuel olarak takip edilmesi çok güç olan dokümanlar hızlı ve etkin izlenmekte ve kayıt altına alınmaktadır.



Şekil 2: İSGES'te kuruma ait birimlerin gösterilmesi (Kuzucuoğlu Arşivi).

Elektronik belge yönetimi, son derece geniş ve karmaşık bir alandır. Bu alan bir sistem yaklaşımı ile ele alınmalı ve sistemi oluşturan öğelerin birbiri ile uyumlu çalışması için gerekli önlemler alınmalıdır. Sistemi oluşturan öğelerin başında Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) yazılımı gelmektedir. Elektronik belgeyi yönetmeye talip her kurum bu konuda uzmanlaşmış bir yazılıma ihtiyaç duyacaktır (TS 13298, 2009). Bu sistemler, milyonlarla ifade edilebilecek veri yığınlarının anlamlı şekilde ilişkilendirilmesi ile karar vericilerin hızlı ve etkin bir şekilde karar almasını sağlayacaktır.

3. Yeni Teknolojilerin Bilgi Merkezlerindeki Risk Değerlendirme ve Afet Planlama Çalışmalarına Etkileri

Bilgi merkezi binalarında mevcut tehlikeler ve bunlardan kaynaklanabilecek fiziksel, kimyasal ve biyolojik riskler için "Risk Kontrol Teknolojileri" kullanılmalıdır. Gelişen teknoloji ile birlikte bilgi merkezi kullanıcılarının talepleri de değişmiştir. Bu taleplerden bazıları;

çalışma ortamlarında iç konfor koşullarının sağlanması, ergonomik risklerin giderilmesi ve rahat bir çalışmanın temin edilmesi, herhangi bir güvenlik tehdidi ile karşılaşılmaması vb. olabilir. Güvenli ve akıllı modern teknolojilerle donatılmış bilgi merkezleri, kullanıcılar tarafından daha çok rağbet edilen yerler haline gelmektedir. Bilgi merkezi yapılarında kullanıcıların talepleri belirlenmeli ve buna göre sergileme ve mekan tasarımına geçilerek kullanıcı memnuniyeti sağlanmalıdır. Dijital teknolojiler, modern bilgi merkezi binalarında kullanıcı ve çalışanların risklerden haberdar olması, acil çıkış ve toplanma alanları gibi mekanların belirlenmesi amacıyla kullanılabilir. Olası bir acil durumda ise çalışanlar ve kullanıcılar tarafından teknolojik iletişim araçlarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Günümüzde multimedya teknolojileri, bilgi merkezlerinde aktif olarak kullanılmaktadır. İnsan-makine iletişim sistemi niteliğindedir. Metin, ses, grafik ve animasyonun birleştirilmesine izin veren bir bilgi teknolojisidir. Bu teknoloji ile aydınlatma, ses, görüntü, video birleştirilerek kullanıcının dermeyi ya da bilgi merkezinin kapsamını daha iyi anlaması sağlanır. Bilgi merkezlerinde yeni dijital multimedya çalışmaları ile interaktif şekilde kullanıcı/çalışan risk ve acil durum farkındalığı sağlanmalıdır.

Kullanıcının duyusal ve dokunma özellikleri ile bilgiyi daha iyi algıladığı interaktif multimedya sistemleri, binadaki riskler ve acil durumlara yönelik de kullanılabilmektedir. Binaya ait acil çıkış kapıları, yangın söndürme cihazlarının, yangın dolaplarının konumları, ilk yardım çantasının konumu, binanın kat planı, acil durum toplanma noktası gibi bilgiler modern teknoloji ile hazırlanacak multimedya ile kullanıcının hizmetine sunulmalıdır. Bu tür sistemler aynı zamanda bir eğitim kaynağı haline de gelmektedir. Günümüzde acil durumlarda kriz yöneticileri ve ilk müdahale ekiplerinin kullanımına çok sayıda teknoloji sunulmaktadır. Dronların, sensörlerin ve robotların hasarlı binalar ve bir bölgenin doğal görüntüsü hakkında gerçek zamanlı olarak doğru bilgilerin sağlandığı, böylece kurtarma çalışmalarının daha güvenli ve daha az zaman alıcı hale geldiği bir çağ yaşanmaktadır (Dugdale, Negre ve Turoff, 2019).

Eğitimi daha gerçekçi ortamlarla geliştirmek için artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojileri kullanılmaktadır (Sebillo vd., 2016). Kriz yönetimine katılan tüm paydaşların rol ve sorumluluklarına ilişkin farkındalığı artırmak için oyunlar kullanılmaktadır (Di Loreto, Mora ve Divitini, 2012). Bilgisayar simülasyonu, karar vericilere, insan davranışlarını gerçekçi bir şekilde modelleyen tahliyeler için tahmin araçları sağlamaktadır (Bangate vd., 2018). Bu teknolojiler bilgi ve kültür merkezleri olan kütüphaneler, arşivler ve müzelerde de yaygın kullanım alanı bulmalıdır.

3.1. Yangın Algılama ve Söndürme Sistemleri

Bilgi merkezi dermeleri yangına karşı çok hassas olduğundan olası yangınlar büyük risk oluşturur. Özellikle mobilya, halı, aksesuar, derme gibi materyallerin cinsi, kullanıcı yoğunluğu, yangında büyük can ve mal kaybının meydana gelmesine neden olur. Yapıya tasarım aşamasında kurulacak yangın algılama (önsezi) ve müdahale sistemleri ile mümkün olan en kısa sürede yangının tespit edilmesi, yangına etkin müdahale edilerek yangın daha büyümeden sınırlandırılması sağlanır.

Sınırlandırıcı ve önleyici tedbirlerle bir bilgi merkezi binası yangınlara ve diğer acil durumlara karşı korunabilir. Yangın için belirlenen sınırlandırıcı ve önleyici tedbirler Tablo 1'de gösterilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017):

Tablo 1. Yangın için tedbirler

Sınırlandırıcı Tedbirler	***Önleyici Tedbirler***
• Duman dedektörleri • Yangınla mücadele ekibi oluşturulması • Yangınla mücadele ekibine gerekli eğitimlerin verilmesi/aldırılması • Periyodik yangın tatbikatı yapılması • Yangın durumunda çabuk tahliye için uygun acil çıkış kapıları • Acil çıkışların ve söndürme ekipmanlarının gösterildiği tahliye planlarının iş yerlerinde görünür şekilde asılı olması • Yangın söndürme ekipmanlarının iş yeri içerisinde doğru konumlandırılması • Uygun standartlarda yangın söndürme ekipmanı bulundurulması ve periyodik kontrolü • Acil durum vanaları (doğal gaz akışını kesmek için) • CO, CO_2 detektörleri • Işıklı ve sesli alarm sistem	• Elektrik tesisatının periyodik kontrolü ve olası arıza durumunun derhal yetkili kişilerce giderilmesi • Sigara içilebilen alanların sınırlandırılması ve bu alanların işaretlerle belirtilmesi • Gaz detektörü bulundurulması (gerekli iş yerleri için) • İş yerinde kullanılıyorsa gaz tüplerinin ve gaz hatlarının periyodik kontrolü • Paratonerin işlevsel hale getirilip periyodik kontrollerinin yapılması • Elektronik cihazların fişlerinin mesai saatleri dışında prizden çekilmiş olması • Kazanların periyodik kontrolünün yapılması • Kazan dairesi içine yetkili kişiler harici kişilerin girmesinin önlenmesi • Kullanılan kimyasal maddelerin uygun etiketlenmesi ve depolanması • İş yerinde var ise laboratuvarlara yetkili kişi harici personelin girmesinin engellenmesi • Kimyasal atıkların düzenli depolanması

Sınırlandırıcı tedbirler, yangının çıkmasını önleyemez ancak acil durum müdahale ekipleri ve profesyonel itfaiyeciler gelene kadar yangının başka ortamlara yayılmadan bulunduğu ortamda sınırlandırılmasını sağlar. Yangın algılama ve söndürme sistemleri de tabloda yer alan sınırlandırıcı tedbirlere yardımcı olarak, acil olayın bulunduğu alanda sınırlandırılmasını gerçekleştirir.

3.2. Acil Durum Seslendirme Sistemleri:

Acil durum seslendirme sistemleri bilgi merkezinde oluşabilecek bir yangın ya da acil durumu zamanında ve hızlı bir şekilde bildirmeyi, yangın ya da acil duruma müdahale etmeyi,

kullanıcı/çalışanları uyarmayı hedefler. Bu tür sistemlerde; bir kontrol paneli, iletişim hatları ve sensörler bulunur.

Seslendirme sistemi (public address) insanlara doğrudan hitap ederken, felaket anında (acil durumlarda) çalışma garantisi vermez. Basit bir ifade ile acil anons sistemi, acil bir durumda bina tahliyesine yardımcı olmak için tasarlanan, kurulan ve bakımı yapılan bir ses sistemidir (Durmuş, 2021) .

Doğru alarm vermeyen, belli belirsiz uyarı veren sistemler, bir müddet sonra çalışanlar ve kullanıcılar için acil durumlarda alarmı algıladıklarında tepki vermeyecekleri bir durum oluşturacaktır. Bu nedenle, tesis edilen alarm sistemlerinin periyodik bakımlarının yapılması, çalışıp çalışmadıklarının zaman zaman test edilmesi gereklidir. Londra Oryantal ve Afrika Çalışmaları Üniversitesi'nde (SOAS University of London veya The School of Oriental and African Studies) kullanıcılara ve çalışanlara yönelik uyarıda, kütüphane binasında her Cuma 09.30 ile 09.45 saatleri arasında yangın alarmının aktif duruma geleceği bildirilmektedir. Bu şekilde yangın alarmının çalışıp çalışmadığı bina yetkilileri/teknik personel tarafından anlaşılmaktadır. Sistemin bir diğer faydası da çalışanların/kullanıcıların yangına karşı duyarlılık düzeyinin artırılmasını sağlamaktır (Şekil 3).



Şekil 3: Londra Üniversitesi SOAS Acil Durum Seslendirme Sistemi (Kuzucuoğlu Arşivi).

3.3. Acil Durum Aydınlatma Sistemleri

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik hükümleri kapsamında acil durum aydınlatması: "Olağan aydınlatma devrelerinin kesintiye uğraması hâlinde, armatürün kendi gücüyle veya ikinci bir enerji kaynağından beslenerek sağlanan aydınlatmayı" ifade etmekte-

dir (Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, 2007). Bilgi merkezlerindeki acil durum aydınlatmasına yönelik hem tahliye yolları hizmeti veren kaçış yolları hem de Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliği (2013) hükümlerine istinaden acil durum işaretlerinin tesisi ile bunların aydınlatılması önem kazanmaktadır.

Yönlendirme işaretleri için acil durumlarda kullanılmak üzere tesis edilen sembolde "ACİL ÇIKIŞ" yazısı bulunması, işaretlerin her yerden görülebilir nitelikte olması, işaret yüksekliğinin 15 cm'den az olmaması, minimum görülebilirlik uzaklığı; dışarıdan veya kenarından aydınlatılan yönlendirme işaretleri için işaret yüksekliğinin 100 katına, içeriden ve arkasından aydınlatılan işaretlerde yüksekliğin 200 katına eşit uzaklıkta olması gerekir. Bunun yanında şebeke elektriğinin kesilmesi durumunda en az 60 dakika süreyle aydınlatmanın sağlanması, kullanıcı sayısının 200'den fazla olması durumunda ise, acil durum aydınlatma cihazının en az 120 dakika çalışması zorunludur (Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, 2007).

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik'te (2007) acil durum aydınlatmasının herkesin görebileceği yüksekliğe asılması istenmekte ancak buna mukabil, yangın dumanlarının bina tavanında toplanacağı ve yukarıya asılmış olan levha ve aydınlatmayı kapatacağı hususu gözardı edilmektedir. Japonya'da Kobe Kent Müzesi örneğinde görüldüğü gibi acil durum aydınlatması yangın halinde tahliyeyi kolaylaştırıcı bir şekilde yer seviyesinde monte edilmiştir (Şekil 4). Bu şekilde olağanüstü bir acil durumda binadan kaçışı kolaylaştırıcı tedbirler mevzuata eklenmelidir.



Şekil 4: Kobe Kent Müzesi acil durum aydınlatması (Kuzucuoğlu Arşivi).

3.4. Aydınlatma Sistemleri

Bilgi merkezlerinde çalışma ve depolama alanlarının aydınlatılması, normal işleyişin sağlanması açısından çok önemlidir. Zira çalışma alanlarında düşük aydınlatma, kazalara ve çalışanın iş performansının azalmasına; gereğinden fazla aydınlatma ise yine çalışanın ve kullanıcının çalışma performasına olumsuz etki edecektir.

Binalardaki aydınlatma sistemlerinin akıllı kontrolü, hem enerji tasarrufunu hem de kullanıcı memnuniyetini sağlamaktadır. Gittikçe artan enerji maliyetleri enerji tüketiminin en ekonomik şekilde kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bina genelindeki ışık yoğunluğunun düzenlenmesi, gereksiz aydınlatmanın önlenmesi, yapay yerine doğal aydınlatmanın tercih edilmesi için optimizasyon stratejileri geliştirilmelidir. Artan enerji talebi ve binalarda kullanılan çok sayıdaki elektrik kaynağı aynı zamanda yangın riskini de artırmaktadır. Binalara sonradan eklenen elektrik tesisatı binanın mevcut elektrik yükü kapasitesinin üstüne çıkabilmektedir.

Işık sensörleri veya ışık dozimetreleri gerek manuel olarak periyodik ölçümlerle gerekse ortama konularak veri depolayıcısı olarak (datalogger) kullanılmaktadır. Bu şekilde izleme çalışmaları ile çok hassas objelerin ışığa maruz kalma düzeyleri ölçülmekte, kültürel miras eserlerine ışığın zarar verip vermeyeceği belirlenmektedir. Işığa maruz kalmanın zararlı olup olmadığını belirlemenin tek yolu, bir ışık seviyesi araştırması yapmaktır. Bu veriler, aydınlatmayla ilgili potansiyel risklerin tam olarak anlaşılmasını sağladığından, bu araştırmalar günümüzde müzelerde ve kültürel miras alanlarında çok yaygındır (Salvo, 2014).

28 bin metrekare kapalı alanı olan, yedi katlı İstanbul Medeniyet Üniversitesi Ziraat Bankası Kütüphane binası da aynı anda üç bin kişiye hizmet verebilecek, bir milyon cilt basılı kitap alabilecek kapasiteye sahip, akıllı ve engelsiz bina olarak tasarlanmıştır. Aydınlatma sistemi, insan hareketini algılamadığı zaman otomatik olarak ışık şiddetini azaltmaktadır.



Şekil 5: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Ziraat Bankası Kütüphanesi akıllı aydınlatma sistemi (Kuzucuoğlu Arşivi).

3.5. Güvenlik Kameraları

Bilgi merkezlerinde hem yapısal donatıların hem de dermenin bütçesel açıdan çok pahalı olması, vandalizm, yağma ve hırsızlık gibi olumsuz risk faktörlerine karşı güvenlik sistemlerinin önemini de açıkca ortaya koymaktadır. Kapalı devre televizyon kameraları (CCTV) görüntüyü belirli bir merkeze aktararak ve kayıt altına alarak olası bir vandalizm/hırsızlık halinde suçlu kişilerin yakalanmasına yardımcı olur. CCTV sistemleri her bir bilgi merkezinin kullanımına tahsis edilmiş gelişmiş elektronik sistemlerdir.

Kütüphane tasarımı, binanın, binada bulunanların ve dermenin korunması için güvenlik entegrasyonunu içerir. Buradaki en önemli zorluk, rahatsız edici bir gözetleme duygusu olmadan da rahat olan güvenli bir ortam sağlamaktır. Güvenlik kameraları, hareket dedektörleri ve kapı alarmları gerekli ve tanıdık güvenlik cihazlarıdır. Açıklık, şeffaflık, görünürlük ve bina organizasyonu gibi pasif güvenlik önlemleri, güvenli bir ortam oluşturmanın anahtarıdır. Yangın merdivenlerinden çıkışlar, mevcut personel ile doğrudan kolayca izlenemez, bu nedenle alarm ve kamera kombinasyonunu gerektirir. Özel dermelerin bulunduğu bölümler, bilhasa güvenlik kameralarıyla desteklenmeli, bu kameralar net bir görüş alanı ve sürekli denetim sağlayacak şekilde yerleştirilmelidir (Carey, 2008).

CCTV, kütüphanelerde kullanıcı etkinliklerini ve davranışlarını izlemek için kütüphanelerde kullanılmaktadır. Kullanıcılar tarafından kitapların sayfalarının yırtılması, kullanıcıların beraberlerinde getirdikleri çantalara kitapların saklanması ve kütüphane dışına izinsiz çıkartılması gibi kütüphanelerde yaygın olan olumsuz davranışlar büyük ölçüde azaltılabilir. Kütüphanelerde kullanımı, hırsızlık gibi riskleri kontrol altına alma becerisini artırabileceği gibi, kütüphane kullanıcılarında etkinliklerinin izleniyor olduğu hissini de uyandırabilmektedir. Kütüphanedeki gelişmiş biyometrik yöntemlerden herhangi birinin kullanılmasıyla kullanıcının kimliğinin doğrulanması sağlanarak, kaybolan veya çalınan üyelik kartlarının ve şifrelerin interneti kullanmak için kötüye kullanılması vb. olaylar azaltılabilir. CCTV kamera ve parmak izi tarayıcı fiyatları uygun bir aralıkta olduğu için kütüphaneler, günlük etkinlikleri izlemek ve kontrol etmek için bu yöntemleri kullanmalıdır. Bu da kütüphanelerin daha iyi yönetilmesini sağlayacaktır (Ramana, 2007).

3.6. İklim Kontrolü

Bilgi merkezlerinde derme; bağıl nem, sıcaklık ve ışık gibi olumsuz risk faktörlerine karşı oldukça duyarlıdır. Bu iç konfor koşullarındaki olumsuzluk, çalışan ve kullanıcı için de aynı şekilde etkin ve verimli bir çalışmayı ortadan kaldırır. Bu nedenle bilgi merkezlerinde iyi bir iç ortam iklim kontrol sisteminin kurulması gerekli olup, bu sistem sayesinde iç ortamdaki

sıcaklık ve bağıl nem seviyelerinin sürekli olarak izlenmesi, ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak ortamların korunması sağlanmalıdır.

3.7. Su Algılama Sistemleri

Bilgi merkezlerindeki sıhhi tesisat, kanalizasyon borularından kaynaklanan su taşkını nedeniyle iç ortamlara sızan sular dermenin bozulmasına neden olabilir. Su algılama sistemleri, bilgi merkezlerinde olası bir su taşkını/baskını durumunda hızlı bir şekilde uyarı vererek gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olur. Bir yetkilinin telefonuna kısa mesaj olarak da bilgi veren sistemler piyasada mevcuttur. Pek çok model de kütüphaneler ve müzeler için tasarlanmaktadır. Su algılama sistemleri, yer seviyesinde tesis edilecek sıvı teması algılayan su sensörleri sayesinde, iç ortama giren olası bir su sızıntısında erken uyarı vererek daha etkin müdahaleye katkı sağlamaktadır.

3.8. Etiketleme ile Alarm Sistemleri

Bilgi merkezlerindeki dermelere yönelik hırsızlığın önlenmesi ile kolay sayım için Radyo Frekansı ile Tanımlama Teknolojisi (RFID) gibi etiketleme sistemleri kullanılmaktadır. Bu sistemler, dermenin bulunduğu ortamdan çıkartılması durumunda alarm vermektedir. Gelişmiş el terminalleri sayesinde materyallerin yeri de bulunmaktadır.

RFID, barkod tanımlama teorisine benzer bir teknolojidir. Radyo frekansını okuyan ve bilgileri bir işleme cihazına ve bir transponder veya etikete aktaran bir anten ve bir alıcı-vericiden oluşur. Etiket, radyo frekansı devresini ve iletilecek bilgiyi içeren entegre bir devredir. Kütüphane malzemelerine RFID etiketleri eklenerek ödünç verme süreci otomatikleştirilebilir ve daha hızlı hale getirilebilir. Kütüphanenin bibliyografik kaynaklarının yönetimi de daha hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilir. Ayrıca sistem, malzemelerin yetkisiz kişilerce çıkarılmasının önlenmesine yardımcı olur (Ramana, 2007). RFID entegre edilmiş güvenlik kapıları da güvenlik etiketli objelerin dışarıya çıkartılması istendiğinde uyarı vererek güvenlik görevlilerinin dikkatini çekmekte, bu şekilde hırsızlık vakalarının önüne geçilmektedir.

3.9. Hava Temizleme Sistemleri

Bilgi merkezlerinde çok yoğun kullanıcı trafiği bulunduğundan hem iç ortamda hem de dış ortamdan nüfuz edebilecek hava kirleticileri olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Hava temizleme sistemleri, bilgi merkezlerindeki hava kalitesini 7/24 izlemekte ve havadaki kirleticileri filtreleyerek binada bulunan kişilerin ve dermenin korunmasına yardımcı olmaktadır.

Hava temizleme sistemleri periyodik olarak bakıma alınmalı, bünyelerinde bulunan hepa filtreler temizlenmeli gerek duyuluyorsa değiştirilmelidir. Bununla beraber kullanıcı mem-

nuniyet düzeyini etkileyen ortamın temiz hava mevcudiyetinin göstergesi olan CO_2 ölçümleri de periyodik olarak yapılmalıdır. Düşük hava kalitesi değerleri ölçüldüğünde eğer ortamda gelişmiş iklimlendirme sistemleri bulunmuyorsa, doğal havalandırma ile ortamlara temiz havanın girmesi sağlanmalıdır.

3.10. Kontrol Sistemleri

Bilgi merkezi yapılarındaki vitrin, depo, idari alanlar gibi girilmemesi gereken bölgelere yetkisiz kişilerin izinsiz girişlerini önlemek için erişim kontrol sistemleri kullanılır. Erişim kontrol sistemleri ile kurum tarafından sadece yetkili kişilerin ilgili yerlere girmesine izin verilir ve derme ile binanın güvenliği sağlanır.

Veri merkezlerinde (data centers) hangi alana hangi personelin gireceği, parmak izi, retina, çipli personel kartlarının okunması, barkod okunması, kare kod okunması gibi önceden tanımlanan güvenlik protokolleri ile belirlenmektedir.

3.11. İlk Yardım Müdahale Sistemleri

Bilgi merkezlerinde ilk yardım, kaza sonucu yaralanma ve ani gelişen rahatsızlık durumlarında bilgi merkezi profesyonellerinin kullanıcının hayatını kurtarmak için yapacağı en basit acil önlemlerdir. Doktor gelip hasta / kazazede hastaneye nakledilene kadar olay mahallinde yapılması gerekli ilaçsız müdahaledir.

Sağlıkla ilgili herhangi olumsuz bir durumun yaşanması bilgi merkezi faaliyetlerini kesintiye uğratabilmektedir. Bilgi merkezi çalışanlarının Sağlık Bakanlığına bağlı İl Sağlık Müdürlükleri ile yapılacak protokol kapsamında “ilkyardımcı sertifikası”nı almaları mevzuat açısından zorunlu hale getirilmelidir. İlkyardım Yönetmeliği’ne (2015) göre ilkyardımcı sertifikasına sahip olan kişilere OED cihazını da kullanma yetkisi verilmiştir. Bu tür eğitim çalışmaları iş sürekliliğine de katkı sağlayacaktır.

Japonya Himeji Kalesi Müzesi’nde ilk yardım müdahale sistemlerinden Otomatik Eksternal Defibrilatör (OED) bulunmaktadır (Şekil 6). Japonya’da kamusal alanlar olan kamu binaları, okullar, yurtlar, stadyumlar, havalimanları, kütüphane, müze binaları gibi halkın yoğun olarak bulunduğu yerlerde OED cihazı zorunluluğu bulunmaktadır. OED cihazları ile kalp krizi geçirmekte olan bir kişiye elektrik şoku verilerek profesyonel sağlık ekipleri gelene kadar ilk yardımın yapılması sağlanmaktadır.



Şekil 6: Japonya Himeji Kalesindeki OED Cihazı (Kuzucuoğlu Arşivi)

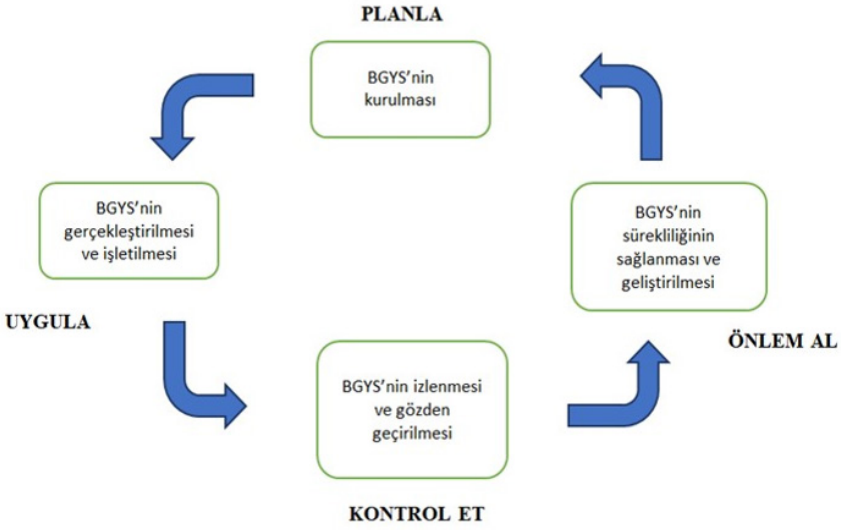
3.12.Felaket Kurtarma Merkezleri

Acil durumlara etkin müdahale için bilgi ve kültür merkezlerinde ekipler oluşturulmaktadır. Bu ekiplerin görevleri (İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik, 2013):

- Olası bir acil durumda gerek dermenin gerekse alanda bulunan kullanıcı/ziyaretçilerin tahliyesini sağlamak,
- Dermenin kurtarılmasından sonra yapılacakları planlamak,
- Acil durumlara yönelik planlama çalışmaları yapmak,
- Bu planlar kapsamında eğitimler/tatbikatlar yapmak olarak belirlenmiştir.

Kurumlar hem mevcut depolama alanlarını genişletmekte, hem de tek bir depolama alanında meydana gelebilecek arızalardan kaynaklanacak veri kayıplarını ortadan kaldırmak amacıyla sistem odaları kurmakta, bu sistem odalarını birbirinin yedeği olarak çalışacak biçimde yeniden yapılandırmaktadır. Bu sayede hem daha fazla veri alanı, hem de veri yedekliliği sağlanmaktadır (Dumlupınar Üniversitesi, 2014). Felaket kurtarma merkezlerinin bilgi ve kültür merkezlerinde etkin çalışabilmesi için tasarım ve kuruluş aşamalarından itibaren

tesisin afet açısından risk içeren alanlarda kurulmaması, veriyi kurtaracak teknik ekip ve donanımın hazırlanması gibi hususlara dikkat edilmesi gereklidir. Bunun için riskleri kaynağında yok etmek önemlidir. Bu da ancak PUKÖ (Planla, Uygula, Kontrol Et, Önlem Al) döngüleriyle, sürekli gözden geçirmelerle sağlanabilir. Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı, tüm BGYS proseslerini yapılandırmaya uygulanan PUKÖ modelini benimser. Şekil 7, bir BGYS'nin bilgi güvenliği gereksinimlerini ve gerekli eylem ve prosesler aracılığıyla, bu gereksinimleri ve beklentileri karşılayacak bilgi güvenliği sonuçlarını nasıl ürettiğini gösterir (TS 27001, 2006). Bu çalışmalarla bilgi merkezlerinde sürekli gözden geçirmelerle kurumsal iyileştirmeler sağlanır.



Şekil 7: Bilgi Güvenliği Yönetim Standartında PUKÖ Modeli (TS 27001, 2006)

Ankara Üniversitesi Felaketten Kurtarma Merkezi (FKM) Modellemesi Teknik Altyapı Projesi, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında yapılmıştır. Elektronik ortamda yürütülen/yönetilen iş ve işlemlerin, bilgi güvenliği standartlarına ve normlarına uygun olarak yönetilmesini sağlamak için Ankara Üniversitesi Felaket Kurtarma Merkezi (FKM) 16 Ekim 2014 tarihinde devreye alınmıştır (Özdemirci, 2016). Felaket durumunda bir saat içinde üniversitenin görünürlüğünü sağlayacak web sitesi ve acil uygulamalar, dört saat içerisinde diğer uygulamalar devreye alınabilmektedir. Sistem ile;

- FKM Acil Müdahale ekibinin kurulması,
- FKM'de 7/24 saat izlenebilir bir sistem,
- FKM ile 15-20 dakika müdahale süresi,
- FKM sistemi ile optimum seviyede yedekleme,
- Üniversite veri yedekleri Gölbaşı'nda (maksimum 1 saat),
- Güvenli veri işleme ve depolama (Kurum Veri Merkezine),
- Sürekli erişim,
- İş verimliliğinde artış,
- Zamandan, insan gücünden ve kırtasiye maliyetlerinden tasarruf sağlanmıştır (Özdemirci, 2015).

Bu tür FKM'lerde kurumun ihtiyaçları kapsamında mevcut bilişim altyapıları, veri yedekleme, geri dönüş süresi ve hedef veri kayıpları değerlendirilerek aktif/pasif olarak çalışacak, ölçeklendirilmiş kapasiteli FKM hizmetleri sunulmaktadır (Türksat Bilişim, 2023).

Ortam koruma ve teknoloji koruma gibi terimler, elektronik kayıtların korunmasıyla ilgili konuları tartışırken yaygın olarak kullanılmaktadır. Elektronik bilginin ortaya çıkışı, yeni koruma gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Ortamın korunması, bantlar, manyetik diskler, optik diskler ve benzerleri için çevresel endişeler ve kullanım endişeleri tartışılmaktadır. Bunun yerine teknolojilerin eskimesine daha fazla dikkat edilmelidir. Yalnızca elektronik kayıtların teknik ve süresiz olarak nasıl korunacağını değil, aynı zamanda neyin korunacağını, nasıl seçileceğini ve gelecekte elektronik kaydın güvenilirliğinin ve özgünlüğünün nasıl garanti edileceğini hayal etmek zorlaşmaktadır. Muazzam hacim, kararsız depolama ortamı, eskimiş donanım ve yazılımın birleşik sorunları, üstesinden gelinmesi gereken çok zor sorunlara neden olmaktadır. Dijital koruma yeni bir iş sektörü haline gelmektedir. Tarihçiler, kütüphaneciler ve arşivciler, dijital koruma eksikliği nedeniyle kültürel ve resmi kayıtların kaybolmasından endişe duymakla kalmamakta, aynı zamanda bazı iş alanları da kanuni düzenleme veya ticari nedenlerle verileri daha uzun süre tutmaları gerektiğini fark etmektedir (Lin, Ramaiah ve Wal., 2003). Uzun süreli ve güvenli veri saklama özelliğini kullanmak isteyen kurumlar ilgili yazılımları satın almaktadır.

Bilgi merkezlerindeki gelişmiş sistemler sayesinde olası bir acil durum ya da afette, verilerin yedeklenmesi, depolanması, doğrulanması ve yedeklerin geri yüklenmesi için en iyi çözüm bulunur ve kurumun en üst düzeyde veri güvenliği sağlanır.

Sonuç

Bilgi merkezleri bulundukları bölgenin ya da şehrin kültürel oluşumunda en önemli faktördür. Bu nedenle bu yapıların içinde bulunanların dikkatle korunması gerekir. Çalışmada, fiziksel ve dijital dermenin korunması, sergilenmesi, bilgiye erişim noktasında bazı sistemler tanımlanmış olmasına rağmen, daha pek çok modern teknolojiye dayalı sistemin varlığı şüphesizdir. Bilgi merkezlerinin işleyişine yönelik bu tür sistemlerin kullanılması için kontrol listeleri, standartlar, kılavuzların hazırlanması ve hayata geçirilmesi önerilmektedir. Bu teknolojiler, bilgi merkezlerinde riskin kontrolü, erişim kontrolü, güvenli bilgiye erişim gibi çok alanda kullanılarak bina yönetiminde karar vericilere katkı sağlamaktadır. Ancak, teknolojilerin yanı sıra, bilgi merkezlerinde çalışan personelin eğitimi ve bilinçlendirilmesi, bu sistemleri benimsemesi de oldukça önemlidir.

İş sürekliliği, bilgi merkezi kuruluşunun bir acil durumda faaliyetlerine ilişkin kritik süreçleri geri yükleme, faaliyetlerine en kısa sürede geri dönme yeteneğidir. Çalışma kapsamında bahsedilen çok sayıda sistemin hayata geçirilmesi iş sürekliliğinin kesintisiz sağlanması açısından önem kazanmaktadır. Bağımsız faaliyet gösteren her bilgi merkezi için acil durumların nedenlerinin analiz edilmesi, acil durumların tahmini ile önceden önlem alınması gereklidir.

Bilgi merkezi yapısının en savunmasız noktalarının belirlenmesinden sonra belirlenen tehlike ve bunlara bağlı meydana gelebilecek risklerin nedenleri ortadan kaldırmalı ve önceden proaktif şekilde acil durumlara hazırlanılmalıdır. Risk değerlendirmesi ve acil durum planlarında "Elektronik Belge Yönetimi Sistemleri ve Bildirim Sistemleri" ile donatılmış kurumlar daha hızlı müdahale faaliyetleri yapacak, tüm çalışanların görev tanımları ve eğitimleri takip edilecek, aynı zamanda bu tür sistemlerle acil durumlarda hasar görmüş dermeler ile yapı elemanlarının da en kısa zamanda geri kazandırılması sağlanabilecektir.

Risk analizinde tehlike kaynaklarının ve risk probleminin tespiti, zararlı faktörlerin özellikleri, çalışan/kullanıcı/binanın en zayıf noktaları (kırılganlığı) riskin neden olabileceği olumsuz sonuçlar hakkında öngörü yapılır. Toplanan tüm bilgilerin uzman ve deneyimli bir ekiple analiz edilmesi, yönetimin desteğinin alınması gereklidir. Bu çalışmalar sonunda kontrol eylemleri ve acil durum planları hazırlanır. Risklerin ve acil durumların bertaraf edilmesi ya da zararlarının en aza indirilmesine yönelik en uygun modern teknolojilerin kullanılması bilgi merkezlerinde çalışan / kullanıcı / binanın memnuniyeti açısından en uygun faydayı da getirecektir.

Kaynakça / References

Akkaya, M. A. (2017). Bilgi merkezlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin önemi ve uygulanabilirliğine ilişkin bir durum değerlendirmesi, *Türk Kütüphaneciliği, 31*(4), 501-519.

Bangate, J., Dugdale, J., Beck, E., Adam, C. A (2018). Multi-agent system approach in evaluating human spatio-temporal vulnerability to seismic risk using social attachment. In Risk Analysis *XI. WIT Transactions on Engineering Sciences*. WIT Press. Vol. 121.

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik. (2007, 19 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 26735). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=200712937&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5

Carey, J. (2008). Library Security by Design. *Library & Archival Security*, *21*(2), 129-140. https://doi.org/10.1080/01960070802201540

Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2022, Şubat). *Acil Durum Planı Hazırlama Rehberi.* Erişim adresi: https://www.csgb.gov.tr/media/88211/acil-durum-plani-hazirlama-rehberi-2022.pdf

Di Loreto, I., Mora, S., Divitini, M. (2012). Collaborative serious games for crisis management: an overview. In EnablingTechnologies: Infrastructure for collaborative enterprises (WETICE), 2012 IEEE 21st International Workshop on (s. 352-357). IEEE.

Dugdale J.,, Negre E., Turoff M., (2019). ICT and artificial intelligence for crisis and emergency management, Erişim adresi: https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/61351b28-fb15-43de-9e-0a-6632e7072860/content

Dumlupınar Üniversitesi. (2014). Sistem odası - Felaket kurtarma merkezi (FKM)- İş sürekliliği projesi. Erişim adresi: https://bidb.dpu.edu.tr/tr/index/slide/1130/sistem-odasi-felaket-kurtarma-merkezi-fkm-is-surekliligi-projesi

Durmuş, A. (2021). *Acil anons sistemlerinin PrCEN/TS 54-32, EN 54-16 ve EN54-24 standartları doğrultusunda tasarım ve uygulama yöntemleri*. Erişim adresi: https://www.emo.org.tr/ekler/e406aa3de57f4ee_ek.pdf

İlkyardım Yönetmeliği. (2015, 29 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 29429). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20992&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği. (2012, 29 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 28512). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16925&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik. (2013, 18 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 28681). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18493&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Kuzucuoğlu, A. H., (2014). Arşiv ve kütüphanelerdeki risklere yönelik pasif korumanın önemi, *Türk Kütüphaneciliği, 28*, (3), 338-351.

Kuzucuoğlu, A. H., Şencan, M. ve Ateş, Ş. (2017). Elektronik bilgi yönetim sisteminin yerel yönetimlerde uygulanması: İSGES örneği. *Uluslararası Hakemli İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Dergisi*, 3, 55-68.

Lin, L. S., Ramaiah, C. K. ve Wal, P. K. (2003). Problems in the preservation of electronic records. *Library Review*, *52*(3), 117-125. https://doi.org/10.1108/00242530310465924

Önaçan, M. B. K., Medeni T. D. ve Özkanlı, Ö. (2012). Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS)'nin faydaları ve kurum bünyesinde EBYS yapılandırmaya yönelik bir yol haritası, *Sayıştay Dergisi*, 85, 1–26).

Özdemirci, F. (2016). Bütünleşik e-kurum sistemleri ve kurumsal yapılanmalara yansıması: Ankara Üniversitesi e-BEYAS uygulaması ve kurumsal yapılanma. F. Özdemirci, N. Özel, T. Çakmak, Z. Akdoğan ve B. Yalçınkaya, (Yay. Haz.) *BEYAS 2015 Sempozyumu Kurumsal Belleklerin Geleceği: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi* (21-22 Ekim 2015, Gölbaşı-Ankara) (s. 35-43) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi Koordinatörlüğü.

Özdemirci, F. (2015). Ankara Üniversitesi e-BEYAS uygulaması ve kamuda kullanılan EBYS'lerin geleceği, uydu uzay ve bilişim teknoloji günleri, 11-12 Aralık 2015 Haliç Kongre Merkezi, İstanbul. Erişim adresi: https://fahrettinozdemirci.com.tr/wp-content/uploads/2016/01/FO_TURKSAT-UUBTG_2015_Sunum_12_11_20159.pdf

Ramana, Y. V. (2007). Security in Libraries Need Surveillance And Biometrics. *5th International CALIBER -2007* (08-10 February 2007, Chandigarh) (s. 498-507) içinde. Chandigarh: Panjab University. Erişim adresi: https://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/1944/1427/1/498-507.pdf

Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliği. (2013, 11 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı: 28762). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18829&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Salvo, S. D. (2014). Innovation in lighting for enhancing the appreciation and preservation of archaeological heritage. *Journal of Cultural Heritage*, *15*(2), 209-212. https://doi.org/10.1016/j.culher.2013.03.001

Sebillo, M., Vitiello, G., Paolino, L., & Ginige, A. (2016). Training emergency responders through augmented reality mobile interfaces. Multimedia Tools and Applications, 75(16), 9609-9622.

Türk Standartları Enstitüsü [TSE]. (2006, 2 Mart). *Bilgi Teknolojisi - Güvenlik Teknikleri - Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemleri - Gereksinimler:* Türk Standardı TS EN ISO/IEC 27001. Ankara: Türk Standardları Enstitüsü.

Türk Standartları Enstitüsü [TSE]. (2009, 19 Mart). *Elektronik Belge Yönetimi:* Türk Standardı TS 13298/T1. Ankara: Türk Standardları Enstitüsü.

Türksat Bilişim. (2023). *Felaket Kurtarma Merkezi Hizmeti*. Erişim adresi: https://bilisim.turksat.com.tr/tr/hizmetler/veri-merkezi-cozumleri/fkm-hizmeti

5. KISIM - PART 5

TEKNOLOJİK DEĞİŞİMLER: BİLGİ MERKEZİ BİNALARI VE BÜTÇE

TECHNOLOGICAL CHANGES: INFORMATION CENTRE BUILDINGS AND BUDGET

27. BÖLÜM / CHAPTER 27

Üniversite Kütüphanelerinde Elektronik Kaynak ve Bütçe Yönetim Sistemleri

Electronic Resource and Budget Management Systems in University Libraries

Ahmet Faruk BİLGEN[1], Güssün GÜNEŞ[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Toplum ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: ahmetfarukbilgen@gmail.com

[2]Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Toplum ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: gussun.gunes@marmara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.27

ÖZ

Günümüzde kütüphane koleksiyonları genellikle basılı, görsel-işitsel ve elektronik kaynaklardan oluşmaktadır. Son yirmi yılda, bilgi teknolojilerindeki hızlı dönüşüm ve kütüphanelere sunulan yeni olanaklar, koleksiyonların temelde elektronik kaynaklara yönelik bir eğilim oluşmasına ve kütüphanelerde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm, kütüphanelerde dijital kaynakların sayısal olarak artışı ve kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, kütüphaneciler ve belge yöneticileri için koleksiyon yönetimini daha karmaşık hale getirmiştir. Elektronik kaynakların basılı ve görsel koleksiyonlara göre farklı uygulamalar ve hizmet yaklaşımları gerektirmesi bu değişimi de desteklemektedir. Kütüphanelerde sağlama süreçleri, kaynakların seçimi, temini, bütçe yönetimi ve kullanıma sunulması gibi iş süreçlerini içermektedir. Bu süreçlerin yönetimi, kütüphanecilerin etkin bir şekilde bilgi kaynaklarını sağlamasını ve kullanıcıların ihtiyaçlarına hızlı karşılık vermesini sağlar. Kütüphaneler, bu hızla değişen teknoloji ve bilgi yapılarına uyum sağlayabilmek için düzenli aralıklarla kaynakları değerlendirmeli ve kısa, orta ve uzun vadeli kurumsal planlamalar yapmalıdır. Kütüphaneler için Elektronik Kaynak Yönetim Sistemi (EKYS), elektronik kaynakların seçimi, yönetimi, kullanımının değerlendirilmesi ve karar verme süreçlerinde kütüphanelere, kütüphane yöneticilerine ve elektronik kaynak kütüphanecilerine bütçe yönetiminde karar destek sistemi olarak önemli bir rol oynamaktadır. EKYS, kütüphanelere elektronik bilgi kaynaklarına yönelik istatistiksel, maliyet-etkinlik ve verimlilik analizleri yapabilme imkânı sağlayan yazılımsal araçlar sunmaktadır. Bu araçlar, kütüphane yöneticileri ve elektronik kaynak kütüphanecileri, kaynak yönetimi ve bütçe süreçlerinde daha bilinçli kararlar almasını sağlar. Elektronik kaynak yönetim sistemleri, kütüphanelerin abone olduğu veya sahip olduğu elektronik kaynaklarla ilgili tüm sağlama süreçlerini etkin bir şekilde yönetmeyi hedefler. EKYS, kütüphanelerin koleksiyon yönetimine ve elektronik kaynakların etkin kullanımına destek olurken, kütüphane yöneticilerinin ve

elektronik kaynak kütüphanecilerinin karar verme süreçlerinde kullanmaları gereken sistemlerdir. Bu akademik çalışmada, üniversite kütüphanelerine, yöneticilerine, elektronik kaynaklar kütüphanecilerine koleksiyonun sağlama ve hizmete sunma süreçlerinde önemli bir yazılımsal araç olan Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri ile kütüphaneler için bütçe yönetim süreçleri arasındaki ilişkiler incelenerek akademik bir değerlendirme sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik yayıncılık, bütçe yönetim sistemleri, üniversite kütüphaneleri, elektronik kaynak yönetimi, elektronik kaynak yönetim sistemleri

ABSTRACT

Nowadays library collections generally consist of printed, audiovisual, and electronic resources. In the last twenty years, the rapid transformation in information technologies and the new opportunities presented to libraries have led to a fundamental shift towards electronic resources and brought about changes in library collections. This transformation, accompanied by the increasing digitization and widespread use of digital resources in libraries, has made collection management more complex for librarians and information managers. The different applications and service approaches required for electronic resources compared to printed and audiovisual collections also support this transformation. Library acquisition processes involve activities such as resource selection, acquisition, budget management, and making resources available to the users. Managing these processes enables librarians to effectively provide information resources and respond promptly to users' needs. Libraries must assess resources at regular intervals and engage in short, medium, and long-term institutional planning to adapt to rapidly changing technology and the information structures. The Electronic Resource Management System (ERMS) plays a crucial role as a decision support system for the libraries, library managers, and electronic resource librarians in resource selection, management, evaluation, and decision-making processes related to electronic resources' budget. ERMS provides software tools for statistical analysis of electronic information sources and cost-effectiveness analysis for the budget process. These tools enable library managers and electronic resource librarians to make informed decisions in resource management and budget processes. Electronic resource management systems aim to effectively manage all acquisition processes related to the electronic resources subscribed or owned by libraries. ERMS supports library collection management and the efficient use of electronic resources, empowering library managers and electronic resource librarians in their decision-making processes. This academic study aims to present an evaluation of the relationships between Electronic Resource Management Systems, which serve as crucial software tools for university the libraries for the university libraries, their managers, and electronic resource librarians in the collection provision and service processes, and the budget management processes of libraries.

Keywords: Electronic publishing, budget management systems, university libraries, electronic resource management, electronic resource management systems

Extended Abstract

In contemporary times, rapid access to electronic resources holds significant importance for library users. The shift from physical to digital collections has undoubtedly rendered libraries more user-friendly. However, the management of the burgeoning electronic resources presents a formidable challenge for library personnel, necessitating their rapid adaptation to ever-evolving methodologies. The library personnel are presented with valuable opportunities for acquiring knowledge on new tools, technologies, and standards through the utilization

of the electronic resource management system within the library premises. Furthermore, The significant transformation of the libraries' information resources, transitioning from conventional paper-based to electronic formats, serves as a discernible indicator of a paradigm shift from labor-intensive methodologies to an era where greater financial allocation is directed towards electronic resources. From a budgetary and financial perspective, electronic resource management is regarded as one of the most crucial information structures for enhancing library resources. Libraries utilize various software and tools offered by integrated library management systems to effectively manage diverse electronic resource collections. Additionally, libraries also make use of commercially available or open-source external software solutions, independently of integrated library management systems. Given the perpetually evolving and dynamic nature of electronic resources, it is deemed advantageous for information professionals to assume responsibility for various aspects of the workflow in their life cycle. From a budgetary management perspective, the effective and efficient allocation of resources throughout the entire process, encompassing the stages of discovery, trial, price quotation request, price negotiation, contract negotiation (licensing), activation, access provision, statistical gathering, troubleshooting, evaluation, and renewal of electronic resources is realized. To achieve a more streamlined budget management, adherence to all steps and procedures within the life cycle of e-resources in electronic resource management is deemed necessary.

An electronic resource management system facilitates the examination of electronic resources without the necessity of consulting numerous files or electronic spreadsheets. This is achieved through the analysis of licensing information, usage statistics, and cost per use. Moreover, an electronic resource management system provides a centralized platform for managing connections with vendors/publishers/companies, conducting negotiations with content providers for licensing purposes, evaluating trial subscriptions, overseeing subscription management, and offering a centralized system for procurement, budgeting, and order placement, among other functionalities. Furthermore, It enables the tracking and management of license agreements, online subscriptions, coverage data, and assets from A to Z. These systems enable users to perform simultaneous searches across multiple databases, providing them with consolidated results in a unified format. The evaluation and monitoring module offers valuable usage statistics to support the assessment, review, or termination of electronic resources, along with incorporating user feedback and conducting access issue analyses. Additionally, it facilitates comprehensive resource analysis. In case of changes to the electronic resource's URL and/or IP, the system ensures that notifications are promptly sent

from the content provider to the librarian. This notification service also offers users various alerts, including updates on newly added library resources and notifications regarding any potential access issues.

Through the implementation of an electronic resource management system, librarians gain access to comprehensive details concerning the procurement and subscription aspects of electronic resources, encompassing scope, cost, subscription duration, and usage statistics. Concurrently, library personnel responsible for acquisitions and periodicals can effectively monitor licensing agreements, pricing structures, and payment conditions. Additionally, reference and other user services staff members stay apprised of the latest developments in electronic resources, including usage restrictions and access rights. The system's provision of easily accessible contact information empowers electronic resource management personnel to promptly seek technical support from content providers when confronted with technical issues. Furthermore, it facilitates the dissemination of timely notifications to users as required. The immediate intervention in cases of access issues pertaining to electronic resources assumes paramount importance, maintaining a dynamic presence of the library platform for users while obviating their resort to unauthorized alternatives. The electronic resource librarian, being cognizant of considerations such as optimal usage, cost-effectiveness, duplicate records, and institutional criteria, conducts a comprehensive analysis of the entire electronic collection.

1. Giriş

Bilgi teknolojilerinde gerçekleşen hızlı değişimler kütüphaneler için dijital ortamı vazgeçilmez bir unsur haline getirirken, kütüphaneler koleksiyonlarını elektronik ortamda taşıyarak hizmetlerini geliştirmişlerdir. Kütüphane koleksiyonlarının elektronik kaynaklarla birlikte yönetimi, hizmet çeşitliliği ve bütçe yönetimi gibi birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir. Elektronik kaynakların seçimi, temini, kullanımı ve bütçelendirilmesi gibi konuların yönetimi, elektronik kaynakların sayısının artması ve yaygınlaşmasıyla birlikte giderek karmaşık bir hale gelmektedir. Bu durum, kütüphaneler ve bilgi profesyonelleri için daha büyük bir zorluk oluşturmaktadır. Kütüphane yöneticileri ve personeli, elektronik kaynak yönetimi konusunda teknolojik birçok gelişmeyi takip ederek bilgi düzeylerini arttırmalı ve etkili bütçe yönetimi stratejileri geliştirerek kaynaklarını yönetmelidirler.

Elektronik kaynak yönetim sistemleri, özellikle kütüphaneler için abonelik veya sahiplik modeli gerektiren elektronik kaynakların sağlanması süreçlerini etkin bir şekilde yöneten yazılım sistemleridir. Bu sistemler, kütüphane yöneticilerine ve elektronik kaynak kütüphanecilerine karar verme süreçlerinde yardımcı olan ve bu süreçleri güçlendiren önemli araçlardır. Son yüzyılda bilimsel yayınlarda yaşanan artış, basılı kaynakların kontrolü ve erişiminde sorunlar yaratmıştır. Bu durum, yayıncılık alanında yeni arayışlara yol açmıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren basılı yayınların maliyetlerinin artması, elektronik yayıncılık alanının gelişmeye başlamasına neden olmuştur. İlk olarak bilimsel ve akademik yayınlarla başlayan elektronik yayıncılık, günümüzde elektronik ortamda bulunan tüm yayın türlerini kapsamaktadır. Bu gelişmeler, kütüphanelerin koleksiyonlarını ve hizmet politikalarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Ayrıca, bilgi çağında bilgiye erişim için kaynakların depolanması ve kullanıcılara uygun şartlarda sunulması da büyük bir önem taşımaktadır (Atılgan & Yalçın, 2009, s. 769).

Bilgi, bilimsel alanda ve genel olarak toplumsal gelişimde hayati bir rol oynar ve tarih boyunca insanlığın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Bu bağlamda, özellikle akademik kütüphaneler, bilgiye erişim konusunda benzersiz bir konuma sahiptir. Kullanıcılarına en hızlı ve doğru bilgiye ulaşma imkânı sunarak, bilgiyi elde etme süreçlerine yön verirler. Akademik kütüphaneler, bilgiyi üreten ve kullananlar için merkezi bir rol oynamaya çalışarak, bilgiyi paylaşma ve kullanma konularında önemli bir hizmet sunarlar (Güran ve Kaya, 2017, s. 67). Bir başka ifade ile kütüphaneler, elektronik ortamdaki elektronik kaynak içeriğinin artması ile birlikte kullanıcıların değişen bilgi gereksinimlerine ilişkin özellikle bilgi hizmetleri, referans hizmetleri, eğitim hizmetleri gibi alanlarda hizmetler geliştirmeye devam etmektedir. Çünkü kaynak ve hizmete sunum biçimi sürekli değişmekte daha yeni bir ifade ile güncellenmektedir.

Bu hizmetlerin gelişim sürecinde bilgi kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması oldukça önemlidir. Kütüphanelerin sürdürülebilirliğini sağlayabilmeleri için kaynaklarını en iyi şekilde yönetmeleri ve bu kaynak yönetimi süreçlerini doğru bir şekilde oluşturmaları gerekmektedir. Bu nedenle kaynak yönetimi, yalnızca bütçe açısından değil, aynı zamanda kütüphane sistemleri, yazılımlar, web hizmetleri, içerik geliştirme ve yönetim sistemleri, dijitalleştirme, eğitim gibi kütüphane kaynaklarına doğrudan veya dolaylı olarak etki eden her şeyle ilgilidir. Bu bağlamda, kaynak yönetimi, kütüphanenin tüm bileşenlerini yöneten bir kararlar bütünü ve karar yönetim süreçleriyle ilişkilidir (Güneş vd., 2017, s. 27).

Kütüphaneler, oluşturdukları elektronik koleksiyonlar ile zaman ve mekândan bağımsız kullanıcılarına en iyi hizmeti sunmayı isterken, zengin elektronik kaynak koleksiyonları ile de her geçen gün sunduğu hizmetlerin önemini arttırmaktadır. Geleneksel kütüphaneler genellikle sosyal etkileşim, eğitim, bilgi edinme, bilgi paylaşımı, kültürün sürdürülmesi, materyallerin bakımı ve korunması, arşivleme ve bilgi fonksiyonlarını gerçekleştirmeyi amaçlarlar. Değişen eğitim sistemleri, eğitim kurumlarına da birçok farklı yaklaşımı getirmiştir. Eğitim kurumları artan öğrenci kapasiteleri ele alındığında geleneksel kütüphanelerin, hizmet sağlarken meydana gelen problemleri (sınırlı hizmet saatleri, yeterli kaynağa sahip olmama, elektronik kütüphanecilik hizmetinin sunulmaması, vb.) her geçen gün giderek büyümektedir (Yalman & Kutluca, 2014, s. 129).

Bütçe yönetimi süreçlerinde elektronik kaynak yönetiminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, öncelikle elektronik kaynak yönetimi konusunu anlamaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir (England & Shipp, 2013, s. 218). Literatürdeki çalışmalar, son yıllarda elektronik kaynak yönetiminin sıkça ele alındığını (Silton & LeMaistre, 2011, s. 80; Singley & Natches, 2017, s. 71), bu alanda geleceğe yönelik araştırmaların ve sistem geliştirme çabalarının arttığını göstermektedir (England, 2012, s. 214; England, Davis & Lowe, 2017, s. 1; England & Lowe, 2018, s. 150). Bu bağlamda, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetimi, büyük bir öneme sahiptir. Çünkü elektronik kaynak yönetim sistemleri, kütüphanelerin kullanıcılara kaynaklara erişimi hızlandıran ve kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesine olanak tanıyan, zaman ve mekan bağımsız kaynak sunma yeteneği gibi verimliliği artıran unsurlar sunmaktadır (Kingan, 2010, s. 271).

2. Elektronik Yayıncılık

Bilgi kaynaklarının sayısındaki artış, elektronik kaynakların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde, bilginin saklandığı, düzenlendiği ve erişilebilir hale getirildiği yer olan kütüphaneler, somut materyallerin ötesinde, bilginin elektronik ortamlarda tutulmasının et-

kilerini deneyimlemektedir (Kurt, 2017, s. 124). Özellikle üniversite kütüphaneleri, bilgiye erişimi artırmak ve bilgi kaynaklarını güncellemek için ayrılan kaynakların önemli bir kısmını elektronik kaynaklara yönlendirmeye başlamışlardır. Bu elektronik veri kaynakları, uzaktan veya kütüphane içinden erişilebilen kaynaklar olarak bilimsel ve akademik çalışmalarda giderek daha fazla önem kazanmıştır ve günümüzde bilimsel araştırmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Aynı şekilde, 2020 yılının ilk yarısından itibaren dünya genelinde ve Türkiye'de de etkili olan COVID-19 salgını, insanların sağlığını korumak amacıyla alınan önlemlerle birlikte birçok sektörü etkilemiştir. Bu önlemler, eğitimden endüstriye, sağlıktan kamu hizmetlerine kadar bir dizi meslek alanını doğrudan etkilemektedir. Toplumun ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetleri üreten iş gücü, bu yeni sürecin gerekliliklerine uyum sağlamak, yeni iş yöntemleri belirlemek ve sürekli olarak gelişmeyi sürdürmek zorunda kalmıştır.

Salgın döneminde üniversiteler, eğitim alanında uzaktan eğitime daha fazla önem verme eğilimine girmişlerdir. Bu dönemde, kütüphaneler ve ilgili kurumlar, hizmetlerini artan öğrenci, araştırmacı ve akademisyen ihtiyaçlarını karşılamak için gözden geçirme, yeniden yapılandırma ve hatta iş süreçlerini değiştirme zorunluluğunu farketmişlerdir (Güneş ve Kaya, 2020). Üniversite kütüphaneleri, elektronik kaynaklara erişimi artırmak için kampüs dışı veya uzaktan erişim sistemlerini entegre etmişlerdir. Uzaktan erişim altyapısına sahip olmayan üniversite kütüphaneleri için, veri tabanı sağlayıcıları, kullanıcıların elektronik kaynaklara geçici erişim hesapları oluşturarak kullanımlarını desteklemiştir. Elektronik kaynakların kullanımının artması, güncel ve güvenilir bilgilere daha kolay bir şekilde ulaşmayı mümkün kılmış ve bu durum, kütüphanecilere yardımcı olurken aynı zamanda kullanıcı memnuniyetini artırmıştır.

Özellikle son yıllardaki teknolojik ilerlemeler, bilgiye erişim hızının ve depolama kapasitesinin artmasına yol açmıştır (Atılgan ve Yalçın, 2009, s. 770). Hızlı bilgi erişimi ve büyük veri depolama kapasitesinin yanı sıra, web tabanlı elektronik veri tabanı uygulamalarının yaygınlaşması, elektronik kaynakların kullanımını artırmıştır. Yayın analizleri, literatür taramaları, kullanıcı eğitimleri, araştırmalar ve akademik çalışmalar gibi kütüphane iş süreçleri, elektronik kaynakların kullanımındaki artışa olumlu katkılarda bulunmaktadır. Elektronik kaynakların arama ve tarama sistemlerinin kullanımı, doğru bilgilere daha kolay ulaşmayı sağlamakta, sonuçları filtrelemekte ve kampüs içi ve dışı kullanım gibi çeşitli avantajları beraberinde getirmektedir (İspir ve Markuş, 2017, s. 91).

Kütüphane kullanıcılarının, özellikle elektronik bilimsel içeriklere olan ilgilerinin sürekli değiştiği gözlemlenmektedir. Bu değişen ilgi sadece araştırma ve üniversite kütüphanelerini etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda halk, belediye ve okul kütüphanelerini de etkisi altına almaktadır. Bu durum, kütüphanelerin kullanıcı ihtiyaçlarına hızla uyum sağlama ve elektronik kaynaklara daha etkili erişim sağlama ihtiyacını beraberinde getiriyor. Bu bağlamda, kütüphaneler, bu içeriğin etkin bir şekilde yönetilmesi ve kullanıcıların erişimine sunulması için gerekli teknolojik altyapı ve donanımın temini konusunda hızlı kararlar almak ve bu kararları hızla hayata geçirmek zorundadır. Elektronik yayıncılıkta artan maliyetler ve sıkça karşılaşılan bütçe sıkıntıları, ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, kütüphaneler, süreli yayınlar dahil olmak üzere elektronik kaynakların seçilmesi, sağlanması ve değerlendirilmesi konularında yeni teknikler ve uygulamalar geliştirmek ve bu yenilikleri mümkün olan en kısa sürede kütüphaneye ve kullanıcılara yansıtmak zorundadır (Polat, 2017, s. 236).

Elektronik yayıncılık, basılı olmayan medya malzemelerinin sayısallaştırılmış biçimde yayınlandığı bir süreci ifade eder. Bu medya, metin, sayısal grafik, sabit veya hareketli resimler, video, ses veya görüntüler gibi çeşitli biçimlerde olabilir, hatta bunların kombinasyonlarını içerebilir. Elektronik formatlı kaynaklar, dünyanın herhangi bir yerine kolayca dağıtılabilir, gerektiğinde sınırsız sayıda kopyalanabilir ve bağlantılar aracılığıyla kullanıcılara erişim sağlanabilir. Kullanıcılar, yazarlar, anahtar kelimeler, başlıklar, dergiler, yayın yılları gibi arama terimlerini kullanarak bu elektronik kaynakları kolayca tarayabilirler ve buldukları sonuçları ekranlarında görüntüleyebilirler. Bu, elektronik kaynakların geniş bir erişim ve kullanılabilirlik sağladığı bir süreci yansıtmaktadır (Özarslan vd., 2012).

Dijital teknolojinin toplumumuza girmesi, bilimsel bilginin üretimi, depolanması, yayılması ve erişilmesi yöntemlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu teknolojik gelişmeler, geleneksel yayıncılık modelleri üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Elektronik yayıncılık, bilgisayar, elektronik ve iletişim teknolojilerinin bir araya gelerek bilgiyi elektronik olarak sunma sürecini ifade eder. Bu süreç, bilginin üretiminden başlayarak düzenlenmesi, yayınlanması, düzeltilmesi, basılması ve son kullanıcılara ulaştırılmasını içerir, ve tüm bu adımlar bilgisayarlar ve iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilir.

Elektronik yayıncılık, bilginin daha hızlı, ekonomik ve verimli bir şekilde üretilmesini, dağıtılmasını ve kullanılmasını sağlayan bir sistem olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım, bilgiyi elektronik, bilgisayar, internet ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanakları kullanarak yayınlama sürecini temsil eder. Hızlı iletişim teknolojilerinin ve büyük dijital depolama kapasitelerinin gelişmesi, özellikle akademik dünyada elektronik yayıncılığın daha erişilebilir ve popüler hale gelmesine neden olmuştur.

Elektronik yayıncılık, bilginin, sanatın ve yazılımın fiziksel ortamlar yerine bilgisayar ağları veya diğer elektronik medya üzerinden toplandığı, düzenlendiği ve dağıtıldığı bir süreçle ilgilidir. Bu tanıma göre, elektronik yayıncılık herhangi bir elektronik ortamda bilgi yayınlamayı içerir. Genel olarak, elektronik yayıncılık üç ana kategoriye ayrılabilir:

1.Çevrimiçi Elektronik Yayıncılık: İçeriğin internet, intranet veya extranet gibi bilgisayar ve iletişim ağları üzerinden teslim edildiği ve yayınlandığı bir türdür.

2.Çevrimdışı Elektronik Yayıncılık: İçeriğin dağıtılması için CD-ROM, DVD, harici disk veya hafıza kartı gibi offline depolama ortamlarının kullanıldığı bir türdür.

3.Hibrit Elektronik Yayınlar: Bu kategori, çevrimiçi elektronik yayınlar ile bağlantılar içeren çevrimdışı elektronik yayınları içerir. Yani, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı bileşenleri içeren karma bir yaklaşımı temsil eder.

Bu farklı türler, bilgi dağıtımı için farklı teknolojiler ve platformlar kullanarak elektronik yayıncılığın çeşitliliğini yansıtmaktadır (Electronic Publishing (E-publishing) - Library & Information Science Network, 2023).

2.1. Elektronik Yayıncılığın Avantajları ve Dezavantajları

Bilgisayar ağlarının, İnternet'in ve World Wide Web'in ilerlemesi, elektronik yayıncılığın hızla gelişmesine neden olmuştur. Çevrimiçi yayıncılık, Tim Berners-Lee tarafından geliştirilen World Wide Web'in 1991'de tanıtılmasının ardından hızla yaygınlaşmıştır (K., 2012).

Elektronik yayıncılık, bilginin hızlı, maliyet etkin ve en verimli şekilde üretilmesi, dağıtılması ve erişilmesini amaçlayan bir yayıncılık sistemidir. Bu sistem, elektronik, bilgisayar, internet ve iletişim teknolojilerinin tüm imkanlarını kullanarak bilginin etkili bir şekilde yönetilmesini sağlar. İletişim teknolojilerinin ilerlemesi ve büyük dijital depolama kapasiteleri, çevrimiçi yayıncılığın akademik çevrelerde hızla yayılmasına olanak tanımıştır. Çevrimiçi dergi sayısı sürekli artmakta olup, basılı dergiler, basılı sürümlerinin yanı sıra çevrimiçi sürümlerini aynı anda sunmaya başlamışlardır.

Yayınlanan materyallerin türüne göre sayısı-2008-2021

Yıl	Toplam	Kitap	Elektronik kitap (DVD, VCD, CD)	Elektronik kitap (web tabanlı)	Konuşan kitap (çevrim içi, kaset, CD, DVD)	Diğer[1]
2008	**32 339**	31 760	292	107	-	180
2009	**31 286**	30 560	435	146	-	145
2010	**35 767**	34 857	330	305	-	275
2011	**41 386**	39 247	258	1 037	-	844
2012	**42 626**	39 367	311	2 617	-	331
2013	**47 352**	42 655	1 981	2 299	66	351
2014	**50 752**	44 613	483	5 245	193	218
2015	**56 414**	49 148	539	6 389	103	235
2016	**54 446**	51 113	325	2 697	30	281
2017	**60 335**	58 027	212	1 767	26	303
2018	**67 135**	61 265	391	5 177	28	274
2019	**68 554**	61 512	415	6 072	186	369
2020	**78 500**	68 120	523	8 917	494	446
2021	**87 231**	72 052	329	13 673	815	362

TÜİK, Yazılı Medya ve Uluslararası Standart Kitap Numarası İstatistikleri
(1) Eğitici belgesel, film ve video (eğitim amaçlı), mikroform, kağıt üzerinde müzik, bilgisayar programları (eğitim amaçlı), braille, eğitim kartları, ayrı basım, eğitim kitleri, tezler, harita ve poster.

Şekil 1: Yayınlanan materyallerin türüne göre sayısı, 2008-2021(*Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) İstatistikleri, 2021*, 2022)

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, 2008 yılında 32.339 adet materyal yayınlanmışken, 2021 yılında bu rakam 87.231'e yükselmiştir. Aynı dönemde, elektronik yayın sayısı 2008 yılında DVD, VCD, CD ve web tabanlı olarak 399 yayınla sınırlıyken, 2021 yılında bu sayı 14.002'ye çıkarak elektronik yayınların niceliksel olarak büyük bir artış gösterdiği görülmektedir (*Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) İstatistikleri, 2021*, 2022).

Elektronik yayıncılık, günümüzde hızla gelişen bir alan haline gelmiştir ve kütüphane koleksiyonlarında önemli bir yer tutmaktadır. Elektronik kaynakların seçimi, temini, kullanımı ve bütçesel yönetimi gibi konular, elektronik kaynakların artan sayısı ve yaygınlaşması ile birlikte giderek karmaşıklaşmaktadır. Elektronik yayıncılığın avantajları arasında, basılı kaynaklara göre daha güncel içerik sunması, internet erişim sağlayan her türlü ortam üzerinden erişilebilir olması, görsel ve işitsel materyallerin içerisinde yer alması, hızlı ve yaygın kullanım imkânı sağlaması, arama işlemlerinde geniş olanaklar sunması ve kullanıcıların veri tabanlarında kişisel arayüz sayfalarıyla içerik gelişmelerinden haberdar olmaları avantaj olarak değerlendirilebilir.

Ancak, elektronik yayıncılığın dezavantajları da vardır. Özellikle telif haklarından dolayı bazı elektronik yayınların (e-dergiler, e-kitaplar, veri tabanları, akademik makaleler, vb.) tam içeriğine erişimin olmaması, bazen teknolojik özellikler gerektirmesi ve bazı kullanıcıların adaptasyon problemleri yaşaması gibi zorluklar dezavantajlar olarak nitelendirilebilir.

Kütüphaneler, elektronik yayıncılığın avantajlarından yararlanarak fiziksel mekanlara gereksinim olmadan bilgi kaynaklarını sunabilme, hızlı işlemler ve kullanım istatistiklerini kolayca alabilme gibi kolaylıklar elde ederken, teknolojik uyum gerekliliği ve terminoloji bilgisine ihtiyaç duyması gibi zorluklarla da karşılaşmaktadır.

Yayıncılar açısından elektronik yayıncılığın avantajları, hızlı üretim ve yayılma imkânı, düşük maliyetler ve etkili elektronik etkileşim ile pazar araştırma verilerini toplama olanaklarıdır. Ancak elektronik yayıncılığın maliyetlerinin beklenenin aksine düşmemesi, koruma, arşivleme ve bilgi güvenliği açısından teknoloji koruması gerekliliği dezavantajlar olarak öne çıkmaktadır (Bilgen, 2022).

2.2. Elektronik Yayın Türleri

Kütüphane kullanıcıları uzun bir dönem boyunca, ihtiyaç duydukları bilgilere erişmek için geleneksel basılı kaynaklardan yararlanmışlardır. Ancak günümüzde, internet ağlarının ve teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte, elektronik bilgi kaynakları da kütüphanelerin koleksiyonlarına entegre edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişimle birlikte, e-dergi, e-kitap, e-ansiklopedi, e-sözlük, e-tez gibi çeşitli elektronik bilgi kaynakları kütüphane koleksiyonlarının önemli bir parçası haline gelmiştir (Al ve Al, 2003, s. 1). Kütüphane koleksiyonlarında bulunan elektronik kaynakların özellikleri aşağıda açıklanmıştır.

Elektronik kitaplar (e-kitaplar), geleneksel basılı kitapların dijital versiyonlarıdır ve kişisel pc'lerde veya e-kitap okuyucularda okunmak üzere tasarlanmışlardır. Elektronik kitaplar, 1987'de Amerikalı yazar Michael Joyce tarafından yazılan ilk hipermetin romanı "Afternoon, A Story" ile ortaya çıktı. Başlangıçta pek ilgi görmeseler de, elektronik kitaplar, Mart 2000'de Stephen King'in "Riding the Bullet" adlı romanının çevrimiçi olarak yayınlanmasıyla popülerlik kazanmışlardır. EPUB, PDF, MOBI ve AZW gibi belirli başlı formatlar, genellikle kabul görmüş e-kitap formatları arasındadır (Reitz, 2023).

Elektronik kitaplara çevrimiçi kataloglar aracılığıyla birçok kütüphane erişim sağlamaktadır. Bu kitaplara erişim için yaygın olarak kullanılan donanımlar arasında Kişisel Bilgisayar (PC), Dizüstü Bilgisayar (Laptop), El Bilgisayarları / Kişisel Dijital Yardımcılar ve markalaşmış Kindle, Kobo, Ibook gibi yazılım ve cihazlar bulunmaktadır. Elektronik kitaplar,

kütüphaneler için önemli birer bilgi kaynağıdır ve teknolojik gelişmeler sayesinde bu tür kitapların koleksiyonlara eklenmesi kolaylaşmıştır. Ancak, elektronik kitapların kütüphanelerdeki dermelerine dahil edilmesi, ücret ve lisans sözleşmeleri gibi konuların dikkate alınması gerekmektedir (Diriarın, 2013, s. 39).

E-Dergiler, basılı dergilerin dijital sürümleri veya basılı karşılığı olmayan elektronik yayınlardır. Web, e-posta ve diğer İnternet erişim araçlarıyla kullanıcıların erişimine sunulurlar. Elektronik dergiler, maliyetleri artan basılı dergi aboneliklerine alternatif olarak akademik kütüphaneler tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Elektronik dergi koleksiyonlarına çevrimiçi olarak erişim sağlanabilir, böylece kullanıcılar için vazgeçilmez bilgi kaynakları haline gelmiştir. Kütüphaneler, basılı dergi abonelikleri yerine binlerce elektronik dergiyi tek bir üyelik paketi altında sunarak kullanıcıların erişimini kolaylaştırmıştır. Elektronik dergi abonelikleri, kullanıcılara mekân ve zaman engeli olmaksızın elektronik makale içeriklerine erişme imkanı tanır. İnternet bağlantısı olduğu her yerden erişim sağlanabilir (Atılgan ve Yalçın, 2009, s. 772).

E-danışma kaynakları, geleneksel kütüphane danışma kaynakları olan atlaslar, el kitapları, sözlükler, ansiklopediler gibi basılı kaynakların elektronik platformlarda sunulma şeklidir. Bu yaklaşım, araştırmaların kapsamını genişletmek için kullanılır. Bu sayede, fiziksel mekan veya zaman sınırlamaları olmaksızın danışma kaynaklarına erişim sağlanır ve ayrıca, çapraz referanslar aracılığıyla sunulan makalelere tam metin erişim imkanı sunulur. E-referans kaynakları, bilgi ve belge yönetimi alanında çeşitli türleri içerir; bunlar arasında Almanaklar, Ansiklopediler, Atlaslar ve Haritalar, Bibliyografyalar, Biyografiler, Dizinler, El kitapları, İstatistikler, Özetler, Patentler, Rehberler, Standartlar, Yıllıklar, Sözlükler gibi başlıklar bulunur (Yenikurtuluş, 2007, s. 25).

E-tezler, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezlerin dijital biçimde sunulan versiyonları olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel basılı kopyalardan farklı olarak, e-tezler genellikle PDF formatında hazırlanmakta ve elektronik ortamda dağıtılmaktadır. Bu sayede, bilimsel içeriğe dijital olarak erişim kolaylıkla sağlanabilmektedir. Ülkemizde e-tezler, bilimsel nitelikleri onaylandıktan sonra Ulusal Tez Merkezi'ne gönderilmektedir ve burada kataloglama kurallarına uygun bir biçimde tanımlanarak tam metin içeriğiyle birlikte erişime açılmaktadır. Ancak, lisansüstü tezlerin bazı durumlarda erişime kapatılmasına yönelik kısıtlamalar ve ulusal güvenlikle ilgili tezlerin gizlilik kararları alınabilmektedir. Bu tür kısıtlamalar, Yükseköğretim Kanunu ve beraberinde hazırlanan yönergelerle belirlenmektedir. Üniversite kütüphaneleri de kendi akademik arşiv sistemlerinde üniversitelerinin tezlerini kataloglama kurallarına uygun bir şekilde kayıt ederek erişime sunmaktadır. Ticari ürünler olarak da ProQuest Dissertations

& Theses Global ve EBSCO Open Dissertations gibi e-tez veri tabanları kullanılmaktadır. Bu veri tabanları, tezlerin içeriklerini başlık, öz, anahtar kelimeler, literatür ve kaynakçadan arama yapma imkanı sunmaktadır, böylece araştırmacılar için bu bilgi içerikleri önemli bir bilgi kaynağı haline gelmektedir. E-tezlerin, akademik dünyada araştırma süreçlerini kolaylaştırdığı ve bilimsel içeriğe kolay ve hızlı erişim sağladığı kabul edilmektedir.

Elektronik veri tabanları, dijitalleştirilmiş bilgileri belirli bir konu veya alanla ilgili olarak içeren büyük veri koleksiyonlarını içeren bilgi yapılardır. Bu veri tabanları, bibliyografik kayıtlar, özetler, tam metin dokümanlar, dizin verileri, görüntüler, istatistikler gibi çeşitli bilgi türlerini içerir. İlk olarak 1980'lerde CD-ROM formatında kullanıma sunulan veri tabanları, zamanla internetin gelişimiyle birlikte çevrimiçi erişime dönüşmüş ve farklı formatta veri depolamaya olanak tanımıştır. Elektronik veri tabanları, araştırmacıların belirli konularda güvenilir kaynaklardan bilgi bulmalarına yardımcı olur. Kütüphaneler, lisanslı ve telif hakkıyla korunan verilere erişim için bütçe ayırıp ödeme yaparak veri tabanlarını koleksiyonlarına sağlarlar. Bu veri tabanları, birkaç konuyu ya da disiplini kapsayabileceği gibi tek bir konuya da odaklanabilirler. Özellikle günümüz kütüphane dünyasında e-dergiler, e-kitaplar, e-gazete, e-tez, e-referans veri tabanları, özet ve indeks veri tabanları, tam metin veri tabanları, atıf veri tabanları, multimedya içeriği barındıran veri tabanları ve eğitim ve öğrenme platformları gibi çeşitli veri tabanı türleri sıkça kullanılmaktadır. Bu elektronik veri tabanları, kullanıcılara, araştırmacılara ve öğrencilere zengin içerik ve kolay erişim sağlayarak bilimsel çalışmaları desteklemekte ve araştırmaları kolaylaştırmaktadır.

3. Üniversite Kütüphanelerinde Bütçe Yönetim Süreçlerinde Elektronik Kaynak Yönetimi

Elektronik yayıncılığın ilerlemesi, üniversitelerin elektronik kaynak taleplerinde artışa neden olmuştur ve bu da elektronik kaynak yönetim sistemlerinin gelişmesini sağlamıştır (Rupp & Selbach, 2014, s. 10). Kütüphanelerin teknik hizmetleri açısından en çok etkilenen hizmet süreçlerden biri elektronik kaynak yönetimidir ve bu süreç kütüphanelerin kaynak yönetim sistemlerini doğrudan etkilemektedir. Elektronik kaynaklar, bilgi taşıyıcıları vasıtasıyla bilgiye erişim ihtiyacının artmasıyla birlikte kütüphaneler için önemli bir hizmet alanı olmuştur (Bir Bayraktar ve Kakırman Yıldız, 2007).

Üniversite kütüphaneleri, üniversitenin araştırma, öğretim ve akademik faaliyetlerine katkı sağlamak amacıyla gelişen bilgi kaynakları ve hizmetleri sunan kurumlardır. Kütüphaneler, kullanıcıların bilgi kaynaklarına etkili bir şekilde ulaşımını sağlamak için koleksiyon, personel, bütçe, bina ve teknoloji gibi faktörleri düzenli olarak yönetmektedir. Türkiye'deki

üniversite sayısının artışı, kütüphaneler için elektronik kaynak yönetimi ve planlaması konusunda daha stratejik kararlar almayı gerektiren bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, üniversite kütüphaneleri, hızlı teknolojik değişimlerin olduğu günümüzde, basılı ve elektronik kaynaklarını verimli bir şekilde yöneterek kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmaktadır (Çukadar vd., 2011, s. 2426).

2023 yılı itibariyle Türkiye'deki üniversite sayısı 208'e yükselmiştir. Bu üniversitelerin 129'u devlet, 75'i vakıf üniversitesi ve 4'ü vakıf meslek yüksekokulu şeklindedir (Yükseköğrenim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023). Ülkemizde, devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere iki farklı üniversite yapısı bulunmaktadır. Devlet Üniversiteleri, personel giderlerinden bütçeye kadar tüm ihtiyaçlarını devlet bütçesinden karşılayan kurumlar olarak işlev görürler. Diğer taraftan, Vakıf Üniversiteleri eğitim kurumu olmanın yanı sıra ticari kuruluşlar olarak da faaliyet gösterirler. Bu nedenle Vakıf Üniversiteleri, kütüphanelerini üniversitelerinin tanıtımında etkili bir araç olarak kullanma eğilimindedirler. Bu bağlamda, Vakıf Üniversiteleri'ndeki kütüphaneler, mimari tasarım, donanım, teknolojik hizmetler, personel, bütçe ve koleksiyon bakımından genellikle devlet üniversitelerinin ötesinde bir yapıya sahiptirler (Odabaş ve Polat, 2011, s. 321).

Tablo 1. Devlet Üniversiteleri ve KDDB yayın alım bütçeleri ("T.C. Resmî Gazete (2023, 15 Ocak) 2023 Yılı Yatırım Programının Kabulü ve Uygulanmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 6703)", 2023)

S.N.	Üniversite Adı	2023 Yılı Üniversite Bütçesi(TL)	KDDB Yayın Alım Bütçesi(TL)	Oranı %
1	SİVAS BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ	151.827.000	4.000.000	2,63
2	BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ	1.170.675.000	20.000.000	1,71
3	ANKARA MÜZİK VE GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ	193.382.000	2.500.000	1,29
4	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	1.343.177.000	17.000.000	1,27
5	GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ	138.857.000	1.750.000	1,26
6	KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ	243.349.000	3.000.000	1,23
7	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	2.097.747.000	25.000.000	1,19
8	TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ	308.523.000	3.500.000	1,13
9	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	543.151.000	6.000.000	1,10
10	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	1.930.189.000	20.000.000	1,04
…	…	…	…	…
118	BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ	890.745.000	1.250.000	0,14
119	DİCLE ÜNİVERSİTESİ	1.782.656.000	2.500.000	0,14

120	**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ**	**1.858.326.000**	**2.500.000**	**0,13**
121	**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ**	**1.120.616.000**	**1.500.000**	**0,13**
122	**SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ**	**1.873.202.000**	**2.500.000**	**0,13**
123	**FIRAT ÜNİVERSİTESİ**	**1.965.036.000**	**2.500.000**	**0,13**
124	**BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ**	**404.749.000**	**500.000**	**0,12**
125	**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ**	**2.463.866.000**	**3.000.000**	**0,12**
126	**ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**	**246.082.000**	**199.000**	**0,08**
127	**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ**	**1.662.359.000**	**1.000.000**	**0,06**
	GENEL TOPLAM	**134.353.036.000**	**510.229.000**	**0,38**

2023 yılı itibariyle, Resmî Gazete'de yayınlanan Tablo 1'de sunulan verilere göre, ilk 10 ve son 10 sıradaki üniversitelerin Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları tarafından tahsis edilen yayın alım bütçelerinin toplamı 510.229.000 TL'dir. Bu rakam, üniversitelere tahsis edilen toplam bütçe olan 134.353.036.000 TL'ye oranlandığında, KDDB yayın alım bütçelerinin toplam üniversite bütçesine oranı %0,38'dir.

Tablo 2. Vakıf Üniversiteleri bütçeleri ve kütüphane harcamaları

#	Üniversite Adı	2021 Üniversite Gideri (TL)	2021 Kütüphane Harcaması (TL)	Oranı %
1	**İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ**	**54.264.526**	**1.920.305**	**3,54**
2	**İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ**	**552.794.346**	**13.975.025**	**2,53**
3	**KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ**	**135.059.678**	**2.975.629**	**2,20**
4	**İZMİR KAVRAM MYO**	**17.366.204**	**342.451**	**1,97**
5	**İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ**	**774.386.174**	**15.251.468**	**1,97**
6	**MEF ÜNİVERSİTESİ**	**66.794.543**	**1.299.296**	**1,95**
7	**IŞIK ÜNİVERSİTESİ**	**106.449.021**	**2.030.146**	**1,91**
8	**YÜKSEK İHTİSAS ÜNİVERSİTESİ**	**32.769.455**	**503.588**	**1,54**
9	**ANTALYA AKEV ÜNİVERSİTESİ**	**12.597.120**	**192.929**	**1,53**
10	**BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**	**516.855.980**	**6.384.854**	**1,24**
…	**…**	**…**	**…**	**…**
63	**OSTİM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**	**80.973.694**	**80.905**	**0,10**
64	**UFUK ÜNİVERSİTESİ**	**144.502.324**	**143.272**	**0,10**
65	**ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ**	**376.576.956**	**371.582**	**0,10**
66	**TÜRK HAVA KURUMU ÜNİVERSİTESİ**	**70.728.313**	**63.793**	**0,09**
67	**BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ**	**40.479.231**	**36.169**	**0,09**
68	**BİRUNİ ÜNİVERSİTESİ**	**453.270.683**	**312.429**	**0,07**
69	**HALİÇ ÜNİVERSİTESİ**	**100.309.307**	**30.360**	**0,03**

70	**TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ**	**323.602.400**	**78.982**	**0,02**
71	**ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ**	**172.177.947**	**21.350**	**0,01**
72	**ANKARA MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ**	**21.416.894**	**0**	**0,00**
	GENEL TOPLAM	**16.135.925.011**	**100.619.376**	**0,62**

2021 yılına ait "Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2021" raporu, vakıf üniversitelerinin akademik, idari ve mali verilerini içermektedir (*YÖK, "Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2021" Raporunu Yayımladı*, 2023). Raporda özel olarak "üniversite bütçesi" veya "kütüphane bütçesi (yayın alım)" terimleri yer almamıştır. Bu nedenle, raporda sunulan verileri daha anlaşılır bir şekilde özetlemek amacıyla, üniversite giderlerini genel üniversite bütçesi olarak ve kütüphane harcamalarını da özgün kütüphane bütçesi olarak ele alarak bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 2, ilk 10 ve son 10 sıradaki üniversiteleri karşılaştırarak, vakıf üniversitelerinin kütüphane harcamalarının toplam üniversite giderlerine oranlarını göstermektedir. Bu çerçevede, vakıf üniversitelerinin kütüphane harcamalarının toplamı 100.619.376 TL olarak kaydedilmiş, aynı dönemde vakıf üniversitelerinin toplam üniversite giderleri ise 16.135.925.011 TL olarak raporlanmıştır. Bu verilere göre, üniversite giderlerinin kütüphane harcamalarına oranı %0,62 olarak hesaplanmıştır. Özellikle, 2021 yılında 72 vakıf üniversitesi içerisinde bulunan 16 üniversitenin, toplam bütçelerinin kütüphane yayın alım bütçesine oranı %1'in üzerindedir.

Uluslararası düzeyde üniversite kütüphaneleri bütçeleri incelendiğinde Bezirci'nin yapmış olduğu bir çalışmada Oxford Üniversitesi Kütüphanesi'nin 41.829.296£'luk bütçesi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin 22.200.000 £'luk bütçesi, Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi'nin 10.000.000 £'luk bütçesi, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi'nin 160.000.000$'lık bütçesi, Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nin 118.800.000 $'lık bütçesi olduğunu belirtmiştir (Bezirci, 2018, s. 242). Üniversite kütüphanelerinin bütçesi açısından değerlendirildiğinde Türkiye'deki üniversitelerin kütüphanelerine ayrılan bütçenin maalesef uluslararası üniversitelerin kütüphane bütçeleri ile karşılaştırıldığında yeterli düzeyde bütçe olanaklarının üniversite kütüphanelerine sunulmadığı görülmektedir.

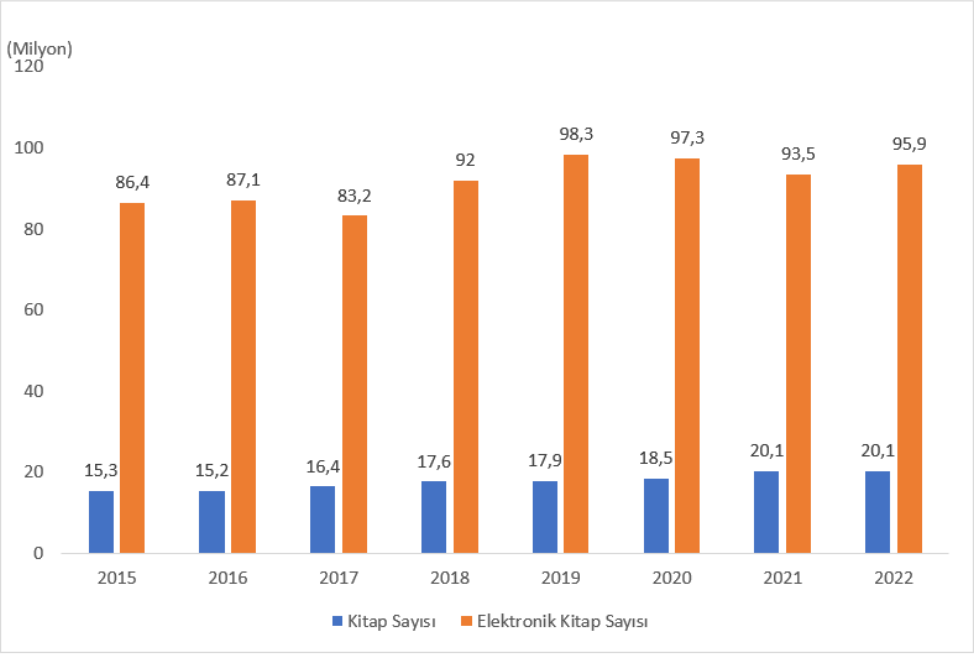
2014 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından hazırlanan "2023'e Doğru Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri: Mevcut Durum, Sorunlar, Standartlar ve Çözüm Önerileri" adlı rapor, gelişmiş ülkelerde üniversitelerin bütçelerinin kütüphane bütçelerine oranının genellikle %3-4 civarında olduğunu göstermektedir (Çanak vd., 2014). Ancak ülkemizde devlet üniversitelerinin kütüphane bütçelerine ayrılan oran sadece %0,47 ve vakıf üniversitelerinde ise %0,62 seviyelerindedir. Yapılan bütçe analizlerine göre, üniversite bütçesinin kütüphane

bütçesine oranı %1'i aşan 13 devlet üniversitesi ve 16 vakıf üniversitesi kütüphanesi bulunmaktadır. Ancak ülkemizde, üniversite bütçesinin kütüphane bütçesine oranı %3-4 aralığına ulaşan bir devlet üniversitesi kütüphanesi henüz bulunmamaktadır.

Elektronik kaynakların temininde en kritik faktörlerden biri bütçedir. Bu nedenle kütüphaneler, araştırma faaliyetlerine yeterli destek sunabilmek için sürdürülebilir bir bütçeye ihtiyaç duyarlar. Ülkemizdeki kütüphane bütçelerinin miktarı düşünüldüğünde, kütüphaneler, mevcut kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak kullanıcıların hizmetine basılı ve elektronik kaynakları sunma amacını gütmektedirler. Bu süreçte, elektronik yayınlar için konsorsiyumlar aracılığıyla yapılan ortak alımlar ve tedarik süreçleri gibi uygulamalar, kütüphanelerin bütçelerini rahatlatan ve kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmalarına yardımcı olan modeller arasında yer almaktadır.

Kütüphane bütçeleri açısından değerlendirildiğinde üniversite kütüphanelerinde bütçeyi azaltan diğer unsurlar ise ülkemizin para birimin döviz kurları karşısında değer kaybetmesi ve özellikle elektronik yayın, dergi, gazete ve kitaplarda yüksek KDV oranı (%18) uygulaması kütüphanelerin bütçelerinden elektronik kaynak alım gücünün azaltan en önemli unsurlardandır. Bu konuya yönelik olarak devletin çözüm önerisi sunacağı ve kolaylıklar sağlayacağı kararların ulusal düzeyde alınarak uygulanması gerekir.

Elektronik kaynak yönetimi, kütüphane koleksiyonlarının önemli bir bileşeni olan elektronik kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesine odaklanan dinamik ve sürekli değişen bir disiplin olarak kabul edilir. Elektronik kaynaklar, kütüphane koleksiyonlarının önemli bir bölümünü oluşturur ve bu kaynaklar, kütüphaneciler için karmaşık bir dizi değişkeni ele almayı gerektirir. Elektronik kaynaklar sürekli olarak güncellendiği ve değiştiği için, kütüphaneciler bu alandaki mesleki bilgilerini sürekli olarak güncellemek zorundadırlar. Ayrıca, kullanıcılara bu değişen elektronik kaynakların nasıl kullanılacağını öğretmek de kütüphanecilerin sorumluluğundadır.



Grafik 1. Üniversite kütüphanelerinin 2015-2022 yılları kitap sayıları (*Kütüphane İstatistikleri, 2022*, 2023)

Elektronik yayıncılığın yükselmesi ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik dergiler ve veri tabanları yaklaşık otuz yıl önce ortaya çıktı. Ancak, kütüphaneciler hala bu kaynakları basılı kaynaklarla bir arada yönetme konusunda en iyi yaklaşımları araştırmaktadır. Bununla birlikte, birçok yükseköğretim kurumunda ekonomik dalgalanma ve döviz kurlarındaki yükseliş gibi ekonomik endişeler nedeniyle, kütüphaneciler koleksiyon yönetimi için ayrılan bütçeyi dikkatlice yönetmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, her harcanan kaynağın maliyeti ve etkisi dikkatlice değerlendirilmelidir. Grafik 1'de Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre üniversite kütüphanelerindeki basılı kitap sayısı, 2019 yılına kıyasla %3,4'lük bir artışla 2020 yılında %18,5'e ulaşmıştır. 2020 yılına kıyasla %9'luk bir artışla 2021 yılında %20,1'e ulaşmıştır. Bu artış, kütüphanelerin basılı kitap koleksiyonunu genişletme çabalarını yansıtmaktadır. Ancak, 2021 ile 2022 yılları arasında basılı kitap sayısında bir değişiklik olmadığından bu dönem için basılı kitap sayısı aynı kalmıştır (*Kütüphane İstatistikleri 2022*, 2023). Elektronik kitap sayısı ise 2019 yılına göre %1,0 azalarak 2020'de 97,3'e düşmüştür. Tablodaki verilere göre, 2020 ile 2021 yılları arasında elektronik kitap sayısı %3,9 azalarak %93,5'e düşmüştür. Bununla birlikte, 2021 ile 2022 yılları arasında elektronik kitap sayısı %2,6 artış göstererek %95,9'a yükselmiştir. Tabloya göre üniversite kütüphanelerindeki basılı

kitap sayısı 2020 yılında artış göstermiştir, ancak 2021 ve 2022 yıllarında bir değişiklik yaşanmamıştır. Elektronik kitap sayısı ise 2020 yılında azalma göstermiştir. 2021 yılında elektronik kitap sayısı daha da azalmıştır, ancak 2022 yılında yeniden artış göstermiştir. Bu verilere dayanarak, kütüphane kaynak yönetimi alanında dengeli bir yaklaşımın benimsendiğini ve kütüphanelerin hem geleneksel kitaplara hem de dijital kaynaklara odaklandığını ve bununla birlikte pandemi koşuları ve döviz kurundaki dalgalanmalar nedeni ile elektronik kaynakların satın alımlarının da etkilendiğini söyleyebiliriz (*Kütüphane İstatistikleri, 2022*, 2023). Tüm bu süreçler değerlendirildiğinde üniversite kütüphanelerinde elektronik koleksiyon geliştirme süreci, elektronik kaynakların sağlanması ve erişilebilir hale getirilmesi için çeşitli aşamalardan oluşur. Bu aşamalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

İhtiyaç Analizi: E-koleksiyon geliştirme sürecinin ilk aşaması, üniversite kütüphanesinin ihtiyaçlarının analiz edilmesidir. Kütüphane, öğrenci ve öğretim üyelerinin öğrenme ve araştırma ihtiyaçları doğrultusunda hangi tür elektronik kaynaklara ihtiyaç duyduğunu belirler. Bu analiz, kütüphanelerin kullanıcılarının eğitim programları, araştırma alanları ve öncelikli konuları dikkate alarak gerçekleştirilir.

Bütçe Planlaması: E-koleksiyon geliştirme sürecinde bütçe planlaması büyük öneme sahiptir. Kütüphane, sahip olduğu bütçe dahilinde hangi elektronik kaynakları alabileceğini ve hangi aboneliklere katılabileceğini belirler. Bütçe planlaması, elektronik kaynakların fiyatları, abonelik modelleri ve kütüphanenin mali durumu dikkate alınarak yapılır.

Firma ve Üretici Firmalarla İrtibat Kurma: Kütüphaneler, elektronik kaynaklarını sağlamak için farklı yayınevleri ve veri tabanı üreticileriyle irtibata geçer. Bu süreçte, firmaların sunabileceği lisans ve abonelik modelleri, içerik kalitesi, erişim koşulları ve teknik altyapı gibi faktörler değerlendirilir.

Abonelik ve Lisans Sözleşmeleri: Kütüphaneler, elektronik kaynakları erişime açmak için firma ve üretici firmalarla lisans sözleşmeleri yaparlar. Bu sözleşmelerde, e-kaynakların kullanım hakları, kullanıcı sayısı, erişim süresi ve diğer kullanım koşulları belirtilir.

Teknik Altyapı ve Uyumluluk: Kütüphaneler, e-kaynakları kullanıcıların kolayca erişebilmesi ve kullanabilmesi için uygun teknik altyapıyı sağlar. Bu altyapı, bilgisayarlar, internet bağlantısı, IP yetkilendirmesi gibi teknik gereklilikleri içerir. Ayrıca, e-kaynakların kullanılacağı kütüphane sistemlerine entegrasyon sağlanır.

Deneme Erişimi ve Değerlendirme: Kütüphaneler, e-kaynakları satın almaya karar vermeden önce deneme erişimi talep ederler. Deneme erişimi, kullanıcıların kaynakları deneyerek tanımala-

rına ve içeriğin kalitesini değerlendirmelerine olanak tanır. Deneme erişimi, elektronik kaynağın deneme sonrasında kullanıcıların geri bildirimleri dikkate alınır ve kaynağın kalitesi, kullanılabilirliği ve kullanıcı talepleri göz önünde bulundurularak karar verme sürecine katkı sağlar.

Eğitim ve Kullanıcı Desteği: E-kaynakların etkin bir şekilde kullanılması için kullanıcılara eğitim ve kullanıcı desteği sağlanır. Kütüphane personeli, e-kaynakların nasıl kullanılacağı, doğru arama teknikleri ve diğer konularda kullanıcılara eğitim verir ve sorularını yanıtlar.

Sürekli İzleme ve Güncelleme: E-kaynaklar sürekli olarak izlenir ve güncellenir. Yeni kaynaklar eklenirken, kullanıcı talepleri göz önünde bulundurulur ve eski kaynaklar revize edilir. Bu süreç, kütüphanenin hedeflerine uygun, etkin ve güncel e-koleksiyonların korunmasını sağlar (Bilgen, 2022).

Üniversite kütüphanelerinde elektronik koleksiyon geliştirme süreci, kullanıcı ihtiyaçlarına odaklanan, bütçe planlamasına dayanan ve teknik altyapı uyumluluğunu gözeten bir strateji ile gerçekleştirilir. Bu aşamalar, elektronik kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasını ve kütüphanelerin kullanıcılarına kaliteli hizmet sunmasını sağlar.

4. Elektronik Kaynak Yönetimi Sistemlerinin Amaç ve Faydaları

Kütüphaneler, kullanıcıların taleplerini maksimum düzeyde ve hızlı bir şekilde karşılamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, kütüphane yönetimi kaynak yönetimine ilişkin vereceği kararları dikkatli bir şekilde planlamalıdır. Kaynak yönetimi sadece mali açıdan değil, aynı zamanda kullanıcıların ihtiyaçları ve beklentileri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu şekilde, etkili bir kaynak yönetimi planlaması yapılabilir.

Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri (EKYS), üniversite kütüphanelerindeki kütüphanecilere, lisanslı üçüncü taraf kaynakların (veri tabanları, e-kitaplar, e-dergiler vb.) elektronik ortamdaki kontrolünü sağlamak için geliştirilen yazılım tabanlı sistemlerdir. Bu sistemler, üniversite kütüphanelerindeki web tabanlı elektronik kaynakların temini ve işlenmesi süreçlerini izlemek ve yönetmek için kullanılan yazılım modelleri ve uygulamalarını içermektedir. EKYS'ler, lisans yönetimi, abonelik yenileme, yasal kullanım, erişim yönetimi ve koleksiyon geliştirme gibi süreçleri desteklemek amacıyla geliştirilmiştir (Patra, 2017).

Kütüphaneler, elektronik kaynak yönetimi süreçlerini yönetmek için bu süreçleri tek bir merkezden takip etmeye yardımcı olan elektronik kaynak yönetim sistemlerine ihtiyaç duyarlar. Bu sistemler, veri tabanları, e-dergiler, e-kitaplar ve diğer elektronik kaynakları değerlendirme, seçme, satın alma, lisanslama, erişim izleme ve maliyet takibi sağlama iş ve işlemlerini yönetmek için tasarlanmıştır (Breeding, 2008).

Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri (EKYS), kütüphane profesyonelleri ve son kullanıcılar için tasarlanmış, yönetim ve erişim olmak üzere iki temel bölümden oluşan, belirli standartlara uygun bir elektronik kaynak yönetim çözümüdür. Bu sistem, aşağıdaki yönetim modüllerini içermektedir:

İş Akışı Yönetimi: EKYS, elektronik kaynakların seçimi, satın alma, deneme, yenileme, iptal, kullanım istatistikleri, maliyet ve idari veriler gibi yaşam döngüsü süreçlerini desteklemektedir. İş akışı yönetimi, görev atamalarını izlemeye yardımcı olmaktadır.

Lisans Yönetimi: Tüm lisans sözleşmelerinin merkezi olarak saklanması ve lisans detaylarının yönetilmesini sağlar. Kullanıcı sayısı, izinler ve lisans koşullarının standartlaştırılması ve benzerliklerin karşılaştırılması için imkân sağlar.

Kullanım Yönetimi: EKYS, elektronik kaynakların kullanım istatistiklerini toplamayı destekler. COUNTER ve SUSHI standartlarına uyumlu verilerle birlikte, elektronik ürünlerin yaşam döngüsü boyunca değerlendirme ve karar verme süreçlerine yardımcı olur.

Yönetici Arayüzü: Bu arayüzde kullanıcı ve yönetici profilleri, yetki kontrollü kaynak isimleri, iletişim bilgileri, basılı formarı devam ettirilmesi gereken dergilerin kapsamı ve URL erişimleri gibi genel bilgiler bulunur. Ayrıca seçim ve deneme süreci takibi ve dokümantasyonunu destekler.

Sağlama Yönetimi: EKYS'nin sağlama modülü, elektronik kaynakların yaşam döngüsünde satın alma sürecini içerir. Bu modülde satın alma siparişlerinin takibi, maliyet bilgileri, hatırlatma ve uyarı bildirimleri gibi özellikler yer alır. Aynı zamanda fiyat artışlarını görsel grafiklerle göstermek için ödeme geçmişi ve bütçe oluşturma özelliğine sahiptir (Patra vd., 2013).

Bu yönetim modülleri, kütüphanelerin elektronik kaynakları etkin bir şekilde yönetmelerine ve kullanıcıların bu kaynaklardan faydalanmalarını sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri'nin (EKYS) ikinci kısmı erişim yönetimidir. Erişim yönetimi, kütüphaneye ulaşan elektronik kaynakların kullanıcılar tarafından kolayca erişilebilir hale getirilmesini sağlar. Bu süreç, IP adresi yönetimi, keşif aracı yönetimi, A'dan Z'ye liste yönetimi gibi işlemleri içerir. Aynı zamanda hem kütüphane hem de yayıncı/satıcı tarafında kimlik doğrulama kurulumları, kullanıcı kimliği kurulumları, OpenURL bağlantı yönetimi, bağlantı çözümleyicileri ve lisans uyumluluğunu sağlamak için gerekli kurulum ve politikaları da içerir (Kasprowski vd., 2007).

Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri (EKYS), elektronik kaynakları verimli bir şekilde yönetmek için ticari ve açık kaynak kodlu çeşitli ürünlerdir. EKYS'lerin temel amacı, elektronik kaynakların iş akışını düzenlemek, verilere erişimi kolaylaştırmak, verileri merkezileştirmek ve yönetim arabirimlerini geliştirmektir. EKYS, bilgilerin fonksiyonel olarak yayılmasını sağlayarak tekrar veri girişi gerekliliğini ortadan kaldırır ve verileri tek bir merkezden yönetmeyi sağlar. Sadeh ve Ellingsen'e göre, EKYS'ler bir merkezi kontrol kulesi olarak tanımlanmaktadır (Sadeh & Ellingsen, 2005). Kütüphaneler açısından alanda bulunan ve en çok kullanılan açık kaynak kodlu EKYS'ne örnek verilecek olarsa CORAL, CUFTS, SemperTool olarak gösterilebilir. Ticari olarak kullanılan EKYS'ne örnek olarakta Innovative ERM, Worldshare License Manager, Gold Rush gösterilebilir. Bunlarla birlikte ülkemizdeki önemli bir ulusal konsorsiyum olan ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) tarafından yönetilen binlerce elektronik kaynağın aboneliği ve satın alınmasıyla ilgili verilerin izlenmesi, maliyet analizlerinin yapılması ve hem kurumların hem de konsorsiyumun stratejik planlama süreçlerinde kullanılabilmesi amacıyla ANKOS Elektronik Kaynak Yönetim Sistemi kullanılmaktadır. Bu sistem, kütüphane yöneticileri ve kurumların elektronik kaynak kütüphanecileri tarafından aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu sistem uzun yıllardır geliştirilerek kütüphaneler için kurumsal bazda maliyet-etkinlik analizlerinin yapılmasına imkan vermekte ve bütçe yönetimi açısından karar destek sistemi olarak satın alım süreçlerinin şekillenmesine destek sunmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bugünün kütüphane kullanıcıları için, elektronik kaynaklara hızlı bir erişim sağlama gerekliliği büyük bir öneme sahiptir. Kütüphanelerdeki basılı koleksiyonlardan elektronik koleksiyonlara geçiş, kütüphaneleri daha kullanıcı dostu hale getirmiş olsa da, artan elektronik kaynakları etkili bir şekilde yönetme görevi kütüphane personeli için hızla değişen yöntemlere uyum sağlama zorlukları da içermektedir. Elektronik kaynak yönetimi, kütüphane kaynaklarını geliştirme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Kütüphaneler, çeşitli elektronik kaynak koleksiyonlarını verimli bir şekilde yönetmek için entegre kütüphane yönetim sistemlerinin sağladığı yazılımlar ve araçları kullanmaktadır. Bununla birlikte, bazı durumlarda, entegre kütüphane yönetim sistemlerinden bağımsız ticari veya açık kaynak kodlu yazılımlara da başvurulmaktadır.

Ülkemizdeki kütüphaneler ve kütüphaneciler, sınırlı kaynaklarla elektronik kaynakların en etkin biçimde yönetilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede, üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesine ilişkin aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Gerek devletin açık kaynak kodlu yazılım kullanımını desteklemesi gerekse mali yükün azalması açısından kütüphaneler açık kaynak kodlu elektronik kaynak yönetim sistemlerini kullanmalıdırlar. Eğer bütçe ayrılabiliyorsa EKYS'nin yukarıda belirtilen ticari yazılımlardan biri tercih edilebilir.
- Elektronik kaynakların etkin yönetimi için kütüphaneler, elektronik kaynak kütüphanecilerini istihdam etmelidir. Bu kütüphanecilere düzenli olarak eğitim, seminer ve çalıştay gibi platformlara katılma fırsatları sunarak kendilerini geliştirmeleri teşvik edilmelidir.
- Elektronik kaynakların yaşam döngüsü içindeki her aşama ve prosedür titizlikle takip edilmelidir, böylece daha verimli bir elektronik kaynak yönetimi sağlanabilir.
- Elektronik kaynakların aboneliği veya satın alınması öncesinde, deneme erişimi talepleri yapılarak kaynakların kütüphane ihtiyaçlarına uygunluğu değerlendirilmelidir.
- Ticari firmalarla fiyat pazarlığı yapmak, elektronik kaynakların aboneliği veya satın alınması aşamasında bütçe yönetimine katkı sağlayabilir.
- Kütüphaneler, ulusal veya uluslararası konsorsiyal süreçlere katılarak kaynakları daha ekonomik ve etkili bir şekilde sağlayabilirler.
- Elektronik kaynakların aboneliği veya satın alınması öncesinde, kütüphaneciler veya e-kaynak yöneticileri lisans sözleşmelerini dikkatle incelemelidir, böylece olası anlaşmazlıkların önüne geçilebilir.
- Elektronik kaynaklardan daha iyi faydalanabilmek ve tüm kaynakları tek bir arayüzden aramak için keşif araçları veya federe arama motorları kullanılmalıdır.
- Uzaktan ve kullanıcı dostu erişim sağlamak amacıyla elektronik kaynaklara proxy uygulamaları kullanılmalıdır.
- Kolay erişim için elektronik kaynaklara uyumlu ve mobil cihazlarda sorunsuz çalışabilen bir web sitesi tasarlanmalıdır.
- Elektronik kaynakların OPAC (Online Public Access Catalog) üzerinden erişimini kolaylaştırmak amacıyla kütüphane otomasyon sistemi ile sorunsuz bir şekilde entegre edilmelidir.
- Elektronik kaynakların kullanım istatistikleri, yenileme aşamasının öncesinde düzenli olarak toplanmalı ve bu süreçte COUNTER ve SUSHI gibi uluslararası standartların uygun bir şekilde uygulandığından emin olunmalıdır.

- Elektronik kaynak erişiminde yaşanan sorunlara hızlı ve etkili müdahale edilmeli ve kullanıcıların yasal olmayan platformlara yönelmeleri önlenebilmelidir.
- Elektronik kaynak kütüphanecileri, etkin kullanım, maliyet etkinliği, mükerrer kayıtlar ve kurum kriterlerini göz önünde bulundurarak tüm elektronik koleksiyonu analiz etmelidirler.

Kütüphaneler, geleneksel kâğıt tabanlı kaynaklardan elektronik kaynaklara doğru büyük bir evrimsel süreç geçirmişlerdir. Bu dönüşüm, emek yoğun süreçlerden bütçenin daha fazla elektronik kaynaklara yönlendirildiği bir döneme işaret etmektedir. Ancak bu dönüşümün kabul edilmesi, kütüphanecilerin kişisel yeteneklerini geliştirmelerini gerektirmektedir. Ülkemizdeki birçok üniversite kütüphanesi, mevcut personeli teknik işlemleri yürütmek için eğitmek veya teknik alanda yeterli bilgiye sahip profesyonelleri işe almak için uygun bir pozisyonda değildir. Bu nedenle, ülkemizdeki kütüphanecilik alanının gelişimine katkıda bulunmak ve becerileri artırmak amacıyla, üniversite müfredatlarına teknik ve bilişim odaklı nitelikli eğitimlerin eklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu adım, ülkemizdeki kütüphanecilik sektörünün gelişimi için bir öncelik haline gelmelidir.

Kaynakça/References

Al, U., & Al, P. (2003). Elektronik Bilgi Kaynaklarının Seçimi. *Bilgi Dünyası*, *4*(1), 1–14.

Atılgan, D., & Yalçın, Y. (2009). Elektronik Kaynakların Seçimi ve Değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, *23*(4), 769–802.

Bezirci, P. (2018). Dünya Üniversite Kütüphanelerinde Mükemmellik Örnekleri ve Gelecek. *Yuksekogretim Dergisi*, *8*(2), 234–246. https://doi.org/10.2399/yod.17.028

Bilgen, A. F. (2022). *Elektronik Kaynak Yönetim Sistemlerinin Üniversite Kütüphanelerindeki Elektronik Kaynak Yönetimi Açısından İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bir Bayraktar, B., & Kakırman Yıldız, A. (2007). Kurumsal Bilginin Stratejik Planlama Sürecinde Kullanılması: Bir İlçe Belediyesi Örneği. *Bilgi Dünyası*, *8*(2), 280–296. https://doi.org/https://doi.org/10.15612/BD.2007.342

Breeding, M. (2008). Helping You Buy: Electronic Resource Management Systems. *Computers in Libraries*, *28*(7). https://librarytechnology.org/document/13437

Çanak, T. A., Çelik, S., Çetinkaya, İ., Çukadar, S., Güneş, D. G., Gürdal, G., Holt, İ., Kaya, E., & Kaygusuz, A. (2014). *2023'e Doğru Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri: Mevcut Durum, Sorunlar, Standartlar ve Çözüm Önerileri*. http://yok.gov.tr/documents/9273450/9459025/Üniversite+Kütüphaneleri+Raporu+Yeni/0afe641a-1e58-4822-a8de-a8ae35d4c4db

Çukadar, S., Gürdal, G., Çelik, S., & Kahvecioğlu, K. (2011). Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri: Mevcut Durum ve Gelecek. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) Bildiriler Kitabı*, 2426–2439.

Diriarın, H. (2013). *İstanbul'daki Araştırma Kütüphanelerinde Elektronik Bilgi Hizmetleri: İslam Araştırmaları Merkezi Örneği*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Electronic Publishing (E-publishing) - Library & Information Science Network. (2023). 04 Mayıs 2023 tarihinde https://www.lisedunetwork.com/electronic-publishing/ adresinden erişildi.

England, L. (2012). Erm Ideas and Innovations. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, *24*, 214–223. https://doi.org/10.1080/1941126X.2012.706114

England, L., Davis, R., & Lowe, R. (2017). ERM Ideas & Innovations. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, *29*(4), 1–7. https://doi.org/10.1080/1941126X.2017.1378545

England, L., & Lowe, R. (2018). The Shape of ERM in the USMAI. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, *30*(3), 150–157. https://doi.org/10.1080/1941126X.2018.1494044

England, L., & Shipp, K. (2013). ERM Ideas and Innovations: Flexible Workflows for Constantly Changing ERM Environments. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, *25*(3), 218–225. https://doi.org/10.1080/1941126X.2013.813312

Güneş, G., Demirkol, İ. T., & Eriş, M. (2017). Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi İle İlgili "23 Things". *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*, 21–28.

Güneş, G., & Kaya, E. (2020). Covid-19 (Koronavirüs) Salgınında Üniversite Kütüphaneleri ve Kütüphanecilerin Rolü. İçinde Alpaslan Hmadi Kuzuoğlu & Yasin Şeşen (Ed.), *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi*. Hiperyayın.

Güran, B. Ö., & Kaya, H. (2017). Kütüphaneler Arası Ödünç Verme Hizmetinin Akademik Kütüphanelerede Koleksiyon Yönetimine Etkisi: Kadriye Zaim Kütüphanesi Örneği. *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*, 67–76.

Heimer, G. L. (2002). Defining Electronic Librarianship. *Public Services Quarterly*, *1*(1), 27–43. https://doi.org/10.1300/j295v01n01_05

İspir, Z., & Markuş, H. (2017). E-Kaynak Yönetimi ve E-Kaynak Yönetiminde Kullanıcı Eğitimlerinin Önemi : Özyeğin Üniversitesi Kütüphanesi Örneği. *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*, 91–101.

K., M. M. (2012). *Electronic Publishing in Select Science and Technology Institutes in India: An Evaluative Study* [Aligarh Muslim University Department of Library and Information Science, Doctora Thesis, Aligarh]. https://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/40585

Kasprowski, R., Chandler, A., Koppel, T., & Robertson, N. D. M. (2007). Standards in electronic resource management. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, *33*(6), 32–37. https://doi.org/10.1002/bult.2007.1720330610

Kingan, R. (2010). Electronic Resource Management Systems: Manage Online Library Spend and Increase the Value of the Library. *Legal Information Management*, *10*(4), 271–274. https://doi.org/10.1017/s1472669610000927

Kurt, B. (2017). Değişen Dünyada Elektronikleşen Bilgi Kaynakları. *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*, 124–128.

Kütüphane İstatistikleri, 2022. (2023). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 49355. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kutuphane-Istatistikleri-2022-49355

Odabaş, H., & Polat, C. (2011). Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri Standartları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *45*, 321–346.

Özarslan, Y., Balaban-Salı, J., & Demiray, U. (2012). TOJDE: Electronic Publishing and a Review of Ten Years' Experience in Turkey. *Turkish Online Journal of Distance Education*, *13*(3), 316–346. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojde/issue/16901/176192

Patra, N. K. (2017). Digital Disruption and Electronic Resources Management in Libraries. İçinde *Digital Disruption and Electronic Resource Management in Libraries*. Chandos Publishing. https://doi.org/10.1016/b978-0-08-102045-6.00008-x

Patra, N. K., Kumar, B., & Pani, A. K. (2013). Progressive trends in electronic resource management in libraries. İçinde *IGI Global*. https://doi.org/10.4018/978-1-4666-4761-9

Polat, C. (2017). Elektronik Kaynak Yönetimi. Içinde *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkileri* (ss. 227–252). Hiperlink Yayınları. http://eprints.rclis.org/34233/1/Elektronik Kaynak Yöentimi.pdf

Reitz, J. M. (2023). *Online Dictionary for Library and Information Science*. 04 Mayıs 2023 tarihinde https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx adresinden erişildi.

Rupp, D. A., & Selbach, M. (2014). *Electronic Resource Management System Vernetzung von Lizenzinformationen*. 10–20.

Sadeh, T., & Ellingsen, M. (2005). Electronic Resource Management Systems: The Need and the Realization. *New Library World*, *106*, 208–218. https://doi.org/10.1108/03074800510595823

Silton, K., & LeMaistre, T. (2011). Innovative Interfaces' Electronic Resources Management System: A Survey on the State of Implementation and Usage. *Serials Review*, *37*(2), 80–86. https://doi.org/10.1016/j.serrev.2011.01.002

Singley, E., & Natches, J. (2017). Finding the Gaps: A Survey of Electronic Resource Management in Alma, Sierra, and WMS. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, *29*(2), 71–83. https://doi.org/10.1080/1941126X.2017.1304763

T.C. Resmi Gazete (2023, 15 Ocak) 2023 Yılı Yatırım Programının Kabulü ve Uygulanmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 6703). (2023). *Resmi Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2023-01-15&mukerrer=1

Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) İstatistikleri, 2021. (2022). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 45833. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya-ve-Uluslararasi-Standart-Kitap-Numarasi-Istatistikleri-2021-45833

Yalman, M., & Kutluca, T. (2014). Türkiye'de Bir Üniversite E-Kütüphane Sisteminin Tasarlanması ve Geliştirilmesi: Dicle Üniversitesi Örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *4*(2), 124–131. https://doi.org/10.5961/jhes.2014.095

Yenikurtuluş, H. (2007). *Üniversite Kütüphanelerinde Elektronik Bilgi Kaynaklarına Dayalı Yararlandırma Hizmeti: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Uygulama Örneği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YÖK, "Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2021" Raporunu Yayımladı. (2023). 23 Mayıs 2022 tarihinde https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/yok-vakif-yuksekogretim-kurumlari-2021-raporunu-yayimladi.aspx adresinden erişildi.

Yükseköğrenim Bilgi Yönetim Sistemi. (2023). 12 Mayıs 2023 tarihinde https://istatistik.yok.gov.tr/ adresinden erişildi.

28. BÖLÜM / CHAPTER 28

Kütüphaneler İçin Bütçe Yaklaşımları

Budget Approaches for Libraries

Güssün GÜNEŞ[1], Abdullah BİRİNCİ[2]

[1]Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Toplum ve İnsan Bilimleri Fakültesi,
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: gussun.gunes@marmara.edu.tr

[2]Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Toplum ve İnsan Bilimleri Fakültesi,
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: abdullahbirincii@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.28

ÖZ

Günümüzün teknoloji hızı, toplumsal bir kurum olan kütüphaneleri, bilgi ve dokümantasyon merkezlerini dönüşüm açısından önemli ölçüde etkilemektedir. Hızla değişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu fırsatlar ve yeni nesil bilgi gereksinimleri, kurumların daha etkin ve verimli hizmet sunma amacıyla personel, iş süreçleri ve teknolojik altyapılarında kapsamlı bir dönüşüm sürecini yaratmıştır. Bu süreç, kullanıcı memnuniyetini artırmak ve gereksinimlere cevap verebilmek için gerçekleşmesi gereken bir adımdır. Kütüphanelerde yaşanan dijital dönüşüm, sadece birkaç teknolojik unsurun etkisiyle açıklanamaz ve çok daha karmaşık bir bilgi yönetim yapısını içermektedir. Bilginin üretilmesi, sağlanması, kullanıcılara ulaştırılması ve koruma sürecinde teknolojinin ilerlemesiyle farklı formatlarda bilgi kaynakları kütüphane koleksiyonlarında yerini almıştır. Kütüphaneler, teknolojik dönüşümlere hızla ayak uydurarak hem teknolojik erişim hem de bilgi kaynağı çeşitliliği açısından zenginleşen koleksiyonları kullanıcılarına sunmuştur. Bu kaynakların dermeye katılabilmesi için kütüphanelerin rakamsal değeri azımsanmayacak kadar önemli bütçe ödeneklerine ihtiyaç duymaktadır. Kütüphanelerde bütçe yönetimi, kütüphanelerin sürdürülebilir hizmet sunmasının en önemli faktörlerinden biridir. Çünkü hem kütüphanenin kendisi hem de kütüphaneyi oluşturan bileşenlerin devamı sürdürülebilirlik açısından sağlanan ya da elde edilen bu bütçeye bağlıdır. Bu nedenle, sistematik ve uzun vadeli kütüphane bütçe yönetimi oluşturmak ve bu bütçeyi sürdürmek, kütüphaneler için hayati bir öneme sahiptir. Kütüphanelerin bütçe sorunları, sadece yetersiz bütçe tahsisinden kaynaklanmamakta, aynı zamanda tahsis edilen kaynağın dağıtımı ve kullanımıyla ilgili performans ölçütlerini takibini gerektirmektedir. Geleneksel yaklaşımlar yerine, bütçe performans kriterlerini içeren formüllerin kullanılması, kütüphanelerin bütçe stratejik hedefleriyle uyumlu ve kaynaklarını sağlama ve kullanma konusunda esnek olmalarını hedeflenir. Bu nedenle, koleksiyonlara doğru bilgi kaynaklarının seçimi, sağlanması ve hizmete sunumu konusunda doğru bütçe kullanımı ve yatırımın yönetimi konusunda bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bu akademik çalışma, kütüphanelerde kaynak yönetimi perspektifinden koleksiyon geliştirme, bütçe yönetimi, planlama, değerlendirme ve yatırımın geri dönüşü gibi bütçe süreçlerini inceleyerek kütüphanelerde bütçe yönetimi

konusunda akademik bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri genelinde uygulamalar, mali sorunlar, pandemi ve doğal afetlerin kütüphane bütçelerine olan etkileri, yayın alımları ve harcamaları ile yayın bütçe kalemleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, kütüphanelerde koleksiyon yönetimi, kütüphanelerde bütçe yönetimi, yatırımın geri dönüşü (ROI)

ABSTRACT

The speed of today's technology is significantly impacting libraries and information and documentation centers, which are social institutions, in terms of transformation. The opportunities presented by rapidly evolving information and communication technologies, along with the information requirements of the new generation, have led to a comprehensive transformation process in the personnel, operational processes, and technological infrastructure of these institutions, all aimed at providing more effective and efficient services. This process represents a necessary step in enhancing user satisfaction and meeting evolving needs. The digital transformation occurring in libraries cannot be explained solely by the influence of a few technological factors and involves a much more complex information management structure. With advancements in technology in the production, provision, delivery, and preservation of information, various formats of information resources have found their place in the library collections. Libraries have rapidly adapted to technological transformations, enriching their collections in terms of both technological access and diversity of information resources, which they offer to users. For these resources to be effectively managed, libraries require budget allocations of considerable significance. Budget management in libraries is one of the most critical factors for sustainable service provision since both the library itself and its components depend on the budget provided for sustainability. Thus, establishing systematic and long-term library budget management and sustaining this budget is of vital importance for libraries. The budget issues in libraries are not solely due to insufficient budget allocations; they also require monitoring performance criteria related to the distribution and utilization of allocated resources instead of traditional approaches. The use of formulas incorporating budget performance criteria, as opposed to traditional methods, aims to make libraries more flexible in alignment with budget strategic goals and in providing and using resources effectively. Therefore, scientific studies are conducted on the proper budget allocation and management in terms of selecting, providing, and delivering the right information resources to the library collections. This scientific study aims to provide an academic evaluation of budget management in libraries by examining budget processes such as collection development, budget management, planning, evaluation, and return on investment from the perspective of resource management in libraries. Within the scope of the study, practices across university libraries in Türkiye, financial challenges, the impact of pandemics and natural disasters on library budgets, as well as publication acquisitions and expenditures, including publication budget items, have been scrutinized.

Keywords: Budget, collection management in libraries, library budget management, return on invesment (ROI)

Extended Abstract

This scholarly work comprehensively addresses the concept of a budget in the context of resource and the budget management within libraries, along with its functions and various aspects of its application. During the phase of collection development within libraries, budget allocation based on user needs emerges as a crucial organizational element in realizing library service processes. Effective budget allocation is vital for libraries to sustain their collections and the services. Consequently, this study underscores the importance of

financial literacy and budgetary approaches for library managers and librarians to proficiently navigate financial processes. Budget allocations, geared toward resource management and collection development objectives, can vary depending on the type of library and its collection development policies, applicable to both public and institutional library structures. Notably, within the realm of university libraries, budget allocation for public libraries, as a percentage of the institution's general budget, often falls below the standards set for library budgets. Hence, there is a pressing need for systematic budget allocation, particularly in universities. Furthermore, budget management within libraries, especially concerning procurement and acquisition processes, necessitates strict adherence to relevant regulations. Library administrators and librarians must make informed decisions regarding resource allocation and collection development, involving efficiency and cost-effectiveness analyses, thereby requiring accurate procurement, purchasing, and budget management. Libraries must continually adapt to changing technology and user needs by enhancing and diversifying their collections. In this context, the role of technology, especially e-resources and digital collections, assumes great significance. Effective resource management, budget allocation, and collection development within library operations play a critical role in meeting the needs of library users efficiently. Moreover, libraries must remain adaptable to evolving trends and technologies and provide relevant and up-to-date collections to meet user expectations. Achieving this relies on sound budget management practices. Understanding where to begin during budget management processes and ensuring the sustainability of the tracking of these procedures is an important phase. Since these operations can impact long-term workflow, managing the stages of the workflow also needs to be carried out with precision. Reports that emerge from this process have the potential to influence decisions made by staff and the library in the long-term implementation phases. Therefore, having qualified personnel involved in these activities holds a significant place. Budget management is a matter that requires effort and attention for librarians because every investment carries a risk. Library managers are obligated to demonstrate the budgetary values of the information resources what they provide to their collections. Budget management can be challenging for every type of the library, and the growth of collections and acquisitions, especially with the increasing presence of electronic resources, further complicates budget management. Investing in today's world demands serious analysis and a managememt commitment to budget planning and utilization. In libraries, calculating investment risks and conducting Return on Investment (ROI) studies is an inevitable necessity. While there may not be ready-made formulas or templates for investment returns, librarians can use their own calculation methods, and especially for academic libraries, complex cost calculation methods are also utilized. This

scholarly work delves into the conceptual aspects of budget and budgetary approaches, emphasizing their importance in practice. It addresses challenges encountered in budget management, insufficiencies in budget allocations, and the primary sources of library revenue, mainly derived from institutional budgets and provided funds. The study explores budget expenditures, including significant items such as collection expenses and personnel costs. By conceptually evaluating two main budget types, operational (daily transactions) and capital (long-term projects), it outlines the five stages of the budget management process: planning, budgeting, presentation, execution, and reporting. The study highlights the significance of effectively managing library budgets, provides insights into revenue sources and expenditures, and offers information on return on investment. Additionally, it elucidates various budget types while evaluating the budget management process.

Giriş

Kâr amacı gütmeyen ve tamamen kamu yararı gözeten bir hizmet yapısı olarak kütüphaneler, mali endişelerden uzak bir işletme yapısı gibi görünse de varlıklarını sürdürebilmek için koleksiyonlarını geliştirme ve hizmet yapılarını sürdürülebilir kılma düşüncesindedirler. Koleksiyonların gelişimi ve sürdürülebilir hizmetler için etkili bir bütçenin kütüphanelere tahsis edilmesini gerektirmektedir. Kütüphanelerde bütçe yönetimi, genellikle karmaşık, mesleki bilgi, finansal okuryazarlık bilgi seviyesinin yüksek bir beceri gerektirdiği önemli bir iş ve düşünce sürecini ifade etmektedir. Bir kütüphane koleksiyonu oluşturmadan, yani bilgi kaynağı olmaksızın, kuruluşunun asli amacının gerçekleştirmesi mümkün değildir. Kütüphane türü ne olursa olsun, kütüphanelerde mali süreçleri yöneten kütüphane yöneticileri ve kütüphaneciler, koleksiyon ve kaynak geliştirme süreçlerine yönelik bütçe yönetiminde uzmanlaşmak zorundadırlar. Çünkü kütüphanenin kaynaklarının en üst düzeyde ve etkin bir biçimde kullanılmasını sağlama ve sunma sorumluluğunu taşırlar.

Kütüphanecilik açısından bütçe yönetimi, mali sorumluluk ve bütçe mevzuatın ayrıntılarına hâkimiyet gerektiren kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bütçe tahsisleri, kütüphanenin bağlı olduğu kurumun yapısına, politikalarına ve karar vermeyi etkileyen faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bütçe ödenekleri gerek kamu da gerekse özelde kütüphaneye tahsis edilen miktarın belirli bir yüzdesi ya da oranı olarak ifade edilir. Kurumların ihtiyaçlarına ve bütçe politikalarına göre bu oranlar kurumdan kuruma değişiklik gösterebilir. Kütüphaneye ayrılan bütçenin etkin-verimli bir biçimde kullanılması ve maliyet etkinlik açısından titiz bir bütçe yönetimini ve sonrasında takip sürecini gerektirir. Kütüphaneye ayrılan bütçenin kullanımında ilgili yasal mevzuatın yakından takip edilerek kütüphane sağlama süreçlerinin dikkatlice yürütülmesi ve mevzuata uygun bir biçimde satın alımın tamamlanması beklenir. Bütçe ödeneklerinin kullanımı sonrasında belirli aralıklarla bu satın alımlar kurum politikaları ve yasal mevzuatlara göre denetlenir. Kullanıcıların kaynak taleplerinin toplanması ve kütüphaneci/ler tarafından kaynak seçiminin yapılması gibi sağlama görevleri, bu talepleri kütüphane koleksiyon politikasıyla uyumlu bir biçimde değerlendirme, sağlama süreçlerinin satın alma işlemleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi ve mevzuata hakimiyet karar süreçlerinde etkilidir. Yanlış kararlar, uygun olmayan kaynak seçimleri veya mevzuata aykırı sağlamalar, bilgi ve belge yöneticisinin itibarını ciddi biçimde sarsabilir, kurumsal performansı ve bütçe yönetim süreçlerini olumsuz etkileyebilir.

Günümüz bilgi ve belge merkezlerinde, kütüphanelerde bütçe konusunda yayınlanmış birçok bilimsel çalışma üretilmiş ve alan incelemesi yayınlanmıştır. Bilgi ve belge yöneti-

mi açısından bütçe konusu, birçok farklı yaklaşım ile ele alınarak literatürde geniş bir yelpazede incelenmektedir. Bütçe yönetimi ve stratejik planlama, kütüphanelerin uzun vadeli hedeflerini belirlemek ve buna göre bütçeyi yönlendirmek açısından öncelikli bir konudur (Yeşiltaş, 2002). Üniversite kütüphanelerinde bütçe yönetimi, öğretimi ve araştırma faaliyetlerini desteklemeyi amaçlayan önemli bir konudur ve bu alanda standartlar, bütçe yönetimsel yaklaşımları, uygulamaları ve kaynak kullanımını inceleyen birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır (Çelik ve Uçak, 1993; Dilek Kayaoğlu, 1999; Hatay, 2016; Kakırman Yıldız, 2011; Kayan, 1992; Odabaş ve Polat, 2011). Kütüphaneler için alternatif bütçe modellemeleri, bütçeyi arttırmak ve sürdürülebilir kaynak sağlamak amacıyla yazılmış çalışmaların yanı sıra (Gülle, 1991; Kurulgan & Temizel, 2007) aynı şekilde, kütüphane hizmetlerinin mali etkileri ve sağladığı ekonomik değer de analiz edilmektedir; bu bağlamda üniversite kütüphanelerinin ekonomik faaliyetleri ve elektronik bilgi kaynaklarının mali etkisi üzerine çalışmalar da bulunmaktadır (Afzali, 2003; Akkaya, 2013; Dinç, 2014). Kaynak paylaşımı açısından iş birliği ve verimlilik, kütüphanelerarası iş birliği ve kaynak paylaşımının nasıl artırabileceği bağlamında ele alınmaktadır (Çukadar ve ark., 2012; Duran, 2007). Bütçe özellikle üniversite kütüphanelerinde ve ödünç kitap sağlama hizmetleri kapsamında inceleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Çakır, 2022; Yılmaz, 2023). MEB tarafından sağlanan Okul Kütüphanesi Yönetmeliği'ni IFLA Okul Kütüphanesi Kılavuzları bağlamında değerlendirerek okul kütüphaneleri bütçesi konusunda farklı yaklaşımlar sunarken, Önal okul kütüphanelerinde derme geliştirme ve politikalarını incelemiştir (Önal, 2005). Genel olarak kütüphanelerdeki bütçe alandaki çalışmalar, derme geliştirme, koleksiyon oluşturma politikaları üzerine yoğunlaşmış, kütüphane bütçelerinin derme geliştirmeye etkisi, ekonomik değerini ve toplam verimliliğini değerlendirmek için farklı yaklaşımları sunmaktadır. Literatürde yer alan bu bilimsel çalışmalarda kütüphanenin türü ne olursa olsun kütüphanenin sahip olması gereken bütçe, sağlama kriterleri ve sürdürülebilir bir koleksiyon yönetimi bütçenin önemini kütüphanelerde ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle üniversite kütüphanelerine yönelik olarak çok sayıda bütçe yönetimi, derme geliştirme ve yönetimi, elektronik kaynak yönetimi ve ödeme problemleri gerek teorik gerekse uygulama açısından incelenmiş çok fazla bilimsel yayın kütüphanecilik literatüründe yer almıştır. Bu çalışmalardan farklı olarak Türkiye'deki kütüphaneler genelinde uygulamalar, mali sorunlar, pandemi ve doğal afetlerin kütüphane bütçelerine olan etkileri, yayın alımları ve harcamaları ile yayın bütçe kalemlerine ilk defa değinilmiştir.

Kütüphane yönetimi, hizmetleri etkileyecek ve geliştirecek birçok karar vermektedir. Bu kararların çoğu finansal durumdan etkilenmektedir. Dolayısıyla bütçe yönetimini anlamak; gerekli bilgi ve belgeleri toplamak, analiz etmek, sistematik politikalar oluşturmak ve bu po-

litikaları sürdürülebilir kılmak için planlı çalışmalar yapılmasını gerektirir (Yeşiltaş, 2002). Kütüphanelerin planlı bir şekilde amaçlarına ulaşmaları ve ön görülebilir bir sistem içerisinde hareket etmeleri önem arz etmektedir. Kütüphane yöneticileri, bir sonraki yılın işlevsel adımlarını ve ortaya çıkabilecek çalışma ve programların maliyetlendirmesini ortaya koyarak, geleceğe yönelik uzun vadede planlamalar yapmalıdır. Bu çalışmalar, işletme içerisindeki birim yöneticilerinin kendi birimleri ile ilgili harcama ve ortaya çıkması planlanan işlem maddelerini bir düzen içerisine getirmek için bütçe çalışmaları yapmaktadır. Buradaki amaç, kütüphane birimlerinin gerçekleştireceği iş süreçlerine yönelik işlemler için uygulayacağı yönerge ve politikalarının adımlarını ve raporlarını kısa, orta ve uzun vadede stratejik planlamalar ve performas hedefleri için önceden oluşturmaktır (Hacırüstemoğlu, 1999).

1. Kütüphaneler İçin Kaynak Yönetimi

Günümüz bilgi çağında, kütüphane kaynakları ve materyalleri önemli bir yer edinmiştir. İstenilen bilgiye zamanında ve güncel haline en kısa zamanda erişim oldukça önemli bir ihtiyaç olmuştur. Bu vesileyle kütüphaneler değişen teknoloji ve buna bağlı olarak teknolojiye erişim formatlarındaki türleri ve yenilikleri, kullanıcı ihtiyacına göre belirlemeye, hizmetlerini geliştirmeye ve çeşitlendirmeye devam etmektedir. Bu hizmetlerin çeşitlendirilmesinin ve gelişiminin en önemli adımı bilgi kaynaklarının verimli kullanılmasına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Kütüphanelerde kaynak yönetimi, kütüphaneler açısından sadece finasal, ekonomik ya da mali bir kavram olarak düşünülmemeli, kütüphanenin kullanıcı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunabilecek tüm materyallerin birer kütüphane kaynağı olma potansiyeli göz önünde bulundurularak, ihtiyaç ve gereksinimlerine göre bir kaynak sağlama ve hizmet verme süreci gerçekleştirilmelidir (Güneş ve ark., 2017).

Kütüphanelerin kaynak yönetimi için, kütüphanelere yol haritası olması adına Güneş ve arkadaşlarının hazırladıkları "Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi İle İlgili 23 Things" adlı bilimsel çalışma bu alanda tüm kütüphaneleri kapsayacak bir kaynak yönetim modeli önerisi sunmaktadır. Bu 23 öneri incelendiğinde:

1. Kütüphanenin varlığı ve hedeflerin açık bir şekilde tanımlanması,
2. Kütüphane kaynaklarının belirlenip sınıflandırılması,
3. Kaynaklara en verimli bir biçimde nasıl faydalanabileceğinin kararlaştırılması,
4. Kaynak yönetimi hususunda güncel yasal mevzuatları detaylıca araştırılması,
5. Kaynak yönetim hususunda politikalar oluşturulması ve bu politikaların verimli bir biçimde devamının sağlanması için sürekli araştırmalar yapılması,

6. Kaynak yönetimi konusunda belirlenen politikaların belli zaman aralıklarıyla güncelliğinin gözden geçirilmesi,
7. Kütüphanede çalışan personelin yetenekleri ve ilgileri hakkında bilgili olunulması,
8. İnsan kaynaklarının veriminin artırılması için farklı yol ve yöntemlerin geliştirilmesi,
9. Farklı birim ve kişilerle verimli iletişim sağlayabilme yolların aranılması,
10. Nitelikli personel istihdamına öncelik verilerek kütüphane personelinin niteliklerine uygun görev ve sorumlukların verilmesi,
11. Kütüphane çalışanlarının alanında uzmanlaşmasına yönelik olarak eğitimlere katılmının desteklenilmesi,
12. Bütçeyi ayrıntılı biçimde incelenerek bütçe ile ilgili detaylı analiz içeriklerinin oluşturulması,
13. Yeni mali kaynakların ve gelirlerin bulunması, finansal açıdan tasarruf yöntemlerinin belirlenmesi hususunda değerlendirmeler yapılması,
14. Kütüphane kaynak yönetimi sürecinde AR-GE çalışmalarına önem verilmesi,
15. Kütüphanenin fiziksel olanaklarının düzenli aralıklarla tespitinin yapılması,
16. Fiziksel koleksiyonun korunması açısından kütüphane güvenliğinin sağlanılması,
17. Kütüphane binasının ihtiyaçları kısa, orta ve uzun vadede belirlenerek, bina tasarımında kullanıcı ön planda tutulması,
18. Koleksiyon oluşturma, koruma ve koleksiyon ayıklama hususları ile ilgili kütüphane koleksiyon politikalarının oluşturulması,
19. Koleksiyonlar hakkında çağın ihtiyaçlarını takip edilmesi,
20. Koleksiyonlardaki önemli ve nadir bilgi kaynaklarının belirlenerek bu kaynakların koruma altına alınılması,
21. Kullanıcı profilininin belirlenerek bilgi gereksinimlerini tanımlanması,
22. Teknolojik yeniliklerin ve gelişimlerin takip edilmesi,
23. Belli aralıklarla kaynak kullanımını tanıtmaya ve arttırmaya yönelik olarak çalışanları ve kullanıcıları için eğitimler düzenlenilmesi.

Yukarıda sıralanan bu temel öneriler aslında kütüphane hedeflerinin uzun vadede kay-

nak yönetim stratejilerinin doğru bir biçimde belirlenmesinin öneminden bahseder. Böylece kütüphane kaynakları etkin ve verimli bir biçimde yönetilerek belirlenen hedeflere ulaşmak adına etkili planlamalar ve eylemler ile geliştirilebilecektir.

2. Bütçe Kavramı ve Önemi

Bütçe, siyasi, hukuki ve iktisadi bir kavramı olup değişen dönemlerde farklı kişiler tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu farklılık, ekonomi biliminin tarihi gelişimi ve farklı coğrafyadaki ekonomiyi oluşturan faktörlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır (Keskinkılıç, 2003). Türk Dil Kurumu'nca bütçe "Devlet ve öteki kuruluş veya toplulukların belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerinin oranlama niceliklerini önceden belirleyen, onaylayan ve bu işlemlerin yapılmasına izin veren kanun veya karar" olarak tanımlanmaktadır (TDK (Türk Dil Kurumu) Sözlükleri, 2023). Oxford Learner Dictonary bu kavram "Belirli bir kişi veya kurum için mevcut olan para miktarı ve belirli bir süre içinde nasıl harcanacağına dair bir plan" olarak tanımlanmaktadır (Oxford Learners Dictionaries, 2023). Genel olarak bu tanım kurumlarda bir planlama dahilinde harcama ve gelirlerin tespiti için harcama planını ifade etmektedir. Bütçe yönetiminde kullanılan temel kavramlar bütçe yasası ve buna bağlı cetveller, kamu ödenekleri, bir yılda elde edilecek gelirler, bütçe ile ilgili yasal düzenlemeler, bütçenin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması, denetlenmesi, bütçedeki ödeneklerin kullanılması, varsa gelirlerin toplanması gibi bütçe konularında da yetkin olmayı gerektirir. Yine personelin özlük hakları, aylıkları, yollukları, çocuk yardımı, ölüm yardımı gibi birçok farklı ödemeyi gerekli kılan konular, kurumla ilgili geçerli olan yasal düzenlemeler, bütçe yönetimi içinde yine takip edilmesi gereken süreçleridir (Tosun Çam, 2013).

2.1. Kütüphaneler İçin Bütçe

ODLIS (Online Dictionary for Library and Information Science/ Çevrimiçi Kütüphane ve Bilgi Bilimi Sözlüğü) Sözlüğü'nde bütçe terimi "Bir veya iki yıllık belirli bir zaman diliminde bir kütüphanenin harcamalarını karşılamak için kullanılabilir toplam para ya da fon miktarını ifade eder. Bu bütçe, harcama kategorilerine ayrılır ve genellikle "harcama kalemleri" olarak adlandırılır. Mali olarak yetersiz bütçeye sahip olan kütüphaneler ve kütüphane sistemleri için bütçeleme, kütüphaneciler ve kütüphane yönetimi için önemli bir sorun süreci" olarak ifade edilmiştir (Reitz, t.y).

Kamu yararına hizmet veren kurumlar olarak kütüphaneler diğer işletmeler gibi kuruma kazanç sağlama açısından düşünüldüğünde gelir getiren kurumlar değildir ve genellikle ücretsiz hizmetler sunmaktadır. Finansal olarak yayıncılık dünyasında sürekli satın alım yapan kütüphanelerin türü çoğunlukla akademik kütüphaneler ve diğer araştırma kurumlarıdır. Bu

nedenle kütüphaneler bütçelerine büyük bir özen ve ihtiyatla yaklaşarak bütçeyi yönetmek durumundadır. Merkezi Yönetim Bütçesi ile devlet tarafından tahsis edilen bütçelerle ve sağlanan bağışlar aracılığıyla kütüphaneler bütçelerini elde ederler. Yetersiz bütçe ödeneklerinde kütüphanelerin sürekli olarak yeterli bütçe finansmanı sağlanması üzerindeki talep ve sorunlarının dile getirmelerinin önemi yadsınamaz. Bununla birlikte, bütçe aynı zamanda kontrol ve değerlendirme süreci olduğundan kaynak sağlama ve değerlendirme açısından kütüphanelerin ve bütçe yönetiminden sorumlu personelin göz önünde bulundurulması gereken iş süreçleri vardır. Kütüphane hizmetleri finansal faydayı kapsamadığı sürece verimli sayılmazlar. Bu nedenle, kütüphane yöneticisinin ya da kütüphanecinin kaynak sağlama, bütçeleme, harcama, maliyet-fayda analizi ve bütçe mevzuatı hakkında temel bilgi düzeyine sahip olması son derece önemlidir.

Kütüphane bütçesi bağlı bulunduğu kurumun bütçesinden kütüphaneye ayrılan bir pay ya da oran olarak ifade edilebilir. Kurumlar harcama ve gelirlerin tespiti kuruluşlar için bir bütçe taslağını oluşturur. Üniversite kütüphaneleri bütçesi açısından ele aldığımızda ülkemizdeki bilim çalışmalarının yapılması ve geliştirilmesi, kütüphanelerin araştırma ve öğretim için gerekli kaynakların sağlanması ve hizmetlerin sürdürülebilmesi açısından sistematik bir bütçe ödeneğinin ayrılması gerekmektedir. Kütüphanelerin yeterli düzeyde sahip olacakları bütçeler ile sundukları hizmetlerinin sürdürülebilirliği, eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma çalışmalarına destekte bulunması, elektronik yayınlar ve basılı kaynaklar gibi bilgi kaynaklarını kullanıcılara sunmaları için iyi bir bütçeye sahip olmaları gerekliliği göz ardı edilemez (Hatay, 2016).

2.2 Kütüphanelerde Bütçe Yönetimi

Kütüphaneler kar amacı gütmeyen bir işletme yapısı olarak birçok farklı bütçe kaleminde harcamaları bulunmaktadır. Bu harcama kalemlerinin oluşturulması, takip edilmesi ve analizi diğer işletme yapılarındaki gibi finansal ilke ve yöntemlere dayanılarak yapılmaktadır. Kütüphanelerde genel olarak personel masrafları, malzeme masrafları, işletme masrafları ve kütüphane hizmetleri için harcama yapılan koleksiyon masrafları bütçenin temel harcama kalemleridir. Kütüphaneler için özellikle en fazla yatırım yapılan kalem olarak basılı, elektronik kaynak, kitapdışı materyaller harcama yapılması gereken bilgi kaynaklardır. Basılı ve elektronik bilgi kaynakları, eğitim, öğretim ve bilimsel araştırmaların vazgeçilmez unsurudur. İyi bir kütüphane bütçesine sahip kurumlar araştırmalara, dolayısıyla yeni bilgi üretimine gerekli desteği sağlamakta, ürettiği bilgi gerekli endüstrilerde uygulama alanı bularak ülkeye ve kuruma ekonomik girdi sağlamaktadır. Kurumların araştırma performansı, yayın üretimi, diğer üniversiteler arasındaki yeri ve dünyadaki görünürlüğü kütüphanelere ayırdıkları mali

kaynak oranı ile yakından ilgili olduğu unutulmamalıdır (Hacettepe Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Stratejik Planı 2022-2027, 2023). Kütüphaneler bu seviyede hizmet oluşturmaları için ilk yaklaşım kullanıcılara sunulması planlanan hizmetleri kurumun bağlı bulunduğu yönetimine en iyi şekilde anlatarak bu konuda gerekli bütçeyi sağlamaktır. İkinci adım ise, kütüphane için ayrılan bütçeyi hizmet yılı süresince sistematik bir biçimde kullanarak gelecek yıllarda kullanıcı taleplerine uygun bir koleksiyon ve bütçe politikası oluşturmaktır. Bu da iyi bir bütçe yönetimi ile mümkündür (Ercan ve Ban, 2014). Üçüncü adım ise kütüphanelerde bütçe konusunda görevlendirilmesi gereken nitelikli personelin sağlanarak kütüphanelerde koleksiyon gelişimini ve bütçe yönetimini gerçekleştirmektir.

Kütüphaneler, etkin hizmet verebilmek, faaliyetlerini ve koleksiyonlarını sürdürebildiğini sağlamak için sürekli bir fon kaynağına bütçeye ihtiyaç duyarlar. Bütçe sadece yıllık değil, uzun bir süre aralığını kapsayacak bir dönem boyunca kütüphaneye sağlamalıdır. Bütçe, kütüphanelerin etkin çalışmasında önemli bir rol oynayan koleksiyonlarını sürekli olarak büyümelerini sağlayan bir unsurdur. Yayıncılık dünyasında artan kitap, dergi ve elektronik kaynak maliyetleri göz önüne alındığında, kullanıcının ihtiyaçlarına uygun bir koleksiyon geliştirme politikası oluşturmak, kesintisiz bir bütçe ile mümkündür. Harcamalar sadece satın alımları için değil, aynı zamanda kütüphane materyallerin sağlanması, koleksiyona dahil edilmesi ve kullanıma sunulması için de önemli olan birçok kütüphane gideri için de gereklidir. Kütüphane giderleri incelendiğinde, kütüphane hizmetlerinin verimli bir biçimde sürdürülmesi ve yeni hizmetleri kütüphane kullanıcılarına sunması yolunda yapılan tüm harcamalar olarak açıklamak mümkündür:

- Kütüphane kullanıcılarının gereksinimleri doğrultusunda yayın giderleri (kitap, dergi abonelikleri, bilgisayar ve bilgisayar programları, görsel-işitsel materyalleri vb.),
- Malzeme: kütüphane fiziki alanında yararlanmak için kitap rafları, çalışma masaları ve sandalyeleri, dolaplar, bilgisayar, fotokopi vb. ekipmanlar,
- Kütüphane gereksinimleri dâhilinde yapılacak kırtasiye giderleri,
- Cilt, baskı ve kargo giderleri,
- Kütüphane elektronik cihazlarım bakım, onarım ve güncelleme giderleri,
- Dış hizmet giderleri; ILL, dış kaynaklı bilgi içerikleri sağlama,
- Personel giderleri,

- Genel giderler; fatura (kira, elektrik, su, doğalgaz vb.), temizlik malzemesi giderleri (Koçak, 2019) gibi giderler kütüphane türü farketmeksizin kütüphane yapısına göre benzerlik veya farklılık gösterilebilmesine rağmen kısaca bu şekilde açıklamak mümkündür.

Son 3 yılda yaşanan doğal afetler, salgın hastalıklar, savaşlar, gıda ve enerji krizleri gibi farklı etkenlerle ekonomik anlamda sadece ülkemizi değil tüm dünyayı etkileyen bir süreçtir. Bu etkilerin yaşandığı ekonomik darboğaz ve kriz birçok sektörün maliyetlere de yansımaktadır. Küresel ekonomik istikrarsızlık, dünya üzerindeki kaynakların azalması ve çevresel tehditlerin artması kütüphaneleri de değişime zorlamıştır. Ekonomik krizde bütçeyi yönetmek özellikle elektronik kaynak alımlarında büyük ölçekli anlaşmalar, dergi, kitap, veri tabanı abonelikleri, satın alınan bilgi kaynaklarında her ne kadar artış gibi gözükse de özellikle bilginin paylaşımı boyutunda iletişim teknolojilerinin hizmetlerimize yansıtmış olduğu hızlı değişim ve bu teknoloji içerisindeki bilgiye erişim araçları gelişen ve şekillenen yeni bilgi yapısı içerisinde de yeni paylaşım modellerinin oluşumunu gerçekleşmiştir. Kütüphane bütçelerinin büyük kısmının elektronik kaynaklara ayırılması, elektronik kaynak seçimi ve sağlanması daha önemli bir hale gelmiştir. Bu süreç kütüphanelerin daha etkin, daha verimli hizmet vermek ve kullanıcı memnuniyeti sağlamak üzere personel, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirdiği bütüncül bir dönüşüm ve değişiminin oluşmasını sağlamıştır. Tüm bilgi içeriği yönetimi kurumlarda ve paydaş ilişkilerinde yeniden tanımlanmakta, daha verimli hizmetler için süreçler yeniden oluşturulmaktadır. Sağlama açısından kaynak paylaşımının yeni koşulları beklentilere uyum sağlamayı ve dinamizmini gerektirmektedir.

Tüm dünyayı etkileyen COVID-19 Pandemesi gibi ya da herhangi bir afet durumlarında da bütçenin yeniden yapılandırılması gereken bir durumu ifade etmektedir. Pandemi yaşanmadan önce belirlenmiş kütüphane bütçesi ile pandemi boyunca ya da pandemi sonrasında bütçelerin yeniden gözden geçirilmesini ve kısa vadede yeni eylem planlarının uygulamaya alınmasını sağlamıştır. Pandemi sürecinde özellikle elektronik bilgi kaynak yatırımını zorunlu kılarken, pandemi nedeniyle gerekli olan farklı satın alım harcamaları yapılmıştır. Örneğin: dezenfektanlar ve temizlik malzemeleri ile korunma amaçlı maske, eldiven, yüz siperi vb. kalemler veya yeni nesil teknolojik dezenfeksiyon cihazları bütçeye eklenmiş kısa vade de yapılan bütçe planlaması uyarınca malzeme alımı yapılmıştır (ANKOS, 2023). Kütüphaneler, temizlik malzemeleri için bütçeye dahil edilmemiş giderlerde, kullanıcı hizmet masalarında Plexiglas bariyerler yerleştirerek bu alanların yeniden tasarımının maliyetleri, personel ve kullanıcılar için kişisel koruyucu ekipman, ek bilgilendirme tabelaları, kullanıcının kendi kendine hizmet alabileceği yeni nesil cihazlar (örneğin kendi kendine ödeme, kitap temizleme cihazları, ödünç-iade istasyonları) gibi diğer giderler de artışlar görülmüştür (Foote,

2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde Kaliforniya Senatosu ve Meclisi, pandemi sonrası mali sıkıntıları azaltmak için 2021-2022 mali yılı için eyaletin halk kütüphanelerine yönelik çok büyük bütçe arttımına giderek tarihinde Kaliforniya Kütüphaneleri'ne yapılan en büyük yatırımı gerçekleştirmiştir. Toplamda 500 milyon doların üzerinde olan kaynak arttırımında Kaliforniya Eyalet Kütüphanesi'ne tek seferlik 439 milyon dolarlık bir artış yapılmıştır. Bu bütçe özellikle kaynak yenileme ve altyapı modernizasyon için verilmiştir. Hızlı internet için geniş bant bağlantı projelerine yönelik 41 milyon dolar, kütüphane bilgi okuryazarlığı programları ve ikinci dil (ESL) programları için 15 milyon dolar, erken öğrenme ve okul sonrası programlar için hibe sağlamak için 5 milyon dolar ve gezici kütüphane araçlarına destek için 3 milyon dolar ayırmıştır (Peet, 2021).

Library Journal'ın Baker & Taylor ve The Library Corporation (TLC) sponsorluğunda gerçekleştirdiği 2022 Bütçe ve Finans Anketi'ne yanıt veren 257 kütüphanenin anket sonuçları pandemi döneminde kütüphane bütçelerinin genel olarak 2021'e göre %6.1 arttığını göstermektir. Bu artışın toplam işletme bütçesi olan 7.953.400 dolardan 8.441.800 dolara yükseldiği görülmektedir. Bu artış 2013-2014 anketinde görülen %4.3'lük işletme bütçesi artışından bu yana görülen en büyük yıllık artış olduğu ifade edilmiştir. Malzemelere yapılan harcamalar %5.1 artarken, personel harcamaları ise %6.4 artmıştır. Son 10 yıl ile karşılaştırıldığında geçmiş yıllarda bu oran sabit iken pandemi sürecinin etkisi ile malzeme artışları için son 10 yılın ortalaması %2.6 olmuştur. Benzer şekilde personel harcamaları için son 10 yılda yıllık %4.1 artış yaşanmıştır (Peet, 2022).

Yıl	Yayın Alımları Toplam Harcama	Basılı Yayın Alımları ve Yapımları	El Yazması Alımları ve Yapımları	Elektronik Ortamda Yayın Alımları ve Yapımları	Görüntülü Yayın Alımları ve Yapımları	Diğer Yayın Alımları ve Yapımları
2010	55.030.000	17.638.000		23.015.000	8.148.000	6.229.000
2011	65.979.000	17.328.000	15.000	31.704.000	9.098.000	7.834.000
2012	74.941.000	16.635.000	764.000	38.817.000	9.653.000	9.072.000
2013	91.061.000	17.378.000	587.000	52.196.000	6.537.000	14.363.000
2014	108.975.000	22.242.000	2.088.000	64.233.000	7.608.000	12.804.000
2015	130.017.000	22.953.000	1.297.000	78.714.000	10.243.000	16.810.000
2016	133.372.000	17.750.000	1.099.000	88.219.000	10.817.000	15.487.000
2017	153.221.000	18.161.000	824.000	114.119.000	4.912.000	15.205.000
2018	271.184.000	27.943.000	2.831.000	206.606.000	6.923.000	26.881.000
2019	259.081.000	25.111.000	2.260.000	209.489.000	5.582.000	16.639.000
2020	285.460.000	15.175.000	2.032.000	244.827.000	4.245.000	19.181.000
2021	446.301.000	28.357.000	1.556.000	389.599.000	1.233.000	25.556.000
2022	1.209.146.000	452.402.000	392.000	714.254.000	3.498.000	38.600.000

Şekil 1. Özel Bütçeli Kurumlar Yayın Alımları ve Yapımları Harcama Tablosu 2010-2022 (Şentürk, 2023)

Pandemide kapanmanın getirmiş olduğu ekonomik zorluklar kütüphaneleri, kütüphane bütçelerinde dövize endeksli ödemeler kütüphane bütçeleri zorlamış, dalgalı kur ekonomik açıdan kütüphane bütçelerinin küçülmesine sebep olmuştur. Türkiye'de kütüphaneler her yıl belli oranda elektronik kaynak alımlarına ayırdıkları bütçeleri ekonominin değişen etkisi ve artan vergi ödemeleri ile yaklaşık %40 oranında bütçelerini kaybetmişlerdir. Söz konusu ekonomik etki günümüzde hala devam etmektedir. Tüm bu beklenmedik değişimlere rağmen elektronik dünyanın değişen yeni paradigmaları, kütüphaneleri stratejik olarak başarıya götürebilmesi için değişime adaptasyonu, görev ve sorumluluklarını, girişimci ve yenilikçi süreçlerle daha karmaşık ve yapısal bir süreci yönetmeyi zorunlu kılmakta bunun yanında birçok tehdidi ve fırsatı kütüphanelere sunmaktadır. Bütçe yönetiminde, dövize endeksli ödemeler, yeni nesil açık erişim anlaşmalar, sabit kur uygulamaları kütüphanelerde sağlama yaklaşımları olmuştur. Bu koşullara rağmen sürdürülebilirlik açısından bütçe yönetiminde kütüphanelerin en uygun fiyatla, en fazla bilgi kaynağına erişimlerini sağlamak, lisanslama koşullarını belirleyerek bu ürünlere yapılan yatırımı ve harcamayı paylaşmak, kullanıcıya en üst düzeyde erişimlerini gerçekleştirmek, eğitim ve araştırmaya kütüphanelerin desteğini arttırmak için ortak çalışmalar yapmak, elektronik kaynakların sağlanması sürecinde kaynakların etkin kullanımı ve tasarruf faktörünü baz alarak uzun vadede verimlilik kriterleri gerçekleştirilmelidir.

Pandemi sonrasında taleplerin azalması ve üretimin düşmesi nedeni ile ekonominin tüm dünyada ve ülkemiz üzerinde yaratmış olduğu etkiler hala günümüzde devam etmektedir. Ayrıca yaşanılan doğal afetler ki yakın zamanda ülkemizde gerçekleşen ve 11 ilimizi etkileyen 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi'nde birçok kütüphane hasar görmüş, can kayıpları yaşanmıştır. Depremlerin diğer afet türlerine göre fiziksel ve beşerî sermayeyi çok daha fazla etkilediği görülmekte ve ekonomik maliyetler tüm ülke ekonomisini etkilemektedir (Akar, 2013). Yaşanan bu afetler nedeni ile yakın zaman aralığı bile değerlendirildiğinde kütüphaneler için zorunlu beklenmeyen farklı harcama kalemlerinin ortaya çıktığı ve kütüphane bütçelerinde zorunlu artışlar yaşandığı çok rahat ifade edilebilir.

2.3 Bütçeleme Tipleri

Bütçe hazırlama ve uygulama süreçleri, sadece kısa vadeli ekonomik hedeflere değil, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine de odaklanmalı, mevcut ekonomik istikrarı korumakla kalmayıp, aynı zamanda ülkenin uzun vadeli kalkınma planları ve politikalarını desteklemesi de sağlanmalıdır. Kurumlar tarafından devletin politika, hedef ve öncelikleri idarelerin stratejik planlarıyla ve performans ölçütleriyle uyumlu bir şekilde bütçeye entegre etmelidir. Bütçede yapılan fayda-maliyet analizleri ile desteklenerek bütçenin

daha geniş ekonomik ve sosyal hedeflere hizmet etmesini sağlanmalı, sürdürülebilir bir kalkınmanın teşvik edilmesine katkıda bulunmayı amaçlamalıdır (Sağlık Bilimleri Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2023).

Bütçe yönetimi işlemleri sırasında nereden başlanması gerekliliğini bilmek ve sürecin takibini sürdürülebilir olması önemli bir aşamadır. Bu işlemler, uzun vadeli bir çalışma süreci etkileyeceği için iş süreçlerinin yönetilme aşamasının da bu titizlikle yapılması gerekmektedir. Ortaya çıkan raporlar doğrultusunda personellerin ve kütüphanenin uzun vadeli uygulama aşamalarında verilecek kararları etkileme ihtimali, çalışmalarda nitelikli personellerin bulunmasında önemli bir yer edinmektedir (Gün ve Gürel, 2023). Kamu kurumları, toplumun gereksinimlerini karşılamak ve/veya ekonomik yaşamı etkilemek üzere belirli kurallara göre harcamalar yaparlar. Bütçeler değişik formatta finansal politikalar için kullanılırlar. Bütçe uygulamalarına göre kütüphanelerin gündelik işlerinin finansal planı detaylı bir şekilde cari bütçe içinde yer edinirken, uzun vadeli mali kaynak politikalarına yönelik ayrı yatırım bütçesi istenebilir. Bütçenin etkili bir araç olarak kullanılabilmesi için harcamaların kategorilere ayrılması bütçe yönetimi kolaylaştıran bir unsurdur. Yükseköğretim Kurumları çerçevesinde ele alırsak yükseköğretim giderlerinin büyük bir kısmını cari harcamalar oluştururken giderlerin diğer kısmını da yatırım harcamaları oluşturmaktadır (Tosun Çam, 2013).

Ülkemizde, bütçe hakkının kullanılmasından sorumlu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), millet adına bütçe ile ilgili kararları alır. TBMM, bütçe kanununu kabul ederek yürütme organına harcama yapma ve gelir toplama yetkisini devreder. Yürütme organı da bu yetki çerçevesinde bütçeyi uygular. Bu yetkinin kullanımı, bütçe kanununun uygulama sonuçlarını gösteren kesin hesap kanunu ile denetlenir ve bu denetim süreci, bütçe hakkının bir parçasıdır. Kurumlar yapılan denetimlerle, kurumlara tahsis edilen bütçe ödeneklerinin verimli, etkili, hukuka uygun ve bütçe ile öngörülen sınırlar dahilinde kullanılıp kullanılmadığını, sunulan hizmetlerin en etkili şekilde sunulup sunulmadığını değerlendirerek sonuçlarını sunar ve kamuoyuna açıklar (Eroğlu, 2023).

1050 sayılı Kanuna göre bütçe türleri; Genel Bütçe, Katma Bütçe, Özel Bütçe ve bunlara bağlı Döner Sermaye Bütçesi, şeklinde düzenlenmiş ve söz konusu Kanunda öngörülmemiş olmasına rağmen uygulamada fon bütçeleri de tesis edilmiştir. 5018 sayılı Kanuna göre, Genel Yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; Merkezî Yönetim Bütçesi, Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçeleri ve Mahallî İdareler Bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamu idarelerince bunlar dışında herhangi bir ad altında bütçe oluşturulamaz (Arslan, 2019).

2.3.1 Cari Bütçe

Cari bütçe, belli bir zaman dilimi (genel olarak mali yıl) içinde sunulması planlanan hizmetlerin yapılması için istenilen genel amaçlı bir bütçedir. Cari bütçe, kütüphanelerin ve hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağladığından, önemli bütçeleme dokümanıdır ve diğer devlet kurumlarının yasal yükümlülüklerine de bağlıdır. Cari bütçe kurumun önceliklerini, idareci politikalarını ve bütçe yönetimini yansıttığından, kütüphanenin hedefleri ve sundukları hizmetler hakkında birçok bilgiyi içinde barındırır (Daubert ve Yalvaç, 2000).

Cari giderler, kütüphane çalışanları için yapılan ödemeler, bütçe kanunu ile belirlenmiş olan asgari değeri aşmayan ve normal ömrü bir yıla kadar olan mal ve hizmet alımları ve faiz giderleridir (Maliye Bakanlığı, 2016). Bütçe harcamalarının nitelikleri ve etkileri farklı olduğundan bütçenin etkin bir mali araç olarak kullanılabilmesi için harcamaların temel kriterlere göre sınıflandırılması gerekmektedir. Cari giderler farklı başlık altında farklı kodlarla belirlenmişlerdir. Bu ekonomik kodlar:

- 01-Personel Giderleri,
- 02-Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri,
- 03-Mal ve Hizmet Alım Giderleri (Hatay, 2016).

2.3.2 Yatırım Bütçesi

Yatırım bütçesi, arazi, bina ve ekipman gibi uzun vadeli mallarla ilgili bütçenin planıdır. Bu bütçeler genel olarak dört ile altı ay arası bir zaman dilimini kapsamakla beraber belli bir zaman aralığında tekrar gözden geçirilmektedir. Temel hedefi öncelikleri belirlemek ve güncel bütçe ile finanse edilemeyecek amaç ve hedeflerin başarıya ulaşmasına sağlamak için yöntemleri belirlediğinden, yatırım bütçesi kütüphanelerin uzun vadeli planları arasında oldukça önemli bir yer edinmektedir. Örnek olarak kütüphanelerin uzun vadede genişleme veya ek bina yapma projesi için yatırım bütçesinin önemi oldukça büyüktür. Bu tarz yatırımların bütçeleri bu harcama kaleminden karşılanacağı için olası riskler analiz edilerek, yatırım bütçesinin oluşturulması hayati öneme sahip olacağını söylemek mümkündür. Bu kalemin yatırım değeri olarak sınıflandırılması, o kalemin satın alınma yöntemine göre değil, değerine ve kullanım süresine göre belirlenir. Devlet üniversite kütüphaneleri genelinde ele alırsak yatırım bütçesi tertipleri ve giderleri için aşağıdaki kodlar kullanılmaktadır. Bu ekonomi kodları:

- 03.2 - Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları

  - Basım İşi ödemeleri, Kitap ve Dergi Cilt İşi ya da Sarf Malzemesi Alımı (Örneğin: RFID etiket, kitap güvenlik bantı, sınıflama ve barkod etiketi ve koruyucu bantları)

- 03.3- Yolluk

- 03.5- Menkul Mal, Gayrimaddi Hak Alım, Bakım ve Onarım Giderleri

  - ILL Kargo Giderleri

- 03.7-03.8 Menkul Mal, Gayrimaddi Hak Alım, Bakım ve Onarım Giderleri

  -Telif Ödemesi Gideri, DOI Numarası Alımı

- 06.1 - Mamul Mal Alımları

  - Elektronik ve Basılı Yayın Alımı

- 06.1.6.02 El Yazması Alımları ve Yapımları

- 06.1.6.03 Elektronik Ortamda Yayın Alımları ve Yapımları

- 06.1.6.90 Diğer Yayın Alımları ve Yapımları

Her mali yıl için Merkezi Bütçe Kanunu ile kurumlara gelen bütçe, birimlere göre ödenek olarak tahsis edilir. Bütçe tertiplerine göre ilgili ödeneklerin birimler düzeyinde bütçe gerçekleştirmeleri ve harcama verileri yetkili birim tarafından takip edilir. İyi bir bütçe yönetimi tahsis edilen bütçenin uygulama açısından en üst düzeyde kullanılmasını gerektirir. Doğru bir bütçe yönetimi için kurumun hedefleri, kütüphanelerin politika ve performans hedeflerine uygun olarak hazırlanması, uygulanması, etkili, ekonomik ve en etkin bir biçimde mali yönetim ve kontrol sürecinin izlenmesi önemlidir.

3. Kütüphanelerde Koleksiyon Geliştirme

Geçmişten günümüze kütüphaneler, hizmet sundukları kullanıcıların ihtiyaç duyduğu bilgiye erişim konusunda birer araştırma merkezi olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda kütüphanelerin kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılama yönünde çok yönlü koleksiyon geliştirme politikaları oluşturması beklenmektedir. Koleksiyon geliştirme politikaları ulusal ve yerel beklentilerin yanı sıra çeşitli seviyelerde kullanıcı analizlerine dayanarak da oluşturulur. Gelişen teknoloji ve değişen sosyo-ekonomik şartlar ile beraber kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışları da değişmiştir. Dolayısı ile kütüphaneler gerek toplumsal değişimler ve yenilikler gerekse de kullanıcı beklentilerini ve kütüphane hizmet çeşitliliğini yakından takip etmelidir. Bu bağlamda kütüphaneler elde edilecek veriler ışığında kaynakların

sağlanması, ayıklanması ve hizmetlerin gelişimi için yeni politikaların oluşumunu sağlayabilecektir (Cengiz, 2017). Koleksiyon geliştirme, kütüphanelerin amaçları, gereksinimleri, mali kaynakları göz önünde bulundurularak bilgi kaynaklarını seçme, sağlama, ayıklama, değerlendirme ve koruma süreçlerine ilişkin planlama, karar verme ve kontrol etme sürecidir (Üstün, 2017). Koleksiyon geliştirme, bütçe gibi derme de kütüphanelerin merkezi konumundadır. Koleksiyon geliştirme süreci bütçe analiz sürecini de kapsadığından koleksiyon geliştirme süreci ile ilgilenen kütüphane personelinin bütçe yönetim süreçlerine hâkim olması doğru derme geliştirme politikalarının oluşmasına katkıda bulunur. Kullanıcının bilgi ihtiyaçları için dermenin oluşturulması, erişimin sağlanması ve hizmetin sürdürülmesi en temel işlevdir (Arus, 2018). Bu işlevlerin gerçekleştirilmesinde derme yönetimi kütüphane standartlarını karşılamanın yanında önceden belirlenmiş kaynakları karşılamaya yönelik bilginin ve bilgi kaynağının yönetimi sürecini tanımlar. Derme geliştirme kütüphanelerin potansiyel ve mevcut kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek sağlamanın yanında uzun vadeli politikalar oluşturma ve devam ettirebilme sürecidir (Demirtel, 2019). Dolayısı ile koleksiyon geliştirme, kütüphane ve bilgi uygulayıcılarının çeşitli hizmetlerini kullanıcılarına etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmelerine imkân tanıyacak bilgi materyallerinin seçimi ve alınmasında yetkinlik isteyen bir çalışma alanıdır (Süzer, 2022).

3.1 Kütüphanelerin Koleksiyon Yönetimi ve Koleksiyon Geliştirme Yöntemleri

Kütüphanelerde koleksiyon yönetimi ve geliştirme kriterleri temel unsurlarının başında gelmektedir. Bu unsurlar kütüphanelerin faaliyetlerine, amaçlarına erişim konusunda önemli bir yer edinmektedir. Kullanıcıların mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak ve kullacının talepleri ile uyumlu bilgi materyallerini sağlamak koleksiyon geliştirme gerekliliğini ortaya çıkmaktadır (Arus, 2018). Koleksiyon geliştirme, farkı türlerde ki kütüphanelerde uygulanan evrensel bir yöntem olarak incelendiğinde;

- Hizmet verilen bölgenin niceliği artıkça kullanıcıların bilgi ihtiyacındaki çeşitlilik ve farklılık da artacaktır,
- Bireysel bilgi ihtiyaçları çeşitlilik gösterdikçe diğer kütüphane türleri ile iş birliği faaliyetlerine duyulan ihtiyaç da artacaktır,
- Tüm kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılamak mümkün değildir (Demirtel, 2019).

Zaman içinde teknolojideki gelişmelerle yaşanan dönüşüm kütüphane nezdinde bilgi kaynaklarının formatlarında ve kullanıcı isteklerinde önemli değişimleri ortaya çıkarması ile

kütüphanecilerin araştırma, çalışma ve sosyal yaşam merkezi konumuna gelmek için kullanıcı istekleri ve gereksinimleri arasında bağlantı kurmalı ve de kullanıcılarla sürekli iletişim halinde olmalıdır. Bu iletişimlerle yeni gereksinimler ortaya çıkar ve uzun vadede koleksiyonların daha toplumsal etki yaratması sağlanabilir. Koleksiyonların geliştirmede sürecinde inovasyon için gerekli nitelikli eğitim, teknoloji, araçlar ve diğer kaynaklardan mutlaka yararlanılmalı değişime uyum sağlanmalıdır. Örneğin basılı yayınevi katalogları, 1990'lardan 2000'li yıllara kadar olan sağlama işlemlerinde çok tercih edilirken günümüzde basılı katalog çıkaran yayıncı ve firma yok denecek kadar azdır. Bilgi kaynağı talepleri çevirimiçi olarak kütüphane otomasyon sistemleri ya da e-posta üzerinden kütüphaneye ulaşırken, yine sağlama işlemleri, yayın alım talepleri, yayın sipariş takip ve bilgilendirme işlemleri elektronik ortam üzerinden, kütüphaneci, yayıncı, tedarikçi firmalara ve kullanıcıya ulaştırılmaktadır (Arus, 2018).

Kütüphane türü ne olursa olsun uygulanmakta olan koleksiyon geliştirme yönetim sürecine ilişkin tüm politikanın ayrıntılı bir koleksiyon geliştirme olarak yani uzun vadeli hedefler gözetilerek yazılı bir programa dönüştürülmesi gerekmektedir. Kütüphane türlerine göre koleksiyon geliştirme politikaları, gözettikleri temel amaç ve işlevlere göre farklı özellikler gösterir. Koleksiyon yönetim politikası, satın alma, bağış ve değişim olarak uygulanan geleneksel yöntemlerin yanı sıra teknolojik gelişmelere bağlı olarak elektronik koleksiyonların erişimine olanak sağlayan abonelik, kiralama, kaynak paylaşımı veya diğer iş birliği yöntemleri ile belirlenmelidir (Koçak, 2019). Koleksiyon, araştırma faaliyetlerini destekleyecek yeterlilikte kapsayıcı olmalıdır. Bu anlamda sadece kaynak sağlama yeterli olmayacak, uzun vadeli hedef ve programlarla kaynak geliştirme sürecini yönetmek önem teşkil etmektedir (Demirtel, 2019).

4. Yatırım Geri Dönüşü-Return on Investment (ROI)

Kütüphaneler, kurumun misyonlarını yerine getirebilmek için büyük bütçeler ayırmaktadır ve kullanıcılara kaliteli hizmet sunarak daha iyi getiriler elde etmek amacıyla da kütüphanelere çeşitli kaynaklar sağlamaktadır. Amerika ve Avrupa'da özellikle halk kütüphaneleri, kütüphane hizmetleri açısından planlayacakları kültürel faaliyetler için kamu kaynaklarının büyük bir bölümünü alır ve bu nedenle yetkili ve denetleyen kurumlara kütüphane olarak nasıl fayda sağladıklarını kanıtlamak zorundadır. Akademik kütüphaneler, okul kütüphaneleri, araştırma kütüphaneleri ve diğer kütüphane türlerinde de benzer talepler söz konusudur (Aabø, 2009).

Yıllardır kütüphaneciler, bütçenin dağıtımına ilişkin yatırımlarını ölçen metrikleri toplamakta ve değerlendirmeler yapmaktadır. Bu değerlendirme toplumun bilgi, sosyal ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak, kullanıcıların hangi kaynakları kullandığını ve kurumun verimliliğini

göstermek amacıyla yapılmaktadır (Hernon ve ark., 2014). Kütüphanelerin kaynaklarının değerlendirilmesi için önemli bir değerlendirme ölçütü olan Yatırımın Geri Dönüşü (ROI) kavramı ticari alanda kullanılan finansal bir kavramdır. Kütüphane bütçesini finansal olarak analiz ederek sonuçları değerlendirmek ve çalışmalarının etkilerini anlamak amacıyla kütüphanelerde ROI'yi hesaplamaktadır. ROI, genel olarak finansal geliri, bütçeyi maliyete bölmek suretiyle hesaplanmaktadır. Bu hesaplama işlemi, kütüphane hizmetlerinin etkinliği ve ekonomik değeri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Pandey ve Kumar, 2022). ROI, özellikle kütüphanenin, kütüphane kullanıcılarının, finansal açısından maliyetleri (yatırım) ve sonuçlarını (yatırımın geri dönüşü) hesaplamak için kullanılmaktadır.

Yatırım Geri Dönüşü Genel Formülü

ROI = (Toplam Fayda - Toplam Maliyet) / Toplam Maliyet x 100

Maliyetler genellikle bir mal veya kaynağa harcanan para birimi olarak ifade edilir. Bir hizmeti sunmak veya erişmek için kaynağı sağlama ve kullanma süresini içerir. Yatırım geri dönüşü, çıktılar (örneğin artan sayısı gibi bir hizmetin veya kaynak), kullanım (hizmetin veya kaynakların nasıl kullanıldığı) veya sonuçları (zaman tasarrufu gibi dolaylı çıktılar veya kullanım sonuçları) olabilir. Kütüphane koleksiyonuna, kullanıcıya ve kütüphane hizmetlerine yatırım yapmak, detaylı analizleri ve sağlam bir kararlılığı gerektirir. Yatırım risklerinin değerlendirilmesi ve yatırım geri dönüşü çalışmalarının yapılması bütçe yönetimi açısından değerlendirildiğinde kütüphaneler için zorunluluktur (Armağan, 2005).

Kütüphanelerin sahip oldukları bilgi kaynaklarının değerlendirilmesinde kullanım ile ilgili güvenilir istatistiksel veriler (COUNTER, SUSHI, Athens, Shibboleth, Proxy, ERM Sistemleri üzerinden) sağlayarak bu verilerin analizinin büyük önemi vardır. Kütüphanenin karar verme yetkilileri bu verileri elde etmek ve sahip olduğu ya da kullandığı kaynağın maliyet unsurunu değerlendirerek ölçümlemek ister. Bu değerlendirme ölçütleri daha teknik bir ifade ile çeşitli metrikleri içerir. Örneğin elektronik veri tabanı değerlendirme sürecinde, kullanım istatistikleri ve birim başına düşen maliyet hesaplamaları bir göstergedir ama sonuç değildir, sonuç ise ilgili kurumun yapacağı bibliyometrik analiz yöntemleri ile ölçülmüş uluslararası bilimsel yayın üretimi ve performans değerleridir (Güneş, 2021). Ödenen paranın karşılığını alma ve kütüphane harcamalarını yönetme açısından kullanım istatistikleri harcamaların farklı konulardaki harcama ve kullanımı dengesini ifade eden göstergelerdir. Özellikle karar verme sürecinde şu sorular sorulmalıdır:

- Kaynak ne kadar kullanılmıştır? (12 aylık toplam kullanım, görüntüleme, indirme, tarama maliyeti, farklı konulardaki harcama ve kullanımı dengesi)
- İstek başına ortalama maliyet nedir?
- Kaynak türüne göre belirli bir zaman aralığında ne kadar istek yapıldı?
- Zaman içinde kullanımda ne kadar artış oldu?
- Tek tek başlıklara abone olmak yerine bir anlaşmaya(veri tabanına) abone olmaya değer mi?
- Kullanılmayan kaynaklar var mı?
- Ortalama maliyet, toplam maliyet ve kullanım biçimlerine göre diğer bilgi kaynakları karşılaştırıldığında durumu nasıldır?
- Maliyet açısından kütüphane kendini aynı tür ve büyüklükteki kütüphanelerle karşılaştırıyor mu?
- Elektronik kaynakların kullanımında ulusal olarak hangi eğilimler ortaya çıkıyor? (Conyers, 2006).

Bilgi kaynaklarının maliyet verimlilik analizlerini yapmak kolay değildir çünkü hizmet içerikleri ve maliyetleri farklılık göstereceğinden birçok farklı yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Türkiye'de kütüphanecilerin veri tabanı hesaplamaları ile ilgili uygulamalardaki yaklaşımlar değerlendirildiğinde Tablo.1'de olduğu gibi bu maliyetler için kullanılan standart formül:

Ortalama Maliyet= Fiyat/12 ay * kullanılan ay sayısı/ indirilen makale sayısı

Tablo 1. Bir Makale Veri Tabanı İçin Ortalama Maliyetin Hesaplanması

Veri Tabanı Fiyatı = $14.000	**1.ay**	**2.ay**	**3.ay**	**4.ay**	**5.ay**	**6.ay**	**7.ay**	**8.ay**	**9.ay**	**10.ay**	**11.ay**	**12.ay**	**Toplam**	**Ortalama Makale Maliyeti $**
Tam Metin İndirilen Makale Sayısı	**500**	**550**	**650**	**825**	**900**	**875**	**600**	**574**	**330**	**580**	**673**	**792**	**7489**	**1.78**

$:Dolar

olarak elektronik kaynakların maliyet kullanım istatistikleri toplamının maliyete bölünmesine göre formülize edilerek makale için birim maliyet hesaplanır. Elde edilen ortalama makale maliyeti kütüphane yönetimine bilgi kaynağına harcamış olduğu ekonomik değeri ifade eder. Bu değer bütçenin ne kadar doğru kullanıldığı ya da abone olunan veri tabanına bir sonraki yıl için karar verme sürecine yön verir. Kaba ve arkadaşlarının yayınlamış olduğu bir bilimsel çalışmada farklı hesaplama formülleri de önerilmektedir. Örneğin halk kütüphaneleri hizmetleri için ROI hesaplanırken genel parametreler: Kütüphane hizmetleri, kullanıcı sayısı, ekonomik maliyet, fayda büyüklüğü, bütçenin yeniden dağılımı

ROI (Kütüphane Hizmetlerinin Değeri) = Hizmetin Verilişi Sayısı / Verilen Hizmetin Ortalama Fiyatı

olarak formulize edilir. Akademik kütüphanelerde veritabanları için ROI hesaplanırken genel parametreler çevirimiçi veri tabanı abonelik maliyeti, tam metin indirme, her bir veri tabanı için görüntüleme başına ödeme maliyeti, indirilen kaynağın toplam satın alma maliyeti alınarak kütüphane hizmet ve maliyet değeri olarak hesaplanmaktır (Kaba ve ark., 2023). Bu hesaplamalar için standart hesaplama yöntemlerinin uygulanması, kütüphanecilere karar verme sürecinde bütçe denetimi, planlama ve bütçelerin gerekçelendirilmesi açısından yarar sağlamaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bütçe, kütüphanelerin dünyaya açılma şekillerini ve genel olarak ekonomik verimliliğini etkilemektedir. Bütçe yönetimi açısından kütüphaneler sundukları hizmetlerin maliyetlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeli ve gerçekleştirecekleri maliyet çalışmalarının sonuçlarını stratejik kararlarını şekillendirmek için kullanmalıdır. Maliyet etkinlik çalışmaları, kütüphanelerin sınırlı kaynaklarını en etkili ve verimli şekilde kullanabilmelerini ve kullanıcılarına daha iyi hizmet sunabilmelerini sağlamak için gereklidir. Maliyet analizleri, koleksiyon geliştirme, kaynak yönetimi, aboneliklerin devam ettirilmesi veya sonlandırılması gibi kütüphane faaliyetlerinin stratejik planlamasına da katkı sağlar. Bilgi ve belge yönetimi alanında yeni veri analizi platformlarının ve uygulamalarının yaygınlaşması, özellikle veri toplama araçlarının gelişmesi, kütüphane yönetiminin ve personelinin bütçe yönetimini kolaylaştıran faktörlerdir. Yaşanan ya da yaşanacak olan olası bütçesel zorluklara rağmen, kütüphanelerin amacına ulaşmasında en fazla etkilenecek kesim yine kullanıcıları olacaktır. Kütüphaneler, bilgiye eşit erişimi sağlama, eğitim, kültür, bilim, teknoloji, araştırma ve kalkınmaya katkıda bulunma misyonlarına sahiptir. Bu nedenle, kullanıcı ihtiyaçlarını kısıtlamadan hizmetlerini sürdürebilmek için sürekli gelişen ve büyüyen yapılarını korumalıdır. Kütüphaneler, bütçe sürecini

bir yılı kapsayan bir döngü olarak ele aldığından, gelecek dönemde sunacakları hizmetleri göz önünde bulundurarak bütçe planlaması yapmalıdır. Bütçe planlaması sürecinde olası riskler titizlikle analiz edilmeli ve bütçe, bu riskleri en aza indirmek hedef edinilmelidir. Bu bütçe politikası, kütüphanenin kullanıcılarına kesintisiz hizmet sunmasını ve bilgi kayıplarının önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Bir kütüphane koleksiyonu farklı türde bilgi kaynaklarının bir araya gelmesi ile oluşur. Her bilgi kaynağı türünün koleksiyon içerisinde kendi önemi ve değeri vardır. Kütüphanenin kapsamlı, dengeli ve güncel içerikli koleksiyonları, kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılayarak kütüphanenin hizmet içeriği üretmesini sağlar. Koleksiyonları ile birlikte sürekli nicelik olarak büyüyen yapılar olarak kütüphanelerde artan bilgi kaynağı ihtiyacını sağlamada bütçesel sorunlarla her zaman karşılaşılmaktadır. Bütçe sorunları ile karşılaşılmasının temel nedeni kütüphane koleksiyonundaki nitelik ve nicelik olarak artan büyüme karşın sahip olunan bütçe kaynağının yetersiz olmasıdır. Koleksiyondaki büyüme sadece bütçe açısından değerlendirilmemelidir. Koleksiyon ile birlikte bina, personel gibi diğer kütüphane bileşenleri de değişim göstermektedir. Bilgi kaynağına erişimin değişmesi, kütüphanelerde bilgiyi kullanıcılara ulaştırmasındaki teknolojilerin de paralel olarak değişmesi gerek yeni malzeme harcamalarının oluşması, gerekse artan elektronik kaynak çeşitliği birçok kütüphanenin bütçe harcamalarının değişmesine, yeni bina ve personel ihtiyacının artmasını da getirir. Kütüphane materyallerinin geliştirilmesinin yanında kullanıcılara ulaştırması konusunda da gereken teknoloji ve altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi de gerekmektedir.

Bütçe yönetimi açısından değerlendirdiğimizde; Koleksiyon geliştirme, kütüphane hizmetlerinin temelini oluşturur. Koleksiyon geliştirme süreci, kullanıcıların eğitim, öğretim, araştırma ve bilgi ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kaynakların seçilmesini, sağlanmasını, düzenlenmesini, değerlendirilmesini, korunmasını ve erişilebilir kılınmasını kapsar. Kütüphanenin etkinliği ve mali verimliliği, kütüphane materyallerinin doğru seçimine bağlıdır. Koleksiyon geliştirme için farklı teknik ve prosedürleri belirlemeden önce, sağlanacak kaynak türünü ve bu amaç için ayrılan bütçe miktarını belirlemek gereklidir. Harcanan bütçenin karşılığının alınabilmesi için bir plana dayandırılmalıdır çünkü koleksiyon geliştirme için ayrılan bütçe her zaman sınırlıdır. Koleksiyon geliştirme kütüphanecisi ve diğer kütüphane personeli, kullanıcıların ihtiyaçlarını inceleyerek ve kütüphanenin hedeflerini göz önünde bulundurarak gereken veya ihtiyaç duyulacak bilgi kaynaklarını koleksiyona seçer. Kütüphane materyalinin seçimi, iş süreçlerinden dolayı detaylı bir planlama ile farklı konularda ve formatlarda yayınlanmış güncel kaynak duyurularını, incelemeleri ve yayıncı kataloglarını takip etmeyi, yayıncıları ve tedarikçi firmaları seçmeyi, döviz kuru ve yasal mevzuat gibi birçok konuda

bilgi sahibi olmayı zorunlu kılar. Uygun bütçenin doğru konu alanlarına ayrılması, kütüphanenin yapısı ve hedefleri, bilgi materyalinin üretimi ve dağıtımı kütüphanelerin izlediği politika ve prosedürlerdir. Koleksiyon geliştirme politikası, kütüphanenin odak noktasını, kullanıcı kitlesini ve hizmet verdiği kurumun mali kaynaklarını kapsar. Koleksiyon geliştirme politikaları, koleksiyonun kapsamı hakkında bilgi vererek, kullanıcılar ve diğer kütüphaneler için kütüphane kaynaklarının erişimini sağlayan bir işlev görür. Devlet kurumlarında bütçe rakamları belirliyken özel bir kurumun bütçesi kütüphanenin yöneticisine veya kurumun üst yöneticisinin inisiyatifine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Sağlama sürecinde koleksiyonun güçlü ve zayıf yönlerinin bir göstergesi olarak, kaynak paylaşımı ve iş birliği kaynağı sağlamada önem kazanır.

Kaynakça / References

Aabø, S. (2009). Libraries and return on investment (ROI): A meta-analysis. *New Library World*, *110*(7/8), 311-324. https://doi.org/10.1108/03074800910975142/full/xml

Afzali, M. (2003). *Elektronik bilgi kaynaklarının üniversite kütüphanelerine ekonomik etkisi: İran Temel Bilimler İleri Araştırmalar Enstitüsü örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akar, S. (2013). Doğal afetlerin kamu maliyesine ve makro ekonomiye etkileri: Türkiye değerlendirmesi. *Journal of Management and Economics Research*, *11*(21), 185-206. https://doi.org/10.11611/jmer197

Akkaya, M. A. (2013). Türkiye'de yeni bin yılda kurulan devlet üniversitelerinin kütüphaneleri hakkında niceliksel bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, *27*(4), 601-618. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/943

ANKOS. (2023). *COVID-19 pandemi sonrası üniversite kütüphanelerinin yeniden hizmete açılması rehberi*. https://ankos.org.tr/tr/haberler/covid-19-sonrasi-turkiyede-universite-kutuphaneleri-acilis-rehberi-yayinlandi/

Armağan, A. Ş. (2005). *Kütüphane ve belge bilgi merkezlerinde müşteri ilişkileri yönetimi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arslan, A. (2019). *5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu harcama sisteminde yapılan düzenlemeler*. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/ahmeta.pdf

Arus, O. (2018). Değişen koleksiyonlar değişen kullanıcılar. *Türk Kütüphaneciliği*, *32*(4), 328-333. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2972

Cengiz, E. (2017). *Halk kütüphanelerinde derme geliştirme politikaları: Türkiye'de halk kütüphaneleri üzerine bir değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Conyers, A. (2006). Kullanım istatistikleri ve online davranış (2). İçinde *E-kaynaklar yönetimi el kitabı - UKSG*. https://ankos.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/kullanimistatistiklerionlinedavranis.pdf

Çakır, G. (2022). *Üniversite kütüphanelerinde ödünç kitap ve doküman sağlama (interlending and document supply) hizmetinin analitik bakış açısıyla değerlendirilmesi: Kadir Has Üniversitesi Bilgi Merkezi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, A., & Uçak, N. (1993). Üniversite kütüphaneleri üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *10*(2).

Çukadar, S., Gürdal, G., Çelik, S., Kahvecioğlu, K. (2012). Türkiye'de üniversite kütüphaneleri: mevcut durum ve gelecek. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 2426-2439).Ankara:T.C Yükseköğretim Kurulu.

Daubert, M. J., Mesut Yalvaç, Ç. (2000). Bütçe sürecini anlamak. *Türk Kütüphaneciliği*, *14*(1), 82-105. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/889

Demirtel, S. Ö. (2019). *Derme geliştirme. derme dersi konu 1*. https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=18

Dilek Kayaoğlu, H. (1999). *Derme oluşturma ve geliştirme: İ.Ü. Merkez Kütüphanesi'nde bütçe yönetimi*. Mavibulut.

Dinç, M. (2014). *Üniversite kütüphanelerine satın alınan işletme ve iktisat alanlarındaki elektronik bilgi kaynaklarının maliyet-fayda analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Duran, Z. C. (2007). *Ekonomi kütüphanelerinde işbirliği: ulusal e-kütüphane model önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ercan, M. K., Ban, Ü. (2014). *Değere dayalı işletme finansı; finansal yönetim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Eroğlu, A. (2023). Yüksek denetim sürecinin güçlendirilmesi: katılımcılık esaslı denetim. *Sayıştay Dergisi*, *128*. https://doi.org/10.52836/sayistay.1225010

Foote, D. (2020). Libraries emerging from COVID-19: budget and funding concerns. *ILA Reporter*, *38*(3), 14-18. https://www.ila.org/publications/ila-reporter/article/139/libraries-emerging-from-covid-19-budget-and-funding-concerns

Gülle, M. T. (1991). Kütüphane bütçe model ve programlarında son gelişmeler. *Türk Kütüphaneciliği*, *5*(1), 27-30. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1217

Gün, S., Gürel, A. (2023). İşletmelerde uygulanan yıllık bütçe çalışmalarının raporlanması ve performansının ölçülmesi. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*. https://doi.org/10.55243/ihssr.1244454

Güneş, G. (2021). Bilgi merkezleri arasında iş birliği ve koordinasyon: konsorsiyum çalışmaları. İçinde Erol Yılmaz & L. Kanık (Ed.), *Bilgi Merkezlerinde Yönetim II* (Sayı 2). Hiperyayın.

Güneş, G., Demirkol, İ. T., Eriş, M. (2017). Kütüphanelerde kaynak yönetimi ile ilgili "23 things". *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*, 21-28.

Hacettepe Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Stratejik Planı 2022-2027. (2023). https://libraryworkflows.hacettepe.edu.tr/images/1/10/K%C3%BCt%C3%BCphane_Stratejik_Plan%C4%B1_2022-2027.pdf

Hacırüstemoğlu, R. (1999). *Yöneticiler için muhasebe ve finans*. Türkmen Kitabevi.

Hatay, H. (2016). *Araştırma kütüphanelerinde karşılaştırmalı bütçe yönetimi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hernon, P., Dugan, R., Matthews, J. R. (2014). *Getting started with evaluation*. American Library Association.

Kaba, A., El Refae, G. A., Eletter, S., Yasmin, T. (2023). Testing a proposed ROI for academic libraries. *Library Hi Tech News*, *40*(4). https://doi.org/10.1108/LHTN-03-2022-0046

Kakırman Yıldız, A. (2011). Türkiye'de üniversite kütüphanesi bütçelerinin değişimi izleme yetkinliği: Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi örneği. *Öneri Dergisi*, *9*(35), 233-242.

Kayan, Y. (1992). Üniversite kütüphanelerinde bütçe ve bütçenin rasyonel kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, *6*(4), 194-203. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1319

Keskinkılıç, E. (2003). Yenileşme dönemi Osmanlı Bütçeleri üzerine genel bir bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, ***14*** (14), 319-345 . https://doi.org/10.1501/otam_0000000503

Koçak, B. (2019). *Üniversite yönetiminde planlama süreci*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kurulgan, M., Temizel, F. (2007). Üniversite kütüphanelerinde bütçe dışı finans kaynaklarının kullanımı ve türkiye'deki üniversite kütüphaneleri için alternatif finansman modeli önerisi. *Türk Kütüphaneciliği*, *21*(4).

Maliye Bakanlığı. (2016). *Bütçe kanunu*. 2023 tarihinde T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: http://www.bumko.gov.tr/TR,926/butce-kanunu-ve- adresinden alındı.

Odabaş, H., Polat, C. (2011). Türkiye'de üniversite kütüphaneleri standartları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *45*, 321-346.

Oxford Learners Dictionaries. (2023). https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/budget_1?q=budget

Önal, H. İ. (2005). Okul kütüphanelerinde derme geliştirme: politikalar ve dermelerin betimlenmesi. *Bilgi Dünyası*, *6*(2). https://doi.org/10.15612/bd.2005.435

Pandey, S., Kumar, P. (2022). A theoretical framework on return on investment (ROI) in academic libraries. *Library Hi Tech News*, *39*(3). https://doi.org/10.1108/LHTN-11-2021-0082

Peet, L. (2021). California budget ıncreases library funding. *Library Journal*, *146*(10), 13-13.

Peet, L. (2022). Uncertain times. *Library Journal*, *147*(2), 28-30.

Reitz, J. M. (t.y.). *Online Dictionary for Library and Information Science*. 04 Mayıs 2023 tarihinde https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx erişildi.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. (2023). 04 Mayıs 2023 tarihinde https://www.sbu.edu.tr/FileFolder/Dosyalar/eb408a43/2022_4/sgdbprogbutnedir-4eec338e.pdf erişildi.

Süzer, R. (2022). Üniversite kütüphaneleri için derme geliştirme konusu ile ilgili bir inceleme. *2. Uluslararası Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, 32-44.

Şentürk, K. (2023). *Basılı yayın alım harcamaları 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde bin dört yüz doksan beş artmıştır.* 11.04.2023 tarihinde https://ihalekutuphane.com/2023/06/04/basili-yayin-alim-harcamalari-2022-yilinda-yuzde-bin-dort-yuz-doksan-bes-artmistir/ adresinden erişildi.

TDK (Türk Dil Kurumu) Sözlükleri. (2023). https://sozluk.gov.tr/

Tosun Çam, F. (2013). *Üniversitede bütçe yönetimine ilişkin bir çözümleme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Üstün, A. (2017). *Bilgi merkezleri: üniversite ve bilimin anahtarı*. Anka Matbaa.

Yeşiltaş, K. (2002). Kütüphanelerde bütçe yönetimi. *ÜNAK / Urla General Conference 10-12 October 2002.*

Yılmaz, M. (2023). Evaluation of the school library regulations provided by the ministry of national education. İçinde *The Context of IFLA School Library Guidelines. School Libraries Along With Their Various Dimensions* (ss. 47-70). İdeal Kültür Yayıncılık.

6. KISIM - PART 6

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİNDE TEKNOLOJİK DEĞİŞİMLERİN TOPLUMSAL YANSIMALARI

SOCIAL REFLECTIONS OF TECHNOLOGICAL CHANGES IN INFORMATION AND DOCUMENT MANAGEMENT

29. BÖLÜM / CHAPTER 29

Fikri Mülkiyet Hukukunda Kamuya Ödünç Verme Hakkı

Public Lending Right (PLR) in The Intellectual Property Law

Dilek CENGİZ[1]

[1]Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Adalet Meslek Yüksek Okulu Ticaret Hukuku, İstanbul, Türkiye

E-mail: dcengiz@yahoo.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.29

ÖZ

Bilgi çağında kütüphaneler, kâr amacı gütmeksizin toplumun her türlü bilgi ve belgeye ulaşmasını sağlayarak kamu hizmeti sunmak suretiyle ülkelerin kültürel kalkınmasında önemli işleve sahip kuruluşlardır. Ancak kütüphaneler bu önemli işlevi yerine getirirken, sundukları hizmetler bakımından fikri mülkiyet hukukundan kaynaklanan sınırlamalara tabidirler. Çünkü kütüphanelerin bünyesinde bulunan bilgi ve belgelerin üzerinde kişilerin fikri mülkiyet hakları vardır. Kütüphaneler fikri mülkiyet hukukunun hükmettiği sınırlara uymak kaydıyla hizmet sunabilirler. Nitekim 20. yüzyılın başlarından itibaren teknolojik gelişmeler kapsamında elektronik kaynakların ve elektronik iletim imkanlarının ortaya çıkışıyla, kütüphanecilik hizmetleri de gelişmiştir. Böylece hem eserlerin kamuya ödünç verilmesi imkanları artmış hem de ödünç verme süreci hızlanmıştır. Eserlerin yoğun olarak kamuya ödünç verilmesinin, satış potansiyelinde düşüşlere sebep olmuş; bu bağlamda eser sahipleri ile diğer hak sahipleri bu düşüşle orantılı mali kayba uğramışlardır. İşte bu kayıpların telafisi amacıyla eserlerin kütüphaneler tarafından kamuya ödünç verilmesi veya elektronik yüklü eserlerin ücretsiz erişime açılması karşılığında eser sahipleri ile diğer hak sahiplerine çeşitli şekillerde ve miktarlarda ödeme yapılması imkanını sunan bir fikri mülkiyet hakkı olan ve eser sahibinin mali hakları kapsamında yer alan 'Kamuya Ödünç Verme (Public Lending Right-PLR)' hakkı adı verilen fikri mülkiyet hakkı ortaya çıkmış ve giderek önem kazanmıştır. Bu makalede 'kamuya ödünç verme hakkı' genel olarak fikri mülkiyet hukukunda ortaya çıkışı, gelişme süreci, tâbi olduğu ilkeler bakımından; özellikle de; Türk fikri mülkiyet hukukunda, bu hakkı, ilk olarak düzenleyen 5846 S FSEK m23 düzenlemesi ile bu düzenlemenin mehazı olması itibarıyla Avrupa Birliği fikri mülkiyet hukukundaki mehaz düzenlemeler de dikkate alınarak ayrıntılı olarak incelenmiş ve açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamuya ödünç verme hakkı; Avrupa Birliği fikri mülkiyet hukuku; Türk fikri mülkiyet hukuku; Fikri mülkiyet hukukunda mali haklar; ECC 92/100 ve EEC 2006/115 Sayılı Yönergeler

ABSTRACT

The libraries in the information society at our age have an important function in the cultural development of countries through the offering of public services by ensuring the society to reach all sorts of information and documents without any profit motive. However, while the libraries fulfil this important function, they are subject to limitations arising from the intellectual property law in respect of the services, offered by them. This is because the individuals hold intellectual property rights over such information and documents taking place within the structure of the libraries. It is possible for the libraries to offer services, provided to conform to the limits, determined and applied by the intellectual property law. As a matter of fact, the librarianship services have developed through the occurrence of electronic sources as well as electronic communication opportunities within the scope of technological developments from the beginning of the 20th century onward. Thus, the opportunities to lend the literary outputs to the public have shown on increase on the one hand and the process of lending has sped up, however, on the other. The lending of the literary outputs to the public in an intensive way has caused a fall in the sales potential, and in this context, the owners of the literary outputs and other right holders have incurred financial losses proportionally with the said fall. As a consequence, in order to indemnify such losses , an intellectual property right, titled as the ‘’Public Lending Right-PLR”, that has been an intellectual property right and taken place within the scope of the financial rights of the author offering the opportunity to make payment in various forms and amounts to the authors and other right-holders has arisen in return to the lending of the literary outputs by the libraries to the public or opening of the electronically-loaded literary outputs into access on free of charge basis, and the foregoing has gained importance gradually. The ‘’Public Lending Right” at this article has been examined and clarified in detail in consideration of the source arrangements since it was the referral of the said regulation at the intellectual property law of the European Union in respect of its occurrence, development process and principles to be subject thereto, and especially, the regulation of Article 23 of Law no. 5846 on Intellectual and Artistic Works regulating it for the first time in the Turkish intellectual property law.

Keywords: Public Lending Right, Intellectual Property Law of the European Union, Turkish Intellectual Property Law, Financial Rights at the Turkish Property Law, The Directive nos. ECC 92/100 and EEC 2006/115

Extended Abstract

The libraries at the information society having arisen as a social consequence of the scientific and technological developments at our current period are the cultural institutions offering public services by ensuring the society to reach all sorts of information and documents without any profit motive as a rule. In this context, make very important contribution to the scientific and cultural progress and also development of the countries. However, while the libraries fulfil such important function, they are also subject to certain limitations arising from the intellectual property law in respect of the services, offered by them. This is because the individuals hold intellectual property rights over such information and documents taking place within the structure of the libraries. It is possible for the libraries to offer services, provided to conform to the limits, determined and applied by the intellectual property law and not to violate the intellectual property rights. Otherwise, they will be transformed into the institution acting as a mediator for the violation of the intellectual property rights. In this context, the libraries have taken up a very important in the protection of the intellectual property law. The fundamental duty falling on the parts of the libraries as a requirement of the intellectual property rights is to work within the scope of exemptions and limits, envisaged

by the intellectual property law and conform to the copyrights and rights of the license right holders and ensure the lawful access into the information taking place in their literary outputs.

Such fundamental duty of the libraries gained more importance with the development of the librarianship services through the occurrence of electronic sources as well as electronic communication opportunities within the scope of technological developments especially from the beginning of the 20th century onward. It is because the opportunities to lend the literary outputs to the public have shown increase on the one hand, and the process of lending has sped up, however, on the other. Thus, the lending of the literary outputs to the public in an intensive way has caused a fall in the sales potential, and in this context, the owners of the literary outputs and other right holders have incurred financial losses proportionally with the said fall. In face of this circumstance, an intellectual property right, titled as the ‘’Public Lending Right-PLR’’ that has been an intellectual property right and taken place within the scope of the financial rights of the author offering the opportunity to make payment in various forms and amounts to the authors and other right-holders has arisen in return to the lending of the literary outputs by the libraries to the public or opening of the electronically-loaded literary outputs into access on free of charge basis, and the foregoing has gained importance gradually. This development pertaining to the public lending right is evaluated as a very significant development in terms of an intellectual property right gradually developing and extending from the beginning of the 20th century onward. The logic at the foundation of this right is the protection of art and artist (author) by the state through the indemnification of the potential sales losses arising from keeping even the newest literary outputs available at the libraries publicly and free of charge thereof and in the meantime, the lending of the same.

At this article, the ‘’Public Lending Right’’ has been examined and clarified in detail from the point of view of its importance in respect of the Intellectual Property Law and librarianship services at our current period in consideration of the source arrangements since it was the referral of the said regulation at the intellectual property law of the European Union in respect of its occurrence, development process and principles to be subject thereto, and especially, the regulation of Article 23 of Law no. 5846 on Intellectual and Artistic Works regulating it for the first time in the Turkish intellectual property law. The objective of the article is to make an evaluation by way of offering a critical viewpoint for the sufficiency and effectiveness of the legal policy of the state for the protection of the art and science, as a consequence, the artists (authors) and scientists and the Turkish intellectual property law in respect of the ‘Public Lending Right (PLR)’.

1. Giriş

Bilgi toplumunda kütüphaneler, kâr amacı gütmeksizin toplumun her türlü bilgi ve belgeye ulaşmasını sağlayarak kamu hizmeti sunan kültürel hizmet kuruluşlarıdır. Bu bağlamda kütüphaneler ülkelerin bilimsel-kültürel gelişmesine ve kalkınmasına çok önemli katkı sağlarlar. Ancak kütüphaneler bu kadar önemli bir işleve sahip olmalarına rağmen, sundukları hizmetler bakımından fikri mülkiyet hukukundan kaynaklanan sınırlamalara tâbidirler. Çünkü kütüphanelerde bulunan bilgi ve belgelerin üzerinde üçüncü kişilerin fikri mülkiyet hakları vardır. Kütüphaneler bu önemli hizmeti yerine getirirlerken; fikri mülkiyet hakkı sahiplerinin bu hakların ihlal edilmemesi; diğer ifade ile fikri mülkiyet hukuku çerçevesinde belirlenen sınırlara uymak kaydıyla hizmet sunmalıdırlar. Bu anlamda kütüphaneler bir taraftan kültürel hizmet sunarken; diğer taraftan da fikri mülkiyet hukukunun hükmettiği hakların korunmasında çok önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Bu işlev gereği kütüphanelere düşen temel görev; fikri mülkiyet haklarının sahiplerinin haklarını ihlal etmemek kaydıyla, eserlerine hukuka uygun erişimi sağlamaktır.

Bu makalede kütüphanelerin tâbi olduğu sözkonusu sınırlamalardan başlıcası ve günümüzde özellikle büyük önem kazanmış olan fikri mülkiyet haklarından birisi olan *'Kamuya Ödünç Verme Hakkı (Public Lending Right- PLR)'* incelenecek ve açıklanacaktır. Makalenin amacı bu hakkın incelenmesi ve açıklanması suretiyle; Türk fikri mülkiyet hukukunda, ülkemizde, sanatın, bilimin, dolayısıyla sanatçıların ve bilim insanlarının korunmasına yönelik hukuk politikasının yeterliliğine ve etkinliğine yönelik, eleştirisel bir bakış açısı sunulması suretiyle değerlendirme yapılmasıdır.

Bu makalede kamuya ödünç verme hakkı öncelikle genel olarak fikri mülkiyet hukukunda ortaya çıkışı ve gelişim süreci; daha sonra da Türk hukukunda bu hakkı düzenleyen ilk hukuki düzenleme olan 5846 S FSEK m23 düzenlemesi ve bu düzenlemenin mehazı olması itibarıyla EEC 92/100 ve 2006/115 S Yönergelerinin içerdiği ilkeler çerçevesinde incelenecek ve açıklanacaktır. Bu bağlamda öcelikle Türk hukukundaki kamuya ödünç verme hakkına ilişkintarihi gelişim süreci ve bugünü itibarıyla mevcut durum açıklanacak olup;böylece, tümdengelim yöntemiyle söz konusu hakkın Türk hukukunda ulaştığı düzeye ilişkin çıkarsamalar yapılacaktır.

2. Kamuya Ödünç Verme Hakkının Fikri Mülkiyet Hukukundaki Anlamı ve Amacı

Kütüphanecilik hizmetleri kapsamında ödünç verme; kütüphaneler tarafından eserlerin aslının veya çoğaltılmış nüshalarının kullanımının herhangi bir menfaat sağlanmaksızın,eserin

bir süre sonra iade edilmesi kaydıyla,ihtiyaç sahiplerinin yararlanmasına sunulması hizmetidir (Tekinalp, 1999,s. 165; Suluk, Karasu ve Nal, 2021, s.88). Ancak bu hizmetin hukuka uygun olarak yerine getirilebilmesi eser sahibinin iznine bağlıdır. Diğer ifade ile eser sahibinin izni olmaksızın bir eserin aslının veya çoğaltılmış nüshalarının menfaat karşılığı olmaksızın dahi üçüncü kişilerin yararlanmasına sunulması yayma hakkının ihlalini oluşturmaktadır (Çelik, 2011, s. 115).

20. yüzyılın başlarında elektronik ortamda iletim imkanının doğması gibi teknolojik gelişmelere paralel olarak kütüphanelerin kamuya ödünç verme hizmetleri de hızla gelişmiştir. Bu gelişmeler kapsamında hem kamuya ödünç verilmesi imkânları artmış hem de ödünç verme süreci hızlanmıştır. Bu bağlamda ödünç konusu eserlerin satış potansiyelindeki düşüşlere ve eser sahipleri ile bağlantılı hak sahipleri gibi diğer hak sahiplerinin bu düşüş oranında maddi zarara uğramalarına sebep olmuştur. Maddi zarara sebep olan bu duruma eser sahipleri ile diğer hak sahiplerinin yoğun itirazlarına maruz kalmıştır. Bu itirazlar kamuya ödünç verme hakkının fikri mülkiyet hakları kapsamında münhasır bir hak olarak korunmasını sağladığı gibi kanun koyucuları da eser sahipleri ile diğer hak sahiplerinin kamuya ödünç verme hizmetleri kapsamında zarara uğramalarının engellenmesine veya en aza indirilmesine yönelik hukuki düzenlemeler yapmaya teşvik etmiştir. Bu düzenlemeler, ülkelerdeki hukuk politikalarına, sosyal ve kültürel koşullara bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler AB mevzuatına uygun olarak münhasır hakka istisna getirilmesi sistemini kabul etmişlerdir (Suluk, Karasu ve Nal, 2021, s. 87-88).

Böylece ‘eser sahipleri ile diğer hak sahiplerinin eserlerinin kütüphaneler tarafından kamuya ödünç verilmesi veya elektronik yüklü eserlerin ücretsiz erişime açılması karşılığında eser sahipleri ile diğer hak sahiplerine çeşitli şekillerde ve miktarlarda ödeme yapılması imkânı sunulması ihtiyacına cevap olarak fikri mülkiyet hukuku kapsamında yer alan bir mali hak’ olarak tanımlanan ‘Kamuya Ödünç Verme Hakkı (Public Lending Right-PLR)’ ortaya çıkmıştır. Bu hakkın temelindeki mantık, eserlerin kütüphanelerce okuyucuların hizmetine sunulmasından kaynaklanan potansiyel satış kayıplarının tazmin edilmesi suretiyle sanatın ve sanatçının hukuk düzeni tarafından korunması ve desteklenmesidir. Diğer ifade ile hakkın mali yönü ön plana çıksa da temelinde fikri mülkiyet hukukuna ait etik değerler yer almaktadır. Bu anlamda kamuya ödünç verme hakkı fikri mülkiyet hukuku kapsamında ve sistematiğinde telif hakları kategorisinde eser sahibinin mali hakları arasında değerlendirilmektedir (Suluk, Karasu ve Nal, 2021, s. 87-88).

3. Kamuya Ödünç Verme Hakkının Fikri Mülkiyet Hukukunun Tarihsel Sürecinde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kamuya ödünç verme hakkının tarihsel gelişimi 20. Yüzyılda kamu kütüphanelerinin gelişimine paralel bir süreçtir. Bu nedenle kamuya ödünç verme hakkının gelişimini incelemek için öncelikle kamu kütüphanelerinin tarihsel gelişimini incelemek gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Nitekim 20. yüzyıldan daha önceleri belirli bir ücret veya ücretli üyelik karşılığında kitap ödünç vermek suretiyle hizmet sunan özel kütüphaneler, kamu kütüphanelerine oranla ön planda iken; 20.Yüzyılda bu durum değişmeye başlamıştır. Zamanla hem özel kütüphanelerin sayısı azalmış hem de ücretsiz kamu hizmeti sunan kamu kütüphaneleri devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra, sosyal devlet anlayışının güçlenmesine bağlı olarak devletlerin kültürel gelişmeye katkı amacıyla kamu kütüphanelerine olan destek politikalarının artması sonucunda kamu kütüphaneleri hızla artarken, özel kütüphaneler gölgede kalmış, sayıları azalmıştır. Kamu kütüphanelerindeki bu gelişmeye bağlı olarak ödünç verilen kitap sayısı büyük ölçüde artmıştır. Bu artış ise fikri mülkiyet haklarının sahiplerine zarar olarak yansımış ve bu zararların giderimi ihtiyacı belirginleşerek hak sahiplerini rahatsız etmeye başlamıştır. Bu durum hak sahiplerinin, mali hak talepleriyle itirazlarına sebep olmuştur. Kanun koyucular bu talep ve itirazlar karşısında önceleri sessiz kalmış olsalar da ilerleyen süreçte kamuya ödünç verme hakkı ya münhasır bir hak olarak ya da bedel talep etme hakkı olarak ulusal mevzuatlarda yerini almaya başlamıştır. Böylece bu hak günümüze kadar gelerek dijital kullanımlara ve fotokopiye 'adil ücret' terimi ile yansımıştır (Özkan, 2017, s.33; Yüksel,1997, s.258-259).

Bu hakkın en temel hukuki dayanağını oluşturan ilke 1948'de kabul edilen 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin m27/2 düzenlemesine konu olmuştur. Bu düzenlemeye göre:

'Herkesin kendi yaratısı olan bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır. '

Bu düzenlemede bilim ve sanat eserlerinin sahiplerinin bütün maddi ve manevi çıkarlarının en geniş anlamda korunması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

Bu konuya ilişkin ilk hukuki düzenlemeler İskandinav ülkelerinde yapılmaya başlanmıştır. 1946'da Danimarka, 1955'te İsveç, 1961'de Finlandiya PLR'ye ilişkin hukuki düzenlemelerin öncülleri olarak tarihe geçen düzenlemeleri yapmışlardır. Bu hukuki gelişme 1971'de Hollanda, 1972'de Almanya, 1982'de İngiltere tarafından takip edilmiştir. Bu devletlerden Almanya kamuya ödünç verme hakkını fikri mülkiyet hukuku kapsamında ele alan ilk devlet olmuştur. Kamuya ödünç verme hakkına ilişkin hukuki düzenlemeler bundan sonra diğer Dünya ülkeleri tarafından izlenmiştir (EEC Commission, 2002, s. 4).

4. Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Hukukunda Kamuya Ödünç Verme Hakkı

AB Hukuku'nda kamuya ödünç verme hakkının bu makale kapsamına dahil edilmesinin temel sebebi AB fikri mülkiyet hukukundaki kamuya ödünç verme hakkına ilişkin belirli düzenlemelerin, Türk hukukunda sözkonusu hakka ilişkin ilk düzenleme olan 5846 S FSEK m23 düzenlemesinin mehazını oluşturmasıdır. Bu bağlamda konu mehaz düzenlemeler ile sınırlı olarak incelenecektir.

4.1. Hakkın Avrupa Birliği Hukukundaki Gelişim Süreci ve Hukuki Düzenlemeler

Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları, Avrupa Topluluğu hukukunda, Topluluğu kurucu antlaşmada konusu, kapsamı ve korunma koşulları bakımından ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu hakların kurucu antlaşmada ayrıntılı olarak düzenlenmesine ve bu düzenlemenin Topluluk'ta fikri ve sınai mülkiyet haklarının hukuki temelini oluşturmasına ilişkin bu hukuki yaklaşım, ilk kurucu antlaşma metni olan 1957 tarihli Roma Antlaşması metninde değişiklikler yapan 1993 Maastricht, 1999 Amsterdam ve 2003 Nice Antlaşmalarında da takip edilmiştir. Bu yaklaşım Topluluk hukukunda fikri ve sınai mülkiyet haklarına verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır (Arıkan, 2007, s. 157).

Ancak 1980'li yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda (AET, European Economic Community=EEC) üye devletlerin bazılarının ulusal hukuklarında kamuya ödünç verme hakkına ilişkin hiçbir düzenleme bulunmamaktaydı. Bazılarının ise ulusal hukuklarında düzenleme vardı. Ancak bu düzenlemeler arasında, belirgin farklılıklar bulunmaktaydı. Bu farklılıklar özellikle eser sahiplerinin ve kütüphanelerin türlerine ilişkin olup; 1980'lerin sonlarına gelindiğinde AB'ne üye devletlerin mevzuatlarında telif hakları düzenlemeleri tam bir uyumsuzluk halindeydi ve çelişkili uygulamalar dikkat çekmekteydi (EEC Commission, 2002, s.4; Tosun, 2009, s.371; Yüksel, 1997, s.253).

Bu durum Avrupa Birliği'ni harekete geçirmiş ve AB düzeyinde fikri mülkiyet hakları mevzuatının uyumlaştırılması düşüncesi ilk defa 1988 tarihli Avrupa Birliği Komisyonu'nun bağlayıcı olmayan rehber niteliğinde ilkeler içeren bir belge olan *'Telif Hakları ve Teknolojik Güçlükler Hakkında Yeşil Kitap (Green Paper on Copright and The Challange of Technology)'* ta ele alınmış olup; bundan sonra Yeşil Kitap'ta ele alınan konuların değerlendirilmesi amacıyla çok sayıda toplantı yapılmıştır. Bu toplantıların sonucunda sadece kiralama hakkının değil kamuya ödünç verme hakkının da düzenleneceği bir yönerge (Directive) hazırlanmasına karar verilmiştir (EEC Commission, 2002, s.3; Özkan, 2017, s.33; Yüksel, 1997, s.253).

Bundan sonra 19.11. 1992 tarihinde AB Konseyi tarafından 92/100 EEC *'Kiralama Hakkı, Ödünç Verme Hakkı ve Fikri Mülkiyet Haklarında Telif Hakkına İlişkin Belirli Haklar Hakkındaki Yönerge'(Council Directive 92/100 EEC of 19 November 1992 on Rental and Lending right and Lending Right and on Certain Rights Related to be Copright in the Field of Intellectual Property)* kabul edilmiştir. Bu Yönerge'nin temel amacı üye ülkelerde bilim ve sanatı koruyarak, fikri kültüre yatırım yapılmasını teşvik etmek için üye devletlerde kiralama ve kamuya ödünç verme hakları mevzuatının yeknesaklığını sağlamaktır (Yüksel, 1997, s.253). Nitekim bu Yönerge kamuya ödünç verme hakkının Kara Avrupası Hukuku'ndaki gelişiminde ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu Yönerge'nin yürürlüğe girişinden sonra EEC93/98 *'Telif Hakları ve Belirli Bağlantılı Hakların Koruma Süresinin Uyumlaştırılması Hakkındaki Konsey Yönergesi' (Council Directive 93/98 EEC of 29 October 1993 Harmonizing the Term of Protection of Copyright and Certain Related Rights)* ve EC 2001/29 22.05.2001 tarihli *'Bilgi Toplumunda Telif Hakları ve Bağlantılı Hakların Belirli Yönlerinin Uyumlaştırılması Hakkındaki Avrupa Parlementosu ve Konsey Yönergesi'* (*Directive 2001/29EC of the European Parliament and Council of 22 May 2001 on the Harmonization of the Certain Aspects of Coprighting of Copright and Related Rights in the Information Society)* ile iki defa değiştirilmiştir.

EEC 92/100 *'Kiralama Hakkı, Ödünç Verme Hakkı ve Fikri Mülkiyet Haklarında Telif Hakkına İlişkin Belirli Haklar Hakkındaki'* Yönerge üzerinde yapılan bu değişiklikler sonrasında bu Yönergenin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla 12 Aralık 2006 tarihli 2006/115 EEC *'Fikri Mülkiyet Alanında Telif Haklarına İlişki*n K*iralama ve Ödünç Verme ile Belirli Haklar Hakkında'* Avrupa Parlementosu ve Konseyi Yönergesi *(Directive 2006/115 EC of European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on Rental Right and Lending Right and on the Certain Rights Related to Copright in the Field of Intellectual Property)* kabul edilmiştir.

4.2. EC2006/115 S Yönergesindeki Tanım ve Temel İlkeler

Bu Yönerge'nin adında ve iç başlıklarda hem *'ödünç verme'* (m3) hem de *'kamuya ödünç verme'* (m6) terimleri kullanılmıştır. Bu düzenlemede kiralama ve ödünç verme kavramları şöyle tanımlanmaktadır:

'Kiralama': 'Sınırlı bir süre için doğrudan veya dolaylı ekonomik ya da ticari avantaj için kullanıma sunma anlamına gelir' (m2/1, a).

'Ödünç Verme': '*Kamuya açık işletmeler tarafından yapıldığında doğrudan veya dolaylı ekonomik veya ticari avantaj için değil, sınırlı bir süre için kullanılabilir hale getirme anla-*

mına gelir'(m2/1,b) ifadeleriyle tanımlanmaktadır (Küçükali, 2002, s. 60-162).

'*Kiralama ve Ödünç Verme Hakkının Konusu ve Hak Sahipleri'* başlığı altında kamuya ödünç verme hakkı münhasır hak olarak düzenlenmiştir (m3/1). Bu husus düzenlemede :

'Kira ve ödünç vermeyi yetkilendirme veya yasaklama münhasır hakkı aşağıdakilere aittir' ifadesiyle açıkça belirtilmiştir (m3/1).

Hak sahipleri dört gruba ayrılarak düzenlenmiştir (m3/1):

i-) Eserin orijinali ve kopyaları bakımından eser sahibi (m3/1,a),

ii-) Eserin icrasının tespiti konusunda icracı sanatçı (m3/1, b),

iii-) Fonogram yapımcısı açısından fonogram yapımcısı (m3/1, c),

iv-) Filmin orijinali ve kopyaları açısından filmin ilk tespitini yapan yapımcıdır (m3/1, d).

Estetik nitelikteki mimari eser ve binalar ile ilgili kira ve ödünç verme hakları Yönerge'nin kapsamına dahil edilmemiştir (m3/2).

4.3. Elektronik Kitaplarda Kamuya Ödünç Verme Hakkı

Elektronik kitap (E-kitap) teknolojisi 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış ve giderek gelişmiştir. Dolayısıyla e-kitaplar da kütüphanelerdeki yerini almış ve okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Ancak e-kitaplar ile basılı kitaplar arasındaki şekli farklılıklar, e-kitapların okuyucuların hizmetine sunulmasında da farklılara sebep olmuştur (Yüksel, 1997, s.255). Öncelikle kütüphanelerde okuyucuların e-kitaplara ulaşması genellikle aracı veya dağıtıcı kuruluşlar aracılığıyla sağlanmaya başlanmıştır. Over Drive, Net-Library, EBSCOhost bu aracı kuruluşlardan bazılarıdır. Bu kuruluşlar farklı yayınevlerinin e-kitaplarının başlıklarına veya kopyalarına erişim sağlama hizmeti sunan kuruluşlardır. Ancak bu kuruluşlardan her birinin erişim hizmeti sunma modelleri ve şartları farklıdır. Örneğin: OverDrive dosyaların indirilmesine izin veren süresiz ödünç verme modeli uygularken, EBSCOhost üyelik modeli uygulamaktadır. Bu noktada aracı kuruluşlar olmaksızın, e-kitapları doğrudan yayınevinden satın almak suretiyle e-kitap hizmeti sunan kütüphanelerin olduğunu da vurgulamak gereklidir. E-kitapların, hizmete sunulmasındaki modeller yayınevi, aracı kuruluş ile kütüphane ve kütüphane ile okuyucular arasındaki sözleşmelerle belirlenmektedir (Özkan, 2017, s. 39).

Bu durum karşısında, e-kitaplar bakımından kamuya ödünç verme hakkına ilişkin olarak; kütüphanelerin arşivlerindeki e-kitapları kamuya ödünç verme karşılığında hak sahiplerine uygun bir bedel ödeme yükümlülüğü altına girecekler midir? Sorusunun cevaplanması gereklidir. Bu sorunun cevabı ne Türk ne de AB hukukunda yürürlükte olan hukuki düzenlemeler-

de yer almamaktadır. Ancak Avrupa Adalet Divanı'nın (AAD) VOB v.Strichting Leenrecht Davasına ilişkin 10.11.2016 tarihli kararında bu cevaba dair en azından üye devletler için bir ilke kararı verilmiştir (ECJ, 2016; Özkan, 2017, s.39-40).AAD bu kararda kamu kütüphanelerindeki sunucuya kopya yüklenmesi ve kullanıcıların bu kopyayı kendi bilgisayarlarına indirerek çoğaltmasına izin verilmesi durumunun bir e-kitabın kopyasının ödünç verilmesinin 2006/115 s direktifi kapsamına dahil olduğuna; diğer ifade ile kamuya ödünç verme teşkil edeceğine ve e-kitap üzerindeki hak sahiplerinin buna karşılık uygun bir bedel almaya hak kazanacaklarına hükmetmiştir. Ancak Mahkeme bunu iki koşula bağlamıştır. Bu koşullar ödünç verme süresince sadece tek bir kopyanın indirilmesi ve süre sona erdikten sonra kullanıcının bu kopyayı kullanamamasıdır. Bu koşullar varsa kamuya ödünç vermeye ilişkin 2006/115 S Yönerge hükümleri uygulanabilecektir (Özkan, 2017, s.39-41).

5. Türk Hukukunda Kamuya Ödünç Verme Hakkı

5.1. Hakkın Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişim Süreci ve Hukuki Düzenleme

Türk hukukunda telif haklarına ilişkin ilk düzenleme olan 05.12.1951 tarihli 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda (RG, 13.12.1951, S 7981) dört önemli değişiklik yapılmıştır.

Kamuya ödünç verme hakkı söz konusu değişikliklerden dördüncüsü olan 05.12.1951 tarihli 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun (RG, 13.12.1951, S 7981) *'Yayma Hakkı'* başlığını taşıyan 23. maddesinde değişiklik yapan 21.12.2001 tarihli 4630 sayılı Kanun'un RG,03.03.2001(Mükerrer), S 24335 14. maddesi ile kabul edilerek yayma hakkı kapsamında (FSEK m23/1) düzenlenmiştir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 'Yayma Hakkı' başlığını taşıyan 23. maddesinde değişiklik yaparak Türk fikri mülkiyet hukukunda ilk defa kamuya ödünç verme hakkını bu düzenlemeye dahil eden 21.12.2001 tarihli 4630 sayılı Kanun Tasarısı'nın gerekçesinde açıkça *'m23 düzenlemesinin kiralama ve ödünç verme haklarına ilişkin direktif ile uyumlu olarak yeniden ele alınarak yayma hakkı kapsamında düzenlendiği ve ödünç verme hakkının eser sahibinin genel olarak sahip olduğu yayma hakkı kapsamında belirtildiği'* ifade edilmiştir.

FSEK'nda yapılmış olan ve kamuya ödünç verme hakkını ilk defa fikri mülkiyet hukuku mevzuatımıza dahil eden bu değişiklik, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilen 1/95 S Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren başlatılan AB müktesebatına uyumlaştırma çalışmaları çerçevesinde yapılmıştır. Fikri Mülkiyet Hukuku mevzuatının uyumlaştırma çalışmaları 'Fikri Mülkiyet' başlığını taşıyan 7. Fasıl kapsamında yürütülmüştür.

FSEK m23/1 düzenlemesinin, 4630 S Kanun'un m14 hükmü ile değişik metnindeki kamuya ödünç verme hakkı; *'Bir eserin aslını veya çoğaltılmış nüshalarını kiralamak, ödünç vermek, satışa çıkarmak veya* diğer *yollarla dağıtmak hakkı münhasıran eser sahibine aittir'* ifadesiyle (m23/1) açıkça münhasır hak olarak düzenlenmiştir.

5.2. Hakkın Tanımı ve Unsurları

Türk fikri mülkiyet hukukunda FSEK m23/1 düzenlemesinde kamuya ödünç verme hakkı münhasır bir hak olarak açıkça belirtilmiş olmakla beraber; bu Kanun düzenlemesinde söz konusu hakkın açık bir tanımına yer verilmemiştir. Bu durum karşısında bu hak öğretide ya mehaz AB Yönergesindeki tanımın aynen kabul edilmesi (Genç-Arıdemir, 2009, s.108) ya da bu tanımın esas alınmasıyla benzer tanımlar yapılmak suretiyle tanımlanmıştır (Öztan, 2008, s.374; Ateş, 2003, s.418; Tekinalp, 1999, s.190).

AB direktifindeki tanım esas alınarak yapılmış olan benzer tanımların başlıca örnekleri şunlardır:

Öztan bu kavramı: *'Eserin çoğaltılmış nüshalarının herhangi bir menfaat sağlanmaksızın üçüncü bir kişiye bırakılması'* olarak tanımlamaktadır (Öztan, 2008, s.374).

Tekinalp ise: '*Bir eserin veya çoğaltılmış nüshasının, ödünç verenin kendisine bir menfaat sağlanmaksızın toplumsal düşüncelerle bırakılmasıdır'* olarak ifade ettiği tanımı benimsemektedir (Tekinalp,1999, s.190).

Suluk/Nal: *'Bir eserin sınırlı bir süre kullanılması için karşılıksız olarak başkasına verilmesi'* olarak tanımlamaktadırlar (Suluk ve Nal, 2013, s.89).

Kamuya ödünç verme hakkı her ne kadar FSEK'te tanımlanmamış olsa da, mevcut kanun boşluklarının doldurulmasında; mehaz düzenleme olarak, kamuya ödünç verme hakkının 2001 tarihli 4630 S Kanun m14 ile FSEK m23 düzenlemesine dahil edildiği tarihte AB'de yürürlükte olan ve 4630 S Kanun m14 düzenlemesinin gerekçesinde atıfta bulunulan Yönerge 19.11.1992 tarihli EEC/100 S *'Fikir ve Sanat Eserleri Haklarının Kiralanması, Ödünç Verilmesi ve Bağlantılı Haklara Dair Konsey Yönergesi'*dir. (EEC,1992). Yürürlükte olan Yönerge ise 12 Aralık 2006 tarihli 2006/115 EEC *'Fikri Mülkiyet Alanında Telif Haklarına İlişkin Kiralama ve Ödünç Verme ile Belirli Haklar Hakkında Avrupa Parlementosu ve Konseyi Yönergesi'* (EEC, 2006)' dir.

Bu durum karşısında Türk hukukunda kamuya ödünç verme hakkının tanımlanmasında ve tanımın içerdiği unsurların belirlenmesinde hangi Yönerge'deki tanımın esas alınması gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Kanaatimizce mehaz olarak atıfta bulunulan Yönerge ECC1992/100 S mülga Yönerge olmakla beraber; Türk fikri mülkiyet hukukunda kamuya ödünç verme hakkına ilişkin kanun boşluklarının doldurulmasında dikkate alınması gereken Yönerge yürürlükte olması nedeniyle 2006/115 S Yönerge olmalıdır. Zira T.C.'nin, AB'ye adaylık sürecinde mevzuatımızı AB müktesebatına uyumlaştırma yükümlülüğü üstlenmiş olması sebebiyle güncel AB mevzuatının takip edilmesi gereklidir. Bu sebeple yukarıda içerdiği temel ilkeler bakımından EEC 2006/115 S Yönerge dikkate alınmıştır (Bkz 4.2).

Tanım bakımından ise, öncelikle 1992/100 S Yönerge ile 2006/115 S Yönerge arasında temel unsurlar bakımından fark olmadığını belirtmek gereklidir. Bu bağlamda Yönergeler'deki tanımlar da içerdikleri belirleyici unsurlar bakımından farklı değildir. Şöyle ki:

4630 S Kanun'un yürürlüğe girdiği 2001'de 92/100 S Yönerge'nin'*kamuya ödünç veme'* kavramının tanımlandığı, m1/3 düzenlemesi aynen şu ifadeyi içermektedir:

'Ödünç verme kamuya açık kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirildiğinde, kısa bir zaman süreci için doğrudan ya da dolaylı ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama amacı gütmeksizin kullanıma sunma anlamına gelir.'

Buna karşılık kamuya ödünç verme kavramı yürürlükteki 2006/115 S Yönerge'de *'Tanımlar'* başlığını taşıyan m 2/1b düzenlemesinde benzer şekilde;

'*Ödünç verme kamuya açık işletmeler tarafından yapıldığında doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik veya ticari bir avantaj elde etme amacı olmadan, sınırlı bir süre için kullanılabilir hale getirme anlamına gelir'* ifadesiyle tanımlanmaktadır.

Bu iki tanımın içerdikleri unsurların paralel olduğu dikkat çekmektedir. Bu çerçevede kamuya ödünç verme hakkının üç temel unsurunun olduğu anlaşılmaktadır.

Bu unsurlar:

- Eserleri doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama amacı gütmeden kullanıma sunma,
- Eserleri kamuya açık kuruluşlar aracılığıyla kullanıma sunma,
- Eserleri kısa bir zaman süreci için kullanıma sunma (Yüksel,1997, s. 256-261; Özkan, 2017, 36).

Bu unsurlardan her birinin Türk öğretisindeki değerlendirmelerin de dikkate alınması suretiyle şöyle açıklanması mümkündür:

i-) Eserleri Doğrudan veya Dolaylı Olarak Ekonomik ve Ticari Bir Menfaat Sağlama Amacı Gütmeden Kullanıma Sunma Unsuru:

92/100 S Yönerge'de kiralama hakkı da *'Kısa bir zaman süreci için doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik veya ticari bir menfaat sağlama amacıyla kullanıma sunma'* ifadesiyle tanımlanmıştır (m1/2).

Kiralama hakkı 2006/115 S Yönergede de benzer şekilde *'Kiralama sınırlı bir süre için ve doğrudan ya da dolaylı ekonomik ya da ticari avantaj için kullanıma sunma anlamına gelir'*(m2/1) ifadesi yer almaktadır.

Bu unsur hem kamuya ödünç verme (m1/3) hem de kiralama (m1/2) hakkının tanımında kullanılan ortak bir kriterdir. Ancak bu kriter kamuya ödünç verme hakkının tanımında olumsuz anlamda; kiralama hakkında ise olumlu anlamda kullanılmıştır. Açık ifade ile kamuya ödünç verme hakkı bakımından eseri ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama amacı gütmeden kullanıma sunma gerekli olduğu halde; kiralama hakkı bakımından ise bunun tam tersine eseri ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama amacıyla kullanıma sunma gereklidir. Ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama amacı güdülmemesi kamuya ödünç verme hakkının karakteristik unsurudur. Bu durum karşısında kiralamanın konusuna giren durumlarda kamuya ödünç vermeden söz edilemeyeceği açıktır (Bozbel, 2015, s.116; Özcan, 1999, s.170; Yüksel, 1997, s.257).

Ancak bu belirlemenin yapılabilmesi için öncelikle '*doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik veya ticari bir menfaat sağlama'* kavramının içeriğinin ve kapsamının belirlenmesi gereklidir. Bu belirlemede kiralama hakkı bakımından ilk akla gelen kira bedeli olan paradır. Acaba *'menfaat'* kavramının kapsamı kira bedeli para ile sınırlı mıdır? Yoksa kira bedeli dışındaki ekonomik ve ticari getirileri de kapsayacak mıdır? Öğretide bu bakımdan kiralama ve kamuya ödünç vermenin birbirinden ayrılmasının güç olduğu vurgulanmaktadır (Tekinalp, 2012, s.189; Genç - Arıdemir, 2009, s. 109).

Kanaatimizce her ne kadar m1/2-3 düzenlemelerinin ifadesinde *'menfaat sağlamak'* terimi kullanılmış olsa da*'ekonomik ve ticari bir menfaat sağlama'* kavramının kapsamı kira bedeli olan para ile sınırlı yorumlanmamalıdır. Çünkü para dışı karşılıklar da menfaat sağlama olarak değerlendirilebileceği gibi düzenlemenin lafzı da bu yorumu haklı kılmaktadır. Diğer taraftan 2006/115 S Yönerge m 2/1,b düzenlemesinde de bu bakımdan geniş yorumlanmaya müsait bir ifade olan olan *'ekonomik veya ticari bir avantaj sağlama'* ifadesi kullanılmıştır**.**

Hukuki uyuşmazlıklarda, uyuşmazlık konusu hakkın kamuya ödünç verme mi yoksa kiralama mı olduğunun belirlenmesinde, kamuya ödünç verme hakkının unsurlarından olan

'kamuya ödünç vermenin kamuya açık kuruluşlar aracılığıyla belirlenmesi' unsuru da ölçüt olarak belirleyici olabilecektir. Zira bu unsur kamuya ödünç verme hakkına özgü bir unsur olup; kiralama hakkında bulunmamaktadır. Eğer somut olayda bu unsur da gerekli belirlemenin yapılabilmesi için yeterli olmazsa, somut olayın özellikleri çerçevesinde ekonomik veya ticari değeri olan herhangi bir karşılık elde etme amacının olup olmadığına bakılmalıdır.

ii-) Eserleri Kamuya Açık Kuruluşlar Aracılığıyla Kullanıma Sunma Unsuru:

Eserleri kamuya açık kuruluşlar aracılığıyla kullanıma sunma unsuru gereği eserlerin kamuya açık kuruluşlar aracılığıyla ödünç verilmesi gereklidir. Bu unsur bakımından kamuya açık kuruluşlar kavramının kapsamına dahil olan kuruluşların belirlenmesi gereklidir. Türk hukukunda kamuya açık kuruluşların kütüphaneler olduğu kabul edilmektedir (Yüksel, 1997, s.258; Öztan, 2008, s.374; Suluk ve Nal, 2013, s. 90; Genç-Arıdemir, 2009, s.110; Bozbel, 2015, s. 116). Bu kavramın kapsamının sadece devlet kütüphaneleri ile mi sınırlı olduğu yoksa bu kapsama özel kütüphaneler ya da sadece üyelerine veya sınırlı sayıda kişilere açık kütüphanelerin veya kamuya açık sergilerin dahil olup olmadığı tartışma konusu olmuştur (Yüksel, 1997, s. 257). Kanaatimizce, *'kamuya açık kuruluşlar'* ifadesindeki kamu terimi özelin karşıtı olarak devlete ait anlamında değildir. FSEK m23/1'in amacı ve kapsamı bakımından burada önemli olan ister özel ister kamu kurumu olsun eserlerin kamuya yani halka sunulmasıdır. Dolayısıyla bu ifadedeki kamu kavramı halk anlamında kullanılmış olup; hem özel hem de devlete ait bütün kütüphaneleri kapsamalıdır. Çünkü hukuki düzenleme açısından önemli olan eserin kuruluşlar aracılığıyla kamunun kullanımına sunulması ve bu sunum sebebiyle eser sahibinin uğradığı zararın karşılanmasıdır. Diğer ifade ile burada kullanılan kamu sözcüğü halk veya okuyucu kitlesi anlamında kullanılmış olup; amaç eser sahibinin korunmasıdır. Kamuya sunan kuruluşun devlete mi özel sektöre mi ait olduğunun önemi yoktur (Bozbel, 2015, s.116; Genç-Arıdemir, 2009, s.110; Yüksel,1997, s. 257).

Bu unsurdaki 'kullanıma sunma' ifadesi bakımından FSEK kapsamında kamuya ödünç vermenin varlığı için okuyucuların kütüphanelerden kitapları alarak kütüphane binasının dışına çıkartmalarının şart olup olmadığı sorunu tartışma konusu olmuştur (Bozbel, 2015, s.116) ; (Genç-Arıdemir, 2009, s.110) Örneğin: Eserlerin kütüphane raflarında veya kataloglarda sergilenmesi ve okuyucunun bunlardan kütüphane içinde yararlanması kullanıma sunma için yeterli olacak mıdır? Bu soruya öğretide iki ayrı cevap verilmiştir. Bunlardan birine göre kitapların ödünç verilmediği ve fotokopisinin çekilmesine izin verilmediği durumlarda dahi kamuya sunmanın gerçekleştiğinin kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Bozbel, 2015, s. 116; Genç-Arıdemir, 2009, s. 110). Diğerine göre ise, bu sorunun cevabı mehaz 92/100EEC yönergesinin giriş kısmında 10. paragraftaki açıklamalara dayanılarak verilmektedir. Bu açık-

lamalarda bazı kamuya sunma halleri kiralama ve kamuya ödünç vermenin kapsamı dışında tutulmuştur. Bunlardan biri de *'mahallinde yararlanma suretiyle'* kullandırmadır (Özkan, 2017, s.37).

Bu noktada bu istisnanın 2006/115 S Yönergedeki tanım düzenlemesinde kullanılan *'kullanılabilir hale getirme'* ifadesi ile çeliştiğini vurgulamak gereklidir (m2/1,b).

Bu çelişki karşısında kanaatimizce 2006/115 S Yönergedeki kamuya ödünç verme kavramına ilişkin tanımda yer alan 'kullanılabilir hale getirme' ifadesi, kitapların kütüphane raflarında kullanılabilir hale getirilmesi ve okuyucuların da bunlardan kütüphane içinde yararlanmaları halinde kullanıma sunma unsurunun gerçekleştiği kabul edilmelidir. Çünkü Yönergenin giriş kısmındaki açıklamalara kıyasen bir hukuki düzenleme olarak Yönerge hükümleri öncelikle dikkate alınmalıdır. Esasta kanun yapma tekniği bakımından doğru olan böyle çelişkilerin olmamasıdır. Fakat her nasılsa varsa hukuki düzenleme kapsamındaki hükümleri önceliklidir. Giriş kısmındaki açıklamalar sadece hukuki düzenlemelerin yorumunda destekleyici olabilir. Ancak bu durumda 2006 /115 s Yönerge m2/1,b düzenlemesindeki söz konusu ifade yorumu gerektirmeyecek kadar açıktır.

iii-) Eserleri Kısa Bir Zaman Süreci İçin Kullanıma Sunma Unsuru:

Bu unsur eserlerin sınırlı bir zaman dilimi için kullanıma sunulmasını dolayısıyla bu sürenin sonunda kuruluşa iade edilmesini gerektirmektedir. Bu unsur kiralama ve kamuya ödünç verme ile satım ve bağışlama arasında ayrım yapılabilmesi bakımından açık ve kesin bir ölçüt oluşturmaktadır (Genç- Arıdemir, 2009, s. 110; Özkan, 2017, s.37). Bu unsurun tanıma dahil edilmesinin esas sebebi teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği çağımızda özellikle bilgi teknolojisi eserlerinin piyasadaki popülaritesini 2-3 yıl gibi kısa sürelerde kaybetmesi ve demode olmasıdır (Özkan, 2017, s.36).

5.3. Kamuya Ödünç Verme Hakkının Hakkın Tükenmesi İlkesinin İstisnasını Oluşturması

Yukarıda belirtildiği üzere Türk hukukunda kamuya ödünç verme hakkı bir fikri mülkiyet hakkı olarak, FSEK m23 düzenlemesinde eser sahibinin mali haklarından olan *'Yayma Hakkı'* kapsamında düzenlenmiştir (Bkz 4.1.).

Eseri yayma hakkı münhasıran eser sahibine aittir. Bu bağlamda eserin ilk kez çoğaltılması ve satışa sunulması hususunda karar verme yetkisi eser sahibine ait olacaktır. Ancak çoğaltılmış nüshalar bir defa eser sahibi tarafından satışa sunulduktan sonra artık eser sahibinin bundan sonra yapılacak satışlara engel olma yetkisi ortadan kalkmaktadır. Diğer ifade ile eserin

ilk iradi satımı ile birlikte eser sahibinin tekel hakkı niteliğindeki yayın hakkı tükenmektedir (Erdil, 2016, s.49). Örneğin, bir eseri yayınevinden satın alan toptancılar, kırtasiyecilere onlar da tüketicilere satabilmektedirler. Bu örnekte olduğu gibi eser sahibinin eser konusu fiziki ürünler bir kez satıldıktan sonra takip eden satışlara müdahale edememesine fikri mülkiyet hukukunda *'Hakkın tükenmesi ilkesi'* veya *'İlk satış doktrini'* adı verilmektedir. Ancak eserin kiralanması veya ödünç verilmesi yetkisi eser sahibinde kalmaktadır (Suluk, Karasu ve Nal, 2021, s.87). Nitekim tükenme ilkesini düzenleyen FSEK m23/2 düzenlemesinde;

'Kiralama veya kamuya ödünç verme yetkisi eser sahibinde kalmak kaydıyla, belirli nüshaların hak sahibinin yayma hakkını kullanması sonucu mülkiyeti devredilerek ülke sınırları içinde ilk satımı veya dağıtımı yapıldıktan sonra, bunların yeniden satışı eser sahibine tanınan yayma hakkını ihlal etmez' hükmüyle kiralama ve kamuya ödünç verme hakları bakımından tükenme ilkesine istisna getirilmiştir (Erdil, 2016, s.49; Suluk, Karasu ve Nal, 2021, s.88).

5.4. Eserin veya Çoğaltılmış Nüshaların Kamuya Ödünç Verilmesi Suretiyle Yayımının Sınırı

5846 S FSEK m23/3 düzenlemesinde: *'Bir eserin veya çoğaltılmış nüshalarınn kiralanması veya ödünç verilmesi şeklinde yayımı, eser sahibinin çoğaltma hakkına zarar verecek şekilde, eserin kopyalanmasına yol açamaz….'* hükmü yer almaktadır.

Bu düzenlemeden anlaşıldığı üzere bir eserin veya çoğaltılmış nüshaların kamuya ödünç verilmesi suretiyle yayımının sınırı eser sahibinin çoğaltma hakkına zarar verilmesidir. Diğer ifade ile eserin veya nüshalarının kamuya ödünç verme suretiyle yayımı için eserin kopyalanması ancak eser sahibinin çoğaltma hakkına zarar vermemek kaydıyla mümkündür. Bu düzenlemedeki çoğaltma hakkının zarar görmesinin belirlenmesine ilişkin ölçüte dair açık bir ifadeye yer verilmemiştir. Bu durum karşısında bu ölçüt uygulamada her somut olayda verilecek olan kararlar ile belirlenecektir.

6. Hak Sahiplerine Yapılacak Ödemelerin Nasıl Hesaplanacağı Sorunu ve Türk Fikri Mülkiyet Hukukundaki Uygulama Yönetmeliği Sorunu

Kamuya ödünç verme hakkı kapsamında hak sahiplerine yapılacak ödemelerin hangi kaynaktan yapılacağı ve nasıl hesaplanacağı hususunda hakkın anlam ve kapsamı bakımından olduğu gibi ülkeler kendi iç hukuklarında farklı şekillerde düzenlemektedirler. Örneğin: Kaynak bakımından, yapılacak ödemelerin devlet bütçesinden, bunun için ayrılmış özel bir bütçeden yapılması veya ödünç alan okuyuculardan belirli cüz'i bir ücret alınması gibi kaynaklar kullanılabilmektedir. Hesaplama bakımından ise stok sayısı kopya sayısı, sayfa sayısı, ödünç

verilme sıklığı (krediler), eserin satış miktarı gibi ölçütler esas alınarak hesaplama yapılabilmektedir. Hesaplamanın stok ve kopya sayısını esas alınarak yapılmasını benimseyen ülkelerden bazıları Danimarka, Norveç, Letonya ve Yeni Zelanda'dır (EEC Commission, 2002, s.1).

Hesaplamalarda en yaygın olarak kullanılan ölçüt kredilerdir. Kredi olarak adlandırılan husus eserlerin kütüphaneler tarafından halka ne sıklıkla ödünç verildiğini içeren kayıtlardır. Bu bağlamda hesaplama kitapların ödünç verilme sıklığına göre yapılmaktadır. Bu ölçütü esas alan ülkelerden bazıları İngiltere, Belçika, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, İspanya ve Polonya'dır (EEC Commission, 2002, s.1).

Kamuya ödünç verme karşılığında eserin satışındaki düşüşler bakımından uğradıkları zararların giderimi amacıyla hak sahiplerine yapılacak ödemelerin nasıl hesaplanacağı hususu kamuya ödünç verme hakkına ilişkin en önemli sorunlardan biridir.

Türk hukukunda 5846 S FSEK m23/3 düzenlemesinde kamuya ödünç verme hakkına ilişkin m23 düzenlemesinin uygulanmasına ilişkin usul ve esasların T.C. Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılacak olan Yönetmelik ile düzenleneceğine hükmedilmiştir. Ancak henüz Bakanlık tarafından kütüphanelerin kamuya ödünç verme hizmetlerini düzenleyen bir yönetmelik çıkarılmamıştır. Burada kastedilen yönetmeliğin, FSEKm 23 düzenlemesinin uygulanmasına yani hayata geçirilmesine ilişkin uygulama yönetmeliği niteliğinde olduğunu vurgulanmak gereklidir. Bakanlığın bu yönetmeliği çıkartmamış olması nedeniyle 2001 tarihinde FSEK m23 düzenlemesi ile hukukumuza girmiş olan kamuya ödünç verme hakkı uygulanamamaktır. Bu durum bilim adamları ile sanatçıların korunmasına ilişkin hukuk politikalarının zaafını açıkça ortaya koymaktadır.

Bakanlık tarafından *'Kütüphaneler Arası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği'* (RG 21.09.1981, s 17465) adlı bir Yönetmelik çıkarılmıştır. Ancak bu Yönetmelik FSEK m 23/3 hükmünde kastedilen yönetmelik değildir. Zira bu yönetmelik ile Türkiye'de mevcut halk kütüphanelerinde bulunan basma kitapların kütüphaneler arası ödünç verme işlemleri düzenlenmiştir (Yön m1-2).

AB hukukunda ise, EEC1992/100 ve EEC 2006/115 S Yönergelerde de bu hususa ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiş olup; sadece m 5/4 düzenlemesinde:

'*Üye devletler adil bir ücret alma hakkının kim tarafından idare edileceği, kapsamı, ne ölçüde uygulanabileceği ve bu ücretin kimden talep edilebileceği veya tahsil edilebileceği hususlarını düzenleyebilir'* hükmüyle hak sahiplerine yapılacak ödemelere ilişkin ayrıntıların düzenlenmesi hususunu üye devletlerin ulusal hukuklarında yapacakları düzenlemelere bırakılmıştır.

7. Sonuç ve Değerlendirmeler

Kamuya ödünç verme hakkı teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan, elektronik kütüphanecilik hizmetleri ile elektronik kitapların yaygınlaşmasına bağlı olarak önemi giderek artan bir fikri mülkiyet hakkıdır. Bu durum karşısında ABD ve AB'ye üye devletler başta olmak üzere çok sayıda devlet bu hakkı fikri mülkiyet hukuku mevzuatlarında düzenlemişlerdir ve uygulamaktadırlar. Türk hukukunda ise söz konusu hak ilgili AB Yönergeleri mehaz alınmak suretiyle 5846 S FSEK m23 düzenlemesinde sınırlı sayıda temel ilkeye yer verilmek suretiyle kabul edilmiştir. Diğer ifade ile bu hak ülkemizde doğrudan ve açık bir hukuki dayanağa sahiptir. Ancak bu düzenlemenin 3. fıkrasındaki *'Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Kültür Bakanlığı'nca hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir'*(m23/3) hükmüyle; bu hakkın uygulanmasının yani hayata geçirilmesinin dayanağını oluşturmak üzere atıfta bulunulan Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılması gereken, uygulamaya ilişkin ayrıntılara dair ilkelerin düzenleneceği uygulama yönetmeliği henüz çıkarılmamıştır. Açık ifade ile bu hak 2001 tarihinde kanun hükmüyle kabul edilmiş olmakla beraber aradan geçen 22 yıla rağmen uygulanmaktan mahrumdur. Kamuya ödünç verme hakkının fikri mülkiyet hakkı olarak kabul edilmiş olmasına rağmen uygulama yönetmeliğinin çıkarılmamış olması nedeniyle hayata geçirilmemiş olmasına ilişkin, bu durum Türk hukukunda dört açıdan sakıncalı olup çelişki oluşturmaktadır. Şöyle ki:

i-) Öncelikle bu durum kendi içinde büyük bir hukuki çelişkiyi içermektedir. Kanun ile kabul edilmiş bir hakkın kâğıt üzerinde bir yazıdan ibaret olarak bırakılarak uygulanmaması kamu gücünün vazettiği kanunu görmezlikten gelmek suretiyle hakkın ihlaline izin vermesi zaten kendi içinde çelişkili bir durumdur. Bu çelişki bir hukuki koruma kabul edilmekte ancak devletin kurumlarının zaafı sebebiyle uygulanamamasından ibarettir.

ii-) İkinci olarak bu çelişkili durum nedeniyle eser sahibi ve diğer hak sahipleri eserlerinin kamuya sunulmasına bağlı olarak satış potansiyelinde oluşan düşüşlere bağlı olarak zarara uğramaktadırlar. Bu durum ülkemizde uygulanan sanat ve bilim ile bilim adamları ve sanatçıların korunmasına ilişkin hukuk politikalarının yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

iii-) Üçüncü olarak ise, bu durum çok önemli bir kamu hizmeti sunan önemli kültürel kurumlar olan kütüphaneleri, kamuya ödünç verme hakkını ihlal edilmesine aracı olan kurumlara dönüştürmüştür.

iv-) Son olarak ise, T.C.'nin, AB'ye adaylık sürecinde mevzuatımızı AB müktesebatına uyumlaştırma yükümlülüğünü üstlendiği günümüzde *'Fikri Mülkiyet'* başlığını taşıyan 7. Fasıl kapsamında yer alan Fikri mülkiyet hukuku mevzuatının AB müktesebatına uyumlaştırılması

tamamlanmış olup 7. fasıl 17.06.2008'de İstanbul'da gerçekleştirilen T.C. AB Hükümetlerarası Katılım Konferansında müzakereye açılmıştır. Ancak müzakereler sonucunda faslın kapanış kriterleri tam olarak yerine getirilmemiş olduğundan henüz bu fasıl kapatılamamıştır. Bir fikri mülkiyet hakkı olarak çağımızın bilgi toplumunda, sanatın ve bilimin korunması bakımından büyük önem arz eden kamuya ödünç verme hakkına ilişkin yukarıda açıklanan çelişkili durumun 7. Fasla ilişkin müzakerelere gölge düşüreceği kuşkusuzdur.

Kaynakça / References

Arıkan, A.S. (2007). Avrupa Topluluğu'nda Fikri – Sınai Mülkiyet Hakları ve Son Gelişmeler, Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi. Cilt: 7, No:1 (Güz: 2007), s.149-173.

Ateş, M. (2003). Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakkın Kapsamı ve Sınırlandırılması, (1. bs), Ankara: Seçkin.

Bozbel, S. (2015). Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku. (1. bs). İstanbul: XII Levha.

Çelik, A. (2011). Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Çoğaltma ve Yayma Haklarının İhlali - İhlalin Sonuçları. (1. bs). Ankara: Seçkin.

ECJ (2016). Vereiniging Openbare Bibliotekhen (VOB) v. Strichting Leenrecht Kararı. 10.11.2016 C-174/15. Erişim adresi: http://curia.europa.eu/juris/document.

EEC (1992). Council Directive, 92/100 EEC of 19 November 1992 on rental and lending right and lending right and on certain rights related to be copyright in the field of intellectual property. OJ L.346, 27.11.1992, 61-66.

EEC (2006). Parlement and Council, Directive 2006/115 EEC 12 December 2006 EEC European Parlement and Council on Rental Right and 2006/115 Lending Right and on the Certain Rights Related to Copright in the Field of Intellectual Property. OJ, L.37628-35 27.12.2006.

EEC (1993). Council, Directive 1993/98 EEC 29 October 1003 Harmonizing the Term of Protection of Copyright and Certain Related Rights, OJ. 24.11.1993, L-290.

EEC (2001). Parlement and Council, Directive 2001/29 EC Parlement and Council 22 May2001 on the Harmonization of the Certain Aspects of Coprighting of Copright and Related Rights in the Information Society, OJ. 22.06.2001, L 167 0010-0019.

EEC (1988). Commission,Green Paper on Copright and The Challange of Technology. Erişim adresi: http://eur-lex.europa.eu/-Lex-Green _paper.com95_688_en.pdf 11.01.2023.

EEC Commission (2002). Report from the Commission to the Council,The European Parlement and Economic and Social Committee on the Public Lending Right in the European Union.Erişim adresi: https:/eur lex. europa.eu/LexUriServ.do?uri= CELEX:52002DCO502:ENHTML /legal-content 1-6.

Erdil, E .(2016). Fikri Mülkiyet Hukuku. (1. bs). İstanbul: Vedat.

Genç – Arıdemir, A. (2009). Türk Hukukunda Eser Sahibinin Çoğaltma ve Yayma Hakları. (1.bs). İstanbul: Vedat.

Küçükali, C. (2020). 12.12.2006 EEC 2006/115 Rental Right and Lending Right and on the Certain Rights Related to Copright in the Field of Intellectual Property Directive, 12.12. 2006 AET 2006/115 Fikri Mülkiyet Alanında Kiralama Hakkı ve Ödünç Verme Hakkı ve Telif Hakları ile Bağlantılı Haklara İlişkin Yönerge, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/38, 155-169.

Özcan, T. (1999). Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar. (1.bs). Ankara: Nobel.

Özkan, Z. (2017). Ödünç Verme Hakkı ve Kamuya Ödünç Verme Lisansı Kapsamında E-Kitaplar, *Terazi Hukuk Dergisi*, 12/128, 32-42.

Öztan F. (2008). Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku. (1.bs). Ankara: Seçkin.

Suluk, C., Karasu R ve Nal T.(2021). Fikri Mülkiyet Hukuku. (5.bs). Ankara: Seçkin.

Suluk, C. ve Nal T. (2013). Fikir ve Sanat Eserleri, S. Karahan, T. Saraç ve T.Nal (Ed.) Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları, (37-152) içinde. Ankara: Seçkin.

TBMM, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, RG. 13.12.1951, S 7981.

TBMM, 4630 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

RG. 03.03.2001, S 24335 (Mükerrer).

T.C. Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Arası Basma Kitapları Ödünç Verme Yönetmeliği RG 21.09.1981, S 17465.

Tekinalp, Ü.(1999). Fikri Mülkiyet Hukuku (1.bs). İstanbul: Vedat.

Tosun, Y. (2009). Sinema Eserleri ve Eser Sahiplerinin Hakları. (1.bs). İstanbul: XII Levha.

Yüksel, C. (1997). Fikri Mülkiyet Hukukunda Kiralama ve Ödünç Verme Hakları, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55/4, 253 - 264.

30. BÖLÜM / CHAPTER 30

Dijitalleşen Kütüphaneler ve Dijital Kültür

Digitalising Libraries and Digital Culture

Güler DEMİR[1]

[1]Doç. Dr, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

E-posta: gulerdemir2009@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.30

ÖZ

Günümüzde, kurum ve kuruluşların yönetim/yönetişim, örgüt, işleyiş, ürün ve/ya da hizmetleri, dijital dönüşümün etkisi ile farklı bir boyut kazanırken, dijital araç ve teknolojiler kendine özgü bir kültür biçimi olan dijital kültürü üretmiştir. Bu çalışmada, dijital çağla birlikte gelişen dijital kültür, buna bağlı olarak ortaya çıkabilen sorunlar ve kütüphanelere yansıması ele alınmaktadır. Çalışma, nitel betimleme yöntemi ile konuya ilişkin literatür taramasından elde edilen bulguların analizine dayanmaktadır. Çalışmanın ulaştığı sonuca göre, gelişmiş ve sağlıklı bir dijital kültür, kurum ve kuruluşlara yeni teknolojiler kanalıyla sadece söz konusu teknolojileri değil daha fazlasını; yepyeni olanaklar, işbirlikleri, iletişim biçimleri ile yenilikçilik ve yaratıcılık ruhunu kazandırmaktadır. Kütüphanelerin dijitalleşmesi ile birlikte geliştirdikleri dijital kültür çerçevesinde yaşanabilen çok çeşitli sorunlara karşın elde edilecek kazanımlar dikkate alındığında, dijital kültüre ilişkin farkındalık ve eğitim, sorunların çözümünde ve gelişimin gerçekleşmesinde kilit rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, dijital çağ, dijital kültür, dijital kütüphane, dijital uçurum, bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık

ABSTRACT

Today, while the management, organisation, functioning, products and/or services of institutions and organisations have acquired a different dimension with the effect of digital transformation, digital tools and technologies have produced a unique form of culture which is called digital culture. In this study, digital culture that evolves along with the digital age, problems that may arise accordingly and its reflection on libraries are discussed. The study is based on the qualitative description method and the analysis of the findings obtained from the literature review on the subject. The study concludes that a well-developed and healthy digital culture provides institutions and organisations not only with new technologies but also with new possibilities, new forms of collaborations and communications, as well as a spirit of innovation and creativity. Considering the gains to be achieved despite the wide range of problems that can be experienced within the framework of the digital culture that libraries have developed with digitalisation, awareness and training on digital culture can play a key role on solving problems and realising development results.

Keywords: Culture, digital age, digital culture, digital library, digital divide, digital gap, information literacy, digital literacy

Extended Abstract

One of the most determinant criteria in the categorisation of ages and societies is the basic sources and forms of production. In this respect, societies have evolved as primitive, hunter-gatherer-fisher, industrial and post-industrial societies respectively. In post-industrial or information societies, the main source of production is information. In the information age where information and communication technologies are rapidly developing, the focus and reliance on information has increased. As a consequence of that increase, societal/social perceptions and values also have changed and information has been prioritised over material goods and productions. As a result of technological developments, technological convergence, which emerged with the interaction between technological tools and equipment, and digitalisation as an important actor of this process have gained effectiveness in both the daily and business life of the individual. The concept of culture, which refers to everything produced both materially and immaterially by human beings cannot be considered in isolation from these developments. Due to the fact that each form and means of production and the way of life produces its own culture, information or digital age has also brought its own culture which is named 'digital culture'. While digitalisation, whose effects can be seen in all segments of the society, is spreading in almost every sector, libraries as important educational and cultural institutions also have embraced this new way of working to keep up with the times.

The purpose of this study, first to examine the phenomenon and concept of digital culture along with its importance in a digital society, and secondly, its reflections on libraries, and also challenges and problems occurred in this context, in a general framework. The main question of the study is what the concept of digital culture can mean and how it affects libraries in societies. Subquestions of the study are as follows:

"In what sense, or in what senses, the concept of digital culture is important?"; "Why it should be adopted and embraced by libraries?" "Which problems can be encountered in this context and how can these problems be solved?". Digitalisation and the adoption of the digital culture not only have given way to many more important developments and opportunities but also created many challenges and problems for societies, particularly developing countries. Libraries are among the organisations greatly affected in that regard. One of these problems, briefly, is the necessity to participate consciously in IT environments particularly by following ethical and moral rules. Moreover, the lack of information and/or digital literacy skills as critical life skills is a significant reason for problems faced while interacting with new technologies. The problems of digital gap or divide, privacy and copyrights, information reliability and so on are also worth to be discussed (Lynch, 1998; Benjamin, 2017, p. 64, 69-70; Sodiya, 2020; Samokhina, 2021, p. 589-590). In the context of security issues related with the privacy and reliability, Benjamin (2017, p. 69) points out that "perhaps AI [artificial intelligence] will overcome the current technological and epistemological limits of big data rendering privacy moot in the face of the machine. Perhaps a culture

will develop whereby data itself is viewed as a 'victim' to be protected, giving new meaning to the term 'information security'?" In the face of all these challenges, states should cooperate under the auspices of international organisations to find new ways of using technology for the preservation, promotion and dissemination of culture. Modern digital technology can certainly pave the way for enormous and highly beneficial changes in the field of culture when properly managed and utilised (Papaioannou, 2018, p. 509). Suggestions for solutions to the problems include the development of information culture as a concept intertwined with digital culture; the skills of using remote technologies and platforms which correspond to the technological component of information culture; studies and researches on digital literacy, digital inclusion and digitalisation (Sodiya, 2020; Samokhina, 2021, p. 592) and the development of digital literacy and information literacy skills as components of digital culture (Lynch, 1998; Arifuddin, Qamari, & Surwanti, 2022, p. 59-62, 65). Taking into account rapid changes in technology is a crucial step in digital library planning and design. One of the organisational challenges is the restructuring of a traditional library to better serve virtual users. The key to successful management of this process is to encourage and motivate those who have problems with technology. In addition to copyright issues, user education is a critical requirement to ensure equal access to virtual materials, as many users are not computer literate. Continuous training can ensure the success of a digital library while lack of training will adversely affect the productivity (Nicholson, 1995, p. 1-4, 8-9). For digital libraries to be successful, they need to be accessible. It is equally important that the material in the digital library must be arranged and organised in such a way that users do not spend excessive time searching for the material they need (Adams, Jansen, & Smith, 1998).

This study which is based on the qualitative description method and the analysis of the main findings obtained from the literature review concludes that a digital awareness and culture provides libraries not only with new technologies but also with new possibilities, new forms of collaborations and communications, as well as a spirit of innovation and creativity. The fact that some problems may be faced in the processes of digitalisation and digital cultural transformation should not be considered discouraging. It is necessary to adopt a holistic, solution-oriented approach and to pay regard to the benefits to be gained both by libraries and their users, if not now but in the future.

1. Giriş

Kültür kavramı, basit bir tanımlama ile maddi ve manevi sahip olunan herşeye işaret etmektedir. Ancak bu kavram, aynı zamanda, çağlar, dönemler, yaşanılan bölgeler, kentler, coğrafyalar ve farklı yaşam örüntüleri ile karakterize olan, farklı perspektiflerle çeşitli biçimlerde yorumlanabilen, çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Sanayileşme sürecinde ve özellikle de sanayileşme sonrasında hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, üretim biçimleri, ekonomik ve sosyal yapı ile benzeri pek çok alana ilişkin değişimi biçimlendirmiş; kültürün de yeni bir formunu ortaya çıkarmıştır. Dijital kültür dışında, siber kültür, elektronik kültür, internet kültürü, sanal kültür, enformasyon kültürü ve benzeri birçok adlarla anılan bu kültür, temelde küreselleşme ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin ürettiği bir kültürü ifade etmektedir. Yaşamın her alanına yayılan dijital kültür, kurumsal yapıların işleyişi ile iletişim ve etkileşim biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bilgi kaynakları, dermeler ve hizmetlerin dijital ya da elektronik formatta saklanıp bilgisayarlar ve elektronik cihazlar aracılığıyla erişilir duruma getirildiği bir kütüphane türü olarak dijital kütüphane, dijital çağın ürünüdür. Dijital kütüphane kültürü, basılı bilgi kaynakları ve materyallerinin korunması ve kütüphanecinin de bir tür "bekçi" gibi algılanmasına odaklı geleneksel kütüphane kültürünün tersine, bilgiye aktif erişim ile kütüphanecinin bilgi ile kullanıcı arasında bilinçli bir aracı olmasına yönelik bir kültür türüne işaret etmektedir. Geleneksel kütüphanenin fiziksel olarak kullanıcıyı mekânla sınırlayan yapısı yerini mekândan bağımsız, aktif ve etkileşimli teknolojilerden oluşan bir sisteme bırakmıştır. Söz konusu sistem, yepyeni dijital platformlar, web ortamı, e-postalar, haber ve sohbet grupları ile listeleri, akıllı telefonlar, SMS, sosyal medya, video konferanslar, uzaktan eğitim ve uzaktan yönlendirme gibi çok çeşitli ortam, teknoloji ve araçlarla desteklenmektedir. Dijital kültürün internet, bilgisayar ve ilişkili tüm teknoloji ile araçlar, görüntü, ses ve müzik dosyaları, dijital belgeler ve tüm yazılımları kapsayan maddi ve iletişim, etkileşim, terminoloji, diller, jargon, ticari, teknik ve sosyal işlemler, mevzuat, kurallar, değerler ve etik gibi manevi bileşenleri, söz konusu kültürel sistemin işleyişinde belirleyicidir.

Bu çalışmanın amacı, dijital kültürün gelişimini kütüphaneler bağlamında tartışmaktır. Çalışma kapsamında, kültür ve dijital kültür kavramları, bu çerçevede yüzleşilebilen sorunlar ve dijitalleşen kütüphanelere ilişkin kültür ile sorunları ele alınmaktadır. Çalışma sonucunda, bilgi çağında dijitalleşmeye ilişkin karşılaşılabilen mevzuat ve etik çerçeve, mahremiyet ve telif hakları, güvenlik, alt yapı olanakları, dijital uçurum, bilgi okuryazarlığı ve/ya da dijital okuryazarlık vb. sorunlara karşın, dijitalleşmenin sunduğu olanakların önemi vurgulanmakta ve dijital kültüre ilişkin farkındalık ile eğitimin sorunların çözümünde etkin olacağı savunulmaktadır.

2. Kültür ve Dijital Kültür Kavramları

2.1. Kültür

Latince'den gelen kültür kavramı, fiil olarak "colere; colo; colui; cultus", isim olarak "cultura" sözcüklerine dayanmaktadır. Kavram, daha çok doğaya karşıt biçimde konumlandırılarak tanımlanmakta; yapay ve olgusal olan, doğal olanın karşısına konulmaktadır. İnsan uygarlıklarının tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri, hatta en önemlisi tarımın 'icadı' olmuştur. Bu kavram, yaklaşık 10.000 yıl önce, insanın doğayla erken dönem etkileşimini; insanın toprağı işlemesini, yeni ürünler ve evcil hayvanlar yetiştirmesini vb. temsil etmektedir. Klasik Antik Çağ'da cultura terimi, bu fikri Yunan felsefesinden devralan Cicero tarafından, cultura animi'den; zihnin ve ruhun yetiştirilmesinden; tarımda olduğu gibi, dış doğanın aksine, iç doğanın yetiştirilmesinden söz etmek üzere metaforik olarak kullanılmış ve yüzlerce yıl sonra Bacon tarafından tekrar ele alınmıştır (Budin, 2003). Kültür sözcüğünün, Türkçede artık pek kullanılmayan "ekin" sözcüğü ile karşılandığı bilinmektedir. "Kültür", toplumsal yapının oluşumunda temel bir öge olup insanoğlunun yaşam savaşımında üretmiş olduklarının tümüdür. Bu kavram, insanın düşünsel, inançsal, duygusal etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan yaratılar, değerler ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranışların bütününe atıf yapan bir kavramdır (Gümüştekin, 2017, s. 318).

Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn'ın, 1952 yılında kültür kavram ve tanımlarını eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirdikleri çalışmalarında, kavrama ilişkin 164 farklı tanımdan oluşan bir liste hazırlamış olmaları, kültür kavramının kapsamı ve derinliğinin tek bir tanımla sınırlandırılmasını güçleştirecek düzeyde geniş olmasının kanıtlarından biridir (Spencer-Oatey, 2012, s. 1). Mejuyev (1987, s.8; akt. Oğuz, 2011, s. 125), kültür kavramına ilişkin terminolojik çeşitliliğin nedenini, kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşuyla ilişkilendirmektedir. Nitekim kültüre ilişkin organizasyonel bağlamda geniş irdelemeler yapan Schein ve Schein'a (2016, s. 3) göre, kültür olgusu ve kavramı, antropologlar ve sosyologlar tarafından uzun yıllardır incelenmektedir. Bunun sonucunda da birçok kültür modeli ve tanımı ortaya çıkmıştır. Kültürün özünü kavramsallaştırma biçimlerinden bazıları, kavramın derinliğinin yanı sıra genişliğini de göstermektedir. Kavrama ilişkin kategorilerin çoğu öncelikle uluslar, meslekler veya büyük kuruluşlar gibi makro kültürlere atıfta bulunmaktadır. Bazıları ise mikro veya alt kültürlerle de ilgilidir. Birçok araştırmacı bu tanımsal kategorilerden birkaçını kullanmaktadır ve bunlar önemli ölçüde birbirleri ile örtüşmektedir. Öncelikle kültür, birçok «gözlemlenebilirlik» seviyesinde mevcuttur. Kategoriler kabaca, bir gözlemci olarak bir kurumu veya grubu gözlemlediğimizde

bu kültürel unsurları görme ve hissetme derecemize göre düzenlenmiştir. Schein ve Schein (2016, s. 4-5), söz konusu kategorileri şöyle sıralamıştır:

- Çeşitli durumlarda tüm gruplarda belirgin hale gelen ve gözlemlenen etkileşim kalıpları: Adetler, gelenekler vb.
- Bir grup etkileşimi ile aktarılan duygu ya da bir diğer deyişle iklim: Fiziksel düzen ve kuruluş üyelerinin birbirleriyle, müşterilerle veya diğer yabancılarla etkileşim biçiminin sonucunda doğmaktadır.
- Resmi ritüeller ve kutlamalar
- Benimsenen ilke ve değerler
- Resmi felsefe ya da tarz: Bir grubun hissedarlara, çalışanlara, müşterilere ve diğer paydaşlara yönelik eylemlerine rehberlik eden geniş politikalar ve ideolojik ilkeler
- Grup normları: Gruplarda gelişen örtük standartlar ve değerler
- Oyunun Kuralları: Bir grupta kökleşmiş ve gruba yeni katılanın kabulu için benimsenmesi gereken örtük, yazılı olmayan kurallar
- Kimlik ve benlik imajları: "Biz kimiz", "amacımız nedir" ve "işleri nasıl yaparız"… vb.
- Gömülü beceriler: Yazılı olarak ifade edilmesine gerek kalmadan kuşaktan kuşağa aktarılan belirli şeyleri yapma becerisi
- Düşünme alışkanlıkları, zihinsel modeller veya dilsel paradigmalar: Bir grubun üyeleri tarafından kullanılan, algılara, düşüncelere ve dile rehberlik eden ve yeni üyelere sosyalleşme sürecinde öğretilen ortak bilişsel çerçeveler
- Paylaşılan anlamlar: Aynı sözcüklerin farklı kültürlerde çok farklı anlamlara gelebildiği durumlarda, grup üyeleri birbirleriyle etkileşime girdikçe ortaya çıkan anlayışlar
- Kök metaforlar ya da bütünleştirici semboller: Bilinçli olarak takdir edilebilen veya edilmeyen ancak grupların kendilerini karakterize etmek için geliştirdikleri, somut olarak binalarda, ofis düzenlerinde ve grubun diğer maddi eserlerinde kendini yansıtan örüntüler (kültürün bu seviyesi, bilişsel veya değerlendirici tepkinin aksine üyelerin duygusal ve estetik tepkisini yansıtmaktadır).

Kavramın daha geniş bir çerçevede ele alınması durumunda, üç genel kategorinin kullanımı yaygındır. Birinci kategoride, "ideal" olma vurgusu hâkimdir. Bu bağlamda kültür, belirli mutlak veya evrensel değerler açısından bir insanın mükemmel olması durumuna atıfta bulunur. Böyle bir tanımın kabul edilmesi durumunda, zamandan bağımsız ve evrensel insanlık

durumuna kalıcı bir gönderme yapılması söz konusudur. İkinci kategoride ölçüt, "belgesel" (documentary) kayıtlardır. Bu noktada, kültür, insan düşüncesi ve deneyiminin ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği entelektüel ve yaratıcı çalışmaların bütününe işaret etmektedir. Üçüncü kategoride ise kültürün 'sosyal' bağlamda tanımlanması dikkati çeker. Bu anlamda kültür, sadece sanat ve öğrenmede değil aynı zamanda kurumlarda ve sıradan davranışlarda da belirli anlam ve değerleri ifade etmekte; belirli bir yaşam biçimini tanımlamaktadır. Kültür, böyle bir tanımdan hareketle analiz edildiğinde, belirli bir yaşam biçiminde, belirli bir kültürde örtük ve açık olan anlamların ve değerlerin açıklığa kavuşturulmasıdır (Williams, 1998, s. 48). Toplumun sosyal yapısına bağlı olarak ortaya çıkan kültür türleri ise aşağıdaki gibidir (Optistore, 2022):

- Elit bir alt kültür: İçinde yeni kültürel kalıplar doğar.
- Destekleyici alt kültürler: Elit alt kültürü tüketici kitlelerine uyarlarlar.
- Ana alt kültür: "Halkın alt kültürüdür"; toplumun yüksek düzeyde kültürel değerleri anlayan bir parçası, entelijansiya.
- Kitle kültürü – tüketici kitlenin alt kültürü: Mantıksızdır, eğlenceli bir karaktere sahiptir, bireysel kültürel örnekler tüketicileri tatmin etmek için bir metadır.
- Geleneksel kültür: Tüm kültürlerin üzerindedir, zamansızdır, benzersizdir.

Sosyologlar tarafından, belirtilen kültür türleriyle birlikte, bireysel sosyal gruplar için bir takım sınıflamalar yapılmaktadır. Bunlar, "baskın ya da egemen kültür", "alt kültür" ve "karşı kültür"dür. Baskın kültür, toplumun çoğunluğunun uzlaştığı ve paylaştığı bir dizi inanç, değer, norm, davranış kuralıdır. Alt kültür, belirli bir sosyal gruba özgü ve baskın kültürden bir dereceye kadar farklı olan özel bir kültürel değerler ve normlar sistemini ifade eder. Herhangi bir alt kültürde, grubun kendi kurallarını, davranış kalıplarını, giyim ve iletişim tarzını oluşturması söz konusudur. Bu, çeşitli insan topluluklarının yaşam tarzını yansıtan bir tür küçük kültürel dünyadır. Karşı kültür ise baskın kültürden yalnızca farklı olmayan, aynı zamanda onunla açık bir çatışma içinde olan bir alt kültür olarak anlaşılır. Örneğin hippiler bir karşı kültürdür (Optistore, 2022).

Kültüre ilişkin kategorizasyonlar ve yaklaşımların çok çeşitliliği, bir taraftan kavramın tarihsel süreçteki evrimi, bir taraftan farklı disiplinlerin bakış açıları ve bir taraftan da farklı bağlamlarda ele alınışı ile ilişkilendirilebilir. Bu nedenle, çok çeşitli dış ve iç dinamiklerin etkileşimi ile karakterize edilebilen bu kavram, salt bir araştırma çerçevesinde ele alınamayacak kadar derindir. Söz konusu etkileşim, aynı zamanda, insan ve kültür arasında döngüsel bir girdi ve çıktılar dizisi ile sonuçlanmaktadır. Nitekim Yılmaz (2009, s. 15), kültüre ilişkin

ifadelerinde, kültürün insan etkinliği sonucunda ortaya çıktığını, insan tarafından üretildiği gibi kültürün de insanı ürettiğini ifade etmektedir. Tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak kültür, dil, sanat, teknik, ahlak, din, felsefe, bilim, gelenekler, politika vb. gibi alanlarda üretilmekte ve aynı zamanda söz konusu alanlar da kültürü üretmekte, biçimlendirmektedir. Kültür, insanın yaşama uyum sağlamak amacı ile oluşturduğu bir yaşam biçimidir. Tüm bu çıkarımlarına dayanarak Yılmaz (2009, s. 15) kültürü özetle "insanın, tarihsel-toplumsal süreçte yarattığı bütün maddi ve manevi ürünler" biçiminde tanımlamaktadır. Bozkurt'a (2013, s. 91) göre de kültür bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak bir anlayıştır. Esasında bütün canlıların bir yaşam tasarımı bulunmaktadır. Her canlının üreme, beslenme ve bölgesini koruma arzusu bunun bir örneğidir. Ancak insan için kültürün diğer canlıların yaşam tasarımından temel farkı öğrenme yolu ile ulaşılıyor olmasıdır.

Açıklamalardan anlaşıldığı gibi kültür, gerek yerel gerekse evrensel düzeylerde, birbirinden farklı alan ve bağlamlarda üretilen, yapılan ve söylenenlere yansıdığı gibi, statik olmayan, kendi kendini yenileyebilen dinamik bir niteliğe sahiptir. Belli bir topluluk düzeyinde dahi ilke, değer ve davranış örüntüleri, zamanla gelişen koşullara yanıt olarak dönüşebilmektedir. Küreselleşmenin eşlik ettiği internet ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişimi tüm dünyayı etkilerken doğal olarak kendi kültürünü yaratmıştır. Söz konusu kültür, dijital kültür olarak adlandırılmaktadır.

Kavramsal olarak dijital kültür; siber kültür, elektronik kültür, internet kültürü, sanal kültür, enformasyon kültürü ya da hangi adla anılırsa anılsın, küreselleşme ve teknoloji etmenlerinin bireylerin duygu ve düşüncelerini, iletişim ve etkileşim kurma biçimlerini, değer yargılarını ve tüm bunların toplamı olan kültürü önemli ölçüde şekillendirdiği açıktır (Koç, 2022, s. 500).

2.2. Dijital Kültür

Yaşadığımız çağ, yüz yıl önce hayal bile edilemeyecek değişiklikleri getirmiş; bu süreçte yaşam ve iletişim biçimlerimiz de dönüşüme uğramıştır. Matbaanın ya da elektriğin gelişimi kadar büyük bir etkiye sahip olan yeni medya ve dijital devrim, küresel bir kültürel dönüşümün parçasıdır. Dijital devrim, bilgisayar ve telekomünikasyon gibi dijital cihazların maliyetlerindeki hızlı düşüş ve güçlerindeki hızlı artışın etkilerini tanımlayan yeni bir terimdir. Dijital medyanın gelişiyle birlikte dünya değişmiş; kendimizi ve gezegeni, aslında evreni düşünme biçimimiz de önemli ölçüde değişime uğramıştır. Özellikle dijital kültür, şaşırtıcı derecede kısa bir süre içinde gerçekleşen bir dizi teknolojik ve sosyal dönüşümün temellendirdiği toplumsal değişimin hızlanmasıyla ilişkilendirilmektedir (Creeber ve Martin, 2009, s. 4-5). Sosyal bir fenomen olarak dijitalleşme, 20. yüzyılın 60'lı-70'li yıllarında yaygınlaşmıştır ve üç ana özellik ile karakterize edilmektedir (Akhrorovna, 2020, s. 232):

1. Her türlü içerik analog, fiziksel ve statik olma durumundan dijital olma durumuna geçmekte, aynı zamanda mobil ve kişisel duruma da gelmektedir. Dahası, birey kişisel içeriğini kontrol etme, bilgi talepleri gönderme, bilgi faaliyetlerinin bireysel bir yörüngesini oluşturma fırsatını elde etmektedir.
2. Basit iletişim teknolojilerine geçiş vardır: Teknoloji bir iletişim aracı haline gelmiştir; cihazın ve teknolojinin önde gelen özelliği denetlenebilirliktir.
3. İletişim heterojen hale gelmiştir: Dikey, hiyerarşik iletişim önemini kaybetmiş, iletişimde [çok yönlü] bir iletişim ağı yapısına geçiş sağlanmıştır.

Kültürün varoluş aracı iletişimdir. Toplumsal alanda iletişim biçimlerinin teknoloji temelli değişimi kültürün yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Böylece internetin ve iletişim teknolojilerinde yaşanan yeni teknolojik gelişmelerin yarattığı değişim günümüzde yeni bir kültür süreci olarak görülmekte ve "dijital kültür" olarak nitelenmektedir (Koç, 2022, s. 502). Gere (2008), en azından gelişmiş dünyadaki insanların, giderek artan bir şekilde dijital bir kültürde yaşadıkları argümanını ileri sürdüğü kitabında, 1990'ların ortalarında bu konu hakkında yazmaya başladığı zamankinden çok daha açık/emin bir şekilde durumun böyle olduğunu öne sürmektedir. Ve yine Gere'ye (2008) göre, "Bir dereceye kadar kültürümüz o kadar dijital duruma gelmiştir ki dijital kültür terimi totolojik olma riski taşımaktadır. Mevcut dijital kültürümüze eşlik eden temel etmenlerden biri de hızlı değişimdir".

Pek çok uluslararası kuruluş ve araştırmalar, önümüzdeki yirmi yıl içinde dünyadaki çalışma faaliyetlerinin neredeyse yarısının otomatik hale geleceğini ve bu sürecin 18. ve 19. yüzyıllardaki sanayi devrimiyle kıyaslanabileceğini öngörmektedir. Bu nedenle, modern dünyada çoğu ülke için dijitalleşme, kalkınma önceliklerinden biri durumuna gelmiştir (Yelubay, Seri, Dzhussubaliyeva ve Abdigapbarova, 2020). Dijitalleşme, 'bilgi teknolojisi ve sosyal medyadaki küresel patlamadan bu yana ortaya çıkan, kolaylaştırılan ve güçlendirilen, miras alanı da dâhil olmak üzere çeşitli kültürel ve yaratıcı ifadeler ve uygulamalar' olarak tanımlanan 'dijital kültürün' yayılmasına yol açmıştır (Higgins, Ferri ve Donnellan, 2022). Dijital kültür, dijitalleşme ile ilgili teknolojiye ilişkin kabul ve açıklıkla ilişkilendirilen bir kavramdır; yeni düşüncelere açıklık dijital teknolojilerle ilgili temel bir gerekliliktir (Hautala-Kankaanpää, 2022, s. 94).

Temmuz 2017'de Birleşik Krallık, "Kültür, Medya ve Spor Dairesi"'nin (DCMS= Department of Culture, Media, and Sport) başlığına 'dijital' sözcüğünü eklemiştir [Daire'nin güncel adı "Department for Digital, Culture, Media & Sport" olarak geçmektedir]. 'Dijital' kavramının ortaya çıkışı, veri üreten cihazların yükselişini ve yayılmasını, bilişim teknoloji-

lerinin lojistik gücünü ve bunların makro/devlet ve mikro/bireysel örgütlenme biçimlerindeki rolünü kapsayan bir dizi tasarımı çağrıştırmaktadır. Kültür politikasının özel bağlamında bu terim, son yirmi otuz yılda kültürün üretilme ve tüketilme biçimlerini değiştiren ve yaratıcı endüstrilerin iş modellerini ve ilgili düzenleyici rejimlerini dönüştüren kültürel dağıtım biçimleriyle de ilgilidir. Daire adında yapılan bu değişiklik ile görev alanına dijital altyapıya ilişkin sorumlulukların eklenmesi amaçlanmıştır. Yeniden adlandırılan Daire'nin 2018'de yayımlanan ilk stratejik raporu, "Culture is Digital" [Kültür Dijitaldir] başlığını taşır. Bu rapor, bir bölgedeki sanat, miras ve medya hizmetlerine erişimin finanse edilmesi, düzenlenmesi gibi kültür bakanlıklarının geleneksel sorunları ile bilgi-iletişim teknolojileri ve cihazlarının yaygın kullanılabilirliği ve kullanımıyla kolaylaştırılan, gelişmekte olan, giderek de daha yerleşik hale gelen "dijital ekonomi" arasındaki ilişkileri benimseyen ve daha da güçlendirmeye çalışan bir belgedir. Kültür politikalarını biçimlendiren bu girişim ve çalışmaların benzerleri, AB, Kore, Çin, Kuzey Amerika ve Avustralya'da da kendini göstermiştir (Wright, 2022, s. 777; Wright ve Gray, 2022, s. 799). Bu ve benzeri gelişmeler, dijital araçların yaşamın her alanına etki ettiği gibi organizasyonel yapıları da yeni bir kültür türü olan "dijital kültür" ile tanıştırdığının göstergesidir. 'Dijital kültür', öncelikle modern bilgi iletişim teknolojilerini, işlevlerini anlamak ve bunları işte veya günlük yaşamda uygun şekilde kullanmaktır. 'Dijital kültür' alanında beceri kazanan modern bir uzman, BT alanında uzmanlaşmış olup olmadığına bakılmaksızın, modern bilgi, iletişim ve dijital teknolojilerin sunduğu araçları doğru bir şekilde nasıl kullanacağını bilir (Yelubay ve diğerleri, 2020).

Literatürde, dijital yerlilerin, dijital kültürün içine doğdukları ve dijital kültürle yoğrularak düşünüp konuştukları (Prensky, 2001, s. 1-6; Kurt, Günüç ve Ersoy, 2013, s. 1) sıklıkla vurgulanmaktadır. Bununla beraber, Wang, Myers ve Sundaram (2013, s.409, 416-417), dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında katı bir karşıtlıktan (dichotomy) çok bir süreklilik olduğunu ve bu sürekliliğin en iyi dijital akıcılık olarak kavramsallaştırılabileceğini öne sürmektedir. Dijital akıcılık, dijital ortamda kendini yaratıcı ve uygun bir şekilde ifade etmek için bilgiyi yeniden formüle etme ve bilgi üretme becerisidir. Ayrıca Ch'ng (2019), günümüzde dijital göçmenlerin, trendlere ayak uydurmak için günlük faaliyetlerini gerçekleştirmeye ve teknolojiyi kullanarak öğrenmeye aktif olarak katıldıkları görüşündedir. Araştırmasının bulguları, 65 yaş ve üzerindeki yaşlı yetişkinlerin e-posta göndermek veya internette gezinmek gibi günlük faaliyetlerini veya ilgi alanlarını gerçekleştirmek için öğrenme teknolojisini kullanmaya yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, öğrenme süreci karmaşık duygularla baş etme ve farklı görevleri bir arada gerçekleştirme ile karakterize bir mücadeleyi gerektirmektedir. Yetişkinlere yeni becerilerde ustalaşmaları için zaman

tanınmalıdır. Öte yandan, yaşlı yetişkinler internet uygulamalarını kullanma konusunda hala güven eksikliği de yaşamaktadır.

Dijital kültürün içine doğan dijital yerliler veya bu kültüre daha sonra adapte olan ya da olmaya çabalayan dijital göçmenlerin teknoloji ile ilişkileri nasıl olursa olsun ortak bir kültürde; dijital kültürde buluştukları açıktır.

Sonuç olarak, [yaşamın her alanına yerleşen] çevrimiçi ortam her şeyin dijitalleşmesinden, karşılaştığımız görüntü, ses ve nesnelerin İnternet'in bir parçası olmasından ya da üretimlerindeki dijital bağlamdan dolayı kültüreldir (Burnham, 2018; akt. Özbaş Anbarlı, 2019, s. 78).

2.3. Dijitalleşme ve Dijital Kültür Bağlamında Sorunlar

Sosyal medya aracılığıyla başkalarıyla iletişim kurma ile teknoloji ve bilgi teknolojisi dünyasına girme becerisini ifade eden dijital kültür kavramı, "teknoloji ile başa çıkabilme"; "sanal ilişki kurabilme"; "elektronik yollarla iletişim" ve "bilgiye erişim" bilgi ve becerilerini gerektirmektedir (Faraj ve Sharabi, 2021, s. 159). Dijital kültürün işlevlerine ilişkin temel inançlarından biri, dijital ağların daha fazla bağlanabilirlik, işbirliği, iletişim, topluluk ve katılımı teşvik ettiğidir. Bu, Facebook, Twitter, YouTube, bloglar, uçtan uca ağlar (peer-to-peer networks) ya da açık kaynak yazılım uygulamalarını çevreleyen söylemde veya 'ilişkisel estetik' (relational aesthetics) gibi ilgili fenomenlerde görülebilir (Gere, 2012, s. 1). Ancak, dijitalleşme kültürel erişimi kolaylaştırdığı gibi farklı şekillerde engellemektedir; kültür bir yandan giderek demokratikleşirken, diğer yandan dijital uçurum sorunu büyümektedir. Birçok insanın özellikle de yoksulluk nedeniyle hala dijital araçların kullanımından dışlandığı biçimindeki tartışılmaz gerçekle beraber artık daha fazla yoksul ya da bu teknolojiden rahatsızlık duyan insanın ortaya çıkması söz konusudur (Higgins, Ferri ve Donnellan, 2022). Sosyo-ekonomik, teknolojik ve benzeri birçok etmenin tetiklediği dijital uçurumun, toplumlar arasında teknolojinin benimsenmesine ilişkin en önemli zorluklardan biri olduğu literatürde sıklıkla vurgulanan bir konudur (Ragnedda ve Mutsvairo, 2017, s. 111-113; Celaya, Adzic, Cencerrado, Gervás, Menéndez, Neira, Rodero, Rodríguez, Tascón ve Yuste, 2018, s. 106, 112, 132, 167; Rodríguez-Abitia, Martínez-Pérez, Ramirez-Montoya ve Lopez-Caudana, 2020; Faraj ve Sharabi, 2021, s. 159; Tokiran, Hussin ve Shahibi, 2021, s. 27; Kreslins, Ikse, Dreijers ve Vasiljeva, 2022, s. 3, 6-8). Dijital ortamlara koşut olarak ortaya çıkan daha geniş ifade biçimleri yelpazesi, dijital kültürü yeni verilerle zenginleştirilmiş son derece dinamik bir alan haline getirmektedir. Bununla birlikte, dijital araçların deneyimlenmesi, bu bağlamda eğitim ya da aktif kullanım ve benzeri konulardaki sorun ve eksiklikler, yeni teknolojilerin gelişimini askıya alarak kültürel gerilemeye de yol açabilmektedir (Papaioannou, 2018, s. 508). Dijital

teknoloji bireysel ve kolektif insan faaliyetlerinin tüm alanlarını etkilemiştir. Yeni teknolojiler kültürün hassas alanına da tamamen yerleşmiştir. Modern devletler, kültürel miraslarını tanıtmak ve yaymak için yeni ve daha esnek yollar yaratmayı amaçlayarak yeni teknolojileri kültürel strateji alanına dâhil etmektedir. Bununla birlikte, kültür alanında yeni stratejiler geliştirmek için yeni teknolojilerin nasıl kullanılabileceğine ilişkin olarak daha çok gelişme ve ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir (Papaioannou, 2018, s. 509). Kültürel içerik, mal ve hizmetlerin dijitalleşmesi, kültürün demokratikleşmesi ve daha geniş, daha çeşitli kitleler tarafından tüketilmesi için artan fırsatlar sunarken, yapısal engelleri de beraberinde getirmekte ve ek zorluklar yaratmaktadır. Dahası, dijitalleşme kültürel içerikte daha fazla çeşitliliğin temsil edilmesini sağlamış olsa da, hassas gruplar hala ana akım kültürel içerikte basmakalıp ve olumsuz nitelemelerle karşı karşıya kalmaktadır (Higgins, Ferri ve Donnellan, 2022).

Gelişen internet ve teknolojiler ile beraber kökleşen dijital kültür, söz konusu ortamlarla baş etme ya da bu ortamlardaki hâkimiyeti güçlendirecek bilgi ve becerilerin önemine- bilgi okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık gibi- odaklanan (Baker, 2013; Kurbanoğlu, Boustany, Špiranec, Grassian, Mizrachi ve Roy, 2015; Celaya ve diğerleri, 2018; Haider ve Sundin, 2022) araştırmaların artışına yol açmıştır. Bunun yanında, literatürde dijitalleşme/dijital kültürün okuma alışkanlıkları, bilgi davranışları vb. alanlarda çeşitli etkilerine (Demir, 2021, s. 227-230, 238; Gasque ve Santos, 2022, s. 1) ya da benlik anlayışını ve temsilini nasıl etkilediğine (Danver, 2016, s. 308) ilişkin pek çok tartışma da yaygınlaşmıştır.

Öte yandan, dijital çağın getirdiği tüm değişimlerin oldukça hızlı gerçekleşmesinin sonucunda mahremiyet ve ifade özgürlüğü gibi konuların hem kullanıcılar hem de yasa koyucular için değerlendirilmesi güç yeni koşulları ortaya çıkarması söz konusudur. Telif haklarının özellikle de İnternet ile ilişkili bağlamda düzenlenmesi, devlet sınırlarının ötesine geçmektedir. Korsanlık tüm ülkelerde farklı derecelerde mevcuttur. Özellikle, geçiş (transition) ülkelerinde fikri mülkiyet hakları (IPR) düzenlemelerinin yetersizliği, düşük satın alma gücü vb. nedenlerle korsanlık seviyeleri yüksektir (Primorac ve Jurlin, 2008, s. 71-72). Mahremiyet, bilgi çağında karmaşık, bulanık ve çoğu zaman çelişkili bir terim haline gelmiştir. Günümüz toplumunda mahremiyetle ilgili herhangi bir pozisyona yönelik karmaşıklıklar ve karşı argümanlar, terimin bölünmüş tarihine işaret etmekte ve gelecekte daha da büyük bir karışıklık ve istismar potansiyelinin habercisi görünmektedir. Teknolojiyi kullanmanın yeni biçimleri, hem teknik hem de sosyal düzeylerde mahremiyete ters düşmektedir (Benjamin, 2017, s. 55). Bu bağlamda, bilgilerin güvenirliği sorunu da ayrı bir boyuttur. Keen (2007; akt. Akbuğa, 2014, s. 20-21), dijital kültürün katılımcı modunun gerçek ve fikir arasındaki ayrımı zorlaştırdığını öne sürmektedir. Ona göre bu kültür, Web

2.0 hizmetleri, bloglar ya da wikiler aracılığıyla gerçeğin altını oyarak 'uzman'ın yerini 'amatör'e bırakmıştır.

Yaşamın tüm alanlarını kuşatan dijitalleşme ile beraber yayılan dijital kültürün beraberinde ortaya çıkan sorunlar, özetle, söz konusu ortamlarda etik çerçeve de dâhil bilinçli hareket etme gerekliliği; bir diğer deyişle bilgi okuryazarlığı ya da dijital okuryazarlık sorunu; dijital araçların tanınması, bu bağlamda eğitim ya da aktif kullanım ve benzeri konulardaki sorun ve eksiklikler; dijital uçurum; mahremiyet ve telif hakları, güvenirlik sorunu ve benzerleridir. Sorunlara yönelik çözüm önerileri arasında, dijital kültürle içiçe bir kavram olarak bilgi (information) kültürünün geliştirilmesi; bilgi kültürünün teknolojik bileşenine karşılık gelen uzak (remote) teknolojileri kullanma becerileri ile dijital okuryazarlık, dijital içerme ve dijitalleşme yolunda çalışmalar (Sodiya, 2020; Samokhina, 2021, s. 592), dijital kültürün bileşenleri olan dijital okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi (Lynch, 1998; Arifuddin, Qamari ve Surwanti, 2022, s. 59-61) yer almaktadır. Söz konusu ortamlarda tartışmalı bir konuma yerleşen mahremiyet konusunda, Benjamin (2017, s. 69), yapay zekânın büyük verinin mevcut teknolojik ve epistemolojik sınırlarını aşarak mahremiyeti makine karşısında tartışmalı hale getirebileceğini ileri sürmektedir. "Belki de verinin kendisinin korunması gereken bir 'kurban' olarak görüldüğü ve 'bilgi güvenliği' terimine yeni bir anlam kazandıran bir kültür gelişecektir? …Ya da sürekli olarak yaşanan karmaşıklıklara uyum sağlayan yeni kültürler oluşacaktır". Anılan tüm bu sorunlar karşısında, devletler, kültürün korunması, tanıtılması ve yaygınlaştırılması amacıyla teknolojiden faydalanmanın yeni yollarını bulmak üzere uluslararası örgütlerin himayesinde işbirliği yapmalıdır. Uygun bir şekilde yönetilen ve kullanılan modern dijital teknoloji, kültür alanında kesinlikle muazzam ve son derece faydalı değişikliklerin yolunu açabilecektir (Papaioannou, 2018, s. 509).

3. Dijitalleşen Kütüphane ve Dijitalleşen Kütüphane Kültürü

Kütüphane kavramının bilimle olduğu gibi kültür ile de ilişkisinin göstergesi, her ikisinin de daima tam olarak kütüphanede yapılmış, yapılıyor ve yapılacak olmasıdır. Örneğin, tarih, edebiyat ve felsefe kütüphanede yazılmış ve yazılmaktadır; kütüphane her türlü araştırma ve bilimsel deneyin ufkunda fiilen hep mevcuttur (Trifu, 2011, s. 248). Kültürün doğduğu ortam olarak kütüphanenin kendisi de kültürü yaratmaktadır. Ayrıca kütüphanelerin hammaddesi olan "bilgi" ögesi ise yine kültürden bağımsız ele alınamaz. Bilginin çağlar boyu değişen ortam ve koşullarla çevrili serüveni aynı zamanda kültürün de serüveni olmuştur. Keseroğlu (2005, s. 10), örneğin, tarih öncesi, efsane temelli kültürlerde bilginin, ilkin doğal gereksinimlere dayalı ön plana çıksa da, zamanla yaşamın bir parçası olduğu; bilgiyi elde etme, bilgiyi kullanma yönünde girişimlerin genellikle büyücüler kanalıyla yürütüldüğünü belirtmektedir. Dahası "günümüzün efsane temelli toplumlarında da (ilkel/vahşi toplumlar) bu durum değiş-

memiştir". Dolayısıyla, dünden bugüne, bilginin kullanım amaçları ile formlarının değişimi, kütüphaneleri de farklı boyutlara taşımıştır.

Bilgi teknolojilerindeki hızlı değişimler; buna koşut olarak talep ve beklentileri değişen, yenilenen kullanıcılar, kütüphanelerin dönüşümüne; evrimine yol açmıştır. Dijital kütüphane, geleneksel kütüphanenin vizyonunu değiştiren en önemli kavramlardan biridir. Kitapsız kütüphane için kullanılan bu terim, elektronik formatta bilgiye sahip olan ve dijital formatta erişim sağlayan kütüphanelere atıf yapmaktadır (Prakash, Sajan ve Salim, 2020, s. 1). Dijital kütüphane, hem bilgi teknolojisinin kendisi hem de bilgi yönetim cihazlarının desteği ile büyük ölçekte veri depolayan ve kullanıcının gereksinim duyduğu verileri veya bilgileri görüntüleyebilen bir ortam olarak adlandırılabilir. Dijital kütüphaneler, genel olarak, internet ortamındaki statik veya dinamik, metin, görüntü, ses vb. dijital verileri manipüle eden bir bilgi depolama ve erişim sistemi olarak tanımlanabilir. Dijital kütüphane, basılı kitaplar ve benzerlerinden oluşan bir dermesi olan geleneksel kütüphaneden farklıdır; bünyesindeki veriler uzak bir yere yerleştirilebilen bilgisayar sunucusunda bulunur ancak kullanıcılar tarafından kullanılan bir bilgisayar ağı ile uzaktan erişime olanak sunar (Ilahi, Widiaty, Wahyudin ve Abdullah, 2019, s. 2).

Tarihsel süreçte, dijitalleşme bağlamındaki gelişmelerin kütüphane ve bilgi merkezlerini de önemli düzeyde etkilemesi ile beraber yanıtlanması gereken bir çok soru ortaya çıkmıştır. Nitekim Capurro (1999), dijitalleşme ve dijital dermelere ilişkin hem teknik hem de etik bağlamda şu sorgulamaları dile getirmiştir: "Erişim nasıl garanti altına alınacak? Yatırımlardan ne gibi getiriler beklenebilir? Entelektüel erişimle ilgili sorunlar nelerdir? Nesnelerin özgünlüğü, geçerliliği ve güvenilirliği nasıl belirlenebilir ve korunabilir?" Bu sorular aynı zamanda kullanıcılar, fon sağlayıcılar, geliştiriciler ve bakımcılar açısından dijitalleşme ve dijital dermelerden elde edilecek çıkarlar ve bu gelişmelerin söz konusu kesimlere etkileriyle de ilgilidir. Nicholson (1995) ile Adams, Jansen ve Smith (1998) tarafından ileri sürülen görüşler, anılan sorulara ve benzerlerine ışık tutacak niteliktedir. Nicholson (1995, s. 1-10), dijital kütüphane planlamasında, hızla değişen teknolojinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada, en önemli organizasyonel zorluklardan biri, sanal kullanıcılara daha iyi hizmet verebilmek için geleneksel kütüphanenin yeniden yapılandırılmasıdır. Personel kadrosunun değişimi gerekebilecek, teknolojiye daha yakın kişiler çevrimiçi dünyada kamu hizmetinin ön saflarına geçecektir. Buna ek olarak, eğitim, yöneticinin rolünün önemli bir işlevi haline gelecektir. Yönetmek, teknoloji konusunda rahat olmayanları destekleme bağlamında heves ve liderlik gerektirecektir. Denetim, daha yüksek güvenlik ve erişim kaygılarını beraberinde getirecek ve bütçe konuları her zamankinden daha önemli olacaktır. Telif hakkı sorunlarının

yanısıra, birçok kullanıcı bilgisayar okuryazarı olmadığından, sanal materyallere eşit erişim sağlamak için kullanıcı eğitimi de kritik bir gereksinimdir. Sürekli eğitim bir dijital kütüphanenin başarılı olmasını sağlarken, eğitim eksikliği başarısızlığa neden olacaktır. Eğitim yöntemleri arasında, çalıştaylar, haber bültenleri, resmi olmayan toplantılar, elektronik dergi/posta listelerinin kullanımı, çevrimiçi yardım ve bilgisayar tabanlı modüller kullanılabilecektir (Nicholson, 1995, s. 1-10). Adams, Jansen ve Smith (1998) ise, djital kütüphanelerin başarılı olabilmeleri için erişilebilir olmaları gerektiğine dikkati çekmiştir. Özellikle, bilginin nerede depolandığı ve bu depolama alanlarının birbirine nasıl bağlandığı oldukça önemlidir. Sunucuların nereye yerleştirileceği ve birbirlerine nasıl bağlanacağı dikkate alınmalıdır. Dijital kütüphanedeki materyalin, kullanıcıların gereksinim duydukları materyali aramak için aşırı zaman harcamamalarını sağlayacak şekilde düzenlenmesi ve organize edilmesi de aynı derecede önemlidir (Adams, Jansen ve Smith, 1998).

Eğitim sisteminin temel bir parçası olan kütüphaneler, kullanıcı topluluğunun gereksinimlerine göre farklı türde kaynakları barındırmaktadır. Kütüphanelerin kitap, dergi, tez, rapor, gazete ve referans materyalleri vb. gibi kaynakları farklı biçimlerde kullanıma sunulmaktadır. Günümüzde, bu kaynakların çoğu artık elektronik forma dönüşmüş ve kütüphanelerin kültürel yapısı da bu duruma koşut biçimde değişime uğramıştır. Öte yandan birçok çalışma, kütüphanelerin çoğunun elektronik ortama doğru ilerlerken ya da dijitalleşirken geleneksel tabanlı kaynakları korumaya da devam ettiğini göstermektedir (Annapure, 2022, s. 337). Hibrit kütüphaneler, bunun örneğidir. Bununla beraber, günümüzde, kütüphaneler tarafından derlenen ve yönetilen bilginin, yani kültürel değerlerimizin çevrimiçi ve etkileşimli bir biçimde erişilebilir hale getirilmesi temel amaçlardan biri durumuna gelmiştir. İnternet erişiminin gelişimi yeni bir yaratım modeli olan Web 2.0'yi ortaya çıkarırken aynı zamanda dijitalleşmeye; kültürün yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır (Mezei, 2010, s. 14, 25). Bu çerçevede, "insanın/insanlığın toplumsal bilgi varlıklarının geçerliliğini sağlayarak ve gerçekliğini oluşturarak dijital kültürle etkileşim içerisinde" olan dijital kütüphaneler, "dijital yaşam içerisinde üretilen bilgileri sistemli bir bütünlük içerisinde yeniden edinerek ve kullanıma sunarak dijital kültürün hem parçası hem de planlayıcısı olmaktadır" (Yalçınkaya, 2016, s. 614). Ayrıca araştırmalar, kütüphane ve bilgibilim alanında çalışanlar için söz konusu gelişmelerin yeni beceriler ve yetkinlikler öğrenme ve kariyer gelişimi anlamında fırsat olarak değerlendirilip motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir (Wairrach, 2013). Anılan bilgi ve beceriler aynı zamanda dijital kültürün bileşenleri olduğundan, dijital kültürün gelişimini de tetiklemektedir.

Dijital kültür kültürel alanı dönüştürmekte, yeni yaratıcı ifade biçimlerini teşvik etmekte ve kültürlerarası iletişime yeni bir bakış açısı sunmaktadır. E-posta, sohbet odaları ve bloglar,

coğrafya, beden veya ten renginden bağımsız olarak bizi bir araya getiren ortamlardır. Dijital kültür, iletişim ve işbirliği boyutunda da değişiklikler yaratmıştır. "Dijital çağda işbirliği" kültür kurumları için, özellikle de müzeler ve kütüphaneler için ziyaretçiler ve kullanıcılarla iletişimde bir slogan haline gelmiştir. Bu süreç aynı zamanda ziyaretçiler ve kullanıcıların da daha yaratıcı hale gelmesine zemin sunmuştur. Bu derin değişimler, sanat ve kültür alanındaki birçok yerleşik kavramı sadece yeniden düşünmek değil, aynı zamanda yeniden icat etmek zorunda olduğumuz anlamına gelmektedir (Cvjetièanin, 2008, s. 105).

Teknolojinin yoğun etkisi ile biçimlenen kütüphanelerin bünyesindeki içeriklerin dijital platformlara taşınması ve internet erişiminin bir ayrıcalıktan çok insani bir gereklilik haline gelmesiyle beraber kütüphanelerin çehresi gittikçe değişmektedir. Basılı ortamdan elektronik ya da dijital ortama geçiş, küresel olarak benimsenen bir eğilim durumuna gelmiştir. Dijital ortamda, e-postalar, haber grupları, e-posta listesi, web formu, duyuru panosu, SMS, sohbet, video konferanslar, sanal dünya gibi dijital kütüphanenin ağlar aracılığıyla işlem yapabileceği pek çok araç vardır. Dijital kütüphanelerin kurulması için iş istasyonu, ağ, güç yedekleme, depolama cihazları gibi farklı donanımların ve Dspace, Greenstone, Fedora, E-Print vb. gibi yazılımların dijital formdaki çok sayıda dermeye erişmek üzere entegre edilmesi gerekmektedir. Dijital kütüphane projesinin tüm hedeflerine ulaşılması bağlamında yazılım ve teknik boyut oldukça önemlidir (Sharma ve Chauhan, 2019). Dijital kütüphaneler, birden fazla kullanıcı için çeşitli bilgi kaynaklarını kataloglar, bunları çeşitli kategorilere ayırır; her türlü veri giriş aracını kullanır ve ağlar aracılığıyla kullanıcıların kullanımına sunarlar. Bu nedenle, dijital kütüphanelerin en önemli özelliği, kullanıcılarını daha fazla bilgiye eriştirmesi, maliyetleri düşürmesi ve çok işlevli bir kullanım olanağı sağlamasıdır (Asnafi ve Keshavarzian, 2019). Kullanıcılara nerede ve ne zaman gereksinim duyarlarsa duysunlar büyük miktarda bilgiye erişim sağlaması; birincil bilgi kaynaklarına erişim olanağı sunması; metin ile birlikte multimedya içeriğini desteklemesi; intranet ve internet üzerinde ağ erişilebilirliğine sahip olması; kullanıcı dostu arayüzü olması; navigasyon için hiper metin bağlantıları kullanması ve istemci-sunucu mimarisi gibi özellikleri, dijital kütüphanenin öne çıkan özellikleridir (Trivedi, 2010, s. 2).

3.1. Dijital Kütüphane Kültürü Bağlamında Sorunlar

Dijital kütüphanenin sağladığı kolaylık ve olanaklara karşın herhangi bir dijital kütüphane ve dolayısıyla bu bağlamda bir kültür geliştirilirken ele alınması gereken birçok konu ve/ya da zorluk vardır. Kütüphane uzmanları, dijital kütüphane geliştirmenin hedeflerinin neler olduğunu, hangi yazılımın hedeflere en uygun olacağını, dijitalleştirilmesi gereken kaynakların neler olduğunu, dijital kütüphaneye sorunsuz erişim sağlamak için yazılımın teknik yönlerinin neler olduğunu ve dijital kütüphaneye yüklenen içeriğin nasıl güvence altına alınabileceği-

ni belirlemelidir. Kütüphane uzmanları, içeriğin dijitalleştirilmesiyle ilgili telif hakkı (IPR) konularının farkında olmalı ve dijital kütüphanenin erişilebilirliği açısından kullanıcı dostu yönünü de dikkate almalıdır (Sharma ve Chauhan, 2019).

Dijital dönüşüm ve örgüt kültürü alanında yapılan çalışmalar, dijital dönüşümün örgüt kültürü üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, söz konusu dönüşümün kültüre doğrudan etkisi devam edecektir. Örgütlerin kültürlerinin değişimi belirli bir süreci gerektirmektedir. Dolayısıyla örgüt içerisinde benimsenen bir kültürün değişimi kolay olmayacaktır. Dijitalleşme ve dijital dönüşümün örgüt kültürü üzerine çeşitli yansımaları, genel hatları ile "kapsamlı değişim ve değerlerin yeniden tanımlanması"; "yeni süreç ve davranış biçimleri" ile "yönetici yaklaşımları" biçimindedir (Nalbantoğlu, 2021, s. 193, 205). Özetle, dijitalleşen kütüphanelerin örgüt kültürünün de değişimi, kaçınılmaz görünmektedir. Geleneksel bir kültürden dijital bir kültüre doğru evirilen bir kütüphanede, örgütsel kültüre ilişkin dönüşümün başarısı ve sancısız devamlılığı için mevcut vizyon ve misyonun gözden geçirilmesi; gerekirse bu anlamda ve ilişkili tüm diğer bağlamlarda radikal değişime gitmek, süreçlerin dönüşümünde çalışanların motivasyonunu sağlamak gibi konular oldukça önemlidir.

Genel anlamda dijital kültür, teknoloji ve toplumun kesişimine odaklanmaktadır. Örneğin, insanların bağlantı kurma ve bilgi paylaşma becerilerinin güçlenmeyi ve demokrasiyi nasıl etkilediğini ele alır. Teknolojinin insanların yaşamlarındaki, ilişkilerindeki ve topluluklarındaki rolünü araştırır. Hızla değişen teknolojinin etkilerini anlamaya ve kurumları bu değişiklikleri yönetecek şekilde donatmaya çalışır. Son yıllarda, tüm dünyada bilgi teknolojilerinin benimsenmesi, sosyal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin biçimlenmesinde devrim etkisi yaratmıştır. Hükümetler ve akademik çevreler bu değişimleri anlamak ve gelişen dijital ekonomiye uyarlamak için dinamik yeni yollara başvurmaktadır (Kumar, Youngman, Fernandes ve Pal, 2014, s. 3).

Genel olarak kültür, belirli bir sosyokültürel grup için ortak olan inançları, davranışları, nesneleri, gelenekleri, dili ve diğer özellikleri kapsar. Kültürel aktarımın birincil aracı olan dilde, paylaşılan kültürel bilgi kodlanır ve ansiklopedik anlamıyla sözcük veya terim olarak yansıtılır (Langacker, 2007, s. 431; akt. Faber ve Medina-Rull, 2017, s. 419). Dolayısıyla kültür ile dil ve terminoloji arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Dijital kütüphanelerin yaygınlaşması ile beraber gelişen dijital kültür, dijital bir terminoloji ve jargonun da yayılımını tetiklemiştir. Nitekim Ossewaarde (2019, s. 26), dijital çağda, dijital teknolojilerin endüstriyel ve tüm diğer alanlarda hızla yayılması ile beraber, gündelik dil de dâhil dilimize dijital bir jargonun hâkim olduğunu ifade etmektedir. Dijital okuryazarlık, geniş insan çevreleri arasında bilgi akışını sağlamak için yeni bir jargonu temsil etmektedir. Küresel öğrenme yoluyla

geliştirilen dijital okuryazarlık, hem yerel hem de küresel olarak içerik oluşturmak ve iletişim kurmak için teknoloji bilgisine sahip olma ve teknolojinin sorumlu kullanımıdır. Dijital okuryazarlık, dijital araçların yanı sıra çevrimiçi gezinme, araştırma ve iletişim yöntemlerinin anlaşılmasıyla başladığı gibi dijital terminolojiyi de öne çıkarır. Bilgi toplamak ve sunmak için dijital araçları kullanma ve bu becerileri akademik ve akademik olmayan faaliyetlere entegre etme becerisine kadar ilerler. Dijital jargon, "giyilebilir cihazlar, akıllı telefonlar, tabletler, dizüstü bilgisayarlar ve masaüstü bilgisayarlar gibi çok çeşitli dijital cihazların kullanımına ilişkin bilgi, beceri, tutum ve davranışlarla" ilgilidir (Bornhofen, t.y.). Bitlere ve diğer dijital jargona aşina olmamızın iyi olacağı çünkü geleceğin 'digiterati', bir diğer deyişle bilgisayar programlama ve tasarım gibi dijital teknolojiler hakkında bilgi sahibi olan kişiler tarafından şekillendirileceği (Collins English Dictionary, 2014; Negroponte, 2015, s. 7, 49-50, 71; Tiven, Fuchs, Bazari ve MacQuarrie, 2018, s. 74) dile getirilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Dijital teknolojilerin ve kullanımlarının yaygınlaşması ile birlikte çağımıza hâkim olan yeni bir kültürün; dijital kültürün gelişimi söz konusudur. Mobil teknoloji, yapay zekâ ve makine öğrenimi, nesnelerin interneti, robotik, sanal, artırılmış ve karma gerçeklik, büyük veri, sosyal medya ve benzeri pek çok araç, dünyanın hemen her yerinde geleneksel kültürün zaman ve mekân sınırlılıklarını ortadan kaldırmış; yeni iletişim ve paylaşım biçimleri ile tanışmamıza yol açmıştır. Eğitsel, kültürel ve sosyal yaşamın önemli bir bileşeni olan kütüphanelerin de yeni teknoloji ortam ve araçları ile donanması ve gittikçe dijitalleşmesi, geleneksel yapıdan sıyrılmalarına yol açmıştır. Kütüphanelerin birçoğu hem basılı hem de dijital kaynak ve ortamları ile karma bir yapı, bir kısmı da ağırlıklı olarak ya da tamamıyla dijital kaynak ve ortamları ile dijital bir yapı sergilemektedir. Kütüphanenin bütçe, bina-mekân, materyal ve kaynaklar, kütüphaneci, kullanıcı gibi temel yapısal ögelerinin dijitalleşme gerçeği ile farklı nitelikler kazanması doğal bir sonuçtur. Dijitalleşme yeni ortam ve olanakları getirmekle beraber farklı engel ve sorunların da varlığını ortaya çıkarmıştır. Dijital teknoloji ve kaynakların seçimi, maliyeti, yönetimi, gerekli bilgi ve becerilerin kazanılması, erişim, güvenlik ve alt yapı sorunları, dijital uçurum ile benzeri sorunlar bunlar arasındadır. Buna karşılık, dijitalleşme ile kütüphanelerin elde ettiği olanaklar azımsanmayacak öneme sahiptir. Geleneksel kütüphanenin kullanıcıyı bina, mekân ve zaman ile sınırlandıran yapısına karşılık diijital kütüphane kullanıcısının internet bağlantısı olduğu sürece kütüphane kaynak ve hizmetlerinin çoğuna istediği yerden ve istediği anda erişimi olası duruma gelmiştir. Dijital materyal ve kaynakların eş zamanlı ve çoklu kullanım olanağı ile beraber aynı anda aynı kaynakların birden çok kullanıcı tarafından kullanılabilirliği sağlanmıştır. Kaynakların dijital ortamdan

araştırılması ve paylaşımına ilişkin çok çeşitli erişim uçları ile kişiye özel işlevselleştirme seçenekleri kullanıcının emek ve zamandan tasarrufunu ve etkinliğini sağlamaktadır. Dijital kütüphanelerin yerel, bölgesel, ulusal ve/ya da uluslararası çerçevede diğer dijital kütüphane ve ilişkili organizasyonlarla çeşitli amaçlarla ağ bağlantıları kurmaları olanaklı duruma gelmiştir. Çeşitli protokol ve işbirlikleri bağlamında oluşturulan ortaklıklar, kullanıcılara birden fazla kütüphane kaynak ve olanaklarından yararlanabilme şansını sunmuştur. Gittikçe gelişen, kullanımı pratikleşen ve bakım maliyetleri de dâhil ucuzlayan teknolojiler, özellikle rutin ve gündelik işlemler bağlamındaki iş gücü tasarrufu, basılı materyallerin maliyet, koruma, bakım ve yer/raf gereksinimi gibi sorunları ortadan kaldırması vb. dikkate alındığında, dijital kütüphanelerin kurulumu ve/ya da geliştirilmesi, geleneksel kütüphaneler ile karşılaştırıldığında daha maliyet etkin görünmektedir.

Öte yandan, pek çok alanı olduğu gibi kütüphaneleri de dönüştüren dijitalleşme eğilimi kendine özgü kültürü ile yeni ilke, değer, davranış ve tutumlar ile beraber yeni bir terminolojiyi de üretmiştir. Sözlü ve yazılı olarak dile yerleşen yeni terimler, tüm disiplin alanlarında ortak bir iletişim ve paylaşım ögeleri olarak kanıksandığı gibi gündelik yaşamda dahi yerleşik duruma gelmiştir.

Hangi perspektiften bakılırsa bakılsın, dijitalleşme ve beraberinde gelişen dijital kültür, bilgi toplumunun bir gerçeğidir. Dijital teknolojilere yatırım, çok çeşitli potansiyel ve fırsatları ile ülkelerin kalkınma stratejilerinde öncelikli hedefler durumuna gelmiştir. Bu gerçeklik, teknoloji ile kuşatılan iş yaşamı ve sosyal yaşamın getirdiği koşulların da doğal bir sonucudur. Kütüphanelerin dijitalleşme ile birlikte değişen doğası, kullanıcıların ve toplumun çağa ilişkin değişen talep, tercih ve gereksinimlerinin yanıtı niteliğindedir. Gelecekte de ivmesinin hızlanacağına inanılan bilimsel ve teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, evrensel düzeyde ortak olan bu kültüre uyum sağlamak kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle, söz konusu kültür ve dijital teknolojiler bağlamında farkındalık, eğitim ve okuryazarlıklar, gerek devlet, gerekse ilişkili tüm kurum ve kuruluşların yönetim politikalarında öncelikli ele alınması gereken konulardır.

Kaynakça / References

Adams, W. J., Jansen, B.J., & Smith, T. L. (1998). A distributed digital library: Planning, building, and using. *IEEE Conference on Research Issues in Data Engineering.* Orlando, Florida. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/2325429_Planning_Building_and_Using_A_Distributed_Digital_Library

Akbuğa, F. (2014). *Uses of social network sites among digital natives: The case of Facebook use among METU students (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: ODTÜ.

Akhrorovna, S. M. (2020). Digital culture as a humanitarian phenomenon. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 5(10), 231-235.

Annapure, S. G. (2022). Arrival of digital culture in libraries: Sustainability of learning resources. *International Journal of Advance and Applied Research*, 10(1), 336-339.

Arifuddin, M., Qamari, I. N. ve Surwanti, A. (2022). Digital literacy, digital culture and business performance: A comprehensive conceptual framework. *Journal of Marketing and Emerging Economics*, 2(10), 59-67.

Asnafi, A. R. ve Keshavarzian, S. (2019). Digital libraries, opportunities and new ways to attract and develop clients in the public libraries of Mazandaran Province (I.R Iran). *Library Philosophy and Practice (e-journal).* Erişim adresi: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2919

Baker, K. (2013). *Information literacy and cultural heritage: Developing a model for lifelong learning*. Oxford: Chandos Publishing.

Benjamin, G. (2017). Privacy as a cultural phenomenon. *Journal of Media Critiques [JMC],* 3(10), 55-74. Doi: 10.17349/jmc117204.

Bornhofen, R. (t.y.). *Unlocking the power of digital literacy*. Erişim adresi: https://www.bizcatalyst360.com/unlocking-the-power-of-digital-literacy/

Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji: Temeller, kavramlar, kurumlar* (9.bs.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Budin, G. (2003). Theory and history of culture. UNESCO (Ed.).*Encyclopedia of Life Support Sciences (EOLSS): Vol. 1. Culture, Civilization and Human Society* içinde, 1 (21). Erişim adresi: http://www.eolss.net/sample-chapters/c04/e6-23-01.pdf

Burnham, C. (2018). Does the internet have an unconscious?: Slavoj Zizek and digital culture. Bloomsbury.

Capurro, R. (1999). Ethical aspects of digital libraries. T. Aparac, T. Saracevic, P. Ingwersen ve P. Vakkari (Ed.). *Third International Conference on Conceptions of Library and Information Science (CoLIS 3): Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities* içinde. Dubrovnik, Croatia, 23-26 Mayıs 1999. Zagreb, Lokve. Erişim adresi: http://www.capurro.de/diglib.htm

Celaya, J., Adzic, J., Cencerrado, L. M., Gervás, P., Menéndez, J. M., Neira, E., Rodero, E., Rodríguez, N., Tascón, M. ve Yuste, E. (2018). *AC/E Digital Culture Annual Report: Digital trends in culture. Focus: Readers in the digital age*. Madrid, Spain: Acción Cultural Española.

Ch'ng, L. K. (2019). *Digital natives or digital immigrants?* Erişim adresi: https://elearningindustry.com/digital-natives-digital-immigrants

Collins English Dictionary (2014). *Digerati*. Erişim adresi: https://www.thefreedictionary.com/Digiterati

Creeber, G. ve Martin, R. (2009). Introduction. G. Creeber ve R. Martin (Ed.). *Digital culture: Understanding new media* içinde (s. 1-10). New York, NY: McGraw-Hill.

Cvjetièanin, B. (2008). Challenges for cultural policies: The example of digital culture. A. Uzelac ve B. Cvjetièanin (Ed.). *Digital culture: The changing dynamics* içinde (s. 103-112). Zagreb, Croatia: International Relations.

Danver, S. L. (Ed.). (2016). *The SAGE Encyclopedia of Online Education.* Thosand Oaks, California: SAGE.

Demir, G. (2021). Reading in the digital age: A theoretical framework. M. L. Emek ve H. Mungan (Ed.). *IV. International Ankara Conference on Scientific Research April 10 -11, 2021/ Ankara. The Book of Full Texts (Social Sciences)* içinde (s. 227-243). Ankara: ISPEC.

Faber, P. ve Medina-Rull, L. (2017). Written in the wind: Cultural variation in terminology. M. Gryviel (Ed.). *Cognitive approaches to specialist languages* içinde (s. 419-442). Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars.

Faraj, A. O. K. ve Sharabi, W. A. N. (2021). Developing the digital culture among the students of Educational Faculties in Prince Sattam Bin Abdulaziz University. *International Journal of Higher Education*, 10(3), 158-168.

Gasque, K. C. G. D. ve Santos, A. P. (2022). Competência leitora na cultura digital e a biblioteca escolar: A contribuição do letramento informacional. *Encontros Bibli: Revista Eletrônica de Biblioteconomia e Ciência da Informação*, 27, 1-22; Doi: 10.5007/1518-2924.2022.e79956.

Gere, C. (2012). *Community without community in digital culture*. London, UK: Palgrave Macmillan.

Gere, C. (2008). *Digital culture* (2. Bs.). London: Reaktion Books.

Gümüştekin, N. (2017). *Kültür kavramı ve Osmanlı'dan günümüze kültürel yapının incelenmesi*. T.C Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Erişim adresi: https://www.ayk.gov.tr/icanas38/kulturel-degisim-gelisim-ve-hareketlilik-cultural-change-growth-and-mobility

Haider, J. ve Sundin, O. (2022) Information literacy challenges in digital culture: Conflicting engagements of trust and doubt. *Information, Communication & Society*, 25(8), 1176-1191. Doi: 10.1080/1369118X.2020.1851389

Hautala-Kankaanpää, T. (2022). The impact of digitalization on firm performance: Examining the role of digital culture and the effect of supply chain capability. *Business Process Management Journal*, 28(8), 90-109. Doi 10.1108/BPMJ-03-2022-0122

Higgins, N., Ferri, D. ve Donnellan, K. (2022). Enhancing access to digital culture for vulnerable groups: The role of public authorities in breaking down barriers. Int J Semiot Law. Erişim adresi: https://doi.org/10.1007/s11196-022-09959-6

Ilahi, R., Widiaty, I., Wahyudin, D. ve Abdullah, A. G. (2019). Digital library as learning resources. *4th Annual Applied Science and Engineering Conference, Journal of Physics: Conference Series 1402 (2019) 077044 IOP Publishing*; Doi: 10.1088/1742-6596/1402/7/077044

Keen, A. (2007). *The cult of the amateur: How today's internet is killing our culture and assaulting our economy.* London: Nicholas Brealey Publishing.

Keseroğlu, H. S. (2005). Kütüphanenin tözü: Tarih öncesi dönemde bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(3), 1-12.

Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: Dijital kültür kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 500-513.

Kreslins, K., Ikse, M. R., Dreijers, G. ve Vasiljeva, T. (2022). Digital literacy, digital culture and digitalization in Europe. *Journal of Internet and e-Business Studies*, 1-10; Doi: 10.5171/2022.193158.

Kumar, P., Youngman, M., Fernandes, S. ve Pal, J. (2014). *Culture in a connected world: Exploring the work of digital observatories*. Report for the Organization of American States (OAS) and the Ministry of Information Technology (MinTIC), Government of Colombia. Ann Arbor, MI: University of Michigan School of Information.

Kurbanoğlu, S., Boustany, J., Špiranec, S., Grassian, E., Mizrachi, D. ve Roy, L. (Ed.) (2015). Information literacy: Moving toward sustainability: *Third European Conference, ECIL 2015*, Tallinn, Estonia, October 19-22, 2015, Revised Selected Papers. Switzerland: Springer.

Kurt, A. A., Günüç, S. ve Ersoy, M. (2013). The current state of digitalization: Digital native, digital immigrant and digital settler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 1-22.

Langacker, R. W. (2007). Cognitive grammar. D. Geeraerts ve H. Cuyckens (Ed.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* içinde (s. 421-462). Oxford: Oxford University Press.

Lynch, C. (1998). *Information literacy and information technology literacy: New components in the curriculum for a digital culture.* Erişim adresi: https://www.cni.org/wp-content/uploads/2011/08/info-and-IT-literacy.pdf

Mezei, P. (2010). Digital technologies: Digital culture. *Nordic Journal of Commercial Law*, 1, 1-25.

Nalbantoğlu, C. B. (2021). Dijital dönüşümün örgüt kültürü üzerine yansımaları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (KMUSEKAD),* 23(40), 193-207.

Negroponte, N. (2015). *Being digital*. USA: Vintage Books.

Nicholson, S. (1995). *Management of the digital library: New techniques for a new technology.* Erişim adresi: https://www.academia.edu/2485518/Management_of_the_Digital_Library_New_Techniques_for_a_New_Technology.

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.

Optistore (2022). Kültürün varlık biçimleri (halk, elit ve kitle kültürü): Halk, seçkinler, kitle kültürü: ilişkinin özü, doğası. Erişim adresi: https://optistore.ru/tr/formy-sushchestvovaniya-kultury-narodnoi-elitarnoi-i-massovoi-kultury/

Ossewaarde, M. (2019). Digital transformation and the renewal of social theory: Unpacking the new fraudulent myths and misplaced metaphors. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 24-30.

Özbaş Anbarlı, Z. (2019). Dijital kültür. M. Küçük (Ed.). *Çevrimiçi iletişim ve yansımaları* içinde (s. 76-90). Ankara: Gece Kitaplığı.

Papaioannou, K. (2018). The interaction of digital technology and cultural policy in an international antagonistic environment. *IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences*, IV(11), 507-509.

Prakash, A., Sajan, K. ve Salim, A. M. (2020). Role of digital libraries in Library and Information Science Education: A study among LIS students of MG University, Kottayam. *Library Philosophy and Practice (e-journal). 4476.* Erişim adresi: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4476

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants, part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. Erişim adresi: https://doi.org/10.1108/10748120110424816

Primorac, J. ve Jurlin, K. (2008). Access, piracy and culture: The implications of digitalization in Southeastern Europe. A. Uzelac ve B. Cvjetièanin (Ed.). *Digital culture: The changing dynamics* içinde (s. 71-89). Zagreb, Croatia: International Relations.

Ragnedda, M. ve Mutsvairo, B. (2017). Demystifying digital divide and digital leisure. S. Carnicelli, D. McGillivray ve G. McPherson (Ed.). *Digital leisure cultures: Critical perspectives* içinde (s. 107-119). London: Routledge.

Rodríguez-Abitia, G., Martínez-Pérez, S., Ramirez-Montoya, M. S. ve Lopez-Caudana, E. (2020). Digital gap in universities and challenges for quality education: A diagnostic study in Mexico and Spain. *Sustainability*, 12, 9069; Doi:10.3390/su12219069.

Samokhina, N. (2021). Information culture in the context of remote interaction. *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference 'Current problems of social and labour relations' (ISPC-CPSLR 2020)* içinde (s. 589−593). Atlantis Press. Erişim adresi: https://doi.org/10.2991/assehr.k.210322.181

Schein, E. H. ve Schein, P. (2016). *Organizational culture and leadership (5. bs.).* Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Sharma, V. K. ve Chauhan, S. K. (2019). Digital library challenges and opportunities: An overview. *Library Philosophy and Practice (e-journal). 3725*. Erişim adresi: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/3725

Sodiya, A. (2020). *Nigeria computer society advocates new digital culture.* Erişim adresi: https://www.thisdaylive.com/index.php/2020/07/02/nigeria-computer-society-advocates-new-digital-culture/

Spencer-Oatey, H. (2012). *What is culture? A compilation of quotations.* GlobalPAD Core Concepts. Erişim adresi: https://warwick.ac.uk/fac/soc/al/globalpad-rip/openhouse/interculturalskills/global_pad_-what_is_culture.pdf

Tiven, M. B., Fuchs, E. R., Bazari, A. ve MacQuarrie, A. (2018). *Evaluating global digital education: Student outcomes framework.* New York, NY: Bloomberg Philanthropies and the Organisation for Economic Co-operation and Development.

Tokiran, N. S. M., Hussin, N. ve Shahibi, M. S. (2021). Challenges in implementation of digital culture environment among rural community ın Malaysia: An overview. *Journal of Asian Scientific Research*, 11 (3), 25-33.

Trifu, R. (2011). Philosophical, epistemological, and scientometric considerations on the meanings of library science and the profession of librarian: Situating a research project. *Philobiblon*, XVI, 245-257. Erişim adresi: https://philarchive.org/archive/ISTPEA

Trivedi, M. (2010). Digital libraries: Functionality, usability, and accessibility. *Library Philosophy and Practice (e-journal). Paper 381.* Erişim adresi: http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/381

Wairrach, N. F. (2013). Motivational preferences of LIS professionals in university libraries of Pakistan. *Library Philosophy and Practice (e-journal). 1026.* Erişim adresi: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1026

Wang, Q. E., Myers, M. D. ve Sundaram, D. (2013). Digital natives and digital immigrants. *Business & Information Systems Engineering*, 5(6), 409-419. doi: 10.1007/s11576-013-0390-2.

Williams, R. (1998). The analysis of culture. J. Storey (Ed.). *Cultural theory and popular culture: A reader (2. bs.)* içinde (s. 48-56). Athens, Georgia: Prentice Hall.

Wright, D. (2022) How culture became digital: Editor's introduction. *International Journal of Cultural Policy*, 28(7), 777-785, Doi: 10.1080/10286632.2022.2137160. Erişim adresi: https://doi.org/10.1080/10286632.2022.2137160

Wright, D. ve Gray, C. (2022) Culture is digital and the shifting terrain of UK cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 28(7), 799-812, Doi: 10.1080/10286632.2022.2137149 Erişim adresi: https://doi.org/10.1080/10286632.2022.2137149

Yalçınkaya, Y. (2016). Dijital kültür ve dijital kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(4), 595-618.

Yelubay, Y., Seri, L., Dzhussubaliyeva, D. ve Abdigapbarova, U. (2020). Developing future teachers' digital culture: Challenges and perspectives. *IEEE European Technology and Engineering Management Summit (E-TEMS)* içinde. 1-6 Mart, 2020; NY, USA: IEEE.

Yılmaz, B. (2009). *Türkiye'de kültür politikası ve kütüphane: 1980 sonrası durum.* Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi.

31. BÖLÜM / CHAPTER 31

Kurumsal Sürdürülebilirliğin Ön Koşulu Olarak Toplum Temelli Kütüphanecilik

Community Based Librarianship as a Prerequisite for Institutional Sustainability

Mehmet Ali AKKAYA[1]

[1]Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye
E-posta: mali7akkaya@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.31

ÖZ

Bilgi merkezleri, hizmet verdikleri mevcut ve potansiyel kullanıcıları ile birlikte var olabilen ve anlam kazanan toplumsal kültür kurumlarıdır. Bilgi merkezleri dünyasının yaygın ve en çok bilinen çeşidi olan kütüphaneler de bu koşullanma ve ilişki durumuna tabidir. Bu bağlamda kütüphaneler, tarih boyunca kullanıcılarını esas alan bir kimliklenme evrimi geçirmişlerdir. Yüzyıllara sari yaşanan evrensel deneyim, kütüphanelerin toplumsal değişimin ritim ve yönelimini yakalayabildiği ölçüde başarılı olduğunu ve kabul gördüğünü ortaya koymuştur. Söz konusu yakınsama, aynı zamanda toplumsal kültür kurumu kimliğiyle kütüphanelere genel olarak toplumun yaşanan değişim ve önceliklere daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olma sorumluluğunu da getirmektedir. Geride kalan yüzyılın son çeyreği ile birlikte bu sürecin evrensel düzlemde adı en sık tekrar edilen öznelerinden biri "sürdürülebilirlik" kavramı ve beraberinde getirdikleridir. Genel anlamda biyosfer ve insanlığın bir uyum ve denge içinde ve çok boyutlu olarak varlığını sürdürebilmesinin ifadesi olan sürdürülebilirlik, son dönemde kütüphanelerin hem uyumlaşmaya, hem de toplumun uyumlaşmasına destek olmaya çalıştığı öncelikli başlıklardan biridir. Buna bağlı olarak, kütüphaneler, sürdürülebilirlik ve toplum ilişkisi odağında, tercih olmaktan öte ve sürekli bir yenilik/yenilenme çabasının içindedir. Bu çalışmada, sürdürülebilirliğin boyutlarından biri olan kurumsal sürdürülebilirlik bağlamında kütüphanelerin sahip olabileceği yetenek ve yeterlilikler "toplum temelli kütüphane" ve ifade ettikleri üzerinden ilişkilendirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kavramsal bir ilişkilendirmenin hedeflendiği çalışmada kaynak taraması yapılmış ve metnin kurgulanmasında betimleme yönteminden yararlanılmıştır. Ulusal alanyazınında bir ilk olma özelliğine sahip olan bu çalışmayla, farklı disiplinler arasında hızla popüler kavramlardan biri olmaya doğru giden ve farklı yaklaşımlarla ele alınan toplum temelli kurum olabilmenin, sürdürülebilirlik ve ifade ettikleri açısından kütüphanelerdeki karşılığının genel olarak ele alınması amaçlanmıştır. Ulusal literatür için ilk olma kimliğiyle kütüphaneler ve toplum temellilik ilişkisine dikkat çekmesinin yanı sıra, sürdürülebilirlik kavramının sürekli çeşitlenen ve değişen anlam ve öneminin kütüphanelere yeni sorumluluklar kadar fırsatlar da getirdiğinin

deneyimlenmesi gerçekliğinden bakıldığında, çalışmanın kütüphaneler-sürdürülebilirlik yakınsamasında yer alan tüm paydaşlar açısından anlamlı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, kurumsal sürdürülebilirlik, toplum temelli hizmet, toplum temelli kütüphanecilik, sürdürülebilir kütüphanecilik

ABSTRACT

Information centers are social cultural institutions that can exist and gain meaning with the current and potential users they serve. Libraries, the most well-known type in the world of information centers, are also subject to this condition of conditioning and relationship. In this context, libraries have undergone an identity evolution based on their users throughout history. The universal experience of centuries has revealed that libraries are successful and accepted to the extent that they can catch the rhythm and direction of social change. At the same time, this convergence brings the responsibility of helping the society in general to adapt more easily to the changes and priorities of the society in general, with the identity of a social cultural institution. With the last quarter of the last century, one of the most frequently repeated subjects of this process on the universal level is the concept of "sustainability" and what it brings with it. Sustainability, which is the expression of the biosphere and humanity's ability to survive in harmony and balance and in a multidimensional manner in general, is one of the priority topics that libraries have been trying to support both in harmony and in the harmonization of society in recent years. Accordingly, libraries are in a continuous effort of innovation/renewal rather than being a choice, focusing on the relationship between sustainability and society. In this study, in the context of institutional sustainability, which is one of the dimensions of sustainability, the abilities and competencies that libraries can have have been tried to be revealed by relating them to the "community-based library" and what it expresses. In the study, in which a conceptual association was aimed, a literature review was made and the descriptive method was used in the editing of the text. With this study, which is a first in the national literature, it is aimed to deal with the sustainability and the meaning of being a community-based institution, which is rapidly becoming one of the popular concepts among different disciplines and is handled with different approaches, in libraries in general. In addition to drawing attention to the relationship between libraries and community-basedness with the identity of being the first for the national literature, it is considered that the study will be meaningful for all stakeholders involved in the libraries-sustainability convergence, considering the fact that the ever-changing and changing meaning and importance of the concept of sustainability brings new responsibilities as well as opportunities to libraries.

Keywords: Sustainability, corporate sustainability, community-based service, community-based librarianship, sustainable librarianship

Extended Abstract

Libraries, the most well-known type of information centers in the world, are institutions that can only exist together with their users and the society they serve, as a requirement of being an information center. This relationship status, which represents a key role for the continuity of corporate identity, requires libraries to consider the society they are a part of more than anything else in terms of service success. At this point, in addition to the demographic characteristics of the population, its cultural integrity, priorities, social sensitivities, economic performance and ideological orientations should be regularly observed. Because libraries will gain value in that totality

that can gain a place in society through the convergence of these listed elements with information, information sources and use. One of the most practical ways to be included in the said influence network is to create some situations, facts, concepts, etc. These are the factors that libraries also care about and prioritize in their own world. Today, one of the concepts that have this influence network, connection power and priority is the concept of "sustainability" and what it brings with it.

Sustainability in general; It can be defined as the management of natural resources in the maintenance of human life in a way that will ensure their existence today and in the future. With the concepts such as "corporate sustainability", "sustainable development" and "sustainable development goals", which have become more popular in the last quarter century of humanity, sustainability has begun to take place much more in the world of states, governments, national and international organizations, institutions and individuals. This change, which expresses caring and prioritizing together, naturally includes the social culture institution identity and libraries in its influence network.

The main link between libraries and the concept of sustainability is undoubtedly knowledge. Libraries are one of the most important cultural institutions of a society, both in terms of providing information and meeting the social and cultural needs of the people. This importance can be seen in a much simpler way when the past-present-future equation of cultural continuity and the effects of this relationship on social cohesion are taken into account. Therefore, considering the economic, social and environmental dimensions of sustainability, it becomes clear that libraries should not be excluded from the concept of sustainability in terms of the services they provide. Because sustainability is important for institutions and organizations to develop and contribute to the communities around them. In this context, libraries around the world offer a wide variety of products and services that support the success of each of the sustainable development goals.

Sustainability, when considered together with other related concepts, finds its answer in three basic areas in libraries. These areas are; sustainability of knowledge, sustainability of services and sustainability of the institution. This versatile network of relations and influences is an indication that libraries and the concept of sustainability are much closer to each other than previously thought. Libraries, which are in a global network as institutions dedicated to meeting the information needs of the society, will be the catalyst of a very serious movement if they aim at a sustainable society. In order to assume this role, libraries must have the following skills; creating social awareness, building community resistance, equal and inclusive service, institutional continuity, institutional modeling and mediating transformative social partnerships.

The acquisition of these skills, in which the society, almost all of which is the focus of the process, is positioned; self-belief, transparency and clarity, correct and meaningful partnerships and collaborations, demonstration of the organic bond with all aspects of sustainability, demonstration of the organic bond with all stages of sustainable development goals, the presence of libraries on

the table in social arrangements and planning, and the expression that they can contribute to the achievement of the determined goals, It is possible with close contact with the society and correct observation. The aforementioned competencies and requirements highlight the concept of "community-based functioning" in the relationship between libraries and sustainability.

In this study, as a first in the national literature, the concept of community-based librarianship has been defined and it has been tried to draw attention to the importance of the concept of librarianship, which is built on the concept and its requirements, in terms of the institutional sustainability of libraries.

Community-basedness refers to a philosophical approach in which communities have an active role in social life and participate in emphasizing and addressing issues that are important to them. With this aspect, it means being a part of the society more than a geographical partnership with the society served. The community-based approach and operation is based on communities being active in determining their own priorities and accordingly designing necessary measures, developing strategies and implementing them. Such a functioning forces the stakeholders of the society to determine the priorities of the society as well as the problems and to work together to solve these problems.

Community-based librarianship means being an institution that can bring solutions to the problems of the society and, accordingly, gain respectability more easily. For this, two prerequisites must be strictly observed: to strengthen the connection of institutions and services with information technologies and especially the Internet, and to build a realistic cooperation culture in the institution. At the same time, this skill, which will make the power of judgment about the services offered by the library and its results visible, is also one of the bearings that will enable to choose the right path in the proposition "the future of libraries is at a very important crossroads in terms of vitality". This study has a special importance as it is the first research on the subject in the national literature. The study will increase its value to the extent that it inspires subsequent studies.

1. Giriş

Bilgi, insanlık tarihinde vücut bulmuş uygarlıkların tamamında etkin kimliği ile sahne alan ve dönüştürücü gücü olan kavramlardan biridir. Bu yanıyla insanlığın en eski yol arkadaşlarından biri olan bilgi, en yalın haliyle; yaşamı sürdürülebilir kılmanın, günlük gereksinimleri karşılayabilmenin, sosyal etkinlikleri düzenlemenin ve doğaya egemen olmanın aracı olagelmiştir. Aynı zamanda insanlık tarihi üzerinden bilginin tarihini de ortaya koyan bu süreç, her iki taraf açısından da etkileşimli bir iletişim üzerine kuruludur (Burke, 2017). Bilginin evrimi içinde, insanlık adına değişen önemine bağlı olarak gereksinim olma önceliği de farklılaşmıştır. Söz konusu farklılaşmada belirleyici olan aktörlerin başında ise kültür ve bilim kavramları ile temsil ettikleri değerler yer almaktadır (Cassirer, 2005; Gleick, 2012).

Bilgi odağında yaşanan farklılaşma, 20'inci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte hız kazanmış ve bilginin ifade ettiği anlam, toplum nazarında daha görünür hale gelmiştir. Başta internet olmak üzere, ağırlıklı olarak bilişim teknolojilerinden ilham alan bu değişimle bilgi halk sözlüğünde daha yaygın ve heyecan verici hale gelmiştir. Başka bir ifadeyle, yaşanan değişim bilgiyi "ayrı ayrı küçük demetler halinde gelen kopuk gerçekler" olmaktan, "bir konuyu anlamamızı derinleştiren organize veriler" haline dönüştürmüştür (Roszak, 1986, s. 47). Bu dönüşümle birlikte bilgi günümüzde; içerik ve nitelik içeren, herhangi bir formatta olabilen, daha sonra yeni bilgiler oluşturmak ve insan-makine öğrenimi için geri bildirim sağlamak için işlenebilen, organize edilebilir, sağlanabilir ve kullanılabilir bir kimliğe bürünmüştür (Buckland, 1991; Burke, 2013). Bilginin bireyle olan yakınsamasının popüler, heyecan verici ve özellikle internet eliyle cazip olmasının ötesinde, bilginin edinimi, paylaşımı ve aktarımı açısından da sürdürülebilir olması gerekir. Bilgi çağı ile birlikte adeta zorunluluğa dönüşen bu gerekliliğin karşılanması, bilgi dünyasını toplum nazarında anlamlı hale getirecek kolaylaştırıcılarla (bilgi erişim ve kullanımına aracılık eden organizasyon, kurum vb.) olanaklıdır. Bu kolaylaştırıcılardan biri de bilgi ile olan organik bağları dikkate alındığında kütüphaneler olmalıdır.

Temelde farklı format ve içerikteki bilgi kaynakları ile bilgiye gereksinimi olanları doğru zamanda, doğru noktada ve en yüksek verimliliğin elde edileceği ortaklıkta bir araya getirmeyi ve bu birlikteliği sürekli kılmayı amaç edinen (Definition of a library, 2022) kütüphaneler, söz konusu amaca ulaşmak için, hizmet verdikleri toplumun bilgiye yönelik tutumlarını, bu tutumdaki değişimi ve taleplerini elden geldiğince yakından takip etmelidir. Bu yönde geliştirilecek bir farkındalık, pozisyon alma ve hizmet özeni, aynı zamanda kütüphanelerin toplumsal kabul ve saygınlığının da anahtarıdır. Mevcut ve potansiyel kullanıcıların yakından tanınmasını ve takibini sağlayacak olan bu tutum, temel anlamda kütüphanenin "toplum te-

melli kurum" olması anlamına da gelecektir. Zira bugün deneyimlenen toplumsal yaşam anlayışında, tüm alanlarda olduğu gibi kütüphaneler için de kullanıcı (müşteri) ve memnuniyeti, rekabet aracı ve başarı ölçütü olarak her şeyin önünde yer almaktadır (Akkaya, 2018, s. 157).

Bilgiyi çok yönlü kullanabilme/kullandırabilme yetenek ve yetkinliği, günümüzde özellikle kütüphaneler gibi kâr amacı gütmeyen ve kamu hizmeti sunan kurumların sürekliliği açısından gerekliliğe dönüşen hususlardan biridir. Söz konusu gereklilik, aynı zamanda tüm unsurlarıyla birlikte insanlığın tamamını kuşatan, kütüphanecilik dünyasını da hızla bu kuşatma alanına çeken sürdürülebilirlik kavramı ve beraberinde getirdiklerinin de ön koşuluna dönüşmüştür. Bunlardan biri de kurumsal sürdürülebilirliktir.

Bu çalışmada kütüphaneler odağında kurumsal sürdürülebilirliğin günümüzdeki anlam ve önemi, söz konusu kimlik değişiminin kütüphanelere getirdiği yeni rol ve sorumluluklar üzerinde durularak, toplum temelli hizmet anlayışının kütüphanelerin sürdürülebilir kurumlara dönüşmesine sağlayacağı katkılar ortaya konulmuştur. Özellikle toplum temelli kütüphanecilik konusunda ulusal alanyazınında bir ilk olacak bu çalışmada, sırasıyla sürdürülebilirlik kavramı ve günümüzdeki önemi, kurumsal sürdürülebilirlik ve kütüphaneler ile kütüphaneleri sürdürülebilir kurum kimliğine dönüştürebilecek araçlardan biri olarak toplum temelli kütüphanecilik ayrıntılı olarak ele alınmış ve birbiriyle ilişkilendirilmiştir.

Son dönemin en popüler ve etkili kavramlarından biri haline gelen sürdürülebilirlik olgusunun gerçekliğe dönüşmesinde farklı roller üstlenen/üstlenmesi beklenen öznelerinden biri haline gelen kütüphaneler, özellikle ulusal düzlemde henüz bu değişim sürecinin çok başındadır. Bu noktada sağlanacak her türden katkıya yoğun gereksinim duyulduğu/duyulacağı dikkate alındığında, çalışmanın başta bilgibilim alanı ve paydaşları olmak üzere, "*daha iyi ve yaşanabilir yarınlar*" çabasında sorumluluk alabilecek her kurum, kuruluş ve birey açısından anlamlı olacağı değerlendirilmektedir.

2. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Günümüzdeki Anlamı

Dünyada özellikle bilgi toplumunun deneyimlenmesi ile birlikte başta bilgi ve iletişim teknolojileri alanı olmak üzere, sosyal, kültürel, toplumsal ekonomik, politik vb. alanlarda yaşanan gelişmeler, yaşamın içinde yer alan pek çok sözcüğün içerik ve kapsamını değiştirirken, yeni pek çok kavramın da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak, söz konusu kavramlarla doğrudan ya da dolaylı teması olan kurumlar ile bu kurumlarda verilen hizmetlerin de değişmesi, dönüşmesi ve gelişmesi kaçınılmaz olmuştur. Bahsedilen bu etki gücüne en çok sahip olan ifadelerden biri de "sürdürülebilirlik" kavramı ve beraberinde getirdikleridir. Sürdürülebilirlik, dünya genelinde yaşanan çok yönlü değişimin yarattığı yeni kavaramlardan

biridir. 1970'den önce "İngilizce kaleme alınmış hiçbir kitabın başlığında sürdürülebilirlik teriminin kullanılmamış olması" (Caradonna, 2014), kavramın yaşamımızda görece ne denli yeni olduğunun en yalın göstergelerinden biridir.

Latince "*ayakta kalmak*" anlamına gelen "sustinere" kelimesinden türetilen ve İngilizcede "bir şeyin bir süre devam etmesine neden olmak veya izin vermek" (Cambridge Dictionary, 2023) anlamına gelen "sustain" sözcüğü, sürdürülebilirliğin etimolojik kökenidir. *Sustain* sözcüğü, Türkçeye "sürdürülebilirlik" olarak geçen İngilizce "*sustainability*" kelimesinin kaynağıdır. "İnsanın yaşamı sırasında gerçekleştirdiği farklı bazı etkinliklerin yaşadığı çevreye olan etkisi ve bu etkinin insana olan yansımasını" (Saraç ve Alptekin, 2017, s. 21) tanımlayan sürdürülebilirlik, ilk elde öncelikle çevre sorunlarına odaklanırken, zamanla yaşamın ekonomik ve sosyal boyutlar da bu kavramın kapsamına dahil olmuştur.

Kavram genellikle sorun(lar)la birlikte anıldığı için, sürdürülebilirlik öncelikle "zarar verici olanlar" ile akla gelmekte ve ilişkilendirilmektedir. Oysa Ratiu (2013, s. 127)'nun, "aslında zarar verici özelliği olmayıp, desteklenebilir, savunulabilir ve uygulanabilir yöntem ve araçlarla mevcut iyinin korunabilmesi" tanımında olduğu gibi, sürdürülebilirlik insan ve yaşama dair her şeyin iyileştirilmesini ve/veya mevcut iyilik halinin arttırılarak korunmasını gözetir. Sürdürülebilirlikle ilgili olarak dünya genelinde otoritelerden biri olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (United Nations World Commission on Environment and Development [UNWCED])'nun "günlük akış içerisinde bir takım faaliyet ve işleri yürütürken sahip olunan değerleri ve unsurları korumak, korurken de bunların devamlılığını sağlamak ve geliştirmek" (United Nations, 1987) şeklindeki yaklaşımı da sürdürülebilirliğin iyi ve iyilik yönüne vurgu yapmaktadır. Bu tanımla birlikte aynı zamanda "sürdürülebilirliğin çevreyi de aşan çok yönlülüğüne ve derin etki ağına dikkat çekilmiştir" (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 25). Komisyonun "*Bruntland Raporu*" olarak nitelenen "*Ortak Geleceğimiz*" başlıklı raporunda verilen bu tanımda, "kalkınma, kuşaklar arasında azalmayan bir faydayı ifade ederken, kaynakların adil dağıtılması gerekliliğine de sürdürülebilirliğin ön koşulu (Karabıçak ve Özdemir, 2015, s. 45) olarak yer verilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin yürütücülüğünde sonrasında gerçekleştirilen ilgili evrensel çaplı etkinliklerde sürdürülebilirlik kavramının anlamı ve derinliği düzenli olarak büyümüş ve gelişmiştir (Portney, 2015). Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler tarafından ilk olarak 1992 yılında daha sonra 2002 (Rio+10) ile 2012 (Rio+20) yıllarında gerçekleştirilen konferanslarda, "sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerini uluslararası ölçekte yönetim ve planlama süreçlerine dahil olmasını sağlamıştır. (United Nations 1992, United Nations 2002, United Nations 2012). Çeyrek yüzyıla yayılan bu süreç, aynı zamanda "sürdürülebilirlik ve ifade

ettiği değerlerin küresel kimliğe dönüşmesinin de en önemli adımlarıdır" (Akkaya, 2023). Bu sürece zamanla farklı odaklardan uluslararası sivil toplum örgütleri de dâhil olmuştur.

2022 yılında ana amacı dünya genelinde yoksulluğun azaltılması olarak gerçekleştirilen konfransta ise, "sürdürülebilir gelişme" ve "yeşil ekonomi" bağlamında sürdürülebilirlik kavramının kapsamını, kentlerdeki yaşam stadartlarını "ekolojik, kültürel, siyasi, kurumsal, toplumsal ve ekonomik bileşenler açısından geliştirmeyi" (United Nations, 2022) de içerecek şekilde güncellemiştir. Buna göre, sürdürülebilirliğin günümüzde küresel ölçekte çevresel, ekonomik ve sosyal boyut olarak üç farklı alana dağılım gösterdiği ve dolayısıyla "küresel etkililik alanına erişmiş bir olguya" evrildiği söylenebilir (United Nations, 1987; Gladwin, Kennelly ve Krause, 1995; Tıraş, 2012; Loach, Rowley ve Griffiths, 2017; Saraç ve Alptekin, 2017).

Akkaya (2023), sürdürülebilirlik kapsamındaki "sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları" birbiriyle etkileşim içide olan ve birbirinden ayrı düşünülemeyecek, bir bütünü oluşturan unsurlar olarak nitelemiştir (s. 119). Dolayısıyla günümüzde gelinen noktada, söz konusu inşa dünyanın ve dünyadaki tüm insanların yaşam alanlarının bitişik ve bağdaşık nizamı haline gelmiş durumdadır. Bu değişim konuyu ele alan farklı çalışmalarda şu şekilde ortaya konulmuştur (Caradonna, 2014; Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018; Wichaisri ve Sopadang, 2017; Yıldırım ve Akkaya, 2020);

> "Sürdürülebilirliğin ekonomik alanı, sınırlı olan kaynakların nasıl kullanılacağını, bu kaynakların nasıl bir yandan korunurken, diğer yandan da ekonomi yapılabileceğini sürdürülebilirlik bağlamında ele alan boyuttur. Ekonomik sürdürülebilirlik ortaya konan ürünlerin ve hizmetlerin sürekliliğinin sağlanması ile gerçekleşebilir. Sosyal boyut, sürdürülebilirliğin toplumsal yönüyle ilgilidir. Odağında insanın birlikte yaşam pratiklerinin ve bu pratiklerin uyumlu sürekliliğinin yer aldığı sürdürülebilirliğin bu alanında eğitim, sağlık, sosyal yaşam ve kültür gibi unsurların toplumun tamamına eşit ve yeterli düzeyde ulaştırılabilmesine işaret edilir. Bu yanıyla sürdürülebilirliğin günlük yaşam temposu içinde en az ayrımına varılan, aralarında kütüphanelerin de yer aldığı bilgi merkezleri dünyasının en yakınında duran parçasıdır. Çevresel boyut ise ekolojik sistemin devinimsel yapısı içerisinde mevcut olan her unsurun dengeli ve uyumlu olmasını ifade eder. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutunda asıl amaç, mevcut kaynakların boşa harcanmasından kaçınılması, bu konuda evrensel bir bilinçlilik oluşturulması ve yenilenebilir kaynakların kullanımının yaygınlaştırılmasıdır".

Temelde günümüz gereksinimlerinin, gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama imkânlarından ödün vermeden karşılanabilmesinin ifadesi olan sürdürülebilirliğin yukarıda kısaca

değinilen alanların ortak paydası ve uygulanabilirlik ön koşulu sermayedir. Doğal, üretim ve beşerî olmak üzere üç ana kategoriye ayrılan (Yıkmaz, 2011, s. 14) sürdürülebilirlik boyutlarının ortak paydası sermayeye bakıldığında, sürdürülebilirliğin neden dünyanın ortak olgusu ve sorunu olduğunu görmek çok daha kolay olacaktır. Zira söz konusu sermaye türleri, tüm disiplinleri, çalışma alanlarını ve kurumları doğrudan ilgilendirmektedir.

> "Sürdürülebilirlik ve beraberinde getirdiklerinin insanlığın yalnız bugününü değil, ortak geleceğini de tehdit eden risklere karşı tedbir almanın ve mücadele etmenin ifadesi olması, ülkeleri, sivil toplum örgütlerini, kurumları ve bireyleri sürdürülebilirlik konusunda daha duyarlı hale getirmiştir" (Dyllick ve Hockerts, 2002, s. 131). Sürdürülebilirlik bugün artık sadece dünyanın ortak bir sorunu ve sorumluluğu değil, devletlerin yanı sıra kurum ve kuruluşların da kendi çaplarında eylem alanıdır. "Bu yeni tablo, aynı zamanda sürdürülebilirlik kavramının küresel bir kimlik" (Akkaya, 2023, s. 120) kazanmaya varan değişiminin de resmidir. Sürdürülebilirliğin kazandığı bu kimlik ve anlam zenginliğinin en somut çıktılarından biri de kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ve ifade ettikleridir.

3. Kurumsal Sürdürülebilirilik ve Kütüphaneler

Sürdürülebilirlik sözcüğünün kullanımının yaygınlaşması ve etki alanının genişlemesi ile birlikte yaşanan değişimin ortaya çıkardığı ilgili yeni kavramların en çok telaffuz edilenleri *sürdürülebilir kalkınma* ve *kurumsal sürdürülebilirlik*tir. Genel olarak "bugünü yaşayan insanoğlunun gereksinimlerini, gelecek nesillerin hayatını idame ettirebilmesini sağlayan her türlü kaynağı tehdit etmeden ve tehlikeye atmadan karşılayabilmesi" (United Nations, 1987) şeklinde tanımlanan kurumsal sürdürülebilirlik, anlam ve önem yoğunlaşmasına bağlı olarak kurumları da sürdürülebilirliğin öznesi haline dönüşmesidir. Evrensel düzlemde etki gücü başka bir biçimde gelişen sürdürülebilirliği tüm dünya açısından farklı bir noktaya doğru götüren sürdürülebilir kalkınma ve sonrasında geliştirilen hedefler ise, bu çalışmanın sınırları kapsamına dahil edilmemiştir.

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkış ve yaygınlaşmasının ardındaki asıl neden, sürdürülebilirliğin günümüzde her türden kurumun toplumsal kabulü, rekabet avantajı, kârlılığı, saygınlığı gibi bir dizi yetkinliğe sahip olmasında ön koşula dönüşmesi ve kurumun sürekliliğinde belirleyici asıl unsurlar kategorisine yükselmesidir. Bu değişim, insanın yaşam alışkanlıkları ve konforu ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle teknoloji ile iç içe yaşayan insanın daha fazla bilgiye ve uyaran daha kolay erişebilmesi, iletişim ortamlarının çeşitlenmesi ile çevreden, hatta dünyadan kolaylıkla haberdar olması ve taleplerinin artması, kurumlara da çeşitli görevler yüklemeye başlamıştır. Arka planında farklı alanlardan duyarlılıkların olduğu

bu talep ve talebe uygun arz dengesi, "kurumlar için de yenilikçi ve farklı hizmetler üretirken sürdürülebilir olmayı zorunlu kılmıştır" (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 28). Başka bir ifadeyle, -ve sürdürülebilirlikle ilişkili olarak- çevresel, ekonomik ve sosyal bağlamda çalışma alanını genişleten kurumlar, sürdürülebilir bir yapıda işleyiş ortaya koyma gereği duymaktadır (Linnenluecke ve Griffiths, 2010; Engin ve Akgöz, 2013). Gelinen noktada, küreselleşmenin yarattığı yakınsamanın da etkisiyle, "kurumsal sürdürülebilirlik birçok işletme için hem kurumsal bir değer yaratmanın hem de iş stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş durumdadır" (Signitzer ve Prexl, 2008, ss. 2-3). Söz konusu kimliklenme, günümüzde önem ve öncelik derecesini sürekli olarak arttırmaktadır.

Günümüzde, hemen her sektörden ve farklı amaçlarla faaliyet gösteren kurumların neredeyse tamamı, "kurumsal sürdürülebilirliği önemsedikleri ve bu doğrultuda hareket ettikleri sürece sürekliliklerini sağlayabileceklerini" (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 28) keşfetmiş durumdadır. Aynı zamanda kurumsal kimliğin devamı açısından hızla ön koşula dönüşen bu keşif, sürecin tercih ya da zorunluluk olmasının ötesinde bir etki gücüne sahiptir (Vargova, 2013, s. 94). Söz konusu gereklilik, zamanla sınırlarını daha belirgin hale getirmeye de devam edecek görünmektedir.

"Kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal büyümenin ve kârlılığın önemli olduğunu kabul ederken, aynı zamanda kurumun, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın çevre koruması, sosyal adalet ve eşitlik ve ekonomik kalkınma ile ilgili hedeflerini takip etmesini gerektirir" (Wilson, 2003). Tablo 1'de sunulduğu üzere, kurumsal sürdürülebilirliğin temelleri arasında "sürdürülebilir kalkınma, kurumsal sosyal sorumluluk, paydaş teorisi ve kurumsal hesap verebilirlik teorisi" gibi dört önde gelen kavramdan faydalanmaktadır.

Tablo 1. Kurumsal sürdürülebilirliğin temelleri

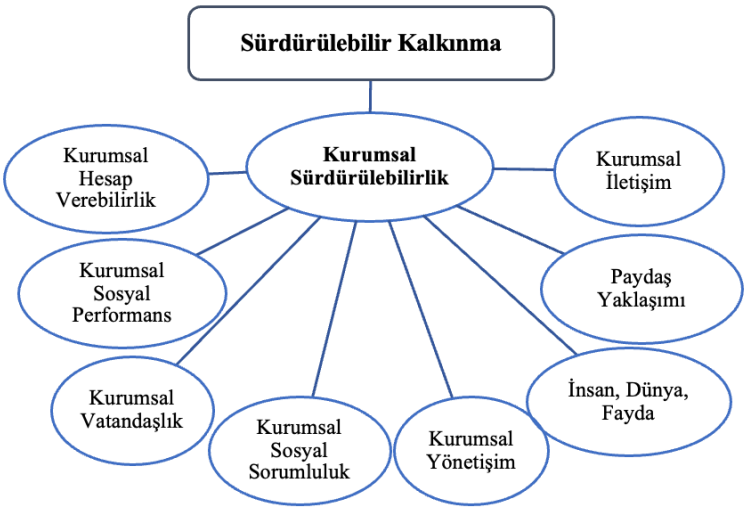
	Alanlar	Önde Gelen Kavramlar	Kurumsal Sürdürülebilirliğe Katkısı
Kurumsal Sürdürülebilirlik	Ekonomi	Sürdürülebilir Kalkınma	Konunun sınırlarının ve ortak sosyal amacın belirlenmesi
	Ekoloji		
	Sosyal Adalet		
	Ahlak Felsefesi	Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Kurumun neden sürdürülebilirlik için çalışması gerektiğini açıklayan ahlaki nedenler
	Stratejik Yönetim	Sosyal Paydaşlar Teorisi	Kurumun neden sürdürülebilirlik için çalışması gerektiğini belirten iş nedenleri
	İş Hukuku	Kurumsal Hesapverebilirlik Teorisi	Kurumun neden sürdürülebilirlik performansını raporlaması gerektiğini açıklayan ahlaki sebepler

Kaynak: Wilson, 2003

Kurumsal sürdürülebilirliğin temellerini oluşturan alanlara bakıldığında, sürdürülebilirliğin günümüzde kurumlar açısından sahip olduğu önem ve etki ağını kavramak çok daha kolay olacaktır. Zira, ekonomiden sosyal adalete, ekolojiden iş hukukuna kadar sürdürülebilirlik alanı içinde gösterilen yanların her biri, aynı zamanda insanın yaşam akışının özellikle toplumsal boyutta yoğunlaştığı alanlardır. Bununla birlikte, kurumsal sürdürülebilirlik genel sürdürülebilirlik ağının içinde bir dönüm noktasındadır. Söz konusu eşiği belirleyen unsur, kurumların özellikle sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve bu hedeflerin uygulanabilirliği açısından dünya genelinde yaygınlaştırılmaya çalışılan çok yönlü duyarlılığa ne kadar uyum sağlayacakları ve bunun için nelerden ne kadar fedakarlık yapabilecekleridir (Kiron ve ark., 2017, ss. 64-65). Bu noktada şüphesiz en önemli referans, sürdürülebilirlik adına sergilenen fedakarlıkların hangi açılardan, hangi süreçte ve ne ölçüde kurumsal kârlılığa dönüşeceğini kavrayabilmek ve bunun için ikna olmaktır.

Kurumsal sürdürülebilirliğin temelleri olarak Wilson tarafından ortaya konana "*sürdürülebilir kalkınma*", "*kurumsal sosyal sorumluluk*", "*sosyal paydaşlar teorisi*" ve "*kurumsal hesap verebilirlik teorisi*" kavramlarını geliştiren Signitzer ve Prexl (2008, s. 3), kurumsal sürdürülebilirlikle ilgili yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda, kurumsal sürdürülebilirliğin; "kurumsal hesap verebilirlik, kurumsal sosyal performans, kurumsal vatandaşlık, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal yönetişim, paydaş yaklaşımı ve kurumsal iletişim" başlıklarını içine alan nitelikte bir şemsiye terim olarak kullanması önerilmiştir. Kurumun

daha derin vizyon sahibi olması, kurumsal varlıklarının devamlılığına katkı sağlaması ve toplumla bütünleştiren (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 30) bu yapı (Şekil 1), aralarında toplumsal kültür kurumu kimliği ile bilinen kütüphanelerin de yer aldığı ve kâr amacı gütmeyen kurumları daha çok kuşatmaktadır. Söz konusu etki ağının yansımalarından biri de "toplum temelli hizmet" anlayışının kütüphanelerde de karşılık bulmasıdır (Jeng, 2022, s. 217).



Şekil 1. Kurumsal sürdürülebilirlik ve diğer ilgili kavramlar (Signitzer ve Prexl, 2008)

Geliştirilen yapı ve unsurlar arasında arttırılan bağlılık, kamu kurumları ile kâr amacı olmaksızın himzet veren kurumlar için çok daha yaşamsal öneme sahiptir. Yıldırım ve Akkaya (2020), bu değişimin etki gücünü şu şekilde açıklamışlardır;

> "Sürdürülebilir kalkınmayı daha anlaşılır ve uyarlanabilir bir kimlikte görebilmeyi kolaylaştıran bu yaklaşımın sağladığı diğer bir yararlılık da, sürdürülebilirliğin günümüzde tüm disiplinler ve uygulama alanları için bir gereklilik olarak kabul edilmeye başlanmasının yolunu kolaylaştırmasıdır. Çünkü kurumların, kullanıcılarından gelecek istek ve beklentileri iyi tanımlayabilmesi, bu beklenti ve istekleri doğru zaman ve şekilde karşılayabilmesi kurumun verimliliğini artırırken uzun ömürlü bir kurum olmasını da sağlayacaktır" (s. 30).

Kurumsal sürdürülebilirliği inşa edip devam ettirmek adına, kurumun kültürüne uygun yöntem ve standartların tercih edilmesi gerekmektedir. Bu yöntemin ise kurum faaliyetlerinin

arz ve talep kapsamı üzerinde durulmasını gerektirir (Welford, Young ve Yterhus, 1998, s. 48). Bu özgülük her türden kurum ve kuruluşlar için geçerli olduğu gibi, kurumsal kimlikleri sürdürülebilirlik kavramı ve beraberinde getirdiği diğer unsurlarla hızla daha fazla anılmaya ve kullanılmaya devam eden kütüphaneler için de geçerlidir. Zira sürdürülebilirlik olgusunun yarım yüzyıla yaklaşan evrensel deneyimi, kavramın ve gereklerini yerine getirmenin pek çok alanda olduğu gibi kurumlar açısından da fark yaratan en önemli unsur olduğunu göstermiştir (Sheehy ve Farneti, 2021). Değişen algıya karşın kimi zaman hala toplumsal kabul sorunu yaşayan kütüphanelerin sürdürülebilirlik temelli bu faydadan uzak kalma konforu yoktur.

Bir kütüphanenin temelde bilgi, bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda yararlanılmasının sağlanması üzerine kurulu bir sistem olduğu dikkate alındığında, sürdürülebilirliğin kütüphanelere sanılandan çok daha yakın olduğu görülebilecektir. Zira sürdürülebilirlik ve birlikte anıldığı kurumsal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar, bilgiden ve bilinçli bilgi kullanımından ayrı düşünülemez. "Bu ortaklık ilk elde sürdürülebilirlik olgusunun kurumsal sürdürülebilirlik alanını çağrıştırıyor olsa da, kütüphaneler için sürdürülebilirlik ve ifade ettiklerinin boyutu çok daha derindir" (Akkaya, 2023, s. 124). Dünyada kütüphanecilik alanının uluslararası referans merkezi olan IFLA'nın kütüphaneler için yaptığı "okuryazarlığı teşvik etmekten, bilgiye ücretsiz erişim sunmaya kadar, kütüphaneler toplulukların kalbinde güvenli ve davetkâr yerlerdir" (Libraries and the sustainable…, 2019) nitelemesi de yakınsamayı daha belirgin kılmaktadır.

Yıldırım ve Akkaya (2020) kütüphanelerin bilgi sağlayıcı özelliğinin yanında toplumun sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan önemli kültür kurumlarından birisi olduğunu belirttiği araştırmasında kütüphanelere en yakın boyutun sosyal sürdürülebilirlik alanı olduğunu vurgulamıştır. "Sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda öncelenen; kuşaklararası eşitlik, kilit hizmetlere erişim eşitliği, topluluk olma duygusu, farklı kültürlere değer veren ilişkiler sistemi, özellikle yerel düzeyde yoğunluğu arttırılmış siyasi katılım" (Morelli, 2011, s. 3) gibi hususlar, kütüphanelerin sürdürülebilirliğin sosyal boyutu ile doğrudan ilişkili olmasını ve bu ilişkinin görülmesini kolaylaştırmaktadır. "Bugün artık sosyal sürdürülebilirlik sosyal kimliklerin, toplumsal değerlerin, ilişkilerin ve kurumların geleceğe ne ölçüde devam edebileceği olarak tanımlanmaktadır" (Akkaya, 2023, s. 138). Buna bağlı olarak da "sürdürülebilir kalkınma söyleminin önemli bir kısmı, sosyal eşitliğin değerini vurgulamaktadır" (Gedik, 2020, s. 209). Gelinen bu nokta, arka planında bilginin olduğu kütüphane-sürdürülebilirlik ortaklığını belirgin hale getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya İklim Konseyi tarafından insanlığın devamlılığını sağlayabilmesi için öncelikli olarak dikkate alınması gereken dört başlık belirlemiştir (United Nations, 2018):

- Yerel konu ve sorunlara yoğun eğilim ve öncelik,
- İnsanların bir araya gelmesine yardımcı ve aracı olma,
- Çok kültürlülüğün önemsenmesi ve kültürel uyum,
- Doğru iletişime yardımcı ve aracı olma.

Yukarıda listelenen öncelik alanlarının tamamı, kütüphaneler ve hizmetleri ile doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ilişkilidir. Söz konusu başlıklar aynı zamanda bu çalışmanın odağını da oluşturan "toplum temelli kütüphanecilik" anlayışının kurumsal sürdürülebilirlik ile olan bağının da çıkış noktalarından biridir. Kurulan bağ, sürdürülebilirlik olgusunun bugün gelinen noktada en önemli kavramına dönüşen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)'nde de kendini göstermektedir.

Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülke tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında "sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal (kültürel) ve çevresel boyutlarının" ancak eşit seviyede önemsenmesi ve ş zamanlı uygulanmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizerek belirlenen hedeflerin evrensel eylem planı niteliği kazanmasını sağlamıştır. 17 başlığın yer aldığı bu eylem planında ülkelerin yanında bireyler ve bilgi merkezlerine de çeşitli sorumluluklar getirmiştir (Akkaya, 2023). Söz konusu hedefler şunlardır:

> "Yoksulluğa son; açlığa son; sağlıklı bireyler; kaliteli eğitim; toplumsal cinsiyet eşitliği; temiz su, hijyen ve halk sağlığı; erişilebilir ve temiz enerji; insana yakışır iş ve ekonomik büyüme; sanayi, yenilikçilik ve alt yapı; eşitsizliklerin azaltılması; sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları; sorumlu tüketim ve üretim; iklim eylemi; sudaki yaşam; karasal yaşam; barış, adalet ve güçlü kurumlar; hedefler için ortaklıklar" (United Nations, 2020).

Bu bağlamda dünyanın farklı coğrafyalarından farklı türden kütüphanenin 17 hedefle ilgili bir dizi görev ve/veya hizmeti yerine getirme çabası, sürdürülebilirlik-kütüphane yakınsamasının göstergesidir. "Örgün eğitime destek, yeşil kütüphane binaları, yeşil teknolojiler, kâğıt tasarrufu, elektronik aletlerin kullanımında kısıt, elektronik kaynaklara özendirme, çöp ayrıştırma, kültürel uyum çalışmaları, göçmenlere yönelik hizmetler" (Akkaya, 2023) gibi başlıklar, kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamında -bazılarını çok uzun zamandır- yürüttükleri işleyişlere örnek gösterilebilir.

Kurumsal sürdürülebilirliğin kütüphanelerin dünyasının ne kadar yakınında, hatta merkezinde durduğunu gösteren en önemli gelişmelerden biri de IFLA'nın Dünya Kütüphane Haritasında, "*Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kütüphaneler*" başlığına yer verilmiş olmasıdır. Söz konusu haritanın ilgili başlığında, 2022 yılı sonu itibariyle, "sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilgili hikâyesi olan toplam 56 kütüphaneye yer verilmiştir" (Library

map of the world, 2022). Sürdürülebilirliğin ve kurumsal sürdürülebilirliğin kütüphanelerle olan bağının fark edilmesi, dünyada pek çok kütüphanenin kurumsal sürdürülebilirlik ve gerekleri konusunda daha özenli olmasını sağlamıştır. Bu çalışmada *toplum temelli kütüphanecilik* olarak tanımlanan, doğru hizmet ve hizmette süreklilik ile bu sürekliliğin kullanıcı memnuniyetine dönüşmesine odaklanan hizmet anlayışı, söz konusu özenin yansımalarından biri olarak kabul edilebilir.

4. Toplum Temelli Kütüphanecilik ve Kurumsal Sürdürülebilirlik

Tıpkı sürdürülebilirlik sözcüğünde olduğu gibi, evrensel anlamda son çeyrek yüzyılın üzerinde en fazla durulan ve görece yeni kavramlarından biri de genellikle başka bir sözcükle bütünleşik olarak kullanılan "*toplum temelli*" nitelemesidir. İlk elde sağlık sektöründe telaffuz edilmeye başlanan, kısa süre içinde de turizmden sanata, psikolojiden sosyolojiye farklı disiplinler ve çalışma alanlarının konusu haline gelen toplum temelli kavramının bu süreçte işgal ettiği yer de düzenli olarak büyümüştür. Kavramın farklı açılardan yarattığı cazibe ve kurumsal kazanımların görünümü, farklı sektör ve disiplinde toplum temelli yaklaşımların giderek artan önem ve derinlikle ele alınmasının yolunu açmıştır (Aveling ve ark., 2017, s. 99). Bununla ilişkili olarak "toplum temelli" nitelemesi ve işleyişi günümüzde hızla disiplinler üstü bir kavrama dönüşmektedir.

Toplum temellilik, genel anlamda toplumsal yaşamda toplulukların aktif bir role sahip olduğu ve kendileri için önemli olan konuların vurgulanması ve ele alınmasına katıldığı felsefi bir yaklaşımı ifade eder (Fernandez ve Corbie-Smith, 2021). Bu yanıyla hizmet sunulan toplumla coğrafi ortaklıktan daha fazlası, toplumun bir parçası olmak anlamına gelir. Toplum temelli yaklaşım ve işleyiş, toplulukların kendi önceliklerini belirlemede ve buna bağlı olarak gerekli önlemeleri tasarlamada, strateji geliştirmede ve uygulamada aktif olmaları üzerine kuruludur. Böylesi bir işleyişi toplum paydaşlarını toplumun öncelikleriyle beraber sorunlarının ne olduğunu belirlemeye ve bu sorunları çözmek için birlikte çalışmaya zorlar (Van Bibber 1997, s. 46, 49).

Toplum temelli olabilmek, genel anlamda, parçası olunan ve/veya hedef alınan toplumu var eden her bireyin dikkate alındığı, buna bağlı olarak toplumun tamamının ve beklentilerinin elden geldiğince doğru tespit edilip ölçümlenerek ortaya konan planlama ve eylem bütünlüğüdür (Gomez ve Fliss, 2019, s. 66). Bu yaklaşımda, toplumun içinde sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel ve beşeri unsurlar açısından dezavantajlı olan/olabilecek birey ve grupların özellikle gözetilmesi esastır. Toplum temelli işleyiş ve toplumun tüm unsurlarının bu işleyişte konumlandırılabilmesi için ise toplumun ne olduğunu doğru içselleştirmek gerekir.

Türk Dil Kurumu tarafından "aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü" (Güncel Türkçe Sözlük, 2023) olarak tanımlanan toplum, tüm unsurlarıyla birlikte canlı bir organizmadır. Bu yanıyla toplum, "onu oluşturan canlıların basit bir toplamından öte, farklı biçimler ve özellikler gösterip özgün olan ve nesnel yasalar gereğince insanların maddi üretim içindeki gündelik hayat faaliyetleriyle ve sınıfsal savaşımıyla değiştirilen ve gelişen ilişkilerden oluşan bir sistemdir" (Vikipedi, 2023). Bu sistemi anlamanın ve hakkında fikir edinmenin en etkili yollarından biri ise topluma, aralarında kütüphanelerin de yer aldığı toplumsal kurumlar üzerinden bakmaktır.

Toplumsal kurumlar, "belirli amaçları gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuş, bu amaçları gerçekleştirirken yaptırım ve ödüllendirmeleri yaygın olarak kullanan, insan davranışını yönlendiren, bu yönlendirmeyi yaparken belirli kurallardan hareket eden" (Tükkahraman, 2009, s. 26) yapılardır. Toplumsal kurumların aynı zamanda toplum temelli işleyişin sınırlarını görebilmeyi de kolaylaştıran genel özellikleri şu şekilde listelenebilir;

- "Toplumsal kurumlar toplumun bazı gereksinimlerini karşılar.
- Toplumsal kurumlar zamanla değişikliğe uğrarlar.
- Bir toplumsal kurumun bazı işlevlerini zamanla başka bir toplumsal kurum üstlenebilir.
- Toplumsal kurumlar taşıdıkları değer ve kurallarla bireyi belli davranışlara zorlar.
- Bazı toplumsal kurumlar diğerlerine göre daha baskınlar ve onları şekillendirir.
- Bir toplumsal kurumun fonksiyonunu yerine getirmemesi yeni toplumsal kurumların doğmasına neden olur.
- Toplumsal kurumlar birbirlerini karşılıklı olarak etkiler" (Türkkahraman, 2009, ss. 27-28).

Herhangi bir konuda bireyden çok toplumun gözetildiği, konu ile ilişkili olarak toplumsal farkındalığın hedeflendiği, toplumsal katılım ve etkileşimin sağlanmasıyla bireyselliğe dayanan değişim beklentisinden çok daha büyük ve etkili bir dönüşümün nihai amaç olduğu toplum temellilik, farklı topluluk ortamlarında topluluk ortamında sağlanan koordineli ve entegre yapıyı gerektiren bir işleyiştir (Vernon ve ark., 2022). Bu işleyişi söz konusu olduğunda ilk akla gelmesi gereken kurumlardan birinin de toplumsal kültür kurumu kimliği ile bilinen kütüphaneler olması beklenir.

Toplum temelli yaklaşımda temel olarak belirlenen hedefler doğrultusunda bireyin ve toplumun "*iyilik*" halinin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi amaçlanır (Demirbağ ve Özkan, 2018, s. 54). Bu temel amaç, tüm kütüphanelerin bilgi, bilgi kaynakları ve bilgiye

dayalı hizmetler üzerinden kurgulanan öncelikli amaçları ile doğrudan örtüşmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı ve kütüphaneler için anlamı penceresinden bakıldığında, söz konusu örtüşmenin gücü ve derinliği daha belirgin hale gelmektedir. Zira sürdürülebilirlik kavramı ve ifade ettiği değerler, toplum temellilik yaklaşımında hedeflenen yaygın etki gücü ile kütüphanelerin tüm topluma hizmet verme sorumluluğunun aynı potada birleştirilmesini sağlayan son dönemin en etkili katalizörlerinden biridir.

Hangi alanda olursa olsun, toplum temelli yaklaşımda öncelenen asıl unsurlar, parçası olunan ve/veya hizmet verilen toplumu elden geldiğince yakından ve eksiksiz tanımak, toplumu meydana getiren tüm paydaşları aynı önem ve öncelik sırasında tutabilmek, bu noktada farklı dezavantajları olan gruplara özellikle hassasiyet göstermek, toplumun gereksinim, öncelik ve beklentilerini doğru analiz ederek bu doğrultuda bir ürün/hizmet sunum planlaması yapmaktır. Bu hususların tamamı, modern tarihinin başlangıcı ile birlikte kütüphanelerin de amaç, ilke ve görevlerinin de temel felsefesini belirlemektedir (Jeng, 2023).

Toplum temelli yaklaşımda öncelenen hususlar aynı biçimde, günümüzde kütüphaneler için de en etkili ve öncelikli olgulardan biri olan sürdürülebilirlik kavramı ve ifade ettiği değerlerle de bir yakınsama ortaya koymaktadır. Kütüphanelerin en temel özelliklerinden biri, toplumsal kurumlar olmalarıdır. Tarih boyunca kütüphaneler ve hizmet verdiği toplum arasında, sürekli bir etkileşim yaşanmıştır. Bu bağ ve etkileşim aynı zamanda kütüphanelerin işlevlerini de şekillendiren temel unsurlar arasında yer alır. Kütüphanelerin toplumsal kurum olmaktan toplum temelli kurum olmaya dönüşmesi gerekliliğinin arkasındaki asıl neden, günümüzde toplum temelli yaklaşım ile ifade edilmek istenenlerin toplumsal kurum olabilmekten çok daha fazlasını ifade ediyor olmasıdır. Toplum temelli yaklaşım, bugün kurumsal sürdürülebilirlik de dâhil, sürdürülebilirlik olgusunun evrensel yönelimini belirleyen asıl unsur olan sürdürülebilir kalkınma hedefleri başta olmak üzere, farklı açılardan sürdürülebilirlikle varılmak ya da yaratılmak istenen tablonun oluşumuna hizmet etmektedir. Bu ilişki daha çok toplumsal kimlikleri ile bilinen ve anılan kütüphaneler için de geçerlidir.

İster insan iletişimi ister makine işleme yoluyla olsun, bilgi eylemi, insanların bildiklerini değiştirmeye hizmet eder. Aynı zamanda kütüphaneleri sahneye çıkaran bu gerçeklikten hareketle, bireyler üzerinden toplumun bildiklerini olumlu anlamda değiştirmeye çalışmak, toplum temelli işleyiş ile kütüphanelerinin kesişim noktasıdır. Bilginin katma değerli tanımının ve son yüzyılda bilginin bir metaya dönüşmesinin arkasındaki itici güç şüphesiz teknoloji alanında yaşanan gelişmelerdir. Buna bağlı olarak bilgi teknolojisi de kütüphanelerin çalışma şekli ile kütüphanecilerin nasıl eğitildiği ve yetiştirildiğini değiştirmenin yanı sıra, kullanıcıların değişen tutum ve beklentileri açısından motor görevi görür (Jeng, 2022, s. 118). Toplum te-

melli hizmet anlayışı doğru ve sağlıklı işletilirse, kütüphanelerin bu yeni görevindeki başarısı üzerinde doğrudan etkilidir.

Toplum temelli kütüphanecilik, -kurumsal sürdürülebilirliğe doğrudan katkı olarak- günümüzde toplumun sorunlarına çözümler getirebilen ve buna bağlı olarak da daha kolay saygınlık kazanabilen kurum olmak anlamına gelir. Bunun için iki ön koşulu mutlak gözetmek gerekir, kurum ve hizmetlerinin bilişim teknolojileri ve özellikle internetle olan bağı güçlendirmek ve kurumda gerçekçi bir iş birliği kültürü inşa edebilmek… Aynı zamanda kütüphanenin sunduğu hizmetler ve sonuçlarına ilişkin yargı gücünü görünür kılacak ve beceri gerektiren bu ön koşullar, diğer yandan da günümüzde yüksek sesle dile getirilen "kütüphanelerin geleceği yaşamsallık açısından çok önemli bir yol ayrımında" önermesinde doğru yolu tercih etmeyi sağlayacak kerterizlerden biridir. Zira bu tercih, toplumun size ve hizmetlerinize ne kadar çok minnettar olmaları ile ilişkilidir (Cooperrider ve Whitney, 2005). Toplum temelli işleyiş, bu süreçte önce toplum nazarında yaratılacak minneti arttırmanın, ardından, buna bağlı olarak kurumsal sürdürülebilirliği sağlamlaştırmanın araçlarından biridir.

Topluluk temelli işleyişte kütüphaneler "toplumda bilgi yaratmayı/kullanmayı kolaylaştırarak toplumu iyileştirme" misyonunu hizmet felsefelerinin en başına koymalıdır (Lankes, 2016, s. 37). Bunun anlamı, kütüphanecilerin ait olduğu toplulukla daha ilgili olabilmek adına kütüphaneyi toplumun değil, toplumu kütüphanenin merkezine yerleştirmektir (Anna, Mannan ve Srirahayu, 2019). Bu yeni tanımlanan misyon, kütüphaneciliğin odağını kütüphane binasından ve yürüttüğü etkinliklerin bulunduğu koleksiyondan bağımsız hale getirir. Kütüphanecilerin kullanıcıların motivasyonu ve sadakat duygusunu sağlamada üstlendikleri yeri doldurulamaz rol bu kimlik değişimini daha da önemli kılmaktadır (Polat, 2023, s. 170). Geleneksel kütüphaneciliğin yüzlerce yıla sarî geleneğinden görece ayrılan bu kimlikte, kütüphanelerin ve kütüphanecilerin çalışmaları toplumun mutlak ve sürekli katılımıyla iş birliğiyle yürütülür.

Toplumun gereksinimlerini gözeten toplum temelli yaklaşım, sorunları çözmek ve boşlukları doldurmak için bilgi profesyonellerinin uzmanlıklarını kullanmalarını gerektirir. Bu gerekliliğin ilk adımı, toplumu var eden tüm gruplara ve özellikle göç hareketliliği ile topluma yeni eklenen/eklenecek gruplara eşit hareket alanı sunabilmektir. Hizmet eşitliğini kurgulamak ve topluma bu çizgide hizmet sunabilmek önemli, ancak toplum temelli işleyiş açısından yetersiz bir adımdır. Asıl önemli olan, toplumda zaten var olan zenginliği tanımak, toplumu daha iyi bir gelecek hayal etmeye, hayalleri için çabalamaya davet etmek ve toplumun uzun vadede daha güçlü, adil ve başarılı olmasına yardımcı olabilmektir (Jeng, 2022, s. 121). Söz konusu refleks, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin neredeyse tamamının yanı sıra, kurum-

sal sürdürülebilirliğin genel çizgisiyle de doğrudan örtüşmektedir. Sürdürülebilir bir gelecek açısından toplumun doğru yönlendirilmesi kadar, o toplumun yakından tanınmış olması da önemlidir.

Toplum temelli işleyişle kütüphaneler ve kütüphaneciler, toplumdaki olumlu değişiklikleri kolaylaştırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır. Bu yolla da toplum temelli işleyişin toplumun gelişen bir topluluk hayalini ifade etmelerine yardımcı olmak için kolaylaştırıcı rolünü (İlbey, 2008, s. 180) üstlenir. Bu rol, toplum temelli işleyişin en tipik özelliği olan sürdürülebilirliğin önündeki en önemli engellerden biri olarak kabul edilen "*toplumdan kopuk birey ve toplumdan kopuk kurum*" sorununu aşmanın önemli eşiklerinden biridir.

Kütüphaneler için toplum temelli işleyişe sahip olmak demek, kullanıcılarının eleştirel sorgulama yapabilmesini sağlamaktır. Eleştirel sorgulama, orta vadede insanların yaşadıkları yerle güçlü pozitif bağ kurmalarını sağlayarak, parçası oldukları toplumu sevip sahiplenmelerini öncülleyecektir (Gustina ve ark., 2022, s. 164). Kütüphaneler ve kütüphaneciler, eleştirel sorgulamayı öğrenmede, kullanıcı ihtiyaçlarını inceleme, temel sorunları hızlı bir şekilde belirleme ve sorunları soru sorulmadan hızla çözen bilgileri dağıtma konusunda etkilidir. Sorular sormak ve takdir edici sorgulama yapmak, kütüphanecilerin eleştirel sorgulama becerilerini unutmaları, kullanıcıların güçlü yanlarını ve kapasitelerini ortaya çıkarmak için sorular içeren konuşmalar yürütmeyi başarılı bir şekilde öğrenmeleri gerektiği anlamına gelir. Bu noktada asıl amaç, toplumun kendisi hakkında olumlu imajlar oluşturmasıdır. Böylece kurumsal sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından da son derece önemli olan "olumlu imaj olumlu eylemlere yol açar" gerçekliği (Jeng, 2023), kütüphaneler eliyle toplumda yaşam bulabilir. Bu gerçeklik, toplum temelli işleyişin, toplumdaki en iyi yönlerimizi ortaya çıkarma hedefini de bütünlemektedir (Cooperrider ve Whitney, 2005).

Kütüphaneler açısından toplumun sürece başarılı şekilde katılımı, kütüphanecilerin kendilerini insanlara yardım edecek profesyoneller olarak görmenin ötesinde, uyumlu ve birlikte daha iyiye dönüşen toplumun başarıyla inşasında toplumun bir parçası olarak tam haklara ve kazanılmış menfaate sahip bireyler olarak görmelerini gerektirir. Kütüphaneciler bu kimlikleriyle, topluluğun tüm üyelerini topluluk için ortak bir tutkuya doğru birleştirmek ve bu yönelimi kolaylaştırmak için sorumluluk almalı, hatta sürece liderlik etmelidir. Bu bağlamda Jeng (2018, s. 2), kütüphanecilerin toplumla anlamlı bir ilişki kurabilmeleri için gerekli olan altı yeterlilik alanı belirlemiştir. Uluslararası literatürde toplum temelli kütüphanecilik açısından sıklıkla referans alınan bu yeterlilikler şunlardır;

- *Bütün (tam) kişi kütüphaneciliği*: Kütüphaneciler kendilerini ve etkileşimde bulundukları topluluk üyelerini, çok boyutlu kimlik ve faaliyetlere sahip bütün (tam) bireyler olarak görebilmelidir. İnsan yaşamının çoklu boyutlarını kabul etmek, kütüphanecilere kendilerini yalnızca kütüphaneci olarak değil, daha da önemlisi topluluğun tam üyeleri olarak görmelerini sağlar.
- *Bakım çemberleri*: Bakım çemberleri, varlığa dayalı topluluk gelişiminin temel kavramlarından biridir ve toplum bakımı kişinin kendi benliğiyle başlar. Bireyler, bakım çemberlerinin merkezinde yer alır ve kendi başlarının çaresine baktıkça, bakımlarını ailelerine, arkadaşlarına, komşularına ve bir bütün olarak topluma doğru genişletirler. Kütüphanelerin ve kütüphanecilerin kendilerini bakım, özen ve ilgi çemberinin merkezine koymaları, toplum nazarında kendi varlıklarının yanı sıra toplumun ortak değerlerini koruma ve savunma tutkularının kabulünü kolaylaştırır.
- *Paydaş ilişkisi*: Kütüphanecilerin toplulukta yaptığı her şey paydaş ilişkileriyle ilgilidir. Toplum temelli kütüphanecilikte, topluluk üyelerine, doğumdan yaşlılığa kadar kütüphaneciler tarafından dokunulur. Erken çocukluk döneminde halk kütüphanecileri, üniversite öncesi öğrenim hayatı sırasında okul kütüphanecileri, üniversitede akademik kütüphaneciler, kariyerleri boyunca özel kütüphaneciler ve yine son yıllarında halk kütüphanecileri topluluk üyelerine yardım edebilir. Kütüphaneciler, her çocuğu büyütmeye yardımcı olan, eğitim ve yetişkinliğe kadar öğrenmeyi kolaylaştıran ve kişinin yaşamındaki değişikliklerin yolunda gitmesini sağlayan bir habitat oluşturabilir. Bunlar, kütüphanecilerin beslemesi ve geliştirmesi gereken, ömür boyu sürmesi hedeflenen paydaş ilişkileridir.
- *Ortak dil*: Kütüphaneciler, topluluklarının özel ihtiyaçlarını anlamak ve koalisyon oluşturmak için toplum temelli kurumlarla sürekli iletişim halinde olmalı, bu iletişim ve iş birliğinde gerekli olacak ortak dili bulmak için zaman ayırmalıdır.
- *Bağlayıcı olarak kütüphaneciler*: Anlamlı topluluk katılımını sağlamak için, kütüphanelerin ve kütüphanecilerin yerel topluluk varlıklarının envanterini çıkarması ve bu varlıkları ihtiyaç alanlarıyla eşleştirmeleri gerekir. Bu noktada kütüphaneciler, topluluk ihtiyaçlarını belirleme ve yerel ihtiyaçlar ile topluluk kaynakları arasında bağlantılar kurma konumundadır.
- *Kütüphane topluluğumuzun bel kemiğidir*: Kütüphaneciler; devlet, sivil toplum ve kâr amacı gütmeyen kurumlar arasında ortak hedefler ve ortak önlemler anlayışı ile kütüphaneleri başarılı yerel topluluk gelişimi için omurga altyapısı olarak konumlandırabilirler.

Aynı zamanda kütüphanelerle birlikte kütüphanecilerin de toplumsal kabulünü kolaylaştıracak bu yeterliliklere yalın bir gözle bakıldığında, tüm adımların sürdürülebilirlik kavramının ifade ettiği değerlerle doğrudan ya da dolaylı bağının olduğu görülecektir. İlk elde sürdürülebilirliğin kültürel boyutunu çağrıştıran yeterlilikler, orta erimli mesafede ve ikinci ilişki zinciri üzerinden sürdürülebilirliğin çevresel ve ekonomik boyutlarıyla da ilişkilidir. Kütüphaneleri bireyler açısından yaşamı kolaylaştıran yardımcı kurumlar olmaktan çıkarıp, yaşamın merkezine taşıyan ve bireyden öte toplumun kapasitesini ortaya çıkarıp geliştirmeyi hedefleyen bir role götüren bu kimlik değişimi, sürdürülebilirliğin yarattığı görevdeşliğin de etkisiyle- ulusal kütüphanecilik dünyamız açısından yakın gelecekte önemli fırsatlardan biri olarak görünmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sürdürülebilirlik kavramının günümüzde eriştiği etki alanı ve kurumsal süreklilik açısından sahip olduğu değer dikkate alındığında, bir kütüphanenin sürdürülebilir bir kurum olmasının ön koşullarından biri de toplum temelli hizmet yaklaşımıdır. Toplum temellilik yaklaşımının doğasını oluşturan toplumu yakından tanımak, farklılıklarını bilmek, toplum içinde değişik açılardan dezavantajlı olanları gözetmek, sunulan hizmetin sağlayacağı katkının toplum içindeki boyutunu yaygınlaştırmaya çalışmak ve yaratılan/yaratılacak değerle toplumda saygınlık kazanmak gibi amaçlar, günümüzde bir kütüphaneden beklenen yetenek ve yeterliliklerdir. Kütüphanelerin sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine sunacağı katkıların kurumsal sürdürülebilirlik kimliği üzerinden yarınları belirleme gücü ile birlikte ele alındığında, belirtilen amaçların kütüphane kurumu ve hizmetleri ile kesişen yolu daha belirgin hale gelmektedir.

Yerel değerler, konular ve sorunlara eğilim, Birleşmiş Milletler tarafından "*yakın gelecekte insanlığın varlığının devamı adına üzerinde durulması gereken ilk öncelikler*" listesinde yer almaktadır. Aynı zamanda sürdürülebilirlik kavramının evrensel yönelimini gösteren bu tutum, "*insanların bir araya gelmesine yardımcı ve aracı olma", "çok kültürlülüğün önemsenmesi ile kültürel uyum*" ve "*doğru iletişime yardımcı ve aracı olma*" başlıklarının tamamı, toplum temelli işleyiş ve kütüphanelerle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki durumu, kütüphanelerin sürdürülebilir kurumlar olabilmek için neden toplum temelli işleyişlerinin olması gerektiğinin de en somut göstergesidir. Sürdürülebilirlik kavramının kütüphaneler üzerindeki yoğun ve yönlendirici gücü dikkate alındığında, ulusal kütüphanecilik alanı ve disiplini açısından henüz farkına varılamayan sürdürülebilirlik-kütüphane-toplum temelli işleyiş ilişkisi ve etkileşiminin yakın gelecekte çok daha fazla gündem olacağını ve önemseneceğini öngörmek yanılgı olmayacaktır.

Yurt dışında farklı kütüphane türlerinde gerçekleştirilen uygulamalar ve ilgili bilimsel araştırmalarda, toplum temelli işleyiş açısından ön plana çıkan iki temel husus söz konusudur. Bunlardan ilki, işleyişin yürütülmesinde toplumlararası geçişkenliği değişebilen "*topluma özgü*" kültürel faktörlerin mutlaka dikkate alınması, diğeri de sürecin insan farkındalığı ve önemsenmesinden çok, toplum farkındalığı ve önemsenmesine odaklanmasıdır. Her iki husus, toplumsal kültür kurumu olarak kütüphanelerin sürdürülebilirlik konusunda durmaları gereken yer ve almaları gereken aksiyon ile bunların önemini belirginleştiren bir tablo ortaya koymaktadır.

Hangi disiplin ve alanda olursa olsun, kurumların günümüzde kurumsal sürdürülebilirliği tesis edebilmek ve sürekli kılabilmek adına ortaya koyacakları çabaya değer katacak hususlardan biri de kurumların toplumsal temelli işleyişi eyleme dönüştürebilmeleridir. Bu becerinin sağlayacağı kazanımlarının fark edilme halkasının genişlemesine paralel olarak, toplum temelli ele alışı dert edinen ve önemseyen alan ve kurumların sayısı da artmaktadır. Kütüphaneler özelinde bakıldığında, küresel ölçekte bu konuda geride bırakılan yol henüz çok kısa, kazanılan deneyimler de görece sınırlıdır. Ulusal sınırlılıklar söz konusu olduğunda ise, bu çalışmada dile getirilen hususlar ve işaret edilen önemseme, alanyazın için bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Toplum temelli kütüphanecilik anlayışı ve bu anlayışı esas alan hizmetle konusundaki ulusal ölçekli gecikmişlik fırsata dönüştürülebilir. Bu konuda dünyada yaşanmış deneyimler ve güçlükler, Türkiye için daha gerçekçi hedeflere ilham olabilir. Uluslararası alanyazınının ortaya koyduğu çıktılar, ülkemizde bu konuda sergilenecek eylemselliğin hızını arttırmayı kolaylaştırabilir. Söz konusu kolaylığın tesisi ise ancak ülkemizdeki tüm kütüphanecilik paydaşlarının koordineli yürüttüğü, çok boyutlu politikaları içeren ve kütüphanelerle hizmetlerinin işlevselleştirildiği bir ortak eylemsellikle olanaklıdır. Zira toplum temelli kütüphane hizmetlerinin temelindeki anlayış ve felsefe sadece devletin erki elinde bulunduran ilgili birimlerinin kurumsal, yasal ve örgütlü bir sosyal politika anlayışı benimsemesi ile değil, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, medya ve toplum katılımı ile geliştirilebilir. Bunun için de tüm paydaşların öncelikli olarak toplum temelli kütüphaneciliğin önemi ve gerekliliğine ikna olması gerekecektir.

Toplumsal kültür kurumu olarak kütüphanelerin sürdürülebilirlik konusunda nasıl bir aksiyon alacağı/alması gerektiği çalışma kapsamında önemle vurgulanmıştır. Bu çerçevede alanın paydaşlarına düşen, bu yeni hizmet anlayışı ve beraberinde getirdiği kurumsal işleyişi elden geldiğince hızlı bir biçimde içselleştirmek, elde edilecek kazanımları da hızla kurumsal sürdürülebilirlik ağına kanalize edebilmektir. Sürdürülebilirliğin ve bütünleşik sözcüklerle birlikte kütüphanecilik dünyasına taşıdığı değerlerin önemi dikkate alındığında, söz konusu yönelim tercih olmaktan daha çok zorunluluğa yakındır.

Kaynakça / References

Akkaya, M. A. (2018). Halk kütüphanelerinde kurum ve hizmet pazarlaması. H. Odabaş ve M. A. Akkaya (Ed.). *Halk kütüphaneleri: Geçmişten geleceğe yönelimler ve yeni roller* içinde (ss. 155-179). İstanbul: hiperyayın.

Akkaya, M. A. (2023). Sürdürülebilirlik ve kütüphane yakınsamasına bilgi üzerinden farklı bir bakış: Sürdürülebilir kalkınma hedefleri (SKH) ve kütüphaneler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 113-141. https://doi.org/10.54558/jiss.1223912

Anna, N. E. V., Mannan, E. F. ve Srirahayu, D. P. (2019). Evaluation of the role of society-based library in empowering Surabaya city people. Public Library Quarterly. Erişim adresi: https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1616271

Aveling, E.L., Martin, G., Herbert, G., ve Armstrong, N. (2017). Optimising the community-based approach to healthcare improvement: comparative case studies of the clinical community model in practice. *Social Science & Medicine*, *173*, 96-103. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.11.026

Buckland, M. K. (1991). Information as thing. *Journal of the American Society for Information Science*, *42*(5), 351-360.

Burke, P. (2017). *Bilgi tarihi nedir?*. T. Sivrikaya (Çev.). İstanbul: Islık.

Burke, P. (2013). *Bilginin toplumsal tarihi II: Encyclopedie'den Wikipedia'ya*. M. Tunçay (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Cambridge Dictionary (2023). Sustain maddesi. Erişim adresi: https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/sustain

Caradonna, J. L. (2014). Sustainability: A history. Oxford: Oxford University Press. Erişim adresi: https://ebookcentral.proquest.com/lib/ikc-ebooks/reader.action?docID=1745809

Cassirer, E. (2005). *Bilginin fenomenolojisi*. M. Göktürk (Çev.). Ankara: Hece.

Cooperrider, D. L. ve Whitney, D. (2005). A positive revolution in change: Appreciative inquiry. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/237404587_A_Positive_Revolution_in_Change_Appreciative_Inquiry

Definition of a library (2022). American Library Association resource guides. Erişim adresi: https://libguides.ala.org/library-definition

Demirbağ, B. C., ve Özkan, Ç. G. (2018). Toplum sağlığını koruma ve geliştirme. Erci, B., Kılıç, D., Adıbelli, D. (Ed.). *Yaşam boyu sağlığı gelişrtirme* içinde (ss. 51-65) Elazığ: Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri.

Engin, E. ve Akgöz, B. E. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, *8*(1), 85-94. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19026/200531

Fernandez, C. S. P. ve Corbie-Smith, G. (2021). Introductory chapter: A new approach to developing leadership for cross-sector, community-based change. C. S. P. Fernandez ve G. Corbie-Smith (Ed.). *Leading community based changes in the culture of health in the US - Experiences in developing the team and impacting the community* içinde. Erişim adresi: https://www.intechopen.com/chapters/77137

Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, *3*(3), 196-215.

Gladwin, T.N., Kennelly, J.J. ve Krause, T. S. (1995). Shgifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. *Academy of Management Review*, *20*(4),874-907. Erişim adresi: https://doi.org/10.2307/258959

Gleick, J. (2012). *The information: A history, a theory, a flood*. New York: Pantheon Books.

Gomez, R., & Fliss,J. (2019). A community-based prevention approach: examples from the field. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *36*(1), 65-74. Erişim adresi: https://doi.org/10.1007/s10560-018-0593-x

Gustina, M., Guinnee, E., Bonney, R. ve Decker, H. (2022). Pathways to wellbeing: Public library service in rural communities. *Journal of New Librarianship*, *7*(2), 159–189.

Güncel Türkçe Sözlğk (2023, 17 Mart). *Toplum* maddesi. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

İlbey, C. (2008). Kurum temelli hizmetlerin bir eleştirisi ve toplum temelli hizmetler. Ş. Layıkel, N. Kacar ve F. Zengin Dağıdır (Ed.). *Akıl ve ruh sağlığı alanında insan hakları 2008 Türkiye raporu sorunlar ve çözüm önerileri* içinde (ss. 179-183). İstanbul: Karika.

Jeng, L. H. (2023). Community-based librarianship. Erişim adresi: https://twu.edu/slis/news-events/jeng-community-based-librarianship/

Jeng, L. H. (2022). Community-based librarianship: A first step toward sustainability. R. Tanner, A. K. Ho, M. Antonelli ve R. S. Aldrich (Ed.). *Libraries ve sustainability: Programs and practices for community impact* içinde (ss. 117-125). Chicago: ALA Editions.

Jeng, L. H. (2018). Six steps to practice community engagement. *Texas Library Journal*, 94(1), 2. Erişim adresi: https://www.proquest.com/docview/2028117047/fulltextPDF/9949E74797CC48FDPQ/1?accountid=141837

Karabıçak, M. ve Özdemir, M. B. (2015). Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. *6*(13), 44-49. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214112

Kiron, D., Unruh, G., Reeves, M., Kruschwitz, N., Rubel, H. zum Felde, A. M. (2017). Corporate sustainability at a crossroads: Progress toward our common future in uncertain times. *MIT Sloan Management Review*.

Lankes, R. D. (2016). *Expect moore: Demanding better libraries for today's complex world*. (2.bs.). New York: Riland Publishing.

Library map of the world (2022). The International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. Erişim adresi: https://librarymap.ifla.org/

Libraries and the sustainable development goals: A storytelling manual. (2019). The International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. Erişim adresi: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/sdg-storytelling-manual.pdf

Linnenluecke, M. K. ve Griffiths, A. (2010). Corporate sustainability and organizational culture. *Journal of World Business*, *45*(4), 357-366. Erişim adresi: https://doi.org/10.1016/j.jwb.2009.08.006

Loach, K., Rowley, J. ve Griffiths, J. (2017). Cultural sustainability as a strategy for the survival of museums and libraries. *International Journal of Cultural Policy*, *23*(2), 186-198.

Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, *1*(1), 1-10.

Philosophy/Theoretical Framework: Community Based (2013). Evaluation of fasd prevention and fasd support programs. Erişim adresi: https://fasd-evaluation.ca/wp-content/uploads/2014/02/Community-Based.pdf

Polat, Ö. (2023). Türkiye'de kütüphane hizmetlerine yönelik çevrim içi şikâyetlerin incelenmesi: sikayetvar.com örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, *37*(3) , 153-174. DOI: 10.24146/tk.1232839

Portney, K. E. (2015). *Sustainability*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Ratiu, D. E. (2013). Creative cities and/or sustainable cities: Discoursesand practices. *City, Culture and Society*, 4, 125-135.

Roszak, T. (1986). *The cult of information: The folklore of computers and the true art of thinking*. New York: Pantheon Books.

Saraç, B. ve Alptekin, N. (2017). Türkiye'de illerin sürdürülebilir kalkınma göstergelerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *13*(1), 1-28.

Sheehy, B. ve Farneti, F. (2021). Corporate social responsibility, sustainability, sustainable development and corporate sustainability: What is the difference, and does it matter?. *Sustainability*, 13(11), 5965. Erişim adresi: https://doi.org/10.3390/su13115965

Signitzer, B. ve Prexl, A. 2008). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research*, *20*(1), 1-19.

Şen, H., Kaya, A. ve Alapslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, *29*(107), 1-47

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, *2*, 57-73.

Türkkahraman, M. (2009). Teorik ve fonksiyonal açıdan toplumsal kurumlar ve kurumlararasi ilişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 25-46. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20830/223106

United Nations (2012). Future We Want. Erişim adresi: https://sustainabledevelopment.un.org/futurewewant.html

United Nations (2002). Johannesburg Declaration on Sustainable Development. Erişim adresi: https://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm

United Nations (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future. United Nations. Erişim adresi: https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/un-_-milestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html

United Nations (1992). Report of the United Nations Conference On Environment and Development. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

United Nations (2020). THE 17 GOALS - Sustainable Development Goals. https://sdgs.un.org/goals

United Nations (2022a). United Nations Conference on Sustainable Development. Erişim adresi: https://sustainabledevelopment.un.org/rio20

Van Bibber, M. (1997). *It takes a community. A resource manual for community-based prevention of fetal alcohol syndrome and fetal alcohol effects*. Regina: Health Canada, Medical Services Branch

Vargova, M. M. (2013). Sustainability and business at a crossroads: The idea of positive investments in creating shared value. P. Taticchi, P. Carbone ve V. Albino (Ed.). Corporate sustainability içinde (ss. 89-102). Berlin: Springer.

Vernon, E., Hughes, M.C. ve Kowalczyk, M. (2022). Measuring effectiveness in community-based palliative care programs: a systematic review. *Social Science & Medicine*, 296, 114731. Erişim adresi: https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114731

Vikipedi (2023, 17 Mart). *Toplum* maddesi. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Toplum

Welford, R., Young, W., ve Ytterhus, B. (1998). Towards sustainable production and consumption: a literature review and conceptual framework for the service sector. *Eco-Management and Auditing*, *5*(1), 38-56.

Wichaisri, S. ve Sopadang, A. (2017). Trends and future directions in sustainable development. *Sustainable Development*, *26*(1), 1-17. Erişim adresi: https://doi.org/10.1002/sd.1687

Wilson, M. (2003). Corporate sustainability: What is it and where does it come from?. *Ivey Business Journal*. Erişim adresi: https://iveybusinessjournal.com/publication/corporate-sustainability-what-is-it-and-where-does-it-come-from/

Yıldırım, Z. ve Akkaya, M. A. (2020). Kütüphaneler ve sürdürülebilirlik ilişkisi: Genel bir değerlendirme. *KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 18-46.

32. BÖLÜM / CHAPTER 32

Disiplinlerarası Bakış ile Bilgi ve Belge Yönetimi

Library and Information Science From an Interdisciplinary Perspective

Sacit ARSLANTEKİN[1]

[1]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta: arslantekin@ankara.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.32

ÖZ

Bu çalışma, kütüphaneler ve kütüphanecilik işlemleri ve hizmetleri bağlamında disiplinlerarası çalışmanın önemini araştırmaktadır. Hızlı teknolojik gelişmeler ve gelişen kullanıcı ihtiyaçları çağında, kütüphaneler, farklı alanlardan ortak çaba gerektiren dinamik ve çok yönlü kurumlara dönüşmektedir. Bu çalışma, gelişmiş yenilik, kapsamlı kullanıcı desteği ve yaşam boyu öğrenmenin teşvik edilmesi dahil olmak üzere disiplinlerarası çalışmanın faydalarını örnekleriyle vurgulamaktadır. Çalışmada kütüphane bilimi ve enformasyon bilimi bir bütün olarak ele alınmıştır. Literatüre dayalı örnekler incelendiğinde kütüphanecilerin disiplinler arası çalışma niteliği ile yetiştirildiği ortaya çıkmıştır. Kütüphaneciler, disiplinlerarası iletişimi engelleyen faktörlerin farkına varmanın yanı sıra, bilim insanlarıyla güven ve işbirliği için nasıl fırsatlar yaratılacağını uzun süredir düşünüp ve tartışmışlardır. Kütüphanecileri bir öğrenme topluluğunun toplayıcıları olarak konumlandırmak ve araştırmacılar arasında sürdürülebilir bir şekilde arabuluculuk yapma becerilerini geliştirmek önemlidir. Bu makale, ilgili literatürün ve vaka çalışmalarının incelenmesi yoluyla, disiplinlerarası çalışmanın dijital çağda kütüphanelerin kütüphanecilerin başarısına ve geçerliliğine nasıl katkıda bulunduğunu göstermeyi ve bu bakış açısıyla kütüphanecilerin kendilerini değerlendirmelerini, bu yönde çalışmalar yapmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Kütüphanecilerin disiplinler arası çalışmalardan kaçınmalarının mesleklerinin diğer bilim insanları tarafından sorgulanması anlamına geleceği belirtilmiştir. Kütüphaneciler, kendi bilgi birikimleri ile diğer disiplinlere uyum sağlamanın yanı sıra, kendi süreç ve hizmetlerini geliştirmek için disiplinler arası çalışmalara gereksinim duyarlar.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane ve Bilgi Bilimi, Kütüphaneciler, Disiplinlerarası çalışmalar, Kütüphanecilik, Disiplinlerarasılık

ABSTRACT

This study explores the importance of interdisciplinary work in the context of libraries and librarianship operations and services. In an era of rapid technological advances and evolving user needs, libraries are evolving into dynamic and multifaceted institutions that require collaborative efforts from different fields. This paper highlights examples of the benefits of Interdisciplinary working, including enhanced innovation, comprehensive user support, and the promotion of lifelong learning. In the study, library science and information science were taken

as a whole. When the examples based on the literature were examined, it was revealed that librarians were trained with an interdisciplinary working nature. Through a review of relevant literature and case studies, Librarians have long thought and discussed how to create opportunities for trust and collaboration with scientists, as well as recognizing the factors that hinder interdisciplinary communication. It is important to position librarians as aggregators of a learning community and to develop their skills to mediate between researchers in a sustainable way. This paper aims to demonstrate how interdisciplinary work contributes to the success and relevance of librarians in libraries in the digital age and to encourage librarians to self-evaluate and work towards this perspective. It has been stated that librarians' avoidance of interdisciplinary studies will mean that their profession will be questioned by other scientists. Librarians need interdisciplinary studies to improve their own processes and services, as well as adapting to other disciplines with their own knowledge.

Keywords: Library and Information Science, Librarians, Interdisciplinary studies. Librarianship, Interdisciplinarity

Extended Abstract

This article attempts to demonstrate the importance of interdisciplinary work in the context of libraries and library operations and services, and to illustrate the role of the librarian through a variety of examples.Today, it is considered that no discipline is sufficient to solve all the problems in its field and to contribute to research on its own. In the research, firstly, the conceptual contexts of the terms discipline, interdisciplinary and multidisciplinary are discussed. By emphasizing the term "interdisciplinary" as the common context created by the elements participating in scientific communication, it has been tried to present a perspective in terms of library and information science and librarians.

In the study, the term "interdisciplinary" was emphasized, and the driving forces of the studies in this context were stated. In addition, four cognitive characteristics of people who will conduct interdisciplinary studies are emphasized.

Examples are given from interdisciplinary studies conducted with disciplines such as health and education based on the literature on the discipline mentioned and how librarians and/or information professionals, who are practitioners of this discipline, can contribute to interdisciplinary studies. With these examples, it has been tried to reveal how ready librarians can be for their contributions to such studies.

In the study, library science and information science were taken as a whole. When the examples based on the literature were examined, it was revealed that librarians were trained with an interdisciplinary working nature.

It has been stated that with the development of technology, the role of libraries has expanded beyond printed materials to encompass a wide range of services and resources; It has been stated

that libraries are now places that also host digital resources, provide access to technology, research support, education and community participation programs, serve as live learning spaces and "third spaces". These highlighted points show that librarians are trained for interdisciplinary work.

It has been stated that librarians' avoidance of interdisciplinary studies will mean that their profession will be questioned by other scientists. Librarians need interdisciplinary studies to improve their own processes and services, as well as adapting to other disciplines with their own knowledge. As Somerville said, the collaborative approach that should be used to design new structures, processes, services and roles is inevitable at the point reached in today's scientific world. Librarians cannot isolate themselves from this situation either. As a matter of fact, it is possible to evaluate the features stated in Somerville's study example as revealing and developing the potential existing in librarians. Interdisciplinary studies play an important role in the development of innovative library services. At the point where technological development has come, data mining, text mining, artificial intelligence and similar applications stand against librarians. This and similar applications are inevitable for improving and even transforming library services and operations.

In an example examined, it is seen that the librarian takes on the role of a lecturer by developing others, reinventing and developing himself, as well as improving his skills by playing multiple roles such as educator, coordinator, community builder and lifelong learning subjects.

Librarians' involvement in Interdisciplinary work can take a variety of forms, such as joint research projects, joint program development, joint teaching initiatives, and shared resources. Beyond the collaboration between professionals, interdisciplinary works in libraries also includes interacting with users from different disciplines and understanding their unique information needs and providing comprehensive support to user communities. Interdisciplinary collaboration in libraries brings together different perspectives, expertise and approaches, increasing innovation and creativity. The integration of different disciplines fosters a fertile environment for the generation of new ideas and the development of new solutions to complex problems.

Librarians have long thought and discussed how to create opportunities for trust and collaboration with scientists, as well as recognizing the factors that hinder interdisciplinary communication. It is important to position librarians as aggregators of a learning community and to develop their skills to mediate between researchers in a sustainable way. Information literacy studies reveal that librarians undertake a task beyond traditional classrooms and schools. Librarians are an important element that supports good teaching, especially as they contribute to increasing information literacy. The study also points to the contribution that utilizing the librarian's expertise and using the library as a setting for studies contribute to teaching and learning.

As a result, interdisciplinary approaches and research have become hallmarks of research and teaching in recent years, with a growing recognition of the boundaries separating disciplines. This

awareness forces libraries and librarians to take part in such research and studies. The librarians' involvement in such studies will not only establish cooperation with other disciplines, but also help the development of services and processes in libraries.

1. Giriş

Günümüzde hiçbir disiplin gerek alanındaki bütün sorunları çözmek gerekse araştırmalara tek başına katkıda bulunmak için yeterli değildir. Gelişen teknoloji, küresel krizler, bilginin hızlı yayımı ve hacmen artması, sorun ve araştırma konularına farklı perspektiflerden bakma zorunluluğu disiplinlerin birbirleri ile ortak ve tümleşik çalışma yapma gereğini gün geçtikçe daha net olarak ortaya koymuştur.

Disiplinlerarası çalışma kavramı yeni olmamakla beraber bilim insanları tarafından günümüzde daha fazla benimsenmeye başlamıştır. Konuyu açıklamak için kullanılan kavramlara terimsel olarak bakmakta yarar vardır.

Disiplin Güncel Türkçe Sözlükte "Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı" olarak tanımlanmıştır (Disiplin, 2022). Yine bilim dünyasında, çalışma alanımızda da sıklıkla kullanılan Disiplinlerarası ve Multidisiplin terimlerine baktığımızda disiplinlerarası terimi "iki veya daha fazla farklı konuyu veya bilgi alanını içeren" (Interdisciplinary, 2023) multidisipliner için ise "farklı çalışma konularını tek bir aktiviteye dahil etmek" anlamında yer aldığı görülmektedir (Multidisciplinary, 2023). Bu iki terimin birbirine karıştırılması ve yer yer yanlış kullanımları söz konusu olabilir. Bu nedenle farklılıklarını belirtmekte yarar vardır.

Hérubel, bu konudaki terimleri şu şekilde ayrımlaştırmıştır:

Disiplin: Odaklanmış hedeflere ve belirli metodolojik ve teknik özelliklere sahip, son derece bilenmiş bir yaklaşım. Özel terminoloji ve mutabakata dayalı protokoller ve prosedürler ile korunur. Örnekler- Tarih, Felsefe

Alt disiplinerlik: Benzersiz metodolojiler ve teknikler kullanan, belirli hedeflere odaklanan disipliner bir çerçeve içinde son derece uzmanlaşmış yaklaşım. Çoğu zaman, belirli bir ilgi alanı, bir disiplinin daha geniş yelpazesi içinde kabul edilir. Örnekler- Çevre Tarihi, Bilim Felsefesi

Multidisiplinerlik: Gerçekte kaynaşmadan kendi benzersiz bakış açılarını sağlayan çeşitli disiplinler dahil edilmiştir. Disiplinler, tekil özelliklerini korurken fenomenleri keşfetmek ve belirtilen hedefler üzerinde çalışmak için bir araya gelirler. Örnekler- Afrika Çalışmaları, Amerikan Çalışmaları

Disiplinlerarasılık: İki veya daha fazla disiplin, çabalarını belirli bir hedef ve koşul aralığında sentezleyerek aktif olarak meşgul olur. Teknikler ve metodolojiler, hedeflere ulaşmak için bir araya gelir ve birleşir. Örnekler- Biyoetik, Etnik Çalışmalar

Disiplinlerötesilik – Hedeflere odaklanan disiplinler, daha yüksek bir kavramsal perspektif sağlamak için kapsamlı bir şekilde kaynaşır. Bu, önceki disiplin özelliklerinin neredeyse kusursuz bir şekilde bütünleşmesini gerektirir. Örnekler – meta-eleştiri (Hérubel, 2008, s. 27).

Besseaar ve Heimeriks çalışmalarında, Multidisipliner araştırmalarda, çalışılan konuya farklı açılardan, farklı disiplin perspektifleri kullanılarak yaklaşıldığını, bununla birlikte, sonunda ne teorik bakış açıları ne de çeşitli disiplinlerin bulguları bütünleşmediğini söylemektedir. Disiplinlerarası bir yaklaşımda ise araştırmanın kendi teorik, kavramsal ve metodolojik kimliğini oluşturulduğunu; sonuç olarak, belirli bir problemin disiplinlerarası bir çalışma ile ele alınmasının sonuçların daha tutarlı ve bütünleşik olacağını belirtmektedir. (Van den Besselaar & Heimeriks 2001, s. 706). Disiplinlerarası terimini sadece birden fazla konunun bir araya gelmesi olarak anlamanın yanılgı olacağını belirtilerek, bu tarzda çalışmalarda söz konusu olanın birden fazla disiplinin aynı amaca yönelik olarak bütünleşmesi olduğunu vurgulanmaktadır (Van den Besselaar & Heimeriks, 2001, s. 707).

Bir başka deyişle multidisiplinerlik, karmaşık bir konuyu, problemi veya soruyu iki veya daha fazla disiplinin bakış açısıyla, disiplinlerin içgörülerinden yararlanarak, onları bütünleştirmeye çalışmadan incelemektir. İç görüler yan yana getirilir (yani yan yana yerleştirilir) ve birbirine eklenir ancak bütünleştirilmez. Disiplinlerarasılık, karmaşık bir meselenin, sorunun veya sorunun iki veya daha fazla disiplinin bakış açısıyla iç görülerinden yararlanarak ve onları bütünleştirerek incelenmesidir. Disiplinlerarası süreç, problemin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için kullanılır. Buradaki önemli ayrımın bütünleştirme olduğu görülmektedir.

Disiplinlerarası çalışmanın, karmaşık sorunları ele almak ve yenilikçi çözümler üretmek için farklı disiplinlerden bilgi, metodoloji ve bakış açılarının iş birliği ve entegrasyonunu ifade ettiğini çalışmada sık sık vurgulamak gerekmektedir.

Tablo 1. Bilimde multidisipliner düşünme ve disiplinlerarası düşünme metodolojileri ve bunların ilgi ve hedefleri (Nicolescu'dan aktaran Rezaei & Saghazadeh, 2022, s.3)

Metodoloji	**İlgi**	**Hedef**
Multidisipliner çalışmalar	• Aynı anda birkaç disiplinde bir araştırma konusunu incelemek • Söz konusu disipline bir artı getirmek • Disiplin sınırlarını aşmak	Disiplin araştırması çerçevesi ile sınırlı
Disiplinlerarası çalışmalar	• Yöntemleri bir disiplinden diğerine aktarma • Disiplin sınırlarını aşmak • Yeni disiplinler oluşturmak	Disiplin araştırması çerçevesi ile sınırlı

Yukarıdaki tabloya baktığımızda (Tablo 1) bu iki kavramın aslında birbirinden oldukça farklı anlamlara geldiği net olarak görülmektedir. Yukarıdaki ayrım bize disiplinlerarası çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Özet olarak, multidisipliner çalışma, önemli bir bütünleşme olmadan birden fazla disiplinin bir projeye dahil edilmesini içerirken, Disiplinlerarası çalışma, bir konu veya problem hakkında daha kapsamlı bir anlayış geliştirmek için farklı disiplinlerden gelen bilgileri entegre etmeye çalışır. Disiplinlerarası iş birliği genellikle aktif iletişimi, paylaşılan dili ve farklı disiplinlerden metodolojilerin ve çerçevelerin sentezini içerir. Bu iki kavramdan, bu çalışmada özellikle disiplinlerarası kavramı ile kütüphane, kütüphanecilik ve bilgi yönetiminin ilişkisi, karşılıklı etkilenmesi incelenmeye çalışılmıştır.

2. Disiplinlerarası Araştırma

Disiplinlerarası kavramı, birbirinden ayrı disiplinlerin zenginliğini, bu disiplinlerin birbiriyle ilgilerini ve ortaya konan problemlerin her zaman tek bir doğru yanıtı olmadığını kabul eder. Bununla birlikte disiplinlerarası kavramı, "*bilim, matematik ve dil gibi konularda karşıtlık içindeki çözümleri bir arada bulundurmak, düşünceleri ifade etmenin daha iyi ve yeni yollarını bulmak için bilişsel, duyuşsal ve yaratıcı kapasiteyi de ön plana*" çıkarır. Disiplinlerarası kavramı, çoklu zekâ biçimlerini ve dünyayı çoklu bilme yollarını temsil eder (Çoruh, 2010, s. 9).

Bir disiplinin başka disiplinlerle ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar eskilere kadar gitmektedir. "*Sözgelişi; fizikçi, matematikçi, astronom, filozof ve ilahiyatçı olan Isaac Newton'un yüksek matematiğin temellerini atması; Albert Einstein'ın kuramsal fizikçi olup kimya ve matematiğe katkıda bulunan çalışmalar yapması; Galileo Galilei'nin fizikçi, matematikçi, astronom ve mühendis olup modern bilimin temellerini atması gibi gelişmeler disiplinlerarası çalışmaların birer ürünüdür*" (Özaydınlı Tanrıverdi & Kılıç, 2019, s. 302). Disiplinlerarası araştırmalar, genel olarak, bir soruyu yanıtlama, bir sorunu çözme veya tek bir disiplin veya meslek tarafından istenildiği ya da soruna tam bir yanıt bulabilme açısından ele alınamayacak kadar geniş veya karmaşık bir konuyu ele alma sürecidir. Disiplinlerarası çalışmalar disipliner bakış açılarından yararlanır ve daha kapsamlı bir bakış açısı inşa ederek onların içgörülerini bütünleştirir (Klein, & Newell., 1996, s. 3).

Allen F. Repko, Rick Szostak ve Michelle Phillips Buchberger eserlerinde disiplinlerarası çalışmaların yaygın olarak kabul edilen 5 tanımını vermiştir (Repko, Szostak, & Buchberger, 2017, s. 59-60). Bu tanımlar incelenerek bütünleştirildiğinde şöyle bir tanım oluşturulabilir:

Disiplinlerarası çalışmalar, temel anlayışı ilerletmek veya çözümleri tek bir disiplinin kapsamı dışına çıkan ya da tek bir disiplini aşan sorunları çözmek için gerçekleştirilir. Bu tarzda

çalışmalar iki veya daha fazla farklı disiplinden veya bilgi birikiminden bilgileri, verileri, teknikleri, araçları, bakış açılarını, kavramları veya teorileri, düşünme biçimlerini; tanımladığı, değerlendirdiği ve bütünleştirdiği bir müfredat tasarım, öğretim ve araştırma ya da uygulama alanıdır. Sorunları anlama, sorunları ele alma ve tek bir disiplinin veya eğitim alanının kapsamının ötesine geçen yeni yaklaşımlar ve çözümler yaratma kapasitesidir. Bu çalışma alanı, bağlantı kurmaya yönlendiren, yeni bağlamlara, yeni sorunlara, yeni sorumluluklara dönüştürerek disiplinlerin farklı bölümlerini entegre ederek içgörülerini birleştirdiği bir araştırmayı işaret eder.

Feltham çalışmasında, disiplinlerarasılık, birkaç disiplin tarafından incelenen belirli konuların birikimli bir alan olarak bir araya getirilmesi gerektiğini ve bu konuların ayrı disiplinlerde uzmanlık gerektirdiği görüşünü belirtir (aktaran Carlin, 2003, s. 4) Disiplinlerarasılık, diğer çalışma alanlarından yöntem ve kavramların kullanılmasını içerir.

Disiplinlerarası çalışmalar; bağlantı kurma, karmaşık sorunları çözme, liderlik becerileri geliştirme, stratejik düşünme, etkili iletişim kurma, analitik düşünme pratiği yapma ve iş birliği içinde çalışma becerilerinin geliştirmesine yardımcı olur. Bu özellikleri bütünleştirerek daha kapsamlı bir bakış açısı ortaya çıkarır (Repko, Szostak, & Buchberger, 2017, s. 2). Disiplinlerarası çalışmalar, hayatın mezuniyet sonrası karmaşıklığına uygulanabilen belirli bilişsel kapasiteleri, değerleri, özellikleri ve becerileri geliştirir.

Disiplinlerarası çalışmalara bilim dünyasını yönelten itici güçler şu şekilde sırlanabilir:

- Doğanın, toplumun ve insanın karmaşıklığı;
- Küreselleşmiş işyerinin karmaşıklığı;
- Sistem düşüncesi ve bağlamsal düşünme ihtiyacı;
- Üniversite araştırmasının değişen doğası;
- Kamusal dünya ve onun acil ihtiyaçları; ve
- Bilgi toplumunun hem disiplinerlik hem de disiplinlerarası olma ihtiyacı (Repko, Szostak, & Buchberger, 2017, s. 3).

Disiplinlerarası bir bakış açısına sahip olmak için dört özel bilişsel kapasite geliştirmek gerekmektedir:

- İnsanın kendisini gözden geçirmesi: Kültür, politika, din ve sosyoekonomik arka planın bir duruma, olaya, soruna veya olguya bakışı üzerindeki etkisini fark etmek,
- Başkalarının incelenmesi: Diğer insanların bakış açılarını belirlemek ve incelemek, gruplar veya organizasyonlar ve bu bakış açıları üzerindeki etkileri belirlemek
- Kültürlerin incelenmesi: Bilgiye, teknolojiye ve kaynaklara farklı erişimin, kültürleri nasıl etkilediğini açıklamak

- Disiplinleri görüntülenmesi: Uzmanlık topluluklarının bir durumu, olayı, sorunu veya olguyu nasıl anladıklarını açıklamak (Repko, Szostak, & Buchberger, 2017, s. 128).

Yukarıda belirtilen bilişsel kapasite bize göre Kütüphane ve Bilgi Bilimi alanının doğasında var olan bir durumdur. Kütüphaneciler gerek derme geliştirirken gerekse kütüphane hizmetlerini gerçekleştirebilmek için öncelikle kullanıcılarını hedef alırlar. Kullanıcı gereksinimlerini saptayabilmek, onların yaşam ve ilgi alanlarını belirlemek, araştırmacıların nasıl bir bilgi kaynağına ve hizmetine gereksinim duyduğunu anlamak (hatta belki de sezinlemek), kullanıcılarla iletişim kurarak onları anlamaya çalışmak, kullanıcıların alışkanlıklarını saptamak eğitimini aldıkları disiplinin temelinde vardır. Kütüphanecilerin (özellikle araştırma kütüphanelerinde çalışanlar) hizmet verdikleri kullanıcı gruplarının ait oldukları disiplinlere aşina olma isteği ve çabası belirtilen bilişsel kapasiteye sahip oldukları; bir başka söylemle disiplinlerarası çalışmalara hazır olduklarını ortaya koymaktadır.

2.1. Kütüphaneler ve Kütüphaneciler İçin Disiplinlerarasılık

Kütüphaneler ve kütüphaneciler için disiplinlerarası çalışmayı tanımlamak çok da kolay değildir. Alan yazındaki disiplinlerarası konusunu kütüphaneler ve kütüphaneciler açısından değerlendiren, inceleyen pek çok çalışma, kütüphanelere ve kütüphanecilere daha çok ortak çalışma alanı(mekân) sağlamak, bilgi kaynağı desteği, yaşam boyu öğrenme ve benzeri roller biçerken, kütüphaneler ve kütüphanecilerin kendi çalışmaları ve hizmetlerini geliştirme açısından da bu tarzda çalışmalara kendilerini yöneltmeleri gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Açıklanması gerekli görülen bir nokta da bu çalışmada Kütüphane bilimi ile Enformasyon Bilimi arasında bir fark gözetilip gözetilmediğidir. Huang ve Chang çalışmalarında Enformasyon Bilimi ve Kütüphane Biliminin her ikisinin de bilgiyle ilgili konuları ele alan birbiriyle ilişkili iki disiplin olduğunu; bilgi teknolojilerinin etkisiyle, Kütüphane Biliminin, "1950'lerden beri Enformasyon Biliminden "Enformasyon" kavramını bünyesine kattığını; sonuç olarak da Kütüphane ve Enformasyon Biliminin yavaş yavaş tek bir disiplin olarak kabul edildiğini" ifade etmektedir (Huang & Chang, 2012, s. 790). Bu çalışmadaki görüş de farklı değildir. Bu nedenle belirtilen disiplinler, çalışmada bir bütün olarak ele alınmıştır.

Literatür incelenirken Disiplinler arası çalışmaların miktarını ölçerek konuya açıklık getirmeye ve konunun önemini ortaya koymaya çalışan makalelerle de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bunların son yıllardaki büyük kısmında, bibliometrik ölçümlerle, atıf analizi, yazar ortaklığı gibi noktalara eğilmekte; alan dışı çalışmalardan kütüphane ve enformasyon bilimi alanındaki çalışmalara yapılan atıflar ya da dergilerde kütüphaneciler ile farklı disiplinlerde uğraş veren bilim insanlarının ortak yaptığı çalışmalar dikkate alınmaktadır.

Kavitha Karunan, ve arkadaşları (Hiran H. Lathabai - Thara Prabhakaran) disiplinlerarasılık ile ilgili çalışmaların çoğu ağırlıklı olarak dergi-dergi atıf ağları üzerinde yoğunlaştığını belirterek iki disiplin arasındaki disiplinlerarası etkileşimlerin ortak makaleleri ve disiplinler arası atıflar ile ortaya konmaya çalışıldığını söyleyerek, bunlara dayanarak disiplinlerarası etkileşimlerin gücünü, baskın etkileşim biçimini, karşılıklı katkıyı vb. değerlendirmek için nicel bir metodoloji geliştirmişlerdir. Özellikle iki araştırma alanı arasındaki disiplinlerarası etkileşimleri keşfetmeye yardımcı olan nicel ve nitel bir çerçevenin geliştirilmesini vurgulayarak bu ölçümlerin nasıl yapılacağı konusundaki metodolojiyi ortaya koydukları çalışmalarında her iki tür bilgi aktarımının da dikkate alınması gerektiğini savunmaktadırlar (Karunan, Lathabai, & Prabhakaran, 2017).

Mu-Hsuan Huang ve Yu-Wei Chang'e göre farklı disiplinlerden literatüre atıfta bulunmak ve farklı disiplinlerden araştırmacıların ortak yazarlığı, disiplinler arası bilgi aktarımının yaygın yolları olsa da yapılmış disiplinler arası araştırmalar, alıntı analizinin bibliometrik çalışmalarda en yaygın teknik olduğunu söylemektedir. Çalışmada atıf yapılan kaynakların tamamen yazarlar tarafından belirlendiği, çoğu durumda, alıntı yapan yazarların, alıntı yapılan yazarlarla etkileşime girmediğini belirtmektedir. Buna karşılık, onlara göre ortak yazarlık doğal olarak alıntı-alıntı ilişkisinden daha işbirlikçi ve etkileşimli bir ilişki içermekte; ortak yazarlık ilişkisi, en az iki yazarın birlikte bir makale oluşturmaya istekli olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bu şekilde ortak kaleme aldıkları makalelerini yayınlamadan önce tartışabileceklerini ve fikir alışverişinde bulunabileceklerini savunmaktadırlar (Huang & Chang, 2011, s. 370).

Kütüphaneler geleneksel olarak basılı ve diğer kaynaklara erişim sağlayan bilgi depoları olarak görülebilir. Bununla birlikte, teknolojinin gelişmesiyle, kütüphanelerin rolü, basılı materyallerin ötesinde çeşitli hizmetleri ve kaynakları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Kütüphaneler günümüzde artık dijital kaynakları da barındıran, teknolojiye erişim, araştırma desteği, eğitim ve topluluk katılımı programları sunan, canlı öğrenme alanları ve 3.mekanlar olarak hizmet vermektedir. Bu hizmetleri etkili bir şekilde sunmada, kütüphanecilerin çeşitli disiplinlerden gelen bilgi ve becerileri kullanmak için disiplinlerarası çalışma yapmasını kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çalışmalar kütüphanecilerin olaylara daha geniş bir perspektiften bakarak, hizmet ve işlemlerini daha kolay ve gelişmiş bir biçimde gerçekleştirebilmesi yanında; yeni roller üstlenerek bilgilerini sürekli geliştiren, iş birliği anlayışı ve arayışı içinde gelişmeye açık, kullanıcı memnuniyetini daha önemseyen bir yapıya kavuşmalarını sağlayacaktır. Unutmamak gerekir ki, günümüzde kullanıcı gereksinimleri de hızla değişip gelişmektedir. Bu isteklerin karşılanamaması kurumsal ve mesleki anlamda kütüphane ve kütüphanecinin

varlığını sorgular duruma getirecektir. Günümüzde internet teknolojilerinin yanı sıra arama motorları, akademik sosyal ağlar ve yapay zekanın geldiği noktalar üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Özellikle bu gelişmeler karşısında kütüphanelerin güvenli kamu alanları yanında doğru ve bilimsel bilgi barındıran merkezler olduğu unutulmamalı ve kullanıcılara bu husus daima hatırlatılmalıdır.

2.2. Kütüphanecilerin Disiplinlerarası Çalışmalarına Örnekler

21. Yüzyıl bilimsel ekosistemindeki çığır açan değişimler, geleneksel kütüphanecilerin ve kütüphanelerin çalışma alanlarını değiştirmiştir. Örneğin teknik hizmetlerde, basılı kaynaklardan elektronik kaynaklara küresel geçiş, iş akışı ve iş yükü değişiklikleri için bir katalizör olmuştur. "Sürekli gelişen dijital manzara, süreçleri ve prosedürleri oluşturmayı zorlaştırdığından" teknik hizmetlerde çalışan kütüphaneciler, esnek işyeri yeteneklerini ve liderlik özelliklerini geliştirmek zorunda kalmıştır (Pan'dan aktaran Somerville, 2013, s. 234). Somerville, ABD'deki Auraria Kütüphanesinde, teknik hizmetlerin yeniden canlandırılması bağlamında akademik kütüphanenin kapsamlı bir şekilde yeniden inşa edilmesinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Somerville bu durumun yeni yapılar, süreçler, hizmetler ve roller tasarlamak için kullanılan işbirlikçi yaklaşımın bir açıklamasıyla başlayarak, yeniden inşanın, sorgulamayla desteklendiğini, bilinçli öğrenmeyle sağlandığını ve paylaşılan liderlikle ilerletildiğini söylemektedir. Bu çalışma örneğinde belirtilen özelliklerin aslında kütüphanecilerde var olan potansiyelin açığa çıkartılması ve geliştirilmesi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Konu ile ilgili bir diğer ilgi çeken çalışma Li tarafından gerçekleştirilmiştir. Li çalışmasında, Kütüphane ve Enformasyon Bilimi alanındaki dergilerde disiplinler arası kabul edilen 25.153 araştırma makalesi üzerinde altmetrik (Mendeley, twitter, Blog, Haberler, Google+, Vikipedi ve benzeri platformlar üzerinden) bir etki ölçümü gerçekleştirerek alanımızın disiplinler arası özelliğini ortaya koymak istemiş, diğer hangi alanlar ile etkileşim içinde olduğunu belirlemiştir (Li, 2021).

Yine bir başka uygulama olan Fakülte Öğrenme Topluluğu (Faculty Learning Community – FLC) projesinde bilgi profesyonelleri olarak kütüphanecilerin kaynaklara hâkim olma becerileri, bilgi yönetimi becerileri, bilgi erişim ve farklı gruplarla bağlantı kurma yetenekleriyle, öğrenen bir topluluk geliştirmek ve öğrenen bir organizasyon kültürünü teşvik etmek için iyi bir konumda yer aldıkları belirtilmektedir. Yapılan çalışmada kütüphanecilerin bu tarzda projelerde sınırları aşmak, etkileşimi ve işbirliğini kolaylaştırmak, fiziksel, disiplin ve hiyerarşik engelleri aşmak için farklı ortamlarda hibrit profesyonel roller oynayabileceği vurgulanmaktadır. Yine FLC çalışmalarında, kütüphanecinin başkalarını geliştirerek bir öğretim üyesi rolü

üstlendiği, kendini yeniden keşfetmesi ve geliştirmesi yanında eğitimci, koordinatör, topluluk oluşturucu ve yaşam boyu öğrenme konuları gibi birden fazla rol oynayarak becerilerini geliştirdiği irdelenmektedir (Mi, M. 2015, s. 33-35).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere kütüphanecilerin disiplinlerarası çalışmalara katılımı, ortak araştırma projeleri, ortak program geliştirme, ortak öğretim girişimleri ve paylaşılan kaynaklar gibi çeşitli biçimlerde olabilir. Kütüphanelerdeki disiplinlerarası çalışma, profesyoneller arasındaki iş birliğinin ötesinde aynı zamanda farklı disiplinlerden kullanıcılarla etkileşim kurmayı ve onların benzersiz bilgi ihtiyaçlarını anlamayı, kullanıcı topluluklarına kapsamlı destek sağlamayı da içerir. Yenilikçi hizmetlerin geliştirilmesine ve kütüphanecilik alanında bilgi birikiminin genişletilmesine yol açan fikirlerin, metodolojilerin ve en iyi uygulamaların ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayabilir. Ek olarak, disiplinlerarası iş birliği, kütüphanecilerin profesyonel gelişimine katkıda bulunarak yeni beceriler kazanmalarını, bakış açılarını genişletmelerini ve problem çözme yeteneklerini geliştirmelerini sağlayabilir.

Yine bir başka çalışmada (Ward, 2019) kütüphanelerin ve kütüphanecilerin rolü incelenerek kütüphanecilerin bilgi okuryazarlığı, kaynak keşfi ve disiplinlerarası iş birlikleri için araştırma desteği konusundaki uzmanlığının önemini vurgulanmıştır. Kütüphaneciler için disiplinlerarası araştırma için gerekli kılavuzları geliştirmek, ağ oluşturma fırsatlarını kolaylaştırmak ve özel eğitim ve çalıştaylar düzenlemek gibi bu tarzda çalışmaları teşvik edecek stratejiler önerilmektedir.

Disiplinlerarası çalışmalar, yeni keşifler ve bilginin ilerlemesi için yüksek bir potansiyele sahiptir. Farklı akademik geçmişlere sahip akademisyenlerin yeni bakış açıları, genellikle yeni ilerlemeleri ateşlemede en azından bir kıvılcım sağlamaktadır (Knapp, 2011, s. 2). Kütüphanelerdeki disiplinlerarası iş birliği, farklı bakış açılarını, uzmanlıkları ve yaklaşımları bir araya getirerek yenilikçiliği ve yaratıcılığı artırır. Farklı disiplinlerin entegrasyonu, yeni fikirlerin üretilmesi ve karmaşık sorunlara yeni çözümlerin geliştirilmesi için verimli bir ortamı teşvik eder. Ancak bunu sağlamak için ilişkiye girilen disiplin ya da disiplinlerin de kütüphaneye ve kütüphaneciye önem vermesi gerekir. Knapp (2011, s. 4), kütüphanecilerin kullanıcılarına sunacakları çok şey olduğunu bilseler de kullanıcıların bunu bilip bilmediği konusunda her zaman net olmadıklarını ve kütüphaneleri hakkında en iyi duygulara sahip olan bilim çevrelerinde bile, kütüphanecilerine fiilen danışma sıklıklarının azalıyor gibi göründüğünü belirtmektedir. Nitekim Miller ve Ben-Knaan (2020) bir yazılarında, kütüphanecilerin disiplinlerarası araştırma ekiplerine yaptıkları üç katkıdan ilkinin disiplinlerarası bilgi kaynaklarını bulma ve bunlara erişme, ikincisinin ekipleri uzmanlara ve kaynaklara bağlama ve üçüncü olarak da iş birliği ve iletişim stratejilerini geliştirme olarak belirtilmektedir. U-Link (https://ulink.miami.

edu/) girişimindeki deneyimlerden yola çıkan yazıda Kütüphanecinin katılımından en fazla değeri elde etmek için disiplinlerarası araştırmacılara önerileri şöyledir:

- Kütüphanecileri ekip oluşturma sürecine mümkün olduğunca erken dahil edin
- Kütüphanecileri tüm ekip toplantılarına ve etkileşimlerine dahil edin ve
- Kütüphanecilerin dinleme, bağlantı kurma ve iş birliği becerilerinin yanı sıra bilgi ve bilgi arama davranışlarındaki uzmanlıklarına değer verin (Miller & Ben-Knaan, 2020).

Yukarıda belirtilenler kütüphanecilerin yapabileceklerinin farkında olmalarını, bu farkındalık sonrasında diğer disiplinlerdeki araştırmacılarla bilgi ve becerilerini paylaşmalarını gerektirir. Bu kadarı bile kütüphanecilerin halkla ilişkiler ve pazarlama gibi bir disiplinle ortak çalışmalar yapması gerektiğini ortaya koyar.

Bir başka proje de Amerikan Ulusal Tıp Kütüphanesinin Sağlık Bilimleri öğrenci ve öğretim elemanlarıyla kütüphanecilerin bilgi ve organizasyon birikimlerini birlikte kullanabilecekleri kitap kulübü çalışmasıdır. Meslekler arası iş birliği olarak temalandırılan çalışmada kütüphaneciler için çeşitli noktalara değinilerek bu aktivitenin aynı zamanda meslekler arası sağlık bilimleri eğitim ekibinin bir parçası olarak sağlık bilimleri kütüphanecilerinin becerilerini ve katkılarını vurgulamak için bir fırsat olarak hizmet ettiği belirtilmiştir. Meslekler Arası Eğitim Yönlendirme Komitesinde gönüllü olan üç kütüphaneci, aktivitenin planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinin tüm yönlerine katılmıştır. Kütüphanecilerin bu projeye katılımı, onlara sağlık bilimleri bilgi ve eğitim alanındaki uzmanlıklarını paylaşmaları ve kampüsteki Meslekler Arası Eğitim girişimlerine katılmaları için ek fırsatlar sağlamıştır (Haley et al, 2019, s. 405).

California Üniversitesi Disiplinlerarası Çalışmalar için Araştırma Kütüphanecisi alımı ilanında pozisyonun temel sorumluluklarını şu şekilde sıralamıştır: (Research Librarian for Interdisciplinary Studies, 2020)

- Bilgi ihtiyaçlarının karşılandığından emin olmak ve kütüphanelerin hizmetlerini ve kaynaklarını tanıtmak için atanan konu alanlarında öğretim üyeleri ve öğrencilerle irtibat görevi yapmak.
- Mezun Bölümü ile irtibat görevlisi olarak hizmet etmek ve kütüphane erişimi ve lisansüstü öğrenciler ve doktora sonrası öğrenciler için stratejiler ve değerlendirmeler geliştirmek.
- Atanan bölümlere ve programlara özel eğitim, araştırma danışmanlığı ve referans hizmetleri sağlamak.
- Atanan alanlarda araştırma, öğretim, bilimsel iletişim ve yayıncılık alanındaki eğilimleri analiz etmek.

- Kampüste öğretim ve araştırma ihtiyaçlarını desteklemek için atanan disiplinler için koleksiyonları ve kaynakları seçmek, değerlendirmek ve yönetmek.
- Atanan konu alanlarındaki araştırmayı desteklemek için konu kılavuzları geliştirmek ve güncellemek.
- Alt düzey yazma kurslarına ve diğer bilgi okuryazarlığı girişimlerine kayıtlı öğrenciler için kütüphanelerin eğitim programına katılmak.
- Yüz yüze ve dijital referans dahil olmak üzere çeşitli modlarda genel referans yardımı sağlamak.
- Koleksiyon Stratejileri, Referans, Özel Koleksiyonlar ve Arşivler, Dijital Burs Hizmetleri ve UCI Kitaplıklarının stratejik hedeflerini ilerleten projelerde İletişim ve Etkinlikler dahil olmak üzere birçok departmandaki kütüphaneciler ve personelle iş birliği yapmak.

Yukarıda istenilenler, disiplinlerarası çalışmalarda kütüphanecilerden beklentilerin bir göstergesidir. 2020 yılında yayınlanan bu ilandan sonra geçen yaklaşık üç yılda da pek çok değişimin yaşandığı ve bu ilanın güncellenmesi durumunda yine bazı önemli ek yeterliliklerin isteneceği de herkesçe malumdur. Örnek olarak dijital koleksiyonlar, dijital koruma ve dönüşüm, üst veri, açık erişim/koleksiyon geliştirme, veri görselleştirme, veri ve metin madenciliği, yapay zekâ ve benzerleri sayılabilir. Akademik ortam değiştikçe, katkıda bulunabileceklerini bilen kütüphaneciler sürekli olarak yararlanacakları yeni işler aramalı ve kullanıcılarıyla ilgili kalabilmek için gerekli hizmetleri sağlamalıdır.

Disiplinlerarası araştırma, desteği hak eden ve büyüyen bir harekettir. Kütüphaneciler, bu harekette "bağlayıcılar" olarak merkezi bir rol oynamak için gerekli niteliklere sahiptir. Kütüphaneciler, akademik bölümlerle yakın bağlantı kurarak, disiplinlerarası araştırma merkezlerine ulaşarak ve disiplinlerarası araştırmacıların karşılaştığı bazı engellerle çalışarak akademideki rollerini güçlendirebilirler (Knapp 2011, s. 4).

ABD'de yapılan bir çalışmada, kütüphaneciler ile çalıştıkları eğitim/araştırma kurumlarında birlikte yapılan faaliyetler sonucu ortaya çıkan makaleler belirlenmiştir (Higgins, DeVito, Stieglitz, Tolliver, & Tran, 2017). Çalışmada 2005 – 2014 yılları arasında STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) ve Sağlık Bilimleri alanında, içinde kütüphanecilerin yazar olarak yer aldığı 157 araştırma saptanmıştır. Her ne kadar böyle bir çalışmaya ülkemizde rastlanmamışsa da uygulama alanında çalışan kütüphanecilerimizin farklı disiplinlerdeki bilim insanlarıyla birlikte gerçekleştirdikleri çalışma ve yayın sayısı araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmanın sonucu, disiplinlerarası çalışmalarda kütüphanecilerin ne kadar yer aldıklarını somut bir biçimde ortaya koyacaktır.

Yine yapılan bir başka çalışma da Kütüphane ve Enformasyon Bilimi alanında yayınlanmış 10 derginin içinde yer alan makaleler üzerine yapılan bir araştırmadır (Chang & Huang, 2012). Çalışma her ne kadar 3 bibliometrik yöntemin birbirlerine üstünlüklerini ortaya çıkartmak temelinde gerçekleştirilmişse de ortaya bu dergilerde 30 yıllık bir zaman diliminde hangi farklı disiplinlerin Kütüphane ve Enformasyon Bilimi ile beraber yayın yaptıklarını göstermesi açısından bizim için de önemlidir. Nitekim her ne kadar seçilen 10 dergi alanımızla ilgili görünse de yazarlarının da belirttiği gibi multidisipliner bir yapıdadır ve bu süre içinde yayınlanan toplam 11.120 araştırma makaleden 7.704 tanesi SSCI (Social Science Citation Index) tarafından Kütüphane ve Bilgi Bilimi kategorisinde değerlendirilmiştir. Araştırma geçerli bir örnekleme ile 1.536 makale üzerinden değerlendirme yapmıştır. İlginç sonuçlar elde edilen çalışmada bizi ilgilendiren kısmı konu ortaklıklarıdır. Çalışmada, Tarım, Antropoloji, Sanat, Astronomi, Biyoloji, İşletme Yönetimi, Kimya, Bilgisayar Bilimleri, Ekonomi, Tıp, Eğitim vb. 30 kadar değişik disiplin saptanmıştır. Bu çalışma pek çok disiplinle ortak çalışma yapılabileceğini ortaya koysa ve makaleler multidisipliner bir yapıda görünse de nihayetinde Kütüphane ve Enformasyon Bilimi ağırlıklı dergilerden derlenmiştir. Aklımıza alanımız dışındaki dergilerde kütüphanecilerin rol aldığı çalışmaların yayınlanıp yayınlanmadığı sorusu gelmektedir. Alanımızın doğasında bulunan disiplinlerarasılık, doğal olarak alan dergilerine de yansımaktadır.

Görüldüğü gibi kütüphaneciler, hemen her disiplinle ortak çalışma yapabilir durumdadır. Yazımızda Sağlık Bilimleri alanında bir örnek yer almıştır. Bunun yanında literatür incelendiğinde pek çok disiplinde yapılan çalışmalarda kütüphanelerin ve kütüphanecilerin izini görmek mümkündür. Bütün alanların burada tek tek incelenmesi ve örneklenmesi çalışmayı okunmaz hale getireceğinden aşağıda iki alandan örnek verilmekle yetinilmiştir.

Kütüphaneciler ve Teknoloji Uzmanları Arasındaki İş birliği: Kütüphanelerde disiplinlerarası iş birliğinin öne çıkan bir biçimi, kütüphaneciler ve teknoloji uzmanları arasındaki ortaklıktır. Teknolojik ilerlemeler, bilginin yaratılma, yayılma ve erişilme şeklini derinden değiştirmiştir. Bilgi düzenleme ve erişim konusundaki uzmanlıklarıyla kütüphaneciler, kaynakların keşfedilebilirliğini ve erişilebilirliğini artıran dijital çözümler geliştirmek ve uygulamak için teknoloji uzmanlarıyla iş birliği yapabilir. Örnek olarak ABD'de yapılan bir e-bilim projesi gösterilebilir. Bu proje, Eğitimde Gerçek Bilim Uygulamaları Merkezi (Center for Authentic Science Practice in Education - CASPiE), Purdue Üniversitesi Kimya Bölümü tarafından merkezi olarak yönetilen, Ulusal Bilim Vakfı'nın (National Science Foundation - NSF) finanse ettiği çok kurumlu bir lisans araştırma merkezi tarafından gerçekleştirilmiştir. Projede kütüphaneciler erişim/koruma ihtiyaçlarını belirlemek, envanter verileri ve uygun

açıklama biçimlerini belirlemek (üst veriler), bilimsel iş akışının ana hatlarını çizmek ve bunu veri iyileştirme işlevleriyle eşlemek ve karşılaşılan süreci ve zorlukları belgelemek gibi konularda görev yapmışlardır (Garritano & Carlson, 2009) .

Şüphesiz bu alandaki ilişki yalnızca kütüphanecilerin farklı disiplinlere bilgi ve becerilerini aktarması yönünde değildir. Yeni bir oluşumun birlikte çalışılarak ortaya çıkması bazen tam ters akışta da gerçekleştirilebilir. Örneğin kütüphanecilerin işlem ve hizmetlerini gerçekleştirmesi için teknoloji uygulamalarında farklı disiplinlerdeki bilim insanlarıyla çalışmaları günümüzde kaçınılmazdır.

Kütüphaneciler ve Eğitimciler Arasındaki İş birliği: Kütüphaneciler ve eğitimciler arasındaki disiplinlerarası iş birliği, kütüphanelerdeki diğer bir değerli yaklaşımdır. Kütüphaneciler, bilgi okuryazarlığı ve araştırma becerilerini müfredata entegre etmek için öğretmenler ve öğretim tasarımcıları ile iş birliği yapabilir. Kütüphane eğitimini akademik programların öğrenme çıktılarıyla uyumlu hale getirerek, kütüphaneciler öğrencilerin bilgi okuryazarlığını geliştirmede çok önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, kütüphaneciler açık eğitim kaynakları geliştirmede eğitimcilerle iş birliği yapabilir. Örnek olarak Calgary Üniversitesindeki bir çalışma verilebilir. Çalışmaya 5 kütüphaneci katılmıştır. Çalışmanın amacı öğrencilerde sorgulamaya dayalı bir öğrenim yapısı oluşturmaktır. Her eğitmen ve kütüphaneci çifti, öğretimlerini nasıl yapılandıracaklarına diğer bölümlerden bağımsız olarak karar vermiştir. Her ders sırasında kütüphaneci sınıfta dolaşarak öğrencilere literatür değerlendirme ve arama stratejileri konusunda yardımcı olmuştur. Kütüphaneci, öğrenci öğrenmesini ve grup projesi geliştirmeyi değerlendirmek için iki haftada bir eğitmenle yaptığı bir toplantıda bu bölümden geri bildirim paylaşmıştır. Başka bir bölümde, kütüphaneci ders sırasında daha pasif durmuş; ancak dönem boyunca tekrar eden atölye çalışmaları ve konferanslar şeklinde planlanmış bilgi okur yazarlığı eğitimini vermiştir (Murphy, Koltutsky, Lenart, McClurg, & Stoeckle, 2020) .

Lund yaptığı çalışmasında kütüphane ve enformasyon bilimi ile eğitim teknolojisi disiplinleri arasında bir ilişki olduğunu ve bu durumun belirtilen disiplinlerdeki en bilinen ve tercih edilen dergiler arasında yapılan atıf değişiminde açıkça görüldüğünü söylemektedir. Atıfların gösterdiği bu disiplinlerarası ilişkinin, disiplinlerdeki tüm dergiler arasında eşit derecede güçlü olmadığını belirterek, kütüphane ve enformasyon biliminde eğitim konusunu vurgulayan dergiler ve yüksek düzeyde saygı gören eğitim teknolojisi dergilerinin, diğer disiplin üzerinde daha güçlü bir disiplinler arası etkiye sahip olma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Lund, 2020).

Prebor ise çeşitli bilgi bilimleri bölümlerinde 335 yüksek lisans ve doktora tezi üzerinden yaptığı çalışmasında spesifik olarak, verinin organizasyonu ve erişimi, metodoloji ve enfor-

masyon biliminin temelleri gibi temel konuların incelendiğini, kütüphane ve enformasyon bilimi eğitiminin geleneksel yaklaşımını bilgi kullanıcılarına vurgu yaparcasına geliştirerek, öğrencilerine enformasyon çalışması için temel beceriler sağlandığını, bilgi teknolojisi, enformasyon ve enformasyonun yönetimi, enformasyon sistemleri, bilginin değeri ve hatta tıbbi enformasyon gibi toplum ile ilgili konular yanında işletme, bilgisayar bilimi, eğitim ve iletişim başta olmak üzere, bilgi toplumu, bilgi etiği ve hukuku gibi farklı alanlardan araştırmacıların dahil olduğu birçok konunun saptandığını belirtmektedir (Prebor, 2010, s. 266). Bu tarzdaki çalışmalar, ülkemizde alanımızda faaliyet gösteren akademik bölümlerin ders programlarında diğer disiplinlerle ilişkileri içerecek şekilde konuların yapılandırılmasına dikkat etmeleri gerektiğini, yapılan ya da yaptırılan lisansüstü çalışmalarda bu noktaya önem vermeleri gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Bu tarzda çalışmaların yanında kütüphane türüne göre, kütüphanecilerin kullanıcıları ile daha anlamlı ve yakın ilişki kurabilmek için eğitim bilimlerinden ve pedagojiden yararlanması gerektiği de hepimizce bilinen bir gerçektir.

Çalışma özellikle meslektaşlarımız üzerinde bir farkındalık yaratmak için yüzeysel tutulmuştur. Bu nedenle başta da söylediği gibi Kütüphanecilik ve Enformasyon Bilimi bir bütün olarak ele alınmıştır. Oysa hepimizce bilinmektedir ki, alanımız da Kütüphane ve Enformasyon Bilimleri (Library and Enformation Science), Bilgi Yönetimi (Knowledge Management), Arşiv Çalışmaları (Archival Studies) ya da Arşiv Bilimleri (Archival Sciences) gibi alanlara ayrılmaktadır. Ülkemizde bu alanda eğitim veren kurumlara baktığımızda da bunun örneklerini görebilmek mümkündür. Bu noktada verecek örnek çalışma da alanımızda iki farklı alt disiplinde Kütüphane Enformasyon Bilimlerinin, Bilgi Yönetimi ile ilişkisini disiplinlerarası bir çalışma yürüterek saptamaya çalışmıştır. (Roknuzzaman & Umemoto, 2008) Çalışma sonunda Bilgi Yönetimi ile Kütüphane ve Enformasyon Yönetiminin belirgin ayrılıkları olup olmadığı konusunda kararsız kalındığı, Bilgi Yönetiminin, Bilgi Teknolojileri ve İşletme Yönetimi gibi alanların etkisiyle diğerinin bir alt alanı olarak oluştuğu görüşünde olanların bulunduğu belirtilmektedir. Ancak çalışmanın içerisinde her iki alanın da disiplinlerarası olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

Bunun yanında Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin sadece müfredat programlarının incelenmesi bile alanımızın diğer disiplinlerden ne kadar etkilenerek disiplinlerarası bir yaklaşım ile bu programların hazırlandığını ortaya koyacaktır. Bu programlarda, İstatistik, Halkla İlişkiler, Bilgi Pazarlama yanında çok sayıda teknolojik gelişmeleri takip eden dersleri ve benzerlerini görmek mümkündür.

Sonuç

Kütüphane ve Enformasyon Bilimi, disiplinlerarası doğaya sahip bir bilimdir. Bilgi profesyonelleri disiplinlerarası özellikleri taşıyacak şekilde yetişmektedir. Önemli olan nokta, bu özelliklerinin farkındalığına varmaları ve diğer disiplinlerle iletişime geçmeleridir. Kendilerinin sahip oldukları bilişsel kapasiteleri ve yetenekleri diğer alanlardaki bilim insanlarına göstermeleri durumunda disiplinlerarası çalışmalarda yer almaları kaçınılmaz olacaktır. Bilgi profesyonellerinin diğer alanlardaki çalışmalara katkılarının yanı sıra diğer alanların da alanımıza katkı yapacakları ortadadır. Günümüzde yenilikçi hizmetlerin geliştirilmesi, teknolojik gelişmelerin alanımıza adaptasyonu, eğitim bilimleri ve pedagojinin katkıları, yetenekleriniz yanında hizmetlerimizi çevreye duyurmada halkla ilişkiler ve pazarlama gibi alanlarla iş birliğini zorunlu hale getirmiştir.

Kaynakça / References

Carlin, A. P. (2003). Disciplinary debates and bases of interdisciplinary studies The place of research ethics in library and information science. *Library & Information Science Research, 25*, 3-18.

Chang, Y., & Huang, M. (2012). A Study of the evolution of Interdisciplinarity in Library and Information Science: Using three bibliometric methods. *Journal of The Amerıcan Socıety For Informatıon Scıence And Technology, 63*(1), 22 - 33.

Çoruh, H. (2010). "Disiplinlerarası bilim tarihi" dersi ve gerekçesi. *Tarih Okulu*(7), 7 - 23.

Disiplin. (2022). Mayıs 3 , 2023 tarihinde TDK güncel türkçe sözlük: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Garritano, J., & Carlson, J. R. (2009). A subject librarian's guide to collaborating on e-science projects. *Science and Technology Librarianship*. doi:10.5062/F42B8VZ3

Haley, J., Carlson McCall, R., Zomorodi, M., Zerdan, L. S., Moreton, B., & Richardson, L. (2019). Interprofessional collaboration between health sciences librarians and health professions faculty to implement a book club discussion for incoming students. *Journal of the Medical Library Association, 107*(2), 403 - 410.

Hérubel, J.-P. V. (2008). Being undisciplinedor traversing disciplinary configuration in social science and multidisciplinarity. *Social science libraries: Interdisciplinary collections, services, networks*. içinde IFLA.(s. 25 - 29).

Higgins, M., DeVito, J. A., Stieglitz, S., Tolliver, R., & Tran, C. Y. (2017). Better together: an examination of collaborative publishing between librarians and STEM and Health Sciences Faculty. *Science and Technology Librarianship*. doi:10.5062/F4Z60M1R

Huang, M., & Chang, Y. (2012). A comparative study of interdisciplinary changes between information science and library science. *Scientometrics*(91), 789 - 803.

Huang, M.-H., & Chang, Y.-W. (2011). A study of interdisciplinarity in information science: using direct citation and co-authorship analysis. *Journal of Information Science, 37*(4), 369-378.

Interdisciplinary. (2023). (C. U. Press, Prodüktör) Mayıs 3, 2023 tarihinde Cambridge Dictionary: https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/interdisciplinary adresinden alındı

Karunan, K., Lathabai, H. H., & Prabhakaran, T. (2017). Discovering interdisciplinary interactions between two research fields using citation networks. *Scientometrics, 113*(1), 335-367.

Klein,, J., & Newell., W. (1996). Advancing Interdisciplinary studies. *Handbook of the undergraduate curriculum: a comprehensive guide to purposes, structures, practices, and change*. içinde Association of American Colleges and Universities. (s. 393-415)

Knapp, J. (2011). Plugging the 'whole': Librarians as ınterdisciplinary facilitators. *IFLA 2011, 142 -- Libraries beyond libraries; integration, innovation and information for all -- Social Science Libraries Section.* IFLA. (s. 1 - 9).

Li, X. (2021). Analysis of topics of interdisciplinary research in the field of library science and information science from the perspective of altmetrics. *Open Access Library Journal, 8*(11), e8136. doi:10.4236/oalib.1108136

Lund, B. D. (2020). Do "interdisciplinary" disciplineshave an interdisciplinary impact?: Examining citations between educational technology and library and information science journals. *Education and Information Technologies, 25*(6), 5103-5116.

Mi, M. (2015). Expanding librarian roles through a librarian initiated and facilitated faculty learning community. *Journal of Library Administration*(55), 24 - 40.

Miller, K., & Ben-Knaan, K. (2020). *How librarians contribute to interdisciplinary research teams*. Mayıs 7, 2023 tarihinde Integration and Implementation Insights :A community blog and repository of resources for improving research impact on complex real-world problems: https://i2insights.org/2020/09/22/librarians-and-interdisciplinarity/ adresinden alındı

Multidisciplinary. (2023). (C. U. Press, Prodüktör) Mayıs 3, 2023 tarihinde Cambridge dictionary: https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/multidisciplinary adresinden alındı

Murphy, J. E., Koltutsky, L., Lenart, B., McClurg, C., & Stoeckle, M. (2020). Academic librarian collaborations in ınquiry-based learning: a case study, reflections, and strategies. *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research, 15*(2), 1 - 21.

Özaydınlı Tanrıverdi, B., & Kılıç, C. (2019). Disiplinlerarası yaklaşıma ilişkin ortaöğretim öğretmenlerinin görüşleri ve ders uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 52*(2), 301 - 330. doi:10.30964/auebfd.446969

Prebor, G. (2010). Analysis of the interdisciplinary nature of library and information science. *Journal of Librarianship and Information Science, 42*(4), 256-267.

Repko, A. F., Szostak, R., & Buchberger, M. P. (2017). *Introduction to interdisciplinary studies* (2nd ed. b.). Sage Publications, Inc.

Research Librarian for Interdisciplinary Studies. (2020). (U. o. California, Prodüktör) Mayıs 2, 2023 tarihinde UCI Libraries: https://www.lib.uci.edu/research-librarian-interdisciplinary-studies adresinden alındı

Rezaei, N., & Saghazadeh, A. (2022). Introduction on integrated science: Multidisciplinarity and interdisciplinarity in health. *Multidisciplinarity and Interdisciplinarity in Health* içinde (s. 1 - 40).

Roknuzzaman, M., & Umemoto, K. (2008). Knowledge management's relevance to library and information science: An ınterdisciplinary approach. *Journal of Information & Knowledge Management, 7*(4), 279 - 290.

Somerville, M. (2013). Digital age discoverability: A collaborative organizational approach. *Serials Review, 39*(4), 234 - 239.

Van Den Besseleaar, P., & Heimeriks, G. (2001). Disciplinary, multi disciplinary, interdisciplinariy: cocept and indicators. M. Davis, & C. Wilson (Dü.), *Proceedings of the 8th International Conference on Scientometrics & Informetrics (ISSI)* içinde, University of New South Wales.(s. 705 - 716).

Ward, J. (2019). fostering ınterdisciplinary research: The role of libraries and librarians. *Journal of Academic Librarianship, 45*(1), 16 - 20.

33. BÖLÜM / CHAPTER 33

Dijital Kültür ve İletişim

Digital Culture and Communication

Semanur ÖZTEMİZ[1]

[1]Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta: semanuroztemiz@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.33

ÖZ

Dijital devrim rutin, gündelik ya da profesyonel yaşamın tüm süreçlerini sayısallaştırırken, insanları, toplumları ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dijital kavramı, endüstriden- akademiye, sağlıktan- çevreye, kültürden iletişime kadar toplumsal faaliyetlerin neredeyse tüm alanlarıyla iç içe geçmiştir. Verinin küresel düzeyde hem kullanıcısı hem de üreticisi konumunda bulunan kullanıcılar, bu sürecin doğurduğu büyük veri döneminin de aktörleri niteliğindedir. Kültürel bellek kurumları da ya büyük veri ile ilgili algoritmaları ve teknolojik gelişmeleri kültürel mirasa uygulayarak ya da büyük veri akışının bir parçası olarak bu süreci deneyimlemektedirler. Büyük kültür verisinin başarıyla yönetilebilir olması, güçlü koordinasyon becerilerini gerekli kılmaktadır. Dijital kültürel miras verilerinin, bütünleştirici yapılardaki erişim platformlarına aktarılması, kültürün küresel düzeyde erişilebilir olmasına katkı sağlayabilir. Bu durum, dijital iletişim ve kültür ortamında, dünyanın ortak kültürel mirasını belgeleme, koruma ve erişilebilir kılma çabasını destekleyen kültürel bellek kurumlarının varlığını elzem kılmaktadır. Dijital kültür ve iletişim kavramlarının konuya ilişkin literatür çerçevesinde derlendiği bu çalışmada, dijital kültür ortamında insan-bilgi etkileşimi, dijital dönüşümün gerektirdiği okuryazarlık becerileri, dijital kültür ve iletişimin kültürel bellek kurumlarına olan yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca çeşitli istatistiksel göstergeler ve raporlar doğrultusunda Türkiye'nin dijital iletişim ve kültür profili incelenmiştir. Dijital kültür politikası ve dijital dönüşüm odaklı raporlar, Web tabanlı metin analizi yazılımlarından Voyant Tools ile değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ilgili raporlarda, dijital kültür ve iletişim odaklı plan ve stratejilere yer verildiğini, bununla birlikte "dijital, dönüşüm, okuryazarlık, bilgi, teknoloji ve iletişim" gibi kavramların ön plana çıktığını göstermiştir. Çalışmanın, dijital kültür ve iletişim kavramlarına ilişkin genel bir bakış açısı kazandırması, bununla birlikte dijital kültür ortamının yarattığı fırsat ve tehditler karşısında kültürel bellek kurumlarının rolüne dikkat çekmesi beklenmektedir. Tüm yönleriyle araştırmanın konuya ilişkin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital kültür ve iletişim, dijital dönüşüm, kültürel bellek kurumları

ABSTRACT

The digital revolution has affected people, societies, and the entire world as it digitizes all processes in routine, daily, or professional life. The concept of digitalization is intertwined with almost all areas of social activities, from industry to academia, from healthcare to the environment, from culture to communication. Users who are both

producers and consumers of data on a global scale are also actors in the era of big data that this process has produced. Cultural memory institutions either apply algorithms and technological developments related to big data to cultural heritage or experience this process as part of the flow of big data. Successfully managing big cultural data requires strong coordination skills. Transferring digital cultural heritage data to access platforms in integrative structures can contribute to making culture globally accessible. This situation necessitates the existence of cultural memory institutions supporting the effort to document, preserve and make accessible the world's common cultural heritage in the digital communication and cultural environment. In this study, in which the concepts of digital culture and communication are compiled within the literature focusing on the related topics, human-information interaction in the digital culture environment, the literacy skills required by digital transformation, and the reflections of digital culture and communication on cultural memory institutions are discussed. Additionally, Turkey's digital communication and culture profile were examined based on various statistical indicators and reports. Reports focused on digital culture policy and digital transformation were evaluated with Voyant Tools, a web-based text analysis software. The results showed that the relevant reports included plans and strategies focused on digital culture and communication, with terms such as "digital, transformation, literacy, information, technology, and communication" being prominent. The study is expected to provide a general perspective on the concepts of digital culture and communication while highlighting the role of cultural memory institutions in the face of opportunities and threats created by the digital culture environment. The research is believed to contribute to the literature on the subject in all aspects.

Keywords: Digital culture and communication, digital transformation, cultural memory institutions

Extended Abstract

The multidimensional impact of digitization and network-based technologies has led to a temporary, uncertain, complex, and ambiguous structure of the present world, known as VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) (Martin, 2013). Digital technologies, which affect almost everything from professional life to daily routines, have caused changes in the interactions between people and, consequently, the digital transformation of communication and culture (Entschew, 2021). In other words, the emergence of new technologies such as the internet and mobile devices, digital platforms, and social media has digitized communication and cultural relationships (Murray and Lamonica, 2021).

The cultural interaction that emerges through communication and is traditionally attributed to factors such as migration, trade, travel, or random encounters has led to global integration with the digitalization of communication. Researchers discussing digital culture (Gere, 2002; Greffe and Sonnac, 2008; Doueihi, 2011) refer to digital technologies and the culture created through interaction facilitated by these technologies. Users who are a part of this culture through virtual identities and those who design, market, and provide digital technologies are the main actors in the phenomenon of digital culture. In the developmental process that extends from physical reality to virtual reality, augmented reality, and ultimately hyperreality, people who experience many vital situations in the virtual realm have also played an important role in the dissemination of digital

culture (Rosenfeld, 2015).

The last decade has seen virtual interactions become an increasingly important part of life for both consumers and businesses. This trend has accelerated during the COVID-19 pandemic, with both consumers and businesses turning to video conferencing and other virtual interaction forms. Interest in virtual interactions has now moved beyond social media platforms that entered our lives with Web 2.0, focusing on the "metaverse." Every new development that can be considered the next wave in technology also leads to the integration of communication and culture with these new environments. This study provides a general literature review focused on digital culture and communication, and presents various indicators of how this subject is reflected in cultural memory institutions. It is expected that the research will provide a general perspective on the subject and contribute to the relevant literature. The impact of digital transformation activities can be explained within the framework of both the changing organizational and societal structure due to technological developments, and the discovery and use of new technologies that are sensitive to social conditions. In this context, one of the fundamental requirements of digital transformation is to have a strong information and communication technology infrastructure that enables the design and use of new technologies. Components such as adaptable, flexible, and reconfigurable systems, platforms for delivering digital services, and cybersecurity measures are the backbone of the relevant infrastructure (Saarikko, Westergren, and Blomquist, 2020).

Adopting policies that enable the circulation of organizational data among stakeholders and its reuse for the benefit of the organization is also among the activities that need to be considered in the digital transformation process (Korachi and Bounabat, 2019). Another important factor in the successful implementation of the digital transformation process is the human resources with the qualities (creativity, equality, flexibility, transparency, and digital literacy) that will enable the evolution of the current organizational culture into digital culture. Initiatives that will increase the digital competencies and interest of organizational employees are closely related to the development of skills that go beyond traditional literacy. While most texts expected to be read or written in the new economic, social, and societal processes directed by emerging technologies are digital, the expected content is not only text-based but also environments where digital content such as blogs, forums, messaging portals, and other social media tools are written, created, read, evaluated, and shared. These new media opportunities necessitate digital literacy, one of the most fundamental literacy types of the digital age (Martin and Grudziecki, 2006, p. 254).

Digital literacy is related to the ability to effectively use digital technologies to find and analyze information that meets requirements among the information exposed in the digital environment. Digital literacy can be expressed as the ability to access digital technology and use it to reach and use information for individual or organizational purposes. Effective use of digital technology skills, from obtaining digital information to using it in accordance with the purpose and sharing it with

others, forms the basis of digital literacy. In the hyperreality (Rosenfeld, 2015) environment where the virtual and real converge in unpredictable ways, it is thought that individuals and organizational structures that can adapt to the digital transformation and the new literacy skills it brings will continue to exist as an integral part of digital culture. This situation makes it necessary to answer the question of how human-information interaction and what roles information centers will take in the digital communication and culture environment.

1. Giriş

Tarihsel süreçte pek çok olay, toplumsal değişim ve dönüşüme neden olan gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen teknolojiler bir yandan bilgi miktarının artmasını tetiklerken diğer taraftan yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren World Wide Web'in ortaya çıkmasıyla birlikte ağa dayalı teknolojilerin yaygınlaşması iletişimin de dijitalleşmesine neden olmuştur. Kendini iletişim yoluyla var eden ve geleneksel bakış açısıyla göç, ticaret, seyahat gibi faktörlere bağlı olarak ya da rastlantısal yollarla gerçekleşen kültürel etkileşim, iletişimin dijitalleşmesiyle birlikte, küresel düzeyde bütünleşmeye yol almış ve dijital bir forma kavuşmuştur (Çaycı ve Karagülle, 2016, s. 570; Koç, 2022, s. 500). Turan'ın ifadesiyle (2010, s. 6) "tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerle bunları yaratma ve sonraki kuşaklara aktarmada kullanılan araçların tümü" olarak ifade edilen kültür, küreselleşen dünya düzeninde gerek kapsadığı değerler gerekse bunların gelecek kuşaklara aktarılmasında aracı rolü üstlenen kaynaklarıyla, dijital nitelemesiyle anılan bir kavram halini almıştır. Dijital kültürden bahseden araştırmacılar (Gere, 2002; Greffe ve Sonnac, 2008; Doueihi, 2011), dijital teknolojilere ve bunlar aracılığıyla kurulan etkileşimin yarattığı kültüre atıfta bulunurlar. Sanal kimliklerle bu kültürün bir parçası olan kullanıcılar ve dijital teknolojilerin tasarlayıcısı, pazarlayıcısı, sağlayanı konumunda bulunanlar; dijital kültür olgusunun başat aktörleridir. Dijital ortamın, fiziksel gerçeklikten sanal gerçekliğe, sanal gerçeklikten artırılmış gerçekliğe ve nihayet hipergerçekliğe uzanan gelişim sürecinde, yaşamsal kabul edilen pek çok durumu sanal düzende deneyimleyen insanlar, dijital kültürün yaygınlaşmasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir (Rosenfeld, 2015).

Son on yılda sanal etkileşimler, tüketiciler ve işletmeler için daha önemli hale gelmiştir. Bu eğilim, COVID-19 salgını sırasında hem tüketicilerin hem de işletmelerin video konferans ve diğer sanal etkileşim biçimlerine yönelmesiyle hız kazanmıştır. Sanal etkileşimlere olan ilgi günümüzde, Web 2.0'la yaşantımıza giren sosyal medya platformlarının ötesine geçip "metaverse" üzerine odaklanmıştır (Ball, 2022). Teknolojideki hızlı değişim, "yarın bizi hangi yenilik bekliyor?" sorusuna belirsiz yaklaşılmasına neden olmaktadır. Teknolojide bir sonraki dalga olarak değerlendirilebilen her yeni gelişme, iletişim ve kültürün de söz konusu yeni ortamlarla bütünleşmesini sağlamaktadır. Kültür ve iletişim kapsamında yaşanan dönüşüm, kayıtlı veri ve bilgi birikiminin artmasına neden olurken, doğru ve güvenilir bilgiye erişim sağlayan toplumsal örgütler olarak kültürel bellek kurumlarının önemine de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada dijital kültür ve iletişim odağında genel bir literatür değerlendirmesine yer verilip, konunun kültürel bellek kurumlarına yansımaları çeşitli göstergeler çerçevesinde

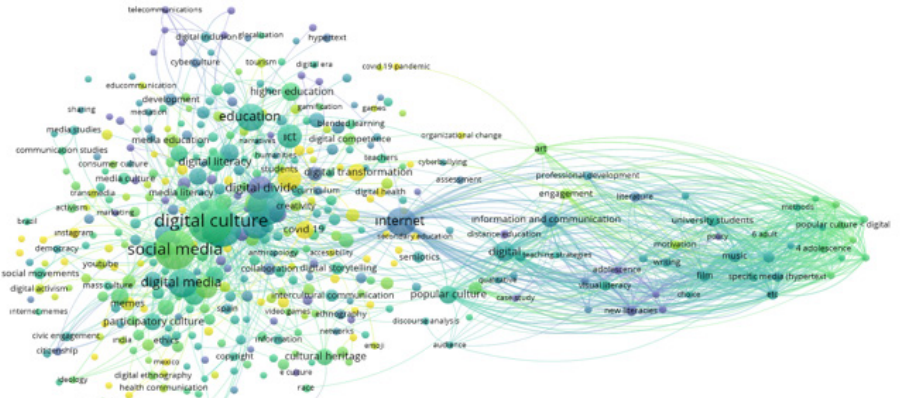
sunulmuştur. Araştırmanın konuya ilişkin genel bir perspektif kazandırması ve ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. İlgili Çalışmalar

Dijitalleşme ve ağa dayalı teknolojilerin yol açtığı çok boyutlu etki, sağladığı pek çok avantajla birlikte günümüz dünyasını VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) kısaltmasıyla bilinen geçici, belirsiz, karmaşık ve muğlak bir yapılanmaya itmiştir (Martin, 2013). Profesyonel yaşamdan günlük rutinlere kadar hemen her şeyi etkileyen dijital teknolojiler, insanlar arasındaki etkileşimin değişmesine ve bununla birlikte iletişim ve kültür anlayışının dijital dönüşümüne neden olmuştur (Entschew, 2021). Bir başka ifadeyle internet ve mobil cihazlar gibi yeni teknolojilerin, dijital platformların ve sosyal medyanın ortaya çıkışı, iletişimi ve kültürel ilişkileri dijitalleştirmiştir (Murray ve Lamonica 2021).

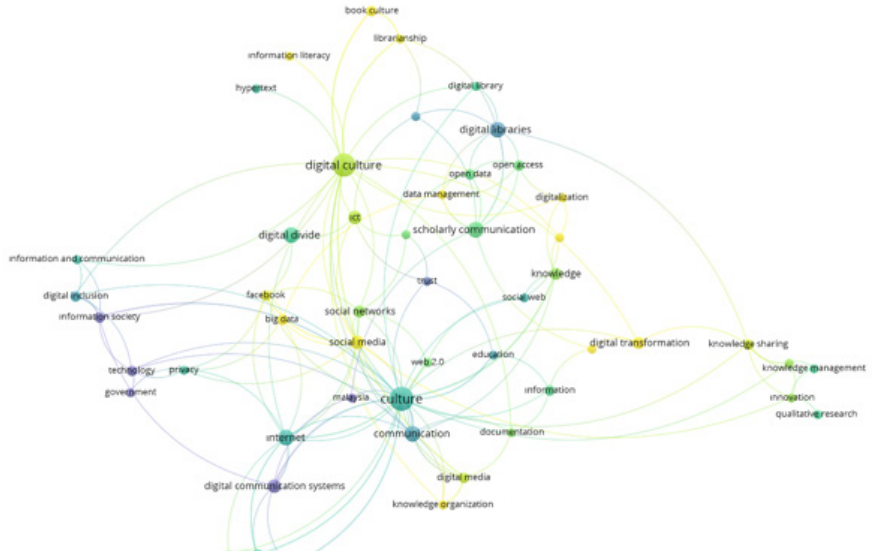
Dijital iletişim geleneksel iletişimden farklı olarak, çevrimiçi platformların kanal, sanal kimliklerin ise kaynak (ileten) ve hedef (alıcı) olduğu, fiziksel çabanın daha az gerçekleştiği bir süreci içerir (Govos, 2021). Meikle ve Young'ın (2011) dikkat çektiği gibi, gelişen teknolojilerin etkisiyle meydana gelen yakınsama, iletişim ve kültüre de yansımış, medya üzerinden okuma, dinleme ve izleme süreçleri teknik olarak bir arada ve mobil biçimde yürütülür hale gelmiştir. Dijital teknolojilerin iletişimi ve buna bağlı olarak insanlar arasındaki etkileşimi kolaylaştıran yaklaşımı, iletişimle bağlantılı pek çok toplumsal özelliğin de değişmesine neden olmuştur. Dovidio, Gaertner ve Saguy (2009) veri akışının ve bilgi paylaşımının hızla gerçekleştiği dijital iletişim ortamlarının, toplumların dünya görüşünü, yaşam tarzını, davranışını, sosyal rollerini ve dolayısıyla kültürünü doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur.

Şekil 1'de Web of Science kapsamında yer alan ve dijital kültür ve iletişim üzerine yapılan toplam 2947 çalışmanın anahtar sözcükleriyle üretilen ortak görülme (co-occurrence) haritası sunulmuştur. Şekil 2 ise Bilgibilim ve Kütüphanecilik alanında yapılan dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların ortak görülme haritasını içermektedir. Söz konusu haritaların hazırlanmasında kullanılan anahtar sözcükler ve ilgili detaylar dipnotlarda açıklanmaktadır.



Şekil 1[1]**.** Dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların anahtar sözcükleriyle üretilen ortak görülme haritası

Şekil 1'den anlaşılacağı gibi uluslararası literatürde dijital kültür ve iletişim araştırmalarının konusal dağılımı farklılık göstermektedir. Bu bağlamda dijital kültür, sosyal medya, dijital medya, eğitim, internet ve dijital okuryazarlık temelli konuların ön plana çıktığı görülmektedir.



Şekil 2[2]**.** Bilgibilim ve Kütüphanecilik alanında yapılan dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların ortak görülme haritası

1 Web of Science üzerinde 26.03.2023 tarihinde gerçekleştirilen sorgu (*TS= ("digital culture" AND "communication"))* ile elde edilen 2947 makalenin anahtar kelimeleri yardımıyla VOSviewer yazılımı kullanılarak oluşturulmuştur.

2 Dijital kültür ve iletişim konulu 2947 makalenin anahtar sözcükleri kullanılarak oluşturulmuştur. Sorgu: *TS= (digital culture" AND "communication AND AD= (*Information and Library Science*),* Sorgu Tarihi: 26.03.2023.

Şekil 2'de sunulduğu gibi Web of Science kapsamında yer alan çalışmalarda kültür, dijital kültür, iletişim, dijital kütüphaneler, müzeler, dijital bölünme ve dönüşüm gibi konuların ağırlık kazandığı görülmektedir. Dijital teknolojilerin yarattığı hızlı ve kaotik değişikliklerin iletişim ve kültür üzerindeki etkileri, yapılan araştırmalarda daha çok dijital güven (Wang ve Emurian, 2005), değişen insan davranışları (Adhiarso, Utari ve Hastjarjo, 2018; Dey, Yen ve Samuel, 2020; Karapetyan, 2021) ve beklenen yeni okuryazarlık becerileri (Green, 2020) ile örgütsel iş süreçlerinde meydana gelen değişiklikler (Goran, LaBerge ve Srinivasan, 2017; Serpa, Sa ve Ferreira, 2022) çerçevesinde ele alınmıştır. Dijital iletişim kanallarıyla erişilen dijital varlıklar, dijital kullanım/tüketim alışkanlıklarının da gelişmesine neden olmaktadır. Bu savı destekleyen çalışmalarında Dey ve diğerleri (2020), dijital kullanım/tüketim ile dijital kültür arasında karşılıklı, yinelemeli ve dinamik bir etkileşimin bulunduğuna vurgu yaparlar. Dijital kültür, dijital ortamda bilgiye güvenilir yollarla erişmek, erişilen bilgilerin doğruluğunu teyit etmek, bilgiyi amaca uygun olarak kullanmak ve bilgiye dayalı yeni değerler üretmek için dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı başta olmak üzere pek çok beceriyi gerekli kılmaktadır (Chinien ve Boutin, 2011; Pangrazio, 2014). Söz konusu becerilerin yoksunluğu, dijital güvene dayalı endişeleri beraberinde getirmektedir. Piotr ve Josu'ya göre (2021, s. 67) dijital güven, bir kuruluşun dijital verileri ve bireylerin mahremiyetini koruma becerisine, çalışanların, tüketicilerin/kullanıcıların ve diğer paydaşların duydukları inançtır. Dijital kültür ortamında güven sağlamak, dijital teknolojilerle entegre hizmetler sunmaya dayalı örgüt kültürünün önemli bileşenleri arasında yer almaktadır.

3. Dijital Kültür

Tarihsel süreçte ortaya çıkan toplumlar, ait oldukları dönemin koşulları doğrultusunda sosyo-ekonomik ve politik açıdan "dönüşüm" olarak da ifade edilen bazı aşamalardan geçmiştir. Toplumsal değişimin bugüne adını veren aşaması, kitlesel refahın, bilginin ve nitelikli insan sermayesinin önem kazandığı bilgi toplumudur. Bilgi toplumu, bilgiye dayalı teknolojilerin eğitim, sağlık, iletişim ve kültür başta olmak üzere tüm alanlarda kullanıldığı, ürettiği değerlerin kaynağı bilgi olan toplum yapısıdır (Aktan ve Tunç, 1998).

Gutenberg'in matbaayı keşfi ile başlayan iletişim devrimi, sözlü kültürün baskın etkisini ikinci plana atan tipografik kültürün doğmasına neden olmuştur. Bu sayede bilginin kitlesel düzeyde erişimi olanaklı hale gelirken, iletişim süreci de daha pratik bir hal almıştır. Bilgi miktarını artıran bu durum yeni buluşlar ortaya koyma çabasının da yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. İletişimde yeni olanakları beraberinde getiren gelişmeler, telgraf, telsiz, telefon, radyo, televizyon gibi elektronik medyanın insan yaşamına dahil olmasına kaynaklık etmiştir (Koç, 2022, s. 502).

İkinci dünya savaşından sonraki süreçte, bilimsel bilginin savunma alanında ülkelere sağladığı kazanımlar hükümet liderlerinin de dikkatini çekmiş, bilim insanları arasında güçlü bir iletişim ağının yaratılmasını teşvik eden kararların alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte fen ve mühendislik alanındaki gelişmeler, bilginin yeni değerlere dönüştürülmesine hız kazandırmıştır (UNESCO, 2010, s. 32). Bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeler arasındaki etkileşim, bilgisayarların ve ağa dayalı teknolojilerin ortaya çıkmasında tetikleyici bir rol üstlenmiş, zamanla boyutu küçülen öte yandan işlem kapasitesi genişleyen yeni teknolojiler, iletişim sürecinde yeni bir devrimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Giyilebilir teknolojilerle gücü artan yeni iletişim ortamı, kültürel yapının büyük ölçüde dijitale evrilmesine neden olmuştur (Aydan ve Aydan, 2016).

Kültür, "bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler, diğer beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütünüdür" (Smith, 2019, s. 15). Dijital kültür ise, toplumsal yaşam biçiminin, değerlerin ve uygulamaların dijital dönüşümünü içeren bir kavramdır (Olgun, 2020, s. 189). Kültür ve dijital kavramlarını bir araya getiren neden, insanlar arası sosyalleşmenin ve etkileşimin kitle iletişim araçlarıyla sağlanmasıdır. Koç'un (2022, s. 500) ifadesiyle "kültür kendini iletişim yoluyla var etmektedir." Buna bağlı olarak, iletişimde meydana gelen her değişimin, kültürü doğrudan etkileme potansiyeli taşıdığı ifade edilebilir.

Günümüzde bilginin miktarı kadar dijital teknolojilere adapte olma hızı da artmıştır. We Are Social 2023 raporuna[3] göre, 8 milyarı geçen dünya nüfusunun %57›sinden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Rapora göre, 2023›ün ilk aylarında cep telefonu kullanan insan sayısı (5,44 milyar) dünya nüfusunun %68›ine denk gelmektedir. Güncel veriler dünyada 5,16 milyar internet, 4,76 milyar sosyal medya kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Bu durum dünya nüfusunun yarısından fazlasının artık çevrimiçi olduğu anlamına gelmektedir. Aynı rapordan elde edilen veriler, Türkiye nüfusunun %83,4'ünün çevrimiçi olduğunu ve Türkiye'nin dijital iletişimde küresel düzeyde 37. sırada yer aldığını göstermektedir.

Sosyal, politik, ekonomik ve kültürel etkileşimlerin elektronik ortam aracılığıyla gerçekleştiği dijital kültür (Rosenfeld, 2015), tamamen yüksek bir geniş bant ağı aracılığıyla hareket etmenin ve iletişim kurmanın mevcut biçimini temsil eder. Çevrimiçi uygulamalar, kişisel yaşamları, ilgi alanları veya öngörülen kimlikleri hakkında düzenli olarak bilgi yayımlayan insan topluluklarını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni kültür yapısı hem bir manipülasyon ve kontrol hem de bir özgürleşme aracı olarak görülmektedir (Helft, 2010).

3 https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report?utm_campaign=Digital_2023&utm_content=Article_Hyperlink&utm_medium=Article&utm_source=DataReportal

Dijital kültür; tercihlerimiz, deneyimlerimiz, diğerleriyle olan etkileşimimiz, beklentilerimiz, toplumsal rollerimiz gibi kim olduğumuzu yansıtan ve yaşarken bizimle birlikte gelişen pek çok özelliğin dijital ortamda kimliklenmesine neden olmuştur (Leary ve Tangney, 2003). Dijital kültürün insan-teknoloji etkileşimi ile yarattığı yeni benlik algısının bireysel kimliği şekillendirdiği çeşitli araştırmacılar (Prensky, 2006) tarafından ön plana çıkarılmıştır. Dijital ortamda edinilen sosyal temsiller, kişilerin "kim" olduğuna ilişkin ipucu vermenin yanısıra, bilgisayar kültürü içinde sosyalleşmeye de olanak sağlar (Scheibe ve Gupta, 2017). Tüm bunlar değişen bireysel değerleri ve yeni davranış şekillerini doğururken, kültürün teknolojiyle iç içe geçmesine de neden olmuştur.

4. Dijital İletişim ve Kültürel Etkileşim

ARPAnet'in gelişmesinden bu yana geçen yıllarda, e-posta ve diğer iletişim uygulamaları gibi internet tabanlı Bilgisayar Aracılı İletişim (CMC) araçları yaygınlaşmış; arama motorlarının ve diğer çevrimiçi bilgi erişim araçlarının hızla gelişmesiyle birlikte, internet çoğu insan için temel bilgi kaynağı haline gelmiştir (Burnett, 2000). Özellikle 2005 yılı ve sonrasında bilgi ve iletişimin birleştiği en önemli noktalardan biri sanal topluluklar olarak adlandırılan ve çoğunlukla bir dizi ilgi alanına odaklanan tartışma forumları, bloglar ve diğer çevrimiçi mecralardır. Artan sayıda dijital platform, video konferans araçları ve benzeri multimedya uygulamaları, insan toplulukları arasındaki etkileşimi destekleme işlevi görmektedir (Bourgeois, 2019). Web 2.0'ın devrim niteliği taşıyan araçlarının, kültür üzerindeki etkisi ele alınırken popüler kültür, katılımcı kültür, yaratıcı kültür gibi kavramların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Söz konusun kavramları ortaya çıkaran nedenler, kullanıcıların bilgi arama, kullanma ve paylaşma biçimlerinin dönüşümüne dayandırılmaktadır (Poulopoulos ve Wallace, 2022).

Sanal toplulukların kişilerarası etkileşim sağlayabildiği konusunda geniş bir fikir birliği olsa da bunların ne ölçüde bilgi odaklı sosyal alanlar olarak görülebileceği tartışmaya açıktır. Sanal topluluklarda özellikle bilgi paylaşımına yönelik faaliyetlerin, "duygusal destek" ve diğer sosyal etkileşim amaçlarına hizmet ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, sanal topluluklar oyun, eğlence ya da düşmanlık veya trollük gibi amaçlarla sahte paylaşımlar yapmak için de tercih edilen birer iletişim ortamıdır (Burnett, 2000). Sanal topluluklarda kurulan yanlış veya yanıltıcı iletişim, etkisi kitlesel düzeyde olan çağdaş 'sahte haber'lerin yayılmasına neden olmaktadır. Katılımcı ya da takipçilerin gerçekleri kasıtlı yanlışlardan ayırt etme yeteneklerinin kısıtlı düzeyde işe yaradığı göz önünde bulundurulduğunda, çığ etkisi ile yayılan yanlış bilgilerin olumsuz etkileriyle mücadele etme, dijital iletişim sürecinin sancılı yönünü işaret etmektedir. Bu durum geleneksel, kontrollü ve gündem odaklı haber ya da bilgi çevreleriyle kıyaslandığında, ağ bağlantılı ve dijital etkileşimli medya üzerinden kurulan iletişimin, kul-

lanıcı kimliklerini şekillendirmede ve uzun süreli kültürel değişimde aktif bir rol oynadığı görülmektedir (Cover, Haw ve Thompson, 2022; Rosenfeld, 2015).

Ağa dayalı iletişimin son noktası olan Metaverse'nin gelişimi İnternet'in Web 2.0'dan Web 3.0'a doğal evrimi olarak görülmektedir (Ball, 2022). İnternet evriminin ilk aşaması olarak tanımlanan Web 1.0, içeriğin pasif alıcısı konumunda bulunan kullanıcı yapısına dikkat çeker. Web 2.0'da kullanıcılar içerik oluşturmak ve paylaşmak için internet üzerinden etkileşime girer. Web 3.0, aracıları ortadan kaldırıp, internetteki kullanıcı deneyimleri üzerinde etkin bir kontrol yaratır (Sharma, 2023). Metaverse uygulamaları ise, fiziksel dünyadan giderek daha sürükleyici bir sanal dünyaya geçen insanların, bu yeni teknolojik göç ile farklı bir iletişim ortamını deneyimlemesini sağlar. Dijital iletişimin yeni yaratılarından Metaverse, aslında yeni bir kavram değildir. 1992'de Neal Stephenson, sanal düzlemde "Metaverse" kentsel ortamını içeren ve kavrama bugünkü anlamıyla değinen Snow Crash adlı romanını yayımlamıştır. 2003 yılında San Francisco merkezli Linden Lab, kullanıcıların bir avatar oluşturup çevrimiçi bir dünyada "ikinci bir yaşam" kurdukları çevrimiçi bir multimedya platformu olan Second Life›ı piyasaya sürmüştür (Cerepinko, Roncevic ve Markovic, 2023). 2018'de yayımlanan, Ready: Player One (Spielberg ve diğerleri, 2018) isimli filmde, insanların çoğu kurgusal sanal gerçeklik simülasyonunu kullanarak birbirleriyle etkileşime girmiştir.

2019'da meydana gelen ve etkisi tüm dünyayı saran COVID-19 pandemisi, dünya çapında iş seyahatlerinin yerini alan çevrimiçi eğitim ve video toplantıları ile sanal etkileşimi artırmıştır (Karl, Peluchette ve Aghakhani, 2022). Dijital iletişim ortamlarının kendinden öncekileri temel alması ve birbirleriyle bütünleşen olanaklar yaratması, kullanıcıların gelişen teknolojiyle evrilen yeni etkileşimlere dahil olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin, Web 2.0 ile yaşantımıza giren sosyal medya platformlarından Facebook, kullanıcıların avatarlar, sanal toplantı odaları, masaları ve kara tahtalarla tamamlanmış sanal bir dünyada toplantılara katılmalarına olanak tanıyan bir "karma gerçeklik" alanı olan Horizon World'ü uygulamaları arasına eklemiştir. Benzer şekilde Metaverse'nin de blok zinciri, kripto para birimleri ve değiştirilemez belirteçler (NFT'ler) dahil olmak üzere Web 3.0 teknolojilerinin sağladığı temel üzerine inşa edildiği bilinmektedir (Dwivedi ve diğerleri, 2022). Tüm bunlar, birikimli bilgi ve teknikler çerçevesinde geliştirilecek yeni teknolojilerin, dijital iletişim ve kültürel etkileşimi öngörülmesi güç kapsamda değişime itmeye gelecekte de devam edeceğini düşündürmektedir.

5. Dijital Dönüşüm ve Dijital Kültür Ortamında Okuryazarlık

Dijital iletişimin bireyler, organizasyonlar ve ülkeler açısından verimliliği artıracak sonuçlar doğurması ve buna bağlı olarak dijital kültürün olgunlaşmasını sağlayacak koşullar

yaratması, başarılı bir dijital dönüşüm stratejisini gerekli kılmaktadır. Dijital dönüşüm stratejisi, kurum ya da kuruluşların dijitalleştirilmiş iş süreçlerini ve sürekli değişen ve dijitalleşen bir dünyada varlığını nasıl devam ettireceğini açıklayan bir yol haritası olarak görülebilir. Örgütsel kapsamda benimsenecek bir vizyon çerçevesinde ölçülebilir dijitalleşme hedefleri, iç ve dış paydaşların bu hedeflere ulaşılmasında oynayacakları roller, dijitalleşme amaçları ve süreciyle entegre işleyecek bilgi teknolojileri altyapısının belirlenmesi elzem görünmektedir (Hess ve diğerleri, 2016). Dijital dönüşüm stratejisi, dijital kullanıcıların ürün ya da hizmetlere ilişkin memnuniyetini artıracak nitelikte hazırlanmalıdır. Dijital kültüre adapte olmak örgütlerin dijital dönüşümü gerçekleştirebilmelerinde anahtar bir rol üstlenmektedir. Bunu gerçekleştirmek örgütteki rutin iş süreçlerinde ve örgüt lehine değer üretme girişimlerinde dijital iletişimin yaygınlaştırılmasıyla yakından ilgilidir (Korachi ve Bounabat, 2019). Dijital iletişim motivasyonunu artıracak sosyal medya platformları, mobil uygulamalar, veri analitiği, bulut bilişim gibi teknolojilerle uyumlu bilgi teknolojileri altyapısı, örgütlerin dijital dönüşüm sürecinin başarıyla gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Dijital dönüşüm faaliyetlerinin etkisi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak dönüşen örgüt ve toplum yapısı çerçevesinde olduğu kadar, toplumsal koşullara duyarlı yeni teknolojilerin keşfedilmesi ve kullanılabilmesi kapsamında da açıklanabilir. Bu bağlamda dijital dönüşümün temel gereklerinden biri, yeni teknolojilerin tasarlanmasını ve kullanılmasını olanaklı kılacak güçlü bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısına sahip olmaktır. İş süreçlerine uyarlanabilir, esnek ve yeniden yapılandırılabilir sistemler, dijital hizmetlerin sunumunu gerçekleştirecek platformlar, siber güvenlik önlemleri gibi bileşenler ilgili altyapının omurgası niteliğindedir (Saarikko, Westergren ve Blomquist, 2020).

Örgütsel verilerin paydaşlar arasında dolaşımını ve örgüt yararına yeniden kullanımını sağlayacak politikaların benimsenmesi de dijital dönüşüm sürecinde önemsenmesi gereken faaliyetler arasındadır (Korachi ve Bounabat, 2019). Dijital dönüşüm sürecinin başarıyla gerçekleşmesinde önemli olan bir diğer faktör, kurum ve kuruluşların mevcut iş kültürlerinin dijital kültüre evrilmesini sağlayacak niteliklere (yaratıcılık, eşitlik, esneklik, açıklık ve dijital okuryazarlık) sahip insan kaynağıdır. Örgüt çalışanlarının dijital yetkinliklerini ve dijital ilgisini artıracak girişimler, geleneksel okuryazarlığın ötesine geçen becerilerinin geliştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Yeni ekonomik, sosyal ve toplumsal süreçte metinlerin çoğu dijital olmakla birlikte okuryazarı olunması beklenen yalnız metne dayalı içerik değil, aynı zamanda bloglar, forumlar, mesaj iletim portalları ve diğer sosyal medya araçları gibi dijital içeriğin yazıldığı, yaratıldığı, değerlendirildiği ve paylaşıldığı alanlardır. Bu yeni medya olanakları, dijital çağın en temel okuryazarlık türlerinden dijital okuryazarlığı gerekli kılmaktadır (Martin ve Grudziecki, 2006, s. 254). Dijital okuryazarlık, dijital ortamda maruz kalınan bilgiler

arasında gereksinimlere uygun olanı bulmak ve analiz etmek için dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanma becerisiyle ilgilidir. Dijital okuryazarlık dijital teknolojileri bilgiye ulaşma ve bu bilgileri bireysel ya da örgütsel amaçlara uygun olarak kullanabilme yeteneği olarak ifade edilebilir. Dijital bilgiyi gereksinimlerle örtüşecek biçimde elde etmekten amaca uygun olarak kullanmaya ve başkalarıyla paylaşmaya değin geçen süreçte etkin biçimde kullanma becerileri dijital okuryazarlığın temelini oluşturmaktadır. Örgütsel çerçevede bakıldığında ise, dijital ortamda öğrenmek ve iş süreçlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriler bütünü şeklinde tanımlanabilir (Huynh ve Do, 2017). Dijital okuryazarlıkla ilgili dört farklı beceri grubundan söz edilebilir (Chinien ve Boutin, 2011, s. 30-31):

- Temel beceriler: Dijital teknolojiyle bağlantı kurmak ve daha kesin dijital bilgi işleme becerilerini göstermek veya geliştirmek için gereken yeterlilik düzeyini yansıtan temel okuryazarlık ve aritmetik becerileri.
- Çapraz beceriler: Belirli mesleki veya teknik becerilerle birleştirildiğinde, iş yerinde insan performansının optimizasyonuna katkıda bulunan, geniş ölçüde aktarılabilir, teknik olmayan beceriler.
- Dijital teknik beceriler: Dijital sistemlerin, araçların ve yazılım uygulamalarının kullanımıyla ilgili beceriler.
- Dijital bilgi işleme becerileri: Bilgiye erişmek, bilgiyi yönetmek, bütünleştirmek ve değerlendirmek, yeni bilgi oluşturmak ve başkalarıyla iletişim kurmak için dijital teknolojiyi kullanmak için gerekli beceriler.

Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association- ALA, 2013), dijital okuryazarlığı "bilgiyi bulmak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletmek için hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği" olarak tanımlamaktadır. ALA, teknolojiyi anlama ve kullanmayla ilgili bir dizi yetenek arasında, dijital okuryazar bir kişinin "sivil topluma aktif olarak katılmak ve canlı, bilgili ve ilgili bir topluluğa katkıda bulunmak" için dijital becerileri kullanabileceğini belirtir. Dijital okuryazarlar, dijital iletişim araçlarıyla bilgiyi nasıl bulacaklarını, dijital ortamda güvenilir kaynaklara nasıl ulaşacaklarını, erişim sağladıkları içerik hakkında değerlendirme yapmayı ve bilgiden yeni değerler üretmeyi bilirler. Dijital çağda hızla artan bilgi yığınları arasında doğru bilgiye ulaşma, değerlendirme ve kullanma gibi etkinliklerin çoğu, eleştirel düşünme, bilgiyi etik yollarla kullanma ve bu kapsamda telif hakları, dijital hakların yönetimi gibi konularda da yetkinliklere sahip olma gibi farklı yetkinlikleri de gerektirmektedir (Green, 2020). Pek çok okuryazarlık yeteneğini eş zamanlı taşıması bekleyen dijital okuryazar bireylerin, veri okuryazarlığı kavramıyla ifade edilen ve dijital ortamda varlık bulan verilere erişme, bu verileri derleme, yönetme,

kullanma, analiz etme, yorumlama ve paylaşma becerilerine de sahip olması beklenir. Dijital okuryazarların ayrıca, metin, grafik, video, animasyon, ses, vb. biçimde varlık bulan mesajları eleştirel bir şekilde alma, yanıtlama, düzenleme ve yeniden kullanma becerilerini kapsayan medya okuryazarlığı becerilerine de sahip olması beklenir. Veriye dayalı dijital kanıtları problem çözmek, karar vermek, iş süreçlerine uyarlamak gibi amaçlar doğrultusunda kullanmak ve paylaşmak; yeni fikirler, projeler ve fırsatlar geliştirmede dijital teknolojilerden yararlanmak, dijital kültürün gerektirdiği diğer yetenekler arasındadır (Chinien ve Boutin, 2011, s. 18; Pangrazio, 2014).

Dijital iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte bireysel ya da örgütsel düzeyde maruz kalınan önemli durumlardan biri de sahte haberlerdir. Johann Wolfgang von Goethe'nin "Ancak az şey bildiğimiz zaman bilgimizden emin olabiliriz. Kuşku, bilgi arttıkça artar." (Ankriktip Dijital, 2023) sözü, dijital iletişim olanaklarının yarattığı bilgi paylaşım sürecinde insanların, bildiklerinden emin olmak konusunda şüpheli davranmasına ve yanı sıra edindiklerinin gerçekten bilgi olup olmadığını sorgulamasına işaret eden süreci özetler niteliktedir. Bu çerçevede dijital kültürün olgunlaşmasında önemli bir rol üstleneceği düşünülen haber okuryazarlığına değinmekte fayda vardır. Haber okuryazarlığı, yanlış iletişim, kasıtlı yalan ya da yanlış bilgi, propaganda ve medya yanlılığı gibi tehditler karşısında sağlıklı ve gerçek bilgileri seçme, erişme, kullanma ve paylaşma becerilerini kapsar (Ashley, 2020). Gerçeğin, post-hakikatin ve haber rutinlerinin mevcut ve gelecekteki anlamı hakkındaki sorular, yalnızca profesyoneller ya da entelektüel seviyesi gelişmiş bireyler tarafından değil, aynı zamanda haber izleyicileri ve diğer insanlar tarafından giderek daha fazla tartışılmaktadır. Dezenformasyonun, yanlış bilgilendirmenin ve yalanın hüküm sürdüğü dijital iletişim çağında, bilginin kalitesiyle ilgili endişelerin yerini güvene bırakmasında haber okuryazarı olabilmenin önemi büyüktür. Dijital ağlar aracılığıyla dolaşan, belirli bir kamusal bakış açısını veya bir konuya ilişkin algıyı şekillendirmek üzere oluşturulan aldatıcı içeriğe meydan okumak, bilginin güvenilir kaynağa/kaynaklara dayanmasıyla yakından ilgilidir. Bu durum, habere doğru kaynaktan erişebilen, eriştiği bilgilerin doğruluğunu sınayabilen, eleştirel bakış açısıyla bilgiyi değerlendirebilen kullanıcı profilini ön plana çıkarmaktadır (Cover, Haw ve Thompson, 2022).

Sanalda ve hakikatte gerçek olanın öngörülemeyen biçimde karıştığı hiper gerçeklik (Rosenfeld, 2015) ortamında, dijital dönüşüme ve beraberinde getirdiği yeni okuryazarlık becerilerine adapte olabilen bireylerin ve bağlı bulundukları örgütsel yapıların, dijital kültürün ayrılmaz bir parçası olarak varlığını devam ettireceği düşünülmektedir. Bu durum dijital iletişim ve kültür ortamında insan-bilgi etkileşimini ve bilgi merkezlerinin ne gibi roller üstleneceklerini yanıtlanması gereken bir soru haline getirmektedir.

6. Dijital Kültür ve İletişim Ortamında İnsan-Bilgi Etkileşimi ve Kültürel Bellek Kurumları

Dijital kültürün bir parçası haline gelen sanal toplantılar, konserler, eğitim, finans, spor ve eğlence etkinlikleri kullanıcıların bilgi davranışlarını da etkilemiştir. Buna bağlı olarak dijital bilgi hizmetleri ve sanal koleksiyonlar, kitlesel düzeyde kullanıcılara ulaşmanın en bilinen araçları arasında yerini almıştır. Dijital iletişim araçları, hizmetlerini tasarlarken "kullanıcının izini süren" bilgi merkezleri için küresel ölçekte etkileşimi artırmıştır. Teknolojinin yarattığı etki, insanın bilgiyle olan etkileşimini, bilgi kaynağının ötesine taşımış, bilginin bulunduğu ortam, uygulama, sistem, vb. pek çok alan çerçevesinde incelemeyi gerekli kılmıştır (Alfonzo, 2019).

Bilgi yönetimi çalışmalarında daha çok kullanıcı araştırmaları kapsamında ele alınan insan-bilgi etkileşimi, uzun yıllar bilgi merkezi kullanımı, günlük yaşam ya da profesyonel çevreye bağlı unsurların bilgi davranışı üzerindeki etkisi gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle Licklider'ın (1960) "Man-computer symbiosis" (İnsan-bilgisayar ortak yaşamı) başlıklı çalışmasında dikkat çektiği gibi, bilgisayara dayalı teknolojilerin başka bir ifadeyle bilgi aktarımına olanak tanıyan sistemlerin, hemen hepsinin ardında insan faktörü yer almaktadır. Bu doğrultuda, sistemlerle insanlar arasında kurulan etkileşimin özünde de yine insan-insan etkileşimi bulunmaktadır. Benzer yaklaşımı Oddy, Belkin ve Brooks'un (1982) bilginin anormal durumu (Anomalous states of knowledge) ve bilgi erişim ilişkisini konu edindikleri araştırmalarında da görmek mümkündür. Söz konusu kuramsal yaklaşım, insanın bilgi erişim sistemleriyle olan etkileşiminin, sistemden çok söz konusu sistemi geliştirenlerle kurduğu dolaylı ilişkiye dayandığını, bilişsel ya da dile dayalı bir problemin bilgi davranışını etkileyebilme potansiyeli bulunduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, bilgiye eriştiren araçların, dile ya da bilişsel özelliklere dayalı engelleri ortadan kaldıracak bir anlayışla tasarlanmasının, bilgi erişim sürecinde daha istendik sonuçları doğurabileceğini ön plana çıkarmaktadır. Dijital iletişim açısından bu durumun, insanın sistemlerle ve sistemler üzerinden diğerleriyle olan etkileşimini ve "dijital kültürlü" tarafını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Dijital çağda kültürün dijital iletişim yoluyla küreselleşmesi ulusları, yerel kültürü dijitalleştirme ve uzun süreli koruma politikalarını benimsemeye itmiştir. Kültürün soyut ve somut ürünlerinin oluşturduğu kültürel miras, kültürel küreselleşme ve ağa dayalı teknolojilerin etkisiyle web üzerinden keşfedilebilen, akıllı uygulamalarla farklı platformlara taşınabilen, kitlesel düzeyde erişilebilen özelliklere sahip olmuştur (Kraidy, 2005). Kültürel miras ürünlerinin dijital iletişim araçlarıyla küresel düzeyde erişilebilir hale gelmesi, insanlığın ortak

geçmişine olan ilgisini artırırken, kültürel mirasın gelecek nesillere iletilmesini toplumsal işlevleri arasında gören bilgi merkezlerini de ön plana çıkarmıştır (Poulopoulos ve Wallace, 2022). Bilgi merkezlerinin koleksiyonlarında yer alan kültürel miras ürünlerini dijitalleştirme ve erişime sunma çabası, zamanla kültürler arası etkileşimi hızlandıran yeni dijital iletişim araçlarının kullanılmasına da neden olmuştur. Kütüphane, arşiv ve müze materyaline ortak erişim sağlayan dijital platformlar bu bağlamda en sık karşılaşılan medya araçları arasında yer almıştır. Europeana[4]-Avrupa Dijital Kütüphanesi örneğinde olduğu gibi, kültürel mirasın bütünleştirici bir yaklaşımla erişime sunulduğu platformlar, anlamsal web tabanlı uygulamalarla[5] etkinliğini artırmıştır. Kullanıcıların gerçek ve sanal beklentileri, bilgi profesyonellerinin hizmetlerini köklü bir değişime itmiştir. Hem fiziksel hem de dijital ortamda kullanıcılarıyla etkileşime giren bilgi merkezleri, dijital kültürün vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Kültürel bellek kurumlarında bilgisayara dayalı uygulamaların geçmişini 1970'lere kadar indirgemek mümkün olsa da internetle birlikte teknoloji, kültür ve iletişim ilişkisinin bütünüyle değişime uğradığı söylenebilir (Poulopoulos ve Wallace, 2022, s. 3). Dijital araçların neden olduğu teknolojik yakınsama kütüphane, arşiv ve müze gibi bilgi merkezleri arasındaki sınırları önemli ölçüde azaltmış ve söz konusu kurumların sunduğu hizmetlerin bütünleşik yapıda keşfedilebilir olmasına olanak yaratmıştır. "Kültürel bellek kurumları" kavramı altında bir arada anılan kütüphane, arşiv ve müzeler, 1990'lardan itibaren dijitalleştirme çalışmalarına hız kazandırmış, dijital devrim olarak nitelendirilen Web 2.0 süreciyle birlikte etkileşimli kullanıcı deneyimlerine fırsat veren sosyal medya araçlarıyla entegre hizmetler geliştirmiştir. Bu yolla kültürel bellek kurumları, kitlesel çapta koleksiyon geliştirebilen, görünürlüğünü ve kurumsal anlamda tanınırlığını artıran, dijitalleştirilmiş içeriğini sosyal ve kültürel inovasyon yaratmak amacıyla hizmete sunan örgütler haline gelmiştir (Santiago ve Lobo, 2020).

Kültürel bellek kurumları son yıllarda veri odaklı faaliyetlere de dahil olmuştur. Bunun belki de en temel nedenlerinden biri, dijitalleştirilmiş kültürel mirasın ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan sağladığı katkılardır. Kütüphaneler, arşivler ve müzelerin dijitalleştirilmiş kültürel varlıklarını, yeni kültürel değerlerin ortaya çıkarılması için yeniden nasıl kullanabilecekleri ilgili literatürün popüler konuları arasında yerini almıştır (Letellier, 2011). Verilerin ticari, sanatsal veya öğretim amacıyla yeniden kullanımı, kültürel bellek kurumlarının koleksiyonlarını veri olarak erişilebilir, biçimlendirilebilir ve kullanıcıların kendi anlamlarını yaratma yeteneğini destekleyebilir nitelikte oluşturmasını gerektirmektedir. Kültürel bellek kurumları dijitalleştirilmiş koleksiyonlarının içeriğini sentezleyip, yeni dijital görüntüler

4 https://www.europeana.eu/en

5 https://pro.europeana.eu/page/ese-documentation

oluşturarak, bu yeni içeriğin kullanıcılar tarafından katılımcı yaklaşımla birlikte anlamlandırılmasını sağlamakta, böylelikle kültürel miras verilerinin yeniden kullanımını mümkün kılmaktadırlar. Yapay zekâ tabanlı yeni üretim ve tüketim biçimleri kültürel miras verilerinin toplanması, düzenlenmesi ve korunması açısından yeni uygulamalar gerektirmektedir (Terras ve diğerleri, 2021). Büyük ölçekli kültürel miras verisi yapay zekâ aracılığıyla tanınmakta, çözümlenmekte ve yeni görüntüler elde etmek için kullanılabilmektedir (Wallace ve diğerleri, 2023). Kültürel miras varlıklarının tanımlanması, otomatik içerik yaratma, akıllı erişim modeli oluşturma, nesne algılama teknolojisiyle önceden tanımlanmış nesneleri ayırt etme, benzer verileri saptama gibi süreçler yapay zekâ aracılığıyla kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir (Yu ve diğerleri, 2022, s. 2651). Yapay zekâ destekli çeviri yazılımlarının kullanılması, kültürel miras değeri taşıyan belgelerin saniyeler içerisinde farklı dillere çevrilmesine ve dolayısıyla kültürel miras bilgisine erişimde dil engelinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ dezavantajlı grupların, bilhassa görme engelli kişilerin ses ve dokunma yoluyla kültürel miras varlıklarını algılamalarına yardımcı olabilecek araçlar da sağlamaktadır. Makine öğrenimi algoritmalarını kullanan araştırmacılar, kültürel varlıklara dayalı büyük veri kümelerini analiz edebilir, böylece yapay zekâ kültürel miras farkındalığını artıracak bilimsel çıktıların ortaya konulmasına katkıda bulunabilir. Yapay zekâ ile desteklenen sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri, insanların kültürel miras alanlarını ve eserleri yeni ve heyecan verici yollarla keşfetmesine olanak tanımakta, insanların ilgi alanlarına ve tercihlerine uyumlu yeni kültürel eserler keşfetmelerine yardımcı olmaktadır (Manchidi, 2023).

Çizimler, fotoğraflar, teknik analizler, fiziksel yer bilgisi, yazar/yaratıcı bilgisi, koruma ve izleme kaydı gibi geleneksel kültürel miras verilerinin aksine dijital kayıtlar, fotoğraflardan düzeltilmiş görüntülere, bilgisayar destekli yazılımlardan fotogrametriye, üç boyutlu lazer taramadan ses ve videoya kadar pek çok şeyi kapsamaktadır (Letellier, 2011). Toplumlar arasındaki dijital etkileşimi de artıran bu kayıtlar, dijital kültürün ürünleri olarak tanımlanabilir. UNESCO'nun 2003 yılında benimsediği dijital mirasın korunmasına ilişkin kurallar, kültürel mirasa erişimin, tüm insanlar arasında bilginin yaratılması, iletilmesi ve paylaşılması için sunacağı fırsatlara ve evrensel düzeyde benimsenmesi gereken işbirliğine vurgu yapar. Metinler, veritabanları, durağan ve hareketli görüntüler, ses, grafik, yazılım ve web sayfalarının yanı sıra genişleyen formatıyla dijital mirası UNESCO (2003), dijital olarak oluşturulan veya mevcut analog kaynaklardan dijital biçime dönüştürülen teknik, yasal, tıbbi ve diğer türden bilgileri kapsayan ürünler çerçevesinde tanımlar. Dijital mirasın uzun vadeli korunması, güvenilir sistemlere, güçlü bir koordinasyona ve gözetilmesi gereken ilkelere gereksinim duyar. Bu çerçevede,

- Dijital miras verilerini korumaya ve erişilebilir kılmaya yönelik stratejilere,
- Telif hakkı ile ilgili sorunların çözülmesine,
- Korunmaya değer dijital miras materyallerinin seçim ölçütlerinin (kültürel, bilimsel, eğitsel veya kanıtsal niteliği olan eserlere öncelik verilmesi, gibi) belirlenmesine,
- Dijital mirasın manipüle edilmesini veya kasıtlı olarak değiştirilmesini engelleyecek yasal güvencelere,
- Dijital kültürel miras verilerinin korunmasını teşvik eden kurumsal uygulamalara ihtiyaç vardır.

Dijital kültür, artık sadece teknolojinin pratik yararlarının değil, aynı zamanda etik sonuçlarının da önemsendiği bir dönemi beraberinde getirmiştir (Smith, 2019). Kültürel miras ürünleri, anıtlar, ören yerleri, el yazmaları, gelenekler, ninniler, destanlar gibi soyut ve somut nitelikli örneklerle sınırlı değildir. Yanez ve Fraisse'nin (2022, s. 87) dikkat çektiği gibi hareket yakalama yoluyla dijitalleştirilen dans ritimleri gibi bir topluluğa ait koreografik malzemelerden, ömrü uzun olmayan sokak sanatı eserlerine kadar pek çok unsur kültürel mirasın kapsamına dahildir. Dijital ortamda tüm bunlar, insan performansından yola çıkılarak oluşturulan veriler olarak algılanmaktadır. Bu durum dijital kültürel mirasın etik bağlamda korunmasına ilişkin aşina olunan yolların (fikri mülkiyet hakları, dijital hakların yönetimi gibi etik süreçlerin gözetilmesine ilişkin gereklilikler) dışında verinin etik kullanımıyla ilgili düzenlemeleri de zorunlu hale getirmektedir. Dijitalleştirmenin etik sorunlarıyla mücadele etmek kültürel bellek kurumları açısından aşağıda belirtilen durumlarla yüzleşmeyi gerekli kılmaktadır (Manzuch, 2017, s. 2):

- Dijitalleştirme sürecinde karşılaşılan etik sorunlara çözüm oluşturmak,
- Dijitalleştirmedeki etik konuları, arşivlerin, kütüphanelerin ve müzelerin rolü ve genel profesyonel etik yaklaşımları ile ilişkilendirmek,
- Etik konuların kültürel mirasın dijitalleştirilmesini nasıl etkileyebileceğini anlamak.

Dijital kültürel miras, üç boyutlu materyaller için iki temel yöntem çerçevesinde oluşturulur. Bunlardan biri, nesnelerin yüzeyine lazer ışığı gönderilerek verilerin kaydedilmesini sağlayan lazer tarama, diğeri ise fotoğraflardan ölçümler yaparak kültürel miras verilerini kaydetmeye yarayan fotogrametridir (Remondino, 2011). Sonraki adımda veriler erişilebilir hale getirilmek üzere işlenir. Kültürel miras alanlarının sayısallaştırılmasından doğabilecek iki potansiyel fikri mülkiyet kategorisi vardır: (1) orijinal görünümdeki telif hakkı ve (2) dijital kopyada yansıtılan alan verileri. Dijitalleştirilmiş kültürel miras yalnızca görselleştirilmiş verilerden ibaret olduğu için, eserin orijinali için geçerli olan telif hakkından ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Kültürel bellek kurumlarında çoğunlukla, kültürel miras ürününün

dijital sunumuna ilişkin verilerin, telif hakkıyla korunan içeriğin bir parçası olarak ele alındığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, veriler tek başına telif hakkı korumasına tabi olmasa da verileri yönetenler tarafından nasıl kullanılacakları kurumsal politikalarla belirlenebilir (Diara, 2017). Uluslararası ortaklıkta takip edilen standart ya da tek tip bir etik yönergeden söz edilememekle birlikte, kurumsal (University of Southampton, 2005) nitelikte etik önlemlerden bahsetmek mümkündür. Etik açıdan bütünüyle çözüme ulaşmayan koşullar dijital kültürel miras verileri için, veri depolama, donanım ve yazılım ilişkisi ve veri fazlalığı gibi sorunların yakın gelecekte tartışılmaya devam edeceğini düşündürmektedir (Terras ve diğerleri, 2021).

7. Türkiye'nin Dijital İletişim ve Kültür Profili

Türkiye'nin dijital iletişim profiline temel düzeyde perspektif kazandırabilecek bazı göstergeler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan verilere bağlı olarak sunulabilir. Söz konusu veriler, bilgi ve iletişim hizmetlerindeki kullanıcı sayısının Türkiye'de hızla arttığını göstermektedir. TÜİK hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması (2022) 2022 yılında hanelerin %94,1'inin evden İnternete erişim imkânına sahip olduğunu, internet kullanım oranının 16-74 yaş grubundaki bireylerde %85'e ulaştığını göstermektedir. 2022 yılı (Eylül ayı) verilerine göre Türkiye'de 82,7 milyon mobil telefon kullanıcısı ve 68,9 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır (TÜİK, 2022b). 2022 yılında öğrenme faaliyetlerini internet üzerinden gerçekleştiren bireylerin oranı %15,9'a, sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarını kullananların oranı ise %82'ye ulaşmıştır (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022a). Girişimlerde bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin göstergeler, girişimlerin %96'sının internet kullandığını, %86,4'ünün ise kendi sağladığı taşınabilir bilgisayar veya akıllı telefon gibi bir cihaz aracılığıyla mobil telefon ağları üzerinden interneti iş amaçlı kullandığını, 250 ve üzeri çalışanı olan girişimlerin %76'sının toplantılarını uzaktan yaptığını, girişimlerin %68.4'ünün iş uygulamalarına/yazılımlarına uzaktan erişim sağladığını, %3,5'inin iş süreçlerinde yapay zeka teknolojilerinden herhangi birini kullandığını göstermektedir (TÜİK, 2022a). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022b) verilerine göre Türkiye'de genişbant internet hizmetinden yararlanan abonelerin 91,4 milyona, mobil genişbant abone sayısının 72,6 milyona, sabit genişbant abone sayısının 18,8 milyona, fiber abone sayısının ise 5,5 milyona ulaştığı görülmektedir. Veriler ayrıca Türkiye'de 82,7 milyon mobil abonenin bulunduğunu göstermektedir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022b). Tüm bu veriler, Türkiye'nin bireysel ya da örgütsel düzeyde iletişimde dijital dönüşümü "niceliksel" bağlamda deneyimleyen ülkeler arasında olduğunu yansıtmaktadır.

Uluslar, hem dijital çağın kültürel anlayışına ne kadar uyum sağladıklarını açıklamak hem de kültür odaklı yol haritalarına teknolojiyle evrilen hedefler koymak için kültür ve iletişim

politikalarını gözden geçirmektedirler. Türkiye'de 1920'li yıllardan itibaren başlatılan kültür politikası girişimleri 2000'li yılların başından itibaren hız kazanan dijital dönüşümün de etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bundan hareketle, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde ilk resmi kültür politikası raporu olan "Türkiye'de kültür politikası-Ulusal rapor" (Council of Europe, 2013) ve Türkiye'nin dijital dönüşümüyle ilgili en güncel bilgileri içeren "Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık raporu" (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022a) dijital kültür ve iletişim vurgusu çerçevesinde irdelenmiştir. İlgili raporlar, metin analizi araçlarından Voyant Tools kullanılarak incelenmiş, ulaşılan veriler aynı yazılımın sunduğu olanaklarla görselleştirilerek sunulmuştur.



Şekil 3. Türkiye'de kültür politikası-ulusal raporun kavram özeti

Raporda "dijital kültür" kavramı hiç geçmezken, "dijital iletişim" kavramının reklamcılık sektörü ile ilişkili olarak anıldığı saptanmıştır. Dijital platformlarda telif hakkı ihlallerin durdurulması için yasal girişimlerin bulunduğu vurgusu ise müzik eserleri kapsamında yapılmıştır. Raporda kültürel bellek kurumları ve teknoloji ilişkisine vurgu yapan bilgilere "2013 Yılı Programı Politika Öncelikleri ve Tedbirler" çerçevesinde ulaşılmıştır. Bu kapsamda, "kültürel mirasın envanteri çıkarılacak, dijital ortama aktarılacak ve bu mirasın korunmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilecektir." ifadesi yer almaktadır. Bununla ilgili planlarda dikkati çeken içerik aşağıda belirtildiği gibidir:

> "Kültürel mirasımızın özgünlüğüne uygun olarak korunması sağlanacak ve öncelikli olarak yurt dışında şu anda restore edilmekte olan tarihi varlıklarımız tamamlanacaktır. El yazması eserler yenilenecek ve tıpkıbasım ve günümüz Türkçesine tercümesi yapılacaktır. El yazması eser koleksiyonları Türkiye'ye Süleymaniye ve Beyazıt Devlet Kü-

> tüphaneleri tarafından dijital ortama aktarılacak, taşınmaz Mal Ulusal Envanter Sistemi (TAKİ) hayata geçirilecektir."

Raporda ayrıca kültür hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılacağı belirtilmiş ve bu çerçevede "Kültürel ve Sosyal Koordinasyon Değerlendirme Komisyonu ile agnatik ve akraba toplumlarla ortak kültürel değerlere dayalı sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir strateji belgesi oluşturulacak ve uygulanacaktır." İfadesine yer verilmiştir.

Kütüphane ve kültür merkezi gibi yapıların yerel yönetimlere ve üniversitelere devredilebileceği, kamusal kaynakların paylaşımı ve yeniden kullanımı için yeni politikaların geliştirileceği raporda göze çarpan diğer hedefler arasındadır. Raporda, kamu verisine erişimle ilgili planlara da değinildiği görülmektedir. "Kamuya ait bilgilerin kamu kurum, kuruluş ve vatandaşlar tarafından ticari veya ticari olmayan amaçlarla paylaşılması ve yeniden kullanılması konusunda stratejiler belirlenecektir." ifadesi bunu destekler niteliktedir.

İnternet ve dijital medya kapsamında kültürel bellek kurumlarıyla ilgili içeriğin müzelere ilişkin uygulamaları kapsadığı görülmüştür. Bu bağlamda barkod okuma teknolojisine, müzelere giriş kapsamında teknolojinin yarattığı yeniliklere ve ilgili projelere değinilmiştir. Teknolojinin dijital kültür üzerindeki etkisiyle ilgili olabilecek içerik, müzik sektörü kapsamında sunulmuştur.

> "Hızla büyüyen ve gelişen teknoloji transferi ile internetin yaygınlaşması sektörün popülerleşmesine önemli katkı sağlarken, kullanıcıların müziğe her yerden kolaylıkla ulaşabilmesi fiziksel satışların azalmasına neden olmuştur."

Teknolojinin kütüphaneler düzeyindeki etkisi raporda Milli Kütüphane bağlamında sunulan hizmetler çerçevesinde ele alınmıştır. Buna ilişkin örnek metin aşağıda sunulduğu gibidir:

> "Türkiye'de kütüphane hizmeti veren en önemli kurumlardan biri de milli kütüphanedir. Milli kütüphane, dünyanın en genç milli kütüphanelerinden biridir. Milli kütüphane, ülkemiz kütüphanelerine önemli rehberlik görevlerini yerine getiren bir kurumdur. Bir araştırma merkezi olarak yürüttüğü faaliyetler arasında işbirliği ve koordinasyon yer alır."

Raporda dijital iletişimle ilgili doğrudan bir içerik saptanmamış olmakla birlikte iletişim araçları arasında internet vurgusuyla gelişen teknolojileri işaret eden bilgiler yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler bunu destekler niteliktedir:

> "Radyo, televizyon ve internet gibi iletişim araçları müzik piyasasının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur."

Raporda bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim-tüketim açısından yarattığı katkıya işaret eden şu bilgiler yer almaktadır:

> "Bilgi-iletişim altyapısı ve hizmetlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, siber alan bir üretim, tüketim ve ticaret alanı haline geldi. Diğer bir gelişme de geleneksel olarak dış ticarete konu olmayan hizmet sektörü içerisinde hizmet ihracatının hacim ve öneminin artmasıdır." (Council of Europe, 2013).

Çalışma kapsamında irdelenen bir başka doküman, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2022 yılı Aralık ayında yayımladığı "Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık" raporudur. Raporda yer alan içeriğin genel konusal dağılımı Şekil 4'te yansıtılmıştır.



Şekil 4. Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık konulu raporun metin özeti

Raporda ön plana çıkan kavramların dijital, dönüşüm, okuryazarlık, bilgi, teknoloji ve iletişim olduğu görülmektedir. Raporda dijital iletişim kavramı yalnız iki kez kullanılmıştır. Bunlardan biri metinde dijital dönüşümün sosyal amaçları bağlamında "Dijital iletişim için altyapıları oluşturmak ve yönetişimi sağlamak" ifadesiyle geçmiştir. Raporda dijital iletişimin ikinci kullanımı, dijital vatandaşın sahip olması gereken başlıca özellikler kapsamında olup, "dijital bir vatandaşın dijital iletişim becerilerine sahip olması gerektiği" vurgusu taşımaktadır.

Metinde dijital iletişim süreçlerinde etik davranışı teşvik eden ifadelerin de bu özellikle bağlantılı olarak verildiği ve internette bilgi arayan bir vatandaşın, içeriğin doğruluğundan emin olmak adına teyit etmesi gerektiği, eleştirel bakış açısıyla bu bilgileri değerlendirmesi ve bu bilgileri kullanırken kaynağına atıfta bulunması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022a, s. 18).

8. Sonuç ve Öneriler

Öncül teknoloji devrimlerinden yazı, bilginin zaman ve mekândan bağımsız biçimde erişimine yol açmıştır. Yazı ile kayıt altına alınan bilgi, iletişimde yeni bir süreci başlatmıştır. Kayıtlı bilgi birikimi aracılığıyla kültür, kültür geliştikçe uygarlık, uygarlık geliştikçe insan, insan geliştikçe öğrenilecek ve öğretilecek yeni bilgiler ve nihayet bu bilgilerin korunmasını ve erişilebilir olmasını sağlayan bilgi merkezleri gelişmiştir. Bilgi çağının temel bileşenleri olan dijital iletişim araçları, bilgi hizmetleri için yeni fırsatlar yaratmış, bilginin yeni kanallar ve fırsatlar aracılığıyla dağıtılmasına, kültürel mirasın sayısallaştırılarak uzun süreli korunmasına ve erişilebilir olmasına neden olmuştur. Tarihin her döneminde, iletişim ve kültür arasındaki etkileşimin temel dinamiklerinden biri teknoloji olmuştur. Modern çağda teknolojinin kültür ve iletişim arasındaki aracılığı bilgisayar ve ağa dayalı araçlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Teknolojiyle değişen iletişim biçimleri, yeni kültürel ögelerin doğmasına da yol açmıştır. Geleneksel ve modern kültürün çevrimiçi kültüre evrildiği günümüzde insanlar, evrensel düzeyde tanışabilen, tartışabilen, paylaşabilen, üretip tüketebilen özelliklere sahip olmuştur. Kültürel kimliğin dijital ortamda temsil edildiği bu yeni düzen, toplumlar açısından ortak kültürel kimliğin en belirgin göstergeleri arasında anılan kültürel miras varlıklarına ve bunların yönetiminden sorumlu kültürel bellek kurumlarına da yansımıştır.

Dijital kültürün yaratıcısı konumunda bulunan insanlar, bütünüyle çevrim içi kültürün ya da çevrim içi- çevrim dışı sentez kültürün bir parçası olma rolünü üstlenmektedirler. Kültürel olgunlaşmanın bir ürünü olarak ifade edebileceğimiz kültürel bellek kurumları, dijital kültür ve iletişim ortamında, doğru ve güvenilir iletişim kanalları olarak önemini korumaya devam etmektedir. Bununla birlikte, kültürel miras ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaya ilişkin sorumlulukları, dijitalleşen kültür olgusuyla çok boyutlu bir hal almıştır. Kültürel miras ürünlerine dijital formatta erişim sağlamaya dönük hizmetler, kültürel bellek kurumlarının bilgiyi (ve dolayısıyla kültürü ve tarihi) geleceğe taşıma işlevlerinin dinamizmini artırmaktadır. Bu tür girişimler altyapıya, personel niteliğine ve niceliğine, bütçeye ve kurumsal politikalara bağlı gerekliliklerin yanı sıra etik ilkeleri de gözetmeyi zorunlu kılmaktadır.

Modern kültür ürünleri dijital olarak üretilse veya dijitalleştirilmiş olsa da geleneksel olarak fiziksel biçimde bulunanlar gibi “yerel kapsamda görünür olma” ya da “kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalma” gibi riskler barındırmaktadır. Bu sorunla mücadele etmek isteyen kültürel bellek kurumları için, açık ve bağlantılı veriler üretmek ve birlikte çalışabilen sistemler çerçevesinde kurumlar arası işbirliği sağlamak, çözüm niteliği taşımaktadır.

Dijital çağda sürdürülebilir başarının, hızla gelişen teknolojilere adapte edilebilen hizmet anlayışıyla yakından ilgili olduğu düşünüldüğünde, kültürel bellek kurumlarının dijital iletişim ve kültür ortamının gerektirdiği yeniliklerle bütünleşen hizmetler sunması gerektiği açıktır. Öte yandan dijital kültür ve iletişim ortamının yarattığı büyük kültür verisinin başarıyla yönetilebilir olması, kültürel bellek kurumlarında bütçe ve altyapı olanakları ve nitelikli personel kadar, güçlü koordinasyon becerilerini de gerekli kılmaktadır. Ulusal düzeyde eşgüdüme olanak tanıyan politikaların geliştirilmesi bu bağlamda katkı sağlayıcı olabilir.

Kaynakça / References

Adhiarso, D. S., Utari, P., & Hastjarjo, S. (2018). The impact of digital technology to change people's behavior in using the media. Social Sciences and Humanities, 2, 35-40. DOI: 10.29037/digitalpress.42256

Aktan, C. C. ve Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan. https://www.researchgate.net/publication/318672963_BILGI_TOPLUMU_VE_TURKIYE

Alfonzo, P. (2019). Mastering mobile through social media: creating engaging content on ınstagram and snapchat. Library Technology Reports, 55, 2. https://journals.ala.org/index.php/ltr/issue/archive

American Library Association (ALA). (2013). Digital literacy, libraries, and public policy. digital literacy task force. http://hdl.handle.net/11213/16261

Ankriktip Dijital. (2023). Düşünceler. https://www.academia.edu/32260929/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler.pdf

Ashley, S. (2020). News literacy and democracy. New York: Routledge.

Aydan, S., & Aydan, M. (2016). Sağlık hizmetlerinde bireysel ölçüm ve giyilebilir teknoloji: olası katkıları, güncel durum ve öneriler. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19(3), 325-342.

Ball, M. (2022). The Metaverse: and how it will revolutionize everything. Liveright Publishing.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022a). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/tu-rkiyede-dijital-do-nu-s-u-m-ve-dijital-okuryazarlik.pdf

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022b). 3. çeyrek pazar verileri raporu https://www.btk.gov.tr/pazar-verileri

Bourgeois, D. (2019). Information systems for business and beyond. https://opentextbook.site/informationsystems2019/

Burnett, G. (2000). Information exchange in virtual communities: a typology. Information Research, 5(4). https://informationr.net/ir/5-4/paper82.html

Cerepinko, D., Roncevic, A., & Markovic, B. (2023). Metaverse and the future of business and communication. https://www.researchgate.net/publication/367326194_METAVERSE_AND_THE_FUTURE_OF_BUSINESS_AND_COMMUNICATION

Chinien, C., & Boutin, F. (2011). Defining essential digital skills in the canadian workplace. Erişim adresi: http://en.copian.ca/library/research/digi_es_can_workplace/digi_es_can_workplace.pdf

Cover, R., Haw, A. & Thompson, J. D. (Eds). (2022). The cultural emergence of fake news: digital cultures, interactive practices and artificial feeds (2022). Fake news in digital cultures: technology, populism and digital misinformation içinde (s. 29-43). Emerald Publishing Limited.

Council of Europe. (2013). Cultural Policy in Turkey – National Report. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806963fd

Çaycı, B., & Karagülle, A. E. (2016). İletişimin dijitalleşmesi ve kültürel melezleşme. Global Media Journal TR Edition, 6 (12), 571-586.

Dey, B. L., Yen, D., & Samuel, L. (2020). Digital consumer culture and digital acculturation. International Journal of Information Management, 51, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.102057.

Diara, F. (2017). Cultural heritage digital data: future and ethics. https://www.researchgate.net/publication/333950062_Cultural_Heritage_Digital_Data_Future_and_Ethics

Doueihi, M. (2011). Digital culture. Harvard University Press.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2009). Commonality and the complexity of "we": Social attitudes and social change. Personality and Social Psychology Review, 13(1), 3–20.

Dwivedi ve diğerleri. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. International Journal of Information Management, 66, 1-55.

Entschew, E.M. (2021). Acceleration through digital communication: theorizing on a perceived lack of time. Humanistic Management Journal, 6, 273-287.

Gere, C. (2002). Digital culture. London, Reaktion Books.

Green, C. L. (2020). Digital literacies and the skills of the digital age. Erişim adresi: https://open.library.okstate.edu/learninginthedigitalage/chapter/digital-literacies-and-the-skills-of-the-digital-age/

Greffe, X., & Sonnac, N. (2008). Culture Web: Creation, contenus, economie numerique. https://ideas.repec.org/p/hal/cesptp/halshs-00310919.html

Govos. (2021). What is digital communication? https://govos.com/blog/what-is-digital-communication/

Huynh, A. & Do, A. (2017). Digital literacy in a digital age: A discussion paper. Erişim adresi: http://brookfieldinstitute.ca/wp-content/uploads/BrookfieldInstitute_DigitalLiteracy_DigitalAge.pdf

Karapetyan A. A. (2021). Communication features in online and offline spaces. Historical and Social-Educational Idea, 13(3), 105-112. DOI: 10.17748/2075-9908-2021-13-3-105-112

Goran, J., LaBerge, L. & Srinivasan, R. (2017). Culture for a digital age. https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Industries/Technology%20Media%20and%20Telecommunications/High%20Tech/Our%20Insights/Culture%20for%20a%20digital%20age/Culture-for-a-digital-age.pdf

Helft, M. (2010). Marketers can glean private data on Facebook. The New York Times. http://www.nytimes.com/2010/10/23/technology/23facebook.html.

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. MIS Quarterly Executive, 15(2). https://www.researchgate.net/publication/291349362_Options_for_Formulating_a_Digital_Transformation_Strategy

Karl, K. A., Peluchette, J. V., & Aghakhani, N. (2022). Virtual work meetings during the COVID-19 pandemic: the good, bad, and ugly. Small Group Res., 53(3), 343–365. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8165498/

Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: dijital kültür kavramı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15(38), 500-513.

Korachi, Z., & Bounabat, B. (2019). Towards a maturity model for digital strategy assessment. https://www.researchgate.net/publication/338396993_Towards_a_Maturity_Model_for_Digital_Strategy_Assessment

Kraidy, M. (2005). Hybridity, or the cultural logic of globalization. Temple University Press. https://www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2023/03/Hybridity-or-The-Cultural-Logic-of-Globalization.pdf

Leary, M. R., & Tangney, J. P. (Eds.) (2003). Handbook of self and identity. New York, NY: Guilford Press.

Licklider, J. C. R. (1960). Man-computer symbiosis. http://worrydream.com/refs/Licklider%20-%20Man-Computer%20Symbiosis.pdf

Letellier, R. (2011). Recording, documentation, and ınformation management for the conservation of heritage places: Guiding principles. Donhead Publishing, Dorset, UK.

Manchidi, O. (2023). AI and cultural heritage: preserving and promoting cultural diversity with artificial intelligence. https://medium.com/@OfentseManchidi/ai-and-cultural-heritage-preserving-and-promoting-cultural-diversity-with-artificial-intelligence-c24363570647

Manzuch, Z. (2017). Ethical issues in digitization of cultural heritage. https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=jcas

Martin, R. (2013). Strategy in a VUCA world. Strategic Direction, 29 (10), 32–34.

Martin, A., & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: concepts and tools for digital literacy development. Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences, 5(4), 249-267.

Meikle, G., & Young, S. (2011). Media convergence: Networked digital media in everyday life. Macmillan International Higher Education.

Murray, A. & Lamonica, A. (2021). From Practice to Concept: Paving the Way to a Theoretical Approach to International Cultural Relations. Working Paper Series in Public and Cultural Diplomacy, 2, 1–20. https://www.researchgate.net/publication/351050494_From_practice_to_concept_paving_the_way_to_a_theoretical_approach_to_international_cultural_relations

Oddy, R. N., Belkin, N. J., & Brooks, H. M. (1982). ASK for information retrieval: Part I. background and theory. https://surface.syr.edu/istpub/150

Olgun, C. K. (2020). Dijital kültürün yükselişine doğru: riskler ve fırsatlar. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(35), 185-218.

Pangrazio, L. (2014). Reconceptualising critical digital literacy. Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 37(2), 163–174. Erişim adresi:https://doi.org/10.1080/01596306.2014.942836

Piotr, P. & Josu, T. (2021). Digital trust a systematic literature review. Forum Scientiae Oeconomia 9(3), 59–71.

https://doi.org/10.23762/FSO_VOL9_NO3_4

Poulopoulos, V. & Wallace, M. (2022). Digital technologies and the role of data in cultural heritage: The past, the present, and the future. Big Data and Cognitive Computing 6, 73, 1-19. https://doi.org/10.3390/bdcc6030073

Prensky, M. (2006). Don't bother me mom, I'm learning! How computer and video games are preparing your kids for twenty-first century success and how you can help! St. Paul, MN: Paragon House.

Remondino F. (2011). Heritage recording and 3D modeling with photogrammetry and 3D scanning. Remote Sensing, 3(6):1104-1138. https://doi.org/10.3390/rs3061104

Rosenfeld, K. N. (2015). Digital online culture, identity, and schooling in the twenty-first century. Palgrave Macmillan: USA.

Saarikko, T., Westergren, U.H., & Blomquist, T. (2020). Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm. Business Horizons, 63(6), 825-839.

Santiago, L. G., & Lobo, M. D. O. (2020). Use of web 2.0 in cultural herİtage. https://www.researchgate.net/publication/346315292_Use_of_Web_20_in_Cultural_Heritage

Scheibe, K. P., & Gupta, M. (2017). The effect of socialization via computer-mediated communication on the relationship between organizational culture and organizational creativity. Communications of the Association for Information Systems, 40(1), 294-314.

Serpa, S., Sa, M. J., & Ferreira, C. M. (2022). Digital organizational culture: contributions to a definition and future challenges. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 4, 22-33. DOI: https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0095

Sharma, M. (2023). Comparison between Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. https://www.geeksforgeeks.org/web-1-0-web-2-0-and-web-3-0-with-their-difference/

Spielberg, S., Silvestri, A., Penn, Z., Cline, E., & De Lıne, D. (2018): Ready player one. USA: Warner Bros.

Smith, K. J. (2019). Are we giving up too much?: It's Time to think about the ethics of museum technology tools. Museum Magazine, 98 (1), 12-15.

Terras, M., Coleman, S., Drost, S., ve diğerleri. (2021). The value of mass-digitised cultural heritage content in creative contexts. Big Data & Society, 8(1), 1-15. https://doi.org/10.1177/20539517211006165

Turan, Ş., (2010). Türk kültür tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TÜİK (2022a). Girişimlerde bilişim teknolojileri kullanım araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=-Girisimlerde-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-

Arastirmasi-2022-45587

TÜİK (2022b). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-

Arastirmasi-2022-45587

UNESCO. (2003). Charter on the preservation of digital heritage. https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/charter-preservation-digital-heritage

UNESCO. (2010). Engineering: issues, challenges and opportunities for development; UNESCO report. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189753

University of Southampton. (2005). Department for culture, media and sport: Combating illicit trade: Due diligence guidelines for museums, libraries and archives on collecting and borrowing cultural material. https://archive-media.museumsassociation.org/combatingillicittrade_dcms.pdf

Wallace, M., Poulopoulos, V., Antoniou, A., & Nores, M. L. (2023). An overview of big data analytics for cultural heritage. Big Data Cogn. Comput., 7(1), 14. https://doi.org/10.3390/bdcc7010014

Wang, Y.D., & Emurian, H. (2005), An Overview of Online Trust: Concepts, Elements, and Implications, Computers in Human Behavior, 21, 105-125. DOI: 10.1016/j.chb.2003. 11.008.

Yanez, J. P. & Fraisse, A. (2022). It is not dance, is data: gearing ethical circulation of ıntangible cultural heritage practices in the digital space. https://aclanthology.org/2022.legal-1.15.pdf

Yu, T., Lin, C., Zhang, S. ve diğerleri. (2022). Artificial intelligence for Dunhuang cultural heritage protection: the project and the dataset. Int J Comput Vis, 130, 2646–2673. https://doi.org/10.1007/s11263-022-01665-x

7. KISIM - PART 7

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİNDE YENİ EĞİLİMLER

NEW TRENDS IN INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT

34. BÖLÜM / CHAPTER 34

Metaverse'de Kütüphaneler ve Bilgi Kurumları

Libraries and Information Institutions in the Metaverse

Fidan BAYRAKTUTAN[1], Sevinç GÜLSEÇEN[2]

[1]Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Enformatik Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: fidan@istanbul.edu.tr
[2]Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Enformatik Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: gulsecen@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.34

ÖZ

Metaverse'in birçok alanda (ekonomik, kültürel, sosyal, eğitim, vb.) etkisini göstereceği zaman giderek yakınlaşmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalar ve projeler, halen geliştirilmekte olmasına rağmen Metaverse'ün birçok alanda kullanılabilme potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu alanlardan biri de kütüphane ve bilgi bilimidir. Çalışmada Metaverse'ün kütüphanelere ve bilgi kurumlarına, hizmetlerine etkileri; getirdiği yenilikler, fırsatlar ve riskler araştırılmıştır. Ayrıca, merkeziyetsiz bir yapı olan Metaverse'de kütüphane ve bilgi hizmetleri açısından olası avantaj ve dezavantajlar da tartışılmıştır. Çalışmada kullanılan bilimsel araştırma yöntemleri betimleme, belgesel analiz ve karşılaştırmadır; belgelere dayalı veri toplama tekniği kullanılmıştır. Çalışmada yer alan konular akademisyenler, lisansüstü öğrenciler, alanda çalışan bilgi profesyonelleri için değerli ve güncel bilgiler içermekte olup, konunun genel boyutu, alana etkileri, olası fırsatlar ve riskler, yaratıcı bilgi hizmetleri üzerine bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır. Global anlamda, literatürde, Metaverse ortamında bulunan bazı kütüphane ve bilgi kurumu uygulamalarına rastlanmıştır. Henüz çok yaygın olmasa da küresel bağlamda Metaverse ortamı ve kütüphane/bilgi kurumu hizmetleriyle ilgili araştırmalar ve uygulamalar bulunmaktadır. Kullanıcıların Metaverse ortamından beklentilerinin ağırlıklı olarak içerik sağlama hizmeti olacağı öngörülmektedir. Bu bakımdan, özellikle elektronik yayıncılık ve telif hakları konusunun gündemin üst sıralarında olacak başlıklar arasında olduğu söylenebilir. Türkiye'de Metaverse'ün kütüphane ve bilgi kurumlarında kullanımı ve uygulanması konusunda somut örnekler henüz bulunmamaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki kütüphane ve bilgi kurumlarının karşısına da yakın zamanda çıkacak olan Metaverse konusunda yapılacak lisansüstü çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, kütüphaneler, bilgi kurumları, bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, metaokuryazarlık, dijital dönüşüm

ABSTRACT

The time when the Metaverse will show its impact in many areas (economic, cultural, social, educational, etc.) is getting closer. Various researches and projects show that the Metaverse has the potential to be used in many areas, although it is still being developed. One of these fields is library and information science. In the study, the effects of Metaverse on libraries and information institutions and their services; The innovations, opportunities and risks that it brings were investigated. In addition, possible advantages and disadvantages in terms of library and information services in Metaverse, which is a decentralised structure, are also discussed. Scientific research methods used in the study are description, documentary analysis and comparison; A document-based data collection technique was used. The subjects in the study contain valuable and up-to-date information for academics, graduate students, and information professionals working in the field, and it aims to create a perspective on the general dimension of the subject, its effects on the field, possible opportunities and risks, and creative information services. In the global sense, some library and information institution applications in the Metaverse environment have been encountered in the literature. Although not very common yet, there are researches and applications related to Metaverse environment and library/information institution services in the global context. It is envisaged that the expectations of the users from the Metaverse environment will be mainly content supply service. In this respect, it can be said that electronic publishing and copyright issues are among the topics that will be at the top of the agenda. There are not yet concrete examples of the use and application of Metaverse in libraries and information institutions in Turkey. In addition, it is seen that there is a need for postgraduate studies on the Metaverse, which will soon appear in front of libraries and information institutions in Turkey.

Keywords: Metaverse, libraries, information institutions, information literacy, digital literacy, metaliteracy, digital transformation

Extended Abstract

The time when the Metaverse will show its impact in many areas (economic, cultural, social, educational, etc.) is getting closer. Various researches and projects show that the Metaverse has the potential to be used in many areas, although it is still being developed. One of these fields is Library and Information Science. In the Library and Information Science world, where many actors and variables take place, there are many dimensions in which the Metaverse and its effects can be addressed. Within the scope of this study, the innovations and different usage areas brought by the Metaverse technology to the field of Information and Document Management, library and information services are discussed. The issues about how the Metaverse can affect this transformation and its effects on libraries and information institutions are among the other topics discussed. Scientific research methods used in the study are description, documentary analysis and comparison; A document-based data collection technique was used.

During the preparation of the study, native and foreign literature was scanned. Among the scanned native resources are YÖK National Thesis Center (online), National Library, Türk Kütüphaneciliği (Journal of Turkish Librarianship), Bilgi Dünyası (Information World) jour-

nal. Foreign literature was scanned with the "database search interface" of Istanbul University Central Library, which includes many leading databases such as Google Scholar, EBSCO, and Springer. When the scanning results are examined, it is seen that most of the listed sources have increased after 2019, especially since 2020. The reason for this situation can be interpreted as the increasing interest in virtual environment activities, which are needed and become widespread especially with the pandemic period. Due to the fact that the subject is quite up-to-date, current sources of this period were mainly used in the study.

In order for the Metaverse experience to be reliable and risk-free, software systems (such as blockchain, digital money, payment systems, smart contracts, NFT, data privacy and security, etc.) and the necessary Internet and technological infrastructure must be established. This situation inevitably brings to mind the issue of digital divide. There is an intense need for information technologies to access information. Particularly with the digital transformation, which has gained more importance after the Pandemic, the execution of transactions and the continuity of the flow are directly related to the technologies (software, hardware, technical infrastructure, etc.). There will again be a gap in access and use between the countries that have gained the feature of being an information and communication technologies society and have high economic welfare and the underdeveloped and economically backward countries that do not have these conditions. In addition, the digital literacy skills of users in underdeveloped countries in the Metaverse environment, which also requires cognitive skills, will be a very important variable in this context.

With the use of library and information services in the Metaverse environment, new criteria will emerge for the creation of user profiles. Because, in order to make the services more efficient and maintain, and to be closer to reality, high volumes and a wide variety of personal data (such as biometric, physiological, preferred payment methods, etc.) will need to be collected. In addition to the ongoing copyright issues related to information sources, the security of users' data will also be on the agenda. Another situation to be mentioned in this context is that user data and analysis may be of interest to institutions such as database companies etc. that provide scientific publishing services. With the spread of the services provided in the Metaverse platform, the blurring of the boundaries between the virtual and the real world, and with more users using the services in this environment, it will be inevitable for libraries and information institutions to make decisions about data policies.

In general, it would not be wrong to say that Metaverse can be considered as a project and prototype that is still in development for libraries, however it is inevitable that information professionals will have to prepare themselves for the skills and competencies required for this platform. From an institutional point of view, the issue is related to variables such as library

policies, budget, employment, staff training, user profile (generation, digital literacy skills, readiness for the new platform, etc.).

It should be on the agenda for libraries and information institutions to be more flexible than ever, to closely follow technological developments and changes, especially what younger generations are interested in regarding the Metaverse environment. In addition, as a non-profit "service" business, libraries and information institutions should also take steps in marketing, new advertising and promotions according to current trends.

In the global sense, some library and information institution applications in the Metaverse platform have been encountered in the literature. Launched at the end of 2022, the Lingang Digital Technology Library, headquartered in Shanghai, is the world's first Metaverse library. Although not very common yet, there are researches and applications related to the Metaverse environment and library/information institution services in the global context (Khon Kaen University Library, Sripatum University-Thailand, Limassol Municipal Library, etc.). It is foreseen that the expectations of the users from the Metaverse will be mainly "content provision" service. In this respect, it can be said that electronic publishing and copyright issues are among the topics that will be at the top of the agenda. The fact that libraries and information institutions are institutions that prioritise service can also be affected in terms of cost. Having the necessary hardware infrastructure and staff, as well as being able to support users when necessary, etc. are the situations that are also related to financial conditions.

There are not yet concrete examples of the use and application of Metaverse in libraries and information institutions in Turkey but some news about the library services planned to be provided in the Metaverse; however, an application that can be mentioned within the scope of this study has not yet been encountered. In addition, it is seen that there is a need for postgraduate studies on the Metaverse, which will soon be introduced to libraries and information institutions in Turkey.

1. Giriş

Özellikle COVID-19 salgını sırasında neredeyse tüm insan yaşamının çevrimiçi ortama taşındığı ve artık çevrimiçi dünyanın salgın öncesi döneme kıyasla göreceli olarak daha olumlu algılandığı bir dönemde yaşamaktayız. Aynı zamanda, salgın döneminin önemli ölçüde sona yaklaşmasına rağmen sanal ortamdaki yaşamın devam ettiği ve gerçek dünya ile bütünleşik ve paralel olarak yaşanacağı bir dönemde de bulunmaktayız. Web 2.0 ve sosyal ağlar ile başlayan ortak akıl ve paylaşım akımı, Web 3.0 ile insanların uzaktan da olsa aynı ortamda bulunabileceği gerçek dünyaya paralel mekan paylaşımı yolunda ilerlemektedir. Bu yeni düzen genel olarak Metaverse olarak adlandırılmaktadır. Edebiyat dünyasında günümüzden çok daha önce bahsedilen bu kavramın günümüzde daha sık duyulmasının nedeni ise genel olarak, bu sanal dünyanın altyapısını oluşturan teknolojilerin gelişimi konusundaki ilerlemeler ve özellikle salgın dönemi sonrasında insanların sanal dünyalara olan bakış açısının değişmesi ile açıklanabilir. Metaverse'ün birçok alanda (ekonomik, kültürel, sosyal, eğitim, vb.) etkisini göstereceği zaman giderek yakınlaşmaktadır. Facebook'un CEO'su Mark Zuckerberg'in 2021 yılında Şirket'in adını *Meta* olarak değiştirmesi bunu gösterir niteliktedir. Birçok aktörün ve değişkenin yer aldığı kütüphane ve bilgi bilimi dünyasında ise Metaverse'ün ve etkilerinin ele alınabileceği birçok boyut bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, adını giderek daha sık duyduğumuz ve hayatımızın içine girmekte olan Metaverse'ün kütüphane ve bilgi kurumlarına olan etkileri sıklıkla karşılaşılması olası durumlar ve konular bakımından ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmada kullanılan bilimsel araştırma yöntemleri betimleme, belgesel analiz ve karşılaştırmadır; belgelere dayalı veri toplama tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın hazırlanması sırasında yerli ve yabancı literatür taranmıştır. Taranan yerli kaynaklar arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi (çevrimiçi), Milli Kütüphane, Türk Kütüphaneciliği, Bilgi Dünyası dergisi bulunmaktadır. Yabancı literatür ise, Google Scholar ve EBSCO, Springer gibi birçok önde gelen veritabanının yer aldığı İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin "veritabanı tarama arayüzü" ile taranmıştır. Yapılan tarama sonuçları incelendiğinde, listelenen kaynakların büyük kısmının 2019 yılı sonrasında, özellikle 2020 yılından itibaren artış gösterdiği görülmüştür. Bu durumun nedeni özellikle salgın dönemi ile ihtiyaç duyulan ve yaygınlaşan sanal ortam aktivitelerine olan ilginin artması şeklinde yorumlanabilir. Konunun oldukça güncel olması dolayısıyla, çalışmada da ağırlıklı olarak bu döneme ait güncel kaynaklar kullanılmıştır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi sonuçları incelendiğinde Temmuz 2023 itibariyle "Metaverse" anahtar kelimesiyle "tüm alanlarda" yapılan aramada yalnızca 21 sonuç listelenmiştir. Listele-

nen tezlerin 20'si Yüksek Lisans, 1'i ise Tıpta Uzmanlık düzeyindedir. Sonuçlar arasında Bilgi ve Belge Yönetimi alanında hazırlanmış bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Bu sonuçlardan hareketle, kaçınılmaz olarak kütüphane ve bilgi kurumlarının karşısına çıkacak olan Metaverse konusunda yapılacak lisansüstü çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalar ve projeler, halen geliştirilmekte olmasına rağmen Metaverse'ün birçok alanda kullanılabilme potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu alanlardan biri de kütüphane ve bilgi bilimidir. Çalışmada, Metaverse teknolojisinin Bilgi ve Belge yönetimi alanında, kütüphane ve bilgi kurumu hizmetlerinde getirdiği yenilikler ve farklı kullanım alanları; Metaverse'ün bu dönüşümü nasıl etkileyebileceğine dair konular ele alınmıştır.

Araştırma, kütüphane ve bilgi kurumlarının Metaverse'de yer alabilmesi, varlığını sürdürebilmesi, kullanıcılarının yeni gereksinimlerini ve beklentilerini karşılayabilmesi için ne tür hizmetler ve olası yaratıcı çalışmalar ortaya çıkarabilecekleri; Metaverse ortamında kütüphane ve bilgi kurumlarını bekleyen koşullar gibi konulara ışık tutmaktadır. Çalışmanın literatüre bir diğer katkısı ise Metaverse ile kütüphane ve bilgi kurumları arasındaki bütünleşmenin daha somut olarak anlaşılmasını sağlamak, birçok avantaja sahip Metaverse'de karşılaşılabilecek sorunları ele almak şeklinde özetlenebilir. Çalışmada kapsam sınırlılığı dolayısıyla genel olarak değinilen bazı konuların ve sorunların bu bağlamdaki yeni araştırmaların ortaya çıkması konusunda teşvik edici olabilmesi ise beklenen bir diğer katkıdır.

2. Metaverse Nedir ?

Metaverse'ün bir kavram olarak ortaya çıkmasıyla ilgili edebi eserler başta olmak üzere çeşitli eserlere göndermeler yapılmıştır. Adetayo, Adekunmisi, Abata-Ebire ve Adekunmisi'ye (2023, s. 230) göre "Metaverse kavramı, Profesör Vernor Vinge'nin Amerikalı bir matematikçi tarafından yazılan True Names adlı romanından esinlenmiştir. Yazar, 1981 tarihli bu kurguda, kişinin bir beyin-bilgisayar arayüzü aracılığıyla içine girip duyusal deneyim kazandığı sanal bir dünya hayal etmiştir". 1984 yılında William Gibson'ın Neuromancer adlı kitabında ortaya attığı, "kollektif dijital bilgi alanını" temsil eden sanal gerçeklik (cyberspace) kavramından (Winters, 2022) dolayı bu kitabın Metaverse'den bahseden ilk yayın olduğunu belirten göndermeler bulunmakla birlikte, günümüzdeki anlamına en yakın olarak kullanılan Metaverse kelimesi 1992 yılında Neal Stephenson'ın Snow Crash (Parazit) adlı romanında yer almıştır. "Parazit'te Neal Stephenson **Metaverse** terimini görme, duyma ve koklama da dahil olmak üzere birçok duyusal girdi üzerine kurulmuş bir sanal gerçeklik ortamını tanımlamak amacıyla kullanır" (Winters, 2022, s. 4).

Metaverse'ün, farklı bakış açılarından ve halen gelişmekte olan bir teknoloji olması dolayısıyla birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar arasında ortak noktalarda kesişen açılar da

bulunmaktadır; ancak bakış açılarına dayalı tanımlara geçmeden önce kavramı sözlük anlamı ile ele almak gerekir. Kavramın ilk kelimesi olan "Meta" Yunanca kökenli olup, "sonrası", "ötesi" anlamındadır; diğer bileşeni olan "verse" ise İngilizce kökenli olup "Universe" yani "evren" kelimesinden türetilmiştir. Bu noktadan bakıldığında Metaverse kelimesi "evren ötesi" anlamına gelmektedir (Kayakökü, 2022). Bununla birlikte, Metaverse kelimesinin üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımı ve sözlük anlamı olmasa da Kayakökü (2022, s. 30)'ne göre "günümüzde kelime bileşenlerinden bahisle Metaverse, ***bir gerçeklik sonrası evren, fiziksel gerçekliği dijital sanallıkla birleştiren, sürekli ve kalıcı çok kullanıcılı bir ortam olarak*** tanımlanabilir."

Konuya teknik bakış açısından yaklaşan Avşar (2022) ise Metaverse'ü, bilgisayarlar ve arttırılmış gerçeklik cihazları aracılığıyla çevrimiçi üç boyutlu sanal ortamı destekleyen Internet olarak tanımlamıştır: *"En basit tanımıyla Metaverse; hepimizin özelleştirebildiğimiz dijital avatarımızla görünür olduğu, farklı sanal dünyalarda gezmeye gidebileceği, oyun oynayabileceği, konser izleyebileceği, sanal olarak sosyalleşebileceği ya da ortak çalışmalar yapabileceği sanal evrendir"* (Avşar, 2022, s. 20).

Görüldüğü gibi, Metaverse'ün tanımlanması konusunda henüz kesin bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, Metaverse, Internet'in kullanıcıların etkileşime dayalı, gerçekliğe yakın deneyim yaşamasını mümkün kılacak yönde ulaştığı yeni bir boyut ve kullanıcılar için koşut bir evren yaratacak türde gelişmesi olarak da yorumlanabilir.

Winters (2022, s. V), Metaverse kavramının bir Ponzi oyunu olmasından bahsetmiştir: bu terimi *"start up'lar için büyük meblağlarda yatırımları çekmenin yanı sıra ne olup bittiğinden habersiz insanları Ponzi oyununa (vizyonlarını fazlasıyla yerine getirecekleri [imajının] yaratılmasının ardından [vaad edileni] yerine getirmekte başarısız olunması) getirerek cesaretlendirmek adına büyük veri, yapay zeka veya IoT gibi ağızdan ağıza dolaşan bir terim şeklinde kullanılmaya başlanması da büyük bir olasılıktır"* şeklinde yorumlasa da şimdiden, gerek ticari ve finansal kurumların (Nike, Citibank, vd. gibi) gerekse bazı kütüphanelerin Metaverse ortamında yer almaları ve bu konudaki çalışmaları Metaverse kavramının Ponzi oyunu olmadığının bir işareti olarak yorumlanabilir.

Metaverse yeni bir teknoloji olsa da aslında bir "medium" (ortam) özelliği taşımaktadır. Metaverse'ün temel özellikleri konusunda literatürde birçok betimleme bulunmaktadır. Bu özellikler genel olarak, merkeziyetsiz, etkileşimli, sürekli, işbirliğini destekleyen bir ortam olması ve bireyi temsil etmesi olarak özetlenebilir. User (2022, s. 14-16), Metaverse'ün altı ana özelliği olduğundan bahsetmiştir:

-Katılımcıların seçtikleri avatarlarla temsil edilmeleri (*Kimlik*),

-Akıllı telefon, tablet veya diğer cihazlar da dahil olmak üzere herhangi bir cihazdan Metaverse'e erişme yeteneği (*Çoklu-cihaz erişimi*)

-Günümüzde çoğunlukla kullanıcıyı çevreleyen seslerden ve görsellerden oluşan Metaverse'ün beş duyunun tümünün kullanılmasını içerebilmesi/içerebilecek duruma gelmesi (*Kapsayıcılık*)

-Kullanıcıların dijital para birimlerini kazanıp harcayabileceği, işleyen bir ekonomiye sahip olması (*Ekonomi*)

-Kullanıcıların yalnız ve izole olmadan, deneyimlerini paylaşabileceği ve gerçek zamanlı olarak birbirleriyle etkileşime girebileceği insanlarla çevrili olması (*Topluluk*)

-Kullanıcılar sistemden ayrıldıktan sonra bile var olmaya ve çalışmaya devam ediyor olması (Gerçek zamanlı kalıcılık)

Tekin'e (2022, s. 18) göre ise, Metaverse'ün "bileşenleri" olarak kabul edilebilecek dört özelliği bulunmaktadır:

- **Gerçeklik** (Kullanıcıların sanal ortamda olsalar dahi duygusal ve duyumsal açıdan gerçeğe en yakın deneyimleri yaşamalarını sağlamak)
- **Her yerde bulunabilme** (Metaverse'e özel donanımlar sayesinde dünyanın her yerinden kullanıcılarla aynı ortamda bulunabilme ve bu ortama sanal kimlikler ile dünyanın her yerinden erişebilmek)
- **Sürükleyici deneyimin kesintisiz olarak yaşanabilmesi** (Kullanıcının sistemden ayrılması durumunda dahi koşut evrendeki hayatın devam etmesi, dijital varlıkların belirli uygulamalarda birbirinin yerine geçebilmesi, birlikte işlerliğin mümkün olduğu ve kullanıcılara sorun yaşatmayan bir deneyim sunmak)
- **Ölçeklenebilirlik** (Katılımın yüksek olduğu durumlarda, sanal alanın büyük ölçekli sunucuları etkinleştirebileceği yeterli güce sahip olması, böylece sistem ve kullanıcı deneyimi açısından sorun yaşanmamasını sağlayabilmek)

Tamamen merkeziyetsiz bir yapıda olan Metaverse'ün teknik bileşenlerini ise aşağıdaki gibi listelemek mümkündür (User, 2022, s. 26-27):

- ***Internet*** (Merkezi olmayan, kontrol edilmeyen ağ)
- ***Açık medya için standartlar*** (Birlikte çalışabilirliği kolaylaştıran, yeni medya türlerinin yönetilebildiği standartlar)

- ***Açık programlama dilleri standartları*** (Açık ve şeffaf programlama dili standartları: HTML, Shader, WebAssembly, WebGPU, JavaScript, WebXR gibi)
- ***Genişletilmiş Gerçeklik (XR) donanımı*** (Gerçek dünya ile Metaverse arasında bir bağ oluşturmaya yarayan Omni koşu bantları, akıllı gözlükler, haptikler, vd. gibi donanımlar)
- ***Blokzincir ağları*** (İşlem şeffaflığı ve sansür direncini sağlamak, verileri korumak, mülkiyet sahibini doğrulamak vb. konularda Metaverse mimarisinin katı ve güvenilir unsurudur.)

3. Metaverse'ün Olumlu Yönleri ve Riskleri

Metaverse fiziksel uzam sınırlarını ortadan kaldırarak, sağlık, eğitim, moda, eğlence, ticaret, sosyal iletişim vd. gibi birçok sektörde çeşitli avantajlar sağlamaktadır. "Açık kodlar aracılığıyla kişinin eğitim sürecini destekleyen uygulamalar, sosyalleşme, yeni teknolojilerin kullanımı ve yaygınlaşması, evrenin merkeziyetsiz bir yapı olarak genişlemesi gibi avantajlı yanlarını sıralamak mümkündür" (Afacan, 2022, s. 260).

Metaverse'ün olumlu yönleri ve sağladığı olanaklar genel olarak aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

Bağlayıcılık: Coğrafi sınırları ortadan kaldırarak dünyanın her yerinden kullanıcıyı biraraya getirebilmesi. Uzamsal sınırları kaldırması, özel kullanıcılar (engelli, hareket edemeyen ve tedavi görmekte olan hastalar, vb.) için de oldukça önemli bir avantajdır.

İfade Özgürlüğü: Kullanıcıların kendilerini hem avatarlarıyla kimlik oluşturarak hem de fiziksel dünyadaki kısıtlamalar olmadan ifade edebilmesi. Avatarlar aynı zamanda bir eşitlik simgesi olarak da yorumlanabilir; cinsiyet, ırk, dil, uyruk vb. kısıtlamalar olmadan aynı platformdaki herkesin özgür olabilmesini mümkün kılabilmektedir.

Ekonomik Olanaklar: Özellikle yaratıcı içerik oluşturma, sanal emlak alım-satımı, danışmanlık gibi etkinliklerle kullanıcıların ekonomik fırsatlar yakalayabilmelerini sağlar.

Sektörel Yenilik ve Gelişim: Üç boyutlu, gerçekliğe yakın deneyim ve etkileşim sunmayı amaçlayan, birçok yeniliğin kapısını açan Metaverse ortamında çeşitli sektörler de pastadan payını alacaktır. Bu avantaj birçok sektör ile ilişkili olduğundan, çok kısaca bazı sektörlere göre ele alınarak somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Mesela, *eğitim* alanında, Metaverse, özellikle oyunlaştırmaya dayalı olduğu için, öğrenme motivasyonunu ve etkinliklerini destekleyici bir araçtır. Oyunlaştırma ile etkinlikleri ve süreçleri kolaylaştırabilmesi ve eğlenceli hale

getirmesi olasıdır. *Sağlık* alanında, "uzmanların, ameliyathane ortamlarından önce deneyim kazanabilmeleri, … sanal bedenler üzerinde etkileşime izin [veren] teknolojiler sayesinde, sağlık hizmeti veren personelin yeni [cihazları tanıması ve kullanması] gibi" durumlarda avantaj sağlamaktadır (Şahinbaş ve Güneş, 2022, s. 42-43). *İstihdam* olanaklarındaki yenilikler bağlamında, "daha önce yüz yüze bağlantılara ihtiyaç duyulan işlerin artık bir sanal karşılığı olacağından, serbest çalışma ve uzaktan istihdam beklentileri hızla artacak"tır (Akyıldız, 2022, s. 198). Metaverse ortamında çalışmak işçiler ve işverenler için "daha verimli, organize ve uygun maliyetli olacaktır" (Akyıldız, 2022, s. 197). *Mimarlık* alanında, "… iç mimarlar ve mimarlar yerleşim planları, tasarımlar ve inşaat planları için" (Şahinbaş ve Güneş, 2022, s. 43) Metaverse ortamında biraraya gelerek çalışabilirler. *Sanayi* alanında, Metaverse, ürün geliştirme vb. çalışmalar için özellikle uluslararası kuruluşların dünyanın her yerindeki çalışanları ile gerçek zamanlı birlikte çalışabilmesi olanağını tanır (Akyıldız, 2022, s. 199). *Turizm* alanında, "potansiyel gezginler, tercih edilen varış noktasına bilet satın almadan önce, simge yapılar ve oteller gibi konumlarda ve altyapılarda sanal bir gezinti şansına sahip olabilirler" (Şahinbaş ve Güneş, 2022, s. 43). *Ticaret ve alışveriş* sektöründe, kullanıcıların bazı ürünleri Metaverse üzerinde deneyerek satın alabilmeleri gelecekte olağan bir durum olacaktır. *Yayıncılık* alanında, kitaplardaki içerik metin, görsel, ses, video ve 3 Boyutlu nesnelerle karıştırılmış olarak yeni ve yaratıcı şekilde sunulabilir. Bu tür yayınlara olan ilginin ve talebin artması durumunda ise yerel çok boyutlu dijital yayın endüstrisinin büyümesi söz konusu olabilir (Bakar, Hussin, Angchun ve Seman, 2022, s. 272). Bu tür yayınlar özellikle uygulamalı alanlarda (tıp, mühendislik, vb.) çalışan kullanıcılar için son derece yararlı olabilir.

Yukarıda bahsedilen birçok avantaja sahip Metaverse açısından madalyonun öteki yüzüne bakıldığında, bu ortamın halen geliştirilmesi gereken olumsuz yönleri ve riskleri de bulunmaktadır:

- İnsanın gerçeklik algısını etkilediği için toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına neden olabilmesi,
- Bağımlılık yaratabilmesi,
- Kullanıcının siber zorbalığa ve tehditlere maruz kalabilmesi,
- Metaverse'ün kullanımı için gerekli olan teknolojik gereksinimlere her kullanıcının sahip olma durumunun olmaması (maliyet ve dijital bölünme),
- Metaverse'ün gelişimi halen devam etmekte olduğundan, veri güvenliği, altyapı, standartlar vb. konularda devam etmekte ve çözümleri halen geliştirilmekte olan sorunların bulunması,

- Fiziksel hareketlilik oranını azaltması nedeniyle çeşitli sağlık sorunlarına neden olabilme riskinin bulunması,
- Metaverse ortamını ziyaret eden ancak gerekli dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmayan kullanıcıların kötü niyetli bazı kullanıcılar tarafından kandırılabilmesi riski. Ayrıca, bu beceriler konusunda sorun yaşayan kullanıcıların Metaverse ortamına olan ilgisinin azalması da söz konusu olabilir veya farklı tepkilerle karşılaşılabilir. Unutulmamalıdır ki Metaverse, bilgisayar kullanımı ile kıyaslandığında, daha farklı bilişsel ve kullanım becerilerini gerektirmektedir.

Ateş'in (2022) bakış açısı yukarıda bahsedilen beşeri, teknolojik, sosyo-ekonomik sorunları desteklemektedir. Konuyu toplumsal ve birey davranışları açısından ele alan Ateş (2022), günümüzde sosyal medyanın ilişkilerin (evlilik, vb.) sonlanmasına neden olan etkisi devam ederken, insanları etkileşim açısından bir adım öteye götürecek olan Metaverse ile yakın ilişkiler açısından yeni riskler oluşabileceğine değinmiştir. Buna ek olarak, *"Alışveriş konusunda dürtüsel davranan kişiler aldıkları şeyi elle tutmadıkları için tatmin olmayıp sanal alışveriş bozukluğuna sahip olabilirler, sanal alışveriş, bilinçsiz yapıldığında çeşitli ekonomik ve ailevi sorunlara sebep olabilmektedir"* (Ateş, 2022, s. 273). Kontrollü, bilinçli ve etkili kullanım bu olumsuzlukların yaşanma oranını düşürecektir.

4. Metaverse'ün Kütüphane ve Bilgi Kurumlarına Etkileri

Özellikle COVID-19 salgını sırasında neredeyse tüm insan yaşamının çevrimiçi ortama taşındığı ve artık çevrimiçi dünyanın salgın öncesi döneme kıyasla göreceli olarak daha olumlu algılandığı bir dönemde yaşamaktayız. Salgın döneminin önemli ölçüde sonuna yaklaşılmasına rağmen sanal ortamdaki yaşamın devam edeceği ve hatta gerçek dünya ile bütünleşik ve paralel olarak yaşanacağı bir zamanda bulunmaktayız.

Kitaplar ve diğer bilgi kaynakları ile insanların zihinleri arasında kurulan köprü; Metaverse ile *ortamın*, *etkileşimin* ve *algıların* teknoloji aracılığıyla paylaşılabildiği, hatta beyinin "ikna edilebildiği" *paralel* bir boyuta taşınmış olacaktır. Kaya (2022, s. 129-135), bu yeni teknolojinin artık insan beynini hedefine ve merkezine aldığını açıklamıştır; teknolojiyi geliştirenlerin, gözden başlayarak, önce beş duyu organını giyilebilir ve dokunsal teknolojilerle yanıltarak insan girdi organlarını hack etmeyi başarmaya çalıştığını, bir sonraki adımın ise gerçekliği yaratmak, oluşturmak ve algılatmak için hazırlanan, akıllı hale getirilen implantlar olduğunu belirtmiştir: Elon Musk'ın Neurolink şirketi tarafından üzerinde çalışılan ve 2020'li yılların ikinci yarısında kullanılmaya başlanacak olan, beyine takılacak implantların başarılı olması durumunda "artık gerçekliği beyne kabul ettiren *teknoloji* olacak"tır (s. 135).

Metaverse'de yapay zeka ve robotik teknolojileri aracılığıyla birçok etkinliğin yapılabilmesi potansiyeli de bulunmaktadır. Narin (2022, s. 77) çalışmasında bu etkinliklerin nasıl mümkün olabileceğine değinmiştir:

> *"Akıllı evler, akıllı fabrikalar, akıllı şehirlerde yer alacak robotik sistemler Metaverse sayesinde uzaktan kontrol edilebilir, robotların sanal gerçeklik üzerinden belirlenen mekanlarda hareket etmesi sağlanabilir. Sanal gerçeklik başlıklar ile herhangi bir fabrikadaki ve ortamdaki tüm cihazlara erişmek ve onları kontrol etmek mümkün olabilir. Birçok objeye fiziksel olarak bağlanmak ve onları aşağı yukarı, sağa sola hareket ettirmek mümkün olabilir."*

Narin (2022) aynı çalışmasında, Beyond Imagination tarafından geliştirilen insansı robot Beomni'den, sanal gerçeklik gözlükleri ve eldivenleri ile dünyanın her yerinden kontrol edilebilme özelliğinden de bahsetmiştir. Beomni'nin ev işlerinde, yaşlı bakımında ve gelecekte uzay çalışmalarında kullanılması düşünülmektedir. Küçüksaraç'ın (2022) çalışmasında değindiği Hyundai Motor'un "Metamobility" adlı konsepti de bu bağlamla ilişkilendirilebilir: Hyundai Motor "*fabrikalarında yer alan robotları fiziksel dünya ile Metaverse arasında bağlantı ve etkileşim sağlayacak bir araç olarak kullanmayı planlamaktadır. Metaverse-robot bağlantısı ile kullanıcılar, akıllı bir fabrikaya benzer bir şekilde, fiziksel dünyada bir robotu yönlendirebilecektir. Ayrıca öngörülen bu teknoloji ile çalışanların, fabrikadaki makinelere ve nesnelere uzaktan bağlanması sağlanabilecektir"* (s. 104). Henüz çok erken olsa da, bahsedilen bu etkinliklerin kütüphane ve bilgi hizmetleri alanında kullanılabilmesi de mümkündür. Bilgi profesyonelleri, kitapların raflara yerleştirilmesi işlemini sanal gerçeklik donanımları ile robotlara yaptırabilir. Bu tür çözümler meslek hastalıklarından kaçınma (tozdan korunma, ağırlık kaldırma, vb.) konusunda da etkili olabilir.

Mevcut Metaverse projelerinin çoğu çok kullanıcılı oyunlar düzeyindedir. Kullanıcılar bu ortamda sanal gerçeklik gözlükleri ve arttırılmış gerçekliği kullanarak belli görevleri yerine getirmek, ürün almak/satmak, sosyalleşmek, eğlenmek, gibi özelleştirilmiş deneyimler yaşar (Narin, 2022, s. 79). Bu durumda Metaverse ortamı, kullanıcılara oyunlaştırma ile kütüphane oryantasyonu ve yararlandırma hizmetlerinin akışını öğretme, kütüphaneyi tanıtma vb. gibi amaçlar için kullanılabilir. Mesela, kullanıcıların kütüphaneyi veya bilgi kurumunu Metaverse ortamında kullanım davranışları temel alınarak; yararlanılan kaynak türü/sayısı/hizmetler, kaynaklardan yararlanma süresi, ziyaret edilen alanlar, düzenli olarak yapılan ziyaretler (özellikle günlük ziyaret), yapılan sanal etkinliklere (seminer, sergi vb.) katılım, hizmetler vb. konusunda yapılan yorumlar/geribildirimler, sorulan sorular, arkadaşları davet etme, arkadaşlarla ortak yararlanma, vb. etkinlikler puanlanabilir ve puanlara göre avatar, rozet, yazarlar

tarafından imzalanmış kitaplar vb. gibi ödüller verilebilir, skor tabloları eklenebilir. Böylece oyunlaştırmanın Metaverse ortamında kullanımı yanında, kullanıcılara ait verilerin kaydedilmesi, kullanıcıların bir nevi Metaverse profillerinin oluşturulması, bu verilerin kütüphane ve bilgi hizmetlerinde kullanımı için paylaşılması da söz konusu olacaktır. Bu da akıllara yeni kullanıcı profili kriterlerini ve bu profilleri oluşturan verilerin güvenliği konusunu getirecektir.

Kullanıcıların kütüphane ve bilgi hizmetlerini Metaverse ortamında kullanması ile kullanıcı profillerinin oluşturulması konusunda yeni kriterler de ortaya çıkacaktır. Çünkü, hem hizmetlerin daha verimli hale getirilebilmesi ve sürdürülebilmesi hem de gerçekliğe daha yakın olabilmesi için yüksek hacimde ve çok çeşitli (biyometrik, fizyolojik, tercih edilen ödeme yöntemleri, vd. gibi) kişisel verinin toplanması gerekecektir. Halen devam etmekte olan, bilgi kaynaklarıyla ilişkili telif hakları konusuna ek olarak, kullanıcılara ait verilerin güvenliği konusu da gündemde olacaktır. Bu bağlamda değinilecek bir başka konu ise, kullanıcı verilerinin ve analizlerinin, bilimsel yayıncılık hizmeti veren veritabanı firmaları, vd. kurumların da ilgisini çekebileceğidir. Metaverse ortamında verilen hizmetlerin yaygınlaşmasıyla, sanal ve gerçek dünya arasındaki sınırların daha da bulanıklaşmasıyla, daha çok kullanıcının bu ortamdaki hizmetleri kullanmasıyla kütüphanelerin ve bilgi kurumlarının veri politikaları konusunda karar almaları kaçınılmaz olacaktır.

Fernandez (2020, s. 4), Metaverse ortamında telif hakları konusunda kütüphane ve bilgi kurumlarının karşılaşacağı önemli zorluklardan birinin içerik olduğunu belirtmiştir: Bu kapsamlı hizmetlerin oluşturduğu içerik, genellikle bir kütüphanenin ya da bilgi kurumunun mevcut sistemindeki kullanıcılarına sağlayabileceği içerik değildir. Örneğin, bir kütüphane "basılı" ve fiziksel ortamda bulunan bir kitabı sanal bir avatara veremez. Kütüphanenin bu yayını e-kitap olarak bir sözleşme kapsamında lisanslaması gerekir; ancak yayıncıların bu yeni dünyada kütüphanelerle çalışacaklarının garantisi yoktur. Ayrıca, Metaverse, fikri mülkiyete yönelik mevcut eğilimleri birçok kütüphane ve bilgi kurumunun aleyhine olabilecek yönde etkileyebilir.

Metaverse, ideal olarak bilgi profesyonellerinin yararlı rehberler olarak hizmet etmesiyle, kullanıcıların bilgilere erişme ve bilgileri yorumlama şeklini de büyük olasılıkla değiştirecektir. Aynı zamanda hem bilgi profesyonellerinin hem kullanıcıların hızla gelişen teknolojinin adımlarına ayak uydurmak için bilgi ve becerilerini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir. Bilgi profesyonelleri, Metaverse kütüphanesi hizmetlerinin verilmesiyle yalnızca kullanıcılara teknoloji kullanımı, kaynak keşfi, vb. konularında rehber olmakla kalmayacak, gerekli olduğunda sanal gerçeklik ortamı için 3 Boyutlu ve etkileşimli içerik hazırlamak durumuyla da karşılaşacaktır. Tella, Ajani ve Ailaku (2023), bilgi profesyonelleri tüm bu görevleri yerine getirirken

yalnızca bilgi okuryazarlığının yeterli olmayacağını, daha geniş kapsamlı becerileri (eleştirel düşünme, enformasyonun etik kullanımı, işbirliğine dayalı yaratıcılık) içeren metaokuryazarlık yetkinliğinin Metaverse'ün kütüphane hizmetlerinde verimli kullanımını kolaylaştırmak konusunda çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bunun nedenini, Metaverse'ün çok boyutlu, yeni bir enformasyon ortamı olması ve günümüzde teknolojinin ulaşmış olduğu noktada çeşitlenen çok boyutlu bilgi kaynakları ve nesnelerden oluşan enformasyon ortamında yalnızca yararlanma değil, işbirlikli içerik üretimi, bilginin etik kullanımı ve güvenliğinin de önem kazanması olarak açıklamışlardır.

Burada kısa bir açıklama yapmak gerekirse, bahsi geçen metaokuryazarlık, Metaverse ile ortaya çıkan ya da gelişen bir kavram değildir. İlk kez College&Research Libraries'in Ocak 2011 sayısında Tom Mackey ve Trudi Jacobson tarafından ortaya atılan *"Metaokuryazarlık"* (Metaliteracy) kavramı aslında bireylerin hem bireysel olarak hem de başkalarıyla işbirliği içinde öğrendiklerini yansıtabildikleri ve bilgili bilgi üreticileri olmalarını sağlayan pedagojik bir modeldir. Bireylerin günümüzdeki enformasyon ortamına tam olarak katılabilmeleri için geliştirmeleri gereken bir dizi yeterliliği (eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık, bilginin etik kullanımı ve bilginin sosyal doğasını anlama) tanımlamak için kullanılır. Metaokuryazarlık, ilgili okuryazarlık türlerini tanıyarak ve gelişen teknolojileri birleştirerek bilgi okuryazarlığına yönelik geleneksel beceri temelli yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Bilgi okuryazarlığının standart tanımları, şu anda çevrimiçi ortamda yaygın olan teknolojiler ve çok boyutlu bilgi kaynakları için yeterli değildir (Mackey ve Jacobson, 2011). Böylece, metaokuryazarlık içinde bulunduğumuz dijital çağda bilgi profesyonellerinin ve kullanıcılarının uyum sağlayabilmeleri için daha önemli bir hale gelmektedir.

Tella, Ajani ve Ailaku (2023), metaokuryazarlık yetkinliğinin hem bilgi profesyonelleri hem de kullanıcılar tarafından mutlaka geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler ve bunun için aşağıdaki önerilerde bulunmuşlardır (s. 4):

- Sürekli eğitim ve destek sağlanması (atölyeler, web seminerleri, çevrimiçi kurslar vb. gibi)
- Eleştirel düşünme ve dijital vatandaşlık kültürünün teşvik edilmesi (Kullanıcıları bilginin kalitesini ve güvenilirliğini eleştirel bir şekilde değerlendirmeye ve bilginin etik kullanımına teşvik ederek, dijital vatandaşlık konulu tartışmalara katılmaları sağlanarak.)
- İşbirliğine dayalı ortaklıklar kurulması (Kütüphane ve bilgi kurumları, kullanıcılara sunulan bilgi ve kaynakları geliştirmek, sanal gerçeklik kaynaklarını düzenlemek ve

değerlendirmek için Metaverse'deki diğer paydaşlarıyla işbirliğine dayalı ortaklıklar kurmaya çalışmalıdır.)

- Çok boyutlu öğrenme deneyimleri geliştirilmesi (Kütüphane ve bilgi kurumları, kullanıcıların ilgisini çekmek ve metaokuryazarlık becerilerini geliştirmek için VR deneyimleri, etkileşimli öğrenme modülleri gibi çok boyutlu öğrenme deneyimleri geliştirebilir.)
- Metaverse'de kapsamlı ve erişilebilir bir ortamın geliştirilmesi (Özellikle engelli kullanıcılar için erişilebilir kaynaklar ve hizmetler kullanıcıların hoş karşılandıklarını ve değerli olduklarını hissettirecektir.)

Metaokuryazarlık yetkinliği, bu yetkinliğe sahip olmayan bireyler için bir sorun; bu yetkinliğe sahip ve kendini sürekli geliştiren bireyler için bir anahtar olma özelliğine sahiptir demek yanlış olmayacaktır.

Anna, Harisanty ve Ismail (2023), kütüphane ve bilgi kurumlarının Metaverse ortamında yer alması durumunda arttırılmış teknoloji, üç boyutlu teknoloji, makine öğrenimi ve yapay zeka gibi bilgi teknolojisi becerilerine sahip personele ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir.

Personel konusuna değinilmişken, günümüz koşullarında bilgi profesyonellerinin Metaverse teknolojisi ile verilebilecek kütüphane ve bilgi hizmetleri konusunda sergileyecekleri tutumların *aktif ve geliştirici* olarak mı yoksa mevcut gelişmelere *reaksiyon göstererek* mi olacağı ve günümüzdeki eğilim henüz aydınlanmamış konulardan biridir. Fernandez (2020) ise, bilgi profesyonellerinin Metaverse'ün etkilerine tepki vermek yerine onu şekillendirmeye yardım etmeyi seçmelerinin, kütüphaneleri potansiyel olarak tehdit edebilecek konularda yeni ortaklıklar ve işbirliği çerçeveleri geliştirmek için bir fırsat olabileceğini düşünmektedir.

Genel olarak, Metaverse'ün kütüphaneler ve bilgi kurumları için halen gelişmekte olan deneme ve prototip aşamasında bir proje olarak değerlendirilebileceğini söylemek yanlış olmamakla birlikte, bilgi profesyonellerinin bu ortam için gerekli beceriler ve yeterlilikler konusunda kendilerini hazırlamak zorunda olması kaçınılmazdır. Duruma kurumsal açıdan bakıldığında ise, konu kütüphane politikaları, bütçe, istihdam, personel eğitimi, kullanıcı profili (kuşak, dijital okuryazarlık becerileri, yeni ortama hazır olma durumu, vb.) gibi değişkenlerle ilgilidir.

5. Metaverse'de Kütüphanelere ve Bilgi Kurumlarına Küresel Bakış

Çalışmanın bu kısmında, alanla ilgili küresel Metaverse deneyimleri (projeler, uygulama örnekleri, vb.) paylaşılacaktır ve bu deneyimler kütüphane ve bilgi hizmetleriyle ilgili konular da ele alınarak yorumlanacaktır.



Şekil 1: Lingang Digital Technology Library'den bir model örneği (Meihan, 2022)

Lingang Dijital Teknoloji Kütüphanesi, 2022 yılı sonunda faaliyete geçmeyi planlarken dünyanın ilk Metaverse kütüphanesi olduğunu belirtmiştir. Merkezi Şangay olan Kütüphane, "çeşitli teknolojileri kullanarak gerçek ve sanal gerçeklik arasında kusursuz bir bağlantı ve sürükleyici bir etkileşimli okuma deneyimi sunmayı" amaçladıklarını belirtmiştir (Meihan, 2022). Kütüphane, halka açık toplantı alanı, kültürel keşif alanı, turizm ve eğlence alanından oluşan Metaverse özelliğini içeren ilk kütüphane olma özelliğini taşımaktadır (Anna, Harisanty ve Ismail, 2023).

Second Life platformunda sunulan kütüphaneler de bulunmaktadır; ancak Second Life platformu bu çalışma kapsamında bahsedilen "merkeziyetsiz" Metaverse kapsamında değildir. Second Life platformu, kendi para birimi olmasına rağmen merkeziyetsiz değildir ve Linden Lab şirketinin kontrolü altındadır.

Khon Kaen University Library (KKU), SPU (Sripatum University, Thailand) gibi, başkalarıyla bağlantı kurmak, sanal etkinlikler düzenlemek ve 3B alanlar oluşturmak için Spatial.io tarafından sağlanan VR platformu üzerinden hizmet veren kurumlar da bulunmaktadır. Khon Kaen University Library (KKU), Spatial.io'da bir Metaverse kütüphanesi oluşturmuştur ve VR başlıkları ile sanal bir deneyim sunmaktadır. KKU Kütüphanesi, ayrıca sanal bir sergi de (Mo Lam Gallery) geliştirmiştir (bkz. Şekil 2-3).



Şekil 2: Khon Kaen University Library Sanal Sergisi – Girişi (https://th.kku.ac.th/wp-content/uploads/2023/05/4.ช่องทางการเข้าสู่ห้อง-Exhibition.png)



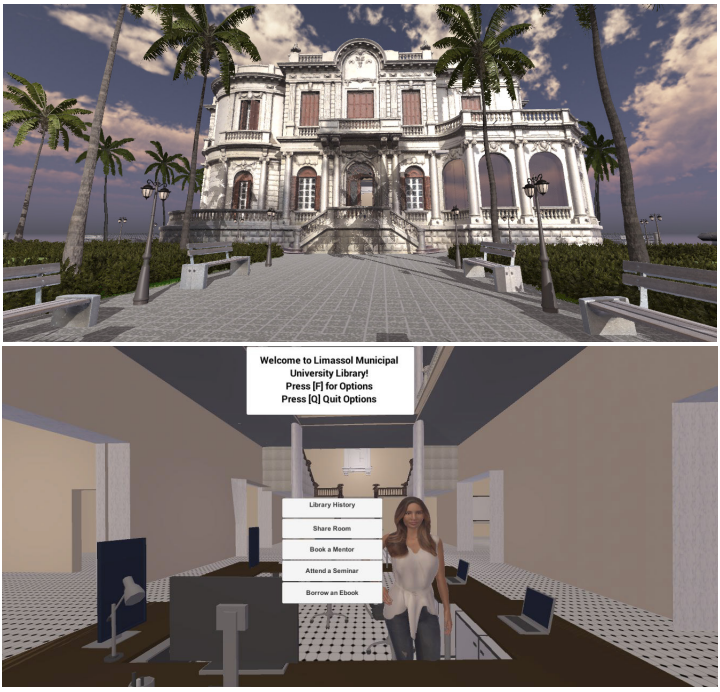
Şekil 3: Khon Kaen University Library Sanal Sergisi (https://th.kku.ac.th/wp-content/uploads/2023/05/5.-หมอลำยุคที่-1.png)

SPU'nun (Sripatum Üniversitesi, Tayland) merkez kitaplığı ise, Spatial.io'da bilgi hizmetlerini içeren bir Metaverse oluşturmuştur (bkz. Şekil 4).



Şekil 4: Spatial.io SPU Central Library (Anna, Harisanty ve Ismail, 2023)

Iakovides, Lazarou, Kyriakou, ve Aristidou (2022), Metaverse'ün artık kaçınılmaz bir noktada olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, Limassol Municipal Library'nin dijital ikizini oluşturmuşlardır (bkz. Şekil 5) ve kütüphane kullanıcılarının Metaverse ortamında Kütüphane ile ilgili ihtiyaçlarını ve Kütüphane'den beklentilerini araştırmışlardır. Literatürdeki benzer çalışmalar arasında kullanıcıların ihtiyaçlarını ve beklentileri incelemeleri bakımından ayrılmaktadırlar.



Şekil 5: Limassol Municipal Library için oluşturulmuş VR görünümü (Iakovides, Lazarou, Kyriakou, ve Aristidou, 2022)

Çok önemli bulguların ve gelecek için önerilerin yer aldığı çalışmada en çarpıcı sonuçlardan biri kullanıcılara sorulan "VR Kütüphane'de hangi hizmetlerin kendileri için yararlı

olacağı" sorusuna verilen yanıtlardır. 79 geçerli yanıtın analizi ile kullanıcıların vermiş olduğu sonuçlarda en çok "içeriğe erişim" tercih edilmiştir:

%86 tercihle **içerik** arama;

%82 ile seminerlere/derslere katılmak;

%79 ile kütüphanede sanal tur;

%73 ile ortak çalışma/toplantı odası kullanmak;

%70 oranında mentor/uzman yardımı almak;

%70 ile bir sergi/etkinlik için yer ayırtma ve kullanma;

%67 ile **kütüphanenin uluslararası ağından ödünç kitap almak**;

%59 ile kişisel bir çalışma odası ayırtmak.

Adetayo, Adekunmisi, Abata-Ebire ve Adekunmisi'nin (2023) çalışması da benzer sonuçlara yer vermiştir. Adeleke Üniversitesi'nde farklı alanlarda öğrenim görmekte olan 1037 lisans öğrencisinin olası bir Metaverse Akademik Kütüphanesi'ni kullanma durumunu tanımlamayı amaçlayan çalışmada uygulanan anket çalışmasının sonuçlarına göre, kullanıcıların kullanmayı en çok tercih edecekleri hizmet %86'lık bir oranla *sanal akademik araştırmalara erişim* olmuştur. Tercih edilen diğer hizmetler ise *kütüphane kullanıcılarının eğitimi* (%79.2), *dolaşım hizmetleri: sanal kitapların ödünç alınması ve iade edilmesi* (%78.5), *süreli yayın hizmetleri: sanal süreli yayınları okumak* (%77.9) ve *referans hizmetleri: kütüphanecilerle sorgulama yapmak*'tır (%66.4).

Bu veriler doğrultusunda içeriğe erişim ve telif hakları konusunun, Metaverse ortamında da çözülmesi beklenen en popüler ve çözüm bekleyen sorunlardan biri olacağı tahmin edilebilir.

Guo, Yuan, Li, Guo ve Fu (2022), çalışmalarında Amerika'daki halk kütüphanelerinin hizmetlerinde Metaverse'le ilgili teknoloji uygulamalarını incelemişlerdir. Halk Kütüphaneleri Konseyi üyesi olan 150 halk kütüphanesinin web sitesini inceleyen yazarlar; Metaverse'le ilgili teknolojileri kullanan halk kütüphaneleri tarafından sağlanan hizmetlerin oranını hesaplayarak öne çıkan durumları ortaya koymuşlardır. Metaverse ile ilgili teknolojilerin Amerika'daki halk kütüphanelerinde yaygın olarak kullanıldığını belirleyen yazarlar çalışmada bu teknolojilerin kullanım oranlarıyla ilgili bulguları da paylaşmışlardır: çalışmada yer alan halk kütüphanelerinin %84'ü *3D teknolojisini* (baskı ve model oluşturma hizmetlerinde), %76'sı *sanal (VR) ve arttırılmış (AR) gerçeklik teknolojilerini* (ağırlıklı olarak sanal turlarda ve sa-

nal sergilerde), %62'si *Nesnelerin Internet'i (IoT*) teknolojisini (özellikle otomatik ödeme makinelerinde ve kitap yerleştirme hizmetlerinde) kullanmaktadır. %28 ile sıralamada biraz geride olan *Yapay Zeka (AI) teknolojisi* uygulamaları ise ağırlıklı olarak akıllı arama, sanal asistanlar, robot kütüphaneciler gibi özellikler için kullanılmaktadır. Yukarıda bahsedilen, Adetayo, Adekunmisi, Abata-Ebire ve Adekunmisi'nin (2023) çalışması bu açıdan ele alındığında, ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır: Nijerya'da yürütülen araştırmada, çoğu öğrencinin sanal gerçeklik (VR) donanımlarını dahi henüz kullanmadığı görülmüştür ve yazarlar, Nijerya gibi gelişmekte olan ülkeler için VR donanımlarının erişilebilir ve ucuz hale getirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini tavsiye etmişlerdir. Bu karşılaştırma, dijital bölünmeyi ve gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknolojiye erişim uçurumunun etkisini göstermesi açısından önemlidir. Metaverse ile ilgili teknolojilerin ülkemizde üretilmediği gerçeğinden hareket edilerek, Türkiye'de de bu konuya önem verilmesi, konuyla ilgili gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Ülkemizde bu çalışmada bahsedilen anlamıyla bir Metaverse kütüphanesi/bilgi kurumu girişimi henüz oluşturulmamış olmakla birlikte, AR ve VR teknolojilerinin kullanıldığı çeşitli hizmetlerin verildiği çalışmalar bulunmaktadır. Coşkun (2021) çalışmasında, AR teknolojisi kullanılan sanat müzelerine yer vermiştir ve çalışmasına konu olarak incelenen birçok sanat müzesinin müzeyi ziyaret etme deneyimi oluşturulması konusunda daha yenilikçi ve etkileşimli olmaya başladığının görüldüğünü anlatmıştır:

> *"Müzeler sıkıcı ve durağan ortamlar olmaktan çıkmış, teknoloji kullanımı ve etkileşimli unsurlarla zenginleştirilmişlerdir. Müzelerde teknolojik ögelerin yer alması sanat müzelerine karşı ilginin artırılmasını da sağlamaktadır. Müzeye gitme ve eserleri var olduğu ortamda görme isteği hiçbir zaman bitmeyecek olsa da görünenden fazlasını görme isteği de yok sayılamayacaktır. Artırılmış Gerçeklik ve müzelere eklenen diğer teknolojik ögeler bu isteğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır"* (s. 120).

Coşkun'un çalışması tam anlamıyla Metaverse ortamında gerçekleşmemiş olsa da, Metaverse ortamında kullanılan teknolojilerden biri olan Arttırılmış Gerçeklik'in (AR) bile kullanıcıların bu bilgi kurumlarına olan yaklaşımlarını ne kadar olumlu etkilediğini göstermektedir.

Coşkun (2021) aynı çalışmasında, Türkiye'den, Sakıp Sabancı Sanat Müzesi'ndeki AR teknolojisi kullanımına ve 77.000'den fazla görselin dijital ortama aktarıldığı "Dijital SSM" projesine yer vermiştir. Türkiye'de sanal gerçeklik ile müze deneyimi sunan bilgi kurumları arasında Pera Müzesi ("Osman Hamdi Bey'in Dünyasına Yolculuk" sanal gerçeklik deneyimi), Beşiktaş JK Müzesi (Arttırılmış Gerçeklik ile Beşiktaş Stadyumu gezisi) gibi bilgi

kurumları da bulunmaktadır. Özellikle müzelerde, eserlerin tarihi özelliklerinin korunması ve güvenlik önlemleri dolayısı ile ziyaretçiler bu eserlerle etkileşim kuramamakta, yalnızca görsel olarak bu eserleri ziyaret edebilmektedirler. Metaverse ortamına taşınması durumunda, kullanıcıların nadir eserlerle etkileşimi konusunda yeni adımlar atılması mümkün olabilir. Bu durum, yeni bir araştırma konusu olmaya açıktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'de henüz uygulamada olan bir Metaverse kütüphanesi/bilgi kurumu hizmetinin olmamasına rağmen, bazı haberlerde Metaverse kütüphanesi kavramının yer aldığı görülmüştür. Ankara Üniversitesi Teknokent websitesinde yer alan 26 Şubat 2022 tarihli habere göre, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi (dijital kütüphanesi) ile yayın ve kaynaklarının Metaverse ortamına taşınması için Teknokent çatısı altında ortak proje çalışmasına başlanmıştır (Ankara Teknokent, 2022). Bir diğer haber ise, Yıldız Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Metaverse kampüsü ile ilgilidir. 27 Ekim 2022 tarihli haberde *Starverse* olarak adlandırılan Metaverse kampüsünün beş farklı sanal evrene bölündüğü Metaverse alanlarının; Eğitim, Teknopark, Eğlence, Etkinlik ve Araştırma gezegenleri olarak adlandırıldığı anlatılmıştır. Metaverse kampüsün; okulun geçmişine dair bir müze, kütüphane ve çeşitli sosyalleşme alanları barındırdığını belirten haberde henüz yalnızca Eğitim gezegeninin faaliyete geçtiği belirtilmiştir. Haberde Metaverse ortamında yer alması planlanan kütüphane ve hizmetleri ile ilgili ayrıntılar yer almamıştır (Türkiye'de İlk: Metaverse Evreninde Üniversite Dersi İşlendi!, 2022).

Türkiye'de gerçek anlamıyla bir Metaverse kütüphanesi çalışmasının henüz olmamasının ana sebeplerinden biri konunun henüz yeni olması ve yeterince yaygınlaşmamış olmasıdır. Metaverse ortamındaki kütüphane ve bilgi kurumlarının, öncü uygulama örneklerinin yaygınlaşması durumunda ise bu teknolojilerin Türkiye dışında üretilmesinden kaynaklanan yüksek maliyet nedeniyle Türkiye'deki kütüphane ve bilgi kurumlarının sorun yaşayacağı öngörülebilir. Bir kütüphane ve bilgi kurumunun Metaverse projesini Decentraland, Roblox, Sandbox vb. platformların dışında, sıfırdan hazırlamak oldukça maliyetlidir. Genel açıdan, Metaverse projelerinin türüne (oyun, sosyal iletişim, vb.) göre maliyetler de değişmektedir. Axie Infinity, Decentraland benzeri bir platform geliştirmenin maliyeti 30.000-300.000$ arasındadır. Söz konusu maliyeti, tasarlanacak Metaverse'ün özellikleri, gerekli teknoloji ve geliştirme ekibi etkilemektedir. Bu çalışma Metaverse'ün kütüphane ve bilgi kurumlarında kullanımı ile sınırlandırılmış olsa da, ayrı bir araştırma konusu olabilecek maliyet konusuna aşağıda genel olarak değinilmiştir.

Metaverse'de bir kütüphane projesi geliştirmek için gerekli faktörler bulunmaktadır; ancak teknolojinin gelişimindeki süreklilik ve ivme doğrultusunda sonraki yıllarda bu faktörlerin

değişmesi veya listeye yenilerinin eklenmesi olasıdır. Söz konusu faktörler projenin maliyetini doğrudan etkilemektedir. Bu faktörler teknoloji ile ilgili olup, Kütüphane ve Bilgi Bilimi açısından ele alındığında, kullanıcı, kütüphane türü vb. değişkenler de gözönünde bulundurulmalı, teknoloji altyapısının kurumun amaçları, hedefleri, bilgi hizmetleri ve kullanıcı gereksinimlerini destekleyecek doğrultuda olması sağlanmalıdır.

Günümüzde, Metaverse'de bir kütüphane projesi geliştirirken dikkate alınması gereken beş faktör bulunmaktadır (Suffescom Solutions, 2023):

Donanım: Sanal dünyaya girebilmek ve kullanıcıya kütüphane ortamında bulunduğunu hissettirmek için bir VR (Virtual Reality – Sanal Gerçeklik) başlığı gereklidir. Masaüstü/dizüstü bilgisayarlar ve akıllı telefonlarda bu dünyaya giriş işlevi görülebilmektedir; ancak gerçeklik deneyimini yaşamak için VR başlık önerilmektedir.

Altyapı: Sanal dünya ile kesintisiz ve gecikmesiz bağlantı için 5G kuleleri ve bağlantısı.

Avatarlar: Kullanıcıları kütüphaneye bağlandıklarında dijital olarak temsil etmek, kullanıcıların duygularını ve hareketlerini gösterebilmeleri için gereklidir.

Güvenlik: Siber saldırılara karşı hazırlıklı olmak, veri gizliliği ve güvenliğini sağlamak, korunmak için gereklidir. Güvenlik ve maliyet doğru orantılıdır.

Teknoloji Yığını: Birden fazla sanal dünya ile etkileşime girebilmesi oluşturulan Metaverse'ü daha başarılı kılacaktır (özellikle kütüphaneler arası işbirliği gibi ileri düzey geliştirmeye, takasa dayalı konularda). Bunun başarılabilmesi için VR, AR, Blockchain, AI, IoT ve 3D modelleme gibi teknolojilere ihtiyaç duyulur.

Suffescom Solutions'a (2023) göre, yukarıdaki faktörlerin etkisiyle Metaverse ortamında bir kütüphane geliştirmenin maliyeti 20.000-50.000$ arasındadır. Görüldüğü gibi, birçok avantaja sahip Metaverse özellikle Türkiye koşullarında oldukça maliyetlidir. Nitekim, yukarıda da bahsedilen, Lingang Dijital Teknoloji Kütüphanesi müdür yardımcısı Liu Wei, yüksek maliyete yaptığı vurgu yanında, kütüphane ve bilgi kurumlarının dikkate alması diğer gereken konular arasında; olgunlaşmamış teknolojiler, altyapı ve veri işleme açısından büyük bir iş yükünün yanı sıra endüstri standartları ve normlarının eksikliği gibi engellerden bahsetmiştir (Meihan, 2022). Bu sorunlara bir alternatif olarak, Roblox, Decentraland, vb. platformlarda pilot projeler geliştirilebilir. Gerçek anlamıyla merkeziyetsiz Metaverse özelliğini taşımıyor olsa da, Second Life platformunda yer alan birçok kütüphane bulunmaktadır.

Wei, kütüphane ve bilgi kurumları bakımından yaygın bir uygulama olmasa da, yeterli finansmana sahip kütüphanelerin sanal sürümlerini Metaverse'de kurabileceklerini; Metaverse

endüstrisi bütünüyle geliştirildiğinde temel ve geniş çaplı uygulamaların kamuya açık ve kar amacı gütmeden gerçekleşeceğini düşünmektedir (Meihan, 2022).

6. Tartışma ve Sonuç

Metaverse deneyiminin güvenilir, risklerden uzak bir nitelik taşıması için yazılımsal sistemler (blokzincir, dijital para, ödeme sistemleri, akıllı sözleşmeler, NFT, veri gizliliği ve güvenliği, vd. gibi) ile gerekli teknolojik altyapının da (ağ, iletişim, depolama vb.) kurulması gerekmektedir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak akıllara yeniden dijital bölünme (digital divide) konusunu getirmektedir. Artık bilgiye erişmek için bilgi teknolojilerine yoğun bir şekilde ihtiyaç vardır. Özellikle de Pandemi sonrasında daha çok önem kazanan dijital dönüşüm ile işlemlerin yapılması ve akışın sürdürülebilmesi sahip olunan teknolojiler (yazılım, donanım, teknik altyapı, vb.) ile doğrudan ilişkilidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri toplumu olma özelliğini kazanmış, bu teknolojileri üreten, ekonomik refahı yüksek ülkeler ile bu koşullara sahip olmayan az gelişmiş ve ekonomik bakımdan geride olan ülkeler arasında yine bir erişim ve kullanım uçurumu oluşacaktır. Ek olarak, az gelişmiş ülkelerdeki kullanıcıların bilişsel bir evren özelliği de taşıyan Metaverse ortamındaki dijital okuryazarlık becerileri de bu bağlamda çok önemli bir değişken olacaktır. Bilgi profesyonelleri, metaokuryazarlığı uygulamalarına dahil ederek, Metaverse'deki bilgilerin daha bilinçli ve sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir. Kuşkusuz, dijital bölünme konusunda da yine kütüphane ve bilgi kurumları ile bilgi profesyonellerine önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Kütüphane ve bilgi kurumları, VR gözlük, vb. ekipmanları satın alma gücü olmayan kullanıcılar için erişim ve kullanım eşitsizliği durumunu telafi etmesi beklenen ve kullanıcı ile Metaverse ortamı arasında köprü görevi gören kurumlar olacaktır. Bilgi profesyonelleri ise hem kullanıcılara bu ekipmanın kullanımı konusunda yardımcı olmak hem de devasa çok boyutlu evrende kullanıcıların gerekli becerileri edinmesi, kaynak keşfi, vb. konularda çok önemli bir role sahiptir. Bu bakımdan, bilgi profesyonellerinin gelişen teknolojinin hızına uyum sağlamaları ve en yeni teknolojilerle ilgili bilgi ve beceriler konusunda proaktif davranmaları onların en önemli sorumlulukları arasındadır.

Kütüphanelerin ve bilgi kurumlarının, her zamankinden daha esnek olmaları, teknolojik gelişimleri ve değişimleri, özellikle genç kuşakların Metaverse ortamı konusunda nelerle ilgilendiklerini yakından takip etmeleri, *Dijital Yerli* olmayan kullanıcıların sürece uyum sağlaması ile ilgili konular mutlaka gündem maddeleri arasında olmalıdır. Yine bu kapsamda, hem bilgi profesyonellerinin hem de kullanıcıların Metaverse ortamında verilen hizmetlere hazır olma durumları, tercihleri, karşılaştıkları zorluklar, göstermiş oldukları reaksiyonlar gibi konularda araştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca, kar amacı gütmeyen bir "hizmet" işletmesi

olarak, kütüphane ve bilgi kurumlarının pazarlama konusunda da adımlar atmaları, güncel eğilimlere göre yeni reklam ve pazarlama stratejileri konusunda hazırlık yapmaları da atılan olumlu adımlar arasında olacaktır.

Türkiye'de Metaverse'ün kütüphane ve bilgi kurumlarında kullanımı ve uygulanması konusunda somut örnekler henüz bulunmamaktadır. Metaverse ortamında verilmesi planlanan kütüphane hizmetleri ile ilgili haberler vardır; ancak sonuçlanmış ve bu çalışma kapsamında değinilebilecek bir uygulama ile henüz karşılaşılmamıştır. Ayrıca, Türkiye'deki kütüphane ve bilgi kurumlarının da karşısına yakın zamanda çıkacak olan Metaverse konusunda yapılacak lisansüstü çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Metaverse ile ilgili teknolojilerin ülkemizde üretilmediği gerçeğinden hareket edilerek, Türkiye'de de bu konuya önem verilmesi, dijital bölünme konusunda gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça / References

Adetayo, A. J., Adekunmisi, S. R., Abata-Ebire, B. D. and Adekunmisi, A. (2023). Metaverse academic library: would it be patronized? *Digital Library Perspectives*, 39(2), 229-240.

Afacan, N. M. (2022). Metaverse'te oyunlaştırma. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 241-261.

Akyıldız, C. (2022). Metaverse uygulamalarına iş sağlığı ve güvenliği kapsamında değerlendirilmesi. *Metaverse* (Ed. Sabri Öz, Cengiz Akyıldız, Rızvan Yılmaz) içinde. İstanbul: Hiperyayın, 193-219.

Ankara Teknokent. (2022, 26 Şubat). İlahiyat Fakültemizi dijital kütüphane ile Metaverse ortamına taşıyoruz. Erişim adresi: https://www.ankarateknokent.com/ilahiyat-fakultemizi-dijital-kutuphane-ile-Metaverse-ortamina-tasiyoruz/

Anna, N. E.V., Harisanty, D. and Ismail, N. (2023). Libraries on Metaverse, do they exist? *Library Hi Tech News*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/LHTN-02-2023-0019

Ateş, A. P. (2022). Psikoloji ve sosyoloji bilimi ışığında Metaverse evreninin değerlendirilmesi. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 263-282.

Avşar, B. (2022). Web 1.0'dan Metaverse'e tarihsel süreç ve teorik temeller. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 3-28.

Bakar, A. A., Hussin, N., Angchun, P. and Seman, M. R. (2022). The roles of library in the Metaverse. *25th International Conference on Information Science, ICIS2022, Royal Chulan, Penang, Malaysia, 19-21 Sep 2022, E-BPJ*, 7(SI10), November, 269-273.

Ball, M. (2022). *The Metaverse and how it will revolutionize everything*. [New York]: Liveright Publishing Corporation.

Coşkun, C. (2021). Sanat müzelerinde Artırılmış Gerçeklik uygulamaları. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 103-123.

Fernandez, P. (2022). Facebook, Meta, the Metaverse and libraries. *Library Hi Tech News*, 39(4), 1-5.

Guo, Y., Yuan, Y., Li, S., Guo, Y., Fu, Y. and Jin, Z. (2023). Applications of Metaverse-related technologies in the services of US urban libraries. *Library Hi Tech*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/LHT-10-2022-0486

Iakovides, N., Lazarou, A., Kyriakou, P. and Aristidou, A. (2022). Virtual library in the concept of digital twin. 10.1109/IMET54801.2022.9929598.

Kaya, E. (2022). *Metaverse: meta insana hazır mısın?* İstanbul: Nemesis Kitap.

Kayakökü, H. (2022). Sanal dünyaların ve Metaverse'ün tarihi ve gelişimi. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 29-43.

Küçüksaraç, B. (2022). Genişletilmiş gerçeklik teknolojisi ve Metaverse'te kullanımı. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 89-110.

Mackey, T. P. and Jacobson, T. E. (2011). Reframing information literacy as a metaliteracy. *College & Research Libraries*, 72(1), 62-78.

Meihan, L. (2022, 10 November). A Metaverse library is coming soon to Shanghai. *Sixth Tone*. Retrieved from https://www.sixthtone.com/news/1011626

Narin, N. G. (2022). Metaverse tasarımında yapay zeka ve robotik çözüm teknolojilerinin rolü. *Metaverse: Geleceğin dünyalarını inşa edecek teknolojiler, fırsatlar ve tehditler* (Ed. Fatih Sinan Esen) içinde. Ankara: Nobel, 65-87.

Poddubnaya, N., Kulikova, T., Ardeev, A. and Alekseeva, P. (2020). Formation of digital literacy of students by means of virtual and augmented reality technologies. In: *CEUR Workshop proceedings.* SLET-2020: International Scientific Conference on Innovative Approaches to the Application of Digital Technologies in Education, November 12-13, 2020, Stavropol, Russia, 309-307.

Suffescom Solutions. (2023). How to start library in the Metaverse: virtual library development services. Retrieved from https://www.suffescom.com/product/how-to-start-library-in-Metaverse

Şahinbaş, K. ve Güneş, T. B. (2022). Metaverse evrenin karakteristik özellikleri, teknolojik bileşenleri ve sektörel uygulamaları. *Metaverse evreninde bütünleşik pazarlama iletişimi* (Ed. Hilal Kılıç) içinde. İstanbul: Hiperyayın, 15-47.

Tekin, Z. (2022). *Metaverse 101: Paralel evren*. İstanbul: Scala Yayıncılık.

The 4th Open Society Conference (OSC) proceeding book: perspectives and impacts of Metaverse on sustainable development goals. (2022). Indonesia: Universitas Terbuka.

Tinmaz, H., Fanea-Ivanovici, M. and Baber, H. (2023). A snapshot of digital literacy. *Library Hi Tech News*, Vol. 40 No. 1, 20-23. https://doi.org/10.1108/LHTN-12-2021-0095

Tella, A., Ajani, Y. A. and Ailaku, U. V. (2023). Libraries in the Metaverse: the need for metaliteracy for digital librarians and digital age library users. *Library Hi Tech News*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/LHTN-06-2023-0094

Türkiye'de İlk: Metaverse Evreninde Üniversite Dersi İşlendi! (2022, 27 Ekim). Erişim adresi: https://tr.tradingview.com/news/bitcoinsistemi:ed8ee8102:0/

User, Erol. (2022). *Metaverse: Metaverse'de kripto, NFT'ler ve dijital varlıklar için yeni başlayanların rehberi*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Winters, T. (2022). *Metaverse: sanal dünyanın devrimine hazır olun.* İstanbul: Kodlab.

35. BÖLÜM / CHAPTER 35

Kütüphane 4.0: Kütüphanelerde Yeni Nesil Teknolojiler

Library 4.0: New Generation Technologies in Libraries

Gülten ALIR DERBENT[1]

[1]Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye

E-mail: gulten.alir@ikc.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.35

ÖZ

Kütüphaneler, kullanıcının bilgi ve iletişim teknolojisiyle ilişkisini şekillendiren kurumlar olmuştur. Kütüphane 4.0, "akıllı teknolojilerin" kütüphanelerdeki etkisini tanımlayan bir kavram olarak halen gelişmeye ve tartışılmaya devam etmektedir. Çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojlerini tarihsel süreçte kütüphane hizmetlerine etkisi Kütüphane 4.0 kavramı bağlamında ele alınmış, kullanıcıların bilgi davranışlarındaki değişim ve kütüphanecilerin yeni nesil kütüphanelerdeki rolü literatür ışığında tartışılmıştır. Kütüphane 4.0 kavramıyla ön plana çıkan; yaratıcı alanlar, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik, blok zincir teknolojisi ve nesnelerin interneti teknolojilerinin kütüphane hizmetlerine etkisi ve kullanım alanları değerlendirilmiştir. Söz konusu teknolojiler; kullanıcı bilgi ve becerisini geliştirme, kullanıcı deneyimi artırma, genç kullanıcıyı kütüphaneye kazandırma, fırsat eşitliğini sağlama ve kullanıcıya kişiselleştirilmiş hizmetler sunma gibi konularda kütüphanelere fırsatlar tanımaktadır. Bununla birlikte; kütüphanecilerin istihdamı, kütüphaneci ve kullanıcının dijital becerilerinin geliştirilmesi, bu teknolojilerin kütüphanelerde kullanımı, bunlarla ilgili bilgi varlıklarının kütüphane koleksiyonlarına dâhil edilmesi, yeni hizmetlerin tasarlanması ve etik ile ilgili konular çözümlenmesi gereken sorunlardandır. Kütüphanelerin toplumsal hizmet kurumu olarak bilgi kaynakları ve hizmetlerini sunan, kullanıcıların sosyalleşme ve teknoloji ile buluşma mekânı olarak varlığını sürdürebilmesi, kullanıcının değişen bilgi davranışlarına yanıt verebilmesi için Kütüphane 4.0 teknolojileri konusunda proaktif bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane 4.0, Kütüphane 3.0, akıllı kütüphaneler, kütüphaneci, yapay zekâ

ABSTRACT

Libraries have been institutions that have not only been influenced by information and communication technologies, but also have shaped users' relationships with these technologies. Library 4.0 is a concept that defines the impact of "smart technologies" on libraries in the near future, and it is still being developed and discussed. This study examines the historical impact of information and communication technologies on library services within the context of the Library 4.0 concept, as well as the roles of users and librarians in the new generation of libraries. The

impact and usage areas of creative spaces, artificial intelligence, augmented reality, block chain technology and internet of things technologies, which come to the fore with the concept of Library 4.0, on library services were evaluated. These technologies provide libraries with opportunities to enhance user experience, improve user knowledge and skills, attract young users to the library, remove digital divide, and provide personalized services to users. However, there also some challenges that need to be overcome, such as employment of librarians, development of digital skills of librarians and users, ethical issues, and inclusion of relevant information assets into library collections and services. In order for libraries to continue their existence as a social service institution that provides information sources and services to users, and as a social and technological meeting place for users, it is necessary for them to be able to respond to users' changing information behaviors and to adopt a proactive approach to Library 4.0 technologies.

Keywords: Libray 4.0, Library 3.0, intelligent libraries, librarian, artificial intelligence

Extended Abstract

Libraries that have used new technologies in the past and are expected to use this advantage and potential to reach and satisfy their users in the future (Kwanya, Stilwell and Underwood, 2012, p. 188). Web 4.0 is still a developing concept, although it is not strictly separated from its predecessors. Web 4.0 was first defined by Kang and Yong in 2007 as "a ubiquitous system that has been upgraded to a higher level of intelligence and is based on a web operating system where everything is connected and is called the "Internet of Things" (cited from Kang and Yong by Noh, 2015, p. 790). Within Web 4.0 technologies, which aim to integrate software, hardware, and data communication to facilitate communication between humans and machines, users will be able to access various data sources, process data in real-time, and use them in decision-making processes (Noh, 2015, pp. 788-789; Algosaibi, Albahli, & Melton, 2015, p. 82). The impact of technological change on libraries in recent times is referred to as "Library 4.0" in the literature. Some researchers argue that in the development of new concepts, names are not as important as the essence of the concept and its place in practice, and that terms that are not agreed upon should not hinder the understanding of concepts (Partridge, Lee and Munro, 2010, p. 318).

In the Library 2.0 and 3.0 era, libraries were expected to provide services that were unmediated, unlimited, equitable, accessible, participatory, flexible, and innovative for users who expected more than just access to information. Libraries are now sometimes virtual offices, sometimes social support centers, and sometimes educational centers (Kwanya, Stilwell, and Underwood, 2012, pp.194, 195). As the literature review shows, the Library 4.0 concept is still an evolving and debated concept that addresses both technological and social impacts, such as intelligent technologies, artificial intelligence, personalization, user experience, symbiotic and context-sensitive technologies, open-source platforms (Noh, 2015, p.795), big data, cloud services, creative spaces, WebOS, augmented reality, user in the role of librarian, research data

management and open data, open access, open educational resources, and open science (Chigwada and Chisita, 2021, p. 7).

Like any new technology, Library 4.0 technologies also offer opportunities and challenges that need to be addressed by libraries and librarians. Libraries are likely to face problems such as funding problems, librarians' lack of technical skills, librarians' and users' fear of new technology and resistance to change, and inadequate communication infrastructure (Msauki, 2021, p. 39). In order to increase users' digital competencies, the knowledge and skills of the librarians must be developed. According to Tella (2020, p. 5), the skills of new generation librarians include information curation, deep research, digitization and preservation, developing cloud data, collaboration, education and facilitation, analytical thinking and innovation, active learning and learning strategies, creativity, originality and entrepreneurship, technology design and programming, critical thinking and analysis. For librarians who may face employment problems due to new technologies, the key to managing this process is to acquire the necessary skills.

It is necessary to update the training programs in information management departments and support the continuing education of librarians. Libraries will also be places where new technologies can be used within ethical values and where users can gain knowledge and awareness on the subject. The use of new technologies and related data and information resources in the collection, the use of new products in the context of ethical values, intellectual property rights, etc. are among the issues that need to be adressed in the coming days. The mobile applications of libraries, augmented reality and virtual reality environments, social media tools, maker spaces or services developed with the Internet of Things are opportunities that can strengthen the librarian-user bond. In addition, libraries can be pioneering and prefered places where users can use these technologies within ethical rules and have responsibility for preventing digital inequalities.

Libraries can leverage mobile applications, augmented and virtual reality environments, social media communication, and internet of things (IoT)-enabled services to strengthen the librarian-user relationship. Furthermore, libraries can be leading and preferred spaces that are responsible for preventing digital inequality by ensuring that users use these technologies. To remain the preferred place for users for information, education, socialization, and interaction, libraries need to take the necessary steps to meet user expectations and turn this change into a positive force by developing services and applications that are compatible with new technologies. Especially the social and cultural responsibilities of public libraries can be evaluated in this context of managing the transition period.

1. Giriş

Geçmişte her dönem yeni teknolojileri kullanan kütüphanelerin, bu avantajı ve potansiyeli gelecekte de kullanıcılara ulaşma ve onları memnun etme amacıyla kullanmaları beklenmektedir (Kwanya, Stilwell ve Underwood, 2012, s. 188). Teknoloji ve kütüphane ilişkisindeki paradigma değişimi, kullanıcıların beklenti ve talepleri, kütüphaneleri kullanıcı hizmetlerini gözden geçirmeye yöneltmiştir (Lee, 2021, s. 575). Kütüphane hizmetleri, kullanıcıya hizmet için teknolojiden faydalanmanın yanında kullanıcıyı teknoloji ile bir araya getiren, kullanıcıların değişen bilgi davranışlarını anlayan ve kütüphane ve kullanıcı etkileşimini merkeze alan bir anlayışa evrilmiştir (Jain, 2013). Dönüşümün tetikleyicisi olarak tanımlanan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin katlanarak artan etkisi 1970'li yıllardan itibaren ivme kazanmış, kütüphaneler için köklü bir değişiklik yaratmıştır. Kişisel bilgisayarlar, mobil araçlar, internet ve çevrimiçi bilgi kaynakları, kütüphanelerin de dâhil olduğu bilgi ortamını dönüştürmüştür. Kütüphaneler çoğunlukla bu yeni ortama uyum sağlamış, ancak bunu geleneksel kütüphane işlevlerini yansıtacak şekilde yapmışlardır (Mason, 2010). Günümüze gelindiğinde endüstriyel ortamda veri ve bilgi entegrasyonunu kapsayan endüstriyel bilişimin (Colombo, ve ark., 2021, s. 116-118) sadece üretim ve sanayi ile sınırlı kalmayıp, sağlık, eğitim gibi birçok hizmet alanına yayılan etkisi, dijital bir altyapı oluşturulmasını gerekli kılmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. x).

Tarihsel süreçte Kütüphane 2.0 ve Kütüphane 3.0 kavramları ile anılan gelişmeler, kütüphanelerin yeni teknojileri hizmetlerine adapte etme ve kullanıcıya ulaşma çabalarının sonuçlarıdır.[1] "2.0, 3.0 ve 4.0" şeklindeki adlandırmalar, her ne kadar World Wide Web (Web)'deki değişimlere dayansa da endüstriyel ve kültürel değişimi de temsil etmektedir. Bu değişim dönemleri, keskin sınırları olmayan, daha çok birbirinin devamı niteliğinde, birbirini tetikleyen ve birikimli bir gelişim sürecidir. Teknolojideki değişimin son dönem kütüphanelere etkisi literatürde "Kütüphane 4.0" olarak adlandırılmaktadır. Bazı araştırmacılar, yeni kavramların geliştirilmesinde isimlerin kavramın özü ve uygulamadaki yeri kadar önemli olmadığını, üzerinde anlaşma sağlanmamış olan terimlerin, kavramların anlaşılmasına engel olmaması gerektiğini belirtmektedir (Partridge, Lee ve Munro, 2010, s. 318). Bir grup araştırmacı ise bu tür adlandırmaların eğilimleri veya eğilim kümelerini ifade etme açısından uygun olduğunu savunmaktadır (Cho ve Giustini 2008'den aktaran, Kwanya, Stilwell ve Underwood, 2012, s. 188).

1 "Kütüphane 0.0" ve "Kütüphane 1.0" kavramları kütüphanelerde geleneksel uygulamaların ve ilk teknolojilerin dönemi olarak değerlendirilmiş ve bu çalışma kapsamında ele alınmamıştır. Daha fazla bilgi için 'Lee, P. (2021). Technological innovation in libraries. *Library Hi Tech, 39*(2): 574-601'.

Bu çalışmanın amacı, "Kütüphane 4.0" kavramı özelinde yeni nesil kütüphaneleri ve bilgi hizmetlerini literatür araştırması ışığında değerlendirmektir. Çalışmanın çerçevesi Kütüphane 4.0 bağlamında sınırlandırılmış olmakla birlikte, bilgi, teknoloji ve insan ekseninde yer alan bellek kurumlarının teknolojinin sunduğu değişimden etkilenmemesi ve değişimin parçası olmaması düşünülemez. Dolayısıyla Kütüphane 4.0 bu bağlamda kapsayıcı bir terim olarak değerlendirilmektedir. Kütüphane 4.0 kavramı halen gelişen ve tartışılan bir kavram olarak; akıllı teknolojiler, yapay zekâ, kişiselleştirme, kullanıcı deneyimi, simbiyotik, bağlam duyarlı teknolojiler, açık kaynak platformlar (Noh; 2015, s. 795), büyük veri, bulut hizmetleri, yaratıcı alanlar, Web OS, artırılmış gerçeklik, kütüphaneci rolündeki kullanıcı, araştırma veri yönetimi ve açık veri, açık erişim, açık eğitim kaynakları, açık bilim (Chigwada ve Chisita, 2021, s. 7) kavramları ile hem teknolojik hem sosyal etkileriyle ele alınmaktadır. Bu çalışma bağlamında, kütüphanecilik literatüründe görece yeni, gelecekte kütüphane hizmetlerini şekillendirmesi öngörülen ve proaktif bir yaklaşımla ele alınması gerektiği değerlendirilen; yaratıcı alanlar (makerspaces), blok zincir teknolojisi (blockchain technology), artırılmış gerçeklik (augmented reality), yapay zekâ (artifical intelligence) ve nesnelerin interneti (Internet of Things) (Msauki, 2021, Datta, 2021) teknolojileri ele alınmıştır. Teknolojik gelişmeleri, belirli tarihlerle sınırlandırmanın güçlüğü ve teknolojiler arasındaki ilişkiye dikkat çekmek amacıyla ilk bölümde teknolojinin değişime etkisi ve kütüphanelerin gelişimi tarihsel perspektifle Kütüpahane 2.0 ve Kütüphane 3.0 kavramları ile birlikte ele alınmıştır. Daha sonra Kütüphane 4.0 teknolojileri üzerine kütüphanelerde hayata geçirilmiş örnekler değerlendirilmiştir. Son bölümde ise adı geçen teknolojilerin kütüphanecilik ve bilgi bilim alanı için sunduğu fırsatlar ve ele alınması gereken sorunlara dikkat çekilmiştir.

2. Değişimin İtici Gücü: Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Endüstrinin teknoloji, verimlilik ve hızda yarattığı değişim sadece üretim mekanizmalarını değil, toplumsal alanların tümünü etkilemiş, topyekûn bir değişim yaratmıştır. Toffler (1991, s. 41) eski ya da yeni tüm uygarlıkların ön koşulunun enerji olduğunu belirtmektedir. Toffler (1991, s.41), Birinci Dalga toplumlarda insanları ve hayvanları "enerji köleleri" olarak nitelemektedir. Bu dönemde üretim için "yaşayan piller" olarak adlandırdığı, insan ve hayvan kas gücünden, güneşten ve sudan yararlanmıştır. 19. Yüzyıl sonlarından 1970'li yılları kapsayan İkinci Dalga toplumlar ise, kömür, gaz ve petrol gibi fosil yakıtlar kullanılarak önceki dönemden farklı olarak doğanın sermayesi tüketilmeye başlamıştır. Elektrik enerjisine dayanan seri üretimin baskın olduğu bu dönemde, Dünyanın enerji rezervleri, ekonomik büyümeyi büyük ölçüde hızlandırmıştır. Toffler (1991, s. 42) sanayinin teknoloji ile ilgili değişim etki-

sini "rahim" benzetmesi ile ifade etmektedir.[2] Endüstriyel uygarlık, teknolojiye duyu organları vererek insanlardan daha yüksek doğruluk ve hassasiyetle işitebilen, görebilen ve dokunabilen makineler yaratmıştır. İkinci Dalga, teknolojiyi tamamen yeni bir seviyeye taşımıştır (Toffler, 1991, s. 42). Sanayi sonrası toplum ya da post endüstriyel toplum gibi isimlerle de anılan dönem ise bilgi toplumuna işaret etmektedir (Ocholla ve Ocholla, 2020, s. 356). 1970'lerden 2012 sonrasına tarihlenen, önceki dönemlere kıyasla çok kısa bir aralığa işaret eden dönem, bilgi çağı olarak da adlandırılmaktadır. Bu süreçteki değişimin daha hızlı, daha küçük ve daha ucuz teknolojilere evrildiği görülmektedir (Özbalcı, 2018, s. 1). Bilgi çağı, önceki dönemlerin teknolojik gelişmelerinin üzerine inşa edilirken, yeni çağın teknolojilerinin de temelini atmıştır. Bilginin üretimi, dağıtımı, pazarlanması, iş dünyasında kullanılması, bilgiye dayanan iş modellerinin oluşturulması ile etkisini göstermiş (Uçkun, Uçkun ve Latif, 2005, s. 51), dolayısıyla bilgi toplumu tanımlarında teknolojiyi esas alan tanımlar ağırlık kazanmıştır (Tonta, 1999, s. 364).

1970'lerde mikroişlemcilerle başlayan, 1980'lerde robotikle devam eden ve 1990'ların başında otomasyonla ilerleyen Üçüncü Sanayi Devrimi'ni takiben, 2000 yılından itibaren, Dördüncü Sanayi Devrimi'nin belkemiğini oluşturan teknolojiler gelişmeye başlamıştır. Endüstriyel elektronik olarak da adlandırılan; mekatronik ve robotik, algılama ve kontrol, fabrika otomasyonu, üretim sistemleri ve endüstriyel bilişim alanındaki gelişmeler bilgi ve iletişim teknolojileri de dâhil olmak üzere geniş bir etki alanı yaratmıştır (Colombo ve ark., 2021, s. 116). Dünya Ekonomik Forum Yönetim Kurulu Başkanı Schwab (2015), Dördüncü Sanayi Devriminin etkisinin hayal gücü ile sınırlı olduğuna vurgu yaparak insanlık tarihinin yeni devriminin etkisini "..Sadece ne yaptığımızı değil, kim olduğumuzu da değiştirecek. Kimliğimizi ve onunla ilişkili tüm konuları; mahremiyet duygumuzu, mülkiyet kavramlarımızı, tüketim kalıplarımızı, işe ve boş zamana ayırdığımız zamanı ve kariyerlerimizi nasıl geliştirdiğimizi, becerilerimizi nasıl geliştirdiğimizi, insanlarla nasıl tanıştığımızı ve ilişkilerimizi nasıl beslediğimizi etkileyecek." sözleriyle açıklamaktadır. Dördüncü Endüstri Devrimi, kısa adıyla Endüstri 4.0, bilgi toplumunun üzerine inşa edilmekle birlikte, hız, kapsam ve sistem etkisi ile farklılaşan, fiziksel, dijital ve biyolojik alanlar arasındaki sınırların bulanıklaştığı, yeni bir dönem olarak kabul edilmektedir (Schwab, 2015). Dolayısıyla etkisi sadece sanayi ve üretimde değil toplumun tüm alanlarına yayılmaktadır.

Bu büyük değişimin, bellek kurumlarının hizmet anlayışı, çeşitliliği, iş yapma şekli, çalışanların becerileri ve nihayet kullanıcı ile ilişkisini de değiştirmesi kaçınılmazdır. Teknoloji-

2 Toffler (1991), rahim benzetmesinde, sonsuz bir ilerleme içinde yeni makineler doğurmak üzere tasarlanmış makineler olarak "takım tezgâhları"nın teknolojiye bir rahim verdiğini, montaj hatlarının yeni endüstrilerin doğmasını sağladığını belirtmektedir.

nin itici gücü ve kullanıcı taleplerinin etkisiyle kütüphaneler, kullanıcı merkezli bir değişim dönemi yaşamaktadır. Kütüphanelerin gelişimini de etkileyen teknoloji, kullanıcının bilgi davranışında bilinen davranışları da kapsayan, talebe dayalı daha geniş bir bilgi davranışı ortaya çıkarmıştır (Lee, 2021, s. 5775). Değişimin hızı arttıkça kütüphanelerin bu değişime uyumu daha da zorlaşmaktadır. Kütüphaneler; esnekleşen çalışma saatleriyle 7/24 açık mekânlar sağlama, kullanıcının bilgi ihtiyacını karşılamanın yanında sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal eşitliğin sağlanması ve yerelleşme gibi konularla kullanıcıyla arasındaki uçurumu kapatmaya yönelik yeni iş ve hizmet modelleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte teknolojik değişimin etkisiyle kütüphaneciden bağımsız hareket etmek isteyen, kişiselleştirilmiş hizmetler talep eden, sanal ortamı tercih eden kullanıcıyı memnun etme baskısıyla karşı karşıya kalmıştır.

3. Kütüphane 2.0 ve Kütüphane 3.0

"Bilgi güçtür" ifadesiyle yaygın kabul gören dijital ekonominin kütüphanelere etkisi günümüzde yeni bir dönem olarak kabul edilse de geçmişte yaşanan teknolojik gelişmelerin uzantısı niteliğindedir. Teknolojik devrimlerin kütüphanelerde tetiklediği değişim, bilgi kaynağı türlerinden kullanıcı bilgi davranışına, koleksiyon geliştirmeden hizmet anlayışındaki değişime kadar her alanda gözlenmektedir. Çevrimiçi halka açık kataloglar (Online Public Access Catalogs – OPAC) ya da kısa söylemiyle çevrimiçi katalogların kütüphane hizmetlerinde yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1980'lerde yaygınlaşmaya başlayan çevrimiçi kataloglar, kullanıcıyı zaman ve mekândan bağımsızlaştıran ilk örneklerden olmuştur (Özkaramanlı, 2000, s. 11). İnternetin yaygınlaşması, elektronik kaynakların çeşitlenmesi ve yaygınlaşması ile kütüphane anlayışını tamamıyla değiştirecek olan "dijital kütüphane" kavramı ise ilk olarak 1999 yılında ortaya çıkmıştır (Zharinov, 2020, s. 5.). Literatürde; sayısal kütüphane, elektronik kütüphane isimleriyle de anılan dijital kütüphanenin, çok sayıda farklı tanımı olmakla birlikte temel olarak bilgi kaynaklarının makinece okunabilir formatta ve ağlar aracılığıyla ulaşılabilmesini ifade etmektedir (Binici, 2019, s. 324). Dijital kütüphaneler; elektronik kaynakların sağlanması, barındırılması, sayısallaştırma işlemiyle içeriğin üretilmesi, telif hakları, kaynaklar konusunda uzmanlaşmış personel, kaynakların korunması, sürdürülebilirlik ve iş birliği gibi temel konularda yeni yaklaşımları ve uygulamaların geliştirilmesini gerekli kılmıştır (Binici, 2019, s. 320-321). Zamanla çeşitlenen elektronik kaynaklar, kullanıcının bilgi ile ilişkisini değiştirmiş, sadece bilgiye erişim değil, bilginin paylaşımında da zaman ve mekân kavramından bağımsızlık getiren yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Çok sayıda kaynağa erişebilme imkânı bulan kullanıcı bunun için yeni bilgi ve beceriler edinmek zorunda kalmıştır (Akkaya, 2017, s. 218).

Web 2.0 ile, ağlaşmış bir yaşam şekli ve kültürü ortaya çıkmış, yeni bir dijital yaşam tarzının merkezi haline gelmiştir. Web hizmetleri, sadece tek taraflı iletişim sağlayan web siteleri ve arama motorlarından ibaret olmaktan çıkarak dinamik hayatın temel aracı, iş, araştırma, eğitim, eğlence ve sosyal aktiviteleri, yani insanların yaptığı her şeyi yönlendiren ortak bir ağ alanına dönüşmüştür. Mobil araç ve teknolojilerin yaygınlaşmasıyla tüm araçlar ile bireyler daima iletişim halinde ve "birbirine bağlı" hale gelmiştir (Storey, 2005, s. 8). 2006 yılının milat kabul edildiği Web 2.0 teknolojileri ile kullanıcılar içerik üreticisi olmuştur. Ayrıca açık kaynak kodlu yazılımlar ile API arayüzleri, veri tabanlarında anlık veri güncellemesi yapabilme imkânları ile birlikte "Kütüphane 2.0" kavramı ortaya çıkmıştır (Maness, 2006'dan aktaran, Zharinov, 2020, s. 5). Kütüphaneci ve kullanıcı arasındaki sınırları bulanıklaştıran gelişmelerle, kullanıcı bilginin yaratıcısı, ortak sorumlusu, sağlayıcısı olarak yeni rollere sahip olmuştur. "Katılımcı kütüphane (participatory library)" terimiyle de ifade edilen "Kütüphane 2.0", kullanıcının kütüphane hizmetleri ile ilgili yorumlarını, eleştirilerini sosyal medyada, blog sayfasında yazabildiği ya da bir kitap hakkında görüşlerini paylaşabildiği, kaynak tavsiyesinde bulunabildiği bir paydaşlık alanına dönüşmüştür (Nguyen, Partridge ve Edwards, 2012, s. 337). Kütüphane 2.0, günümüzde de kurumsal çalışmaları etkilemekte, engelsiz erişim ve katılımcılık anlayışının hizmetleri şekillendirmesini sağlamaktadır.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi, maliyetlerin düşmesi ve ağlara erişimin genişlemesiyle kullanıcı, kendisine sunulan ve kullanmak için eğitim alması gereken kütüphane kaynaklarından kolayca vazgeçerek web kaynaklarına yönelmeye başlamıştır (OCLC, 2005, s. 1-7). Kütüphanelerin kullanıcılarını kaybetmemek için hizmetlerini değiştirmek, basitleştirmek, kullanıcının web hizmetlerinden aşina olduğu, tek düğmeyle erişim gibi kullanımı kolay elektronik kaynakları sunmaya başlaması kaçınılmaz olmuştur (Anderson, 2006, s. 7). Kwanya, Stilwell ve Underwood (2012, s. 194-195) kütüphanelerin "aracısızlaşma (apomediation)" sürecine dikkat çekerek ve ilgili kaynaklarda Kütüphane 2.0 ve Kütüphane 3.0 arasındaki farkları incelemiştir. Kütüphane 2.0'ın ortak kabul görmüş özellikleri şöyle sıralanmaktadır (Kwanya, Stilwell ve Underwood, 2012, s. 194-195):

- **Kütüphane her yerdedir:** Geleneksel kütüphane hizmetlerinin dijital ortama taşınmasının ötesinde, kütüphane hizmetlerinin yeniden yapılandırılarak, kullanıcının ihtiyaç duyduğu her yerde ve her zaman ilkesinin benimsenmesidir.
- **Kütüphane engelsizdir:** Kütüphane kaynaklarının ve hizmetlerinin kullanılmasındaki sınırlar esnetilmeli, genişletilmeli ve mümkünse kaldırılmalıdır. Kaynakların yeniden kullanımının desteklenmesi ve teşvik edilmesi, bilgi edinme hakkının genişletilmesi sadece bir hizmet anlayışı olarak değil, toplumsal politikalarla da desteklenmelidir.

- **Kütüphane katılımcılığa davet eder:** Kütüphanelerin, kullanıcıların da dâhil olduğu paydaş grupların katılımcılığını desteklediği anlayıştır. Web 2.0 ile kullanıcıların toplumsal etkileşiminin artması, kütüphane hizmetleri üzerinde söz sahibi olmalarına önemli etkisi olmuştur. Bu etki aynı zamanda hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından da önemlidir.
- **Kütüphane 2.0 türünün en iyisi esnek sistemleri kullanır:** Kütüphaneler ve paydaşları arasında ortaya çıkan yeni ilişkilere işaret eden bu özellik, geleneksel yönetim modellerinin ortadan kalktığı, kullanıcıların ve diğer toplumsal paydaşlarının uzmanlıklarının ve beklentilerini dikkate alan, inovatif bir anlayışa dönüşmüştür.

Web 3.0 etkileşimin arttığı, Web 4.0'ın da sinyallerinin görülmeye başladığı dönemdir. Mason (2010), Web 3.0'ı kullanıcıların kendi oluşturudukları içeriklerin zenginleştirilmesi ve paylaşımı ile ilgili taleplerinin arttığı kaotik bir dönem olarak nitelemektedir. Web 3.0'ın 2010 – 2020 tarihlerini kapsadığı varsayılmaktadır. Semantik Web olarak da adlandırılan dönem, kullanıcının bilgi arama davranışlarının analiz edilererek kişiselleştirilmiş hizmetlerin ön plana çıktığı, bilgi hizmetlerinin geleneksel arama hizmetlerinin ötesine taşındığı ilişkisel Web dönemidir (Ersöz, 2020, s. 61). Zharinov (2020), sosyal ağların, mobil teknolojilerin yaygınlaşması ve bunların kütüphane uygulamalarında başarılı bir şekilde kullanılmasına dikkat çekmektedir. Noh (2014, aktaran Noh, 2015, s. 787), "sosyal semantik dijital kütüphane", "bağlantılı kütüphane" ve "mobil kütüphane" kavramlarının "Kütüphane 3.0" kavramının oluşmasını sağladığını belirtmektedir. Kwanya, Stilwell ve Underwood (2012, s.194-195) Kütüphane 3.0 bağlamında:

-Yapay zekâ sistemlerini kullanan akıllı teknolojiler,

-Artan bilgi miktarını yönetmek üzere organize olmuş sistemler,

-Hızlı, doğru ve düzenlenmiş bilgiye erişim sağlayan birleşik ağlar,

-Kullanıcının sınırlarını genişleten aracısız ve destekleyici tutum ve kullanıcıya özel proaktif yaklaşım ile hazırlanmış kişiselleştirilmiş hizmetlere dikkat çekmektedir.

Kütüphane 2.0 ile katılımcı olmaya başlayan ve kütüphane ile etkileşimi artan kullanıcı, Kütüphane 3.0 ile özelleştirilmiş ve akıllı hizmetlere ulaşmaya başlamıştır. Hem mekân hem hizmetler açısından sınırların bulanıklaşmaya başladığı, kullanıcının kütüphanelerde teknoloji ile buluştuğu kütüphaneler, yeni dönemin de alt yapısına bir tür hazırlık niteliğindedir.

4. Kütüphane 4.0

Kendisinden önceki gelişmelerden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte Web 4.0 halen gelişmekte olan bir kavramdır. Web 4.0 ilk olarak 2007 yılında Kang ve Yong (2007) tarafından "daha yüksek bir zekâ seviyesine yükseltilmiş ve her şeyin bağlı olduğu bir web işletim sistemine dayanan ve "nesnelerin interneti" olarak adlandırılan, her yerde bulunan bir sistem" olarak tanımlanmıştır (aktaran Noh, 2015, s. 790). Simbiyotik web, mobil web, yapay zekâ kavramları ile açıklanmakta olan Web 4.0, insan beynine yakın işlev görmesi beklenen WebOS teknolojisi olarak da adlandırılmaktadır. İnsan ve makine arasında zihinsel iletişimi gerçekleştirecek yazılım, donanım ve veri iletişiminin entegre edilmesinin hedeflendiği Web 4.0 teknolojileri ile kullanıcılar, çeşitli veri kaynaklarına erişebilecek, verileri gerçek zamanlı işleyebilecek ve karar verme süreçlerinde kullanabilecektir (Noh, 2015, s. 788-789; Algosaibi, Albahli ve Melton, 2015, s. 82).

Web 4.0 teknolojilerini Endüstri 4.0'dan ayırmadan değerlendirmek, bu teknolojilerin mevcut gelişimi ve gelecekteki etkilerini doğru değerlendirebilmek açısından önemlidir. Endüstri 4.0 ile özdeşleşen otonom teknolojiler ve Web 4.0 ile tanımladığımız teknolojiler büyük ölçüde ortaklık göstermektedir. Evrimleşen üretim süreçleri, bu süreçlerde çalışacak ya da bunlardan etkilenecek olan kullanıcıların kütüphanelerden beklentilerini de değiştirmektedir. Kütüphaneler bu teknolojilerle uyumlu, yeni teknolojileri kendi iş süreçlerine uygulayabilen, esnek ve hızla adapte olabilecek bir yapıya dönüşmek zorundadır (Rahmah, 2020, s. 358). Hong, Tam ve Huy (2021, s. 1328) Kütüphane 4.0'ı; akıllı kütüphane, büyük veri, paralel araştırma ortamı, açık kaynak, bulut bilişim gibi anahtar kelimelerle tanımlarken, kütüphanelerin sosyal medya kullanımındaki artışa dikkat çekmekte ve kullanıcıyı tanımak üzere yüz, ses, parmak izi tanıma teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmaya başladığını belirtmektedir. Kullanıcılar, hedef kitle ya da eğitim düzeyindan bağımsız olarak kütüphaneyi ücretsiz olarak kullanabileceklerini bilmekte, kütüphane iş birliği ve yaratıcı aktivitelere imkân sağlayan mekânlara dönüşmektedir. Şekil 1'de kütüphanelerin son üç nesilde yaşanan değişimi ve ilişkileri özetlenmektedir.

Ocholla ve Ocholla (2020, s. 364), akademik kütüphanelerin Endüstri 4.0 teknolojilerinin getirdiği teknolojilere uyumunu incelediği çalışmasında kütüphane hizmetlerini; akıllı hizmetler, akıllı alanlar, akıllı personel, akıllı teknolojiler, akıllı liderlik ve akıllı kaynaklar" olarak sınıflamaktadır. Sınıfların özelliklerinde Kütüphane 3.0 ile gelişmeye başlayan aracısız, sınırsız ve sınırlamasız kapsayıcı hizmetlerin etkisini de açıkça görmek mümkündür. Bu özellikler arasında; her zaman, her yerde, herkese hizmet ve kaynak sağlama, açık erişim,

inovatif ve vizyoner yönetim anlayışı bireysel öğrenme, teknolojiye uyum sağlayabilen ve iyi bilgilendirilmiş kullanıcı sayılabilir. Hong, Tam ve Huy (2021, s. 1323), "akıllı kütüphane"yi; "bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı özel kütüphane hizmetlerinin eşlik ettiği elektronik kaynaklar koleksiyonu" olarak tanımlanmaktadır. Büyük veri, paralel araştırma ortamı, açık kaynak, bulut bilişim gibi anahtar kelimelerle açıkladığı Kütüphane 4.0'ın akademik ve depolama alanlarını; yaratıcılık, iş birliği ve kullanıcıların karşılıklı etkileşim sağladığı alanlara dönüştürdüğünü belirtmektedir. Kütüphane 4.0 ile özdeşleşen akıllı teknolojilerle ilgili, bu teknolojilerin bilgiyi sunmakla kalmayıp, kullanıcıya içeriği derleyerek, sonuçları kullanıcıyla meslektaşı gibi tartışacak (Noh, 2015, s. 792) bir düzeyde olacağını öngörülmektedir. Kasım 2022'de sunulan Chat GPT (Opean AI, 2023a) ve Mart 2023'de yayınlanan GPT-4 (Opean AI, 2023b) bu öngörülerin çok da uzak olmadığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kütüphane 2.0	Kütüphane 3.0	Kütüphane 4.0
• Sosyal ağlar • Bağlantılar ağı	• Semantik ağlar, • Veri ağı	• Simbiyotik web, mobil web • Gerçek zamanlı veri işleme
• Katılımcılık, paylaşımcılık ve açıklık	• Kişiselleştirilmiş, özelleştirilmiş • Kullanıcı talepleri yönlendirici	• Kullanıcı yaratıcılığı • İnovasyon
• Aracısız (disintermediation) • Popülerleştirilmiş, merkezileştirilmiş, kullanıcı merkezli	• Aracısız ve hazır destekli (Apomediation) • Makine, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılar	• Üretici kullanıcı, yaratıcı alanlar • Kütüphaneci kullanıcı • Özelliştirilmiş içerik ve bilgi üretimi
• Kullanıcı katılımı yoluyla yeniden üretim	• İnsan, makine etkileşimi • Gücün kullanıcılar arasında dağılımı	• Yeni teknolojilere uyumlu, esnek
• Anahtar kelime ile arama • Bilgi patlaması, bilgi miktarındaki artış	• Doğal dille arama, • Semantik web, semantik teknoloji, yapay zekâ, bağlam duyarlılık, bulut bilişim, üstveri, ontoloji • Bilginin niteliği	• Akıllı teknolojiler; yapay zekâ, artırılmış gerçeklik, büyük veri, blok zincir, nesnelerin interneti • Akıllı hizmetler • Sınırsız hizmet, sanal ofis, sosyal destek merkezi, eğitim merkezi
• PC, Mobil araçlar	• PC, mobil araçlar, giyilebilir teknolojiler	• Mobil araçlar, artırılmış gerçeklik

Şekil 1: Kütüphane versiyonlarının temel özellikleri
(Noh, 2015, s. 792; Kwanya, Stilwell ve Underwood, 2012, s.195)

"Kütüphane 4.0", kullanıcıların beklentisini karşılama açısından kütüphanelerin ele alması gereken teknolojik gelişmeleri ifade etmekle birlikte, aynı zamanda teknolojinin yarattığı toplumsal değişimin de parçası olarak değerlendirilmektedir. Noh (2015, s. 791) sadece teknoloji ve yazılım tabanlı ele alınmaması gerektiğini belirttiği Kütüphane 4.0'ı "yeni nesil kütüphane" olarak tanımlamakta ve zekâ tabanlı uygulamalar, büyük veri, artırılmış gerçeklik, bağlama duyarlılık (context aware), son teknoloji ekranlar ve sonsuz yaratıcı alanlar ile karakterize

etmektedir. Kütüphane 4.0'dan; fiziksel mekân olarak geleneksel kütüphane ve Kütüphane 3.0'ın sunduğu; dijital kütüphane, semantik ilişkiler, bağlantılı kütüphane ve her yerde bulunan mobil kütüphane gibi kavramlara ek olarak, mekânsal değişimleri geliştirilmesi beklenmektedir. Kütüphaneler artık sadece bilgiye erişim sağlayan kurumlar değil, kimi zaman sanal ofis, kimi zaman sosyal destek merkezi, kimi zaman ise eğitim merkezidir. Kütüphane 4.0 ile çevrimiçi ve çevrimdışı yaşam arasındaki çizginin bulanıklaştığı, kullanıcının -kimliğininkim olduğu ne tür şeylere ihtiyaç duyduklarının etkin şekilde belirlenebildiği protokollerin bulunduğu ve kullanıcıların sürekli ağ bağlantısında bulunduğu bir evren öngörülmektedir. Örneğin istenmeyen e-posta kavramı ortadan kalkacak, kullanıcı sadece ilgili bilgilere maruz kalacak, sadece ilgilendiği, ihtiyaç duyduğu ürünlerin reklamı ile karşılaşacak (Noh, 2015, s. 786). Gelişmelerin makine ile insan etkileşiminin giderek arttığı ve kişiselleştiği simbiyotik bir iletişime doğru evrileceği öngörülmektedir (Noh, 2015, s. 788).

Kütüphane 4.0 ya da diğer adıyla akıllı kütüphanelerdeki kaynak ve hizmetler teknolojik olarak veri işleme ve paylaşmaya, sosyal olarak ise kullanıcı-kütüpheci ve kullanıcı-kullanıcı iletişimine işaret etmektedir. Fiziksel ve sanal ortamlar aracılığıyla kullanıcıları ve kütüphanecileri bir araya getiren paylaşım ortamları aynı zamanda akıllı teknolojiler sayesinde yaratıcılığı ve inovasyonu geliştirmeye imkân vermektedir. Kütüphane 4.0 temsilcisi teknolojilerinden yaratıcı alanlar, blok zincir teknolojisi, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik ve nesnelerin interneti teknolojileri bir sonraki bölümde ele alınmıştır. Kütüphanelerdeki uygulama örnekleri ve konu ile ilgili çalışmalar konunun gelecekteki gelişimi ile ilgili fikir vermektedir.

4.1. Yaratıcı Alanlar

Maker space, hacker space, fablab gibi farklı terimlerle ifade edilen yaratıcı alanlar, insanların, kaynakları ve bilgiyi paylaşmak ve bir şeyler inşa etmek ve yapmak için bir araya geldiği toplum temelli tasarım ve üretim çalışma alanlarıdır (Msauki, 2021, s. 34). İlk olarak topluluklarda ortaya çıkmış, daha sonra müze ve kütüphanelerde yaygınlaşmaya başlamıştır (Curr, 2017, s. 202). Bu alanlarda; üç boyutlu (3D) yazıcılar ve kalemler (Noh, 2020, s.1546) elektronik, robotik, ahşap işleme, dikiş, lazer kesim, programlama, bilgisayar teknolojisi, makineler, bilim, dijital sanat veya iş birliği ve öğrenmeye imkân veren aktiviteler yer alabilmektedir (Msauki, 2021, s.34). Kütüphanenin fiziksel alanlar aracılığıyla kullanıcı ile ilişkisini sürdürebildiği, kullanıcıya; yaratıcılık, öğrenme, sosyal iletişim, yaratıcı kaynakları paylaşma, ilgi alanlarını geliştirme, yeni iş arama ve iş fikirleri geliştirme, kendi kendine yayın yapma, ortaklık kurma, yeni teknolojileri/araçları kullanma, hikâye anlatımı ve uzman danışmanlığı alma imkânları sağlayan alanlardır (Noh, 2014'den aktaran Noh, 2015, s. 794-795). Noh (2020), "karmaşık kültürel mekân" olarak tanımladığı kütüphanelerde, yaratıcı alanları da

bunun bir uzantısı olarak ele almaktadır. Yaratıcı alanların kullanım amaçları, dijital teknolojilerden geleneksel araçlarla tasarım ve üretime kadar çok çeşitli etkinlikler düzenleme ve kütüphaneye hareket kazandırma açısından geniş bir potansiyele sahiptir. Bu alanlar, kütüphanenin teknolojiye ya da araçlara erişim imkânı sağlamasının ötesinde, kullanıcının bilgi ve deneyim üretmesi ve paylaşmasını sağlayan kültürel bir alan olarak değerlendirilmektedir (Noh, 2020, s. 1534). Bu alanlar, insanların yeni tasarım ve üretim olanaklarını eğlenceli ve yaratıcı bir şekilde keşfedebilecekleri ortamlar yaratmayı amaçlamaktadır. Kullanıcıları açık, işbirlikçi ve yaratıcı olmaya, merak ve isteklerinin peşinden özgürce gitmeye teşvik eden bir anlayış hâkimdir (Smith ve Light, 2017, s. 172). Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi, Türkiye'de yaratıcı alan kuran ilk kurumdur. "Collaboration Space" adıyla kurulan yaratıcı alan ile teknoloji, tasarım ve inovasyona yönelik donanım ve yazılım alanlarında kullanıcı hizmetleri sunulmaktadır (Sabancı Üniversitesi, 2023).

Yaratıcı alanlar Kütüphane 3.0 ile güçlenen; açık, aracısız, destekleyici, engelsiz kütüphane anlayışının da bir örneğidir. Kullanıcının sınırsız, katılımcı, içeriği kullanan ve içerik üreten olarak yer aldığı kütüphane ve kütüphaneci iletişimini geliştiren alanlardır. Kullanıcıya Kütüphane 4.0 teknolojilerini, öğrenme ve deneyimleme imkânı sunabilecek yaratıcı alanlar, sadece kütüphanenin kullanıcıyla etkileşimini değil kullanıcılar arasındaki iletişimi de güçlendirmek açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

4.2. Yapay Zekâ

Kullanıcıların kütüphaneye bağlılığını devam ettirebilme motivasyonu, kütüphaneleri yeni ve yenilikçi teknolojiler aramaya zorlamıştır. Yapay zekâ sadece bilgi bilim alanında değil, tüm bilim ve çalışma alanlarında büyük değişim yaratan bir başka Kütüphane 4.0 teknolojisidir. Yapay zekâ "Muhakeme etme, öğrenme ve kendi kendini geliştirme gibi normal olarak insan zekâsı ile ilgili işlemleri yerine getiren veri işleme sistemini geliştirmeye yönelik bilgisayar bilim dalı"dır (TSE, 2006, s. 10). İlk teorik çalışmaları 1931 yılında başlamıştır (Ertel, 2017, s. 6). Teknolojiyi hizmetlerine adapte etme, kullanıcı deneyimi yaratma konusunda öncü olması beklenen kütüphaneler için yapay zekânın, uzman sistemler ve robotların, çok uzak olmayan gelecekte pek çok iş alanında olduğu gibi kütüphanelerin ve kütüphanecilerin de iş tanımlarını değiştireceği öngörülmektedir (Hussein, 2023, s. 15). IFLA'nın 2020 yılında yayınlanan bildirisinde, yapay zekâ ve makine öğrenmesi teknolojilerinin kütüphane koleksiyonlarının sınıflanması ve kaynak keşfi gibi konularda kütüphanelere ve kullanıcılara yeni fırsatlar yaratabileceği belirtilmektedir. Kullanıcıların, yapay zekâ teknolojileri ile ilgili dijital okuryazarlıklarının geliştirilmesi, etik niteliklere sahip yapay zekâ teknolojilerinin satın alınan koleksiyona dahil edilerek araştırmacıların kullanımına açılması da kütüphane hizmetleri ile

ilgili öngörülen yeniliklerdir (IFLA, 2020). Nitekim, Dewey Sınıflama Sistemi'nin makine öğrenmesi ile geliştirilmesi (Wetjen, 2019), kütüphane koleksiyonunun otomatik konu sınıflaması (Suominen, Inkinen ve Lehtinen, 2022), kullanıcıya kitap önerisi sunan sanal asistan (Hammais, Ketamo ve Koivisto, 2019), referans kütüphanecisi akıllı robot (Yao, Zang ve Chen, 2015) gibi çalışmalar yapay zekâ ve makine öğrenmesinin yakın zamanda geliştirilen örneklerindendir.[3]

Yapay zekâ, kullanıcı hizmetlerinden, bilgi erişim başarısının yükseltilmesine, teknik hizmetlere kadar pek çok konuda kütüphaneler ve kütüphanecilerin değerlendirmesi gereken başlıklar içermektedir. Kullanıcıyı bu teknolojilere adapte etmenin yanında yaşayan bir organizasyon olarak bu teknolojileri iş süreçlerinde ve hizmetlerde kullanabilmenin, gelecek on yıllarda kütüphanelerin hizmetlerini yeni bir boyuta taşımasının anahtarı olarak değerlendirilebilir.

4.3. Artırılmış Gerçeklik

Artırılmış gerçeklik, mobil araçlar ve mobil uygulamalar ile kullanılan, gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki sınırların bulanıklaştığı teknolojidir (Wójcik, 2021, s. 439). Kütüphanelerde; kaynakların zenginleştirilmesi, kullanıcı eğitimi ya da koleksiyon yönetimi gibi pek çok alanda kullanım potansiyeli olan artırılmış gerçeklik teknolojisine dayanan uygulamalar gelişmeye devam etmektedir. e-kitaplar, ya da "akıllı kitaplar" artırılmış gerçekliğin kütüphane hizmetlerindeki ilk kullanım alanlarındandır. Artırılmış gerçekliğin eğitim amaçlı kullanımının da uzantısı olan akıllı kitaplar, kullanıcıya görsel materyallerle zenginleştirilmiş, linklerle dolaşılabilirliği sağlanmış, sesli okuma, animasyonlarla zenginleştirme gibi katma değerlerin sunulduğu artırılmış gerçekliğin, yayıncılık süreçlerinde yeni bir dönem başlatacağı öngörülmektedir (ChanLin, 2018; Al-Ali, Bazzaza ve Zemerly, 2016). Msauki (2021, s. 36-37)'ye göre, eğitim ve özel koleksiyonların sunumuna yönelik hizmetler, gelecekte artırılmış gerçeklik teknolojisinin yaygın kullanılacağı alanlardır.

Artırılmış gerçeklik, kullanıcının mekân ile etkileşimini yeni bir boyuta taşımaktadır (LeMire, Graves, Hawkins ve Kailani, 2018). Viyana Teknoloji Üniversitesi'nde kütüphane ziyaretçisinin kütüphane raflarında bir kitabı veya onun belirlenmiş yerini bulmasına yardımcı olan bir arama uygulaması, giyilebilir teknolojilerin ilk örneklerindendir (Reitmayr ve Schmalstieg, 2003). Raf okuma amacıyla geliştirilen artırılmış gerçeklik örneklerinden birisi, Miami Üniversitesi tarafından geliştirilen, rafta olmayan kaynağı işaretleyerek raf okuma işlemi yapan ShelvAR, mobil araçlarda kullanılabilmektedir (Brinkman ve Brinkman, 2013). İlkokul

3 Daha fazla örnek için Al for Librarians https://www.aiforlibrarians.com/ai-cases/

öğrencilerine kütüphane kullanımı temel becerilerinin edindirilmesi amacıyla gelitirilen AR-LIS (Chen ve Tsai, 2012), artırılmış gerçekliğin kütüphane hizmetlerinde kullanılmasının bir diğer örneğidir. Artılmış gerçeklik, kullanıcıya daha iyi bir kütüphane deneyimi sunulmasını ya da ilgi çekici uygulamalar geliştirilmesini sağlamaktadır. Manchester Üniversitesi tarafından geliştirilen SCARLET (Special Collections using Augmented Reality to Enhance Learning and Teaching) Projesi, nadir eserlerle kulanıcıları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Nadir eserlerin kullanımındaki kısıtlayıcı kuralların ortadan kaldırılarak, özellikle yeni nesil kullanıcılara ulaşabilme fikrinden yola çıkan proje, John Rylands Kütüphanesi ev sahipliğinde sunulmaktadır (Archives Hub, 2023; Spina, t.y.). Özellikle kullanıcının mekân ile ilişkisini sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, çeşitli ses ve görüntü teknikleriyle başka bir boyuta taşıyan metaverse, kullanıcı ile buluşmanın yeni boyutu olarak değerlendirilebilir (Datta, 2021, s. 8).

Artılmış gerçekliğin, sadece kütüphaneler değil, müzeler ve arşivler için de teknolojiye uyum sağlama, kullanıcı ile iletişimi geliştirme, genç kullanıcılara ulaşma konusunda potansiyeli olduğu açıktır. Kullanıcının hem artırılmış gerçeklik araçlarını deneyimleyebileceği hem de yeniden tasarlanmış hizmetlerle kütüphane ile ilişkisini geliştirebileceği önemli fırsatlar olabilir.

4.4. Nesnelerin İnterneti

Nesnelerin interneti, internete bağlı olan ve veri toplayan fiziksel cihazları ifade etmektedir. Endüstri 4.0 üretim süreçlerinin de temel teknolojilerinden olan nesnelerin interneti, sensörler aracılığıyla büyük miktarda veri toplamayı ve işlemeyi mümkün kılmaktadır. 2030 yılında nesnelerin internetine bağlı cihaz sayısının 29.42 milyar olacağı öngörülmektedir (Statista, 2023). Kütüphanelerde nesnelerin interneti teknolojilerinin uygulanması, kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesi, kullanıcı memnuniyetinin artırılması ve idarenin geliştirilmesi açısından kütüphane hizmetlerini yeniden şekillendirebilecek potansiyele sahiptir. Jacobs (2022, s. 123), çalışmasında, nesnelerin interneti teknolojisine dayanan bir "akıllı araştırma kütüphaneleri" mimarisi sunmaktadır. Çalışmada, RFID, sensörler, GPS ve kütüphane yazılımı, modelin "Algı" katmanını oluşturmaktadır. Nitekim nesnelerin internetinin etkin bir şekilde çalışması için gereken temel teknolojinin parçası olan RFID teknolojisi kütüphanelerde uzun zamandır kullanılan bir kaynak yönetimi teknolojisidir. Kütüphaneler açısından bilginin takibini ve paylaşımını otomatikleştirme yeteneği olarak değerlendirilebilecek bir teknolojidir (Liang, 2020, s. 73). Kütüphanelerde; ödünç verme kiosklarının kontrolü, stok sayımı, kullanıcının yayın tercihlerinin belirlenmesi sayesinde etkin koleksiyon geliştirme, kullanıcının bina içinde dolaşımı, kütüphane yoğunluğunun belirlenmesi, raf okuma ve yanlış yerleştirme sorunlarının belirlenmesi, binada erişim kontrolü, enerji kontrolü, koleksiyon

takibi gibi çok sayıda alanda kullanılabilmektedir (Peltier-Davis, Rajah ve Winter, 2022, s. 108; Jacobs, 2022, s. 124-125). Davis, Rajah ve Winter (2022, s. 108), "Amazon Go" uygulamasında olduğu gibi, kullanıcının kütüphaneci ile hiçbir iletişime girmeden, sadece mobil cihazından uygulamayı kullanarak kütüphanede bir kaynağın yerini bularak, bir ödünç alma sırasına girmesine gerek kalmadan kaynağı alıp çıkabileceği "'hareket hali ndeki kullanıcılar" fikrinin salgın dönemlerinde teması azaltabileceğine de dikkat çekmektedir. Buckland (2017)'ın gelecek 20 yılın teknolojisi değerlendirmesinde belirttiği her bir kaynağın katalog kaydından raftaki yerine bağlantı sağlanması ve kullanıcının, kütüphanecinin yardımına ihtiyaç duymadan raflardaki kitapların düzeni ne olursa olsun koleksiyondan tatmin edici bir şekilde yararlanabilmesi fikri de nesnelerin internetinin kütüphanelerde aracısızlığa doğru gidişin öngörüleri olarak değerlendirilebilir.

4.5. Blok Zincir Teknolojisi

Kripto para teknolojisi ile birlikte anılmaya başlanan blok zincir teknolojisi pek çok iş alanda değişiklik yaratma potansiyelini sahip görünmektedir (IFLA, 2016). Teorik olarak veri tabanının güvenilirliğini sağlayan blok zincir teknolojisinin kütüphaneler ve diğer kültür kurumları için geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Kütüphaneler arası ödünç verme, bilimsel yayın süreçlerinin yönetimi, kimlik tespiti ve kurumsal veri depoları için dijital haklar yönetimi, tarihi ya da kurumsal belge ve kayıtları bozulmadan doğru bir şekilde korumak ve hassas, özel nitelikli veya kişisel verilerin güvence altına alınması blok zincirin potansiyel uygulama alanlarındandır. Bunların yanında özel kütüphanelerde erişim sınırı olan koleksiyonun paylaşımında blok zincir teknolojisinden faydalanmak mümkündür. Ancak bu uygulamaların yaygınlaşmasına yönelik çalışmaların henüz olgunluk düzeyine ulaşmadığı bilinmektedir. Kullanıcılara yaratıcı alanlarda block zincir teknolojisine dayanan eğitimler vermek ve uygulamalar yapmak, dijital nesne değişimi pratiği sağlamak ya da soğuk cüzdan gibi block zincir teknolojisinin kullanıcı gereksinimlerine yönelik tasarlanması da Kütüphane 4.0 hizmetlerinde yer alması beklenen hizmetlerden olabilir (Smith, 2019).

Kütüphaneler ve kullanıcılar için kullanışlı bir araç olarak değerlendirilen blok zincir teknolojisinin gelir yönetimi sağlayan özelliği sayesinde e-kitaplar, dergi makaleleri ve diğer kaynaklar da blok zincirlerine dahil edilerek orijinal yaratıcıya gelir sağlayabilecek, tüm eserlere tek bir portal üzerinden erişim sağlayarak kullanıcı deneyimini kolaylaştırabilecek çözümler de sunabilmektedir (IFLA, 2017).

5. Kütüphane 4.0: Fırsatlar ve Tehditler

Her yeni teknoloji gibi Kütüphane 4.0 teknolojilerinin de kütüphaneler ve kütüphanecilere sunduğu fırsatlar ve karşı karşıya bıraktığı tehditlerden söz edilebilir. Kütüphanelerin;

finansman sorunu, yetersiz iletişim altyapısı, kütüphanecilerin teknik beceri eksiklikleri, kütüphanecilerin ve kullanıcılarının yeni teknoloji korkusu ve değişime direnç göstermesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaları olasıdır (Msauki, 2021, s. 39).

Tüm sorunların çözümlenmesi başlı başına önemli olmakla birlikte, kütüphanecilerin yeni teknolojilere yönelik becerilerinin geliştirilmesi, hem teknolojilerin kütüphane hizmetlerine uyumu hem de kullanıcının bu teknolojilerle yakınlaştırılması açısından kritik öneme sahiptir. Noh (2015)'a göre Kütüphane 4.0'ı tanımlayan anahtar kelimelerden birisi de Kütüphaneci 4.0.'dır. Kütüphanelerin varlığına dair soruların arttığı, web kaynaklarının yaygınlaştığı süreçte, doğru beceri setine sahip olmayan kütüphaneci, yeni teknolojilerin taleplerini etkin bir şekilde karşılayacak kadar yetkin olmayacaktır. Dolayısıyla kütüphane kullanıcısının becerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlayamayacaktır (Msauki, 2021, s. 39; Chigwada ve Chisita, 2021). Saw ve Todd (2007), Kütüphane 3.0 ve kütüphanecinin niteliklerine dair çalışmasında araştırma kütüphanecisinin niteliklerini; araştırmacı, danışman, planlamacı, yönetici, değerlendirici, sorun çözücü ve bilgisayar-yazıcı tamircisi olmanın yanında çok iyi iletişim becerileri olan, dil yeterliliğine sahip, ekip çalışması becerisi olan, kullanıcı dostu ve müşteri odaklı nitelemeleriyle tanımlamaktadır. Amerikan Kütüphaneler Derneği (American Library Association - ALA) güncel olarak yayınladığı "Kütüphaneciliğin Temel Yeterlilikleri" çalışmasında 9 temel yeterlilik belirlenmiştir. Bunlar; temel bilgiler, bilgi kaynakları, yaşam boyu öğrenme ve sürekli eğitim, yönetim ve idare, bilginin organizasyonu, referans ve kullanıcı hizmetleri, araştırma ve kanıta dayalı uygulama, sosyal adalet ile son olarak, teknolojik bilgi ve beceridir. Teknolojik bilgi ve beceriler başlığı altında; kütüphane hizmetleri ve kaynaklarına erişimi destekleyen uygun teknolojileri tanımak, teknolojinin kullanımında kullanıcıyı etkileyebilecek etik ve kültürel etkilerin değerlendirmek; mevcut ve gelişmekte olan teknolojilerin ve bunların kütüphane hizmetleri ve kaynakları üzerindeki etkilerinin erişilebilirlik, pratiklik, sürdürülebilirlik ve etkinlik açısından düzenli olarak değerlendirilmesi başlıklarına vurgu yapılmıştır (ALA, 2023).

Online Computer Library Center (OCLC) Yetkinlik Endeksi'nde toplumda 21. yüzyıl becerilerini geliştirme ihtiyacının kiritik önemine dikkat çekilmektedir (WebJunction, 2014). Bunu yapabilmek için kütüphanecilerin doğru beceri setleriyle donatılmış olması gerekmektedir. Yetkinlikler birçok yerde iletişim, işbirliği, eleştirel düşünme ve yaratıcılığa daha fazla vurgu yapacak şekilde düzenlenmiştir. Temel teknoloji yetkinlikleri yanında ileri düzey yetkinlikler de detaylandırılmıştır (WebJunction, 2014). Ocholla ve Ocholla (2020), "akıllı kütüphaneci" olarak nitelediği Endüstri 4.0 uyumlu kütüphanecinin; nitelikli, yetkin, uyumlu, yaratıcı, yenilikçi, eleştirel düşünen, karmaşık problemleri çözen, kendi kendine öğrenen ve

etik açıdan duyarlı niteliklerine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Partridge, Lee ve Munro (2010), kütüphanecilerin Kütüphane 2.0 becerilerini tanımladığı çalışmasında sosyal ve teknoloji becerileri yanında "değişim yönetimi becerileri"ne dikkat çekmektedir. Tella (2020, s. 5)'ya göre, yeni nesil kütüphanecilerin becerileri; bilgi küratörlüğü, derin araştırma yapabilme, dijitalleştirme ve koruma, bulut verisi geliştirme, iş birliği, eğitim ve kolaylaştırma, analitik düşünme ve inovasyon, aktif öğrenme ve öğrenme stratejileri, yaratıcılık, özgünlük ve girişimcilik, teknoloji tasarımı ve progamlama, eleştirel düşünme ve analizdir. Kütüphane 4.0'a uyum sağlayacak hatta onu yaratacak kütüphanecilerin, bugüne kadar teknoloji ya da web devrimlerinde belirlenen becerilerin yanında yeni beceriler edinmesi gerektiği açıktır. Bu durum, bilgi yönetimi lisans ve lisansüstü eğitim programları, meslek içi eğitim programlarını da yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca kullanıcıların dijital okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar da geliştirilmeli ve yaygınlaştırımalıdır (Msauki, 2021, s. 40-41).

Sohbet robotları veya arama ve keşif araçları gibi yapay zekâ uygulamaları mevcut kütüphane hizmetlerinin bazılarını otomatikleştirmek için kullanılabileceği durumlar fırsat olarak değerlendirilmekle birlikte, hizmet kalitesi ve personel üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği dikkate alınmalıdır. Robotik, yapay zekâ teknolojilerinin istihdamı etkileyebileceği ile ilgili değerlendirmeler her sektörde olduğu gibi kütüphaneciler için de önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Endüstri 4.0'ın getirdiği "yıkıcı dönüşüm"ün sadece üretim sektörünü değil, bilgi ve hizmetleri ile ilgili işleri de kapsayarak daha büyük bir toplumsal sorunu tetikleyebileceği, özellikle de personelin genellikle kadın olduğu yönetim ve ofis alanlarında birçok işi ortadan kaldırabileceği öngörülektedir (Prisecaru, 2016). Farklı kütüphane türlerinin bu değişimden farklı etkileneceği belirtilirken, sürece katkı sağlayabilecek bir çözüm olarak hizmet sunumuna ağırlık verilmesi önerilmektedir (IFLA, 2020, s. 2). Marwala (2022, s. 6), akademik kütüphanelerin Endüstri 4.0'a uyum sağlamasının kaçınılmaz olduğunu belirtirken, kütüphanelerin değişime ayak uydurabilmesinin yolunun bilginin nasıl yaratıldığı, depolandığı, erişildiği konusundaki bilinç ve değişen kullanıcıyı anlamaktan geçtiğini belirtmektedir. Bunun için de kütüphanelerin işlevleri, hizmetleri sunuş biçimi, sistemler ve süreçler açısından yeniden tasarlanmasını önermektedir. Kütüphanecilerin, kütüphane hizmetlerinde yapay zekânın kullanımı ve bunun bilgi arama ve tarama üzerindeki etkileri konusunda kullanıcıları eğitme konusunda hazırlıklı olmaları gerekmektedir.

Yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, robotlar ve bu teknolojilere dayanarak geliştirilecek teknolojiler ile ilgili veri toplama ve işlemeye dair değerlendirilmesi gereken bir diğer sorun, etik unsurlardır. Kapsamlı veri toplamaya dayanan teknolojilerin kul-

lanımında, kullanıcı mahremiyetinin korunması dikkat gerektiren konulardandır. Yapay zekâ uygulamalarının benimsenmesi ve kullanabilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması, altyapı ve teknolojilerin sağlanması, telif hakkı çerçevelerindeki istisnaların belirlenmesi, kütüphanelerin misyonlarını yerine getirmeye devam edebilmeleri ve yapay zekâ topluluklarına aktif olarak katılabilmeleri açısından önemlidir (IFLA, 2020). Wójcik (2021, s. 443), etik sorunlarla ilgili soruları geniş bir perspektifle ele alarak; "Artırılmış zekâ" çözümlerinin uygulanması kütüphane kullanıcıları için ne ölçüde fayda sağlayacaktır? Toplumun "sıradan" ve "ayrıcalıklı" vatandaşlar olarak tabakalaşmasına yol açması ne kadar olasıdır?", "tüm vatandaşlara eşit hizmetler sunulabilecek mi?" gibi soruların dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda kamu kaynaklarının harcama kararlarında etik ile ilgili konulara dikkat çekmektedir.

Topluma hizmet ana varlık nedeni olan ve hizmet kuruluşu olan kütüphanelerin çoğunlukla kamu kaynakları ile finanse edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yeni teknolojilere yapılacak yatırımların finansal açıdan da değerlendirilmesi, kullanıcıya faydası ile ilgili çalışmaların dikkatle ele alınması gereklidir (Wójcik, 2021, s. 443). Tüm riskler yanında kütüphaneler halen güvenilir bilgiye erişim, toplumsal eşitlik, kapsayıcılık, eğitim gibi konularda gücü elinde bulundurmaktadır. Bilgiye ve bilimsel çalışmalara erişim sağlayan kuruluşlar olarak bireylerin yaratıcılıklarını geliştirdiği, ortaklıklar kurduğu, aynı zamanda politik ve sosyal katılımı sağlayan toplumsal kurumlardır (Chigwada ve Chisita, 2021). Yeni teknolojileri kullanacak iş gücünün eğitiminde söz sahibi olabilecek bir konumdadır (Tella, 2020). Kütüphane 4.0 teknolojilerine yönelik çözümlerinin uygulanmasında dikkatli adımlar atılması, risklerin değerlendirilerek planlamanın yapılması, etik hassasiyetlerin teknolojik risklerle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Teknolojinin insanlık üzerinde yarattığı değişimin süresi kısalırken etkisi daha büyük olmaktadır. Bu etki, teknolojinin belirli bir işe, üretim sürecine ya da hizmete adapte edilmesinden öte toplumsal etki ve geniş zaman dilimlerine yayılan bir değişim gözlenmektedir. Kütüphane kulllanıcıları, günlük hayatlarında kullandıkları ya da kullanamadıkları teknolojilerle kütüphanelerde karşılaşmaktadır. Web 2.0 ile ağlaşmış bir iletişimle tanışan kullanıcı; katılımcı, sınırsız, engelsiz kütüphaneler ile fiziksel mekândan uzaklaşmaya başlamış, takip eden gelişmelerin etkisiyle de kişiselleştirilmiş hizmetleri ihtiyaç duyduğu anda dijital ortamda sunan kütüphaneleri kullanmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler göstermiştir ki, kütüphaneciler kullanıcı davranışlarını değiştiremezler, bu nedenle kullanıcıyla buluşmaları gerekir (OCLC, 2003, s. 2,3-13). Kullanıcı için kullanım kolaylığı, rahatlık ve erişilebilirlik, bilgi kalitesi ve güvenilirliği kadar önemli hale gelmiş, kütüpheneciden bağımsız hareket ederek

hizmetlere tek kapıdan ulaşmayı tercih etttiğini göstermiştir. Kütüphane 4.0 ile, kullanıcının, insan makine etkileşimini yeni bir boyuta taşıyacak olan akıllı hizmetler ve uygulamalarla kütüphanede buluşturulması amaçlanmaktadır. Yaratıcı alanlar, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik, blok zincir, ve nesnelerin interneti, bu dönemin öne çıkan teknoloji ve uygulamalarındandır. Kütüphane 4.0, yeni teknolojileri öğrenmek isteyen kullanıcının beklentilerini karşılamanın yanında, teknoloji korkusu olan ve endişe duyan kullanıcının da güvenli olarak bu değişime ayak uydurmasını, değişimin getirdiği endişeyi yine bilgi ile aşmasını sağlayabilecek kurumlardır. Ayrıca kullanıcının bu teknolojileri etik kurallar dahilinde kullanabileceği, dijital eşitsizlerin önlenmesi konusunda sorumluluk sahibi mekânlar olarak da kütüphaneler öncü ve tercih edilir mekânlar olabilir. Kütüphane 4.0 teknolojilerinin ve uygulamalarının kütüphanelerdeki yansımasına bakıldığında; artırılmış gerçeklikle oluşturulmuş kaynakların dermeye dahil edilmesi, yapay zekâ çalışmalarında kullanılabilecek nitelikte verilerin sunulması ve yönetilmesi gereklidir. Aynı zamanda kullanıcıya yeni teknolojileri öğrenme deneyimleme ve diğer kullanıcılarla paylaşma fırsatı sunan sanal ve fiziksel ortamlar düzenleme, kütüphane deneyimini yeni ortamlara taşıyarak kullanıcıya bağımsız hareket etme imkânı sunma ya da sınıflama sistemlerini yapay zekâ ile gerçekleştirerek iş süreçlerini yeni teknolojilere adapte etme gibi geniş bir perspektifi gerekli kılmaktadır. Kütüphanelerin bu teknolojilere uyum sağlayabilmesi, zaman kaybetmeden uyum süreçlerini başlatmasını gerektirmektedir. Kütüphanenin varlık nedeni olan kullanıcının beklentilerini karşılayabilmesi, kullanıcı bilgi davranışındaki değişimi izleme ve yeni hizmetler geliştirme konusunda proaktif bir yaklaşım sergilenmesinin yararlı olacağını göstermektedir. Kütüphane 4.0 teknolojilerini kullanıcıyla yakınlaşma konusunda bir fırsat olarak değerlendirebilirler.

Bu süreçte kütüphaneleri bekleyen en önemli sorunlardan birisi kütüphanecilerin bilgi ve becerilerin geliştirilmesidir. Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin eğitim programlarına akıllı teknolojilere dair konuların eklenmesi, kütüphanecilerin sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının geliştirilmesine yönelik programların hazırlanması ve bu eğitimlerin sadece Kütüphane 4.0 değil uzun dönemli değişim yönetimi bağlamında süreklilik arz edecek şekilde hazırlanması değerlendirilmelidir. Eğitim programlarında ulusal ve uluslar arası mesleki kuruluşların hazırladığı yeterlilik setleri yol gösterici olarak kullanılabilir. Kütüphanecilerin edineceği yeni beceriler, kullanıcı sadakatini sağlayacak fırsat olarak da değerlendirilebilir. Kütüphanecilerin yeni teknolojilere hazırlıklı olması, bu tür sorunların aşılmasında da etkili olacaktır. Yeni teknolojilerin ve ilgili veri ve bilginin koleksiyona dahil edilmesi, oluşturulacak yeni ürünlerin etik değerler bağlamında kullanımı, entelektüel mülkiyet hakkı gibi konular gelecek günlerde çözümlenmesi gereken başlıklar arasında yer almaktadır.

Kütüphane 4.0, akıllı hizmetlerin akıllı teknolojiler aracılığıyla sunulduğu, sanal ile gerçeğin sınırlarının silikleştiği, kullanıcı ve kütüphaneci rollerinin birbirine geçtiği ve dinamik yeni nesil akıllı kütüphane olarak özetlenebilir. Kütüphaneler ve kütüphaneciler varlıklarının sorgulandığı yeni bir dönem riskiyle karşı karşıya kalabilir. Bilgi, eğitim, sosyalleşme ve etkileşim alanı olarak kullanıcının tercihi olmaya devam etmek, kullanıcının beklentilerini karşılamak, yeni teknolojilere uyumlu hizmetler ve uygulamlar geliştirerek bu değişimi olumlu bir rüzgara çevirmek için gerekli adımların zaman kaybetmeden atılması gerekmektedir. Özellikle halk kütüphanelerinin sosyal ve kültürel sorumlulukları geçiş döneminde avantaj olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça / References

Akkaya, M. A. (2017). Elektronik bilgi kaynaklarının bilgi toplumu için anlamı. H. Odabaş, M. A. Akkaya (Ed.). *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkisi kitabı* içinde (s. 205-223). İstanbul, Hiperyayın.

Al-Ali, H. Bazzaza, M.W & Zemerly, M. J. (2016). MyVision AIR: An augmented interactive reality book mobile application. *IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 10-13 Nisan 2016, Abu Dhabi.

ALA (2023). *ALA's Core Competences of Librarianship. Final version*. Erişim adresi: https://www.ala.org/educationcareers/sites/ala.org.educationcareers/files/content/2022%20ALA%20Core%20Competences%20of%20Librarianship_FINAL.pdf

Algosaibi, A. A., Albahli, S. & Melton, A. (2015). World Wide Web: A Survey of its Development and Possible Future Trends. *Int'l Conf. Internet Computing and Big Data | ICOMP'15*.

Anderson, R. (2006). Away from the "icebergs". *Next Space: The OCLC Newsletter*. Erişim adresi: https://library.oclc.org/digital/collection/p15003coll11/id/24/rec/10

Archives Hub (2023). *SCARLET: Augmented Reality in Special Collections*. Erişim adresi: https://archiveshub.jisc.ac.uk/features/SCARLET/index.html

Binici, K. (2019). *Dijital kütüphaneler*. M. A. Akkkaya ve H. Odabaşı (Ed.). *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler – Arşivler – Müzeler kitabı* içinde (319-362). İstanbul, Hiperyayın,

Brinkman, B & Brinkman, S. (2013). AR in the library: A pilot study of multi-target acquisition usability. *IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality* (ISMAR), konferansında sunulan bildiri. Adelaide, SA, Australia. DOI: https://doi.org/10.1109/ISMAR.2013.6671785

Buckland, M. K. (2017). Library technology in the next 20 years. *Library Hi Tech, 35* (1), 5-10.

ChanLin, L. J. (2018). Bridging children's reading with an augmented reality story library. *Libri, 68* (3), 219-229. https://doi.org/10.1515/libri-2018-0017

Chen, C. M. & Tsai, Y. N (2012). Interactive augmented reality system for enhancing library instruction in elementary schools. *Computers & Education, 59*(2), 638-652. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.03.001

Chigwada, J.P. & Chisita, C. T. (2021). Introduction to the Fourth Industrial Revolution and libraries. J. P. Chigwada & N. M. Nwaohiri (Eds.). *Examining the Impact of Industry 4.0 on Academic Libraries* (pp.3-15). Emerald Publishing Limited.

Colombo, A.W., Karnouskos, S., Yu, X., Kaynak, O., Luo, R.C., Shi, Y., Leitao, P., Ribeiro, L. ve Haase, J. (2021). A 70-year industrial electronics society evolution through industrial revolutions: The rise and flourishing of information and communication technologies. *IEEE Industrial Electronics Magazine, 15 (1),* 115-126.

Curr, R. (2017). Makerspaces: a beneficial new service for academic libraries? *Library Review, 66*(4/5), 201-212.

Datta, P. (2021). The promise and challenges of the fourth industrial revolution (4IR). *Journal of Information Technology Teaching Cases, 0*(0), 1–14.

Ersöz, B. (2020). Yeni nesil Web paradigması: Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 1*(2); 58-65.

Ertel, W. (2017), *Introduction to Artificial Intelligence*, Switzerland: Springer.

Hammais, E. Ketamo, H. & Koivisto, A. (2019) Virtual information assistants on mobile app to serve visitors at Helsinki Central Library Oodi. Paper presented at: IFLA WLIC 2019 - Athens, Greece - Libraries: dialogue for change in Session 114 - Knowledge Management with Information Technology and Big Data. Erişim adresi: https://library.ifla.org/id/eprint/2536/1/114-hammais-en.pdf

Hong, T.V., Tam, T. M. & Huy, D. T. N. (2021). Developing a smart library model in vietnam public library system. *Revista Gestão Inovação e Tecnologias, 11*(3), 1320-1329. Erişim adresi: https://dinhtranngochuy.com/ojsadmin,+2012.pdf

Hussein, A. (2023). Use of artificial intelligence in the library services: prospects and challenges. *Library Hi Tech News, 2,* 15-17.

IFLA (2016). *What is Blockchain?* Erişim adresi: https://trends.ifla.org/node/428

IFLA (2017). *Briefing: Books in Blockchains: How Might the New Technology Affect Libraries and Their Work?* Erişim adresi: https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/documents/books_in_blockchains.pdf

IFLA (2020). *IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence*. Erişim adresi: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1646/1/ifla_statement_on_libraries_and_artificial_intelligence-full-text.pdf

Jacobs, L. (2022). Smart academic libraries: possibilities through the application of the Internet of Things. In A. J. van Vuren (Eds). *Academic Libraries: Reflecting on Crisis, the Fourth Industrial Revolution and the Way Forward* (pp. 115-136). Johannesburg: UJ Press.

Jain, P. (2013). A paradigm shift in the 21 century academic libraries and librarians: prospectus and opportunities. *European Journal of Academic Research, 1*(3), 133- 147.

Kalkınma Bakanlığı (2018). *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023): Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu Raporu.* Ankara. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/SanayideDijitallesme-CalismaGrubuRaporu.pdf

Kwanya, T.M., Stilwell, C. & Underwood, P.G. (2012). Intelligent libraries and apomediators: distinguishing between Library 3.0 and Library 2.0. *Journal of Librarianship & Information Science 45(*3), 187–197.

Lee, P. C (2021). Technological innovation in libraries. *Library Hi Tech, 39*(2), 574-601.

LeMire, S. Graves, S. J., Hawkins, M. & Kailani S. (2018) Libr-AR-y Tours: Increasing engagement and scalability of library tours using augmented reality. *College & Undergraduate Libraries, 25*(3), 261-279. DOI: https://doi.org/10.1080/10691316.2018.1480445.

Liang, X. (2020). Internet of Things and its applications in libraries: a literature review. *Library Hi Tech, 38*(1), 67-77.

Marwala, T. (2022). The Fourth Industrial Revolution and Academic Library Practices. In A. J. van Vuren (Eds). *Academic Libraries: Reflecting on Crisis, the Fourth Industrial Revolution and the Way Forward* (pp. 1-12). Johannesburg: UJ Press.

Mason, D. (2010). Building Library 3.0: Issues in creating a culture of participation. *The Electronic Library, 28(2*), 347-348. https://doi.org/10.1108/02640471011033710

Msauki, G. (2021). Library 4.0 and sustainable development: opportunities and challenges. *Examining the Impact of Industry 4.0 on Academic Libraries* içinde, 31–44. Emerald Publishing.Limited doi:10.1108/978-1-80043-656-520201012.

Nguyen, L. C., Partridge H.ve Edwards, S. L. (2012). Towards an understanding of the participatory library. *Library Hi Tech, 30*(2), 335-346.

Noh, Y. (2015). Imagining library 4.0: Creating a model for future libraries. *The Journal of Academic Librarianship, 41,* 786–797.

Noh, Y. (2020). The analytic study of librarianuser and importance-satisfaction on the use factor of complex cultural space in library. *Library Hi Tech, 408*(6), 1532-1566.

Ocholla, D. N ve Ocholla, L. (2020). Readiness of academic libraries in South Africa to research, teaching and learning support in the Fourth Industrial Revolution. *Library Management, 41* (6/7*),* 355-368.

OCLC (2003). *OCLC Environmental Scan: Pattern Recognition.* Erişim adresi: https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/escan/downloads/escansummary_en.pdf

OCLC (2005). *Perceptions of Libraries and Information Resources. A Report to the OCLC Membership*. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED532603.pdf

Open AI (2023a). Chat GPT Web Sitesi. Retrieved from: https://openai.com/blog/chatgpt#OpenAI

Open AI (2023b). GPT-4 Web Sitesi. Retrieved from: https://openai.com/product/gpt-4

Özbalcı, S. (2018). *Bilgi Yönetimi ve Standardizasyon*. Ankara, Astana Yayınları.

Özkaramanlı, E. (2000). *Türkiye'deki Web Tabanlı Kütüphane Kataloglarının İncelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Partridge, H., Lee, J. & Munro, C. (2010). Becoming "Librarian 2.0": The Skills, Knowledge, and Attributes Required by Library and Information Science Professionals in a Web 2.0 World (and Beyond). *Library Trends, 59* (1/2)*,* 315-335.

Peltier-Davis, C., Rajah, J. ve Winter, M. (2022). The Case of the Alma Jordan Library and the Open Campus Libraries and Information Services, The University of the West Indies. In A. J. van Vuren (Eds). *Academic Libraries: Reflecting on Crisis, the Fourth Industrial Revolution and the Way Forward* (pp. 95-114). Johannesbırg: UJ Press.

Prisecaru, P. (2016). Challenges of the fourth industrial revolution. *Knowledge Horizons / Orizonturi ale Cunoasterii, 8(*1), 57-62. Erişim adresi: http://orizonturi.ucdc.ro/arhiva/khe-vol8-nr1-2016/09.%20Petre%20Prisecaru.pdf

Rahmah, E. & Marlini (2020). Curriculum development of library and information science study program in 4.0 industrial revolution era. *Proceedings of the 3rd International Conference on Language, Literature, and Education (ICLLE 2020). Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 485.*

Reitmayr, G. & Schmalstieg, D (2003). Location based applications for mobile augmented reality. *Proc of the Fourth Australasian User Interface Conference on User Interfaces,* 65–73. Erişim adresi: https://dl.acm.org/doi/proceedings/10.5555/820086

Sabancı Üniversitesi (2023). Collaboration Space. Erişim adresi: https://cospace.sabanciuniv.edu/en

Saw, G. ve Tood, H. (2007). Library 3.0: where art our skills? 151 Reference and information services. *World Library and Information Congress: 73rd IFLA General Conference And Council,* 19-23 August, Durban, South Africa. Erişim adresi: http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/151-Saw_Todd-en.pdf

Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond*. World Economic Forum Web Sitesi Erişim adresi: https://www.weforum.o rg/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond

Smith, A., & Light, A. (2017). Cultivating sustainable developments with makerspaces, *Liinc Em Revista, 13*(1), 162-174. https://doi.org/10.18617/liinc.v13i1.3900

Smith, C. (2019). How library professionals are approaching blockchain technology and its potential impact. *American Libraries Magazin*. Erişim adresi: https://americanlibrariesmagazine.org/2019/03/01/library-blockchain-reaction/

Spina (t.y.). *Keeping Up With... Augmented Reality*. Erişim adresi: https://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/ar

Statista (2023). Number of Internet of Things (IoT) connected devices worldwide from 2019 to 2021, with forecasts from 2022 to 2030.Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/1183457/iot-connected-devices-worldwide/

Storey, T. (2005). Web 2.0. Where will the next generation Web take libraries? *Next Space: The OCLC Newsletter*. Erişim adresi: https://library.oclc.org/digital/collection/p15003coll11/id/24/rec/10

Suominen, O., Inkinen, J., & Lehtinen, M. (2022). Annif and Finto AI: Developing and Implementing Automated Subject Indexing. *JLIS.It, 13*(1), 265–282. https://doi.org/10.4403/jlis.it-12740

Tella, A. (2020). Repackaging LIS professionals and libraries for the fourth industrial revolution. *Libary Hi Tech News, 37*(8), 1-6.

Toffler, A. (1991). *The Third Wave*. New York: Bantam. Erişim adesi: https://ia801301.us.archive.org/26/items/TheThirdWave-Toffler/The-Third-Wave_-_Toffler.pdf

Tonta, Y (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. *Türk Kütüphaneciliği, 13*(4), 363-375.

TSE (2006). *Bilişim Terimleri Sözlüğü*. Erişim adresi: https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/552/19012016170409-4.pdf

Uçkun, S. Uçkun, G. ve Latif, H. (2005). Bilgi toplumu ve bilgi yönetimi. C. C. Aktan ve İ. Y. Vural (Ed.), *Bilgi Çağında Bilgi Yönetimi kitabı* içinde. (s. 49-58). Konya: Çizgi Kitabevi,

WebJunction (2014). Competency Index for the Library Field. Gutsche. B & Hough, B (Eds.) OCLC Online Computer Library Center. Erişim adresi: https://www.webjunction.org/documents/webjunction/Competency_Index_for_the_Library_Field.html

Wetjen, F. (2019). Machine Learning and Dewey Decimal Classification. WLIC 2018 in Kuala Lumpur. Erişim adresi: https://nkos-eu.github.io/2019/content/NKOS2019-presentation-wetjen.pdf

Wójcik, M. (2021). Augmented intelligence technology. The ethical and practical problems of its implementation in libraries. *Library Hi Tech, 39(2),* ss. 435-447.

Yao, F., Zhang, C. & Chen, W. (2015). Smart talking robot Xiaotu: participatory library service based on artificial intelligence. *Library Hi Tech, 33*(2), 245-260.

Zharinov, s. (2020). The role of the library in the digital economy. *Information Technology And Libraries*, December, https://doi.org/10.6017/ital.v39i4.12457

36. BÖLÜM / CHAPTER 36

Dijital Bilgi Okuryazarlığı

Digital Information Literacy

Işıl İlknur SERT[1]

[1]Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: isilis@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.36

ÖZ

Teknolojik gelişmelerin yoğunlukla yaşandığı günümüzde kavram karmaşaları da beraberinde gelmektedir. Bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve okuryazarlık terimlerinin kesişim kümesini oluşturan dijital bilgi okuryazarlığı, günümüzde çoğu gelişmiş ülkede sadece bilgi okuryazarlığı kavramı ile ele alınmaktadır. Teknoloji üreten bu ülkelerin, kavramı bu şekilde ele alması anlaşılabilir bir çabadır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde git gide artan dijital bilgi yığınında kaybolmamak için dijital bilgi okuryazarlığı becerilerine sahip olunması gerektiğinin altını çizilmesi önemli görülmüştür. Bu düşünceden hareketle ele alınan konu kapsamında dünyada başka ülkelerde de uygulamalı çalışmalar esnasında dijital bilgi okuryazarlığı başlığı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda dijital bilgi okuryazarlığının ne olduğu, hangi becerileri kapsadığı, çağımız için neden önemli olduğu ve özellikle Türkiye için gelecek yüzyılda neden yaşamsal anlam ifade ettiği ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, dijital bilgi okuryazarlığının bireysel olarak insan hayatında, toplumsal olarak sosyal hayatta ve ulusal belleğin korunması anlamında ulusların geleceğinde ne kadar önemli rol oynadığını gözler önüne sermektir. Bu konu, özellikle ilk yüzyılını tamamlamış bir ülke olan Türkiye'nin gelecek yüzyılda daha büyük eğitim ve kültür hamleleri yapabilmesi için yaşamsal önem arz etmektedir. Bu amaçla yurtiçi ve yurtdışı kaynaklarla desteklenerek giriş mahiyetinde bir çalışma yapılmış, konuya farklı bir bakış açısı getirmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi okuryazarlığı, okuryazarlık, dijital bilgi okuryazarlığı, dijital bilgi kaynakları, kütüphane araştırması

ABSTRACT

In today's world, where technological advancements are happening rapidly, there is also a proliferation of conceptual confusion. Digital information literacy, which forms the intersection set of the concepts of information literacy, digital literacy, and literacy, is now predominantly addressed as simply information literacy in most developed countries. It is understandable that countries that produce technology would approach the concept in this way. However, it is deemed important to emphasize the need for digital information literacy skills, especially in developing countries, to avoid getting lost in the ever-increasing digital information deluge. Within the scope of this topic, it has been observed that the term "digital information literacy" is used during practical studies in other countries as well. In this context, this study attempts to address what digital information literacy is, what skills it

encompasses, why it is important for our era, and why it is vital for the future of nations, especially for Türkiye in the coming century. This topic is of vital importance for Türkiye, a country that has completed its first century, to make greater educational and cultural strides in the next century. With this aim in mind, a preliminary study supported by domestic and international sources has been conducted, attempting to bring a different perspective to the subject.

Keywords: Information literacy, literacy, digital information literacy, digital information sources, library research

Extended Abstract

Information literacy, along with lifelong learning and learning how to learn, is considered one of the most important concepts of the 21st century. In Turkey, information literacy, which is one of the significant research topics in the field of information and document management, is defined as an umbrella concept encompassing various literacy types. Kurbanoğlu treats information literacy as almost a vital skill. This concept is related to social, economic, societal, as well as ethical and legal issues (Kurbanoğlu, 2010).

The most reliable way for individuals who recognize the need for information to access a wide variety of information sources is through libraries. Individuals who access various information sources through this method also apply various learning methods, from evaluating sources to criticism. Information literate individuals can access and evaluate all kinds of information sources. Digital information literate individuals do these processes, especially through digital information sources, and ultimately present the new knowledge obtained back to society through digital resources.

Developing a critical perspective is one of the most important points for information literate individuals. Learning critical thinking means thinking without prejudice. In this context, thinking can also be taught. Learning the skill of critical thinking requires participating in discussions and gaining knowledge. (Seferoğlu & Akbıyık, 2006) This also means being an information literate individual. Individuals who access numerous digital sources nowadays need guidance to access reliable and accurate sources among this information pile. These guides are undoubtedly libraries and librarians.

Librarians need to have digital information literacy skills in addition to their information literacy skills. This way, they can provide services in the required manner in institutions such as school libraries or university libraries where they serve. (Saatiçioğlu, Özmen, and Özer, 2003) These skills, which were formerly referred to as user education and are currently referred to as digital information literacy education, enable library users to access the right

information sources with the help of librarians. The next step is learning to learn. Learning to learn, expressed as being persistent in learning, if necessary, seeking guidance, being aware of the need for learning, and using all the necessary tools for it, can be easily achieved through libraries. Learning to satisfy the learning need without getting lost among digital information sources today has become quite challenging. Therefore, there should be a course covering the topics related to digital information literacy for every age group.

This study mentions an exemplary implementation regarding this issue, which is the Digital Information Literacy course initiated by Aydın Adnan Menderes University Faculty of Agriculture. In this course offered to first-year university students, practical lessons are provided on topics such as searching in online library catalogs, accessing databases and digital information sources, conducting advanced searches, and solving ethical issues related to accessing information. Before this course, there was only a study conducted under the framework of digital literacy within the scope of YÖK (Council of Higher Education). However, the content of this study was limited to more technological subjects such as internet technologies and social networks. (Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya and Çimşir, 2020)

This study emphasizes that the concept of digital information literacy should be one of the key concepts in Turkey's new century and should be included in educational programs. With the support of public libraries, school libraries, and university libraries, a society capable of critical thinking and having learned how to learn can be created.

1. Giriş

Dijital teknoloji, iletişim araçları veya ağları kullanma yeteneği dediğimiz dijital bilgi okuryazarlığı ayrıca bu kaynaklarla bilgiyi bulma, değerlendirme, kullanma ve oluşturma yeteneğini de ifade eder. Bilgisayar aracılığıyla sunulan çeşitli kaynaklardaki çok değişik formatlar ile bilgiyi anlama ve kullanma becerisini de içerir. Dijital bilgi kaynaklarını kullanmak, yeni dijital kaynaklar oluşturmak ve insanlığa sunmak çağın en önemli değerlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde tek başına okuryazarlık yeterli gelmemekte olup, özellikle sosyal medyayı doğru okumak ve yorumlamak, dijital manipülasyonlara kanmamak, intihal yolunu tercih etmemek gibi sebeplerden ötürü sadece kişileri değil toplumları tehdit eden olumsuz etkilerden korunmak amacıyla da dijital bilgi okuryazarı olmak gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Türkçe literatürde dijital bilgi okuryazarlığına özellikle vurgu yapılmamaktadır. Dijital okuryazarlık ya da sadece bilgi okuryazarlığı ile açıklanmaya çalışılan bu kavram, kanımızca artık dijital bilgi okuryazarlığı olarak ifade edilmelidir. Yurtdışında da bu kavramın tercih edildiği yerler gözlemlenmiştir. Örnek olarak İrlanda University Collage Cork, ABD Texas A&M University ve Coursera bağımsız dijital bilgi okuryazarlığı programları hazırlanmaktadır. Ayrıca Finlandiya'da Faktabaari adlı bir organizasyon, 2014 yılından bu yana dijital bilgi okuryazarlığını teşvik eden çalışmalarda bulunmaktadır. Fin dilinde "bilgi doğrulama" anlamına gelen ismi ile bu organizasyon, 2022 yılında bu konuda oldukça kapsamlı bir rehber hazırlamıştır (Kivinen, 2022).

Dijital bilgi okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı arasındaki ayrımı Maharana ve Mishra, 2007 yılında ortaya koymuşlardır. Onlara göre dijital bilgi okuryazarlığı, dijital dünyada etkili bir şekilde gezinmek için gereken çeşitli beceri ve yetenekleri kapsar. Dijital okuryazarlık ise internete erişme, dijital bilgiyi bulma, yönetme ve düzenleme, iletişime katılma ve çevrimiçi bilgi ve iletişim ağıyla başka şekillerde etkileşime girmek için bir dizi beceri olarak tanımlanır. Dijital okuryazarlık, dijital kaynakları, araçları ve hizmetleri doğru bir şekilde kullanma ve değerlendirme yeteneğidir ve bu yeteneği yaşam boyu süren öğrenme sürecine uygulamaktır. Dijital bilgi okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığının önemli bir bileşenidir. Kullanıcıların çeşitli elektronik formatlardan gelen bilgiyle başa çıkmalarına yardımcı olur ve dijital kaynakları toplamak için teknikler ve yöntemler sunar. Aynı zamanda elektronik ortamdaki telif hakkı ve fikri mülkiyet hakları gibi konular hakkında farkındalık oluşturur (Maharana ve Mishra, 2007).

2. Okuryazarlık, Bilgi Okuryazarlığı, Dijital Bilgi Okuryazarlığı

Tüm dünya son yıllarda tam bir dönüşüm yaşadı. Hızla artan dijital ortam, içerik analizleri ve teknolojik ilerlemeler sayesinde, eğitim kaynakları kısmen de olsa dijitalleşmiş bir duruma dönüştü. Öğrenmek, kendini yetiştirmek, yaşam boyu öğrenmeyi bir düstur edinmek 21. yüzyılın en büyük gereksinimlerinden biri haline geldi. Çağımızda okuryazarlık artık tek başına bir beceri olarak yeterli gelmemekte ve kişilerin başka becerilere sahip olması gerekmektedir. Değişen öğrenme ortamlarıyla birlikte, öğrenciler kadar tüm halkın da kendilerini bu dijital dünyaya uyumlu hale getirmesi neredeyse şart olmuştur. Çağın gerisinde kalmak istemeyenler için başka bir çare bulunmamaktadır.

Okuryazarlık ile anlatılmak istenen, genel olarak bir dildeki işaretleri okuma, yazma ve anlama fiilleridir. Birey, bir dildeki işaretleri anlayarak ardında yatan düşünceye bu yolla kolayca ulaşmaktadır. Okuma yazma çalışmaları aslında karmaşık, göreli ve aşamalı bir özellik göstermektedir. Artan çalışmalar ışığında temel, orta ve üst düzey okuryazarlık becerileri gündeme gelmiştir. Ardından işlevsel okuryazarlıkla birlikte sadece okuma ve yazma bilmenin önemi değil, bunları günlük yaşamda kullanmanın önemi ortaya çıkmıştır. Bu da bireyin sosyal, ekonomik ihtiyaçlarını gidermesinin, yurttaşlık görev ve rollerine hazırlanmasının bir yolu olarak görülmüştür (Güneş, 2019).

Bilgi okuryazarlığına dair tanımlar incelendiğinde bu kavramın, bilgi problemi çözme aşamaları olarak da tanımlanan temel bilgi becerilerini içerdiği ve zaman içinde bilginin kayıt edildiği ortamlar çeşitlendiği için bilginin formatına göre de değişim gösterdiği görülmektedir. Ayrıca bu değişim teknolojik beceriler, bağımsız öğrenme ve yaşam boyu öğrenme becerileri; karar verme ve problem çözme yanında eleştirel düşünce, analiz ve sentez gibi üst düzey düşünme becerileri; etik konular, bazı bireysel becerileri gerektirdiği ve/veya gelişimine faydalı olduğu için de ekip çalışması yapabilmek, iletişim ve değişikliğe uyum sağlamak gibi becerileri kapsayacak bir gelişim de göstermektedir (Kurbanoğlu, 2010).

Dijital okuryazarlık denildiğinde ise çok çeşitli sınıflandırmalar söz konusu olmaktadır. Bir sınıflandırmaya göre bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ile ilişkili bir okuryazarlık türüdür. Bir başka sınıflandırmaya göre ise bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlığın eğitim açısından yedi unsuru içinde yer alır (Ergün ve Güneş, 2022).

Okuryazarlıklar üzerinde yapılan çalışmalarda oldukça farklı bakış açıları ortaya konmaktadır. İşe teknoloji okuryazarlığı ve dijital okuryazarlığı farkı açısından bakan bir çalışmada, dijital okuryazarlığın tek bir okuryazarlık çeşidi olmadığını bunun yanında teknoloji okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı gibi alt

boyutlardan oluştuğunu belirtilmiştir. Bir başka çalışmada ise teknoloji okuryazarlığının dijital okuryazarlığın bir alt boyutu olduğunu söylenmiştir. Bir diğer araştırmada ise bunun tam tersini iddia edilmekte bilgi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve internet okuryazarlığı gibi birçok okuryazarlığın "teknoloji okuryazarlığı" adı altında değerlendirilebileceği iddia edilmektedir (Silik ve Aydın, 2021).

Bu noktada dijital bilgi okuryazarlığı, çağımızda herkesin bilgiyle ilgili görevleri yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu dijital beceri ve yeteneklerin tamamı olarak tanımlanabilir. Dijital bilgi okuryazarlığı, dijital teknolojiler aracılığıyla bilgiye güvenli ve uygun bir şekilde erişme, bilgiyi yönetme, anlama, entegre etme, edinilen bilgiler arasında ilişki kurma, değerlendirme yapma, yeni bilgiler oluşturma ve yayma yeteneğidir. Bu ise bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgisayar ve bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı gibi çeşitli yetkinlikleri içerir. Aynı zamanda genel anlamda dijital bilgi ortamının nasıl işlediğini anlama yeteneğini de kapsar. Dijital bilgi okuryazarlığı, dijital dünyayla aktif ilişki kurmayı gerektirir (Kivinen, 2022).

Dijital bilgi okuryazarlığı görece yeni bir terim olsa da, bilgi okuryazarlığının ayrılmaz bir bileşenidir. Dijital bilgi okuryazarı bireyler dijital bilgi kaynaklarını güvenle kullanabilir, yönetebilir, üretebilir, alıntı yapabilir ve paylaşabilirler. Bilginin toplumsal yönlerinin kültürel, etik, ekonomik, yasal ve siyasi sonuçlarını anlar ve yeni bilgilerin oluşması için çaba sarf ederler. Teknolojik gelişmelere açık olurlar ve yeni bilgiler öğrenme kapasitesine de sahiptirler. Sorunu ele alır, eleştirel düşünür, teknik yeterlilik gösterir ve işbirliği yapma isteği gösterirler. Bilgiyi kullandıkları ortamlar değiştiğinde onlar da güncel değişimleri takip eder ve bu yeni ortamlara uyum sağlarlar. Kısacası, bilgi okuryazarlığı, dijital bilgi okuryazarlığı adı verilen bu önemli okuryazarlık türünü de içine alır. Bu ise, dijital kaynakları toplama ve bu kaynakları çeşitli elektronik formatlarda işleme stratejileri ve prosedürlerini de içerir. Okuryazarlık geleneksel olarak okuma ve yazma yeteneği olarak kabul edilir. Ancak terimin anlamı, dil, görüntüler, yazılı metinler, geçmişten bugüne gelen CD-ROM gibi değişik kayıt ortamları, veritabanları ve web siteleri gibi birçok farklı kaynaktan gelen bilgiyi kullanma yeteneğini içerecek şekilde genişletilmiştir. Bilgi okuryazarı birey, neden bilgiye ihtiyaç duyulduğunu, ne zaman bilgiye ihtiyaç duyulduğunu, bilgiyi nasıl bulunacağını ve tüm bu kaynakları nasıl kullanacağını bilir. Ayrıca mevcut bilgi hakkında eleştirel düşünmeyi de öğrenmiş olmalıdır. Dijital bilgi okuryazarı birey ise gelişen teknolojiye ayak uydurarak tüm bunları dijital ortamları kullanarak gerçekleştirebilmelidir. (Patti ve Pattanaik, 2022).

3. Dijital Bilgi Okuryazarlığı Becerileri

Dijital bilgi okuryazarlığı, elektronik bilgiye olan ihtiyacı tanıma, ona erişme ve onu değerlendirme yeteneğidir. Dijital olarak okuryazar olanlar, bilgiyi nasıl kullanacaklarını bilirler; bu konuda sorun çözme yeteneğine sahiptirler, eleştirel düşünebilir, teknik yetenekleri ile güncel değişikliklere ayak uydurabilirler. Bu beceriler arasında:

Bilgiye erişim ve bilgiyi kullanma konusundaki dijital beceriler,

Bilgi edinmek ve üretmek için yeni teknolojileri kullanma konusundaki kendine güven,

Dijital araçların kullanımı ve araçları kullanma konusundaki bilgiye sahip olma ve

Bilgi iletişim teknolojilerini kullanma özyeterliliği yanında

Bilgi ihtiyacının tanımlanması, bu ihtiyacın giderilmesi için uygun ve doğru kaynakları bulmak, değerlendirmek ve yeni dijital bilgi kaynakları oluşturmak sayılabilir (*Digital Information Literacy: Final Report*, 2010).

Bir başka bakış açısıyla dijital bilgi okuryazarları:

İhtiyaç duyulan dijital bilginin derecesini belirleyebilir,

Gereken dijital bilgiye etkili ve verimli bir şekilde erişebilir,

Dijital bilgi kaynaklarını ve hizmetlerini eleştirel bir şekilde değerlendirebilir,

Seçilen dijital bilgiyi kendi veri tabanlarına dahil edebilir,

Belirli bir amacı gerçekleştirmek için dijital bilgiyi etkili bir şekilde kullanabilir,

Dijital bilgiye erişim ve kullanımı etik ve yasal olarak çevreleyen ekonomik, yasal ve toplumsal konuları anlayabilir ve bu bilgiye etik ve yasal bir şekilde erişebilme yeteneğine sahiptirler.

Dijital bilgi okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığının önemli bir bileşenidir. Kullanıcıların çeşitli elektronik formatlardan bilgi ile başa çıkmalarına yardımcı olur ve dijital kaynakların toplanmasına yönelik teknikleri ve yöntemleri sunar. Elektronik bir ortamda telif hakkı ve fikri mülkiyet hakları gibi konular hakkında farkındalık yaratır (Maharana ve Mishra, 2007).

Dijital bilgi okuryazarlığı becerileri ayrıca intihalden kaçınmayı gerektiren yeni programları öğrenmeyi de desteklemektedir. Akademik dürüstlük bu beceriler arasında yerini almıştır. Kaynak göstermeyi bilen, bilginin birikimli olarak ilerlediğini algılayan ve teknoloji sayesinde edindiği bilgileri yeni yorumlarla farklı dijital ortamlarda sunabilen kişiler, 21. yüzyılda öne çıkacak kişiler olacaktır.

Dijital bilgi okuryazarlığı becerileri yeni teknolojik gelişmeleri takip etmeyi de gerektirmektedir. Özellikle eğitim alanında mobil öğrenme, ters yüz edilmiş sınıf, makerspace, uyarlanabilir öğrenme teknolojileri, 3 boyutlu baskı, yapay zekâ, oyunlaştırma, giyilebilir teknolojiler gibi bu yüzyılın önemli konularında deneyim, bilgi ve fikir sahibi olmak gün geçtikçe önem kazanmaktadır (Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya and Çimşir, 2020).

4. Türkiye İçin Dijital Bilgi Okuryazarlığının Anlamı ve Önemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını tamamlayıp yeni yüzyılına adım attığı bugünlerde eğitimde atılım yapmak ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirmek yolunda emin adımlarla ilerlediğini söylemek mümkündür. Özellikle halk kütüphanelerinde yaşanan gelişmeler ile bu yolda bir adım daha atılmıştır. Ancak çağın gereklerinden dijital bilgi okuryazarlığı çalışmalarında henüz istenen düzeye gelmek mümkün olmamıştır. Yine de bu noktada önemli birkaç örneğe değinmek yerinde olacaktır.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi 2023-2024 eğitim öğretim yılında Dijital Bilgi Okuryazarlığı dersini müfredata almıştır. Üniversite birinci sınıf öğrencilerine sunulan bu ders ile kütüphane kataloglarından tarama yapmak, veri tabanlarından makale araştırmak, dijital bilgi kaynaklarını tanımak gibi konularda uygulamalı çalışmalar yapılmaktadır. Bu dersler ile hedeflenen aslında tarım konusunda araştırma yapacak olan öğrencilere analitik düşünme, bilgiye ulaşma ve çözüm üretme becerisi sağlamaktır. Bu çalışmanın öncesinde 2019 yılında YÖK tarafından pilot bir çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışma daha çok dijital okuryazarlığa yönelik olmuş, içerik internet teknolojileri ve sosyal ağlar gibi teknik konularla sınırlı kalmıştır. (Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya ve Çimşir, 2020) Bu iki çalışma, dijital okuryazarlık ve dijital bilgi okuryazarlığı arasındaki farka dikkat çekmek için oldukça uygundur. Türkiye için artık sadece teknolojiyi bilgiyi bulmak için kullanmak değil, teknoloji aracılığı ile elde edilen bilgiyi analiz etme, bu analizi yine değişik teknolojik araçlarla gerçekleştirme ve bunu yaşam boyu öğrenme becerileri çerçevesinde kullanma becerisi büyük önem taşımaktadır. Bu da dijital bilgi okuryazarlığının hemen her öğretim kademesinde bir ders olarak ele alınması sayesinde başarılabilir.

Dijital Dünyada Ortaöğretimin Dijital Bilgi Okuryazarlığı (2023) adlı kitap da bu alanda ortaöğretim için kaynak olabilecek bir eser olarak Covid-19 pandemisi ardından duyulan ihtiyaç sonucu ortaya çıkmıştır. Pandemi dönemi, doğru ve güvenilir dijital bilgiye en çok ihtiyaç duyulan bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Doğru ve güvenilir dijital bilgi kaynaklarına dair böylesi bir çalışma, ortaöğretimde okul kütüphanelerinde kütüphanecilerle birlikte uygulanacak Dijital Bilgi Okuryazarlığı dersi çerçevesinde kaynak bir kitap olarak kullanılabilir.

Bu ve benzer çalışmalar yaygınlaştıkça akademik dürüstlük kavramının daha iyi anlaşılacağı açıktır. MEB bu konuda okul kütüphanelerine daha çok yatırım yapmayı, hatta dijital kaynak alımını düşünmeli ve okul kütüphanecilerinin istihdamını sağlamalıdır. Bunlar, bilim ve teknolojide lider ülkeler arasında girmek isteyen Türkiye'nin, yeni yüzyılda varmak istediği önemli hedefler arasında olmalıdır.

Gün geçtikçe artan dijital bilgi kaynaklarının denetiminin sağlanması ve güvenilir olanlarının listelenmesi için kütüphane ve arşivlerin çalışmalarının daha da ön plana çıkarılması gerekmektedir. Türkiye için eğitim ve kültür alanındaki gelişimin sağlanması da dezenformasyonu önleyici çalışmalar da, bu konuda yapılacak yeni yatırımlar sayesinde gerçekleşebilecektir. Özellikle açık erişim çalışmalarındaki artışın sevindirici olduğu günümüzde bu tür çabaların devlet tarafından desteklenmesi güzel sonuçlar ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Dijital bilgi okuryazarlığı 21. yüzyılda öne çıkan kavramlar arasında yer almış olsa da özellikle Covid 19 pandemisi ile daha da önem kazanmıştır. Öğrenmeyi öğrenme becerisini edinmiş bireylerin bilgi ihtiyaçlarının farkında olması, onu tanımlaması, dijital bilgi kaynaklarını doğru ve verimli bir şekilde kullanarak bu bilgi ihtiyacını gidermesi son derecede önemlidir. Pandemi döneminde dijital bilgi kaynaklarına duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazla olmuştur. Bu noktada doğru ve güvenilir bilgi kaynaklarının online olarak dijital ortamda kütüphaneler ve arşivler ile erişilebildiğine tanıklık edilmiştir. Online olarak doğan veri tabanları ile sonradan dijitalleştirilen bilgi kaynakları, bilgi ve belge yönetimi alanı için önemli araştırma konuları arasındadır. Bu tür kaynakların kullanıldığı dijital bilgi okuryazarlığı etkinlikleri ise literatürde çoğunlukla dijital okuryazarlık kavramı ile tanımlanmaktadır. Değişen dünya şartları ve dünya literatüründeki değişik bakış açıları incelendiğinde artık dijital bilgi okuryazarlığı kavramının da ele alınması gerektiği bir gerçektir.

Yaşam boyu öğrenme becerileri arasında yer alan ve kütüphane araştırmalarını da içine alan kendi kendine öğrenme yetisi, dijital bilgi okuryazarlığı becerileriyle daha da anlam kazanmaktadır. 21. yüzyılda nitelikli insan gücünü oluşturabilmek için meraklı, soru soran, eleştirel düşünebilen, kendini yenileyebilen insan modeline ihtiyaç vardır. Bu da çoklu öğrenme becerilerini kullanabilmek sayesinde gerçekleşecektir. Arama motorlarını değil, doğru ve güvenilir bilgi kaynaklarını kullanabilen kişiler, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşabilmektedir. Bunun tüm toplumda yayılması gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ikinci yüzyılına adım atarken özellikle yoğun genç nüfusa sahip bir ülke olarak eğitimde ve kültürde kalkınmaya öncelik vermek durumundadır. Genç nüfusun

doğru bilgiye ulaşması, iyi eğitim alması bir ülke için yaşamsal önem arz etmektedir. Bu nedenle kütüphane ve arşivlerde yapılan dijitalleştirme çalışmalarına ağırlık verilmesi gereklidir. Hem kültürel mirasın korunması hem de bilginin nesilden nesile aktarımı için önemli olan dijitalleştirme çalışmaları sonucunda oluşan dijital bilgi kaynakları da, dijital doğan bilgi kaynakları da günümüz insanının en çok kullandığı kaynaklar arasındadır. Bu konuda eğitimlerin düzenlenmesi, her yaştan vatandaş için çalışmalar yapılması çağın gereklerindendir.

Gelişmiş ülkelerde üniversitelerin bu konularda çalışma yaptığı görülmektedir. Türkiye'de özellikle MEB tarafından her kademedeki öğrenciler için oluşturulacak içeriklerle dijital bilgi okuryazarlığı dersinin konulması çok faydalı olacaktır. Okul kütüphanelerine gereken önemin verilmesi, okul kütüphanecilerinin bu dersleri vermek için görevlendirilmesi, dijital bilgi kaynaklarının kütüphanelerde koleksiyona katılması yapılması gerekenler arasında sayılabilir.

2019 yılında YÖK tarafından pilot proje olarak başlatılan dijital bilgi okuryazarlığına dönük eğitimlerin tüm üniversiteler tarafından uygulanması, bu konuda üniversite kütüphanelerinden destek alınması son derecede faydalı olacaktır. Halka yönelik olarak halk kütüphaneleri tarafından gerçekleştirilecek dijital bilgi okuryazarlığı atölyeleri ile halkı bu konuda aydınlatmak mümkün olabilecektir. 21. yüzyılda yeni beceriler, yeni nitelikler edinmek isteyen herkesin başvurabileceği kütüphaneler ve arşivler dijital bilgi okuryazarlığı konusunda önemli merkezler halini almalıdır. Gelişmiş ülkelerde eğitimin olmazsa olmazı olarak görülen kütüphaneler ve arşivler, ülkemizde de şu andakinden daha çok önem kazanırsa, eğitim ve kültür alanında kalkınma hamleleri yapmak daha da kolaylaşacaktır.

Günümüzdeki en önemli sorunlardan biri olan yanlış bilginin hızla yayılması konusunda vatandaşların bilinçlenmesi yine dijital bilgi okuryazarlığı sayesinde olacaktır. Kopyalayıp yapıştırma haberler ve yanlış bilgilendirmelerin yerini eleştirel düşünceye sahip kişilerin yazacağı doğru ve güvenilir bilgiler alacağından, böyle bir sorun günden güne azalacaktır. Akademik dürüstlük kavramının sadece üniversitelere ait olmadığı, tüm halk tarafından anlaşılıp uygulanması gerektiği de yine kütüphaneler tarafından yapılacak çalışmalarla anlatılabilecektir.

Türkiye'nin dijital bilgi okuryazarlığı çalışmalarında görev alacak Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinden mezun nitelikli personelle zenginleşmiş okul, halk, üniversite, özel araştırma kütüphaneleri ile arşivlere ihtiyacı vardır. Var olan kurumlara istihdam edilecek bölüm mezunlarının yapacakları etkinliklerle toplumu bilinçlendirmeleri sağlanacaktır. Halihazırda görevde olan kütüphaneci ve arşivciler bu konuda çalışmaktadır ancak sayıları yetersizdir.

Bu çalışma ile dijital bilgi okuryazarlığı hakkında farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin eğitim ve kültür hamlelerinde daha da ilerlemesi için kütüphane ve arşivlerine,

burada görev alan personeline, dijital bilgi okuryazarlığı konusunda yapılacak çalışmalara daha çok zaman, emek ve bütçe ayrılması gerekmektedir. Türkiye'nin yeni yüzyılında gelişmiş ülkeler arasında yer alması için hafızasına sahip çıkan, kültürel mirasını koruyan ve teknolojik atılımlar yapan bir ülke olması şarttır. Bilgi ve belge yönetimi uzmanları, bu konularda Türkiye'yi destekleyen çalışmalar yapmaya devam etmektedir.

Kaynakça / References

Bakar, Elif. (2023). Türkiye'de öğretim programlarında öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin yeri ve önemi. *Educational Academic Research,* (50), 104-116. https://dergipark.org.tr/tr/pub/education/issue/79875/1361790

Digital Information Literacy:Final Report.(2010)University of Otago https://www.educationcounts.govt.nz/__data/assets/pdf_file/0006/80628/Digital-Information-Literacy-Research-Report-FINAL-pdf.pdf

Dijital Dünyada Ortaöğretimin Dijital Bilgi Okuryazarlığı (2023) K. Çelik (Ed). Efe Akademi.

Ergün, C. ve Güneş, S. (2022). Halk kütüphanelerinin toplumun dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmedeki rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(4), 395-422. https://doi.org/10.24146/tk.1087448

Güneş, F. (2019). Okuryazarlık yaklaşımları. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *4*(3), 224-246. https://doi.org/10.29250/sead.634908

Kivinen, K. (2022). Digital information literacy guide. Helsinki, Faktabaari. https://faktabaari.fi/dil/digital-information-literacy-guide.pdf

Kocaman-Karoğlu,A. , Bal-Çetinkaya, K. ve Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 sürecinde Türkiye'de dijital dönüşüm.

Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3 (3), 147-158. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uad/issue/57871/815428

Kurbanoğlu, S. S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48858/622490

Maharana,B. ve Mishra C. (2007). A survey of digital information literacy of Faculty at Sambalpur University. *Library philosophy and Practice*, 144, 1-9. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/144

Patti,B. ve Pattanaik, S. (2022). Digital information literacy and competency amoung MLISC Students. *International Journal of Dissemination and Technology*, *12*(1), 23-30. https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:ijidt&volume=12&issue=1&article=006

Saatçioğlu, Ö., Özmen, Ö. ve Özer, P. (2003). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinde kütüphanelerin rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi uygulaması. *Bilgi Dünyası* 4(1), 45-63. https://doi.org/10.15612/BD.2003.510

Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30(30) 193-200. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/issue/7806/102380

Silik, Y. ve Aydın, F. (2021). Dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığı: karşılaştırmalı bir inceleme. *Manisa Celal Bayar Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (4), 17-34. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.907788

37. BÖLÜM / CHAPTER 37

"Tekrarlanabilirlik Krizi" Bağlamında Açık Bilim Girişimi ve Akademik Kütüphanelere Etkisi

The Open Science Initiative in the context of the "Reproducibility Crisis" and Its Impact on Academic Libraries

Mithat Baver ZENCİR[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye

E-mail: mithatb.zencir@ikc.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.37

ÖZ

Tekrarlanabilirlik, bilimsel sonuçların doğrulanması ve güvenilir bilginin oluşturulması açısından önemlidir. Tekrarlanabilirliğin sağlanması için açık ve şeffaf araştırma süreçlerinin ortaya çıkması bir gerekliliktir. Bu noktada, açık bilim girişimi kapsadığı etkinlikler ile kritik bir önem arz eder. Tekrarlanabilir ve açık araştırma kültürünün hayata geçirilmesinde kütüphaneler öncü kurumlardır. Bu çalışma, literatür incelemesine bağlı olarak; tekrarlanabilirliği, tekrarlanabilirliğin sağlanmasında açık bilimin rolünü ve akademik kütüphanelerin bu kapsamda üstlenebilecekleri görevleri ele almaktadır. Bu sayede ülkemizdeki akademik kütüphaneler ve diğer bilimsel paydaşlar için konuya ilişkin bir farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Literatür incelemesi sonucunda, kütüphane hizmetleri açısından özellikle tekrarlanabilirlik konusunun ele alınmasının nispeten yeni ve başlangıç aşamasında olduğu kanısı oluşmuştur. Buna rağmen, kütüphaneciler ve bilgi profesyonelleri için yeni uzmanlık ve becerilerin açık ve tekrarlanabilir araştırmalar bağlamında tartışıldığı görülmektedir. Konuya ilişkin çalışmaların sayısındaki artış ve uygulamaların yaygınlığı ile kütüphanecilerin olası araştırmacı gereksinimlerini karşılaması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Tekrarlanabilirlik, tekrarlanabilirlik krizi, açık bilim, akademik kütüphaneler, bilimsel etik

ABSTRACT

Reproducibility is important in terms of verifying scientific results and creating reliable information. The emergence of open and transparent research processes is a requirement to ensure reproducibility. At this point, the open science initiative has a critical importance with the activities it covers. Libraries are pioneering institutions in the implementation of reproducible and open research culture. This study discusses reproducibility, the role of open science in ensuring reproducibility, and the duties that academic libraries can take on in this context, based on the literature review. In this way, it is aimed to raise awareness on the issue for academic libraries and other scientific

stakeholders in Turkey. As a result of the literature review, it was concluded that the issue of reproducibility in particular is relatively new and at the initial stage in terms of library services. However, new expertise and skills for librarians and information professionals appear to be discussed in the context of open and reproducible research. With the increase in the number of studies on the topic and the prevalence of services, librarians can meet possible researcher needs.

Keywords: Reproducibility, reproducibility crisis, open science, academic libraries, scientific ethics

Extended Abstract

Many scientific stakeholders have recently shown a rising interest in transparent and reproducible research process. Non-reproducibility of some important scientific studies in the literature can be seen as a reason for this interest. Reproducibility of a study is important in terms of verification the scientific findings revealed in that study and the reliability of the information produced. For this reason, reproducibility problems related to studies affect the formation of a current and comprehensive scientific literature on the subject as a common agenda item of all scientific stakeholders. Based on the literature review, this study deals with the conceptual background of reproducibility, crisis discussions, possible causes of reproducibility problems, and open science initiative. In addition to these, the impact of all these concepts, activities and initiatives on academic libraries are the most significant subject of this study. Within the scope of the study, it is aimed to raise awareness about the reproducible and open research culture in terms of all institutions that are stakeholders of the research ecosystem, especially academic libraries in Turkey, while presenting current information about the services to be offered.

Non-reproducibility of studies; it raises issues such as research ethics, method, design, transparency and research culture. Unethical behaviors in research, scientific misconduct, methodological mistakes and current research culture can be seen as important reasons that affect the non-reproducibility of a research. Not to share data, code, and methods also creates obstacles to reproducible research. Because, for a study to be reproduced, the data, methods and codes in the original research must be open to access. In this context, many reasons leading to the problem of reproducibility can be seen as obstacles to qualified and transparent science.

The open science initiative, which has become the focus of efforts to create transparent and qualified research, is an important solution point in solving reproducibility problems. The open science initiative, which prioritizes to open research data, publications, analyses, codes and procedures, is of critical importance in the emergence of transparent and reproducible research. Open science practices that go beyond traditional peer review processes, create more

comprehensive evaluation processes, contribute to the emergence of coherent research, and make all research processes transparent, continue to spread as practices (e.g. preregistration, preprint) that will change the existing research culture. Academic organizations, funder institutions, scientific journals support open science with their regulations, published studies and new service infrastructures.

Academic libraries are one of the most important stakeholders of scientific institutions. For this reason, the provision of many services, especially education and infrastructure support for reproducible and open research, seems to be a necessity for libraries. Although it is known that related services are part of the traditional service mentality of librarians, it is possible to expand these services to a wider framework, especially by the reason of reproducibility. This framework has led to the emergence of new roles and positions in many academic libraries. These new roles focused on research data and reproducibility, introduce new skills and expertise for information professionals. These new skills and expertise, ranging from computational skills to publishing, are essential for practitioners in the librarianship to make open science realty.

With the literature review, it has been concluded that the issue of reproducibility in terms of library services is relatively new and at the initial stage. The continuing interest of the scientific community in reproducible and open science necessitates the involvement of libraries in the subject. It is important to increase the number of studies in the context of librarianship and information science on the subject.

1. Giriş

Tüm popüler dergiler gibi, hedef kitlesi geniş halk kitleleri olan The Economist dergisinin 2013 yılındaki bir sayısı; "How Science Goes Wrong" (Bilim Nasıl Ters Gidiyor) kapağı ile yayımlanmıştır. İlgili sayıda, bilimsel araştırmalardaki sonuçların doğrulanamaması ve bulgulara güvenilememesi konusunda oldukça önemli tespitler yer almaktadır (The Economist, 2013). Son dönemde artan bu sorunların ve tartışmaların, bazı medya organları ve popüler dergiler aracılığı ile geniş halk kitlelerine yansıması, halkın bilimsel çalışmalara güvenmemesine sebep olabilir. Halkın bilime olan güveni; kamu tarafından finanse edilen araştırmalara sınırsız desteğin yanı sıra, bilimin daha geniş bir şekilde değer görmesi ve modern demokrasinin başarısı için esastır (Ayris ve diğerleri, 2018, s.26).

Tekrarlanabilirlik, doğru iddialara dayalı iyi bilimi sağladığı gibi daha fazla keşfin ve yeniliğin itici gücü olarak da görülmektedir (Baker ve diğerleri, 2020, s. 3). Bu bakımdan bilimsel çalışmalardaki bulguların ve sonuçların doğrulanması ile tekrarlanabilirlik arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Son yıllarda tekrarlanabilirlik konusu, artan sayıda tekrarlanamayan çalışmanın etkisi ile bilim dünyası içerisinde önemli bir gündem maddesi olarak yer almaktadır. Tekrarlanamayan çalışmaların, saygın dergilerde yayımlanan, etkili çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma sonuçlarının ne ölçüde sağlam ve güvenilir olduğuna dair devam eden tartışmaların ana kaynağı olarak dikkati çekmektedir (Ioannidis, 2005; Munafò, Chambers, Collins, Fortunato ve Macleod, 2020; Open Science Collaboration, 2015). Tekrarlanabilirlik sorunu ile birlikte ortaya çıkan bir diğer tartışma konusu ise araştırma süreçlerine ilişkin etik, yöntem, şeffaflık ve araştırma kültürü konularıdır. Bu konular özellikle açık bilim bağlamında ele alınmaktadır (Munafò ve diğerleri, 2017; Munafò ve diğerleri, 2020). Açık bilim girişimi tekrarlanabilirlik problemlerinin çözüm noktalarından biri olmasının yanı sıra, araştırma kurumları açısından; yeni politika, araştırma alt yapıları, yayıncılık değişimi, teknolojik dönüşüm ve hizmet gereksinimleri gibi konuları gündeme taşımaktadır.

Araştırma kurumlarının önemli bir parçası olan akademik kütüphaneler, geçmişten bugüne kadar bilgi üretimi, paylaşımı ve yayılımı döngüsünde önemli roller üstlenmişlerdir (Tapfuma ve Hoskins, 2019, s.406). Bu rolleri yerine getirirken, değişen araştırma ortamına uyum sağlamak için yeni teknolojiler uygulamaya sokmuşlar, beceriler geliştirmişler ve kullanıcı ihtiyaçlarındaki değişikliklere güvenilir ve istikrarlı bir şekilde yanıt vermişlerdir. Şimdi ise kütüphanelerdeki bilgi profesyonellerinin tekrarlanabilirlik ile ilgili gereksinimlere yanıt vermesi beklenmektedir (Steeves, 2017, s.82). Bu nedenle kütüphanelerin tekrarlanabilir

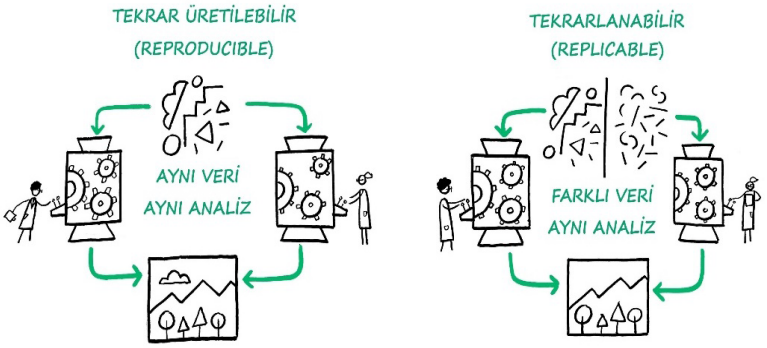
araştırma kültürünü yakından tanımaları ve güncel açık bilim uygulamalarını takip etmeleri önem taşımaktadır.

Türkiye'de tekrarlanabilir araştırma kültürünü, açık bilim uygulamalarını ve bunların araştırma kurumlarına etkisini ele alan çalışmaların yapılması, konuya ilişkin farkındalığın oluşması bağlamında önemlidir. Bu çalışma, tekrarlanabilir ve açık araştırma kültürüne dönük kavram ve uygulamaları ele almakta, konuya ilişkin akademik kütüphanelerdeki güncel yaklaşımları ve etkinlikleri literatür incelemesine bağlı olarak irdelemektedir. Çalışma kapsamında, Türkiye'de akademik kütüphaneler başta olmak üzere, araştırma ekosistemini oluşturan tüm kurumlar açısından, tekrarlanabilir ve açık araştırma kültürü konusunda bir farkındalık oluşturulması amaçlanırken, kütüphanecilere sunulacak hizmetler ve üstlenilebilecek görevler hakkında güncel bilgiler sunulması hedeflenmektedir.

2. Tekrarlanabilirlik ve "Kriz" Tartışmaları

Bilim alanları, tekrarlanabilirlik kavramını farklı yöntem ve süreçleri ifade etmek için kullanmakta, bu farklılık kavramsal açıdan bir karmaşa ve çelişki yaratmaktadır (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine [NASEM], 2019, s.42; Plesser, 2018). Tekrarlanabilirlik (reproducibility) kavramı; geniş anlamda tekrar üretim (reproduction), tekrarlama (replication)[1] ve tekrar kullanım (re-use) gibi süreçleri kapsayacak şekilde kullanılabilir (Baker ve diğerleri, 2020, s.4). Avrupa Komisyonu tarafından bilimsel sonuçların tekrarlanabilirliği üzerine hazırlanan bir kapsam raporunda tekrar üretim (reproduction) kavramı; bir çalışmanın orijinal yapı, veri ve analiz yöntemi kullanarak üçüncü kişiler tarafından yeniden gerçekleştirilmesine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Aynı analiz yöntemini farklı veri setleri üzerinde kullanarak, sonuçların daha genel bir şekilde yeniden gerçekleştirilmesi ise tekrarlama (replication) kavramı ile ifade edilmektedir (Baker ve diğerleri, 2020, s.4). Her iki sürecin nasıl işlediği Şekil 1'de görülebilir.

1 "Reproducibility" ve "replicability" gibi kavramların Türkçe'deki karşılıkları anlamca birbirine yakın ve birbirinin yerine geçebilecek kelimelerdir. Bu nedenle kavramların farklı Türkçe karşılıklarının kullanımı kabul edilebilir gözükmektedir. Bu çalışma kapsamında "tekrarlanabilirlik" kapsayıcı bir anlamda her iki kavramın karşılığı olarak kullanılmaktadır.



Şekil 1. Tekrar üretilebilir ve tekrarlanabilir araştırma sonuçları (Baker ve diğerleri, 2020, s.4; The Turing Way Community ve Scriberia, 2020)

Belli bir bilimsel disipline ait alanyazın, ampirik olarak toplanmış bulgulara dayanan kuramları ve varsayımları ortaya koyabilir. Bilimsel bir bulgu, bağımsız olarak doğrulanamadığı zaman ampirik bir gerçek olarak kabul edilemez. Eğer bir alandaki çalışmaların bulguları tekrarlanamıyorsa ve alanyazın gerçek bulgular yerine yanıltıcı kanıtlar içeriyorsa, bilimin gelişimi olumsuz etkilenebilir ve bilimsel sürecin verimliliği tehlikeye girebilir (Bollen, Cacioppo, Kaplan, Krosnick ve Olds, 2015, s.2).

Tekrarlanabilirliğin, son yıllarda akademik dünyada önemli bir gündem maddesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun sebeplerinden biri, bazı alanlarda görülen başarısız tekrarlanabilirlik çalışmalarıdır. Örneğin, Açık Bilim İş Birliği tarafından yürütülen ve psikoloji alanının üç saygın dergisinde yayımlanan 100 araştırmanın incelendiği bir çalışmada, daha önce ortaya konmuş sonuçların büyük bölümünün tekrarlanamadığı belirtilmiştir (Open Science Collaboration, 2015). Psikoloji gibi tıp da tekrarlanamayan araştırmaların yaygın olarak görüldüğü bir alandır (örn. Begley ve Ellis, 2012; Ioannidis, 2009; Siontis, Patsopoulos ve Ioannidis, 2010). Örneğin Begley ve Ellis (2012), kanser araştırmaları alanında "dönüm noktası" (landmark) olarak değerlendirilen 53 çalışmanın tekrarlanabilirlik sonuçlarını ortaya koymuş ve bu çalışmaların sadece %11'inde bilimsel sonuçların doğrulandığını saptamıştır. Bunlar dışında ekonomi (örn. Chang ve Li, 2015), iklim bilimi (örn. Benestad ve diğerleri, 2016) ve su bilimi (örn. Stagge ve diğerleri, 2019) gibi alanlarda da tekrarlanamayan araştırmaların olduğu bildirilmektedir. Farklı alanlardan tekrarlanamayan araştırma örneklerinin artırılması mümkündür.

Çeşitli disiplinlerden araştırmacıların büyük bölümünün, kendi alanlarında bir "tekrarlanabilirlik krizi" olduğunu düşünmesine rağmen (Baker, 2016), bazı araştırmacılar ve kurumlar bilimdeki "kriz" söylemine karşı çıkmaktadırlar (örn. Fanelli, 2018). Avrupa Komisyonu,

tekrarlanabilirlik eksikliğinin ciddi bir sorun olduğunu kabul etmekle birlikte bunun bir kriz boyutunda olmadığını belirtir. Komisyon, bir kriz olarak adlandırılsın ya da adlandırılmasın, tekrarlanabilirlik konusunun çeşitli sebeplerle önemli bir politika konusu olduğunu ortaya koyarken; tekrarlanabilirlik eksikliğinin, halkın bilimsel sonuçlara duyduğu güven üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır (Baker ve diğerleri, 2020, s.8-10).

Bir araştırma çok farklı sebeplerle tekrarlanamayabilir. Alanyazında en çok üzerinden durulan sebepler; yanlılık, zayıf deneysel tasarım, araştırma kültürünün etkisi, kariyere bağlı sebepler, istatistiki zayıflıklar, bilimsel raporlama ile ilgili nedenler, sahtekârlık, incelenen sistemlerin karmaşıklığı, verilerin, yöntemlerin ve diğer unsurların erişilebilir olmaması olarak sıralanabilir (Baker ve diğerleri, 2020, s.13-14; Munafò ve diğerleri, 2017; NASEM, 2019, s.85-103).

Munafò ve diğerleri (2017), hipoteze dayalı tümdengelim modeli içerisinde tekrarlanabilirliği tehlikeye düşürecek birtakım tehditler olduğunu ortaya koymaktadır. Her bir araştırma adımı için ayrı ayrı saptanan bu tehditler çalışmanın geçerliliğine zarar verir ve tekrarlanmasını zorlaştırır. İlgili modelde, yayımlama aşamasında ortaya çıkacak bir tehdit olarak yayın yanlılığı (publication bias) ön plana çıkmaktadır. Yayın yanlılığı; araştırmacıların, hakemlerin ve editörlerin, çalışma bulgularının yönüne veya gücüne dayalı olarak makaleleri yayımlamak üzere kabul etme veya bildirme eğilimi olarak tanımlanır (Dickersin, 1990, s.1385). Mevcut bilimsel yayıncılık ortamının iki önemli paydaşı olan araştırmacılar ve dergiler; yeni ve çığır açan araştırmalar yayımlama eğilimi göstermektedirler. Bu nedenle pozitif ve yeni sonuçlar elde eden çalışmalar, pozitif olmayan sonuçlar elde eden veya önceki sonuçların tekrarlarını bildiren çalışmalardan daha fazla yayımlanma olasılığına sahiptir. İstatistiksel olarak anlamlı/pozitif sonuçlara yönelik yayın tercihi, anlamlı olmayan sonuçların dışarda bırakılarak yanlı bir literatür üretilmesine sebep olur. Bu durumda yayımlanan literatürün gerçekte var olandan daha güçlü bulgulara işaret etmesi durumu ortaya çıkar (Munafò ve diğerleri, 2017; NASEM, 2019, ss.91-95). Bu, yanlı ve olduğundan güçlü (anlamlı) literatürün tekrarlanabilirliğinin olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır.

Yayımlanabilir sonuçlar üretme kaygısı ve/veya kişilerin beklentilerini onaylayan sonuçları oluşturmak düşüncesi gibi yaklaşımlar araştırmacıları uygun olamayan istatistiki çıkarımlara yöneltmektedir. Bu kapsamda görülen en yaygın davranışlardan biri "p^2-hacking" (p değeri suistmali) (Ataman, Çağlar ve Kırıkçı, 2021, s. 159) olarak adlandırılan uygulamadır. Bu uygulama; istatistiksel anlamlılık bulunana kadar veri toplama, seçme veya analiz etme

2 "P değeri istatistiksel anlamlılığın varlığının ve varsa da var olan farklılığın kanıtının düzeyinin belirlenmesi amacı ile kullanılan bir değerdir" (Dawson ve Trapp, 2004; Kul, 2014, s.12'de aktarıldığı gibi).

uygulamasıdır. Anlamlı sonuçlara ulaşıldığında veri toplamanın durdurulması; birçok farklı ilişkinin analiz edilmesi ve yalnızca anlamlı olanların raporlanması; toplanan verilerin çalışma kapsamı dışında tutma veya dâhil etme kurallarının anlamlı sonuçlar elde etmek için değiştirilmesi ve anlamlı sonuçlar elde etmek için farklı alt grupları analiz etmek bu tür uygulamalara örnektir (NASEM, 2019, s. 97). Burada, keyfiliğe varan bir analitik esneklikten bahsedilebilir. Verileri, önceden belirlenmemiş hipotezlere ve alt gruplara göre analiz etmek literatüre doğrulanamayan, yanlış bulgular eklenmesine sebep olabilecek tehlikeli bir uygulamadır. Benzer olarak "HARKing" (Hypothesizing After the Results are Known - Sonuçları Öğrenip Hipotez Kurmak) (Ataman ve diğerleri, 2021, s.159) olarak adlandırılan, veriler toplandıktan sonra hipotez oluşturma ya da oluşturulan hipotezin değiştirilmesi davranışı da uygun olamayan istatistiksel çıkarım kapsamında ele alınan bir uygulamadır (Munafò ve diğerleri, 2017; NASEM, 2019, s. 98). Bu tür keyfi ve esnek uygulamaların; araştırmanın tutarlılığını ve tekrarlanabilirliğini olumsuz etkileyeceği söylenebilir.

Araştırmaların tekrarlanamama sebepleri incelendiğinde, bunların temelinde mevcut araştırma kültürü olduğu söylenebilir. Araştırmacılardan genel olarak beklenen, araştırmalarının "bir hikâye anlatması" ve "çığır açan araştırma" yapmalarıdır. Mevcut teşvik yapısı, makale yayımlama anlayışı, terfiler ve ödeneklerin sağlanması doğru bulgular sunan araştırmalardan ziyade çığır açan ve/veya pozitif bulgu sunan araştırmaları teşvik eder niteliktedir (Fanelli, 2010; Munafò ve diğerleri, 2020). Araştırmacılar üzerinde bu derece etkili, bir çeşit "yayımla ya da yok ol" (publish or perish) kültürü bilim insanlarını ne pahasına olursa olsun "yayımlanabilir" sonuçlar üretmeye zorlamaktadır (Fanelli, 2010). Benzer bir durum araştırmanın şeffaflığını sağlamak noktasında da görülmektedir. Araştırmacıları, doğruluk ve nesnellikle çelişecek düzeyde yayınlar yapmaya iten bu kültür; verilerin, metodolojilerin, kodların ve araştırmaya dâhil tüm diğer süreçlerin şeffaf hale getirilmesi konusunda herhangi bir teşvik edici ortam sunmamaktadır. Özellikle veri paylaşım kültürü birçok alanda istenen düzeyde değildir. Tüm bu rekabetçi ve paylaşımı öncelemeyen ortamın, daha az iş birliğine neden olan daha bireysel bir çalışma ekosistemi yarattığını da söylemek yanlış olmaz (Borgman, 2007, s.196; Fanelli, 2010; Munafò ve diğerleri, 2020; NASEM, 2019, s.70).

Bilimde tekrarlanabilirliğin sağlanması, doğrulanabilir ve nesnel araştırmaların yapılması için mevcut akademik kültürün değişmesi gerekmektedir. Bu değişime yönelik ilk işaretler, son dönemde artan açık bilimin ve açık araştırma kültürünün oluşturulması çabalarında görülmektedir.

3. Çözüm: Açık Bilim

Açık bilim; araştırma verileri ve yayınları başta olmak üzere, araştırmaların tüm süreç ve unsurlarının (yöntem, kod, yazılım, değerlendirme vb.) açık hale getirilmesini hedefleyen bir girişim olarak görülebilir. Bunların yanı sıra; vatandaş bilimi, açık kaynak, açık hakemlik, açık eğitim kaynakları gibi etkinlikler ve süreçler de açık bilim şemsiyesi altındadır (Bagchi, 2022, ss.4-5; Gezelter, 2009; Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2015, s.7). Bu girişim, kapsadığı tüm etkinliklerle, bilimde şeffaflığı ve doğru bilginin yayılımını sağlamayı amaçladığı kadar, kamu kaynakları ile desteklenen araştırma sonuçlarının tekrar kamuya açık hale getirilmesini de amaçlamaktadır (Borgman, 2007, ss.35-36). Bahsedilen bu şeffaflık ve doğru bilginin yayılımı konuları açık bilim girişiminin tekrarlanabilirlik ile olan ilişkisini oluşturur. Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmalarda tekrarlanabilirliğin sağlanması için şeffaflığın sağlanması gereklidir. Bu bakımdan, şeffaflığı sağlamayı amaçlayan açık bilim girişimi ve açık araştırma kültürü, tekrarlanabilir araştırmaların ortaya çıkması bağlamında önem taşımaktadır.

Avrupa Komisyonu, tekrarlanabilirliği artırmak için şu unsurların özellikle önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Baker ve diğerleri, 2020, ss.5-6):

- Veri setlerinin bütünlüğü
- Verilerin mevcudiyeti ve veri toplama yöntemlerinin şeffaflığı (Ne rapor edilmedi? Ne kullanılmadı? Neden?)
- Yaklaşımın tutarlılığı (yöntemin/protokolün ön kaydı)
- Analiz planı, yöntemi ve araçları
- Doğrulama (veri, yöntem, kod ve sonuçlardaki hataları doğrulamak ve kontrol etmek için)

Tekrarlanabilirlik süreci, bilimsel sonuçların makul bir şekilde kullanılabilir hale getirilmesi için, yayımlanmasından çok önce başlar. Bu noktada ön üretilebilirlik (pre-producibility) kavramı üzerinde durulabilir. Ön üretilebilirlik kavramı, bazen mümkün olan en erken aşamada, hesap verebilirliği ve kaliteyi sağlamayı amaçlayan bir dizi önlemi tanımlamak için kullanılır. Tekrar üretilebilirliği artırmaya yönelik politikaların başarısı için "ön" aşama çok önemlidir. Ön aşama; sonuçlardan önce, araştırmanın en erken aşamalarında bilimsel sürecin belgelenmesini kapsamaktadır. Ön baskı (pre-prints), ön kayıt (pre-registration), veri yönetimi planları, dergi ve fon sağlayıcı yönergeleri, özel hibe desteği, insan kaynaklarına yatırım, hesaplamalı tekrarlanabilirlik uygulamaları ve evrensel teknik araçlar bu aşamaya dâhil olan etkinlik ve unsurlardır (Baker ve diğerleri, 2020, s.6).

Araştırmaların ön kaydı, ön baskı arşivleri, veri ve materyal paylaşımı vb. gibi açık araştırma kültürü içerisindeki bazı uygulamaların, bilimsel topluluklar içerisinde giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Geleneksel makale yayımlama ve hakemlik sistemi bu tür yaklaşımlarla birlikte değişim göstermektedir. Birçok dergi, bu değişimin örneklerinin görülebileceği uygulamalara yönelmektedir. Örneğin, araştırmaların ön kayıtlı hale getirilmesi uygulaması bazı dergilerin politikalarına eklediği önemli bir uygulamadır. Ön kayıt; araştırma tasarımı, dâhil etme ölçütleri, veri toplama yöntemleri, planlanan veri analizlerini kapsayacak şekilde ayrıntılı bir çalışma/analiz planı hazırlama ve çalışmaya başlamadan önce bunu bir arşive (repository) gönderme uygulamasıdır. Bu uygulamadaki amaç; planlanmış araştırma faaliyetlerinin şeffaflığını artırmak, yayın yanlılığı/analitik esneklik vb. gibi durumları engellemek ve doğrulayıcı ve keşfedici yöntemler arasındaki ayrımı şeffaf hale getirmektir (Nosek ve diğerleri, 2015; Munafò ve diğerleri, 2017; Maggin, 2021, s.2). Bu sayede araştırmanın tutarlılığı sağlandığı gibi tekrarlanabilirliğin de sağlanması hedeflenmektedir. Açık Bilim Merkezi (Center for Open Science) tarafından sağlanan OSF (Açık Bilim Çerçevesi - Open Science Framework)[3] ve Pensilvanya Üniversitesi tarafından sağlanan Aspredicted[4] gibi platformlar araştırmaların ön kayıtlı hale getirilmesi için kullanılabilecek alt yapılara örnektir.

Ön baskı arşivlerinin, kütüphaneler açısından yayınlara açık erişim sağlamada önemli bir fonksiyon üstlendiği belirtilmektedir (Frederick, 2021). Bununla birlikte, ilgili arşivler, araştırmaların tekrarlanabilirliğine olumlu etkileri olduğu düşünülen bir başka açık araştırma uygulaması olarak da dikkati çekmektedir. Ön baskı; bir araştırmacının yayınını, genellikle hakem değerlendirmesinden ve resmi yayın haline gelmeden önce halka açık hale getirme uygulamasıdır. Ön baskıların amacı, araştırma bulgularının, özellikle araştırma topluluğuna, yayılmasını hızlandırmaktır. Bu sayede yayınların değerlendirilmesi daha geniş bir bilimsel topluluk aracılığı ile gerçekleşebilir (Munafò ve diğerleri, 2017; Maggin, 2021, s.2).

Dergilerin açık bilim uygulamalarını teşvik etmeleri ve kullanmaları için ortaya çıkan önemli girişimlerden biri Şeffaflığı ve Açıklığı Teşvik Yönergeleri (Transparency and Openness Promotion [TOP] Guidelines) olarak adlandırılan girişimdir. Bu girişim, dergiler arasında açık uygulamalar için ortak standartlar geliştirmeyi ve mevcut teşvik yapılarını araştırmacıların davranışlarını daha fazla açıklığa yönlendirmek için değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda belirlenen ilkeler, dergiler için açıklığı arttırmaya yönelik çeşitli standartlar (atıf standartları, veri şeffaflığı, analitik yöntemlerin şeffaflığı, araştırma materyallerinin şeffaflığı, tasarım/analiz şeffaflığı, çalışmaların ön kaydı, analiz planlarının ön kaydı ve tekrarlama)

3 https://help.osf.io/article/158-create-a-preregistration

4 https://aspredicted.org/

sunmaktadır (Nosek ve diğerleri, 2015). 5000'den fazla organizasyon ve dergi bu ilkeleri değişik seviyelerde uygulamayı taahhüt etmektedir. İlgili ilkelere dergilerin ne derece uyduklarının değerlendirilmesi ise dergilerin politikalarını değerlendiren TOP Factor ölçümü ile gerçekleştirilmektedir. Dergilerin açık bilim uygulamaları için attığı adımların tespit edildiği bu ölçüm yöntemi, bir derginin kalitesinin ölçümlenmesinin alternatif bir yoludur. Ayrıca, ortalama atıf oranlarını ölçen geleneksel metriklere göre bir gelişim olarak görülebilir (Center for Open Science, t.y).

Dergiler dışında, araştırmalara fon sağlayan kuruluşların da tekrarlanabilir çalışmaları teşvik etmesi ve açık bilimi destekleyerek araştırma kültürünün değişimine katkıda bulunması söz konusudur. Birçok ülkede araştırmalara fon sağlayan kurumların bu konularda destekleyici düzenlemeler yaptığı, kaynaklar yayımladığı ve teşvik edici girişimlerde bulundukları görülmektedir. Örneğin, ABD Ulusal Bilim Vakfı ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tekrarlanabilirlik açısından kritik öneme sahip açık bilim ilkelerini (ön kayıt, veri paylaşımı, yayınlara açık erişim) desteklemektedir. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004 yılından bu yana hibe başvuruları için tekrarlanabilirlik çalışmalarına yönelik özel bir çağrıda bulunmaktadır. Her iki kurum tarafından, tekrarlanabilirlik konusunda kaynaklar ve yönergeler yayımlanmıştır (National Science Foundation ve Institute of Education Sciences, 2018). Avrupa Komisyonu, finanse ettiği araştırmaların verilerinin ve yayınlarının açık hale getirilmesine yönelik ve Avrupa'da açık bilimi gerçekleştirmeye dönük düzenlemeler yapmaya devam etmektedir (European Commission, 2021). Komisyon, aynı zamanda, tekrarlanabilirlik ile ilgili politika önerileri sunan ve konuyu tüm yönleri ile ele alan, bir kapsam raporu (Baker ve diğerleri, 2020) ve çerçeve programları kapsamında üretilen araştırma sonuçlarının tekrarlanabilirliğinin izlenmesi için bir değerlendirme raporu yayımlamıştır (European Commission, 2022).

4. Akademik Kütüphanelerde Değişim

Akademik ekosistemin paydaşları açısından, araştırma döngüsünün nasıl açık bir şekilde gerçekleşebileceğini gösterecek öncülere ve destekleyicilere ihtiyaç olduğu söylenebilir. Kütüphaneler, bu öncü ve destekleyici rolü üstlenebilirler (Ayris ve diğerleri, 2018, s.6). Özellikle akademik kütüphaneler, bir akademik kurum içinde tekrarlanabilir araştırmaları geniş çapta desteklemek için uzmanlığa ve altyapıya sahip birkaç kurumdan biridir (Sayre ve Riegelman, 2018, s.5).

Açık erişim akademik kütüphanecilerin akademik iletişimdeki rollerinin bilgi üretimi, yayımı ve paylaşımında yardımcılardan, aktif oyunculara dönüşmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve böylece kütüphanelerdeki mevcut durumun köklü bir biçimde değişimine etki

etmiştir (Tapfuma ve Hoskins, 2019, s.408). Yayınlara açık erişim, açık bilimin kapsadığı etkinlerden sadece bir tanesidir ve kütüphaneler bu konuda, kurumsal arşiv oluşturmak başta olmak üzere birçok görev ve sorumluluk üstlenmektedir. Buna ek olarak, açık ve tekrarlanabilir bilimin diğer etkinliklerinin ve gerekliliklerinin varlığı (araştırma verilerinin, kodlarının, yöntemlerinin ve araçlarının erişime açılması, yeni yayıncılık biçimleri vb.) akademik kütüphaneler açısından teknolojik gelişmeleri sürekli izleyen, sürdürülebilir ve iş birliğine bağlı hizmet anlayışını daha da önemli hale getirmektedir. Bu hizmetlerin etkin bir biçimde sunumu için bazı yeni kütüphaneci rollerinin ve becerilerinin gündeme geldiği söylenebilir.

4.1. Bilgi Profesyonelleri İçin Yeni Roller ve Beceriler

Yayınlara açık erişim sağlanması, akademik kütüphaneleri etkileyen girişimlerdendir (Bailey, 2007, s. 352). Özellikle, açık erişim girişimi ile birlikte kurulan ve oluşturulan kurumsal arşivlerin akademik kütüphanecilerin rolleri ve sorumlulukları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin; kurumsal arşiv veri yaratıcısı ve kurumsal arşiv veri koruyucusu gibi unvanlar kütüphanecilerin açık erişim girişimi ile birlikte edindikleri yeni unvanlara örnek olarak gösterilebilir. Bu kütüphaneciler; üst veri oluşturmadan, doküman yüklemeden, içerik iyileştirmenin genel gözetiminden sorumlu olabilirler. Bu ve benzeri sorumluluklar ile birlikte kütüphanecilerin; teknik uzmanlık, üst veri ve üst veri standartları, lisans antlaşmaları ve telif hakkı bilgisi, araştırma yayınlarını harmanlama gibi konularda becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Toplama, harmanlama, analiz ve etki değerlendirmede teknik uzmanlık gereklidir (McKay, 2007; Tapfuma ve Hoskins, 2019, ss.407-408).

Açık erişim girişimi kütüphanelere bilimsel yayıncılıkla ilgili sorumluluklar da yüklemektedir. Bu durum, yayıncılık hizmetleri sunan kütüphanecilerin, bu konuda becerilere sahip olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Makale talep etmekten hakem değerlendirmesi sürecine; telif hakkı ve izin işlemlerinden çevrimiçi dağıtıma kadar yayıncılık süreci hakkında uzmanlığa ve becerilere sahip olmak bir gereklilik gibi gözükmektedir (Giesecke, 2011; Tapfuma ve Hoskins, 2019, s.408). LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche - Avrupa Araştırma Kütüphaneleri Derneği) bilimsel yayıncılığın kütüphaneler tarafından desteklenmesinin ve sağlanmasının açık erişim açısından önemine vurgu yapmaktadır. Bu durum, kütüphaneleri bilgi yaratımının doğrudan yöneticileri haline getirebilir. Stockholm Üniversitesi Yayınevi ve Londra Üniversitesi Akademisi Yayınevi kütüphaneler bünyesinde kurulmuş açık erişim yayıncılarına iyi örneklerdir (Ayris ve diğerleri, 2018, s.15).

Son dönemde akademik kütüphanelerin, yayınlar kadar araştırma verilerinin açık hale getirilmesinde de önemli roller ve görevler üstelendiği görülmektedir. Akademik kütüpha-

nelerde bu kapsamda yeni uzmanlıklar ve pozisyonlar oluşturulmaktadır. Veri kütüphanecisi, araştırma verilerinin yönetimi kütüphanecisi, veri analisti, veri yöneticisi, veri sorumlusu (data steward), veri küratörü, arşivci/dijital veri bilimcisi vb. gibi yeni uzmanlıklar ve pozisyonlar bunlara örnektir (Bagchi, 2022, s.9; Redkina, 2021, s.244). Veri kütüphaneciliği; veri yönetimi ve paylaşımı, hibe başvuruları için veri yönetim planları, raporlama yönergeleri, ön kayıt ve bilimsel iletişim gibi konularda kullanıcılar üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Kütüphaneler tarafından sunulacak tekrarlanabilirlik hizmetleri, veri yönetimi hizmetleri konusunda yakalanan ivme üzerine inşa edilerek ve iş birliğine dayalı kütüphane hizmetlerinin bir parçası olarak araştırma hizmetlerine yönelik bir sonraki adım olarak görülebilir (Steeves, 2017, s.86). Bu bağlamda, tekrarlanabilirlik bağlamlı hizmetler, araştırma verisine dönük hizmetler ile birlikte sunulabilmektedir. New York Üniversitesi'nde oluşturulan Araştırma Verilerinin Yönetimi ve Tekrarlanabilirlik Kütüphanecisi (RDM & R) pozisyonu buna örnek olarak gösterilebilir (Steeves, 2017, s.80; Vitale, 2016, ss.39-40). Bunun dışında, Utah Üniversitesi ve Florida Üniversitesi gibi üniversitelerde de tekrarlanabilirlik ile ilgili hizmetler için kütüphanecilerin görevlendirildiği görülmektedir (Sayre ve Riegelman, 2018, s.6; LaPolla ve diğerleri, 2022).

Sayre ve Riegelman (2018, s.6), kütüphanecilerin; hizmet verdikleri bilimsel alanların tekrarlanabilirliği tanımlama biçimleri, şeffaflıkla ilgili bilimsel alan normları ve bu alanlarda kullanılan yöntemler gibi konularda uzmanlık geliştirmek zorunda kalacaklarını belirtir. Ayrıca, kütüphanecilerin hesaplamalı araştırmayı ve iş akışı teknolojisini (OSF, R, Python gibi) desteklemek için gereken uzmanlığı kazanmayı da düşünmeleri gerekecektir. Hesaplamalı araştırma ve bilime ilişkin beceriler, tekrarlanabilirliğe yönelik sunulacak bilgi hizmetleri açısından kritik görünmektedir. Kütüphanecilerin ve bilgi profesyonellerinin katılımı ile veri bilimi ve açık bilime yönelik temel becerilerin (veri becerileri, araştırma ve konu bilgisi, kişilerarası beceriler, geleneksel kütüphane becerileri, program ve hizmet geliştirmeye yönelik beceriler) tartışıldığı bir çalıştayda, hesaplamaya dayalı beceriler olarak saptanan bir dizi beceri üzerinde de durulmuştur. R ve Python gibi kodlama dillerine aşinalık; hesaplamalı okuryazarlık; veri tabanı tasarımı; makine öğrenimi ve veri veya metin madenciliği; veri görselleştirme bu başlık altında üzerinde durulan bazı becerilerdir. Tekrarlanabilirlik yöntemlerine ilişkin beceriler ise araştırma ve konu bilgisi başlığı altında değerlendirilmektedir (Federer ve Qin, 2019, ss.529-530). Benzer olarak, başka bir çalışmada (Granger, 2020) kütüphaneciler için tekrarlanabilirlik açısından istatistik, çalışma tasarımı ve bilimsel hesaplama gibi birtakım konulardaki bilgi ve becerilere değinilmektedir. Ayrıca, araştırmacılar için iş birliğine dayalı bir çevre sunumunun ve desteğinin kütüphanecileri bir çeşit aracı rolüne büründürdüğü görülmektedir. Bu tür bir aracılığın iyi bir iletişim becerisi gerektirdiğini söylemek yanlış

olmaz. Nitekim Steeves (2017, s.83), tekrarlanabilirliğe dönük hizmetlerin sunumunda teknik yeterlilik kadar iletişim becerilerinin (soft skills) de önemli olduğunu ortaya koyar. Ayrıca, teknolojik okuryazarlık, öğretme yeteneği ve danışma becerileri gibi birtakım uzmanlıklar da önemlidir.

Veri biliminin ve açık bilimin hızla gelişen doğası göz önünde bulundurulduğunda, bugün geçerli olan belirli programlama dilleri, yazılımlar veya yöntemler ile ilgili becerilerin zaman içerisinde geçerliliğini yitirdiği görülebilir. Bu nedenle, hesaplamalı okuryazarlık ve yeni araçlar öğrenme yeteneğinin ve isteğinin, tek bir araç kullanım deneyiminden daha önemli olduğu unutulmamalıdır (Federer ve Qin, 2019, s.530). Bu ve benzeri konulardaki öğrenme isteğinin ve becerisinin varlığı, tekrarlanabilirliğe dönük yeni bilgi hizmetlerinin verilmesinde bilgi profesyonellerinin en önemli itici gücü olabilir.

4.2. Bilgi Hizmetlerinde Değişim ve Yenilikler

Tekrarlanabilir ve açık bilimi hayata geçirmeye dönük kütüphanecilik hizmetleri, bilgi profesyonelleri açısından farklı türde sorumlulukları gündeme getirebilir. Sayre ve Riegelman (2018, s.5), araştırmanın tekrarlanabilirliğine ilişkin tavsiyelerin iki alana yayılarak kavramsallaşabileceğini belirtir. Bunlar; bilimin uygulamalarına ait olanlar ve bilimin paketlenmesi ile raporlanması süreçlerine ait olanlar olarak sıralanabilir. Örneğin, çalışma tasarımına ve istatistiklere ilişkin tavsiyeler bilimin uygulamasına aittir. Bu alanlarla ilgili tavsiyeler, disipline bağlı olarak farklılık gösterecektir ve kütüphanecilerin bu konularda muhtemelen sınırlı bir rolü olacaktır. Öte yandan, çalışmaların ön kaydı ve analiz planları gibi bilimin paketlenmesine ilişkin tavsiyeler veya veri paylaşımı gibi şeffaflığa yönelik iyileştirmeler, akademik kütüphanecilerin sağladığı hizmetler bağlamında net bir etki yaratacağı konulardır. İlgili konulara yönelik hizmetler ve uzmanlık, hali hazırda kütüphaneler tarafından sunulmasına rağmen, bunların tekrarlanabilirliği destekleyecek şekilde genişletilmesi ve etkili bir şekilde çerçevelendirilmesi gerekmektedir. Nitekim Sayre ve Riegelman (2019) daha güncel bir yayınında, akademik kütüphaneler açısından tekrarlanabilirlik hizmetlerine ilişkin net ve belirgin bir model ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, bir başka çalışmada (Munafò ve diğerleri, 2017) yer alan, araştırmaların tekrarlanabilirliğini geliştirmeye dönük önerilerden (yöntemler, raporlama ve yayma, tekraralanabilirlik, değerlendirme ve teşvikler) yararlanılmıştır. Sayre ve Riegelman (2019) tarafından hazırlanan, tekrarlanabilirliğe katkı sağlayan kütüphane hizmetleri Tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1. Tekrarlanabilirliğe katkı sağlayan kütüphane hizmetleri (Sayre ve Riegelman, 2019, s. 265).

Konu	Aracılık	Destek Türü
Yöntemler	Veri yoğun araştırma yöntemleri için destek; veri işleme ve analiz otomasyonu.	Hesaplamalı ve veri yoğun araştırma yöntemlerinin, bibliyometrinin ve coğrafi bilgi sistemlerinin desteklenmesi. R ve Python gibi standart hesaplama araçlarında veri işleme ve analiz hattı oluşturan araştırmacıların desteklenmesi.
	Sistematik incelemeler için destek	Sistematik incelemelerin desteklenmesi ve sistematik inceleme yöntemlerinin yeni alanlara genişletilmesi; bilimsel süreç boyunca sistematik incelemeler için destek sağlanması
	Yöntemsel ve istatistiksel destek birimlerine bağlantı	Araştırmacıların istatistiksel ve yöntemsel uzmanlıkla bağlantısının kurulması
Raporlama ve Yayma	Raporlama yönergelerini bulmak ve kullanmak	Raporlama yöntemlerini iyileştirmek için araştırmacıların yönergeleri ve kontrol listelerini (örn. PRISMA vb.) bulmalarına ve kullanmalarına yardımcı olunması
	Ön kayıtlar için arşiv sağlanması	Ön kayıtları destekleme kapasitesine sahip kurumsal arşivlerin sağlanması
	Araştırmacıların ön kayıt için arşivleri anlamalarına ve bulmalarına yardımcı olmak	Araştırmacıların ön kayıt için uygun arşivleri bulmalarına ve yeni araştırmacıların ön kaydın neden önemli olduğunu anlamalarına yardımcı olunması
	Açık erişim yayıncılığı	Açık erişimli dergi yayımlama platformlarının sağlanması
	Tekrarlamaları (replications) teşvik etmek	Destek, programlama (örn. yüksek lisans öğrencilerinin tekrarlama çalışmalarını içeren poster oturumu) ve kurumsal açık erişimli yayıncılık aracılığıyla tekrarlamaların teşvik edilmesi
Tekrarlanabilirlik (Şeffaflığın ve Açık Bilimin Teşvik Edilmesi)	Veri kürasyonu	Arşivlerde depolanmadan önce araştırma verilerinin kürasyonu
	Etkin araştırma verilerinin yönetimi	Araştırmacıların araştırma öncesinde ve sırasında araştırma verilerini yönetmelerine yardımcı olunması, kalite kontrol ofisleriyle çalışılması ve yeni laboratuvar üyelerine eğitim verilmesi.
	Veri/Kod/Yöntem Paylaşımı	Araştırmacıların veri paylaşımı için uygun arşivi bulmalarına yardımcı olunması, kurumsal veri arşivinin işletilmesi, atıf ve paylaşım standartlarının tanımlamasına yardımcı olunması
Değerlendirme (Hakem Değerlendirmesinin Çeşitlendirilmesi)	Araştırmacıların eğitimi	Araştırmacılara yeni hakem değerlendirme ve yayın biçimleri hakkında eğitim verilmesi
	Ön baskıların desteklenmesi	Araştırmacıların ön baskıları depolayacak uygun yerler bulmalarına yardımcı olunması, telif hakkıyla ilgili dergi yönergelerinin (örn. Sherpa Romeo) anlaşılması ve dergilerle müzakere edilmesi.

Teşvikler (Açık ve Tekrarlanabilir Uygulamaların Ödüllendirmesi)	Atıf standartları	Veriler, kodlar, araştırma materyalleri vb. için atıf standartlarının oluşturulmasına yardımcı olunması
	Eğitim	Öğretim üyelerine, araştırmacılara ve öğrencilere farklı atıf ölçümlerinin nasıl çalıştığı ve her birinin maliyet ve faydaları ile akademisyen kimliğinin (örn. ORCID) uzun ömürlülüğü hakkında eğitim verilmesi
	Görev süresi ve terfi kurullarına atıf verisi sağlayıcısı	Görev ve terfi komitelerine veri, kod, yazılım ve materyaller için atıf verilerinin sağlanması ve akademik teşviklerdeki değişikliklerinin savunulması.

Tablo 1 incelendiğinde kütüphaneler açısından yeni ve kapsamlı bir dizi hizmetin gündeme geldiği görülebilir. Bununla birlikte, bazı bilim alanlarının tekrarlanabilirliğe yönelik yaklaşımları, bu alanlardaki ihtiyaçlara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda, akademik kütüphaneciler, konuyla ilgili farklı bilimsel disiplin normlarını araştırabilir ve kütüphane hizmetlerinin sunumunda bilimsel alanlar arası farklılıkları değerlendirebilir (Sayre ve Riegelman, 2019, s. 270).

Alanyazındaki çalışmalarda, tekrarlanabilirlik kapsamında kütüphanelerin sunacağı eğitim ve danışmanlık hizmetleri ile arşiv alt yapısı hizmetlerine sıklıkla vurgu yapıldığı söylenebilir. Örneğin Steeves (2017, s. 82-83), New York Üniversitesi'nde oluşturulan Araştırma Verilerinin Yönetimi ve Tekrarlanabilirlik Kütüphanecisi pozisyonunun; eğitim girişimleri, tanıtım (outreach), araç/altyapı oluşturma ve destek gibi üç temel etkinlik ile görevlendirildiğini belirtir. Araç/altyapı oluşturma ve destek etkinliğinde ön plana çıkan uğraşlardan biri kurum araştırmacıları için bir veri arşivi ve depolama altyapısı tasarlama faaliyetine dâhil olmaktır. Eğitim etkinliklerinin ise özellikle araştırma verilerinin yönetimine, açık veriyi hayata geçirmeye ve yayıncılar ile fon sağlayan kurumların bu konulardaki gerekliliklerine yoğunlaştığı söylenebilir. Bu bağlamda, kütüphanecilerin veri konusundaki eğitim ve danışmanlık faaliyetleri önemli gözükmektedir. Sayre ve Riegelman (2019, s. 265) da başta teşvikler ve değerlendirme konuları olmak üzere farklı konulardaki eğitim, danışmanlık ve bilgilendirme etkinliklerine vurgu yapmaktadır (Tablo 1).

Kütüphanecilerin eğitimler açısından üzerinde durabilecekleri yeni ve güncel konulardan biri de ön kayıt sistemlerinin ve arşivlerinin kullanımına ilişkindir. Araştırmacılara, özellikle yeni araştırmacılara, ön kaydın yararları konusundaki eğitimler kütüphaneciler tarafından sağlanabilir. Bu bağlamda, bilimsel alanlara yönelik arşivler gibi ön kayıt için kullanılabilecek araçlar ve Açık Bilim Çerçevesi gibi iş akışı araçları üzerine verilecek eğitimler önemli olabilir (Sayre ve Riegelman, 2019, s. 267). Tablo 1 (Sayre ve Riegelman, 2019, s. 265) ön kayıtları destekleme kapasitesine sahip kurumsal arşivlerin sağlanması desteğine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan, konunun kurumsal arşiv alt yapıları açısından da önemli hale geldiği

söylenebilir. Kütüphaneciler kurumsal arşiv alt yapılarını uygulamaya sokarken, bu yapılara ön kayıt sistemlerinin de entegrasyonunu sağlayabilirler.

Kütüphanecilik ve bilgibilim alanındaki uygulayıcılar için tekrarlanabilir ve açık bilim kapsamında ortaya çıkan yeni roller ve hizmetler, alanda sunulan eğitimin kapsamını da etkilemektedir. Vitale, (2016, s. 39), son zamanlarda kütüphane ve bilgibilim okullarındaki lisansüstü eğitim programlarına araştırma tekrarlanabilirliği derslerinin de eklendiğini belirtmektedir. Bu durum, alanda tekrarlanabilirlik konusuna aşina daha fazla bilgi profesyonelinin ve kütüphanecinin olmasını sağlarken, konuya ilişkin araştırmaların sayısının artmasına da neden olabilir.

5. Sonuç

Son yıllarda bilimsel çevrelerin en çok dikkatini çeken gelişmelerden bazılarının açık ve tekrarlanabilir araştırma süreçlerine ilişkin konular özelinde yaşandığı söylenebilir. Bu gelişmelere yönelik artan ilgi, konuya ilişkin güncel ve kapsamlı bir bilimsel literatürün oluşmasına etki etmektedir. Bu çalışma, literatür incelemesine bağlı olarak tekrarlanabilirliğin kavramsal arka planını, bilimdeki kriz tartışmalarını, tekrarlanabilirlik problemlerinin olası sebeplerini ve bu sebepleri ortadan kaldırmada çözüm olarak görülen açık bilim girişimini ele alırken; tüm bu konuların akademik kütüphaneler üzerindeki etkisini irdelemektedir. Akademik kütüphanelere etki; uygulayıcı rolleri, becerileri ve sunulabilecek hizmetler bağlamında tartışılmıştır. Bu sayede, ülkemiz akademik kurumları ve bu kurumların önemli paydaşları olan akademik kütüphaneler için konuya ilişkin bir farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Çalışma sonucunda, literatürde tekrarlanabilirliğe ve açıklığa ilişkin bilimsel tartışmaların; yöntem, şeffaflık, etik, doğrulama, değişen yayıncılık anlayışı, hibe gereklilikleri, teknolojik alt yapı ve iş birliği gibi konulara yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu konulardaki çalışmaların kapsamlı ve sayıca fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz. Konunun önemi göz önünde bulundurulduğunda, tekrarlanabilirliğe ilişkin bu konuların gündemde kalmaya devam edeceği ve çalışmaların sayıca artacağı ön görülebilir. Buna karşın literatür incelemesi ile ortaya çıkan bir başka sonuç, kütüphane hizmetleri açısından özellikle tekrarlanabilirlik konusunun ele alınmasının nispeten daha yeni ve başlangıç aşamasında olduğudur. Bilimsel çevrelerin tekrarlanabilir ve açık bilime devam eden ilgisi, kütüphanelerin de konuya ilgisini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, konuya ilişkin kütüphanecilik ve bilgibilim bağlamlı çalışmaların sayısının artması önemlidir

Kütüphaneler açısından tekrarlanabilir ve açık araştırmalar için eğitim ve alt yapı desteği başta olmak üzere, birçok hizmetin sunumu bir gereklilik gibi gözükmektedir. İlgili hizmetle-

rin, kütüphanecilerin geleneksel hizmet anlayışlarının bir parçası olduğu bilinmekle birlikte, özellikle tekrarlanabilirlik ile bu hizmetlerin daha geniş bir çerçeveye taşınması söz konusudur. Kütüphaneciler açısından bu durum yeni yetenek ve uzmanlıkları gündeme taşımakta, kütüphanecilik eğitimi açısından da konunun ele alınmasını gerektirmektedir.

Tekrarlanabilir ve açık bilim uygulamalarının hayata geçirilmesi açısından kütüphaneler öncü kuruluşlardır. Bu nedenle, Türkiye'deki kütüphanecilik ve bilgibilim alanına mensup uygulayıcı ve araştırmacı ilgisinin tekrarlanabilirlik ve açık bilim uygulamalarına yönelimi; araştırma kurumlarımızın açık ve tekrarlanabilir bilimsel etkinliklere entegrasyonu, bilimsel süreçlerin değişimine uyumu ve uluslararası bilimsel iş birliklerine katılımı açılarından kritiktir. Bahsedilen ilginin sağlanması için güncel gelişmeleri inceleyen ve aktaran araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle, kütüphanecilik ve bilgibilim alanında tekrarlanabilir ve açık bilim uygulamalarına ilişkin yeni çalışmaların yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça / References

Ataman, E., Çağlar, O. C. ve Kırkıcı, B. (2021). Dilbilim araştırmalarında açık bilim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 32*(2), 149-175. doi: 10.18492/dad.936072

Ayris, P., Bernal, I., Cavalli, V., Dorch, B., Frey, J., Hallik, M., … Horstmann, W. (2018*). LIBER Open Science Roadmap*. Hague: Association of European Research Libraries. doi:10.5281/zenodo.1303002

Bagchi, M. (2022*). Open science for an open future*. Erişim adresi: https://easychair.org/publications/preprint/38Ks

Bailey, C.W. (2007). Open access and libraries. *Collection Management,32*(3–4), 351–383. doi: 10.1300/J105v32n03_07

Baker, L., Cristea, I. A., Errington, T. M., Jásko, K., Lusoli, W., MacCallum, C. J., . . . Winchester, C. (2020). *Reproducibility of scientific results in the EU: Scoping report*. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. doi:10.2777/341654

Baker, M. (2016). 1,500 Scientists lift the lid on reproducibility. *Nature News, 533*(7604), 452-454. doi:10.1038/533452a

Begley, C. ve Ellis, L. (2012). Raise standards for preclinical cancer research. *Nature 483*, 531–533. Erişim adresi: https://www.nature.com/articles/483531a

Benestad, R. E., Nuccitelli, D., Lewandowsky, S., Hayhoe, K., Hygen, H. O., Van Dorland, R. ve Cook, J. (2016). Learning from mistakes in climate research. *Theoretical and Applied Climatology, 126*(3), 699-703. doi:10.1007/s00704-015-1597-5.

Bollen, K., Cacioppo, J.T., Kaplan, R.M., Krosnick, J.A. ve Olds. J. L. (2015). *Social, behavioral, and economic sciences perspectives on robust and reliable science: Report of the subcommittee on replicability in science advisory committee to the National Science Foundation Directorate for Social. Behavioral, and Economic Sciences*. Erişim adresi: https://nsf.gov/sbe/AC_Materials/SBE_Robust_and_Reliable_Research_Report.pdf

Borgman, C. L. (2007*). Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the internet*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Center for Open Science (t.y). Top guidelines. Erişim adresi: https://www.cos.io/initiatives/top-guidelines

Chang, A. C. ve Li, P. (2015). Is economics research replicable? Sixty published papers from thirteen journals say "usually not". *Finance and Economics Discussion Series 2015-083*. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2669564

Dawson, B. ve Trapp, R. G. (2004*). Basic & clinical biostatistics*. New York: McGraw-Hill Medical.

Dickersin, K. (1990). The existence of publication bias and risk factors for its occurrence. *JAMA., 263*(10), 1385–1389. doi:10.1001/jama.1990.03440100097014

European Commission (2022). *Assessing the reproducibility of research results in EU Framework Programmes for Research.* Publications Office of the European Union. Erişim adresi: https://data.europa.eu/doi/10.2777/186782

European commission. (2021). The EU's open science policy. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science_en

Fanelli, D. (2010) Do pressures to publish increase scientists' bias? An empirical support from US States data. *PLOS ONE 5*(4): e10271. doi:10.1371/journal.pone.0010271

Federer, L. M. ve Qin, J. (2019). Beyond the data management plan: expanding roles for librarians in data science and open science. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology, 56*(1), 529-531. doi: 10.1002/pra2.82

Frederick, D. E. (2021). Will preprint servers disrupt scientific publishing, reference work and information science? *Library Hi Tech News, 38*(6), 7-14. doi: 10.1108/LHTN-10-2021-0071

Gezelter, D. (2009). *What, exactly, is open science?* The OpenScience Project. Erişim adresi: http://openscience.org/what-exactly-is-open-science/

Giesecke, J. (2011). Institutional repositories: Keys to success. *Journal of Library Administration, 51*(5–6), 529–542. doi: 10.1080/01930826.2011.589340

Granger, S. (2020). How research reproducibility challenges librarians' skill sets. A French librarian's perspective. *Journal for Reproducibility in Neuroscience, 2*. doi:10.31885/jrn.2.2021.1450

Ioannidis, J. P. (2005). Why most published research findings are false. *PLoS medicine, 2*(8), e124. Erişim adresi: https://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.0020124

Ioannidis, J.P. (2009). Population-wide generalizability of genome-wide discovered associations. *Journal of the National Cancer Institute, 101*(19), 1297-1299. doi:10.1093/jnci/djp298

Kul, S. (2014). İstatistik sonuçlarının yorumu: p değeri ve güven aralığı nedir? *Plevra Bülteni, 8*(1). Erişim adresi: https://www.toraks.org.tr/site/sf/books/pre_migration/c19fa28083ae026a97e3878c26e1b03eaacfd-74d114c8d66f832d8d806c56307.pdf

LaPolla, F. W. Z., Bakker, C. J., Exner, N., Montnech, T., Surkis, A. ve Ye, H. (2022). Rigor and reproducibility instruction in academic medical libraries. *Journal of the Medical Library Association, 110*(3), 281-293. doi: 10.5195/jmla.2022.1443

Maggin, D. M. (2021). Journal editor and associate editor perspectives on research reproducibility and open science. *Remedial and Special Education*. doi:10.1177/07419325211017294

McKay, D. (2007). Institutional repositories and their 'other' users: usability beyond authors. *Ariadne, 52.* Erişim adresi: http://www.ariadne.ac.uk/issue52/mckay/

Munafò, M. R., Chambers, C. D., Collins, A. M., Fortunato, L. ve Macleod, M. R. (2020). Research culture and reproducibility. *Trends in Cognitive Sciences, 24*(2). doi: 10.1016/j.tics.2019.12.002

Munafò, M. R., Nosek, B. A., Bishop, D. V., Button, K. S., Chambers, C. D., Du Sert, N. P., . . . Ioannidis, J. P. (2017). A manifesto for reproducible science*. Nature Human Behaviour, 1*(1). doi:10.1038/s41562-016-0021

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine [NASEM]. (2019). *Reproducibility and replicability in science*. Washington, DC: The National Academies Press. Erişim adresi: https://nap.nationalacademies.org/catalog/25303/reproducibility-and-replicability-in-science

National Science Foundation ve Institute of Education Sciences. (2018). *Companion guidelines on replication & reproducibility in education research: A supplement to the common guidelines for education research and development*. Alexandria, USA: National Science Foundation. Erişim adresi: https://nsf.gov/pubs/2019/nsf19022/nsf19022.pdf

Nosek, B. A., Alter, G., Banks, G. C., Borsboom, D., Bowman, S. D., Breckler, S. J., . . . Yarkoni, T. (2015). Promoting an open research culture. *Science, 348*(6242), 1422-1425. Erişim adresi: https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.aab2374

Open Science Collaboration (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science, 349*(6251). Erişim adresi: https://www.science.org/doi/10.1126/science.aac4716

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2015). *Making open science a reality*. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/5jrs2f963zs1-en

Plesser, H. E. (2018). Reproducibility vs. replicability: a brief history of a confused terminology. *Frontiers in Neuroinformatics, 11*, 76. doi:10.3389/fninf.2017.00076

Sayre, F. ve Riegelman, A. (2018). The reproducibility crisis and academic libraries. *College and Research Libraries, 79*(1), 2–9. doi:10.5860/crl.79.1.2

Siontis, K. C. M., Patsopoulos, N. A. ve Ioannidis, J.P.A. (2010). Replication of past candidate loci for common diseases and phenotypes in 100 genome-wide association studies. *European Journal of Human Genetics, 18*(7), 832-837. doi: 10.1038/ejhg.2010.26

Stagge, J. H., Rosenberg, D. E., Abdallah, A. M., Akbar, H., Attallah, N. A. ve James, R. (2019). Assessing data availability and research reproducibility in hydrology and water resources. *Scientific Data, 6*(1). doi: 10.1038/sdata.2019.30.

Steeves, V. (2017). Reproducibility librarianship. *Collaborative Librarianship 9*(2): 80-89. Erişim adresi: https://digitalcommons.du.edu/collaborativelibrarianship/vol9/iss2/4

Tapfuma, M. M. ve Hoskins, R. G. (2019). Open science disrupting the status quo in academic libraries: A perspective of Zimbabwe. *The Journal of Academic Librarianship, 45*(4), 406-412. doi:10.1016/j.acalib.2019.05.005

The Economist (2013). *How science goes wrong*. Erişim adresi: https://www.economist.com/leaders/2013/10/21/how-science-goes-wrong

The Turing Way Community ve Scriberia. (2020). *Illustrations from the Turing Way book dashes.* doi: 10.5281/zenodo.3695300

Vitale, C. R. (2016). Is research reproducibility the new data management for libraries? *Bulletin of the association for information science and technology, 42*(3), 38-41. doi:10.1002/bul2.2016.1720420313

38. BÖLÜM / CHAPTER 38

Veri Yönetişimi ve Açık Veri Uygulamaları

Data Governance and Open Data Implementations

Şahika EROĞLU[1]

[1]Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.38

ÖZ

Kurumsal bir varlık olarak veriyi yönetmek ve veriden değer üretimini desteklemek günümüzde önemli bir konu olarak organizasyonların gündemindedir. Yönetişim kavramı bağlamında değerlendirilen kurumsal veri yönetim süreçleri "veri yönetişimi (data governance)" yaklaşımı kapsamında genişleyerek bütünsel bir anlayışa dönüşmektedir. Veriden değer üretimi çabası kapsamında bir diğer önemli gündem ise açık veridir. Gün geçtikçe daha fazla açık veri girişimi vatandaşlar ve geliştiricilere ulaşmaktadır. Açık veri girişimlerinin sayısı yıllar geçtikçe artarken, sağlanan verilere ilişkin (standart eksikliği, erişim zorlukları vb.) yaşanan sorunlar verilerin etkin kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek için son yıllarda daha geniş çerçevede bir bakış ile "açık veri yönetişimi (open data governance)"ne yönelik çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada veri yönetişimi ve açık veri ilişkisi kapsamında bir literatür değerlendirmesi sunulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle veri yönetişimi kavramı değerlendirilerek kavramın gelişimi, bileşenleri ve mevcut uygulama süreçleri açıklanmıştır. Sonrasında veri yönetişimi açık veri ilişkisi ele alınarak yönetişim uygulamalarının açık veri süreçlerindeki yerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Çalışma sonuçlarında literatürde yer alan mevcut akademik çalışmalar ve otorite kurumların sunmuş olduğu raporlar kapsamında elde edilen bilgilere yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Çalışmanın karmaşık bir yapı sergileyen veri yönetişimi ve açık veri ilişkisi ile ilgili araştırmacılara ve uygulayıcılara daha derin bir anlayış geliştirmelerinde yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Veri yönetişimi, açık veri, açık devlet verisi, açık veri yönetişimi, açık devlet

ABSTRACT

Managing data as a corporate asset and supporting the creation of value from data are key issues on organizations' agendas. Institutional data management processes, evaluated in the context of the governance concept, are expanded within the framework of the 'data governance approach' and transformed into a holistic understanding. Open data is another essential item on the agenda as part of the drive for value creation from data. More and more open data initiatives are reaching citizens and developers. While the number of open data initiatives has increased over the years, problems related to the data provided (lack of standards, access difficulties, etc.) make it difficult to use the data effectively. In order to overcome these problems, studies on open data governance with a broader perspective have come to the fore in recent years. The purpose of this study is to give a survey of the literature on the connection

between data governance and open data. In this context, the term "data governance" is first examined, followed by an explanation of how the term came to be, its components and current implementation procedures. Following that, information about the role of governance practices in open data processes is offered along with a discussion of the connection between data governance and open data. The results of the study present assessments of the information found in existing academic studies in the literature and reports from authoritative institutions. This study is expected to guide researchers and practitioners in developing a deeper understanding of open data and data governance issues.

Keywords: Data governance, open data, open government data, open data governance, open government

Extended Abstract

Managing data as a corporate asset and creating value from data have become more important for organizations. Organizations have adopted data governance approaches that focus on the efficient management of data to achieve data management related goals. Data governance enhances the scope of data management processes including concepts such as data quality, data security, data confidentiality and compliance. As another important agenda item, open data is a concept widely used not only in openness, transparency, accountability but also value creation from data. Many organizations from different sectors and sizes, governments and local government bodies implement open data applications to benefit from open data. Studies of open data initiatives have increased over the years, as have activities related to open data sharing. However, there are challenges related to data quality and accessibility. For example, data from different sources may be structured in different standards, and using data with different standards can be difficult for the intended use. In addition, access restrictions may be a barrier to the use of the data for research and other purposes. It is possible to say that the open data applications that have been created from a purely technical point of view are lacking in integrity.

As a solution to the challenges associated with open data initiatives, recent studies have focused on open data governance. Open Data Governance encompasses a set of policies, procedures and applications that aim to manage open data in an efficient and effective way. This study aims to provide an assessment, based on a literature review, of the relationship between data governance and open data.

A review of the literature shows that data governance and open data are closely related concepts. Effective management of open data requires a data governance framework that includes well-defined policies, procedures and applications for data sharing, data quality and data accessibility. This chapter highlights the importance of implementing a comprehensive data governance framework to ensure the accessibility and usability of high quality data. It

also shows the importance of prioritising the implementation of open data governance policies and procedures to overcome barriers to open data practices (lack of standardisation, poor data quality, limited accessibility and privacy, etc.). An assessment of the relationship between data governance and open data is presented in the conclusion of the study. In light of the literature review, the study points to the need for a comprehensive data governance framework for the effective management of open data. It is expected that the study will provide guidance to researchers and practitioners in the field of data governance and open data.

1. Giriş

Farklı çeşitlerde, miktarda ve karakterde var olan veri, günlük yaşamlarımızın her anına gömülü olarak varlığını sürdürmektedir. Yaşamımıza geniş çapta etki eden verinin, üretilmesi, toplanması, korunması ve kullanılması gibi birçok süreç gelişen teknoloji ile birlikte değişime uğramıştır. Günümüzde her ne kadar üretilen ve depolanan verinin hızını, hacmini veya çeşitliliğini ön plana çıkaran büyük veri kavramı ön plana çıksa da veriden anlamlı ürünler elde etmek, veriyi katma değerli ürünlere dönüştürmek çok daha önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Hem operasyonel hem de stratejik kararları etkileyen verinin hacminin giderek artması, verilerin değerli bir varlık olarak yönetilmesi konusunu kritik hale getirmiştir (Alhassan, Sammon ve Daly, 2016; Khatri ve Brown, 2010; Tallon, Ramirez ve Short, 2013). Bu çerçevede veri yönetişimi konusu, son yıllarda hem akademik hem de uygulama çevrelerinde sıklıkla çalışılan bir konu olmuştur (Otto, 2011, s.3).

Veri yönetişimi, bir organizasyonda verinin elde edilmesi, doğru kullanımı, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması, verilerin standardizasyonu, tutarlılığın ve kurumlar arasında verinin etkin bir şekilde paylaşılması ve kullanması da dahil olmak üzere ilgili rol, sorumluluk ve prosedürlerin tanımlanmasını içeren bir süreçtir. Veri yönetişiminin hedefleri, verilerin kalitesini ve doğru kullanımını sağlamak, uyumluluk gerekliliklerini karşılamak ve kamu değeri yaratmak için verilerin kullanılmasına yardımcı olmaktır. Bu hedeflerin yerine getirilmesi için kişisel verilerin korunması, veri güvenliği; verilerin oluşturulmasından işlenmesine, paylaşılmasına ve imha edilmesine kadar tüm yaşam döngüsünü kapsayan ve veri paylaşımının teknik, kurumsal ve sosyal etkilerini ele alan mekanizmalar gerekmektedir (Janssen, Brous, Estevez, Barbosa ve Janowski, 2020, s.1-3). Çok boyutlu bir yapı ile kurgulanması gereken ve görece yeni bir araştırma konusu olan veri yönetişimi konusu literatürde de son dönemlerde farklı boyutları ile çalışılmaya devam etmektedir (Abraham, Schneider ve vom Brocke, 2019; Janssen ve diğerleri, 2020; Khatri ve Brown, 2010; Korhonen, Melleri, Hiekkanen ve Helenius, 2014; Nielsen, Persson ve Madsen, 2019; Otto, 2011).

Miktar ve çeşitliliği gün geçtikçe artan ve buna paralel olarak paylaşım mekanizmaları genişleyen veri, günümüzde hayatın her alanına etki eden bir güce dönüşmüştür. Buna bağlı olarak, başlangıçta akademik çevrelerde bilimsel toplulukların geliştirilmesini amaçlayan bir hareket olarak popülerlik kazanan "açık veri" konusu farklı sektörlerde (özellikle kamu sektörü) yer bularak konuyla ilgili çeşitli girişimlerinin oluşmasına neden olmuştur. Açık veri hareketi büyüdükçe, uygulama ve girişim sayısı arttıkça, açık verinin potansiyelinin kullanılmasına engel teşkil eden sorunlar da anlaşılmaya başlanmıştır. Açık veri sunumunda,

standartlarının eksikliği, verilere erişim zorluğu, verilerin yetersizliği, ilgisiz bilgiler içeren veri setlerinin olması gibi teknik sorunların yanı sıra, organizasyonel, yasal vb. birçok bağlamda yaşanan sorunlar yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır (Bonina ve Eaton, 2020; Hossain, Dwivedi ve Rana, 2016; Marijn Janssen, Charalabidis ve Zuiderwijk, 2012; Janssen ve Zuiderwijk, 2012; Reggi ve Dawes, 2016; J. Reis, Amorim, Melão ve Matos, 2018; Tygel, Auer, Debattista, Orlandi ve Campos, 2016). Diğer yandan tespit edilen sorun çözümüne yönelik çalışmaların var olduğu görülse de mevcut çalışmaların çoğunlukla teknik bağlamda tek bir boyuta odaklandığı anlaşılmaktadır (Kucera, Chlapek, Klímek ve Nečaský, 2015; Welle Donker ve van Loenen, 2017). Son yıllarda, özellikle veri yönetişimi ekseninde zenginleşen çalışmalar açık verinin kapsamlı bir teorik ve pratik bakış açısı ile farklı boyutlarda ele alınmasının önemini vurgulamaktadır (Tan, 2021, s. 26-27). Bu bağlamda açık veri uygulamalarında karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeye yönelik çalışmalar önem kazanmıştır. Veri yönetişimi, büyük ölçekli otorite kurumlarda veri sorunlarıyla başa çıkmak ve verilerin iş ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayarak kurumsal varlıklara dönüştürmek gibi amaçlarla uygulanmaktadır. Genel olarak veri varlıklarının yönetimine ilişkin karar haklarının ve sorumlulukların bütününü ifade eden veri yönetişimi çerçevesi, kurumsal verilerle ilgili kararların alınması ve bu veriler üzerinde eylemde bulunulmasıyla ilgili karmaşık faaliyetlerin sınıflandırılması, düzenlenmesi ve iletilmesi için mantıksal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle veri yönetişiminin kamuya açık veriler kapsamında etki edebileceği, mevcut açık veri girişimlerinde yaygın olarak yaşanan sorun ve engelleri hafifletebileceği öne sürülmektedir (Reis ve diğerleri, 2018; Zuiderwijk ve Janssen, 2014).

Bu çalışmada açık veri yönetişimi bağlamında ulusal literatür eksikliğinden hareketle iki amaç belirlenmiştir. Bu amaçlardan ilki veri yönetişimi kavramı kapsamında bir literatür değerlendirmesi sunmaktır. Bu çerçevede konuya yönelik mevcut akademik çalışmalar ve otorite kurumların sunmuş olduğu raporlar değerlendirilmiştir. İkinci amaç ise araştırmacılara, açık veri uygulamalarında veri yönetişimin yeri ve veri yönetişiminin açık veri uygulamalarında nasıl ele alınabileceğini belirlemelerine yardımcı olacak güvenilir bir entelektüel kılavuz sağlamaktır. Bu çerçevede çalışmanın ilk kavramsal başlığı olan "Veri Yönetişimi" başlığında kavram ele alınarak konuya yönelik çalışmalar sunulmuştur. "Açık Veri Uygulamalarında Veri Yönetişimi Yaklaşımı" başlığında ise açık veri uygulamaları ve veri yönetişimi ilişkisi, literatürdeki çalışmalar ışığında betimlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise önceki bölümlerde sunulan literatür kapsamında çalışmalar analiz edilerek değerlendirmelere yer verilmektedir.

2. Veri Yönetişimi

Veri hacminin ve karmaşıklığının gittikçe arttığı günümüzde kurumlar açısından verileri sağlıklı bir biçimde yönetmek güncel bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan "veri yönetişimi" kavramı genel olarak kamu yönetimi alanında "yönetişim" kavramının yükselişi ile karakterize edilmektedir. Kamu yönetiminde, yönetişimin yükselişinin genel olarak son yıllarda yaşanan karmaşıklık, dinamizm ve çeşitlilik ile ortaya çıkan köklü değişikliklerin bir göstergesi olduğu ifade edilmektedir (Aktaran Cerrillo-Mártinez ve Casadesús-de-Mingo, 2021, s.3). Yönetişim kavramını ele aldığımızda kavramın, belirli bir kamu politikasının geliştirilmesinde yer alan aktörler arasındaki etkileşime rehberlik eden bir dizi ilke, değer ve standart olarak tanımlandığını görüyoruz (Koliba, Meek, Zia ve Russell, 2018). Yönetişim kavramının veri yönetimi sürecine yansıması "veri yönetişimi" kavramı ile ifade edilmektedir (Cerrillo-Mártinez ve Casadesús-de-Mingo, 2021). Veri yönetişimi, kurumsal bilgileri yönetme, kullanma, geliştirme ve koruma sürecine yeni bir bakış açısı ile geliştirilmiş bir kalite kontrol disiplinidir (The IBM Data Governance Council Maturity Model, 2007). Bu kavram kurumlarda veri yönetimini dönüştürmeyi amaçlayan bir model olarak ortaya çıkmıştır (Nielsen ve diğerleri, 2019). Kullanımı giderek yaygınlaşan veri yönetişimi kavramı araştırmacılar ve uygulamacılar tarafından birçok tanımlama ile açıklanmaya çalışılmıştır. Veri yönetişiminin temelde, kurumlarda veri varlıklarının kullanımı ile değer maksimizasyonuna yönelik karar hak ve sorumlulukların atanması süreçlerini ifade ettiğine dair genel bir anlayış hakimdir (Abraham ve diğerleri, 2019; Karel, 2007; Khatri ve Brown, 2010; Korhonen ve diğerleri, 2014; Otto, 2011). Konuya yönelik bir çalışmada veri yönetişimi; kurumlarda verinin tüm yaşam döngüsünün düzgün işleyişini ve hesap verebilirliğini sağlamak için kural ve yetki modellerinin tanımlanması, uygulanması ve izlenmesi olarak tanımlamaktadır (Janssen ve diğerleri, 2020). Burada veri yönetişiminin hesap verebilirlik ile ilişkisinin vurgulandığı görülmektedir. Veri yönetişiminin kurumsal hedeflere ulaşmadaki rolünü vurgulayan bir diğer tanımlamada ise veri yönetişimi, veri kullanımında arzu edilen davranışı teşvik etmek için karar verme haklarının ve ilgili sorumlulukların tahsisi olarak tanımlanmıştır (Nielsen ve diğerleri, 2019). Veri yönetişimi, kurumsal hedefleri gerçekleştirmek için yalnızca verilere değil, verilerin toplandığı, yönetildiği ve kullanıldığı sistemlere odaklanmaktır. Daha özelde ise sistemlerin yanı sıra rol ve sorumluluk sahipliği bakımından insanlara da odaklanmaktadır (Benfeldt, Persson ve Madsen, 2020). Genel olarak literatürde yapılan tanımlamaların veri yönetişiminin kurumsal veri süreçlerinde rol ve sorumlulukların tanımlanması bu süreçlere yönelik ilke ve politikaların belirlenmesi unsurları ile açıklandığı anlaşılmaktadır. İncelenen çalışmalardan da yola çıkarak veri yönetişimi; verileri oluşturan/sağlayan, yöneten ve muha-

faza eden kişiler arasındaki veriye ilişkin karar alma sürecinde etkileşimi yönlendiren, ilkeler, değerler ve standartlar sistemi olarak tanımlamak mümkündür.

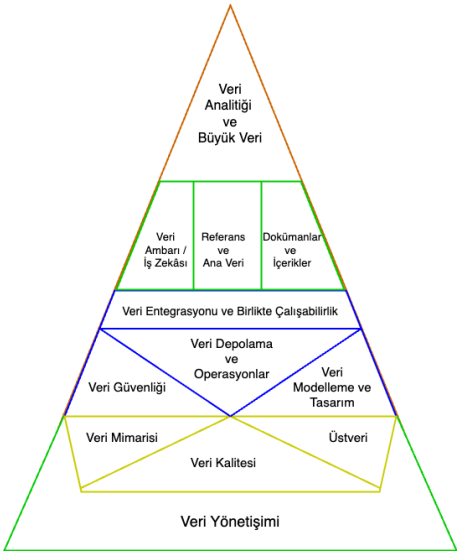
Veri yönetişimi genel olarak veri standartlaştırma, veri entegrasyonu, üst veri yönetimi, veri yönetiminin ve veri kalitesinin sağlanması için ilgili prosedürlerin ve karar makamlarının tahsis edilmesi, veri kullanımının izlenmesi, risk değerlendirmesi, veri yaşam döngüsü çerçevesinde yönetim gibi içeriklerde yürütülmektedir (Janssen ve diğerleri, 2020). Bu noktadan hareketle veri yönetişimi ile veri yönetimi kavramlarının sıklıkla karıştırıldığı bilinmektedir. Veri yönetişimini tanımlarken "veri yönetimi" ile ayrıştığı ve birleştiği noktalara vurgu yapmak önemlidir. Veri yönetimi, yaşam döngüleri boyunca veri ve bilgi varlıklarının değerini sağlayan, kontrol eden, koruyan ve artıran planların, politikaların, programların ve uygulamaların geliştirilmesi, yürütülmesi ve denetlenmesidir (Schmidt, 2013). Veri yönetişimi ise temelde veri ve bilgi varlıklarına yönelik rol ve sorumlulukları, prosedürleri tanımlayan, oluşturan yapıdır. Diğer yandan veri yönetimini, veri ve bilgi varlıklarına yönelik rol ve sorumlulukları, prosedürleri yürürlüğe koyan, uygulayan yapı olarak algılamak gerekmektedir. Bir kurum açısından ele aldığımızda veri varlıklarının bir veri yönetişimi yapısı ve birden fazla veri yönetimi projesi içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Konuyla ilgili olarak Veri Yönetimi Derneği (The Data Management Association-DAMA) veri yönetiminin 11 işlevsel alanını DAMA Çarkı (Şekil 1) adıyla tanımlamaktadır (Cupoli, Earley ve Henderson, 2012). DAMA Çarkı incelendiğinde veri yönetişiminin, tüm veri yönetimi işlevsel alanlarının merkezinde yer aldığı görülmektedir. Veri yönetişimi, kurum içinde verilerin güvenli, etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak için veri yönetimine yön ve gözetim sağlayan mekanizma olarak algılanmaktadır.



Şekil 1: DAMA Çarkı (Cupoli ve diğerleri, 2012)

Benzer bir çalışmada, DAMA Çarkı tarafından tanımlanan işlevsel alanlara dayalı olarak, bu işlevsel alanlar arasındaki ilişkiyi tanımlayan DMBOK (Aiken) piramididir (Şekil 2). DMBOK piramidinde, piramidin tepesinin büyük veri ve veri analitiği olarak tanımlandığı görülürken, veri analitiğinin bir kuruluşun veri sisteminde yalnızca çok küçük bir parça olduğu da anlaşılmaktadır (DAMA, 2017, s.100). Veri analitiğini çalışır hale getirmek için, birçok başka işlevin sorunsuz bir şekilde çalışması ve işbirliği yapması gerekmektedir. DMBOK (Aiken) piramidinin gösterdiği gibi, veri yönetişimi, tüm veri sisteminin temelini oluşturan en altta ve geniş bir alan kaplamaktadır (Şekil 2).



Şekil 2: DMBOK (Aiken) piramidi (DAMA, 2017, s.102)

Veri yönetişimi, veri yönetiminin temel bir bileşenidir. Yürütme işlevi olarak sayılabilecek veri yönetimi olmadan veri yönetişimi yalnızca dokümantasyon süreçleri ile kısıtlı kalabilmektedir. Kurumsal veri yönetimi, veri yönetişiminin oluşturduğu ilkelerin ve süreçlerin yürütülmesini ve uygulanmasını sağlamaktadır. Genel olarak her iki kavram da farklılıklar ve benzerliklerle var olmaktadır ve birlikte çalışabilir /tamamlayıcı nitelikte olmaları önemlidir.

Veri yönetişimi, karar alanlarının neler olduğunu ve bir kuruluşun veri varlıkları hakkında karar alma sürecinden kimlerin sorumlu tutulduğunu ifade etmektedir. Khatri ve Brown'a (2010) göre veri yönetişimi çerçevesi, birbiriyle ilişkili beş karar alanını içermektedir. Şekil 3'te de sunulan bu alanlar: Veri ilkeleri, veri kalitesi, üst veriler, veri erişimi ve veri yaşam döngüsüdür. Şekil 3 ayrıca bu karar alanları arasındaki ara bağlantıları vurgulamaktadır. Çerçevenin en üstünde gösterilen veri ilkeleri, diğer tüm kararlar için yön belirleyen konumda bulunmaktadır. Buna göre bir kuruluşun veri ilkeleri, verilerin kullanıcılar tarafından nasıl yorumlandığı (üst veri) ve erişildiği (veri erişim) için temel teşkil eden veri kalitesi için kuruluşun standartlarını belirleyen, verilerin amaçlanan kullanımları için sınır gerekliliklerini belirleyen bir alandır. Verilerin üretimini, saklanmasını ve kullanımdan kaldırılmasını (veri yaşam döngüsü) tanımlayan ilkeler, tüm sürecin işlevselleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Khatri ve Brown, 2010).



Şekil 3: Veri Yönetişiminde Karar Alanları (Khatri ve Brown, 2010)

Etkili veri yönetişimi uygulamaları sayesinde, bir kurumun verilerinin kalitesi, kullanılabilirliği ve bütünlüğünün artırılması hedeflenmektedir (The IBM Data Governance Council Maturity Model, 2007). Günümüzde kurumların veri yönetişimi ve kurumsal veri stratejisinin olması önemli olmakla birlikte bu uygulamalar kurumların rekabet avantajı elde etmelerine imkan vermektedir (Panian, 2010). Veri yönetişimi, herhangi bir kuruluşta yönetimin tam desteği ile tüm personelin katılımını ve taahhüdünü gerektirmektedir (Fleissner, Kamalakar, Joy ve Randy, 2014). Literatürde etkili bir veri yönetişimi geliştirmenin kuruluşlar için birçok katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Veri yönetişimi, karar alma mekanizmalarının geliştirilmesi, veri sorunlarıyla ilgili ortak yaklaşımların benimsenmesi, sürdürülebilir, standart ve tekrarlanabilir süreçlerin oluşturulması, maliyetlerin azaltılması, iş süreçlerinin etkinliğinin

artırılması, hesap verebilirlik ve şeffaflığın sağlanması, operasyonel sorunların en aza indirilmesi, veri paydaşlarının ihtiyaçlarının korunması gibi bir çok alanda katkı sağlamaktadır (de Hert ve Papakonstantinou, 2013; Panian, 2010).

Veri yönetişimi programları kurumların farklı odakları doğrultusunda şekil almaktadır. Bu nedenle her kuruma uygun tek bir veri yönetişimi programı kurgulamak zordur. Kurumların odak alanlarının değişiklik göstermesi, ele alacakları sorunların farklı olması, veri yönetişimi programlarının da farklı olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmada kurumların odaklandıkları veri yönetişimi programları altı gruba ayrılarak yapılandırılmaktadır (Thomas, 2007). Bu gruplar şu şekilde sıralanabilir:

Politika, Standartlar, Strateji Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür bir program, kuruluş içindeki birimlerin işlevler arası bir liderlik organından desteğe ihtiyaç duyması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kurumsal veri yönetimi süreçlerinde standardizasyon ve üst düzey liderlik kapsamında yapılandırılır. Genellikle programda öncelikle ana veri (master data) ve/veya üst verilere odaklanılarak başlanır.

Veri Kalitesi Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür programlar verilerin kalitesi, bütünlüğü veya kullanılabilirliği ile ilgili sorunlar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kalite çabası başlangıç düzeyde ana verilere uygulanarak başlanır. Kurumda veri kalitesine yönelik sorumluluklar karar hakları ve standartlar belirlenir.

Gizlilik / Uyum / Güvenlik Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür bir program genellikle veri gizliliği, erişim yönetimi / izinler, bilgi güvenliği kontrolleri veya yasal/sözleşmesel gerekliliklere uyum konusundaki endişeler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Genellikle belirli veri türleri (hassas veri, kişisel veri vb. ile sınırlıdırlar ve bu veri türlerini korumak veya yönetmek için teknolojileri ve sorumlulukları belirlerler.

Mimari / Entegrasyon Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür bir program genellikle yeni karar verme ve sorumluluk düzeyleri gerektiren büyük bir sistem edinimi, geliştirme çabası veya güncellemesi ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır.

Veri Ambarları ve İş Zekası Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür bir program tipik olarak belirli bir veri ambarı, veri mart (data mart) veya bir iş zekası aracıyla birlikte ortaya çıkar. Programda genellikle ilk kararların alınmasına yardımcı olmak, sonraki kararları desteklemek ve yeni sistem faaliyete geçtikten sonra standartları ve kuralları uygulamak için yönetişim uygulanır. Bu tür bir program, bir kurumsal veri Yönetişimi programı için bir prototip görevi görmektedir.

Yönetim Desteği Odaklı Veri Yönetişimi: Bu tür bir program, genellikle yöneticilerin, işbirlikçi kararlar almak için bir araya gelmeleri gerektiğinde yöneticilerin güvenle karar vermesine yardımcı olabilmek amacı ile kurgulanırlar.

Veri yönetişiminin günümüzde kritik önemine rağmen konu ile ilgili literatürün teorik zeminde şekillendiği ve gelişmeye ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir (Al-Badi, Tarhini ve Khan, 2018; Cerrillo-Mártinez ve Casadesús-de-Mingo, 2021; Otto, 2011; Wende, 2007). Diğer yandan veri yönetişimi tasarımı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Bankası gibi birçok otorite kurumun da gündeminde olan bir konudur. Belirtilen bu kurumların konuyla ilgili uygulama ve rehberliğe yönelik çalışmaları da bulunmaktadır (OECD, 2019; The Wold Bank, 2021). OECD'nin veri yönetişimi ve gizliliği konusundaki çalışması, OECD Dijital Ekonomi Politikası Komitesi'ne (CDEP) bağlı olan Dijital Ekonomide Veri Yönetişimi ve Gizliliği Çalışma Grubu (DGP) tarafından yürütülmektedir (OECD, 2023). İlgili grup, verilerin daha geniş ve daha etkili kullanımından elde edilen sosyal ve ekonomik faydaları en üst düzeye çıkarmak ve aynı zamanda ilgili gizlilik risklerini ve zorluklarını ele almak amacıyla veri yönetişimi ve mahremiyet konusunda kanıta dayalı politikalar geliştirmekte ve teşvik etmektedir. Grubun veri yönetişimi tasarımı kapsamında model çalışmaları da bulunmaktadır. Veri Yönetişimi Enstitüsünün (The Data Governance Institute) "Veri Yönetişimi Çerçevesi Modeli", IBM'nin "Veri Yönetişim Konseyi Olgunluk Modeli" gibi çalışmalar da kurumların veri yönetişimi tasarımına destek olan çalışmalardır (Data Governance Institute, 2023; "The IBM Data Governance Council Maturity Model", 2007; Thomas, 2007). Bu çalışmaların yanı sıra uluslararası kuruluşların da konuya yönelik katkıları ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği, "Avrupa Birliği Veri Stratejisi" çalışması kapsamında veri yönetişimine yönelik düzenleme ve yönergeler içeren çalışmalar yürütmektedir. Tamamlayıcı olarak "Veri Yönetişimi Yasası" da yayımlanmıştır (European Commission, 2023a; European Commission, 2023b).

Veri yönetişimi günümüzde yönetimler açısından her ne kadar kritik ve önemli bir yere sahip olsa da konuyla ilgili uygulanmalara yönelik sorunların var olduğu da bilinmektedir. Karşılaşılan sorunların farklı nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle kurumların organizasyonlarının doğasında bulunan verilerin değerine yönelik farkındalık eksikliği tanımlanmaktadır (Benfeldt ve diğerleri, 2020). Bir diğer çalışma ise kurumların veri yönetişiminin değerini kabul etmelerine rağmen, veri yönetişiminin tasarlanması ve uygulanması noktasında eksikliklerinin ve yetersizliklerinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum temelinde ise çoğu zaman veri yönetişiminin resmî zorunluluklara dayanmaması gösterilmektedir (Al-Ruithe ve Benkhelifa, 2017). Başka bir sorunda veri yönetişiminden beklenen değer yaratma potansiyelinin soyut görülmesi ve bu çerçevede veri yönetişimine yatırım yapılmamasıdır (Begg ve Caira,

2011). Söz konusu sorun, özellikle büyük ölçekli kamu kurumlarını etkilemektedir. Resmî bir dayanak ve gerekliliğin olmayışı ve potansiyel çaba eksikliği verilerle ilgili resmi süreçlerin başlatılmasına yönelik eksiklik yaratmaktadır (Klievink, Romijn, Cunningham ve de Bruijn, 2017; Riikka Vilminko-Heikkinen, Brous ve Pekkola, 2016). Tüm bunların yanı sıra veri yönetişimi çalışmalarının çoğunlukla teorik kalması ve özellikle kamu yönetimi kurumları gibi kurumlar için rehberlik edici uygulama çalışmalarının olmaması yaşanan sorunlar arasında sayılmaktadır (Benfeldt ve diğerleri, 2020; Riikka Vilminko-Heikkinen ve diğerleri, 2016).

Her ne kadar uygulama zorlukları bilinse de birçok büyük ölçekli kurum ve kamu yönetimi veri yönetişimi yaklaşımına ve uygulamalarına yönelik adımlar atmaktadır. Veri yönetişimi uygulandığında, kurumlara veri politikaları, veri standartları kapsamında çözülen sorunlar, kaliteli veri, veri yönetimi projeleri ve hizmetleri gibi alanlarda katkı sağlamaktadır. Bu açıdan veri yönetişiminin açık veri yönetim ve paylaşımı kapsamında da yaşanan sorunlara yönelik paralel iyileştirmeler sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Açık Veri Uygulamalarında Veri Yönetişimi Yaklaşımı

Veri üretiminin devasa boyutlara ulaştığı günümüzde, verinin bir değer olarak algılanmasının temelinde bu verilerin hayatın birçok alanında katma değer hizmetler ve ürünler katacak güçte olmasıyla birlikte ekonomik ve sosyal açıdan değerli bir meta olması yatmaktadır. Verinin değere dönüşmesinin önemli kriterlerinden bir tanesi verinin yeniden kullanılabilirliğe ilişkin nitelikleridir. Yeniden kullanılabilirlik ekseninde şekillenen ve ortaya çıkan açık veri kavramı "herkes tarafından özgürce kullanılabilen, yeniden kullanılabilen ve yeniden dağıtılabilen verileri ifade etmektedir. ("What is open data?", 2023). Felsefe olarak açık kaynak ve açık erişim hareketlerini temel alan açık veri girişimleri, kişisel ve ticari olmayan, gizlilik ve güvenlik sınırlamalarının kapsamı dışında kalan tüm verileri, özellikle devlet kurumları tarafından toplanan ve işlenen tüm verileri erişime açmayı amaçlamaktadır. Açık veri, açık devlet hareketinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Gerunov, 2015; Ubaldi, 2013). Bu hareket temel olarak, kamu kurumlarının faaliyetleri sırasında topladıkları verileri açıklık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri doğrultusunda vatandaşlarla paylaşmaları ile ilgili eylemleri ifade etmektedir. Açık veri kamu yönetimlerinin dönüşümü ile 2009 yılından beri yaygın olarak uygulanmaktadır.

Günümüzde ülkeler, hem ulusal hem de yerel bağlamda açık veri setlerini kamuya sunmak için çeşitli açık veri geliştirme programları oluşturulmaktadır. Bu programlar aracılığıyla çeşitli kamu faaliyeti sektörlerindeki (nüfus, güvenlik, sağlık, ulaşım gibi) açık verilere kullanıcılar erişebilmektedir (Huijboom ve van den Broek, 2011). Açık veri kullanımı açık veri

portalleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Kamuya sunulan verilerin yeniden kullanımına olanak sağlayan bu portaller, kullanıcıların farklı uygulamalar geliştirebilmelerine olanak sağlamanın yanı sıra, vatandaşların karar alma ve politika oluşturma gibi yönetişim süreçlerine aktif olarak katılma olanağı sunabilmektedir (Attard, Orlandi, Scerri ve Auer, 2015). Devlet kurumlarının faaliyet alanlarında olan birçok başlıkta (sağlık, ulaşım, eğitim vb.) kamuya bilgi sağlanması da portaller aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Açık veri girişimlerinden beklenen birçok fayda ve kazanım bulunmaktadır. Açık veri ile yönetimlerde verimlilik ve şeffaflığın sağlanması beklenirken bir yandan da vatandaşların yönetime katılımını teşvik ederek demokrasiyi güçlendirmek; girişimciliği, yenilikçiliği ve bilimsel keşifleri kolaylaştırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmak, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi için fırsatların sağlanması böylece vatandaşların hayatlarının iyileştirilmesi ve istihdam yaratılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır (Huijboom ve van den Broek, 2011; Jetzek, Avital ve Bjorn-Andersen, 2014; Jung ve Park, 2015; Ruijer, Grimmelikhuijsen, van den Berg ve Meijer, 2020; Welle Donker ve van Loenen, 2017). Açık verinin sosyal, politik ve ekonomik alanlarda sağladığı faydaların yanı sıra, teknik, yönetimsel ve operasyonel açıdan idari süreçlerin optimizasyonu, kamu politikalarının iyileştirilmesi, harici sorun çözme kapasitesine erişim ve adil karar verme veri doğrulama süreçlerinin güçlendirilmesi gibi faydaları da bulunmaktadır (Janssen ve diğerleri, 2012). Açık veri girişimlerinde literatürde tanımlanmış engel ve sorunlar da bulunmaktadır. Günümüzde farklı açık veri portallerinden çok miktarda açık veri paylaşımı yapılmaktadır. Yaşanan bu artışla birlikte paylaşılan verilerin kalitesine yönelik sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede açık veri portallerindeki eksiklikler, bu verilerin kullanıcılarca anlamlandırılmasını zorlaştırmakta, bu tür verileri etkin kullanan sistemlerin geliştirilmesini engellemekte ve kamu şeffaflığının sağlanmasını azaltmaktadır (Reis, Viterbo ve Bernardini, 2018; Tygel ve diğerleri, 2016). Literatürdeki çalışmalar mevcut açık veri/açık devlet verisi uygulamalarının teknik, kurumsal/organizasyonel, yasal/etik, ekonomik, operasyonel, sosyal, politik/stratejik gibi başlıklarda zorlukla ve engelle karşılaştığını göstermektedir (Hossain ve diğerleri, 2016). Çalışmalarda ayrıca açık veri girişimlerinin genellikle sadece teknik bakış açısı ile kurgulanmasının ve dolayısıyla mevcut strateji ve programlarının kullanıcı geri bildirimleri kapsamında yapılandırılmamasının da açık veri girişimlerinde engel olduğu gösterilmektedir (Marijn Janssen ve diğerleri, 2012; Marijn Janssen ve Zuiderwijk, 2012; Reggi ve Dawes, 2016). Yapılan çalışmalar açık veri portallarının sayısı yıllar geçtikçe artarken, araştırmacılar sağladıkları verilerle ilgili veri standartlarının eksikliği, veri erişimindeki zorluklar ve zayıf anlaşılırlık gibi tekrarlayan sorunların bulunduğunu göstermektedir (Barry ve Bannister, 2014; Bonina

ve Eaton, 2020; Maretti, Russo ve del Gobbo, 2021; Millard, 2018; Safarov, 2019). Yaşanan bu sorunlar, verilerin etkin kullanımını ve dolayısı ile açık girişimlerinden beklenen faydayı negatif etkilemektedir. Literatürde ayrıca açık veri uygulamalarında teknik bakış açısı içeren kurguların ötesinde veri yönetimi tekniklerine dayalı yaklaşımların da önerildiği görülmektedir (Reis ve diğerleri, 2018). Diğer yandan karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için genel çerçevelerin eksikliği de ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte devlet kurumlarının faaliyet gösterdiği büyük ölçekli yapılardan başlamak üzere veri sorunlarını yönetmek, verilerin iş ihtiyaçlarını karşılamasını ve kurumsal varlıklar haline gelmesini sağlamak için veri yönetişimi uygulamalarının son dönemlerde önerildiği görülmektedir (Bonina ve Eaton, 2020; Reis ve diğerleri, 2018; Safarov, 2019; Tan, 2021; Welle Donker ve van Loenen, 2017). Bunun yanı sıra yapılan çalışmalarda açık devlet verilerinin karmaşık dinamiklerini yönetmede veri yönetişimi yaklaşımının benimsenmenin önemine değinildiği anlaşılmaktadır (Bonina ve Eaton, 2020; Maretti ve diğerleri, 2021; Millard, 2018; Safarov, 2019).

Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde açık veri sunumunda yaşanan veri kalitesi sorununun çözümüne yönelik çalışmaların da yapıldığı görülmektedir (Kucera ve diğerleri, 2015; Vetrò ve diğerleri, 2016). Genel olarak veri yönetişiminin önemli bir ayağını oluşturan veri kalitesine odaklanan çalışmalar olmasına rağmen bu çalışmaların kapsamlı bir yönetişim teorik çerçevesinden uzak olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan konuya yönelik birçok açık veri yönetişimi çalışmasının ekosistem metaforu çerçevesinde kavramsallaştırıldığı ve çoğunlukla kamu yönetimlerinde açık veri sunumuna odaklandığı belirtilmektedir. Bu çalışmalarda açık veri ekosistemi, açık veri tedariği, açık veri yönetişimi ve açık veri kullanıcı özelliklerinin değerlendirilmesi gibi konular kapsamında ele alınmaktadır (Tan, 2021; Welle Donker ve van Loenen, 2017).

Açık veri yönetişimi kapsamında ortaya konulan yaklaşımlar değerlendirildiğinde literatürdeki çalışmaların farklı yönetişim boyutlarına odaklandığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili bir çalışmada açık veri yönetişim çalışmaları; politika süreçlerine göre yönetişim tasarımı, olasılıklara göre yönetişim tasarımı, sistem düşüncesine göre yönetişim tasarımı, operasyonel süreçlere göre yönetişim tasarımı, kurumsal/organizasyonel perspektif ile yönetişim tasarımı, yönetim perspektifine göre yönetişim tasarımı gibi başlıklarda gruplandırılmıştır (Tan, 2021). Kamuda açık veri yönetişimine dair kurgulanan ve politika süreçlerine göre bir açık veri yönetişimi tasarımı öneren Reggi ve Daves (2016) çalışmalarında iki politika döngüsü tanımlamaktadır. Buna göre ilk politika döngüsü, açık devlet verisinin inovasyon potansiyelini ele alırken, diğeri açık devlet verisinin demokratik katılım ve hesap verebilirlik değerlerini nasıl destekleyebileceğini ele almaktadır. Model temel olarak yalnızca sınırlı bir teknik uzman

ve veri aracısı grubuyla, yapılandırılan açık devlet verisi programının sorunlarının üstesinden tekno-sosyal güç dinamiklerinin entegrasyonu ile gelmeye yardımcı olan bir kurguda yapılandırılmıştır (Reggi ve Dawes, 2016).

Olasılıklara göre yönetişim anlayışını benimseyen bir diğer çalışmaya göre (Lee, Zhu ve Jeffery, 2018) açık veri yönetişim modeli iki adımda gerçekleşmektedir. Buna göre ilk adımda merkezi veya merkezi olmayan bir veri yönetişim yaklaşımı seçmek gerekmektedir. İkinci adımda ise seçilen her tür veri yönetişimi yaklaşımı için dış ve iç olasılıklar (ör. organizasyonel, düzenleme veya politika değişiklikleri) göz önüne alınarak planlama yapılmalıdır. Model politika hedefleri ile veri yönetişimindeki temel sistem altyapısı arasında dinamik bir bağlantı oluşturmayı hedeflemektedir.

Sistem düşüncesi (system thinking[1]) yaklaşımını benimseyen bir diğer çalışmada sunulan model veri yönetişimi konusunu, kamu yönetiminde "açık yönetişim" başlığı bağlamında ele almaktadır. Bu model açık yönetişimi; kamu değeri yaratma özel amacı için organizasyon içindeki yapıları birbirine bağlamak ve bütünleştirmek ile bunları organizasyon dışındaki yapılara bağlamak ve bütünleştirmek olarak tanımlamaktadır (Millard, 2018). Modele göre, açık yönetişim sistemleri altında üç ana bileşen bulunmaktadır. Bunlar; açık varlıklar, açık hizmetler ve açık katılımdır.

Başka bir açık veri yönetişimi açık veri yönetişim çalışmasında sunulan model kurumlarda operasyonel süreçler göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Buna göre yönetişim tasarımında; açık verilerin üretimi ve yeniden kullanımındaki operasyonel süreçler çerçevesinde bir model öngörülmektedir. Bu yaklaşımda açık veri, devletin çevresiyle etkileşime giren açık bir sistem oluşturmaktadır ve açık bir yönetişim stratejisiyle bağlantılıdır (Maretti ve diğerleri, 2021). Makro düzeydeki yönetişim seçenekleri (toplama, üretim ve sürüm), Orta düzeyde (organizasyon ve veri okunaklılığı (data legibility)) yönetişim seçenekleri ve mikro düzeyde (yeniden kullanım) yönetişim seçenekleri sunan bu modelin nihai yönetişim tasarım amacı, ekonomik, politik, sosyal, operasyonel ve teknik faydalar yaratabilen katılımcı bir sistem yapılandırmak olarak tanımlanmıştır (Maretti ve diğerleri, 2021; Tan, 2021).

Açık veri yönetişimine yönelik bir diğer çalışma örgütsel/kurumsal bir bakış açısı ile kurgulanmıştır. Bu yaklaşım, açık veri yönetişim tasarım yapılarının tanımlanmasında stratejik yönetim ve bilgi sistemlerinden gelen platform teorisine ve açık verinin uygulanmasına yönelik farklı yaklaşımlara dayanmaktadır (Bonina ve Eaton, 2020). Açık veri yönetişimi için geliştirilen bu kavramsal modelde, açık yönetişimin arz ve talep taraflarındaki örgütsel araç-

1 Sistem düşüncesi ileri okuma için Senge, P.M. (2006) The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. Doubleday, New York, 7. kaynağına başvurulabilir.

lar, kaynakları ve yönetişim performansını etkileyen kurumsal faktörler analiz edilmektedir. Örgütsel/kurumsal bakış açısı ile kurgulanan başka bir çalışmada ise yönetişim performansını etkileyen kurumsal boyutlar; politika ve strateji, yasal temeller, örgütsel düzenlemeler, ilgili beceriler ve eğitim desteği, kamu desteği ve farkındalık olarak ele alınmıştır (Safarov, 2019).

Konu ile ilgili bir diğer çalışmada ise kamu yönetiminde açık veri yönetişimine yönelik yönetim temelli bir yaklaşım öne süren kavramsal bir model ortaya konulmuştur. Welle Donker ve Van Loenen (2017) yönetişimi, tarafların ortak hedeflerine ulaşmasını sağlamak için kamu sektörü ve/veya özel sektör kuruluşları arasındaki etkileşimi yapılandıran politikalar, süreçler ve araçlar çerçevesi olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede de oluşturulan modelde açık veri yönetişimi; vizyon, liderlik, iletişim, kendi kendini organize etme yeteneği ve uzun vadeli finansman unsurları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Belirtilen unsurlar verilerin sağlanması ve açık veri uygulamalarının başarılı bir şekilde yeniden kullanımı için ekosisteme girdi oluşturan unsurlardır. Bununla birlikte yasal ve politik çerçevelerin oluşturulmasının da yönetişim performasını etkilediğini belirtilmekteddir (Welle Donker ve van Loenen, 2017). Genel olarak konu ile ilgili çalışmalar farklı yönetişim yapıları çerçevesinde öneriler geliştirmekte ve kavramsal bakış açıları sunmaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Açık veri uygulamaları özellikle kamu yönetimleri açısından iyi yönetişimin gerçekleştirilmesi, yönetimlerin açıklığı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği ilkeleri bağlamında ortaya konulmaktadır. Verinin artan değerine paralel olarak ortaya çıkan verinin açık olarak paylaşımı, veriden değer üretiminde önemli faktörlerden birisidir. Bu kapsamda da kurumların kapsamlı bakış açılarını içeren uygulamalar ve yaklaşımlarla veri yönetişimi süreçlerini gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, veri yönetişimi kavramı temel alınarak, veri yönetişimi ilkeleri ve uygulama prensipleri çerçevesinde açık veri uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik literatür değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda çalışma, veri yönetişimi kavramı, uygulama modelleri, veri yönetişimi bileşenleri ve modelleri gibi temel yaklaşımları açıklarken bu unsurların açık veri uygulamalarındaki etkisi ve yeri, açık veri yönetişimi gibi konulara yönelik akademik literatür ve uygulama çalışmalarını içerisine alan bütünsel bir açık veri yönetişimi değerlendirme çerçevesi sunmuştur.

Kurumsal veriler üzerinde yetki ve kontrol tahsis etmek üzere karar mekanizmalarının, rollerin ve sorumlulukların oluşturulması temeline dayanan veri yönetişimi kurumsal hedefleri gerçekleştirmek için yalnızca verilere değil, verilerin toplandığı, yönetildiği ve kullanıldığı sistemlere de odaklanmaktadır. Tüm bunların yanı sıra veri yönetişimi, tek bir organizasyo-

nun ötesinde, büyük yapıları oluşturan kuruluşlar ve kişiler arasındaki iş birliği noktalarına da yansımaktadır. Günümüzde veriye atfedilen değer oldukça ön planda iken esasen verinin değerinin iyi yönetişim uygulamaları ile ortaya konulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Veri yönetişimi kaliteli veri çıktıları sunma noktasında kritik bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Son yıllarda, kuruluşlar içinde kullanılan veri hacminin ve miktarının giderek artması kritik iş operasyonlarının doğru bir şekilde yürütülmesini zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede veri yönetişimi tasarımı kurumlar açısından daha da önem kazanmaktadır. Çok yakın zamana kadar veri yönetimi ekseninde çoğunlukla bilgi teknolojileri birimleri tarafından uygulanan veri yönetim süreçlerinde bütünsel olmayan bakış açıları nedeni ile eksiklikler yaşamıştır. Daha kapsamlı ve bütünsel bir bakış açısı ile veri yönetiminin gerçekleştirilmesi esasına dayanan veri yönetişimi uygulamaları gerek akademik çalışmalarda gerekse de otorite kurumlar tarafından yayınlanan rehberlerde ve model çalışmalarında ön plana çıkmıştır. Veri yönetişimi, verileri kurumsal bir varlık olarak yönetmek, sürdürmek ve kullanmak için gerekli karar hakları, süreçler, standartlar, politikalar ve teknolojilerin toplamıdır. Yapılan çalışmalarda hesap verilebilirliğe katkısı vurgulanan veri yönetişimi, kurumlarda kimin hangi bilgilerle, ne zaman, hangi koşullar altında, hangi yöntemleri kullanarak hangi veri eylemlerini gerçekleştirebileceğine dair oluşturulan modeli ifade etmektedir. Diğer yandan konu ile ilgili literatür değerlendirmesi, veri yönetişimine yönelik çalışmaların çoğunlukla teorik zeminde şekillendiğini göstermektedir. Avrupa Birliği, OECD, Dünya Bankası gibi uluslararası oluşumların konuyla ilgili uygulamalara yönelik rehberlik etmede politika, düzenleme gibi çalışmalarının da varlığı konunun gelişiminin devam ettiğini ortaya koymakta ve konunun uluslararası uygulama düzleminde de önem düzeyini yansıtmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin veri yönetişimi stratejilerine yönelik çalışmalar ve uygulamalar geliştirmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Kuruluşlar, inovasyonda verinin gücünü ve karar vermedeki önemini fark ettikçe, kamu yönetimleri gibi büyük oluşumlar da kamu hizmetlerini, rekabet gücünü, şeffaflığı, yenilikçiliği, ekonomik büyümeyi iyileştirmek, yönetim ile vatandaşlar arasındaki güvenilirliği ve güveni artırmak amacıyla verilerini vatandaşlar ve uygulayıcılar ile paylaşımının önemini anlamıştır. Bu çerçevede şekillenen açık veri uygulamaları çoğunlukla açık veri platformları aracılığı ile sunulurken, veri paylaşımı noktasında yaşanan organizasyonel ve yönetimsel eksiklikler açık veriden beklenen değer kazanımlarına engel olmaktadır. Oysa açık verinin hedeflerine ulaşmasındaki temel faktörlerden bazıları, veri açıklığının derecesi ve paylaşılan verilerin kalitesidir. Bu unsurları sağlamada ise genel olarak son dönemlerdeki çalışmalarda açık veri uygulamalarına stratejik ve operasyonel düzeyde bir açık veri vizyonu getiren yaklaşımın "açık veri yönetişimi" kavramı çerçevesinde şekillendiğini göstermiştir. Bununla

birlikte çalışmalar veri yönetişiminin, süreç kalitesi, veri kalitesi perspektifinden açık veri kalitesinin yönetilmesinde önemli bir rol oynadığını da yansıtmaktadır. Literatürde ayrıca konuyla ilgili kavramsal çalışmaların varlığı ön plana çıkarken uygulamaya yönelik metodolojiler içeren ve veri yönetişiminin açık veri ekosistemlerinin performansındaki rolüne yönelik çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Çalışmaların bir kısmında ise açık veri portallerinde yaşanan açık veri kalitesi sorunlarına odaklandığı veri yönetişimi perspektifinin etkisinin çoğunlukla göz ardı edildiği düşünülmektedir.

Gelecekteki araştırmalarda, özellikle ulusal literatüre yönelik olarak açık veri uygulamaları ekseninde örnek olay incelemelerinin genişletilmesi, veri kullanıcıları, uygulayıcıları veri sağlayıcıları gibi farklı boyutlarda bakış açılarını içeren çalışmalar ve açık veri yönetişim tasarımı, uygulama model oluşturma, düzenleyici ve hukuksal çerçeveler, kurumsal kapasitelere yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça / References

Abraham, R., Schneider, J. ve vom Brocke, J. (2019). Data governance: A conceptual framework, structured review, and research agenda. *International Journal of Information Management*, *49*, 424-438. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2019.07.008

Al-Badi, A., Tarhini, A. ve Khan, A. I. (2018). Exploring big data governance frameworks. *Procedia Computer Science*, The 9th International Conference on Emerging Ubiquitous Systems and Pervasive Networks (EUSPN-2018) / The 8th International Conference on Current and Future Trends of Information and Communication Technologies in Healthcare (ICTH-2018) / Affiliated Workshops, *141*, 271-277. doi:10.1016/j.procs.2018.10.181

Alhassan, I., Sammon, D. ve Daly, M. (2016). Data governance activities: An analysis of the literature. *Journal of Decision Systems*, *25*(sup1), 64-75. doi:10.1080/12460125.2016.1187397

Al-Ruithe, M. ve Benkhelifa, E. (2017). Analysis and Classification of Barriers and Critical Success Factors for Implementing a Cloud Data Governance Strategy. *Procedia Computer Science*, The 8th International Conference on Emerging Ubiquitous Systems and Pervasive Networks (EUSPN 2017) / The 7th International Conference on Current and Future Trends of Information and Communication Technologies in Healthcare (ICTH-2017) / Affiliated Workshops, *113*, 223-232. doi:10.1016/j.procs.2017.08.352

Attard, J., Orlandi, F., Scerri, S. ve Auer, S. (2015). A systematic review of open government data initiatives. *Government Information Quarterly*, *32*(4), 399-418. doi:10.1016/j.giq.2015.07.006

Barry, E. ve Bannister, F. (2014). Barriers to open data release: A view from the top. *Information Polity*, *19*, 129-152. doi:10.3233/IP-140327

Begg, C. ve Caira, T. (2011). Data governance in practice: 5th European Conference on Information Management and Evaluation (ECIME 2011). *Proceedings of the the 5th European Conference on Information Management and Evaluation (ECIME)*, 75-83.

Benfeldt, O., Persson, J. S. ve Madsen, S. (2020). Data Governance as a Collective Action Problem. *Information Systems Frontiers*, *22*(2), 299-313. doi:10.1007/s10796-019-09923-z

Bonina, C. ve Eaton, B. (2020). Cultivating open government data platform ecosystems through governance: Lessons from Buenos Aires, Mexico City and Montevideo. *Government Information Quarterly*, *37*(3), 101479. doi:10.1016/j.giq.2020.101479

Cerrillo-Mártinez, A. ve Casadesús-de-Mingo, A. (2021). Data governance for public transparency. *Profesional de la información*, *30*(4). doi:10.3145/epi.2021.jul.02

Cupoli, P., Earley, S. ve Henderson, D. (2012). DAMA-DMBOK2 Framework.

DAMA, I. (2017). *DAMA-DMBOK: Data Management Body of Knowledge: 2nd Edition* (Second edition.). Basking Ridge, New Jersey: Technics Publications.

Data Governance Institute. (2023). *DGI Data governance Framework*. https://datagovernance.com/the-dgi-data-governance-framework/ adresinden erişildi.

de Hert, P. J. A. ve Papakonstantinou, V. (2013). Three scenarios for international governance of data privacy: Towards an international data privacy organization, preferably a UN agency. *Journal of Law and Policy*, *9*(2), 271-324.

European Commission. (2023a). *European Data Strategy*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-data-strategy_en adresinden erişildi.

European Commission. (2023b). *European Data Governance Act*. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-governance-act adresinden erişildi.

Fleissner, B., Kamalakar, J., Joy, A. ve Randy, T. (2014). *The importance of data governance in healthcare*. Encore, A Quntiles Company. https://www.encorehealthresources.com/wp-content/uploads/2014/10/The-Importance-of-Data-Governance_FINAL-Oct-2014.pdf adresinden erişildi.

Gerunov, A. (2015). Open Data: Policy and Implementation in Bulgaria. *MPRA Paper*, MPRA Paper. https://ideas.repec.org//p/pra/mprapa/68799.html adresinden erişildi.

Hossain, M. A., Dwivedi, Y. K. ve Rana, N. P. (2016). State-of-the-art in open data research: Insights from existing literature and a research agenda. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, *26*(1-2), 14-40. doi:10.1080/10919392.2015.1124007

Huijboom, N. ve van den Broek, T. A. (2011). Open data: An International comparison of strategies. *European Journal of ePractice*, *12*(1), 1-13.

Janssen, Brous, P., Estevez, E., Barbosa, L. S. ve Janowski, T. (2020). Data governance: Organizing data for trustworthy Artificial Intelligence. *Government Information Quarterly*, *37*(3), 101493. doi:10.1016/j.giq.2020.101493

Janssen, Marijn, Charalabidis, Y. ve Zuiderwijk, A. (2012). Benefits, Adoption Barriers and Myths of Open Data and Open Government. *Information Systems Management*, *29*, 258-268. doi:10.1080/10580530.2012.716740

Janssen, Marijn ve Zuiderwijk, A. (2012). Open data and transformational government.

Janssen, MFWHA ve Zuiderwijk, A. (2012). Open Data and Transformational Government. *Proceedings of the Transforming Government Workshop 2012 (tGov2012)*.

Jetzek, T., Avital, M. ve Bjorn-Andersen, N. (2014). Data-Driven Innovation through Open Government Data. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, *9*, 100-120. doi:10.4067/S0718-18762014000200008

Jung, K. ve Park, H. W. (2015). A semantic (TRIZ) network analysis of South Korea's "Open Public Data" policy. *Government Information Quarterly*, *32*(3), 353-358. doi:10.1016/j.giq.2015.03.006

Karel, R. (2007). *Data Governance: What Works And What Doesn't*. https://www.forrester.com/report/data-governance-what-works-and-what-doesnt/RES43120 adresinden erişildi.

Khatri, V. ve Brown, C. V. (2010). Designing data governance. *Communications of the ACM*, *53*(1), 148-152. doi:10.1145/1629175.1629210

Klievink, B., Romijn, B.-J., Cunningham, S. ve de Bruijn, H. (2017). Big data in the public sector: Uncertainties and readiness. *Information Systems Frontiers*, *19*(2), 267-283. doi:10.1007/s10796-016-9686-2

Koliba, C. J., Meek, J., Zia, A. R. ve Russell, W. M. (2018). *Governance Networks in Public Administration and Public Policy*. Routledge.

Korhonen, J. J., Melleri, I., Hiekkanen, K. ve Helenius, M. (2014). Designing Data Governance Structure: An Organizational Perspective. *GSTF Journal on Computing (JoC)*, *2*(4). http://dl6.globalstf.org/index.php/joc/article/view/576 adresinden erişildi.

Kucera, J., Chlapek, D., Klímek, J. ve Nečaský, M. (2015). Methodologies and Best Practices for Open Data Publication. 30 Nisan 2023 tarihinde https://www.semanticscholar.org/paper/Methodologies-and-Best-Practices-for-Open-Data-Kucera-Chlapek/de742866db8eafa9e2022fad269bf32e328ea8aa adresinden erişildi.

Lee, S. U., Zhu, L. ve Jeffery, R. (2018). A Contingency-Based Approach to Data Governance Design for Platform Ecosystems. *PACIS 2018 Proceedings*. https://aisel.aisnet.org/pacis2018/168 adresinden erişildi.

Maretti, M., Russo, V. ve del Gobbo, E. (2021). Open data governance: Civic hacking movement, topics and opinions in digital space. *Quality & Quantity*, *55*(3), 1133-1154. doi:10.1007/s11135-020-01045-y

Millard, J. (2018). Open governance systems: Doing more with more. *Government Information Quarterly*, Platform Governance for Sustainable Development, *35*(4, Supplement), S77-S87. doi:10.1016/j.giq.2015.08.003

Nielsen, O. B., Persson, J. S. ve Madsen, S. (2019). Why Governing Data Is Difficult: Findings from Danish Local Government. A. Elbanna, Y. K. Dwivedi, D. Bunker ve D. Wastell (Ed.), *Smart Working, Living and Organising* içinde , IFIP Advances in Information and Communication Technology (ss. 15-29). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-04315-5_2

OECD. (2019). The Path to Becoming a Data-Driven Public Sector. 9 Kasım 2020 tarihinde https://www.oecd.org/gov/the-path-to-becoming-a-data-driven-public-sector-059814a7-en.htm adresinden erişildi.

OECD. (2023). *Data Governance: Why Data Governance Matters*. https://search.oecd.org/digital/data-governance/ adresinden erişildi.

Otto, B. (2011). A morphology of the organisation of data governance. 19th European Conference on Information Systems, ECIS 2011, sunulmuş bildiri.

Panian, Z. (2010). Some Practical Experiences in Data Governance. https://www.semanticscholar.org/paper/Some-Practical-Experiences-in-Data-Governance-Panian/e908b32d2bf59551f5e322a882aa119ac6ddc44d adresinden erişildi.

Reggi, L. ve Dawes, S. (2016). Open Government Data Ecosystems: Linking Transparency for Innovation with Transparency for Participation and Accountability. H. J. Scholl, O. Glassey, M. Janssen, B. Klievink, I. Lindgren, P. Parycek, … D. Sá Soares (Ed.), *Electronic Government* içinde , Lecture Notes in Computer Science (ss. 74-86). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-44421-5_6

Reis, J., Amorim, M., Melão, N. ve Matos, P. (2018). Digital Transformation: A Literature Review and Guidelines for Future Research. Á. Rocha, H. Adeli, L. P. Reis ve S. Costanzo (Ed.), *Trends and Advances in Information Systems and Technologies* içinde , Advances in Intelligent Systems and Computing (ss. 411-421). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-77703-0_41

Reis, J. R., Viterbo, J. ve Bernardini, F. (2018). A rationale for data governance as an approach to tackle recurrent drawbacks in open data portals. *Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research: Governance in the Data Age* içinde , dg.o '18 (ss. 1-9). New York, NY, USA: Association for Computing Machinery. doi:10.1145/3209281.3209354

Riikka Vilminko-Heikkinen, Brous, P. ve Pekkola, S. (2016). Paradoxes, conflicts and tensions in establishing master data management, (184). https://aisel.aisnet.org/ecis2016_rp/184/ adresinden erişildi.

Ruijer, E., Grimmelikhuijsen, S., van den Berg, J. ve Meijer, A. (2020). Open data work: Understanding open data usage from a practice lens. *International Review of Administrative Sciences*, *86*(1), 3-19. doi:10.1177/0020852317753068

Safarov, I. (2019). Institutional Dimensions of Open Government Data Implementation: Evidence from the Netherlands, Sweden, and the UK. *Public Performance & Management Review*, *42*(2), 305-328. doi:10.1080/15309576.2018.1438296

Schmidt, J. (2013). Lean Data Management: The Invisible Dimension Supporting the Flow of Value. *Run Grow Transform* içinde . Productivity Press.

Tallon, P., Ramirez, R. ve Short, J. (2013). The Information Artifact in IT Governance: Toward a Theory of Information Governance. *Journal of Management Information Systems*, *30*, 141-178. doi:10.2753/MIS0742-1222300306

Tan, E. (2021). *A conceptual model of the use of AI and blockchain for open government data governance in the public sector* (No: B2/191/P3/DIGI4FED). DIGI4FED consortium. https://soc.kuleuven.be/io/digi4fed/doc/d-3-2-1-a-conceptual-model-of-the-use-of-ai-and.pdf adresinden erişildi.

The IBM Data Governance Council Maturity Model: Building a roadmap for effective data governance. (2007). https://studylib.net/doc/8219376/the-ibm-data-governance-council-maturity-model--building-a adresinden erişildi.

The Wold Bank. (2021). *World Development Report: Data for Better Lives*. https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/f5dc3b54-6b4f-5d65-a173-b59e9a508843/content adresinden erişildi.

Thomas, G. (2007). The DGI Data Governance Framework. https://datagovernance.com/wp-content/uploads/2020/07/dgi_data_governance_framework.pdf adresinden erişildi.

Tygel, A., Auer, S., Debattista, J., Orlandi, F. ve Campos, M. L. M. (2016). Towards Cleaning-Up Open Data Portals: A Metadata Reconciliation Approach. *2016 IEEE Tenth International Conference on Semantic Computing (ICSC)* içinde (ss. 71-78). 2016 IEEE Tenth International Conference on Semantic Computing (ICSC), sunulmuş bildiri. doi:10.1109/ICSC.2016.54

Ubaldi, B. (2013). *Open government data: Towards empirical analysis of open government data initiatives*. Paris: OECD. https://testdata.gov.hr/sites/default/files/library/5k46bj4f03s7.pdf adresinden erişildi.

Vetrò, A., Canova, L., Torchiano, M., Minotas, C. O., Iemma, R. ve Morando, F. (2016). Open data quality measurement framework: Definition and application to Open Government Data. *Government Information Quarterly*, *33*(2), 325-337. doi:10.1016/j.giq.2016.02.001

Welle Donker, F. ve van Loenen, B. (2017). How to assess the success of the open data ecosystem? *International Journal of Digital Earth*, *10*(3), 284-306. doi:10.1080/17538947.2016.1224938

Wende, K. (2007). A Model for Data Governance—Organising Accountabilities for Data Quality Management. M. Toleman, A. Cater-Steel ve D. Roberts (Ed.), (ss. 417-425). 18th Australasian Conference on Information Systems (ACIS), sunulmuş bildiri, Toowoomba, Australia: The University of Southern Queensland. https://www.alexandria.unisg.ch/67284/ adresinden erişildi.

What is open data? (2023). 11 Mayıs 2023 tarihinde https://data.europa.eu/elearning/en/module1/#/id/co-01 adresinden erişildi.

Zuiderwijk, A. ve Janssen, M. (2014). Open data policies, their implementation and impact: A framework for comparison. *Government Information Quarterly*, *31*(1), 17-29. doi:10.1016/j.giq.2013.04.003

39. BÖLÜM / CHAPTER 39

Kütüphanelerde Üst Veri Kalitesinin Değerlendirilmesi

Metadata Quality Assessment in Libraries

Tolga ÇAKMAK[1]

[1]Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
E-mail: tcakmak@hacettepe.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.39

ÖZ

Kütüphaneler koleksiyonlarındaki bilgi kaynaklarına yönelik çeşitli üst verilerin üretimi, kayıt altına alınması ve paylaşılması gibi işlemler yapmaktadır. Çoğunlukla teknik hizmetler çerçevesinde gerçekleştirilen bu işlemler kataloglama ve sınıflama, kurumsal açık arşiv yönetimi, dergi yönetim sistemi uygulamaları gibi boyutlarda çeşitlenmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde farklı yapılarda ve türlerde üst veri yönetimine dönük süreçler gerçekleştirilmektedir. Kütüphanelerde üst veri uygulamalarında hatalı veri değeri girişi, üst veri alanlarının hatalı kullanımı, üst veri dönüştürme süreçlerinden kaynaklanan bilgi kayıpları ve tutarlılıkla ilgili sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların çözümünde ve bilgi erişimin etkililiğinde üst veri kalitesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada kütüphanelerin teknik hizmetler bağlamındaki iş süreçlerinde bulunan üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde izlenen yaklaşımların sunulması amaçlanmaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda üst veri kalite ölçütleri ve bu ölçütlerin içerikleri literatürdeki çalışmalar çerçevesinde açıklanmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde genellikle ilk aşamada üst verinin kalitesinin makinece okunabilirlik açısından çeşitli doğrulama mekanizmalarıyla değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Bu aşamanın ardından üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin tamlık, doğruluk ve ilgililik gibi konularla birlikte ilgili sistemlerin işlevsel gereklilikleri ve içerik geliştirmeye bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendiği görülmüştür. Çalışma sonuçlarında ise kütüphanelerin kullanım amaçları çerçevesinde üst veri kalitesinin değerlendirilmesine yönelik otomatik ve doğrudan kontrol mekanizmaları oluşturmalarının gerekli olduğuna, bu mekanizmalar ile yapılacak değerlendirmelerin belirli sürelerde tekrarlanmasının gerekliliğine değinilmektedir. Üst veri kalitesi yüksek olan ve bu kaliteye yönelik farkındalıkla hareket edilen kütüphanelerde üst veri açısından bulunabilir, erişilebilir, birlikte çalışabilir ve yeniden kullanılabilirlik özelliklerine sahip uygulamaların gerçekleştirilmesi mümkün olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üst veri, üst veri kalitesi, değerlendirme ölçütleri, bilginin düzenlenmesi, kütüphaneler

ABSTRACT

Libraries perform operations such as creating, recording, and sharing various metadata for information resources in their collections. These operations, mostly carried out as part of technical services, vary in dimensions, such as cataloguing and classification, institutional repository management, and journal management system applications. Within this diversity, metadata management processes are conducted in different structures and types. Metadata applications in libraries can suffer from incorrect data value entry, incorrect use of metadata fields, loss of information due to metadata conversion processes, and problems with consistency. The quality of metadata plays an important role in solving these problems and in the effectiveness of information access. The aim of this study is to present approaches used to evaluate the quality of metadata in the business processes of libraries in the context of technical services. In accordance with the defined purpose, the metadata quality criteria and the content of these criteria are explained within the framework of studies in the literature. A review of studies on the subject shows that metadata quality is generally evaluated in the first tier with different verification mechanisms in terms of machine readability. Additionally, the criteria used to evaluate metadata quality were shaped by the functional requirements of the relevant systems and the needs arising from content development, together with issues such as completeness, accuracy, and relevance. The results of this study suggest that libraries should establish automatic and direct control mechanisms for assessing metadata quality within the context of their intended use, and that the assessments made by these mechanisms should be repeated at regular intervals. In libraries with high-quality metadata and acting with awareness of this quality, it is possible to realize applications that are discoverable, accessible, interoperable, and reusable in terms of metadata.

Keywords: Metadata, metadata quality, quality criteria, information organization, libraries

Extended Abstract

This chapter aims to investigate approaches to metadata quality assessment in libraries using different metadata standards to describe information resources. In line with this aim, the study points out the advantages of metadata in libraries and explores approaches about metadata quality. Lastly, factors affecting assessment of metadata quality were highlighted based on the reviewed literature and recommendations were made.

Libraries are the organisations that have roles and responsibilities to meet the information needs of society. One of the main business processes carried out in libraries is to provide users with access to information resources. In the light of these business processes, national and international standards are used. These standards, which explain the bibliographic description of information resources, have gradually shifted towards a focus on machine readability. The use of international standards in resource description processes ensures that the bibliographic data created in libraries is of a certain quality. Bibliographic data are created not only in automation systems with cataloguing and classification processes, but also in systems such as subscribed databases, institutional repositories, journal management systems with description, indexing and abstracting processes. The correct use of metadata standards improves the accessibility and visibility of information resources and enables the transfer of bibliographic data between

information systems. In this respect, the design and use of the elements in the metadata standard play an important role in their suitability for information systems.

The quality of metadata has a significant impact on the services available to users. Information resources become more visible when detailed information is presented as a result of a comprehensive analysis. High quality metadata can help users to find what they need, even if they are not entirely sure of the information they need (Alemneh, 2009). Metadata quality is a set of applications that affect the success of information retrieval and the sharing of metadata in distributed digital library structures (Bui and Park, 2006). Depending on the described data type, different functions are pointed in metadata quality. For instance, FAIR principles highlight the metadata functions as findability, accessibility, interoperability, and reusability (Go FAIR Initiative, 2016).

The first step in assessing metadata quality is generally to validate the metadata structure. There are tools that automatically assess and validate the metadata structure including syntax and markup language used. On the other hand, assessing the quality of metadata requires a multifaceted approach. The range of criteria used in the assessment, such as completeness, accuracy, and consistency, consists of detailed explanations from design to interface representation. The assessment criteria can be updated with the changes and challenges in information systems. In this point duplication analysis is described as a criterion for information systems that contain large amounts of information resources. Although the assessment criteria can be changed by the assessed system's functional requirements, criteria such as completeness, accuracy, relevance, and consistency are usually considered to be essential components.

In conclusion, libraries carry out business processes related to metadata services from creation to storage. Library automation systems, journal management systems, institutional repositories are the systems mostly used to create metadata in libraries. In this regard, data structure standards such as MARC and Dublin Core, AACR and RDA from data content standards, XML and MARCXML from data exchange standards, and LCC, DDC and LCSH from data value standards are mostly used. Metadata records created with these standards and systems are transferred between the libraries with protocols such as OAI-PMH and z39.50. Business processes related to metadata in libraries are not limited to the standards used in description. Libraries can also assign permanent addresses (such as DOI and Handle) to information resources in their institutional repositories or journal management systems. Additionally, libraries increase the accessibility and visibility of their special collections by publishing their metadata on portals such as European Digital Library Europeana. Moreover, libraries store metadata on digital preservation platforms such as LOCKSS (Lots of Copies

Keep Stuff Safe). In other words, it is seen that libraries use metadata in many business processes, from acquisition to sharing and storage. In addition to the criteria commonly used to assess metadata quality, different criteria were included in the assessment depending on the purpose of the metadata, and in this context elements such as open data and version control were also discussed in the literature. Another important conclusion of the study is the function of quality assessments in reducing the problems associated with metadata. Based on the conclusions, it is possible to recommend that metadata quality assessment should be repeated at certain intervals with automatic and direct control mechanisms to ensure effectiveness in the production, sharing and reuse of metadata. It is possible to say that the quality assessments will lead to improvements in the information systems and processes within the libraries.

1. Giriş

Doğru bilgiye doğru zamanda ulaşmak ve ulaşılan bilgiyi kullanarak karşılaşılan sorunlara çözüm geliştirmek insanlığın en önemli ihtiyaçlarından biridir. Günlük hayatta karşılaşılan birçok durum bilgiye erişmeyi ve erişilen bilgiyi söz konusu duruma yönelik kullanmayı gerektirmektedir. Bu gereksinim bireylerin bilgiyi arama davranışlarını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle bilgiye olan ihtiyacın fark edilmesinden sonra basılı ya da elektronik ortamdaki bilgi kaynağının kullanımıyla ihtiyaç duyulan bilgiyi elde etmek mümkün olmaktadır.

Uygarlığın ilk çağlarından itibaren bulundukları toplumun bilgi kaynaklarını dermelerinde toplayan ve bir dizi işlemden sonra kullanıcılara sunan kütüphaneler de toplumun bilgi ihtiyacını karşılamada rol ve sorumluluk alan kurumsal yapılardır. Bu kurumların temel iş süreçlerinden biri de bilgi kaynaklarının tanımlama işlemlerini gerçekleştirerek kullanıcıların bilgi kaynaklarına erişebilmesini sağlamaktır. Bu çerçevede kütüphanelerde çeşitli standartlardan yararlanılmaktadır. Bu standartların gelişimine baktığımızda modern anlamda ilk olarak 91 Kural olarak da bilinin 1841 yılında Panizzi'nin Rules for the Compilation of the Catalogue başlıklı çalışması öne çıkarken; 1904 yılında Charles Amni Cutter'ın Rules for Descriptive Cataloging başlığını taşıyan kurallarla uygulamaların gelişim gösterdiği, 1961 yılında ilk Uluslararası Kataloglama Prensipleri Bildirimi (International Cataloguing Principles, ICP), 1970 ve 1980'li yıllarda Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları (AACR ve AACR2) ile tanımlama süreçlerine yön verildiği, 2013 yılında geliştirilen Kaynak Tanımlama ve Erişim (Resource Description and Access, RDA) standardı ile de tanımlama işlemlerinin daha kapsamlı bir boyuta ulaştığı görülmektedir (Miksa, 2021). Bilgi kaynaklarının içerik tanımlamalarına odaklanan bu standartlar teknolojideki gelişmeler doğrultusunda MARC (MAchine Readable Cataloguing) standardı ile makinece okunabilir bir yapıda kullanılmaya başlanmıştır. Tanımlama işlemlerinde uluslararası kapsamda geliştirilmiş standartlardan ve yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Tanımlama işlemlerinde uluslararası standartların kullanımı kütüphanelerde üretilen bibliyografik verinin de belirli bir kaliteye sahip olmasını sağlamaktadır.

Kütüphanelerde otomasyon sistemlerinde gerçekleştirilen kataloglama süreçlerinin dışında da bibliyografik veriler üretilmekte veya sağlanmaktadır. Bu kapsamda abone olunan veri tabanları, kütüphane bünyesinde yapılandırılan kurumsal açık arşivler, dergi yönetim sistemleri gibi bilgi kaynakları ve bilgi sistemleri aracılığıyla tanımlama işlemleri yapılmaktadır. Bu sistemlerde MARC standardının yanı sıra Dublin Core gibi standartlar da yoğunlukla kullanılmaktadır. Bilgi kaynağından bibliyografik verinin tespit edilerek çıkarılması ve çıkarıldıktan sonra biçimlendirilmesi, makinece okunabilirliğinin sağlanması için yapılandırılması

konusunda yol gösterici olan tanımlama standartları kütüphanelerin birbirleri arasında veri değişiminin gerçekleştirilmesi, başka bir platforma veri aktarabilmelerinin, diğer bir deyişle makineler arası etkileşimin de temelinde yer almaktadır.

Bilgi kaynağının içeriği, bağlamı ve yapısı hakkındaki bilgileri kapsayan üst veri (metadata) kavramı da teknolojideki gelişmelerle birlikte yaygın bir şekilde kullanılan, daha fazla etkileşim kurulan kavramlardan biridir. Genel olarak bilginin düzenlendiği her ortamda bulunan üst veri, ulusal ve uluslararası ölçekteki tanımlama standartlarının gelişiminden itibaren öncelikli olarak kataloglama, sınıflama ve dizinleme gibi iş süreçlerinde görev alan profesyonellerin sorumluluğunda üretilen ya da sağlanan bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda bilgi kaynaklarına fiziksel ya da entelektüel boyutta erişim sağlamaya yönelik standartlar ve kataloglama kuralları kütüphanelerde kullanılan üst veriler olarak nitelendirilmektedir (Baca, 2016). Üst veri bir bilgi kaynağının yaşam döngüsü içerisinde farklı aşamalarda farklı aktörlerce oluşturulabilmektedir. Örneğin, bilgi kaynağının oluşturulma aşamasında yazarları, katkıda bulunanlar, kaynak ve hedef kitlesi hakkındaki veriler orijinal yazarlar tarafından sağlanabilmektedir. Bilgi kaynağının düzenlenmesi aşamasında ise konusu, yayın tarihi ve erişim hakları gibi bilgiler katalog kütüphanecileri tarafından kayıt altına alınabilmektedir. Erişim ve kullanım aşamasında ise kullanıcı tarafından inceleme ve açıklama gibi değerlendirme bilgileri eklenebilmektedir (NISO Framework Working Group, 2007, s. 58).

Kütüphaneler kaynak tanımlama sürecinde ürettikleri ya da elde ettikleri üst veriler aracılığıyla bilgi kaynaklarına erişimin sağlanmasının yanı sıra bu kaynakların yönetimi ve korunması gibi işlemleri de gerçekleştirmektedir. Üst veri standartlarının doğru kullanımı erişilebilirliğini ve bilgi kaynaklarının görünürlüğünü arttırırken bilgi sistemleri arasında aktarımın da gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu noktada üst veri standardındaki alanların tasarımı ve kullanımı bilgi sistemleriyle olan uyumluluk açısından önem taşımaktadır. Söz konusu uygulamalar aynı zamanda bilgi kaynaklarının keşfedilmesinde ve kullanımına ilişkin kararların oluşturulmasında son derece etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra üst veri kalitesi bir sistemdeki içeriğin başka bir sisteme eklenebilmesi veya başka sisteme uyumlu hale getirilebilmesi açılarından da önem taşıyan bir unsurdur.

Bu kitap bölümünde farklı bilgi kaynaklarının tanımlanması için çeşitli üst veri standartlarını kullanan kütüphanelerde üst veri kalitesinin değerlendirilmesine yönelik yaklaşımların betimlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanında üst veri kavramına yönelik çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Ancak doğrudan üst veri kalitesine ve üst veri kalitesine yönelik ölçütleri açıklama boyutunda bir literatür boşluğunun olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda atıf veri tabanları başta

olmak üzere ulusal ve uluslararası veri tabanlarında üst veri kalitesine yönelik bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama ile derlenen bilimsel çalışmalar incelenerek öncelikle üst verinin kütüphaneler açısından sağladığı avantajlar ele alınmış; ardından da üst veri kalitesine yönelik yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde dikkate alınan unsurlara yer verilerek konuya ilişkin değerlendirmeler sunulmaktadır.

2. Kütüphaneler ve Üst Veri

Kütüphaneler toplumsal rolleri gereği bilgi kaynaklarını sağlamadan kullanıma sunmaya kadar geçen süreçte bir dizi teknik işlemin gerçekleştirildiği kurumlardır. Bu işlemler içerisinde yer alan kataloglama, sınıflama ve dizinleme gibi işlemler üst veri uygulamaları olarak da nitelendirilmektedir (Baca, 2016). Üst veri birçok formda bulunmaktadır. Özellikle bilgi sistemlerindeki yapıların çoğunlukla üst veriye dayandığını (metadata driven) söylemek mümkündür. Bilgi sistemlerinde depolanan içeriğin, oluşturulma süreci, adı, konusu ve özelliklerine yönelik üst verilerle kayıt altına alındığı bilinmektedir. Buradan hareketle üst verinin bilgi sistemlerinin işlevselliğini sağlayan temel bir unsur olduğunu, kullanıcıların ilgilendikleri içeriğe erişmelerini, öne çıkan bilgileri kaydetmelerini ve paylaşmalarını sağladığı belirtilmektedir (Riley, 2004, s. 2). Ayrıca üst verinin işlevleri şu şekilde açıklanabilir (Liu, 2007, s. 12-13);

1. *Tanımlama:* Üst veri bilgi kaynağı ya da veri ile ilgili tanımlayıcı bilgileri içerir. Kaynağın niteliği, durumu, kalitesi, içeriği veya yapısı hakkında bilgi sunar. Bu özellikler sayesinde bilgi kaynağının erişilebilir olmasını sağlar.

2. *Yer/Konum:* Üst veri bilgi kaynağının yerini gösterir. Yer gösterme işlevi fiziksel bir bilgi kaynağının nerede olduğunu göstermek (yer numarası gibi) şeklinde olabileceği gibi dijital ortamdaki kaynaklar için bir bağlantı adresini sunmak şeklinde de olabilmektedir. Bunun yanı sıra tanımlanan bilgi kaynağına yönelik coğrafi konum bilgilerini gösterme gibi olanaklar da tanımaktadır.

3. *Keşif:* Üst veri bilgi kaynağının başlığı, konusu, yazarı/sorumlusu gibi bilgileri içermektedir. Bu bilgiler kullanıcının bilgi sistemlerinde aradığı kaynaklara yönelik gezinti yapmasının yanı sıra ihtiyaç duyduğu bilgi kaynaklarını keşfetmesine ve bilgi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmasına da katkı sağlar.

4. *Arşivleme:* Bilgi kaynağının sürüm veya edisyon bilgisi üst veri alanları içerisinde verilen bilgiler arasındadır. Bu bilgi bir bilgi kaynağının arşivlenmesi ile ilgili temel

bilgi olma niteliğindedir. Bunun yanı sıra üst veri alanlarındaki bilgiler bilgi kaynağının uzun süreli korunmasına yönelik uygulamalar hakkında da fikir verici niteliktedir.

5. *Değerlendirme ve Seçim:* Üst veri kullanıcıların eriştikleri bilgi kaynaklarını seçmelerine de yardımcı olan bir unsurdur. Bilgi kaynağına yönelik olarak sunulan özellikler ve açıklamalar kullanıcının bilgi kaynağı hakkında temel düzeyde bilgi edinmesini sağlar. Bu bilgi sayesinde de kullanıcılar ilgili kaynağı kullanıp kullanmayacakları konusunda fikir sahibi olabilmektedir.

Kütüphaneler açısından değerlendirildiğinde bilgi kaynaklarının tanımlanmasında gerçekleştirilen kataloglama çalışmaları ile üst veri oluşturmaya yönelik çalışmaların aynı işlemler olduğu belirtilirken bu iki işlem arasında birtakım benzerlik ve farklılıkların olduğuna vurgu yapılmaktadır. Buna göre benzerliklerde bu işlemlerin gerçekleştiriliş amaçları, kayıt altına alınan bileşenler ile belirli kontrollü sözlükler ve kuralların kullanımı yer almaktadır. Farklılıklarda ise üst verinin dijital nesnelerin bütününe ya da bir parçasına yönelik olarak oluşturulabilmesi, dijital nesnenin yapısına ya da türüne göre farklı üst veri standartlarının kullanılabilmesi, kataloglama işlemlerine göre daha basit işlemleri içermesi, bilgi kaynağının dijital sürümüne bağlı olarak oluşturulmasına değinilmektedir (Zhang ve Gourley, 2009, ss. 31-33). Üst verinin kataloglama uygulamalarından farklılıklarının daha çok tanımlanan bilgi kaynağının dijital ortamda bulunmasından ve bazı yapısal özelliklerden kaynaklandığı görülmektedir. Kütüphaneler açısından ise gelişen teknolojinin de etkisiyle hem koleksiyonlardaki dijital bilgi kaynakları artmış ve çeşitlenmiş hem de dijital bilgi kaynaklarına yönelik çevrimiçi katalog dışında da bilgi sistemleri (örneğin kurumsal açık arşiv sistemleri, dergi yönetim sistemleri gibi) kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistemlerde gerçekleştirilen tanımlama işlemleri de üst verinin tasarımı, üretimi ve paylaşımı gibi iş süreçlerini gerektirmiştir.

Kütüphanelerde dijital bir kütüphane sistemlerinin geliştirilmesi aşamasında üst veri ile ilgili birçok işlem gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılandırma sürecinde genellikle kavramsal modeller çerçevesinde ortaya koyulan işlevsel gerekliliklerin karşılanması için üst verilere yönelik bir düzenleme çalışması yapılmaktadır. Bir kurumda önceden oluşturulmuş üst verilerin herhangi bir işlem yapılmadan yeni yapılandırılan bir dijital kütüphane sisteminin özelliklerine tam olarak uyum sağlaması nadiren gerçekleşen bir durum olarak nitelendirilmektedir (Ruddy, 2008). Bu kapsamda bütün bilgi nesneleri için içerik, bağlam ve yapı özelliklerinin üst veri aracılığıyla sunumu önem taşımaktadır. Bu özelliklerden içerik (content), bilgi kaynağının hakkında olduğu konu ile ilgili bilgileri, bağlam (context), bilgi kaynağının üretimi ve sonrasındaki işlemlere (ne, nerede, ne zaman, kim gibi sorulara yanıt veren) yönelik bilgileri ve yapı (structure) ise bilgi kaynağının içsel, dışsal ya da her

iki boyuttaki bağlantılarını veya ilişkileri gösteren bilgileri kapsamaktadır (Gilliland, 2016). Belirtilen özelliklerin aktarımında üst veri standartlarından ve şemalarından yararlanılarak geliştirilen uygulama profilleri (application profiles) bilgi kaynaklarının özelliklerinin teknik boyutta sunumunu sağlamaktadır. Uygulama profili, belirli bir uygulamanın yerel olarak tanımlanmış unsurlar da dahil olmak üzere çeşitli üst veri standartlarından yararlanılarak işlevsel gereksinimlerin karşılanmasına izin veren yapılar olarak ifade edilmektedir (Baca, 2016). Konuyla ilgili olarak uygulama profillerinin oluşturulmasında (1) üst veri ile ilgili gereksinimlerin tanımlanması, (2) en uygun üst veri standardının seçilmesi, (3) yerel olarak kullanımına ihtiyaç duyulan alanlarda mümkün oldukça üst veri standardının ilgili olabilecek alanlarının (semantik daraltma gibi uygulamalarla) kullanılması ve (4) diğer ihtiyaç duyulan alanlar için özel alanların (namespace) kullanımının tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Dekkers, 2001 akt. Liu, 2007, s. 107).

Kütüphaneler gibi bilgi sistemleri üzerinden koleksiyonlarını yöneten kurumsal yapılarda birden çok üst veri standardı kullanılabilmektedir. Bununla birlikte bir sistemin içerisinde de bilgi kaynaklarının içerik, bağlam ve yapısını tanımlamaya yönelik uygulama profilleri geliştirilebilmekte, bu doğrultuda da farklı niteliklerdeki üst veri standartlarından yararlanılabilmektedir. Kütüphane, arşiv, müze gibi kurumsal yapılarda bilgi kaynaklarının tanımlanmasında kullanılan üst veri standartları dört başlık altında toplanmaktadır (Gilliland, 2016; Zeng ve Qin, 2016, ss. 23-25):

1. *Veri yapısı standartları:* Bir kaydı kapsayan yapıyı ortaya koyan standartlardır. Bu standartlar tanımlanacak bilgi kaynağının hangi özelliklerinin belirlenmesi gerektiğini ortaya koyar. Üst veri standartları ve şemaları bu kapsamda değerlendirilmektedir. Örneğin Machine Readable Cataloguing 21 (MARC 21), Dublin Core, VRA Core, Categories for the Description of Works of Art (CDWA) gibi standartlar bu grupta yer almaktadır.

2. *Veri içeriği standartları:* Belirlenen veri yapısı standardındaki alanlarda bilgi kaynağının özelliklerinin söz dizim (syntax) olarak nasıl verileceğini gösteren standartlar ve rehberler bu kategoride gruplanmaktadır. Bu standartlar biçimleme açısından da yönlendirici rolde bulunmaktadır. Anglo-American Cataloguing Rules (AACR), Resource Description and Access (RDA), Cataloging Cultural Objects gibi kural ve rehberler bu standartlar kapsamında bulunmaktadır.

3. *Veri değişimi standartları:* Bir veri yapısı standardının gösterim türü olarak ifade edilebilecek nitelikteki standartlardır. Verinin bir sistemden diğerine aktarımı ile ilgili

işlemlerde kullanılan işaretleme dilleri gibi standartlar bu kapsama yer almaktadır. XML (eXtensible Markup Language), RDF (Resource Description Framework) gibi standartlar bu grupta yer almaktadır.

4. *Veri değeri standartları:* Veri yapısı standartlarında belirtilen alanlarda kullanılacak terimler, isimler ya da sayısal ifadelerin yer aldığı standartlardır. Bu grupta sınıflama sistemleri, terim listeleri, konu başlıkları listeleri veya yazar listeleri gibi kontrollü sözlükler bulunur. Örnek olarak Dewey Decimal Classification (DDC), Library of Congress Classification (LCC), Library of Congress Subject Headings (LCSH) gibi kaynaklar gösterilmektedir.

Bir bilgi kaynağının tanımlanmasında kullanılan ve tanımlanması planlanan özellikhangi üst veri standardı türünün kullanılacağının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede üst veri standardının yapılandırılması her açıdan gerekli olan bir süreçtir. Söz konusu süreçte resmî olmayan (informal), yerel olarak geliştirilmiş rehberler, resmî ve uluslararası standartların tekil ya da birlikte kullanımı öne çıkmaktadır (Miller, 2011, ss. 22-23). Ayrıca üst veri tasarımının ve oluşturulmasının dikkatli bir şekilde yapılması ilgili bilgi kaynaklarının web siteleri üzerinden keşfedilmesi ve erişilebilir olmasını sağlayabilmektedir. Diğer yandan sadece iyi bir üst veri tasarımı veya üst veri oluşturma süreci içeriğin dağıtımı açısından sınırlı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim, kullanıcılar yeni bir içerik keşfettiklerinde bu içeriği yeni bir bağlamda kullanma eğiliminde bulunmaktadır. Bu kapsamda tek başına iyi üst veri yeterli olmamakta, çeşitli sistemler tarafından işlenebilen ve üst veri standartları ve şemaları ile kodlanabilen bir içeriğin geliştirilmesi gerekli olmaktadır (Zhang ve Gourley, 2009, ss. 35-36). Üst veri şeması, belirli bir kullanıcı grubuna yönelik olarak hazırlanmış ve bilginin kodlanması için kullanılan kurallar, yapılar ve düzenlemeler olarak ifade edilmektedir (Baca, 2016). Üst veri şemasının genel yapı olarak dört temel özelliğinin bulunması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bunlar; (1) *modülerlik (modularity)*: diğer üst veri şemalarıyla sözdizimsel ve anlamsal olarak diğer üst veri şemalarıyla karşılıklı işlerliğe izin veren, farklı şemalardan öğelerin yanı sıra kontrollü sözlükler gibi kaynakların da kullanımına olanak tanıması, (2) *genişletilebilirlik (extensibility):* yerel ya da bilgi kaynağına niteliğine yönelik ihtiyaçlar çerçevesinde karşılıklı işlerliği engellemeyecek şekilde üst veri alanlarının çoğaltılabilmesi veya eklemelerin yapılabilmesi, (3) *daraltma (refinement):* standart öğelerin standart öğelerin nitelendirilmesi veya öğelerin özgün ve ayrıntılı şekilde sunumu için belirlenmiş değer aralıklarının tanımlanması, (4) *çok dillilik (multilingualism*): dilsel ve kültürel çeşitliliğe saygı duyan üst veri mimarileri ile kullanıcıların kendi ana dillerinde ve uygun karakter kümelerinde kaynakların yönetimini sağlaması olarak ifade edilmektedir (Duval,

Hodgins, Sutton ve Weibel, 2002). Üst veri şemalarının niteliklerine ek olarak iyi bir üst veri yapısının nitelikleri de National Information Standards Organization (NISO) tarafından 2007 yılında yayımlanan bir çalışmada açıklanmıştır. Bu nitelikler şu şekilde açıklanabilir (NISO Framework Working Group, 2007, ss. 61-62):

1. İyi üst veri, hedef kitleye, gelecekteki ve potansiyel kullanım şekillerine, koleksiyondaki materyallere uygun şekilde geliştirilmiş standartlarla uyumlu olmalıdır.
2. Karşılıklı işlerliği destekleyecek nitelikte olmalıdır.
3. Bilgi kaynaklarını tanımlamak ve ilgili nesneleri bir araya getirmek için otorite listelerini ve veri içeriği standartlarının kullanımına olanak tanımalıdır.
4. Dijital nesnenin kullanım koşulları ile ilgili bilgileri açık bir şekilde sunmalıdır.
5. Bilgi kaynaklarının uzun süreli korumasını ve düzenlenmelerini destekleyici yapıda olmalıdır.
6. İyi üst verinin kendisi de bir bilgi kaynağıdır. Bu bağlamda, otorite, orijinallik, arşivlenebilirlik, kalıcılık ve benzersiz tanımlama niteliklerini taşımalıdır.

Bilgi kaynaklarına yönelik olarak gerçekleştirilen kataloglama ve sınıflama işlemleri kütüphanelerin üst veri oluşturma bağlamında çok uzun zamandır yürüttükleri iş süreçlerini kapsamaktadır. Genel amaç olarak kütüphaneler koleksiyona sağlanan bilgi kaynaklarının çeşitli özelliklerini kayıt altına alarak hem fiziksel düzenleme (raf düzenlemesi gibi) hem de çevrimiçi ortamda düzenleme yapmaktadır. Bu düzenleme sayesinde bilgi kaynaklarına bir yandan fiziksel erişim sağlanırken çevrimiçi ortam üzerinden de ilgili bilgi kaynağının kütüphanenin koleksiyonunda bulunduğu gösterilmekte, kullanıcıya da ilgili kaynağı kullanıp kullanmayacağına ilişkin karar vermesine yardımcı olunmaktadır. Dijital bilgi kaynaklarının kütüphane koleksiyonlarında yer almasıyla bu kaynaklara yönelik bilgi sistemleri de çeşitlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda kütüphaneler dijital bilgi kaynaklarını ve dijital bilgi kaynaklarına yönelik bilgileri de düzenlemeye başlamışlardır (Glushko, 2020). Dijital bilgi kaynaklarına yönelik olarak kullanılan bilgi sistemlerinde kullanılan üst veriler de kütüphanelerin çeşitlenen etkileşim ortamlarına uyum sağlamalarının temelini oluşturmuştur. Bu sayede karşılıklı işlerlik gibi uygulamalarla kütüphaneler yalnızca insan etkileşimine değil makine etkileşimine yönelik uygulamalarda da bulunmaya başlamışlardır. Söz konusu uygulamalarda sunulan üst verilerin kalitesi bilgi kaynaklarının dijital ortamda daha görünür olması ve makine etkileşiminin arttırılması, veri aktarımı gibi süreçlerin otomatikleştirilmesi ve sistem değişikliklerinde veriye dayalı problemlerin azaltılmasında etkili olabilmektedir.

3. Üst Veri Kalitesi

Farklı amaçlarla üretilen ve ham halde bulunan veri, türü, kullanım ve üretilme amacı gibi unsurlara yönelik olarak geliştirilmiş bilgi sistemlerinde kayıt altına alınmaktadır. Üst veriler de bilgi sistemlerinde kayıt altına alınan verilerin neler olduğu, nasıl ve ne zaman toplandığı gibi bağlama dönük bilgileri sunarak verilerin erişilebilirliğini, keşfedilmesini, paylaşılmasını ve yeniden kullanılmasını sağlamaktadır (McMahon ve Denaxas, 2016). Üst veri kalitesi, kullanıcılara sunulabilecek hizmetler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kapsamlı bir analizle bilgi kaynağı hakkındaki bilgilerin çok daha ayrıntılı bir şekilde sunulması ile kaynağın daha görünür olması olanaklı hale gelmektedir. Yüksek kaliteli bir üst veri, kullanıcıların ihtiyaç duydukları bilgiden tam olarak emin olmadıklarında dahi ihtiyaç duydukları şeyi bulmalarına yardımcı olabilecek bir niteliktedir (Alemneh, 2009). Üst veri kalitesi bilgi kaynaklarına erişimin başarısını ve dağıtık dijital kütüphane yapılarında üst verinin paylaşılmasını etkileyen bir uygulamalar bütünüdür (Bui ve Park, 2006). Üst verinin kalitesine yönelik yaklaşımların birden çok boyuta odaklandığını söylemek mümkündür. Bu konudaki çalışmaların birinde üst veriye yönelik olarak yapılacak bir kalite tanımının üst verinin semantik yapısı (format ya da üst veri standardı), sözdizimsel yapısı (kullanılan şemanın özellikleri) ve üst veri alanlarında tanımlanan veri değerlerini kapsaması gerektiğine değinilmektedir (Bruce ve Hillmann, 2004, s. 9). Benzer şekilde bir diğer çalışmada da üst veri kalitesinin iki yönünün olduğuna değinilmiş; bu yönler nesnelerin kendilerindeki veri kalitesi ile nesnelerle ilişkilendirilmiş olan üst verilerin kalitesi olarak açıklanmıştır (Alemneh, 2009). Genel olarak değerlendirildiğinde üst verinin kalitesi teknik kalite ve içerik kalitesi olarak iki boyutta ele alınabilir. Teknik kalite kapsamında veri yapısı ve veri formatı ile ilgili standartlar ve uygulamaların kullanımı ve yapılandırılmasına yönelik konular yer alırken, içerik kalitesi boyutunda ise veri değerinin sunumu ve veri değeri ile ilgili standartların kullanımı konularının öne çıktığını söylemek mümkündür. Üst veri bir dijital kütüphanede veya bir bilgi sisteminde erişim ve aktarım gibi işlevlerin yanı sıra bilgi kaynaklarından doğru ve yeterli bilgiyi sunma işlevine de sahiptir (Margaritopoulos, Margaritopoulos, Mavridis ve Manitsaris, 2008). Bir üst veri yapısında hata olduğunda bu hata ilgili bilgi kaynağına erişimi engellemektedir. Üst veride yapıdan veri değerine kadar birçok noktada hata oluşabilmektedir (Alemneh, 2009). Dolayısıyla kalite kapsamında teknik uyumlulukların yanı sıra içerik olarak sunulan veri de önemli bir yer tutmaktadır. Genel bir ifade ile üst veri kalitesi, verileri belirli bir kullanıma uygun hale getiren standartlara uygunlukla da belirlenebilmektedir (Gavrilis ve diğerleri, 2015).

Bilgi kaynağının tanımlanmasında kullanılan her bir değer bir üst veri standardındaki alanlarda (elemanlarda) kayıt altına alınmaktadır. Bu doğrultuda bir tanımlama sürecinde çok

sayıda bileşen bulunmaktadır. Bunlardan biri üst veri elemanı ve bu elemanın anlambilimsel yönüdür. Kullanılan üst veri şemasına bağlı olan bu unsur tanımlanan değerin genel üst veri kalitesindeki yerini belirler. Üst veri kalitesinde önemli olan bir diğer nokta ise verinin oluşturulma açısından türüdür. Üst veri şemasında kullanılan alana bağlı olan bu durumda da içeriğin serbest metin olarak oluşturulması, kontrollü sözlüklerin kullanımı ya da belirli bir formatta (örneğin tarih gibi) verinin kaydedilmesi dikkate alınmaktadır. Son olarak ise tanımlanan verinin kendisi üst veri kalitesinin belirleyicisi olan etmenlerden biri olarak görülmektedir (Kapidakis, 2012).

Bilgi sistemlerindeki ve hizmetlerindeki gelişmelerle birlikte bilgi toplayıcıların, tematik portalların, kurumsal ağ geçitlerinin geliştirilmesiyle, kaliteli üst veriye ihtiyaç duyan ve topladığı üst verinin kalitesini denetleyen platformların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu platformlar çok sayıda üst veriyi harmanlama protokolleri gibi protokoller ve veri modelleri aracılığıyla toplayarak bilgi kaynaklarına erişim sağlayan katalogları kullanıcılara sunmaktadır. Bu platformlara örnek olarak Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana gibi platformlar örnek gösterilebilir. Diğer yandan akademik yayıncılık alanında yaygın olarak kullanılan ve DOI kısaltmasıyla bilinin dijital nesne tanımlayıcıların (Digital Object Identifier) oluşturulması[1], yayımlanmış olan dergi sayılarının bir veri tabanında taranabilir hale getirilmesi[2] gibi işlemler üst veri kalitesinin hem format hem de yapısal olarak uygunluğunun doğrulanması sonucunda mümkün olabilmektedir. Bu noktadan hareketle söz konusu kurumlar üst verinin sağlanması sürecinde teknik yönden üst veri kalitesini doğrulayacak mekanizmalara ihtiyaç duymaktadırlar (Gavrilis ve diğerleri, 2015). İçerik kalitesi için de ayrı denetim mekanizmaları ve iş akışları yapılandırmaktadırlar.

Teknik kalite ve içerik kalitesi uygulamalarının gerçekleştirildiği üst veri, açıkladığı verinin bulunduğu alana ya da sektöre göre farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda verinin üretilme amacına göre üst veri kalitesine yönelik koşullarda dikkate alınması gereken hususların çeşitlenebildiği görülmektedir. Konuya yönelik bir örnek olarak 2016 yılında araştırma verilerinin yönetimi için geliştirilen FAIR ilkeleri gösterilebilir. FAIR ilkelerine göre araştırma verilerinin dolayısıyla üst verilerinin sahip olması gereken nitelikler şu şekilde açıklanmaktadır (Go FAIR Initiative, 2016):

1. *Bulunabilir (Findable):* Verinin yeniden kullanımı için bulunabilir olmasını temsil eden bu nitelik kapsamında üst verinin makinece okunabilirliği ön plana çıkmaktadır. Üst verilerde küresel boyutta tekil ve kalıcı tanımlayıcıların kullanılması, verinin

1 Örneğin bkz. Crossref Metadata Quality Check (https://www.crossref.org/02publishers/parser.html)

2 Örneğin bkz. DOAJ (https://doaj.org/docs/xml/)

zengin bir üst veri yapısıyla açıklanması, verinin tekil tanımlayıcılarının (identifier) üst veri içerisinde açık ve anlaşılır bir şekilde sunulması ve üst verinin arama özelliği bulunan veri tabanı gibi kaynaklara kaydettirilmesi

2. *Erişilebilir (Accessible):* Verinin bulunabilir olmasına yönelik uygulamaların ardından nasıl erişileceğine yönelik bilgilerin sunumu da üst veri aracılığıyla iletilmelidir. Bu kapsamda üst veriler atanmış olan tekil tanımlayıcılar aracılığıyla iletişim protokolleri aracılığıyla erişilebilir olmalıdır. Söz konusu protokol açık, ücretsiz ve tüm dünya çapında yapılandırılabilir olmalıdır. Veriye erişimin mümkün olmadığı durumlarda da üst verilerin erişilebilir olması gerekmektedir.

3. *Birlikte çalışabilir (Interoperable):* Veri, diğer verilerle birlikte kullanılabilmektedir. Bu nedenle de analiz, depolama ya da işleme amacıyla diğer uygulama ya da iş akışlarıyla karşılıklı işlerliği sağlayabilecek bir yapıda olması beklenmektedir. Bu bağlamda üst veride bilginin sunumu için resmî, erişilebilir, paylaşılabilir ve yaygın bir uygulama alanı bulunan bir dilin kullanılması önem taşımaktadır. Buna ek olarak FAIR ilkelerine uygun sözlüklerin üst veride kullanımı ve diğer üst verilere yönelik ayrıntılı göndermelerin bulunması bu başlık altında değerlendirilmektedir.

4. *Yeniden kullanılabilir (Reusable):* FAIR ilkelerinin temel amacı verinin yeniden kullanılabilirliğini sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için verinin ve üst verinin çoğaltılabilmesi ya da farklı boyutlarda birleştirilebilmeleri için iyi tanımlanmış olması gerekmektedir. Bu kapsamda üst veri çok sayıda, ilgili, doğru ve zengin bir nitelik içerecek şekilde oluşturulmalıdır. Üst veri açık ve erişilebilir bir veri kullanım lisansı ile yayınlanmalı, ayrıntılı bir provenans[3] bilgisini içermeli, ilgili alana yönelik standartları karşılayacak nitelikte olmalıdır.

Araştırma verilerinin yönetimine yönelik olarak geliştirilmiş olan FAIR ilkeleri bu türdeki verilerin ve veri setlerinin yönetimindeki temel bileşenlerden biri olan üst verinin kalitesinin ve kalite ölçütlerinin oluşturulması açısından da değerli yönlendirmeler içermektedir. FAIR ilkelerinin dışında genel kapsamda üst veri kalitesinin geliştirilmesi için dikkat edilmesi gereken konulara da literatürde değinilmektedir. Bu doğrultuda üst veri kalitesinin geliştirilmesi için beş noktaya işaret edilmektedir (Miller, 2011, s. 244):

3 Provenans, bu çalışmanın konusu çerçevesinde kullanıldığı şekliyle kullanıcılara üst verinin oluşturulmasındaki kaynakları ve kökenleri hakkında bilgi veren bir unsurdur. Bu sayede kullanıcıların güvenirlik ve doğruluk ile ilgili fikir edinmesine katkı sağlar. Provenans ayrıca üst veriye ilişkin sahiplik ve otorite bilgisinin yanı sıra bağlamsal bilgileri (yönetimsel üst veri) de içerir (Alemu ve Stevens, 2015).

1. *Üst veri standartlarının doğru kullanımı*: Bilgi kaynaklarının tanımlanmasında kullanılan üst veri standardının ve bu standart içerisindeki elemanların anlam, kapsam ve kullanım açısından özellikleri ile uyumlu bir şekilde tanımlama verilerinin eşleştirilmesi bu kapsamda öne çıkmaktadır. Tür (Type), format, kaynak (source), ilişkili kaynaklar (relation), tarih (data), zamansal kapsam (coverage temporal) gibi alanların anlamları ve kapsamları doğrultusunda kullanımına dikkat edilmelidir.

2. *Yeterli düzeyde içerik bilgisi ve erişim noktasının verilmesi:* Üst veriler içerisinde sunulan verilerin bilgi kaynağı ile ilgili yeterli ve kapsamlı seviyede tanımlayıcı bilgi ve erişim noktası içermesi üst veri kalitesi açısından önemlidir. Bu kapsamda tanımlama verileri ve erişim noktaları harmanlama gibi teknik işlemlerle başka bir platformda sunulduğunda da anlaşılabilirlik sağlayabilmelidir.

3. *Veri değerlerinin makinece işlenebilir veya bağlantı verilebilir şekilde kullanımı:* Bu kapsamda üst veri elemanlarına yönelik olarak kullanılacak veri giriş ekranlarında serbest metin içeren alanlar ile bilgisayarlarca işlenebilir alanların yapılandırılması, bu alanlara bilgisayarlarca işlenebilecek (bağlantı oluşturma, dizinleme, arama gibi) verilerin girilmesi, kontrollü sözlüklerin ve kodlama şemalarının kullanılması üst veri kalitesinde etkili olabilmektedir.

4. *Yönetimsel ve teknik üst verinin tanımlayıcı üst veriden ayrılması:* Bu unsur doğrultusunda hangi üst veri alanlarının kullanıcılara sunulmayacağının belirlenmesi öne çıkmaktadır. Teknik ve yönetsel açıdan kurum için değer taşıyan ancak kullanıcıların ihtiyaç duymayacağı verilerin tespit edilerek bu üst veri alanlarının harmanlama protokolleri gibi karşılıklı işlerlik ve paylaşım uygulamalarının dışında tutulması üst verinin yalnızca bilgi kaynağına yönelik temel tanımlayıcı bilgileri içermesi açısından önem taşımaktadır.

5. *Yerel uygulamaların kayıt altına alınması:* Üst veri uygulamaları aynı zamanda yerel boyutta ya da kuruma özgü düzenlemeleri de gerektirebilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen işlemler süreçler ve kararların bir doküman halinde kayıt altına alınması sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Ayrıca bu şekilde bir dokümantasyon gelecekte ihtiyaç duyulabilecek bir üst veri sistemi değişikliği gibi durumlarda da yol gösterici role sahip olacaktır.

Üst veri kalitesine yönelik uygulamalarda üst veri standardı ya da şeması içerisinde sunulacak verilerin çok yönlü bir yaklaşımla oluşturulması gerektiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda üst verinin her zaman bilgi kaynağı ile aynı sistemde bulunmayabileceği ve başka

bir sisteme aktarıldığında da ilgili bilgi kaynağını tanımlayabilecek nitelikte olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra üst veri yapılandırma süreçlerinde yerel ya da kuruma özgü uygulamaların kayıt altına alınması da sürdürülebilirlik açısından öne çıkmaktadır. Üst veri uygulamalarında dikkat edilmesi gereken noktalar genel olarak bir düzenleme sisteminde üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde ölçüt olarak yararlanılabilecek göstergeler hakkında da fikir vermektedir.

4. Üst Veri Kalitesinin Değerlendirilmesi

Kütüphanelerin bilgi kaynaklarına yönelik teknik hizmetler çerçevesinde uyguladığı iş süreçleri ayrıntılı bir üst veri üretimini gerektirmektedir. Üst veri hem teknik boyutta hem de sunulan içerik boyutunda bilgi kaynaklarına erişimin sağlanmasına etkili bir unsurdur. Bununla beraber üst veri yalnızca kurumun kendi sisteminde değil, harmanlama protokolleri gibi aktarımlar sonrasında da kayıt altına alındığı sistemlerde de erişilebilirlik sağlayan bir role sahiptir. Üst verinin taşıdığı tüm işlevler belirli kalite ölçütlerinin karşılandığı durumlarda öne çıkmaktadır. Üst veri kalitesinin değerlendirilmesine yönelik ölçütlerin genellikle üst verinin taşıdığı işlevler ve iyi bir üst veri yapısının kurulması için belirlenmiş olan unsurlardan hareketle oluşturulduğu değerlendirilmektedir.

Üst verinin yapısal açıdan doğrulanmasına yönelik hizmetler yoğunlukla kullanılmaktadır. Açık Arşivler Girişimi (Open Archives Initiative, OAI) tarafından üst veri sunan bilgi sistemlerinde yapısal geçerlilik ölçümü yapan araçlar bulunmaktadır (Hughes, 2005, s. 320). OAI-PMH Validator[4], bu araçlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Dijital bir kütüphanede kullanılan üst veri harmanlama protokolünden hareketle üst veri elemanlarının yapısal özelliklerine yönelik bir değerlendirme sunmaktadır. Bu kapsamda üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde ilk katmanı üst veri standardına yönelik doğrulamanın bir diğer ifadeyle makinece okunabilirliğin oluşturduğuna değinen bir çalışmada yedi ölçüt belirlenmiştir (Bruce ve Hillmann, 2004, ss. 4-10). Söz konusu ölçütler şunlardır:

- *Tamlık:* Kullanılan üst veri standardının tanımlanan nesneleri mümkün olduğunca tam olarak tanımlayacak nitelikte olması ve tanımlanması planlanan nesnelerin tümünde eksiksiz bir şekilde kullanılabilir olmasıdır.
- *Doğruluk:* Üst veri tanımladığı nesnelere yönelik doğru tanımlamaları içermelidir. Bir üst veri alanında verilen değerlerin doğru olması, tipografik hatalarının olmaması anlamına gelir.

4 Bkz. https://validator.oaipmh.com/

- *Provenans:* Üst verinin kimin tarafından hazırlandığını gösteren bir unsurdur. Üst veriyi hazırlayanın yetkinliği ve deneyimi gibi unsurlar bu konuda öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra verinin üretiminden itibaren hangi aşamalardan geçtiği, üst verinin nasıl sağlandığı veya oluşturulduğu gibi bilgileri içermektedir.
- *Beklentilere uygunluk:* Üst veri standardının kullanım alanına ve hedef kitlenin bilgi ihtiyaçlarını karşılayacak bir nitelikte olması gerekmektedir. Hedef kitlenin beklentilerini karşılayabilecek nitelikteki kontrollü sözlüklerin seçimi gibi unsurlar bu kapsamda öne çıkmaktadır.
- *Mantıksal tutarlılık ve uyum:* Üst veri elemanlarının tanımlanan bilgi kaynağının özellikleriyle uyumlu bir yapıda olmasına da işaret eden bir unsurdur. Üst veri standardındaki alanların standart tanımlarıyla uyumluluğunu işaret eden bir bileşendir.
- *Zamanındalık:* Güncellik ve gecikme (lag) kavramları üzerinden değerlendirilmektedir. Güncellik konusunda tanımlanan nesne değişirken üst verinin değişmemiş olması öne çıkmaktadır. Gecikmede ise nesnenin üst veriden önce kullanıma sunulmuş olması söz konusudur. Bu durumda nesne erişilebilir hale gelirken üst veriler henüz arama motorları tarafından keşfedilmemiş ya da kullanıma sunulmamış durumdadır.
- *Erişilebilirlik:* Üst verinin kullanıcılar tarafından okunabilir ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Fiziksel olarak tanımlandığı nesneyle birlikte olması ya da ilgili nesneye bağlantı sağlaması önemlidir. Teknik bir ekipman aracılığıyla okunabilir bir yapıda da bulunması bir problem olarak nitelendirilebilir. Hedef kitlenin farklılaşması ve farklı kullanıcı gruplarının farklı beklentilere sahip olmaları erişilebilirlikle ilgili sorunları da beraberinde getirebilmektedir.

Bruce ve Hillman (2004) tarafından belirlenen bu ölçütlerden yararlanılarak gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise dijital kütüphanelere yönelik üst veri kalitesi ölçütleri beklentilere uyum, provenans, tamlık, doğruluk ve erişilebilirlik olarak belirlenmiştir (Chen, Wen, Chen, Lin ve Sum, 2011). Üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlere yönelik bir diğer çalışmada da değerlendirme ölçütleri doğruluk, tamlık ve ilgililik unsurları üzerinden açıklanmıştır (Margaritopoulos ve diğerleri, 2008, ss. 106-107). Bu çalışmada doğruluk kavramsal olarak tanımlanan kaynağın gerçek gösteriminden ziyade entelektüel temsiliyetini ifade etmektedir. Doğruluk genel anlamda iki unsur altında sınıflandırılabilir. İlk unsur daha düşük düzeyde değerlerin doğru bir şekilde ifade edilmesine dayanır. Bu kapsamda dilin söz dizimsel ve dilbilgisel özellikleri ön plana çıkmaktadır. İkinci unsur ise değerlerin anlambilimsel doğruluğudur. Üst verinin tamlığı kaynağın bütün olarak tanımlama düzeyini

ifade etmektedir. Genel olarak tamlık üst veri alanlarındaki verilerin varlığı ya da yokluğu ile ölçülmektedir. Bu konuda üst veri alanlarının seçimi, zorunlu ve isteğe bağlı alanların belirlenmesi tamlık boyutu için önem taşımaktadır. İlgililik boyutunda ise bilgi kaynağının kullanımı bağlamında etkili olan bir unsurdur. Bir üst veri kaydı tam ve doğru olsa dahi kullanım alanına uygun şekilde yapılandırılmamışsa kullanım açısından yeterlilik göstermeyebilir. İlgililik doğruluk bileşeni ile karıştırılabilen bir boyuttur. Örneğin bir üst veri alanında yer alan değer ilgisiz olması nedeniyle hatalı olabilir. Bu durumda değerlerin üst verinin kullanım alanı ile uyumluluğu öne çıkarken, anahtar kelime gibi konu erişimi sağlayan değerlerin verilişinde kontrollü sözlüklerin kullanımının ilgililik boyutuna katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Bu ölçütlerden hareketle üst veri alanları içerisinde yer alan metinsel ifadelerin kalitesinin otomatik olarak değerlendirilmesine yönelik makine öğrenimi yaklaşımlarının denendiği görülmektedir (Lorenzini, Rospocher ve Tonelli, 2021).

Bilgi sistemlerinin üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde temel konu belirlenmiş ölçütlere uygun ölçüm tekniklerinin tanımlanmasıdır. Bu bağlamda yapılan bir çalışmada üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde tamlık, doğruluk, tutarlılık, uygunluk ve izlenebilirlik ölçütleri kullanılmıştır (Gavrilis ve diğerleri, 2015). Bu noktada çalışmada tamlık ölçütü kapsamında ayrı ayrı olmak üzere üst veri standardındaki zorunlu ve isteğe bağlı alanlar ile önerilen üst veri standardının tam olarak tanımlanan bilgi kaynağını kapsaması dikkate alınmaktadır. Doğruluk ölçütünde ise tanımlamada kullanılan bilgilerin doğrulanabilirlik özelliği öne çıkmaktadır. Bu ölçüt kapsamında bir üst veri alanında sunulan bilginin belirli bir kodlama şeması ya da bir bağlı veri sisteminde karşılığının olması gibi konular önceliklidir. Çalışmada yer alan bir diğer ölçüt tutarlılıktır. Tutarlılık ile açıklanmak istenen, üst veri standardındaki alanların ve alanlarda kullanılan değerlerin tüm bilgi kaynakları için önceden belirlenmiş kurallara sadık kalınacak şekilde belirlenmesidir. Çalışmadaki dördüncü ölçüt olan uygunluk ölçütünde de üst veri alanlarındaki değerlerin hedeflenen kullanıma uygunluğu değerlendirilmektedir. Son ölçüt olan izlenebilirlik ölçütü ise bir kaydın orijinal sürümüne dönüştürülebilme durumunu ya da kaydın geçirdiği değişikliklerin takip edilebilirliğini temsil etmektedir.

Üst veri kalitesine yönelik ölçütlerin kapsamı çok yönlü bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Konuya yönelik bir çalışmada tamlık ölçütü için bilgi kaynağına ilişkin kayıtlardaki üst veri ögelerinin boyutu ve dağılımı, tekil kayıt bazında içerdiği açıklayıcı ayrıntı boyutu ile bilgi sistemindeki kayıtların genel açıdan dağılımına odaklanmaktadır. Tamlık ölçütü üst veri sisteminin tanımlanmış olan işlevlerine yönelik olarak değişiklik gösterebilmektedir. Doğruluk ölçütünün kapsamında ise arayüzden üst veri alanının kullanımına kadar çeşitlilik gösteren bir değerlendirme süreci söz konusudur. Bu kapsamda içerik doğruluğu (kaynağı temsil ede-

cek verilerin sunumu), format doğruluğu (üst veri elemanlarının ve veri değerlerinin sözdizimi ya da veri türü açısından doğruluğu), girdi doğruluğu (alanlarda sunulan verilerin heceleme ve noktalama hataları içermemesi gibi), arayüz doğruluğu (üst veri alanlarının tarayıcı arayüzleri tarafından görüntülenmesi) ve doğru eşleştirme (üst veri haritalama ve dönüştürme işlemlerinin doğruluğu) unsurları yer almaktadır. Bir diğer ölçüt olan tutarlılık kapsamında ise tanımlama verisinin kayıt aşamasındaki tutarlılık, kaynak bağlantı adreslerinin verilişinin tutarlılığı, tekil tanımlayıcıların kullanımındaki tutarlılık, kaynağın tanımlanmasındaki, üst veri alanlarındaki verilerin biçimlenmesindeki ve üst veri sunumundaki tutarlılık yer almaktadır. Üst veri kalitesine ilişkin ölçütlerde diğer çalışmalardan farklı olarak ele alınan bir diğer ölçüt ise mükerrerlik (dublikasyon) analizidir. Bu ölçütte bilgi sisteminde aynı kayıttan birden fazla sayıda üretilmiş olma durumu değerlendirilmektedir (Zeng ve Qin, 2016, ss. 325-334).

Üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde ele alınacak ölçütlerde etkili olan unsurlardan biri bilgi sisteminin yapılandırılma amacıdır. Konuyla ilgili olarak açık veri portallarında üst veri kalitesine yönelik bir çalışmada beş ölçüt belirlenmiştir. Bu ölçütler ve göstergeleri şu şekilde açıklanmaktadır (Neumaier, Umbrich ve Polleres, 2016, s. 10):

- *Varlık:* Veri seti ile ilgili önem taşıyan bilgilerin varlığı bu noktada ele alınmaktadır. Bu boyut kapsamında kaynağa ilişkin erişim bilgilerinin verilmesi önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra kaynağı ya da veri setini keşfetmeye yardımcı bilgilerin (örneğin title, description, keyword gibi alanlar) yer alması beklenmektedir. Ayrıca ilgili kaynağı ya da veri setini sağlayan kuruma ilişkin bilgilerin (örneğin publisher gibi) sunumu, lisans koşullarının belirtilmesi, korumaya yönelik olarak format, boyut, güncelleme sıklığına ilişkin bilgilerin paylaşılması, üst verinin üretildiği ve güncellendiği tarih bilgilerinin yer alması bu boyut açısından değer taşımaktadır.
- *Uyumluluk:* Bu boyutta, kaynağa ilişkin üst verinin belirli bir formata uyum sağlama açısından değerlendirmesine yer verilir. Bu bağlamda erişimle ve iletişimle ilgili olarak verilen URL adresleri ile kişi/kurum e-posta adreslerinin format olarak geçerliliği, verilen tarih bilgilerinin format olarak standartlara uygunluğu, lisans koşullarının uluslararası lisanslarla uyumlu olarak verilmesi ve verilen dosya formatı ya da ortam (medya) türlerinin Uluslararası Internet Assigned Numbers Authority (Internet Tahsisli Numaralar Kurumu, IANA) gibi kuruluşlarca belirlenmiş formatlar çerçevesinde sunulması öne çıkmaktadır.
- *Erişilebilirlik (retrievability):* Bu boyut, verinin ya da üst verinin bir temsilci (agent) tarafından erişilebilir olup olmadığına yönelmektedir. Bu kapsamda erişim ve indirme

gibi işlemlere yönelik URL adreslerinin varlığı, bu adreslerin kişi ya da makinelerce kullanılabilirliğinin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

- *Doğruluk:* Bu boyutta üst veride sunulan bilgilerin yönlendirme yapılan kaynağı doğru bir şekilde işaret etme durumuna değinilmektedir. Bu kapsamda format ve boyut gibi bilgilerin tanımlanan kaynakla örtüşmesi gibi unsurlar dikkati çekmektedir.
- *Açık Veri:* Bu boyut kapsamında da tanımlanan kaynağın açık lisanslara sahip olup olmadığı, açık dosya formatlarında olma durumu ve dosya formatının makinece okunabilirliği değerlendirilmektedir.

Üst veri kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir diğer çalışmada da epidemiyoloji ve halk sağlığı araştırmalarında kullanılan verilerden hareket edilerek çok boyutlu bir üst veri kalitesi çerçevesi geliştirilmiştir. Bu çalışmada dört bölüme yönelik kalite ölçütleri belirlenmiştir. Bu bölümler; genel bilgi, araçlar ve teknolojiler, kullanılabilirlik ile yönetim ve korumadan oluşmaktadır. Bu bölümlerden hareketle belirlenen üst veri kalitesi ölçütleri ise tamlık, kapsamlılık, uygunluk, erişilebilirlik, doğruluk, keşfedilebilirlik, birlikte çalışabilirlik, genişletilebilirlik, zamanındalık, üst veri hakkında üst veri içerme (yönetimsel üst veri gibi), sürüm takibi yapılabilirlik şeklinde açıklanmıştır (McMahon ve Denaxas, 2016, s. 4).

Genel olarak üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde belirlenen ölçütler üst verinin oluşturulduğu sistemin kullanım amacı çerçevesinde çeşitlenebilmektedir. Bu noktadan tanımlanan bilgi kaynağı içerisinden bilgi sisteminin kullanım amacına yönelik verilerin belirlenerek üst veri alanlarında sunulduğu görülmektedir. Diğer yandan üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde etkili olan noktalardan biri de bilgi sistemlerinde üst veriye yönelik olarak karşılaşılan sorunlardır. Bu sorunlar yanlış veri değerlerinin kullanımı, üst veri alanlarının yanlış kullanımı, eksik bilgi sunumu, bilgi kaybı, veri değerlerindeki tutarsızlıklardır (Yasser, 2011). Belirtilen beş sorunun üst veri kalitesinin değerlendirilmesi bağlamında tamlık, doğruluk, uyumluluk ve tutarlılık gibi ölçütlere işaret ettiği söylenebilir. Ayrıca söz konusu sorunlarda üst veri tasarımının, bilgi kaynağının özelliklerine bağlı olarak tanımlama aşamasında görev alan profesyonellerin ve üst veri dönüştürme süreçlerindeki uygulamaların etkisi olabilmektedir.

Üst veri kalitesinin değerlendirilmesi bir süreç olarak üst verinin kavramsal olarak temel bibliyografik işlevleri taşıma durumuna odaklanmaktadır. Söz konusu işlevler keşif, kullanım, güncellik, doğrulama ve yönetim bileşenlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda literatürden de hareketle doğruluk, tamlık ve tutarlılık ölçütlerinin üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde en yaygın kullanılan ölçütler olduğu belirtilmektedir (Park, 2009). Benzer şekilde bir diğer

çalışmada ise doğruluk ve tutarlılık ölçütlerinin üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde öne çıktığı dile getirilmektedir (Park ve Tosaka, 2010). Konuyla ilgili çalışmalardan hareketle üst veri kalitesinde bilgi sistemlerine yönelik işlevsel gerekliliklerin kurum içi ve kurum dışı uygulamalar (örneğin veri aktarımı gibi) doğrultusunda belirlenmesi, farklı bilgi sistemlerine yönelik birlikte çalışabilirliği sağlayacak veri modellerinin yapılandırılması, kullanılan üst veri standardındaki alanlar ile alanlarda sunulacak değerlerin verilişine ilişkin açıklamaları içeren uygulamaların kullanımı, üst veri kalitesine yönelik farkındalık ve kalite kontrol mekanizmalarının oluşturulması üst veri kalitesinin iyileştirilmesi açısından önemli görülmektedir (Guy, Powell ve Day, 2004; Park, 2009; Park ve Tosaka, 2010).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bilgi insanlık için tarih boyunca toplumların gelişiminde önemli bir unsur olmuştur. Yaşanan gelişmelerle birlikte bilgi kaynakları da hızlı bir artış ve çeşitlenme göstermiştir. Bu artış ve çeşitlenme bilgi kaynaklarına erişim olanaklarının da gelişmesini sağlamıştır. Çevrim içi uygulamaların yaygınlık kazanması ve bilgi erişim uygulamalarının her geçen gün gelişmesi sonucunda bilgi kaynakları ve bu kaynaklara yönelik bilgiler de dijital ortamda yer almaya başlamıştır. Dijital ortamda yer alan bu kaynaklara erişim kapsamında da üst veriyi temel alan uygulamalar geliştirilmiştir. Konu kütüphaneler açısından değerlendirildiğinde geleneksel olarak bu kurumlardaki teknik hizmetler çerçevesinde gerçekleştirilen birçok iş süreci ile bilgi kaynaklarının üst verilerinin oluşturulduğu, bu işlemler sırasında bir dizi kural ve uygulamadan yararlanıldığı bilinmektedir. Bu uygulamalar aracılığıyla kütüphanelerde çok uzun yıllardır bilgi kaynaklarındaki tanımlayıcı veriler uluslararası standartlarla belirlenmekte, biçimlendirilmekte ve makinelerce okunabilir bir yapıda kullanıma sunulmaktadır. Kütüphanelerde üst veriye yönelik uygulamalar kataloglama ve sınıflama işlemlerinde, kurumsal açık arşivlerin ve dergi yönetim sistemlerinin kullanımında gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda da veri yapısı standartlarından MARC ve Dublin Core, veri içeriği standartlarından AACR ve RDA, veri değişimi standartlarından XML ve MARCXML, veri değeri standartlarından da LCC, DDC ve LCSH gibi standartlar ve sistemler kullanılmaktadır. Bu standart ve sistemlerle üretilen üst veri kayıtları ise OAI-PMH ve z39.50 gibi protokollerle sistemler arasında ya da diğer kütüphanelere aktarılmaktadır. Kütüphanelerde üst veri ile ilgili iş süreçleri yalnızca tanımlamada kullanılan standartlar ile sınırlı kalmamaktadır. Kütüphaneler ayrıca bünyelerindeki kurumsal açık arşivlerde veya dergi yönetim sistemlerinde bulunan bilgi kaynaklarına kalıcı adresler (DOI ve Handle gibi) atayabilmekte, Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana gibi portallarda üst verilerini yayınlayarak erişilebilirlik ve görünürlük sağlayabilmekte, LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe) gibi dijital koruma platformlarda üst verileri depolayabilmektedir.

Genel bir ifadeyle kütüphanelerin elde etmeden paylaşıma ve depolamaya kadar birçok iş sürecinde üst veriyi kullandıkları görülmektedir. Söz konusu iş süreçlerinde üst verinin bir başka platforma kaydedilmesi gibi uygulamalarda öncelikli olarak bir veri modeline uyumluluğunun ya da üst veri kalitesinin çeşitli açılardan kontrol edilmesine gereksinim duyulmaktadır.

Üst veri hem teknik hem de entellektüel boyutta uygulama gerektiren bir yapıdır. Bu yapıda teknik bağlamda üst verinin aktarımında ya da bir bilgi sisteminde uluslararası standartlara uygun format ve söz dizimi öne çıkmaktadır. Özellikle teknik boyutta üst veri aktarımı ve kalıcı adres üretimi gibi işlemlerde öncelikle yapısal uygunluk bilgi sistemlerindeki mekanizmalar aracılığıyla denetlenebilmektedir. Makinece okunabilirlik olarak da nitelendirilebilecek bu süreç üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde de ilk aşama olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan üst verinin işlevlerine yönelik olarak da birtakım tespitlerde bulunulduğu görülmektedir. Üst verinin taşıdığı işlevler aynı zamanda kalite ölçütlerinin belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Bu çerçevede FAIR İlkeleri gibi yaklaşımlar araştırma verilerinden hareketle üst verinin bulunabilirlik, erişilebilirlik, birlikte çalışabilirlik ve yeniden kullanılabilirlik özelliklerine sahip olması gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca üst veriler bilgi kaynağının içerisinde gömülü olarak ya da bilgi kaynağına yönlendirme içerecek şekilde ayrı bir yerde de bulunabilmektedir. Üst verilerin işlevselliğinde ve üst veriye yönelik sistemlerin yapılandırılmasında, (1) standartların kullanımı, (2) makinece okunabilirlik özelliği taşıyan düzenlemelerin yapılması, (3) içeriğin ve erişim noktalarının uygun verilmesi ile (4) teknik ve yönetimsel verilere ek olarak yerel uygulamaların da kayıt altına alınması önem taşımaktadır.

Üst veri kalitesinin değerlendirilmesi birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalarda genel olarak kalite ölçütleri belirlenmiş, bu ölçütlerin tanım ve kapsamları açıklanmıştır. Buna ek olarak belirlenen kapsam doğrultusunda her bir ölçüt için geliştirilen formüller aracılığıyla yapılan hesaplamalarla nicel ölçümler yapılabilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde üst veri kalitesinin değerlendirilmesinde tamlık, doğruluk, tutarlılık ölçütlerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu ölçütlere ek olarak üst verinin kullanım amacına göre farklı ölçütler de değerlendirmeye dahil edilmiş, bu kapsamda açık veri, sürüm kontrolü yapılabilirlik gibi unsurlar da ele alınmıştır. Çalışmalarda öne çıkan bir diğer nokta ise kalite değerlendirme ölçütlerinin üst veri ile ilgili karşılaşılan sorunları azaltmaya yönelik işlevleridir. Bu doğrultuda mükerrerlik analizi gibi ölçütler de geliştirilmiştir. Genel bir değerlendirme ile kütüphanelerin iş süreçlerinde önemli bir yer tutan üst verinin kalite değerlendirmelerinin otomatik ve doğrudan kontrol mekanizmalarıyla belirli zaman aralıklarında tekrarlanacak şekilde yapılması üst verinin üretimi, paylaşımı ve yeniden kullanımı gibi konularda etkililik sağlamaktadır. Bu tür değerlendirmelerin kütüphaneler bün-

yesinde yapılandırılmış olan farklı sistemlerin işlevsel gereklerine uygun bir işleyişin ortaya çıkmasına da katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Kaynakça / References

Alemneh, D. G. (2009). Metadata quality assessment: A phased approach to ensuring long-term access to digital resources. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, *46*(1), 1-8. doi:10.1002/meet.2009.1450460380

Alemu, G. ve Stevens, B. (2015). 2—Existing standards-based metadata approaches and principles. G. Alemu ve B. Stevens (Ed.), *An Emergent Theory of Digital Library Metadata* içinde (ss. 11-28). Chandos Publishing. doi:10.1016/B978-0-08-100385-5.00002-X

Baca, M. (2016). *Introduction to metadata*. Los Angeles: Getty Research Institute. http://www.getty.edu/publications/intrometadata adresinden erişildi.

Bruce, T. R. ve Hillmann, D. I. (2004). The Continuum of metadata quality: Defining, expressing, exploiting. ALA Editions. https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/7895 adresinden erişildi.

Bui, Y. ve Park, J. (2006). An assessment of metadata quality: A case study of the National Science Digital Library metadata repository. *Proceedings of the Annual Conference of CAIS / Actes du congrès annuel de l'ACSI*. doi:10.29173/cais166

Chen, Y.-N., Wen, C.-Y., Chen, H.-P., Lin, Y.-H. ve Sum, H.-C. (2011). Metrics for metadata quality assurance and their implications for digital libraries. C. Xing, F. Crestani ve A. Rauber (Ed.), *Digital Libraries: For Cultural Heritage, Knowledge Dissemination, and Future Creation* içinde, Lecture Notes in Computer Science (C. 7008, ss. 138-147). Berlin, Heidelberg: Springer. doi:10.1007/978-3-642-24826-9_19

Duval, E., Hodgins, W., Sutton, S. ve Weibel, S. L. (2002). Metadata Principles and Practicalities. *D-Lib Magazine*, *8*(4). doi:10.1045/april2002-weibel

Gavrilis, D., Makri, D.-N., Papachristopoulos, L., Angelis, S., Kravvaritis, K., Papatheodorou, C. ve Constantopoulos, P. (2015). Measuring Quality in Metadata Repositories. S. Kapidakis, C. Mazurek ve M. Werla (Ed.), *Research and Advanced Technology for Digital Libraries* içinde , Lecture Notes in Computer Science (C. 9316, ss. 56-67). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-24592-8_5

Gilliland, A. J. (2016). Setting the stage. M. Baca (Ed.), *Introduction to Metadata* içinde . Los Angeles: Getty Research Institute. http://www.getty.edu/publications/intrometadata adresinden erişildi.

Glushko, R. J. (2020). *The Discipline of organizing* (4th Professional Edition.). Berkeley: University of California Press.

Go FAIR Initiative. (2016). FAIR Principles. *GO FAIR*. 12 Mayıs 2023 tarihinde https://www.go-fair.org/fair-principles/ adresinden erişildi.

Guy, M., Powell, A. ve Day, M. (2004). Improving the Quality of Metadata in Eprint Archives. *Ariadne*, (38). http://www.ariadne.ac.uk/issue/38/guy/ adresinden erişildi.

Hughes, B. (2005). Metadata quality evaluation: Experience from the Open Language Archives Community. Z. Chen, H. Chen, Q. Miao, Y. Fu, E. Fox ve E. Lim (Ed.), *Digital Libraries: International Collaboration and Cross-Fertilization* içinde, Lecture Notes in Computer Science (C. 3334, ss. 320-329). Berlin, Heidelberg: Springer. doi:10.1007/978-3-540-30544-6_34

Kapidakis, S. (2012). Comparing metadata quality in the Europeana context. *Proceedings of the 5th International Conference on PErvasive Technologies Related to Assistive Environments* içinde (ss. 1-8). New York: Association for Computing Machinery. doi:10.1145/2413097.2413129

Liu, J. (2007). *Metadata and its applications in the digital library: Approaches and practices*. Westport, Conn: Libraries Unlimited.

Lorenzini, M., Rospocher, M. ve Tonelli, S. (2021). Automatically evaluating the quality of textual descriptions in cultural heritage records. *International Journal on Digital Libraries*, *22*(2), 217-231. doi:10.1007/s00799-021-00302-1

Margaritopoulos, T., Margaritopoulos, M., Mavridis, I. ve Manitsaris, A. (2008). A Conceptual framework for metadata quality assessment. J. Greenberg, W. Klas ve Dublin Core Metadata Initiative (Ed.), *Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Applications* içinde (ss. 104-113). Göttingen: Dublin Core Metadata Initiative.

McMahon, C. ve Denaxas, S. (2016, 22 Ağustos). A novel framework for assessing metadata quality in epidemiological and public health research settings. arXiv. http://arxiv.org/abs/1608.06079 adresinden erişildi.

Miksa, S. D. (2021). Cataloging principles and objectives: History and development. *Cataloging & Classification Quarterly*, *59*(2-3), 97-128. doi:10.1080/01639374.2021.1883173

Miller, S. J. (2011). *Metadata for digital collections: A how-to-do-it manual*. How-to-do-it manuals. New York: Neal-Schuman Publishers.

Neumaier, S., Umbrich, J. ve Polleres, A. (2016). Automated quality assessment of metadata across open data portals. *Journal of Data and Information Quality*, *8*(1), 2:1-2:29. doi:10.1145/2964909

NISO Framework Working Group. (2007). *A framework of guidance for building good digital collections: A NISO recommended practice* (3. bs.). Baltimore: National Information Standards Organization (NISO).

Park, J.-R. (2009). Metadata quality in digital repositories: A Survey of the current state of the art. *Cataloging & Classification Quarterly*, *47*(3-4), 213-228. doi:10.1080/01639370902737240

Park, J.-R. ve Tosaka, Y. (2010). Metadata quality control in digital repositories and collections: Criteria, semantics, and mechanisms. *Cataloging & Classification Quarterly*, *48*(8), 696-715. doi:10.1080/01639374.2010.508711

Riley, J. (2004). *Understanding metadata*. Baltimore: National Informaiton Standards Organization

Ruddy, D. (2008). Metadata and digital library development: Instructor manual. https://www.loc.gov/catworkshop/courses/metadatadl/pdf/mdld-instr-manual-01a.pdf adresinden erişildi.

Yasser, C. M. (2011). An Analysis of problems in metadata records. *Journal of Library Metadata*, *11*(2), 51-62. doi:10.1080/19386389.2011.570654

Zeng, M. L. ve Qin, J. (2016). *Metadata* (2nd edition.). Chicago: Neal-Schuman.

Zhang, A. B. ve Gourley, D. (2009). 4—Metadata strategy. A. B. Zhang ve D. Gourley (Ed.), *Creating Digital Collections* içinde, Chandos Information Professional Series (ss. 31-53). Chandos Publishing. doi:10.1016/B978-1-84334-396-7.50004-3

40. BÖLÜM / CHAPTER 40

Bilgi Bilimin Kavramsal Çerçevesinde Veri Yönetimi ve Veri Analitiği Uygulamaları

Data Management and Data Analytics Applications in the Conceptual Framework of Information Science

Özgür KÜLCÜ[1]

[1]Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Türkiye
E-mail: ozgurkulcu@hacettepe.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.40

ÖZ

Bilgiyi kaydetme, saklama ve tekrar kullanma becerisi bizi tüm canlılardan farklılaştırdı. Süreçte bilgi kaynağından özgürleştikçe daha akışkan ve etkileşimli hale geldi. Bilgi hizmetleri de kaynaktan ilişkilere ve hatta sentezlere yöneldi. Geleneksel bilgi hizmetleri yaşamda ağırlığını koruyor. Öte yandan bilgi, iletişim, yönetme ve doğrulama aracına dönüşüyor. Bilginin yapı taşı olan veri ve veri kaynaklarına dönük araştırmalar hızla artıyor.

Çalışmada bu çerçevede önceleri bilgi taşıyıcıları ardından bilginin kendisinin yönetimine dönük teorik ve uygulamalı çalışmalar anlatılmakta, bilgi ve belge yönetimi alanının sanat ve insanlık bilimleri, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve doğa bilimleri ile ilişkileri açıklanmaktadır. Bilgi bilimin değişen kapsamı içerisinde, verinin ortaya çıkışından bilgiye dönüşümüne içeriğin kapsamı, formatı, kullanımı ve onu çevreleyen karmaşık tüm konuların bir bütün olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada betimsel teknikler kullanılarak bilgi bilim çerçevesinde veri yönetimi, veri analitiği, iş zekâsı ve makine öğrenme çalışmalarının neler olduğu anlatılmakta, bilgi hizmetleri kapsamında kullanılabilecek veri analitiği bileşenleri tanıtılmaktadır.

Bilgi bilim çerçevesinde veri yönetimi, veri analitiği, iş zekâsı ve makine öğrenme çalışmaları bilgi hizmetleri kapsamında kullanılabilecek veri analitiği bileşenleri arasındadır. Veri analitiği, bilgi sistemleri ve yazılım uygulamaları konusunda teknik alt yapıya sahip olmayan sıradan insanlar için bile öğrenilebilir ve uygulanabilir bir araştırma alanı olmaya başlamıştır. Makine öğrenmede yeni yaklaşımlar, bilgisayara dayalı görü sistemleri ve doğal dil işleme alanındaki gelişmeler bilgi bilime yeni ufuklar açmaktadır. Çalışmada bilgi bilimde veri yönetimi temel bileşenleri tanımlanmaya, bilgi hizmetlerinde kullanılabilecek veri analitiği teknikleri açıklamaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi bilim, bilgi ve belge yönetimi, veri yönetimi, veri analitiği, iş zekâsı

ABSTRACT

The ability to record, store and reuse information differentiated us from all living things. In the process, it became more fluid and interactive as it became free from its source of information. Information services also moved from source to relationships and even syntheses. Traditional information services maintain their weight in life. On the other hand, information becomes a means of communication, management and verification. Research on data and data sources, which are the building blocks of knowledge, is increasing rapidly.

In this context, theoretical and applied studies on the management of information itself, and then the information carriers, are explained in this framework, and the relations of the field of information and records management with the arts and humanities, social sciences, behavioral sciences and natural sciences are explained. In the changing scope of information science, it is necessary to evaluate the scope, format, use of content and all the complex issues surrounding it as a whole, from the emergence of data to its transformation into knowledge. In this context, using descriptive techniques, data management, data analytics, business intelligence and machine learning studies are explained within the framework of information science, and data analytics components that can be used within the scope of information services are introduced.

Within the framework of information science, data management, data analytics, business intelligence and machine learning studies are among the data analytics components that can be used within the scope of information services. Data analytics has become a learnable and applicable research field even for ordinary people who do not have a technical background in information systems and software applications. New approaches in machine learning, computer-based vision systems and developments in natural language processing open new horizons for information science. In this study, it is tried to define the basic components of data management in information science and to explain data analytics techniques that can be used in information services.

Keywords: Information science, information and records management, data management, data analytics, business intelligence

Extended Abstract

Preliminary studies in the field of information management were mostly made on information resources, then theoretical and applied studies were carried out on the management of information itself. In this context, it was closely related to the arts and humanities, then social sciences, behavioral sciences, and finally natural sciences. In the changing scope of information science, it is necessary to evaluate the scope, format, use of content and all the complex issues surrounding it as a whole, from the emergence of data to its transformation into knowledge.

Traditionally, management of cultural heritage, librarianship, archiving, museology have been included in the arts and humanities. Information systems and records management, bio-informatics, service development in information centers were among the subjects that converged with social and behavioral sciences over time. Recently, information retrieval, information architecture, data management, bibliometrics, information/document engineering have been among the research topics of information science, natural sciences and mathematics.

Information science is essentially concerned with the social aspects of knowledge. It focuses on the development of services related to the transformation of individual knowledge into social knowledge, access and use principles. It creates the conditions for the reuse of information. The building block of knowledge, effective management of data, use of technological tools in information services, and even contributing to the development of related technologies are within the scope of the study of information science. In that context carrier resources (books, electronic media, etc.) are an intermediary. The main purpose is to ensure that the data or information content, whose integrity and validity has not been compromised, can be accessed to authorized persons on time and when necessary, and to protect it without damaging its integrity, regardless of the medium or carrier.

Many fields or subjects such as organizations, services and processes in organizations, subject specialties, geographic information services, historical research, information technology management and policies can be included in the scope of information research. Increasingly, data management and data analytics applications are increasing their weight in information research.

Especially with the 2010s, big data studies have started to transform from theoretical researches to technical applications with the introduction of cloud computing and artificial intelligence applications. Different types of libraries, archives and information centers naturally rank among the most important data sources. In this context, institutional information and document centers come to the fore. Big data in libraries even though it doesn't appear directly in data sources? This question is commonly asked today. Research shows that the demand for big data is increasing, especially in digitalized libraries. However, it is seen in the literature that big data studies in libraries are limited.

Big data in information centers; It can be used effectively in resource purchasing decisions, personalized reader services, effective process analysis and development of information services. In this context, data mining and data management applications, data visualization and analysis auxiliary tools can be used. Information centers, as the place where human information is collected, are among the most important potential sources of big data research.

The production and use of electronic documents and the social and industrial trends related to the subject seem to be among the topics of discussion of different fields. The question of what could be the future of computational archival science as a new field by examining the theory and applications of information and records management is one of the research topics of scientists working on the subject today.

On the other hand, the public opinion formed towards the use of public data for social benefit; It is important not only in terms of accountability and transparency, but also in terms of effective use of resources, strengthening local governments, and ensuring technical and social development. For the effective use of national digital public content, artificial intelligence technologies, developing information and database management applications, and data analysis/data mining studies should be examined. In the future, more investments are required to ensure the integration of management and administrative systems with business processes and information technology. Enterprise information management systems have to cover not only the management of information and document resources, but also data management applications. All processes, from the creation of any content produced or provided on corporate systems to its archiving and re-evaluation within the scope of data analytics applications, are evaluated within this scope.

In this context, in this study, data management, data analytics, business intelligence and machine learning studies are explained within the framework of information science, and data analytics components that can be used within the scope of information services are explained. Data analytics has become a learnable and applicable research field even for ordinary people who do not have a technical background in information systems and software applications. New approaches in machine learning, computer-based vision systems and developments in natural language processing open new horizons for information science.

Information science development, which is associated with the beginning of recorded history, took place depending on the transformations in humanity's relationship with knowledge. The ability to record, store and reuse information differentiated us from all living things. In the process, it became more fluid and interactive as it became free from its source of information. Information services also moved from source to relationships and even syntheses. Traditional information services maintain their weight in life. On the other hand, information becomes a means of communication, management and verification. Research on data and data sources, which are the building blocks of knowledge, is increasing rapidly. Machine learning and artificial intelligence are based on collecting, cleaning, processing, synthesizing, using and protecting the generated data. As mentioned in the study, information is growing rapidly by taking all these developments into the general framework of science. In these conditions, where we are and how much we invest in what is very important. What we will do both academically and in practice will carry us to the future with new dimensions or we will limit ourselves within the framework of traditional information services.

1. Giriş

Bilginin temel varlık nedeni etkileşimdir. Süje ve obje arasındaki etkileşimin ürünü olan bilgi, etiketlendiğinde ve kaydedildiğinde anlamlı hale gelir. Bilginin paylaşıldıkça ve yeni bilgilerle harmanlandıkça yaşamı dönüştüren güce dönüştüğünü fark eden insanoğlu uygarlığı inşa etmeye başarabilmiştir. Bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüşümünde aracı rolü bilgi bilim üstlenmiştir. Tarihsel süreçte bilgi merkezleri bilgiye erişim, araştırma ve öğrenme gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı sorusuna yanıt aramışlaradır. Bilginin kaydedildiği taşıyıcı araçlar olarak kil tabletler, kâğıt, manyetik bantlar, yarı iletken ortamlarda bilginin form yapısı, tanımlaması, depolanması, erişimi ve korunması bilgi bilimin uğraşı alanları arasında yer almıştır. Günümüzde kaynaktan ve mekândan özgürleştikçe bilginin kendisinin ve yapı taşı olan verinin nasıl yönetileceği pek çok disiplini içerisine alan yeni bir fenomene dönüşmeye başlamıştır. Bu kapsamda teorik ve uygulamalı çalışmaların yapıldığı bilgi ve belge yönetimi alanı, sanat ve insanlık bilimleri, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve doğa bilimleri ile yakın ilişki içerisindedir. Bilgi bilimin değişen kapsamı içerisinde, verinin ortaya çıkışından bilgiye dönüşümüne içeriğin kapsamı, formatı, kullanımı ve onu çevreleyen karmaşık tüm konular bir bütün olarak değerlendirilmek durumundadır. Son dönemlerde bilgi bilimin doğa bilimleri ve matematik alanına giren araştırma başlıkları arasında bilgi erişim, bilgi mimarisi, veri yönetimi, bibliyometri, bilgi/belge mühendisliği ön plana çıkmaktadır. İnsan bilgisinin toplandığı yer olarak bilgi merkezleri aynı zamanda büyük veri araştırmalarının en önemli potansiyel kaynakları arasında yer almaktadır. Çalışmada bu kapsamda bilgi bilimin temel dinamikleri ve geleneksel rolleri dışlanmadan değişen yönleri ele alınmaktadır. Bilginin organizasyonu, doğru ve güvenilir bilgiye erişim kadar veri yönetimi ve veri analitiğini anlamak da önemlidir. Alanımızın dönüşümünün bir parçası olarak bilgi taşıyıcısı araçlar ve mekanların yönetiminden bilginin kendisinin yönetimine dönük süreç devam etmektedir. Bilgi hala kavramsal olarak oldukça güçlü. Öte yandan bilginin yapı taşı olarak veri, güvenilir ve işlenebilir kaynak olarak önümüzde yeni ufuklar açmaya aday. Bu koşullarda gerek akademik çalışmalarda gerekse uygulamada çizeceğimiz yeni ufuklar bizi yeni boyutlarla geleceğe taşıyabilir ya da geleneksel bilgi ve belge hizmetleri çerçevesinde kendimizi sınırlandırabiliriz. Çalışma bu kapsamda bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

2. Bilgi Bilimin Gelişimi ve Günümüzde Aldığı Boyutlar

Bilgi bilim, yüzyılı aşan teorik ve uygulamalı birikimini değişen koşullarda yönetim, iletişim, ekonomi, istatistik, sistem mühendisliği ve veri yönetimi alanlarıyla harmanlayarak geleceğe uzanmaktadır. Önceleri bilgi taşıyıcıları ardından bilginin kendisinin yönetimine

dönük teorik ve uygulamalı çalışmaların yapıldığı bilgi ve belge yönetimi alanı, sanat ve insanlık bilimleri, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve doğa bilimleri ile yakın ilişki içerisinde olmuştur (Bates, 2015). Aşağıdaki şekilde yer aldığı gibi bu kapsamda sanat ve insanlık bilimleri, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve doğa bilimleri ile matematik alanları kesişebilmektedir. Geleneksel çerçevede kütüphanecilik, arşivcilik ve müzecilik hizmetleri kaynağa ve kaynağa erişime odaklanmaktadır. Bu kapsamdaki çalışmalar sanat ve insanlık bilimlerine daha yakın olarak tanımlanmaktadır. Kaynak merkezli bilgi yönetiminden ilişki merkezli bilgi yönetimine geçişle (Tonta, 2012, s.301), geleneksel kütüphane hizmetlerinin duvarların ötesinde bilgi hizmetlerine dönüşmesini sağlamıştır (Çakın, 2012). Bu gelişmeler bilgi ve belge yönetimi alanını önce sosyal bilimler ve davranış bilimlerine yakınlaştırmış, ardından bilgi sistemleri ve veri yönetimi ile doğa bilimleri ve matematik alanlarına yakın araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Çalışmada bilgi bilimin aldığı yeni boyutları inceleyebilmek için betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır yararlanılmıştır. Bu kapsamda literatür incelemesi ve eleştirel yansıtma ve sorgulama yoluyla yaşamın kalitesini artırmak için önceden planlanmış, düzenlenmiş ve işbirliğine dayalı sistematik incelemeler şeklinde tanımlanan eylem araştırması tekniklerinden yararlanılmıştır (Uzuner, 2005; Mills, 2003; Johnson, 2002)

Tablo 1. Bilgi Bilim Alanında Araştırmaların Bilim Alanlarına Dağılımı (Higgins, 2018, s.1322)

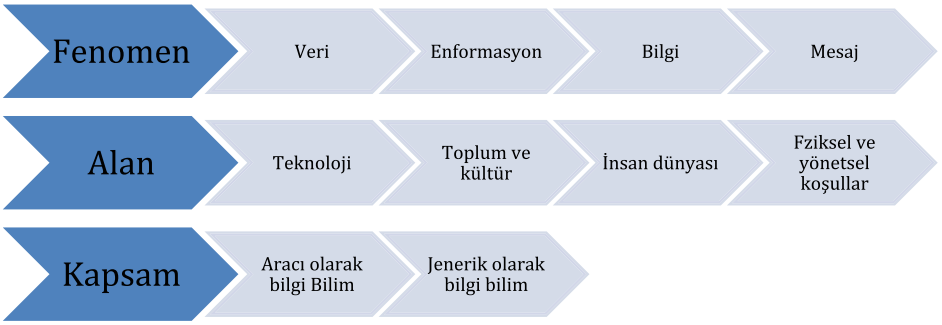
Okuma alışkanlığı Sanat kütüphaneciliği Yayıncılık çalışmaları Dijital değer yönetimi Sosyal epistemoloji Görsel işitsel arşivler Analitik bibliyografya Kültür enformatiği Müze enformatiği	Bilgi politikaları Kütüphane Koleksiyonlar El yazmaları Teorik kütüphanecilik Semantik Diplomatik Kütüphane yönetimi Sosyal enformatik Legal enformatik İş süreç yönetimi Jeneolojik arşivler	Bilgi davranışları Belge yönetimi Özel kütüphaneler Sosyal bilimler Veri arşivleri İş enformatiği	Kütüphane otomasyonu Yönetim bilgi sistemleri Kamusal arşiv yönetimi İnsan bilgisayar etkileşimi Bio-enformatik Tıbbi sağlık enformatiği	Bilgi erişim Veri tabanı yönetim sistemleri Bilgi mimarisi Elektronik yayıncılık Dijital kütüphaneler Veri madenciliği Bilim müzeleri Veri depolama Jeo-enformatik Kimya enformatiği
Sanat ve İnsanlık Bilimler		**Sosyal ve Davranışsal Bilimler**		**Doğa Bilimleri ve Matematik**

Yukarıdaki şekilde yer aldığı gibi sanat ve insanlık bilimleri kapsamında kültürel mirasın yönetimi, kütüphanecilik, müzecilik diplomatik ve jeneolojik araştırmalar, tarih ve arşiv araştırmaları, bilgi sosyolojisi, sosyal enformatik konuları bilgi bilimin alanına girmiştir. Sosyal ve davranış bilimlerle yakınsanan konular arasında bilgi sistemleri ve belge yönetimi, bio-enformatik, bilgi merkezlerinde hizmet geliştirme vb. yer almıştır. Bilgi bilimin doğa bilimleri ve matematik alanına giren araştırma başlıkları arasında ise bilgi erişim, bilgi mimarisi, veri yönetimi, bibliyometri, bilgi/belge mühendisliği yer almıştır (Higgins, 2018, s.1322).

Geçmişten günümüze bilgi bilimin temel konuları arasında aşağıdaki başlıklar sıralanabilir:

- Kütüphane ve bilgi bilim
- Arşiv bilimi
- Bibliyografya
- Belge yönetimi
- Bilgi (Knowledge) yönetimi
- Enformatik
- Bilgi sistemleri
- Sosyal çalışmalar ve enformasyon (Bates, 2015; Higgins, 2018, s.1322).

Bilgi bilim özünde bilginin toplumsal yönleriyle ilgilenir. Bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüşümü, erişim ve kullanım ilkeleriyle ilgili hizmetlerin geliştirilmesine yönelir (Shera, 1968, Külcü, 2018). Bilginin tekrar kullanımına dönük koşulları oluşturur. Bilginin yapı taşı verilerin etkin yönetimi, bilgi hizmetlerinde teknolojik araçların kullanımı, hatta ilgili teknolojilerin gelişimine katkı sağlama bilgi bilimin çalışma kapsamında yer alır. Aşağıdaki şekilde yer almayan taşıyıcı kaynaklar (kitap, elektronik ortam vb.) bir aracıdır. Asıl amaç ortamı ya da taşıyıcı ne olursa olsun bütünlüğü ve geçerliliği bozulmamış veri ya da bilgi içeriğini, zamanında ve gerektiğinde yetkilendirilmiş kişilere eriştirebilmek ve bütünlüğü bozulmadan korunmasını sağlamaktır.



Şekil 1. Bilgi bilimin kapsamı (Higgins, 2018, ss.1323)

Yukarıdaki şekilde kaynak, uygulama boyutları ve teorik kapsamın açıklanmaktadır. Bu kapsamda bilgi içeriğinin üretim, sağlama, düzenleme, yayım/dağıtım, indeksleme, depolama, erişim, dönüştürme ve kullanım aşamalarından oluşan yaşam döngüsü çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Konu uzmanlıkları, bilgininin organizasyonu, kullanıcı araştırmaları, bibliyometri ve tarihi çalışmalar, belge yönetimi, epistemolojik araştırmalar, bilişsel çalışmalarda geliştirilen yöntem ve tekniklerden yararlanılmaktadır.



Şekil 2. Bilgi bilimin etkileşimleri (Higgins, 2018, ss.1323)

Bilgi araştırmaları kapsamına organizasyonlar, organizasyonlarda hizmetler ve süreçler, konu uzmanlıkları, coğrafi bilgi hizmetleri, tarihi araştırmalar, bilgi teknolojileri yönetimi ve politikalar gibi pek çok alan ya da konu girebilmektedir. Giderek veri yönetimi ve veri analitiği

uygulamaları bilgi araştırmaları içerisinde ağırlığını artırmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki başlıkları da göz önüne alarak bilgi bilimin çalışma alanının yeninde tanımlanmasında yarar vardır.



Şekil 3. Bilgi araştırmalarının kapsamı (Bates 2015)

Yukarıdaki şekil bilgi bilimin kaynaktan sistemlere ya da süreçlere yönelen yeni kapsamını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda giderek kapsamı genişleyen organizasyonlarda bilgi yönetimi sistemlerini öncelikle incelemekte yarar görülmektedir.

3. Organizasyonlarda Bilgi Yönetimi Sistemleri

Bilgi toplumuna dönüşüm hızı ve bilgi teknolojilerinin gelişimi göz önüne alındığında, bilgi yönetiminin dünya ekonomisinin geleceğinde başat rol oynayacağını söylemek mümkündür. Organizasyonlarda bilgi yönetimi dijital teknoloji uygulamaları, bilgisayar programları ve programlama dilleri, masaüstü uygulamalar, veri tabanı yönetimi, görselleştirme yazılımları ve görüntü işleme uygulamaları ile birlikte küresel bir ağ ekonomisinin omurgasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki başlıkları kurumsal bilgi yönetimi sistemlerinin bileşenleri olarak tanımlanmaktadır (Eroshkin, Kameneva, Kovkov, Sukhoruko, 2017).

3.1. Bilgi yönetiminde kullanılan modern kavram, metodoloji ve yaklaşımlar

- BPM (Business Process Management: İş Süreci Yönetimi): Kurumsal iş süreçlerinin yönetimi için geliştirilen çözümleri tanımlamaktadır.
- BPM (Business Process Modeling- İş Süreci Modelleme): İş süreçlerini modellenmesine dayanmaktadır. "İş Süreçleri Yönetimi" uygulamalarının bir alt sistemi olarak kullanılmaktadır.
- TQM (Total Quality Management; Toplam Kalite Yönetimi): Toplam kalite yönetimi, tüm organizasyonel süreçlerin sürekli kalite iyileştirme yaklaşımıyla ele alınmasını gerektirmektedir.
- BPR (Business Process Reengineering- İş Süreçlerinin Yeniden Yapılandırılması): İş süreçlerinde yeniden yapılanmada devrim niteliğinde değişikliklerin yer aldığı bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.
- CPI (Continuous Process Improvement- Sürekli Süreç İyileştirme): İş süreçlerinin sürekli iyileştirilmesine yönelik bir yaklaşımdı.
- BSC (Balanced Scorecard): Strateji haritaları veya dengeli puan kartlarına dayanmaktadır.

3.2. Kurumlarda modern kavramların, metodolojilerin ve yaklaşımların uygulandığı sistemler ve araçlar

- BI (Business Intelligence- İş Zekâsı): İş zekasına dayalı bilgi sistemlerinin temeli DSS'ye (Decision Support System; Karar Destek Sistemi)- destek sistemleri karar verme) dayanır. İş zekası uygulamaları bilimsel literatürde yer aldığı gibi KDD (Knowledge Discovery in Databases- Veritabanlarında Bilgi Keşfi), OLAP (Online Analytical Processing; Çevrimiçi Analitik İşleme) ve EIS (Executive Information Systems – Uzman Bilgi Sistemleri) gibi - çok boyutlu analitik veri işleme ve veri madenciliği tekniklerini uygulamayı gerektirir (Eroshkin, Kameneva, Kovkov, Sukhoruko, 2017, s. 610).
- BPMS (Business Process Management System- İş Süreci Yönetim Sistemi): İş süreçlerinin yönetimi, BPM, TKY kavramlarının uygulanmasını sağlamak ve iş süreçlerini modellemek için farklı notasyon ve dilleri kullanmaya dayanır.
- CPM (Corporate Performance Management; Kurumsal Performans Yönetimi): Ku-

rumun performans yönetim sistemidir. EPM (Enterprise Performance Management; Kurumsal Performans Yönetimi), yani işletmenin performans yönetimi sistemine dayanır. Bilimsel literatürde, bu kavram BPM (Business Performance Management; İş Performansı Yönetimi) olarak da adlandırılmaktadır.

- PPM (Project Portfolio Management- Proje Portföyü Yönetimi): Proje tabanlı portföy yönetimine dayanır.
- KM (Knowledge Management- Bilgi Yönetimi): İş stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan bilgi yönetimi sistemlerini ele alır.

3.3. Operasyonel yönetim bilgi sistemleri

- ECM (Enterprise Content Management; Kurumsal İçerik Yönetimi): Organizasyonun bilgi kaynaklarının yönetimi, "elektronik belge yönetim sistemi (ERMS), PM (Proje Yönetimi) sistemlerinin bütünleştirildiği sistemlerdir.
- ERP (Enterprise Resource Planning; Kurumsal Kaynak Planlaması) - kurumsal kaynak planlaması;
- CRM (Customer Relationships Management- Müşteri İlişkileri Yönetimi) - müşteri ilişkileri yönetimi);
- SRM (Supplier Relationships Management- Tedarikçi İlişkileri Yönetimi) - Tedarikçilerle ilişki yönetimi;
- SCM (Supply Chain Management- Tedarik Zinciri Yönetimi) - tedarik zinciri yönetimi;
- MES (Manufacturing Execution System) sistemi operasyonel (üretim yeri) üretim süreçlerinin kontrolü (üretim-bakım);
- WMS (Warehouse Management System; Depo Yönetim Sistemi - depo yönetim sistemi;
- CMMS (Computerized Maintenance Management System - Bilgisayarlı Bakım Yönetim Sistemi) - bilgisayarlı bakım yönetimi (onarım);
- EAM (Enterprise Asset Management- Kurumsal Varlık Yönetimi) - CMMS sistemlerinin dönüştürülmesi, EAM stratejisinin uygulanması (ekipmanın güvenilirliğini veya ekipmanın işletme parametrelerini, masrafları artırmadan bakım, onarım ve lojistik destek maliyetlerini azaltmak)

- SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition- Denetleyici Kontrol ve Veri Toplama) - Denetleyici kontrol ve veri toplama, teknolojik işlemlerin otomatik kontrol sistemlerine benzer, teknolojik işlemlerin otomatik kontrolü için programlar.

3.4. BPM (Business Process Management; İş Süreci Yönetimi) kavramını uygulayan gösterim ve modelleme dilleri

- BPMN (Business Process Model and Notation- İş Süreci Modeli ve Notasyonu) iş süreçlerini modellemek için grafiksel bir gösterimdir.
- EPC (Event-driven Process Chain- Olay odaklı Süreç Zinciri) olay odaklı süreç zinciridir. Grafik gösterimi, iş modellemesi için kullanılan grafik türü.
- BPEL (Business Process Execution Language- İş Süreci Yürütme Dili), iş süreçlerinin resmileştirilmesi ve bunlar arasındaki etkileşim protokolleri için XML tabanlı bir dildir. İş süreçlerinin yürütülmesi için kullanılmaktadır.

3.5. Tüm yaşam döngüleri dikkate alınarak modern ve gelişmiş yönetim konsept ürünü ya da hizmet inşası

- PLM (Product Lifecycle Management- Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi), ürün üretiminin ve yaşam döngüsü yönetimidir.
- BIM (Building Information Model- Yapı Bilgi Modeli) tam yaşam döngüleri dikkate alınarak yapı tasarımıdır;
- BLM (Yapısal Yaşam Döngüsü Yönetimi- Yapısal yaşam döngüsünün yönetilmesi anlamına gelir) (Eroshkin, Kameneva, Kovkov, Sukhoruko, 2017, s. 610-611).

4. Veri Araştırmaları ve Bilgi Merkezleri

Büyük veri kavramı ilk olarak 2001 yılında Laney tarafından geleneksel veri yönetim araçları tarafından işlenmesi mümkün olmayan verileri tanımlamak için kullanılmıştır (Laney, 2001).

Özellikle 2010'lu yıllarla birlikte büyük veri çalışmaları bulut bilişim ve yapay zekâ uygulamalarının devreye girmesiyle hızla teorik araştırmalardan teknik uygulamalara dönüşmeye başlamıştır (Li, Jiao, Zhang, Xu, 2019.

Farklı tür kütüphaneleri, arşivler ve bilgi merkezleri doğal olarak en önemli veri kaynakları arasında sıralanmaktadır. Bu kapsamda kurumsal bilgi ve belge merkezleri ön plana çıkmaktadır. Doğrudan veri kaynakları arasında görünmese de kütüphanelerde büyük ver var mı? Sorusu günümüzde yaygın olarak sorulmaktadır (Li, Jiao, Zhang and Xu, 2019, s.23).

Araştırmalar özellikle dijitalleşen kütüphanelerde büyük veri talebinin arttığını göstermektedir. Bununla birlikte literatürde kütüphanelerde büyük veri çalışmalarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu tür çalışmaların yeterli sayıda olmamasının nedenleri arasında, veritabanı sağlayıcılarının kütüphanelerin veri depolama ve işleme gereksinimlerini karşılaması gösterilmektedir (Xu, Du, Wang ve Liu, 2017). Ayrıca bilgi sistemlerinde büyük miktarda dijital veri işlenmesine karşın, bu verilerin çok az oranı daha sonraki araştırmalarda kullanılabilir durumdadır. Bu çerçevede verilerin tekrar işlenebilir hale getirilmesi önemli bir iş olarak görülmektedir. Öte yandan mevcut bilgi sistemlerinin çoğu büyük verileri depolama, işleme veya analiz etme yeteneğine sahip değildir. Bu tür sistemler artan miktarda veri ile başa çıkakta dahi güçlük çekebilmektedir. Giderek artan sayıda kullanıcı verisi, web içeriği, görsel işitsel malzemeler ve veri tabanları, yazışmalar, idari ve mali işlerle ilgili bilgi sistemlerindeki kayıtların büyük veri araştırmaları için kullanılabilir kılınması yapısal ve teknik bir süreç olduğu kadar hukuki koşullarının da iyi tanımlanması gerektirmektedir (Salo, 2010). Ayrıca, farklı veri kümeleri arasındaki bağlantının nasıl yapılandırılacağı bu çerçevede düşünülmek durumundadır.

Bilgi merkezlerinde büyük veri; kaynak satın alma kararları, kişiselleştirilmiş okuyucu hizmetleri, etkin süreç analizi ve bilgi hizmetlerinin geliştirilmesinde etkin olarak kullanılabilmektedir. Bu kapsamda veri madenciliği ve veri yönetimi uygulamaları, veri görselleştirme ve analizi yardımcı araçlarından yararlanılabilmektedir (Wu, Su ve Deng, 2013). İnsan bilgisinin toplandığı yer olarak bilgi merkezleri büyük veri araştırmalarının en önemli potansiyel kaynakları arasında yer almaktadır.

4.1. Büyük Verilerin Dijital Kütüphaneler Üzerindeki Etkisi

Kütüphanelerde veri yönetimi uygulamaları geliştirilirken büyük verinin depolanması ve işlenmesindeki güçlükler, aşırı bilgi artışının yarattığı sorunlar, bilgi kaynaklarının verimli kullanımı ile zorluklar ve eldeki bilginin geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili belirsizlikler da düşünülmek durumundadır (Carole, 2008). Kütüphanelerde veri yönetimini sadece geleneksel bilgi yönetimi yaklaşımlarıyla gerçekleştirmek mümkün değildir. Teknolojik yetenekler açısından, büyük veri işleme bilgi ve becerilerine sahip veri mühendisleri, büyük verileri modelleyebilen ve analizler gerçekleştirebilen veri analistleri ve bu veriyi etkili biçimde yönetebilen veri yöneticilerine ihtiyaç artmaktadır. Tüm bu işlemler ve süreçler modern bilgi yönetimi uygulamalarının bir parçası olarak da düşünülebilir. Bu kapsamda veri yöneticileri, veri arşivcileri, alan ve konu uzmanları yetiştirilmek durumundadır (Boulton, 2014).

Bilgi profesyonelleri uzunca yıllardır bilimsel bilginin toplamasına ve analiz edilmesine önemli katkılar sağladılar. Büyük veri çağında bilgi profesyonelleri uzmanlaşmış veri profes-

yonellerine dönüşmek durumundalar. Veri profesyonelleri için beceri ile ilgili bilgiler arasında açık veri lisanslama anlaşmaları, fikri mülkiyet hakları, kişisel ve hassas veriler, veri sahipliği, veri maskeleme ve erişim yetkilendirmeleri, veri yönetimi planları, kaynak kullanımı, veri analizi, büyük veri dağıtımı ve ilgili mimariler, kurumsal veri tabanları, dijital arşivlerin yönetimi, veri referansı ve veri yayımı yer almaktadır (Li, Jiao, Zhang and Xu, 2019, s.24).

Diğer yandan veri içeriğinin nasıl kullanılacağı ve değerlendirileceği ayrı bir araştırma konusudur. Veriyi doğru okumak ve değerlendirmek için veri okuryazarlığı ilkelerinin de belirlenmesi gerekmektedir. Veri okuryazarlığı, büyük veri çağında bilgi okuryazarlığının yeni bir boyutu olarak kabul edilebilir (Huang ve Li, 2016).

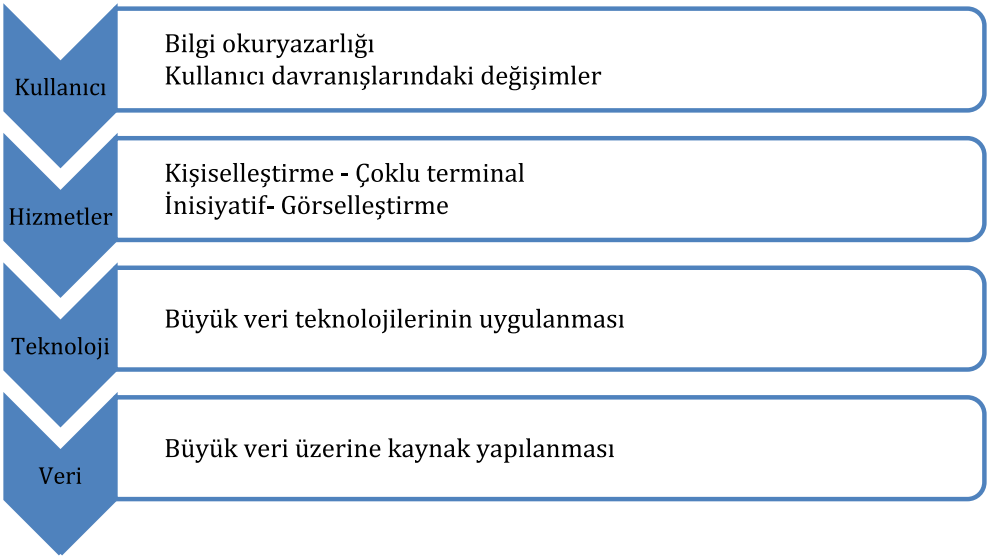
Hizmet kaynağı perspektifinden bakıldığında, geleneksel dijital bilgi merkezleri genellikle sadece veri kaynaklarının sağlanmasında rol üstlenmekte ve daha çok bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüşmesinde öncü bir rol oynamaktadırlar. Ancak, bireysel kullanıcı ilgi alanlarına ve veri içeriği gereksinimlerine yeterince dikkat etmemektedirler. Büyük veri teknolojilerinin hızla gelişmesiyle, bilgi merkezleri geleneksel kitle hizmeti modelinden kişiselleştirilmiş hizmet modeline geçiş yaşamaktadırlar. Bu değişim bilgi merkezi kullanıcılarının bilgiyi daha etkili bir şekilde edinmelerini ve bilgi kaynaklarının optimizasyonunu kolaylaştırmaktadır (Wang, 2015). Bu koşullarda kişiselleştirilmiş kullanıcı bilgisi gereksinimlerini karşılama yeteneklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kullanıcılar artık bilgi içeriğini bağımsız olarak etiketlemek, bilgiyi yeniden düzenlemek, yaygın olarak paylaşmak ya da dönüştürmek ve çevrimiçi referans araçlarıyla diğer kullanıcılarla etkileşimler geliştirmekle daha fazla ilgilenmektedirler.

Bilgi merkezlerinde kişiselleştirilmiş hizmetlere duyulan ihtiyaç ve çok miktarda verinin sürekli olarak üretilmesi, gereli bilgiye erişimi zorlaştırmaktadır. Aşırı bilgi yüklemesi sorunu, büyük ölçekli veri kaynaklarından ilgili bilginin tespit edilmesi ve gereksiz bilgi tarama maliyetlerini azaltılması noktasında bilgi profesyonellerinin üreteceği çözümlere gereksinim vardır. Yine sürekli artan veri miktarı ile birlikte farklı veri kaynaklarının ilişkilendirilmesi de gerekli bir konu haline gelmektedir. Örneğin sosyal veriler, kullanıcılar arasındaki ilişkilendirmeler, kullanıcılar ve kaynaklar arasındaki ilişkilendirmeler ve farklı kaynaklar arasındaki ilişkilendirmeler ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda semantik uygulamaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilgi merkezleri kişiselleştirilmiş hizmetler sunarak kullanıcı hizmetlerinin çeşitliliğini de büyük ölçüde artırabilirler. Tamamen işlevsel ve kullanıcı tarafından özelleştirilebilir dijital kütüphane hizmet sisteminin tasarımı, bilişsel ve davranışsal tasarım süreçlerini içerir. Buna

ek olarak, etkili, kullanıcı merkezli bir insan-bilgisayar arayüzü kullanmak, kullanıcı memnuniyetinin artırmak yanında kullanıcılara kişiselleştirilmiş daha bağımsız araştırma ortamı yaratabilir (Ferran, Mor ve Minguillón, 2005). Bilgi merkezleri kamunun sosyal hizmet sisteminin önemli bir bileşenidir. Kişiselleştirilmiş hizmet için artan kullanıcı talebini karşılamak için bilgi merkezlerinin teknolojik gelişmelere ayak uydurmaları ve sistem yapısını optimize etmek için büyük veri uygulamalarını hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Bilgi merkezlerinde büyük veri öncelikle bilgi ve belge kaynakları, kullanıcı verileri, satın alma ya da ödeme verileri, tarama geçmişi ve idari ve mali süreçlere ilgili belgelerden oluşur (Wang, 2015, Li, Jiao, Zhang and Xu, 2019, s.25).



Şekil 4. Büyük veri çağında bilgi merkezlerinin dönüşümü ve yönelimleri (Zhang and Xu, 2019, s.25)

4.2. Veri Araştırmaları ve Arşivleri

On yıllardır arşivciler, kâğıt belgeler için geliştirilen arşiv teorileri ve yöntemlerini kullanarak elektronik belgelere değer biçiyor, koruyor ve sağlıyorlar. Bununla birlikte, elektronik belgelerin üretimi ve kullanımı ile konuya ilişkin sosyal ve endüstriyel eğilimler farklı alanların tartışma konular arasında görünmektedir. Bilgi ve belge yönetimi teori ve uygulamaları incelenerek yeni bir alan olarak hesaplamalı arşiv biliminin (computational archival science; CAS) geleceği ne olabilir sorusu günümüzde konu üzerine çalışan bilim insanlarının araştırma başlıklarından birisini oluşturmaktadır (Marciano ve diğerleri, 2018).

Temel veri kaynakları arasında yer alan arşivler iş ve sosyal yaşamla ilgili analitik çalışmaların da beşiği konumundadır. Lemieux'in (2012) Robert Allen, Ian Anderson ve Mitchell

Whitelaw'la birlikte yürüttükleri bir projede arşiv içeriklerinin görselleştirme ve görsel analitik konularına ne denli önemli içeriğe kaynaklık ettiğini göstermiştir. Duranti ve Michetti (2015) geleneksel arşivciliğin yerini disiplinler arası yaklaşımlara bırakması gerektiğini dile getirmektedir. Geleneksel arşivlemeyi ileri boyuta taşımak isteyen arşivciler çoklu provenans tezini ortaya koymuşlardır (Cunningham, 2016)

Dijital belgelerin artışı ile dijital belgelerin oluşturulması, işlenmesi, korunmasının, güvenilirliği, korunması ve erişilebilirliği önemli bir sorun haline gelmiştir. CAS'ın bir bütün olarak bu sorunlara çözüm üretme amacıyla doğduğu dile getirilmektedir. Bu kapsamda Lemieux (2014), Kanada'da finansal elektronik kayıtların bağlamının prototip bir grafik gösterimini oluşturmuştur. Thibodeau (2016), grafik teorisinin arşiv provenansın etkin uygulanmasında kullanabileceğini göstermiştir. Ayrıca blokzinciri uygulamaları arşiv kaynaklarının korunması ve güvenliği olduğu kadar depolanması ve erişimine dönük de yeni yaklaşımların geliştirilmesine olanak verecek gibi durmaktadır (Marciano ve diğerleri, 2018, s. 13-14).

Elektronik belgeler genellikle benzersiz analiz türlerine ve bağlantılara olanak veren mekansal ve zamansal (spatial and temporal) özelliklere sahiptir. Bu niteliklerin arşiv kayıtlarında ortaya çıkarılması, yeni erişim stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir (Heard ve Marciano, 2011). Mekansal nitelikler ile on milyonlarca devlet kaydını ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin Winling, Connolly, Nelson ve Marciano'da (2017) ile Travis ve arkadaşları (2016), tarihi arşiv içeriğini coğrafi kodlama ve mekansal haritalama ile entegre etmişlerdir. Dingwall, Marciano, Moore ve McLellan (2007)'de geçici boyut, bir kayıt tutma sistemi içinde büyük miktarlarda coğrafi verilerin yakalanabileceğini ve uzun süreli koruma amacıyla zamansal gelişimin depolanabileceğini göstermişlerdir. 2007 e-Legacy projesi, ile Kaliforniya eyaletinin jeo-uzamsal e-kayıtlarının harita üzerinde gösterimi gerçekleştirilmiştir. 2003'te ICAP projesi ile kayıtların versiyonlarını karşılaştırabilme ve geçmiş sorguları etkileştirilebilmek için mekânsal ve zamansal erişim sistemleri geliştirilmiştir (Marciano ve diğerleri, 2018, s. 16).

4.2.1. Arşivsel Verilerin Yönetiminde Dijital Kürasyon

Dijital kürasyon genel olarak dijital içeriğin uzun vadede erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlamak için geliştirilen teknik, idari, mali ve ekolojiyi yaklaşımları tanımlamaktadır. Kişisel bilgisayarlar ve mobil cihazlar dijital bilgiyi zaman ve mekândan bağımsızlaştırmıştır. Katlanarak artan dijital içeriğin etkin kullanımı ve ardından üretimine neden olan amaçlar dışında farklı nedenlerle kullanılmak üzere veriye dönüşmesi dijital içerik için yeni bir yaşam döngüsüne işaret etmektedir. Dijital küratörlük özellikle 2000'li yıllarla birlikte bilgi bilimi

şemsiyesi içinden yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır (Abbott, 2008; Digital Curation Center, 2005). Disiplinin kökeni iki paralel erken bilgi bilim araştırma odağına dayanmaktadır. Belge yönetimi ve arşivcilik dijital uygulamalarla çalışma yönünü elektronik malzemelerin korunmasına odaklamıştır (Hirtle, 2008, s. 125). İlerleyen dönemlerde kütüphaneler de analog malzemelerin dijitalleştirilmesine yönelmişti (Hirtle, 2008, ss.124-125). Bilgi yönetimi uygulamaları elektronik ortama kaydıkça, dijital küratörlük bilgisayar bilimleri ile bilgi bilim arasında köprü görevi görmeye başlamıştır (Higgins, 2017).

Günümüzde bellek kurumları, uzun süreli koruma için artan elektronik doküman içeriğini nasıl yöneteceği konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Geleneksel dijital koruma modelleri genellikle hem veri hem de meta veri içeriğinin bir bilgi paketleri üzerine inşa edildiği Açık Arşiv Bilgi Sistemi (Open Archival Information System) gibi referans modellere dayanır. Belgeler, görüntüler, sesler, videolar vb. belirli dosya formatlarında saklanır. Aktarılan dosyalar standart formatlarda olsalar bile, standartların uygulanması garanti edilemez ve kullanılan yazılıma bağlı olarak sonuçlar farklı olabilir. Kullanılan yazılımlar, içeriği sağlayan kurumlar tarafından kontrol edilmez. Transferlerin uygunluk testleri yapılır, ancak yine de uygunluk testinde sağlayıcısıyla temas kurmazsa sonuçlarda istenilen başarı sağlanamayabilmektedir (Fresa, 2015).

Büyük Britanya'daki Dijital Küratörlük Merkezi (DCC), dijital kürasyon uygulamalarının döngüsünü aşağıdaki adımlarla tanımlamaktadır.



Şekil 5. Dijital kürasyon yaşam döngüsü modeli (Fresa, Justrell, Prandoni, 2015, ss.196)

Kavramlaştırma: Veri yakalama yöntemleri ve depolama seçenekleri dahil olmak üzere dijital nesnelerin oluşturulması için planlamalar yapılmalıdır.

Üretim: Dijital nesneler üretin ve idari, açıklayıcı, yapısal ve teknik meta veriler eklenmelidir

Erişim ve kullanım: Yetkilendirilmiş kullanıcıların, parola korumalı olarak kamuya açık veya seçili içeriğe kolay erişebilmeleri sağlanmalıdır.

Değerlendirme ve seçim: Uzun süreli koruma gerektirenleri dijital objeleri değerlendirilmesi ve seçimi

Ayıklama: Uzun süreli koruma için seçilmemiş dijital objelerin belirlenmesi. Bu içerik için güvenli bir imha planları oluşturulmalıdır.

Arşivleme: Uzun süre koruma kapsamındaki içeriği dijital arşivler ya da veri merkezlerine transfer edilmelidir

Koruma: Dijital nesnelerin uzun süreli korunmasının yanı sıra geçerlilik niteliklerinin korunmasının sağlanması için gerekli işlemlerin yapılmadı. Doğrulama prosedürlerinde başarısız olan dijital nesnelerin tasfiyesi gerçekleştirilmelidir.

Erişim ve yeniden kullanım: Verileri, ilgili standartlarda belirtildiği şekilde güvenli bir şekilde saklanması. Verilerin tekrar kullanımları ve erişilebilirliklerini denetlenmesi. Halka açık, kısıtlı erişimli ya da gizli malzemelerin statülerini belirli sürelerde tekrar değerlendirilmesi

Dönüştürme: Gerekirse orijinalden yeni dijital nesnelerin oluşturulması. Örneğin farklı bir formata geçirmek vb. gibi (Fresa, Justrell, Prandoni, 2015, ss.196-197).

4.2.2. Arşivsel Veri Kaynağı Olarak Kamusal Açık Veri

Kamusal açık veri kapsamına kamu sektörünce üretilen ya da sağlanan içeriğin yönetimi girmektedir. Bu kapsamda InterPARES Trust [1]projesi Avrupa ortaklarından biri olan UCL[2]'nin araştırma bulguları ilgili çekicidir. UCL'ce 2013'te başlatılan araştırmalarda bilgi ve belge yönetimi disiplininin kamu organlarınca üretilen ve açık devlet verisi kapsamında verilerin yönetimindeki sorumlulukları araştırılmıştır. Araştırmalarda, İngiltere'de kamu sektörünün farklı kesimlerinden dört örnek kurum incelemesi yapılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Genel Veri Koruma Düzenlemesi (European General Data Protection Regulation, GDPR) ve İngil-

1 http://interparestrust.org/ https://interparestrustai.org/

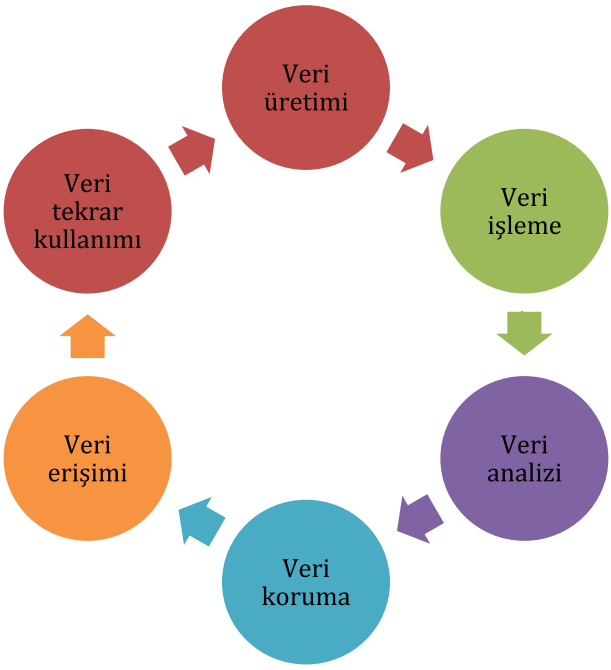
2 https://www.ucl.ac.uk/information-studies/department-information-studies-faculty-arts-humanities

tere Bilgi Yönetimden Sorumlu Ofisin (UK Information Commissioner's Office (ICO, 2016) çalışmaları referans olarak alınmıştır. Günümüzde vatandaşlar kamu süreçlerinde daha fazla hesap verebilirlik ve şeffaflık talep etmektedirler. Bu değişen iklimde, açık devlet veri politikasının bütünsel olarak değerlendirilmesi son derece önemlidir (Janssen ve diğerleri, 2012). Açık devlet verileri kamusal bilgiye erişim ve sınırlandırmalar, bilgi edinme özgürlüğü, bağlı veri, veri yönetimi uygulamaları ve programlama gibi çok çeşitli yönlerle değerlendirilmek durumundadır. Devlete ait görevler giderek daha fazla ticari ve üçüncü sektör organları tarafından yürütüldüğünden bu verinin telif ve erişim yetkilendirmeleri üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir (Shepherd, Bunn, Flinn, Lomas, 2019, s.153).

Açık devlet verilerinin yönetimine dönük aşağıdaki temel konular ön plana çıkmaktadır:

- Açık devlet verileri nelerdir, hangi kategorilerden oluşur.
- Kamusal verinin sahibi niteliğindeki kişi ya da kurumların sorumlulukları nelerdir.
- Veri koruma ve mahremiyete ilişkin yasal ve idari düzenlemeler nelerdir.
- Tıbbi kayıtlar ve hasta verileri de dahil olmak üzere, açık devlet verilerini ve kamu sektörü bilgilerine erişime dönük mevcut durum nedir.
- Açık devlet verilerinin gereksinimler ve beklentiler çerçevesinde sağlanması, düzenlenmesi, depolanması, erişimi, güvenliği ve sürekliliğine dönük hangi stratejiler ve uygulamaların geliştirilmesine gereksinim vardır (Shepherd, Bunn, Flinn, Lomas, 2019, s.155).
- Açık devlet verileri sağlama ve kamu yükümlülüklerine uyma konusunda mevcut örgütsel uygulamaları ve yapılanmalar nelerdir (Shepherd, Bunn, Flinn, Lomas, 2019, s.156).

Belge yönetimi ve dijital kürasyon uygulamalarına benzer şekilde açık verilerin etkin yönetimi için yaşam döngüsü modellerinin geliştirilmesi önemli görülmüştür. Bu kapsamda örnek olarak aşağıdaki şekilde yer alan İngiltere Milli Arşivi tarafından geliştirilen Veri Arşivi Yaşam Döngüsü Modeli verilebilir.



Şekil 6: İngiltere'de veri arşivi yaşam döngüsü modeli (Wyk and Walt, 2018, s.3)

- Veri üretimi: Veri yönetimi planlarının oluşturulması, veri sağlama, veri depolama, veri üretimi.
- Veri işleme: Veri depolama, üstveri oluşturma, veri temizleme, veri doğrulama, Veri anonimleştirme.
- Veri analizi: Veri depolama, üstveri oluşturma, veri temizleme, veri doğrulama, veri anonimleştirme, veri işeme ve analizi, veri görselleştirme.
- Veri koruma: Veri arşivleme, veri koruma, üstveri oluşturma, çıktılarla veriyi ilişkilendirme.
- Veri erişim: Veri paylaşımı, veri yayımlama, çıktılarla veriyi ilişkilendirme.
- Veri Tekrar kullanımı: Veri yönlendirme ve kulanım, veri alıntıları.

Devlet organları tüm toplumdaki bilgi kaynaklarının en büyük üreticisi, sahibi ve kullanıcısı olduğu gibi bu bilginin kontrolünde söz sahibi en temel aktörlerdendir. Bu verilerin değerlendirilmesi, içerik madenciliği ve çeşitli bilgi servislerinin yapılandırılması toplumsal gelişimin itici güçlerinden birisi haline gelmektedir. Ocak 2009'da ABD'de yasallaşan Memorandum for the Heads of Executive Departments and Agencies (İcra Daireleri ve Ajans

Başkanları Memorandumu) devlet verilerinin halkın kullanımına açılmasına dönük ilk ciddi hareketler arasında sayılmaktadır. 20 Eylül 2011'de Brezilya, Endonezya, Meksika, Norveç, Filipinler, Güney Afrika, İngiltere, ABD ve diğer 8 ülke birlikte "G8 Open Data Charter" (G8 Açık Veri Tüzüğü) imzaladı ve Açık Hükümet Ortaklığı (OGP) (the Open Government Partnership, OGP) kuruldu. Ardından 60'tan fazla ülke OPG'nin bir parçası oldu, çoğu ülke devlet verileri için belirli planlar oluşturmak için web siteleri (data.gov) kurdu. Bu değerli devlet verileri kamu istatistikleri ve ekonomik göstergeler, ulusal istatistik kuruluşlarının yayımladığı nüfus sayımı ve diğer demografik sosyal veriler, sağlık kuruluşlarından gelen veriler, yargı kurumlarından gelen suç istatistikleri, kalkınma ajanları ve diğer kamu kurumlarından gelen sanayi, ticaret, eğitim, finans, bilimsel araştırma, ulaşım ve benzeri her türlü değerli kamu verisidir. Bu verilerin önemli bir kısmı halihazırda e-devlet sistemlerinde çeşitli biçimlerde ve şekillerde var olan verilerden oluşmaktadır. Ancak genellikle e-devlet sistemleri kişisel konular dışında bu verilerin halkın erişimine izin vermediğinden, verilerin kullanımı oldukça güçtür. Bu durum kaçınılmaz olarak büyük miktarda dijital kaynağın etkin kullanılamamasına yol açmaktadır.

Öte yandan kamusal verilerin toplumsal fayda sağlamaya dönük kullanımına dönük oluşan kamuoyu; sadece hesap verilebilirlik, şeffaflık açısından değil kaynakların etkin kullanımı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, teknik ve sosyal gelişimin sağlanması açısında önemlidir. Örneğin Çin'de, 2015 yılında özellikle elektronik ortamda bilgi hizmetlerinin geliştirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması adına yürürlüğe konulan yasal düzenlemelere dayanarak, kamu kurumlarında bilgi kaynaklarının tek elden idaresine dönük yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu kapsamda 2016 yılında devlet verilerinin paylaşılması ve yönetimine dönük ilkeler, 2017 yılında da devlet bilgi sisteminin entegrasyonu ve paylaşımının uygulama modeli yayımlanmıştır (2016, No.5; 2017, No39) (Sixin, Yayuan, Jiang, 2017, s. 525). Bu kapsamda özellikle ulusal arşiv stratejilerinin geliştirilmesi önemli bir yere sahiptir. Gelişmelere paralele olarak kurulan Ulusal Arşiv Yönetim Ajansı özellikle farklı kamu kurumlarında üretilen arşiv içeriğinin merkezileştirilebilmesi için önemli çalışmalar yapmıştır.

Çin'de kamu kurumları öncelikle ulusal dijital arşivle entegrasyonu sağlayacak kendi IT departmanlarını oluşturmuşlardır. Güncel belge işlemlerinin yönetimi ulusal düzenlemelere dayanarak kamu kurumlarının sorumluluğu altındadır. Denetimi ise merkezi sistemce yürütülmektedir (Sixin, Yayuan, Jiang, 2017, s. 527). Çinin büyük veri çağında sürekli olarak kamusal işlevlerini yeniden yapılandırmaya çalıştığından söz edilmektedir. Ulusal Büyük Veri Bürosu ve Ticari Bulut Veri Merkezi (Big Data Bureau and the Commercial Cloud Data Center) Çin'in çeşitli bölgelerinde kendisine bağlı merkezler oluşturmaktadır. Bu kapsamda,

büyük veriye dayanarak bilgi kaynakları yönetimi, merkezi entegrasyon, sosyal ağlar ve pazarlama ana ilerleme konuları arasındadır (Sixin, Yayuan, Jiang, 2017, ss. 528-529).

Kamusal bilgi kaynakları faklı özelliklere sahip birçok konu ve dosyanın depolandığı heterojen bir yapıdadır. Bu nedenle e-devlet sistemlerinden tek bir dijital ulusal arşive bu verilerin transferi oldukça zordur. Bu nedenle, e-devlet bilgi kaynaklarının otomatik olarak e-devlet sisteminden büyük veri merkezine ve/veya dijital arşivlere nasıl dağıtılacağı, çözülmesi gereken kilit sorunlardan biridir. Tarihsel ve sosyal nedenlerle koruma değerine sahip dijital kamu içeriğinin e-devlet sistemlerinden kalıcı dijital arşivlere aktarılması önemli bir konudur. Aktarım işlemi çok fazla içeriğin aynı anda otomatik sistemlerce sınıflandırılması ve standart bir katalog formunda yerleştirilmesi olarak da düşünülebilir. Ancak tüm veri kaynaklarının ve üstverilerinin buna uygun harmanlama ve bütünleştirme (aggregation) özelliklerine sahip olması gerekir. Oluşan ulusal dijital kamu içeriğinin etkin kullanımı için yapay zekâ teknolojileri, gelişen bilgi ve veri tabanı yönetimi uygulamaları ve veri analizi/veri madenciliği çalışmalarının incelenmesin gerekir. Gelecekte yönetim ve idari sistemler ile iş süreçleri ve bilgi teknolojisi entegrasyonunu sağlamaya dönük daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir.

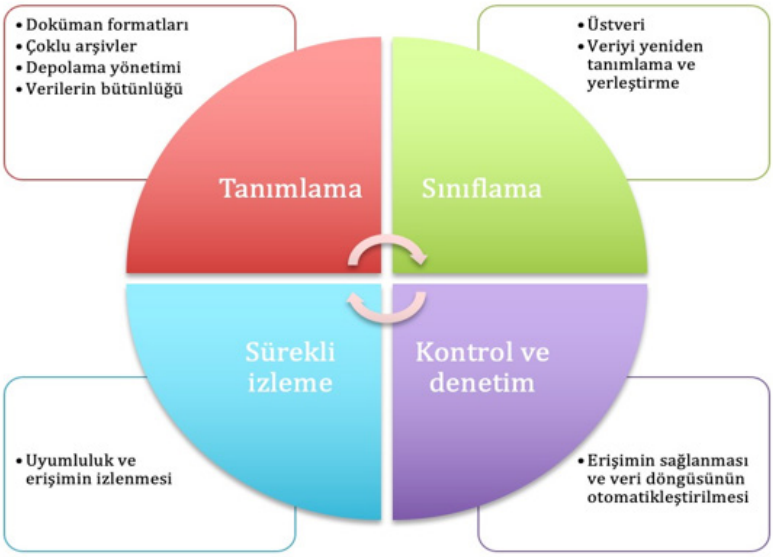
4.3. Veri Kaynağı Olarak Kamusal Bilgi ve Belgeler

Kurumsal bilgi yönetim sistemleri sadece bilgi ve belgele kaynaklarının yönetimini değil veri yönetimi uygulamalarını da kapsamak durumundadır. Kurumsal sistemler üzerinde üretilen ya da sağlanan her türlü içeriğin oluşumundan arşivlenmesine ve veri analitiği uygulamaları kapsamında tekrar değerlendirilmesine tüm süreçler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu kapsamda kurumlar içerisindeki karanlık verilerin (dark data) tespiti ve değerlendirilmesi de içerik yönetimi uygulamalarının bir parçasıdır (Gopalakrishnan, 2010).

Kurumlar bilgi sistemlerinde ürettikleri verileri iş veya süreç tamamlandığında basılı ya da dijital arşivlere kaldırır ve nadiren bu bilgilere tekrar başvururlar. Genellikle arşivlenen kurumsal bilgilere tekrar erişim için gelişmiş arşiv sistemleri de kullanılmaz. Karanlık arşiv (dark archive) olarak da tanımlanan, kurumsal arşivlerde yer alan ancak tekrar erişimin oldukça güç olduğu kaynaklara erişim için bilgi mimarilerinin planlanması, bu verilerin analizine dönük sistemler geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Karanlık veriler, bir kuruluşun normal operasyonlarının bir fonksiyonu olarak toplanan ancak nadiren veya hiç analiz edilmeyen veya akıllı iş kararları vermek için kullanılmayan verilerden oluşur (Ajis, 2019).

Düzgün yönetilmeyen kurumsal veriler kurumları önemli güvenlik açıklarına da maruz bırakabilir. Karanlık verilerin önemli bir kısmı denetim olmadan yaygın şekilde dağıtılır ve çoğaltılır, bu verilerin güvenliği genellikle göz ardı edilir. Karanlık veriler genellikle dene-

timsiz arşivlerde yer aldığından çalınmaya veya ihlale açıktır. Bu verilerin ele geçirilmesi kuruluşların rekabet gücünün kaybına ve çeşitli zararların oluşmasına neden olabilir. Buna ek olarak karanlık verilerin ihtiyaç duyulduğunda erişiminin sağlanamaması bir iş süreçlerini yavaşlatırken, gereksiz olanların depolanması ekstra maliyetlere yol açabilir (Kooiman, 2005).



Şekil 7. Karanlık veri yönetimi modeli (Ajis and Baharin, 2019)

Kurumların açığa çıkarılmamış değerleri olarak görülen karanlık arşivlerin depolama ortamı sorunları da dahil olmak üzere tüm koşullarının tanımlanması oldukça önemlidir. Bu arşiv kaynakları için hangi verilerin saklanması gerektiğini belirleyen tanımlama süreci ardından belge formatlarına karar verme, veri içeriğine göre çoklu arşivleme ve uzun süre saklama, değeri olan içeriğe karar verme işlemleri gerçekleştirilmelidir.

İkinci aşama sınıflama prosedürlerini içerir. Bu kapsamda kurumsal veri havuzunda saklanan içeriğe uygun meta verilerin atanması gerekir. İçeriğin yerleştirileceği alanların belirlenmesi sınıflama sürecinde yapılmalıdır.

Sürecin üçüncü aşaması idari ve yasal koşullarla uyum ve eşgüdümün saplanmasına dönük kontrol aşamasını oluşturur. İçeriğin yönetimine dönük tüm aşamalar erişilebilir formatlarda kayıt altına alınmalıdır.

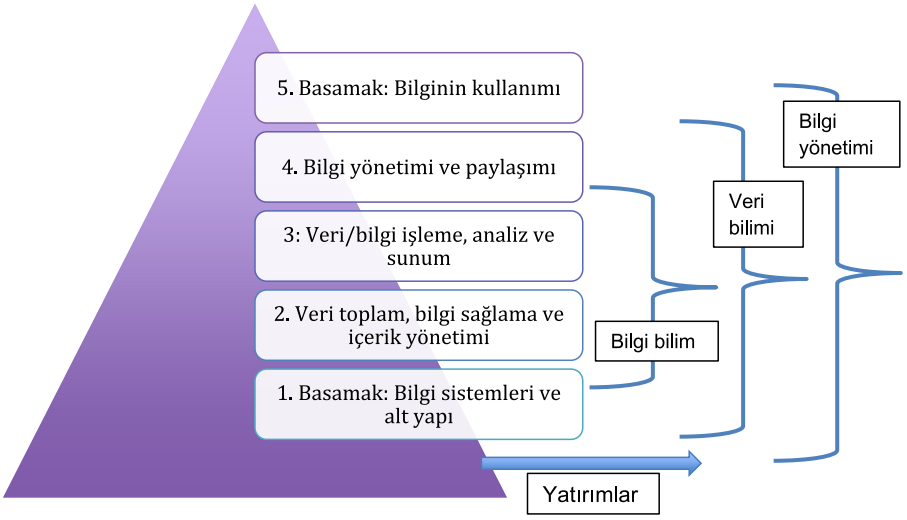
Son olarak, sistemler üzerinde içeriğin etkinliği ve erişilebilirliği sürekli olarak gözetim altında tutulmalıdır (Ajis and Baharin, 2019, s.36).

5. Veri Bilimi ve Veri Analitiği

Veri bilimi yeni nesil istatistik tekniklere dayanan, disiplinler arası bir araştırma metodolojisi sunan ve akıllı algoritmalarla işlenmemiş ham veriden anlamlı sonuçlar elde etmeye odaklanan bir disiplindir. Genel olarak veri bilimi veriyi çevresel koşullarla birlikte (organizasyonel ve sosyal etki alanları gibi diğer bağlamsal yönler dahil) incelemek için istatistik, bilişim, bilgi bilim, iletişim, yönetim ve sosyolojiyi sentezleyen yeni bir disiplinlerarası alan olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre veri bilimi = istatistik + bilişim + bilgi bilim + iletişim + sosyoloji + yönetim bilimidir (Longbing, 2017, 43:8). Veri biliminin çıktıları veri ürünleridir (Loukides 2011, 2012).

Bir veri ürünü, veriden elde edilebilir veri veya verilere dayanarak elde edilen keşif, tahmin, hizmet, öneri, karar verme, düşünme, model, mod, paradigma, araç veya sistem olabilir. Kullanım değerine sahip veri yerinde bilgi, doğru karar ve geliştirici güce dönüşebilir. Öte yandan sosyal medya platformları, yeni nesil medya uygulamaları hatta alışveriş siteleri gibi günlük yaşamımızdaki sistemler için de veri hem girdi hem de aynı zamanda işlenebilir çıktı kaynağıdır. Veri bilimi bize kurumsal, eğitimsel, etik, toplumsal, kültürel, ekonomik, politik, siber-fiziğe dönük yorumlarımıza katkı sağlarken yeni paradigmalar, eğilimler, stratejiler ve politikalar geliştirmemize yardımcı olmaktadır (Fairfielda ve Shteina 2014). Veri artık yaşamın her alanında, veri işleme, ölçüm ve doğrulama ihtiyacı da doğal olarak hızla artmaktadır (Ayankoya ve diğerleri. 2014). Giderek daha popüler hale gelen veri hizmetleri, veri akışını ve büyük veri alanını önemli ölçüde güçlendirmektedir. Bu tür sistemler arasında giyilebilir ürünler, Nesnelerin İnterneti (IoT), mobil ve sosyal uygulamalar yer almaktadır.

Günümüzde veri doğrulama ve veri ölçümü, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde, herhangi bir şekilde, genişlikte, derinlikte, çeşitlilikte ve hızda gerçekleşebilmektedir. Bu kapsamda nicel ve niteli veri kaynaklarını tanımakta yarar vardır. Nicel veri kaynakları arasında; çalışma hayatına, günlük yaşama, spora, eğlenceyi ve sosyalleşmeye ilişkin veriler yer alabilmektedir. Nitel veri kaynakları arasında; biyolojik sistemlere, fiziksel olaylara, davranışsal ve duygusal koşullara, bilişsel, çevresel, kültürel, ekonomik, sosyolojik ve politik sistemler sıralanmaktadır (Kelly 2012). Yine sağlık ve tıbbi alanlarda hem geleneksel tıp hem de sağlık bakım verileri (genomik, proteomik, mikrobiyomik, metabolomik, vb.) bu kapsamda sayılmaktadır.



Şekil 8. Bilgi işlem sürecinde veri bilimi (Longbing, 2017)

Veri bilimi dönemsel popüler bir konu başlığı olarak kalmamış, inanılmaz bir inovasyon ortamı yaratmış ve yeni ekonomik fırsatlar oluşturmuştur. Veri araştırmaları, başlangıçta özel sektöre ait veri odaklı girişimlerden son zamanlarda büyük devlet kurumlarına ve akademik organizasyonlara yayılan geniş bir etki alanına sahip olmaya başlamıştır. Bilgi ve iletişim sektörünün dev şirketleri büyük veri odaklı projeler yürütürken Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi uluslar üstü organizasyonlar konuya ilişkin stratejiler geliştirmektedirler (US-NSF, 2012, AB Commission, 2014). Veri biliminin gelişimi geleneksel veri odaklı çalışan mühendislik alanlarını yeniden şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda sosyal bilimlerin de veri mühendisliği etkisinde yeniden şekillendirilmesine yol açmaktadır (Yiu 2012; Labrinidis ve Jagadish 2012). Bu yeniden yapılanma verinin işlenmesini teknik bir alanın ötesine taşıyarak veriyi keşfetme, anlama ve yorumlaya dönük çok yönlü çalışmaların önünü açmaktadır (Longbing, 2017, 43.1-43.2). Veri biliminin, geleneksel bilimsel yaklaşımların kuram, deney ve yoruma dayalı, genellikle ampirik araştırmalardan oluşan çerçevesine dördüncü bir paradigma eklediğinden söz edilmektedir. Veri odaklı bilimsel yaklaşımların bilim ve teknolojinin, ekonominin yönlendirilmesine, yarının dünyasını yeniden şekillenmesine yol açacağı konuşulmaktadır (Hey ve diğerleri 2009).

Veri araştırmaları ve veri yönetimine dönük girişimler sadece belli çıkar grupları ya da sosyal toplulukların değil ülkelerin ve uluslararası organizasyonların da odağında yer almaktadır. ABD'de bu kapsamda girişimler arasında Büyük Veri Araştırma Girişimi (USNSF 2012), Dijital Verilerde İstikrarlı Çalışma Grubu (CSNSTC 2009), DARPA'nın XDATA Programı (DARPA 2016), ABD NSF Büyük Veri Araştırma Fonu (USNSF 2012). Ve yine US Big Data

Research Initiative (USNSF 2012), Interagency Working Group on Digital Data (CSNSTC 2009], DARPA's XDATA Program (DARPA 2016), USA NSF Big Data Research Fund (US-NSF 2012) sayılabilir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Büyük Veri Araştırma Girişimi (USNSF 2012), büyük veri çağına dönük temel bilimsel araştırmaları ve alt yapıyı desteklemeyi hedeflemektedir. Kamuya açık dijital bilimsel verinin tüm yelpazesine güvenilir, etkili bir erişim sağlayan kapsamlı ve şeffaf, geliştirilebilir, genişletilebilir sistemler, politikalar ve stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır (USD2D 2016)

İngiltere'de İngiltere'nin Büyük Veri ve Enerji Verimli Hesaplama UK's Big Data and Energy Efficient Computing (UK., 2016) çalışmaları yapılmıştır. İngiltere'nin Araştırma Konseyleri tarafından finanse edilen Büyük Veri ve Enerji Verimli Bilgi İşlem girişimi (UK 2016), araştırmacıların, kullanıcıların ve endüstrinin ihtiyacı olan bilimsel keşif ve geliştirme için fırsatlar yaratmak amacıyla geliştirilmiştir.

Avustralya'da Kamu Hizmeti Büyük Veri Stratejisi [BM 2010], Veri Analitik Konusunda Hükümet Mükemmeliyet Merkezi (AU 2016) ve Public Service Big Data Strategy (UN 2010), Whole-of-Government Centre of Excellence on Data Analytics oluşturulmuştur. Avustralya Kamu Hizmeti Büyük Veri Stratejisi (BM 2010), "büyük verilerin kullanımıyla ilgili kurumlara sunulan fırsatları, olanakları ve tehditleri ortaya koymayı amaçlamaktadır (AGIMO 2013).

Kanada'da Büyük Verilerden Yararlanma (Capitalizing on Big Data) Stratejisi geliştirilmiştir. Kanada'nın Büyük Veriden Yararlanmasına İlişkin Politika Çerçevesi (CA 2016) "bir yönetim kültürü oluşturmayı hedeflemektedir

Çin'de Büyük Veri Rehberi, Çin Büyük Veri Üzerine Bilgisayar Federasyonu Görev Gücü (CCF-BDTF 2013), Çin Ulusal Bilim Vakfı büyük veri programı (CNSF 2015) ve Big Data Guideline, China Computer Federation Task Force on Big Data (CCF-BDTF 2013), China National Science Foundation big data program geliştirilmiştir. Çin'de yayımlanan kılavuzları büyük veri araştırma ve uygulamalarının geliştirilmesini, büyük veri geliştirme ve uygulama için genel bir koordinasyon mekanizması oluşturulmasını. Çin ayrıca IoT ve büyük veriler için ulusal bir stratejik plan hazırlamıştır (CNSF. (2015).

Avrupa Birliği; Veri Odaklı Ekonomi (European Commission, 2014). Avrupa Komisyonu Horizon 2020 Büyük Veri Özel Kamu Ortaklığı (Horizon 2014 ve Data-driven Economy) (European Commission, 2014). European Commission Horizon 2020 Big Data Private Public Partnership bu kapsamda önemli içeriklere sahiptir. Avrupa Birliği'nin Gelişmekte Olan Veri Odaklı Bir Ekonomiye Doğru İletişimi [EU 2014], geleceğin veri odaklı ekonomisini ortaya çıkarmak için bir eylem planıdır. Avrupa'da veri odalı dayalı ekonomi, veriler üzerinde araştırma ve inovasyonu teşvik etmeyi, özellikle Avrupa genelinde KOBİ'ler için bilgi ve sermaye kullanı-

mının artırılmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede 2015 yılında, Avrupa Veri Bilimi Akademisi, EDSA (European Commission, 2014) kurulmuştur.

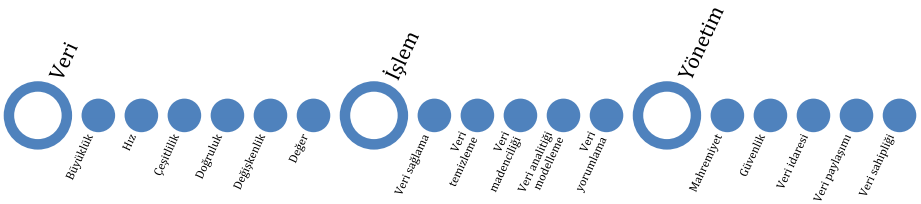
Birleşmiş Milletler BM Küresel Etki Projesi (UN Global Pulse Project; UN 2010) bu kapsamda değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler (BM) Küresel Etki Projesi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin büyük veriler konusunda amiral gemisi bir inovasyon girişimidir. (Longbing, 2017, 43:11). Misyonu, sürdürülebilir kalkınma ve insani faaliyetler için büyük veri yenilikçiliğinin keşfedilmesi, geliştirilmesi ve ölçeklendirilmesinin hızlandırılmasıdır (UN 2010).

Öte yandan bir kavram olarak büyük verinin nasıl tanımlanacağına ilişkin belirsizlikler sürmektedir. Kavramın 1990'ların ortalarında başlayan veri çalışmalarını tanımlamak için ortaya çıkışından (Diebold, 2012) sonra konu üzerine çalışan ticari firmaların da büyük veri kavramının gelişiminden rolü olduğu düşünülmektedir (Gandomi ve Haider, 2015, s138). Verinin büyüklüğü tek başına büyük veri çalışmalarının ana eksenine oturmamaktadır. Laney (2001)'nin verinin hacmi (volüme), çeşitliliği (variety) ve hızının (velocity) veri yönetimin zorluklarının üç boyutu olduğunu tanımlamasının ardından Üç V'ler, büyük veriyi tanımlamak için ortak bir çerçeve oluşturmuştur (Chen, Chiang ve Storey, 2012; Kwon, Lee ve Shin, 2014). Büyük veri, bilgilerin sağlanması, depolanması, dağıtılması, yönetimi ve analizini sağlamak için ileri teknikler ve teknolojiler gerektiren büyük hacimli, yüksek hızda, karmaşık ve değişken verileri tanımlayan bir terim olarak adlandırılmaktadır (TechAmerica Vakfı Federal Büyük Verileri) Komisyon, 2012).

Büyük veri kapsamında: Hacim, verilerin büyüklüğünü ifade eder. Büyük veri boyutları terabaytlarda ve hatta petabaytlar boyutunda olabilir. IBM'in 2012 ortasında yaptığı bir araştırma, 1144 katılımcının yarısından fazlasının bir terabayt üzerindeki veri kümelerinin büyük veri olarak kabul edildiğini ortaya koymuştur (Bir terabayt, yaklaşık 16 milyon Facebook fotoğrafını depolayacak kadar 1500 CD veya 220 DVD'ye sığacak kadar veri anlamına gelmektedir). Facebook'un saniyede bir milyona kadar fotoğrafı işlediğini bildirmektedir. Bir petabayt, 1024 terabayta eşittir. 2015 yılındaki bir araştırmada Facebook'un 20 petabayttan fazla depolama alanı kullanarak 260 milyar fotoğraf sakladığı ortaya konulmuştur (Gandomi ve Haider, 2015). Ancak büyük veri hacimlerinin tanımları görecelidir ve zaman ve veri türü gibi faktörlere göre değişiklik gösterebilir.

Büyük veriler çok sayıda platformlardaki içeriği (örneğin makineden makineye iletişim, sosyal medya siteleri, sensörler, ağlar), multimedya içeriği (örneğin videolar, görüntüler ve ses dosyaları), metinsel içerik (yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış) kapsamına alır.

Büyük veri çalışmaları aşağıdaki kapsamda üç başlık altında toplanmaktadır.



Şekil 9. Veri yaşam döngüsü (Uthayasankar, Kamal, Irani, Weerakkody, 2017, s. 265)

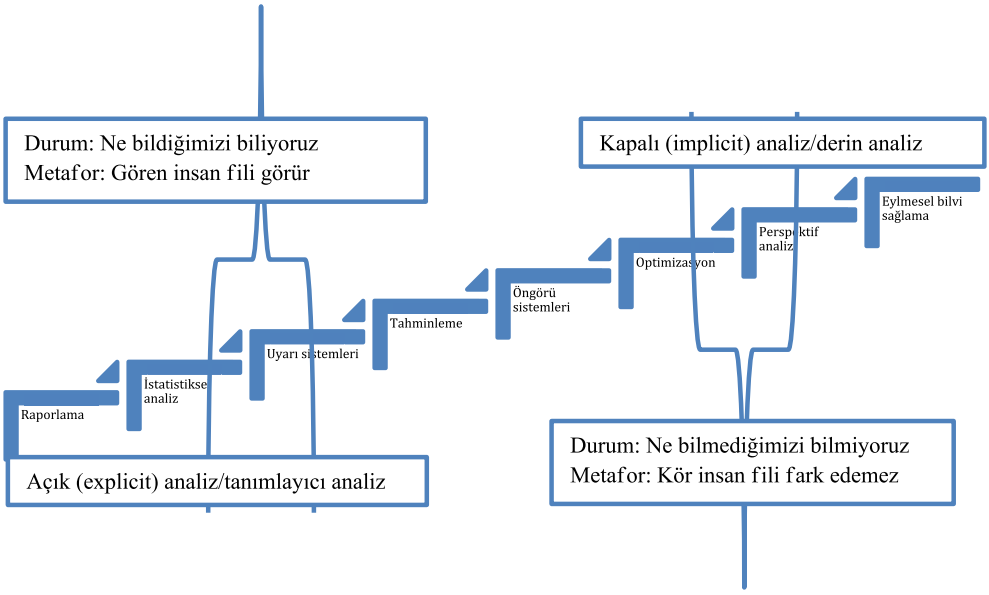
Büyük veri hala gelişen bir kavramdır. Ancak günümüzde artık büyük veri endüstri ve akademi dünyası için katma değerli bir araştırma konusuna dönüşmüştür. Büyük veri analitiği tekniklerdeki önemli yenilikler henüz gerçekleşme aşamasındadır. Literatürde de büyük veri analitiği çalışmamalarının sınırlı kaldığı, bu araştırmaların önemli bir kısmının gerçek zamanlı veri analitiğine kayacağı, makine öğrenme ve yapay zekâ teknolojilerini destekleyeceği üzerinde durulmaktadır (Eckerson, 2010).

4.1. Veri Analitiği

Veri analitiği çalışmaları kapsamında neyin analiz edileceği, analiz edilecek verilerin özelliklerinin ne olduğu ve hangi analiz araçlarının kullanılacağının açıklanması gerekir. Bu noktada:

- Verilerin geçmişten günümüze ve geleceğe yaşam döngüsü,
- Açık (bilinen) veri analitiği, dolaylı olarak reaktif anlayış (bilinmeyen koşullar için) ve proaktif (erken tahmin ve müdahale koşulları) koşullar,
- Veri araştırmalarında (tanımlayıcı ve öngörücü analitikler yoluyla) öngörülebilir analiz araçlarının tanımlanması gerekir.

Aşağıdaki şekilde yer aldığı gibi veri analitiği ve analitik verinin kullanımı üzerine modeller geliştirilmelidir. Modellerde geçmişe ait verileri iş araştırmaları, modellemeler, deneysel tasarımlar, sürece ilişkin nasıl ve neden sorularına yanıt vermek için kullanılabilir. Güncel veriler var olan süreçleri doğru yapılandırmak için son derece önemlidir. Geleceğe ilişkin veriler ise daha çok tahminleme ve planlama süreçlerinde kullanılır. Gelecek süreçlerin tahminlenmesi proaktif önlemlerin alınabilmesi için de gereklidir (Longbing, 2017, 43.18)

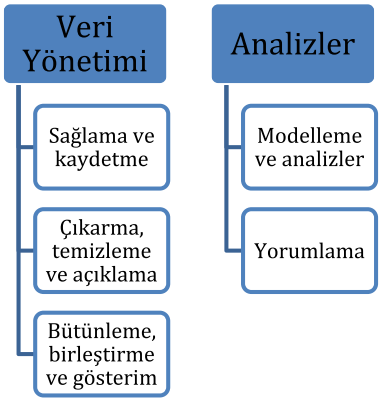


Şekil 10. Açık ve kapalı analiz spektrumu ve gelişimi (Longbing, 2017)

Veri analizi geleneksel araç ve tekniklerle (örneğin, klasik istatistiksel, matematiksel veya mantıksal teoriler) ortaya çıkarılamayan içeriğin derinlemesine anlaşılması ve keşfedilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda tanımlayıcı analiz ve tahmine dayalı analitik çalışmalara imkân veren yazılım platformları ya da Knime, Orange ya da Tableau benzeri programlardan yararlanılabilmektedir. Yine tanımlayıcı analizlerde ortaya konulamayan nedenler, süreçler ve tahminler derin analiz teknikleriyle açıklanabilmektedir (Longbing, 2017, 43).

Önceden üretilen ve depolanan veri kaynakları, üzerinde analitik bir çalışma yapılmadığı sürece değersizdir. Büyük verileri olarak nitelendirilen verilerin %95'inin yapılandırılmamış olması bunların analizini daha değerli kılmaktadır. Büyük verinin öncelikli potansiyel değeri, karar verme sürecini etkinleştirmektir. Kurumların kanıta dayalı karar vermeyi mümkün kılmak için yüksek hacimli verileri hızlı analiz edebilen farklı veri türleriyle çalışabilecek araçlara ihtiyacı vardır. Bu kapsamda çalışmalar aşağıdaki şekilde görülebileceği gibi 5 aşamada yürütülebilir (Labrinidis ve Jagadish, 2012; Uslu, 2016). Bu beş aşama iki ana alt süreci oluşturur: veri yönetimi ve analitik. Veri yönetimi, veri toplama ve depolama ve analiz için hazırlama ile veri analizi için süreçleri ve destek teknolojilerini içerir. Veri analizleri, büyük veriden anlamlı sonuçlar elde etmek için kullanılan teknikleri ifade eder. Bu nedenle, büyük veri analitiği, genel olarak büyük veriden anlamlı sonuçlar çıkarma sürecinde bir alt süreç olarak görülebilir.

Aşağıda yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler için veri analitiği uygulamaları verilmektedir.



Şekil 11. Veri işleme kapsamı (Fresa, Justrell, Prandoni, 2015, s.196)

Veri analitiği, bilgi sistemleri ve yazılım uygulamaları konusunda teknik alt yapıya sahip olmayan sıradan insanlar için bile öğrenilebilir ve uygulanabilir bir araştırma alanı olmaya başlamıştır. Makine öğrenmede yeni yaklaşımlar, bilgisayara dayalı görü sistemleri ve doğal dil işleme alanındaki gelişmeler (Business Intelligence, 2019; Skeina, 2017, s.16 Fresa, Justrell, Prandoni, 2015, ss.196-197) bilgi hizmetlerine de yeni ufuklar açmaktadır.

Veri analizi süreci ve bu sürecin sonunda verinin anlamlı bilgiye dönüşümü aşağıdaki aşamaları içermektedir:



Şekil 12. Veri analizi kapsamı (Uthayasankar, Kamal, Irani, Weerakkody, 2017, s. 266)

Tanımlayıcı Analitik (Descriptive Analytics): Tanımlayıcı analitiği, tarif edici olarak da ifade edebiliriz. Veriyi (iş uygulamalarında işlemi) tanımladığımız, onunla ilgili bilgi edindiğimiz analitik çalışmalar tanımlayıcı analitik olarak ifade edilir. Veri hakkında tanımlayıcı bilgileri ortaya koymaktadır. Ne oldu? sorusuna cevap aldığımız uygulamalardır. İstatistik, veri madenciliği, iş zekâsı uygulamalarında sıklıkla kullanılır.

Teşhis/Öngörücü (Diagnostic Analytics): Öngörücü analitik uygulamaları, veriye ya da içeriğe ilişkin tanı/teşhis ve öngörülerin yapılmasına imkân veren teknikleri içerir. İçerisinde örüntü (pattern), veri madenciliği (data mining), korelasyon uygulamaları vardır. Genellikle neden oldu? sorusuna yanıt vermek için kullanılır.

Tahmine Dayalı Analitik (Predictive Analytics): Genellikle tahminleme geçmişe ya da geleceğe yönelik olarak belirli bir durum olması/olmaması halinde satış, karlılık, performans gibi metriklerin nasıl değişkenlik göstereceğini belirlemede kullanılır. Ne olacak en karakteristik sorusudur (Massaro, A., Vitti, V., Galiano, A., Morelli, A., 2019).

Tahmine dayalı analiz, tarihsel ve güncel verilere dayanarak gelecekteki sonuçları öngören çeşitli teknikleri içerir. Tahmin edici analitikler neredeyse tüm disiplinlere uygulanabilir. Bu alanda çalışmalar jet motorlarının yüzlerce sensörden gelen veriyi analiz edilmesinden, müşterilerin satın alma eğilimlerine kadar çok geniş bir alana yayılır. Temelde, tahmine dayalı analitik, modelleme yapmayı ve veriler arasındaki ilişkileri tespit etmeyi amaçlar. Tahmine dayalı analiz teknikleri iki gruba ayrılır. Ortalamaların taşınması gibi bazı teknikler, sonuç değişkenlerindeki tarihsel kalıpları keşfetmeyi amaçlar. Doğrusal regresyon gibi teknikler, sonuç değişkenleri ile açıklayıcı değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri yakalamayı amaçlar. Bu tür çalışmalarda genel olarak regresyon ve makine öğrenme teknikleri (örneğin karar ağaçları ve sinir ağları) kullanılır. Tahmine dayalı analitik teknikler popülasyondan küçük bir örnek alınır ve örneğe ilişkin sonuca dayanarak büyük kümeye ilişkin genellemelere ulaşılmaya çalışılır (Fan, Han ve Liu, 2014). Bu kapsamda veri bilimciler aşağıdaki sorular öncelikle sorgulamaktadırlar:

- Belirli bir veri setinden neler öğrenebilirsiniz?
- Toplum gerçekte ne bilmek istiyor?
- Bilmek toplum için ne anlama geliyor? (Skeina, 2017, s.16).

Bazı veri kümeleri, bir veri tabanlarında veya elektronik tablo programındaki tablolar gibi güzel bir şekilde yapılandırılmıştır. Yapılandırılmamış veriler daha çok gerçek zamanlı veri sağlayıcılardan elde edilir. Yapılandırılmış veriler genellikle bir matrisin satırlarının farklı öğeleri veya kayıtları temsil ettiği ve sütunların bu öğelerin farklı özelliklerini temsil ettiği bir matris ile temsil edilir. Örneğin, bir ülkenin şehirleri ile ilgili veriler, her şehir için eyalet, nüfus ve alan gibi özellikleri temsil eden sütunlarla birlikte bir satırı temsil eder.

Sosyal medyada herhangi bir konuda atılan mesajlar ilgili veri kümesi gibi yapılandırılmamış bir veri kaynağıyla karşı karşıya kaldığımızda ise, ilk adımımız genellikle onu yapılandırmak için bir matris oluşturmaktır (Skeina, 2017, s. 29).

5.2. Veri Bilimi Kapsamında Makine Öğrenme

Günümüzde bilgi yönetimindeki en heyecan verici gelişmeler güçlü ve yeni algoritmalarla heyecan verici yeni uygulamalarla karşımıza çıkan makine öğrenmesi etrafında dönmektedir. Bu gelişmeler birkaç nedenden ötürü gerçekleşmiştir. İlk olarak, mevcut veri hacmi ve bilgi işlem gücü, makine öğrenme sistemlerinin eski yaklaşımları kullanarak bile ilginç şeyler yapmaya başladığı sihirli bir eşiği geçmiştir. Bu durum aynı zamanda daha iyi ölçeklendirme yöntemleri geliştirme konusunda daha fazla yatırım yapılmasına yol açmıştır.

Makine öğrenme temelde aşağıdaki yaklaşımlara dayanır:

Güç ve açıklık: Makine öğrenme yöntemleri, destekledikleri modellerin zenginliği ve karmaşıklığı bakımından farklılık gösterir. Doğrusal regresyon doğrusal fonksiyonlara dayanır. En yakın komşu metotları ise rasgele eğrileri yaklaştırmaya yetecek kadar parçalı doğrusalların ayırımı mümkün olur.

Yorumlanabilirlik: Derin öğrenme gibi güçlü yöntemler genellikle tamamen aşılamayan modeller üretir. Uygulamada çok doğru bir sınıflandırma sağlayabilirler. Buna karşılık, doğrusal regresyon modelindeki en büyük katsayılar en güçlü özellikleri tanımlar ve en yakın komşuların kimlikleri bu analojilere olan güvenimizi bağımsız olarak belirlememizi sağlar.

Kullanım kolaylığı: Bazı makine öğrenme yöntemleri göreceli olarak az sayıda parametre veya karar içerir. Doğrusal regresyon ve en yakın komşu sınıflandırması bu açıdan oldukça anlaşılabilir bir yapıdadır. Buna karşılık, destek vektör makineleri (SVM'ler) gibi yöntemler algoritma performansını uygun ayarlarla optimize etmek için çok daha fazla içerik sunar.

Eğitim hızı: Metotlar, modelin gerekli parametrelerine ne kadar hızlı uydukları konusunda büyük farklılıklar gösterir; bu da pratikte ne kadar deney verisi kullanabileceğinizi belirler. Geleneksel doğrusal regresyon yöntemleri, büyük modeller için uygun olmayabilir. Buna karşılık, en yakın komşu araması, uygun arama veri yapısını oluşturmanın dışında neredeyse hiç eğitim zamanı gerektirmez.

Tahmin hızı: Yeni bir sorgulama için sınıflandırma kararlarını ne kadar hızlı yaptıkları ile ilgilidir. Doğrusal regresyon hızlıdır, sadece girdi kayıtlarındaki alanların ağırlıklı bir toplamını hesaplar. Buna karşılık, en yakın komşu araştırması, önemli miktarda eğitim testine karşı q testini gerektirir. Genelde veri eğitim oldukça hızlıdır.

Tablo 2. Makine Öğrenmede En yaygın Kullanılan Modeller ve Özellikleri Skeina, 2017, ss. 351-353)

	Açıklama gücü	Tercüme kolaylığı	Kullanım kolaylığı	Eğitim hızı	Tahmin hızı
Lineer regresyon (Linear regression)	5	9	8	9	9
En yakın komşu (Nearest neighbor)	5	9	10	10	2
Naive Bayes	4	8	9	9	8
Kara ağacı (Decision tree)	8	8	7	7	8
Support vector machine	8	6	7	7	7
Boosting grafik modeli	9	6	6	6	6
Grafik modeller	9	8	4	4	4
Derin Öğrenme	10	3	3	3	7

5.3. Derin Öğrenme

Derin öğrenme makine öğrenmede ayrılan heyecan verici bir gelişmedir. 1980'lerin popüler bir yaklaşımı olan ve daha sonra tamamen modası geçmiş olan sinirsel ağlarına dayanır. Özellikle 2010'lu yıllarla birlikte çok katmanlı (derin) ağlar, bilgisayara dayalı görü sistemleri ve doğal dil işlemedeki gelişmeler derin öğrenmenin gelişimini tetiklemiştir. Google'ın Tensor-Flow gibi yeni açık kaynaklı yazılım çerçeveleri, ağ mimariler, büyüklük sırasına göre verinin eğitimi hızlandırmak için tasarlanan özel amaçlı işlemciler, bu geliştirmeleri kolaylaştırmıştır.

Derin öğrenmeyi diğer yaklaşımlardan ayıran temel farkı sadece teknik ve mühendislik süreçlerine dayanmamasıdır. Bir sinir ağındaki her katman, genel olarak bir önceki katmanın çıktısını girdi olarak kabul eder ve ağın tepesine doğru ilerlerken aşamalı olarak daha yüksek özellikler sunar. Bu durum ham girdiden nihai sonuca kadar olan bir anlayış hiyerarşisinin tanımlanmasını sağlar, daha organik ve özgün sonuçların olmasını tetikler (Skeina, 2017, s. 377).

5.4. Bilgi Kaynağı Olarak Metin Analizi

Metin analizi (metin madenciliği, text mining), metinsel verilerinden anlamlı bilgiler çıkarmak için gerçekleştirilir. Sosyal ağ kaynakları, e-postalar, blog yazıları, çevrimiçi forum içerikleri, anket cevapları, kurumsal belgeler, arşiv kaynakları, kitaplar, haberler ve çağrı merkezi kayıtları, organizasyonlar tarafından tutulan metin verisi örnekleridir. Metin analizi, istatistiksel analiz, hesaplamalı dil bilimi ve makine öğrenimini içerir. Metin analizi, işletmelerin büyük miktarlarda insan kaynaklı metni, kanıt temelli karar vermeyi destekleyen anlamlı özetlere dönüştürmelerini sağlar. Örneğin, finansal analizlerden çıkarılan bilgilere dayanarak

borsa tahmininde metin analizleri kullanılabilir (Chung, 2014). Aşağıda metin analizi yöntemlerinin kısa bir derlemesini yer almaktadır.

Bilgi çıkarma (IE) teknikleri, yapılandırılmamış metinden yapılandırılmış verinin çıkarılmasına dayanır. Örneğin, IE algoritmaları ilaç adı, dozu ve tıbbi reçetelerden sıklık gibi yapısal bilgileri çıkarabilir. IE'deki iki alt görev, Varlık Tanıma (ER) ve İlişki Çıkarma (RE) (Jiang, 2012). ER, adları metinde bulur ve bunları kişi, tarih, konum ve organizasyon gibi önceden tanımlanmış kategorilere sınıflandırır. RE, metindeki varlıklar (örneğin kişiler, kuruluşlar, ilaçlar, genler, vb.) arasındaki anlamsal ilişkileri bulur ve çıkartır. Örneğin, "1976'da Apple Inc.'in kurucusu Steve Jobs" cümlesi dikkate alındığında, bir RE sistemi FounderOf [Steve Jobs, Apple Inc.] veya FoundedIn [Apple Inc., 1976] gibi ilişkileri çıkarabilir.

Metin özetleme teknikleri otomatik olarak tek veya çoklu belgelerin kısa bir özetini oluşturur. Sonuçta ortaya çıkan özet, asıl metin (ler) deki anahtar bilgiyi taşır. Uygulamalar bilimsel ve haber makaleleri, reklamlar, e-postalar ve blogları içerir. Genel olarak özetleme iki yaklaşımı izler: çıkarıcı yaklaşım ve soyutlayıcı yaklaşım. Çıkarımlı özetlemede, orijinal metin birimlerinden bir özet oluşturulur (genellikle cümleler). Ortaya çıkan özet, orijinal belgenin bir alt kümesidir. Çıkarma yaklaşımına dayanarak, bir özet oluşturmak bir metnin göze çarpan birimlerinin belirlenmesini ve bir araya getirilmesini içerir. Metin birimlerinin önemi, metin içindeki yerleri ve sıklıkları analiz edilerek değerlendirilir. Ekstraktif özetleme teknikleri metnin "anlaşılmasını" gerektirmez. Buna karşılık, özet teknikler metinden anlamsal bilginin metinden çıkarılmasını içerir. Özetlerde, mutlaka orijinal metinde bulunmayan metin birimleri bulunur. Özgün metni ayrıştırmak ve özeti oluşturmak için soyut özetleme, gelişmiş Doğal Dil İşleme (NLP) tekniklerini içerir. Sonuç olarak, soyutlayıcı sistemler, çıkarıcı sistemlerden daha tutarlı özetler üretme eğilimindedir (Hahn ve Mani, 2000). Bununla birlikte, ekstraktif sistemleri, özellikle büyük veriler için kullanmak daha pratiktir.

Soru cevaplama (QA) teknikleri, doğal dilde verilen sorulara cevaplar sağlar. Apple'ın Siri'i ve IBM'in Watson'ı ticari KG sistemlerine örnektir. Bu sistemler sağlık, finans, pazarlama ve eğitim alanlarında uygulanmıştır. Özet özetlemeye benzer şekilde, KG sistemleri karmaşık NLP tekniklerine dayanır. Teknikler üç kategoriye ayrılır: bilgi edinme (IR) temelli yaklaşım, bilgiye dayalı yaklaşım ve hibrid yaklaşım. IR tabanlı KG sistemlerinde genellikle üç alt bileşen bulunur. Birincisi, soru türü, soru odağı ve sorgu oluşturmak için kullanılan cevap türü gibi ayrıntıları belirlemek için kullanılan soru işleme yöntemidir. İkincisi, soru işleminde formüle edilmiş sorguyu kullanarak ilgili önceden yazılmış bölümleri bir dizi mevcut dokümandan almak için kullanılan doküman işlemedir. Üçüncüsü, önceki bileşenin çıktısından aday cevapları çıkarmak, onları sıralamak ve QA sisteminin çıktısı olarak en yüksek

derecedeki adayı geri vermek için kullanılan cevap işlemedir. Bilgi temelli KG sistemleri, daha sonra yapılandırılmış kaynakları sorgulamak için kullanılan sorunun anlamsal bir tanımını oluşturur. Bilgiye dayalı KG sistemi, özellikle önceden yazılmış çok sayıda belgenin bulunmadığı turizm, tıp ve ulaşım gibi kısıtlı alanlar için kullanışlıdır. Bu tür etki alanları, IR tabanlı QA sistemleri için gerekli olan veri fazlalığına sahip değildir. Siri türü sistemler de bilgi temelli yaklaşımı kullanan QA sistemi örnekleridir. Karma QA sistemlerinde, IBM'in Watson'ı gibi, soru anlamsal olarak analiz edilirken, aday cevaplar IR yöntemleri kullanılarak oluşturulmaktadır.

Metin madenciliği kapsamında duygu analizi (fikir madenciliği) teknikleri, insanların ürünler, organizasyonlar, bireyler ve etkinlikler gibi varlıklara yönelik görüşlerini içeren doğrulanmış metni analiz eder. İş dünyası, müşterilerinin duyarlılık analizlerinin artmasına neden olan duyguları hakkında giderek daha fazla veri toplamaktadır (Liu, 2012). Pazarlama, finans ve siyasal ve sosyal bilimler, duyarlılık analizinin ana uygulama alanlarıdır. Duyarlılık analizi teknikleri ayrıca, belge düzeyinde, cümle düzeyinde ve en boy temelli olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır. Belge düzeyinde teknikler, tüm belgenin olumsuz mu yoksa olumlu bir duygu mu ifade ettiğini belirler. Varsayım, belgenin tek bir varlık hakkındaki düşünceleri içerdiği varsayılmaktadır. Belli teknikler bir dokümanı iki sınıfa ayırırken, negatif ve pozitif, diğerleri ise daha fazla duyarlılık içermektedir (Amazon'un beş yıldızlı sistemi gibi) (Feldman, 2013). Cümle düzeyinde teknikler, tek bir cümlenin, tek bir cümleyle ifade edilen bilinen bir varlık hakkındaki kutupluluğunu (olumlu uçtan olumsuz uca) belirlemeye çalışır. Cümle düzeyindeki teknikler önce öznel söylemleri objektif olanlardan ayırmaktadır. Dolayısıyla cümle seviyesi teknikleri, belge seviyesi teknikleriyle karşılaştırıldığında daha karmaşık olma eğilimindedir. Boyuta dayalı teknikler, bir belgedeki tüm duyguları tanır ve her bir hissin başvurduğu varlığın yönlerini tanımlar. Örneğin, müşteri ürün incelemeleri genellikle bir ürünün farklı yönleri (veya özellikleri) hakkında görüşler içerir. En boy temelli teknikleri kullanarak kullanıcı ya da alıcı, polarite açısından sınıflandırılmışsa, ürünün farklı özellikleri hakkında değerli bilgiler alabilir (Gandomi ve Haider, 2015, s140).

5.5. İş Zekâsı ve İş Analitiği

En genel tanımıyla iş zekâsı ve analitiği, kurumsal bir iş üzerine karar süreçlerini geliştirmek için bir dizi yöntem, teknoloji ve araçların kullanımıdır (Foley ve Guillemette, 2010). Kurumsal bilgi sistemleri ve teknolojilerindeki gelişmeler, 1990'ların sonlarında iş zekâsı sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İş zekâsı (BI) sistemleri organizasyonların, fırsatlarını, güçlü yönlerini ve zayıflıklarını anlamak için kullanılabilir. Bunun için geniş veri kaynaklarının oluşturulması entegrasyonu ve analizi gerekir. BI, karar süreçlerini destekleyen

bir bilgi sistemidir. BI sistemlerinin hedefleri arasındadır; a- daha fazla toplanmaya, sistematik entegrasyona ve yapılandırılmamış ve yapılandırılmış verilerin yönetimine yardımcı olmak, b- çok büyük miktarda veri ile uğraşmak (örneğin, "Büyük Veri"), c- yeni bilgileri keşfetmek için işlem becerilerini artırmak ve d- analiz çözümleri, geçici sorgular, raporlama ve tahminler sunmak yer almaktadır (Katerina ve Dimovski, 2019).

Günümüzde "iş zekâsı" terimi "iş analitiği" terimi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Aslında iş analitiği yeni ortaya çıkan bir terim değildir. 1940'larla birlikte bilimsel literatürde iş analitik kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bilgisayarlar karar destek sistemleri olarak 1960'ların sonunda itibaren hayatımıza girmeye başlamıştır. Bununla birlikte ilk dönemlerde veri kaynakları nispeten küçük ve yapılandırılmış kaynaklardan oluşmuş ve analitik çalışmalarının büyük çoğunluğu tanımlayıcı analitik çalışmalardan meydana gelmiştir. Tanımlayıcı analitik (işletme zekâsı (BI) veya işletme raporlaması olarak da adlandırılır), analitik taksonomisine giriş seviyesi olarak görülmektedir. Bu seviyedeki analitik faaliyetlerin çoğu, geçmiş ya da mevcut durumu bildirmek için ticari faaliyetleri özetleyen raporlar yaratma ile ilgilidir (Delen, 2014). Akademik camiada 2001'de Analytics 2.0 kavramının tartışılmaya başlanmasıyla veri bilimi hızla gelişmiştir. 2000'li yılların başında büyük veri ve ileri analitik (tahmine dayalı ve öngörücü) iş dünyasında ortaya çıkmaya başlamış ve geleneksel iş zekasından gerçek zamanlı veya doğru zamanda karar destek verisine geçiş gerçek bir paradigma değişikliğini meydana getirmiştir (Delen, Moscato, Toma, 2018).

BI sistemleri, içeriğinde veri ambarları, çevrimiçi analitik işlem (OLAP) ve gösterge panoları (data warehouse, online analytical processing (OLAP) and dashboards) vardır. Bir veri deposu, derinlemesine analiz için birçok kaynaktan elde edilen doğru, temiz ve ayrıntılı verileri toplar, çevrimiçi analitik işlem (OLAP) ise gerçek zamanlı olarak çok boyutlu analizi destekler ve kullanıcıların toplama, filtreleme, yuvarlama ve açıklama gibi işlemleri yapmalarını sağlar. Ayrıca, veri görselleştirme ve performans yönetimi için ön uç uygulama olarak panolar (dashboard) kullanılır. BI sistemleri işletmenin temel performans göstergelerini takip etmek için kullanıcıların grafikler, çizelgeler, widget'lar ve geçici raporlar ve karar vericiler oluşturmasına olanak sağlar (Clark, Jones, ve Armstrong, 2007).

İş zekâsı uygulamaları aşağıdaki katmanlardan oluşur (Scholtz, Calitz ve Haupt, 2016

- Tanımlama
- Dönüştürme ve yükleme
- Veri katmanı

- Raporlama katmanı
- Analiz katman
- İzleme katmanı
- Sunum katmanı

Tanımlama iş zekâsı çerçevesinde kullanılacak verilerin belirlenmesi ile ilgilidir. Dönüştürme ve yükleme verinin hazırlanması aşamasıdır. Veri katmanı, kurumun tüm sürdürülebilirlik verilerini depolamak için kullanılacak veri tabanı yönetim sistemleri ve ambarlarının oluşturulması ile ilgilidir (Muntean ve diğerleri, 2013). Raporlama katmanı, geleneksel BI araçlarının bir parçasını oluşturan sorgulama ve raporlama özelliklerinden oluşur Özel sorgulama özelliği, kullanıcıların filtrelemek ve istenen verileri seçmek için bir veri tabanı sorgulamasını sağlar (Ong ve diğ., 2011). Belirli bir soruyu cevaplayacak bilgileri bulmak için sorgu alanları oluşturulabilir. Raporlama sorgulama alanlarındaki verinin değerlendirilmesi ile elde edilir (Scholtz, Calitz and Haupt, 2016, s.270).

Analitik katmanda, profesyonel analiz araçları geleneksel BI bileşenlerinin çok daha ötesinde çözümler sunar. Bu kapsamda OLAP (Online Analytical Processing), veri madenciliği, öngörme ve öngörücü modelleme gibi analitik araçlar sağlar. Bu yetenekler bir kurumun karar alma niteliklerini geliştirmesine yardımcı olabilir. Tahmin, tarihsel verilere dayanarak gelecekteki sonuçları tahmin etme sürecidir. Bu yetenekler aynı zamanda iş analitiği alanının temel yetenekleridir. Bu yetenekler stratejik zekanın oluşturulmasını sağlayan temel bileşenlerdir. Analitik katmanda oluşturulan bilgiler genellikle izleme katmanında yönetime sunulur (Kourentzes ve diğerleri, 2014). İzleme katmanı, bir kurumun yönetimine gerçek zamanlı stratejik bilgiler sağlayarak sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Bu noktada performans gösterge panoları ve puan kartlarından (Dashboards and scorecards) yararlanılır (Yiğitbaşıoğlu ve Velcu, 2012). Sunum katmanı, tüm kullanıcıların diğer katmanlar tarafından sağlanan bilgilere mobil, masaüstü veya web uygulamaları aracılığıyla erişmelerini sağlayan bir platform sunar. Kurum, bu bilgileri kullanarak, kurumsal stratejide belirler,

Scholtz, Calitz and Haupt'a göre, (2016, s.272) Caraiani ve Dumitrana (2005) tarafından önerilen gösterge panolarının tasarımı ve geliştirilmesi için altı adım aşağıda sıralanmaktadır:

- Hedefleri belirleyin.
- Görev, yeterlilik ve sorumlulukların listesini tanımlayın.
- Göstergeleri ayarlayın.

- Tanımlanan göstergelere göre bilgi toplayın.
- Gösterge panelini geliştirin.
- Gösterge panelini değerlendirin (Scholtz, Calitz and Haupt, 2016, s.271).

Tablo 3. BI ve Veri Analitiği Kapsamında Veri Mimarisi (Scholtz, Calitz and Haupt, 2016, s.271).

İlk derece kodları	**Teorik kategoriler**	**Teorik kapsam**
Dış kaynaklarda değerli verinin seçimi Yapısal olmayan formlardaki büyük miktardaki veri İlgili bilgi arama Veri tutarsızlığı ve eksikliği Hedef örneği anlama	Sağlama kapasitesi	Uygun kapasite
İş gereksinimlerine göre tanımlanmış sorular Veri yorumlama Veriyi anlaşılır kılma	Asimilasyon kapasitesi	
Yeni bilginin gerektirdiği yeni yeteneklerin yapılandırılması Anlaşılır formalarda dönüşüm Yeni bilginin yeni yetenekler gerektirdiğini içselleştirme	Dönüşüm kapasitesi	
Eylem bilgisi ve öngörüler Kara verme sürecinde iyileşme Pazar ve müşteri/kullanıcının anlaşılması Yeni ürün ya da hizmet geliştirme Toplanan verilerin tekrar kullanımı	İşletme kapasitesi	
Değişen veri gereksinimlerini izleyen teknolojik gelişmeler Yeni alt yapı, mimari ve programlar Performans, ölçülebilirdik ve zamanında karşılama	Teknolojik değerler	İş zekâsı değeri
İnsan katılımı gerektiren veriyi anlamlandırma Kapsam bilgisi ile kombine edilmiş analitik bilgi ve beceri Uygun işgücünü bulma zorlukları	İnsan Değeri	
Güçlü sosyal taahhütler Bilginin yayılımı Bölümler arası işbirlikleri	İlişkisel Değer	

İş zekâsı uygulamaları kurumsal kararları ve performansı destekleyen önemli bir araçtır. BI sistemleri, Karar Verme Sistemleri (Decision Support Systems , DSS) ve İş Performansı Ölçüm Sistemleri (Business Performance Measurement Systems, BPMS) gibi büyük veritabanı mimarilerini de içerir (Khan and Quadri, 2012). Bu sistemler farklı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış verileri entegrasyonu ile geliştirilebilir (Chen, Chiang and Storey, 2012). Ayrıca, Kurumsal Kaynak Planlama (Enterprise Resource Planning, ERP) platformları büyük verilere dayanarak doğru veritabanı tasarımını gerektiren bir iş zekâsı bileşeni olarak

düşünülmek durumundadır (Elragal, 2014). Araştırmacılar hala, BI sistemlerinin başarılı bir şekilde benimsenmesi ve kullanılmasına yönelik stratejik ve taktiksel yaklaşımları tartışmaktadır (Katerina and Dimovski, 2019, ss.1-2).

6. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bilgi bilim özünde bilginin toplumsal yönleriyle ilgilenir. Bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüşümü, erişim ve kullanım ilkeleriyle ilgili hizmetlerin geliştirilmesine yönelir. Bilginin tekrar kullanımına dönük koşulları oluşturur. Bilginin yapı taşı verilerin etkin yönetimi, bilgi hizmetlerinde teknolojik araçların kullanımı, hatta ilgili teknolojilerin gelişimine katkı sağlama bilgi bilimin çalışma kapsamında yer alır. Bu kapsamda taşıyıcı kaynaklar (kitap, elektronik ortam vb.) bir aracıdır. Asıl amaç ortamı ya da taşıyıcısı ne olursa olsun bütünlüğü ve geçerliliği bozulmamış veri ya da bilgi içeriğini, zamanında ve gerektiğinde yetkilendirilmiş kişilere eriştirebilmek ve bütünlüğü bozulmadan korunmasını sağlamaktır.

Bilgi araştırmaları kapsamına organizasyonlar, organizasyonlarda hizmetler ve süreçler, konu uzmanlıkları, coğrafi bilgi hizmetleri, tarihi araştırmalar, bilgi teknolojileri yönetimi ve politikalar gibi pek çok alan ya da konu girebilmektedir. Giderek veri yönetimi ve veri analitiği uygulamaları bilgi araştırmaları içerisinde ağırlığını artırmaktadır.

Özellikle 2010'lu yıllarla birlikte büyük veri çalışmaları bulut bilişim ve yapay zekâ uygulamalarının devreye girmesiyle hızla teorik araştırmalardan teknik uygulamalara dönüşmeye başlamıştır. Bilgi ve belge merkezleri doğası gereği en önemli veri kaynakları arasında yer almaktadırlar. Bilgi merkezlerinde büyük veri; kaynak satın alma kararları, kişiselleştirilmiş okuyucu hizmetleri, etkin süreç analizi ve bilgi hizmetlerinin geliştirilmesinde etkin olarak kullanılabilmektedir. Bu kapsamda veri madenciliği ve veri yönetimi uygulamaları, veri görselleştirme ve analizi yardımcı araçlarından yararlanılması gerekmektedir. İnsan bilgisinin toplandığı yer olarak bilgi merkezleri büyük veri araştırmalarının en önemli potansiyel kaynakları arasında yer almaktadır.

Öte yandan kamusal verilerin toplumsal fayda sağlamasına dönük oluşan kamuoyu; sadece hesap verilebilirlik, şeffaflık açısından değil kaynakların etkin kullanımı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, teknik ve sosyal gelişimin sağlanması açısında önemlidir. Gelecekte yönetim ve idari sistemler ile iş süreçleri ve bilgi teknolojisi entegrasyonunu sağlamaya dönük daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir. Kurumsal bilgi yönetim sistemleri sadece bilgi ve belgele kaynaklarının yönetimini değil veri yönetimi uygulamalarını da kapsamak durumundadır.

Geleneksel olarak el yazmaları ve basılı kaynaklardan kütüphane, arşiv ve bilgi/belge hizmetlerine, ardından bilginin kendisine ve aracı olarak elektronik hizmetlere yönelen bilgi bilimin, veriyi işlenebilir ve yönetilebilir bir meta olarak değerlendirmemesi düşünülemez. Yine modern yönetim sistemlerinde kurumsal işleyiş ve yazışmalar, idari bilgi sistemleri ve belge yönetimi, bilgi işleme ve iş zekâsı uygulamaları doğası gereği bilgi bilimin kapsamı alanında yer almak durumundadır. Geleceğe açılan pencerede farklılaşan uzmanlıklar bilgi hizmetlerinin kurumsal yapılarda nasıl örgütleneceği sorununu da gündeme getirmektedir. Günümüzde dağınık yapılanan kütüphane, dokümantasyon, arşiv/belge yönetimi, bilgi işlem, strateji, kalite süreç, veri yönetimi, bellek hizmetleri vb. başlıklarda örgütlenen hizmetlerin idari yapıda tek çatıda toplanması son derece önemli görülmektedir. Bu kapsamda Bilgi Sistemleri ve Veri Yönetimi ya da Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlıklarının oluşturulmasında yarar vardır.

Çalışmada bilgi bilimin kavramsal çerçevesinde veri yönetimi ve veri analitiği uygulamaları ayrıntılı biçimde incelenmeye çalışılmıştır. Veri yönetimi ve veri analitiği başlı başına bir araştırma disiplini olmaktan çok farklı disiplinlerin kullanabileceği bir araştırma metodolojisi ortaya koymaktadır. Bilgi ve belge yönetimi alanında analitik yaklaşımlarda, hizmet geliştirme ve kalite aracı olarak çok daha yaygın kullanılabileceği düşünülmektedir. Öte yandan veri yönetimi ve veri analitiği, bilgi merkezlerinde kullandığımız tüm diğer araçlardan ve yöntemlerden çok daha bizdendir. Çünkü veri kaynakları halihazırda çok büyük oranda bilgi merkezleridir. Biz veriyi sadece depolanabilir ve eriştirilmesi gereken bir kaynak olarak değil, işlememiz, analiz etmemiz, sentezlememiz ve dönüştürücü bilgi olarak sunmamız gereken bir hizmet olarak görmek durumundayız. Bunun için daha çok veriyi anlamaya, onu nasıl işleyebileceğimizi, analiz edebileceğimizi ve anlamlı bilgilere dönüştürebileceğimizi araştırmamıza gereksinimimiz vardır. İlgili konuda kuramsal içerik, ilişkili programlama dilleri, yaygın kullanılan paket programlar, örnek uygulamalar bilgi ve belge yönetimi alanının analitik ve uygulamalı çalışmalarının kapsamında daha çok yer almak durumundadır.

Kaynakça / References

Abbott, D. (2008). What is digital curation. Erişim adresi: www.dcc.ac.uk/resources/briefing-papers/ introduction-curation/what-digital-curation.

AGIMO. (2013). AGIMO Big Data Strategy - Issues Paper. Erişim adresi: www.finance.gov.au/files/ 2013/03/ Big-Data-Strategy-Issues-Paper1.pdf.

Ajis, A.F., Baharin, S.H. (2019). Dark Data Management as frontier of Information. Erişim adresi: https://ieeexplore.ieee.org/document/8743915

Ayankoya, K..,Calitz, A.P., Greyling, J. (2014). Intrinsic relations between data science, big data, business analytics and datafication. *ACM International Conference Proceeding Series* 28 (2014), 192–198.

Bates, M. (2015). The information professions: knowledge, memory, heritage. *Information Research*, 7 (1). Erişim adresi: www.informationr.net/ir/20-1/paper655.html#.WRx98jfTVLM (accessed 9 February 2018).

Boulton, G. (2014, December). Open data and the future of science. Septentrio conference series (no. 1). Erişim adresi: https://septentrio.uit.no/index.php/SCS/article/view/3231.

Business Intelligence Improved by Data Mining Algorithms and Big Data Systems: An Overview of Different Tools Asslied in Industrial Research. *Computer Science and Information Technology* 7 (1): 1-21, 2019.

CA. (2016). Canada Capitalizing on Big Data. Erişim adresi: http://www.sshrc-crsh.gc.ca/news_room-salle_de_ presse/latest_ news-nouvell es_recentes/big_data_consultation-donnees_massives_consultation-eng.aspx.

Carole, L. P. (2008). Research practices and research libraries: Working toward high impact information services. Erişim adresi: https://www.ideals.illinois.edu/ bitstream/handle/2142/9742/researchpracticieslibraries.sst. pdf?sequence=3.

Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. MIS Quarterly, 36(4), 1165–1188.

Clark, T, D, Jones, M, C ve Armstrong, C, P. (2007). The dynamic structure of management sussort systems: theory development, research focus, and direction. *MIS Quarterly,* 31 (3) (2007), ss. 579-615

Chung, W. (2014). BizPro: Extracting and categorizing business intelligence fac- tors from textual news articles. *International Journal of Information Managemen*t 34: 272-284.

CNSF. (2015). National Science Foundation China. Retrieved from http://www.nsfc.gov.cn/. European Commission. 2014. Commission urges governments to embrace potential of big data. Erişim adresi: europa.eu/rapid/press-release_IP-14-769_en.htm.

Cunningham, A. (2016). Describing archives in context: Peter J Scott and the Australian "series" system. In V. Le**mieu**x (Ed.), Building trust in information: Perspectives on the frontiers of provenance (ss. 49–58). Berlin: Springer-Verlag, Research Triangle Park, NC.

Çakın, İ. (2012). Bilgi profesyonellerinin eğitiminde 40 yıl: Hacettepe Üniver sitesinin lisans programındaki değişiklikler. Türk Kütüphaneciliği, 26(2), 262-290.

Delen, D. Moscato,G., Toma, I.L. (2018). The impact of real-time business intelligence and advanced analytics on the behaviour of business decision makers. 2018 International Conference on Information Management and Processing (ICIMP). IEEE Xplore: 29 March 2018, DOI: 10.1109/ICIMP1.2018.8325840.

Delen, D. (2014). Real-World Data Mining: Asslied Business Analytics and Decision Making. New Jersey:Pearson Education, Inc.

Digital Curation Centre (2005). Digital curation and preservation: defining the research agenda for the next decad. Erişim adresi: www.dcc.ac.uk/sites/default/files/documents/data-forum/documents/events/Warwick_Introduction.pdf .

Diebold, F. X. (2012). A personal perspective on the origin(s) and develop- ment of "big data": The phenomenon, the term, and the discipline (Scholarly Paper No. ID 2202843). Social Science Research Network. Erişim adresi: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract id=2202843.

Dingwall, G., Marciano, R., Moore, R., & McLellan, E. (2007). From data to records: Preserving the geographic information system of the city of Vancouver. Archivaria, 64, 181–198.

Duranti, L., & Michetti, G. (2015). The archival method: Rediscovering a research tradition. In A. Gilliland, A. Lau, & A. McKemmish (Eds.), Research in the archival multiverse. Clayton, Victoria, Australia: Monash University Publishing.

Eckerson, W. (2010). Performance Dashboards: Measuring Monitoring and Managing Your Business. John Wiley & Sons, Inc.

Elragal. A. (2014). ERP and big data: the inept couple, Procedia Technology, Vol. 16, 242-249.

Eroshkin, S.Yu., Kameneva, N.A., Kovkov, D.V., Sukhoruko A.I. (2017). Conceptual system in the modern information management Procedia Computer Science 103 (2017) 609 – 612. II. International Symposium Intelligent Systems, INTELS 16, 5-7 October 2016, Moscow.

European Commission. (2014). Commission urges governments to embrace potential of big data. Erişim adresi: europa.eu/rapid/press-release_IP-14-769_en.htm.

Fairfielda, J. and Shteina, H. (2014). Big data, big problems: Emerging issues in the ethics of data science and journalism. *Journal of Mass Media Ethics* 29, 1 (2014), 38–51.

Fan, J., Han, F., & Liu, H. (2014). Challenges of big data analysis. National Science Review, 1(2), 293–314.

Feldman, R. (2013). Techniques and asslications for sentiment analysis. Communi- cations of the *ACM*, 56(4), 82–89.

Ferran, N., Mor, E., & Minguillón, J. (2005). Towards personalization in digital libraries through ontologies. *Library Management*, 26(4/5), 206–217.

Foley, E. ve Guillemette, M, G. (2010). What is Business Intelligence. *International Journal of Business Intelligence Research,* vol. 1, no. 4.

Fresa, A., Justrell, B., Prandoni, C. (2015). Digital curation and quality standards for memory institutions: PREFORMA research Project. Archival Science (2015) 15: 191–216.

Gandomi, A. Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management,* 35 (2): 137-144.

Gopalakrishnan, S., Kessler, E., & Scillitoe, J. (2010). Navigating the innovation landscape: past research, present practice, and future trends. Organ. Manag. J., 7: 262–277.

Hahn, U., & Mani, I. (2000). The challenges of automatic summarization. Computer, 33(11), 29–36.

Heard, J., & Marciano, R. (2011). A system for scalable visualization of geographic archival records. In Proceedings of the 1st IEEE Symposium on Large-Scale Data Analysis and Visualization (ss. 121–122). Erişim adresi: http://www.slideshare.net/richardjmarciano/a-system-for-scalablevisualization-of-geographic-archival-records/

Hey, T. , Tansley, S. and Tolle, K. (2009). *The Fourth Paradigm: Data-Intensive Scientific Discovery*. Erişim adresi: http://research.microsoft.com/en-us/collaboration/fourthparadigm/: 2032–2033.

Higgins, S. (2017). Time to become our own profession?. Digital Preservation Coalition Blog. Erişim adresi: www.dpconline.org/blog/time-to-become-our-own-profession

Higgins, S. (2018). Digital curation: the development of a discipline within information science. *Journal of Documentation,* 74 (6): 1318-1338.

Hirtle, P.B. (2008). The history and current state of digital preservation in the United States, in Westbrooks, E. and Jenkins, K. (Eds), Metadata and Digital Collections: A Festschrift in

Huang, R. H., & Li, B. Y. (2016). Data literacy education: Expansion of information lit-eracy instruction in the big data era. Document, Information & Knowledge, 1, 21–27.

Jiang, J. (2012). Information extraction from text. In C. C. Aggarwal, & C. Zhai (Eds.), Mining text data (ss. 11–41). United States: Springer.

Janssen, H. van der Voort, A. Wahyudi. (2012). Factors influencing big data decision-making quality", *Journal of Business Research*, vol. 70, ss. 338-345.

Johnson, A. P. (2002). A Short guide to action research. Boston: Allyn & Bacon.

Katerina B., Dimovski, V. (2019). Business intelligence and analytics for value creation: The role of absorptive capacity. International Journal of Information Management (46):93-103

Kelly, K. (2012). The quantified century. In Quantified Self Conference. Retrieved from http://quantifiedself.com/conference/Palo-Alto-2012.

Khan, R. A.and S. M. K. Quadri. (2012). Business intelligence: an integrated assroach, Business Intelligence Journal, Vol.5, No.1, 64-70.

Kooiman, J. (2015E). Fish for life, interactive governance for fisheries. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kourentzes, N., Petropoulos, F. and Trapero, J.R. (2014), "Improving forecasting by estimating time series structural components across multiple frequencies", International Journal of Forecasting, Vol. 30 No. 2, ss. 291-302.

Kwon, O., Lee, N., & Shin, B. (2014). Data quality management, data usage expe- rience and acquisition intention of big data analytics. International Journal of Information Management, 34(3), 387–394.

Külcü, Ö. (2018). Bilgi Kuramı ve Bilgi Yönetimi. İstanbul. Hiper Yayın.

Labrinidis, A., & Jagadish, H. V. (2012). Challenges and ossortunities with big data. Proceedings of the VLDB Endowment, 5(12), 2032–2033.

Laney, D. (2001). 3D data management: Controlling data volume, velocity and variety. 6(70). META Group Research Note.

Lemieux, V. (2012). Using information visualization and visual analytics to achieve a more sustainable future for archives: A survey and critical analysis of some developments. Comma, 2012(2), 5570.

Lemieux, V. (2014). Towards a 'third order' archival interface: Research notes on some theoretical and practical implications of visual explorations in the Canadian context of financial electronic records. *Archivaria,* 78, 53–93.

Li, S., Jiao, F. Zhang, Y., Xu, X. (2019). Problems and Changes in Digital Libraries in the Age of Big Data From the Perspective of User Services. *The Journal of Academic Librarianship.* 45 (1): 22-30.

Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies, 5(1), 1–167.

Longbing, C. (2017). Data Science: A Comprehensive Overview. *ACM Computing Surveys*. 50 (3): 43.1-43.42

Loukides, M. (2011). *The Evolution of Data Products*. O'Reilly, Cambridge.

Marciano, R., Lemieux, V., Hedges, M., Esteva, M., Underwood, W., Kurtz, M. & Conrad,

Muntean, M., Sabau, G., Bologa, A., Surcel, T. and Florea, A. (2013), "Performance dashboards for universities", 2nd International Conference on Manufacturing Engineering, Quality and Production Systems, ss. 206-211.

Massaro, A., Vitti, V., Galiano, A., Morelli, A. (2019). Business Intelligence Improved by Data Mining Algorithms and Big Data Systems: An Overview of Different Tools Asslied in Industrial Research. *Computer Science and Information Technology* 7(1): 1-21

Massaro, A., Vitti, V. Lisco, P., Galiano, A., Savino, N. (2019). A business intelligence platform implemented in a big data system embedding data mining: a case of study. *International Journal of Data Mining & Knowledge Management Process* (IJDKP) 9 (1): 1-20.

Mills, G. E. (2003). Action research: A guide for the teacher researcher. NJ: Merrill/Prentice Hall.

Ong, I., Siew, P. and Wong, S. (2011), "A five-layered business intelligence architecture", Communications of the IBIMA, ss. 1-11.

Salo, D. (2010). Retooling libraries for the data challenge. Ariadne, 64.

Scholtz, B., Calitz, A and Haupt, H. (2016). A business intelligence framework for sustainability information management in higher education. International *Journal of Sustainability in Higher Education*19 (2): 266-290

Shera, J. H. (1968). An epistemological foundation for library science. FRONTIERS OF LIBRARIANSHIP- 193 SYRACUSE UNIVERSITY (8), 7-&. Shepherd, S., Bunn, J., Flinn, A and Lomas, E. (2019). Open government data: critical information management perspectives. *Records Management Journal* 291(1/2): 152-167.

Skeina, S. S. (2017). The Data Science Design Manual. New York: Springer.

Sixin, X., Yayuan Y.,Jiang, Y. (2017). A New Governance Architecture for Government Information Resources based on Big Data Ecological Environment in China. 2017 IEEE International Symposium on Multimedi. DOI 10.1109/ISM.2017.103: 524-530

UK. (2016). UK Big Data. Erişim adresi: http://www.rcuk.ac.uk/research/infrastructure/big-data/.

USD2D. (2016). US National Consortium for Data Science. Erişim adresi: data2discovery.org.

UN. (2010). United Nation Global Pulse Projects. Erişim adresi: http://www.unglobalpulse.org/.

USNSF. 2012. US Big Data Research Initiative. Erişim adresi: http://www.nsf.gov/cise/news/bigdata.jsp.

Uthayasankar, S. Kamal, M., Irani, Z., Weerakkody, V. (2017). Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. Journal of Business Research (70), January 2017: 263-286

Uzuner, Y. (2005). Özel eğitimden örneklerle eylem araştırmaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6(2), 1 – 12.

TechAmerica Foundation's Federal Big Data Commission. (2012). Demystifying big data: A practical guide to transforming the business of Government. Erişim adresi: http://www.techamerica.org/Docs/fileManager.cfm?f=techamerica- bigdatareport-final.pdf

Tonta, Y. (2012). Kütüphanecilik ve bilgi bilim eğitiminde gelişmeler ve program değişiklikleri. Türk Kütüphaneicliği 26 (2): 227-261)

Uslu, M. (2016). Veri Biliminde Veri Analitiği Tipleri. Erişim adresi:https://kod5.org/veri-biliminde-veri-analitigi-tipleri/.

Xu, S., Du, W., Wang, C., & Liu, D. (2017). The library big data research: Status and libraries in China. *Library Work and Study*, 7, 46–50.

Wang, X. Y. (2015). Analysis of and reflection on the asslication of big data in university libraries. *Journal of Academic Library and Information Science*, 33(1), 55–60.

Winling, L., Connolly, N., Nelson, R., & Marciano R. (2017). Integrating the Depression-era history of race and redlining. In I. Gregory & D. Lafreniere (Eds.), Routledge handbook of spatial history, (ss. 502–524). New York, NY: Routledge.

Wu, K., Su, X. N., & Deng, S. H. (2013). Big data, cloud computing and user behavior analysis. Digital Library Forum. 6. *Digital Library Forum* (ss. 19–23).

Wu, X. et al. (2008). Top 10 algorithms in data mining, Knowl. Inf. Syst., v.14, 1–37.

Wyk, J., Walt, I. (2018). A Research Data Management Readiness Training Toolkit. International Data Week 2018, SciDataCon 2018 Conference, 5-9 November 2018, Gaborone, Botswana.

Yigitbasioglu, O.M. and Velcu, O. (2012), "A review of dashboards in performance management: implications for design and research", *International Journal of Accounting Information Systems,* Vol. 13 No. 1, ss. 41-59.

Yiu, C. (2012). The Big Data Ossortunity. Erişim adresi: http://www.policyexchange.org.uk/images/publications/thessortunity.pdf.